УЧИЛИЩЕН ПРЕГЛЕД

Официален отдел.

Закон
за авторско право.

Глава I.

Общи наредби.

Чл. 1. Авторското право се простира върху:

1. литературните произведения, както писмени, така и устни (като речи, лекции, реферати, доклади, съобщения, проповеди и други подобни);

2. музикалните произведения, включително и музикалните импровизации;

3. художествените произведения (произведения на живописта, на гравирането и други видове на графическото изкуство, скулптурата, архитектурата и други подобни); и

4. фотографическите и подобните на тях произведения, защитата на които става според постановленията, изложени в глава шеста.

Чл. 2. Авторското право се състои в изключителното право на автора да възпроизвежда, издава и разпространява своето произведение чрез всички възможни способи.

Чл. 3. Не съставлява нарушение на авторското право: 1) ползуването от чуждо творение, за да се създаде ново произведение, което съществено се отличава от чуждото; 2) снимането препис или копие от чуждо произведение, изключително за лично употребление, стига върху копието от художественото произведение да не се туря нито подписа, нито монограма на автора на оригинала.

Чл. 4. Авторско право имат:

1. всички автори български поданици и техните пра[illegible] приемници, каквото и да е поданството им, вж[illegible] или неиздадени още произведения, безраз[illegible] дадени в България или в странство, бил[illegible] на чужд език;

2. авторите, чужди поданици, върху произведения, из-ени в България, и авторите, чужди поданици, живущи в лгария, върху произведения, неиздадени още и находящи в България;

3. авторите, чужди поданици, върху произведения, издадени в чужбина, ако и доколкото международни договори им признават такова право.

Чл. 5. Ако няколко лица са създали общо едно произведение по начин, щото тяхното участие да не може да се раздели, то всички се считат за съавтори и правата им се определят според правилата на гражданските закони.

Чл. 6. Авторското право след смъртта на автора преминава върху неговите наследници.

Чл. 7. Ако автора приживе не се е разпоредил с авторското право и ако след смъртта му няма наследници, авторското право се прекратява в деня на смъртта на авторът, и произведението става предмет на общо ползване.

Авторското право след смъртта на някого от съавторите на произведението, създадено заедно от няколко лица, преминава върху преживелите съавтори на същото произведение, ако умрелия не е правил приживе никакво разпореждане със своето право и ако не е оставил наследници.

Чл. 8. Договора за прехвърляне на авторското право, за отстъпване правото за издаване и за превеждане, за публично изпълнение на произведението или за отстъпване на всяко друго право, което принадлежи на автора, трябва да бъде писмен.

Чл. 9. Изброените в предшествующия чл. (8) договори, които се отнасят до бъдащи произведения на авторът, имат сила за не по-дълъг срок от пет години, макар самия договор да е бил сключен за по-дълъг срок или без означаване на срока.

Чл. 10. Авторското право не може да бъде предмет на взискание през живота на автора — без негово писмено съгласие, а след смъртта му — без съгласието на неговите наследници. Правото за издаване или друго някое от принадлежащите на автора права, отстъпени от него по договор на трето лице, може да бъде предмет на взискание за дълговете на последното, но само в границите на договора.

Чл. 11. 1) Авторското право върху литературни, музикални и художествени произведения принадлежи на автора в течение на целия му живот, а на наследниците му или [illegible] другите негови правоприемници — в течение на тридесет [illegible]ъртта на автора.

[illegible]изведенията, които са издадени след смърт-[illegible]смъртни произведения), срока на автор-[illegible]от смъртта на автора, при всичко че, [illegible]ановления на този закон, срока се брои [illegible]ето на произведението, и

BU
v.21
no.4-10

3) авторското право върху произведения, принадлежащи на юридически лица, трае тридесет години от датата на издаването им.

Чл. 12. Срока на авторското право върху произведение, което е създадено заедно от няколко лица и съставлява едно неразделно цяло, се брои за правоприемниците на авторите от смъртта на последния преживел съавтор.

Чл. 13. Съставителите на сборници от народни песни и мелодии, пословици, приказки, легенди и други подобни произведения на народното творчество, запазени чрез устно предаване, а също така съставителите на сборници от рисунки и други произведения на народното изкуство, имат авторско право върху тези сборници в течение на тридесет години от деня на издаването им.

Това право не пречи на други лица да издават същите произведения в самостоятелна обработка или в самостоятелни сборници.

Чл. 14. Издателите на вестници, списания и други периодически издания, както и на речници, алманаси и други род сборници, съставени от отделни произведения на различни автори, имат авторско право върху тези издания в течение на 25 години от деня на издаването им. Ако няма противно съглашение, сътрудниците на означените издания имат авторско право върху тяхните отделни произведения.

Чл. 15. Правото на разпореждане с едно произведение, което е създадено заедно от няколко лица и се състои от отделни части, които са запазили самостоятелна научна, литературна, музикална или художествена стойност, може да бъде упражнено само по общо съгласие на всички автори, освен ако от същността на взаимните отношения на авторите не следва противното; всеки съавтор, обаче, запазва авторското си право върху своето произведение.

Чл. 16. Срока на авторското право, в случаите, когато се изчислява от датата на издаването на произведението, се брои: за произведения, които се издават на томове — за всеки том отделно; за периодически издания — отделно за всеки брой, книга или връзка; за произведения, издавани на брошури — от деня на издаването на последната брошура, ако промежутъците между издаването на отделните брошури не надминават две години, а в противен случай — от деня на издаването на всяка брошура поотделно.

Чл. 17. Когато произведението е издадено, без да е означено името на автора (анонимно) или под измислено име (псевдонимно), авторското право върху него трае тридесет години от деня на издаването му; но ако преди изтичането на този срок, авторът или неговите правоприемници заявят тяхното авторско право върху произведението, то те встъпват в правата си на общо основание.

Чл. 18. Срока на авторското право се брои от 1 януарий на годината, в която е умрял авторът или е издадено произведението.

Чл. 19. При всички допустими от Закона заимствания из чуждо произведение, задължително е, да се посочва авторът и източникът, отдето е направено заимстването.

Чл. 20. Лицето, на което е отстъпено напълно или отчасти авторското право върху едно произведение, няма право, без съгласието на авторът или на наследниците му, да издаде или да изпълни публично това произведение с допълнения или съкращения и въобще с изменения, освен такива, които са абсолютно необходими и за извършване на които автора не би могъл добросъвестно да откаже своето съгласие.

Чл. 21. Който умишлено или по непредпазливост наруши правата на авторът или на неговите правоприемници, е длъжен да заплати на потърпевшия всичките причинени нему вреди.

Чл. 22. Който, като е действувал добросъвестно, е нарушил авторското право по извинима погрешка, отговаря пред авторът или неговите правоприемници за причинените им повреди в размер, който да не надминава получената печалба.

Чл. 23. Размера на обезщетението, което се следва на авторът или на неговите правоприемници, се определя от съда по справедливо негово усмотрение, след като вземе в съображение всички обстоятелства на делото.

Чл. 24. В случай на противозаконно издание чрез отпечатване на произведението, издадените екземпляри, а също така и орудията, които са приготвени изключително за това издание, като стереотипни шрифти, дъски, камъни и пр., по иска на пострадалата страна, или се предават на нея по цената, определена по взаимно съгласие, или по оценка на съда, за сметка на причинените вреди, или пък се привеждат в негодност за употребление, като се оставят в ръцете на техния собственик.

Ако изданието се признае за противозаконно само по отношение на една част от произведението, — признатата част за незаконна се привежда в негодност или се предава на истеца.

Привеждат се в негодност или се предават на истеца всички противозаконно издадени екземпляри и орудията на противозаконното издание, които се намират както у издателя, тъй и у книгопродавеца, печатарят и въобще у лицата, които имат такива екземпляри за разпространяване.

Забележка. За незаконно издание се счита също и своеволното прилагане на едно музикално произведение на всякакъв вид механически ноти.

Чл. 25. Иска за заплащане на вредите, причинени от нарушение на авторското право (чл. чл. 21 и 22), а също така и искът, означен в предидущия член (24), може да бъде предявен по усмотрението на истеца в гражданския съд и разгледан, независимо от това, дали е възбудено или не, углавно дело и какъв е неговият изход.

Чл. 26. Правото на иск за заплащане на вредите, причинени от нарушението на авторското право, се погасява чрез петгодишна давност от извършването на нарушението.

Исковете, които се пораждат от нарушението на авторското право за отнемане на противозаконно издадените екземпляри и на орждията на противозаконното издание (чл. 24), могат да бъдат предявени през течението на срока на авторското право, докато съществуват своеволно издадени екземпляри и орждия, приготвени за тяхното издание.

Глава II.

Авторско право върху литературни произведения.

Чл. 27. Не се допуща публично оповестяване на едно неиздадено литературно произведение или неговото издаване без съгласие на автора.

Чл. 28 Частните писма, непредназначени от автора за печатане, могат да бъдат издавани само по взаимно съгласие на авторът и лицето, до което са били писани; в случай обаче на смърт на кое да е от означените лица и в отсъствие на особно разпореждане от тяхна страна, — със съгласието на законните им наследници. След изтичане на 30 години от смъртта на последното от лицата, между които е била водена преписката, за издаването на частните писма се изисква само съгласието на преживелия съпруг и децата на казаните лица.

Чл. 29. Дневници и всякакви частни записки, непредназначени за напечатване, могат да бъдат издадени след смъртта на автора само със съгласието на законните му наследници, ако умрелия не се е разпоредил другояче. След изтичането на 20 години от смъртта на автора за издаването се иска само съгласието на преживелия съпруг и на децата на автора.

Чл. 30. Издателя на старинен ръкопис се ползува с авторско право върху своето издание в продължение на 15 години от датата на изданието му; това право обаче не препятствува на други лица да издават в самостоятелна обработка същия ръкопис.

Чл. 31. Не се допуща преработването на едно повествователно произведение в драматическо или на едно драматическо произведение в повествователно, без съгласието на авторът или на неговите наследници.

Чл. 32. Не се допуща препечатването в царство Бѫлгария на издадени в странство литературни произведения без сѫгласието на лицата, които имат вѫрху тях авторско право според законите на страната, в която са били издадени тези произведения, дотолкова, доколкото това право не излиза от пределите на установените в настоящия закон срокове за авторско право.

Чл. 33. Автори на сѫчинения, издадени в Бѫлгария, а така сѫщо бѫлгарски поданици, които са издали сѫчиненията си в странство, както и тяхните правоприемници, се ползуват с изключителното право за превеждането им на чужди езици в течение на 10 години от датата на издаването на пѫрвообраза.

Чл. 34. 1) Автори на сѫчинение, издадено в царство Бѫлгария, а така сѫщо бѫлгарски поданик, който е издал своето сѫчинение в странство, и тяхните наследници се ползуват с изключително право за превеждането му на други езици, ако на пѫрвия лист или в предговора на сѫчинението е заявено от тях, че си запазват това право;

2) изключителното право за превеждане принадлежи на автора в течение на 10 години от датата на издаването на пѫрвообраза под условие, щото напечатването на преводѫт от автора да бѫде направено в течение на 5 години от датата на издаването на пѫрвообраза, и

3) не се допуща обратен превод на езика на пѫрвообразѫт от превода му през течение на целия срок на авторското право вѫрху пѫрвообразното произведение.

Чл. 35. Произведения, издадени едновременно на няколко езици, се считат всички за пѫрвообрази.

Чл. 36. Преводачите се ползуват с авторско право вѫрху своя превод. Това право обаче не препятствува на други лица да превеждат самостоятелно сѫщото произведение.

Чл. 37. Не сѫставляват предмет на авторско право: законите и правителствените разпореждания, постановленията на законодателните учреждения, на окрѫжните, градските, селските, сѫсловните и други обществени сѫбрания и материялите, вѫрху които тези закони, разпореждания и постановления са основани, а така сѫщо решенията на сѫдебните учреждения.

Чл. 38. Речи, които са произнесени публично в законодателни и сѫдебни учреждения, в окрѫжните, градските, селските, сѫсловните и другите обществени сѫбрания, могат да бѫдат печатани без сѫгласието на автора в периодическите издания, а сѫщо така и в отделни отчети за заседанията на казаните учреждения и сѫбрания. Обаче за автора се запазва изключителното право да издава речите си отделно или в сборници.

Чл. 39. В литературните произведения се допущат мал-

ки извлечения (цитати) от издадени вече чужди съчинения или даже препечатване изцяло на чужди незначителни по обем произведения, под условие, щото такива извлечения и препечатвания да бъдат поместени в съчинения, които образуват едно самостоятелно цяло, или в христоматии и други сборници, съставени с учебна, научна или техническа цел.

Чл. 40. 1) Във вестниците, списанията и другите периодически издания се допуща препечатването из други периодически издания известия за текущи събития и дневни новини, а така също и външни съобщения по телеграфът и телефона, макар и да са получавани от собствени кореспонденти. Обаче статии в периодическите издания могат да бъдат препечатвани, само ако за това няма запрещение от авторът, и

2) постоянно препечатване от едно и също издание се запрещава. Външни съобщения по телеграфът и телефона, придружени със запретителна уговорка, не се допущат да бъдат публикувани в местните вестници в течение на 18 часа от тяхното публикуване.

Чл. 41. Постановленията на настоящата глава имат съответно приложение спрямо авторското право на географически, типографически, астрономически и други род карти, глобуси, атласи, рисунки по естествознание, строителни и други технически планове, рисунки, чъртежи и други подобни произведения, ако по своята главна цел и назначение такива произведения не се числят към числото на художествените.

Глава III.

Авторско право върху музикални произведения.

Чл. 42. 1) Авторското право върху музикално произведение обема в себе си също и изключително право на композитора да съставя и издава от него съкращения, извлечения и потпури, да го приспособява в части или изцяло на един или няколко гласа, на други тонове, на отделни инструменти или на цял оркестър, да променява инструментовката му, а тъй също да го приспособява към всякакъв вид механически ноти (дискове, плочи, цилиндри и други подобни), предназначени за изпълнение на произведението посредством грамофони, фонографи, пияноли и други подобни инструменти, и

2) когато, с цел за продажба, композитора лично или с негово разрешение друго лице са се възползували от правото да приспособят музикалното произведение на инструменти, които го възпроизвеждат механически (фонографи, грамофони и др.), тогава се предоставя и на всяко друго лице, което в пределите на царство България има за това нещо механическо заведение, да придобие чрез съглашение

с композитора ползването от същото право, а в случай че композиторът откаже да влезе в съглашение, да поиска това право от съда, който едновременно с удовлетворяване на искането определя по справедливо усмотрение и размера на възнаграждението, което се следва на композитора, а също условията и начина за изплащането му.

Чл. 43. Не съставлява нарушение на авторското право върху музикално произведение: 1) издаването на вариации, транскрипции, фантазии, етюди на цялото или част от чуждо музикално произведение, или въобще заимстването из него, ако всичките тези съчинения дотолкова се отклоняват от оригинала, че трябва да бъдат считани за ново и самостоятелно музикално произведение, и 2) цитирането в издания с учебна или научна цел във вид на примери отделни места на издадено или публично изпълнено музикално произведение.

Чл. 44. Не се допуща препечатването в царство България на музикални произведения, издадени в странство, без разрешение на лицата, които имат върху тях авторско право според законите на страната, в която са били издадени тези произведения, дотолкова, доколкото това право не излиза из пределите на установените от настоящия закон срокове за авторско право.

Чл. 45. Композитора може да се възползува за своето съчинение от текста, заимстван отчасти или изцяло от напечатано вече литературно произведение. Издаването на този текст се допуща само заедно с музикалното произведение или отделно от него, в концертната програма. Обаче ползването от литературно произведение, написано именно с цел да служи за текст на музикално произведение, се разрешава на композитора само със съгласието на автора на литературното произведение.

Чл. 46. Авторското право върху музикално произведение с текст, написан по поръчка на композитора, принадлежи в целия си състав на композитора, но правото на отделно издаване на такъв текст при отсъствие на друго съглашение принадлежи на автора му.

Глава IV.

Право за публично изпълнение на драматически, музикални и музикално-драматически произведения.

Чл. 47. Авторското право върху драматически, музикални и музикално-драматически произведения обема в себе си тъй също и изключителното право на публично изпълнение на тези произведения.

Чл. 48. За публичното изпълнение на музикално произведение с текст е достатъчно съгласието на композитора.

Чл. 49. Публичното изпълнение на музикално произведение се допуща без съгласието на композитора:

1) ако изпълнението няма за цел нито направо, нито косвено придобиване на печалба;

2) ако изпълнението става във време на народни празденства, и

3) ако приходът е назначен изключително за благотворителни цели и изпълнителите не получават възнаграждение.

Глава V.

Авторско право върху художествени произведения.

Чл. 50. Отчуждаването на художественото произведение от художника не предоставя на приобретателят авторско право върху това произведение, ако в договора не е споменато за това.

Чл. 51. 1) При отсътствие на съглашение, на художника принадлежи авторското право върху художествените произведения, изработени от него по поръчка на друго лице, и 2) това правило не се отнася до портрети и бюстове; правото да ги копира, да ги излага и да ги издава принадлежи на лицето, портрета на което е написан или бюста направен, или на неговите наследници.

Чл. 52. Собственика на едно художествено произведение не е длъжен да допуща художника да се ползва от това произведение, за да го копира, размножава или издава.

Чл. 53. Снимането на копия от художествено произведение, придобито непосредствено от художника за черквите, музеите, правителствените и обществени заведения, се допуща с разрешение на надлежните власти без съгласието на художника.

Чл. 54. Съставлява нарушение на авторското право върху художествено произведение копирането, размножаването или издаването на произведението в цялост или отчасти, не само от оригинала, но от копието по всякакъв способ, който се отнася към същия род изкуство.

Чл. 55. Не съставлява нарушение на авторското право върху художествено произведение:

1) възпроизвеждането произведенията на живописта със средствата на скулптурата и обратно, произведенията на скулптурата със средствата на живописта;

2) възпроизвеждането на отделни художествени произведения в самостоятелно научно изследване или в съчинения, предназначени за учебни цели и при това изключително за поясняване на текста;

3) копирането на художествени произведения, които се намират на улиците, площадите и на други публични места в друг клон на същия род изкуство;

4) възпроизвеждането на отделни части на художествено произведение в изделията на индустриалната, фабричната и занаятчийската промишленост, и

5) излагане произведението на публична изложба.

Чл. 56 Всеки може да прави сгради и вообще строения според публикувани от авторът архитектурни, инженерни и други технически планове, чертежи и рисунки, ако автора при самото им публикуване не е отбелязал, че запазва това право за себе си. Лицето, което е придобило от автора технически планове, чертежи или рисунки, при отсъствие на противно съглашение, може да прави по тях сгради и строения, но не може без съгласието на автора да отстъпва това право на други лица.

Чл. 57. В случай на противозаконно възпроизвеждане всякакъв вид художествени произведения, с изключение на архитектурните и построени паметници, имат съответно приложение правилата на чл. 24, с тази разлика обаче, че подлежащите на привеждане в негодно състояние художествени произведения, а така също и служащите изключително за тяхното приготвяне оръдия (форми, камъни, дъски и пр.), могат по искането на нарушителя на авторското право и на негова сметка, вместо да бъдат приведени в негодно състояние, да бъдат отнети от ползуване и описани и турени под секвестър за през времето, докато трае действието на авторското право върху тези произведения.

Глава VI.

Авторско право върху фотографически произведения.

Чл. 58. На фотографа принадлежи изключителното право да копира, размножава и издава фотографическите произведения чрез светлописни, механически, химически или други подобни способи.

По отношение на портретите и други фотографически произведения, изпълнени по поръчка, авторското право принадлежи на лицето, което е направило поръчката.

Чл. 59. За запазване авторското право на фотографа върху фотографическите му произведения, трябва на всеки екземпляр да бъде означено:

1) фирмата или името, презимето и местожителството на фотографът или издателя на фотографията, и

2) годината на издаването на фотографическото произведение.

Чл. 60. Авторското право върху едно фотографическо произведение трае пет години от датата на издаването му.

Означения срок се увеличава на десет години, ако фотографическите произведения са издадени във вид на сборник или серия от снимки, които представляват самостоятелен художествен, исторически или научен интерес.

Авторското право върху фотографическите произведения, които образуват съставна част от литературни произведения, даже и във вид на приложение, към тях, трае през целия период на действието на авторското право върху означените литературни произведения.

Чл. 61. Не съставлява нарушение на авторското право върху фотографически произведения:

1) снемането на копия за лично употребление;

2) излагане произведението на публична изложба;

3) възпроизвеждането му в самостоятелно научно изследване или пък в съчинения, предназначени за учебни цели и при това изключително за пояснение на текста, и

4) възпроизвеждането му даже изцяло в изделията на индустриялната, фабричната и занаятчийска промишленост.

Чл. 62. Към фотографическите произведения имат съответно приложение чл. чл. 4—8, чл. 11 ал. II и чл. чл. 14, 16, 18—26 от настоящия закон.

Чл. 63. Правилата на настоящата глава се прилагат не само към фотографическите произведения, но и към други, получени чрез средствата, подобни на фотографията.

Глава VII.

Преходни наредби.

Чл. 64. Настоящия закон се прилага и спрямо издадени вече литературни, музикални, художествени и фотографически произведения; но ако предвидените в него срокове на авторско право са вече изтекли до влизането му в сила, то това право се счита за прекратено.

Принципа, положен в чл. 53 от Закона за давност, има приложение спрямо предвидените в настоящия закон давности.

(Утвърден с указ № 143 от 9. юлий 1921 год. и обнародван в „Държ. вестник“ брой 86 от 20. юлий с. г.).

Правилник

за избиране членове на учебния съвет.

§ 1. Изборните членове на учебния съвет се избират от членовете на надлежните избирателни колегии (чл. 22 от Закона за народното просвещение).

Избирателни колегии са:

а) всички преподаватели на Университета по отделно за всеки факултет;

б) всички преподаватели на Художествената академия;

в) всички преподаватели на Музикалната академия;
г) всички преподаватели на учителските институти;
д) всички преподаватели на всяко висше училище;
е) всички преподаватели на средните специални училища в Царството;
ж) всички учители от средните училища (на всеки три окржга) освен кандидатите учители;
з) всички учители от основните училища (на всеки три окржга).

Забележка. Окржжните инспектори са членове на избирателните колегии на средните училища, а помощниците им — на тия на основните училища.

§ 2. Всички средни и основни училища се групират в пет избирателни области, от които всяка обема три окржга, както следва:

I избирателна област — Софийски, Врачански и Видински окржзи;

II избирателна област — Тжрновски, Плевенски и Русенски окржзи;

III избирателна област—Кюстендилски, Петрички и Пловдивски окржзи;

IV избирателна област — Варненски, Шуменски и Бургазки окржзи;

V избирателна област — Старозагорски, Пашмаклийски и Мастанлийски окржзи.

§ 3. Всеки член на една избирателна колегия има право да избира и да бжде избиран само в своята избирателна колегия.

§ 4. Всяка избирателна колегия избира само един член на учебния сжвет; само учителите от средните специални училища избират двама.

Забележка. Колегиите на училищните институти, на средните специални училища, на средните и основни училища, избират само редовни учители.

§ 5. Избора става с тайно гласоподаване. За избран се счита оня, който е получил най-много гласове.

§ 6. Членовете на всяка една от избирателните колегии на факултетите, на Художествената академия, на Музикалната академия и на всяко висше училище гласоподават с еднообразни затворени бюлетини в заседание, свикано нарочно за тази цел от председателя на колегиалния сжвет. Протокола за избора се изпраща незабавно в Министерството.

§ 7. Членовете на избирателната колегия на средните училища и средните специални училища гласоподават в заседание на учителския сжвет при училището, в което служат, под ржководството на директора (или заместника му) с еднообразни чисти пликове. Директора повиква поименно всеки учител и взема лично от него затворения плик. След това

сверява числото на гласувалите с числото на пликовете и последните, в присъствието на всички гласували поставя в един голям плик, който се скрепява с восъчен печат на училището; на лицето на плика се написва названието на училището и имената на всички гласували, а последните се подписват срещу имената си. Този плик, придружен с кратък рапорт, в който се отбелязва числото на членовете на избирателната колегия в училището и числото на гласувалите, директорът изпраща още следния ден след избора на председателя на изборната комисия за областта.

§ 8. За центрове на избирателните области се определят следните градове: на първата избирателна област център е гр. София, на втората—Търново, на третата—Пловдив, на четвъртата—Варна, на петата—Стара-Загора.

§ 9. За всяка избирателна област се образува една избирателна комисия за средните училища, в състав: директорите на гимназиите и по двама учители от всяка гимназия на централния град, посочени от съответните учителски съвети. Председателя на комисията е директора на мъжката гимназия.

Забележка. За София комисията се съставя от 1 мъжка гимназия и 1 девическа гимназия.

Изборните комисии за колегиите на учителския институт и средните специални училища се съставят, за първите при Софийския учителски институт, а за вторите—при Софийското средно техническо училище под председателството на съответните директори.

Председателят е длъжен да разпореди своевременно за конституиране на комисията. Щом получи гласовете от всички средни училища в областта, председателя свиква на заседание комисията, в която преброяват гласовете. Съставения протокол за избора, подписан от всички членове на комисията, се изпраща незабавно в Министерството.

§ 10. Учителите от основните училища гласуват като тия от средните училища в заседание под ръководството на директорът или главният учител. Последният изпраща запечатания плик, придружен с рапорт, до инспектора на учебният окръг, в който спада училището.

Учител сам в основно училище изпраща на окръжният инспектор бюлетината си в затворен плик, поставен в друг плик, на който отбелязва училището и името си.

При всяка окръжна инспекция се образува изборна комисия за прогимназиите и първоначалните училища, със състав: окръжният инспектор—председател, и членове—директора на прогимназията (в градове с две и повече прогимназии—директора на 1 прогимназия или председателя на директорите, ако има такъв), помощник инспектора на централната околия, главният учител (председателя на главните учи-

тели, а там, дето има повече от един главен учител и няма председател, се определя един по жребие в окржжната инспекция) и представителите на пржвоначалните и прогимназиалните учители, членове на окржжните училищни сжвети.

Комисията извършва работата си, както е определено в § 9, като в протоколът ѝ се отбелязват имената на всички, които са получили гласове и числото на последните.

§ 11. Гласове, подадени от една избирателна колегия за членове от друга избирателна колегия, не се броят. Ако в една бюлетина има написано повече от едно име, брои се само пржвото, ако някой член е подал две или повече бюлютини, не се брои ни една.

§ 12. Окржжният инспектор приготвя списък на всички прогимназиални и пржвоначални учители в окржга. По тоя списък избирателната колегия проверява правилността на гласуването.

§ 13. Заедно с протокола за избора се изпращат в Министерството всички заявления, с които се оспорва редовността на избора.

§ 14. Началниците на отделенията на Министерството, в присжтствието на Софийският окржжен инспектор, председателя на директорите на прогимназиите и председателя на главните учители в София, определят вжз основа на получените протоколи избраните от основните училища членове на учебния сжвет за всяка избирателна област.

§ 15. Избора се счита редовен, колкото и членове от избирателната колегия да са гласували. При равно число гласове тегли се жребие.

§ 16. Избора на избраните от всички колегии се провжзгласява сжс заповед на Министра.

§ 17. Ако избраний член от сжвета се откаже или напусне длжжността си, губи мандата си и се произвежда нов избор.

§ 18. Изборните комисии след преброяване на гласовете, запечатват бюлетините в плик, скрепен с восжчен печат и подписите на комисарите. Последния се пази от председателя на изборната комисия, докато бжде проверен и приет избора.

§ 19. Настоящия правилник отменява „Правилника за избиране членове на учебния сжвет“ от 1910 година.

София, 18 януарий 1922 година.

Министжр на народното просвещение: **Ст. Омарчевски.**

Утвжрден с указ № 21 от 21 януарий 1922 год., обнародван в брой 245 на „Држв. вестник“ от 1 февруарий с. г.

Правилник

за учебниците и учебните помагала в народните основни и средни училища.

—■—

Глава I.

Общи постановления.

§ 1. В народните училища се употребяват само учебници, одобрени от Министерството на народното просвещение. Учителят е длъжен да преподава по одобрен учебник (чл. 8 от Закона за народното просвещение).

Забележка I. Учебниците по вероучение се одобряват и от Св. Синод на българската църква.

Забележка II. Всяка година, между 1 и 15 септември, Министерството на народното просвещение съобщава с окръжно предписание, кои нови учебници или нови издания на такива са одобрени и могат да бъдат въведени.

§ 2. Съставянето и издаването на учебници се предоставя на частната инициатива.

Забележка. На учители-съставители на учебници се запрещава сами да разпродават своите учебници.

§ 3. Министерството на народното просвещение може да издава само учебници и помагала, да откупува или отпуща парични средства за издаване на такива, които предварително са одобрени. То може да обяви и конкурс за такива учебници (чл. 8 от Закона).

§ 4. В първоначалните училища във всяка училищна община учителите се събират на съвет под председателството на главният или председателя на главните учители и избират учебници измежду одобрените от Министерството. В училищни общини с един учител сам той избира учебници. В средните училища и в места с една прогимназия учебниците се избират от учителските съвети. В градове, в които има няколко прогимназии, учителите се разпределят на групи, според предметите, които преподават, и всяка група, под председателството на представителя на директорите, си избира учебниците.

§ 5. Един път въведен в едно училище един учебник по някой предмет, не може да се промени с друг по-рано от 3 години. В продължение на тоя срок заменяването на учебник с ново коренно преработено издание от същият или увеличаване на продажната му цена не се позволява. Това запрещение не се отнася до учебници, които след изтичането на 3-годишния период бъдат преизбрани, или изданията на които през тоя период са изчерпани. Последното се удостоверява с писмо от издателят или със замълчаване на последния в 10-дневен срок, след като е бил запитан.

§ 6. За преглеждане и одобрение на учебници и помагала при Министерството действува комисия от специалисти по разните научни отрасли, които са застжпени в народните училища, назначена от Министра на народното просвещение.

Един чиновник от Министерството води писмената работа на комисията.

§ 7. На преглеждане и одобрение подлежат, както нови учебници (в ржкопис), тжй и преработени с ржкописни поправки вжрху стари издания, а сжщо и нови издания на одобрени вече учебници.

Одобрението на един нов, преработен или излязжл в ново печатно издание учебник става сжс заповед, която се сжобщава на авторжт или издателя.

На кориците на всеки одобрен учебник трябва да бжде напечатано одобрението в следния вид: „Това (пжрво, второ и пр) издание е одобрено сжс заповед № . . . от . . . от Министерството на народното просвещение".

§ 8 Всеки учебник за рецензиране се представя в два еднакви екземпляра.

След като учебника се напечати, представя се за ревизия в четири екземпляра.

За рецензирането на представен учебник комисията се произнася в срок от 2 месеца, смятан от деня, в който авторжт или издателя на учебникжт е внесжл определената за рецензиране такса.

§ 9. Учебници, представени за рецензиране в ржкопис, трябва да бждат добре сжшити, отчетливо написани и откжм език и правопис окончателно редактирани.

Кжм ржкописите на представените учебници се прилагат и картините, ако има такива да се вместят било в текста, било отделно. Сжщо така трябва да се прибавят и географическите карти, ако такива принадлежат кжм учебника.

Глава II.

Процедура за преглеждане.

§ 10. Нови или коренно преработени учебници, които постжпват в комисията за одобрение, се препращат пжрвом на двама рецензенти, които ги повржщат в комисията заедно с рецензиите си в определен от комисията срок.

Забележка. Единият от рецензентите на учебници за основните училища е педагог, а втория специалист по предмета.

§ 11. След получаването на двете рецензии комисията определя едного от своите членове, който по своята специалност е най-близжк до предмета на учебника, да проучи рецензиите и самият учебник и с мотивиран писмен доклад да осветли комисията вжрху мнението на рецензентите, като

изкаже в заключение и своето мнение да се одобри учебникът или не.

§ 12. Въз основа на двете рецензии и на доклада, комисията се произнася окончателно върху годността на учебника, като, според случая, решава:

а) одобрява се безусловно;

б) одобрява се с условие, автора да вземе във внимание бележките в доклада;

в) одобрява се с условие, автора да се съобрази с докладът и след това да го представи наново в комисията за преглеждане;

г) не се одобрява.

Забележка. Ако автора пожелае, може да прочете и самите рецензии на двамата рецензенти. За тая цел му се изпращат рецензиите, било в препис, било в оригинал, със задължение да ги повърне в 15-дневен срок.

§ 13. Нови издания на одобрени учебници, в които се внасят малки точно посочени от автора ръкописни поправки на старо издание, се представят в по два екземпляра в комисията за преглеждане, което се извършва или от някой член на комисията, или от друго лице, натоварено за тая цел от нея.

По същия начин става и преглеждането на нови издания на одобрени учебници, в които не са правени никакви изменения.

§ 14. Когато един неодобрен учебник се внесе в комисията за ново преглеждане, изпраща се на двама рецензенти, и се постъпва после напълно според § 7.

§ 15. За своите решения комисията е отговорна пред Министерството и авторите; рецензентите не са отговорни пред авторите за мненията, изказани в рецензиите им. Автора няма право да иска да знае имената на рецензентите, нито да претендира за лични срещи и разправии с тях.

§ 16. На авторите се дава право да възразяват писмено на мотивираното решение на комисията, което им се съобщава също тъй писмено. Комисията разглежда това възражение в едно от най-близките свои заседания и се произнася върху него, като съобщава решението си на автора писмено.

Глава III.

Такси и възнаграждения.

§ 17. За възнаграждение на рецензентите комисията определя особна такса за всеки внесен за преглеждане и одобрение учебник, като се води при оценката от предметът и обема на учебника. Размера на таксата е от 800 до 4,000 лева (чл. 8 от Закона).

Половина от новата такса се внася на приход в държавното съкровище, а остатъка се разпределя между рецензентите, като се задържа $^1/_5$ за възнаграждение на докладчика — член на комисията, който проучва самостойно от своя страна учебникът и двете рецензии и дава свое мнение.

§ 18. За преглеждане на одобрени учебници, поправени по указанията на комисията (буква „в“ на § 12), или пък за преглеждане на одобрени учебници, препечатани с малки поправки, се натоварва докладчика. За тая работа авторите (издателите) внасят по определение на комисията $^1/_4$ или $^1/_3$ от първоначално взетата такса за преглеждане на учебника, $^1/_2$ от която се внася на приход в държавното съкровище, а другата половина се плаща на докладчика.

§ 19. За преглеждане на препечатани без изменения учебници (§ 7 ал. 2) се взема такса 200 лв., с която се постъпя по начина, показан в предходния § 18.

§ 20. На членовете на комисията и на чиновника деловодител се плаща възнаграждение на заседание, определено в бюджета на Министерството.

Глава IV.

Преглеждане и одобрение на учебни помагала.

§ 21. За преглеждане и одобрение на учебни помагала (стенни карти, атласи, сметала и други подобни) се постъпва по установения ред, посочен за учебниците.

По същия ред, както с учебниците, се постъпва и с книгите-помагала, които, ако и да не са учебници, се предназначават за употреба като помагала в училището.

Глава V.

Окончателно одобрение.

§ 22. Заповед за одобрение на един учебник се издава, само след като той задоволява следните условия:

а) да бъде напечатан със шрифт, който не е вреден за очите. Изобщо буквите трябва да бъдат с отклонение (с хоризонтални чъртици в края на линиите). За учебниците, предназначени за средните училища, буквите на височина трябва да са най-малко 1·5 милиметра, а на дебелина основните им линии 0·25 мм. Между един ред и други не трябва да има място по-малко от 2·5 мм. За учебници, предназначени за прогимназиите, буквите на височина трябва да са най-малко 2 мм. и според тая височина да имат съразмерно и по-голяма дебелина на линиите, както и повече разстояние между редовете. За учебници, предназначени за първоначалните училища, буквите трябва да са на височина най-

малко 2·25 мм. (за първо отделение 3 мм.) и според височината трябва да бъде и дебелината и разстоянието между редовете. Текста на страницата за учебници в основните училища трябва да бъде на широчина между 9 и 11 см., а на височина между 16 и 18 см. Курсивен шрифт не се допуща; на место него ще се употребява разреден или дебел шрифт;

б) да бъде напечатан на хартия слабо жълта или бяла, трайна, равна, без лъскавина и през която да не прозират буквите;

в) да е сшит здраво с конци или тел;

г) подвързията да бъде здрава — или цяла с платно, или с платно на гърба и с книга на корите. Всички учебници за основните училища (първоначални и прогимназиялни) да бъдат по възможност подвързани;

д) да е обозначено, както на кориците, така и на външния лист броят и годината на изданието;

е) да са приложени при учебника всички карти, предназначени за него.

§ 23. Заповед за одобрение на учебници по вероучение се издава, след като авторът или издателя на одобрения от комисията в окончателна форма учебник представи и писмо от Св. Синод, от което да се вижда, че последния същo одобрява учебника. Номерът и датата на това писмо трябва да са напечатани на кориците на учебника, непосредствено след праздното място, оставено за номерът и датата на заповедта на Министерството за одобрение на същия.

§ 24. Цените на учебниците (подвързани и неподвързани) за основните училища (първоначални и прогимназии) се определят от Министерството с особни наредби, обнародвани в „Държ. вестник".

Глава VI.

Наказателни разпоредби.

§ 25. В учебници, които са окончателно одобрени, не могат да се внасят никакви съществени промени през един тригодишен период от датата на одобрението им, нито да се увеличава през това време цената им. Нарушителите се лишават от правата, предвидени в § 5 на настоящия правилник.

§ 26. Главни учители и директори, които допуснат въвеждане на неодобрен учебник, или пък заменят един учебник, преди да изтече срока му с друг, вън от случаите, предвидени в § 5 на настоящия правилник, освен че подлежат на глоба за административна нередовност (чл. 86 от Закона), длъжни са на свои средства да заменят неодобрения учебник с одобрен такъв.

Учител, който въведе неодобрен учебник или такъв неизбран от учителския съвет, се наказва дисциплинарно и на свои средства замеия неодобрениият или неизбраният учебник с друг—одобрен и избран от учителския съвет.

§ 27. Ако се намери в продан учебник с хартия, шрифт и цена не такива, с каквито са били представените за одобрение екземпляри, учебника се запрещава,

Глава VII.

Преходни наредби.

§ 28. Настоящия правилник влиза в сила от деня на утвърждението му с царски указ и отменява; Правилника за учебниците, утвърден с указ № 11 от 24. II. 1897 год., изменен и допълнен с указ № 28 от 1. VII. 1902 год. и Временните наредби за преглеждане и одобряване на учебници и пособия за основните и средни училища, утвърден с указ № 41 от 16. VI. 1908 год.

гр. София, 9 февруарий 1922 год.

Министър на народното просвещение: **Ст. Омарчевски.**

Утвърден с указ № 44 от 16 февруарий 1922 год. и обнародван в „Държ. вестник" брой 264 от 23 с. м.

Доклад до Негово Величество Царя

№ 4721.

Ваше Величество,

Комитет от видни граждани на гр. Варна тъкми на 11 март т. г. да празднува 25 годишната артистична деятелност на Стоян Бъчваров, режисйор и артист в същия град.

Тоя комитет се е обърнал към Министерството на народното просвещение с молба за участие в проектираното тържество, и повереното ми Министерство се чувствува длъжно, пред вид онова значение, което речениият артист има в нашето сценическо изкуство, да вземе участие в него, та с признанието и санкцията, които ще му даде, да засили неговия блясък и престиж.

Стоян Бъчваров е една видна фигура в обществото на нашите сценични артисти; той се реди между неговите първи представители. Своята деятелност Ст. Бъчваров е започнал твърде млад на провинциялна сцена и тук още в първите му стъпки проблясват надеждни заложби за едно развитие, което в недалечно време обещава да се разцъвти в сценически талант. Артистът има нужда от среда, от сподвижници, равни по талант, за да получи за себе си потици и

подем чрез равното по талант творчество на тия сподвижници. А един Ст. Бъчваров, без специално школуване, в тази среда е могъл да намери своята школа, да получи и първите откровения за средствата, задачите и по-високите постижения на едно изкуство, което е излязло из фазата на наивното, непосредствено, дилетантско творчество, подигнало се е до степента на истинското изкуство, познало е ясно и целите, които гони. Такова значение има за Ст. Бъчваров пъстъпването му в трупата Свободен театър през 1905 година. Тук той открива себе си, съзнава артистичните си сили и проявява оригинално творчество в ред пиеси. Образите на *д-р Ранк* (Нора от Ибсен), *Безсеменов* и *Перчихин* (Мещане от Горки), *Мекичката* и *Сорин* (Вуйчо Ваню и Чайка от Чехов), *Пастора* (Самотни хора от Хауптман) са проявления и решителни утвърждения на неговия талант в творчеството на типично-характерни лица. В 1907 година той се числи вече в трупата на Народния театър, където с малки прекъсвания остава до 1919 година. През този период неговия талант достига своята зрялост, доказана в артистични постижения, до пълно с внушения и полети творчество. Незабравими са, както с линиите на очерта си, така и с онова своеобразно обаяние, което им придава целия хабитус и фигура на артиста — неговия поглед, в който се показва белеца на очите, неговото наклонено държане и потрепване на главата, неговите жестове, малко неловки, но достатъчно пластични — незабравими са образите на *Келемен* (Приказката за вълкът от Молнар), *Наполеон* (Мадам Сан Жен от Сарду), *Пастора* (Родина от Зудерман), *Епиходов* (Вишневата градина от Чехов), *Добчински* (Ревизор от Гоголя) и *Професора* (Синята лисица от Херцег).

С този порив и със замисли и воля за творчество по трудния път на един неуморен артистичен възход Ст. Бъчваров продължава в Свободния театър, където се подвизава и като режисйор. Тук с неговото име, като артист и режисйор, е свързан успеха на редица пиеси: *Вихъра* (Бернщайн), *Отечество* (Сарду), *Интереса преди всичко* (Мирбо) и др. По тоя път той неуморно върви и след като излиза от Свободния театър и се установява във Варна, изпърво като директор, режисйор и артист в Общинския театър и после като такъв със своя отделна трупа.

Ст. Бъчваров проявява голямо разнообразие на таланта: той е комик, трагик, режисйор, но над всичко — незаменим в типично-характерни роли, в които няма равен между всички български артиски.

Повереното ми Министерство, което високо цени таланта на Ст. Бъчваров и неговата неуморна, пълна със жертви 25 годишна деятелност, счита, че при честуването на артиста, нему се налага дълг да даде израз на тази оценка, като със същият артист бъде отличен със заслужен знак.

Ако Ваше Величество споделяте това мнение и одобрявате моето предложение, моля най-почтително да благоволите и наградите Ст. Бъчваров с Орден за гражданска заслуга IV степен.

София, 28 февруари 1922 година.

Министър на народ. просвещение: **Ст. Омарчевски.**

ОКРЪЖНИ.

I. Отделение за основните училища.

До г. г. окръжните училищни инспектори.

Окръжно № 3787 от 20. II. 1922 г. гр. София. Създадената с новия Закон за народното просвещение промяна в курсът и уредбата на основните училища наложи да се изработят за тези училища нов правилник и програма, които в . . . екземпляри, приложени към настоящето окръжно, Ви се изпращат, Господине Инспекторе, за предаване на училищата в поверения Ви окръг. За да се избегне каквато и да била нередовност при предаването им, помощниците Ви ще предадат по два екземпляра на г. г. главните учители на първоначалните училища и по три — на директорите на прогимназиите, като на тези в селата ще ги раздадат срещу подпис по раздавателен списък, който ще бъде изпратен в Министерството за сведение.

Правилникът, утвърден с указ № 18. от 17. I. т. г., влиза в сила от деня на утвърждението му, освен по отношение на разделянето на учебната година на срокове, които остават същите и за през тази учебна година, а учебната програма, съгласно заповед № 142 от 14. януарий т. г., ще се приложи изцяло за всички отделения и класове от началото на следната учебна година, като за приложението ѝ ще последва допълнително нареждане.

Макар новия правилник да е подробен и изчерпателен, за да няма нужда от специални обяснения, Министерството счита за необходимо да обърне внимание върху следното:

I. Понеже правилника за основните училища обхваща правилниците за първоначалните училища и прогимназии, длъг се налага на всички училищни органи да си уяснят преди всичко: 1) кои от постановленията се отнасят до уредбата на първоначалните училища и за учениците в тях и кои — за прогимназиите; 2) правата и задълженията на директорите (главните учители) особено при случаите, когато главните учители на първоначалните училища са натоварени

с управлението на недоразвитите прогимназии или директорите на прогимназиите — с това на пжлно развити основни училища (§ 1 от правилника). За тази цел директорите (главните учители) ще внесат проучването на правилника в специално заседание на председателствуваният от тях учителски сжвет, а след това класните наставници в определен ден и час ще запознаят учениците от класа си с онези наредби от него, които са от значение за тях.

II. Освен с постановленията, които ще служат на директорите (главните учители) за ржководство по всички вжпроси от формален характер в административната и учебно-вжзпитателната им дейност, те трябва да се запознаят с всички дадени в правилника директиви, които най-непосредно целят да се прокарат легналите в основата на Закона за народното просвещение принципи, за да се отговори на духжт и нуждите на времето. Те, проникнати от тоя нов дух, трябва с най-голяма точност да изпжлнят дадените в правилника наредби относно уреждането на: а) празника на цветята (1 май); б) на св. св. Кирил и Методий; в) екскурзиите; г) трудовите седмици и полудни и д) извжнкласната дейност на учениците.

На празниците не трябва да се гледа като на дни, които ще се прекарат в празно губене на времето, а като на такива, през които ще се извжрши нящо полезно, приятно, хубаво, ценно, за да се окаже най-благоприятно влияние вжрху ученика вжв всяко отношение. Тжй празника на цветята (1 май) трябва да се използува не само в приятно и забавно прекарване всред природата, а и за учебни цели. А от празника на св. св. Кирил и Методий да се сжздаде общ национален празник с високо вжзпитателно значение не само за младежта, в душите на която ще останат мили спомени, а и за вжзрастните, които ще трябва да знаят, как се ценят заслугите на нашите пжрви учители, на които се джлжи националната ни култура.

С още по-голяма сериозност учителите трябва да се отнасят кжм екскурзиите, било частични, било общи, на които трябва да се гледа като на едно от най-мощните вжзпитателни средства, чрез които може да се изпжлнят задачите на днешното училище.

Безспорно е грамадното вжзпитателно значение на заджлжителният обществен труд за младото поколение, от което ще се сжздадат бждещите граждани, които, независимо от тяхното обществено и имотно сжстояние, ще трябва да бждат пропити от любов кжм обществените работи, които ще трябва да бждат проникнати от джлбокото сжзнание, че всички образуват едно цяло, на което се джлжи както личният им, тжй и общ напреджк, че интензивния труд е, който твори ценните духовни и материални блага, вжрху които по-

чива културния напредък. Министерството с ред окръжни през миналата учебна година начерта главните посоки на новия път, въведе в училищата трудовите седмици и полудни, а сега, като се взеха пред вид опитите от миналата година, в новия правилник се внесоха специални §§ (от 88—93), които регулират въпроса по трудовите седмици и полудни, за да не се гледа на тях като на едно временно явление в училищния живот, а като на едно от най-могъщите средства за създаване на новото училище, което с целия си живот трябва да възпитва такива хора, които ще бъдат подготвени да вземат активно участие в културния подем на отечеството ни и да го извадят от онова положение, в което то остана след нещастните за нас две войни. Във въпросните параграфи са дадени основните положения и най-главните директиви, които трябва да се имат пред вид при организирането на работата и ще трябва да бъдат използувани най-разумно от учителството, за да се получат очакваните ценни резултати. При това не се отнема правото на учителските съвети да се съобразяват с местните условия, особено когато е въпрос за определяне работите, изброени в § 90.

Че Министерството отдава голямо значение на извънкласната ученическа дейност, която ще го подготви за живота и онези добродетели, които са най-ценните за човека, като истински човек и гражданин, се вижда от това, че в точка 22 на § 24 и в § 171 са изброени всички онези начинания и групировки при училището или вън от него, в които детето може от най-ранната си възраст да вземе участие и да се прояви активно и самостойно. А с първата забележка към точка 22 на § 24, като се зачитат 2 часа седмично за редовни часове на учителите-ръководители, се подчертава важността на учителевия труд при тази работа. Със забележка II към същата точка, която урежда отношението между ръководителите на юношеските чети при училището и тези на местните юнашки и туристически дружества, се цели да се избегнат онези недоразумения между двете страни, които поради лични амбиции и капризи на много места не са могли да додат до споразумение да работят дружно за постигане общата цел.

III. През настоящата учебна година учебното време в онези селски прогимназии, които са открити след 1. ноември т. г., ще се продължи до 12. юлий т. г. вместо до 15. юний, както е казано в § 83. Освен това в такива прогимназии за сметка на уроците по техническите предмети ще се увеличат часовете по другите учебни предмети, и учителите от своя страна ще вземат, съобразно с местните условия, всички необходими мерки, за да може да се мине напълно предвидения в програмата за съответния клас учебен материял.

IV. § 80. абсолютно запрещава на учителите да преподават частни уроци от сжщото училище. За да не се дава повод за недоразумения и оплаквания, за да не се хвжрлят често пжти незаслужени клевети по адрес на учителите, с което би се подронил авторитетжт им пред ученици и общество, те трябва строго да се приджржат о това нареждане. Че се отдава голямо значение както на това нареждане, тжй и на тези по вжвеждането на учебниците (№ 79) и участието на учителите в изпита на частни ученици, подготвяни от тях (§ 81), се вижда от предвидените в забележката кжм тези §§ строги наказания.

V. Макар в глава IV на правилника, която се отнася по дисциплината, да е казано ясно и категорично всичко онова, що е необходимо, за да няма двусмислия и недоразумения по мерките, които училището трябва да вземе, за да се запази реджт и дисциплината, и по тоя начин да се осигури успехжт от обучението и постигнат ценни резултати при вжзпитанието на учениците, Министерството желае да се обжрне особено внимание вжрху постановленията в тази глава. В детето трябва още от рано да се сжздадат благородни навици, защото, в противен случай, безполезен би останал всякакжв труд. Да не се оставя из пред вид, че злото трябва да се корени от рано и навременно, но при това всички мерки и наказания трябва да се предприемат вжз основа на грижливо проучване, защото само по този начин те ще окажат очакваното благотворно вжздействие.

§ 163. относно чистото и прилично носене, без никакви вжншни украшения (пржстени, гривни и пр.), а ученичките без каквито и да са деколтета, употребата на пудри, парфюми, кремове, стриженето на косите от момичетата, се наложи по силата на обстоятелството, че не само по-вжзрастните ученици и ученички от гимназиите, а и малките от основните училища, по подражание се увличат от с нищо оправданата мода и започват да се носят по сжвсем несжответен на вжзрастта им начин. За изкореняването на това зло постановленията на този § дават лично право на директорите да предприемат сжответните мерки и наказания.

VI. Покрай зачекнатите по-горе вжпроси, които имат непосредствена вржзка с правилника, считам за необходимо да явя на г. г. окржжните училищни инспектори, че при обиколката си из разните училища на Царството, можах да констатирам следното:

1. Чистотата на училищните здания и учебните пособия на много места е занемарена. А кой не знае, какжв фактор е чистотата: тя не само оказва непосредствено влияние вжрху здравословното сжстояние на учениците, а и вжрху общия дух в училището, който влияе зле или благотворно при вжзпитанието на учениците. Затова нека всички училищни ор-

гани вземат всички мерки, за да се направи необходимото в това отношение.

2. Много от изпратените от Министерството книжа за разпродаване или безплатно раздаване стоят и до днес складирани в канцеларите на училищните инспекции. В свръзка с това нареждам: изпратените за безплатно раздаване книжа да се разпределят и дадат на училищните библиотеки; сумите, събрани от изпратените за разпродажба книги, да се внасят веднага в Министерството, а неразпродадените да се повърнат, като от тях се оставят по 2 екземпляра в библиотеката на окръжните училищни инспекции.

3. В много селски училища не се намира даже Закона за народното просвещение, когато той е изпратен в нужното количество екземпляри Затова онези училища, които не са се снабдили с този закон, — да се обърнат към окръжните училищни инспектори, за да им се изпрати.

VII. Въз основа на чл. 17. от Закона за държавните служители, Министерството нареди с окръжна телеграма № 2613 от 7 того всичките му подведомствени служители, неположили клетва при стъпването си в длъжност, като учители или чиновници, да положат такава, установена от същия закон. В изпълнение на това окръжно ще се съберат следните сведения: положена ли е установената клетва и кои от длъжностните лица са отказали да направят това, ако има такива.

Умоляват се г. г. окръжните училищни инспектори да разгласят с окръжно горните нареждания до подведомствените си директори и главни учители и ми донесат поверително лично в срок от 10 дни след получаването на настоящето окръжно за всичко направено, за да знае Министерството, какви мерки да вземе за изпълнение на Закона и наредбите.

Министър: **Ст. Омарчевски**
Главен секретар: **Д-р Ф. Манолов**
Началник на отделението: **П. Минев.**

До г. г. окръжните училищни инспектори.

Окръжно № 4165 от 23. февруарий 1922 год. София. Съобщава се на г. г. окръжните училищни инспектори, че със заповед № 708 от 22. II. т. г. *Георги Г. Коев,* учител в село Микиш, Търновско, се уволнява за винаги от всички училища в Царството, за дето на 14. II. т. г. на публично събрание е хулил г. Министра на народното просвещение с най-цинични изрази.

Началник на отделението: **П. Минев.**

До г. г. окръжните училищни инспектори.

Окръжно № 4418 от 24. февруарий 1922 год. София. Съобщава се на горепоменатите длъжностни лица за знание и разпоредба, че съгласно заповед № 742 от 24. февруарий т. г. въз основа на ал. IV след буква „и" на чл. 86 от Закона за народното просвещение и съгласно решението на дисциплинарната комисия при Бургаската окръжна училищна инспекция, се постанови да се лиши за винаги от право на учителствуване в Царството *Панайот Т. Крайчев,* бивш учител в с. Гюлюмяново, Ямболска околия, заради:

1) фалшифициране волята и мнението на земледелската дружба и протокол № 10 от 13. II. 1921 год. на кооперация „Напред" в поменатото село и

2) за обиждане и нахално държане спрямо своето началство.

Началник на отделението: **П. Минев.**

До г. г. окръжните училищни инспектори.

Окръжно № 4568 от 27 февруарий 1922 год. София. През последните две летни ваканции се уредиха на няколко места курсове по техническите предмети — ръчна работа, рисуване, моделиране, кошничарство, книговезство и пр. При Художествената академия в София също така се уредиха едни по-къси и други по-дълготрайни такива. Резултатите от всички тия курсове бяха повече от добри. Те показаха, че учителството се твърде много интересува от практическа творческа работа, от каквато нашите училища наистина имат голяма нужда. По това също тъй трябва да се заключи, че Министерството чрез тия курсове задоволява насъщна нужда.

Окуражено от добрите резултати, добити от уредените през последните две години курсове, Министерството възнамерява да продължи откриването им и през предстоящата лятна ваканция.

Един курс ще се открие пак при Художествено-индустриялното училище и ще трае от 1 май до 1 септемврий. В него ще се приемат 50 курсисти, отговарящи на следните условия:

1. Редовни първоначални или редовни прогимназиални учители;

2. Да са преподаватели по рисуване, моделиране, дърводелие, резбарство, кошничарство, книговезство и пр. или да са проявили наклонност към тия предмети и да са на възраст не повече от 30 години;

Всеки кандидат за курса трябва да подаде заявление до инспекцията най-късно до 5 април т. г.

Измежду заявилите кандидати всяка инспекция ще представи по 3-ма души, като гледа да бъдат от разни околии.

Избраните кандидати да бъдат представени в Министерството най-късно до 15 април, за да може да се съобщи овреме на тия, които ще бъдат приети.

Министерството е взело всички мерки, за да бъдат курсистите умело ръководени и добре подготвени, обаче то счита за необходимо предварително да съобщи, че следването и завършването на тия курсове не ще дава никакви други права, освен правото за преподаване казаните предмети.

Само през ваканционните месеци в някои градове из провинцията ще се уредят такива и общообразователни курсове и от инспекциите съвместно с местните учителски дружества. За уредбата и траянето на тия курсове учителите ще узнаят от съответната инспекция, респ. учителско дружество, за която цел с това се подканят своевременно да разгласят ония инспекции, на които е вече съобщено за отпуснатата им помощ за курсове. На които пък тепърва ще се отпусне, ще направят това, когато им бъде съобщено.

Министерството вярва, че изразходените суми за всички тия курсове не ще отидат напразно, а, като се създаде един въодушевен кадър от добре подготвени учители за практическа творческа работа, ще се допринесе твърде много за обновяване и поставяне на нови начала цялата училищна работа.

Министър: **Ст. Омарчевски**
Главен секретар: **Д-р Манолов**
Началник на отделението: **П. Минев**

До г. г. **окръжните училищни инспектори.**

Окръжно № 4679 от 28 февруарий 1922 год. София. Съобщава се на горепоменатите длъжностни лица, за знание и разпореждане, че съгласно заповед № 739 от 24. II. т. г. въз основа на чл. 82. от Закона за народното просвещение се уволнява за винаги от всички училища в Царството *Иван Козлев,* директор на народната прогимназия в с. Левски, Плевенско, за пиянство и за дето, въпреки предупрежденията, направени с окр. № 115 от 4. I. т. г., е вземал активно участие в партийните борби при последните избори, — деяния, с които е нарушил чл. чл. 79 и 81 от Закона за просвещението, съвършено е дискредитирал учителското си звание и станал нетърпим в училището.

Началник на отделението: **П. Минев.**

До г. г. **окръжните училищни инспектори и Софийския градски училищен инспектор.**

Окръжно № 4680 от 28 февруарий 1922 год. София. Съобщава се за знание и изпълнение, че със заповед № 743 от 24. II. т. г., въз основа на чл. 86, ал. IV, от Закона за

народното просвещение и съгласно решението на Висшата дисципл. комисия при Министерството (протокол № 8 от 21. II. т. г.), се

Постанови:

Димитър Лазаров, учител при народното първоначално училище в с. Славотин, Фердинандско, да се лиши от право на учителствуване за винаги във всички училища на Царството, съгл. чл. 86, ал. I, буква „з", от Закона за народното просвещение, задето е прибегнал до фалшификация при назначението си за учител, с което е нарушил чл. 81 от същия закон.

Началник на отделението: **П. Минев.**

II. Отделение за средните училища и Университета.

До г. г. директорите на пълните и непълни средни училища и учителските институти.

Окръжно № 3308 от 14 февруарий 1922 год. София. Съобщава Ви се в допълнение на окръжно № 40021 от 29. XII. м. год., че в случаите, когато е необходимо телеграфически да се донася, какво известен учител е почнал да се ползува от отпуск, то телеграмите, подадени за тая цел, ще се таксуват за сметка на заинтересованият учител, защото чл. 19, § 4 от правилника за телеграфната служба забранява да се разменят безплатни телеграми за отпуски и да се ощетява по тоя начин фиска.

Министър: **Ст. Омарчевски**
Главен секретар: **Д-р Ф. Манолов**
Началник на отделението: **И. Черноколев**

До г. г. директорите на пълните и непълните средни училища.

Окръжно № 3788 от 20 февруарий 1922 год. София. Приложени към настоящето окръжно, изпращат се пет (5) екземпляра от програмата и правилника за средните училища, приети от Учебния съвет в таз годишната му сесия и надлежно утвърдени. Програмата влиза в сила от 15 септември 1922 год. и по нейното прилагане ще последва специално окръжно. Понеже правилника влиза в сила във всичките си положения освен по отношение разпределението на сроковете, от 17 януарий т. г., в който ден е утвърден с указ № 18, обнародван в „Държавен вестник", брой 248 от 4 февруарий т. г. (спр. § 224), той трябва да бъде най-основателно проучен, предвид и на обстоятелството, че в него са легнали много нови положения, които имат за цел да гарантират правилния вървеж и развитие на учебновъзпитателната дейност на училищата и да им дадат всички възможни средства, за да направят от българският ученик деен,

пригоден към изискванията на живота и добре подготвен гражданин.

Новия правилник е резултат на дългогодишен опит и разрешава всички въпроси, които сав възникнали в живота и дейността на училищата и в сравнение с досега действуващият е доста много разширен, като са вмъкнати нови глави: „Трудови седмици и полудни (гл. VIII); училищни такси (гл. X); конкурсни изпити за постъпване в гимназия (гл. XI); изпитване и оценяване успеха на учениците (гл. XII); дават се подробни нареждания по отпразнуването празника на цветята (1 май), народния праздник св. св Кирил и Методий (24 май), по участието на учениците в разните благотворителни, спортни и др. дружества, като се предвиждат и нови изисквания от учениците и ученичките по дисциплината и държането им в и вън от училището. Всички тия нововъведения на правилника, които преди са били уреждани според случаят и нуждата от специални окръжни или от отделни правилници, сега са напълно разяснени, точно установени и не будят никакви недоумения.

Поради голямата важност на нововъведенията за успешния въпрвеж на учебно-възпитателното дело и пред вид измененията, които са направени в правилника, Министерството вменява в дълг на всички директори и учители да се запознаят най-старателно с него. Първото запознаване с новия правилник ще трябва да стане чрез съвместното му прочитане и обсъждане от всички учители, поради което г. г. директорите ще свикат учителските съвети специално за тая цел, и то веднага след получаването на правилника.

От самосебе се разбира, че вниманието на всички ще трябва да се спре върху тия положения в правилника, които са нови, които засягат и уреждат материя, незасегната и неизяснявана от отменения правилник, и че най-напред трябва да се схванат правилно целите, които са легнали в неговата основа и които се достигат с предложените средства за ръководство или възпитателно въздействие.

I. В устройството и отпразнуването празника на цветята ще се обърне внимание на задружното излизане вън от града, сред природата и нейните хубости, задружното прекарване на деня от страна на учители и ученици, като наред с игрите и забавленията се събират и природни обекти: растения, животни, минерали и др., с които да се обогатят училищните сбирки. Добре ръководените беседи от страна на учителите биха допринесли твърде много, както за прекарването на деня, тъй и за непосредственото и дълбоко възпитателно въздействие върху учениците. Особено внимание заслужава празника св. св. Кирил и Методий, чието тържествено отпразнуване дава най-широка възможност за подобно въздействие не само върху учениците, но и въ-

ху бължгарското гражданство, понеже тоя праздник синтезира в себе си всичко: и култура, и просвета, и напредък, и ясно подчертания дълг на бължгарина към своя народ, и връзките, които го свързват с човечеството чрез славянството, просветено от светите братя. Правилника (§ 7, т. 23, I II) урежда най-всестранно въпроса за отпразднуването на тия два праздника, като посочва почти изчерпателно всичко необходимо да бъдат те истински училищни или всенародни тържествени дни.

II. Правилника разрешава въпроса за частните уроци, по които е имало твърде много специални нареждания в един или друг смисъл. §§ 46 и 47 уреждат тоя въпрос в смисъл, че на учителите се забранява да дават частни уроци на ученици от училището, в което преподават. Категоричността на правилника в това отношение не подлежи на съмнение и има за цел да запази учителят и неговият авторитет от възможните нарекания в злоупотребление с положението си. Забранено е използуването и на училищното помещение за частни уроци. Правилникът, обаче, дава право на учителите да занимават ученици от други училища, или частни лица със знанието на директора, като Министерството си запазва върховното право да запрети на учителите да дават такива частни уроци, когато занемаряват прямите си задължения като учители и възпитатели. Естествено, учители, които занимават частни лица, или ученици от други училища, не могат да вземат участие в изпита, на който се подлагат последните. Правилникът е много строг по отношение нарушенията, които могат да станат в това отношене, като предвижда отстранение на учителите, които не спазват горните нареждания; ето защо, за да се избегнат деяния, които биха изложили учителите и училището от нарекания или от последствията на простъпки от подобен характер, необходимо е най-внимателното му проучване.

III. Едно от основните положения на Закона на народното просвещение, което е насочено да преформира учебното дело у нас, е трудовия принцип като възпитателен фактор. Според духът и буквата на Закона, на учениците, наред с необходимите теоретични познания, трябва да се даде и умение да работят, да творят в областта на практическия живот и дейност. За да могат да се постигнат целите и задачите на закона, не е достатъчно само професионалното и техническото образование и подготовка на младежта в специалните училища, понеже една грамадна част от тая младеж завършва своето образование в прогимназията, а другата част, като отминава професионалните училища, получава образованието си в ре гните, гимназиите или педагогическите училища. Действително, в програмите на тия училища се предвиждат предмети, които са непосредствено

свързани с практическа дейност, но и това е недостатъчно, за да се отрази мощното възпитателно и образователно влияние на трудовия принцип. Като има предвид тоя важен въпрос, Правилника в специална глава (VIII) урежда трудови седмици и полудни. Не подлежи на съмнение, че тия трудови седмици и полудни трябва да бъдат организирани всякога най-грижливо, та всички ученици да работят през определеното време своята работа, като се избягват поводи за манкиране от страна на когото и да било. Работата трябва да бъде разпределена според силите на учениците, като се отстранят всички условия, които могат вредно да се отразят върху здравето, или да изложат на опасност живота им. Нека да се има предвид, че при недоброто, небрежното отнасяне от страна на г. г. директорите и учителите към организирането на трудовите седмици и полудни, последните, вместо да бъдат възпитателни фактори, ще окажат само вредно въздействие върху учениците. Последните ще остават под впечатлението, че е достатъчно само внкашното изпълнение на известни нареждания, само формалното отнасяне към работата, а не ясно изразения дълг към общата или обществената работа и повинност. Ако има област в народното възпитание, върху която най-вече трябва да се работи, това е именно дълга на бъдащите граждани към обществената повинност, като основа за един истински задружен народен живот, който може да донесе само сполуки и напредък за страната. А това може да стори училището с добре организираната работа през трудовите седмици и полудни. Когато след добре уредената и планомерно развитата и завършена дейност учениците видят нейните плодове, когато извършената работа бъде превърната в парична ù стойност и се посочат икономиите, които са направени, или благата, които неминуемо ще последват от нея, учениците ще бъдат в състояние, без особени изяснения, да разберат, колко важен и съществен фактор за успеха в живота е добре организираният и добросъвестно осъществения труд.

IV. Новия правилник по-обстойно разработва и разрешава въпросите около дисциплината и поправителните мерки, които се вземат за ограждането на училищния живот и ред от простъпките на учениците, които вредят на добрия вървеж на обучението. Като има пред вид обстоятелството, че училището и обучението в него ще трябва да спомогнат за възпитанието на учениците, че учителите, класните наставници и директорите, при съдействието на родителите и настойниците, ще трябва да сдружат усилията си за това възпитание, като задържат младежта в училищата и като ù дадат всички възможни средства за завършване на образованието си — правилника допуща отстранение за по-дълъг

срок или за винаги от дадено училище, или от всички видове училища само като крайна, изключителна мярка. Всички поправителни мерки за учениците трябва да се употребяват само като последни средства след зряло обсъждане и точно изследване (§ 177). Прибързаните, както и несправедливите наказания се отразяват пагубно върху учениците, като убиват у тях вярата в справедливостта на техните ръководители, а това може да има най-лоши последствия, понеже потиска духът и жизнерадостта, тъй естествени и тъй желателни за доброто бъдаще на младежта. Правилникът, обаче, не допуща повърхностно, небрежно отнасяне към поведението и простъпките на учениците. Бдителното око на учителя-възпитател е най-добрата гаранция, че ученика ще контролира сам себе си, поради което ще трябва основателно да се проучи тоя отдел от правилника, да се изчерпят всички средства и да се предотвратят в зародиша си всички възможни поводи за простъпки или лошо държане на учениците в или вън от училището. В това отношение извънредно голямо е влиянието, което може да окаже върху контрола над учениците задължителното носене на установената ученическа форма (§ 163). Министерството стори всичко възможно да облекчи снабдяването на учениците с плат за формено облекло. Остава учителските съвети да следят най-строго, щото учениците да се снабдят и носят това облекло. Последното трябва напълно да отговаря на дадените образци без никакви отклонения и без никакви вънкашни украшения, които обикновено задоволяват не художествените вкусове на учениците, а тяхната суетност. Особено трябва да се следи, щото ученичките да не носят деколтета и да не употребяват пудри, кремове и парфюми, които освен че вредно се отразяват върху здравето им, но и ги правят роби на дребнавата суетност, като не малко увреждат и тъй оскъдните средства на тяхните родители. По отношение на простъпки от тоя характер, правилникът е извънредно строг и последователен и дава право на директорите да отстранят от училището учениците и ученичките. На последните се забранява да играят чужди танцове, да посещават танцовални вечеринки и др. (§ 170), толкова повече, че тъй наречените модерни танци могат да окажат най-пагубно влияние върху учениците и ученичките, понеже в тях едностранчиво се въплощава не художествен ритм и пластика, а външният израз или наподобяване на най-долни прояви и страсти.

В последно време между ученичките от народните училища се забелязва едно увлечение от модата да си стрижат косите. Това не се прави от известна нужда, или по съвета на лекар, а от суетност, от желание да бъдат модни, — обстоятелство, което не може да се търпи в училището. И за подобни простъпки директорите отстраняват ученичките от

училището (забележката на § 163). Учениците, напротив, не трябва да носят дълги коси, а да се стрижат редовно. Изобщо по дисциплината на учениците вън и в училището ще трябва да се обърне най-сериозно внимание.

V. За развитие на самодейността у учениците, за всестранното им подготвяне към изискванията на живота, към който се подготвят те, извънредно голямо влияние могат да окажат разните юношески дружества в и вън от училището. За да може, обаче, това въздействие да бъде само благотворно, правилникът е регулирал участието на учениците в тях, а на г. г. директорите и учителите остава да спомогнат за доброто прилагане на изискванията му. Особни грижи трябва да се положат за организирането на дружествата в самите училища. Тука тактичността и широката опитност на ръководителите е от голяма важност и натоварените с подобна работа учители трябва да преодолеят твърде големи трудности, като се борят с проявата на някои недостатъци в характерите на учениците и с възможните раздори, които могат да се появят в организацията, като резултат на свойствените на българския характер несъгласия. Тука най-вече може да се въздействува върху учениците и да се възпитават в тях качества, които могат да им бъдат особено полезни в обществения живот, към който те се подготвят.

На учениците се позволява да бъдат членове на спортни и др. дружества, уставите на които са одобрени от Министерството. Да се обърне внимание върху задълженията, които учениците поемат от една страна като ученици и от друга, като членове на тия дружества. В случаите, когато учениците се провинят по отношение на едните или другите, може да им се запрети участието в тях, но за това трябва да бъде уведомено и Министерството. По такъв начин, като дава на учениците възможност да работят в дружествата вън от училището, новия правилник, обаче, предвижда мерки, за да ограничи произволът им или вредното въздействие, което може да окажат тия им дейности вън от непосредствения надзор на училищните власти.

VI. След прочитането и изясняването на правилника в учителските съвети той трябва да бъде прочетен и разяснен на учениците в тия негови части, които непосредствено ги засягат. За тази цел ще се определи известен час (ако е потребно и повече време), в който правилника ще бъде прочетен от класните наставници пред всичките ученици, да се направят и необходимите разяснения, за да бъде той правилно разбран от всички, като се обърне особено внимание на дисциплината.

Наред с въпросите, които са във връзка с правилника, Министерството счита за необходимо да обърне вниманието на г. г. директорите и върху следното:

1. Един сжществен и важен вжзпитателен фактор е и образцовата чистота, в която трябва да се поджржа училищното помещение и учебните пособия. При това тая чистота е необходима и за запазването на здравето на учениците. При обхождане на училищата от ревизорите е констатирана нечистотата в помещенията, поради което г. г. директорите трябва да обжрнат особено внимание вжрху тоя вжпрос и да бждат по-грижливи в поджржането чистотата на помещенията и учебните пособия.

2. В желанието си да даде подходяще четиво на учащата се младеж, както и да помогне на бжлгарската художествена и научна книга да проникне по-широко сред бжлгарското общество, Министерството не един пжт е изпращало на училищата книги, било за разпродаване, било за безплатно раздаване на учениците и библиотеките. До днес, обаче, не всички г. г. директори са изпратили сумите за продадените книги, нито са вжрнали обратно непродадените. Мнозина и до днес не са раздали изпратените им за раздаване книги. За да се тури край на тая нередовност, г. г. директорите веднага да разпоредят да се изпратят сумите за продадените книги, а останалите непродадени екземпляри да вжрнат обратно в Министерството, като от всяка книга заджржат по три (3) екземпляра за ученическата и учителската библиотека.

3. Сжгласно Закона за джржавните служители, всички длжжностни лица трябва да положат клетва, ако не са полагали при встжпването им в длжжност. Понеже вжпроса за клетвата е от сжществена важност, вменява се в джлг на г. г. директорите в срок от десет (10) дена след получаването на настоящето окржжно да отговарят *лично-поверително*, какво е сторено с полагането на клетвата, има ли някои учители, които да са отказали да положат клетва, кои са те, *както и за всичко сторено по вжпросите засегнати* тук, за да знае Министерството, какво е направено и какви мерки трябва да се вземат за изпълнението за Закона и нарежданията на правилника.

Министжр: **Ст. Омарчевски.**
Главен секретар: **Д-р Манолов.**
Началник на отделението: **И. Черноколев.**

До г. г. окржжните училищни инспектори, за сведение до г. г директорите на пжлните и непжлни средни училища.

Окржжно № 3844 20. II. 1922 год. гр. София. Сжгласно чл. 181. от Закона за народното просвещение сегашните непжлни гимназии и пжрвите три класа на сегашните средни училища от 1. IX. 1922 година се преименуват и преустройват в реални училища и от сжщата дата тяхната издржжка се урежда сжгласно с наредбите на Закона от 21. VII. 1921

година за изменение и допълнение на някои членове от Закона за народното просвещение. Съгласно с чл. 148. от последния закон реалните училища се издържат от *общините* и *окръга*, като за всеки учител в тях окръжните съвети плащат по 5000 лв., а остатъкът от учителските заплати *плащат общините, групирани за издръжка на обща реалка*. Другите разходи (отопление, осветление, прислуга, покъщнина и др.) за реалните училища се посрещат от общината, дето е реалката. Съгласно тия законоположения и в допълнение на пункт 9 от окръжното № 20605 от 30. VII. 1921 год. Министерството Ви кани, Господине Инспекторе, да вземете най-бързи мерки, щото издръжката на тия училища от 1. IX. 1922 година нататък да бъде осигурено. За тази цел по предварително приготвен от инспекцията план ще внесете предложение в окръжният училищен съвет, щото общините в поверения Ви окръг да бъдат групирани в райони за издръжка на общи реалки, според броя на тия училища в окръга, като същевременно се определи и паричната сума — дял, с която всяка община ще участвува в издръжката на районната реалка.

За база на тая групировка да вземете сегашното групиране на общините в поверения Ви окръг за издръжка на общи прогимназии, а за ръководство при определяне дяловете, с които същите общини ще вземат участие в издръжката на общите реалки, ще имате правилника на районните прогимназии, утвърден с указ № 47 от 20 август 1915 год. и обнародван в „Държавен вестник“ брой 194 от 28. VIII. с г.

От само себе се разбира, Господине Инспекторе, че, ако до сега нищо не сте направили по нарежданията в пункт 9 на цитуваното по-горе окръжно и по предписанията на чл. 148. от Закона, ще трябва да вземете бързи мерки за извършване на посочената по-горе работа, за да можете своевременно да настоите пред окръжната постоянна комисия да впише в бюджета си по 5000 лева за всеки учител в реалките в окръга, като при утвърждение на училищните бюджети от същата да се впишат необходимите суми за издръжка на учителския персонал в районните реалки, а в бюджетите на общините с реалки (централните общини) и необходимите суми за другите разноски по издръжката на тия реалки.

Необходимо е освен това, съгласно чл. 147. от Закона да представите в Министерството и проект за определяне районите на реалните училища, което не е мъчно да се направи, щом се групират общините за издръжка на общи реалки, защото тая групировка ще определя същевременно и районите на реалните училища.

Решенията на окръжният училищен съвет по групиране на общините за издръжка на общи реалки, за определяне

дяловете, с които тия общини ще участвуват в издръжката на учителския персонал в тия реалки, както и Вашия проект за районите на реалките ще представите веднага в Министерството.

Министър: **Ст. Омарчевски.**
Главен секретар: **Д-р Ф. Манолов.**
Началник на отделението: **И. Черноколев.**

III. Отделение за културните учреждения и фондовете.

До г. Ректора на Университета, г. г. директорите на Културните и Учителските институти, на пълните и непълни средни училища и г. г. окръжните училищни инспектори.

Окръжно. № 3185. от 13 февруарий 1922 год. София, На 2. април т. г. ще се чествува 25-годишната литературна дейност на нашия писател *Елин-Пелин.* За тая цел, както се вижда от приложения позив, се е основал в София комитет, който, апелирайки към българския народ да вземе участие в тържеството, като укаже при това юбиляру и своята материялна подкрепа, приканва българската интелигенция да образува на местни начала подкомитети и направи всичко възможно от своя страна за прославата и материялната подкрепа на юбиляра.

Министерството на народното просвещение, като посреща най-сърдечно начинанието на комитета, приканва своите подведомствени длъжностни лица да вземат най-деятелно участие в тия комитети, било като председатели, било като членове и проявят, както винаги е било това, своето усърдие и преданост към културните начинания, за да се въздаде достойна възхвала на едного от редките наши писатели, който вече 25 години не престава да обогатява нашата литература с все нови и нови поетични творби.

Изпращат Ви се два екземпляра от позива, с който ще съгласувате Вашата дейност.

Министър: **Ст. Омарчевски.**
Главен секретар: **Д-р Ф. Манолов.**
Началник на отделението: **Д-р Хар. Иванов.**

IV. Бюджетно-контролно отделение.

До г. г. окръжните училищни инспектори, директорите на институтите и държавните пълни и непълни средни училища и прогимназии.

Окръжно № 1687 от 14 февруарий 1922 година София. Съгласно чл. 11 от Закона за допълнителния сръчъсметен кредит към бюджетите за финансовата 1921/22 год., публикуван в брой 225 от 4 януарий т. г. на „Държавен вестник", жилищните комисии се задължават да унищожат от 1 януарий 1922 г. решенията си (били те утвърдени или неутвърдени от жилищния съд) по отношение наемите за здания, в които

се помещават държавни учреждения. След тая дата наемите за такива здания за времето от 1 януарий 1922 г. насетне ще се определят от специалната при Министерството на финансите комисия.

Пред вид на това поканват се горепоменатите длъжностни лица веднага да съобщат в Министерството, отделение бюджетно-контролно, за зданията, които държат под наем за нуждите на повереното им учреждение, какъв годишен наем е плащано до 1 януарий т. г. и за колко години искат да се пренаеме, смятано от 1. I. т. г., както и точното обозначение на зданието (притежателя му, улицата на която се намира, колко етажа и стаи има).

Ако наема на някои здания е изплатен и за известно време след 1. I. т. г., а в последствие комисията при Министерството на финансите определи по-малък наем от плащания такъв, въз основа на решение на жилищната комисия до 1. I. т. г., разликата, изплатена в повече, ще се удържи от подлежащия на изплащане наем до края на тази финансова година, т. е. при бъдащите изплащания ще се прави приспадане на изплатените в повече суми. При изпращане документите за изплащане наемите след 1 януарий т. г. да се посочва, в писмото, с което се изпращат документите, какъв е бил размера на наема до 1. I. т. г., т. е. определеният от жилищната комисия до тази дата, и каква сума подлежи на приспадане. Това приспадане да се прави и в самите сметко-разписки, давани от наемодателите.

Министър: **Ст. Омарчевски.**
Главен секретар: **Д-р Ф. Манолов.**
Началник на отделението: **В. Стойнов.**

V. Общи.

До г. г. окръжните училищни инспектори, директорите на учителските институти и на пълните и непълни средни училища.

Окръжно № 3180 от 13 февруарий 1922 г. София. Известно е, че учителството бива най-често атакувано от продължителната и мъчителна болест туберкулоза. Това е заставило учителството, наред със законоположенията от страна на държавата, и само да се погрижи, за да се облекчи участта на заболелите от тоя бич на човечеството. За тая цел при Българският учителски съюз е основан фонд „Лекуване гърдоболни учители". За да се засили тоя фонд, управителния комитет на съюза е поискал и получил разрешение да разиграе парична лотария от 100,000 билети по 10 лева единия.

Министерството, като споделя усилията на учителството да се подпомогне колкото може по-ефикасно и на повече от заболелите, с готовност разрешава да се продават билетите за казаната лотария из училищата и от ученици.

Министър: **Ст. Омарчевски.**
Главен секретар: **Д-р Ф. Манолов.**

Изложение по университетския въпрос.

От известно време насам между Министерството на народното просвещение и Университета се появиха различия в схващанията и разбиранията по въпроси, свързани с ония положения в новия закон, които засягат устройството и управлението на Университета. Не са редки случаите, когато тия различия са добивали малко или много остра форма не по вина на Министерството. Нещо повече: през последните два-три дни всред обществото и между студентството, във връзка с въпроса за частните хонорувани доценти, които заемат отговорни места в политически организации и с бюджетопроекта за Университета за идната финансова година, се появи възбуждение с тенденция да се изроди в улични студентски демонстрации. Понеже на всичко това се приписва от известни среди характер и тенденция, какво Министерството е неприязнено настроено против Университетът и студентството и че неосветленото обществено мнение може да даде вяра на тая тенденция, Министерството на народното просвещение счита за свой дълг, в интереса на истината, да осветли обществото по всички ония малки или големи несъгласия и недоразумения, появили се между него и Университета по прилагането на закона, както и по прилагането на новата правописна реформа.

I. Според чл. 347. от новия Закон за народното просвещение, на Министерството предстоеше — по отношение на Университетът — изработването на общ университетски правилник, след като вземе мнението на академическия съвет. Мнението си, макар и непълно, последният изпрати на 31. август 1921 г., и на 19. септември с. г. Министерството изпрати в ректората за ръководство утвърдения с указ № 186 от 17. септември 1921 год. общ университетски правилник, за който и до сега ректората на Университета не е счел за нуждно дори да съобщи на студентите и да им обърне вниманието поне върху ония негови постановления, които се отнасят до задълженията на студентите във връзка с членове 342 до 346 включително от Закона за народното просвещение. Университетът, освен това, не е приложил тоя правилник и в много от неговите положения, които засягат продължителността на учебния час, избирането на нови професори и пр. Факти: 1) § 50 от общият университетски правилник нарежда четенето на лекциите да трае по 60 минути, в Университетът и до днес, обаче, продължава старата система — да се четат лекции в продължение само на 45 минути, като г. г. професорите прибягват до Министерството с наивни питания, как да наредят четенето на лекциите, та да траят по 60 минути; 2) § 7. от същия правилник и чл. 309 от Закона повелява избирането на нови професори да става публично,

а гласуването от членовете на академическия сѫвет по тия избори — явно и мотивирано; Министерството на народното просвещение, обаче, и до днес не е било уведомено, че изборите на нови професори стават по новия правилник; 3) § 57. от сѫщия правилник предписва, щото студенти от факултети, които подготвят учители, да слушат, между другото, през четири семестра и лекции по педагогия и история на бѫлгарски език и да дѫржат изпит по тия дисциплини; академическия сѫвет, обаче, не иска и това постановление да изпѫлни; 4) чл. чл. 305, 324, 328, 340 задѫлжават академическия сѫвет да изработи: правилници и програми за университетските изпити по отделните факултети, правилник за управлението и разходването на университетския фонд, правилник за редѫт и гледането на дисциплинарните дела от академическия сѫвет. Министерството с писмо от 12. септември 1921 година покани г-на ректора на Университета да нареди потребното, щото тия правилници на време да бѫдат изработени и изпратени в Министерството за одобрение. На 27. септември с. г. Министерството втори пѫт помоли г-на ректора за сѫщото нещо, до днес, обаче, академическия сѫвет му представи само два правилника и програми за изпитите в два от седемте факултета. Кога ще представи останалите правилници и програми, Министерството не знае, защото г-н ректора на Университетѫт и до днес не го е уведомил. Може би академическия сѫвет да намира по-изгодно за себе си да действува по старите отѫпкани пѫтища, какѫвто е случая с неправилно произведените напоследѫк два избора на двама редовни доценти, вѫпреки която неправилност ректората настоява да се утвѫрдят тия избори.

II. Тия недоразумения и несѫгласия добиха резкост, когато се проявиха в явни незачитания на постановления, добили сила на закон, какѫвто е случая с *новия правопис.*

Официално, от името на ректората на бѫлгарският университет, ректора за академическата 1921/22 година г-н професор Милетич издава печатни произведения по стария правопис, без предварително да е поискал за това сѫгласието на Министерството. Когато последнйото му поиска необходимите за случаят обяснения, г-н ректора не можа да даде други, освен да постави своите лични разбирания по-високо от постановлението на Министерския сѫвет. По тоя случай Министерството изпѫлни своя дѫлг, както и вѫв всеки случай, когато подведомствен нему чиновник нарушава законните наредби, като наказа г. ректора на Университета с глоба $^1/_4$ от заплатата му за три месеца. Засегнат от тая мярка на Министерството, професор Л. Милетич и, солидарно с него, академическия сѫвет, са обтѫжили пред административния сѫд заповедта на Министра за глобяването на ректора, като подѫржат, че ректора може и трябва да бѫде сѫ-

ден само от академическия съвет, съгласно чл. 324 от Закона за народното просвещение, а пък забравят, че същия член задължава академическия съвет да изработи и представи на одобрение от Министерството правилник за реда, по който ще се гледат тия дни дисциплинарни дела и какъвто правилник, както се споменава по-горе, академическия съвет още не е изработил. Академическия съвет, освен това, забравя, че ректорът е бил наказан не като преподавател в Университетът, а като ректор — административно длъжностно лице.

Така или иначе, но след това наказание, което лично и непосредствено засягаше г-на ректора на Университета, последния в своите отношения към М-то внася вече елемент на обструкция: член на учебния съвет при М-то по право, той, а заедно с него и професор Т. Кулев, член на същия съвет по избор на юридическия факултет, не взеха участие в януарската сесия на последния, в която бяха подложени на проучване, между друго, програмите на основните и средни училища в страната, дето тяхното участие беше необходимо при такава пълна с последствия творческа културна дейност. В своите преписки с Министерството същия внася елемент на раздразнителност, като не се стеснява да държи тон на страна, която наравно с Министерството има разбиране по строго определени положения в закона. Така, например, съгласно чл. 324 от Закона за народното просвещение, лицата от университетския персонал не могат да взимат отговорни места в политически организации. Съгласно пък чл. 302 от същия закон, преподавателския персонал на Университета се състои от професори (редовни и извънредни), редовни доценти, частни доценти (хонорувани и не хонорувани) и лектори. Въз основа на това и като притежава сведения, че някои частни хонорувани доценти, въпреки изтъкнатото изрично постановление на закона, продължават да заемат отговорни места в политически организации и да четат същевременно лекции, Министерството още на 7. февруарий т. г. отправи до господина ректора писмо, с което го поканва да занимае академическия съвет с нарушение на закона от известни лица от преподавателския персонал в юридическия факултет. Г-н ректора на Университета, вместо да се съобразява с втората алинея на чл. 324 от Закона за народното просвещение, като внесе веднага предложение в академическия съвет за уволнение на въпросните частни доценти, които, явно е, са нарушили първата алинея на същия член, на 15. февруарий т. г. отговаря, че изпълнението на това предписание би било равносилно със закриване на юридическия факултет, като при това завършва писмото си с мисълта, че само академическия съвет е властен да спре четенето на лекции в Университета.

Понеже това постановление на закона влезе в сила от 21. юлий 1921 год. и следваше да се приложи още в началото на зимния семестър, то с право всеки би се запитал, защо то своевременно не е било приведено в изпълнение. А то не бе приложено в изпълнение по простата причина, че исках да дам възможност на академическия съвет през този период — от 21. юлий 1921 год. до 1 март 1922 год. — да потърси редовни преподаватели за юридическия факултет, с които да замести частните хонорувани доценти, заемащи отговорни места в политически организации. Като се убедих, обаче, че академическия съвет не предприема нищо за изпълнение на споменатото законоположение и, според реченото писмо на г-на ректора, той нема да предприеме и за в бъдеще нищо по въпроса, и като сметнах, че постановленията на закона стоят по-горе и от академическия съвет, и от мене, отправих на 18. II. т. г. второ писмо до г-на ректора, с което го поканих да направи нуждното, щото от началото на летния семестър да не допуща поменатите частни доценти да четат лекции в Университета.

Разбирам от тия мои наредби да не са доволни засегнатите частни доценти; разбирам, също така, да не е доволен и академическия съвет, начело с г-на ректора Л. Милетич, понеже поддържат, че Университетът е техен и че само те могат да се разпореждат с него и никой друг в тая страна; но не мога да разбера, защо студентството се вълнува за участта на няколко частни доценти, които от ред години насам стоят в Университета само да правят реклама за себе си, а не и да ползуват студентите и българската наука. Не знаят ли студентите, та трябва да им се припомня, че цели месеци, даже и семестри е трябвало да се лишават от лекции по известни правни дисциплини, само защото тези частни доценти са били ангажирани в живота на политически партии, към които принадлежат? Не знаят ли те—студентите—че именно поради това нехайство на тия техни преподаватели те са губили семестри и са пропущали сроковете на изпитите и в края на краищата в много случаи са излизали от Университета—все по същата причина — недостатъчно подготвени по своята специалност? До колко е вярно пък твърдението на г-н ректора, че излизането на тия доценти от Университета би означавало да се закрие факултета, може да се види — говорим за днешните условия на Университетът—от следното: 1) г. Г. Т. Данаилов чете „политическа икономия“, но същата наука се чете още от трима редовни преподаватели в Университета; 2) г. Вл. Молов чете „българско наказателно право“, което се чете и от друг редовен преподавател; 3) г. Фаденхехт чете „гражданско право“, но същото се чете и от друг редовен професор; 4) г. Ст. Данев чете „международно право“, което се чете и от други двама редовни професори. А това значи, че

с излизането на споменатите частни хонорувани доценти те може да загубят една ценна среда за вербуване на политически адепти, но не и че ще се закрие юридическия факултет, както твърди това г-н ректора.

III. Покрай гореизложеното, поддържа се от известни университетски среди и мълвата, че чрез съкращение в бюджета на Университета за идната финансова година Министерството понижава известни редовни професори в редовни доценти, когато се знае, че тоя бюджетопроект се внася в Народното събрание от г-на Министра на финансиите и, преди да добие законна сила, има да се произнесат по него бюджетарната парламентарна комисия и самото Народно събрание. На всеки случай трябва да се изтъкне, че с тоя бюджетопроект не се премахват никакви катедри, а има само, както се каза, понижаване на редовни професори в редовни доцентури, случаи, каквито имаше и в бюджета за текущата финансова година, известни, разбира се, на академическия съвет, но по които на времето съвета не направи такъв шум, както сега.

За да види, обаче, обществото, че Министерството на народното просвещение полага всички грижи и усилия, за да даде възможност на Университета да се развива правилно във всички свои клонове, достатъчно е да се посочи на следующите цифри: за финансовата 1921/22 год. бе предвиден за Университетът общ разход 8,847,070 л., а за идната 1922/23 финансова година се предвиждат 15,604,630 лева; през финансовата 1921/22 год. са били предвидени в бюджета за 5 факултета 179 редовни преподаватели (редовни и извънредни професори, редовни и частни доценти, лектори и асистенти), а за 1922/23 финансова година се предвиждат за 7 факултета 261 редовни преподаватели, от които за новооткритите два факултета — само 22 преподаватели, а останалото увеличение — за другите факултети, именно: за историко-филологическия факултет от 39 на 43 преподаватели за 22 предвидени в закона катедри, за физико-математическият от 43 на 62 за 24 катедри, за юридическия факултет от 26 на 24 за 16 катедри, за медицинския факултет от 59 на 76 за 21 катедри, за агрономическия факултет от 12 на 34 за 11 катедри, за ветеринарния факултет се предвиждат нови 13 преподаватели за 9 катедри и в богословския — 9 преподаватели за 8 катедри, или общо за 111 катедри 261 преподаватели. Едно малко сравнение с някои чуждестранни университети ще покаже, че грижите, които сегашното български правителство полага за Университета, не само че не стоят по-долу, но и далеч превъзхождат ония, полагани за въпросните университети, а именно: университета в Берн (Швейцария) в историко-филологическия факултет има 30 редовни преподаватели срещу 43 преподаватели в едноимен-

ния факултет от нашият университет; във физико-математическия факултет — 29 срещу 62 в нашият университет; в медицинския факултет — 50 срещу 76 в нашият университет и пр. Университета в Букурещ—според сведения преди войната— е имал във физико-математическия факултет 23, в историко-филологическия 20, в юридическия 20, в медицинския 49 преподаватели. Университета в Хале (Германия): юридическия факултет 19, медицинския 52. Най-новият университет в Хамбург: в юридическия факултет има 10 души преподаватели, медицинския факултет — 45, историко-филологическия — 30, физико-математическия — 20 преподаватели. В университета в Неапол четат: в юридическия факултет 17 души, в медиценския факултет 20 души, във физико-математическия 21, в историко-филологическия — 12; в университета в Белград, преди войната, е имало 38 преподаватели в историко-филологическият и физико-математическия факултети, в юридическия факултет — 17 преподаватели.

***

От изложеното до тука е много ясно, где се крие причината на недоразуменията, за които се спомена в началото на това изложение; ясно е същото, че обвинението, какво Университетът и университетската наука били застрашени в своето съществуване, е изкуствено поддържано, само и само да се услужи на цели, които нямат нищо общо с науката в Университета.

Повтарям, че Министерството на народното просвещение няма абсолютно нищо против студентството; нещо повече: с мероприятията, които някои преподаватели в Университета тенденциозно тълкуват, то се стреми да създаде именно за студентството условия за нормална и ползотворна дейност. Министерството няма нищо и против преподавателите в Университетът, още по-малко—против академическия съвет, а стои на становището на законът и ще изисква да бъде той изпълван във всичките си постановления, без оглед на това, дали биха се увредили частни някои интереси на когото и да било. Ако, обаче, Министерството въпреки това срещне съпротива в изпълнение на закона, било от академическия съвет, било от ректора, негова—на Министерството—длъжност е да обмисли средства, чрез които да покаже на всички, че законите на страната са по-силни от лицата, безразлично какво обществено положение те заемат, и че интересите на българският университет, на българската наука, на българското студентство не бива да се превръщат в средства за безогледна лична или политическа борба.

Гр. София, 28 февруарий 1922 год.

Министър на народното просвещение: **Ст. Омарчевски.**

Още няколко думи по университетския въпрос.

В допълнение на своето изложение-ултиматум — от 24. II. т. г. до народните представители по несъгласията, изникнали напослѣдък между Министерството на народното просвещение и Университетът и като е взел повод от моето изложение по университетския въпрос, публикувано в броеве 24 и 25 т. м. на в. „Победа“ и в. „L' Echo de Bulgarie“ от 28. II. с. г., академическия съвет публикува в брой 6525 на в. „Мир“ от 3. III. т. г. едно дълго изложение — сега предназначено за българското общество, но което в същност цели да опровергае моето изложение от 28. II. т. г.

Както и при много други случаи, така и сега в своите изявления академическия съвет умело манипулира с изразят „автономия на университета“, като се мъчи да прикрие под тоя израз всичко онова, което не е съобразно със Закона за народното просвещение, или по-добре, всичко онова, което г. г. професорите мислят, че могат да вършат, без да се съобразяват с тоя — споменатия — закон. Върху ония, които нямат ясна представа за това, що значи „автономия на един университет“, възможно е тоя израз да прави някакво впечатление, обаче всички онези, които знаят как са изникнали западноевропейските университети и при какви условия са се сдобили те в своето многовековно развитие с ония права и привилегии, на които заслужено се радват днес, схващат тоя израз много правилно и не получават шемет в главата при прочитането на думата „автономия“, както би очаквал академическия съвет. Софийският университет няма нито многовековно развитие, нито пък права и привилегии добити при разни случаи от онези, които са имали право да раздават такива и осветени от вековете. Той не води началото си от някоя средновековна корпорация на учени, а е творба на днешната модерна държава, която създава своите научни институти преди всичко, за да задоволи известни нужди на държавата и която в признаването права на тия свои институти не може да отиде до там, че да се откаже от собствените си права над тях.

Изложението си академическия съвет захваща с обвинението, че „конфликта между Университетът и г. Министра се дължи на систематични нарушения на Закона за народното просвещение, които г. министър Омарчевски върши, ръководен от безогледното си желание, да подчини Университета на своята лична воля, незачитайки основните му права“. И понеже — продължава в изложението по-нататък — срещал законната съпротива от университетската „управа“, — за да оправдае постъпките си пред общественото мнение, за да може да се заканва с наказателни мерки в качеството си „уж“ на строг блюстител на закона, министъра

не се стеснявал сам да обвинява университетската управа в неизпълнение на законът и че той в изложението си, за което е дума по-горе, следвал същия метод. Доказателствата си за това обвинение академическия съвет конкретизира в пет пункта, по които считам за нуждно да дам следнйото изложение, за да може обществото да види, кой наистина нарушава закона и на чия страна е истината, която еднакво всички трябва да скъпим.

1. В изложението си от 28. II. т. г. обвиних „упрэвата" на Университета в неизпълнение на някои положения от общият университетски правилник и Закона за народното просвещение. В пункт 1. на изложението си академическия съвет твърди, че не може да приведе в изпълнение известни наредби на общият университетски правилник, защото са „вредителни", „мъчно изпълними", а главно, защото са били незаконни: „в Закона за народното просвещение няма ни помени за тях", се твърди в това изложение, но че г. Министъра чрез правилникът иска да ги узакони, което академическия съвет не можал да допусне. Че Министра искал с тоя правилник да се намясва „своеволно и своеобразно в учебните и изпитни програми" на Университета, налагал публично избиране на професори и пр., макар че законът изрично е предоставил това право на университетските власти. — Тук академическия съвет е пропуснал, види се, да посочи върху кои членове от закона базира своите твърдения, та е необходимо да сторя това аз, защото тук голи думи не трябват, а —волята на законодателя, посочена точно. Така, напр., чл. 328 от Закона гласи: „Университетския курс по всяка специалност се минава и завършва с изпити, които се произвеждат по особени правилници и програми за всеки факултет, *одобрени от Министерството на народното просвещение*" (к. м.) Пита се, „своеволие" и „своебразност" ли е, ако Министра на народното просвещение иска да изпълни това предписание на закона? И ако той поиска а академическия съвет му отрече това право, то кой нарушава закона? — Министра ли, или академическия съвет? Или най-после, вярно ли е твърдението на академическия съвет, че за тия искания на министра „няма ни помен" в Закона за народното просвещение и че министра иска чрез правилник да ги узакони? — Това за изпитите и програмите — За публичността на изборите за университетски преподаватели Министерството базира искането си на чл 309 от закона, който предписва: „ . . . . . Гласуването в заседанията на факултетният и академическия съвет при тези избори става явно с мотивирани мнения от всеки член на съвета". Какво разбира законодателя под тая явност на изборът, академическия съвет ще предостави на мене, автора на този закон, преди всичко, да тълкувам и това мое

тълкуване, което може да се види от дневниците на Народното събрание, и което е известно на парламентарната комисия по Министерството на народното просвещение, е намерило място в § 7 от общият университетски правилник, с който се нарежда публичността на изборите за университетски преподаватели и с който академическия съвет е длъжен да се съобразява.

2. Обвиняват ме, че, след като сам съм нарушил неедноkратно новата правописна наредба, за което „упорито" съм продължавал да мълча, позволил съм си „флагрантно" да наруша чл. 324 от закона, като за същото нарушение съм се опитал (?!) сам направо и дисциплинарно да накажа ректора на Университета, което академическия съвет, „осланяйки се на закона", не позволил да стане и твърдо стои и сега на това си становище. По това обвинение не бих влизал в пререкание със съвета, защото той и ректора бяха отнесли въпроса във Върховният административен съд, който вече е взел решение, което съвсем не отговаря на очакванията на юристите от академическия съвет, макар така твърдо да стоят на своето становище. Още по-малко академическия съвет трябваше да се спира на тоя решен въпрос, но един път, сторил това, трябваше да осветли обществото по-обстойно върху това решение, макар то да не отговаря на очакванията му. И така: Административния съд отхвърли жалбите и на ректорът и на академическия съвет, като и двете остави без разглеждане, и то — по отношение жалбата на академическия съвет — защото заповедта ми за глобяването на ректора не е акт, който академическия съвет има правото да обжалва, а по отношение жалбата на ректора, защото последният обтжива един дисциплинарен акт на публична власт, който съгласно п. 4 на чл. 11 от закона за административното правосъдие, не е подсъден на Върховният административен съд. Нима юристите от академическия съвет за такива елементарни уроци по правните науки трябваше да ходят във Върховният административен съд? Следователно, заповедта ми за наказанието на ректора за нарушение на новата правописна наредба, която ректор и академическия съвет бяха обтжили и искаха да се отмени, съгласно с това решение на съда, остава в сила. За какво свое становище тогава академическия съвет още пледира? Кой знае, може би академическия съвет и ректора да усвоят безогледната си опозиция към законните искания на Министра на нар. просвещение и към решението на едно върховно съдилище в страната, но то вече по-малко засяга Министерството и, ако се спирам на тоя пункт, правя го с две цели: преди всичко да корегирам една — може би неволна — грешка в това изложение, от една страна, и да удовлетворя едно любопитство, макар и присторено, на академическия съвет—

от друга: а) преди всичко, аз не съм се „опитвал" да наказвам ректорът, а го просто наказах, и то без да искам позволение от академическия съвет, защото не намирах това за нужно, и б) правописната наредба не съм нарушавал; разрешил съм след мотивирани и уважителни молби известни съчинения да се печатат по стария правопис. Може би такова разрешение бих дал и на г. ректорът, ако предварително беше поискал и ако причините бяха уважителни. Но той не само че не поиска такова, но се и опита в обясненията си да постави своите лични разбирания по-високо от наредбата,—нещо, което Министра на народ. просвещение не може да позволи никому и за това изпълни в случая само своя дълг. Иначе, допусната логиката на г. ректорът — ако министра нарушава наредбата, защо и друг да не стори това—от новата правописна реформа би останал до сега само един спомен, защото как бихме отрекли на кой да е издател, печатар или автор онова, за което претендира ректора в случая?

3. По въпроса за частните доценти академическия съвет в своето изложение продължава да твърди, че чл. 324 от закона не може да се отнася до тях. Противното, обаче, е верно: то ясно личи от съпоставянето на тоя член с член 302 от закона. Така, чл. 324 гласи: „Лицата от университетския персонал се уволняват по същия начин, по който се назначават. Те не могат да вземат отговорни места в политически организации". А чл. 302 гласи: „Преподавателския персонал на Университета състои от: професори (редовни и извънредни), редовни доценти, *частни доценти* (*хонорувани и нехонорувани*) (к. м.) и лектори". От това е очевидно, че частните доценти са само лица от университетския персонал, а щом са такива, чл. 324 се отнася и до тях, та длъжност е на академическия съвет да замести с други ония от тях, на които липсват качествата, изисквани от тоя член, вместо да прави и по тоя толкова ясен въпрос безогледна опозиция на Министерството. Друго, Министерството обясни достатъчно в изложението си от 28. II. т. г. намесването в тоя спор и студентството, за да има място подмятането, което академическия съвет прави от това в пункт 3. от изложението си. За да мина по-нататък, бих си позволил относно задълженията на тия частни доценти към студентите само едно питане: може ли академическия съвет да обясни, защо изпитите на студентите юристи не бяха привършени и до края на месец февруарий, когато трябваше да се привършат още на 15 с. м. и, когато частните доценти г. г. Ст. Данев, В. Ганев и др., се разхождаха по Телиш, Плевен, Бяла и пр., кой изпитваше тяхните студенти? — Не могло било без тия частни доценти и не било верно твърдението ми, че юридическия факултет не би се затворил, ако те се отстра-

нят, защото обширната юридическа научна материя позволявала дори и налагала „всеки преподавател да е на мястото си", че можело и било хубаво дори една глава от една и съща наука да я чете един професор, друга — втори, а още по-друга — трети. Кой оспорва това, та академическия съвет се е заел да разбива отворена врата? И аз намирам това за хубаво, за полезно, но значи ли от това, че, ако един от тия трима или други двама от същите излязат, ще трябва и останалите или останалия да престане да чете, та да се закрие катедрата, респек. факултета? Тук впрочем академическия съвет прави една отстъпка, като вече не говори, че факултета би се затворил, а че би *пострадал* (к. м.) Малко повече воля и желание за изпълнение на предписанията на законът и тогава и тая опасност би била отстранена, иначе безогледната опозиция по този въпрос от страна на академическия съвет — всеки ще има право да тълкува повече като борба за лични, частни интереси, но не и такава за науката, — за факултета.

4. По въпроса за бюджето-проекта на Университета за идущата финансова година дадох необходимите разяснения в изложението си от 28. II. т. г. и пак повтарям: че той не е още закон, но че е излязъл от ръцете на Министерството и че преди да стане закон, по него има да се произнесе преди всичко бюджетарната парламентарна комисия, а след това и суверенния български народ чрез своите избраници, чрез Народното събрание, мандатйор на върховната суверенна власт в страната и, ако тая власт реши да се закрият известни катедри или да се сведат някои професори в доценгури, и, аз и академическия съвет, които стоим далеч по-низко от тая власт, ще трябва да се подчиним. Не са ли в такъв случай излишни упреците, които академическия съвет в тоя пункт от изложението си ми отправя? Друг е въпросът, ако се търсят поводи за обиди и безосновни обвинения по мой адрес, на каквито академическия съвет е толкова щедър в това си изложение.

5. В пункт 5. на изложението си академическия съвет твърди, че, за да докажа, че у нас числото на преподавателите далече е надминало нормалното, сиреч необходимото, съм давал цифри за нашият университет, сравнявайки ги с цифри относително с някои чуждестранни университети, които цифри — съгласно приписваната ми от академическия съвет метода за извъртане на фактите — са неверни и от част неточни. И тук, обаче, както и навред до сега, академическия съвет греши, защото цифрите, които той смята за измислени, са взети: от бюджета на Министерството за 1921/1922 и от бюджето-проекта на същото за 1922/1923 год. за нашият Университет и от „Minerva" — за чуждите. Според това, броя на преподавателите в нашият Университет за течещата академи-

ческа година не е 102 без асистентите и 152 с тях, както твърди съветът, а 132 без асистентите и 179 с тях; не е и 261, както съветът, може би нарочно, за да усили ефекта, приписва, че твърди г. Министра, защото и по-малко посветения ще види, че това число изразява броя на преподаватели и асистенти в Университета за идната академическа година, а не за течещата. От същия характер е и очудването на академическия съвет за сравнителните сведения, които Министерството дава за Бернския и Софийския медицински факултети. Истината е, че Бернският медицински факултет през 1920 год. е имал 50 редовни и извънредни професори и доценти, а в Софийския за идната академическа година са предвидени, според бюджетопроекта, 76 преподаватели заедно с асистентите, вместо 59 за миналата година. А защо академическия съвет се спира само на медицинския факултет в тия два университета, та не попълни сведенията и за другите факултети, може да се види от следните цифри: за същата 1920 год. за Бернският университет и за 1922/23 за Софийския, при 2.139 студенти за първият и 2.014 за вторият, имаме за историко-филологическия факултет в Берн 37 преподаватели — в София 40, а за физико-математическия — в Берн 29 — София 32. По-нататък академическия съвет твърди, че в Хага философския факултет има 97 професори, следователно, с 35 повече, отколкото съответните два наши факултети—историко-филологически и физико-математически, а истината е, че в Хага за 1920 год. при 3.140 студенти е имало в посочения факултет не 97, а 79 професори, или в сравнение с нашите за идната академическа година не с 35, а само със 7 повече. По-нататък академическия съвет твърди, че данните на Министерството са от преди войната, когато и в нашият университет е имало по-малко преподаватели, та затуй нямали цена. Да вземем тогава данни след войната, напр., за 1920 год., а сравнителните цифри за тая година говорят следното: а) в юридическия факултет на университета в Бон (Германия) е имало 18 преподаватели (университета в Бон за тая година е имал 6072 студенти срещу 2014 за 1921/1922 в нашия); б) в юридическия факултет в Бреслау (4800 студенти) е имало 14 преподаватели; в) същия факултет на университета в Гйотинген (3700 студенти) 14 преподаватели; г) в Ерланген — 8, д) в Иена — 14; е) Копенхаген — 17; ж) Лозана — 13; з) Хамбург — 10 и пр. —срещу 26 за нашия факултет през течещата академическа година. Такива са цифрите на „Minerva“ и същия сравнителен резултат те дават и при съпоставянето им за другите факултети на посочените и др. университети, а тия цифри идат да докажат, че с позоваването си върху тях, Министра не е искал да заплашва когото и да би било, а да подчертае грижите си за нашата университетска наука, за раз-

витието на нашият Университет, които грижи той и за напред ще продължи, въпреки всички пречки, които изкуствено му се създават, защото благото, развитието, успеха на родната наука на единствения ни Университет са му по-скъпи, от частните интереси на когото и да било.

Повтарям накрай, че нямам нищо против университетската управа, против професори и студенти. Заявявам, че никога нищо не съм предприемал против автономията на Университета, нито имам такива намерения, но стоя твърдо на становището, че наказанието, което наложих на ректора на Университета за нарушение на правописната наредба, е закономерно, защото той не може да поставя личните си разбирания по-горе от постановленията на Министерския съвет, че уволнението на частните доценти е също законно, в което и академическия съвет ще се убеди, като се държи не само о чл. 324, а като чете и тълкува тоя член с чл. 302 от Закона. Ще се съгласи академическия съвет, че от това си становище, което е становището на законът, аз не мога да отстъпя, та и той, ако стои на закона, както твърди в изложението си, ще трябва да отстъпи от становището си по тоя въпрос и да престане със своята, достойна за по-други начинания, упоритост да отстоява една незаконна кауза и тогава нека бъде уверен, че никакво съдействие в кръга на закона за преуспяване на родният Университет няма да му бъде отказано.

Не бива да се зловиди на академическия съвет и на г. ректора, че като Министър на народното просвещение съм искал да зная, какво става в Университета. Чл. 292 от Закона казва: „Университета се намира под върховния надзор на Министерството на народното просвещение", същото и посилно постановява и чл. 1. от Закона, който гласи: „Наредбата, управлението и надзора на всички видове учебно-възпитателни заведения и културни учреждения принадлежи на Министерството на народното просвещение" и по силата на това законоположение не само мое право, но и мой дълг е да упражнявам тоя надзор, и който би отрекал тази моя длъжност или би ми попречил да упражня това си право, ще извърши беззаконие и ще бъде сам отговорен за последствията от това.

Това е моето гледище по отнешенията между Министерството и Университета. Имам всичкото желание за сътрудничество и съвместна дейност с Университета в строго съгласие със закона, нямам никакви скрити намерения, каквито така обидно ми приписва академическия съвет и ако, въпреки всичко това, противното е твърдото убеждение на „цялото преподавателско тяло", както твърди академическия съвет, не остава друго, освен да се съжалява за това с нищо неоправдано убеждение и за тая преднамереност в отноше-

нията на академическия съвет лично към мене. Защото, ако той се оплаква от заплашванията от моя страна към лицата, които нарушават законите и ако намира тия заплашвания за излишни, тъй като именно той, съвета, стои за законността, то как да се тълкуват заключителните думи на изложението му, че „не ще приеме да му се налагат незаконните постановления на правилника, нито уволнението на преподаватели от Университета, било по прикрит начин — чрез бюджета, — било в свързка с неприемливото тълкуване на чл. 324 от закона . . . нито незаконни наказания на преподавател“? — Не е ли това повече от заплашване, не е ли то с нищо неоправдано предизвикателство? Колкото и неприятно да звучи това на г. г. професорите, но аз и това си изложение не мога да не завърша така, както завърших и предишното, а именно, че в отношенията си с университетската управа, както и с всички други, ще настоявам да се изпълни закона, без оглед на това, уврежда ли се лични интереси. Ако, обаче, въпреки това, срещна съпротива от дето и да било, длъжност ми е да обмисля средствата, чрез които да докажа на всички, каквото и обществено положение да имат, че законите в страната са по-силни от волята и прищевките на лицата, и то без да държа смятка, че на някои среди се ще да възкресят отдавна умрялото преториянство.

Гр. София, 6 март 1922 год.

Министър на народното просвещение:

Ст. Омарчевски.

РЕЧ,

произнесена в Народното сѫбрание на 25. II. 1922 г. от г-на Министра на народното просвещение Ст. Омарчевски по питането на г. Н. Атанасов за Университета.

Н. Атанасов (зем.): (от трибуната). Г. г. народни представители! Немаше да депозирам питане по този вѫпрос, защото аз сѫм предварително убеден, че г. Министра на народното просвещение ще вземе всички мерки, които са необходими за изпѫлнението на цитирания член от Закона за народното просвещение, ако снощи вестниците не направиха голям шум по този вѫпрос, ако днес, както ми казаха, известно число студенти не са искали да направят манифестация около професорския вѫпрос. Г. г. народни представители! Ние гласувахме в едно близко минало в този сѫстав на Парламента Закона за народното просвещение, в който има един член ясен, категоричен, изричен — чл. 324 — който казва: (Чете) „Лицата от университетския персонал се уволняват по сѫщия начин, по който се назначават. Те не могат да взимат отговорни места в политически организации".

К. Сидеров (рад.): (Вѫзразява нещо).

Н. Атанасов (зем.): Почакайте, ще дойдем и за вашия професор. Аз сѫм страдал, като бивши учител, по този член. Ще дойдем до закона. Правилника за приложението на законѫт е още по-ясен: за слепите да видят, за глухите да разберат, за безумните — и те да могат да го проумеят, па били те и професори. (Чете) „§ 52. Лица от университетския персонал не могат да взимат отговорни места в политически организации (чл. 324 от Закона). На редовни и извънредни професори от юридическия факултет се позволява да се явяват като защитници на дела пред вѫрховните сѫдилища в страната (Вѫрховния касационен сѫд и Главния военен касационен сѫд), ако са придобили право на адвокати (чл. 305, забележката от Закона)". Значи правилника казва, кое се позволява и кое не се позволява — туй ви се позволява, онуй не ви се позволява.

Г. г. народни представители! Какво е моето питане?

Питам г. Министра на просветата: известно ли му е, че т. д-р Стоян Данев, който е подпредседател в „голямата" обединена партия, в партията на народно-прогресистите . . .

Д-р П. Джидров (соц.): Който не е нито редовен, нито извънреден професор.

Н. Атанасов (зем.): Който е професор, г. Джидров, и който си получава паричките на час — плаща му дѫржавата.

От центѫра. Той е лектор — има разлика.

Н. Атанасов (зем.): Лектор, доцент — това ли е разликата? Аз зная тази разлика, г. г. народни представители, но той е учител там, той дава възпитание на българската младеж, — това може ли да го отречете? Не е ли учител той в Университета? И то по какво? По международно право!

А. Кундалев (зем.): Фалиралия Данев!

Г. Василев (дем.): Грозков разбира!

Н. Атанасов (зем.): Питам г. Министра: знае ли той това нещо; знае ли също за г. Венелин Ганев, за г. професор Данаилов, за г. професор Моллов, за г. професор Фаденхехт, да турим и г. професор Петрушка Абрашев?

А. Буров (об.): И Петко Стоянов трябва да турнете — него забравихте!

Н. Атанасов (зем.): Моля ви се.

Г. г. народни представители! Известно ли е също на г. Министра на народното просвещение, че тия почтени професори от нивото на възпитани хора, на лоялни политици са слезли до нивото на вулгарни партизани и когато идат на публично събрание, държат един такъв език, който и пиян партизанин в село не държи? Също известно ли му е, че тези хора устройват пияни шайки, както бе случая с г. д-р Данева, професора Данев, който в с. Телиш организира пияна шайка, която посреща пред училищните врата другите посетители, които идват да слушат неговата „възпитателна" политическа реч?

П. Бръшлянов (об.): Тъкмо обратното е верно!

Н. Атанасов (зем.): Г. г. народни представители! Като питам г. Министра за това, питам го също: когато ние сме гласували този закон и когато същия тоя министър, който го е предложил, прокарал и прилага, е още министър, ще позволи ли той по-нататък тези професори да газят закона?

Има друго нещо комично, г. г. народни представители, у тези наши професори политици и партизани. Съжалявам, че не са тука г. г. Данев и Фаденхехт.

А. Буров (об.): Данева касирахте.

Н. Атанасов (зем.): Съжалявам, че поне г. Фаденхехт не е тук, за да чуе. Когато г. Данев заемаше друго, отговорно място в държавата, когато беше министър, ходеше да чете лекции в Университета за 40 лева! Той слезе от висотата на положението си, понижи авторитета на министър с отиването си в Университета, да му се плаща по 40 лева на лекция. Но да не мислите, че само той правеше това. Ами г. Фаденхехт? И той, като бе министър, правеше същото. Когато ние бяхме колеги с. г. Данева в Министерския съвет, аз му казвах: „Г. Данев, срамота е, оставете тези 40 л., недейте ходи там!" Но той продължаваше да си чете лекциите. Г. г. народни представители! Този партизанин, професор по международно право, който на 1913 г. сам се обяви, че

е фалирал в международната политика, въпитава сега по международна политика! (Ръкоплескане от земледелците). Аз моля г. Министра на народното просвещение да хване за ухото този професор, който сам се обяви за фалирал и да го изхвърли от Университета. Един човек, който сам се признава за некадърен, трябва ли да го търпим повече там?

Същото е и с друг един професор — съжалявам, че и той не е народен представител, за да бъде тук между нас — г. Венелин Ганев, когото за голямата му дипломатическа кариера уволниха министрите не само от този кабинет, но и от кабинета, който имаше друг състав. Признаха го за некадърен дипломат, а после го избраха за техен партизанин.

А. Буров (об.): Не е верно, че е бил уволнен от този кабинет.

Н. Атанасов (зем.): Как не е верно? Живи сме я! Нали както аз, тъй и вие, и г. Данев бяхме министри? Те сами настояваха явно, че той толкова е сбъркал за интересите на своята държава със своя гаф, че не може вече да стои там.

А. Буров (об.): Не е верно.

Н. Атанасов (зем.): За указа може да има разлика с 15-тина дена по-напред или по-назад. Отпосле те го преценихa за силен, голям политик и го вземаха да им води партията.

Г. г. народни представители! Като питам г. Министра по тези въпроси, считам се за задължен да направя следното предупреждение — не към вас от десницата и тези от центъра, а към онези, които са на улицата. Когато в 1907 г. университетския въпрос пак така излезе на сцената, се образуваха тълпи от студенти, които ходиха да освиркат и цар Фердинанда.

Д. Нейков (соц.): Хубава работа свършиха!

Н. Атанасов (зем.): Тогава и партизаните от тази страна (сочи центъра) им приписаха големи заслуги и твърдяха, че нашето професорско тяло се опълчило и свалило тогава режима на Петков. Тогава се считаше, че Университетът е една колегия с такава голяма сила, която може да играе политическа роля: да сваля и да качва правителства.

Г. Василев (дем.): Нали ораторът има право само петнадесет минути да говори?

Председателствуващ Г. Марков: Бюрото държи сметка за всичко.

Н. Атанасов (зем.): Само 15 минути ще говоря. — И понеже г. Министра на народната просвета — той ще ви обясни по-добре — вчера, онзи ден или преди месец, по бюджетни или по други причини не зная, направил известно разпореждане за някои от г. г. професорите, почтените професори, в туй число г. г. Данев, Данаилов — партизаните са на първо място — насъскват нашите студенти, и студентите ще манифистират. Е, г. г. народни представители, вие тук

(сочи центъра) и онези там (сочи навън) трябва да разберат, че между 1907 г. и между 1922 г. има една голяма разлика. Всички трябва да разберат, че в тази държава има власт и че Закона за народната просвета трябва да се приложи. Г. Министра на народното просвещение има подкрепата на българския народ и на болшинството в Парламента да действува с всички средства, за да приложи закона (Ръкоплескане от земледелците). Всички онези, които идат на улицата да протестират и да се бият, ще ги изхвърлим из Университета. Всички професори, които не изпълняват закона, ще ги изхвърлии из Университета. Има закон и всички трябва да се подчинят на него (Ръкоплескане от земледелците).

Г. Василев (дем.): Ще ги застреляте — ашколсун!

Председателствуващ Г. Марков: Има думата г. Министра на народната просвета.

Министър Ст. Омарчевски: Г. г. народни представители! Както си спомняте, след дълги дебати в миналата сесия на Народното събрание се гласуваха измененията и допълненията на Закона за народното просвещение, по силата на които изменения в чл. 324 на този закон се казва — тъй както се прочете от г. Недялко Атанасов — че на преподавателския персонал — това отбелязвам на г. Григора Василев—на преподавателския персонал в Университетът е забранено да заема отговорни места в политически организации.

Г. Василев (дем.): Вие сами казахте, че ще ги търпите. И сега пак ще отстъпите.

Министър Ст. Омарчевски: Г. г. народни представители! Чл. 324 на този закон категорично забранява на преподавателския персонал да участвува в политически организации, като заема в тях отговорни места.

А в чл. 347 е казано: (Чете) „Въз основа на този закон Министерството на народното просвещение, след като вземе мнението на академическия съвет, изработва и издава общ университетски правилник", който в своя чл. 54 — както се прочете от г. Недялко Атанасов — казва дословно, че лица от университетския персонал не могат да заемат отговорни места в политически организации — правилник надлежно облечен с царски указ № 186 от 17 септември 1921 год. и публикуван надлежно в „Държавен вестник" и имащ сила на задължение за преподавателския персонал. Този закон заедно с правилника влезе в сила в началото на това полугодие — тъй нареченото зимно полугодие. Още когато сегашния ректор на Университета, г. професор д-р Милетич, се яви, като новоизбран, пред мен, в качеството ми на министър, на 25 септември, аз му съобщих, че той като ректор ще трябва да освободи от състава на Академическия съвет ония лица от преподавателския персонал, които зае-

мат отговорни места в политически организации. Пръвото нещо значи, да ги освободи от участието им в управата на Университета. Второ нещо, помолих го по един околен начин, като им съобщи закона — който те знаят много добре —да напуснат Университета. Два пъти след това — съжалявам, че немам писмото тук—аз писах за изпълнение на туй разпореждане на закона, именно лицата: професор д-р Петър Абрашев, професор Владимир Моллов, професор Георги Данаилов, професор д-р Йосиф Фаденхехт, професор д-р Стоян Данев и професор Венелин Ганев, понеже заемат отговорни места в политически организации, да не продължават по-нататък да четат лекции в Университета.

Г. Василев (дем.): Защо не е споменат Петко Стоянов?

Министър Ст. Омарчевски: Преди всичко Петко Стоянов фактически не е професор и мога да Ви кажа, че той не чете лекции, понеже е твърде много зает.

Г. Василев (дем.): Чете лекции.

Председателствуващ Г. Марков: Моля, г-да, уважавайте правилника̀т и пазете ред.

Г. Василев (дем.): Чете лекции. И г. Бобчев чете лекции.

Н. Атанасов (зем.): (Към Министър Ст. Омарчевски). Кажете за г. Бобчева.

Министър Ст. Омарчевски: Г. Ректора ми отговори устно и писмено отпосле, че той се намира в невъзможност да изпълни ясните предписания на законът и на правилника.

Понеже е думата за г. Бобчева, ще кажа, че той си даде оставката от управителното тело на партията си и доби, следователно, право свободно да чете лекции по старобългарско право в Софийският университет. Това не се отнася за него.

Когато настъпи началото на този семестър, аз изново повдигнах този въпрос, но Университета счете за нужно, както по редица въпроси, да прави систематическа обструкция на властта, позовайки се на традицията, че той е автономен и независим и че едва-ли не той не може да се меси в неговите работи, даже в работите на върховния ръководител на изпълнителната власт. По тоя въпрос, в изпълнение на правилника, в изпълнение на законът, аз поисках: първо, Университета да бъде освободен от тия личности, второ, да бъде изпълнено всичко онуй, което се иска от правилника по въпроса за траянето на учебното време, по въпроса за изпитите, по въпроса за посещенията, обаче досега ректора на Университета не ми е отговорил. Нещо повече: той проповядва ереста, че той сам не е задължен да се подчини на една наредба на върховната административна власт в България, по въпроса за правописа. Той, който пръв в България—нека забележим, пръв в България — се яви като реформатор на правописа, той, който издава две години

списанието „Бѫлгарски преглед“, той, който участвувà в пѫрвата комисия по изработване правописа, той днес, за жалост, заявява, че не желае да се подчини на дѫржавния правителствен акт, с който се вѫведе провописѫт, усвоен от всички бѫлгарски деца и граждани. Той, значи, който е пѫрвия ратник за оная реформа, която аз и днешното правителство извѫршихме, днес се отказва да я изпѫлнява. Сѫдете за неговия голям професорски морал!

Обаче г. запитвача—и Народното сѫбрание— има пѫлно право да каже на Министра на народната просвета, че до днес не е изпѫлнена тѫй ясната и категорична воля на законѫт и правилника. До днес аз не сѫм отстранил тия професори фактически. Аз сѫм писал, че отначалото на летния семестѫр — 1 март т. г. — няма да ги пусна в Университета, обаче не сѫм издал заповед за тяхното уволнение, а сѫм казал на счетоводителя да не им требва заплатите. Но понеже всяка мярка взета от вѫрховното представителство на властта се смята като едно нарушение на тая светица — автономията—университетския персонал, за да запази в сѫстава си лица, които по закона не могат да бѫдат в неговия сѫстав, свиква сѫбрание тая сутрин.

Д-р Й. Фаденхехт (рад.): Сами бяхте казали, че това не се отнася до частни хонорувани доценти; сами бяхте тѫржествено заявили това.

Министѫр Ст. Омарчевски: Аз казвам това, което казва законѫт, а ако искате да знаете повече от закона, то е друга работа.

Д-р Й. Фаденхехт (рад.): Кажете не е ли верно, че това сте казвали на г. Данаилова? Не сте имали тогава куража.

Министѫр Ст. Омарчевски: Ако вие не искате да изпѫлните закона, тогава. . .

Д-р Й. Фаденхехт (рад.): Не сте ли казвали? (Вѫзражения от земледелците).

Министѫр Ст. Омарчевски: Законѫт е над моята воля. И г. Абрашев, и г. Данев—моля Ви, г-да, да отбележите това—Вие сте хора участници в политическия живот, Вие знаете много добре, г-да, по разписанието на лекциите . . .

Д-р Й. Фаденхехт (рад.): Ние не сме чиновници и можем свободно да участвуваме в политиката. Даже в монархическа Германия професорите са участвували в политическия живот и в политическите организации. Вие сте по-ретроградни, отколкото беше монархическа Германия.

Министѫр Ст. Омарчевски: В Университета се чете по разписанието на лекциите, напр. от г. Фаденхехта седмично пет часа, от д-р Данев четири часа, от г. Данаилов четири часа.

Д-р Й. Фаденхехт (рад.): Не е верно! Четири часа теория и 1—2 часа упражнения.

Министѫр Ст. Омарчевски: Добре.—И Вие знаете, че от

месец ноември те не се спряха в Народното събрание, те обиколиха България по агитации. Питайте мене, за да Ви кажа, кой четеше на българските студенти гражданско право.

Д-р Й. Фаденхехт (рад.): Аз. Не съм ходил по агитации.

Министър Ст. Омарчевски: Хората непрекъснато бяха по агитации и, следователно, студентите нямаха възможност да получат онова образование и оная наука, която закона ги задължава.

Д-р Й. Фаденхехт (рад.): Аз съм чел редовно моите лекции.

Министър Ст. Омарчевски: Питането на г. Недялко Атанасов е напълно право и напълно законно, и заявявам, че още днес ще издам нуждната заповед, за да уволня тия професори, които, въпреки ясния смисъл на закона, продължават и до днес да четат своите лекции. Заявявам от друга страна, че никога няма да се уплаша аз или днешното правителство от онези, които винаги са поддържали убеждение то, че всесилния някога Петков не се бил уплашил от всички други, обаче от тях се уплашил. Дали исторически това е верно, не зная, но заявявам, че те са ония, от които най-малко се боя. Ще кажа, че над тяхната воля и над волята на ректорът има друга една воля — волята на законът, и после — на законната власт. Всеки е длъжен да ги изпълнява, на същото основание ще ги изпълнява и Академическия съвет (Продължителни ръкоплескания от земледелците).

Д-р Й. Фаденхехт (рад.): В законът е казано, че лицата от университетския персонал се уволняват от Академическия съвет. Нямате право да ги уволнявате направо.

Председателствуващ Г. Марков: Има думата народния представител г. Недялко Атанасов.

Н. Атанасов (зем.): Г. г. народни представители! Аз съм доволен от отговора на г. Министра, като народен представител. Аз вярвам напълно на декларацията на г. Министра и съм убеден, че той ще изпълни точно туй, което каза (Ръкоплескане от земледелците). Г. г. народни представители и г. Министре! Ние не се плашим тук от заканите на проф. Фаденхехта и на някои от там, които се канят с г. Моллова да отговарят.

Н. Атанасов (зем.): Ние не се боим от заканите. Ние имаме върховен дълг към държавата: да подчиним в нея най-бикоглавите размирници, партизаните-професори.

Д-р Й. Фаденхехт (дем.): Ни най-малко няма да ги подчините.

Н. Атанасов (зем.): Ще ги подчиним.

А. Кундалев (зем.): Студентите ще ви защитят с манифестация!

Н. Атанасов (зем.): Само професори и никакви партизани; или партизани и никакви професори.

Д-р Й. Фаденхехт (рад.): Не можеш ме подчини: много малък си.

Н. Атанасов (зем.): Ще ви хванем за ушите и ще ви изхвърлим из Университета.

Д-р И. Фаденхехт (рад.): Никакви изхвърляния; вас ще изхвърлим.

Н. Атанасов (зем.): Или в Университетът, или на политическата пързалка. Те се заканват да ни плашат с Университета—„1907 г.“ ни казват те, с нея ни плашат. Ние имахме борба. Г. г. народни представители от Земледелската парламентарна група, бъдете готови, особено след тази изборна борба, да дадем наново заслуженото на тези хора. (От земледелците: Верно! Ръкоплескане).

Неофициален отдел.

Д. Т. Страшимиров.

Репертуарната проблема.

С въпроса за репертуар в Народния театър се е занимавал до сега не един, но мен ми се чини, че най-често грешката беше в метода. Не бива да говорим за репертуар отделно от нуждите на сценичното изкуство. То е все едно — да ти скроят дреха по чужда мерка.

Народния театър е олтар еднакво за драма, както и за сценично изпълнение. Всяка драма, вън от сцената, е обикновено четиво, като всички други поетически произведения. Понятието театър подразбира преди всичко драма, която се играе. Само сценичната игра и само гения на артиста превърща драмата в театър и театра в олтар на култура и духовен подем, каквато го знаем.

С една дума, не можеш да говориш за репертуар на един народен театър и да се грижиш за развитието само на драмата, без оглед за напредъка на артиста. Един истински артистически гений е също тъй велик факел за драматическо изкуство, както самият автор.

Като се заех, прочие, да говоря за репертуарната проблема, аз ще имам пред очи неделимостта на темата за репертуар и сцена.

От всички, които до сега са писали върху репертуарния въпрос, аз ще спомена работите само на троица, като по-принципални: П. П. Славейков, Ив. Ст. Андрейчин и напоследък г-н Б. А.[1]), които и ще цитирам подред. Първият от тях сам управляваше на свое време Народния театър, а вторият е един от най-горещите му почитатели, който посвети на него множество ведро написани статии. Колкото до третия — макар и да не искам да разоблача резервата на инициалите му, достатъчно познати, впрочем, личи си от самото му писане, че той е пак човек минал през театралното управление.

Ето сега, на пръв ред, идеите на покойния Пенчо Славейков. В основа на репертуара трябва да легнат, според него, — аз запазвам точно нумерацията на автора: 1. Кла-

[1]) „Б. А.: „Петнадесет години репертуар в Народния драматически театър", в. „Демократия", № 21, 10. X. н. г.

сически драми, начело сѫс Шекспир; 2. руски драми и 3. драми на нашите славянски и неславянски сѫседи. При това, на чело на тези три точки, стои предпоставка: да се изхвѫрлят от досегашния репертуар на театра всички бѫлгарски драми — „бѫлгарски драматически халаванди“ — от Войников до Вазова, — разбира се, включително последния. Решително всички. Колкото до драмите на по-млади наши писатели — те трябва да почакат „дорде се осмисли живота на нашия театр“, т. е. да се изключат и те, макар и временно.

Интересна е мотивировката на тази тѫй категорична програма за репертуар. Касае се, последния да служи на висшата цел на театра, която е: 1. Театра помага на развитието на нашата драма и 2. За да постигне това, работи предварително за развитие на културата у нас. Но тази градация издава основната мисѫл на Славейкова, на която аз трябва да поспра малко, защото в нея именно се крие и заблуждението му с целата негова програма за репертуар. Мисѫлта му е, че от 50 години, т. е. от когато се е родила нашата драма, тя стои „все на едно место“, като няма в нея „ни язик, ни мисѫл, ни поезия, ни концепция, ни композиция, ни действие, ни живи хора: просто, като няма ни човешка смисѫл в нея“.[1]) В сѫздаването на живота, тя, драмата наша, е „факт на безсилие“. И тѫй като и самия живот у нас не е уформен, е без вкус, без традиции, без култура, тогава ето що—„всичко отначало“, което ще рече: 1. Изхвѫрлете всичко сѫздадено до сега, защото е негодно; 2. Земете класически и ценни образци от вѫн и 3. Като сѫтворите, по тоя начин, култура, едва тогас вече приемайте и нова бѫлгарска драма.

Разбира се, цялото построение на тази своя мисѫл С. е зел от вѫнка. Той цитира книгата на Емерсон „Представители на човечеството“, дето вѫвеждането на Шекспира в живота на немския ум и дух чрез Лесинга, се нарича цяло сѫбитие, най-тесно свѫрзано с бѫрзия разцвет на немската култура. Както е известно, Лесинг, чрез своята „Хамбургска драматургия“, наложи на своите сѫотечественици великият английски драматург като образец за подражание.

Но, ето сега, де се крие самото заблуждение на Славейков. Ролята на великия Лесинг сѫс Шекспира, на която роля Славейков иска да подражава, се сѫстоеше в следното. До Лесинга, немската литература се бе отбила от правия пѫт на независимото национално творчество, като падна на поклонение пред силния литературен подем вѫв Франция. За да отклони, прочие, сѫвременниците си от това недостойно чуждо по дражателство, Лесинг им препорѫчва Шекспира и то последния особен начин. Шекспир за него е, преди всичко, саксонски гений, и той казва на сѫотечествени-

[1]) Сбр. „Мисѫл“, I, 1910, „Национален театр“. Стр. 189–90.

ците си, саксонци: като е необходимо да подражавате учете се поне от своя, не ходете при чужди. Това не е отрицание, не е рушителство, и тук са спазени две основни начала: 1. не подражавай чуждото; 2. пази своето. Лесинг живее два века след Шекспира. Два века цели английски актйорски трупи прескачат и кръстосват Германия; играта им се посреща радушно, езикът е сроден и английските актйори разбира всякой. Историята на немската литература ни учи, че още в средните векове съществуват странствуващи актйорски трупи, общи за Германия и Англия. Само така се разбира, че забележителни немски легенди, като оная за Фауста, се разработват еднакво от немски и английски автори, и се играят на сцената без разлика и в двете страни. Така че, мисълта на Лесинга е, съотечествениците му да продължат почнатият, истински националния път на творчество и да оставят подражателството. И само така се обяснява онова ободряване и бързото разцвътяване на немската литература във време на Лесинга и след него, в лицето на Гете и Шиллер. Защото, пътя на подражанието, на ученическата робия у чуждо творчество е безплоден. Едновременно Лесинг сам пише „Мис Сара Сампсон" и „Минна фон Барнхелм — драми из простогражданския свой, немски живот, които се играят вред в Германия с голям успех.

Разбира се, аз не искам с това да кажа, че ние сега не бива да се учим у други. Да се учиш е друго, да подражаваш е друго. Тази поука, която аз самичък по-горе земам от Лесинг и препоръчам на нашия театр, е най-добро пояснение за мисълта ми. Нашата конституция, нашите училища и много други неща ние сме зели и ще земаме готово от Запад. И в драмата, и театра, можем също да се учим на техника и на много друго у големите образци от Запад, но самото творчество за всякой народ си има своя път на развитие. А тоя път се дава от самия живот, не се зема от вънка. И по същия начин, за да подпомогнем на развитието на драматическото творчество у нас, чрез Народния театр, пак ще тряба да се взрем, да се вслушаме в онова, що сам живота твори. и е сътворил, и да го подпомогнем, да го продължим, и усъвършенствуваме по примера на по-добри образци от вънка.

Важното е, че никой народ, не е правил скокове в развитието на духа си. И ако туй е верно, не по-малко верно ще бъде, че никой народ няма да направи 50 години скок назад — а не бива да го направи и българския. Но главната грешка все пак е, че Славейков, който иска този скок назад, говори за драма — за развитието на драмата като главна задача на театра, когато — както казах и по-напред — театра преди всичко е сценично изкуство. Шекспир в Англия се издигна из средата на сценични артисти, както и

великия Молиер във Франция. За класическите драматурзи в Стара Гърция няма защо да споменувам: там драма и театър абсолютно е едно. А ако нашата драма почва с „Михал" още почти от средата на петдесетте години от миналия век, историята свидетелствува, че автора на пиесата Доброплодний, сам е актйор. Негов ученик на сцената е Войников — пак актйор и драмописец, едновременно и водител на своя театрална трупа. Случая, види се, е поискал, щото и автора на „Иванку", Васил Друмев — създател на най-силната ни драма от преди освобождението — пак е — според свидетелствуване на некои, актйор на младини, и при Доброплодни, и при Войников. Румелийския театр, в осемдесетте години, се подема пак от ученици на Войникова, а днешния ни театр — продължение на „Сълза и Смех" — е дело на ученици и другари на Сапунова, един от основателите на Румелийския. Работата е, че всичко се ниже непрекъснато и върви напред в пътя на своето развитие.

Е добре, да отричаме ли, да прекъснем ли пътя на развитието на сценичното изкуство у нас, за да почнем „от начало"?

И естествено е, след всичко казано, защо сам Славейков пада в противоречие със себе си в края на своята статия, която цитирах, като прави и следното самопризнание: „Видех и виждам, казва той: ние имаме добри артисти за сцената". [1]) А нима тези добри артисти са ни паднали с торба от небето? През техните отлични сили прогледват изминатите в труд и усърдие 50 години. А техния напредък, без друго, е напредък и на драмата ни. Защото, ако Славейков се вгледваше по-отблизо и в драмата и най-вече, ако стореше това, без да я отлъчва от развитието на сценичното изкуство у нас, щеше лесно да съзре, че от Доброплодни до Войников има не напразно изминат път, а още повече от Войников до Васила Друмев. Нима баба Кера и Мария в „Иванку" не са образи, дишащи вече с поезията и здравия лъх на едно битово изображение? И нима и „Борислав", когото С. еднакво отрича, не е в тая битова насока крачка още по-напред и от „Иванку"? Нима в „Борислав" не виждаме отразени с още по-ярки лучи сочността, топликът и поезията на Вазовия талант, на Вазовият език? Такъв закръглен битов тип, като деспот Слав, няма да намерите в никоя драма преди Вазова. А рицара Кондофре? Тоя блясък от благородство, от тънкота в обноските, от дълбочината в чувството за чест — ще намерите ли това другаде, преди „Бориславa"? Това е все пак път извървян, който не бива да губим из очи. Наистина, ние не можем вече да играем Вой-

[1]) Ibd. стр. 193.

никова, но ще рече ли туй, че не е трябало да го играят артистите и да го гледа публиката от 60-те и 70-те години? Жалната „Геновева“ също не се играе днес в Немско, от дето бехме я взели ние, но нима това ще рече, че тя не е чинела нищо и на свое време? Факта, че Войников подире умира управител на болница, не подчъртава нищожността на драматическото му дело,—както иска С. да каже—но туй сочи, как бързе времето го е преживяло, както, без друго, може да преживее в къс срок и днешните наши опити.

Ето защо, очевидно е, че запрещението — българските пиеси изобщо да се държат по-далеч от театра, не отговаря на истинските интереси на последния. Още по-нещастна е, без друго, максимата на Славейков за класически чужди пиеси, с които предварително да изорем почвата за култура, та после едвам театра ни да пригърне и нашата драма. То би заприличало на несъобразителния гимнастик, който се засиля от твърде далеч, за да прескочи трапът, и като дойде до него — заморил се, и не може.

Какво ще представлява от себе си, колко ще чини нашия театр, ако съвсем се откъсне от родното драматическо творчество, за да постъпи послушен ученик у чужди, макар и за къс срок, макар само за някои години? Но на това ще спра малко по-късно.

По-другояче стои въпросът изобщо за дотъкмяването на нашия репертуар с чужди пиеси, от които се състои по-голямата му част. Този въпрос остава открит за нас. Дали да предпочитаме класическите пиеси? Или по-отговарят за нашия театр съвременни драми?

На тоя въпрос отговаря г. Ив. Ст. Андрейчин — втори от авторите, които обещах да цитирам.

„Понеже театрът е живот, кристализиран и осветлен художествено — казва г. Андрейчин — то най-пригодни са съвременните пиеси“.[1]) Тая мисъл сама по себе е тъй изпъкнала, че читателя, вярвам, се догажда вече за аргументацията на автора. „Най добре разбираме — казва той — оня живот, който кипи около нас, и в който сами ние земаме участие“. Той иска да рече, — най-добре осветляваме и кристализираме, най-добре разбираме оня живот, който и сами ние, съвременници, живеем, и е уверен, види се, че ни е убедил достатъчно в своята теза, какво на театра не са нужни толкова класически, колкото съвременни пиеси. Авторът, обаче, е изпустнал из пред вид, че живота, наш или друг, класически или съвременен, е един и вечен, и че само за това и класическите произведения са безсмъртни. Дето ще рече, за театра, като светилник на животът и храм на из-

[1]) „Книгата и живота“, 1903, стр. 50.

куството, важи преди всичко, дали пиесата изобразява истински и дълбоко животът, а не, дали тя е съвременна или не.

Но въпросът има още някои интересни черти, които докосват преко репертуарът и аз не мога да не поспра на това. Г-н Андрейчин препоръчва съвременните пиеси още и като „добра школа“ — за артистите. „За да създадеш роля в Молиерова, Шекспирова или Лесингова пиеса, разсъждава той, изисква се да си много повече културен и литературно образован, отколкото да създадеш роля в една съвременна пиеса“[1]). Атестацията, разбира се, тук не е особено лестна за нашите артисти, които, без друго, се визират за некултурни и недостатъчно литературно образовани. Но г. Андрейчин забравя пак, както по-преди, съвсем елементарни неща. Нека вземем отново неговата мисъл, че ние разбираме най-добре оня живот, който сами живеем, т. е. съвременния. Но ако е тъй — ако наистина съвременния живот изобщо се разбира по лесно от класическия — нашият артист не губи нищо пред чуждия, — пред по-високо културния, — който също така по-малко, значи, ще разбира роли от Молиера, отколкото съвременни роли. Де е тогас ролята на културата? Де е ролята и на литературното образование? Но за последното има ценз, който се иска от артиста, за него съ училищата, които го подготовляват и у нас, и всякъде почти еднакво. Най-после, чуждите училища са открити и за нас. И тъй като всякъде и всякога животът е един, то разликата между стари и съвременни пиеси външно се ограничава в обстановката, костюмът, обичайните маниери и пр., които изцело или в голяма степен влизат в отговорност на режисйора, или просто могат да се заемат и изучат при репетицията. По тоя начин, и цялата разлика пада за артиста. Прочее, ето кое още е интересно в спора за класически или модерен репертуар. Термина „класически“ означава нещо относително. Съгласно Фрайтаг — един от известните теоретици на драмата — приема се, че една пиеса е класическа, щом преживее сто години на сцената. С една дума, въпросът е, живее ли и ще живее ли пиесата, а не дали е съвременна или не.

Но на приятелите на модерни пиеси — или, както се изразява г. Андрейчин, на драматически произведения „на реализма, символизмът и днешния индивидуализм, които са изоставили старите пътища на романтизма зад себе си“, — на приятелите на модерни пиеси, които държат нови пътища „по-удобни и по-близки до целта“, — както е убеден той — аз бих казал още следното. Онова, което ние по-лесно разбираме в съвременните пиеси, това са обществените течения и дневните борби, в които сами живеем, които пълнят съ-

[1]) Ibd. 51.

временния бит — но които са преходящи и поради това са най-малко ценни в изкуството. Ако културата и литературното образование на драматурга, както и на артиста, бъдат насочени главно в тая външна посока на обществени течения и дневни борби, пътят им, очевидно, не ще да води „право до целта". И, при това, един народен театър, като нашият — а тук аз говоря изключително само за него — като е храм за изкуство на нацията и служи еднакво на миналото, настоящето и бъдещето, — защото изкуството е вечно — не може да се заглавичка с различни други цели от преходяща дневна проба. Но тук вече докосваме въпросът и за литературните школи, който е тесно свързан с това. „Всяка литературна школа — казва пак г. Андрейчин, в защита на своята теза за модерни пиеси — е добра за своето време и лоша за едно понапреднало". По щастие, това не е напълно тъй. Пиесите на Софокла и Еврипида — истински класическата гръцка школа — живеят и днес още, след 2500 години, но нещо повече. Романтичния Шекспир не бе ценен на свое време толкова, колкото днес го ценим всички, след три века. А всякой народ е преживявал не една литературни школи от сантименталисти и идейници разни, които на свое време играят де повече, де по-малко, своята роля—нека например спомена във Франция оня безчетен рояк пиеси от школата на „pièces à thèses" от миналия век — и от които ни помен не остава по-подир. Също тъй, много от произведенията и на класическата, романтическата и на всички школи са умрели, когато други живеят и ще живеят вечно. Така, че не е и въпроса за школа, който смущава, или който трябва да ни ръководи при избора на репертуар — искам да кажа, не е работа да избираме школи, а ще гледаме авторът и пиесата, и то не според времето и направлението, но по художествените качества, като образец.

Във всякой случай, аз не мога да не засегна тук още едно по-частично обстоятелство—пак в връзка с въпроса за школата. Има направления и школи, — чуждестранни, разбира се, но от наши дни, — които вълнуват литературни и по-широки кръгове днес въпка: как трябва да се държи нашия репертуар спрямо тях? Аз мисля, то зависи пак от талантът и значението на отделните автори. Що е литературна школа? Често това е един само автор—както напр. е Шекспир за модерната романтическа драма. Ако една нова школа не издигне автор и произведения, които да се наложат на сцената, тя няма и не може да има значение и за нас. Ибсен, Толстой, Бйорнсон, Хауптман, Судерман бяха в началото на своето време оспорвани от разни страни, но днес те си пробиха път и едва ли някой ги оспорва и у нас. Така ще бъде и с по-нови и съвсем нови автори. Още повече, че не ние и нашия народен театър е, който ще поиска пръв

да им възложи лавровия венец на глава. Има чужди, също тъй народни-национални театри, които ще ги играят първи. Но ако у нас се подигнеха техни подражатели и да напрат с оригинални пиеси да проникнат в народния театър? — може би, ще попита читателя. Към тях, аз мисля, ще трябва да приложим общия критерий за български пиеси. Но върху тоя въпрос аз ще се произнеса на свое място по-точно.

Накрай, още една дума за идеите на г. Андрейчин.

Колкото г. Андрейчин е незащитим в своите възгледи за чужди пиеси, толкова той е по-щастлив за местото, което, според него, ние сме длъжни в репертуара си да определим на българското творчество. „Най-важното е, казва той, че за нашенски артисти ще може да се говори само тогава, когато видим актйорите изпълнители на български пиеси". Но все пак, мен ми се чини, че в национализиране, по тоя начин, на театра, г. Андрейчин отива твърде далеч със своите идеи. „Дайте на нашите актйори — казва той още — дайте им пиеси от български автори из нашия живот, и тогава чак искайте от тях да проявят талант и умение". Тази мисъл е прекалена, тя би ни заблудила в истинската оценка на разните части, от които състои и трябва да състои нашия репертуар, а премълчавам, че тя ще ни попречи еднаж разумно да уравновесим същия. Нима, значи — според твърдението на г. Андрейчин, — нима нашите артисти не проявяват никакво умение и нито талант, като изпълняват тъй често чужди пиеси? Едва ли някой ще се съгласи, мисля аз, в тази точка с него. Но още един въпрос. Нима един наш артист, който прояви днес умение и талант в игра на наши пиеси, не ще упражни и дори не ще съвършенствува и талант, и умение в играта на по-съвършени от нашите чужди пиеси? Ето тук удряме върху един голям, принципиален въпрос. А този въпрос е общността между двете страни на театра — драмата и сценичната игра — за която споменах още от самото начало и която — грижата за взаимно развитие, и на драма, и на сцена, — е и трябва да бъде краеъгълния камък в постройката на всеки репертуар. Убеден ли е г. Андрейчин, че ние, българите, които се явихме тъй късно на полето на културата, не трябва да се учим у други, как по-добре да строим драмите си? Не мисли ли той, че тая поука би засилила талантът и умението на нашите драматурги? Ето, аз чета на друго място в книгата му отличен съвет към нашите белетристи: „Без култура, казва той, без широки познания по техниката на чуждите велики майстори — защото наши нямаме — без хубави образци, без ясно мирозрение и без дълбока книжна мъдрост, не може никой наш белетрист да влезе в олтаря на белетристиката".[1]) Мисли ли,

[1]) Книгата и живота, „Нашата художествена книжнина", стр. 23.

прочие, г. Андрейчин, че да построиш една драма е по-лесна работа, отколкото да напишеш един роман? А ако на драматурга наш е необходимо да се поучи у чужди велики майстори, как ще запретим да стори сѫщото и нашият артист? Но имаме ли ние артистическа школа? Не. И ако нашият артист се учи в странство, на чии произведения — на наши или чужди драми се упражнява там, за да дойде и да изпѫлнява с умение и талант наши пиеси? И ако между нашите драматурзи нямаме велики майстори за сѫздаване на роли, — както ги и нямаме — как ще спреш артиста да земе роля от чужди велики майстори и защо ще го спреш? За да не забрави нашата драма ли? За жалост, той няма какво да забрави. И не е ли явно, че той ще развие и ще покаже по добре силите си в чужди пиеси, щом нямаме от пѫрвостепенна величина наши?

Но, разбира се, че всепак остава една черна точка, която трябва да се осветли. Кѫде се свѫршва, за вѫзпитание на артиста, ролята на нашата драма, и почва оная на чуждата? Или по-добре: кѫде трябва да се свѫрши школуването в чужда драма, за да се почне онова в нашата? И коя е ролята на чужди пиеси? Или конкретно: коя е ролята на наши пиеси вѫв вѫзпитанието на артиста? Нека разрешим по-напред вѫпроса по принцип, тогава ще ни станат по-ясно подробностите на приложението. Тогава ще видим по-лесно, кое и колко место ще дадем в репертуарѫт, или сме принудени да дадем на чуждите пиеси — и на кои именно, на кой вид чужди пиеси — и кое и колко место се пада на наши, и как изобщо, по какво да избираме нашите драми.

Аз мисля, вѫпроса не е тѫй лесен, както изглежда на пръв поглед и само за това се спирам на него. Ако, по рецепта на Славейков, дадем театрѫт изцело на чужди, макар класически пиеси и макар временно, ефекта ще бѫде ясен и г. Андрейчин го определя правилно. „Ония артисти — казва той — които са ходили в странство, ще подражават чужденците, — а доморасле ще измислюват, но по този фалшив пѫт не се отива далече.“ [1]) И тѫй като в нашия театр почти половината артисти, ако не повече, са доморасли, то измислюването ще бѫде поряджно застѫпено на сцената, макар че и самото подражание често не е по малко фалш. Напраздно Славейков полага всичките си надежди на един чужд режисйор, който трябвало да бѫде „конгениален на автора на пиесата“: режисйора дава всичко друго на актйора, но играта, или по-добре, изпѫлнението е дело на талентѫт и живата, домашна култура, нищо повече.

Работата е, че има общочовешки емоции, като страх,

[1]) „Нашия театр“, стр. 53.

радост, гнев и пр., които се преподават в училището в странство и всякжде, и които артиста, макар и по чужди образци, лесно ще постигне, с подражание. Че и цялото негово дело е подражание, както, според Аристотеля, творчеството и на драматургжт е подражание на действителния живот. Но, по тоя пжт на подражанието, артиста ще постигне само откжслечни действия. А веригата от драматически моменти, които, свжрзани наедно, чжртаят един характер, не се подражава, но се постига само чрез талантжт и домашната култура. Така Хамлет засега не се постигна напжлно на нашата сцена и при двата случая, когато се игра от наистина талантливи наши артисти, от които единия резонйор, другия на чувства: при пжрвият изпжкнаха двата най-високи моменти — „да бждеш или не“ и гробарската сцена, когато при другия, който наистина даде по-джлбоко и артистично изпжлнение изобщо, поменатите две велики за пиесата сцени се заличиха; но и за двамата артисти остана недостжпна целостта на Хамлет—оная особеност на северния човек, който, кога се сжмнява, пак е верующ, кога мисли — все още чувствува и кога чувствува, пак мисли. Така че, Хамлет на нашата сцена не беше още пжлния Хамлет — колкото похвално и за гордост дори да бе, което се постигна — не беше: без това да е вина ни на театра, ни на превода, нито на режисйоржт и нито, разбира се, на артистите.

Но ето сега самата роля на драмата, наша или чужда, в делото на сценичната игра. Артистжт е една деликатна машина, която се ражда, като всички таланти и гении, от поколенията, която се монтира от школата и развитието на своето време, и се разработва чрез сценичната игра. Както една машина, която стои заключена, ще ржждяса, както едно тело, което не се упражнява, ще остане недоразвито и неспособно за по-сложни движения, така и таланта на артиста ще заглжхне без всестранна игра. Артиста ще постигне всичко, което е достжпно за неговата сила, за културатя на времето му и за неговия талант, ако е в работа, и няма да постигне нищо, ако не се упражнява, ако не играе, ако не действува на сцената. Ето тук вече изниква в подробности значението на нашите и на чуждите пиеси за него: кждето наши пиеси не дават джлбочина и разнообразие на упражнението, там трябват чужди. И тжй като нашата драма още е в пелени — за това никой не спори — и тжй като малко е за вярване да имаме скоро пиеси сжс стойността на класическите чужди, ето защо най-пжрвата необходимост за нас все пак са именно класическите пиеси — истинската проба за всекой театр.

Кжм тези разсждения, колкото изчерпателни и да са те, аз трябва да прибавя тук още едно — по принуждение. В подобно разширение на сценичното дело чрез класически изпжлнения се нарушава, на вид, хармонията и взаимността

на нашата сцена с нашата драма. Това е верно, но тъкмо от тоя момент почва и културната роля на театра ни за нашата драма — роля, за която тъй справедливо мечтаеше, както видехме, покойния П. Славейков. При това, аз си оставам убеден, че на дело ние имаме в артистът и драматурга два отделни гения, творчеството на които е толкова взаимно и свързано помежду им, колкото и независимо едно от друго. Артиста взема ролята от автора, но за изпълнението не учи нищо от него. Друг въпрос е правилното тълкуване на дадена драма, в туй може автора да му помогне, но — за това не е дума тук. Изпълнението актйора дължи на обективния действителен живот, който подражава, на школата и подготовката и на гения си — също тъй, както драматурга дължи своето творение пак на животът и на своя талант. Но че в пътя на това благородно съревнование съдбата е дала на артиста крила за по-далечно постижение, отколкото домашния драматург, свързан тъй тясно с темите на своята отечествена среда, това е по-скоро пак преимущество и за последния. Нима той би постигнал чуждите образци, от които винаги има нужда, с четене само? Или ще ги схване подобре на сцената в чужбина? Последното би имало пак своята цена за него, но то костува много, и е преходяще, а домашното изпълнение остава винаги пред очите му. При това, то — домашното изпълнение — е поучително за него дори и в своето несъвършенство. И именно там, в несъвършенството, в колебливите усилия на неговия сродник, артиста, той ще види всякой път източника за истинска правда, в живота, ще почувствува взаимността на своето вдъхновение с неговото, и ще получи сам по-широки и могъщи крила за ново творчество. Освен това, не е крив нашият артист, ако в ламтежа си за творчество пригръща по-широки чужди задачи: нека и драматурга наш го последва и, като независим творец, нека понесе и той същите задачи и ги издигне—нека ги сътвори из средата на собствения наш живот. Това е истинската задача на театрът, и истинската програма на нашия репертуар за драматическата творческа култура.

Но някой би се обезпокоил, че по тоя път на възвишени цели театрът, отдаден на свои предначертания, и тъй да се каже, заключил себе си в свой омагьосан кръг, ше се отчужди от публиката и ще остане един ден празен. Не. Аз се съгласявам тука напълно с покойния Славейков, че в политиката на един народен театър, който има за задача да бъде факленосец на националното творчество, това не е и не би било едно нещастие, и примера, който С. ни дава с Лаубе — с директора на Бургтеатър в Виена, който е играл понякога и без публика — е уместен. Пролога във „Фауст", с известния разговор между драмописец и директор

на театра, дето последният иска весели, шумни пиеси, които да пълнят касата — тоя разговор може да има приложение дори и в нашия сериозен век, но за частни театри, а не за народния.

Но сега, след като установихме едно мерило за чужди пиеси, остава не по-малко важния въпрос: кой ще бъде критерия ни в избора на наши драми? Аз мисля, в народния театър трябва да се играе за напред всяка нова българска пиеса, която изнася на сцената една интересна случка из живота — безразлично наш или чужд, исторически или съвремен, — но одухотворен с лъх на битът и поезията, облечен в езика на творчеството и при това почиващ, до един възможен минимум, на една съответна сценично-техническа конструкция. При слабият изобщо наплив от нови пиеси у нас, убеден съм, тази широка мерка няма да създаде затруднения на театра. А пиеси се пишат малко и, вярвам, дълго време още ще се пишат малко у нас, по разни причини, но главно, вярвам, защото не възнаграждават и не насърдчават труда на автора си. Драмата е лошо четиво, или изобщо, не е четиво, и не се харчи като книга. Кой ще ви издаде драмата? Защо сте я писали изобщо? Остава театра, сцената. Но при създадения навик, да гледаме чужди пиеси, които изпълнят три четвърти и повече от нашия репертуар, българска пиеса мъчно изтрайва десет представления, и с това пак оскъдно храни автора си. Освен туй, първоначалният хонорар е слаб или никакъв. Струва ми се, че театра трябва да установи най-малко шестмесечни премии за най-добра оригинална пиеса, като отделя 40—50 хиляди лева годишно за тая цел. Или, ако не той, то поне Министерството да му помогне за това.

Онова, обаче, на което най-много трябва да се дава цена при избора на български пиеси, е бита. За жалост, той още не може да стъпи с колко-годе сигурна нога на нашата сцена. Опита с „Вампир" беше почти бляскав, но остана изолиран. Там имахме случай да видим, най-подир, този ободряющ и благороден конкурс между наш автор и наш артист, да изнесат на сцената нашия живот. Там залича самобитния гений на покойния Ганчев и там видехме, какво може да ни даде една непосредствена сценична сила, като Екатерина Златарева. И там, накрай, можеше да се разбере напълно силата и проникновението, които се крият в оная светла мисъл на г. Андрейчин, която вече приведох: че трябва на нашият актйор да дадем българска пиеса, за да прояви той талант и умение.

Сега, нека дойдем пак малко до чуждия репертуар.

Редом с културното значение, което имат за нас чуждите пиеси, макар класически, лесно е да се догадим и за опаката страна от тяхното влияние, особено като заемат

толкова широко място в нашия репертуар. Аз имах и друг път, на друго място, случай да обърна внимание върху великата пакост от това. То беше в връзка с чуждия роман, който напоследък неимоверно наводни у нас книжния пазар. Домашната литература, драма или роман, преди всичко е бит, а нам, види се, са омръзнали дреболиите на нашата наистина неутешителна действителност, и ние охотно отмаряме очи с чуждото. И действително, чуждото произведение, което преведем, е преди всичко избрано и силно и то завладява душата с по високи и общочовешки характери. И тъй като частностите на бита, които то все пак засяга за своето отечество, са чужди за нас, и като тъй, избягват от погледа ни, то ние получаваме истински поетическа, почти сказочна и романтична наслада в чуждото четиво. Така постепенно отвикваме да търсим и да видим действителността в литературата и на сцената, но което е по-лошо, отвикваме дори да мислим за нея, да я оценим, и ако е неутешителна, както е, обезсилваме себе си, ставаме неспособни да се издигнем над нея. А кой ще се издигне пръв и ще помогне нам, ако не драматурга? Кой ще ни покаже достатъчно ярко, ако не театра, който — знае се от памти века — е истинския факел на живота? — Кой ще ни помогне да преодолеем неутешителната действителност?

Ето по тоя път на мисли можем да се докоснем сега до една благотворна страна в антитезата на господин Андрейчин. Съвременните пиеси, като обхващат един бит по-близък до нашата действителност, биха наистина въздействували до известна степен благотворно върху ни, като дръжат нашият ум и погледа ни приковани към реалността. Но, както казах и на свое място, въпросът е, да не се отклоняваме от истинските художествени и творчески задачи на театра, които и върху чисто културно, върху съвременно и идейно поле пак са най-високите.

Излишно е да споменувам, че играни вече, както и постари български пиеси, трябва, къде по-редко, къде по-често, да се възобновяват на сцената. Стига да се възприемат колко-годе от публиката. Покойният Яворов, с двете си пиеси: „В полите на Витоша“ и „Когато гръм удари“, направи похвалният опит, да прехвърли битовата наша драма от селото в градът или по-добре, да пренесе творчеството от истинският или простонародния бит към новосформираната действителност. От тогас виждахме не малко опити от тоя род — де по-слаби, де обнадеждващи доста, които театрът уместно подкрепи и трябва неуморно да подкрепя, макар те и да не се задържат особно на сцената. Общо земено, литературното наше развитие от последните две десетилетия, което не може да не е свързано и с драмата, още се мае върху тези преходни усилия. „Свекърва“ беше един ценен опит

свързващ истинския бит с по-новите условия на живота ни, и напразно някои се опитват да отрекат пиесата, но тя, помимо това, се държи все пак още на сцената. Верния художнически тон и дълбочината на засегнатите битови черти правят, струва ми се, „Свекърва" първа комедия в нашия нов театър. Цялото Вазово творчество, от „Хъшове" и „Чичовци" и дори до последните му по добри разкази си остана приковано към истинският или, да речем стария, патриархален наш бит, който е и селски — както и поета сам беше и си остана селянин; всичките негови опити да обгърне и новоформиращия се живот, не допринесоха нищо към славата му. Неговите пиеси „Борислав", „Към пропаст" и пр. са вече на чисто историческа тема. Битът изобщо, чистонародния бит, не се затвърди на нашата сцена и едва ли вече някога може да стане това. Аз поне не вярвам на подобно нещо. Ние много бързо живеем и се преобразяваме, а май че и лесно — да не река безогледно и лекомислено — отричаме своето и поглъщаме чуждото. Театра, прочее, ще трябва да се отчита за напред почти изключително с новаторски и модерни български драми. Това аз нарочно подчертавам тук, за да обясня за излишен път безсилието не само на съвременната наша пиеса, за да завладее сцената у нас, но и безсилието и на самия театр да стегне с по-яки обръчи репертуара си от тая страна. Всичко ново и новаторско е слабо не само защото не е самичко закрепнало в себе си, като творчество, но защото е непривично и за публиката, поради което буди слаб интерес в нея. Така че, театра стои днес на кръстопът. Той е изправен пред тежката алтернатива: или съвсем да заключи вратата на репертуара си за нови български пиеси — което, както видяхме, не е в никой случай за препоръчване, — или пък да се примири със слабите пиеси, които приема, и които като изчезват веднага, като еднодневки, от сцената, навличат ù освен неприятните и унищожителни критики на педантът и несведующият от страни, но още и безчет загуба на време и средства. Това наистина е един тежък кръст за него, но аз все пак не мога да не му препоръчам да носи търпеливо тоя кръст.

Що се отнася до български пиеси из чуждоплеменния живот, добро начало в тая посока направи „Далила". Порано „Юда", колкото и да е кърпеж от чужди драми, без оригинално вдъхновение и колко-годе творчески език, даде осмислени моменти и пълнеше на свое време с оживление театра. Изобщо, както изтъкнах и по-рано, нашата публика охотно се радва на чуждото, а то, чуждото, дава също тъй крила и на артиста, който е расъл и расте не в своя битова драма. И без друго, „Далила" има преимуществото, най-напред и за това, че герой на драмада е жена. Жената, юдейка, англичанка, римлянка и каквато ще да е друга, е все-

къде пак жена. Тя не носи в особен размер расови и други изпъкналости в себе си, както мъжа, та по-лесно се постига, по-лесно се изобразява на сцената. Героя мъж е една личност, един индивидуалитет, подчертаващ освен расата си, още времето, фамилията, средата, обществените си боравяния, изключителните свои задачи в действието, титлите, попрището, идеите и съсловието си — той е офицер, войник или войвода, полицай и кърпач, еснаф или благородник, рантие, мислител или касапин и всякакъв, но всекъде той носи своя физиономия, със свои резки особености, а жената си остава всякъде жена с нюансите на своите интимни чувства — които в мъжът изпъкват редко и без значение — със женствени черти в характера, които в основата все пак са общочовешки. Така ние имаме на нашата сцена нещо по-съвършено и по-близко до истинската илюзия само в женски образ; така ние имахме и имаме Нора, Маргарита Готие, Офелия — в изпълнение на г-жа Будевска. И колкото „Далила“ и да е нещо недоразвито и несъвършено, като пиеса, помимо поетския си, сочен език, артистката даде плът, даде живот на цялата сграда, дето освен в първото действие, героинята бива изоставена сама на себе си, играе сама себе си за драма — без противодействие, без перипетии, без драматично действие и реагиране от въпка — артистката изпълни всички тия празднoти, благодарение на таланта, на високата култура, умението и живото чувство и топлота, които бликат изобилно в нея. Но аз мъчно бих си представил мъж, наш артист, който, поставен в същото несгодно положение, да изнесе задачата със същият успех, и който аз държа за невъзможен не по негова вина. А то е наистина в урок на нашите писатели, колко те, в същност, стоят по-назад в подготовка и развитие от нашият артист. Че те, нашите писатели, стоят, живеят, изолирани от артиста, възгордени, може би, което е нещастие! Онова, което Сарафов постига в „Живия труп“ или в „Силата на мрака“, заедно с Гено Киров, а Кирков във „Възкресение“ и в някои роли на Ибсена, Огнянов в доктора на „Нора“ — това е такава сценична и драматическа мощ, че аз бих желал еднъж българската драма да се опита в създаване на нещо подобно, или приблизително, па макар и из чуждия живот. Нима чудните моменти в Катюша и в „Силата на мрака“, дадени с такава оригинална, жизнена мощ от г-жа Златина Недева, може някой наш автор да мечтае да пресъздаде в свое творчество, за да възроди сцената и да съживи публиката ни? Да, в това чудно състезание между артист и драматург, колкото успехът и да е на една страна и примера за друга страна, и колкото блясъка да е на страната на женската роля, аз пак не бих препоръчал на нашите писатели да търсят чужди теми, па макар с по-надеждно износими на

сцената женски героини. Тяхната задача е нашия бит, нашия живот във всичките му форми, и при това безразлично с мъжки или женски роли на чело.

Третият от писателите, г. Б. А., не се спира специално върху репертоарните принципи. В своята статия, която вече споменах, той разглежда едно по едно управленията на Нар. театър — осем вече от 15 години насам! — И след като посочва играните пиеси и се произнася за стойността на всяка от тях, дава оценката си, до колко е бил годен репертуарът или не. Прочее, ако при тоя прагматичен начин на разискване, аз все пак съм решен да хвърля, макар и пътйом, един поглед върху неговият идеен кръгозор, колкото сам по себе и да е неугледен и тесен той, то е само за да допълня някои подробности, които още липсват във веригата на моите мисли, които до сега изложих.

Идеята на П. Славейков, да изнесем на нашата сцена някои пиеси и от балканските ни съседи, г. Б. А. намира за „не особено щастлива", от което аз трябва да заключа, че тя все пак е щастлива, макар въпроса да остава неразрешен в подробности. Защо, кои съседски пиеси ще изберем? „Най-капиталните дела у тях на драматическото творчество" — отговаря г. Б. А. Сам П. Славейков не ни е оставил никакво тълкование на тезата си. Така че, разяснението на въпросът аз ще отнеса към друга една точка. Публика и драматурзи несъмнено биха черпили поука у нас, да изнесем на нашата сцена проби от драматическото творчество на съседите. Но, както видехме, репертоарната програма изисква по-многостранни грижи от нас. Каква цена биха имали съседските пиеси за сценичното развитие на нашия театър? Кой изобщо е и кой трябва да бъде конкретно нашия критерий в тоя случай?

Прочее, аз си оставам убеден, че и тук, както всякъде, първата ни грижа трябва да е за правилното развитие на нашия театър в своята съвокупност от драма и сценична игра.

Но ето сега, в връзка с това, една кратка характеристика за истинските идеи на г. Б. А., които все пак преко засягат моята тема. Той изцяло стои за сериозен, класически репертуар, и всичко друго, което слиза малко по-долу от това, безпощадно отрича, като отсъжда, че то е безвкусие. Този въпрос, поставен тъй категорично и непримиримо, има все пак една сериозна страна. Можем ли и трябва ли да изпълним репертуара само с класически пиеси? Касае ли се, управлението на театра—строг литературен критик — да избира само съвършени пиеси, без да се грижи за друго? Ето как отговаря на тоя въпрос сам П. Славейков — най-горещия привърженик на класически и сериозен репертуар. „При основния репертуар, казва той, не трябва да се пре-

небрегват съвсем и неща, които на глед нямат бозна какви особени вътрешни достоинства, но, по своята постройка, или сценични особености, дават случай и добър материал на артистите да прояват игра".[1])

Трябва да си припомним, че г. Славейков смята съседските пиеси към своят основен репертуар и, следователно, извън тях още—които, разбира се, никой не очаква да бъдат класически или „бозна какви"—допуща пак пиеси „без особни вътрешни достойнства". Ето така се обяснява отрицателният език, с който Б. А. през цялата си статия се отнася към безброй много пиеси и жигосва всяко отстъпление от класическия репертуар: той търси драма, а не се грижи за игра. Върху някои отделни въпроси по това аз ще се върна пак.

Нека завършим сега с въпроса за съседски пиеси, едва-що засегнат, и за пиеси от второстепенна важност, в репертуара. Кой може да бъде нашия по-конкретен критерий за тях? Аз мисля, че без да считаме съседските пиеси в основния ни репертуар, бихме могли дз приемаме и тях, редом с други чужди — с оглед да се допълни репертуара ни за игра. И тая цел аз държа за доста важна за нас. Преди всичко, класическите пиеси са често с малко роли, следователно те дават работа за малка част от нашите артисти. При това, съседските и всички други по-малко значущи пиеси са преди всичко битови и съвременни, с повече лица и роли, земени право от близкия до нас съвремен живот. Следователно, те ще доставят работа за по-многото от нашите артисти и освен това, ще ги упражнят и за игра в нашата домашна драма. Последната ще се насърдчи също.

Онова, прочие, което обяснява отрицанието на Б. А., то е липса у него на всяко чувство за оня жив творчески организм, който представлява артистическото тело и който—както видехме—заслужава всичките ни грижи. В същност, за г. Б. А. сценично творчество няма, а има „опити в театрално продуциране". Затова той е и лесно отрицателен във всичко, що би означавало едно развитие в тази посока. Цялото дело на „Сълза и Смех" е „любителски опити" и „дилетантство". Едва в 1907 год., според него, с откриване на Народния Театр, започва истинската история на българския театр— „когато се създава една театрална сграда, нагодена за целите на театрално продуциране, една сцена, снабдена с доста технически съоръжения и средства за живо и ефектно сценическо изпълнение на драматически произведения". При тая бездушна, да не река бюрократска концепция, в която сградата на театъра и разните съоръжения и средства за „продуциране" трябва да ни говорят за разцвета на гения и туптежа на артистическото сърце, на твор-

[1]) Сбр. „Мисъл", I, 1910 г., 193.

ческото аристическо сѫрце вѫрху родната ни сцена, — това канцеларско вдѫхновение, наистина, не може да почива на никаква принципиална почва. С тая липса на всяко живо чувство се обяснява, с една дума, дето г. Б. А. в цели дѫлги клони ни говори за театр и драма, и не го е грижа за сцена, която повидимому не е искал и не е могѫл да знае или както обяснява и сам в своя учебникарски език: — „че изпустнал да проследи опитите и художествените постижения на ансамблите и отделните артисти, дàли блесѫка на тия ансамбли и да покаже, какви постижения са били достигани като художествено цяло, в което хармонично са били сѫчетани в сценични картини ансамблова артистична игра сѫс сѫответни в най-висока степен декори и сценични ефекти.“ ! . . .

Но тряба да спра отделно и вѫрху непримиримото негово отрицание на някои чужди пиеси. Според г. Б. А., „Вѫзкресение“, „Мадам Сан-Жен“, „Дамата с камелиите“, „Глупака“, „Лудетина“, „Добре скроения фрак“ и др. означават „безвкусие“, „празднота“ и „неугледност“ в репертуара. Разбира се, аз не мога да влеза в анализа на художествените качества поотделно на всяка една от тези драми: 1. защото статията ми и тѫй стана дѫлга и 2. защото считам, по щастие, че от страна на г. Б. А. неговата присѫда в случая е едно недоразумение. „Дамата с камелиите“, например, е една всеизвестна отлична работа, едно творение пѫрвостепенно и по стил, и по сѫдѫржание, което седем десетилетия вече не слиза от европейската сцена. Брандес казваше, че изобщо един роман, престроен в драма, губи от силата си. Случаят обаче поиска сѫвсем противното. Едва след като преработи двутомния си роман, под сѫщото заглавие, в драма, Дюма—син се прослави като писател и тѫкмо тогава и главно като драматически писател биде избран член в академията. На нашата сцена „Дамата с камелиите“ даде вѫзможност на г-жа Будевска, застанала на художествената висота на самият автор, да ни представи най трогателната социална драма, с чисто вѫтрешни средства, без вѫншен патос — без патоса на фразата и социалните идеи. А това, според мен, беше истинско тѫржество за младата ни още сцена. — Автора на „Мадам Сан-Жен“, Сарду, се счита като продължител на делото на Дюма, и влезе в академията пак като драматург. Самата пиеса се брои за едно от по-известните му творения. Играна в Париж пѫрв пѫт в 1893 г., тя излиза още следующата година в руски превод, отдето, струва ми се, иде и побѫлгаряването ù. Тя ни показа на нашата сцена силата на миловидния, наивният и безизкуствен юмор на г-жа Хлебарова. Но главно тази пиеса идеше да ни даде Наполеон в отличният и тѫнѫк, подражателен талант на Огнянова. Местото е тук да спомена, че репертуара на Народния

театр е едновременно репертуар поотделно на пръвостепенните артистически сили в него, и се запълва често, по лично настояване на артиста, с оглед да закръгли пътя на неговото развитие. Някому туй може да се стори като посегателство върху авторитета на управлението, което едничко уж е властно да дирижира репертуарната програма, но след всичко, което изложих до сега, читателя ще се сети лесно, че това би били само бюрократически страхове. Не е злото, артиста да поиска и управлението да приеме една пиеса за игра, но важното е, артиста да знае какво иска и управлението — какво приема. Вообще, пиесите на Сарду и Дюма бляскат с остроумие, рицарство, дишат със страст за тънкота в маниерите и със салонно лустро — неща тъй свойствени на французинът и които са, наистина, чужди за нас; но трябва да се признае, че тези пиеси всепак заслужават да бъдат обичани за дълбоките битови чърти, които се крият в тях, както в всички руски пиеси, които играем, и които са тъй общо обичани у нас, като по-сродни нам. „Лудетина" ни даде незабравимата подвижност на Вера Игнатиева, и дори в незначителната на вид битова, чисто руска работа на Надйонов, „Децата на Ванюшина", видехме потресаващия трагизм в играта на многостранния Ив. Попов — инък тъй отличен комик. „Чест" на Зудермана ни изнесе в лицето на К. Стоянов и Г. Стоянов закованността на немския бит в рамките на съсловните предубеждения—първият един буржоа, горд, недостъпен, като истински аристократ, и все пак еснаф, — spiessbürgerlich в душата — и втория куц, сломен и мизерен стар работник в оригинална даровита игра. В „Бой на пеперуди" видехме, пак в тоя замръзнал съсловен бит на немеца, каква мекота и дълбочина се крие в чувствата, изнесени без афектация, без шарж, от такъв един отличен артист, като Бъчеваров. Дори „Добре скроения фрак" — този макар, наистина, ветрен фарс, — показа ни ловкостта и умението на един млад артист, като Сейков, и задушевната и безизкуствена типичност на г-жа Тороманова. При това, там ни се представи отличния наш комик, Сарафов, в нов, разширил себе си образ. В „Синята лисица" видехме тънката кокетка, г-жа Снежина, в нейния бляскък. Колкото до „Възкресение" — тази пиеса, макар под чужда и не съвсем сполучлива, може би, драматизация, ни свързва с името на Толстой. В повече картини подред тя изнася всеизвестния роман от последния период на творчеството на великия писател. Моментите от съдебният и великосветски бит са запазени изцяло в гениалната толстоевска творческа мощ, също и бита на политически руски престъпници — сибирските изгнаници — е изнесен там, както никъде. Играно ли е някога „Възкресение", и да не е пълен театра? От години тази пиеса не слиза от нашата сцена.

Основната грешка, прочее, в подобни отрицания, както ония на г. Б. А., все пак е, че театралния репертуар се преценява от чисто литературно становище, или както казва сам г. Б. А. — „разглежда репертуара на Народния театър от културно и литературно-историческо гледище". Знае се, че в литературата властвуват различни направления и школи. Дълг е, до известна степен, на литератора или да речем на публициста в тая област, каквато без друго е г. Б. А., на учителя по писменността, да отстоява свое становище, като проповядва, като налага всякъде идеите си — както гордост е в наши дни на политикана да бъде глашатай на своята партийна програма. Но аз мисля, по отношение на театра — на Народния театър — това е една явна несъобразност. На театралния репертуар не са потребни насоките и идеите на никоя литературна школа, или по-добре — всички школи в литературата му трябват само до толкова, до колкото служат на него, на неговите цели, а не на себе си. Така и по въпроса за управлението на Народния театр. Последното г. Б. А. също е наклонен, струва ми се, да отбие от правия път. Аз нарочно тук ще отбележа и това, защото засяга репертуарът и без друго допълня моята тема. „Театърът е институт за изкуство, казва той, и *последователност в пътя на една идея или една посока може да му даде с идеите си, с вкусовете си лицето, което стои на чело на това учреждение*". Но нима последователност не се насажда още по-добре, като се начъртае и установи една задължителна програма за репертуар? С една дума, г. Б. А. е забравил и тук може би най-елементарното. Директора на театра, преди всичко е длъжностно лице. Ако той едновременно е литератор и критик, може да защищава колкото ще своите идеи и посоката на вкусовете си вънка, в литературата, но вътре — той служи на посоката и идеите, които се налагат от развитието, от нуждите на театра. С приемане длъжността директор на театра, той е поел и ангажименти в тая посока пред ръководното място и пред обществото. Това особено важи за Народния театър; в един частен театър, със специална насока още в основаването, тези идеи на г. Б. А. биха, може би, имали повече място. За нещастие, мнозина, както и г. Б. А., свързват въпроса за идеите, за личните вкусове на директора, при избора на репертуар, с автономността на театралното управление — две неща съвсем различни. „Пълна свобода на лицето" — казва г. Б. А. „Лицето, поставено на чело на театра, директора, трябва да бъде свободно от всички пречки при избора на репертуар и при неговото изпълнение". Или още: „Един свободен, способен и отговорен директор е първото условие за една добра репертуарна политика".[1]) След всичко, което изложих до сега за всестранните

[1]) „Демократия", ч. I; № 21, 10. X. 1921 г. стр. 20.

нужди на репертуара на Народния театър — нужди, които сами поставят рамки и дават насока на всяка репертуарна политика у нас, — разбира се, излишно е да разисквам по-нататък по тези искания на г. Б. А., които мен ми се виждат като невъзможни и от чисто формално становище. Съгласно правилника, репертуара на Народния театър се установява от артистическия комитет, който се състои, освен от директора, още: 1) от артистически секретар и 2) от режисьор — две също тъй „свободни, способни и отговорни лица", които при избора на пиеси имат равен глас с директора. При тези условия, не може дума да става за неограниченост на идеите и вкусовете на директора. Но по-другояче стои въпроса за автономността в управлението, в административното ръководство на театра въобще. „Театъра трябва да бъде автономен!" — казва П. Славейков, и това, наистина, е един принцип, който би трябвало да се гледа като абсолютен и свещен за доброто на един храм на Мелпомена. Но Славейков е критичен и тук. Той не отива до крайност, както г. Б. А., защото подразбира автономност не за идеите и вкусовете на директора, но в управлението на театра — неща съвсем различни, както казах. Но сега, ето истинския въпрос: къде се свършва автономията на театра в един установен вече от него репертуар, и къде почва правото на контрол от по-високо място? Или изобщо, репертуарът остава ли и трябва ли да остане без контрол? „Ония, които са създали театрът, и го субсидират, имат право на вето, а не и на пряка намеса в управлението" — казва пак Славейков. Аз мисля, че той е последователен и прав в разсъждението си: правото на вето не унищожава автономията на театра. Министерството на просветата, като висши контрол над всички културни учреждения в страната, не може да няма същите права и над театра. А правото на контрол се заключава в едно „вето", т. е. в удобрение или не на дадена една стъпка, на „един избор, на едно предложение и пр.", а не в пряка намеса в управлението — т. е. в посочване или заповед, как да се постъпи в един даден случай. Върху установявания за сезона репертуар от страна на управлението могат да възникнат възражения от страна на засегнати автори или преводачи, или от страна на артисти и други, и въпроса да се сложи пред контролата. В такъв случай, последната би упражнила правото си на „вето" върху обясненията на самото управление по болния въпрос, които приема или не. Но ето тук изпъква и същинската тема. Трябва ясно и строго установена репертуарна програма. Еднаж установена, тя ще бъде задължителна еднакво и за двете страни. Ето това, струва ми се, е най-естествено. Нека си представим, че директора на театра, както иска г. Б. А., поставя по-горе от всичко своите идеи и вкусове и при това, има свободата,

има власт да гласи репертуар сам и по своему: тогава и контролата, без друго, би имала сѫщо свои идеи и вкусове, и тѫй като тя е по-силната или заповядваща страна, тогаз, просто, не би била възможна никаква контрола, и ще излезе вечна бѫрканица от едната и от другата страна. Защото, не можеш да контролираш и няма в име на що да контролираш едно длъжностно лице, ако предварително не си установил задължения и директива във функциите му; сѫщо и самото длъжностно лице не може да се чувствува отговорно пред никого без тях. Така именно — мисля аз — излиза на лице капиталната важност на репертуарната проблема, разрешена и установена еднъж за винаги за Народния театр — задача, която беше едничката ми тема в настоящето изложение. Аз мисля, в спорни случаи — особено при избор на домашни пиеси — правилникът уместно предвижда експертна комисия от писатели: един вид comité de lecture, препоръчван от великият Антоан. Писателите могат да се посочват взаимно и от Министерството, и от театра, за да се избегне всяко пристрастие и да се разсеят всички подозрения.

Още една дума, за да свърша. Най-отрицателен е г. Б. А. към домашни пиеси — като се държи пак о своето „литературно-историческо гледище". Той е убеден, че ако някой е дал на Народния театр „несъмненни ценности в оригинални пиеси", това е само П. Ю. Тодоров. След като прави известно признание за „Иванку", „Хъшове", „Към пропаст", „Борислав", „В полите на Витоша", „Когато гръм удари" и „Далила", всичко останало той безмилостно отрича. При туй, за Вазов и Яворов се огражда достатъчно с бележката, че те не са драматурзи. Та остава от новите почти само П. Ю. Тодоров. Всичко друго: „Свекърва", „Кърджалии", „Божана", „Над безкръстни гробове", „Боян Магйосника", „Огнището угасва", „Стария войн", „Къща", „Над зида", и др.—всички тези пиеси са „безсилни, безплодни, нищожни, злополучни, плоски недомислия и опити". Но за „Вампир" г. Б. А. е премълчал. И, слава Богу. Ние, разбира се, нямаме данни, за да повярваме, че той е могъл съвсем случайно, например, да забрави пиесата. Колкото до П. Ю. Тодоров, когото Б. А. тъй издига, аз мисля, че той не достигна никъде дълбочината и истината на бита, както това виждаме във „Вампир".

Аз вярвам изобщо, че по-добре е театъра погрешно да играе сто слаби наши пиеси, отколкото една добра да пропустне по недозрение или зла воля. От наименованите най-слаби пиеси, някои са пръв опит за автора си. Най-малката полза от играта е, че последният е видял на сцена и в критиката на своите близки както и в печата своите грешки, за да ни даде втора по-добра пиеса. А това е един все пак постигнат резултат за театръ и, надея се, добър резултат. Нека не се

забравя, че първата пиеса на Сарду — такъв несравнен майстор на драмата — пропадна на сцената — и то още как! Нека още повече да не забравяме, че върховната задача, и на репертуар, и на игра, е развитие на родния ни театър, който единствено е пълно и съвършено огледало на живота, най-могъщият осветител, най-ярката звезда в пътя на културният и всестранен напредък на нашата страна. Драмата е най-всестранното и съвършено поетическо произведение, и поезията, както изобщо изкуството, е върха на всичко онова, което може да постигне духа на един народ. Ето, прочее, дългият и велик път, за който е дума в една здраво начъртана репертуарна програма. Ще изберем класически пиеси, за да посочим и на драматург, и на артисти у нас пътя на съвършенството; ще играем съвременни чужди драми, пробили вече път на родната си сцена, за да водим този двоен творец, тоя двоен храм на родния ни гений, — театра — в пътя, който творчеството у други народи е хванало към постигане на съвременния бит; ще му дадем и второстепенни, отличили се нови пиеси, за да го държим в контакт с театралните усилия вън и да му дадем игра и живот; ще избираме най-добрите сценични творения на съседите си — славянски или не — за да следим техните усилия в пътя на двойното им творческо развитие, което не може да не бъде близко и сродно нам и като така, не може да не осветли собствените наши усилия; и ще избираме, накрай, и наши, родни пиеси, колкото и да са слаби те: ще избираме слаби, докогато са всички още слаби, безсилни, и докогато всички станат силни, за да избираме силни: ще избираме и ще подхраним, ще окриляме, и твореца с перото, и гения на сцената, за да вървим дружно, смело и право и да стигнем вишините, за които сме тръгнали.

Евстатий Милошев,
директор на дев. гимназия—Вратца.

Принципите и свойствата на активно-художествено-трудовото обучение.

УВОД.

Ако хвърлим макар и бегъл поглед върху обширната област от възпитателни и образователни проблеми, четири от тях ще привлекат най-силно нашето внимание:

1. Проблемата за материялната постановка на образованието, т. е хигиенично-санитарното състояние на училищните помещения и тяхното обзавеждане в педагогическо отношение.

2. Проблемата за физическата и духовна отхрана на младите генерации.

3. Проблемата за материялното положение на учителят и

4. Проблемата за теоретичната и практична подготовка на учителя, за да бъде той съвършен методик и художник в своята област

Тия четири проблеми са четирите крайъгълни камъка, върху чиято здрава основа трябва да се изгради солидната сграда на бъдещето училищно възпитание и образование. Те са същевременно четирите гранитни стълбове, които крепят тая сграда.

За да изтъкна голямото значение на училищното помещение за едно разумно и целесъобразно образование, ще направя една аналогия между училището и театъра като възпитателно и образователно заведение. Театъра с целокупната си външна архитектура и вътрешна обстановка цели да приведе бързо душата в естетично съзерцание, да я пречисти от ежедневните условности на животът от дрязките и делничните глуми, да облагороди сърцето, да възвиси умът и окрили фантазията, за да плува из ефирните простори на един неземен мир и да преживее блажени минути на една чиста духовна наслада. Само в такъв случай той постига своята цел.

За да се приведе душата в такова естетично съзерцание, нуждни са следните най-важни условия:

1. Театралното здание с цялата си обстановка, архитектура и живопис трябва мощно да съдействува за това.

2. Публиката преди всичко трябва да влезе с празднично настроение на душата, върху която може да се окаже естетично въздействие

3. Актйора, който играе своята рол, да бъде чужд на всякакви помишления и чувствувания за своето естетично вживяване.

4. Той трябва да притежава всичкото изкуство и талант, за да приведе и публиката със своята игра в естетично съзерцание.

Както театъра, тъй и училището — храма на науката, просветата и мъдростта—трябва да притежава същите условия за образователно въздействие на подрастващите поколения, от които да създаде всестранно и хармонично развити личности, годни за един пълен и съвършен духовен и нравствен живот.

В какво състояние се намират днес училищните помещения, най-добре се вижда от училищната статистика, която, макар и непълна, все пак дава ясна представа за ужасната картина, която представляват от себе си в архитектурно, здравословно и хигиеническо състояние. Това е можел да констатира с горест в душата си всеки, който е имал случай да преброди няколко села, а особено народният учител, който покосява в тях своята младост, сили и здраве.

В такива помещения е поставен българския народен учител, за да формира умовете, да облагородява сърцата и калява характерите. До колко едно подобно училищно помещение може да вдъхнови учителя, да го настрои, да му даде криле, за да бъде истински художник-творец в своята работа, всякой от вас е изпитал това. Наместо да свещенодействува в тоя храм на просветата, в това огнище на духовна светлина, в тоя разсадник на нравствени добродетели, той унива, отпада духом и телом.

Държавата, за да даде истинска, здрава и солидна народна просвета, трябва да прокара една строго определена строителна политика, да построи във всяко село обширно училищно здание с всичките му приспособления за възпитание и обучение със специални помещения за учителя, дето той да бъде непосредствен и постоянен съветник и ръководител на малките палавчета и тъй да опознае душите им, защото който не познава душите, той хвърля семе на неразработена почва: тя ще роди търне и плевели.

Построят ли се такива храмове, украсят ли се според научно-педагогическите изисквания, снабдят ли се с всичко, що повишава жизнената енергия, което дава импулс за радост и веселие, уредят ли се кабинети с уч. помагала и пособия, салони, работилници, училищни градини, алеи и паркове, стопанства и опитни полета, нека се знае, че са създадени всички условия, при които обучението ще се обърне на истинска радост. Поддържа ли се образцова училищна хигиена, за да излязат питомците здрави телесно и душевно, училището може да се счита за резервуар, дето неизчерпаемите народни сили се събират и разпределят, за да се пускат в обществения живот, който има нужда от мъдри ръководители и борци за щастието и добруването на народите.

2. Отхраната на питомците е друго сѫществено условие за едно идеално образование. Потресающи цифри ни дава анкетата за храната и облеклото на децата на народа. Дете, което напряга своите сили при обучението, за да разбере научните истини, трябва да навакса изразходваната енергия сѫс здрава и питателна храна. Каква ирония за днешната култура са тия мрачни и изпити лица, тия хлѫтнали очи, тоя тѫп поглед и тия слаби гѫрди. Изпѫлнят ли се всички тия условия, детето ще отдаде всичките си сили на оня процес, какѫвто е вѫзпитателното обучение. Струните на душата са настроени, сѫрцата са отворени като пѫпка на животворната топлина на това слѫнце — учителя, който ще може повече да свети и топли, за да цѫвнат красиво и да дадат плод. Невинните души, свободни от всякакви житейски грижи, ще крепнат под закрилата на своят ангел-хранител и ще занесат най-добри спомени за щастливо изживяно детинство.

3. Иде ред на художника на душите — учителят. И той, за да може напѫлно да посвети силите си, познанията си и изкуството си на своята професия, колкото сложна, толкова и вѫзвишена, да даде полет на своят дух, да вложи цялото си сѫщество, трябва преди всичко да бѫде осигурен, гарантиран материално за себе си и за семейството си. В такѫв случай той, наистина, ще посвети живота си на своето призвание, което е пригѫрнал, ще вложи амбиция и най-благородни подбуждения, за да бѫде учител не само на децата, но и на народа. Осигури ли се материално да живее като истински човек, а не да влачи жалко сѫществуване, да служи за присмех на хората, от него може да сѐ иска работа и сериозна, и смислена.

Ако има всички тия условия на лице, все пак още едно ще е необходимо и от пѫрвостепенно значение, за да бѫде обучението вѫзпитателно, т. е. да подпомага правилното и хармонично развитие на всички физически и духовни сили, та да се прояви ученика като една пѫлна и сѫвѫршена личност. Учителя трябва да бѫде предан с цялото си сѫщество, с цялата си душа на своето призвание, да го обикне, да му се отдаде, да му служи безкористно, да не го счита за временно тихо пристанище, да не се чувствува гост или надничар, а творец художник. За тая цел той трябва преди всичко като художник да има вроден талант, наклонност и влечение кѫм своята задача, да бѫде вѫоръжен с необходимите познания от своята специалност, която ежечасово се развива, разширява и обогатява с нови истини, нови данни и факти, да опреснява своите знания, да осмисля своята практика и ежедневен опит, да прави нуждните корекции, все повече да се издига и усѫвѫршенствува като специалист. Той трябва основно да е запознат с рѫководните принципи на дидактиката, т. е. оная наука, която ни запознава с правилното, си-

стематично и целесъобразно обучение. Той трябва да владее методите на всички учебни предмети, да умее най-бързо да предава познанията на своите питомци, за да станат техен душевен капитал, който ще пласират в житейския си опит.

Метода при всичките учебни предмети на целокупното обучение в основата си е един и същи. Всички пътища водят към Рим, ала един е най-къс и пряк. Този метод е най-правилен, който при най-малко изразходване на сили достига максимум резултати за телесният, умствен и нравствен прираст на детската природа, а той е оня метод, който напълно хармонира с физическите, физиологическите и психологически закони на човешкото развитие. Колко проницателни сърдцеведци са били Коменски, Русо и Песталоци, които са налучкали законите и пътищата на естественото развитие на човека!

Днешната педагогия, макар и да е възприела на теория отдавна принципите на тия педагози, на практика още се придържа здраво о старата рутина. Дълг се налага, впрочем, като се запознаем със свойствата на учебния процес при едно естествено и съобразно със законите на душевното развитие обучение, да ги съблюдаваме при нашата работа, да допринесем за прираста на интелектуалните, морални и физически сили на детето.

В тая статия аз ще се постарая да изложа принципите и свойствата на едно планомерно и законосъобразно обучение — на активно-художествено-трудовото обучение.

Активно обучение.

У нас терминът „активно образование", „активност при обучението", стана популярен с излизане на книгата на проф. Нойков „Учение за активно образование" през 1906 г. Още в 1898 той е държал дисертация на тема „Активния принцип в педагогията на Русо". Ала поради недостатъчна ориентировка по въпросът и смесване на това понятие със сродните, макар и неидентични нему понятия самодейност, творчество, работа, са произлезли много недоразумения. И до днес в нашата педагогическа литература няма изработено строго определено и ясно схващане по тоя въпрос. Това се дължи на обстоятелството, че не се познават добре същинските признаци на активното обучение, което има много общи признаци с другите видове обучение.

За да се разберат добре признаците на това понятие, трябва най-напред да обясним терминът „активно" и да направим щателен анализ на учебния процес, та от там да разберем и педагогическата стойност на това понятие.

Думата „активно" произлиза от латинската дума act, което значи действие. Метафизическия смисъл на това поня-

тие е, че активността, самодейността е иманентен признак на материята, на самото битие. Старата метафизика е схващала природата като застинала форма, продукт на известна творческа сила. Научното мировъзрение си обяснява явленията в природата, органичните и неорганични процеси като форми и прояви на вътрешно самодействуващи и самоопределяще се творческо начало. Природата във всичките си безкрайно разнообразни прояви се движи и развива по вътрешни сили. Фауст казва, че в начало бе дело, а не слово, а Шопенхауер схваща света като воля и представа. (Die Weltals Wille und Vorstellung).

Активния принцип доминира и в гносеологията — науката за познанието — като определя отношението на субекта, на съзнанието към външния свят. Докато старата теория на познаването смяташе, че светът е точно такъв, какъвто ни се представя, защото усещанията, представите и понятията са верни копия на предметите в действителността и защото съзнанието е една фотографическа пластинка, на която предметите оставят своите изображения, новата теория на познанието иде да покаже, че в схващането на света предметите със своите свойства и раздразнения не играят такава рол, както устройството и функцията на сетивните органи от една страна и вътрешния формиращ принцип на съзнателният и подсъзнателен живот от друга, както би се изразил Паулсен.

Значи нашето съзнание може да се оприличи на един регулатор, който действува по свои вътрешни закони при познанието на света. Защото, ако не се допусне това свойство на съзнанието, не може да се обясни неговата проява и еволуция.

Педагогическата страна на това понятие ще се види, когато се направи анализ на учебния процес и се открият елементите, свойствата, при които той е възможен — кога, как и защо известно обучение е възпитателно, т. е. такова, което увеличава прираста на духовните и нравствени сили, дава импулс на интелект, чувство и воля и правилно се развива душевния живот, оформява се целостната и хармонична личност. Ние сме си избрали една в по-тясна рамка тема — активно художествено-трудовото обучение, а не образование, защото терминът образование означава не само дейност, но и продукт. Щом обучението—първият и най-съществен елемент на образованието е такова, то и неговите резултати под форма на образование ще съдържат същите елементи.

Ето защо аз пристъпвам направо към анализа на учебния процес, за да установя признаците и съставните елементи на това активно обучение.

Ала трябва да кажа преди всичко няколко думи, какво нещо е учебния процес.

Учебния процес, по моето мнение, е главната пружина, която движи целия механизъм на правилното душевно развитие на ученика. Той е основата, върху която се гради стройното и солидно развитие на всеки индивид. Само чрез него ние — педагозите — хвърляме здравите и сочни семена под форма на познания и настроения, за да поникнат и се разцъвтят всички морални и духовни заложби и издигнат човека до степента на всестранно и хармонично развита личност. Най-сетне той е, който тясно съединява и подчинява детинските сърца. Чрез него ние се чувствуваме в ролята си и определяме положението си като учители и възпитатели.

Макар учебния процес да е основната и най-важна функция на образователния процес, макар в него като във фокус да се съчетават и обединяват всички елементи на обучението, все пак въпроса не е основно проучен и по него стават най-големите грешки и заблуждения, които не могат да не се отразят зле върху целостното индивидуално развитие.

Ние ще се постараем да направим един изчерпателен анализ на елементите, които съставят учебния процес, ще определим неговата същина и свойства и укажем условията, при които той най-правилно се извършва.

Прочем що е учебен процес? Най-просто и най-късо ние би могли да дефинираме това понятие, като кажем, че учебния процес е оная психична дейност, която се развива между учител и ученици при даване и при разработване на познанията. Той е съвокупност от всички физически, физиологически и психически раздразнения, които се произвеждат посредством учителя върху ученикът и поради които у последния се пораждат нови състояния на съзнанието.

В свойствата на учебния процес се заключават и условията за неговото правилно изпълнение и постигане на учебната цел. Затова необходимо нуждно е да се хвърли светлина и откъм тази страна. Първото условие на учебния процес е раздразнението, с което действуваме върху сетивата на ученикът, а оттам и върху неговата душа. Това е и първата му половина. Втората му половина се явява като резултат от първата и съставя второто главно условие — преработване и усвояване на учебните раздразнения от ученика. Макар първото условие да се дава често и в повечето случаи от учител, то не е най-важно в учебния процес. То е необходимото условие само да възникне втората част, да се породят учебните актове, които са много по-важни и които съставят ядката и същността на учебния процес. Тези вътрешни актове, това преработване се извършва от самият ученик. От тук следва, че при обучението трябва да се обръща много по-голямо внимание на тази последна част от учеб-

ния процес, до колко правилно с оглед на психологическите закони става преработката на даденото или възбудено учебно раздразнение.

Старата дидактика е разбирала тъкмо обратно този въпрос, като е обръщала изключително своето внимание върху първото условие — учебното раздразнение. Тя е смятала, че интереса при обучението и прогресивния развой на душевните сили зависи единствено от планомерният избор и целесъобразната наредба и разработка на учебното градиво. Това е едно механично схващане на учебния процес, според което душата се е смятала за нещо, което съвършено безсъзнателно и пасивно възприема външните впечатления. И заради това дидактиците са изработвали най-подробни планове и схеми за начина на идеалната и съвършена разработка на учебното градиво. И у нас още голямото мнозинство педагози и учители мислят, че учебните раздразнения като необходимо условие на учебните актове трябва всестранно и подробно да бъдат разработени и в тази форма да бъдат поднесени на ученика. Това е голямо и съдбоносно за ученическата активност заблуждение. Ние сме уверени, че, като разработим детайлно методическата единица, сме изпълнили най-важната работа, която ни предстои при обучението. Напротив, ние сме направили в такъв случай всичко, за да задръстим учениковата активност, която е единствено условие за развоят и прираста на духовните му сили. Новата дидактика, основана на опита, наблюдението и експеримента, на научните изследвания върху функциите на мозъчните сензорно-моторни центрове, установява с положителност, че при познавателният акт, а от тук и при учебния процес има много по-голямо и решаващо значение индивидът, отколкото учителя, съзнанието, отколкото учебната материя и заради това дава предпочитане на ученикът, а не на учителя.

Защото какво нещо е собствено възпитание? — Нищо повече от едно посредствено ръководене и подпомагане развоя на физическите и духовни сили в човека, което се извършва спонтанно по силата на природни закони. Нашата рол се изчерпва само в познаване заложбите, дадени от природата, долавяне насоките на тяхното развитие и определяне най-късия път без излишно прахосване физическа или духовна енергия за постигане целта.

За да потвърдим тази мисъл, нека вземем пример от другите сродни деятелности на нашия дух. Както в изкуството художника не трябва да отиде до край в инвенцията, за да даде възможност на творческото въображение на зрителя да допълня, притуря, изменя и комбинира, та по този начин естетическата емоция и съзерцание да бъдат преживяни в пълния си размер, тъй и учителя не трябва наготово да

даде всичко на ученикът и пресуши извора на неговата творческа деятелност.

Като е тъй, частно при учебния процес учителя трябва да се ръководи от принципа, че различна материя в различна степен трябва да бъде разработена и поднесена на ученика. Във всеки случай трябва да се държи сметка за учениковото творчество, за неговата активност и самодейност. Ако урока се разказва, не трябва да изчерпи всички подробности, а да се нахвърли общ план, по който ученика, ръководейки се, да попълни сам празнотите и оживи урока с ред спомагателни източници, каквито са неговите предишни познания, неговото въображение, книгите, другарите, семейството и живота.

По този начин се постига и една второстепенна цел — ученика да се приучи самостойно да се ползува от прочетеното, да изважда поука от него и да си служи с книгата на живота. Сѐ по същата причина заради това криво схващане на преоценка разработката на образователното съдържание ще си обясним, защо са толко претрупани нашите учебни планове, които указват най-тънките подробности в реда на генетическата връзка на учебните материяли.

И ето що говори прочутия педагог Паулсен за едно такова обучение: „Душевния живот не може да получи образ от вън чрез прилепване на учебни материяли не само чрез деятелността на вътрешния формируващ прицип. Може да се накара младежа да научи наизуст думи, формули, па даже и цели учебни книги за образование и това се случва ежедневно във всички държави на „образована“ Европа в хиляди „образователни“ заведения, обаче резултат от това не е образование, а похабяване. Като имаме работа с растения, ние знаем това и го съблюдаваме. Градинарят и скотовъдеца дават на своите питомци образ, но те знаят, че това не може да стане чрез прибавяне от вън, а само чрез деятелността на вътрешния формируващ принцип, като му се дават съответните условия за развитие. Само при човеците и тяхното развитие това се забравя лесно: тук се вярва, че може да се даде образование чрез прилежно рендосване и лепене, колкото и природата решително да се противи на това малтретиране. Образованието е работа на свободата, не на насилието“.

Ето по-главните условия на учебния процес:

1. Нормално състояние на вътрешните и външни сетивни органи.

2. Нормално състояние на съзнанието, т. е. на по-първите психични елементи, с които разполага ученика. За да се извърши учебния процес, трябва непременно в съзнанието на ученика да има сродни психически елементи на онези, които ще даваме, за да може да се закачат един о други.

Старите поглъщат новите и се извършва онзи психически процес, който е известен под името аперцепция.

3. За да действува учебното раздразнение и произведе учебни актове, трябва да се знае и направлението на съзнанието, онова, което в психологията се нарича внимание. Тук спада и учебният интерес.

4. Трябва да се държи сметка за правилното повдигане и спадане на общата жизнена дейност, а то ще рече да се съблюдават законите на ритмуса, според който трябва да върви и темпото на учебния процес.

Съблюдаването на първото условие се разбира само от себе. Преминавам към второто. При анализа на това понятие—аперцепцията—ние ще се придържаме о схващането на Вундта, защото го намираме най-правдоподобно в модерната психология. Вундт мисли, че традиционното учение за асоциацията на представите страда от два основни недостатъка: то е и много широко от една страна и много тясно от друга. Тясно е старото понятие за асоциацията, защото не включва онзи род съединения, които по всички признаци спадат към асоциациите, именно симултанните (едновременни) асоциации. Обаче понятието за асоциацията на старата психология е и много широко, защото включва всички сукцесивни (последователни) съединения на представите както най-простият акт на припомняне, тъй и най-сложния логически процес[1]). Ако за главен белег на асоциативните съединения се счита свойството на съзнанието да съединява без особно участие на волята известни представи или техни елементи, то най-добър пример от такова неволно свободно съединение ни представя образуването на сложните представи от простите усещания. Онези пък психични процеси, дето се извършват съединения под контрола на волята, Вундт отнася в категорията под особно име аперцепция.

Понятието аперцепция води началото си от Лайбница (1646—1716). Според него, то значи: разнообразните представи, що получаваме чрез сетивата, не се приемат в неизменен вид от душата, а под влияние на съдържанието на душата и от деятелността на аперцепцията се изменят, като се разпределят и категоризират в познание систематизувано и взаимно зависимо. Дейността на аперцепцията, на която подчиняваме всички наши представи, ние съзнаваме не само като произходяща в нашето „аз", а я възприемаме главно като самопроизволна дейност на самото това „аз".

Всички сетивни възприятия, които се редуват в полето на съзнанието, не се задържат от нас. Само онзи образ се задържа, става ясен и жив, който дойде в най-светлата точ-

---

[1]) Вж. Вундт и неговото учение, за асоциацията. Бобчев — „Уч. преглед" год. VII кн. VII стр. 844.

ка, тъй да речем, във фокуса на съзнанието. Всички други образи, които минават през полето на съзнанието, оставят действително малко или много следа, ала те се възприемат несъзнателно. Както окото си има свое зрително поле, така и съзнанието си има своето поле. Онези предмети, които лежат вън от границите на зрителното поле, се възприемат, ала не се виждат. За да видим някой предмет, значи да го познаем, трябва да го познаем, трябва да го докараме в зрителното поле, а още по-добре в центъра на това поле. Освен това предмета трябва да бъде достатъчно осветлен и да го разглеждаме от всички страни. Когато дойде представата в центъра на съзнанието, тогава казваме, че тя е апер-цепирана — съзната. Когато пък стои вън от тоя център, някъде към периферията на съзнанието, ние казваме, че тя е само перцепирана — възприета. Поради непрекъснатия ток на душевните преживявания, те непрестанно минават през центъра на съзнанието и отминават, за да дойдат пак отново. Да бъде една представа в центъра на съзнанието, не зависи само от силата и новостта на раздразнението, което я предизвиква, а и от вътрешни фактори — състоянието на индивида, насоката на съзнателния живот, от общото жизнено чувство и т. н. Колкото и да се натрапва от вън некоя представа, сѐ пак можем да не я съзнаваме, а друг път тя изпъква по силата на нашето внимание. Новите учебни съдържания, които последователно и по строго определен ред трябва да се дават, за да се аперцепират, трябва да съответствуват, да имат сходни признаци със старите представи, дадени вече в съзнанието. Старите представи наричаме аперцепирующи, а новите аперцепируеми. Това перцепиране и аперцепиране става непрекъснато и често без нашата воля. Този ток на непрестанно редуване — изясняване и потъмняване, издигане и спадане под прага на съзнанието, както би се изразил един Хербартиянец, трае, докато се разруши единството и връзката на съзнателния живот. Колкото повече новите познания по форма и съдържание отговарят на съдържанието на съзнанието, на душевният уровен на детето, толкоз по-бързо се извършва акта на аперцепцията. От тук и ония повелителни изисквания на дидактиката за строг избор на учебното градиво — тъй наречения принцип на културисторическите степени — за целесъобразната наредба на това градиво—концентрация и концентрични кръгове в учебните планове — за разработка на учебния материял — формалните степени и т. н.

Нека поясним туй с един пример: Да речем, че учителят иска да запознае децата с лъва. Те нямат никаква представа за него, защото не са виждали нито жив, нито на картина лъв. Всичко, каквото мисли да им съобщи учителя, ще бъде излишна работа, ако предварително не подготви тях-

ното съзнание за това. Не остава нищо друго, освен да събуди ония представи, които имат признаци с представата за лъвът, а това са представите за котката и кучето. Когато им обясни, че лъва не е нищо друго, освен една голяма дива котка, в децата познателния процес започва да се извършва правилно, и представата им за това животно ще остане ясна или със живо описание, или с рисуване, или с представяне картина. Друг пример: Когато учителя разправя за Алпите или за Дунава, за обстановката на някое историческо събитие или обикновена случка, детето неволно си представя друга по-малка планина, която то е виждало в природата или пък на картина, или оная рекичка, която тече покрай неговата къща, оная обстановка, в която то се движи, и върху тая индивидуална и конкретна основа се градят новите познания, които постепенно доближават представата до нейният източник — предмета.

С даване новите учебни съдържания се извършва, значи, в съзнанието една промяна, която нарекохме апърцепция. В тоя случай съзнанието трябва да се схваща като място, дето се извършва тая промяна, свързана с апърцепцията и като творческа сила, която прави тъзи промяна. На всички е известно, какво трябва да се разбира под думата „аз". В психологията тая дума не е представа за някой външен предмет, нито за вътрешно преживяване. Знае се, че покрай всички промени в съзнанието то остава като величина константна, траеща, в която се извършват тия промени, които то съзнава. Аз-ът е съзнанието за субекта, който предизвиква, определя и насочва промяната в съзнанието[1]).

Апърцепцията в някои случаи зависи повечето от външните раздразнения, когато те се дават в нова оригинална форма, когато те се налагат със своята сила. Тогава тя става въпреки нашата воля и желание. В такъв случай тя е пасивна апърцепция. Когато пък, както в повечето случаи става, тя се явява резултат на предидущите представи, на нашето усилие, на внимание, на нашата воля, тя е активна апърцепция.

Понеже апърцепцията не зависи толкова от външните впечатления, колкото от субекта, в които се извършва, от естествената насока на неговото съзнание, от усилието му да измени тая насока, да съсредоточи своята психическа енергия върху известен пункт, по всички тия признаци с право можем да я причислим към областта на волевите процеси, да я считаме за съзнателен волев акт. Волята не е само

---

[1]) В Вундт и неговото учение за асоциацията предст. Н. Бобчев— „Уч. преглед" г. VII кн. 7 стр. 848.

израз на външно действие, както е схващала тоя въпрос традиционната психология, а и противодействие, задържане на известни реакции. Във всяко съзнателно действие има волев елемент. Именно по туй психическите явления се делят на активни и пасивни. Дето има на лице участие на съзнанието, ние ще наречем такова душевно състояние волев акт или активно съединение. И обратно, дето липсва този елемент,—пасивно психическо съединение. Активни съединения са, като се почне от апърцепцията, вниманието, въображението, мисленето и се дойде до най-сложния волев акт.

Тази промяна на представите в съзнанието се придружава винаги от други два вида субективни елементи, нейни неизбежни съпътници и компоненти. Това са тъй-наречените мускулни усещания и разните видове чувствени преживявания.

Мускулните усещания придружават не само апърцепцията на външните впечатления, каквито са зрителните, слуховите, миризните и осезателните, но дори техните по-тъмни или по-ясни спомени. Всякой знае, кога гледа далечното пространство, как напряга очния мускул, или кога слуша някоя реч или мелодия, как напряга слуховия мускул в тъпанчето. Не само това. Кога е дълбоко замислен човек, той бърчи челото си, напряга мускулите на слепите очи и туря показалеца си там, за да извика по-скоро споменът или представата за нещо. Агенти на мускулни усещания са мускулите, ставите, сухожилията и съчлененните повърхнинн, затова те винаги се придружават с движение на последните органи. От тук ще заключим, че апърцепцията винаги се придружава с двигателни усещания, резултат от движението на дадени органи, чисто психически актове, значи се съпровождат и от физиологически процеси, които най-тясно са свързани със съответните нервни центрове, дето се извършва промяната на психичните съдържания.

Освен с усещанията, апърцепционния процес се придружава и от известен род чувства. Учебния процес не е нищо друго освен ритмично сменяване на представи и чувства. По всички признаци общото чувство, което съпровожда акта на апърцепцията, ще наречем чувство на дейност (Tätigkeitsgefühl).

Чувството на дейност стои във вен контраст с едно друго чувство, което редовно срещаме у нас, когато някое външно възбуждане или някое появяващо се възпоминание не отговаря на съществуващите предразположения на вниманието, но внезапно го принуждава да земе противоположно на досегашната му дейност направление и което чувство ние според това можем да наречем чувство на страдание. И двете са прости чувства; те могат следователно като всички прости чувства и усещания само непосредно да се преживяват, но не и да се дефинират. Всяко едно от тях сочи, че при-

надлежи сѫщевременно на повече от общите направления из чувствата: чувството на дейност на чувството на вѫзбуждане и напрежение. Чувството на страдание, напротив, ако и да има сѫщо един вѫзбудителен характер, с него се свѫрзва тука едно решително чувство на освобождение, при което онези почти никога не липсващи в сѫзнанието чувства на напрежение в момента на едно такова пострадаване веднага преминават в техните противоположни чувства[1]).

Различаваме и други няколко чувства, които придружават аперцепцията: чувство на очакване преди даване на учебните раздразнения, чувство на удоволствие, ако тия учебни сѫдѫржания бѫрзо и лесно се аперципират, неприятно чувство на досада, ако аперципирането е бавно, мѫчно и неправилно. Чувство на удовлетворение, когато процеса се е извѫршил правилно, чувство на сѫмнение, когато липсва вѫтрешна самоувереност в истинността на познанията.

Сѫвокупността от субективните елементи — усещанията и чувствата при аперцепцията—наричаме внимание. Ако преобладава активната аперцепция и чувство на дейност, тогава ще имаме активно внимание и напротив—липсват ли тия два елемента — пасивно внимание. Приятното чувство, което придружава правилно аперципиране и активното внимание, наричаме интерес при обучението, на който още Хербарт отдавал толкова голямо значение.

Освен по чувство на дейност активното обучение може да се познае и по количеството, насоката и интензивността на мотивите и подбудите при аперцепционния процес. Колкото повече мотиви изпѫкват, толкова и борбата им за надмощие е по-силна. Ако всичките мотиви действуват в една посока и са устремени кѫм една цел, те завладяват сѫзнанието, борбата се губи, и обучението се обрѫща на пасивно. Сѫщо ако по сила почти всички мотиви са еднакви, не може да стане решението и се появява онова неприятно чувство, което наричаме сѫмнение, колебание, досада.

От всичко това не трябва да се мисли, че сѫзнанието в отделните свои моменти може да се разграничи на строго активно и пасивно. И тук има сила закона за релативността: до колко има надмощие едната или другата страна, до толко и ние ще се считаме при дадени психически сѫстояния активни или пасивни. Извѫн това става редовна, правилна и ритмична смяна на активните и пасивни сѫдѫржания и от тяхната сѫвокупност се явява онова тотално сѫстояние на сѫзнанието, което наричаме активност при обучението.

И тѫй от анализа на учебния процес установяваме:

1. Активното обучение поражда в сѫзнанието на уче-

---

[1]) Grundzüge der Phisiologische, Psychologie, цитувано из статията Активно образование—Пѫрви годишник на Соф. универ. стр. 13.

никжт учебни актове. Учебните актове са комплексни сжстояния на душата, които сжстоят от познавателни, емоционални и волеви елементи.

2. Познавателните елементи са: усещания, представи, активни сжединения на тия представи, творческо вжображение, активно внимание и сжзнателни мислеви процеси. Обективно те се сжджржат в процеса на аперципирането на новите представи от старите.

3. Емоционални елементи са чувство на дейност, което се поражда спонтанно по вжтрешни импулси следствие на сжзнателното участие на ученика в учебния процес. Това общо сжстояние, известно под името чувство на дейност, траѐще през цялото време на учебния процес, варира, повишава или понижава своята сила, приема разни форми в отделни моменти — вжв вид на чувство на очакване, тжрсене, удовлетворение, увереност, вжзбуждане, успокоение, напрежение и отпускане.

4. Волевите елементи са личното усилие на ученика, неговото активно внимание и активното аперципиране на представите.

Дали е активно или пасивно обучението, сждим не само по наличността на учебните актове, а още и от количеството, качеството и силата на тия учебни актове. Колкото един учебен процес произвежда или е резултат от борба на повече, по-разнообразни и по-силни учебни актове, каквито са мотивите и подбудите, толкова и обучението, свжрзано с него, е по-активно.

Активното обучение се обуславя от следните неща:

1. От вжншната материялна обстановка на учебния процес. Не трябва да сжществува нищо, което да е в сжстояние да отвлече вниманието на ученикжт от учебното сжджржание.

2. Активното обучение зависи всецяло от общото жизнено сжстояние на ученикжт, от неговото витално чувство, от доброто му психическо разположение и настроение.

3. То се обуславя и от качеството на учебното сжджржание, именно до колко последното сжответствува на познавателните способности на ученика.

4. От подходещата учебна и езиковна форма, която учителят е избрал, за да облече учебното сжджржание и да го направи достояние на детето.

5. От насоката на общия вжрвеж на сжзнателния живот преди започване на учебния процес, дали тоя ток на сжзнанието ще може да се нагоди и подчини на новите познания.

6. От периодичното повишение и понижение на общата психическа енергия, или тжй-наречения ритмус на жизнената дейност.

7. От правилното следване на учебните раздразнения, или тъй-нареченото темпо на учебния процес. С други думи, не трябва през известно време съзнанието да се обременява с много учебни съдържания, а през друго време да бездействува от липса на такива.

(Следва).

Г. Дочев,
образц. учит. в Казанлък.

Д-р Петър Берон и неговото дело.

По случай петдесет годишнината от смъртта му.

I. Просветното движение на запад през XIX век.

На 8. април 1921. г. се навършиха тъкмо 50 години от смъртта на великия български родолюбец, радетел за българското училище и творец на всеизвестния по всички български земи рибен буквар — д-р Петър Берон. Понеже неговото име и неговата дейност са яко свързани с напредъка на българската просвета и на българското училище в недалечното ни минало, заслужава да се повърнем един век назад и да разгледаме, какви просветни движения е имало в културните страни, какви просветни наченки е имало у нас и какво е допринесъл д-р Берон за тяхното преуспяване.

Общата културна история твърди, че в своето културно развитие народите са си оказвали силно влияние едни на други. Развитието на стопанския живот, в свръзка с развитието на техниката, науките и изкуствата са вървяли от народ в народ. Колкото и да са били отдалечени земите, в които живеят разните народи, станалите промени в стопанския, политически и духовен живот в едни народи постепенно преминават в другите и завладявали целия културен свят.

Този закон важи и за просветното дело. Просветните идеи, които са изхождали от западните по-културни страни, като силни слънчеви лъчи са се простирали по всички посоки, дохождали са и до нашия мрачен изток и са разпръсвали бавно неговите непрогледни мракове. Разбира се, светлите културни лъчи от запад не са могли да идват направо да осветляват нашата мрачна родина: в своя дълъг път те са се пречупвали на няколко места и само пречупени, и с отслабнала светлина, са идвали до нашата родина. Както днес, още повече преди век, ние сме били отделени от културния запад чрез голямо пространство, а преди век и чрез дълго време, необходимо за съобщения: нямало е тогава телеграф, телефон, железница, размяна на печатни произведения и пр. и пр. Освен туй, нашата бедна родина е била заградена с високите, дебели и мрачни зидове на турското

господство, които не са пропускали направо до нея почти никаква светлина.

Но както слънчевите лъчи намират и най-малките пролуки да прокарат своята съживителна светлина за организмите, така и културните лъчи са намирали пролуки и в най-дебелите зидове на робството и са огрявали сърцата и осветлявали умовете на робите. Просветителните лъчи на културния запад са идвали у нас по два пътя: 1) южен — морски, гръцки и 2) северен — сухоземен, влашко-унгаро-руски. Най-близък и най-работен просветен път за нашите прадеди преди един век е бил южния — морския, гръцкия: морето е било винаги най-лесен и благоприятен преносвач на културата. За забелязване е, че даже и в северния път на нашата просвета преди един век преносвачите са били гърци: чрез голямата си търговия, чрез по-големите си богатства, чрез хитрината си и чрез благоприятните морета те винаги са имали възможност да се сношават със запад и да възприемат неговата просвета.

Но този факт не трябва да се пресилва по отношение на гръцкото просветно влияние у нас. В изследванията на мнозина върху възраждането ни, а особно върху развитието на българската просвета, се забелязва една едностранчивост: изтъква се главно гръцкото просветно влияние у нас и че дейците за нашата просвета са копирали или само подражавали на гръцките. И у младите наши поколения се наслоява убеждение, като че българската просвета преди век се дължи изключително на гърците, че тя е просто отражение на тогавашната гръцка просвета. В същност тука имаме едно неуяснение и даже едно погрешно схващане. Новата гръцка просвета, която се развива с голям размах от началото на 19. век и която се характеризира със светско народно образование, което идеше да задоволи нуждите на засилилото се занаятчийско-търговско съсловие, не е доморасла гръцка просвета, а е западна. Идеите за светско общонародно образование се появиха на запад и от там проникнаха най-напред в Гърция, а после в другите балкански земи и в нашата. Преди да се яви новата светска просвета, в гръцките земи е имало стара килийна, черковна просвета, каквато в по-слаба форма е имало и в нашите земи. Новата гръцка просвета представлява отражение на западните просветни лъчи, които дохаждат по най-краткият и най-лекия морски път и отсядат в най-гостоприемните търговски центрове и са били възприети най-напред от най-будното занаятчийско и търговско съсловие по островите. Че новата светска просвета, развила се в началото на 19. век по гръцките земи, най-вече по островите, не е доморасла, се вижда и от това, че е била преследвана от гръцката патри-

аршия и че тя много мжчно и бавно е проникнала из вжтрешността на Гжрция.

Освен по този гржцки пжт, макар и малко, просветни западни лжчи са пристигали в нашите земи и направо, като са били донасяни от малцина родолюбци и ученолюбци бжлгари, които в онія времена са имали щастието да отидат на запад и направо да черпят. Един от тия редки прями носители на западна просвета у нас, макар и не сжвсем освободен от гржцкото влияние, е *доктор Петжр Берон.*

Какви са били културните движения, които са се развили преди един век в западна Европа, чиито просветни лжчи са се втурнали като слжнчеви лжчи по целия културен свят и които са достигнали чрез К. Фотинов, д-р Берон, Априлов, Неофит Рилски и много още просветители и учители чак в нашата нещастна родина и ù са светнали в непрогледния мрак да тржгне по пжтя на културата?

Д-р Берон се е родил около 1795. година — точната дата не се знае — значи, тжкмо в разгара на великата френска революция. В западна Европа се бе развило и засилило тжй-нареченото трето сжсловие — това на занаятчиите, тжрговците и индустриалците, — което сжбори разтлялата се черковна, феодална, рицарска и аристократска власт, разви своята стопанска мощ, взе политическата власт в ржцете си и сжздаде нови обществени и културни форми, сжгласно своите интереси и разбирания. Издигнало се чрез труд и борба, третото сжсловие скоро сжзна, че, за да може да задржи здраво политическата власт, както и да развива все повече своята стопанска мощ, му е необходима светска, всеобща народна просвета.

Великият изразител на просветните идеи на засилилото се трето сжсловие вжв Франция е Жан Жак Русо (1712—1778 г.). С право той е наречен тржбач на френската революция. В пжрвите си сжчинения той с език на апостол анатемосва тогавашният обществен строй, отрича цялата тогавашна култура и иска вржщане кжм пжрвобитните обществени отношения и кжм чистата човещина. В сжчинението си „Обществен договор" изразява исканията на третото сжсловие за „правата на човекжт и гражданина", а в прочутият „Емил" изразява исканията на сжщото сжсловие за светско, естествено, природосжобразно, нагледно, активно, практическо, с една дума — човешко вжзпитание и образование.

Макар Русо да е бил анатемосан от езуитите и неговият „Емил" да е бил осжден на изгаряне, идеите му за правата на човекжт и за светско народно образование са се разнесли сжс светкавична бжрзина не само из цяла Франция, но и по целия културен свят. Защото, когато стопанските условия назреят, когато се яви цял обществен слой, готов да вжзприеме известни идеи, които отговарят на неговите интереси,

никаква сила не е в състояние да спре разпространението на тия идеи.

В много типична форма се е развило движението за ново светско народно образование в Англия, където преди век третото съсловие е било най-силно развито стопански и политически. Според С. И. Рапопорт („Зидари на английския живот", глава „Народно образование") до началото на 18. век образованието в Англия е било само черковно и напълно в ръцете на черквата. Нито държавата, нито обществото в Англия дотогава са се интересували от народно образование. За децата на богатите е имало рицарски училища, класически гимназии и университети, а за образованието на бедняшките деца никой не се е интересувал.

Свободолюбивите народо-просветни лъчи на великата френска революция се пренесли бързо през Ламанш и намират добра почва в засиленото трето съсловие в Англия. В скоро време тук, благодарение отначало на частната инициатива, почват да никнат свободни светски неделни, вечерни и дневни училища за децата на работния народ. Главните деятели, които безкористно и почти едновременно са работили в Англия в това направление, са: Роберт Рейк, Роберт Оуен, Джозеф Ланкастер и Джон Лаунд. Забележително е при това, че те били книжно малко образовани, учили се сами как да е, малко чели, били според тогавашните понятия почти полуграмотни, но с пламена любов към делото на народното образование.

Роберт Рейк е основател на светските неделни народни училища в Англия. Първото неделно училище за работнишки деца е основал в 1781. година в родния си град Глостер. Добрите резултати го насърдчили, и той почва агитация по градове и села за светско народно образование. И почнали да никнат като гъби свободни светски училища за работнишките деца. През 1785. г. се основало дружество за издръжка на основаните от Рейк неделни училища; това дружество отпосле се обърнало в съюз, който обхванал цяла Англия и който съществува и до днес. В тия неделни училища се е преподавало реално обучение — четене, писане и смятане; те са се противопоставили на черковните учители, в които са се преподавали главно молитви.

Ето що разказва Рейк за повода, който го накарал да създаде своите неделни училища:

„Трябваше да отивам из градските покрайнини, населени от голяма беднотия, която работеше главно в иглените фабрики. Аз бях поразен от вида на групи дрипави деца, които играеха по улиците. Заприказвах за тях с една тамошна жена и ѝ казах, колко е скръбно да се гледа, как децата си прекарват дните по улицата, вместо в училището. „Ех, господине, отговори ми тя; — това е още нищо, но елате

в неделен ден, да видите, как улиците са натъпкани с деца, които в делник работят из фабриките. Тогава вие ще видите една сбирщина и ще чуете такива викове, ругатни и мръсотии, та ще помислите, че пред вас е ад, а не английска градска улица".

Трогнало се силно човеколюбивото сърце на Рейк, и той се заел да помогне на тия деца да се изучат и възпитат, за да станат хора. Тръгнал из работнишките махали да пита родителите, дали са съгласни да изпращат децата си в неделно училище, което той безплатно ще им открие. Разбира се, родителите били напълно съгласни, но се срамували да изпращат децата си в училище голи, боси, с пъпчеви и мръсни лица и покварени. Рейк ги утешавал и насърдчавал, като казвал, че иска от тях само да чистят децата си, а другото да оставят нему. Събрал той деца и се залавя за трескава деятелност. Бил печатар, става и вестникар. Започва да издава вестник, в който пропагандира главно идеята за неделни светски училища за нещастните бедняшки деца. Идеите му намират много добър прием, почнала да идва и материялна подкрепа за човеколюбивото дело. В скоро време се събрали около 25000 деца и големи помощи за издръжка на неделните училища. В 1787. г. имало само в Манчестер около 5000 ученика в неделните училища.

Бащата на неделните училища Рейк умрял 75 годишен старец в 1811. година, като оставил възбуден интерес към свободно светско образование в занаятчиите, търговците, индустриялците и работниците на цяла Англия и като оставил всеки град и всяко голямо село с неделно училище.

Вкусило веднаж от плодовете на образованието, което в малко количество му дали неделните училища на Рейк, работното население в Англия почнало да търси и иска по-широко и по-системно народно образование. Държавата все още била монархическа и аристократическа, а за официален представител на всяка просвета все още се смятала църквата. Но онова, което е насъща обществена нужда, не може да не намери своите изразители и въплотители. Явил се скоро изразител и въплотител на образователната нужда на английското работно население в началото на 19. век. Той бил *Джозеф Ланкастер.*

Името на Ланкастера е добре известно по целия културен свят, и у нас, поради разпространението на училищната система и метода, наречена на негово име Ланкастерска, или според главното начало в нея — взаимноучителна. Вън от тая заслуга към цялото човечество, Ланкастер има голяма заслуга за просветата на английския работен народ, поради

която според Рапопорт неговото име е записано със златни букви в английската история.[1])

Ланкастер е бил син на индустриалец. От малък бил много буен, твърде лекомислен и славолюбив. Много леко се увличал в хората, но и леко им се насищал, та бързо се скарвал и с най-добрите си приятели. Бил извънредно обаятелна личност, пълна с ентусиазъм, мекота и доброта. Още като бил 14 годишен, го обхванала страст „да учи", та избягал от бащината си къща и отишъл да учи негрите. Хванали го и го върнали у дома му. Но неговата буйна и деловита природа искала работа, и той започнал да събира работнишки деца у дома си и да ги учи. За това не само че не вземал от децата нищо, ами им давал дрехи, обуща, нещо за ядене. След като започнали да се стичат при него много ученици, и бедни, и богати, той почнал да събира помощи от богатите, за да издържа бедните.

При такъв щедър и любим учител децата почнали да се стичат на тълпи. Без пари, като очаквал помощи, той почнал да отваря училища и да строи учил здания за по 1000 ученика. Понеже не могъл да учи едновременно в няколко училища и нямал пари да наеме много учители, почнал да си служи с по-възрастните и по-добрите ученици. Постепенно развил идеята, която се родила у него от нуждата да обучава едновременно много деца, и тъй създал системата на взаимно обучение — да се учат много ученици едновременно от един учител, който да си служи с помощници-ученици.

Като добил успехи от първите си опити, Ланкастер тръгнал из Англия и със свойствената си енергия и увлечение почнал да устройва митинги и да урежда комитети за отваряне на взаимни училища. Получавал големи подаръци за тия училища, но и много харчил за екскурзии, за угощения на децата, па и за себе си. Като не е знаял сметка, направил големи дългове, за които бил затворен. Но това не го отчаяло. Толкова силен духом е бил той, че се е увлякъл в него съдебния пристав, който по служба го затворил, а по-

[1]) Наред с името на Ланкастера обикновено се поставя и името на Андрея Бел, като разпространител на взаимноучителната метода и даже тая метода се нарича Бел-Ланкастерова. Според английския писател Рапопорт („Зидари на английския живот", глава „Народно образование"), това поставяне ако се прави по отношение формалния метод, по никакъв начин не трябва да се прави по отношение същината на образованието. Ан. Бел е бил полкови свещеник на английски полк в Индия, където от индийците е научил взаимната метода. Ланкастер е дошъл сам до нея, като се е мъчил да обучава повече работнически деца. Ан. Бел е бил повикан от духовенството в Англия да се противопостави със същата метода на Ланкастера. Когато Ланкастер се е стремял да даде на децата на английския работен народ едно чисто светско, реално и научно образование чрез взаимно обучение, Ан. Бел се е стремил чрез същата метода да му се противопостави, като давал на децата пак старо черковно образование.

сле му гарантирал да излезе из затвора. Другарите на Ланкастера образували комитет за издржжка на неговите училища, които все повече и повече се разпространявали. Този комитет после се обжрнал в Британски сжюз за издржжка училища за бедни деца. Този сжюз фактически е ржководил образованието на работнишките деца в Англия до 1870. г., когато джржавата прокламира заджлжителното народно образование.

Ланкастер е умрял 60 годишен беден и изоставен в Ню-Йорк — прегазила го на улицата кола. За целия културен свят Ланкастер сжздаде прочутата на времето си взаимна училищна система: да се обучават едновременно много деца от един учител. Тази система задоволи на времето си жаждата на третото сжсловие кжм светско образование. Затуй тя се разпространи бжрзо из всички народи, разви стремежите им кжм по-широко образование и предизвика появата на истинското заджлжително светско народно училище.

Сжщото движение кжм народно светско образование забелязваме преди век и в немските земи: немска Швейцария, Германия и Австрия. Тук движението за безплатно светско образование на децата на работния народ е яко свжрзано с името на великия детелюбец и учител на учителите Йохан Хайнрих Песталоци (1746—1827 год.). Сам излязжл из народа, Песталоци от малжк е преживял силно неговите нужди и неговото тегло. Като прочита „Емиля“ и като научва за устремите кжм народно образование и народно благоденствие в Англия, Песталоци напуща университетжт, отказва се от всякакви високопоставени и доходни служби и става народен учител. В чифлика Neuhof сжбира сирачета и се мжчи чрез работа и ново светско обучение да ги направи хора. Но поради голямата му непрактичност в стопанските работи, опита му пропадз. През 1798. година, вжв вихжра на френската революция, когато много швейцарски градове и села били разрушени и опустошени и много деца останали без родители и без подслон. Песталоци сжбрал 80 от 3 до 10 годишни измежду най-нещастните, да ги вжзпитава и обучава, да дели коравия си залжк с тях и да „капят неговите сжлзи заедно с тяхните и неговата усмивка да придружава тяхната“. Но и тук не му провжрвяло: скоро военните взели манастиря край Станц, в който се помещавало сиропиталището му за болница, и той е трябвало сжс сжлзи на очи да се прости сжс своите ученици. Но плодовете на неговата учителска дейност почнали да се чувствуват из Швейцария и Германия. Явили се човеколюбци, които го подпомогнали, и той в Бургдорф и Ивердон сжздава образцови народни училища, по чийто образец отпосле се наредиха народните училища в целия културен свят.

Тжй културното човечество в началото на 19. век чрез

Русо се отрече от средновековното книжно черковно образование, чрез Ланкастера почва да дава на децата на работния народ безплатно светско образование, а чрез Песталоци организира новото задължително светско народно училище.

Направих този преглед на просветните движения, които са се развили в началото на 19. век в западните културни народи, за да си обясним по-лесно просветното движение малко по-късно и у нас и да се схване, че последнйото не е само отглас на гръцкото, ами такъв на общоевропейското просветно движение.

II. Д-р П. Берон и неговата дейност.

Сега да се обърнем към нашата родина и да видим, какви общокултурни и просветни движения се забелязват в нея през първата половина на 19. век и какво е участието в тях на д-р Петър Берон. За щастие, нашето минало през тая епоха не е вече тъй тъмно, откак имаме изследванията на Д. Мишев — „България в миналото"; Я. Сакъзов — „Българите в своята история"; Б. Пенев — „Паисий Хилендарски", „Начало на българското възраждане", „Георги С. Раковски"; А. Шопов — „Д-р С. Чомаков" и др.

Според казаните изследвачи на миналото ни, в просветно отношение нашата родина е представявала през целия 18. век една мрачна долина. Нашия народ се е състоял от прости роби, закрепостени о земята, без всякакво народно съзнание, без всякакви политически права. Еднички слаби кандилца, които са изпущали слаби проблески в непрогледния мрак, са били манастирските черковнославянски килии, чийто елей е бил останал от някогашното минало, но е бил вече толкова малко, че кандилцата едва са мъждеели. Според данните, които ни дава Д. Мишев в книгата си „България в миналото", през 1750. година е имало в България, Тракия и Македония 21 килии, от които 2 градски и 19 селски, а през 1800. година е имало 48 килии, от които 6 градски и 42 селски. Едничкото им достойнство и едничката им заслуга е тая, че в тях се учило славянско писмо и четмо и с това се е пазило в най-слаба форма съзнанието за българщината.

А в туй време поради общите причини, които предизвикаха великата френска революция, в недрата на българския живот се е извършвала бавно и незабелязано стопанска реформа, която предизвика българското възраждане, създаде българското училище и роди българската свобода. Тази реформа се извърши и в България, както и във всички културни страни, от третото съсловие — еснафите, занаятчиите и търговците. Отначало из балканските градовце и села, а после постепенно и в полските, през 18 век из българските земи почват да се развиват занаяти, да цъфти ръчна индустрия и вътрешна търговия, които създават едно

съществено трето съсловие, което става важен фактор в турската империя. Българските еснафски задруги са първите български общини, които официално са били признати от турската власт. Със своите произведения, аби, шаеци, гайтани, сирене, кашкавал, пастарми, масла, дървени и железни произведения, българските еснафски задруги са били главни доставчици за турската армия, която е била постоянно във война. Тази икономическа сила на еснафите им е дала възможност да наложат своите просветни искания. Като се засилват българските еснафски задруги, засилва се и българското съзнание из градовете; привързаността на селянина към родната майка земя и към труда са крепили това съзнание и в село, макар и смътно, само по инстинкт.

Като израстват и заякват българските еснафски задруги, появяват се вече и просветители на българщината, поражда се българското възраждане. Неговия родоначалник е известен на всинца ни — той е великия наш праучител Отец Паисий. Неговия живот е мрачен като епохата, в която е живял, но неговото дело е светло и ясно като лъчите на слънцето. Паисий е бил монах и се е закърмил от черквата, но като истински син на епохата си, той напуща небето и обръща погледи към земята. Не достатъчно е оценена още светлината, която той пръсна със своята „История славяноболгарская", която след многогодишен безкористен труд довърши в 1762 година и чрез нея изрече името българин, български народ, българска история, българска черква, българско училище и българско учение на простонароден български език.

Засилилите се икономически български земледелци, занаятчии и търговци почнали да чувствуват голяма нужда от просвета, една вътрешна потреба, вложена в сърцето на всеки човек, която почва по-силно да се проявява, щом той се почувствува икономически добре, и друго, за да им служи тая просвета във всекидневната им стопанска дейност. Но такава просвета няма. Имало тук-таме по-добре уредени училища, но и те били гръцки; имало и славянобългарски, килийни, но те били малко и слаби. Последните, колкото и да били желателни, не могли да задоволят със своята наустница, със своят апостол и със своята първобитна уредба нуждите на занаятчийското и търговско съсловие. Гръцките училища, макар да били много по-добре, разбира се, уредени и отговаряли на по-големи искания, били съвсем чужди на широката работна маса, която е излизала направо из недрата на българския народ и говорила български език. Мнозина, главно в градовете, било поради липса на народно чувство, било поради липса на уредени български училища, отивали в гръцките, но масата български еснафи се стремели за свои български училища, които да ù дадат

нова българска просвета, за да ù послужи да изясни и засили породилото се вече българско съзнание.

И започнали да се явяват учители българи, носители на българска просвета, започнали да се явяват и радетели за български училища, както и в напредналите народи. На всички ни е известен първият и най-заслужилият от тях. — поп Стойко Владиславов, по-послешният епископ Софроний Врачански. Той е първия голям разпространител чрез училището и народната черква на Паисиевите идеи за българско съзнание и българска народна просвета. Но и той не е можал да отиде по-далеч от килийната училищна система, в която само внесъл по-силно българско съзнание чрез българския простонароден език.

А българското еснафство продължавало да се развива по градове и села, продължавало да заяква икономически, да става сила в изтощената милитаристична турска империя и да търси по-широка нова българска просвета. Скоро се явяват дейци, които дават на събудените българи такава просвета. Те са: Константин Фотинов от юг, д-р Петър Берон от северозапад и Васил Априлов от североизток. Ето, тези бележити мъже са създатели на новобългарското светско образование и на новото народно българско училище.

Константин Фотинов, родом от Самоков, отива из гръцките острови и Мала-Азия, където възприема западните просветни идеи, донесени през морето от гърците, и почва чрез своето училище в Смирна, което отворил в 1828. година, да разпространява новата Ланкастерова (взаимноучителна) училищна система и учебна метода в България, а от 1844. год. чрез основаното от него първо българско списание „Любословие“ почва да проповядва на сънародниците си, че само чрез нова, светска, полезна, житейска просвета за момчета и момичета ще могат да се развият вложените добри качества в българинът и така ще може той да си извоюва чрез своя труд достойно място в живота.

Подбуден от българолюбецът Юрий Венелин, погърченият и порусен габровец Васил Априлов обиква своя род и създава Габровското взаимно класно училище в 1835. година, което става главен разсадник на новобългарската народна просвета.

Между Фотинова и Априлова заема едно много важно централно място д-р Петър Берон, чиито заслуги за създаването на новобългарското светско образование и за изграждането на новобългарското общо народно училище още не са достатъчно оценени.

Петър Берович — тъй се е казвал той, докато отиде из Европа — се е родил в годините на най-големия разгар на френската революция, когато Русо чрез своят „Емил“ бе раздрусал вече средновековното черковно обра-

зование, когато Рейк и Ланкастер в Англия бяха сѫздали силен устрем у работните маси кѫм ново светско образование и когато вече Песталоци беше сѫздал в Ивердон образец на истинско светско народно училище. Точно коя година, кой месец и ден се е родил Петѫр Берович, не се знае; за най-вероятно се смята, че се е родил около 1795. година, в пазвите на гордия Балкан, в историческия бѫлгарски градец Котел, кѫдето са се родили и действували много още бѫлгарски родолюбци преди него, оставили една доста силна народопросветна традиция. В родния си градец той учил в основаната още от даскал Стойко славянобѫлгарска килия, учил една година при прочутия бѫлгарин гръкофил даскал Райно Попович, а се усъвършенствувал в гръцката наука пак в Котел при прочутия тогава грък учител Андонаки.

Баща му, Хаджи Беро, бил имотен котленски абаджия и търговец. Той имал петима сина, от които Петър бил наймалък. Във време на похода на Дибич Забалкански против Турция в началото на 19. век, Хаджи Беро бил наклеветен, че е руски шпионин. Турците това чакали и му разграбили всичкият имот. За да помогне на разорените си родители, Петър отишъл във Варна и се заловил на занаят — станал абаджия. Но тук застоял само 2 години. Една грешка, която направил, като кроил аби и заради която го сгълчал майстора му, го накарала да напусне Варна и да се отзове в Букурещ. Това било през 1817. година. В Букурещ постъпил в прочутото училище на гърка Зардалаха. Учил се 3 години, като се издържал сам чрез домашни уроци по славянобѫлгарски, гръцки и пр. Във време на гръцкото въстание през 1820 — 1821 година Петър Берович е бил принуден заедно с някои свои другари да напусне Букурещ и да отиде в Брашов. Тук се запознал със семейството на богаташа бѫлгарим Антон Йованович от Сливен и станал домашен учител на децата му. Покрай учителството Петър Берович се занимавал в Брашов и с книжовна работа. Тук той е написал своя знаменит рибен буквар. Антон Йованович трябва да е бил доста родолюбив бѫлгарин, схванал е, какво може да даде 27 годишният ентусиазиран учител на своя род, насърчил го в неговите похвални родолюбиви начинания и дал средства да се напечата рибния буквар, което станало в 1824. година.

Че Петър Берович се е проявил в Брашов като примерен младеж и отличен въспитател, можем да заключим от факта, че А. Йованович решил да го изпрати, като другар и ръководител на несигурния си син, да следват наедно в Мюнхен. В Мюнхен и Хайделберг П. Берович следвал по медицина. Между другото продължавал да се занимава и с книжовна работа, за да изкара някоя пара за по-добро препитание. С гъркът Иван Янули от Янина те изработили и на-

печатали на гръцки език две речничета, от които едното било технологическо.

Свършил медицината през 1832. година, П. Берович се завърнал в Букурещ и се установил като частен лекар — доктор П. Берон (романизирал си името). След кратко време бил назначен за окръжен лекар в гр. Крайова. Тая служба изпълнявал до 1839. година. Понеже почнали да интригуват против него, той се принудил в 1839. година да напусне държавната служба и лекарската практика и със сродника си Никола Христов основал в Крайова търговско дружество за аби. Никола бил много опитен търговец, вещо направлявал работите на дружеството, та спечелили голямо богатство.

От 1839. година до края на живота си д-р Берон се занимавал отчасти с търговските си предприятия, а главно с наука, като при това се грижел за българските училища. Той е живял повече из Европа, главно в Париж, отчасти в Германия и Англия.

Добрия му съдружник и сродник Никола Христов се поминал в 1853. година, вследствие на което търговското им дружество се разтурило. Вече в напреднала възраст и без семейство, д р Берон си направил завещание и оставил за свой душеизпълнител сродника си Васил х. Стоянов, студент по медицина в Германия. Но след няколко години и той се поминал. Приближил се до д-р Берона гръкомана котлянин Теохар Папазоглу, човек алчен, с егоистични намерения. Той можал да предума стария самотен родолюбец да направи ново завещание, в което да посочи него за свой душеизпълнител. Д-р Берон направил това, като подарил на Теохара мушията си Скорила, близу до Крайова, но с условие, че Теохар ще дава за определено число години (или за вечни времена, не е установено добре) по 1000 австрийски жълтици помощ за издръжка на училища в България. Като се видял осигурен, алчния Теохар не само че не искал да дава нищо за българските училища, но обсебил цялата мушия. Това силно огорчило родолюбивия старец, и той завел процес против Теохара. Кой знае как, Теохар спечелил в първата инстанция. Д-р Берон апелирал. Делото било насрочено за 7. април 1871. година в апелацията Крайова. Но на 21. март 1871. година, 16 дни преди да се гледа делото, д-р Берон бил одушен от работниците, които работели в къщата му. Твърди се с голямо основание, че те са били подкупени от Теохара.

Тъй мъченически свършил живота си един от редките български родолюбци, чието име е яко свързано с изграждането на новобългарското светско българско училище и който е дал и своето умствено, и своето материално богатство за това училище.

Личността на д-р Берона е една от редките и най-симпатичните. За жалост, ние нямаме твърде много данни за нея, за да видим, кое в делата му се дължи на неговата талантлива и родолюбива натура и кое на външни влияния. Една от причините да не го познаваме добре е донякъде и голямата негова несъобщителност: той не се е женил, живял е винаги сам, нямал е интимни приятели; живеял е с мечтите си, със своите научни занятия и с грижите си за българската просвета и българското училище. Толкова затворен е бил той, че не ни е оставил свой портрет — не обичал да се фотографира, нито пък се е съгласявал да го рисуват. Николай Павлович, първия български майстор-художник, е успял крадешком да скицира като работел и да ни остави от него един портрет, който стана известен едва миналата година, и Министерството го откупи за Нар. музей.

От малкото факти из живота на д-р Берон, с които разполагаме, заключаваме, че той е бил много даровита и извънредно трудолюбива натура. Той е излязъл из родния си град доста млад, без всякакви средства, но с труд, главно като давал частни домашни уроци и като писателствувал, е можал да добие пълно класическо средно и висше образование. Разбирал е от търговия, много вещо си е водил търговските работи и в чужда страна е можал да спечели грамадно богатство. По своето образование и по своите научни познания, той е бил един от редките българи на времето си: владеял е отлично простонародния български език, черковнославянски, особено силен е бил в старогръцки и новогръцки, отлично е владеял литературата им: познавал е много добре латински, френски, немски, руски и румънски език. Като се отказал от лекарска практика, д-р Берон се отдал главно на научна дейност, правил множество самостоятелни научни издирвания и напечатал много научни съчинения на френски, немски и гръцки езици. По-важните му съчинения са: 1) *Система на атмосферологията,* 2) *Небесна физика* (издадени на френски); 3) *Славянска философия* (на немски); 4) *Метеорологически атлас;* 5) *Голям атлас* космобиографически (печетани на френски) и много други. Напечатал е на френски и книжката *„Няма да има вече пожар в градовете“*. Върху съдържанието на тая книжка е правил опити край гр. Лондон. По тоя въпрос той е бил в официална преписка с английското правителство.

Но не са научните трудове, които правят името на д-р Берона безсмъртно. За нас, за България и за българската мисъл неговите научни трудове в онова време не са имали почти никакво значение, защото дори името на България не е било известно в чужбина. Така учените са смятали д-р Берона за ромънец — влах. Във френската библиография на O. Lorenz, т. I и V стр. 235 и 122, дето се изброяват съчи-

ненията на д-р Берона, за него е казано: Pierre Béron, médicin et savant valaque, né à Cotyl (Thrace) en 1800.

За нас д-р Берон е станал безсмъртен със своя *рибен буквар* и със *своите грижи и помощи за българското народно училище.*

Тъй наречения рибен буквар на Петър Берович туря началото на българския първоначален учебник, началото на ново светско реално образование и начева епохата на новобългарското светско народно училище. Неговото пълно заглавие, според първото издание от 1824. година, е: *Буквар с различни поучения собрани от Петра Х. Беровича за Болгарските училища. Напечата ся сас помощта г. Антонова Иоанновича в годъ 1824.*

Букварят е бил печатан в Брашов и е наречен *рибен буквар,* или *рибно букварче* от българския народ и тъй е известен и до днес между мало и голямо, поради образа на рибата делфин, отпечатан на корицата. Народното име на това букварче показва, колко то е завладяло народното съзнание и каква голяма рол е изиграло за просветата на нашия народ.

За да можем да оценим по-добре неговите големи достойнства за времето, когато то се е появило и големите му заслуги за българската просвета, особно за обучението на децата по онова време, трябва да видим, каква е била изобщо българската книжнина тогава. Според изследвачите на нашето минало, преди да се появи рибния буквар, ние сме имали печатани на български език само няколко български книжки, и то с черковно-религиозен характер. През 1806. година е бил напечатан в Римник „Софронието (Кириакодромиона)" на Софроний Вратчански, което със своя хубав народен език що е завладял сърцето на българина, поради което непонятното гръцко название на книгата е било заменено с народно: „Софронието", и така се нарича и до днес тази много важна книга за нашата просвета. През 1816. и 1817. година *Хаджи Иоаким Кърчовски* и *Кирил Пейчинович* превели, съставили и напечатали книжки с чисто религиозно съдържание и с тях си служели в килийните училища из Македония. Това са били печатаните български книжки, преди да се появи рибния буквар, които са можели да бъдат употребявани в българските килийни училища за по-възрастните ученици.

А какво е било обучението, какви са били учебните методи, преди Петър Берович да напише знаменитото предисловие към първото издание на своя буквар? — В статията си **„Сенки"**, Български Преглед, г. I, книга VII, 1894. год. професор А. Теодоров — Балан ето как характеризира тогавашното първоначално обучение в България въз основа възпоминанията на прочутия български учител от с. Жерав-

на — Райно Попович: „До тогава се знаеше само гръцкото „алфа-вита“ и тук-там се чуваше случайно славянско „аз буки“. Подир дълга и мъчителна операция в сричане децата достигаха едвам на втора или третя година учение да изкарват отделни гръцки думи, лишени за тях от всякакъв смисъл, или пък да съчетават наедно по един ред славянски звукове, що им напомняха някога известни български думи. Няколко години следваше такова „четене“; но що разправяше това четмо, за какво подготвяше то учениците, явно е от наустницата и часослова, с които се завършваше курса на училищната мъдрост“.

Петър Берович е преживял тия мъки. Като дете в Котел той се е мъчил да срича „аз-буки“ по непонятния на децата черковно славянски език и чуждата за тях гръцка „алфа-вита“. Но със силния си душевен плам и с големите си дарби той е можал да преодолее тези грамадни за обикновено дете пречки и да достигне почти до върха на тогавашната наука. За неговото будно око и за неговото нежно сърце не са останали, обаче, скрити инквизиторските мъки на килийното и гръцкото учение за обикновените и послабите деца. С голяма вероятност трябва да се предполага, че именно неговите ученически преживявания са го накарали най-вече да напише своя буквар. Ясно свидетелство за потвърждение на тоя факт намираме в знаменитото предисловие към първото издание на букваря, което почва така:

„Когато аз перво видях по другите места чи децата начеват да четат на книги писани по техният язик, познах колко зле струват по нас учителите и колко на празно муки теглят горките деца. Защо като преминат младостта си в школата сас толкози страх и треперане, излазят и не знаят барим името си да напишат, нити да си сметнат щото земат и дават, ами по догените, ако им са случи понаучват се малко нещо. Почудих ся как през толкова векове не ся намери ни един да познай това окаяно состояние, и да покажи един прав пат камто учението. Надеих ся дано барим сега ся обади някой, но, от колкото познах чи ся трудят за всенародни ползи, ни един не ся намери да смисли несчастните деца и да сочини за тех някоя книжка. Това дело возприех аз: сочиних този буквар из перво с имяна, местоимения и прочия, по граматически начин, щото сега да ся учат децата да сричат на тех, и подире да ги имат за примери и помощ на Граматиката. Собрах и няколко каси и различни поучения от Дарварйоват Еклогар, и гледах да ги напиша колкото мога просто, щото всекой да ги разбира, а които речи ми ся видяха май мачни гудих ги приградени и турски. Всякий който види тази книжка надея ся да ся зарадува, а най-много учителите, защо тии, ми ся струва, от коле щяха да оставят

псалтирите и часословите, ако имахми някоя книга по нашият язик напечатана за тях". (к. м.)

Трябва да се има предвид, че това е преживяно и написано от 24 годишен българин, отишел в чужбина от жажда за наука, след като е изминал всичките мъки на черковнославянското „аз-буки" и гръцкото „алфа-вита". Вижте, какъв гладък и изразителен простонароден език сме имали преди 100 години, но за жалост, както казва великия наш родолюбец и педагог, „не се е намерил цели векове човек, който да напише на тоя сладък простонароден език книжка за *нещастните деца*, ами ги карат *горките да теглят напразно муки и като преминат младостта си с толкози страх и трепет, излазят и незнаят барим името си да пишат, нити да си смятат що земат и що дават*".

В тия две малки странички на предисловието е изказан всичкият ужас на килийното обучение преди 100—150 години у нас. Това открива тъй ясно едно учителско сърце, което е почувствувало всичките *напразни мъки на нещастните деца*, един педагогически ум, който се е поучил от своя горчив опит в килийните и гръцки училища в родината си и от своите наблюдения над добри училища в чужбина, един голям родолюбец, който чрез нова просвета искал да издигне своя нещастен род.

Както от факта, че Петър Берович е можал да се издържа от частни уроци, като домашен учител в Букурещ, а особно в последния град, дето е бил много добре оценен като учител от Антона Йовановича, а също така и от знаменитото предисловие на рибния буквар, ние заключаваме, че той е бил с големи педагогически дарби, силно са го вълнували педагогически въпроси, плод на което е и неговия буквар, та с особно право трябва да се нарече д-р П. Берон *първи български педагог*. Ние не знаем, дали преди да отиде той в западна Европа и когато е писал букваря си, е бил запознат по-добре със западните педагогически движения, с великите идеи на Русо, Песталоци, Фрйобеля, които тогава тъкмо са завладяли всички детелюбиви сърца в културния свят, но и да ги е знаял посредствено чрез Ромъния, неговото голямо значение на първи български педагог не пада. Той сам казва, че видял, как по другите места не измъчват децата си отначало с чужд език, а ги учат да четат и пишат на роден език и че това му е дало повод да напише букваря си, но от предисловието на букварят ясно личи, че още по-силен повод за него е било страданието на нещастните български деца, което сам е изпитал и наблюдавал, подтикван и от опит, който е правил като учител на българчета по свой нов метод, който иска да съобщи на всички български учители, за да не измъчват и децата, и себе си. Че той е бил особно прозорлив, велик педагог, ясно личи от

следните мисли, пръснати из буквара, а най-вече из неговото предисловие:

„Колко напразно муки теглят у нас горките деца“, защото ги учат на непонятни тям черковно-славянски и гръцки език. *„Не се намери нито един да смисли нещастните деца и да сочини за тях някоя книжка“. „От псалтирите и часословите децата не разбират нищо“*, затуй не трябва да се учат по тях. *„Децата прекарват младостта си в школата с толкова страх и треперание“*, като ги учат непонятни тям работи без всякакъв метод. *„Като стана учител из перво мисълта ми не ще е да спечеля пари, нито да проболярея от святото това дело, ами да управя и да наставя колкото мога камто добродетелта и учението младите деца които придават на моите ръце родителите техни. Ще ся трудя да сам и от ватре и от ван добър, смирен, кротък, целомъдър и благочестив, да ставам пример на моите ученици: защо ако ги развратя ще им сторя поголямо зло от умразният онзи учител, който придади на Римския военачалник своите ученици“ . . . „Началника ще ходи от чин на чин и ще гледа на вред кой какво прави, и като види някого от учениците чи салмува ще го доведе при мене. А аз не ще го плаша чи ще го запра и в неделя да чете, нити ще го бия, ами ще му река да иде да седи на страна доде совершат другите и да не чете, а чи утре да иде на по-долният чин: ако ли някой стори по-голяма грешка, нему не ще давам два дни или три дни или и една неделя да чете: но ако е совсем развратено и не ще да се покай, ще го изпратя да не извратява и другите“ . . .*

„Ще изпратя малките на поляната, а аз ще остана с чиноначалниците, и като им кажа десятина пати десятият урок и го научат, ще починат, ачи ще идим вси на поляната при другите ученици. Ще ги погледам като си играят: ачи подир малко ще идим да ядем“ . . . „Зная, че много учители и прости человеци ще рекат, защо да не гудя и поучения за православната наша вяра в тази книжка, но да знаят чи е безпатно, на малки деца, които йоще не знаят да сричат нити да прочитат, да даде человек таквизи поучения, каквито едвам ний можем да разберем“ (к. м.).

Това са вечни педагогически истини, които само един даровит педагог, какъвто безспорно е бил Петър Берович, е можал да почувствува и да изнесе от своята учителска деятелност. От цитираните мисли ние виждаме, че в центъра на своето скромно педагогическо учение той поставя детето с неговата природа; той иска детето да се учи само на онова, което съответствува на силите и природата му. Без да е чел Русо, Песталоци и Фрйобеля, *по свой интуитивен път, той дохожда до идеята за природосъобразно обучение*, която идея и днес, ето вече 100 години от тогава, още не мо-

жем да приложим в училищното възпитание и образование, макар че сѣ към това се стремим. Неговите мисли за благи обноски към децата, за съобразяване с детските сили, за изхвърляне на учебни материяли като тия от „православната наша вяра“ са били нещо съвсем ново, нещо непонятно и чуждо за тогавашното килийно училище, в което е царувала жестоката фалага и в което от сутрин до вечер децата са зубрили наведени над непонятните псалтири и часослови.

Петър Берович е имал пред очи да се промени изцяло системата на образованието у нас, като се въведе взаимната учебна система. С право въвеждането на тая система, наричана, както видяхме, още Ланкастерска, се смята за голямо събитие в историята на нашето учебно дело. С нея е свързано най-здраво развитието на новобългарското образование. Не че тази система има някаква педагогическа стойност; напротив, тя в педагогическо отношение не издържа критика, вредна е и затуй е изоставена и се среща сега само в изостаналите надире страни. Защото педагогическата наука днес твърди, че да се обучават едновременно от един учител в едно здание повече от 20—30 до 100 и повече деца е абсурд, една съвсем не педагогическа работа. В ония времена, когато нямаше държавни народни училища и подготвени народни учители, когато никой не се е грижил за образованието на децата на бедния работен народ, тя е давала възможност на последните да вкусят от плодовете на образованието. А това вкусване е засилило техният образователен инстинкт, революционизирало е работните маси, и те почнали да работят за изграждането на българското общо народно училище.

У нас е изтъкнат доста ясно факта, че Неофит Рилски, след като ходи да се специализира по искане и издръжка на В. Априлов в гръцкото взаимно средно училище в Букурещ, се върна и в 1835. година отвори Габровското класно взаимно училище, което стана главен разсадник на взаимната училищна система и учебна метода по българските земи. И К. Фотинов, възприел тая система и метода пак от гърците, само че от юг, почва от 1828. година чрез частното си взаимно училище в Смирна да разпространява същата училищна система.

Но голямата заслуга, че пръв е заговорил за взаимна училищна система и взаимна учебна метода на българските „даскали“, има безспорно Петър Берович. За съжаление, този важен факт за историята на нашата народна просвета или никак не е бил изтъкван, или пък много слабо е посочван. В предисловието на своя знаменит рибен буквар Петър Берович още в 1824. година—4 години преди К. Фотинов и 11 години преди Неофита Рилски—е изложил много кратко и много ясно на учителите, как да работят по взаимната метода:

„Аз ще зарадувам учителите по-много, като им изявя на кѫсо с какѫв чин един учител можи да учи лесно стотина деца. Заради да изтолкувам това по-добре, ще река чи аз ще стана учител на сто деца“ . . .

В 8 малки странички той изрежда по-нататѫк ясно, как да се нареди училищната стая, какви да бѫдат чиновете, как да се почва и свѫршва обучението, как да се преподава на учениците от разните чинове, какѫв трябва да бѫде учителя, какви да са обноските му кѫм учениците и пр.

С тия мисли в знаменитото предисловие на рибния буквар *Петѫр Берович се явява като пѫрви бѫлгарски методик*, който е препорѫчвал да се замени механическата, изморителна и непонятна за децата буквена метода („аз“ = а; „буки“ = б; „буки—аз“ „буки—аз“ = баба) сѫс звучната. Букуването, което още си спомват много добре някои старци, е правило четенето извънредно трудно. Множество деца са грачили — букували в продължение на 2—5 години в килийните и взаимните училища при прости даскали, които сами са били безпомощни да ги улеснят, и пак са напущали училището, без да могат свободно да прочитат. П. Берович е схванал много добре това голямо зло и в своите тѫлкувания в предисловието на рибния буквар упѫтва учителите в звучната метода. *„Тогази ще начена да показувам на панакидата сас показалец и да думам А, Б, В, Г, Д, Е и прочиа* (а), *а децата ще ме последват“*. Под текста туря следнята забележка: (а) *„В Петербургската Академия определиха да думами словата А, Бе, Ве, Ге, Де и пр.: за да сричами лесно: но мене ми са вижда, чи по-лесно ще сричами ако ги назоваваме А, Б(ѫ), В(ѫ), Г(ѫ), Д(ѫ) и пр“*.

Това е началото на звучната метода, която из културна Европа отдавна е била въведена, а из бѫлгарските земи е можла да се възприеме и разпространи едва след 1860. г., когато Йосиф Ковачев по-напред, а после Д. Благоев, които я бяха научили в Русия, написаха подробни рѫководства и буквари и упѫтиха учителите. И тук виждаме П. Беровича да проявява своя силен педагогически талант, като открива нови пѫтища за бѫлгарското училищно обучение. Той тѫй силно е вярвал в правотата на своя възглед, та е имал смелостта да се обяви против решението на Петербургската академия за произнасяне на безгласните букви. То отхвѫрля букуването като несвойствено на нашият език и защото измѫчва децата и прави четенето много трудно, даже невѫзможно.

За жалост, във времето, когато е излязѫл рибния буквар, в нашата родина не е имало подготвени учители, които да могат да разберат неговите кратки упѫтвания и да възприемат двете нови методи, които препорѫчва той — *взаимната* и *звучната*. Голямото болшинство даскали из бѫлгарските градове и села са били в окаяно положение: обик-

новено са били хора малко културни, полуграмотни, хора с някакви телесни недостатъци, които по друг начин не могли да си изкарат прехраната, а чрез даскалък и някакво странично занятие. Ето още едно доказателство, че училищните реформи си остават мъртви букви, ако няма одухотворени творци учители, които да ги разберат и осъществят.

Но все пак появата на рибния буквар е била голямо събитие на времето си, което е предизвикало възторг у малкото просветени българи. Старият учител Атанас Иванов от Стара-Загора в своите спомени по тоя повод казва: „Него време се появи първата българска книжка, *рибеното букварче*, от покойния Х. Петър Берович. Българите не можеха да се начудят и нарадват на туй, че имаме вече и българска книга, та я разграбиха до една". И Юрий Венелин се чуди на достойнството на това българско букварче и в книгата си „Старите и днешните българи" казва: „Аз не съм видял ни един руски буквар, който по достойнство да се равнява на тая книжка, която е много поучителна; статийките ѝ са написани много ясно, стилът е приятен и показва, че българският език е гъвкък и удобен за всякакви изрази".

III. Самия буквар.

Първия дел, същинския буквар, е нареден граматически. Почва с голяма и малка азбука, в които има десетина излишни черковно-славянски и гръцки букви. След буквите идат сричките, каквито са образувани от всяка съгласна и гласна: ба, бе, би, бу, бо. . . ва, ве, ви, ву, во. . . Следват упражнения в образуване думи от срички: а) двусрични думи: оу-хо, о-чи, перо и пр.; б) многосрични думи; с) сложни думи; д) прилагателни имена; е) местоимения; ж) глаголи; з) производни думи и пр.

Във *втория дел* са напечатани няколко от най-употребяваните по онова време у домът и в училището молитви. Те са с черковно-славянски текстове. От туй и от казаното в предисловието на буквара се вижда, че те не са турени да се четат от децата, а от учителя, който да ги съобщава устно на децата.

Дел трети — „Добри совети" — два и половина листа народни мъдрости: „Щото не щеш да ти струват другите, нито ти да го струваш на другите. Ако много хортуваш, много грешки струваш. По-добре приятел верен, а не камен безценен" и пр.

Дел четвърти — „Умни ответи". Това са класически мъдрости, годни за по-възрастни ученици: „Попитаха Талиса: що е мачно; а той отвеща: да познай човек себе си. Пак го попитаха: ами що е лесно; и той рече: да учим другиго" . . .

Дел пети — „Басни“. Тука са поставени в хубав превод много от най-хубавите Езопови басни. Ето една: „Една оужадняла врана намери едно гѫрне до половината с вода; тія нити водата стигаше, нити гѫрнето да притури можеше. Тогази зема камѫчета та ги напуща вѫтре и тѫй водата ся издигна и тія се напи“.

Дел шести — „Различни истории“. Класически разкази из живота на стари пѫлководци, учени, обществениці. Хубаво четиво за по-вѫзрастни ученици.

Дел седми — „Физически сказания“. Един от най-важните делове, нещо ново за тогавашния свят — *природознание*. В тоя дел се дават хубави описания за сол, кафе, захар, табак или тютюн, памук, лен, обезяна (маймун), слон (фил), носорог, таранд (заморскій елен), бобр (кундус), крокодил, речен кон, камилско птиче, жераб, щарк, кит, делфин (домуз балѫ), пчели, мрави, человек (антропология, хигиена, медицина). Ето един пример: Сол. Солта е или естествена или правина Намират ся пещери (маари) от които копаят камена сол. Друга сол става от морската пяна кога остани между камените по край морето. А правината сол е различна, защо някоя вадят като проводят морската вода, а друга като разлеят тази вода в трапища, ачи исахни от солнцето. А по някои мяста извира солена вода като прясол, и от нея правят сол“. Ето и краткото описание на делфина: „Делфинѫт е най-чивраст от сичките добитаци, защо като бяга не може го пристигне нити птиче, нити стрела; а ни една риба не убягнуваше от него, ако можаше от веднаж да ги улавя; но, по Божий промисѫл, перво трябва да легне вознак, ачи тогава да улови други риби, но тій тогази намират время, да убягват. Кажат, чи твѫрде люби пеянието и человеците. Плуват покрай кораблите. Някои раждат две близначета чада и ги подуяват каквото и китат, пазат ги доде пораснат, и твѫрде ги любят. Растат до десят години“.

Дел осми — „Аритметика“. Не дава никакви правила, а само примери, подредени добре в 6 страници: числа, сѫбиране, изваждане, умножение и деление.

На края дава образец за писане писма и насѫрчава тези, които могат да пишат нещо, да го изпращат да се печати.

Букваря (I издание) свѫршва с два по-големи листа, вѫрху които са отпечатани картините на по-важните животни, които се описват.

IV.

Заслугите на д-р Берон за нашата просвета.

1. Той даде вѫзможност на бѫлгарските деца да се учат да четат и пишат на своя майчин език и с това направи любимо и приятно за тях и ученията, и училището.

Със своя буквар той национализира българската просвета; той я направи родна, а не гръцка, а българското първоначално училище направи училище на майчинът език, както са проповядвали великите педагози още от времето на Коменски. Туй, което Паисий, Софроний и др. сториха за нашето общонародно възраждане, като написаха книги за народа ни на простонароден език, д-р Берон го направи за децата. Той схвана великата педагогическа истина, че първоначалното учение не може да бъде друго, освен учение на майчин език. Въпреки че сам от малък е учил гръцки, че е познавал отлично гръцката литература, той не е бил заслепен от елинизма, като много тогавашни наши учители, начело с Райно Попович, а е държал на своето твърдо убеждение, че децата трябва да се учат най-напред на своя майчин език, и плод на това негово убеждение е неговия буквар. По тоя въпрос ето как се изказва той в края на букваря си: *„Требова да се силем колко е възможно да ся щамбосват доста книги на нашият език за научението нашего народа, защо стига как ся намира от толкози време в темнота без наука, много полезно е като учим первом нашият език с граматически правила, че после други език"*.

2. Със съдържанието на букваря си *д-р Барон отваря вратата на българското училище за реализма*. Така в отдела „Физически сказания" дава начало на реалната наука, на естествознанието в българското училище. Като се прибавят и картините, дадени в края на букваря за по-голяма нагледност, ние виждаме, че д-р Берон е дал един образцов учебник за ония времена. Неговия буквар не е като буквар в днешен смисъл, а един учебник по всичко, един Realienbuch, какъвто общ учебник са имали немците тогава. Много важно е обстоятелството, че черковно-религиозният елемент е много слабо застъпен в тоя общ учебник — само от няколко най-известни молитви. Напротив, нравоучението, естествознанието, аритметиката са доста широко застъпени. С тази наредба на букваря си д-р Берон прекъсва традицията, отделя училището от черквата, туря хубаво начало на светско реално и житейско обучение. И струва ми се, тук трябва да се търси причината, дето д-р Берон не е бил разбран и оценен на времето си и дълго след това. Тогавашните български даскали са били още много прости, книжниците у нас са държели яко за „нашата православна вяра", т. е. за часословът и апостола като учебници, та нито едните, нито другите са могли да разберат и обикнат делото на д-р Берона и да го възприемат веднага. Но съсловието на занаятчиите и търговците, което искало светско и практическо образование, все повече и повече се засилвало, и то е възприело, макар и малко по-късно, идеите и делото на великия радетел за българско светско образование.

3. Голяма заслуга принесе д-р Берон на бѫлгарската просвета с *особните грижи, които той е полагал за отваряне, уреждане и издържане на бѫлгарски училища из разни бѫлгарски градове и села.* Макар да е живял далеч от родината си — в Ромѫния, Париж и другаде — той е бил в постоянна кореспонденция с просветени и родолюбиви бѫлгари из Бѫлгария и е знаял добре сѫстоянието и нуждите на нашите училища. Това личи от неговите писма. Той постоянно е пишел до училищните настоятели в разни градове да ги насѫрчава да отварят училища, да се уславят подобри учители, да се грижат и за просветата на момиченцата и пр. Ето писмото му до Разградските училищни настоятели:

„Честити епископи на Разградската школа, Прочел сѫм вашето писмо от 28 августа и сас радост видях вашето усѫрдие, за да состоите една школа за младите момичета. Макар че вашият град не е голям за да се похарчат толкова пари но за да возблагодаря и да изполня вашата ревност вричам ви ся чи от святого Георгя 1847 ще приемните и вий 20 желтици ката година за вашата школа, в която могат да ся учат и момчета и момичета, защо не са надея да има толкова много. Пак за сега сам писал на брата ми господина Руска на Котил за да ви проводи 50 букварчета за да ги раздадете на сиромашките момчета и момичета. Вий да знайте чи и парите се от Котил от Руска ще ги приемнити заради това нему да пишити защо ищити.

Крайова 1846 септ 19 **П. Берон.**

Д-р Берон е полагал особни грижи за девическото образование, защото е схващал много добре, какво е значението на образованата майка за бѫдащето на един народ, а от друга страна е виждал, как е немарял нашия народ за образованието на девиците, че даже такова не е сѫществувало. За да даде потици в тая посока, той е издържал девически училища в Котел и други места. С писмата си е искал да му препорѫчат градове и села, където да помогне сѫс средства за откриване девически училища. Посочени му били Сливен, Стара-Загора, Тѫрново, Русе, Шумен, Разград, Ески-Джумая, Казанлѫк, Ямбол, Котел и големите котленски села. В много от тия градове и села е пращал помощи и е подбудил местните родолюбци да открият девически училища.

Какѫв е бил неговият идеал за училището, се вижда от неговото завещание, в което говори за Котленското училище, което ще се издържа от приходите на неговите имоти след смѫртта му. В това училище той иска учениците 1) *да се учат да четат, пишат и смятат, 2) ще има според силата една, две или три жени да хортуват руски, френски, италиянски и немски; 3) тия жени ще учат момиче-*

тата да кроят и шият дрехи за жени и мъже и ще приготвят храната за децата; 4) момчетата ще учат два занаята, които са нужни за селата, дето живеят. Без разлика на вяра училището ще бъде достъпно за всички девици".

От тия думи на д-р Берона виждаме, че той е застъпник на светското реално образование; иска да се изучават новите европейски езици, като се преподават от учителки, които говорят тия езици като свой майчин език. Най-интересното е, че д р Берон още преди един век е бил за онова образование, което ние имаме за идеал — *трудовото образование*. Той иска момичетата да се учат да шият, плетат и готвят, а момчетата да изучат два занаята, които се рабятят в родните им места. Разбира се, според неговият идеал образованието трябва да има повече професионален характер, но не трябва да забравяме, че той е проповядвал тоя идеал преди 60—70 години, когато у нас имаше само килийни училища с черковно образование.

Че д-р Берон е бил отличен педагог, че много добре е познавал нуждите на нашето народно училище, се вижда много ясно още от един факт: той е търсил българи, които са се учили в странство, за да ги изпрати да наредят образцови училища в България, та от тях да се поучат простите български учители и радетелите за българските училища в България, които не са имали възможност да видят добре наредени училища в чужбина. Ясно личи: той е съзнавал истината, че учителят е душата на училището. Затуй в 1846. г. той условил учителят *Александър Хаджик*, който се учил в Страсбург, да отиде в Котел и уреди тамошното българско училище. Хаджик отишъл в Котел, но не му харесали тамошните условия за живот и работа, та се върнал. Д-р Берон не се отчаял. В 1854 година условил българинът учител *Иван Добрович* за същата цел. Добрович отишъл в Котел, уредил българското училище и работил успешно няколко години.

Но най-ясно се виждат неговите големи грижи за българското училище от следнйото му писмо, писано в Крайова между 1832. и 1838. година (точно не може да се установи, понеже няма дата) на гръцки (Вземаме го в превод от Периодическо списание, кн. XXXI стр. 134.) до Котленските училищни настоятели.

„Прелюбезни ми съотечественици!

Преди няколко вече месеца аз получих последнйото Ви писмо, с което ми явявахте настоящето състояние на училището, и при това, че сте приели от брата ми Руска 1000 гроша, що Ви бях изпратил. С последнйото си писмо аз Ви бях казал мнението си, кой език трябва да учат начинающите

ученици и кой — по-напредналите. Убеден прочие, в собственото си мнение, аз се реших да препечатам букваря си за пѫрвоопитваните ученици, защото друг за сега по-добѫр нямаме.

Но аз, както и всеки еднородец, не считам за мое отечество само Котел, а цяла Бѫлгария. Затова желая да се науча, дали и в другите по-големи градове има училища и в какво сѫстояние са те. Чух, че Райно Попович оставя Карлово, за да замине за Котел; но не зная, дали това е истина и с каква цел го прави.

Аз бих искал да се сѫстави едно дружество, което да се грижи не само за училището на нашето отечество, но и за училищата на другите градове; от това дружество да се пращат всички учители и то да гледа и да бди за парите, които са посветени за училищата на страната както и то, тѫй сѫщо да ради и за всички училища в Бѫлгария.

Обичал бих да намеря някого, комуто да платя каквото иска, за да обходи Бѫлгария и да види, има ли вѫв всеки град училище или не, какѫв е учителя вѫв всяко училище, как му е името, от кѫде е той, от кога учителствува, колко ученици има, какво ги учи, от где получава годишната си заплата; при това, да забележи, колко време остават учениците в училището и какво стават те, кога излезат от него; да забележи още числото на кѫщята в по-големите градове; да укаже още колко ученици се нуждаят от книги или какви книги употребява всеки един, какви книги купуват, от где ги купуват и на каква цена.

Ако намерите такѫв някой човек, който да може да обходи така Бѫлгария с поменатата цел, моля да му предложите моето желание и, ако склонява, нека ми каже, колко разноски ще му стигнат на месец и какво иска още за труда си, па да ми пишете, или по-добре, нека ми пише и сам той.

И оставам усѫрден за всяка услуга на отечеството".

Крайова П. Б.

В това си писмо д-р Берон излага своите взглядове и големи грижи за бѫлгарското училище тѫй ясно, че няма нужда от особни тѫлкувания. Това писмо сѫдѫржа цяла програма за организацията и уредбата на училищата вѫв всички бѫлгарски земи. Д-р Берон има грижата за всички училища в Бѫлгария, защото „не счита за свое отечество само родния си град Котел (както повечето тогавашни родолюбци), а цяла Бѫлгария".

От писмото се вижда още, че той е бил в постоянна кореспонденция по училищните работи с котленци, че им иска постоянно сведения за „настоящето сѫстояние на училището" и че им изпраща чрез брата си Руско постоянни помощи.

В кореспонденцията му с котленци се третират и педагогически въпроси: те го запитват, а той им казва мнението си. В горнйото писмо потвърждава мнението си „кой език трябва да учат начинающите ученици и кой по-напредналите". Че начинающите трябва да почват с майчин език, става явно от по-нататъшните му думи, като казва, че решил да препечата буквяря си, „защото за сега по-добър нямаме".

Особно важни са неговите старания да изучи, дали има и в другите по-големи градове български училища и в какво състояние са те. Още по-важна е мисълта му да се състави едно народопросветително дружество, което да събира суми, да отваря и издържа училища по всички български села и градове. От тук виждаме, какво голямо значение е давал той на общонародната българска просвета и какъв добър план е имал за нейната уредба. По-нататък изтъква, как ще се организира това голямо народополезно дело, като предварително се изучи от вещо лице състоянието на училищата и обучението на България. Той сам е готов да плати на такова лице, което да обходи България и събере необходимите сведения за състоянието на училищата.

От въпросите, които предлага д-р Берон да се изучат от вещото лице, се вижда, колко добре е познавал той най-големите нужди на нашето общонародно училище: „има ли във всеки град училище или не; какъв е учителя във всяко училище, как му е името, от къде е той, от кога учителствува, колко ученици има, какво ги учи, от где получава годишната си заплата; при това да забележи, колко време приблизително остават учениците в училището и какви стават те, кога излазят от него; да забележи още числото на къщята в по-големите градове; да укаже още, колко ученици се нуждаят от книги, или какви книги употребяват, от къде ги купуват и на каква цена". Това са най-големите болки на нашето народно училище и до днес и за да ги е чувствувал тъй преди 70 години д р Берон, неговото родолюбиво сърце трябва да е трептяло от умиление към младите български поколения и особно силно да е чувствувало въпиющата нужда от тяхното възпитание и образование. Но какво по-голямо доказателство искаме за това, когато знаем, че над всичко, което той стори, в края на живота си, той завеща и целия си имот за просветата на българския народ: след като от образуваната след смъртта му ефория се спечели делото против грабителя Теохар Папазоглу, всичкия му имот се обърна в пари, на сума около 400,000 лева, от които се издигна и издържа Одринската българска гимназия „Д-р Петър Берон".

Юрдан С. Господинов,
пом. учил. инспектор. — Преслав.

Страници из просветното минало на Преслав. 1800—1878 г.

Началото на просветното минало на Преслав се крие в една непроницаема тъмнота, която мъчно може да се развидели. От преславските старци: *Митю Момов*, *Ангел Марчев*, *Петър Делипетков* и свещеник *Васил Добрев* — и тримата вече починали — покойния главен учител *Иван Юр. Калчев*[1]), успял да събере, макар и малко, но ценни сведения, които, иначе, щели са да изчезнат за винаги, както са изчезнали много други, заедно с измрелите по-рано старци. Според поменатите сведения и ония събрани отпосле от други старци, както и от някои стари документи, има се основание да се вярва, че просветното минало на Преслав е свързано с две главни събития: 1. преселването на *Господин Йовков* от Котел в Преслав и 2. направата на църквата в 1818 г.

1. Причината за преселването на *Господин Йовков* от Котел в Преслав към 1779 г. е негова занаят — *ковачество*, който в тия времена работел по-добре в последния град, понеже е бил важен пункт по пътят от Цариград за Дунава през турското владичество; [2]) при това този занаят е бил на почит у турците, които по онова време са били много в тоя край. Според думите на свещ. Васил Добрев, поменатия *Господин Йовков* е бил едничкия тогас грамотен човек в Преслав и вземал силно участие в разните обществени въпроси. Това се потвърждава и от следните съображения и обстоятелства: а) че казания Господин Йовков дохажда в Преслав към 1779 г., когато бил 18 годишен, пълен с енергия младеж, и то от един град, като Котел, център на стара просвета и роден град на такива просветени народни дейци, като: *Гавриил Кръстевич*, *Стефан Богориди*, *Софроний Врачански* и др. Естествено е, че израснъл в такъв буден град, той не е могъл да бъде човек без инициатива в новото си местожителство, където паметниците от славното български минало будели още повече родолюбивия му дух б) Има сведения, произходещи от горепоменатия старец *Митю Момов*,

---

[1]) Ив. Юр. Калчев е бил 4 години гл. учител в Преслав (от 1901. до 1905 г.), след което в 1905 г. отива да следва правото в Швейцария (Женева) Свършил успешно университетското си образование, връща се в България, дето Балканската война го сварва съдия в гр. Е.-Джумая. През съюзната война (1913 г), в чин взводен командир, бива хванат от сърбите около „Султан-тепе" и след най-зверски измъчвания, бива убит през м. юний, с г.

[2]) Вж. сп. „Минало", г. III, кн. 9. стр. 12—15.

че той е работел и занаята си — ковачество и е бил едновременно учител и цѫрковен певец, като е учил децата в собствената си кѫща, когато е нямало построено училище. в) Старите книги, писма и документи (повечето, за жалост, изчезнали от невежество), намерени в кѫщата на Господин Йовков[1]), сѫщо говорят за книголюбието на последния. г) И на четирите си сина (Иван, Величко, Христо и Симеон) е дал необходимото за ония времена образование; д) намирането в кѫщата му на три турски берата[2]) са друго доказателство за видното му обществено положение, каквото е заемал през 1817—1827 г., от когато и датуват горните документи. По думите на сѫщия свещеник и други старци, Господин Йовков е бил *чорбаджия* в ония времена в Преслав, но, за щастие, ползувал се е с много добро име и благ характер; бил е *„много добѫр и много справедлив"*, както се изразява един от тях. е) Намерените две писма, адресувани лично до него, сѫщо свидетелствуват за активното му участие в обществените вѫпроси на Преслав, както и за отношенията му кѫм тогавашния владика и турската власт.

2. Направата на цѫрквата в Преслав е второто сѫбитие, свѫрзано с просветното минало на града. Това е станало, вероятно, кѫм началото на XIX в., т. е. кѫм 1818 г. Казва се от стари хора в Преслав, че града бил изгарян на два пѫти: пѫрвият пѫт от *кѫрджалиите* — наверно в 1799[3]) год. и втори пѫт в 1829 г. от русите[4]). Още преди пѫрвото изгаряне, Преслав е имал стара цѫрква в западния край на тѫй-наречените „турски гробища", дето е сега болницата, „дето е една от старите махали на Преслав, називаема „Сарай-махлеси". Може би още при тази цѫрква е имало училище. Една разкопка на това място би дала интересни сведения. И наверно от тази година насетне от 1799 до 1818—

[1]) Всички се пазят в Преславския музей.

[2]) Вж. за тях в поменатото сп. „Минало", г. III, кн. 9, стр. 12—15

[3]) Д-р К. Иречек. Исторія Болгар, стр. 640.

[4]) Това изгаряне на Преслав допущам да е станало в тази година, в която Русия (Николай I (1829—1855 г.) е воювала с Турция (Султан Махмуд II 1808—1839). След поражението на турците при с. Кюлевча (на изток от Шумен) от армията на Дибича Забалкански, последния заповядал на един отряд, под началството на княз Горчаков, да премине Преславския балкан (Боаза, Язу, Гериловския проход), който се е смятал за важен и стратегичен, наред с Ришкият и Вѫрбишки. Горчаков се е отправил да заеме и премине прохода на 2 юлий 1829 г. (Вж. Н. Епанчин. Очерк похода 1829 г. в Европейской Турціи, т. III, 227). По местното предание, русите срещнали в прохода пѫтник — според едни от близкото с. Драгоево, според други един грѫк—от когото са уверили, че прохода не бил запазен от турците. При дохождането им до местн. „Авджия", турците откриват кръстосан огън срещу русите, избиват много от тях и сам кн. Горчаков бива силно контузен в десната ръка. Турците сѫщо дават между жертвите си полководеца Тахираа ... Кога се връщат русите назад през Преслав, го изгарят, мислейки, че пѫтникът е бил преславенин.

учението на преславските деца ще е ставало в къщите и плевните. А когато в 1818 г. построяват днешната стара църква, то при нея построили и една стая за училище[1]; когато, обаче, в 1829 г. Преслав наново бива изгорен, то от църквата останали само четире каменни стени, върху които наново издигнали днешната църква в 1830 или 1831 г. В същия двор бива построена една стая за училище — *килия*, но след известно число години, наверно поради нарастване броя на учениците, на местото на тази килия в 1857, с ираде от турската власт, било позволено на преславци да си построят ново училище — *килия*, с една учебна стая и една канцелария, което съществува и до днес (вж. обр. 1.). От

„Килия", построена с ираде от турската власт в 1857 год.

1877 г., а може би и по-рано, до 1881 г., е служило за училище и „Конака",—зданието, което е служило за турско управление, а днес — за околийско управление. След тази година — от 1882 г. за училище служи специалното, строено за тази цел с 11 стаи — 9 учебни и 2 канцеларии (обр. 2)

От гореизложеното, значи, можем да допуснем с близка достоверност, че просветното дело в Преслав започва от на-

[1]) Местото било подарено от свещеника Стефан поп Харизанов, който свещенодействувал в Преслав около 1843—1846 г.; той бил син на свещ. Харизана из Преслав и служил около 30 години; с горния си акт той особено е услужил на църковното и училищно дело в Преслав.

чалото на XIX в., т. е., между 1800 и 1818 г., и завършва до 1878 г., до освобождението. Този е робския период на просветата в Преслав, за което време нямаме ръка нито някаква архива, нито поне училищни дневници, или каквито и да са бележки, преко засегващи учебното дело в този град, освен гореизброените документи и сведения, събрани от лица на преклонна възраст и отпосле починали. Затова и

Училище, построено в 1882 г., което замества „килията".

хронологическия ред на преславските учители не е до там точен, но все пак предпочтително е да се оповести, защото тъй по-лесно може да се изправи и допълни, отколкото да се остави на забравяне и изчезване, както са изчезнали маса ценни сведения, заедно с измрелите по-събудени старци.

Ето и приблизителния списък на учителите в Преслав през горния период:

1. Господин Йовков, из г. Котел, учител от 1800 до 1818 г.
2. Свещ. Харизан г. Преслав, учител от 1818—1830 г.
3. „ Димитър Пенев(?) с. Жеравна, учител от 1830—1833 г.
4. „ Юрдан ? с. Тича, учител от 1833—1835 г.
5. Сава Стоянович, с. Жеравна, учител от 1835—1840 г.
6. Свещ. Тодор ? с. Жеравна, учител от 1840—1843 г.
7. „ Анастас „ г. Е.-Джумая, учител от 1843—1844 г.
8. Димчо поп Иванов, г. Котел, учител от 1844—1845 г.

9. Свещ. Рафаил (Калугерчето), с Жеравна, уч от 1845—1847 г.
10 Димитѫр Иванов, ? учител от 1847—1848 г.
11. Юрдан Петранов, г. Преслав учител от 1848—1850 г.
12. Куцият учител, г. Котел, учител от 1850—1853 г.

. . . . . .

13. Стефан Ненков (Патамански), с. Жеравна уч. от 1857—1860
14. Сава Нейков, с. Жеравна, учител само няк. месеци 1860 г.
15. Червен Петѫр, г. Котел, учител, от 1860—1861 г.
16. Янко Деветаков, г. Е.-Джумая, учител от 1861—1862 г.
17. Георги поп Стеф. Пиперков, г. Шумен, уч. 1862—1863 г.
18. Стоян Стоянов, г. Елена, учител от 1863—1864 г.
19. Панайот С. Вѫлнаров, г. Сливен, учител от 1864—1865 г.
20. Свещ. Танас. Гаджалов, г. Сливен, учител от 1865—1867 г.
21. Юрдан Братойчев, г. Преслав, учител от 1867—1869
22. Калю М. Калчев, с. Мароли, учител от 1869—1873
23. Вѫлчан Иванов, г. Преслав, учител от „ „
24. Стефан Деребеев, г. Карлово, учител от 1873—1876
25. Васил Бѫчваров, г. Шумен, учител от 1876—1877
26. „ Паламидов, г. Ямбол, учител от 1877—1878.

За времето от 1853 до 1856 г. не разполагаме с никакви данни, освен с преданието, че през туй време е била „Кримската война, водена между Русия и Турция, като на последнята помагали Франция и Англия. Черноморското крайбрежие, до градовете Шумен, и Преслав, а и до Котел, ще е било пѫлно с турски, френски и английски войски[2], които не давали вѫзможност да посещават децата училищата,

Досежно биографичните сведения за горните учители— и те са твѫрде оскѫдни, а за повечето дори и сѫвсем липсват.

За пѫрвия — Господин Йовков — освен гореказаното, той се е занимавал още с малко лозарство и бакалия. Два документа, намерени в кѫщата му, освен бератите, са, които по-ясно илюстрират неговата обществена дейност.

Единият от тях е едно писмо, адресувано до Йовков в качеството му на „Ески-стамболски чорбаджия“ през 1840 г. от тогавашния грѫцки владика *Герасим*[3]. Сѫдѫржанието на

---

[1]) За повечето от тия сведения изказвам благодарността си на видния Преславски гражданин г-н Петѫр Хр. Спиров, който особено ми помогна в случая.

[2]) Изв. на Варн. арх. друж., VII, 56; за сѫщата война в сѫщите известия, III, IV.

[3]) Този е, може би едничкия грѫцки владика през всичките времена, който твѫрде благородно се е дѫржал с хората, за чиито качества на характера му намирам в рѫкописа на Женду Вичев из Котел, в 1834 г. следното, между многото му похвали за него: „. . . и таквазѝ бѣ́ши щото нитò предѝ нѐгое бы̀лъ, нитò подѝр нéго, дрȣг такáвъ, и̂ нитò пáкъ щѐ бàди, . . .“ За сѫщият архиерей споменува в свое

това писмо, чиято фотографическа снимка е приложена тук, се отнася до ржкополагането за Преслав свещеника Тодор,

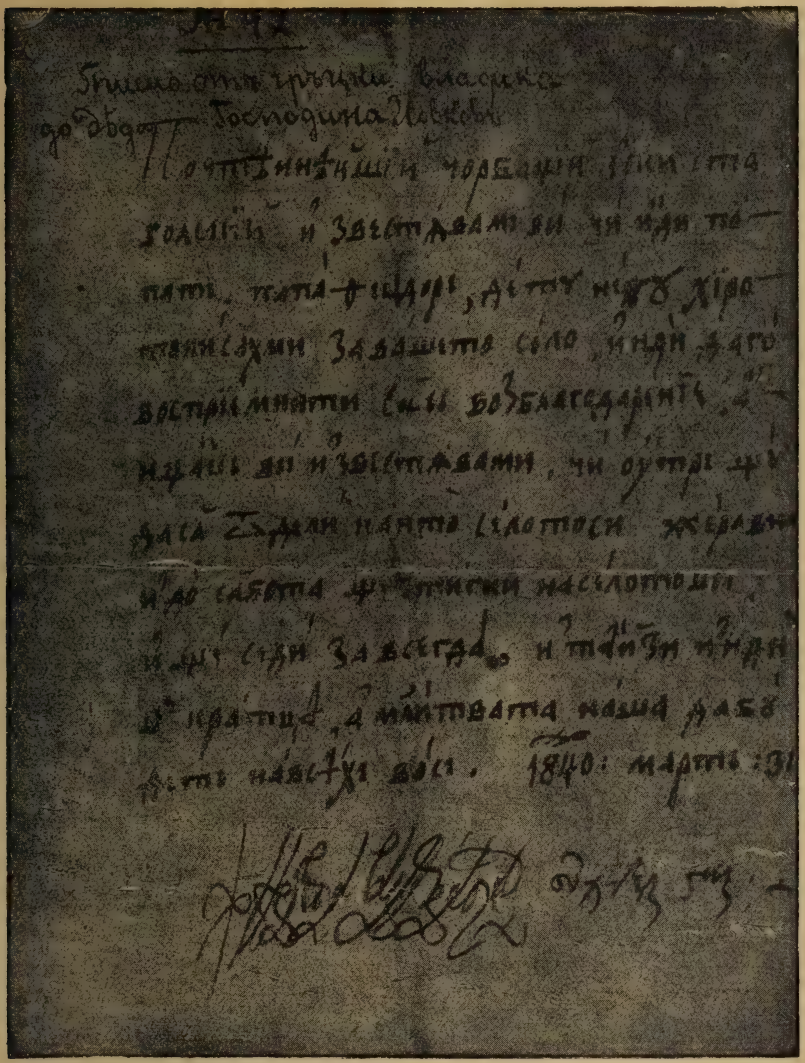

Писмо от гржцкия владика Герасим до Ески-стамболския (Преславския) чорбаджия Господин Йовков, 1840 год.

едно писмо до мен Варнопреславския митрополит г-н Г. Симеон, казвайки: „Герасим е известен като образован, добродетелен и крайно скромен човек". Майката на началника на тайния кабинет на Н. В. Царя, г. Добрович, е негова племенница. Сжщия по-кжсно е бил Пелагонийски и Деркоски митрополит и се е поминал кжм 1860—1863 г.

от с. Жеравна, Котленска околия, който едновременно е и учителствувал през годините 1840—1843 г.

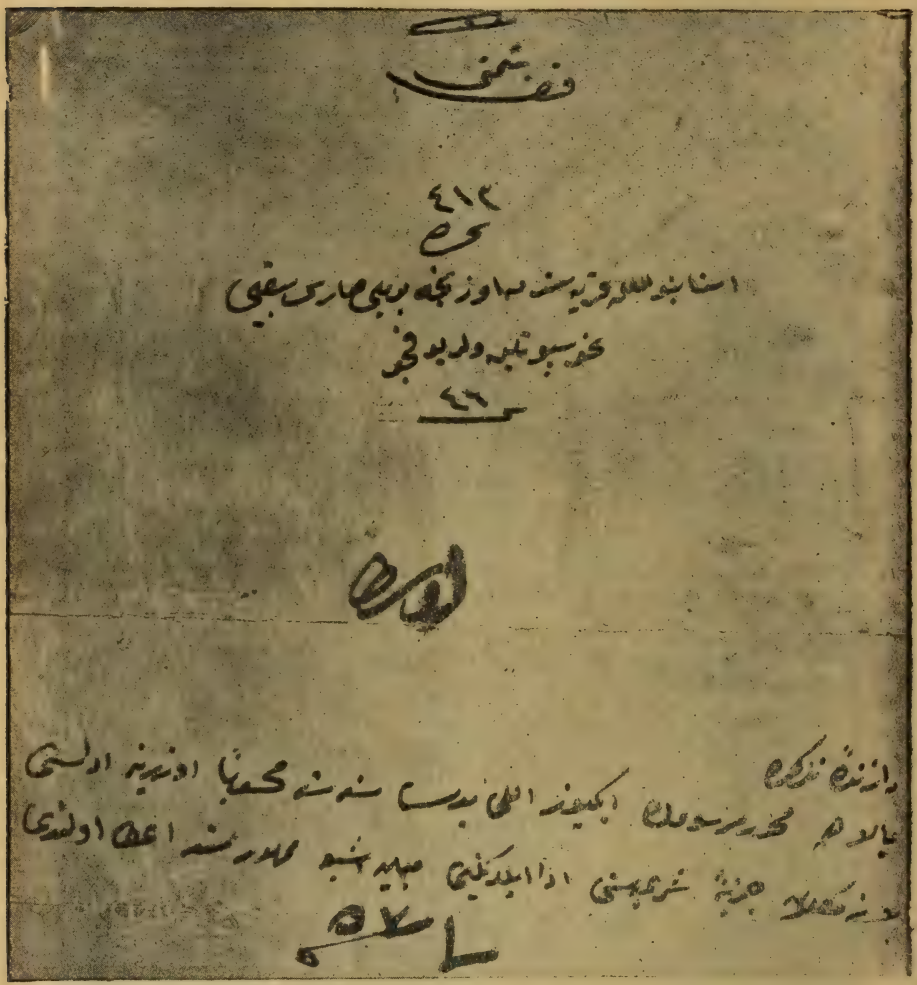

Един турски сенет (удостоверение), издаден —[за изплатен данжк]— на Господин Йовков.

Втория документ, чиято снимка сжщо прилагам тук[1], е един турски *сенет* = удостоверение за изплатен данжк от Господин Йовков на турската власт. Преведено сжджржанието му е следното:

[1]) За тия фотогр. снимки благодаря на г-на Георги Трайчев, фотограф при Нар. музей в София.

„Кааза Шуменска
413 гроша,
внесени от г. Йовков, от с. Истамболлжк, ржст: висок, мустаци: руси.

Господин Йовков е внасял припадающия му се през 1257 г. шерийски данжк, вжзлизащ на 413 гроша. В. удостоверение на това дава се настоящия сенет". [1])

Според г. В. Тодоров, „шерийски данжк" — джезиѐ и шерие-харадж" е данжк, който плащат християните и евреите на султана. Годината в удостоверението е 1257 от егира и отговаря на 1841 г. от Христа. Този данжк, не ще и дума, се отнася до всичките християни, които са живели тогас в Преслав. Значи, Йовков е изпжлнявал в ония времена, освен другите длжжности, и кметска, или *мухтарска*, както я казват по турски.

За следния — поп *Харизана* се знае само, че е бил и свещеник, и учител. За поп Димитра, поп Юрдана и Сава Стоянович нищо друго се не знае, освен че са били учители; за поп Тодора се знае само онова, що е казано в горепоменатото писмо; за поп Анастаса се знае, че учениците му плащали по 60 пари месечно, и че са учили: *буквар, часослов и апостол*; [2]) за Димчо поп Иванов сжщо нищо не се знае, а за поп Рафаила (Калугерчето) се знае, че дошел из тжрновските манастири в 1846 г. да изповядва хората, след което и останал да учителствува. От Преслав отива в с. Драгоево (Преславско), кждето, след двегодишно учителстване, отива в с. Мараш, учителствува няколко години, дето, по негова инициатива, се построява цжрква и след това се изгубват дирите му . . . Стоял е, казват, вжв вржзка сжс Стефан Караджата и Хаджи Димитра, отива в Балкана и след туй пак се явява учител в с. Златар (Преславско), дето и умира. За учителят Юрдан Петранов сжщо нищо се не знае; от учениците му, [3]) изброени по-долу, са живи само пжрвите двама. За *куцият* учител от гр. Котел не се знае нито собственото му име, нито нещо от живота му. След него е дошел *Стефан Нейков Патамански*. За този учител, сравнително предшествуващите, се знае повече; той е учителствувал три години — от 1857 до 1860 г. и освен учителстване, занимавал се е още с ханджийство и е бил певец в цжрква.

---

[1]) За превода на този документ благодаря на г. В. Тодоров, чиновник в Народната библиотека в София.

[2]) Негови ученици са били: свещ. Васил Добрев, Ангел Мартев, Ю. Петранов, Величко Господинов, Петжр Киров, Янаки Шопов, Вжрби Забунов, Дочи Тумбев, Ив. Стойнев Граматиков, Ив. Ст. Картолов и Стоян Момов — всички измрели.

[3]) Иванчо Добрев, Петжр Манафчев, Христо Господинов, Георги Петранов, Киню Петров, Кули Петров, Юр. Ив. Гайджиев, Вжлю Дунев, Пеню Вжрбанов, Рачо Рачов Мешекопаранов, Марчо Гергев, Димо Керчев Тумбев, Михал Танасов Бодуров и др.

През времето на този учител е било построено сегашното цѫрковно училище — *килия* — което, заедно с другото горепоменато помещение, е служило за тази цел до 1881 год. За построяването на това училище е имало особно позволително (*ираде*) от турската власт през времето на султан Абдул Меджида (1839—1861). Както се каза и по-горе, тази *килия* била построена на местото на по-старата. Знае се още за този учител, че той бил доста сѫбуден и начетен за времето си, а при това и с инициатива за обществена дейност. Изглежда, че единствено по неговото настояване, подкрепено още от един-двама, сѫщо енергични преславци, построяват последните това училище. Стените на това училище били вапсани с украшения от един шуменски зограф Беделев, който сложил и надпис, че училището било построено вѫв времето на Абдул Меджида, надпис, който след освобождението бил заличен. Наверно, че учителя бил един от най-сѫбудените, затова виждаме при него да има най-много ученици, между които и ученички.[1]) Най-важна следа от учителската и обществена дейност на този учител е писмото му, печатано в бѫлгарския „Цариградски вестник", което предавам с правописа на автора му.

„Село Преслава, Шуменска Митрополіа.

Господине Вѣстнико-Издателю, молимъ ви да вмѣстите въ почтенный вашь листь слѣдующе-то:

Неможемъ да утаимъ чювства-та на своѭтѫ презнателность и благодареніе, като гледамъ добро-то на нашете селяны, кои-то иматъ много желаніе за просвѣщеніе-то на дѣца-та въ нашето село Преслава, въ кое-то ся считат днесь до 200 кѫщи Българскы, и 8 дюгеня търговски, и 100 кѫщи Турцы, кои-то сѫ повечето земледѣлцы, и неколцина отъ тѣхъ занемаватъ сѫ да правятъ камены въглеща. И е направено нашето село до самыте полы на балканъ-атъ, и разложено до саміатъ пѫть между Шуменъ и Котелъ, кое-то има четыри часа растояніе отъ Шуменъ кѫмъ западь, и е много едно прекрасно мѣсто за разхождане, щото Шуменските граждани непрестанно дохождатъ на расходъ, споредъ чистіатъ му въздухъ, и споредъ защото е много любопытно Болгаромъ, заради вети-те му зданія що са остали отъ старовременните владѣтели Български: що-то и до днесь има

[1]) Некои от неговите ученици и ученички са: Симеон Господинов, Ангел Вѫрбанов, Харизан Попов, Андрей Димитров, Стойчо Дунев, Геро Добрев, Жеко Ив. Алтѫнѫков, Алекси М. Момов, Юр. Петров — живи; свещ. Юр. Братойчев, Ив. Ал. Момов, Радуш Добрев, Делю Енев, Димит. Добрев, Юрдан Дунев, Митю Рус. Рахнев, Вѫлчан Карадочев, Васил Хр. Свещаров (с. Осмар), Ив. Мирчев (с. Мараш), поп К. Минев (с. Драгоево) и др. — измрели; Стояна Митева, Мария Божкова, Танаса Вѫлева, Тод Танасова, Рада Тодорова, Деля Стоянова, Ст. п. Юрданова, Ст. Дим. Костова и др. — по-вечето измрели.

да стои останала някоя часть отъ крѣпость-тѫ му. И първо мы сега съ неизказанна радость и съ голѣме благодареніе идемъ да явимъ въ народъ-атъ на ученолюбивите, чи ся сподобихме и ніе во времето на Н. В. Султанъ Абдулъ Меджида: на комуто Богъ да продължи годиныте хиляди хиляди денми. Понеже мы сега си съставихме първо ново Славено-Болгарско училище, за образованіето и просвѣщеніе-то на наши-те прости дѣчица, кои сега пьрво се подбудиха и тичат съ радость въ училище-то, както пчели на сладкій метъ. Но обаче наше-то училище, направи ся както въ примѣр-атъ по градските училища, споредъ ревность-тѫ на предстоятельатъ Г-на Вѫлка Велчувъ (налбантъ), кой-то не престава да се грыжи за училище-то, за наредите му, и да подканя любородныте да спомагатъ на училище-то ни. Но надѣемъ ся дано и други нѣкои отъ ученолюбивите ни смыслятъ училище-то, поне съ нѣкои полезни книшки, кои-то ще имъ бѫдѫтъ въ вѣчна память защото сме много петемны!

20 Августа 1857.

Покорнѣйшій Стефанъ Ненковъ от Жеравна". [1])

Интересни са в горното писмо фразите: „първо Славяно-Българско училище" и „първо се подбудиха". Наверно те са употребени поради новата, специално за училище, сграда и новата учебна метода, введена от този учител, която, между другото, се сѫстои и в туй, че той пѫрви напуща изричнето азбуката „аз", „букви", „веди" и пр. и започва да изговаря а, бе, ве, ге и пр. В сѫщото писмо се споменува за обществения деец в Преслав тогас Вѫлко Велчев, сѫвременници с учителя. [2])

От тази епоха намираме още две писма, писани от Преслав, или изобщо се говори в тях за този градец. Те направо не са отнасят за просветното дело на последния, но авторите им, с пребиваването си в него, ще са повлияли за пробуждането на местното население.

Пѫрвото от тях е анонимно, [3]) писано от Преслав на 15 дек. 1853 г. и се отнася до тираническото турско управление, през което време, както видяхме по-горе, било и затворено училището; писмото заема $5^1/_2$ печатни листи. Второто е писано от старият обществен деец и поет *П. Р. Славейков*

---

[1]) „Цариградски вестник, г. 8, 1857 г., 14. IX. № 346.

[2]) По-ранни от него общ. дейци са: Стоян Попазов, Велико Попазов, Михал Бодуров, Слани Шопов, Алекси Ахмаков, Ив. Картолов, Димо Полеманов, Вѫлю Делипетков, Господин Йовков, Добри Йовков, Драгни Герчев, Ангел Мартев, Вичо Людсканов; а по-кѫсни от него дейци са: Жеко Тръничев, Стойчо Д. Поясманов, Танач Каровищ, Симеон Господинов и др. Последния рус.-тур. война го сварва *кабзумал* и *муфтар*, а след освободителната война дѫлго време е заемал разни обществени служби, най-вече кмет. Всички, малко или много, са се грижили за просвещението в Преслав.

[3]) Писъма изъ Болгаріи (перев. съ болгарскаго), стр. 46—50.

на 19. I. 1865 [1]) год. Това си писмо този отправил до бележития бѫлгарин в Русия *Н. Н. Палаузов*, което му било изпратено от Цариград. Автора на писмото разправя, че се бавил в Преслав повече от две седмици, интересувал се от старобѫлгарските паметници в тоя град, от народните предания за тях, обещавайки, при туй, да опише някои местоположения и тогавашния живот на местните бѫлгари. Безспорно е, че през туй си двуседмично престояване дядо Славейков ще е оказал известно влияние вѫрху просветното дело в Преслав. Желателно е бѫдащи просветни дейци тук да се заинтересуват вѫрху тази работа на мѫстития наш обществен деец и поет.

За дошлите след Стефан Ненков учители — Сава Нейков, Червен Петѫр, Янко Деветаков и Георги поп Стефанов нищо не се знае. След тях е учителствувал *Стоян Стоянов Бранчев*, родом из с. Златарица, Еленска околия; родил се е в 1838 г. през м. юлий, на Илин-ден; пѫрво се учил в родното си село, после в гр. Елена, а на 12. I. 1860 г. става учител в с. Драгоево, Преславско, за 1800 гроша; той минавал за един из редконачетените учители на времето си, и драгоевци го искали за селото си чрез специално делегирани лица; той тук преподавал: числителница, география, история и цѫрковно пеене; в преподаването си употребявал *пясѫк, полукржжието и таблиците;* следнята година бил учител в сѫщото село за 1500 гроша, а на следнята—1863 г. отива в Преслав, дето стоял една година за 2000 гроша; при него тогас са се учили ученици и от околните села: Драгоево, Мараш, Осмар, Дивдедово и др.; с преместването му другаде, често са отивали подире му и учениците му; след едногодишно стоене в Преслав, отива пак в с. Драгоево за 4—5 г., после отива в с. Касапкйой (Добруджа), за 3000 гр. год. заплата, дето стоял две години и след туй, подир освобождението, пак се вржща в Драгоево, бива няколко години касиер на Земледелската каса — сега Землед. банка, и умира в 1912 год.[2]) Цялото му учителствуване се простира от 1854 до 1876 год.

За учителя Димитѫр Иванов, под поредния № 10, пропуснах своевременно да спомена, че сѫщо нищо се не знае; за него се споменува само в спомоществователния списѫк на книгата на Иван Н. Момчилович „Писменица на Славянскій— а язык" в 1847 г.

Друг от по-видните преславски учители е бил *Петко С. Вѫлнаров*, роден в град Сливен през 1847 г.; учителствуването му в Преслав се отнася кѫм 1864 — 1865 г. За да се има една приблизителна представа за този учител, ще при-

[1]) Мсб., кн. XX, писмо XGII.

[2]) Тия сведения дѫлжа на сина му Жечо Стоянов, сѫщо до днес учител в с. Драгоево.

веда тук няколко реда от едно негово описание на с. Кѫзѫл-Мурад, Разградско, дето той бил учител през 1874 год.; между другото в тази си статийка той казва: „У пьрвоначалнитѣ училища са преподаватъ: сричанье и прочить, краснописаніе, кр. св. история, писанье числа и простытѣ дѣйствія и кратки разкази отъ бълг. граматикѫ и землеописаніе. У дѣвическото училище са преподава още и част от рѫкодѣліе. А въ приготовителното училище са преподава: прочить на разборъ, краснописаніе, свещ. история, катихизисъ, числителница, бѫлгарска и всеобща история, землеописаніе (и тритѣ части), български, старобѫлгарскы и турскы. Тукъ ученицитѣ сѫ расподѣлени на три отдѣленія, и учителя съ помощьтѫ на третьето отдѣленіе настоява да преподава по 4 или поне по 3 урока на день въ сѣко отдѣленіе“ . . .[1]) От тия редове се вижда, че този учител, освен че е притежавал доста познания, но е имал доста обработен за времето си стил, а и преподаването му е ставало по една по-нова метода, както това се схваща от цялата му статийка. За него се знае и това, че той е автор на един труд, стигнал до нас в рѫкопис под заглавие: „Смѣтни Питанія и отговори или Практическа Исторія за Дѣцата, съчинена от Панаіотъ Ст. Вълнарский, учитѣль въ Преславъ 1862 г. септембъръ 8-ий“. Рѫкописа се сѫстои от 15 страници, вѫв вид на диалог и сѫс смешно сѫдѫржание из училищния живот на ученицитe[2]).

След него е учителствувал поп Танас Гаджѫлов, за когото нищо не се знае. Подир него става учител преславския жител Чер. Братойчев от 1867 до 1869, подир което бива рѫкоположен за свещеник и умира в 1879 г. Този е бил с един много добродушен характер и по-буден темперамент.

След гореизброените учители става една значителна промяна в учебното дело на Преслав. От 1869 год. броя на учителите се увеличава на двама, понеже ученицитe стават по-много. Приспособяват и др. учебни стаи и учители биват *Калю М. Калчев* и *Вѫлчан Иванов*. Пѫрвият е роден в с. Мараш, в 1849 г.; пѫрвом се учил в родното си село, после дядо му го изпраща да се учи в с. Дивдедово (Шуменско) при добрия тогас там учител, по-кѫсно свещеник, Михаил Вичев, при когото свѫршил псалтиря. После отишел да се учи в Преслав при прочутия тогас учител Стефан Ненков Патамански. Тук, обаче, дѫлго не можал да се учи, по-

[1]) „Училище“, бр. 3, 1874 г.

[2]) През време на освободителната война Вѫлнаров оказал големи услуги на руските войски, за което и бил награден от началника „Военныхъ сообщеніи въ Болгаріи“ с разрешение „Главноком. дѣйств. Арміи“ с „темнобронзовой медали“. След освобождението той е заемал видно положение в Разград и околността: народ. представител в I Велико нар. сѫбрание, адвокат (превеждал от турски на бѫлгарски), председ. на окр. сѫвет, учил. и-р на Попов. учеб. окрѫжие, адвокат в Разград и пр. Напоследѫк е бил мир. сѫдия в Кеманлар. Починал през 1910 година. (Б. Редак.).

неже казаният учител се поминал. От тук отива в с. Драгоево, кѫдето учил при горепоменатия Стоян Стоянов, после пак отива в с. Дивдедово при учителя *Рашко Ил. Блѫсков* — най-известния тогас учител в този край. От тук, заедно с учителя си, на следнята година отиват в гр. Болград, дето свѫршил III кл. в 1869 г.; врѫща се в Бѫлгария и сѫщата година става учител в Преслав, заедно с горепоменатия си другар. Този, доколкото е известно, е пѫрвият от преславските учители, който е получил образование в странство. Учил е до 1873 г. в цѫрковното училище, в което сварил следния надпис по стените му: „Начало прѣмѹдрости страх Господен. — Приидите чада, послоѹшайте мене, страхоѹ Господню наоѹчѹ васъ". След 1873 г. отива другаде учител и после наново се врѫща в Преслав, след освобождението в 1880 г., кѫдето се оженя и остава. Той и до днес живее в Преслав с една нищожна пенсийка, за което тяжестите на днешния живот го карат и на тази преклонна вѫзраст да пее в цѫрква срещу твѫрде скромно вѫзнаграждение....

Учителя Вѫлчан Иванов е от Преслав, който едновременно е бил и цѫрковен певец; последните си години се е преселил в с. Кирилово, Преславско, дето до смѫртта си е бил певец в тамошната цѫрква. По една случайност можах да прибера от кѫщата му некои негови рѫкописи и др. бележки, заедно с няколко турски документи, както следват: 1) една програма („расписъ") от 1873 г.; 2) един лист с бележки от сѫбиран данѫк; 3) няколко народни песни; 4) едно полускѫсано „тенбихнаме", от 1865 г., с което се дават нареждания за преследване на всички „силяхлии хайдути и хърсѫзи"; 5) едно разпределение на учебния материял по смятане в III отделение; 6) един рѫкопис от цѫрковни ноти за пеене, заедно с текста; 7) една рѫкописна тетрадка (с печатни букви): „ПРИМѢРИ ОТЪ ДОБРОДЕТѢЛИТѢ" и пр. 8) една рѫкописна тетрадка, сѫс сѫщите букви, с надслов: „ЗА СВЯЩЕННИЦИТЕ", която сѫдѫржа освен поучения за свещениците, но и бележки по смятане, граматика, училищни песни, цѫрковна история, „многолѣтни пѣсни къмъ царя, султанъ Абдулъ Меджида" и др.; Любопитни в тоя рѫкопис са „Стихири съчинени отъ Інока Іоанна, а преведени на просто българскій язикъ отъ Стефана Ненков Патаманскій"; 8) една тетрадка с курсивен рѫкопис, под заглавие: „Похвалны пѣсны На Бѫлгарското Прѣславско Училище принадлежатъ на Вълчанъ Ивановъ Прѣславскый 1869; лет. Марта 8 ый ден", в тази има и речниче на „славянски" думи.

В архивата на „даскал" Вѫлчан Иванов се намериха откѫслеци още от два рѫкописа (курсив) от 1862 г., единият от които сѫдѫржа образци от писма до лица от различно обществено положение, а другия — пак такива образци, между които и образец от домашен запис, или както тогава са ги

озаглавявали — „*Обвързателство*“. Но по-любопитен е документа, с който в 1873 г. бил назначен той за учител в с. Бешевлие, днес Кирилово. Той е следния:

„Благоговѣйни свещенници и почитаеми старци и Чорбаджи!

Въ село Бешевлie.

Съ дозволението на Негово Високопреосвященство Господина Б. Симеона Ви са дава благословениe да имате за учитель Вълчана Ивановъ отъ днесь до идущата година, сир. за година. Цѣна 1300 гр.

Имайте прочее благословение то и молитва та на св. Старца.

Ви (?) священници потрудете се и за бешевлie да проводите вѣнчината.

Архимандритъ Теофилов“.

Шуменъ
27 август 1873

От гореизброените ржкописи и документи се вижда, че деятелността на този учител е излизала и вжн от училището; той е бил настоятелно канен да стане свещеник и е бил ученик на най-деятелния в Преслав учител, поменатия вече Стеф. Ненков Патамански.

След тия учители, кжм 1873 — 1876 г. е дошел в Преслав Стефан Деребеев, за когото има запазени спомените, че е бил твжрде сериозен и строг учител и е имал сношения с народните ни и политически дейци, за които е подозрян от турската власт и бил принуден преждевременно да напусне Преслав. През време на неговото учителствуване в 1874 г. Преслав е имал 260 кжщи (бжлгарски) и 140 ученици, а ученички е нямало[1]). Но по-красноречиво се илюстрира деятелността на този учител в училището в следния документ, намерен в архивата на поменатият учител Вжлчан Иванов:

„Съгласително.

„Долѣподписанный, едногласно и по общо удобреніе на жителитѣ от село-то Прѣславъ, ся условихъ да имъ бждж учитель въ селото за 3 — три години от днесь 1-вй Августъ 1873 до 1-вй Августъ 1876 по слѣдующитѣ условія:

1. Ще имъ бждж длжженъ да дохождамъ рѣдовно всякій день в училище-то „на прѣданіе“ всячески да ся трудж за общый напрѣдъкъ на училище-то.

2. Отваряніе-то на училище-то, испитаніе и распуси ще

[1]) Виж. сп. „Училище“ Гюргево 30 дек. 1874 г. бр. 16, г. IV, стр. 124, Издатель-стопанъ Р. И. Блжсковъ.

бѫдѫтъ съгласни спорядь общий Уставъ и общѫ тѫ програмѫ, удобренѫ от Епархыялный Учителскій съборъ.

3). Ще бѫдѫ длѫженъ да дохаждамъ въ цѫрквѫ всякый праздникъ за да пѣѫ

4). Ще живѣѫ въ особнѫ кѫщѫ за коѫто ще си плащамъ, както за кыріѫ-тѫ, тѫй и за всичко други потрѣбности, като: хранѫ, дърва, пране.

5). Заплатата за труда ми за тыя 3-три годины ся опрѣдѣлява гр. 18,000—осемнадесять хыляды, или на годинѫ по 6000—шесть хыляды грошя.

6). Заплатата сн ще пріимамь слѣд истеченіе-то на всякы три-3 мѣсяци по 1500 — хылядо и пятстотинъ грошя.

За увѣреніе на казаны-тѣ станѫхѫ двѣ подобны подписаны писма, отъ които и двѣтѣ страны ще дьржѫть по едно.

Шюменъ Увѣрявамь
1-вый Августъ 1873. **С. Б. Деребеевъ.**“

Че учителя С. Б. Деребеев е бил сериозен и доста начетен и с поетически талант за времето си, се вижда от двете му стихотворения, печатани в сп. „Читалище“ г. II. 1871 декемврий книжки 7 стр. 320—321 и кн. 8 стр. 565—566 в 1872 г. Ще приведа тук последното от тях под заглавие

„Знаменити дни.

Знаменити дни настахѫ
За нашь Българскый народъ
Робство, тьмность си остахѫ
Почнѫ веч новъ животъ.
Свѣтъ небесный намъ изгрѣя
Отъ священный нашій храмъ,
Който бѣше толкозъ врѣмя,
Подъ Фенерскыя яремъ.
Въ службѫ Пастыритѣ вижда,
Що е толкозь Той любилъ;
И съ славѫ прѣдобыва
Що е праведно тьрсилъ.
Грьцка ярость съ туй прѣстана,
Вижте! правдата надви;
Българскый Престол ся гужда
За счастливи наши дни.
Българино! ела тука,
Въ този свят храмъ на молбѫ:
Ты добывашь съ побѣдѫ
Праведно, що пожела.
Тукъ дигни рѫцѣ къмъ Бога
Отъ сьрдце ся помоли
Боже! Нашего Царя
Съ честь и славѫ надари.

С. Б. Деребеевъ“.

Стихотворението, както се вижда по съдържанието, е съчинено по случай учредяването на Българската екзархия. По същия случай великия Вазов е съчинил „Ода", печатана пред горното, на страници 564—565.

Подир този дохаждат учителите Васил Бъчваров и Паламидов. Първият е свършил Шуменското IV-класно народно училище и е бил твърде интелигентен учител. За Паламидов, на когото собственото име е вероятно Димитър, почти нищо не се знае.

Явно е от всичко гореприведено, че биографичните сведения за болшинството учители са оскъдни.

Следва сега да изложа късите бележки досежно тогавашния метод на обучението.

Последното е ставало в една стая, водило се повечето от един учител, който понякога е имал помощник из по-събудените ученици, които първите години са седяли всички на земята. Според съобщенията на живият още стар учител г. Калю М. Калчев, обучението в първите години вървяло тъй: учителят е написвал това, което щял да преподава; това ставало с пачи перо на книга; най-напред всичко се е учило и преподавало по славянски език, за което имало и съответните учебници. Когато един ученик през тия времена е свършвал прочитането на *псалтирят* и *светчето*, той вече свършвал курса на *килията;* в такъв случай ученика нагостявал учителя си и се прощавал с училището; софрата (трапезата, обяда) се е състояла от една просънчана пита, една кокошка и други два вида ястиета, една бъклица вино и един голям пешкир. — След гореказания метод на преподаване следва друг, по който са откривали буквите: *а, бе, ве, ге, де* и пр. Когато поменатият учител дохажда в Преслав към 1869 г., сварил е да се преподават следните предмети в училището: *битописание* (свещ. история), *българска история*, *география, аритметика* и др.; но докато стигнел ученика до тия предмети, почвал е от *букварят* и таблиците на С. Доброплодний, каквито имало пскачени по стените на училището, при които отивали учениците в определено време; до всяка таблица имало железен полукръг, в който влизал един посилен ученик и е показвал с *показател* (една пръчица) на написаните отделни думи или отделни изречения, които учениците, наредени около подукръгът, изговарят заедно с показателят-ученик. Имало е и *пясъчница*, дето учениците са пишели на *пясък*. При писането на пясъчницата е имало определен ученик, който диктувал на учениците, що да пишат. Тук са пишели само букви и числа. Ученика, който диктувал, викал: „Пишете буквата *а!*" — учениците я написвали с пръсти на пясъка, после което прегледвал написаното, поправял грешките и избърсвал всичко с една дъсчица, приспособена за тази цел; същото се повтаряло с другите букви

и пр. След този начин на писане учениците можели да пишат на плочи. Пясъчното писане било изоставено скоро преди освобождението.

От събраните сведения на горепоменатия главен учител Ив. Юр. Калчев се знае още, че към 1830 г. учениците в Преслав си носели подглавнички, върху които седяли и учели: *азъ, буки, вѣди* и т. н. и след изучването на букваря по този начин, почвали са *часослова,* после *псалтиря, светчето, апостола;* преподаването ставало по единично; за простъпките на учениците се е практикувало наказанието наречено *фалага.*[1]) При записването ученика се довеждал от майка си и са донасяли за учителят: една пита, една кокошка, една бъклица вино и една кърпа. Началото на учебната година е било след гроздобер, а край почти нямало, понеже ученето продължавало и през лятото.

Тези са малкото сведения, що имаме за просветното минало на Преслав за казания период. Каза се и по-горе, че някои от тия сведения, а особено годините, през които са учителствували някои учители, са недостатъчно верни. Това оставяме на бъдащи изучвачи на този въпрос да допълнят и поправят.

Всичко гореизложено ни кара да вярваме, че просветното дело в Преслав ще е почнато в доста отдалечено време. Може-би, че духовния живот, започнат тук от времето на Бориса, с идването на Методиевите ученици от Моравия, никак да не е прекъсвал. Множеството паметници с Кирилска писменост по тях,[2]) пръснати из този славен някога град, изобилната книжнина от златния Симеонов век, — продукт от неуморната дейност на високославните книжовници: *Климент, Иоан Екзарх, Черноризец Храбър, Пресвитер Козма, Епископ Константин* и др., близостта на събудените центрове: Котел, Жеравна, Градец, Тича, Шумен и др., — всичко това и мълком, и открито е спомагало да буди интерес у преславци към „четмо“ и „писмо“, а не малко и към свободен политически живот.[3])

Гр. Преслав, 23. I. 1922 год.

---

[1]) Според описанието на Н. В. Варнопреславски митрополит Г. Г-н Симеон „фалагата беше едно яко дърво, на чиято среда се вързваше на две места вже или се приковаваше тънка верига ⌒. Осждения да яде бой на фалага трябваше да пъхне нозете си между вжжето и дървото...“ Двама ученици са затягали краката на виновният и са почвали ударите по тях от трети ученик.

[2]) Др. К. Иречек. Пътувания по България, стр. 475—6.

[3]) Местни политически дейци са били: Марин В. Чочев, род. в 1836 г., бил в четата на Хаджи Димитра и Ст. Караджата, убит в 1868 г. в Търновските села; Стоян Керчев (Млад Стоян), род. в 1849 г., убит в 1876 г. в сръбско-турската война; Танас Жечев Калмуков, род. в 1848 г. (поборник), заточеник в Мосул (Арабия) от 1876 до 1878 г., освободен и умрял в Преслав 1897 г.; Геро Добрев, род. в 1850 г., опълченец, притежава няколко ордени; Лазар Рачев, р. 1858 г., в 1876 г, участвува в сръбско-турската война, а в 1877 се записва в опълчението в Плоещ. Има 6 ордена и кръст за храброст; и двамата са живи.

Малчо Николов,
у-л в II м. г. — София.

Лермонтов у нас.

(Наши преводи на Лермонтови творения)

Между чуждите поети, които са будили и още продължават да будят жив интерес сьс своите творения сред писатели и интелегентен кръг четци у нас, безспорно Лермонтов заема едно от първите места. За това говорят както явните следи на влияние, което е упражнил руския поет върху нашите най-видни писатели, тъй и многобройните преводи на негови произведения, които се явяват още в първите години на новобългарската поезия и се увеличават до днес почти прогресивно. Как нашите писатели са се влияли и ползували от Лермонтова, в каква степен неговите творения са служили като източници и възбудители на творческа енергия — разгледах в специална статия.[1]) Но не малко интересен е и въпроса, предмет на тази статия, тясно свързан с въпроса за влиянието, как са разбирани и предавани на нашата родна реч идеите, образите и душевните състояния, които съставляват съдържанието на Лермонтовото творчество и своеобразната сила и оригиналността на неговите изразни средства. Заживява ли той с мъжествената стихия на своята безпокойна, вечно стремяща се и жадна за хармония природа, с голямото разнообразие на преживявания, свойствени само на една богата и отзивчива душа, в преводите на нашите писатели, или там гонамираме значително променен, изгубил най-характерното и ценното, с което се отличава?

Дори ако отговорът е отрицателен — и преводите са съвсем несполучливи и далечни от оригиналите, тяхното разглеждане е от значение не само като един литературно-исторически факт, от който ще съдим за духовното ниво и за художествената култура на нашите преводачи, но чрез сравнението на преводите с оригиналите ще се доберем до постигане същината на Лермонтовското в тях, факт, който не може да остане без значение за бъдащите преводачи на руския поет.

Частно за учащите се този въпрос има и практическо значение. —: подробното разглеждане на преводите ще ни покаже, кои от тях могат да се използуват като образци за изучване на Лермонтова в нашите училища и кои не.

* * *

№ 1. Първия превод от Лермонтова е от 1859 г. — от П. Р. Славейков — в Български книжици — „Проповедник“ —

[1]) Сп. Златорог, г. II. кн. 10.

(Пророк у Лермонтов). Преводѫт е сѫвсем волен,—и по сѫдѫржание, и по израз много се отклонява от оригинала. Лерм. пророк у Славейкова е проповедник, обществен деец от типа на нашия преводач, който е добѫр, „за наш'те хора", „до като не им мѫрмори". Заговори ли им обаче за правда и любов, те скачат като бесни вѫрху му и го погват с камѫни. Преводѫт е издѫржан в наивно хумористичен тон: нито помен от трагичната участ на Лермонтовия пророк, от вѫзвишения библийски стил, който отличава стихотворението.

№ 2. По подражание на „Молитва" — „Я матерь Божія" — Р. Жинзифов е написал в „Братски труд" 1862 г. „Я, майко Божія, днес с молитва", което само с пѫрвите два стиха напомня Лермонтовото стихотворение. Подражанието е наивна ученическа работа, в която не са спазени елементарните правила на версификацията.

№ № 3 и 4. В „Календарче" 1877 г. Славейков е превел „Узникъ" (I редакция) — „я ми отворете" и втората половина от „Нѣть, я не Байрон, я другой". И двата превода са волни. Разгледани са, както № 1, в статията на Б. Пенев „П. Р. Славейковата преводна и подражателна поезия". (Пер. Сп. 67 кн.).

№ 5. Демонъ — I част—прев. Ив. Вазов — (Христоматия на Ив. Вазов и К. Величков, 1884 г.) По размер превода следва оригинала. Но Вазов не е можал да предаде нито сѫстоянието на демона — тѫлпящите се спомени от миналите дни в неговото сѫзнание, нито бляскѫт и величието на картините, които ни разкрива Лермонтов, когато говори за пѫрвите дни на мирозданието и когато сѫс широк замах рисува дивото величие и красотата на Кавказката природа. Преводѫт освен това е твѫрде неточен и на места неясен. У Лерм. напр. спомените се притискат на тѫлпи: те са многобройни, гнетителни; а И. Вазов говори само за блажен спомен, който се мяркал пред демона. У Лермонтова той е бил чист херувим, у Вазова: „той блѣскал **като** херувим". „Ласкавата" усмивка, с която той е бил поздравяван от бягащата комета, не е предадена у Вазова:

Когда бѣгущая комета	Кога хвъркатата комета
Улыбкой ласковой привѣти	Си нему пращала привѣта
Любила помѣняться съ нимъ..	Въвъ своя бѣгъ *неуловимъ*

Неясно и неточно е преведено и следнйото място:

Когда сквозь вѣчные туманы,	Когато жаденъ за познане
Познанья жадный, онъ слѣдилъ	Презъ вѣчний хаосъ, *смаянъ, нѣмъ*
Кочующіе караваны	Слѣдилъ *блудящитѣ* кервани
Въ пространствѣ брошенныхъ свѣтилъ	*На хвърленитѣ звѣзди тамъ.*

Не зналъ ни злобы, ни сомнѣнья
И не грозилъ уму его
Вѣковъ безплодныхъ рядъ унылый.

Когато силенъ, чистъ, голѣмъ,
Любилъ и вѣрвалъ с'упоенье.

У Лермонтова демона гледа през вечните мъгли—а не през хаоса!—, той не е билъ „силенъ, голямъ", а „щастлив първенец на създанието". Несполучливо е преведен израза „Вѣковъ безплодныхъ рядъ унылый"—Ни блѣдний рой на вѣковетѣ. Лерм. израз говори за безплодната, утекчителна редица на вековете, които нямат край. Вазовият израз дори не загатва за това. Следващите места са сравнително посполучливо преведени. Изпуснат е момента, където се рисува виенето на Дарял.

И глубоко внизу чернѣя
Вился излучистый Дарьялъ

Какъ трещина, жилище змѣя,

Не съвсем сполучливо е предадена картината на бдящите — като че ли настръхнали — скали и грозно гледащите — като поставени на стража великани — кули на замъците:

И башни замковъ на скалахъ
Смотрѣли *грозно сквозь туманы.*
У вратъ Кавказа на часахъ
Сторожевые великаны.
И скалы *тѣсною толпой,*
Таинственной дремоты полны,
Надъ нимъ склонялись головой,
Следя мелькающія волны.

А надъ *кристалнитѣ вълни*
Дрѣмливо тайнствено гледали
Оние камени стѣни.
И кули стари на скалитѣ
Стърчели грозни срѣдъ мъглитѣ
Катъ великани с'погледъ дивъ,
Що пазятъ на Кавказа входа.

Изобщо преводът е твърде бледен в сравнение с оригинала, неточен, а на места лишен и от поетичност.

№ 6. *Умирающий гладиаторъ* — в същата христоматия прев. на Ив. Вазов.

Превода страда от един съществен недостатък: твърде голяма повдигнатост и натегнатост на тона. Вместо Лермонтовската сила и сдържаност в описанието, у Вазова срещаме натрупване на силни до кресливост изрази, които правят картината изкуствена, пресилена:

А онъ, пронзенный въ грудь,
безмолвно онъ лежитъ,
Во прахѣ и крови скользятъ его
колѣна . . .
И молитъ жалости напрасно
мутный взор.
И кровь его течетъ—послѣднія мгновенья . . .

А той? прободенъ *клети, съсъ*
раната дълбока,
Се *влачи* въвъ кръвьта, *която*
се дими:
Напрасно мътенъ взоръ за
помощь той стреми. . .
Тече, тече кръвьта. . . .
Свещената земя, дѣ воленъ

Предъ нимъ шумитъ Дунай
И родина цвететъ, свободной
жизни край . . .
Отца простершаго нѣмѣющія
длани . . .
Напрасно: жалкій робъ, онъ
палъ какъ звѣръ лѣсной
Безчувственной толпы минут-
ною забавой.

се роди. . .
Дѣ Дунавътъ тече *с'кристални-
си води*. . .
И майка си клета и свой баща
болнавий. . .
Напрасно: бѣденъ робъ *съсъ
кърваво лице,*
Той падна като звѣръ, тълпа-
та да забави,
Която в'сѫщий мигъ *бездушно*
го забрави. . .
И той за сетен пѫть *отчаяно*
шепти.

Твѫрде наивно са предадени следните стихове:

Дѣтей играющихъ, возлюблен-
ныхъ дѣтей —
Всѣ ждутъ его назадъ съ добы-
чею и славей

За да имъ донесе отъ боя
много *плечки*. . .
И чуй, че го зоватъ дѣцата
му и двѣчки.

Вѫпреки посочения недостатѫк, стихотворението не е лишено от известна поетичност.

№ 7. *Пророкъ* — пак там от сѫщия преводач. И в „Пророкъ" срещаме сѫщото изобилие и претрупаност на думи, с които не се постига очакваният ефект. Лермонтовия Пророк е сдѫржан, неговата реч е тѫржествена и силна, без излишни словесни украшения. Вазовият е твѫрде словоохотлив:

Съ тѣхъ поръ, какъ Вѣчный
Судія,
Мнѣ далъ всевѣдѣнье пророка
Въ очахъ людей читаю я
Страницы злобы и порока.
Провозглашать я сталъ любви
И правды чистыя ученья:
Въ меня всѣ ближніе мои
Бросали бѣшено каменья.

Откакъ Всевишния Господъ
Пророческий ми духъ изпрати,
Въвъ погледа *на всяка тварь*
Чета *разврати и пороци.*
Хванахъ да уча *грѣшний свѣтъ*
На *миръ и правда и смиренье,*
Но мойтѣ ближни *с'гнѣвъ и ядъ*
И с'камъне погнаха мене.

В превода има неточности и неправилности: у Лерм. бащите сочат пророка сѫс самолюбива усмивка, а у Вазова — с бяс и презрителна усмивка. Лерм. пророк избягва в пустинята, което сѫответствува на библейското схващане, — у Вазова той бяга в'гората. Вазов. пророк чете в погледа на *всяка твар* разврати и пороци (какѫв несполучлив израз!), когато вѫпроса не е за тварите, а за хората, защото според Лермонтова тварите са послушни на пророка: Завѣтъ прѣдвѣчнаго храня, *мнѣ тварь послушна.*

№ 8. „Корабъ" — „Парусъ". Пак-там, от сѫщия преводач.

Характерните подробности, които дават картината на плуващата ладия, са изпуснати и са заменени с други, които не са в духа на стихотворението, и са често съвсем неуместни:

Бѣлѣетъ парусъ одинокій
Въ *туманѣ моря голубомъ*...
Что ищетъ онъ въ странѣ далекой?
Что кинулъ онъ въ краю родномъ?
Играютъ волны, вѣтеръ свищетъ,
И мачта гнется и скрипитъ...
Подъ *нимъ струя свѣтлый лазури,*
Надъ *нимъ лучъ солнца золотой,*
А онъ *мятежный* проситъ буры..

Бѣлѣй се корабъ *скоротечний*
По *морски гладки пущинакъ*;
Що *бѣга* той отъ родний брѣгъ?
Шумятъ *немирнитѣ зефири.*
И мачти скърцатъ *безъ покой*
Морето се *пѣни и плиска,*
Грѣй *чудно синия ефиръ,*
А той *сърдитъ* все иска бури.

№ 9. „Самъ излѣзохъ на поле широко" — Выхожу одинъ я на дорогу" — от същия, пак там.

Нощната картина, с няколко изключения[1]), е добре предадена от Вазова. По-слабо, неточно, на места прозаично е изразено у Вазова желанието на поета:

Но *с' остатъкъ* още чувства жежки
И с' гръди, що дишатъ и туптятъ...
Та нощѣ да слушамъ *като пѣе*
Славей с' гласъ любовенъ върху (?) менъ
И какъ листи сладко шумолѣе....

Твърде сантиментално звучи у Вазова любовната песен на славеят и сладкото шумоление на дъба. У Лермонтова няма нито помен от това. Той желае:

Чтобъ всю ночь, весь день мой *слухъ лелѣя*
Про любовь мнѣ *сладкій голосъ пѣлъ*,
Надо мной чтобъ *вѣчно* зеленѣя —
Темный дубъ *склонялся* и шумѣлъ.

№ 10. „Мцири" — прев. Д. К. Попов в същата христоматия. Превода може да послужи като пример за това, как може да бъде опростено и загрозено и най-поетичното творение. На преводача липсва всякакво поетично чувство, той не е способен да се вживее в духа на оригинала, да почувствува неговата хубост и полага големи усилия да спази вънкашния ритъм на оригинала, като е уверен, че това е непременното, най-главно условие, да бъде превода му поетичен. За размерът и ритъма в стихотворението той жертвува всичко: той

[1]) У Лерм. Пустыня *внемлетъ* Богу — у Вазова — Божий свѣтъ утихнал е дълбоко; у Лерм. Въ небесахъ *торжественно* и чудно, у Вазова — в' небесата *таинствено* чудно.

измѫчва стиховете, като ги поставя на сила в рамки, служи си с изкуствени ударения, измисля нови често безсмислени епитети, сѫздава невѫзможни ситуации, нарушава грубо свойщините на нашият език. Не може и дума да става за предаване характерното и поетичното в оригинала — вместо това в превода намираме измѫчени стихове и груби безсмислици. За него е позволено да насилва думите, като им поставя невѫзможни ударения: принудѐн, окол сѝ, ослабевàл, вѫздишàл и пр. В угода на римата той не се вѫздѫржа да употреби най-далечните за нашият език русизми: связь (виждалъ сѫмъ имат мила **связь**), бредъ (и сънь замѣсти глупий бредъ), шар — (покрито беше (лицето ѝ) съ златенъ шаръ). Римата му диктува да твори грозни безсмислици и прозаизми като тези:

И дневните горещини *трептѣха в' устни и страни...*

Помню только я. Кувшина звонъ,
когда струя
Вливалась медленно въ него...
И шорохъ... больше ничего...

Смутихъ се — и не помня азъ
Освѣнъ на стомната ека,
Кога се пълнѣше в' ръка (!)
И шумолене в' *храсталакъ*.

А ето как е предал Д. К. Попов стройният и лек ход на хубавицата:

И шла хоть *тише*, но *легко*,
Стройна, под ношею своей
Какъ тополь, царь ея полей...
Поход приятен — и *кат топол!*

С' походъ приятенъ, тих и лек
Вървѣше права *кат' тополъ*.

Преводачѫт обича да принажда, да украсява, като сѫздава нови образи, недоволен, види се, от това, което дава Лермонтов:

Лишь тучка кралася за ней...
Какъ за добычею своей,
Обятья жадныя раскрывъ.
Онъ такъ прозрачно былъ
глубокъ,
Такъ полонъ ровной синевой!
Я въ немъ глазами и душой
Тонулъ, пока полдневный зной
Мои мечты не разогналъ,
И жаждой я томиться сталъ.
Вдругъ голосъ—легкій
шумъ шаговъ . . .
Вдругъ по ней
Мелькнулат ѣнь, ихъ двухъ огней,
Промачались искры . . .

Подиръ ѝ само облакъ *смѣлъ*,
Прѣгрѫдки жадни *разпрострѣлъ*,
Подгонваше я *кат' орелъ (!)*
Бѣ *равносиний* свод високъ,
Очи си в' него впивахъ азъ...
Додѣ пека в' полдневний часъ
Мечти обайни разори

И силна жажда в'мен тури (!)
Но тутакси въ *въздуха тихъ*,
Приятенъ гласъ и стѫпки чухъ.
Надлѫжъ
По нея сѣнка изведнъжъ
Мѣрнà се *с' искра* отъ *разгар* (!)

Величието на бурята и ликуването на избягалия послушник у Д. К. Попов са предадени грозно на един осакатен бѫлгарски език:

Когда гроза пугала васъ,	Когато страшна буря васъ,
Когда, столпясь при олтарѣ,	Чрѣзъ грозни мълнии *въ раз, гаръ-*
Вы ницъ лежали на землѣ,	Сѫбрала бѣше предъ олтаръ
Я убѣжалъ... О! Я какъ братъ	И вдѫхваше ви трепетъ, страхъ
Обняться съ бурей былъ бырадъ:	Изъ мънастиря азъ бѣгахъ.
Глазами тучи я слѣдилъ,	О, тази буря бѣхъ готовъ
Рукою молнію ловилъ. . .	*В'гѫрди да стисна съ любовь* (ситуация!)
Той дружбы краткой, но живой,	*Минутна дружба в'жаръ, в'огънь*
Межъ бурнымъ серцемъ и грозой . . .	*На мойта буря с'тазъ отъ вънъ (!)*

До колко верно превежда Д. К. Попов можем да се убедим от следния очебиен пример:

Блѣдный свѣтъ	Блѣденъ *свѣтъ* (!) Отвори моя
Тянулся длинной полосой	сепнатъ *гледъ* (!)
И различалъ я, какъ узоръ,	И азъ прѣзъ *ведри* (!) мрачини
На ней зубцы далекихъ горъ...	Видѣхъ стърчаха планини.
Порой въ ущеліи шакалъ	*Порой* въ долината слушахъ,
Кричалъ и плакалъ какъ дитя	*Какъ плаче жално кат' тече,*
И гладкой чешуей блестя	И какъ по пѣсъкъ се влѣче
Змея скользила межъ камней.	Змия на близо отъ страна.

Освѣнъ явнитѣ блудкавости като „бледен *свет*“, сепнат глед, ведри мрачини, Д. К. Попов превежда порой — наречие за време — с *порой!*, шакал — име на животно — чакал — счита за глагол и по такѫв начин — вместо чакала да крещи и плаче като дете — у Д. К. Попов — пороя плаче жално, кат' тече!

Нарочно се спрях по-подробно вѫрху този превод, защото у нас е разпространено мнението, което още продѫлжава да се крепи, че Д. К. Попов бил добѫр преводач, и не малко учители от средните училища препорѫчват на своите ученици неговите преводи за изучаване на Байрона и Лермонтова.

№ 11. Вѫздушний корабъ — „Воздушный корабль“ по Зейдлица, прев. Д. К. Попов. Христоматия на Вазов и Величков 1884 г. Което казах за Мцири, важи и за този превод. Като изключим буквално предадените места, ний не можем да намерим почти нищо Лермонтовско в тези гладки, но натегнати, написани на лош бѫлгарски език, стихове. Така например характерната Наполеоновска поза е предадена от Д. К. Попов твѫрде комично:

Скрестивши могучія руки,	Могѫщи рѫцѣ си кръстова,
Главу опустивши на грудь. . .	Замисленъ, *навежда вратътъ.*

Ето още само две-три сѫпоставки:

И старую гвардію он	*И гвардовий старъ легионъ.*
И только что землю родною	И щомъ кат' земята си родна,
Завидитъ во мракѣ ночномъ.	Той зѫрне далеко, *кат' в' сънь.*
И топнувъ о землю ногою,	И послѣ кат' удря земята
Сердито, онъ взадъ и впе-	Той бързо и пълнъ с' ядове...
редъ...	Пол'вин'та му свѣтъ обѣщава,
Ему обещаютъ полміра,	Салт' *Франца да земе пакъ той*
А Францію только себѣ.	И в'хладния пѣсакъ очи му
И капаютъ горькія слезы	Изливатъ *отъ сълзи потокъ.*
Изъ глазъ на холодный песокъ.	

№ 12. Друг превод на сѫщото стихотворение от К. Величков — в сѫщата христоматия. И превода на К. Величков е твѫрде изкуствен и непоетичен. Само няколко примера:

Надъ него е каменна плоча:	*Не може да стане той пак*
(каменъ тяжелый!)	
Могѫщи си кръстосва рѫце,	*Главата навежда, в' часътъ*
Върви при кормилото сѣда.	
И старата гвардия **онъ**.	
На пѣсъчний брѣгъ се раз-	Морето задъ него реве
хожда,	(прибавено от преводача)
Но спят гренадери **космати.**	(Но спят *усачи гренадеры*)
Главата *кат' клюмва* съсъ ядъ.	

Преводача прибавя свои изрази, сѫздава нови ситуации, като изпуща най-характерното в оригинала: Корабѫт у него излиза (от кѫде?) и трѫгва на пѫт, когато у Лермотова той се носи по сините морски вѫлни „на всѣхъ парусахъ". Величков за украшение прибавя: „Тамъ френский цезарь е зарит", което звучи реторично. Вместо фигуралният и силно говорящ на нашето вѫображение израз: „Подъ знойнымъ пескомъ пирамидъ" у Величков стои: „В' горещите нилски" земи" и пр.

№ 13. *Герой на нашето врѣме*, — прѣв. Т. Странски — 1887 год.

Преводѫт е сѫвсем пѫрвобитен, пѫлен с груби грешки, с русизми и провинциализми. На преводача липсва елементарно езиково чувство.

Той превежда:

И увѣнчанныя купами чинаръ.	Увѣнчани съ *бобови растения.*
А тамъ высоко-высоко золотая	На самата височина
бахрома снѣговъ	*Златни снѣжни ръсни.*
Вы, вѣрно, недавно на Кав-	Вий, види се, *не сте били*
казѣ?	*отколѣ* на Кавказъ

Той спокойно употребява изрази като: отъ врѣме до време, нейнитѣ устни се шаваха, сърдцето ми силно се биеше и русизми като: не, азъ не бихъ се сживѣлъ с' тази *доля*, азъ не прочетохъ голѣма *ръшимость*, зжбестия *горизонт* и пр.

№ 14. Мцири — превод от Ив. А. Драгнев, 1888 год. Преводжт е в немерена реч и не само е лишен от поетичност, но е пжлен с груби грешки, неправилности и неточности: личи, че преводача не познава добре руски език, превежда буквално, служи си с провинциализми. Само 2—3 примера:

Но, чуждъ ребяческихъ утѣхъ.	Но непознато съ дѣтинскитѣ утѣхи.
Я зналъ одной лишь думы власть	Азъ познавахъ властьта само на *мисленето (!)*
Шумящихъ свѣжею толпой	Шумливи като *бодра тълпа (!)*

№ 15. „Пѣсня про царя Ивана и пр." е една от най-трудните за превеждане работи на Лермонтова. Необикновено мжчно е дори за един голям поет да предаде както Лермонтовската сила, широта и замах, с които са сжздадени картините и изобразени преживяванията на хероите, тжй и специфично народното—руското в поемата, майсторски издржжана в духа на народните епически песни. В това отношение тя напомня „Хайдути" и „На прощаване" от Ботева—две песни сжщо тжй мжчно преведими на чужд език.

Преводача Л. Стоянов[1]) не е успял поне задоволително да изпжлни задачата си. Неспособен да долови сжрдцевината, жизнената ядка на оригинала, той не е можал да се вживее в песента и да подири средства в нашата народна епическа поезия, за да предаде в неин стил богатото ѝ сжджржание. Неговия стил е една неразбрана и непростима смесица от народни думи и изрази с такива от изкуствената реч. Освен това той превежда буквално, на много места неправилно и неточно и което е най-важно—превода му е лишен от непринудената поезия на оригинала. Преди всичко той не е спазил едно важно ритмично свойство на оригинала, което придава на стиха тази своеобразна широта и сила: у Лермонтова почти всеки стих почва с анапест и свжршва с дактил—по-рядко някои стихове свжршват с ударена сричка. Преводачжт има слабо музикално чувство и често намалява количеството на сричките на 9—когато в оригинала (разбира се, сжвсем неслучайно) много рядко то е 10, а обикновено 11, 12 и 13. Той побжлгарява понякога там, кждето няма нужда от това, и си служи с русизми, тжкмо кждето трябваше да ги избегне:

[1]) По една случайност този превод не е разгледан в статията ми „Л. Стояновите преводи на Лермонтовите творения". „Дем. преглед", год. XV. кн. 1.

Охъ, ты гой еси, царь Иванъ Васильевичъ
Про тебя нашу пѣсню сложили мы...
Мы сложили ее на старинный ладъ,
Мы пѣвали ее подъ гусляpный звонъ,
И причитывали, да присказывали. . .
Православный народъ ею тѣшился
Намъ чарку поднесъ меду пѣннаго . . .
Опустилъ онъ въ землю очи темныя . . .
А въ груди его была дума крѣпкая.
Вотъ промолвилъ царь слово грозное. . .
Тяготитъ она (голова) плечи богатырскія
И сама къ сырой землѣ она клонится . . .
По плечамъ бѣгутъ, извиваются
Съ грудью бѣлую цѣлуются.
Какъ увижу ее, я и самъ не свой:
Опускаются руки сильныя,
Помрачаются очи бойкія. . .
Куда вѣтеръ дуетъ въ поднебесьи,
Туда мчатся и тучки послушныя;
Когда сизый орелъ зоветъ голосомъ
На кровавую долину побоища,
Зоветъ пиръ пировать, мертвецовъ убирать,
Къ нему малые орлята слетаются.

Ой те тебе, царь Иван Василевичъ,
Зарадъ тебе ние пѣсень *сложихме*
Сложихме я ний на *древенъ* гласъ,
Пѣяхме я *подъ* гусларски звънъ
И разнасяхме я и разказвахме я —
Православний народ *се радваше. . .*
Ни поднесе *вино, пълна бжклица . . .*
Кжмъ земята *вперилъ* тжмни *погледи (!)*
А в' гърди *горѣше (?)* крѣпка *размисъль*
Ей промжлви царьтъ *слово яростно* (народ. израз!)
На плещи юнашки тя *тѣгнѣй*
И самичка кжмъ земята свежда се . . .
На светата *Русь*, наш'та майчица. . .
Окол' шия мраморна разпуснати
И цѣлуватъ *бѣло-снѣжна* гржд.
Видя ли я, азъ *съмъ сам не свой (?)*:
Ржцѣ *падатъ обезсилени,*
Очи *кръпки* помрачаватъ се.
Дѣто (?) вѣтърътъ вѣе в'небеса (?),
Там се носятъ и послушни облаци;
Кога *хищенъ* орелъ зове *радостно (!)*
Срѣдъ поля (?) на кърваво побоище,
Зове ги на пиръ, на *мъртвешки (?)* пиръ
Малкитѣ орлета *заобикалятъ го . . .*

Излишно е да цитираме повече. Достатъчно е да прибавим, че преводът е изпълнен с изрази като: нощь *безпаметна*; стъпки *изпоплашени* (шаги торопливые); сама блѣдна, *злъ* замаяна, залюлѣ се като *въйка есенна* (!) (Затряслась какъ *листочекъ осиновый*), горделивъ юнакъ (удалой боец), повали се . . . като *борченце*, що въвъ гори *изподъ коренъ* повалява *бурята* — (повалился онъ . . . будто сосенка . . . во сыротомъ бору подъ смолистый подъ корень подрубленная), *сглъхна* думата . . .

№ 16. Същата песен преведена от Ст. М. Попов. Б. Сбирка, год. IV.

Преводача се е опитал със средствата на нашата народна песен да предаде специфично — народното в поемата. Но за жалост, той нито достатъчно дълбоко е вникнал в духа на Лермонтовата песен, нито пък познава богатствата, що се крият в нашата народна реч, за да ги използува майсторски, с оглед на поставената цел. Неговите 10 срични стихове са премного гладки и равни, лишени от сила и жизненост, бледни и стереотипни. Той разказва с един неестествено наивен тон, в който няма нищо от патоса на силните чувства, от стихията на мъжествената грозна мощ, които съставят съдържанието на поемата. Той сякаш говори с тона на безгрижно настроения гуляйджия. Освен това той е слаб поет, лишен дори от верен езиков усет. Четете следните безжизнени, лишени от всякаква поезия, а често и от смисъл стихове:

Надъ Москва велика Златоглава,
Надъ църковнитѣ (?) стѣни високи,
Изъ (?) далече — презъ гори, вършища (?)
Се зората мѣрка (?) *алносвѣтла.*
Па размѣта къдри златоруси,
В' снѣгъ се рѣхавъ *кънe и милува*
В'снѣгъ се милува!
Па съблича свилена долама | *Изподъ поясъ си* дѣсница слага.
Сетнѣ поклонъ къмъ *Бѣлата кремля.*
Блѣскатъ *в'него* (?) очи соколови, | Що в'опричникъ бѣха устремени.

И предъ него *гордо* се изправи (*гордо* не се изправя и не може да се изправи честният и решения кръвно да отмъсти търговец).

Отъ баща съмъ честенъ и юначенъ (?)

(А у Лермонтовъ: А родился я отъ честного отца.) „Потъмнява погледа му *остри* (!), | Мраз и трепет (?) му снага (?) побива. Ей ги двама мълкомъ се разхождатъ. (У Лерм. *Вотъ молча оба расходятся*).

Па го младо (!) татъкъ задъ рѣката | на полето равно заровиха. Буенъ вѣтъръ духа и *обвѣва*. (!) Гробъ безименъ въвъ поле широко.

Не ще посочваме отклоненията и неточностите в превода. Цитираните изрази са достатъчни, за да се разбере колко слаб и безпомощен е преводачът и каква непосилна задача си е поставил той.

№ 17. „Демонъ"—прев. Алеко Константинов[1])—Библиотека „Св. Климент", 1889—90 год.

Превода на Ал. Константинов поне е свободен от грубите грешки и безсмислици на некои от разгледаните пре. води. Нещо повече: в отделни места той не е лишен от известна поетичност. Но общо взето, той стои твърде далече от оригинала и с малки изключения е или бледно, безцветно копие от него, или пресилено ярка олеография. Най-характерните моменти, в които поетическата мощ на Лермонтова се проявява в пълния си размах, не са сполучливо предадени от Константинова. Нему не достига най-важното: силно творческо въображение и онзи поетически огън, който обусловва патоса на Лерм. поезия. А в „Демон" Лерм. проявява всичкото разнообразие на своята богата природа. Там наред с величието и „безобразната" красота на дивото, исполинското, могъщето, с грозната, зловещата сила на демоничното, намираме изобразена омайната сила на женственото, нежната и чиста красота на девственото и ефирното. Неговите стихове звучат ту с оглушителния гръм на литаври и тръби, ту с едва уловимите — като нежен шепот—звуци на еолова арфа. Разбира се, че опита на Ал. К. да предаде това богато и разнообразно духовно съдържание на един сравнително елементарен звуков инструмент — не можеше да успее.

Ще посочим само няколко типични примера, които говорят както за недостатъчно разбиране същината на превожданото, тъй и за неспособност—поради творческо безсилие—да го предаде.

Още в началото Ал. К. не е можал да предаде състоянието на демона, когато той си спомня за най-хубавите дни от миналото. У Лермонтова спомените са много: те се появяват на тълпи и го завладяват. У Ал. К. (както посочихме това и у Вазова) спомена е само един—невесел. Чисто Лерм. израз „предъ нимъ тѣснилися толпой", с който е подчъртана несдържаната, стремителна сила на масовото, многобройното, което се притиска—не е предаден у Ал. К.

В превода не се чувствува същo „ласкавата" приветли-

[1]) Участието на Пенчо Славейков в превода, както сам той после изповядва, е съвсем незначително — затова ний не поставяме името му след А. К, както е отбелязано в превода.

ва усмивка, с която кометата е поздравлявала демона; нито вечното странствуване на *керваните* небесни светила, нито „унилия“ ред на безплодните векове. Освен това преведеното е твърде неясно и неопределено:

Когда бегущая комета	И от комета устремена,
Улыбкой ласковой привѣта	С' усмивка ясна освѣтена,
Любила помѣняться съ нимъ;	Ловилъ и пращалъ поздравъ милъ.
Когда сквозь вѣчные туманы	Когато чрѣзъ (?) мъглитѣ вѣчни
Познанья жадный, онъ слѣдилъ	Можалъ е с' погледъ да слѣди
Кочующіе караваны	Движенията безконечни
Въ пространствѣ брошенныхъ свѣтилъ.	В' *безредъ блудящитѣ* звѣзди
И не грозилъ уму его	И не *заплашвали* ни часъ
Вѣковъ безплодныхъ рядъ унилый.	Умътъ му *вѣкове безплодни.*

Каква широта и сила се крие в изрази като „кочующіе караваны“ и „вѣковъ безплодныхъ рядъ унилый“, които не са преведени от Ал. К.!

Следнята картина е предадена твърде бледно и наивно:

Подъ нимъ Казбекъ, какъ гранъ алмаза	Казбекъ подъ него кат' ялмазъ
Снѣгами вѣчными сіялъ	Съсъ снѣгове си заблестѣ,
И глубоко внизу чернѣя	А на дълбоко се чернѣй
Вился излучистый Дарьялъ.	Дарялъ, извитъ кат' нѣкой змей.

Дарял се вие не като змей, а като жилище на змей. Терек скача като лвица — с космата грива и реве. Сравнението с лвица с космата грива е да се изрази буйността, устрема на течещата река. У Ал. К. сравнението—с тигрица — не е сполучливо.

Широката картина на „разкошната Грузия“, която Лермонтов рисува с необикновен замах, у Ал. К. е твърде безжизнена и изкуствена:

И передъ нимъ иной картины	Прѣдъ него други пакъ (?) картини
— Красы живыя расцвѣли:	— *Чудесно хубави на гледъ*:
Роскошной Грузій долины	В' разкошна Грузия долини
Ковромъ раскинулись вдали	С' цвѣтя попъстрени отвредъ,
Столпообразныя руины,	С' тополи стройни, с'водоскоци,
Звонко-бѣгущіе ручьи . . .	С' шумливи, пѣнести потоци...
Чинаръ развѣсистыя сѣни,	И с кипариситѣ прохладни,
Густымъ вѣнчанныя плющемъ.	Обвити в' бръшляни зелени.

И блескъ, и жизнь, и шумъ листовъ	И блѣскъ, и шумъ *отъ листове*,
Стозвучный говоръ голосовъ,	Стозвученъ екъ отъ гласове.
Дыханье тысячи растеній . . .	*Отъ птица, звѣръ, отъ человѣкъ*
И *ароматною росой*	И *съсъ роситѣ ароматни,*
Всегда увлаженныя ночи . . .	*Увлажени нощитѣ лѣтни.*

Подчѫртаните места в оригинала не само не са преведени точно, но са твѫрде променени, като са заместени с общи книжни изрази като „чудесно хубави на гледъ", „с' цвѣтя попъстрени отвредъ", между които има и нескопосни: „и шумъ отъ листове" (на книга листове!), от птица, звѣръ, отъ человѣкъ, „и съсъ роситѣ ароматни,—увлажени нощитѣ лѣтни".

Танца на Тамара—едно от най дивните места в поемата, е предаден сѫщо несполучливо:

То вдругъ помчится легче птицы,	Ту леко *впустне* се кат' птичка,
То остановится—глядитъ . . .	Ту спрѣ се—ту *започна пакъ* (?),
То вдругъ наклонится не множко,	Ту по килима повлѣче,
И по ковру скользитъ, плыветъ	Като *с' глава надолу кивне*(?)
Ея божественная ножка.	Прѣкрасно, дивно си краче.
— И улыбается она	И *изявява си страстьта*
Веселья дѣтскаго полна.	*С' усмивка чудна на уста* (?)

Пѫлната с движение и светкавична бѫрзина картина, кѫдето Лерм. изобразява боевият устрем на младия княз е сѫщо така слабо и неловко предадена:

Привставъ на звонкихъ стременахъ,	И князътъ безъ да прогълчи, повдигна се на стремена,
Отважный князъ не молвилъ слова;	
Въ рукѣ *сверкнулъ* турецкій стволъ,	И пушката от рамена измъкна, и *с' камшикътъ плясъ!*
Нагайки щелкъ—и какъ орелъ	И летна кат' орелъ *завчасъ.*
Онъ кинулся . . . И выстрелъ снова,	Изгуби се . . . и *гръмна пакъ.*
И дикій крикъ, и *стонъ глухой*	И крѣсъкъ дивъ изъ нощний мракъ
Промчались въ глубинѣ долины.	Екнà изъ глухитѣ долини.

Тревогата и бѫрзината на бягащия кон сѫщо не е предадено добре от Ал. К. Конят у Лерм. е *уплашен* и разтревожен; и „впередъ *безъ памяти* летитъ"—у Ал. К. той е *разярен.* У Лерм. той пристига запенен в дома на Гудала. У

Ал. К. той пристига „в' скачъ"! Омайния шепот на демона, пълен с нежност и галйовност, с които пленява и омагйосва душата на Тамара, изразен от Лермонтова с такова тънко изящество, у Ал. К. е изгубил почти своята вълшебна сила:

Лишь только ночь своимъ покровомъ
Верхи Кавказа осѣнитъ,
Лишь только міръ, волшебнымъ словомъ,
Завороженный замолчитъ,
Лишь только вѣтеръ надъ скалою
Увядшей шевельнетъ травою...
Лишь только мѣсецъ золотой
Изъ за горы *тихонько* встанетъ
И на тебя *украдкой* взглянетъ . . .
И на шелковыя рѣсницы
Сны золотые навѣвать. . . . .

А щомъ се спусне мрака нощенъ
Върху Кавказкитѣ гори
И надъ свѣта *омаломощенъ*
Спокойствие се възцари,
И щомъ вѣтрецътъ надъ скалата
Се разлюлѣе (?) низъ трѣвата
И отъ далечъ задъ върховетѣ,
Луната златна щомъ изгрѣй
И с *кришомъ* слабо (?) *те огрьй* . . .
Надъ твоя образъ *уморенъ*
Азъ сладъкъ сънь ще ти навѣя.

В молбата на Тамара към баща ѝ у Ал. К. се срещат принадени изрази, които са в противоречие с оригинала: у Ал. К. Тамара се обръща към баща си и го моли да я утеши. Лерм. Тамара знае, че той не може да стори това и не говори нищо подобно. У Ал. К. Тамара говори, че в манастиря ще смири *бурната* си душа. Тихата, кротка Тамара с бурна душа! За сметка на Ал. К. остават изрази като: „Сърдцето ми въвъ огънь пламва", „В' тъга душата ми гори" . . . „За менъ вечъ нѣма веселия"—пресилени и книжни.

Лекия, въздушен образ на демона, който се вестява без звук и „без следа" и тихо сияе като звезда в лекия дим на тамяна, у Ал. К. *лежи* „прѣдъ нейния разпаленъ умъ".

Грозната сила на озлобеният и тържествуващия демон, когато говори на ангела, като повтаря: „она моя", не се чувствува у Ал. К., у него думите са без твърдост и енергия:

Она моя—сказалъ онъ грозно.
Оставъ ее — *она моя*
Явился ты, защитникъ, поздно
И ей, какъ мнѣ, ты не судья!

Тя й моя—*той му възвъсти*—
Махни се, *отлети назадъ*,
С' защита късно се вѣсти!
Не ти ще съдишъ менъ и нея.

Страстната реч на демона, изразена с реторичен патос — у Ал. К. е преведена слабо. У Лерм. демона се явява пред Тамара като тайна, невидима сила, която се чувствува само; тя е виждала образа му насяне, а у Ал. К. Тамара го е вече видяла: „азъ онзи съмъ, когото ти *видъ* прѣзъ нѣколко нощи". У Лерм. Тамара *смътно отгатвала* тъгата му — у Ал. К. — „комуто ти *разбра* тъгата". Гордият индивидуализм на демона добива израз в многократното по-

второние на личното местоимения я — повторено 7 пѫти в X глава, повторение, което придава особена сила и твѫрдост на израза. Особена енергия и настойчивост придава на израза повторението на „я“, което стои в началото на три стиха, а в последният е повторено и сред цезурата, у Ал. К. няма нито помен от това.

Я бичъ рабовъ моихъ земныхъ, — На рабоветѣ земни бича,
Я царь познанья и свободы, — Царь на свободното познанье,
Я врагъ небесъ, я зло природы. — *Природно* зло, небесен врагъ.

Тамара у Ал. К.—е твѫрде плачлива и постоянно вѫздиша: О, остави ме . . . О, Боже мой . . . О, Боже правий . . . О, чувай . . . Сѫвсем неуместни и наивно звучащи са последните ѝ думи кѫм демона:

Кто бъ ни былъ ты, мой другъ случайный, — Но какъ да е (!) другарь случаенъ,
Покой на вѣки погубя, — Покоя си като разрушамъ
Невольно я съ отрадой тайной, — Неволно *съсъ въсторгъ* потаенъ,
Страдалецъ, слушаю тебя. — Страдалче *страненъ*, азъ те слушамъ.

Следващите три стиха, от които двата не случайно почват с предупредителното „но“ и разкриват мѫката на боящето се от измама сѫрце, а третия — започва с вѫзклицанието о, за да се изрази по-силно молбата за пощада, не са предадени у Ал. К.

Но если рѣчь твоя лукава, — Ако рѣчьта ти е лукава,
Но если ты, обманъ тая, — Или измама ти таишъ.
О, пощади!... Какая слава... — Смили се . . .

Сравнително добре е преведена последната част от клетвата на демона, която почва с думите: „пучину гордаго познанья“ и свѫршва с „люби меня!“

Сносно са преведени гл. VII, ч. I, гл. VIII — X, II част, гл. XII—без русизмите „лобзание на две уста“, гл., XIII и последната част от глава XVI, която почва с думите: „и на груди ихъ вмѣсто лать“ . . .

(Следва).

КРИТИКА И РЕЦЕНЗИИ.

Бѫлгарското географско дружество и неговата библиотека.

Бѫлгарското географско дружество е основано на 9. ноември 1918. година. Неговата пряма цел е: 1. да спомага за научния развой на географията изобщо; 2. да ратува за научно-географското изучаване на бѫлгарските земи; 3. да урежда взаимно опознаване на Бѫлгария с другите страни в географско, стопанско и други отношения и 4. да популяризира между бѫлгарското общество географското и помощните нему учения.

Между многото средства, с които ще си служи дружеството, се предвижда да се издават научни и популярни трудове, карти, картини, списания, атлази и др. На пѫрво време дружеството е започнало издаването на *популярно-научна географска библиотека.* Библиотеката се сѫстои от отделни книжки, в които ще се разглеждат завѫршени вѫпроси из областта на географията, а именно: 1. популярно-монографични работи, 2. такива, които засягат цели отдели от общата географска дисциплина, и 3. популярни земеописни работи, които се отнасят до отделни географски области, отделни материци или политически целости. Ще се дава предимство на географията на бѫлгарските земи.

Географската библиотека се урежда от бѫлгарското географско дружество, което има за свой председател заслужилия професор по география *д-р Ат. Иширков* и под редакцията на професорите *д-р Г. И. Кацаров*, *Ж. Радев* и *А. П. Стоилов*, бивш директор на Етнографския музей.

В пѫрвия № на библиотеката е разгледана *„Западна Тракия и договора за мир в Нйойи“* от професор *А. Иширков.*

В тази си книга професор Иширков е разгледал: Западна Тракия в политико-народните опити за единство на бѫлгарския народ; Родопския масив и Западнотракийската граница според договора за мир в Нйойи; Границите на Тракия, според проекта на княз Черкаски; Македонодринския революционен комитет и името „Одринско“; Родопите в Бѫлгария и броя на населението в западнотракийските Родопи. По-нататѫк той разглежда: Низината на долня Марица вѫв физикогеографско и антропогеографско отношение (Дедеагач, Одрин, Димотика и Софлу); Беломорската низина (Гюмюрджина и Ксанти). Беломорския бряг (Порто-Лагос); Загубите на Бѫлгария според мирния договор; Сѫдбата на сѫюжнишка Западна Тракия (наредби на генерал Шарпи); Излаз

на Бѫлгария кѫм Бяло-море; Правата на Бѫлгария вѫрху Западна Тракия и икономическите врѫзки между двете страни и политиката в Тракийския вѫпрос.

Населението на Тракия сѫстои от турци, потурчени бѫлгари (помаци), бѫлгари и гѫрци, ала последните не надминават $^1/_3$ от цялото население на тая област. Миналото показва, че турци, помаци и бѫлгари могат да живеят приятелски едни до други под бѫлгарско управление, докато нито Гѫрция, нито Турция са дѫржели Тракия без насилие. Може ли да бѫде добро едно гръцко управление на територия, в която гѫрците са малцинство? Нещо повече: многото бежанци в Бѫлгария, насилията над население и затварянето на бѫлгарските училища показва несигурността на гръцкото управление в Тракия. Каква стойност може да има само един икономически излаз на Бѫлгария на Бяло-море при Деде-агач при гръцко управление? Трябва да бѫдат много наивни тези дипломати, които мислят, че бѫлгарската тѫрговия може да има свободен и безпрепятствен транзит през територия, политически владетел на която е Гѫрция.

Професор Иширков с рядка вещина и с отлично познаване на Тракия е написал напѫлно обективно своята книга. Тя представя един ценен принос по Тракийския вѫпрос и допринася много за отстояване правата на Бѫлгария вѫрху Тракия, права, които нито даже нашите противници не смеят да оспоряват, обаче политиците хвѫрлиха Тракия в обятията на Гѫрция и с това лишиха Бѫлгария от нейния най-естествен изход на Бяло-море.

Вѫв втория № професор *Ж. Радев* ни дава една хубава монография за *„Природната скулптура на високите бѫлгарски планини“*. — В тая монография, в която се разглеждат, както казва автора „Чудните природни хубости на нашите високи планини, които привличат погледите на всички ни. Кой не е приживявал сладките моменти на купнеж по високите планини, кому не се е пощяло да прекара няколко щастливи часа по висините на тези планини, да се покатери по чудно назѫбените им гребени, да надзѫрне в страховитите им скалисти долини, да поскита по стрѫмните им сипеи или пѫк да огледа от там надлѫж и нашир околната земя, околните плодородни долини и низина“. Всичко това ни привлича и радва безкрайно, ала радостта ни би била двойно по-голяма, ако ние можехме, поне отчасти, да си обясним образуването и развитието на тези високопланински прелести“.

Книгата сѫдѫржа следните отдели: 1. Разрушения и отнасяне по високите планини: а) Високопланинския регион; б) Изветряване; 2. Ерозия на течещите води: а) течещи води, б) долини и тяхното образуване; 3. Области, дето някога са господствували други отношения и дето е липсу-

вала течеща вода: а) движение и работа на ледника, б) ледникова скулптура по високите бѫлгарски планини. В това отношение са разгледани: Рила планина и Западните Родопи, Пирин, Шар, Кораб, Салакова-Караджица и Баба планина, Тези отдели са разгледани с вещо познаване на вѫпроса, който третират, и то на хубав език, поради което книгата, макар и да се третират вѫпросите научно, се чете с голямо увлечение. Сѫс своя труд г. професор Ж. Радев запѫлва една чувствителна празнина в нашата още бедна географска литература. От нея ние се научаваме да дешифруваме неписаната история на природната книга за образуването на чудно красивата скулптура.

Книгата сѫдѫржа картите на Пирин, Рила, Шар, Кораб и Салакова-Караджица планина, Перистерски дел на Битолска Баба планина, Папазгйолските и сѫседните му циркуси. В края на книгата са прибавени 16 хубави фотографии на местности, речни долини, циркуси и др.

В третия № професор *д-р Г. И. Кацаров* ни дава своята научна студия за *„Пеония“*, принос кѫм старата етнография и история на Македония. В тоя си труд професор Кацаров си поставя за задача да разгледа етнографията и историята на стара Пеония до римско време. Според автора, разглеждваният от него вѫпрос представя донекѫде и актуален интерес, защото в последно време грѫцкия професор Своронос се помѫчи да доказва, че пеонците били елини, обаче вѫпроса за националността на старите македонци още не е решен в смисѫл угоден на грѫцките учени. По тоя вѫпрос автора привежда мнението на френският учен Ad. Reinach, един от най-известните познавачи на античната история и етнография, в сборника L'Hellénisation du antique (Paris 1914 г.) казва: „Акарнанците са едвам елинизувани, етолийците, епирците, македонците току-речи сѫщо такива варвари, както останалите илирийци“. Значи видния французки учен, както и други безпристрастни учени, мисли, че старите македонци не са били от елинско потекло.

Авторѫт е разделил книгата си на пет отдела: 1) увод, 2) граници на Пеония, 3) етнографското положение на пеонците, 4) история на Пеония и 5) бит на пеонците. Всеки отдел е разработен грижливо. Според него, на север Пеония граничела с дарданите, градовете Стоби и Белазора (Велес) били пеонски. Страбон казва, че Вардар извира от Пеония. Пеонците достигали планините Бигла, Баба и Суха-гора. На изток долините на Брегалница, Луковица и Струмица били пеонски. Тукидит сѫобщава, че границата между пеонците и тракийците била планината Каркине (Беласица).

Старите грѫцки писатели считали пеонците, македонците и всички трако-илирийски племена за варвари, т. е. че не били гѫрци. Новите грѫцки историци от типа на Своронос,

за да докажат, че Гѫрция има исторически права вѫрху северна Македония, твѫрдят, че пеонците били гѫрци. Професор Кацаров е използувал всички стари и нови данни за народността на пеонците. С чисто научни аргументи той напѫлно подкрепя мнението на Томашека, Кречмера, Оберхумера и др., че пеонците са от илирийско потекло.

В края на книгата е приложена карта скица на Пеония, изработена от асистента по география г. Д-р К. Дрончилов вѫз основа на картата на R. Kiepert.

Книгата на г. професор Д-р Гаврил Кацаров е научен и ценен принос кѫм старата етнография и история на Македония.

Библиотеката на географското дружество с ценните трудове, що дава, заслужва подрѫжка на тези, които се интересуват от изучването на нашето отечество. Тя трябва да намери място вѫв всички училищни библиотеки, да се чете от учители, ученици, туристи и от всички, които обичат нашето отечество. Нека географското дружество по-често, макар голямата скѫпотия и да спѫва издаването на подобни книги, да ни дава своите ценни приноси за изучването на Бѫлгария в географско отношение.

К. Рачев.

География на селото. (Методико-географски очерк) от *К. Рачев.*

Под това заглавие г. К. Рачев е издал методико-географски очерк, в обем $11^1/_2$ печатни коли, малѫк формат, издание на „Слѫнце“.

Авторѫт е предназначил труда си предимно за пѫрвоначални учители, ала по новото, което той внася и препорѫчва на учителите при обучението по география, книгата му смело може да се препорѫча на всеки преподавател по география изобщо.

От предговора на автора се вижда, че той е използувал сѫчиненията на меродавни педагози-географи. Разделил е труда си на три части: 1) *обща част*, 2) *специална част* и 3) *селото.*

В пѫрвата, *обща част*, автора дава методико-географски упѫтвания на всеки, който борави с преподаване на география. Преди всичко посочва, що е предмет и задача на географията, прави кратѫк преглед на историческото развитие на тая наука, ясно подчѫртава нейният енциклопедически характер, както и определя мястото ѝ между другите научни дисциплини. При това набелязва много правилно нейното грамадно общообразователно значение и ползата от изучването ѝ от всекиго, независимо от специалността, поради голямата доза от практични сведения, които тя дава. Ето защо той посочва нововѫведения и желателни промени в днеш-

ното обучение по география, като има пред вид, както вече споменахме, мненията на европейски педагози-географи и ги приспособява на наша почва.

Автора счита като основа в географското обучение *нагледността*. За тая цел учениците трябва да се приучват към самостойни наблюдения, да съпоставят, да заключават. Препоръчва учебни излети на учителя с учениците, добри учебници, избягване обилието от числени данни, даването им в кръгли величини и съкратяване номенклатурата до минимум. Като нагледни помагала препоръчва глобуса и картата, фотографии, диапозитиви, картини, колекции от минерали и растения, с една дума отлично уредени географски кабинети: учи учителя да подтиква ученика да търси винаги вътрешната връзка между географските елементи и причинната връзка между географските явления. За постигане това последното, автора препоръчва на преподавателя да си служи главно с *диалогичната учебна форма*, при която учителя чрез въпроси да извлича от ученика всичко онова, което той е наблюдавал, и да го научи да групира и сортирова получените самостойни познания. При *акроаматичната учебна форма* автора препоръчва на преподавателя да предава материята живо и увлекателно, да има много познания по предмета и да се вдъхновява от любов към работа. „От учителя по география, казва той, се изискват толкова сериозни познания, щото с право бихме го броили като идеал, за достигането на който трябва да се стремим". А тъй като географията постоянно се допълня с нови факти до там, че на учителят е почти невъзможно да следи всичко, автора на „География на селото" настоятелно препоръчва да се уреждат периодични педагогически курсове, чрез които учителите да се държат в течение на всичко ново в географията, като наука и като учебна дисциплина. Защото, казва той: „географията изисква преди всичко широко и всестранно образование. Тя се докосва до най-разнообразните отрасли на естествознанието — зоологията, ботаниката, геологията, минералогията, физиката, химията и др., а същевременно широко обгръща областта на историята и другите хуманитарни науки . . ."

По-нататък във втората, *специална част*, г. К. Рачев дава теоретични и практични упътвания на учителите по география. Той ги съветва да направят от здравото и нормално дете „деятелен наблюдател, изобретател, пътешественик и неуморим изследовател, експериментатор". Ето защо и началния курс по география трябва да почне именно с *география на селото*, сир. със запознаване детето с окръжаващата го природа. Учениците трябва да се запознаят преди всичко с орографските форми и хидрографските елементи, и то с нагледни примери, било като излазят в околността, би-

ло като се изведат в училищната градина. След това по асоциация препоръчва да се пътува, макар и мислено, по частите на планината, по долини, по реки, като винаги ученика трябва да тръгва от нагледното и постепенно да стига до непознатото, отдалеченото. Учителя трябва да се старае да даде на ученика всички тия елементи във форма разбрана и ясна. Тук не можем да не похвалим автора, задето той препоръчва на учителя да не пропуска „да се вмъкне в духа на ученика малко поезия, в смисъл да развие у него любов и очудване от природата", и както казва по-нататък, „най-сетне да свърже, тъй да се каже, с природата известно приятелство, което на известна възраст би се обърнало в почит към природните закони. Това чувство е необходимо, да не би човек в алчността си да гледа на земята като на роб, та да я изтощи бързе. Първите географски познания са най-благоприятни да се вмъкнат в душата на ученика тези прости, но велики мисли за общо равновесие, за природна солидарност и ред, установен от природните закони..." Тези ценни бележки на автора са едва-ли не едно от найхубавите места в неговата *„География на селото"*, дето между другото изтъква, какво голямо възпитателно значение има географията в реда на учебните дисциплини.

В третата част, същественаta — *селото* — автора вече дава строго определен план, по който трябва да се изучава географията на селото. Препоръчва в случая *концентричния* метод, според който материяла трябва да се вземе в два концентрични кръга, като първия си поставя за задача да даде елементарни познания за селото, а втория — да разшири тия познания така, че ученика да схване, какво неговото село е малка част от неразделното цяло—неговото отечество, а после и от останалите части на света. Той формулира строго определени принципи за изучаване на географията, между които най-важният е тоя, че учи учителя да изтъква взаимодействието на географските явления и накрай да подчертае—какво влияние упражняват тия явления върху човека. Препоръчва да се начене от *наблюдението*, като се сведе първоначално географията към предметното обучение, та като се почне от видимите неща, децата постепенно да се запознаят с по-отдалечените. По такъв начин те ще получат първоначални познания от математическата и физическа география, биогеография, включително антропогеографията и на частите ѝ—политическа и икономическа география. Така, всеки път, като се изучават явленията на местната география ще се извеждат понятия и от общата география, при изучване географията на селото ще се изтъкне необходимостта от запознаване и с други далечни страни.

При втория концентричен кръг, като се изхожда винаги от селото и детето като се е запознало вече с това, че

селото и света са подчинени на едни и сѫщи географски закони, автора дава план, как да се запознае ученикѫт и с другите части на света. Тук вече препорѫчва употребата на глобуса за обяснение на ден и нощ, географска ширина и дѫлжина, климатически пояси, нееднакво дѫлги дни и нощи, изменение на температурата, влияние на релйефа вѫрху температурата и накрай особено да се наблегне за влияние на температурата вѫрху човекѫт и неговата дейност. По асоциация учителя достига до пѫрвоизточника на температурата— слѫнцето, като изтѫква неговото грамадно значение за живота на земята и покрай това учителя запознава учениците и с другите небесни тела. И все вѫв врѫзка с температурата, учителя, според плана на автора, минава вѫрху производството, значи вѫрху богатствата, отначало богатствата на селото, поминѫците, които извличат тия богатства, а после вѫрху богатствата на сѫседните страни и по-далечните такива. От тук учителя чрез вѫпроси тѫрси от ученика да посочи главният елемент от дейността на човека — труда, неговата необходимост, разделението му, от дето леко минава вѫрху различните видове човешки организации, общественост, солидарност. Така под ловкото рѫководство на учителят, ученика логично извлича едното като последица от другото и чрез асоциация по контраст и подобие духа на ученика трябва да се носи далеч от родината, за да се вѫзвѫрне по сѫщия пѫт пак кѫм нея. Накрай автора препорѫчва на учителя при случай да прочете на ученика подходящи четива за селото или покрайнината, като знае, какво удоволствие получават децата при прочит на картини от селския живот, картини от природата. Автора, понеже трѫгва от наблюдението, не забравя горещо да препорѫча излетите из селото и неговата околност и да даде програма относно наблюденията, които ще послужат за изучаване на географските елементи от пѫрва необходимост.

Изцяло взето, тоя кратѫк методико-географски очерк е крайно сѫдѫржателен и от пѫрва необходимост за всеки преподавател по география. По план работата е отлично подредена; тя дава ценни и нови мисли за географията като наука и учебна дисциплина, а именно докосва се до сѫщността на новата география, като с право вѫзстава против погрешния вѫзглед, какво географията е второстепенен предмет; учи учителя да гледа на географията като на философия и да я предава така на учениците, че да внася в тях разбирането тежестта, с която се слагат вѫрху нас силите на материята, както и използуването и дисциплинирането на тия сили за щастието на хората; значи, кара ученика да схване ясно взаимнодействието между човек и природа и в заключение налага на учениците да разберат, какво географията трябва да бѫде преди всичко *човешка*. Ав-

тора посочва на учителя нови и модерни похвати при преподаването на географията, като го напѫтва да изисква от учениците самостойна, почиваща на наблюдение и разсѫждение работа и постепенно да разширява познанията им чрез сѫпоставяне и сравнение. Препорѫчва главно — *концентричния* метод, като не пренебрегва и известните вече — *аналитичен* и *синтетичен*. Изисква от учителя богати познания по специалността му, живо и картинно слово, любов кѫм работата. И само така, заключава автора, географията ще престане да бѫде суха номенклатурна и препѫлнена с числени данни наука.

Накрай, автора не пропуска при случай да припомни на учителя, какво той е длѫжен да изтѫкне пред учениците голямото вѫзпитателно значение на географията. Както вече цитувахме, иска от учителя да вѫзпита у ученика любов и благоговение кѫм природата и природните закони, любов кѫм родината, любов кѫм труда, чувството на общественост, солидарност, че един работи за всички и всички за един. Изобщо от най-ранна вѫзраст чрез препорѫчаният от автора начин на преподаване, ученика трябва да разбере, че географията е истинска общообразователна наука и с високо вѫзпитателно значение. Нека книжката „География на селото“ бѫде настолна книга на всеки учител по география, който желае да постави тоя предмет на сѫответната му исота.

Люба Ковачева.

Хроника и съобщения.

Новооткрит портрет на д-р Петър Берон.

До сега се мислеше, че от знаменитият автор на рибния буквар — д-р П. Берон [1]) не е останал никакъв портрет и че неговия мил и светъл образ за винаги ще остане в тъмнина за българските поколения, за просветата на които той толкова се бе грижил. Днес, обаче, с радост може да отбележим и оповестим, че разполагаме не с един, а с два негови портрета, един на големина $^{50}/_{68}$ и друг по-голям — $^{115}/_{172}$ см., художествено изработен с маслени бои от първия български художник *Николай Павлович!*

Преди няколко месеца се получава в М-вото на нар. просвещение заявление от подполковник Павлович Николай, от София, който, като съобщава, че до сега е пазил портрета на д-р П. Берон, chef d' oeuvre'a на покойния му чичо — художника Николай Павлович, моли, за да не отиде тая народна ценност на чуждо място, да се откупи за художествения музей, тъй като тоя портрет не само че е едно от най-хубавите творения на Павловича, но и един извънредно ценен паметник в историята на българската живопис, като при това увековечава и образа на знаменития български учен и педагог д-р П. Берон.

Министра на народ. просвещение г-н Ст. Омарчевски веднага назначава комисия, която преглежда, оценява портретите и ги откупува, и днес големия портрет на д-р П. Берон оживотворява кабинета на М-ра на народното просвещение.

Д-р П. Берон не е искал да бъде фотографиран, и неговия приятел художника Николай Павлович, който е бил възпитаник на Берона — желаейки да увековечи образа на тоя „славен човек", го е снел първом крадешком с молив на скица (crocui), която много по-късно, както се вижда от обнародваното по-долу писмо на художника, той изработил с туш, а по-после възпроизвел художествено от нея образа на родолюбивия българин в споменатите два портрета с маслени бои, още повече че той го е добре познавал. Тука ние поместяме скицата и фотография от малкия портрет, — големият е също такъв, само че в увеличен вид — естествена големина. Ето и самото писмо, предадено буквално:

---

[1]) Гледай статията за същият от Г. Дочев в тая книжка.

Д-Р ПЕТЖР БЕРОН — пжрвоначалната скица, по която отпосле е работен портрета.

Господ. Стефанъ Р. Беронъ
въ Браила.

Презъ половината на изтеклата 1885 година азъ се премѣстихъ да живѣѫ въ София, по която причина пренесохъ изъ Свищовъ и книжя и хартии що имахъ. Между тия кни-

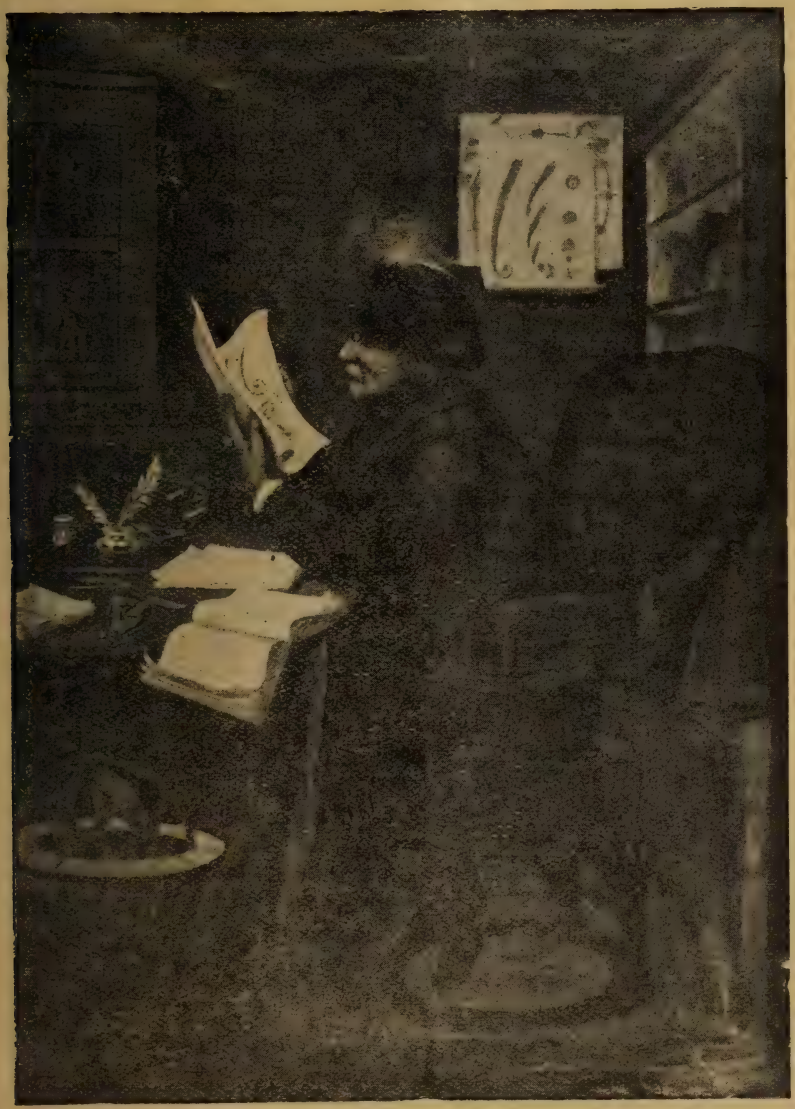

Д-Р ПЕТЪР БЕРОН, — портрет, изработен от първия български художник Николай Павлович.

жя намѣрихъ, за голѣмо щастие, оня чьртежь отъ ликътъ на покойния старецъ, Докторъ П. Берона, за който ликъ бѣхъ Ви казвалъ веднажь, че сьмь снелъ много повьрхностно крадешкомъ, когато покойния въ Крайова ми разправяше и разглѣдоваше единъ астрономически чьртежь, що бѣхъ изобразилъ спорѣдъ разказитѣ му. И така, слава Богу, ний, или по-добрѣ — нашия български свѣтъ, ще имаме овѣковѣченъ ликътъ на този славенъ човѣкъ. При всичко че намерения чьртежь е доста повърхностно и само въ контура изобразенъ, той пакъ е доста вѣрно снеменъ. Улесненъ прочее отъ тоя чьртежь, азъ сьмь съчинилъ картина, която да представлява характеристичнитѣ дѣйствия и направление на личностьта. Съ тая картина се занимавамъ по настоящему и изобразявамъ съ краски въ малъкъ размѣръ единъ очеркъ (crocui), според който съ време да може се направи въ голѣмъ размѣръ отъ природна величина съвьршенна картина, въ какъвто размѣръ, казвам, и ще си има важностьта. Нъ такава картина ще може да се изработи само тогава, когато нашата народна библиотека, или музей, какъвто се проектира да се построи въ София, ще опредѣли да располага сумми за такива работи, т. е. да събира ликоветѣ на наши знаменити личности, били тий забѣлежителни по тѣхнитѣ литературни или други каквито да било душевни произведения. Азъ показахъ той случай за изработването за това, защото азъ самъ, оставенъ на собственни срѣдства, не сьмь въ положение да извьрша такава една голѣма работа, която едвали ще може се доискара и въ година врѣме. Нъ вѣрвайте, че ако за сега не могѫ да изработѭ нѣщо по забѣлежително, то азъ ще оставѭ съ тая малка картина, която сега съчинявамъ и работѭ, толкова, колкото ще е достаточно да бѫдѫт изразени приликата и дѣйствията на покойния, тъй като азъ познавамъ добрѣ самаго него лично, какъто и дѣлата му.

Щом достигна съ изображението изискуемата цѣль, ще снема отъ него фотографическа копия и ще Ви ѭ испратіѫ да ѭ развидите и да си дадете мнѣнието врьхъ приликата и въобще, слѣдъ което мнѣние могѫ да додамъ поправки.

Ако искате да знаете за мене, азъ бѣхъ до преди десеть месеци чиновникъ — окржженъ училищенъ инспекторъ, а за сега нѣмамъ никаква длъжность и работа.

Въ заключение поздравлявамъ Ви най-искренно и сьмь Вашъ приятель.

София, $^{13}/_{25}$ февруарий 1886 год. Н. Павловичъ.

Вел. Йорданов.

Френското средно образование. До 1902 год. френските класически средни училища (лицеи и колежи) бяха сѫвсем отделни от реалните и се ползуваха с традиционно

име, поради което преуспяваха, а реалните училища (l'enseignement spécial) слабо се посещаваха, стояха като закръпка, въпреки нуждата от практически познания за живота, която бе наложила тяхното откриване. В 1902 се направи реформа, която създаде единно средно училище с „разнообразие в единството" т. е. с различни отдели, чрез които се помъчиха да примирят и поставят наблизу ръка за ръка двете култури — класическата и реалната. Още тогава привържениците на старата класическа школа протестираха, но по принцип единното училище бе прието — критиките се отнасяха до претрупаността на програмата, дележа на отдели (цикли), малкото часове за класна и лична работа на ученикът и пр. Педагогическите прения, прекъснати от войната, след нея пак бяха подзети. И то още по-усилено. Посочиха се слабите познания на абитуриентите по латински език и, което е по-важно, и по майчиния. Явиха се ярки закрилници на класическата и хуманитарната култура. Редом с това и тяхни противници — борци за единната школа, за засиляне връзката между училището и нацията, между реалния живот и мисълта; без да искат да разрушат класическото образование, те искат средното училище да дава обща култура, но да не изпуща от очи и нуждите на времето си. Борци в живота са нужни, казват по-практичните, друг елит трябва да се създаде, добавят други — нацията не бива да бъде засенчена, надмината от другите раси. Намеси се малко и политиката: чрез единното училище се смята, че вратите на средното училище се отварят за най-способните деца — чрез подбор — от цялата нация, а не само за богатите класи. Училищната власт изглежда, че клони към засиляне класическото образование, прениятa продължават и сигурно в такава напреднала страна като Франция ще бъде налучкан целесходен и ползовит път. Науспоред, обаче с промяна на програмата стои и въпроса за методите, за начина, по който трябва да се работи. Гюстав Лйо Бон в Les Annales от 5 февруарий т. г. го подига. Пресилени са, сигурно, черните краски на сегашното — Франция е и ще бъде страна на мощна култура — но изобщо мислите на Гюстава Лйо Бон са от голям интерес и за нас. „Министра, който дава проекта за нови реформи, повтаря, че целта на образованието трябва да бъде преди всичко формиране на духа... За жалост — и тук е заблудата — методите, които се употребяват, не могат, според мнението на самите професори, да формират духа. Те го толкова уморяват, че всички преподавани материи се забравят няколко месеца след изпита. Нашите найдобри училищни методи не са способни да формират дори само интелекта, камо ли да допринесат за характера. А всички психолози знаят, че хората се ръководят повече от своя характер, отколкото от своят интелект. Но това на изпита не

може да се установи, и то не засяга тъй отблизу учителите — все едно им е прочее, че учениците не са добили схващане *смисъла на възможностите* и *усет за реалността* и че са осъдени повече да пребродят живота, без нищо да разберат и, следователно, без да играят полезна роля. *Не разнообразни (всевъзможни) дипломирани хора са нужни, а истински елит*... В наши дни богатството на една нация състои не във флотата ѝ, не в златото ѝ, не в топовете ѝ, а единствено в *достойнството на нейният умствен капитал.*" Как да се формира тоя елит? Гюстав Лйо Бон се спира на бележитата книга на белгийския професор Buyse върху обучението в Съединените Държави (Америка) и посочва, че употребяваните там методи се различават от френските. Разказване по учебниците е строго забранено. Учениците имат малко книги в ръце. Карат ги да гледат и наблюдават самите неща, наместо да се задоволяват с образите им. Научно или литературно, всяко обучение е чисто експериментално. Дори и обучението по история, което изглежда, че най-малко се подава на тоя начин на работене, и то макар не дотам пряко, се води по тоя метод. Разказите по ръководствата са заменени с разглеждане и изясняване разни документи, медали, предмети на изкуството, фотографии, паметници. С такъв метод, що буди самодейност, народа, който го практикува, може, според Шателие, да създаде по-висше човечество. Гюстав Лйо Бон завършва, като изтъква, че психологичните особности, характерни за всеки отделен народ, представяват наследство, върху което много дълбоко не би могло да се влияе, но известни методи, пригодно приспособени, са в състояние да въздействуват или поне да ориентират някои елементи у личността, като у елита всадят освен интелектът и това, което му липсва, *способност за организиране,* без която няма правилно ръководство и плодовити лични и за нацията резултати.

Урок по мълчане. *Монтесори* препоръчва за детските училища един интересен урок — мълчане. След нервното възбуждане, което произвежда наблюдаването или свободната игра, няколко минути спокойствие са нужни. В мълчанието и неподвижността мускулите се отпущат, нервите се успокояват, възбуденото състояние от игрите изчезва. Но освен полезната смяна на упражнения и почивка, урока по мълчане има и друга ценна изгода: той е възпитателно средство за волята. Да накараш детето да мълчи и да се не движи, ще рече да го приучиш да възпира импулсите си, повелителните прояви на неговото естество, които го заставят буйно да се движи и да шуми. Усилието, което се изисква за това, е същото като онова, което детето ще трябва да прояви, за да не удари другаря си, да не откъсне плод от

чужда градина, да стои мирно в стая при болен. На урока по мълчане мнозина гледат като на ценно възпитателно средство, което се гради на най-солидните закони на детската психология, а други се отнасят скептично към него. (*Journal des Instituteurs*, октомврий 1921).

За закъснелите по развитие деца. В Париж са се загрижили да се направят опити за помагане на закъснелите по развитие деца. Знае се, че тяхния брой е значителен и че те спъват обучението и пречат в работата на класовете. Освен това, оставени пък с деца по-малки от тях, те им зле влияят във възпитателно отношение. Наместо да ги оставят без полза за самите тях да стоят в класовете и да бъдат смятани за лоши ученици, или да станат негодници, като ги отстранят от училището, решили да ги съберат в отделни класове и като се позовали на това, че закъснелите по развитие деца всякога намират удоволствие в ръчната работа, взели за основа на тяхното обучение разните ръчности. Ето и програмата на тяхното обучение: четири часа занятия в ден, и то обучение повече нагледно и експериментално. Един час и половина експериментална геометрия или таксиметрия и геометрическо чертание. Половина час гимнастика или пение. Около два часа работа в работилницата, дето децата привикват да употребяват обикновените уреди по столарство и железарство.

Добитите резултати са били задоволителни и са показали пригодността на тая активна метода. Интересът у децата е бил значителен, прилежанието им повишено и ползата за тях очевидна. По тая причина в единадесет парижки основни училища са били отворени такива класове за закъснели деца. Общинския съвет е изказал желание, такива класове да се отворят във всички парижки основни училища (*Le Manuel Général*, октомврий 1921 год.).

Изобщо пък за анормалните деца се подига наново въпрос в скандинавското списание Vor Ungdom (1921). Настоява се, те без друго да бъдат отделени в други училища. Обучението с тях да бъде предимно устно, приспособено към особеностите в естеството на всяко дете, към неговите вкусове и способности. От това тия деца имат много по-голяма нужда, отколкото нормалните — то е едно от първите условия за успешно работене с тях. Редом с това, естествено, трябва да се дава и по-голяма грижа за тяхното морално възпитание. Колкото се отнася до интелектуалното им образование — най-пригодна за него е ръчната работа, методично преподавана. Рисуването също много може да допринесе[1]). У нас, в София, се прави опит за обучение на анор-

[1]) В Германия има вече отдавна отделни институти за такива деца. Гл. докладите на командированата учителка в Германия Мария Славова, „Учил. Прегл.“, кн. X 1921 год. и кн. кн. 1, 2 и 3 т. г.

малните деца с откриване на една паралелка при едно столично училище.

Картата в обучението по география. Известно е, че още в „Емил" Русо се изказва против сложните по направа глобуси, както и сложните карти. Ученика трябва да знае не да чете картата, а сам да я прави — представата за местностите да му бъде пълна. В януарската книжка на Revue pédagogique се заговаря пак върху обсъждания неведнъж въпрос за ползата от картата при обучението в основните училища и прогимназиите. Картата несъмнено е полезна, но и най-добрата карта е мъртва. Кроките, които децата виждат да се развиват постепенно на черната дъска, като се минува от физическата география към икономическата и политическата, са живи и от естество много повече да ги заинтересуват.

Мързеливостта у учениците. В Revue pédagogique, декември 1921 год., Boyche подига въпроса за мързеливостта у учениците. Има в нашата педагогическа работа една основна заблуда: повече духа на детето гледаме и смятаме мързеливостта за грях. Оттам и цял куп наказания, редица поправителни мерки се сипят върх децата. Трябва да разглеждаме детето от друга гледна точка: проявите на интелекта и на волята са плод на мускулната и нервната работа; ние мислим, само защото нашият ум работи във връзка с разните промени в нашият организъм. Мързеливецът е немощен, отпуснат, разсеян. Освен това има и разни видове мързел, и първата задача на възпитателят е—подпомогнат от семейството и лекарски съвети — да определи естеството на своите ученици с оглед на пригодността им за умствена работа, т. е. дали са наднормални, нормални или болни, поднормални. Ето защо без друго трябва да се засили и да се впише в програмата за изпит на кандидатите за учители и физиология, и психология на детето. Редом с това се препоръчва: а) разпределянето на децата в групи за занятие (класове и др.) да става не по възраст и знания, а по манхаймската система — според типовете интелект; б) много по-близко общуване с родителите, които без друго да се привлечат в школската образователна работа.

Ученическите кинематографи. Предметите, явленията, с които имаме работа при обучението, трябва да си дадем всичкия труд — колкото и голям и да е той в някои случаи, да ги видим — защото самото виждане е почти знание.

Проекционните апарати са най-могъщото средство за това. Те дават възможност на голямо множество да проследва развиващето се явление, събитие. Голямото увеличе-

ние позволява и най-дребните подробности на наблюдаваните предмети да виждаме с достатъчна яркост и ясност. Хубавото зрелище се отпечатва дълбоко в съзнанието. В някои случаи, при микроскопичните предмети, е по-добре един и същ образ да се наблюдава по-продължително време— в такъв случай проекционният апарат трябва да е нагоден за така-нареченото неподвижно, задържаще се проектиране на картината (диапозитива, фотограма), или самия предмет, по епископичния начин. В друг случай е по добре картините да следват бързо, за да се даде идея за естествения развой на явлението. Такива картинки, пригодени за бързо движение, наричаме филм, а проекционният апарат, който ги проектира, се нарича кинематограф. Да разгледаме накратко принципите му. В кинематографът има приспособение, за да се постави в непрекъснато движение самия филм, върху който са картинките. Вследствие на физиологичната особеност на ретината да задържа тези впечатления, картинките, бидейки в движение, дават впечатление на първичното движение, от гдето са снети. Нуждни са 16 картинки (образа) да са били снети в секунда, което отговаря на последователни *пози* (*положения*) на движущия се предмет в промежутък $^1/_{16}$ от секундата — колкото време остават образите върху ретината. Да нумерираме тези образи, картинки 1, 2, 3 . . . и нека гледаме образ № 1, после да го *затулим*, по възможност за много късо време, ние ще продължаваме да го гледаме и през затулянето — (затъмнението) му и даже малко по-късно. Използуваме затулянето на образа № 1, за да го заместим с другия под № 2. По такъв начин ние ще гледаме едновременно и № 2 от непосредствено впечатление и № 1 от задържането му върху ретината. И понеже неподвижните, непоместените части от предмета се съвпадат и за двата образа и впечатлението № 1 вече ослабва, окото ще има именно впечатлението, че положение № 2 е свързано и произлязло след № 1, както при движението. Като продължаваме последователно да заместваме разните нумера, окото ще възприеме последователната редица от положения, и свързването на движението ще бъде осъществено. За да бъде произведеното *очно* движение такова, каквото е било външното, трябва темпото (ритъма) на последователното заместване на нумерата да бъде същото, каквото е било на последователните *положения (пози)* на предмета.

Движението на филма, върху който са картинките, се извършва или като въртим с ръка една дръжка, свързана с назъбени валяци, които влачат филма, или още по-добре със специален двигател, мотор. Ето тази е особеността, прибавката, за да се нарече проекционният апарат — кинематограф.

И двата начина на проектиране със задържащи се картини, наречени диапозитиви или фотограми и с движущи се

картини, наречени филми, са еднакво ценни при нагледното обучение, трябва само според случая, да се употребява единият или другия начин. За това трябва пък и всеки проекционен апарат да се приспособи и за единият, и за другия вид проектиране.

Известно е на учителството и просветните дружества, че още от 1906 г. Министерството на народното просвещение достави около 240 проекционни апарата и 14000 диапозитиви. Апаратите и диапозитивите се предаваха и сега се предават, за временно ползуване на училищата, дружествата — непрекъснато циркулират из България. Има отредена и специална проекционна служба за целта, която е в III Соф м. гимназия, според окръжното на М. н. п. № 2638 от 2. II. 1921. Апаратите са пригодени за проектиране на фотограми. Същите, обаче апарати — с посочената добавка, са приспособими и за подвижни проекции. Пишущия тези редове е правил опити с разни системи прибавки, наречени предница, глава, с апаратите на Министерството, малките и големите, и както трябва да се очаква, тези апарати стават на кинематографи. Като тъй, всички, които имат от тези апарати, като им прибавят тази предна филмова част, ще имат апарат за подвижни и за неподвижни проекции. Напоследък дойдоха проекционни апарати кинематографи добри, на стойност около 14000 лева — всичките части. Само филмовата част е 8000 лева, а останалите части 6,000 лева. По такъв начин, вместо да даваме 14,000 лева, тези, които имат който и да е един от двата вида апарата, ще дадат само 8,000 лева за предната филмова част и да си приспособят апаратът и за двата вида проектиране, почти с половина цена.

Съществено обстоятелство за използуването на един проекционен апарат е, да разполагаме с интензивно, ярко и сигурно осветление. Без това, безцелно е вземането или държането на проекционен апарат. А такъво осветление получаваме само с арковата лампа или специални крушки, т. е. там, гдето има електричество.

За това добре ще си служат с проекционният апарат онези, които разполагат с електрична енергия.

Напоследък, от една година и нещо, се заговори живо между учителството за образуване ученически кинематографи. Такъв вече съществува в София и дава добри резултати. Ученически се наричат, понеже се подбират диапозитиви и филми с учебно-възпитателно съдържание. Съществува, обаче, празднина — липса на филми, диапозитиви вече имаме, из българския живот. Доставените в 1906 г. от странство диапозитиви третираха и чужди сюжети. Ето защо още и тогава Министерството, чрез проекционната служба, почна да приготовлява български диапозитиви. По причина на войните, това приготвяне се прекъсна, но от миналата година се образува пак при

проекционната служба работилница за такива диапозитиви. Сега предстои на тази служба, за да се развие до своята пълнота, съвършенство, да образува работилница за приготвяне и български филми за учебни цели — за ученическите кинематографи. — Но отварянето на такава работилница изисква много средства — след това, чистите без картинки филми също струват много и ако нямат голямо обращение, ще са един грамаден баласт за бюджета ни. Затова е нуждно предварително да се отворят поне 40 ученически кинематографи и произведените български филми да се препращат на всички, както сега се препращат от проекционната служба диапозитивите, били те наши или чужди.

Всички училища, в които има проекционен апарат и електрично осветление, като си набавят и филмодвижещата част, ще имат кинематограф. Веднаж приспособени толкова апарата, от приходите им ще може да се издържа и работилница за български филми.

Дано хубавата идея за ученически кинематографи и с български филми се подеме живо от учителството и в скоро време се отворят навред в страната ни такива, с което ще се даде голям тласък на нагледното ни обучение.

Министра на нар. просвещение г-н Ст. Омарчевски във френския колеж „Св. Августин" в Пловдив. — На 17. т. м. Министра на народното просвещение г. *Ст. Омарчевски*, придружен от главния секретар Д-р *Ф. Манолов*, началника на отделението за средните и виши училища и Университетът *Ив. Черноколев*, окръжният училищен инспектор *Мутафчиев* посети Пловдивския френски колеж „Св. Августин". Министра беше посрещнат в обширния двор на колежът от всички учители и ученици начело на зам. директорът *отец Херман*. При влизането в дворът ученическият оркестър засвири тържествен марш в чест на г-на Министра. След това един от учениците в колежа приветствува Министра с една кратка прочувствена реч, като каза дословно следното:

„Господин Министре,

Миналата година, почти по това също време, Вие имахте добрината да ни посетите в стария колеж „Св. Августин", на брега на Марица. Ние искрено съжалявахме тогаз, че не можахме да Ви поздравим с „добре дошли" в тази стара къща, където толкоз много наши предшественици са учили и са се въоръжили за живота.

Днес Вие идвате да ни посетите в това ново здание, открито неотдавна и завършването на което костува толкоз много грижи и усилия. От името на всички мои съученици, от името на класовете от основното училище, прогимназията, гимназията и търговските курсове аз Ви поздравлявам с *„добре дошли"*.

Вашето присѫтствие за нас е една голяма чест и едно насѫрдчение. Свидетели: на постоянните Ви грижи, които полагате за сѫздаването на нови училища, за приспособлението на програмите кѫм нуждите на нашата татковина; за насѫрдченията, чрез пламенните Ви речи, успехите и дейността на учители и ученици, ние чувствуваме, че се поражда у нас една по голяма страст кѫм ученето. Особено в това училище, кѫдето, оставайки винаги истински бѫлгари, ние чувствуваме вѫзродящето влияние на идеите, чувствата, начините на мислене, което френската литература и философия правят да блещят като светѫл лъч около себе си.

Много от нас преживяха и разбраха последните години от нашата история. Ние знаем, прочее, какѫв е нашия дѫлг спрямо обичното ни отечество. Тук ни го посочват. И един ден, благодарение на културата, която ежедневно нашите уважавани учители вливат в нашия дух, благодарение на вѫзпитанието, което те налагат на нашата воля и така сѫщо на добрите чувства, които тяхното слово всява в нашите сѫрца, ние се надяваме да бѫдем за в бѫдеще добри граждани и да работим, както нашите предшественици, за славата, величието и щастието на нашата мила „Бѫлгария".

Приветствието на ученика беше сѫпроводено от присѫтствуващите учители и ученици с бурни ръкоплескания. Министѫр *Омарчевски*, като благодари на учителите и учениците за радушния прием, който му се направи, изтѫкна мисѫлта, че колежа „Св. Августин" е играл и играе важна рол в образованието на страната и че от него са излезли достойни синове на отечеството. Франция, която е била учителка на света цели столетия и която даде на човечеството принципите за човешките права и свобода, тази сѫщата Франция с колежа „Св. Августин" дава доказателства, че тя продѫлжава да изпѫлнява своята културна мисия, като основава и подѫржа институти, които служат за разсадници на просвета. Ние бѫлгарите дѫлжим на Франция и на френския народ горещи благодарности за това тяхно културно-просветно дело.

Речта на г-на Министра беше изслушана с голямо внимание и сѫпроводена с бурни акламации. Направения прием на Министра беше извънредно радушен. Оркестѫрът изсвири марша „Бѫлгарска слава", след което Министра бе въведен в приемния салон на колежа. След кратка беседа с г. г. учителите в колежа, Министра се сбогува с учители и ученици, които го сѫпроводиха до пътните врата, изразявайки своята благодарност за направеното им посещение.

В последствие, по нареждане на г-на М-ра сѫс специално писмо, са били изпратени на колежа „св. Августин" около стотина прочитни бѫлгарски книги за библиотеката на училището. В отговор на това дирекцията на училището се е отзовало сѫс следнйото писмо от 24 февруарий т. г.

Господине Министре,

Вашето прелюбезно писмо ни най-приятно изненада, и то тъкмо в момента, когато целия колеж — учители и ученици с музиката на чело — се връщахме от тържественото шествие, устроено да отдадем и от наша страна заслужената почит на първия музикант — изразител на чистата народна българска душа — покойния Манолов.

Безсилни сме да намерим израз и Ви изкажем нашата благодарност за високото и тъй благосклонно внимание, с което удостоихте колежа ни, който винаги е имал и ще има за главна цел и той със своите скромни сили да съдействува на Вашето благонародно и полезно дело в образуване и насаждане в младите български поколения преди всичко дълбоко съзнание на своя дълг към Бога, към ближния, към отечеството си и към себе си. Колежа ще бъде честит, ако и той довлече нещо в общите Ваши усилия за създаване крепки характери, силни воли и висока духовна култура, които да бъдат най-здравата гаранция за светлата бъднина на българския народ и напред с нейните мъдри и предвидливи умове, да ù дадат високохуманни, чистосърдечни и преданни родолюбци, които да отдават себе си всецело на безкористно и безукорно служене на своя род, родина и семейството.

Вие разбрахте тези наши старания, Господин Министре, и благоволихте да ни изкажете Вашата благодарност. Ценим твърде високо тези Ваши добри чувства, изказани нам тъй красноречиво, и въпреки че сме привикнали да търсим удовлетворение само в точното изпълнение на нашия дълг, то пак ни е приятно да Ви изповядаме, че витаещия Ви мощен дух като че ли ни наново вля нови пориви за по усърдна и по успешна просветно-културна дейност.

Ние Ви много благодарим също за ценния подарък на двата Ви портрети, които достойно ще красят колежът и ще ни бъдат за винаги мил спомен за Вашето кратко завчерашно посещение.

Благоволете, Господин Министре, да приемете още веднаж израза на нашата дълбока признателност и уверението ни на нашата искрена преданост към Вашето дело.

С отлично почитание:

От. Херман Гислер.

Поздравително писмо до артиста Ст. Бъчваров в гр. Варна. По случай 25 годишната артистична дейност на известният артист Ст. Бъчваров, М-ра на нар. просвещение Ст. Омарчевски му е отправил следното писмо:

№ 4767

София, 1 март 1922 г.

До Господина
Ст. Бъчваров, артист в гр. Варна.

Драги Ст. Бъчваров,

Получих с голямо задоволство писмото на организационния комитет по юбилея за Вашата 25 годишна артистична дейност. Приятно ми е преди всичко да констатирам, че в средата на нашето общество вече се утвърждава съзнание за цената на културните обекти от областта на сценическото изкуство и тяхните творци. Явно доказателство за това е оценката, която комитета дава на Вашата 25 годишна дейност, с прославянето на която той, за хвала, се е заел.

Вашите почитатели, уверен съм, ще отстъпят в реда на приносителите на почитания и похвали за Вас и Вашия талант приличното място и на повереното ми Министерство, върховния представител на културата в България, и то да въздаде на Вашия талант и на Вашето 25 годишно дело своята висока оценка и похвала.

Най-приятен дълг ще изпълня, като на първо място изтъкна и похваля голямото богатство и разнообразие на Вашия талант, проявен във всички форми на артистическото творчество, за което свидетелствуват цяла редица изпълнени от Вас роли: *Лука* (На дъното от Горки), *Пастор Мендере* (Призраци от Ибсен), *Мекичната* (Вуйчо Ваню от Чехов), *Риман* (Самотни хора от Хауптман), *Келемен* (Приказката за вълка от Молнар), *Наполеон* (Мадам Сан Жен от Сарду), *Елиходов* (Вишневата градина от Чехов), *Професора* (Синята лисица от Херцег).

Вие сте творили като трагик, комик, ризонйор, характерно-типичен актйор, и във всички сте преодоляли и разрешили задачите си в творения от висока художествена стойност. Тия Ваши дела са дали толкова хубави пориви на чувствата, идеите и волите, пробудили са толкова културни и морални движения в душите, че за мен е двaж приятен дълг да Ви въздам заслужената за това хвала.

Вашата неуморна 25 годишна дейност, като артист, свързана с името на Свободния театър от по-рано и от сегашно време, както и с името на Народния драматически театър, има своето ценно допълнение и в дейността Ви като режисйор в Свободния театър в София, в Общинският и частния театър във Варна, в който сега работите. Проявили и в режисйорското поле същото усърдие, трудолюбие, неуморност и талант, Вие сте си прибавили нов титул за признателност и похвала, и аз изпълних своя най-приятен дълг, като Ви представих на Негово Величество Царя, за награда, Който благоволи да Ви отличи с Ордена за гражданска заслуга от IV степен.

Накрай пожелавам Ви от сърдце здраве и крепкост, за да служите със същото усърдие и талант на театралното изкуство.

Министър на нар. просвещение: **Ст. Омарчевски.**

Присъединяването на България към ревизираната Бернска конвенция за покровителство на литературните и художествени произведения от 13 ноември 1908 година. В брой 1 от 15 януарий т. г. на списанието „Правото на автора“ (Le droit d'auteur)—официален орган на Бюрото на Международния съюз за покровителство на литературните и художествени произведения — е поместена следната бележка за присъединяването на България към ревизираната Бернска конвенция от 13 ноември 1908 год.:

„С нота от 5 декември 1921 г., Българската легация в Берн, по нареждане от своето правителство, нотифицира пред Швейцарския федеративен съвет присъединяването на България към ревизираната Бернска конвенция от 13 ноември 1908 г. за покровителство на литературните и художествени произведения и към протокола от 20 март 1914 г., отнасящ се до казаната конвенция.

Това присъединяване започва от 5 декември 1921 год., датата на споменатата по-горе нота.

Що се отнася до разпределянето на разходите на Международното бюро, България желае да бъде поставена в пети клас.

Швейцарския федеративен съвет е съобщил за това присъединяване на договорящите се страни с една окръжна нота от 19 декември 1921 година“.

В брой 2 на същото списание, от 15 февруарий т. г., е напечатан изцяло нашия „*Закон за авторското право*“ от 11 юлий 1921 г., а също и една критическа бележка върху същия закон и интелектуалния напредък на България.

25. II. 1922 г. Ек. З-ва.

Министерството на народното просвещение и училището за народния $6^1/_2\%$ заем. Настъпилото след последните войни финансово изнемощяване загрижи всеки и най-много държавата, която постави в движение всички сили на своя сложен механизъм, за да излезе от несносното положение. В редицата мероприятия за финансовото заздравяване, днешното правителство прибегна и до вътрешен заем, като вотира „Закона за народен $6^1/_2\%$ заем от 1921 год.“, обнародван в брой 95 на „Държавен вестник“ от 19 юлий 1921 год.

Дълг се налагаше на всеки гражданин, на всяка малка или голяма културна или друга организация, на всеки институт и учреждение да даде според силите си своята мате-

риална и морална подкрепа. Защото безспорно всеки съзнаваше, че от успеха на тоя заем твърде много зависи вътрешният и външен финансов стабилитет на страната. Тоя дълг незабавно се налагаше и на Мин. на нар. просвещение, като един от най високите институти. За тая цел, когато настъпи агитационния период за първата стомилионна вноска, то, познавайки добре от миналото учителя, който всякога съвестно е изпълнявал задълженията си, като обществена единица, с окръжно № 35002 от 12. XI м. г. чрез своите непосредствени органи потърси и неговата подкрепа, като му възложи задачата да обясни на народа, с който то е в най близък контакт, значението на народния заем и даде чрез труд и средства, доколкото силите му позволяват, своята помощ за пълното му реализиране. Трябва да се забележи, че, когато отправи това окръжно, Министерството не държеше толкова много на сумите, които учителството и учащите се ще дадат за народния заем, защото нему добре е известно лошото материално положение, в което са поставени, колкото на грамадното възпитателно значение, което безспорно ще има подписката за учителят и особено за малките бъдещи граждани от училищната скамейка. Защото както у учителя, така и у ученикът, а чрез тях и в широките народни маси се култивира чувството на социалност, една от ония национални добродетели, които гарантират напредъкът и благосъстоянието на един народ, особено в дни на изпитания и която е твърде слабо развита у българина. Със съзнанието, че такмо подобни мероприятия със широко обществено значение, които упражняват възпитателно влияние, които учат на социалност, които учат народа да се грижи за общите интереси на нацията, както за своите собствени, не трябва да останат чужди на ученика, защото ще допринесат много за заздравяване на народните добродетели, Господин Министра на народното просвещение Ст. Омарчевски отправи от свое име на 2 януарий т. г. следния позив към българските деца-ученици:

Позив към българските деца-ученици.

Мнозина от вас, драги деца, си спомнят, че преди войните живота в България бе евтин, че беше по-леко и по-весело се живееше, защото не само бяхте по-добре облечени и нахранени, но и виждахте по-малка загриженост по лицето на вашите любими „татко“ и „мама“, на вашите по-възрастни братя и сестри, роднини и познати. Тия от вас, които не помнят това, защото са били много малки, или не са били още родени тогава, слушат всеки ден да се разправя за хубавото минало време, когато нашата родина приличаше на цъвтяща градина, в която имаше всичко и в която и хората като че ли бяха по-добри!

Драги деца, — надежда на нашето бъдеще! Всички вие знаете, че трудните дни за вас, за вашите бащи, за целия български народ настъпиха след тежкото народно поражение в несполучливите, макар и победоносни войни и след тежките условия на договорите за мир, които ни наложиха и които ни онеправдаха.

Деца на българските граждани! Правителството полага грижи да избави България — вашата мила родина — от тежките условия, да спомогне, щото вместо немотия и лишения, във вашия живот да настъпят дни на радост и щастие. Една от мерките за подобрение на животът е и *Закона за 6½% народен заем*, за който вие сте вече чули, пък и сте чели в многото *позиви*, с които се приканват вашите бащи, майки и по-възрастни братя и сестри да запишат повече облигации за първата негова серия от *сто (100)* милиона лева. Този заем ще спомогне на държавата да посрещне своите задължения и ще подобри нейното международно финансово положение.

Драги деца! Не са само вашите бащи и майки или повъзрастни братя и сестри, които могат да спомогнат на държавата. И вие, като трудолюбивите пчелички, които с неуморен труд, малко по малко трупат пити мед в кошерите; и вие, казвам, ще допринесете твърде много със своите спестени пари, които можете да дадете в заем на държавата, вместо да ги употребите за играчки или други непотребни работи. Като помогнете на държавата, вие ще спомогнете заедно с това и на себе си. Вашите родители и възпитатели много пъти са ви говорили, че, за да успеете в своя живот, вие трябва да се учите да бъдете пестеливи и работливи. Ето един сгоден случай да проявите своята пестеливост найдобре, като срещу нея ще получите двойна награда: ще бъдете добри синове на своето отечество и ще получите печалбата, която държавата предвижда за тия, които запишат облигации от заема.

Драги деца, поискайте от вашите родители, учители и възпитатели да ви разкажат подробно за заема, поискайте да узнаете добре, защо се той прави и каква голяма е ползата от него за вас, за близките ви и за българския народ. Поискайте след това от вашите родители да ви запишат наймалко една облигация от вашите спестени пари, а пък ако тия спестени пари са повече, поискайте и повече облигации. Пак повтарям, тези облигации ще ви възнаградят добре. Те ще ви донесат 6½% лихва и, освен това, ще ви дадат и по 20 лева премия на всяка облигация от 100 лева, когато тя бъде изтеглена за погашение.

Записването за облигациите от първата серия на заема ще стане от 16 до 31 януарий т. г. Побързайте, деца на българските граждани, да запишете повече облигации и с

това да покажете, че сте достойни синове и дъщери на един народ, който има светло бъдеще!

София, 2 януарий 1922 год.

Ст. Омарчевски,
Министър на нар. просвещение.

Водим най-вече от тия съображения и от вярата в гражданството и учителят, и особено вярата в народният учител, който винаги е между народа, че ще изпълнят своя дълг към родината си, на същата дата Господин Министра отправи и следния

Позив към българските граждани.

Силата и жилавината на един народ не се измярва само по неговата бойна готовност, по количеството на ножовете и оръдията, с които той би срещнал своите противници, нито пък с упоритостта в борбата с тях. Над всички материални средства за борбата, която усложнения живот налага на държавата да води, за да отстои правото на своето съществуване, а следователно и да обезпечи за всички свои граждани добро, мирно и щастливо живуване за осъществяване тяхните жизнени задачи — *стоят духовните сили, способности и прояви* на членовете на тая държава.

През дните на изпитанията, на борбите с враговете или с несгодите на живота, *тия духовни, възвишени и единствено творчески сили* на хората трябва да се проявят в пълна мярка. Проявени и правилно насочени — те дават в резултат пълен успех. Непроявени или неправилно насочени, — те носят гибел за народът и за държавата. Това е непреходен, неумолим закон на живота!

През всичките войни българския народ прояви неоценими качества на храброст и самопожертвуателност. През дните, които настъпиха след тежките, унизителни и разорителни договори за мир — българския народ трябва да прояви още повече своята мощ, като народ съзнателен, който уважава себе си и разбира задачите, които му налага историята и заложените в самия него творчески начала.

Мирните дни наложиха на българския народ тежки икономически и стопански задачи. При това българския народ е принуден да разрешава тия задачи в един исторически момент, когато цял свят изнемогва в нечувани стопански затруднения и когато, по силата на неумолимите закони на живота, — цели, невредими, възродени могат да изплават на спасителния бряг само тия народи, които ще съумеят сами в себе си да намерят средства и сили, за да съградят своя живот и своята мощ. В туй отношение българския народ притежава качества, които могат да изиграят велика роля в съграждането на неговата икономическа мощ и не-

зависимост. Първото от тия качества е неговото *родинолюбие* и второто — неговата прославена *спестовност*. Дошел е момента, когато върху тия две качества българския строител — държавник — се опитва да утвърди, като на несъкрушима опора, държавния кораб, докато мине световната буря, за да го доведе после до тихото пристанище на живота, в което отново ще процъвтят благата, тъй желани не само от българския народ, но и от целия свят. Дошел е момента, когато българския народ, ако цени своето достоинство и милее за своята държава, трябва да даде възможност да се проявят напълно тези две ценни качества: *родинолюбието и спестовността*.

Български граждани! Помнете, че спестовността ви е добродетел само тогава, когато тя може да спомогне за премахване от плещите на българския народ тежкия, гнетущият икономически хомот, който му е наложен. Ако тая спестовност остане да подхранва само личните, егоистични вължделения — тя е престъпление спрямо самата нея и спрямо народа.

Всякога съм вярвал в добродетелите на българския народ и не съм се съмнявал, че и в тоя момент тия добродетели ще се проявят напълно. Тъкмо тия добродетели има пред вид и *Закона за 6½% народен заем от 1921 год.*, утвърден с указ № 15 от 9 юний 1921 год., обнародван в брой 85 на „Държавен вестник" от 19 юлий 1921 год.

6½% народен заем има за цел да покрие ред от задълженията на държавата, които затрудняват икономическия живот на страната, и ще бъде реализиран на серии от по *сто* (100) милиона всяка една Подписката за първата серия на заема ще стане от 16 до 31 януарий т. г. Облигациите ще се състоят от отделни отрезки (т. е. по една облигация от 100 лева) и по пет, десет, петнадесет и сто облигации. За да могат да вземат участие повече граждани, подписката ще бъде открита и при селските общински управления. Закона за *6½ народен заем* предвижда следните привилегии и облаги.

1) Годишна лихва 6½%; 2) Премия от 20 лева, която ще се изплаща заедно с капитала на погасена облигация от 100 лева; 3) Облигациите и купоните се освобождават от всякаква такса, гербов налог и всякакви други данъци и берии, сегашни или които биха се предвидели в бъдеще от фискалните закони; 4) Неизлезлите в погашение облигации се приемат по номиналната им стойност от всички държавни учреждения за залог и гаранция; 5) Погасените облигации, както и купоните с настъпил падеж, се приемат по номиналната им стойност за изплащане на държавни данъци, такси и др. мита, които държавата събира; 6) Българската народна и Българската земледелска банки приемат на безплатно хранение облигациите от народния 6½% заем и извършват службата по инкасирането на купоните.

Пред вид на това, че народния 6½% заем е насочен единствено към заздравяването на българската икономическа мощ и, освен това, носи лични облаги на подписавшите — апелирам към всички български граждани да проявят своите граждански добродетели и запишат от 16 до 31 януарий т. г. колкото е възможно повече облигации. Нека с тоя акт покажем, че действително обичаме своята родина, че сме готови да спомогнем за нейното възраждане, че сме годни за свободен, независим във всяко едно отношение живот. По нашата готовност и способност сами да си спомогнем, ще ни ценят и вън, зад пределите на България. По нашата вътрешна икономическа и стопанска мощ ще съдят за нашата стойност за външните ни отношения с близките и далечни държави. А последното ще има съдбоносно значение за бъдещето на българския народ, който ще трябва да извоюва своето място в реда на окрепналите икономически и силни духом народи.

София, 2 януарий 1922 год.

Ст. Омарчевски,
Министър на нар. просвещение.

Така дадена веднаж инициативата, учителя не закъсня да подчертае, че, макар поставен в неизгодни условия на съществуване, не е изневерил на своя дълг да бъде добър и верен гражданин и син на родината си.

Двата позива на Господина Министра са били пръснати най-широко сред учащите се и народът, а учителското тяло при всяко училище решава да се устроят специални беседи, в които да се изтъкне значението на заема като израз на вярата на народа в своята сила и жизнеспособност.

Вън от позива на Господина Министърът и независимо от беседите, училищната управа на много места се е отнесла към учащите се и със специални съобщения и покани, в които се подчертава народния характер на заема, реализирането на който е свещен отечествен дълг. Любопитно е в това отношение следното съобщение до ученичките, направено от управлението на II Софийска девическа гимназия:

Втора девическа гимназия — София.

СЪОБЩЕНИЕ

В стремежа си да подобри икономическото положение на България, да повдигне държавният ѝ кредит пред европейските страни и да облекчи по тоя начин страшния материален гнет, под който изнемогва по-голямата част от българското гражданство, нашето правителство е решило да потърси доброволното съдействие на целия български народ за реализиране на известния вече 6½% народен заем.

Министерството на народното просвещение отправя за тая цел до учащата се младеж един специален позив, който е на разположение на ученичките.

Вменявам въз висок отечествен дълг на ученичките от поверената ми гимназия да прочетат внимателно тоя позив, да се проникнат в неговата задача и да се притекат коя колкото може в помощ на България. Нека всяка ученичка разбере, че в тоя позив не се касае нито до отделни граждани, нито до групи и партии, а до общото отечество. Готовността на българите и българките да се отзоват на тоя повик на правителството ще свидетелствува, дали у тях е узряло най-после съзнанието, че държавата, отечеството е над личността и над партията. Ако не сме способни да разберем сами положението си и да си помогнем, не заслужаваме и тия малки свободи, които по милост ни оставиха победителите в последната война.

Повтарям, прочее, нека всяка ученичка се притече колкото може на тоя отечествен зов, за да убедим себе си, да убедим и света. България ще оцелее и ще се възмогне, защото нейните синове са готови и от залъка си да отделят за нея.

Председателките на класовете да съставят списъци на желающите да вземат участие в народния заем с обозначение, коя колко облигации ще иска да вземе и тия списъци заедно с парите да се представят в дирекцията най-късно до 21 т. м.

София, 16. I. 1922 год.

Директор: **Т. Велев.**

Навсякъде без изключение учителите са държали беседи на младежите граждани, като са изтъквали целта, смисъла и значението на заема, а има случаи, когато по свой почин са работили в това направление и между родителите на своите питомци и гражданството. И по тоя начин чрез своята дейност учителят е принесъл двойната полза — сам е дал и е помогнал да се събере известна сума, а от друга страна е допринесъл много за доразвиване и закрепване на една от най-високите граждански добродетели — социалното чувство. Твърде симпатична е инициативата на учителите при Луковитската смесена гимназия, които въз от своята непосредна работа сред учащите се и гражданството отправят към жителите на околията следния позив, разлепен на видни места из всички села:

ПОЗИВ.

Безуспешните войни, които българския народ води за обединението на българското племе, големите загуби в хора и материяли, откъсването на част от най-хубавите българ-

ски земи, с будно и трудолюбиво население, а най-вече тежкия мирен договор, наложен ни от съюзниците в Ньойи, — договор, финансовите клаузи на който са така страшни, поставиха държавата ни в много трудно положение и разориха нашето стопанство и финансии.

За излизане от трудното финансово положение, в което сме поставени, за заздравяването му, правителството, подобно на всички правителства на победените държави, прави неуморни усилия. За това, обаче, са необходими средства, необходими са жертви, необходима е финансова подкрепа, която ние в този момент не сме в състояние да намерим от вън.

Правителството, в изпълнение на този свой върховен дълг, покрай другите мероприятия предприема сключването на вътрешен заем, на който подписката за първата серия от 100 милиона лв. ще се извърши от 15 до 31 януарий 1922 год. Смисъла на вътрешния заем се състои в готовността и съзнанието на самото общество да подпомогне правителството в неговите грижи да спаси страната от тежкото положение, в което се намира. Неоспорим факт е, че от навременното или ненавременното изпълнение на тежките, наложени ни от победителите финансови задължения, зависи не само личната ни свобода и благоденствие, но и съществуването на страната ни като самостоятелна политическа единица.

Населението във всички страни дава жертви. Нека и ние не останем назад в това отношение.

Учителското тяло при гимназията от своя страна апелира към населението в града и околията, да направи всичко възможно за успеха на този заем, като се проникне от голямото му значение за бъдещето на България. Нека и най-бедния да запише една облигация. Стоте лева, които ще даде, не ще влошат повече неговото положение.

Облигациите са от по 100 лева едната. Облагите, които си осигуряват притежателите на облигациите от заема, съгласно закона, са много изгодни.

С реализирането на този заем ние ще докажем, че сме в състояние сами да си помогнем, а това ще даде и на външния свят да разбере, че нашия народ на мирна култура заслужава и външна финансова подкрепа и по-друга участ.

Трябват жертви и усилия. Да ги дадем!

гр. Луковит, 24. XII. 1921 год.

От учителите при Луковит. смес. гимназия.

Инициативата на Министра на народното просвещение и работата на учителя сред народът и учащите се, покрай своето голямо възпитателно значение даде и известен

резултат. Министерството с културните институти и училища-та даде за народния заем една сума от 6,950,000 лева, съ-брана от служащите, учителите, учениците и част от учи-лищните фондове, като в тая цифра влизат и парите от ефо-рията братя Хр. и Евлоги Георгиеви. Само учителя в тия труд-ни времена даде 1,242,000 лева, учениците 813,600 лева и от училищните фондове 4,894,400 лева.

Следващата таблица I дава представа за събраните суми за народния заем, разпределени по учреждения и видове учи-лища, а следващата веднага след нея таблица II дава същи-те цифри в детайл.

ТАБЛИЦА I.

№	Учреждения	Учители и служащи	Ученици	Фондове	Всичко
1	Министер. на народ. просв.	42500	—	235000	277500
2	Ефорията бр. Ев. и Хр. Георг.	—	—	3755800	3755800
3	Нар. театър (драма и опера)	48600	—	—	48600
4	Народни библиотеки	6300	—	—	6300
5	Народни музеи	17900	—	25000	42900
6	Институти	2000	—	—	2000
7	Академии	8600	—	—	8600
8	Учителски институти	13600	25700	3600	42900
9	Пълни мъжки гимназии	52000	69300	136300	257600
10	Пълни девически гимназии	61500	84600	49400	195500
11	Пълни смесени гимназии	15200	57700	18800	91700
12	Девически педагог. училища	18700	300	30600	49600
13	Смесени педагогич. училища	7900	41700	1000	50600
14	Турско м. педагогическо у ще	600	—	—	600
15	Непълни девически гимназии	2000	11000	—	13000
16	Непълни смесени гимназии	36000	36700	58700	131400
	Прогимназиални и първоначални училища по окръзи.				
17	Бургаско учебно окръжие	52100	112200	3800	168100
18	Варненско „ „	13900	15300	12600	41800
19	Видинско „ „	15800	6200	—	22000
20	Врачанско „ „	40100	22500	7400	70000
21	Кюстендилско „ „	22200	4700	500	27400
22	Пловдивско „ „	48100	84200	8200	140500
23	Плевенско „ „	33500	19300	47800	100600
24	Русенско „ „	37200	38800	29300	105300
25	Софийско „ „	124200	116200	443200	683600
26	Ст. Загорско „ „	45000	27000	8300	84000
27	Струмишко „ „	9200	1000	3000	13200
28	Търновско „ „	43900	17100	9100	70100
29	Шуменско „ „	403300	5400	—	408700
30	Пашмаклийско „ „	7300	500	—	7800
31	Мъстанлийско „ „	9800	15500	7000	32300
	Всичко . . .	**1242000**	**813600**	**4894400**	**6950000**

ТАБЛИЦА II

за сумите, внесени за народния 6½% заем от служащите при Мин. на нар. просвещение, културните институти, учителите, учащите се и фондовете при училищата.

Учреждения	Служащи	Фондове	Всичко
Министерство на нар. просвещение	42500	235000	277500
Ефорията братя Христо и Евлоги Георгиеви		3755800	3755800
Народ. театър (драма и опера)	48600	—	48600
Народна библиотека-София	6300	—	6300
Археологически музей	1000	—	1000
Етнографически музей	11900	25000	36900
Военно истор. къщи и музеи в Плевен	5000	—	5000
Институт за глухонеми— Варна	2000	—	2000
Всичко	117300	4015800	4133100

Академии	Преподаватели	Ученици	Всичко
Музикална академия	6700	—	6700
Художествена академия	1900	—	1900
Всичко	8600	—	8600

Учит. институт	Учители	Ученици	Фондове	Всичко
Бяла-Черковски	600	100	—	700
Врачански	—	—	—	—
Варненски	1000	—	3500	4500
Казанлъшки	200	600	—	800
Карнобатски	100	—	—	100
Кюстендилски	1000	3800	—	4800
Пловдивски	500	20600	—	21100
Плевенски	—	—	100	100
Русенски	900	—	—	1000
Софийски	4100	200	—	4300
Ст. Загорски	3200	100	—	3200
Шуменски	2000	300	—	2300
Всичко	13600	25600	3600	42900

Мжжки гимназии.

	Учители	Ученици	Фондове	Всичко
Бургазка	—	6500	—	6500
Варненска	1200	2000	—	3200
Видинска	3000	—	800	3800
Врачанска	—	—	2000	2000
Габровска	3100	6400	—	9500
Кюстендилска	—	100	62100 *(От родители на ученици*	62200
Ловечка	1800	300	10000	12100
Пловдивска	1000	29200	—	30200
Плевенска	—	—	11500	11500
Разградска	6000	600	2000	8600
Русенска	2900	—	—	2900
Сливенска	1400	300	1000	2700
I Софийска	10000	10600	15000	35600
II „	4600	1100	6400	12100
III „	7100	12000	5500	24600
Ст. Загорска	3000	—	18000	21000
Т.-Пазарджишка	2700	—	—	2700
Хасковска	1400	—	—	1400
Шуменска	2800	200	2000	5000
Всичко	52000	69300	136300	257600

Девически гимназии.

Варненска	2200	—	20100	22300
Видинска	1600	—	200	1800
Казанлжшка	500	—	—	500
Пловдивска	8300	31200	500	40000
Плевенска	1200	8000	—	9200
Разградска	2300	4300	5700	12300
Русенска	17200	900	6000	24100
Сливенска	4800	1500	1200	7500
I Софийска	7300	23600	15700	46600
II „	12600	3700	—	16300
Т.-Пазарджишка	1000	—	—	1000
Хасковска	200	10000	—	10200
Шуменска	2300	1400	—	3700
Всичко	61500	84600	49400	195500

Смесени гимназии.

Берковска	1400	6300	1000	8700
Гор.-Оряховска	—	700	—	700
Карловска	2000	5300	1000	8300

	Учители	Ученици	Фондове	Всичко
Луковитска	3000	600	2100	5700
Орханийска	1000	—	3000	4000
Оряховска	1000	4400	—	5400
Самоковска	2000	21500	—	23500
Станимашка	900	5000	2100	8000
Струмишка	1900	—	2300	4200
Троянска	—	—	—	—
Харманлийска	1000	1400	5300	7700
Чирпанска	1000	12500	2000	15500
Всичко	15200	57700	18800	91700

Девически педагогически училища.

Бургазко	2400	—	11300	13700
Дупнишко	1600	200	—	1800
Ловешко	5000	—	—	5000
Софийско	7400	100	18000	25500
Ст. Загорско	2300	—	1300	3600
Всичко	18700	300	30600	49600

Смесени педагогически училища.

Казанлъшко	5900	4200	—	10100
Ломско	—	36500 и родители	—	36500
Панагюрско	200	300	—	500
Севлиевско	1000	—	—	1000
Ямболско	800	700	1000	2500
Всичко	7900	41700	1000	50600

Шуменско турско мъжко пед. училище

	600	—	—	600
Всичко	600	—	—	600

Непълни девически гимназии.

Габровска	1700	11000	—	12700
Севлиевска	300	—	—	300
Всичко	2000	11000	—	13000

Непълни смесени гимназии.

Айтоска	5500	5900	—	11400
Банска	200	—	—	200
Брезнишка	200	700	—	900
Белоградчишка	—	300	—	300
Дарж-Деренска	700	400	—	1100

	Учители	Ученици	Фондове	Всичко
Дряновска	—	1700	—	1700
Еленска	2900	—	—	2900
Ески-Джумайска	1600	4400	—	6000
Койнарска	—	—	—	—
Караисенска	100	—	—	100
Княженска	200	—	—	200
Кеманларска	1000	1100	—	2100
Котленска	5900	500	35700	42100
			фондове и родители на ученици	
Кулска	700	5500	—	6200
Лясковска	4000	800	—	4800
Лешничка	200	300	1000	1500
Михалци	500	5600	15000	21100
Ново-Загорска	3100	100	4000	7200
Петричка	300	200	—	500
Пирдопска	800	—	—	800
Провадийска	—	6000	—	6000
Преславска	300	—	—	300
Райковска	300	200	—	500
Сухиндолска	200	300	—	500
Тетевенска	4500	600	2000	7100
Троянска	1100	1700	—	2800
Фердинандска	—	—	1000	1000
М.-Тѫрновска	900	—	—	900
Т.-Сейменска	200	400	—	600
Угѫрчин	600	—	—	600
Всичко	36000	36700	58700	131400

Прогимназии и пѫрвоначални училища.

I. Бургазко учебно окрѫжие.

Околии				
М.-Тѫрновска	4800	—	—	4800
Василиковска	3000	800	—	3800
Айтоска	1100	2000	—	3100
Анхиалска	6700	1000	—	7700
Бургазка	5700	70500	—	76200
Карнобатска	7500	9100	—	16000
Сливенска	3300	12300	2000	16600
К.-Агашка	7400	4000	—	11400
Ямболска	3600	1700	1800	7100
Котленска	7600	11500	—	18400
Инспекцията	1400	—	—	1400
Всичко	52100	112200	3800	168100

II. Варненско учебно окръжие.

Околии:	Учители	Ученици	Фондове	Всичко
Варненска	12000	8600	12000	32900
Провадийска	1700	6700	500	8900
Всичко	13900	15300	12500	41800

III. Видинско учебно окръжие.

Околии:				
Белоградчишка	800	800	—	1600
Видинска	5400	100	—	5500
Кулска	7000	3100	—	10100
Ломска	600	2200	—	2800
Инспекцията	2000	—	—	2000
Всичко	15800	6200	—	22000

IV. Врачанско учебно окръжие.

Околии:				
Берковска	3200	8000	4600	15800
Белослатинска	10800	—	—	10800
Врачанска	6100	12000	2600	20700
Оряховска	12500	2500	200	15200
Фердинанска	7500	—	—	7500
Всичко	40100	22500	7400	70000

V. Кюстендилско учебно окръжие.

Околии:				
Дупнишка	4400	2000	—	6400
Кюстендилска	12500	1900	500	14900
Радомирска	5300	800	—	6100
Всичко	22200	4700	500	27400

VI. Пловдивско учебно окръжие.

Околии:				
Пловдивска	8700	59500	4200	72400
Станимашка	13100	7500	3000	23600
Карловска	13500	10800	1000	25300
Пещерска	—	3100	—	3100
Панагюрска	10500	2100	—	12600
Т.-Пазарджишка	2300	1200	—	3500
Всичко	48100	84200	8200	140500

VII. Плевенско учебно окржжие.

Околии:	Учители	Ученици	Фондове	Всичко
Ловешка	6900	1600	300	8800
Луковитска	5600	600	—	6200
Никополска	100	6900	46000	53000
Плевенска	5800	7600	1500	14900
Тетевенска	10300	2600	—	12900
Троянска	4000	—	—	4000
Инспекцията	800	—	—	800
Всичко	33500	19300	47800	100600

VIII. Русенско учебно окржжие.

Околии:				
Беленска	3300	400	—	3700
Разградска	9600	12200	24200	46000
Русенска	11200	16300	2000	29500
Инспекцията	2500	—	—	2500
Всичко	26600	28900	26200	81700

IX. Софийско учебно окржжие.

Околии:				
Орханийска	2000	—	1800	3800
Пирдопска	6600	300	2000	8900
Самоковска	1900	2300	—	4200
Софийска селска	7800	2500	—	10300
София града	98100	101700	117600 *фондове* 320600 *от родители на ученици*	638000
Тржнска	4000	8000	1200	13200
Царибродска	1200	1400	—	2600
Инспекцията	2600	—	—	2600
Всичко	124200	116200	443200	683600

X. Старозагорско учебно окржжие.

Околии:				
Борисовградска	1700	1000	—	2700
Казанлжшка	6300	1100	—	7400
Новозагорска	5800	1900	—	7700
Ст. Загорска	5000	2100	—	7100

	Учители	Ученици	Фондове	Всичко
Свиленградска	3600	2900	—	6500
Хасковска	14400	3900	5300	23600
Харманлийска	700	—	—	700
Чирпанска	8300	14800	3000	26100
Инспекцията	2200	—	—	2200
Всичко	48000	27000	8300	84000

XI. Струмишко учебно окръжие.

Околии:				
Петричка	9200	1000	3000	13200
Всичко	9200	1000	3000	13200

XII. Търновско учебно окръжие.

Околии:				
Габровска	13200	9300	—	22500
Г.-Оряховска	8800	3400	—	12200
Дряновска	2100	—	5000	7100
Еленска	4600	2300	3600	10500
Свищовска	4200	800	—	5000
Севлиевска	3400	400	500	4300
Търновска	7600	900	—	8500
Всичко	43900	17100	9100	70100

XIII. Шуменско учебно окръжие.

Околии:				
Е.-Джумайска	29300	—	—	29300
О.-Пазарска	33900	—	—	33900
Преславска	40300	800	—	41100
Поповска	73400	1400	—	74800
Шуменска	226400	3200	—	229600
Всичко	403300	5400	—	408700

XIV. Пашмаклийско учебно окръжие.

Околии:				
Пашмаклийска	6200	—	—	6200
Дарж. Деренска	900	500	—	1400
Дйовленска	200	—	—	200
Всичко	7300	—	—	7800

XV. Мѫстанлийско учебно окрѫжие.

Околии:	Учители	Ученици	Фондове	Всичко
Кѫрджалийска	1000	5800	7000	13800
Ортакйойска	9800	9700	—	19500
Всичко	10800	15500	7000	32300
А всичко	**1,242,000**	**813,600**	**4,894,400**	**6,950,000**

Н. Т. Б.

До Господина Министра на народната просвета в ст. София—Бѫлгария.

Доклад от Мария Славова, командирована учителка за изучване заведенията за слабонадарените и заекващи деца-ученици.

Вѫзпитателното заведение при Chemnitz-Altendorf за слабонадарените деца-ученици е било открито на 25 август 1905 година. На 29 август с. г. в обширната гимнастическа зала с вкус украсена е станало освещението. Присѫтствували са като правителствени делегати много официални лица. Директора на заведението Г-н Müller в кратки черти е обрисувал духовните нужди на цяла Саксония и неуморимите грижи на правителството да подготви на гражданите си чрез такива заведения добѫр живот. Института на слепите е започнал сѫществуването си от 1809 година, прекарал разни перипетии в живота си, е бил изцяло пренесен тук. Сега на този хѫлм царуват двете вѫзпитателни заведения. Цялото заведение лежи на северозапад от града Chemnitz, в края на предградието Altendorf на една височина от 330 м. над морското равнище (далечината от града Chemnitz до института се не чувствува, защото Altendorf е свѫрзано с трамвай). От там до институтѫт е само 15 минути ход. Заведението е в непосредствена врѫзка с гората на Grimmitschauer, гдето през всичкото време вѫзпитаниците имат неограничената свобода и позволението на Chemnitz да я обитават.

Сградите на заведението без новопостроените 5 по-кѫсно струват на дѫржавата $4^1/_2$ милиона марки, а с по-кѫсно построените 6 милиона и нещо. Хиляди дѫрвчета пѫлнят обширния двор. През алеи от дѫрвета ще минеш, за да отидеш от едно здание до друго. Отдалеч 42 здания представляват малѫк градец. Заведението обхваща 68·62 ha, 20 ha влизат в постройките, останалото пространство служи за зеленчукова градина, цветна с топлилник и земледелие. Обработването става с помощта на вѫзпитаниците.

Положението на сградите е такова: въздигнати са от южната страна 5 здания с №-ра 7, 8, 9, 10, 11. Между № 3 и № 5 е зданието № 1, в което се помещава управляещето тяло. От № 1 през средната уличка на института на север е училището на слепите с построената черква № 2, зад него № 3 е училището за слабонадарените момчета, между тия две последни здания е гимнастическата зала № 4. Училището за слабонадар. момчета е в зданието № 5. Тук съществува разделната система на обучение. На изток от тия здания са жилището и работилниците за момичетата, както и зданието за кухните със залата за ядене № 47. Зданието за пране, сушене, гладене с № 48. Централната баня е с № 46, централата за осветлението и отоплението с № 45. На североизток на една височинка е болницата, наблюдателната станция и изпитният отдел с № 40, откъм западната страна се намира жилището и работилницата за момчетата, въжарските занятия на слепите с № 19 и зданията за земледелието от № 52—60. Института на слепите е отделен от института на слабонадарените с уличката № III. Липсват някои номера, които са останали да бъдат по-късно строени. Във всяка учебна стая виси плана на заведението с №-р. на зданията и всеки по-голям възпитаник може да чете по него, като показва и местонахождението на всяко отделно здание. За слепите възпитаници планът е приготвен релефно. Цялото заведение може да побере 800 възпитаника (550 слабонад. и 250 слепи). От трите страни заведението е отворено, само откъм градът е заградено с рядка ограда. Влизането в институтите без специалното разрешение от Dresden е забранено.

Отделите за слабонадар. възпитаници броят освен 2-те училища и чифлика (земл. отдел), още 5 здания, за живене № 25—29 и една работилница № 30 за момчетата, също така 3 сгради за живене № 36, 37, 38 и една работилница № 39 за момичетата; зданието № 31 на североизток е жилище за живене на най-малките слабон. момиченца и момченца неспособни за обучение; то побира 50 момчета и 50 момичета. Отделенията са така разпределени: 2 отделения за пълно неспособните, които се наблюдават от сестри, 4 отделения за душевно дълбоко неспособните за образование деца, но податливи за възпитание и 2 отделения за по-възрастните момичета. Този № 31 носи названието „Зелената къща". Всяко друго здание за живене има 4 отделения, които събират 60 възпитаника в много хубави удобни, хигиенични и с вкус наредени стаи. Свободно съобщение между къщите е напълно възможно, защото никаква ограда не дели сградите, само път има между тях. Местата за игра и градинския парк делят къщите една от друга; външността и формата на тия къщи се напълно различават една от друга. Няма две еднакви здания. Още от начало се е знаяла целта

на строежът и сѫобразно тая цел се е строило. Вѫтрешното устройство на двуетажните здания са с коридор от 3 метра широчина и 15 метра дѫлжина, с омивалници от мрамор, малка баня, приемна стая и клозети. В горният етаж се намират 4 стаи за живене на вѫзпит. и едно отделение за миене, както и в горният етаж, кѫдето са гардеробите на всяко дете. При обиколката директора (училищния сѫветник, така го наричат сега) накара децата да отворят гардеробите си — идеален ред на нещата, дори и кукличките си бяха наредили като в магазин. С това се приучват от малки да дѫржат всичките си вещи в ред и поряджк. В покривният етаж са стаите за неженените учители, за сестрите и за останалия неженен персонал. Цялото пространство в долният етаж е покрито с асфалт, и стаите, коридорите с linoleum. Зданията са снабдени с електричество, с топлина, с топла вода от специалното за тази цел здание.

Стаите за живене отговарят на всички хигиенични и естетични изисквания, както и спалните. Децата спят на дѫрвени легла вѫрху матраци двойни, разделени на три сламеника с поставена вѫлнена плѫст и парче от гума; постелките и пуховите покривки са облечени в бял ленен плат. В коридорите са поставени на мраморни подложки омивалниците с порцеланови лиени, вѫрху които от два кранка ističa топла и студена вода. До самия лиен стоят чашите за всеки вѫзпитаник с четка, сапун и прах за зѫби. На една стойка са закачени кѫрпите за бѫрсане за всеки ученик с №-ра. Вѫзпитаниците се кѫпят в централната баня седмично. Седалищата в клозетите за по-големите вѫзпитаници са по-високи, а за по-малките са по-низки и тук е прекарана вода.

Всяка вѫзпитателна фамилия се сѫстои от 12—15 души и живеят през деня в една стая. Стаите за живение са с дѫлги маси, плетени столове, най-разновидни детски играчки, кукли вѫв файтончета, в коли, кутийки за строеж по Фребела, чуканчета, лопатки, топки с разни цветове, брадвички, тѫрнокопи, столчета, канапета, масички, малки куклички с ванички и пр. и пр. Хубави картини из детския живот висят по стените и развиват естетичния вкус на децата. Другаде се чуват канарчета в стаята да цвѫрчат. В една фамилна стая за живеене имаше аквариум с малки живи рибки, а в друг плуваха слюдени патки. Цялата обстановка предразполага и учител, и деца кѫм работа. В учебните стаи децата сами се грижат за цветята в саксии. Вѫзпитаниците от IV и III отделения се привикват да обичат реджт и труда. Безредните се лишават от ключа си на шкафа за определено време. В лошо време децата прекарват в стаите за живение и играят по цял ден с играчките си. Двете училищни сгради имат на горният етаж шкафове за пособията, 5 класни стаи и една учителска стая. На пѫрвият етаж 4 класни стаи, една стая за

закусване с мляко за слабите физически деца, една стая за пеене с пияно. Големината на класните стаи е за 16 възпитаника пресметната. Възпитаниците са насядали по двама на чинове, една проста обикновена маса на местото на катедра, 2 двойностранични отварящи и затварящи се стенни табли, един гардероб, една малка въртова машинка за картините по нагледно обучение. По стените висят също картини из детския живот и из библейската история Проветряването на стаите става преди и след часовете, а горните крила се отварят във време на паузите. В междучасието децата играят в големия парк за игра, а момичетата зад училищната ограда, гдето има голямо обширно място за игра; при неблагоприятно време те се задържат в големия коридор.

Работилницата за момчетата има в долният етаж една зала със столарски станове (тезгяхи), 2 отд. станове за плетене с тръстика, едно отделение за работене на папки, кутии и пр., едно отделение за моделиране, 2 отделения за дърводелие и подвързия. Залата в горният етаж е дълга 18 м. и широка 12 м. Там се работят кошници, а в друга — четки. Работилницата за момичетата има обширнв кухня, пералня, гладалня, стая за закусване, обширна стая за шиене, стая за плетене, стая за поръчка на столове и събиране на скъсаните. На чифлика принадлежи едно здание за живеене, 2 здания за обор (8 коня, 30 крави с 5 малки, 2 вола, 2 магарета и 12 свини) 1 плевник и 2 отделения за разните инструменти и машини; тук работят 25 възпитаника и възпитанички с трима водачи.

Гимнастическата зала е дълга 22 м. и широка 14 м. с две странични ложи, сцена и разни пособия из шведската гимнастика и немската. Заведението притежава също кино с мотор. Тази зала е служила и за празднична до построяването на такава. Сградата на кухните. Кухнята е дълга 22 м. широка 12 м. и висока 7 м. Стените са с бял порцелан емаилов, отделени с една дървена обшивка и отстрани голяма готварска печка. Нейното устройство е (9 казани за месо и зеленчуци, 6 малко наклонени супени казани от никел, 2 казана за мляко, 1 за кафе, 1 машина за кафе, 2 машини за картофи, 1 топъл шкаф, 2 топли плочи, 1 за печене и 1 плоча за печката). С помощта на мотор се докарват машините в движение: 1 машина за рязане зеленчуците, 1 за рязане хляба, 1 за рязане на картофите, друга за белене, 1 машина за млене на кафе. В отделението за измиване са поставени — машина за миене, машина за чистене ножовете с мотор, 2 големи маси за промиване и изпарване. В долният етаж се пазят запасите от храна. Южното крило е отделено за жилище на чиновниците и служащите в това здание. Едни от възпитаниците помагат при готвенето, но никога се не оставят сами да готвят. Тук е и стаята за събиране на сес-

трите от този отдел. Залата за ядене е в горният етаж (дължа 36 м. и широка 12 м.). От едната страна са слабонадарените, а от другата страна са слепите със своите дежурни. Главната сестра проверява яденето и вписва, как го е намерила, след това минава директора-лекар опитва яденето и пише впечатлението си над онова на главната сестра. След двата прегледа се поднася храната на децата. За малките и телеснослабите се носи яденето от една колца до жилището им. Възпитаниците са длъжни да покриват и приготвят масите, да измиват приборите за кафе и да извършват всичката работа по изчистването на стълбите, коридорите и залата за ядене. Болницата е дълга 60 м. и е на два етажа. Тя състои от един лазарет, едно отделение за инфекциозните болести, едно наблюдателно отделение, една изпитна станция, аптека, стая за тримата лекари психиатри, стая за разни видове апарати — апарат за измяряване дишането, вниманието, чувствителността и издържливостта. Машинки за понятията на числата, за боите. В горният етаж са болните момиченца, а в долният етаж болните момчета. Имат приспособления за серни и електрически масажи при деца с недостатъци.

4. Пералното отделение има в първият етаж следните части:

а) 1 отдел за приемане нечистите дрехи в корито,

b) Перачница с три големи машини за пране, 2 центрофуга, 1 апарат за изпаряване с мотор и разни чобури.

c) 1 апарат кулисен за сушене, 2 отделения за гладене — в едното отделение е поставена парна гладалня, а в другото отделение са железата за гладене; 1 стая за шиене и за изкърпване и 1 отделение за предаване на прането.

5. Централата за осветлението и отоплението състои от 3 части: части за казаните, части за машините и бараките за въглища. В първата част са поставени 5 парни казани понякога с 100 qm. гореща плоскост — която пара е за отоплението, готвенето, прането и служи за докарване в движение 3 динамомашини, понякога с 60 конски сили за осветлението. От централата също започва каналът и върви към всяко отделно здание; до канала са поставени и парните тръби за далечното отопление, кабелите за електрич. осветление; тръбите за пренасяне топла вода във всичките отделения са отдалечени от телефонния кабел. Някои от единичните сгради се отоплявят с топла вода. Само един кратък поглед върху положението на заведението, върху устройството му и ще се види, колко много е направила Саксония, колко много грижи и старания е полагала и полага сега, за да направи тия деца годни за живота, полезни за себе си и за обществото. *С този институт те са създали образеца за цяла Европа.* Множеството посетители: францу-

зи, англичани, испанци, италиянци, австрийци, шведи и норвежци с възторг са писали за устройството и възпитанието в това заведение.

Възпитание. Цялото заведение се е управлявало в миналото от един директор, назначаван от министерството. Сега начело на двете заведения стои д-р психиатър, а всяко заведение поотделно си има свои съветник. Г-н Noak е педагог-психиатър-представ. на слабонад., а Г-н Ditrich на слепите. Г-н Noak е служил на делото 35 години, благороден, сърдечен, услужлив — същински баща на децата. Мен посрещна с особна ласкавост, диктувана му от голямата обич към България. Понеже са им писали от Министерството от Dresden, те ме чакаха с особен интерес. Г-н Noak ме посрещна с думите: „Що прави „Шуми Марица?" Благодарение на тая голяма симпатия към България, аз бях разведена и ми бе показано всичко хубаво и всичко гнило. Аз надникнах там, гдето чуждо око мъчно може да надникне. Цялото възпитателно дело е възложено на 17 учители, 3 учителки, 5 главни надзиратели, 1 учителка по гимнастика, 2 майстори, 1 учител по картонаж, 4 главни сестри, 50 сестри и 25 души надзиратели. Учителите тук имат педагогическо образование с матура и държавен изпит — за тях всяка година държавата урежда в по-големите градове курсове или ги праща по 3 месеца да хоспитират в Берлин, Лайпциг или другаде, гдето могат да научат нещо ново. Всяка година под ред се изпращат по двама души. Те работят като артисти в класовете си. Учителките притежават същото образование, само учителката по гимнастика и готвене има прогимназиално образование, една година е следвала гимнастика в Дрезден, а година и половина в Лайпциг при висшето женско училище отдел готвене. Сестрите имат прогимназиално образование, 1 година са следвали в *Arnsdorf* по фребеловата метода и са положили изпит и 1 година теоретически и практически занятия при това заведение — гдето слушат ежедневно 4 лекции: по психология, психиатрия, методика и обща педагогия. В останалото време те са задължени да работят във всяко отделение, като престояват във всяко по 1 месец или 2 месеца. След това полагат пред комисия от преподавателите изпит. От най-способните произвеждат сестри, кандидатките са трета категория. Всички сестри съобразно възложената им работа са винаги при децата—работят с тях, четат, учат ги да смятат, работят по фребеля, играят с играчките наедно с децата и едновременно правят своите психологически наблюдения, които вписват в специална книга за наблюденията. Държавата отпуща всичко необходимо за живение — квартира, храна, отопление, като им плаща едновременно и по една от долните категории на чиновниците. Те носят особено облекло. Между тия сестри са и ония свършили и прак-

тикували земеделие и отгледване на добитък. А друга част са забавачки или следвали за такива. Майсторите по кошничарство, картонаж, дърводелие, подвързия, плетене на вълна и пр. са също вещи и способни хора. Някои от женените учители и учителки живеят в града, а другите семейно живеят в заведението. Прислугата получава по щата наравно с другите държавни служители с права на пенсия. Ако прислугата не е подходна, изпраща се в държавните заведения или при болниците на занятие и изучване; по този начин заведението има пълна гаранция, че този персонал е вещ. Пастора при заведението се грижи за моралното и религиозно развитие на възпитаниците. Лекарите са трима: двамина психиатри и един обща медицина. *Приемане на възпитаниците в заведението.* Заведението приема само слабонадар. деца, но годни за възпитание и обучение на възраст от 5 до 18 години, принадлежащи на Саксонската държава, било като ги доброволно взема от родителите, било като ги задължава там да ги пращат или се вземат пък от заведенията за бедни и безпомощни деца. Чужденци не са изключени—приемат се с необходимите книжа за удостовер. самоличността и др. Така между другите чужденци имаше и едно турче. Не могат да се приемат: 1. деца по-малки от 5 години, 2) епилептици, слепи, глухонеми или изобщо с тежки телесни недостатъци или страдалци от болести — те са подбрани още в първата наблюдателна станция в Kleinmeusdorf, 3) туберкулозни или сифилистични деца, 4) слабонадар., които поради напреднало телесно развитие не са годни повече за възпитание и 5) деца, на които по-раншния живот е бил не добър и биха зле повлияли на своите другарчета. При приемането детето донася от местото, гдето е живяло: 1) изследванията върху характерът от домашните, 2) един формуляр на лекарска експертиза мнение, 3) съгласие на заведението, откъдето детето дохожда, с точни уяснения върху душевното и телесно състояние, а и върху материялното положение на детето. Едно задължително обяснение върху плащането, едно удостоверение към коя държава принадлежи, и едно свидетелство за подръжката му, кръщелно или рожденно свидетелство и за присаждане и обстойно изложение за дотогавашното възпитание на детето. Обикновените вноски за по-бедните деца са били внасяни от заведението, откъдето иде детето, или от родителите — в първо време по 0·50 м. дневно, сега за бедните 4·50 м, а за богатите по-рано 1·25, а сега 7 м. Останалата част внася държавата. За облекло на постъпилите се грижи заведението. Облеклото, с което са дошли децата в заведението, се връща назад, само останалите да живеят до живот възпитаници се грижат за облеклото си сами. За чужденците таксите са удвоени вм. 7 — 14 м. Големите възпитаници, които

искат да останат на работа в заведението, запазват стаята за живение, като им плащат също за оная работа която извършват. Заведението разполага с една колония в Marienstiftung. При приемането децата се подлагат на изпит от лекар-психиатър и учител — педагог. Щом се забележи, че детето остава със своите способности в Hilfsschue-ето назад и по-нататък не върви, се праща тук — това е за цяла Саксония. Ето защо има от разни спомагателни класове. В самия гр. Chemnitz има спомагат. класове при основното училище: те като по-близу, изпращат възпитаниците си в работилницата на института, защото те нямат такива; също и II-та степен поднормалните.

Ония деца, които след екзаменуването се видят негодни за обучение, се изпращат в други заведения също тъй държавни. Обаче най-често те остават след екзаменуването за наблюдение в изпитната станция. Там, при свободните игри със сестрата и непосредственото наблюдение на учителите се подлагат след 1 — 2 месеца на нов екзамен. При изпращане в друго заведение се дава оттук, от местното началство, подробно свидетелство. 5) *Грижи и обучение.* Новоприетото дете се изкъпва, подлага на лекарски преглед и се поставя на изпит и наблюдения. При екзаменув. и наблюдението се има пред вид точното изследване индивидуалните способности, за да може точно, съобразно индивидуалитета да попадне детето в съответната фамилна група. От тази година ще се изисква всеки възпитаник да донася със себе си 4 пълни комплета облекло: горно и долно. Големите за лятото ще си носят три горни палтенца от тъмно-син ленен плат. Белите долни дрехи се сменят на седмица, а покривките на леглото месечно. Резервно облекло и долни бели дрехи има във всяка фамилия. Изкъпват се всички деца седмично, по нечистите два пъти в седмицата. Бдителността за чистотата е много голяма. Хубавия климат, местоположението на заведението, чистотата на въздуха, добре регулирания живот според изискванията на заведението усилват здравето на децата, освежават ги и ги ободряват. В 6 часа: ставане, обличане, измиване, оправяне на леглото, домашна работа; $6^1/_2$ ч. първа закуска за работното отделение — сутринна молитва.

7—$11^1/_2$ ч.: По-възрастните работят с почивка в 10 часа и втора закуска, почистване.

$7^1/_4$ ч.: Първа закуска за децата от училището и от подготвителните класове; утринна молитва.

8—$11^1/_2$ ч.: Преподаване или ръчна работа в училището и в горните подготвителни класове.

12—$^1/_4$ — $1^1/_2$ ч.: Обядване и почистване. От $1^1/_2$—6 работят възрастните, а от $1^1/_2$—2 свободно време за останалите отделения. От 2—4: Преподаване и ръчна работа.

4 — 4/2 ч. Кафе. 4 1/2 до 6: Разходка, домашна работа. 6—6 1/2. Почистване, свободно време.

8 1/4 до 8 1/2. Вечерен хляб и молитва. 8 ч. Спане за малките, 9 часа — за по големите възпитаници. Храната е здрава, добра и силна: всекиму е определено за закуска мляко или кафе с малко бяло хлебче; за втората закуска хляб с масло. За слаботелесните хляб с масло и мляко; за обяд месо със зеленчуци, млечно сладко или брашняно сладко; пържола с гарнитура или морска риба месечно. За следобядна закуска кафе и хляб с масло; вечер супа, салами, шумка и плодове. Съгласно съветите на лекаря, слаботелесните получават, което им е необходимо. В клас учениците не са били никога повече от 15. Те са разпределени не по възраст — години на живение, а по интелигентна възраст. За определяне интелигентната възраст са изработени специални листи по Bines—Tumon от 1908—1911. Интелигентния „Prüfung" става веднага след приемателният изпит на възпитаника. Таблиците на Bines — представяват особен интерес. Щом ученикът отговори на въпросите в първия лист напълно, каквато живяла година и да има, напр. 7, 8, 9 или 10 години, ще се причисли към 3 годишната интелигентност; отговори ли на въпросите във втория лист, ще се причисли към 4 годишната интелигентна възраст — отговори ли само на половината от II год., ще се причисли към 3 1/2 интел. възраст. Изпитването продължава, докато ученика може да отговаря на въпросите, и по този начин се причислява в групата с 3 годишна или 4 год. или 5 годишна интелигентна възраст. При обучението учителя следи, при игрите сестрите следят, а при екзаменуването лекаря психиатър и учителя забелязват промяната. Щом учителя в клас забележи замръзване, съобщава на лекарят и се подлага ученика на анализа чрез изпита. Такива случаи са имали с ученици, които са останали дълго време при 4 годишната интелигентна възраст. Интелигентния „Prüfung" продължава и за напредналите—щом се забележи, че върви възпит. с бързи крачки, изпитва се и се прехвърля към по-горната интелигентна фамилия и клас. Правяхме наблюдения на дишането у възпитаниците и произведохме три екзамена с напреднали ученици. Най-често и рисунките служат за пълна илюстрация на душевния мир у възпитаника. От 3 инт. възр. рисунките са цял хаос, както що представлява и душевния мир на детето.

При екзаменуването учителят и ученика трябва да бъдат напълно спокойни. При задаване въпросите гласа на учителя да бъде равен, гладък, без никакво ударение на думите. От явилите се в института 165 ученика 33% е бил невъзможен Prüfung. 30% веднага се записват за училище, 70% са на 5 годишна интелигентна възраст. Щом се забележи, че детето не е за заведението, веднага се изпраща в

друго подходно за детето заведение. Тук са от 1/I 1922 год. 590 възпитаници: 367 момчета и 223 момичета. Ето в що състои екзаменуването за 3-та интелигентна година. 1) Учителя казва: покажи носа си, покажи устата си, очите си, бузите си; покажи моята уста, моя нос, моите устни, моята брада; ученика говори и показва. 2) Учителя казва в срична фраза напр.: а) Аз имам един топ— ученика повтаря, в) Аз имам едно куче, с) Аз съм едно добро дете. 3) Учителя казва: Говори след мен: 2, 9, 11, 4, 7 11 5 8. Изговарят се числата, и ученика в 2 секунди трябва да ги повтори. Може да се започне и с други числа. Достатъчно е при няколко опита детето да отговори вярно—по-нататъшният успех е горе-долу осигурен и ще може да изговори и по 3—4 числа. 4) Показва се картина и се говори: Що е това? Какво виждате на картината? Обикновено отговарящите започват да изброяват, без да свържат с действието, което вършат предметите. Може и да говори върху картините в стаята и предметите. 5) Представа за имената на семейството, своето име, на братчетата си и на сестричетата. В такъв дух са всичките въпроси в листовете на Bines-Timon. Едно достоинство има тази екзаминаторска система, че се не спъва развитието на възпитаника с цяла година, а минава веднага в подходния клас. Ето защо ще има винаги едно движение в класовете, което не пречи на класовата работа, стига новодошлия да отговаря за този клас. *Подготвителното училище* е с четири Stufa, или 4 класа с паралелни отделения: също както е числото на същинското училище. В най-долната I предучилищна година са ония възпитаници, които стоят на границата между образованието, а могат да се възпитават, също както и с втората група. Към III група принадлежат тия, на които душевното развитие стои непробудено, така че училищната цел не би се постигнала. Обаче за събуждане на тия способности имат дневно 1—2 часа преподаване. За привикване към работа имат часове за служене на себе си. Това е II група. Първата група състои от 2 отделения за момчета и момичета малки, при които обучение е невъзможно, но подлежат на възпитание. III група се приближава към училищните години. IV група е училището. Училището за момчетата има 6 класа, също и за момичетата. IV група са възпитаници, които училището не обхваща и се именува „Работна" група. Открити са 5 работни отделения за момчета и толкова за земледелие, работене в градината, кьщна работа, плетене кошници, плетене столове и покривки; 6 работни отделения за момичетата: за пране, за в кухнята, за в кьщи, за плетене, за плетене столове, плетене покривки и лека домашна работа—гладене и пр., за гимнастика. Бродиране, плетене, шиене, кърпене и пр. и работене на полето.

Възпитанието и обучението тук имат за задача да раз-

вият телото и душата на детето до степен, че да могат в живота без ничия помощ да прислужват на себе си и изкарват прехраната си. Цялата система на обучението е да служи на възпитаника в живота, в практическия живот.

Подготвителното училище има следните предмети и часове

Предмети:	I год.	II	III	IV	
1. Нагледно обучение.	6	6	6	6	
2. Четене	—	—	—	4	
3. Броене	—	—	—	2	
4. Отделяне	—	2	2	1	
5. Мозаика	—	—	—	1	
6. Гимнастика и игри.	4	3	3	3	
7. Прислуга на себе си	6	6	4	4	
8. Нареждане на синци	3	3	—	—	
9. Градене	2	2	—	—	
10. Пение.	1	1	2	2	
11. Сгъване по фребел	—	2	3	2	
12. Нарежд. малки пръчици.. . . .	—	—	2	2	
13. Моделиране	—	—	1	1	
14. Плетене плитки	—	—	2	2	

Или I гр. 22 часа
II „ 25 „ „
III „ 25 „ „
IV „ 29 „ „

Нагледното обучение е всекидневно при долните подготвителни класове. То има за цел да упражни зрителните мускули, да свикне децата да показват, да именуват предметите, да четат по картини и да изразяват истино отношенията при нарисувани предмети. От друга страна да възпроизвеждат действията помежду си, да упражнят говора, да развият паметта, фантазията. Деца, които не могат да говорят, се свикват в начало да показват и постепенно да говорят. Чрез разни игри с предметите напр. с топка, свикват да държат топката, да наблюдават формата, да различават цветовете, да я подхвърлят. Започва се с действията; аз стоя, аз ставам, аз бягам, аз стоя прав. Аз се покланям, аз коленича, аз сядам. Този урок се повтаря всеки ден и от всяко дете с движенията, всяко дете трябва да диктува на своето другарче да изпълни тия работи.

2. Аз звъня (всяко дете има пред себе си по едно звънче). Децата казват: Това е звънец. Аз пипам звънчето. Аз двигам звънчето. Аз вдигам звънчето високо. Аз звъня. Аз го поставям тук (Най често възпит. от този штуф нямат понятие от „Аз“). При повторението се звъни пред вратата на стаята, зад вратата, горе, в'дясно и пр. Аз чувам (ръката на ухото) звън. Звънеца звъни.—Маршируване със звънеца в ръка. Това са свободни упражнения за ухото.

3. Топката. Тук е топката. Аз я хващам. Аз я вдигам. Аз я вдигам високо. Аз я търкалям. Топката е валчеста. Аз

я хвърлям. Аз я вземам. Аз я поставям тук (всички говорят и изпълняват). Повторението: покажи, как се хвърля топката, как се звъни със звънеца, как се търкаля топката, как се вдига от земята.

4. Аз имам една глава. Аз имам една шия. Аз имам гръб. Аз имам гърди. Аз имам труп. Имам ръце. Имам два крака. Действие: главата си навеждам, изправям, разтърсвам и т. н. Така вървят отначало лекциите и с чести повторения, защото забравянето е една от най-честите болести между тия деца.

Така мудно, бавно, но сигурно се крачи напред. С останалите дисциплини се попълня и повтаря всичко учено. Училищните програми за по-горните отделения са същите както и в Лайпциг. За мъчно чуващите ученици слабонадарени има три класа в Chemnitz-Altendorf; I паралелка се е водила от един учител от 1. I. 1922 год., пенсиониран сега; той е вложил цялата си душа при работата. От него е книгата: „Vorübung zum Schreib-Lese-Unterricht fur Schwachsinniger Kinder". (Предварителни упражнения по четене, писане и преподаване на слабонадарените деца). В II-та паралелка е изобразено за всяко дете графически разстоянието, от което то може да чува, като се наблюдава през всички училищни години — дали чуването се намалява или увеличава. Начина на постъпване и при трите паралелки е приблизителен с оня на глухонемите—четене по устата.

Всички заекващи възпитаници се събират заедно и обучават от един учител по метода на Gutzman. Учителят е бил командирован за изучаване на тази метода в Berlin. Дишане: вдишане и издишане, продължително задържане на въздуха, 12 вида гимнастическо продължително дишане с изговаряне. За вдишане и издишане имат чаша с вода и тръстикови масурчета; поемат въздух и го издишат чрез масурчето във водата. Учителя си държи сметка за продължителността на вдишането и издишането. Свикват се да изговарят силните, а после слаби гласове; свързват се в срички заедно, в думи и изречения. Още една от учителките работила с заекващи деца по Engel—професор в Dresden, обаче тя беше много зле болна от „Испанската", та не можах да посетя класа ѝ.

Много и най-разнообразни училищни помагала имат. Списък на помагалата съставям, щом видя нещо ново, та в случай че ни потрябват, да ги изписваме. Още много, много би се писало за този образец—институт.

Leipzig, 11. 2. 1922 г.

С отлична почит:
М. Славова.

Бѫлгарското есперантско дружество и Министерството на нар. просвещение. Дружеството на бѫлгарските есперантисти е отправило до Г-на М-ра на нар. просв. Ст. Омарчевски следното писмо:

Бѫлгарско
ЕСПЕРАНТСКО ДРУЖЕСТВО
№ 56
27 октомврий, 1921 год.
София.

До Господина
Министра на народната просвета
Тук.

Уважаеми Господине Министре,

Централния комитет на бѫлгарското есперантско дружество счита за свой най приятен дѫлг да Ви изрази голямата благодарност на цялото бѫлгарско есперантство за грижите, които Вие положихте, за да подкрепите делото на международният език в нашата страна.

Благодарение на тези грижи, част от младежта на нашето отечество ще може още през настоящата година да изучи помагателният език есперанто и чрез него да постигне единение с чуждестранни есперантисти, да вземе участие в общия живот на човечеството. И тези младежи, вѫн от практичните ползи, които ще могат да извлекат от езикѫт есперанто, ще получат неусетно за тях едно ново превѫзпитание: общувайки с чужденци, тяхните интереси ще се разширят, те ще свикнат да гледат на чуждите народи с мирогледа на новото време — че народите трябва да живеят задружно и взаимно да си помагат в творчеството на културно поле — а това ще подготви за бѫдаще и достойни граждани на майка Бѫлгария

Голям дел имате Вие, Господине Министре, в това полезно начинание, и Вашата заслуга не ще остане неоценена от бѫдащият историк на културния развой на Бѫлгария.

А днес, ние, бѫлгарските есперантисти, които от идеализѫм и добри чувства кѫм своя народ и кѫм настрадалото се човечество работим непосилно за разпространението на есперанто — орѫдието за международна толерантност и солидарност — пѫрви разбираме величието на Вашето дело и от сѫрце Ви поднасяме своята искрена благодарност.

С отлична почит:
Председател: **Геор. Актарджиев.**
Секретар: **Д. Симеонов.**

Есперанто в 29 бѫлгарски гимназии. Важен успех постига есперантското движение в нашата страна. За през текущата година до днес са назначени лектори по есперанто в 29 гимназии. Този успех е естествена последица от ми-

налогодишата дейност пред Министерството на народната просвета, с която дейност ние постигнахме със закон въвеждането на есперанто в реалните гимназии факултативно. Макар че този закон влиза в сила от идущата 1922/1923 учебна година, Министра на народната просвета г. Ст. Омарчевски се съгласи да назначи лектори по езикът още през настоящата година, за което той поиска от българското есперантско д-во лицата, които могат да преподават есперанто. От своя страна д-вото с окръжно се обърна към членовете си из провинцията, искайки съгласието им да поемат учителски пост, в отговор на което до края на септември месец 29 души, 6 от които от София, отговориха утвърдително. Те бидоха представени на М-вото с молба за назначение, което биде сторено със заповед № 4841 от 7. IX. 1921 год.

Ние вече имаме официални лектори в 29 гимназии, които представяват повече от половината от съществуващите такива в България. А това число ще се увеличи, защото се приготвя допълнителен списък на лица кандидати за лекторски пост. Само няколко гимназии през настоящата година ще останат без лектор по есперанто.

По изискване от Министерството на просветата биде изработена проектопрограма за приложение новия закон за преподававе есперанто в реалните гимназии, която биде представена на Министерството от председателя на д-вото, г. Г. Актарджиев, който е член в комисията за изработване общ правилник по приложение на горния закон.

Това е голям потик на нашето движение, който ентусиазира всички пионери из цялата страна; то е силен камбанен звън, който разбуди, дори отдавна спящите, за нова работа и победа.

Но макар и голяма да е заслугата на българското есперантство за постигане този успех, не по-малко голяма е и заслугата на Министра на народната просвета, неуморният и енергичен г. Ст. Омарчевски, който, макар и не есперантист, макар и не говорящ езикът, обаче със своят ясен поглед, предвиждайки, че бъдещето на човечеството в голяма степен зависи от приемането на един лесен, помощен, международен език, който благодарение на своята напредничавост, фаворизира всяко движение, имаще културно значение, прави всичко възможно, да се подпомогне есперантското движение в своята страна. И много от последните си успехи българските есперантисти благодарят нему. Неговото име със златни букви ще бъде вписано в историята на есперантското движение в България.

(Из вестник „Есперанто Триумфонта").

Д. Симеонов.

Вѫрховният административен сѫд—по училищни вѫпроси.

РЕШЕНИЕ

№ 36.

гр. София 16 февруарий 1922 година.

В ИМЕТО НА НЕГОВО ВЕЛИЧЕСТВО БОРИС III ЦАР НА БѪЛГАРИТЕ.

Вѫрховният административен сѫд, общо сѫбрание, в сѫдебно заседание на шести февруарий хиляда деветстотин двадесет и пѫрва година в сѫстав пръв председател: *Филип Филчев*, председател на отделения: *Лазар Горанов* и *Анастас М. Ташев*, членове: *Владимир Ив. Петков*, *Махаил Генадиев*, *Никола Бойкикев*, *Д-р Х. Ангелов*, *Никола Ников*, *Лука Луканов*, *Никола Чехларов* и *Никола Константинов*, при секретаря *Константин Гаврилов* и в присѫтствието на главния прокурор: *Иван Г. Крафти*, слуша долуизложеното от члена *Л. Луканов* дело № 435/1921 год., заведено по жалбата на *Никола С. Грънчаров* от гр. Дупница, за отмяна разпоредбата на Министра на народното просвещение, надпис № 26975/920 год. по плащане училищна такса 500 лева.

Сѫда, след като изслуша доклада на делото, обясненията на представителя на Министерството и заключението на прокурора, взе пред вид: че тъжителя *Никола Ст. Грънчаров*, от гр. Дупница, обжалва изискването от страна на директора на Дупнишкото държавно педагогическо училище такса 500 лв. за записване дъщеря му *Ружа* в I гимн. кл. на сѫщото училище, вместо 50 лв., каквато такса предвиждал закона; че изискването на 500 лв. такса директорът основал на нареждане от Министерството на народното просвещение с две телеграми и едно окръжно от 30 юлий 1921 год. № 20605; че тези административни актове тъжителя *Грънчаров* намира незакономерни, и иска отмяната им, защото с измененията на Закона за народното просвещение, публикувани в „Държавен вестник“ бр. 87 от 21 юлий 1921 год. 1, 2, и 3 класове на гимназиите и педагогическите училища от 1 септември 1922 год. се преустройват и преименуват в 4, 5 и 6 класове на нов тип реални училища, а до поменатата дата ще се прилагат предишните предписания на Закона за народното просвещение, чл. чл. 150 и 164, тъй като таксата 500 лв. по сегашния закон е за 7 и 8 гимназиални класове, а не за 4, 5 и 6 класове на реалните училища, за които сега се предвижда такса 500 лв. по чл. 145; че за прилагане чл. чл. 150 и 164 от Закона за народното просвещение в предишният им текст при сега действуващия закон и дума не може да става, тъй като това се изключва от се-

гашния текст на закона; че истината в отношение таксата за първите три гимназиални класове, които от 1 септември 1922 год. се преустройват в 4, 5 и 6 класове на реални училища, се състои в това, че за тия гимназиални класове за през текущата учебна година таксата не се предвижда изрично в сегашния закон, така че във въпроса, каква трябва да е таксата за тия класове, които до 1 септември 1922 остават гимназиални и се издържат от държавата, е въпрос на тълкуване на сегашния закон и на прилагане по негова разум, за прилагане, обаче, на стария закон, който е вече отменен със сега действуващият, и дума не може да става, както се каза по-горе; че училищните власти начело с Министерството на народното просвещение са изтълкували действуващия закон в смисъл, че за първите три класове, докато те остават гимназиални, следуемата такса е 500 лв., каквато се предвижда за гимназиалните класове в чл. 155; че при това дадено тълкуване на закона директорите на всички средни училища и непълни гимназии са изисквали такса 500 л. при записване на учениците в първите три гимназиални класове за текущата учебна година, и тая такса е вече събрана, според както съобщава Министерството на народните просвещение с писмо до съдът от 11. II. т. г. № 3134, и внесена на приход в държавното ковчежничество; че при това положение жалбата на тъжителя *Грънчаров* се свежда към определение от страна на съда таксата, която е трябвало да се плаща по разума на закона за първите три гимназиални класове на средните училища през текущата учебна година, за да се задължи държавното съкровище да му повърне надвзетата според него сума за такса; че такова решение не може да постанови, защото той не е компетентен да задължава държавното съкровище да повръща събрани и внесени суми. Това може да стори само гражданския съд, сезиран с иск за повръщане на неправилно събрани и внесени в държавното съкровище суми; че съда не може да се занимава в случая с тълкуването на Закона за народното просвещение и да се изказва по таксата, която е трябвало да се изисква за първите три гимназиални класове, тъй като решенията на Върховният административен съд нямат преюдициално значение за гражданския съд, сезиран с иск за повръщане неправилно събрана и внесена в държавното съкровище сума по силата на един акт на публичната административна власт. Гражданския съд има право по закона да обсъжда самостоятелно закономерността на административният акт от гледна точка на администр. закон, на който е основан актът и да тегли законните последствия за предявения нему на разрешение иск; че следователно, жалбата на тъжителя *Грънчаров* при положението наведено по-горе, не може да бъде разгледвана от съдът е

подлежи да се остави без разглеждане по силата на чл. 11 п. 1 от Закона за административното правосъдие. Пред вид на тия съображения

Реши:

I. Оставя без разглеждане жалбата на *Никола Ст. Грънчаров*, от гр. Дупница, против нареждания на директора на Дупнишкото държавно педагогическо училище и тия на Министерството на народното просвещение за заплащане 500 лв. такса за записване в първите три гимназиални класове на средните училища през текущата учебна година.

II. Препис от решението да се съобщи на Министра на народното просвещение за сведение и изпълнение.

На първообразното подписали: първ председател: *Ф. Филчев,* председатели на отделения: *Л. Горанов* и *Ан. М. Ташев*, членове: *Вл. Ив. Петков, Л. Луканов, М. Генадиев, Н. Бойкикев. Д-р Х. Ангелов, Н. Ников, Н. Чехларов, Н. Константинов* и приподписал секретар: *К. Гаврилов.*

Верно с оригинала,

Първ председател: **Ф. Филчев.**

Секретар: **К. Гаврилов.**

ОПРЕДЕЛЕНИЕ.

№ 12.

София, 2 март 1922 година.

Върховният административен съд, общо събрание, в съдебно заседание на двадесети февруарий хилядо деветстотин двадесет втора година, в състав първ председател: *Ф. Филчев*, председатели отделения: *Лазар Горанов* и *Анастас М. Ташев*, членове: *Владимир Ив. Петков, Мих. Генадиев, Н. Бойкикев, Д-р Х. Ангелов, Н. Ников, Лукан Луканов, Н. Чехларов* и *Н. Константинов*, при секретаря *Констан. Гаврилов*, и в присъствието на прокурора *Д-р А. Петров*, слуша долуизложеното от члена *Петков*, дела № 57 и 60/1922 год. заведено по жалбите на професор *Л. Милетич* от гр. София, лично и като ректор на Софийският университет, за отмяна заповедта на Министра на народното просвещение под № 6378 от 20. XII. 1921 год.

Съда след като изслуша доклада на делото, обясненията на страните и заключението на прокурора, взе пред вид:

Че съгласно чл. 19 от Закона за административното правосъдие, с право да подават молба за отмяна се ползват и самоуправителните учреждения по упражнявания върху тях надзор от централната власт и нейните органи.

Че в случаят обжалваната заповед под № 6378, п. 2 от 20 декември 1921 год. на Министра на народното просве-

щение — изпратена с писмо № 15400 от същата дата до ректора на Университета за изпълнение от квестора на Университета, — не е такъв акт, чрез който Министърът упражнява и надзор върху университетското самоуправително тяло — Академическия съвет, а в едно решение на Министра, с което се глобява ректора на Университета *Л. Милетич* за нарушение на II-то постановление на Министерския съвет от 28. юний 1921 год., протокол № 99, относително задължителният общ правопис за всички лица и учреждения в Царството. А щом като тази заповед на Министра не е акт, чрез който се упражнява и надзор върху университетското самоуправително тяло — Академическия съвет, то следва да се признае, че в случая този последния не се намира в условията на чл. 19 от Закона за административното правосъдие, за да има право да обжалва пред Върховният административен съд същата тая заповед на Министра. На това основание жалбата на Академическия съвет за отмяна на казаната заповед следва да се остави без разглеждане.

По молбата на професора Л. Милетич, ректор на Университета.

Че с обжалваната заповед № 6378, п. 2 от 20 декември 1921 година Министра на народното просвещение, въз основа на чл. чл. 41 и 42 от Закона за чиновниците е наказал с глоба ректора на Университета *Л. Милетич*, за гдето, по случай смъртта на професора при Университетът *А. Медведев* е написал некрологът и дал нареждане да бъде той напечатан по стария правопис, с което наруши второто постановление на Министерския съвет, взето в заседанието му от 28. юний 1921 год., протокол № 99, и обнародвано в „Държавен вестник", брой 69 от 29. юний с. г., относително задължителният общ правопис за всички лица и учреждения в Царството.

Че от съдържанието на тая заповед се вижда, че с нея е наложено на тъжителя наказание за дисциплинарна простъпка, поради което същата тая заповед по своето естество е дисциплинарен акт.

Че съгласно чл. 10 от Закона за административното правосъдие на Върховният административен съд са подсъдни всички жалби против административни актове на публичните власти, с изключение на делата и актовете, посочени в чл. 11 на същия закон. Съгласно п. 4 на този последния изключени са от подсъдността на Върховният административен съд всичките дисциплинарни дела. Следователно, жалбите против административни актове на публичните власти по дела дисциплинарни, като неподсъдни на Върховният административен съд, не подлежат на разглеждане от съда. На това основание, прочее, следва да се признае, че в случая

жалбата на професора *Милетич* за отмяна на гореказаната заповед на Министра на народното просвещение, която заповед по естеството си е дисциплинарен акт, е неподсждна на сждът и за това подлежи да бжде оставена без разглеждане. Водим от горните сжображения, Вжрховният административен сжд

Определи:

I. Остава без разглеждане жалбата на Академическия сжвет при Университета, както и жалбата на професора при Университета *Л. Милетич* за отмяна заповедта на Министра на народното просвещение под № 6378 п. 2, от 20 декември 1921 год.

II. Препис от настоящето определение да се сжобщи на Министра на народното просвещение за сведение и изпжлнение.

На пжрвообразното подписали: пржв председател: *Ф. Филчев;* председатели отделения: *Лазар Горанов* и *Анастас М. Ташев,* членове: *Вл. Ив. Петков, М. Генадиев, Н. Бойкикев, Д-р Ангелов, Н. Ников, Лукан Луканов, Н. Чехларов* и *Н. Константинов,* приподписал секретар: *К. Гаврилов.*

Верно с оригинала,

Пржв председател: **Ф. Филчев.**
Секретар: **К. Гаврилов.**

Специални курсове по френски език за чужденци. Дижонският университет урежда специални курсове по френски език за чужденци през лятната ваканция и през течение на учебната година. Курсовете през ваканцията започват на 3 юлий и свжршват на 30 септември. Те могат да бждат продължени с четири седмици, т. е. до 29 октомврий, ако броя на записалите се за тези 4 седмици стигне до 25.

Преподаването в тези курсове се води по такжв начин, че курсистите могат да ги следват с успех вжв всяко време; те могат, следователно, да отиват в Дижон, когато им е това удобно.

Програмата на курсовете сждржа 4 отдела: 1. практически упражнения; 2. общи курсове; 3. тжрговски курсове; 4. конференции. Слушателите могат да следват, който курс пожелаят.

За практическите упражнения курсистите се разпределят на две секции: висша и елементарна, упражненията в които са сжвсем различни. Практическите упражнения са 8 часа седмично и сжстоят в: 1. *Обяснения на текстове* от литературна и граматична гледна точка (2 часа); 2. *Писмени упражнения:* сжчинения, кратко изложение на прочетен текст, диктовки с вжпроси вжрху текста (2 часа); 3. *Упражнения в превод* от английски, италиянски или немски на френски

(1 час); 4. *Разговори* върху прочетени текстове или върху общи предмети (2 часа); 5. *Произношение и дикция* (1 час). Освен това курсистите от елементарната секция имат всеки ден по 1 час практически упражнения. Те могат да следват всички упражнения и от другите секции. За разговор и произношение курсистите се разделят на по-малки групи от по 8 до 10 души, според народността им и познаването на френски език.

Общия курс е също 8 часа седмично. В него се минава: 1. *Теоретична фонетика* и фонетично предаване (1 час); 2. *Езикознание* — граматика: преглед на по-важните правила (1 час). Методично заучване на думи: по смисъл (1 час) и по формата им (1 час); 3. *Литература*: френска класическа и съвременна (2 часа); 4. *Разбор на някой вестник*: мнения и случки от съвременния живот (1 час); 5. *История и география:* съвременна Франция; Франция от физично и икономично гледище (1 час).

Търговския курс трае от 24 юлий до 16 септември и се минава в 5 часа седмично. Програмата на курсът е: 1. Техническа терминология; 2. Търговска кореспонденция; 3. Търговия. Търговско и индустриално законодателство. 4. Счетоводство.

На конференциите се четат реферати, всеки един от които разглежда отделен въпрос из областта на науките, изкуствата, правото и законодателството, политическата икономия, литературата; учрежденията, обичаите и нравите на Франция и др.

Курсистите, които са следвали редовно курсовете и конференциите, получават даром, ако пожелаят, свидетелство за редовно посещаване.

А тези, които издържат с успех изпита си, получават диплома за френски език. Освен диплома, на курсистите се дава и едно допълнително свидетелство, в което са отбелязани получените бележки. Когато изпитът е засягал повече търговска или повече фонетична материя, това се отбелязва и в диплома.

През 1922 г. ще има 6 изпитни сесии: края на юлий, половината на август, края на август, половината на септември, края на септември и края на октомврий. До изпит се допущат всички, които са следвали курсовете през ваканцията поне четири седмици. Изключения се допущат по уважителни причини с разрешение от директора на курсовете.

Таксата за изпитите е: 30 лева за първа степен и 50 лв. за висша степен.

Програмата за изпитът е: За първа степен: 1. *Писмен изпит.* — Развиване на една обикновена тема. Изпита трае 3 часа. 2. *Устен изпит.* — Произношение, обяснение на някой текст, разговор върху обикновени предмети.

За висша степен: *Писмен изпит.* — Развиване на тема, по избор на кандидата, въ́рху някой въ́прос от общата култура, някой чисто литературен въ́прос. Изпита трае 3 часа. Освен това, пак по избор на кандидата, дава се диктовка с обяснителни въ́проси, или фонетическо предаване на някой текст, последвано от въ́проси. Изпита трае 1 час и половина. 2. *Устен изпит.* — Обяснително четене на някой текст. Разговор. Въ́проси въ́рху два от следните предмети, пак по избор на кандидата: литература, граматика, заучване на думи, фонетика, история, география и тъ́рговия. За тези кандидати, които желаят да имат в диплома си бележка по фонетика, изпита по фонетика е задъ́лжителен.

Забележка. — Курсистите, които са следвали три месеца ваканционните курсове, могат да се явят съ́що в края на октомврий на изпит за свидетелство (brevet) по френски език при факултета по литература, с условие да се запишат в университета.

За да се запише в курсовете, кандидатъ́т изпраща в секретарията името и адреса си в своята страна. Не е необходима никаква университетска титла.

Секретарията се намира в новия факултет по литература на улица Chabot—Charny, близу до университетската библистека. Приемни часове всеки ден, освен неделни и празднични дни, от 4—6 часа и през ваканциите от 10—12 и от 4—6 часа.

Такси:

Право за записване 10 франка.

Такса за курсовете:
- за 15 дни 50 фр.
- за 1 месец 75 „
- за 6 седмици 100 „
- за два месеца 115 „
- и 25 лева повече за всеки следващ месец.

Комитет за покровителство. Този комитет бди над материялното и морално благосъ́стояние на учащите се, чийто почетен председател е ректора на университета.

Комисията оставя на разположение на учащите се една библиотека от класически и съ́временни автори срещу скромната вноска от 2 франка за през цялата ваканция, една зала за съ́брания и място за игра, при най-износни условия.

Доста често стават приятелски срещи на учащите се с членовете на комисията; уреждат се съ́що и танцувални вечери.

Всяка седмица се правят екскурзии до историческите и забележителни местности из околностите; посещават се паметниците и музеите на града, по-забележителните инду-

стриялни заведения, големите зимници на Бургундия. Професорите и членовете на комитета придружават чужденците курсисти при тези екскурзии и посещения.

Екскурзиянтите ще намерят навсякъде най-добър прием, и по този начин те получават случай да се възхищават от истинските хубости на Бургундия, и частно от Дижон, и да се запознаят с френцузкия живот от всички страни.

Комитета съставя всяка година списък на пансиони, отделни стаи и пр. квартири с цените им; а секретаря на комисията дава на учащите се всички сведения, каквито поискат.

По причина на поскъпналия живот комитета ще се мъчи да намери на умерени цени за слушателите на курсовете един хотел, ресторани, учебни заведения с интернати и пр. Специални професори, мъже и жени, ще бъдат поканени в тези заведения, за да позволят на чужденците да живеят наистина французки живот.

Забележка. — Най-добрия начин да се подготвят желающите за ваканционните курсове е да се преговорят най-важните граматични правила (без да се изпускат неправилните глаголи), да се прочетат няколко обикновени френски текстове и, ако е възможно, да се говори понякога с лица, които познават френският език.

Слушателите ще трябва да носят със себе си във Франция граматиката и речниците, към които са навикнали.

Министерството на народното просвещение е съобщило за тези курсове на интересуващите се учители с окръжно № 5874 от 14. III, 1922 год.

Съобщава: **Ек. З-ва.**

Сведения за записване на чужденци в германските университети. 1. Могат да бъдат допуснати в немските университети чужденци, доколкото наредбите на отделните висши у-ща позволяват това и доколкото има места на разположение. Първо условие за допущането на всеки чужденец е, отечеството му да се придържа о взаимността, т. е., германските зрелостни свидетелства, съответствуващи на чужди такива, да се признават като достатъчни документи за безпрепятственото допущане по същия начин, както и местните, когато ще се записват.

Австрия и Германия взаимно си признават зрелостните свидетелства.

2. При подаването молба за приемането на един чужденец в едно немско висше училище се изискват следните документи:

а) Свидетелство (при представянето на такива на чужд език, придружени със заверен превод на немски език), което да дава право за постъпване в едно висше училище в оте-

чеството му: за удостоверение в това се изисква едно специално свидетелство, ако не е отбелязано в самото свидетелство. Поменатото свидетелство трябва да се равнява на немско зрелостно свидетелство от деветкласно средно училище (гимназия, реална гимназия, висше реално училище).

б) Удостоверение за достатъчни познания по немски език. За размера на тия познания най-добре е да се представи удостоверение, издадено от някой немец специалист, обаче висшето училище си запазва правото да изисква един допълнителен изпит на тия познания. В тоя случай просителя може да бъде допуснат при условието, че ще придобие исканите познания в най-скоро време, като се запише в устрояваните при висшите училища курсове по немски език или при курсове, които са припознати, и то след като представи за това удостоверение.

в) Едно саморъчно написано изложение (описание) на живота, което да съдържа главно преглед на училищното образование и по-нататъшния ход на образованието му.

г) Едно удостоверение, че учащия разполага с достатъчни средства за издръжката си.

3) Молбите за допущане във висшите училища трябва, с всичките необходими приложения, да се подадат *най-късно един месец* преди започването на семестра, т. е. до 15 март и до 15 септември, и то направо до оня университет, в който ще се следва.

4). Започването на семестра в немските университети е: летния семестър почва на 15 април, — зимния на 15 октомври. Редовните лекции почват в края на април и края на октомври.

5). Списък на немските университети

а) Университети: Берлин, Бон, Бреслау, Франкфурт на Майн, Гйотинген, Граифсвалд, Хале, Кил, Кйолн, Кйонигсберг, Марбург, Мюнстер във Вест., Ерланген, Мюнхен, Вюрцбург, Лайпциг, Тюбинген, Фрайбург в Баден, Хайлдеберг, Иена Хамбург, Рощок.

б) Технически висши училища:

Аахен, Бреслау, Шарлотенбург, Ханover, Мюнхен, Дрезден, Щутгарт, Карлсруе, Дармщадт, Брауншвайг.

в) Земледелчески висши училища:

Берлин, Бон-Попелсдорф, Вайенстефан, Хохенхайм.

г) Ветеринарни висши училища: Берлин, Ханover, Мюнхен, Дрезден.

д) Лесовъдски академии: Хайн-Мюнден, Еберсвалде, Тазранд.

е) Минни академии: Клаустал, Франберг в Саксония.

ж) Търговски висши училища: Берлин, Кйонигсберг, Мюнхен, Нюрнберг, Лайпциг, Манхаим.

з) Художествени училища: Берлин, Дюселдорф, Касел, Кйонигсберг, Мюнхен, Дрезден, Щутгарт, Карлсруе, Ваимар.

6) По всички тия въпроси, както и за сведения за други немски висши училища, учащите се чужденци могат да получат сведения при Академическото бюро за сведения при университета в Берлин (Берлин С 2, унтер ден Линден). При всяко запитване за сведения трябва да се прилагат и разноските в международни записи за отговор.

НОВИ КНИГИ И СПИСАНИЯ.

Избрани страници от Ив. Вазов. С предговор и биография от Д-р Михаил Арнаудов, професор в Университета. Издава Министерството на нар. просвещение. София, Придворна печатница, 1922 г., цена 30 лева. В едно томче от повече от 600 страници, малка осмина, проф. М. Арнаудов е подбрал из творенията на Вазова всичко онова, което се счита за най-хубаво, и по тоя начин ни е дал една достъпна и по цена, и по съдържание книга, чрез която може да вникнем в обширното дело на народния поет. При това проф. Арнаудов е снабдил книгата с една кратка, прегледна биография на поета. Изданието е направено с вкус и умение и прави чест на М-ра на нар. просвещение г-н Ст. Омарчевски, чиято е идеята за тая книга, и който улесни издаването ѝ, както и на г. Арнаудова, че я изпълни с умение и вкус. Книгата съдържа най-хубавите творения на Вазова от всичките му стихотворни и разказни сбирки, както и извадки от романите му. Книгата състои от два дела: дел. I поезия, в който са засегнати всичките 17 стихотворни сбирки на Вазова; дел II проза — в който са засегнати тъй също всички негови творения от тоя род, без драмите. Изданието — по съвършенство — краси нашата художествена литература и съответствува на великото достоинство на поета. Желаем тая великолепна книга да намери широко разпространение всред народните слоеве, за да поддържа живо паметта на поета.

Юбилейни издания за Ц. Церковски.

Цанко Церковски. Живот и литературна дейност, от Никола Атанасов. Държавно издание, 173 страници голяма осмина, цена 25 лева. Това великолепно издание състои от две части: първата обема живота на Церковски със следните глави: 1. Родно село, 2. Волно детство, 3. В училище. Първите възторзи от книга, 4. Крилцата се размахват, 5. Сред чужди и свои, 6. Литературни отражения, 7. Ученическо скитане, 8. Градът и Церковски, 9. Пак в Бяла-Черква, 10. Първо вглъбяване в себе си, 11. В комуната, 12. Идейни

разочарования, 13. Свое стопанство и литература, 14. Пѫрва землед. дружба и 15. Пѫрви землед. конгрес. Втората част обема следните глави: 1. Творчество, 2. Поезия, 3. Отломки, 4. Бекярски песни, 5. Момини тѫги, 6. Делийски песни, 7. Изплакани песни, 8. Песни за труда, 9. Печални часове, 10. Борчески отзвуци, 11. Поеми, 12. Детски песни, 13. Разкази, 14. Драми и 15. Селска пробуда. Тая книга е едно хубаво и доста подробно изображение на животѫт и творческата дейност на поета на селото Цанко Церковски, тя ни дава характеристика и за неговата обществена дейност От тая книга ние добиваме перспектива за перипетиите, през които е минал животѫт и творчеството на поета, за да достигне онова положение, което той днес заема, като поет, в н шата литература и като деец в нашият обществен и политически живот.

На Цанка Церковски. 1891—1921 год. Юбилеен сборник. 240 големи страници, разкошно дѫржавно издание. Цена 33 лева. В тоя сборник взеха участие сѫс свои работи следните писатели: Ив. Вазов, М-ра на нар. просв. Ст. Омарчевски, Елин-Пелин, Ст. Чилингиров, Тодор Траянов, Борис Зографов, Хр. Г. Казанджиев, Л. Стоянов, Л. Н. Вѫлчанов, Хр. Борина, Тр. Кунев, Ив. Карановски, Н. Г. Данчов, Ник. Вас. Ракитин, Хр. Цанков, Г. Райчев, Ал. Кипров, Д. Бабев, Евг. Марс, А. Протич, Ив. Кирилов и други писатели. Повечето от стихотворенията и статиите в тоя сборник засягат разни страни от творчеството на поетѫт и дават една обща и пѫлна характеристика за него.

Прослава на Цанка Церковски, сборник за тѫржествата и честуването на поета по случай 30-годишната му литературна и обществена дейност на 16 октомврий 1921 година в с. Бяла-Черква. С пет приложения в текстѫт и 50—на края. По поръка на г на М-ра на нар. просвещение сѫстави Вел. Йорданов. Дѫржавно издание. София, Дѫрж. печатница 1922 година. Сборникѫт е едно пѫлно изложение по тѫржеството в с. Бяла-Черква и сѫдѫржа следните глави:

1. Предговор от г-на М-ра Ст. Омарчевски.
2. Начин и подготовка на тѫржеството.
3. Народно дарение.
4. В с. Бяла-Черква: отиване, деня на тѫржеството, програмата, речите, представлението на открито „Под старото небе".
5. Адреси.
6. Писма — от Бѫлгария и чужбина.
7. Телеграми от Бѫлгария и чужбина.
8. Дарения.
9. Отзиви за юбилеят от чужденци в чуждият и нашия печат и
10. Книжнина и библиография.

Цената на книгата, разкошно издание, е 50 лева.

И трите тия книги за Церковски, появили се на свят по изричното нареждане на М-ра на народното просвещение Ст. Омарчевски, са ценен принос в нашата книжнина, не само като характеристика на поета, на неговото дело и неговият юбилей, но взети сами по себе, като издания, по своя външен вид, по своя печат и хартия, те, както и юбилейните издания на Вазова и неговия Помен, правят чест на нашата книжнина и би били истински украшения на всяка библиотека.

Владо Булатов, роман в стихове, от Ст. Чилингиров, София, печатница Стайков, 1922 год. цена 50 лева.

Тоя роман, който състои от 14 глави, всяка от които има от 30—50 сонети или, общо взето, който съдържа повече от 570 сонета (повече от 8000 стиха), едно посвещение и един епилог, е крупно явление в нашата литература с истински художествени достоинства, и редакцията на Учил. преглед поздравява г. Ст. Чилингирова за тоя ценен негов труд. Това за сегашните времена действително необикновено поетично творение е намерило особно възторжена оценка в чехската литература, както и в руските литературни кръгове у нас.

Българска общодостъпна библиотека, № 1 : *Есенни дни*, роман от Антон Страшимиров.

Задачата, която си поставя тая библиотека, е да съдействува да проникне българската книга всред широките народни маси, защото, безспорно е, че нашата книга до сега е останала неизвестна за широките слоеве на народа ни. С уредба на библиотеката се е заел познатия наш писател А. Страшимиров. Това е достатъчна гаранция за успехът ѝ. Библиотеката ще излиза на серии от по 7 тома. Абонаментът е 95 лева, платени изцяло или предварителна вноска 25 лева и по 10 лева при получаването на всеки том. Библиотеката е одобрена и препоръчана от Министерството на народното просвещение с окръжно № 2904 от 10. II. т. г.

Македония, политическо, научно и литературно списание, което ще засяга политически, научни и литературни въпроси. Още от самото заглавие е ясно, каква е главната цел на списанието. Но в поканата тя е изразена с особно чувство. „Новите поробители на Македония — сърби и гърци — в своя стремеж да асимилират българското население там, прогониха интелигенцията, унищожиха българската книга, обсебиха училищата и черквата. Близката им задача е да прекъснат *приемствеността* в националните традиции, които се съхраняват главно чрез писмото и да *приобщат* постепенно подрастващите поколения към сръбската или гръцката култура. Те мислят по тоя начин да погребат македонския въпрос и да задържат хубавата плячка за винаги. Срещу

пѫкленитѣ замисли и престѫпни действия на нашитѣ врагове, свещенъ дѫлгъ се налага на македонската емиграция да вземе противомѣрки. При невѫзможността да продължи своето културно дѣло в родната земя, ние ще трябва да вѫршимъ това вѫн от нея, докато бѫде разрешенъ Македонския вѫпросъ сѫгласно волята на поробенитѣ и прокудените. И както просветенитѣ синове на Полша, макаръ и в далечно изгнаничество, живееха с миналитѣ борби, настоящитѣ страдания и красивитѣ блянове за светло бѫдеще на поделеното и поробено отечество, така и ние македонцитѣ ще трябва непрекѫснато да насочваме нашитѣ мисли и чувства кѫмъ разпнатата Македония". Списанието се урежда от редакционенъ комитетъ, сѫстоящъ се от Георги Баждаровъ, Иордан Бадевъ, Наумъ Томалевски и Кирилъ Пѫрличевъ. В пѫрвата книжка са поместени следнитѣ по важни работи: 1. *Произхода на Македонския вѫпросъ*, от Георги Баждаровъ, който разглежда исторически вѫпроса, проследява, как вѫзродителното и революционно дѣло на Бѫлгария обемаше бѫлгарския народъ в неговата целостъ,—нещо, което се изразяваше както в творението на отделнитѣ дейци по вѫзраждането, тѫй и вѫв вѫзстанията и четитѣ (на *Филип Тотю*, на *Ботева*), и пр. и най-сетне доби плѫть и кръвъ в учреждаване на екзархията. Обаче, след освобождението на Бѫлгария, Берлинския конгресъ остави Македония под турска власть, и така се сѫздаде Македонския вѫпросъ (Статията продължава). 2. Втората статия е от проф. Г. Кацаровъ, който проследява вѫпроса за *народността на старитѣ македонци*, и намира, основавайки се на заключенията на най новитѣ и безпристрастни европейски учени-историци, че старитѣ македонци не са *пелазги*, както твѫрдятъ гръцитѣ *и в унисонъ* с тѣхъ нѣкои европейски учени, а тракоилирийци и следователно, старитѣ македонци не са от елински произходъ. 3. Професоръ В. Златарски разглежда вѫпроса за народността и родното мѣсто на *Христофора Жефаровича*, известния преводачъ и издателъ вѫв Виена през 1741 г. на „Стематографията", в която са поместени образитѣ на бѫлгарскитѣ царе, гербѫтъ и пр. За тоя деецъ по нашето вѫзраждане сведенията до сега бѣха неясни—едни писатели го считаха за сѫрбинъ, други за бѫлгаринъ. В статията на г. Златарски се установява документално, че Хр. Жифаровичъ е *добѫръ бѫлгаринъ* и че е билъ от Дойранъ, гдето не само за сѫрби и поменъ никога не е имало, но и гръцитѣ винаги от началото на цѫрковната ни борба са срещали силенъ отпоръ в будното национално бѫлгарско чувство и сѫзнание на населението от Полянокукушката епархия. Проф. Н. Милевъ пише статия „Тѫрговията на Македония в края на XVIII в". по сведенията на френския консулъ по онова време в Солунъ — *Феликс де Божур*, който, давайки ценни сведения за производството и тѫрговията на Македония в XVIII в, заключава сѫс следнитѣ *горестни* слова

за участта на Македония: „Когато погледнем Македония от гледището на природните дарове, ще намерим, че *няма в Европа страна, дето хората да са получили повече сгоди, за да живеят честит живот*; *но когато погледнем политическите форми, тогава ще намерим, че всички напасти на едно варварско управление са си подали ръка, за да опустошат една от най-хубавите страни на света по богатството и разнообразието на нейните произведения*". „Тук пише Божур, природата се бори непрестанно с пороците на управлението. Климатът е чудесен . . . Той влияе мощно върху хората, като им предава повече живот и по-голяма плодовитост". „Тези думи, заключава проф. Милев, казани от един чужд наблюдател преди повече от един век, прилягат и днес напълно за нашата земя. И днес в Македония няма сигурност, нито мир, и днес тя е в ръцете на чужди и лоши властници. Но нейната чудесна природа „се бори непрестанно с пороците на управлението" и нейното жилаво население ще надвие и това изпитание, за да доживее времето, когато ще може свободно да развива своята производителна енергия и да направи от своето хубаво отечество един райски кът". Професор Д. Мишайков пише за Македония в иконом. отношение. В отдела на списанието „Велики сенки" Йордан Бадев пише за Даме Груев, проф. Милетич за *Ив. Попов*, един неоценен още македонски герой, поклонник Николай за Охрид. Освен това, даден е и един преглед за положението в Македония, за международното положение и пр. Изобщо списанието се списва умело и хубаво и е желателно да намери разпространение не само между македонската емиграция, — то заслужава подкрепата на целокупния български народ.

Известия на народ. етногр. музей в София, год. I, кн. III и IV. Тая двойна книжка съдържа некролози за Ив. Вазов и Йор. п. Георгиев и следните интересни статии: Някогашната железна индустрия у нас, от Ал. Андреев; български семейни и лични имена от XVII в. проф. Н. Милев; Жертва при градеж от проф. Арнаудов; Антични следи в празникът Енйовден у балканските народи, от П. Чилев; Материали за историята на живота на българите с папата в 1860 год. от Ст. Станимиров; Карнобатската кондика, от Ив. Карановски и пр.

Златорог, год. III, януарий, кн. I, съдържа: Дрямката на Калмука, разказ от Йор. Йовков; Очите — 10 стихотворения от Дора Габе; Балкана в нашата поезия, от Б. Йоцов; Пантомимата, от Ю. Слонимска. Г-н Сирак Скитник прави преглед на изложбата на Б. Денев, а Д-р. С. Казанджиев на Дадаизма в изкуството.

Развигор, седмичен литературен лист, брой 51—54 вкл., започва да излиза с по-разширена програма: той ще засяга

освен литер. и художествени въпроси, но и науката, и образованието и възпитанието. Вестника се списва все тъй — с буден и поощрителен дух — както и по-рано.

Родна мисъл, месечно книжовно списание. Редактор: Ив. Кирилов, кн. 1—10 вкл. 1921 год. Плевен. Списанието си е поставило за задача да сбере около себе си всички труженци, които работят в полето на духовните ни интереси, за разкриване нови пътища, що водят към обнова и напредък, та по тоя начин с общи усилия да се подтикне нашата родна мисъл към дейност, която да извика у нас едно ново разбиране да ценим красивото и полезното, доброто и възвишеното, великото и трайното. В списанието вземат участие А. Страшимиров, Г. П. Стаматов, Ник. Вас. Ракитин, Ст. Заимов, проф. Младенов, Г. П. Домусчиев и други. В тая годишнина на списанието са обнародвани много от писмата на П. Ю. Тодоров до Ив. Кирилов, като приложение бе издадена „Гергйовденска приказка", повест от Ив. Кирилов. Изобщо списанието произвежда хубаво впечатление и заслужава поддръжката на обществото.

Презвитер Козма и неговата беседа против богомилите от Д-р В. Сл. Киселков, преподавател в Учителския институт в Карнобат. Цена 12 лева.

Д-р Киселков е имал похвалната идея да издаде в превод на новобългарски език познатата „Беседа против богомилите" от презвитер Козма от X. в. Беседата се предхожда с обширен предговор от 30 страници, в който автора дава обстойни исторически сведения за положението на бълг. народ през X в., за бележития старобългарски писател презвитер Козма и за неговото съчинение. След това е предадена и самата беседа в превод на новобългарски език. Д-р Киселков умело се е справил със своята задача. Неговия труд прави сериозно впечатление и ще бъде едно ценно помагало при изучване на старобългарската книжнина в нашите средни училища, още повече че чрез неговия труд се изниса в съвременната книжнина мощния дух и мощното слово на бележития писател презвитер Козма.

Ифигения в Таврида, от Волф. Гйоте, превел от оригинала Л. И. Попов, II преработено издание, Издание на книгоиздателството „Хемус", цена 8 лева.

Под южното небе и други разкази, второ поправено и допълнено издание, цена 18 лева и

Съпрузи и други разкази от Д. Т. Калфов, цена 10 лв. Книгоиздателство „Гутенберг".

Полски цветя, песни за деца, от Любомир Бобевски, София, 1921 год., цена 20 лева.

Известния детски поет Л. Бобевски е събрал стихотворенията си, писани от 1911 до 1921 година, в една сбирка. Последната е изпълнена и с множество илюстрацийки също

из детския живот. Тая книжка, вярваме, да достави истинска радост на нашите деца; тя ще ги заинтересува, ще раздвижи тяхните сърчица и тяхните чувства, защото е пропита с истинско творчество, простота и непосредственост от сферата на детския мир.

Люлка, вестник за нашите деца, брой 1 до 14 включ. Цена 2 л. броя. Напоследък като че ли няма у нас списание, което да внася оживителна струя в душите на децата. Тая празнота да запълни се заема Люлка. И тя е на път да успее. С картинките, с приказките, разказите и детските стихове Люлка ще сумее да се приближи до децата и да изтръгне тяхният интерес.

НЕОФИЦИАЛЕН ОТДЕЛ.

А. Статии.

стр.

1. Д. Т. Страшимиров: Репертоарната проблема. 165
2. Евст. Милошев: Принципите и свойствата на активно-художествено-трудовото обучение. 188
3. Г. Дочев: Д-р П. Берон и неговото дело. 202
4. Йор. С. Господинов: Страници из просветното минало на гр. Преслав (1800 — 1878 год.) 228
5. М. Николов: Лермонтов у нас (наши преводи на Лермон. творения). 245

Б. Критика и рецензии.

1. К Рачев: Бѫлгарското географско дружество и неговата библиотека 261
2. Люба Ковачева: География на селото, от К. Рачев 264

В. Хроника и съобщения.

1. Новооткрит портрет на д-р П. Берон, съобщава Вел. Йорданов . 269
2. Френското средно училище, съобщава Хр Увалиев 272
3. Урок по мълчание, ... 274
4. За закъсняли по развитие деца, ... 275
5. Картата в обучение по география, ... 276
6. Мързеливостта у учениците; 276
7. Ученическите кинематографи, съобщава Г. П. Манолов 276
8. Министра на народното просвещение г-н Ст. Омарчевски във френския колеж „св. Августин" в Пловдив 279
9. Поздравително писмо до артиста г. Ст. Бѫчваров във Варна . . . 281
10. Присъединяването на Бѫлгария към ревизираната Бернска конвенция за покровителство на литературните и художествени произведения от 13 ноември 1908 година. 283
11. Министерството на народното просвещение и училището за народния 6½% заем. Н. Т. Б. 283
12. Доклад от Мария Славова, командирована учителка за изучване заведенията за слабонадарените и заекващи деца. 300
13. Бѫлгарското есперантско дружество и Министерството на народното просвещение 312
14. Есперанто в 29 бѫлгарски гимназии. (Из Есперанто Триумфонта) . 312
15. Решение на административния съд относно училищната такса . . . 314
16. Определение на административния съд относно жалбата на академическия съвет и на професор Милетич 316
17. Специални курсове по френски език за чужденци 318
18. Сведения за записване на чужденци в германските университети. . 321
19. Книгопис 323

УЧИЛИЩЕН ПРЕГЛЕД излиза всеки месец, освен през юлий и август, най-малко в 6 до 8 печатни коли.

Абонамента на списанието е в Бѫлгария 120 лева, в чужбина 240 лева; за г. г. учителите 100 лева, а за учащите се 60 лева. Абонамента се изплаща в предплата. Отделна книга 15 лева.

Обявления за книжовни и училищни потреби се приемат в „Учил. преглед" по особно споразумение.

Ржкописи, писма, абонамент и пр. се изпращат на адрес: Редакция на „Учил. преглед" при Министер. на нар. просвещение. Срещу получен абонамент редакцията изпраща редовна разписка.

Ржкописи, изпращани в редакцията на „Учил. преглед", трябва да бѫдат написани на чист, ясен и четлив почерк или на машина и на официален правопис, иначе не ще бѫдат разглеждани.

Кѫм г. г. абонатите.

За по-лесна справка и за да се избѣгват каквито и да било грешки при изплащане абонамента на „Учил. преглед", умоляват се г. г. абонатите и учрежденията **непременно да означават в писмото си или на поканата от пощенския запис абонаментния си номер, отбелязан на адресното листче.**

В администрацията на „Учил. преглед" има 60—80 пощенски покани, написани тѫй неясно, че не може по никой начин да се прочете, за сметка на кое учреждение или лице е изпратен абонамента. Затова умоляват се тия лица и учреждения, **които не са получили разписки за внесени абонаменти,** да сѫобщат в администрацията нумерѫт и датата на пощенския запис, с който са изпратили абонамента на „Учил. преглед" за 1921 година, за да може да им се издадат и изпратят сѫответните разписки.

370.5
BU

University of Illinois Bulletin Urbana

Год. XXI. Май и Юний 1922. год. Кн. 5 и 6.

THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

УЧИЛИЩЕН ПРЕГЛЕД

APR

ИЗДАВА

Министерството на народното просвещение

ПОД РЕДАКЦИЯТА НА УЧЕБНИЯ КОМИТЕТ.

СОФИЯ
1922.

Год. XXI. Май и Юний 1922 г. Кн. 5 и 6.

УЧИЛИЩЕН ПРЕГЛЕД

Официален отдел.

12 1923

Правилник

за

ДЪРЖАВНАТА МУЗИКАЛНА АКАДЕМИЯ.

I. Директор.

§ 1. Музикалната академия се управлява от директор със съдействието на преподавателския съвет.

Забележка. Преподавателите на час (лекторите) имат в съвета само съвещателен глас.

§ 2. Директора се назначава с указ измежду редовните преподаватели в Академията. Той трябва да има 10 годишна практика като учител по музика.

§ 3. Правата и длъжностите на директора са следните:

1) представлява учебното заведение пред властите и обществото;

2) свиква преподавателите на съвет и ръководи заседанията му;

3) грижи се да се изпълняват точно законите и правилниците на Академията, решенията на преподавателския съвет, както и разпорежданията на Министерството на народното просвещение и да се прилага редовно учебната програма;

4) води преписка с Министерството на народното просвещение и с други учреждения;

5) ръководи сам или през заместник: а) приемният изпит, б) проверочният изпит, в) поправителният изпит, г) изпита на частните ученици за някакъв клас, д) за по-горен клас (прескачане) и е) изпита по допълнителните предмети;

6) има непосредствен надзор върху финансовите работи на Академията;

7) грижи се да се държат в ред книжата и архивата на Академията;

8) въвежда в длъжност всеки нов преподавател, помага му със съветите си и го упътва в училищната му работа;

9) следи методата на преподаването, избора на материялът а тъй също и за дисциплината във всеки клас при всеки преподавател; критическите си бележки съобщава — на самс, или във важни случаи и писмено;

10) назначава библиотекарите за училищните библиотеки;

11) може да обяви три дни през годината за неприсъствени;

12) определя комисиите по произвеждане разните изпити; свиква на педагогически беседи преподавателите от една или от сродни специалности; одобрява настойниците на външните ученици;

13) разпределя в началото на учебната година предметите между преподавателите по разните специалности; контролира дневниците, главните книги и писмените работи на учениците в края на всяко полугодие;

14) длъжен е да отива в Академията преди започване на учебните занятия и да остава до свършването на тия занятия; дава в случай на нужда на преподавателите и секретарят отпуск най-много до 10 дни през годината по болест под ред или непрекъснато, а на служащите и писарите — до 1 месец; по-дълъг отпуск разрешав аМинистерството, съгласно със Закона за чиновниците.

Забележка. Отпуските, които дава директора, не могат да бъдат продължение на даден вече отпуск, нито продължение на ваканциите.

15) назначава и уволнява училищните писари и слуги и се грижи да изпълняват точно длъжностите си;

16) разрешава отпуск на учениците и оправдава отсъствията на учениците по свидетелствата, които представят;

17) взема инициативата за изглаждане недоразумения между преподавателите; има върховен надзор върху имуществата на заведението, като преглежда от време на време сам или чрез назначени от него комисии, как се пазят те. Нарежда в края на учебната година негодните помагала да се унищожават с акт от комисия, състояща се от финансов началник и двама преподаватели;

18) води надзора върху квартирите на вънкашните ученици;

19) заедно с всички преподаватели следи успехът и поведението на учениците, а за успеха на стипендиантите дава своевременно сведения на учрежденията или лицата, които ги поддържат;

20) при важни случаи, които не са урегулирани в настоящия правилник, директора, когато няма възможност да свика преподавателски съвет, или случая не допуща това,

има право да вземе мерки, каквито намери за добре, като не се отклонява от общия дух на правилника; за всяка извънредна мярка, взета от преподавателския съвет или от директора, последният е длъжен тутакси да съобщи в Министерството;

21) води и изпълнява всички установени наредби по служебните списъци на преподавателите;

22) в отношенията си с преподавателите директора трябва да бъде вежлив, откровен и да отбягва всякакви постъпки, които право или косвено биха уронили авторитета им;

23) дирижира оркестра на Академията или натоварва някой от преподавателите с това;

24) нарежда ученически и родителски продукции, които се дават през месец май. Такива продукции се дават 3 родителски и 3 ученически;

Забележка. Преподавателите по специалните предмети могат да дават поотделно с учениците си, за родителите и учениците, продукции само в салона на Академията.

25) длъжен е да дава ход на всяко заявление, дадено от преподавател, ученик и др., което не противоречи на закона и правилниците Предназначените за Министерството изпраща с необходимите сведения и свое мнение по съдържанието му;

26) има право да спира изпълнението на всяко решение на съвета, с което не е съгласен. В такъв случай той е длъжен да съобщи това на съвета веднага и да отнесе тутакси разрешението на въпроса в Министерството, като прилага препис от протокола на съвета;

27) отговаря незабавно на запитванията от Министерството и дава всички сведения, които му се искат от последното;

28) в началото на учебната година изисква от всеки преподавател по класовите предмети (освен по специалните предмети) по два екземпляра разпределение на учебния материял по преподаваните от него учебни предмети; един от двата екземпляра се изпраща в Министерството, а другия се задържа в дирекцията;

29) директорът има право да налага предвидените в чл. 123 от Закона наказания под буква а и б (напомняне и бележка) на учители, които не изпълняват длъжностите си, изисквани от службата им, или се провинят по чл. 81 от Закона. А за по-важни простъпки отнася въпроса до Министерството наедно с писмените обяснения на учителя, поискани му писмено.

Писарите и слугите за нередовности по службата им глобява до $^1/_4$ от месечната им заплата.

§ 4. Директорът изпраща в Министерството два рапорта.

I. В началото на учебната година рапорт със сведения по следните точки: 1) времето за записване на учениците и отварянето на Академията; 2) резултатите от приемните, поправителните и проверочните изпити; 3) броя на учениците във всеки клас и по специалност; 4) сведения за новоназначените преподаватели (презиме, име, месторождение, възраст, образование, степен, от кога е в тая степен, предметите, които преподава, колко години учителствува и окончателното разпределение на предметите между преподавателите); 5) сведения за помещението на Академията и сведения за училищната такса; 6) приход и проектирания разход през годината, списък на учебниците, по които се преподават класовите предмети.

II. В края на годината рапорт за учебната и възпитателна дейност на преподавателите.

Забележка. За нередовности и простъпки през годината директора своевременно съобщава в Министерството, като предизвестява за това заинтересуваното лице, което писмено дава своите обяснения по съобщеното от директора.

§ 5. Представя годишен отчет, който съдържа:

А. *Хроника:*

По-важни дати за Академията, като отваряне, затваряне, прекъсване на занятията, училищни празници, инспекции, смъртни случаи между преподаватели и ученици.

Б. *Преподавателски персонал:*

а) изменения в персонала;

б) списък на персонала с указване месторождението, възрастта, степента, години на учителствуване, преподаваните предмети във всеки клас, седмично число часове;

в) отпуски на персонала и

г) награди, повишения, командировки и други.

В. *Статистически сведения за учениците:*

а) движение на учениците по класове изобщо;

б) броя на учениците в края на учебната година и в началото на текущата;

в) движение през годината и броя на учениците в края на годината;

г) учениците, разпределени по училища, гдето са следвали миналата учебна година;

д) ученици по народност и вероизповедание;

е) местожителство на родителите им;

ж) общият успех по специалните предмети и общият успех на Академията.

Г. *Средства за поддържане учениците:*

а) стипендии и др.

б) помощи;
в) ученици, които плащат и се освобождават от училищна такса.

Д. *Учение:*

а) преминат ли е според програмата учебния материял по всеки предмет вжв всеки клас и с всеки ученик по специалните предмети;
б) подтик и пречки за успеха на учението;
в) резултат от преподаването изобщо;
г) зрелостен изпит: дата, теми, резултат, имена на свжршилите;
д) ученически и родителски продукции, концерти и годишен акт — продукция;
е) списжк на учебниците, вжведени в Академията;
ж) броя на уроците, в които е минат учебния материял по разните предмети по класове и групи;
з) предмети, по които се прави поправителен изпит, и отделите, по които учениците повтарят класа.

Е. *Дисциплина:*

а) общи бележки вжрху поведението на учениците и употребените вжзпитателни мерки;
б) броя на наказаните ученици и
в) класификация на учениците по поведение.

Ж. *Учебни пособия:*

а) списжк на набавените през годината учебни помагала, книги и списания;
б) броя на книгите, списанията и помагалата по специалност в края на учебната година, с указание стойността им и
в) списжк на повредените и негодни помагала, с указание унищожените с надлежен акт.

З. *Трудови дни с учениците:*

Време, организация, резултат и други.

И. *Бюджет:*

а) заплата на преподавателския персонал;
б) заплата на останалия персонал;
в) разходи за поджржане здането и училищната покжщнина;
г) разходи по поджржане чистотата в Академията, отопление, осветление, канцеларски и др.;
д) разходи за учебни пособия и
е) равносметка на училищната такса.

§ 6. Директора не може да напустне мястото си нито един делничен ден, без да остави заместник. През учебната година може да отсжтствува повече от 10 дни само с раз-

решение от Министерството, като остави свой заместник. Когато отсжтствува през ваканцията, сжобщава в Министерството, кого оставя за свой заместник.

II. Преподавателски сжвет.

§ 7. Всички редовни преподаватели на заведението образуват, под председателството на директоржт или на неговия заместник, преподавателски сжвет, който, сжвместно с директоржт, отговаря за добрия вжрвеж на учебно-вжзпитателното дело на Академията.

§ 8. Преподавателския сжвет се сжбира на редовно заседание, в определеният от директора час, след преподаването. Заседанията са законни, ако присжтствуват в тях повече от половината членове.

§ 9. Правата и длжжностите на преподавателския сжвет са следните:

1) избира комисия за преглеждане сметките на касиера на фонда за бедните ученици; 2) препоржчва ученици за стипендия и определя помощите за бедните ученици; 3) освобождава от училищна такса бедните и др. ученици; 4) обсжжда и предлага на Министерството на народното просвещение средства за развитието и напреджка на Академията; 5) допуща до поправителен изпит, проверочен изпит, до изпит по допжлнителните предмети, както и частните ученици до изпит за някакжв клас; 6) наказва учениците, които са се провинили в нещо; 7) разрешава приемането на бивши ученици, които са престояли вжн от Академията; 8) разрешава да се приемат за ученици младежи, които превишават сжгласно § 79 определената вжзраст; 9) одобрява списжците на книгите за библиотеките; 10) разрешава на добри ученици да джржат изпит за следния по горен клас; 11) допуща приемане нови ученици през течение на учебната година; 12) произнася се за дисциплинарни наказания на учениците; 13) разглежда успехжт и поведението на учениците и взема подходни мерки за поправяне на непокорните и лениви ученици; 14) разглежда вжпроси от общ характер по обучението; 15) избира касиер на фонда за бедните ученици; 16) избира учебници измежду одобрените от Министерството, по общообразователните предмети, както и ржководства; 17) изработва план за общи и частични ученически екскурзии; 18) взема по предложение на директоржт или някой преподавател решение за публично опровержение на неверни слухове, или лжжливи сведения, предадени в печата, които уронват престижа на Академията и на преподавателите, и в случай на нужда, постановява да се иска позволение от Министерството за даване под сжд хулителите и клеветниците и 19) в края на годината сжставя годишен рапорт до Министерството, в който формулира своите желания по поджржане Акедемията вжв всяко отношение.

Забележка. За решения, взети по точка 9 (ако книгите не влизат в одобрените от Министерството), 11 и 12, се иска одобрение от Министерството.

§ 10. Дневния ред на заседанията се определя от директорът и се съобщава на преподавателите в покана, с която се свиква съвета. С въпроси вън от дневния ред преподавателския съвет не може да се занимава.

Забележка. Всички заседания на съвета стават вън от учебното време.

§ 11. Въпросите в съвета се решават с абсолютно вишегласие. При разногласия, като се брои гласа на председателя, взема връх страната, с която гласува последният.

§ 12. Протоколите на съвета се водят от преподавателя, когото съветът избира в началото на учебната година.

§ 13. В протоколите се пишат само решенията и се излагат главните мотиви, по които са взети тия решения. Ако някой преподавател иска да остане на особно мнение по някое решение на съвета, трябва да обяви това веднага и най-късно 24 часа след заседанието е длъжен да представи директору писмено особното си мнение, за да се приложи към протокола. Решенията, по които се иска одобрение от Министерството, и особните мнения се изпращат в Министерството.

§ 14. Когато преподавателския съвет вземе решения по въпроси, които не са предвидени в правилникът и които могат да имат особно важно значение за учебното заведение, директорът е длъжен, преди да изпълни взетото решение, да се отнесе до Министерството за одобрение.

§ 15. Протоколите се вписват в особна книга от секретаря на Академията, прочитат се в следното заседание и се подписват от председателят и преподавателя, който е държал протокола.

§ 16 Решенията на преподавателския съвет се съобщават надлежно само от директорът или преподавателите, които са натоварени от него за това. Строго се забранява на членовете на съвета да изнасят решенията на последният и говореното при разискването.

§ 17. На всички заседания на преподавателския съвет присъствуват всички редовни преподаватели. В случай на нужда поканват се на съвет и учителите, които преподават на час. Последните имат само съвещателен глас.

§ 18. Отсъствията на преподавателите от съвета се броят като отсъствия от учебни занятия и се извиняват по същия ред.

III. Преподаватели.

§ 19. Всеки редовен преподавател преподава от 15—18 часа седмично. Вън всеки един час преподавателите по спе-

циалните предмети се занимават с 3 ученика — в общият отдел, а с 2 — в специалният и учителският. Обучението по теоритическите предмети е класно, а по облигатно пиано по 5 ученика в час.

Забележка. Лекторите преподават до 8 часа седмично, с възнаграждение на преподаден урок,

§ 20. Преподавателите са редовни, извънредни и лектори. За редовни преподаватели на вакантни места се назначават чрез конкурс лица, които са завършили държавно или признато от държавата висше музикално училище (консерватория или академия) и да са се проявили като композитори, виртуози или добри преподаватели по пение и музика. Конкурса се обявява със срок най-малко два месеца. Избраните се назначават с указ.

Забележка. Конкурса за редовни преподаватели става по специална за това наредба, одобрена от Министерството на народното просвещение.

§ 21. Преподавателите са длъжни да изпълняват точно училищните закони, правилници, програми и разпореждания на училищната власт, да се съобразяват с решенията на преподавателския съвет и с наставленията на директора за всичко, що се отнася до обучението и дисциплината в заведението. Те са длъжни да влизат на преподаването точно в уреченото време и да достояват до края на часа.

§ 22 Преподавателите са длъжни да се явяват на мястоучителстуването си на 10 септември.

§ 23. В началото на учебната година преподавателите по класовите предмети представят на директорът обстойно разпределение — по срокове, на учебния материял по преподаваните от тях предмети, от което се вижда реда за минаване на предвидения в програмата материял.

§ 24. По разпределението на учебния материял и по изпитване и оценяване успехите на учениците, преподавателите се водят според особната за тая цел инструкция за изпитите.

§ 25. Всеки преподавател е длъжен да бди, щото училищната дисциплина да бъде спазена, както в Академията, тъй и вън от нея. При всеки забелязан случай на безчиние или лошо държане на ученици, гдето и да било, преподавателят е длъжен веднага да обърне вниманието им и после да съобщи за това на директора.

§ 26. Забранено е на преподавателите да употребяват каквито и да било телесни наказания. Те са длъжни да се отнасят към учениците с кротост, благост и самообладание, като не употребяват думи и загатвания, обидни за тях и тяхните семейства.

§ 27. Забранено е на преподавателите да се критикуват един друг пред учениците и пред обществото и да се

разправят из вестниците по въпроси от кръга на училищната им дейност. Те трябва да пазят да не би с някоя постъпка да уронват авторитета на своите колеги. За обиди и клевети, от които може да пострада престижът им в Академията, искат защита от директорът и Министерството.

§ 28. Забранява се на преподавателите да прокарват при преподаването си каквито и да било партийни тенденции или да губят времето си с неотносящи се до предмета разговори.

§ 29. Във време на екскурзии, разходки, народни, църковни и др. шествия, определените преподаватели винаги трябва да се намират при учениците.

§ 30. Забранява се на преподавателите да дават частни уроци по специалния предмет на учениците от друг преподавател, предвид разните методи. Допуща се на учениците да вземат частни уроци при своя преподавател, когато ученикът иска да прескочи клас, или следствие на боледуване е останал много назад, или следствие на дълъг разпус, предизвикан от епидемия или при промяна на учител по случай на уволнение. За тая цел ученика подава предварително заявление до дирекцията на Академията, като излага причините, по които иска да взема частни уроци. В никакви случаи преподавателя не може да дава частни уроци на свои ученици.

Забележка I. На преподавателите по общообразователните предмети се забранява да дават частни уроци на учениците от Академията.

Забележка II. Забранява се даването частни уроци в помещението на Академията.

Забележка III. Преподаватели, които нарушат постановленията на § 30 и 33, се отстраняват от служба и срещу тях се завежда дисциплинарно дело.

§ 31. Преподаватели, които подготвят ученици, не могат да вземат участие в изпита, на който последните се подлагат. Те са длъжни да предупредят директорът, ако случайно попаднат в такава комисия.

§ 32. На преподавателите се забранява да се занимават със занаят, търговия и каквото и да било друго занятие, което пречи за изпълнение на длъжностите им, както и да извършват действия, уронващи достоинството на службата им, а именно: лихварство, комарджийство, буйство, пиянство, разврат, саморазправа, предводителствуване на тълпи, оскърбение вярванията на населението, вземане на отговорно място в политически организации и всички други действия, забранени и наказуеми по общите закони на страната (чл. 81 от Закона). Преподаватели, които проповядват пред своите ученици или пред населението против религията, нравствеността и държавния строй, се уволняват административно (чл. 82 от Закона).

§ 33. Забранено е на преподавателите да въвеждат по специалните предмети пособия, непредвидени в програмата, без знанието и разрешението на директора, както и учебници, не одобрени от преподавателския съвет.

Забележка. Само по предмети, по които няма на български език учебници или ръководства, се позволява, с разрешение на преподавателския съвет, да се дават записки.

§ 34. Всеки преподавател е длъжен редовно да вписва накратко за всеки час в материялната книга, що е работил в клас.

§ 35. Ако някой преподавател не може по уважителни причини да дойде на преподаване, той трябва да яви това на директора предварително писмено или устно (най-късно 1 час преди почване на занятията). За болест, която се продължи повече от три дни, се иска формален отпуск.

Забележка I. Медицинското свидетелство, с което се иска отпуск по болест, трябва да е съставено по образеца за средните училища.

Забележка II. Надписа, с който се изпраща заявление то за отпуск, трябва да съдържа: а) с колко дневен отпуск и по какви причини се е ползувал през сегашната година просителят, и от кого е бил разрешен този отпуск, като се указва на предписанието или заповедта, с която отпускът е бил даден; б) от кога трябва да се счита отпускът, и в) мнение то на директора по молбата на просителя.

Учителите не могат да се ползуват с отпуск по домашни причини (чл. 43 от Закона за държавните служители).

Забележка III. Ако се иска дългосрочен отпуск по болест за 3 или до 6 месеца (чл. 44 от Закона за държавните служители), трябва да се каже в надписа, дали преподавателя се е ползувал и друг път през сегашната или през миналите учебни години, с дългосрочен отпуск по причина на тая или друга болест.

Забележка IV. Преподаватели, на които е разрешен три месечен отпуск или по-дългосрочен такъв, трябва — след изтичане на отпускът им и преди да са заели наново мястото си — да представят медицински акт за здравословното си състояние от същите двама лекари, които са подписали порано медицинското свидетелство или протоколираното решение за отпуск. Докато Министерството не се произнесе по представения медицински акт, преподавателите не могат да заемат мястото си.

§ 36. За неоправдани отсъствия — цели дни, преподавателите се лишават от заплата за тия дни, а за всяко неоправдано отсъствие от 1 час се глобяват с $^1/_4$ от дневната им заплата. Като неоправдани отсъствия се смятат и три закъснения повече от 10 минути. За всяко неоправдано отсъствие от преподавателския съвет преподавателите се

глобяват с ½ дневна заплата. Глобите се налагат от Министерството, а се внасят на приход в пенсионния фонд, а лишаването от заплата става от директора. Дните, за които учителят е лишаван от заплата, не се смятат за изслужено време, за тях няма да се изтегля заплата. Това време няма да се смята при изчисляване старшинството за повишение от един клас в други.

§ 37. Отсжтствия на преподаватели, които се явяват на джржавен изпит или са повикани в сждилища с призовка за експерти, свидетели и други, или назначени в каквито и да било комисии, се считат като прекарани в служебен отпуск, който се разрешава направо от директора.

§ 38. Преподаватели, които подготвят частни ученици, не могат да вземат участие в изпита, който последните полагат. Такива преподаватели са длжжни предварително да заявят това на директора.

§ 39. През училищните ваканции (от 13 юлий до 10 септемврий), ако преподавателя желае да замине някжде, сжобщава за това устно в секретарията мястото, гдето ще прекара ваканцията. В случай че пожелае да замине зад граница, трябва да иска своевременно отпуск от Министерството чрез директора.

§ 40. По служебна работа преподавателите се сношават за всичко с Министерството чрез директора на Академията, инак заявленията им остават без разглеждане. В случай че след 3 седмици, от как подадат заявлението си директору, не получат отговор, те могат да се отнесат направо до Министерството, като сжобщат, че по тоя вжпрос са направили постжпки чрез директора.

§ 41. Ако някой преподавател бжде обиден от свой другар по вжпроси, що се отнасят до изпжлнението на преподавателските му длжжности или на преподавателския му престиж, той се оплаква на директора писмено. Последния назначава, сжс сжгласието на двете страни, трима преподаватели, които изследват всичко, сжставят протокол и дават своето заключение. Недоволната страна може да апелира в Министерството.

§ 42. Ако някой преподавател не изпжлнява изискванията на тоя правилник, за пржв пжт директора му прави устно напомнюване, при повторно нарушение на правилника напомня писмено, като каже подробно нередовностите; ако и след писменото напомняне преподавателя не се поправи, директоржт иска от него писмени обяснения, които препраща с рапорта си в Министерството.

§ 43. Всеки преподавател, щом забележи, че някой ученик не се занимава добре по неговия предмет, или е нередовен в посещение на уроците си, е длжжен да сжобщи тутакси на директора.

§ 44 Преподавателите са длъжни, в случай на нужда, да се явят на музикална конференция, когато бъдат поканени от директора.

§ 45. За да се даде възможност на преподавателите да се усъвършенствуват, Министерството, по препоръка на съвета, може да ги командирова с право на пътни пари за една или две години в странство. Кандидата за командироване трябва да е бил поне 5 години редовен преподавател при Музикалната Академия. Командированите получават заплата и запазват местата и старшинството си.

IV. Учебно време.

§ 46. Музикалната Академия се състои от два отдела: общ и специален. Общия трае две години, а специалния — три години.

§ 47. Учебната година трае от 15 септември до 12 юлий (чл. 132 от Закона); на 20 юний занятията се прекратяват, след което започват разните изпити и подготвянето за акт-концерт

Забележка. Учебната година се начева с молебен и водосвет.

§ 48. От 13 юлий до 14 септември включително учениците имат ваканция.

§ 49. През учебната година учениците се освобождават от занятия в Академията:

а) във всички неделни и празднични дни, които са признати официално в царството;

в) от 2 януарий до 15 януарий включително — коледна ваканция;

в) от великата сряда на страстната седмица до понеделник след Томината неделя;

г) инославните и иноверците се освобождават от занятие в дните на религиозните им празници, признати за такива от Министерството на народното просвещение.

§ 50. Музикалната Академия има свой годишен празник 14/27 декември, деня, когато е открито Първото Българско Народно Музикално Училище.

V. Трудови седмици и полудни.

§ 51. В началото на всеки учебен срок директорът определя по една трудова седмица за през срока, като назначава комисия, която под председателството на директорът изработва подробна програма за трудовата седмица. В случай на нужда комисията поисква съдействието на ония власти, които съдействуват и улесняват изпълнението на трудовата работа.

§ 52. Трудовите седмици почват от понеделник и траят 6 дни, от които последния служи за почивка. Работно време

е от 8—12 и от 2—6 часа. Времето за отиване и връщане до мястото за работа не се смята. Когато непреодолими причини не позволят да се работи през определената седмица, установените работи се извършват през друга седмица.

§ 53. През трудовата седмица, освен предвидената в § 72 от правилника за средните училища работа, се извършва и такава, която е във връзка със заведението.

§ 54. При извършване определената работа се вземат всички мерки за запазване живота и здравето на учениците. В това отношение се налага най-голяма бдителност от страна на преподавателите—ръководители.

§ 55. Преподавателския съвет определя по един трудов полуден в седмицата, в който учениците на смени по групи, под ръководството на преподаватели, ще работят за запазване и продължение на изработеното през трудовата седмица. През всеки трудов полуден ще работи само по една група от ученици. Никоя група не ще работи повече от веднаж в месеца.

§ 56. Времето през трудовите седмици и полудни е учебно време и за преподаватели, и за ученици. Освобождаване на ученици от участие в трудовата седмица може да стане само по решение на преподавателския съвет, основано на медицинско свидетелство, издадено от лекар на държавна служба.

VI. Разпределение на предметите и уроците.

§ 57. Учебните предмети и седмичните уроци се разпределят между преподавателите в началото на учебната година от директора. Никакви извънредни часове при училището, вън от определените в програмата, не се допущат без разрешение на преподавателския съвет, одобрено от Министерството.

§ 58. Разпределението на учебните предмети между преподавателите става по специалност.

§ 59. Занятията в Академията стават: от 8 — 12 преди обед и от 2 — 6 подир обед. Уроците по всички предмети траят 50 минути непрекъснато. Ансамбловите занятия стават след обед.

§ 60. Почивката между всеки урок трае 10 минути.

VII. Приемане на учениците.

§ 61. Учениците се записват в Академията от директорът от 10 — 15 септември включително, а приемен, поправителен и проверочен изпит се произвеждат от 16—19 септември. Изпитите за по-горен клас по допълнителните предмети и на частните ученици за някакъв клас стават в края на учебната година.

Забележка I. Приемане нови ученици, по-късно от тоя срок, се допуща най-много един месец от почване на учебните занятия, по решение на преподавателския съвет, одобрено от Министерството.

Забележка II. При записването всеки нов ученик трябва да заяви, при кой преподавател желае да постъпи по специалния предмет. Желанието на ученика се изпълнява, ако има място при този преподавател. Незаявилите това се разпределят от директора.

§ 62. Всички ученици които не са следвали през предходната година Музикалната Академия, при записването се явяват при директора заедно с родителите или настойника си.

§ 63. Ученици, на които родителите не живеят в София, трябва да имат настойници, препоръчани от родителите и одобрени от директора на Академията. Ученик без настойник се отстранява от Академията.

§ 64. Всеки нов ученик при записването представя на директора на Академията: а) училищно свидетелство; б) кръщелно свидетелство и в) призивно свидетелство или уволнителен билет, а при постъпване — и попълнен именник, според образеца, който му се дава от Академията. Ученици от същата Академия при записването си представят ученическата си книжка и попълнен именник.

§ 65. На всеки ученик в началото на учебната година се дава особна книжка, подписана от директорът и преподавателя по специалния предмет. В нея се подписва родителят или настойника на ученика.

§ 66. В тая книжка се вписва всичко, което трябва да знаят родителите (настойника) на ученикът, а именно: слабият успех за всеки срок, бележки върху поведението, както и годишният успех и поведението на ученика. Тя съдържа още и извлечение от Закона за Музикалната академия, правилник, програма и всички наредби, които трябва да знаят родителите (настойникът) и имат връзка с длъжностите на учениците.

§ 67. Ученическата книжка се попълва от ученикът, а се контролира от преподавателя по специалния предмет и директора, които следят, дали ученикът я поднася навреме на родителите и настойниците, за да узнаят, как върви ученика в Академията.

§ 68. В първи клас на общият отдел се приемат за редовни ученици младежи от двата пола, свършили с успех реално училище, имащи заложби към музиката, след като издържат приемен изпит, предвиден в програмата на Музикалната академия.

Забележка I. В общият отдел се приемат младежи с по-малък ценз, ако докажат на приемният изпит, че притежават извънредни музикални дарби.

Забележка II. Ученици, които постъпват в общият отдел със завършено средно образование (със зрелост), се освобождават от изучване предметите: български език и френски език (немски или английски език), като това се отбележи в дипломата.

Забележка III. Програмата за приемният изпит за общият отдел се изработва ежегодно от преподавателския съвет в последното заседание.

Забележка IV. Броят на учениците, които се приемат в I клас на общият отдел, е 70.

§ 69. В I клас на специалният и учителският отдели се приемат напряво младежи от двата пола, свършили със зрелостно свидетелство общият отдел на Музикалната академия, а свършилите със зрелостно свидетелство средно училище: гимназия, педагогическо училище, земледеско училище и духовна семинария, се приемат с конкурсен изпит, съгласно програмата на Академията.

Забележка I. Програмата за конкурсен изпит за специалният и учителският отдели се изработва ежегодно от преподавателския съвет в последното заседание.

Забележка II. Броя на учениците, които се приемат ежегодно в специалният отдел, е неограничен, а в учителският отдел — 20 ученика.

§ 70. В общият отдел, специалният и учителският отдели се приемат кандидати здрави и без телесни недостатъци.

§ 71. Не се приемат за ученици в общият и специалният отдели държавни и общински чиновници. Постъпилите на такава служба се отстраняват от Академията.

§ 72. Ученици, напуснали Академията, колкото и кратко време да са стояли вън от нея, се приемат наново, след проверочен изпит по специалния предмет по материяла на съответния клас, който са свършили.

§ 73. В общият и специалният (за свободни артисти) отдели на Музикалната академия се приемат и извънредни ученици, за които не се изисква определения за редовните ученици ценз. През течение на първата учебна година те трябва да покажат, че имат музикални дарби: в противен случай се отстраняват от училището по решение на преподавателския съвет. Извънредните ученици изучават само специалния предмет, който са си избрали. За тия от специалният отдел е още задължително: хор — за певците, камерна музика и оркестър—за инструменталистите. Те са длъжни да се подчиняват на училищната дисциплина, както и редовните. Всеки от тях, който пожелае да се ползува от правата на редовните ученици, трябва да е свършил реално училище (за тия от общият отдел), да има зрелостно свидетелство (за тия от специалният отдел) и да издържи изпит по останалите предмети, предвидени в програмата на Музикалната академия.

Забележка. Полагането от извънредните ученици изпит по второстепенните предмети, които не са изучавали, става наведнаж за всички предмети от известен клас. Никакво деление на предметите не се допуща.

§ 74. В началото на учебната година, при записването, редовните ученици от общият и специалният отдели внасят 200 лв., а извънредните—500 лв., за в полза на държавното съкровище.

§ 75. Таксата се изплаща срещу квитанция, подписана от секретар счетоводителят, от квитанционна книга, която предварително е пронумерована, прошнурована и подпечатана с печата на Академията.

§ 76. Училищната такса на ученици, които след записването си напущат Академията, не се връща.

§ 77. Бедните ученици се освобождават от такса по решение на преподавателския съвет, ако по специалния предмет имат поне „добър" успех. На даровитите бедни ученици Министерството може да отпуща помощи и стипендии (чл. 256 от Закона).

Забележка I. Освобождават се от училищна такса, без оглед на успеха им, деца на инвалидите, деца на поборниците и опълченците от 1877/78 год от 1 — 12 дружина и на конната сотня, на доброволците ветерани от 1885 год., на убитите и умрели от болести войници и офицери през войните.

Забележка II. Преподавателския съвет освобождава инвалидите и децата им въз основа на удостоверения за инвалидност, издадени от Военното министерство; децатя на опълченците, поборниците и на доброволците ветерани от 1885 г. въз основа на удостоверения за поборничество, опълченство или ветеранство на родителите им, издадени от надлежните общини и заверени от околийското управление; децата на убитите, умрелите от рани и болести войници и офицери през войните—въз основа на удостоверения от общинските управления, заверени от околийското управление; а децата на бедните родители — въз основа на свидетелства за материялното състояние на родителите, издадени от управлението на общината, в която последните живеят.

Свидетелството за материялното състояние на родителите важи за две учебни години.

Забележка III. Бедните ученици, които не са положили годишен проверочен изпит, за да им се даде окончателен успех по специалния предмет, от който да се види, могат ли да бъдат освободени от такса, плащат училищна такса.

Забележка IV. Родители с две и повече деца в средно или висше училище в царството плащат такса само за най-възрастното от тях.

§ 78. Всички частни ученици, които се явяват да държат изпит за някой клас, както и тия, които полагат изпит за по-горен клас, по допълнителните предмети и др., плащат за всеки предмет по 50 лв. Такива ученици, ако бъдат приети в Академията, плащат и обикновената такса. Бедните се освобождават от тая такса на общо основание съгласно § 77 от правилника.

Забележка. Таксите, които се вземат от изпита на частните ученици, от изпит по допълнителните предмети, за по-горен клас и др., се внасят в държавното съкровище, а на екзаменаторите се плаща съгласно чл. 33 от Закона за бюджетът, отчетността и предприятията.

§ 79. В Музикалната академия се приемат ученици от 17 — 27 годишна възраст, а ученички — от 17 до 25 годишна възраст — за вокалният отдел и ученици и ученички не по-стари от 18 години — за инструменталният отдел (с изключение за духовите инструменти и контрабас, по които се приемат и по-възрастни, чл. 255 от Закона).

§ 80. Не се приемат женени лица за ученици в общият отдел на Академията, а ученици, които се сгодят или оженят, се отстраняват от Академията.

§ 81. Превеждането на ученици в по-горен клас става въз основа на годишният успех.

§ 82. Учебните срокове за общият и специалният отдели са два (от 16 септември до 15 февруарий и от 15 февруарий до 12 юлий).

Забележка. В края на всеки срок се отделя достатъчно време за преговаряне учебния материал по класовите предмети, преминат през тоя срок, а в края на годината се отделя такова време и за общ преговор. Задачата на тоя преговор е да се приповтори и систематизира, под ръководството на преподавателят, изучения през годината материал, и да се даде възможност на учениците да вникнат и усвоят съществено от него. Всички ученици, без изключение, трябва да вземат участие в тия преговори, да бъдат изпитани и да имат преговорна бележка.

§ 83. Преподавателите по общообразователните предмети са длъжни да обработват уроците, както и преговора, методично, а не да предават нов урок „от тук до тук" или да задават за преговор „толкова страници". Срочната и преговорната бележки не бива да бъдат резултат от случайно изпитване, а след внимателна и грижлива проверка на знанията на ученика.

§ 84. По класови предмети, по които има писмени работи, забранява се на преподавателите да поставят срочна или преговорна оценка само въз основа на писмената работа; те трябва да изпитват учениците и устно и да поставят една обща оценка за срокът или за общия преговор.

§ 85. Забранява се да се изпитват учениците вън от учебния час.

§ 86. Заболелите и отсъствували по-дълго време по болест ученици трябва да имат оценка и за срока, през който са отсъствували, или за общия преговор, ако са отсъствували във време на преговора. Те могат да бъдат изпитвани, по решение на преподавателския съвет, и след свърш-

ването на срокът и на общия преговор, като им се даде достатъчно време да се подготвят.

§ 87. Окончателната оценка по класовите предмети се определя от среднята аритметична от срочните оценки и от оценката на общия преговор, и така получената оценка се закръглява и се вписва в графата „средна годишна бележка". Тъй например: при две срочни оценки (3, 4) и една преговорна (4) окончателната оценка ще бъде $3^{2}/_{3}$, която се закръглява на „добър". При закръгляването на оценките от „среден" (3) нагоре, половината и повече от нея е в полза на ученика, например $3^{2}/_{3}$ се закръглява на 4, но $3^{1}/_{8}$ е 3 и пр. Ако средната аритметична е непълна тройка и се движи между 2 и 3, окончателната бележка е „слаб" (2).

§ 88. Успехите на учениците се ценят с бележките: отличен (6), много добър (5), добър (4), среден (3), слаб (2) и лош (1).

§ 89. Поведението се цени с бележките: примерно (6), похвално (5), добро (4), средно (3), укорно (2) и лошо (1).

§ 90. Оценките на поведението се определят за всяко полугодие от преподавателите на класа, въз основа на бележките по простъпките на учениците през срокът и претърпените от същите наказания за тия простъпки. Поведението на ученика трябва да се схваща като резултат от държането на ученика през срокът и в никой случай не бива да се схваща като наказание или изправителна мярка. В края на годината преподавателския съвет дава окончателна оценка на годишното поведение на ученика.

§ 91. В края на годината всички ученици от общия, специалният и учителският отдели правят проверочен изпит по специалния предмет пред специална комисия, под председателството на директорът или неговия заместник, резултата на който влияе върху преценката и определението на общата годишна бележка.

Вън от това 1 или 2 пъти през годината се дава публичен концерт от най-добрите ученици.

Забележка. След оценяване успехът и поведението на учениците канцеларията на Академията внася в ученическите книжки за знание на родителите (настойниците) всички бележки за успехът и поведението.

§ 92. Ученик, който за успеха си по всеки предмет има бележка най-малко тройка, се превежда в по-горен клас.

§ 93. Ученик, който е получил по специалния предмет бележка „слаб", не се допуща на поправителен изпит и безусловно повтаря класа.

Ученик, който е получил само на един второстепенен предмет успех „слаб", се допуща до поправителен изпит.

Ученик, който и на поправителен изпит получи „слаб" по второстепенен предмет, може да се допусне от препо-

давателския съвет да следва в по-горен клас, ако има по специалния предмет най-малко успех „много добър“ (5). Такъв ученик, ако и в края на следнята година покаже слаб успех по същия второстепенен предмет, задължително повтаря класа.

Поправителният изпит се прави само веднаж.

§ 94. Поправителният изпит по езиците е писмен и устен, а по другите предмети — устен и практичен.

§ 95. Ученик, който не е положил годишен проверочен изпит по специалния предмет, се счита, че не е свършил учебната година и повтаря класа.

§ 96. Ученик, който престои 2 години в един и същи клас, без да може да се преведе в по-горен клас, по причина на слаб успех, се изключва из Академията.

§ 97. Ученик, който е свършил някой клас с много добър успех — специален предмет (6) „отличен“, а общият успех по другите предмети е (5) „много добър“, може, по решението на преподавателския съвет, да държи изпит и за следния клас. Решението на преподавателския съвет трябва да бъде взето въз основа на писменото заявление на ученика.

§ 98 Местенето на учениците по специалния предмет от един при друг преподавател, по желание на ученика, може да стане само в I клас на общият отдел и в I клас на специалният и учителският отдели (за новопостъпил ученик), като за тая цел се подава от ученика заявление до директора. В никакви други случаи промяна на преподаватели по специалния предмет не се позволява. Такива премествания стават в началото на учебната година.

§ 99. Ученици, които, макар да имат успех по специалния предмет, който им дава право да преминат в по-горен клас, оставят да повтарят класа, ако преподавателя заяви, че те не са преминали материяла по специалния предмет за съответния клас.

§ 100. Ученик, който не се яви на определеното време и час на някакъв изпит, макар и по един предмет, за какъвто е подал заявление, губи право за тоя изпит. Само по решение на преподавателския съвет може да се допусне ученика повторно до изпит, ако това е станало по ненадейно заболяване или семейно нещастие, удостоверени с документи. Такова заявление за отлагане на изпит ученика трябва да подаде най-късно на втория ден след изпита, инак заявлението остава без последствие.

§ 101. Ученици от специалният отдел, които желаят да станат учители, полагат изпит по ония предмети, които не са изучавали.

§ 102. Ученици от частни училища или подготвени дома, могат да се допущат да положат изпит за някой клас само на общият отдел, като за това платят предварително само

установената такса. До изпит за някакъв клас на специалният и учителският отдели частни ученици се допущат само до първия клас.

§ 103. Ученици, които държат изпит за два и повече класа наведнаж, полагат по специалния предмет изпит върху материяла за последния клас, като им се постави от него успех и за по-долен клас.

§ 104. Родителите (настойника) на ученика, който е постъпил в Музикалната академия, са длъжни, покрай другите документи, да представят на директора писмена декларация, че ще набавят на ученика пособията: пияно, цигулка и др., които му са необходими за работа. Ученик, който няма такива, се отстранява от Академията.

§ 105. Ученик веднаж записан по един специален предмет, по който е полагал конкурсен изпит и е бил приет в Академията, не може да го промени в никакъв случай с друг такъв. Изучаването на два специални предмети не се разрешава.

§ 106. На ученици, които напущат преждевременно Академията, се дава удостоверение, което съдържа: 1) предметите, които ученикът е изучавал, и бележки за успеха му по тия предмети; 2) поведението на ученика до деня, в който е напуснал, и 3) причини, по които ученика напуща Академията.

Забележка I. На ученици, които напущат след свършването на някой клас, се издава отпускно свидетелство.

Забележка II. На ученици, които продължават да следват учението си в Академията, не се издават свидетелства.

§ 107. Ученик, който изгуби отпускното си свидетелство, за да получи дубликат, трябва да обезсили оригинала чрез публикуване в Държавен вестник.

§ 108. Ученици, които свършват общият отдел на Музикалната академия, получават диплом; а тия, които завършват специалният и учителският отдели с успех, получават абсолуториум. Изпита, за завършване курса на общият отдел и тоя на Академията, става по особен правилник, изработен от преподавателския съвет, одобрен от Министерството.

§ 109. Само най-добрите ученици, които свършват Академията, се допущат в публичната годишна продукция.

§ 110. Бележките за годишният успех и поведението на учениците се вписват в ученическите книжки.

Забележка I. Учениците са длъжни да имат легитимационна карта с портрета си, подпечатана с печата на Академията и подписана от директорът и от самият ученик. Личната карта служи на ученика, за да удостоверява званието си.

Забележка II. Ученик, който изгуби ученическата си книжка или лична карта, се снабдява с нови от секретарията на Академията, след като заплати стойността им в петорен размер.

§ 111. Изпитите биват три вида:
а) за завършена година;
б) за завършен общ отдел и
в) за завършен специален отдел.

§ 112. Заварените ученици в общият отдел, до влизането в сила на новия закон за Државната музикална академия, завършват Академията въз основа на съществуващите до тоя закон наредби.

VIII. Учебни предмети.

§ 113. Общият и специалният отдели в Музикалната академия се делят на: а) инструментален и б) вокален. В тях предметите, които се изучват, се подразделят на:
1) специални предмети и 2) второстепенни.

А. *Специални предмети в общият отдел са:*

а) цигулка
б) пиано
в) солово пение
г) виолончел
д) контрабас
е) арфа
ж) флейта (пиколо)
з) обой (английски рог)
и) кларинет (баскларинет)
к) фагот (контрафагот)
л) валдхорна
м) тромба
н) тромбон (туба)

Б. *Второстепенни предмети за общият отдел са:*

а) елементарна теория на музика
б) солфежии (слухови и ритмични упражнения)
в) облигатно пиано
г) български език, литература и църковно славянско четене
д) италиански език (руски език)
е) френски език (немски или английски)

Забележка. Само вокалистите изучават италиански език (руски език).

В. *Специални предмети в специалният и учителският отдели са:*

а) цигулка
б) пиано
в) солово пение
г) виолончел
д) контрабас

е) арфа
ж) флейта (пиколо)
з) обой (английски рог)
и) кларинет (баскларинет)
к) фагот (контрафагот)
л) валдхорна
м) тромба
н) тромбон (туба)

Г. *Второстепенни предмети за специалният отдел са:*

а) хармония
б) хорово пение (светско и черковно)
в) оркестр.
г) облигатно пиано (освен пианистите)
д) декламация
е) мимика и танц с пластика
ж) контрапункт и др.
з) подготовка за дирижиране
и) камерна музика и ансамблови упражнения
к) история на музиката
л) наука за формите
м) учение за инструментите
н) сценични драматични упражнения
о) музикална естетика
п) оперни сценични упражнения.

Забележка I. Хоровото пение е задължително за всички певци (редовни и извънредни ученици), оркестр — за всички инструменталисти — освен пианистите (редовни и извънредни), а камерна музика — за всички инструменталисти и пианисти (редовни и извънредни).

Забележка II. Всички ученици по цигулка задължително изучават виола.

Забележка III. Ученици по духовите инструменти изучават, по назначение от учителят, и ударни инструменти.

Забележка IV. Учениците — пианисти от I, II и III клас от специалният и учителският отдели, по определение на директора, се разпределят през годината при преподавателите по специалните предмети за акомпаниране разните специалности. Отсъствията им се смятат като такива направени от урок.

Д. *Второстепенни предмети за учителският отдел са:*

а) хармония
б) солфежии
в) светско и църковно хорово пение (основите на източното, григорианското, руското и старобългарското църковно пение)
г) подготовка за дирижиране

д) обща педагогика;
е) оркестр
ж) цигулка (за певци, пианисти и др. инструменталисти)
з) облигатно пиано (освен пианистите)
и) черковно славянско четене (черковен ред и основи на източното черковно пение)
к) контрапункт и имитация
л) наука за инструментите
м) дирижиране на хор
н) дидактика, хоспитиране и практика
о) музикална акустика
п) канон и фуга
р) наука за формите
с) инструментация
т) дирижиране оркестр
у) свирене партитури
ф) метода на пение и практика
х) музикална естетика
ц) история на музиката
ч) постановка на гласа (кратък курс по солово пение).

Забележка I. Хорово пение изучават всички ученици от учителският отдел.

Забележка II. Инструменталистите, които изучават оркестралните инструменти, задължително влизат в състава на училищният оркестр. Всички ученици по цигулка задължително изучават виола. Ученици по духовите инструменти изучават, по назначение от преподавателят, и ударни инструменти.

§ 114. Преподаванията в Музикалната академия се водят по програма, одобрена от Министерството на народното просвещение.

IX. Дисциплина.

А. Длъжности на учениците.

§ 115. Ученикът е длъжен да почита всички преподаватели, да им отдава всякъде и всякога прилично уважение и да следва съветите им.

§ 116. Учениците са длъжни да уважават обществените власти и да изпълняват техните разпоредби.

§ 117. Ученик, дошел един път в Академията, не може да напуща уроците си. Ако по много уважителни причини трябва да отсъствува, иска позволение от директорът или от неговия заместник.

§ 118. Ако ученика ненадейно е принуден да отсъствува от Академията, родителите или настойника са длъжни в най-късо време да известят това в дирекцията на Академията, а като оздравее, длъжен е да донесе свидетелство от родителите или настойника си, ако е потребно и от лекар, с което

да оправдае отсѫтствието си от Академията. Отсѫтствия, които не бѫдат оправдани в продължение на 7 дни, след като са били направени, се считат за неоправдани.

§ 119. Ученик, който в продължение на 14 дни не се яви в Академията, без да извести през това време за причините на неявяването си, счита се, че е напуснал самоволно Академията и се изличава от списѫка на учениците, стига за това да са били предупредени родителите (настойника) му.

§ 120. Ученик, който направи 15 неизвинени отсѫтствия, както и оня, който отсѫтствува без уважителни причини три пѫти по един и сѫщ предмет, се отстранява от Академията до края на годината, стига най-малко два пѫти да са били предизвестени родителите (настойника) на ученика за това.

Никакви закѫснения на учениците от уроците не се позволяват.

Забележка I. Три закѫснения на ученици от уроци, помалко от 15 минути, се считат за цял час.

Забележка II. Дирекцията взема мерки да се известят тутакси родителите или настойника на ученика, който отсѫтствува без уважителни причини, или закѫснява от уроците.

Забележка III. На заболели ученици директора може да резреши отпуск най-много два месеца през годината (прекѫснато или непрекѫснато). Ученик, който отсѫтствува повече от два месеца през годината, се счита за напуснал Академията. Ученици, които отсѫтствуват повече от 25 часа през годината по специалния предмет, макар да имат за това уважителни причини, повтарят задължително класа.

§ 121. Всеки ученик трябва да се явява в училището 10 минути преди започване на уроците и да напуща Академията тутакси след свършване на последният урок.

§ 122. Щом се даде знак за влизане в клас, учениците са длъжни веднага да влизат в класната стая, да седнат на местата си и да чакат преподавателя. Когато влиза и излиза преподавателя, всички ученици са длъжни да стават на крака и да стоят мирно и прилично. Сѫс сѫщата почет се посрещат и външните лица, които посещават класа.

§ 123. Вѫв време на преподаване всички ученици трябва да стоят мирно и да внимават. Никакви външни занятия, които нямат свръзка с работата в клас, не им се позволяват.

§ 124. Вѫв време на преподаване не е позволено на учениците да излизат от класната стая, без разрешението на преподавателят. Учениците трябва вѫв всичко да следят съветите и наставленията на преподавателя си и са длъжни да му се подчиняват безпрекословно.

§ 125. Учениците са длъжни да пазят най-голяма чистота в Академията, а вътре — те са длъжни да гледат само своята работа и през всичкото време да пазят тишина. Абсолютно е забранено да се пуши из класните стаи на Академията.

§ 126. За всяко повреждане на училищен имот е отговорен оня, който го е повредил. Той е длъжен да заплати стойността на повредения предмет, ако последният е станал негоден за употребление, или да заплати част от стойността му, ако повреждането не е такова, че да не може предмета да се употребява.

Стойността, която трябва да заплати ученика, се определя от директора. В случай че не се установи, кой е повредил някой училищен имот, за повредата отговаря целия клас, в който е станало повреждането.

§ 127. Учениците трябва да изпълняват длъжностите си; да извършват всичко, що им се препоръчва от преподавателя във време на преподаването; да изработват и да предават всякога на време определените от преподавателя писмени работи; да са приготвени винаги да отговарят, когато бъдат питани на урок. Ученици, които не са приготвили урока си, длъжни са да заявят за това в началото на часът и да го приготвят за идния час.

§ 128. На учениците се забранява да вземат участие в концерти или други подобни, където и да било, без разрешение от директора, да вземат участие в разни хорове, оркестри и други, които не стоят под контрола на дирекцията и на които обществото не гледа добре. Провинилите се ученици се отстраняват от Академията.

§ 129. Вънкашните ученици трябва да живеят само в такива квартири и пансиони, които са одобрени от управлението на Академията.

§ 130. Строго е забранено на учениците да правят смет в училищните стаи и коридори, да плюят по подовете, да пишат или дращят по стените на училищното здание и по покъщнината, да режат или дълбаят училищните чинове, черни дъски или други училищни принадлежности, да мърсят отходните места и пр.

§ 131. Забраняват се на учениците всякакви колективни заявления против установеният училищен ред и дисциплина, или против каквато и да е мярка, взета от страна на преподавателите.

§ 132. Забранява се на учениците да се отнасят за каквото и да било направо в Министерството на народното просвещение. Всички просби и заявления, както от страна на учениците, така и от страна на родителите или настойниците им, трябва да се изпращат чрез управлението на Академията. Изпратените направо в Министерството заявления се оставят без ход. Управлението на Академията е длъжно да препраща всички заявления с необходимите пояснения

§ 133. Учениците, както в Академията, тъй и вън от нея трябва да бъдат вежливи помежду си, към преподавателите си и към всички лица, с които се срещат и въобще да от-

бягват всичко, що може да развали доброто другарство помежду им и да ги представи пред обществото за невъзпитани. При туй те трябва да отбягват всякакво скарване с когото и да е и да не прибягват до саморазправа. Те са длъжни да поздравяват всички преподаватели в Академията.

§ 134. Забранено е на учениците: 1) да пушат тютюн в Академията; 2) да играят на карти или каквито и да било азартни игри; 3) да пиянствуват гдето и да било, да посещават кръчми и други подобни заведения; 4) да посещават балове, кафе-шантани, вариетета и пр.; 5) да посещават политически събрания, митинги, избори, партийни шествия, манифестации и други подобни; 6) да правят стачки или демонстрации против училищния ред или против разпорежданията на училищната власт; 7) да носят със себе си револвери, ками и др.; 8) да пишат по вестниците и 9) да събират пари между другите ученици, за каквато и да е цел, да събират абонати на вестници и списания и да записват спомоществователи на книги, без разрешение на директора.

§ 135. Ученически дружества не се допущат. Позволява се, обаче, на учениците от учителския и специалният отдели, за да се подтикват към самообразование и самостойност, да се събират на ученически беседи, в които да реферират и конферират под ръководството на определен от преподавателския съвет учител, върху определени предварително от ръководителя въпроси.

Също се допуща на учениците, с разрешение на преподавателския съвет, задружно да се грижат за подпомагане бедните си другари.

§ 136. Най-строго се преследват кражбата, умишлената лъжа, фалшификацията и простъпките против добрите нрави.

§ 137. Ученик, срещу когото е възбудено углавно преследване, ако има постановление от съда за даването му под съд, се отстранява от Академията.

§ 138. Ученик, който се откаже да участвува в концерт, продукция и др., които дава Академията, без уважителни причини, веднага се изключва от Академията. Като уважителни причини се считат само: тежко боледуване и голямо нещастие в семейството, удостоверени с документи още същия ден, когато взема участие.

§ 139. В случай на някаква безредица в Академията, директора сам, или със съгласието на преподавателския съвет, може да вземе мерки, каквито намери за уместни, както и такива за издирване и наказване на виновните.

Б. *Поправителни мерки.*

§ 140. На ученици, които са се провинили в нещо, в Академията или вън от нея, се правят мъмрения от директора, което се съобщава на родителите (настойниците). Ако

след трикратно напомняване не се поправят, те се отстраняват от Академията, по решение на съвета. Престъпления от по тежък характер, извършени от учениците, в Академията или вън от нея, по решение на съвета, се наказват с изключване, което подлежи на утвърждение от Министерството.

Забележка. За простъпки, на които разгласяването не е желателно, директора по своя инициатива и разбиране, има право да отстранява ученика, без да има нужда да иска за това решение на преподавателския съвет.

§ 141. Постъпките, за които предстои да реши преподавателския съвет, предварително се изследват от назначена от директора тричленна комисия, която съставя доклад, в който изтъква всички обстоятелства за и против ученика, посочва виновността и предлага съответно наказание. За да се изключи ученик, трябва да гласуват най-малко две трети от присъствуващите преподаватели.

§ 142. Когато в заседанието се взема решение по наказание на ученик за простъпки, наказуеми с изключване, и ако простъпките се дължат на стълкновение между ученик и учител, последния, след като даде обясненията си, напуща заседанието.

§ 143. Наказание, за което се иска одобрение от Министерството, веднага се съобщава на родителите или настойника, които имат право в 5-дневен срок от съобщението да апелират в Министерството чрез директора.

§ 144. Доклада на комисията и всички други документи по делото се прилагат при протокола на преподавателския съвет.

§ 145. Към рапорта, с който се иска от Министерството да се одобри решение за наказание на ученик, директора прилага и препис от протокола на преподавателския съвет, от доклада на комисията, извод от главната класна книга за успеха през последните две години и за всичките простъпки и наложените му наказания за тях, в продължение на една година преди изключването му и апела на родителите му (настойника), ако такъв е постъпил.

§ 146 Ученик може да бъде отстранен временно от директора, докато се разгледат простъпките и одобри наложеното му наказание, ако е вреден за дисциплината и ако е нетърпим.

§ 147. Всяко наказание се записва в ученическата книжка, която ученика показва на родителите или настойника си, и на другия ден, след след като се подпише от последния, представя на директора.

§ 148. На ученик, изключен от Академията, се дава удостоверение за времето, до което е следвал. В това удостоверение се бележат успехите по предметите, поведението и причините за изключването му.

Забележка. Изключените завинаги ученици, ако покажат със своето поведение, че са се поправили, което може да се установи от местните училищни власти, Министра може по ходатайството на преподавателския съвет да ги амнистира една година след изключването. Така също и ученици, които са изключени за една и повече години, могат след 6 месеца да искат амнистия и могат да бъдат опростени при горните условия.

§ 149. Ученик, който се изключва от Академията или я напуска доброволно, е длъжен да повърне в цялост всички книжа и други пособия, които му са дадени от Академията за използуване. В случай че книгите или пособията са повредени, учениците са длъжни да заплатят стойността им на директора.

X. Учебни пособия.

§ 150. За успешното водене преподаването при Музикалната академия има: а) обща музикална библиотека, б) литературна библиотека и в) музикални библиотеки по всяка специалност, които служат за улеснение на преподавателите. За учениците се урежда отделно общообразователна библиотека. На бедните ученици се дават учебни помагала — разни инструменти.

§ 151. Общата и литературна библиотеки се управляват и пазят от библиотекари, назначени от директорът, а библиотеките по отделните специалности, както и учебните пособия — от преподавателя по специалния предмет. Библиотекарите и пазителите на учебните пособия са отговорни пред директора за поверените им имоти.

§ 152. При всяко предаване на библиотека или отделни помагала от едно лице на друго, се съставя акт за състоянието на помагалата. Тоя акт се подписва от лицето, което предава, и от лицето, което приема, и се приподписва от директора.

Предаването става по инвентаря. Стойността на всеки изгубен или негоден предмет, за който навреме не е съставен акт, се събира от заведващия, който предава.

§ 153. Доставянето на музикални и литературни книги за библиотеките става по решението на преподавателския съвет, а списъците се одобряват от Министерството.

XI. Фонд за подпомагане бедни ученици.

§ 154. При Музикалната академия се образува фонд за подпомагане бедни ученици. Източници на тоя фонд са:

а) всякакви пожертвувания от частни лица и дружества;

б) суми от концерти, музикални продукции и др., дадени от Академията;

в) лихви от фонда;

г) от продажба на именници, ученически книжки, легитимации, лични карти, уверения за пътуване и др.;

д) случайни приходи.

§ 155. От всички приходи, които се събират през учебната година, $^4/_5$ се харчат за поддържане бедни ученици, а останалата част се внася в Б. Н. Б. на капитализиране за увеличение фонда или се купуват държавни ценни книжа. Капитала трябва да остава непокътнат.

§ 156. Фонда се управлява от преподавателския съвет.

§ 157. Касиера прибира всички приходи на фонда, води сметките на фонда и извършва разходите, съгласно с решението на преподавателския съвет.

§ 158. Срещу всички разходи, които прави, касиера взема съответните за това разписки, които ще му служат за оправдаване разходите. На гърба на тия разписки касиерът отбелязва номерът и датата на протокола, с който е разрешен разходът от преподавателския съвет.

§ 159. Касиерът има право да държи в себе си до 200 лв. за текущи разходи. Сумите, които са определени за изхарчване през годината, се държат в Българската държавна банка или пък в Пощенската спестовна каса. А сумите, които ще съставят основния фонд, се внасят в Българската държавна банка тутакси.

§ 160. Внасянето на каквито и да било суми от фонда в банката се извършва чрез директора на Академията.

§ 161. Директорът има право във всяко време да проверява приходо-разходната книга на фонда и да взема мерки за запазване капиталите му.

§ 162. В края на всяка учебна година преподавателския съвет избира тричленна комисия от преподаватели, която проверява сметките на касиерът и съставя баланса на фонда. В заседанията на преподавателския съвет, в които ще се четат докладите на тая комисия, се избира и касиер за идната учебна година.

Забележка. Всички определени суми за разход през годината, които не са се изхарчили до сключването на баланса, се присъединяват към основния фонд.

§ 163. Раздаването на помощи, учебници, ноти и помагала става по решение на преподавателския съвет в духа на тоя правилник и на закона за стипендиите и временните помощи.

XII. Училищна канцелария,

§ 164. Канцеларията на Държавната музикална академия се управлява от един секретар-счетоводител, който се намира под непосредствения надзор на директора.

§ 165. Секретар-счетоводителя се назначава от Министерството на народното просвещение, по представление на

директорът, измежду лица, които имат право на редовни първоначални учители.

§ 166. Секретар-счетоводителя, преди да бъде назначен за такъв, дава парична или имуществена гаранция, според правилата, определени за гаранциите на държавните чиновници.

Длъжностите на секретар-счетоводителя са следните:

1) ръководи канцеларската работа и се грижи за точното изпълнение на вътрешната служба на Академията от страна на слугите;

2) приема всички приходи на Академията и прави от тях потребните разходи, съгласно с бюджета на Академията и всеки път с одобрение от директора;

3) държи редовно всички сметки на Академията и пази документите по изразходването на разните суми;

4) държи сметките по приходът и разхода на училищните такси;

5) държи инвентарите за покъщнината и учебните помагала на Академията;

6) пази печата на Академията и се грижи за целостта на училищната покъщнина, както за поддържане на чистотата в училищното здание и е отговорен за покъщнината;

7) приподписва всички книжа, които имат паричен характер;

8) грижи се за набавяне всички материяли, потребни за канцеларията и за поддържане Академията;

9) изпълнява заповедите на директора по преписката на Академията с разни учреждения и по приготвяне искани от Министерството сведения;

10) приема препоръчаната кореспонденция и отговаря за нея.

§ 167. Секретар-счетоводителят е отговорен за имотът и касата на Академията. Книжата, приготвени от канцеларията, носят печата на Академията и се подписват от директора. Паричните книжа се подписват и от секретар-счетоводителя.

Всички служащи при Академията са длъжни да пазят служебната тайна.

§ 168. Всички парични суми, които не са назначени за незабавно изразходване, се внасят на съхранение от секретар-счетоводителя чрез директора в Българската държавна банка или в Пощенската спестовна каса. Разписките се пазят от секретаря.

§ 169. В края на всеки три месеца секретар-счетоводителя дава на директора сметка за изразходваните суми.

§ 170. Книжата на Държавната музикална академия са следните:

1) регистри за входящи и изходящи писма;

2) оригинали на всички писма от Министерството и други учреждения, както и от частни лица;

3) преписи (черновки) от всички изходящи писма;

4) сбирки от окржжни писма и други общи постановления, които имат известно значение.

Забележка. Тая сбирка трябва да е достжпна за преподавателите.

5) протоколи от преподавателския сжвет;

6) книга за присжтствията, в която всеки преподавател се разписва вжв всеки час, преди да влезе в клас, записва накжсо учебния материял, който ще се преподава, и се подписва;

7) главна класна книга на учениците по класно, сжставена по азбучен ред, в която се вписват успехжт и поведението на учениците;

8) класен дневник, в който се бележат всеки ден, кои ученици отсжтствуват, кои не са имали добро поведение и кои не са приготвили урока си.

Забележка I. Главната класна книга и класния дневник се приготвят от канцеларията на Академията. Те се подновяват всяка година.

Забележка II. Строго се забранява да се поправят, заличават или изтржкват каквито и да било бележки, писани в главната книга.

Погрешно вписаните бележки трябва да се зачеркват в срок от 5 дни в присжтствието на директоржт и с цветно мастило, като и двамата удостоверяват с подписа си, че е направена погрешка.

9) Списжци (инвентари) на учебните пособия и на училищните библиотеки;

Забележка. Когато се повреди някое учебно помагало вжв време на обучението, секретар-счетоводителя, респективния преподавател и един друг преподавател сжставят веднага акт, с който се констатира повредата.

10) книга за отпуските и отсжтствията на преподавателите, която се държи изключително от директора;

11) книга за сметките на Академията, по изразходването на сумите по бюджета;

12) книга за приходите на училищната такса и квитанционна книга;

13) разносна книга;

14) летописна книга на Академията, в която се записва всеки личен гост, който е посетил Академията, и всички достопаметни сжбития за Академията;

15) книга за сжобщенията и разпоредбите от страна на дерекгора до преподавателите и учениците;

16) книга за вписване срочните класни и домашни писмени работи.

§ 171. Делата на Академията се приключват в края на всяка финансова година. Всяко дело, както и сметките се разделят на две части: от 1 януарий до 15 септемврий и от 15 септемврий до 31 декемврий.

§ 172. Тоя правилник отменя правилника за управлението на Държавното музикално училище от 6 август 1912 г., както и всички разпоредби, които не са съгласни с него.

София, 20 май 1922 год.

Министър на народ. просвещение: **Ст. Омарчевски.**

Утвърден с указ № 200 от 1. юний 1922 г. и обнародван в „Държавен вестник" брой 56 от 14. с. м.

Правилник

за

библиотеката и музея при Државната художествена академия в София.

I. Цел и управление.

§ 1. Библиотеката при Државната художествена академия има за цел да ползува преподавателите и да подпомага художественото развитие на учащите се в нея. Музея при сжщата има за цел да сжбере и запази екземпляри (в оригинал или копие) от паметници на бжлгарската духовна и веществена култура, които, покрай другото, още да служат за учебни помагала в Академията.

§ 2. Библиотеката и музея се завеждат сжгласно тоя правилник от заведующ (чл. 271 от Закона за народното просвещение), който разполага с персонал — пазител и слуга — назначавани от директора на Академията.

§ 3. Заведующия библиотеката следи за новите издания по изкуството и приложностите му и се грижи изобщо за развитието и попжлването ù с нови такива. Грижи се за редовното изписване и получаване одобрените от комитета книги и списания и за своевременното описване на постжпилите книги, за тяхното подвжрзване и каталогизиране, за попжлване каталозите и редовното функциониране на библиотеката.

Сжщия се грижи за уредбата и обогатяването музейната сбирка с нови материяли.

Забележка. За нуждите на библиотеката и музеят и за важните случки в тях заведующия донася писмено на директора.

§ 4. Пазителя бди винаги библиотечният и музейният имот да бжде в ред, описва, нарежда и каталогизира постжпилите книги и музейни вещи, подготвя навреме книгите за подвжрзия, обслужва преподавателите и учениците, бди за реда в читалнята, пази от кражба и повреда библиотечният и музейният имот, грижи се за чистотата в библиотеката и музеят и пр.

II. Библиотечен книжовен и музеен имот. Набавяне и описване.

§ 5. Библиотечния книжовен имот сжстои от списания, книги и др. издания, които по дух и сждржание сжответствуват сжс задачите на Академията.

Музейният имот сжстои от оригинални вещи или копия по иконопис, резбарство, народна везба, костюмни украшения, сждове, покжщнина, оржжия и пр., които сжставят

неразделна част от духовното и битово минало на народѫт, а сѫщо и предмети на близки народи, които в миналото са оказвали влияние на нашият и обратно.

Книги и музейни вещи се набавят:

а) от кредита по редовния годишен бюджет;

б) от дарения и завещания.

§ 6. Избора за набавяне (купуване) книгите, списанията и др. издания извѫршва библиотечен комитет, председателствуван от заведующия библиотеката и сѫставен от редовни преподаватели по избор за три години: по един живописец, скулптор, декоратор, преподавателя по история на изкуствата и един преподавател от застѫпените в Академията приложни изкуства.

Музейните вещи се откупуват от музеен комитет, сѫщо председателствуван от заведующия, сѫставен от преподавателите по приложните изкуства, и от един преподавател по декорация. Музейния комитет е сѫщо избиран от преподавателския сѫвет за три години.

За откупуване костюмни вещи, украшения кѫм тях и други неща, преподавателския сѫвет в случай на нужда ходатайствува пред Министра на народната просвета да бѫде командирован из отечеството заведующ библиотеката и музея, който на самото място, дето е командирован, при извѫршване покупката, изучава произхода, местното именуване и употребата на вещите.

§ 7. Преподавател, желаещ да се набавят известни книги или музейни вещи, предава списѫкѫт им на заведующия, за да бѫде докладван пред сѫответния комитет.

§ 8. Заведующия свиква на заседание библиотечният и музейния комитет, щом се яви нужда за това. В протокол, подписан от целият им сѫстав, се отбелязват решенията.

§ 9. При разходване кредита на библиотеката в началото на финансовата година, библиотечния комитет, след като предвиди сумата за абониране на списания и тия за подвѫрзия и ремонт на книгите, разпределя остатѫка на кредита за откупване книги и издания по разните специалности, като това разпределение става пропорционално с нуждите на всяка от тях.

§ 10. Всяка получена (новонабавена) книга се вписва в общият и библиотечният инвентар от секретар-счетоводителя при Академията, след което се предава за вписване в библиотечните каталози.

Музейните вещи се вписват само в общият и музейният инвентар, като в последния се отбелязва и шкафѫт или витрината, в които се поставят.

§ 11. В библиотеката се водят три каталога:

а) проверочен (вѫтрешен);

б) систематичен азбучен (картонен·вѫншен) и

в) общ азбучен каталог (картонен-вѫншен).

§ 12. В проверочния каталог книгите се записват по реда на постѫпването и всяка книга отделно. Сѫчинение в няколко тома се отбелязва под един №, сѫщо и списания от една година подвѫржани в два или повече тома. Обаче, томове от едно и сѫщо сѫчинение, излезли или набавени покѫсно, се записват под нов пореден №.

В тоя каталог се отбелязват: поредния № на книгата в него, номерѫт ѝ в библиотечният инвентар, броя на многотомните книги, шкафа, лавицата, поредния № в последните, № на отдела в систематичния каталог, надсловѫт и кратки книгописни данни за изданието.

§ 13. Всяка новопостѫпила книга, подвѫржана или неподвѫржана, след като се впише в инвентарната книга, подпечатва се с библиотечния печат и се вписва в проверочния каталог. За подвѫржаните книги в сѫответните графи тутакси се отбелязва шкафѫт и лавицата, дето се поставя, както и № на отдела, кѫм който се зачислява в систематичния каталог, а за останалите (неподвѫржаните) графата „сигнатура“ (шкаф и лавица) се остава праздна, докато се подвѫрже. С тоя каталог се проверява едновременно библиотечният инвентар, книжната наличност на библиотеката и систематичния каталог.

§ 14. Систематичния каталог се сѫставя на отдели и подотдели по материя и специалност. В него се отбелязва автора, поредния № на книгата в лавицата с останалите знаци на сигнатурата, надсловѫт и подробни книгописни сведения (издание, формат, страници, година и място на изданието).

Забележка. Тоя каталог се реди в две части: *част кирилска и част латинска* по азбучен ред на авторите, а при анонимните издания — на надслова.

§ 15. В общият азбучен каталог се вписват сѫщите данни, както при систематичния, само че картоните в него се редят по азбучен ред на авторите (или надслова при анонимните книги) без оглед на материята, която се разглежда в изданието. Този каталог сѫщо се реди в две части: *кирилска и латинска* и носи само сигнатурата на книгите.

§ 16. Списанията се завеждат в самостоятелен отдел, разделен на подотдели по език на изданието (френски, немски, руски и пр.)

Забележка. Рѫкописите, старопечатните издания на отделни гравюри, рисунки и пр. сѫщо се описват в отделен каталог.

§ 17. Книгите се вписват в систематичният и общият азбучен каталог, само след като се подвѫржат.

§ 18. Сигнатурата на всяка книга сѫстои от следните знакове: главна буква от френската азбука, означаваща шка-

фа, в който се намира книгата; римска цифра, означаваща лавицата (рафтът) и арабска цифра — поредния № в последната. Едно и същo издание в повече екземпляри носи отделен пореден № за всеки екземпляр. Същo и томове от едно и същo издание.

Музейните вещи носят инвентарните №№ по реда на постъпването и записването им. Инвентарните номера са отбелязани върху картончета, които са пришити и пломбирани към всяка от тях.

III. Нареждане, пазене и отписване.

§ 19. След подвързването им, книгите се нареждат по рафтове в шкафове по ръст, като еднаквите по формат и най-големите се поставят на първия рафт отдолу, а постепенно по-малките — в следващите нагоре.

Забележка. При нареждането пълните томове се поставят в отделни рафтове, а брошури, годишници, отчети и пр. — същo в отделни.

Музейните вещи се нареждат по вид (огърлици, пафти, оръжия, съдове и пр.) във витрини и шкафове, а костюми на манекени или в шкафове.

§ 20. Книгите, списанията и др. издания трябва да стоят винаги по местата си. Върнатите книги не бива да стоят повече от един ден по маси и др. места в библиотеката, освен когато за това има важни причини.

Същo и с музейните вещи.

§ 21. За да се запазят книгите от разпиляване, след като се запишат в проверочния каталог, се дават за подвързване.

§ 22. Списания и книги, които се получават на свезки, се подвързват, щом изтече годишнината или редицата — или още след свършека на всеки отделен том.

§ 23. На книги, с много развалена от употребата подвързия, подвързията се подновява, а тия с малки повреди се поправят неотложно.

§ 24. Заведующия библиотеката определя вида на подвързията, която без друго трябва да бъде здрава.

§ 25. Скъпи, редки издания и ръкописи (или копия от такива) се държат в особен затворен дулап, чийто ключ се пази от заведущия библиотеката.

Същo е и със скъпите или редки музейни вещи.

§ 26. Книгите и музейните вещи се дават само от пазителя. Той не може да дава без разписка библиотечен или музеен имот.

§ 27. При връщане заета вещ винаги се проверява състоянието ѝ.

§ 28. За нередовност, кражба или повреда на библиотечен и музеен имот, станали в библиотеката и музеят, отговаря материално и дисциплинарно виновникът от библиотечния персонал.

§ 29. Изгубено печатно издание, което не може да се набави, се заличава от всички каталози. В тоя случай се съставя според изискванията от законите акт, главната част на който се отбелязва в инвентарната книга и проверочния каталог. Същото е с музейните вещи.

IV. Ползуване от библиотеката и музея.

§ 30. В началото на всяка учебна година заведующия библиотеката в съгласие с преподавателския съвет определя часовете и дните в седмицата, в които ще се дават и връщат обратно книгите.

Забележка. Същият изработва и начина, по който ще става това.

§ 31. За домашно ползуване се дават книги само на преподавателите в Академията

Забележка I. Музейни вещи се дават само на преподаватели, и то за ползуване в Акацемията при преподаването.

Забележка II. На учениците се дават книги за ползуване само в читалнята, която се открива към библиотеката и урежда по специални наредби в духа на тоя правилник.

Забележка III. За домашно ползуване на учениците се дават само отлитографирани лекции (записки-коли) по преподаваните им теоритически предмети.

Забележка IV. Колите се дават със срок най-много до края на семестра. Ученици, които не ги върнат в определения срок, лишават се от право да получават такива през следващия семестр, като при това се заставят да повърнат или заплатят взетите.

§ 32. Ученик, който не пази взета книга, цапа или къса из нея листа, освен дето отговаря материално за направената вреда, лишава се от право да получава за месец, семестр или за винаги книги от библиотеката.

§ 33. На външни лица книги за домашно ползуване не се дават. Такива лица, известни със своята художнишка или научна дейност, могат да се ползуват в читалнята в дни, които определя заведующия при всеки отделен случай.

§ 34. Ценни книги и издания, които са библиографична рядкост, както и ценни музейни вещи, не се изнасят вън от библиотеката и музея. Нуждающите се могат да се ползуват от тях в помещенията им.

§ 35. Входа в библиотеката и музеят е забранен, освен когато лицето се придружава от заведующият или пазителя.

§ 36. Лице, което получава за ползуване книги или музейни вещи, е лично отговорно за направени повреди и при изгубване. Затова всеки е длъжен при получаването им, да ги прегледа и провери, като за констатираните повреди или липси заяви предварително на пазителя.

Забележка. Оправдания при връщане повредени книги и вещи, че били по-рано такива, не се взимат под внимание.

§ 37. Не се позволява да се копират образи, да се подчертава и пише по книгите, да се прегъват, цапат или късат листове из тях. Изобщо длъжност е на всеки, който взима книги от библиотеката, да ги пази в целост и изправност.

§ 38. Който повреди или изгуби книга, длъжен е в срок от един месец да набави друг екземпляр от същата книга, като се погрижи и за подвързията ѝ.

Забележка I. Ако книгата не може да се достави, заплаща се по цена, каквато струва в последно време заедно с подвързията.

Забележка II. По същия начин виновникът отговаря за изгубена или повредена музейна вещ.

§ 39. За констатирана голяма повреда или изгубена книга или музейна вещ, заведующия донася писмено на директора, който взима мерки, за да се набави или заплати. Една книга или музейна вещ се счита изгубена, ако в продължение на две седмици след свършека на срока, като е била изискана писмено най-малко веднаж от заведующия, тя не е повърната.

§ 40. Книги за домашно ползуване се дават за срок най-много един месец, и те не могат да бъдат повече от три. За по-дълго време, както и повече книги, могат да се дават само, ако книгите се взимат за нуждите на преподаването.

§ 41. От 1 до 5 юлий се прибират дадените в заем книги и музейни вещи, като се прави вътрешна ревизия на библиотеката и музея, след което заведующия дава отчет директору за наличността и състоянието им, както и посочва мерки за подобрение тяхната уредба и развитие.

Забележка. За тая цел всеки, който е получил книги или музейни вещи, е длъжен да ги върне в казания срок. Невърнатите в тоя срок предмети се считат за изгубени.

София 20. V. 1922 година.

Министър на народ. просвещение: **Ст. Омарчевски.**

ОКРЪЖНИ.

I. Отделение за основните училища.

До г. г. окръжните училищни инспектори.

Окръжно № 6323 от 20. III. 1922 г. гр. София. Една от най-важните придобивки в новия Закон за народното просвещение е задължителността на прогимназиялното образование. За да може обаче тая придобивка да се закрепи, а най-главно да даде очакваните резултати, потребно е да се вземат ред мерки. Една от тия мерки е да се открият прогимназии там, дето няма такива. В началото на текущата учебна година, па и през нея се откриха доста нови прогимназии. Ала грижата на училищната власт не може и не трябва да спре до тук — да се задоволи само с откриването на прогимназии. Потребни са грижи, и то грижи всестранни, за да се закрепят откритите класове, както и да се вземат всички мерки, за да се развият непълните прогимназии в пълни.

За тая цел още сега ще наредите до помощниците си, като обикалят селищата из учебните си райони, да проучат всестранно условията, при които просъществуват както откритите тая година класове, тъй и прогимназиите въобще, а през първата половина на м. май ще ги свикате на инспекторски съвет, за да разгледат:

1. В кои селища при открития тази година или по-рано I или II клас трябва да се открие втори, респект. трети клас.

2. В кои селища има нужда и необходимите условия за откриване нови прогимназии.

3. Има ли селища в окръга без първоначално училище, кои са и защо до сега не е могло да се открие такова.

4. Какви други мерки трябва да се вземат, освен предвидените в Закона глоби, за да се приложи напълно задължителното учение.

Решенията по първите три точки да се дадат в отделни списъци със следните сведения:

1. Околия, име и презиме на селището,
2. Кой клас и кога е открит,
3. Колко ученика свършват класа (респ. IV отделение),
4. Кой клас се иска да се открие,
5. Съгласно ли е училищното настоятелство,
6. Има ли помещение, покъщнина и др. принадлежности.

Тия сведения ще изпратите в Министерството най-късно до 1 юний.

Министър: **Ст. Омарчевски.**
Главен секретар: **Д-р Ф. Манолов.**
Началник на отделението: **П. Минев.**

До г. г. окръжните училищни инспектори и Софийския градски училищен инспектор.

Окръжно № 7985 от 6. IV 1922. г. гр. София. IV-то постановление на Министерския съвет, взето в заседанието му на 5 април т. г., с протокол № 32 е одобрено.

1. — Учениците и ученичките, които се учат в частните религиозни и учебни заведения, открити от чужди мисии в страната, се отлагат временно — до завършване образованието си — от трудова повинност.

2. — Освобождават се от трудова повинност неженените учителки в тия училища, а и учителите, и учителките от същите училища отбиват временната си трудова повинност в самите училища през трудовите училищни седмици и полудни.

Съобщете това на съответните частни училища в поверения Ви окръг.

Главен секретар: **Д-р Ф. Манолов.**
Началник на отделението: **П. Минев.**

До г. г. окръжните училищни инспектори.

Окръжно № 8503 от 18. IV 1922. г. гр. София. В допълнение на окръжното ми под № 6323 от 20. III т. г. съобщава Ви се, Господине Инспекторе, че на 19 и 20 май т. г. ще се състои в София инспекторска конференция от всички окръжни училищни инспектори. Затова до тая дата Вие ще трябва да бъдете готови с всички сведения, които се посочваха в казаното по-горе окръжно, и ще ги донесете със себе си в прегледни таблици.

Дневния ред на конференцията ще бъде:

1. Доклад от всеки окръжен училищен инспектор за състоянието на учебното дело в окръга му:

а) точен брой на училищата, ученици и учители;

б) пълни прогимназии в окръга; открити прогимназиални класове през текущата учебна година, има ли закрити класове и причини за това;

в) колко и кои прогимназии ще трябва да се развият в пълни (да им се открие III кл.), при колко има да се открие II клас и на колко места има подготвени условия да се открият нови прогимназии (I клас), села и околии;

г) селища без какво и да е училище;

д) състоянието на учебните пособия, особено в новооткритите прогимназии. Да се посочат начини за пълното и бързо снабдяване на прогимназиите с пособия.

2. Професионалното образование в окръга:

а) какви професионални училища има,

б) тяхното състояние и мерки за подобрението им,

в) где и от какви професионални училища има нужда в окръга — желание на населението, условия за възможното им откриване и пр.,

3. кои от частните училища в окръга (иноверни и инородни) заслужават подкрепа и помощ и в какъв размер: таблица за това,

4. какво е направено с изпратените от Министерството до инспекциите правилници и книги.

Тия въпроси ще бъдат разгледани в конференцията на горната дата.

Ще тръгнете от окръга си с разчет, да бъдете на 19. май т. г., 8 часа сутринта, на работа в Министерството в кабинета на Главния секретар.

Министър: **Ст. Омарчевски.**
Главен секретар: **Д-р Ф. Манолов.**
Началник на отделението: **П. Минев.**

До г. г. окръжните училищни инспектори и директорите на държавните и неделни средни училища.

Окръжно № 4965 от 3. март. 1922 год. гр. София. Министерството на народното просвещение иска да знае адреса на Злата Трандафилова, която през м. октомврий 1918 година е била учителка в с. Черекйой, Одринска околия.

Началник на отделението: **П. Минев.**

До г. г. окръжните училищни инспектори.

Окръжно № 5317 от 8. март 1922. г. гр. София. Към № 32881 — 6. XI. 1920. год. Съобщава се за знаене, че със заповед № 886 от 6 март т г. се възстановява правото за учителствуване във всички училища на Слави Радев, бивш учител при народното първоначално училище в гр. Осман-Пазар, отнето му със заповед № 4500 от 29. X. 1920 год.

Началник на отделението: **П. Минев.**

До г. г. окръжните училищни инспектори в царството.

Окръжно № 9125 от 25. април 1922 год. гр. София. В допълнение на окръжното предписание на Министерството № 30145 от 3. X. 1921. год., съобщава се на горепоменатите длъжностни лица за ръководство и изпълнение, че прослужените години на учителите в първоначалните училища и прогимназиите ще се считат за цели учебни години, ако учителят е назначен не до 15 ноември и 15 октомврий, както е казано в точка 9 на горепоменатото окръжно, а до края на м. февруарий включително.

Според това положение всички учители, назначени от 1 септември до 28 февруарий включително и учителствували до края на учебната година, ще се счита, че са учителствували цяла учебна година, която ще им се зачита като такава при прекатегорирането по чл. чл. 182 и 193 от Закона за народното просвещение.

На назначените след 1 март прослуженото време не

може да се зачете за цяла учебна год., понеже те, съгласно забележка II към чл. 69 от Закона за народното просвещение, нямат право и на заплата през ваканционното време.

Министър: **Ст. Омарчевски.**
Главен секретар: **Д-р Ф. Манолов.**
Началник на отделението: **П. Минев.**

До г. г. окр. училищни инспектори и Софийския гр. учил. инспектор.

Окръжно № 9126 от 25. IV. 1922. г. Книгоиздателство Ал. Паскалев в София е отпечатало ученишки книжки за учениците от народните прогимназии, съгласно даденият образец № 166 в правилника за народните основни училища. Министерството ги препоръчва за набавяне в прогимназиите. Умоляват се г. г. окр. учил. инспектори да дадат гласност на настоящето окръжно между директорите на народ. прогимназии в царството.

Министър: **Ст. Омарчевски.**
Главен секретар: **Д-р Ф. Манолов.**
Началник на отделението: **П. Минев.**

До г. г. окръжните училищни инспектори в царството и Софийския градски училищен инспектор.

Окръжно № 9794 от 8 май 1922. год. гр. София. Министерството с прискърбие констатира ненавременност при изпълнение преписките от страна на окръжните училищни инспектори в царството, а най-вече по отношение събиране статистическите данни за училищата. През текущата учебна година на няколко пъти се поискаха от инспекциите сведения за броя на училищата, учителите и учениците, нито веднаж обаче не бяха дадени на исканите дати и събрани с нужната сериозност. Цифрите при разните дати бяха твърде противоречиви. Мнозина от г. г. окръжните училищни инспектори съвсем леко гледаха, продължават още така да гледат на исканите им сведения и принуждаваха, продължават и сега да принуждават Министерството да прибягва до излишни телеграфни напомки и предупреждения. С окръжно № 35263 от 24. XI. 1921. год. се поискаха точни сведения за броя на прогимназиите и учениците при тях, като се изпратиха и специални формули — списъци за целта. Списъците трябваше да се представят в Министерството най-късно до 25 XII с. г. С телеграма № 37749 от 5. XII. 1921. г. се напомни на инспекторите да вземат всички сериозни мерки, за да се представят въпросните сведения на уречената дата. Някои от г. г. окръжните инспектори ги представиха, обаче едва към края на м. януарий 1922. г., и то с големи непълноти.

С окръжно № 1033 от 17. I. 1922. год. се поискаха подробни сведения за първоначалните училища и прогимна-

зиите, като се изпратиха специални шест таблици за попълване. С тия сведения трябваше да се констатира положението към 1. II. 1922 год. и се представят най-късно до 5. същи в Министерството. И с тях се повтори същата история. Някои от инспекциите се извиняваха, че мъчно се събирали сведенията и че съобщенията били трудни и съществували ред непреодолими пречки. Това обаче не са извинения. Сведенията, които се искаха, всяка инспекция трябваше да има винаги на ръка, и щом ù се поискат, да ги подреди в няколко часа и изпрати. Такива, обаче, ще има само при една по-голяма предвидливост и разпоредителност при службата. Новоназначените главни учители и директори трябва да се наставляват още при назначението. Сведенията, които Министерството поиска и двата пъти, бяха все едни и същи и се дават при записването на учениците. Инспекциите трябва да държат точна сметка за съществуващите училища в окръжията си, както и за броя на учителите и учениците в тях. Всяко новооткрито училище през годината в окръга да се прибавя към общия списък с всичките нуждни статистически данни по околии. В такъв случай инспекциите няма да се намират в затруднение, когато им се поискат въпросните сведения, а с готовност моментно ще ги представляват.

Същото се повтори и при събиране сведенията за частните училища. И за тях се предизвикаха ред телеграфни преписки, и все пак сведенията бяха непълни и неточни.

С окръжно № 4568 от 27. II. т. г. се поиска от инспекциите да представят най-късно до 15. IV т. г. по трима кандидати за проектирания курс по техническите предмети в София. Някои инспекции трябваше и за това да бъдат подканвани, като представиха кандидатите едва към 25. април.

С окръжно № 2055 от 31. I. 1922. год. се оповести, че на 1. IV. 1922. год. ще се произведат избори за членове на висшия учебен съвет. Резултатът от изборите, съгласно правилника за тия избори, трябваше веднага да се изпрати в Министерството. Мнозина от окръжните училищни инспектори и при този случай се оказаха ненавременни. До 26. IV., близо значи след един месец, не се знаеха резултатите от произведените избори. Министерството и сега бе принудено да ги поиска с екстрени телеграми. Такива бяха подадени на 26 април т. г. до окръжните училищни инспектори в Бургаз, Горна Джумая, Видин, Враца, Кърджалии, Стара-Загора, Пловдив и Търново.

Като припомням горните факти, приканвам г. г. окръжните училищни инспектори в царството за в бъдаще да вземат всички мерки, щото преписките, а най-вече ония от спешен характер и които са датирани, каквито са горецитираните, да се изпълняват своевременно с най-голяма сериозност и внимание. Исканите данни предварително о време трябва да бъ-

дат готови в инспекцията и при пръво поискване да могат да се дават. Всяка окръжна училищна инспекция трябва винаги да има наръка точния брой на училищата (пръвоначални, прогимназиални, детски, допълнителни курсове, частни), както и точния брой на учителите и учениците в тях по пол, възраст и пр. Тия сведения да се съберат в началото на всяка учебна година и се допълват с всички допълнения през годината. На главните учители и директори да се напомни, че са длъжни своевременно да изпълняват предписанията на инспекцията, в противен случай ще бивят административно глобявани за пръв път, а за втори път освобождавани от длъжност.

За всяко ненавременно изпълнение на преписки от важен и спешен характер за в бъдаще Министерството, освен дето ще прави напомки с телеграми, които ще таксува за сметка на виновните лица, ще бъде принудено да налага и административни наказания на неизпълнителите.

Министър: **Ст. Омарчевски.**
Главен секретар: **Д-р Ф. Манолов.**
Началник на отделението: **П. Минев.**

До г. г. окръжните училищни инспектори.

Окръжно № 10147 от 11. май 1922. год. гр. София. Съобщава се на г. г. окръжните училищни инспектори, че съгласно чл. 46, ал. II. от Закона за народното просвещение, изпит за завършен прогимназиялен курс се прави по български език, аритметика, отечествена история, отечествена география и естествознание. Това постановление на Законът е легнало в основите на § 120, ал. II. от правилника за народните основни училища, обаче в правилника за изпит за завършен прогимназиялен курс § 19 е казано, че изпит се държи освен по казаните по-горе предмети още и по френски (немски) език. Предвид на това, че новите изменения на Закона за народното просвещение (1921. год) и новия правилник за основните училища (1922 годин) са в сила, когато правилника за изпит за завършен прогимназиялен курс (1920 година) е изработен въз основа на старото законоположение, то меродавни в случая са чл. 46, ал. II. от Закона за народното просвещение и § 120, ал. II. от правилника за народните основни училища, според който учениците от III. прогимназиялен клас не ще държат изпит за завършен прогимназиялен курс по френски (немски). език.

Като Ви се съобщава горното, наредете да се съобщи това на всички прогимназии в окръга Ви.

Министър: **Ст. Омарчевски.**
Главен секретар: **Д р Ф. Манолов.**
Началник на отделението: **П. Минев.**

До Господина Плевенският окръжен училищен инспектор. За сведение на всички останали окръжни училищни инспектори.

Окръжно № 10221 от 11. май 1922. год. гр. София. На № 5665. Съобщава Ви се, Г-не Инспекторе, в отговор на запитването Ви под насрещния номер, че с учениците от IV отделение учебната година ще завършва така, както предвижда чл. 34 от Закона за народното просвещение и § 120 от Правилника за народните основни училища, без да им се иска особен годишен изпит. На свършилите годината с успех, обаче, ще се издава свидетелство, а не удостоверение, въз основа на годишният им успех. Това свидетелство ще замества поменатото в чл. 46 на същия закон свидетелство.

Министър: **Ст. Омарчевски.**
Главен секретар: **Д-р Ф. Манолов.**
Началник на отделението: **П. Минев.**

До г. г. окръжните училищни инспектори и директорите на учителските институти.

Окръжно № 10226 от 11. май 1922 год. гр. София. По повод запитванията от някои окръжни училищни инспектори и директори на учителските институти, съобщава се за знание и ръководство, че държавният изпит на кандидатите за редовни учители при народните прогимназии тая година ще се произведе по новата програма за учителските институти и новия правилник за държавен изпит на кандидатите за редовни учители в народните основни училища.

Главен секретар: **Д-р Ф. Манолов.**
Началник на отделението: **П. Минев.**

До г. г. окръжните училищни инспектори и Софийския градски училищен инспектор.

Окръжно № 10569 от 16. V. 1922. год. гр. София. Съобщава се на всички окръжни училищни инспектори, че учениците от IV отделение при всички частни училища в царството в края на годината ще държат годишен изпит пред министерски делегати и ще получат свидетелства за завършен курс на първоначално училище. За тия изпити такси няма да се плащат.

Главен секретар: **Д-р Ф. Манолов.**
Началник на отделението: **П. Минев.**

II. Отделение за средните училища и Университета.

До г. г. директорите на пълните и непълни средни училища.

Окръжно № 6115 от 16. III 1922. год. София. Към № 22176 от 10. VIII. 1922 год. Съобщава Ви се, Господине Директоре, че пред вид настоящия летен сезон, разрешава се на ученичките и учениците да си направят летни костюми

от по-лека материя, като напълно се запазят установения цвят и форма за всяка гимназия.

Министър: **Ст. Омарчевски.**
Главен секретар: **Д-р Ф. Манолов.**
Началник на отделението: **И. Черноколев.**

До г. г. директорите на пълните и непълни средни училища.

Окръжно № 6217 от 18. март 1922. год. гр. София. Изпраща Ви се, Господине Директоре, за изпълнение препис от заповед № 1077 от 16 март 1922. год.

Началник на отделението: **И. Черноколев.**

ЗАПОВЕД

№ 1077

Като взех пред вид, че въвеждането изцяло програмата за основните и средните училища още през 1922/23 учебна година за всички отделения и класове среща технически и стопански мъчнотии за книгоиздателствата, които биха се отбягнали с непосилен труд и чрезмерно увеличени разноски, водящи към прекомерно увеличаване цените на учебниците, от една страна, и напредналото време, за да имат възможност авторите на учебници добре да преработят и нагодят последните в духа на образователната реформа, прокарана със законът от 21. VII. 1921. г. за изменение и допълнение на някои членове от Закона на народното просвещение, която реформа е отразена в програмите за основните и средни училища от 14. I. т. г. — от друга — н а р е ж д а м:

Заповед № 143 от 14 януарий 1922. год. да се видоизмени в смисъл, щото програмата за средните училища да се въведе от идущата 1922/23 учебна година само за IV реален клас на тия училища.

гр. София, 16 март 1922. год.

Министър (под.) **Ст. Омарчевски.**

До г. г. директорите на пълните и непълни средни училища.

Окръжно № 7360 от 30 март 1922. год. Към № 6217 от 18 март т. г. Министерството има сведения, че някои директори тълкуват много разширително оповестената с посоченото отсреща окръжно заповед № 1077 от 16. III. т. г., като смятат, че тя засяга не само учебната програма, но и организацията на училищата, конкурсните изпити и пр. За избягване на възможни недоразумения, Министерството счита за нужно да подчертае, че поменатата заповед трябва да се разбира в буквалният ѝ мисъл, а именно, поради изброените в нея причини програмата за средните училища ще се въведе от идущата 1922/23 учебна година само в IV реален клас, от което следва, че V и VI-те класове на реалните

училища през тая година да следват по програмите на сегашните II и III гимназиални класове, а VII и VIII класове на гимназиалните и педагогическите училища по тая на IV-те и V-те гимназиални и педагогически класове. Сжщо така за учебната 1922/23 година ученици за VII клас на гимназиите ще се приемат само с конкурсен изпит. С други думи, по отношение на средните училища остават в сила наредбите на Закона, пояснени с пункт 9 на окржжното 20605 от 30. VII. 1921. г., с изключение на отклонението изрично упоменато в заповедта № 1077 от 17. III. т. г.

Министжр: **Ст. Омарчевски.**
Главен секретар: **Д-р Ф. Манолов.**
Началник на отделението: **И. Черноколев.**

До г. г. директорите на пжлните и непжлни средни мжжки и смесени средни училища.

Окржжно № 5722 от 13 III. 1922 год. София. Сжобщава Ви се, че Александжр Иванов, ученик от III клас при Струмишката смесена гимназия в Г. Джумая, се изключва, по решение на учителския сжвет, одобрено от Министерството, за винаги от Струмишката гимназия и за две години от всички училища в царството — за опит да нанесе побой на едного от преподавателите си.

Началник на отделението: **И. Черноколев.**

До г. г. директорите на училищата по професионалното образование.

Окржжно № 9576 от 3. V. 1922 година София. В отговор на някои запитвания, Министерството нарежда за ржководство и точно изпжлнение следното:

1. Писмените изпити за зрелостен изпит или изпит за свжршен курс ще почнат на 12 юний, а учениците от последния клас ще се разпуснат за тия изпити на 23 май.

Занятията с учениците от другите класове ще се прекратят на 2 юлий.

2. Докато се изработят нови правилници, всяко училище ще се ржководи по правилника, по който се е водило до сега и дадените му при отделни случаи наредби. За допжлнение и разяснение на някои положения в тия правилници, напр. като тия за длжжностите на учителите и училищните лекари, за трудовите седмици, дисциплината, ще се имат предвид за нишите училища Правилника за народните основни училища, а за средните училища Правилника за народните средни училища.

за Главен секретар: **Г. п. Василев.**
за Началник на отделението: **Геро Пеев.**

До г. г. окръжните училищни инспектори.

Окръжно № 7362. от 30. III. 1922 г. София. *Към № 3844 от 20. II. т. г.* Съобщи Ви се, Господине Инспекторе, че от 1. IX. 1922 год. непълните гимназии и първите три класа на средните училища в поверения Ви учебен окръг се преименуват и преустройват в реални училища и във връзка с това мерките, които поверената Ви инспекция трябва да вземе, та издръжката на тия училища да бъде осигурена. Тъй като е предстоящо свикването на окръжните съвети и тъй като Министерството с отделни писма иска нуждното в случая съдействие на Министерството на Вътрешните работи и народното здраве и окръжните управители по нагодяване бюджетите на окръжията, централните общини с реалки и общините, групирани за издръжката на общи реалки съгласно създаденото с чл. 148 от закона ново положение за издръжката на тия училища, за която цел ще искат от Вас нуждните сведения, Министерството, в допълнение на окръжното си предписание № 3844 от т. г., Ви поканва, Господине Инспекторе, да извършите колкото се може по скоро всички необходими предварителни работи, за да можете навреме да дадете на окръжните управители и на председателя на окръжната постоянна комисия следните сведения: а) броя на реалните училища в поверения Ви окръг. Тоя брой, няма съмнение, ще бъде равен на броя на непълните гимназии и пълните средни училища в окръга; б) броя на учителите в тях за от 1. IX. 1922 год.; в) паричните делове, с които групираните за обща реалка общини ще участвуват в издръжката на учителския персонал в реалката, и г) размера на сумата, с която ще се задължават централните общини за веществените разходи на реалката.

Освен това Министерството Ви поканва, Господине Инспекторе, да го уведомите, както за направеното по окръжното предписание № 3844 от 20. II. т. г., така и за направеното по настоящето окръжно.

Министър: **Ст. Омарчевски**.
Главен секретар: **Д-р Ф. Манолов.**
Началник на отделението: **И. Черноколев.**

До г. г. директорите на пълните и непълни мъжки и смесени средни училища.

Окръжно № 7093 от 29. III. 1922 г. София. Съобщава Ви се, че Тодор Лачинов (Петров) от гр. Мехомия, записан тази учебна година за ученик в IV гимназиален клас при Струмишката смесена гимназия в гр. Горна-Джумая, се изключва съгласно с решението на учителския съвет при същата гимназия, одобрено от Министерството — по буква „р“ на § 180 от правилника за средните училища за винаги от всички учи-

лища в царството — понеже се е записал в казания IV клас с фалшив документ.

Началник на отделението: **И. Черноколев.**

До г. г. окржжните управители.

Окржжно № 7361, от 30. III. 1922 год. София. Сжгласно чл. 181 от Закона за народното просвещение, в неговите изменения от 21 VII. 1921 год., обнародван в брой 87 на „Държавен вестник" от сжщата дата, сегашните непжлни гимназии и пжрвите три класа на сегашните средни училища от 1. IX. 1922 год. се преименуват и преустройват в *реални училища* и от сжщата дата тяхната издржжка се урежда сжгласно с наредбите на тия изменения. Така, сжгласно чл. 148 от тия изменения в закона реалните, училища се издржат от *общините* и *окржга*, като за всеки учител в тях окржжните сжвети плащат по 500 лева, а остатжкжт от учителските заплати *плащат общините, групирани за издржжка на обща реалка.* Другите разходи (отопление, осветление, прислуга, покжщнина и др.) за реалните училища се посрещат от общината, дето е реалката.

Горното като Ви сжобщавам, моля Ви, Господине Управителю, да наредите потребното, щото в предстоящата сесия на окржжния сжвет да се предвидят в сжответните бюджети нуждните суми, щото издржжката на тия училища да се осигури.

Необходимите за случая сведения: броя на реалните училища в поверения Ви окржг, броя на учителите в тях, паричните делове, с които групираните за обща реалка общини ще участвуват в издржжката на учителския персонал в реалката и размера на сумите, с които ще се задължават централните общини за веществените разходи на реалката, ще поискате от сжответният окржжен училищен инспектор, до който е наредено потребното.

Министжр: **Ст. Омарчевски.**
Главен секретар: **Д-р Ф. Манолов.**
Началник на отделението: **И. Черноколев.**

До г. г. директорите на пжлните и непжлни средни училища.

Окржжно № 9982, от 9. V. 1922 год. гр. София. Министерството е сжставило един „Наржчник за учениците от средните училища", от който Ви се изпращат. . . екземпляра.

Министерството гледа на този наржчник като на един истински другар и една необходима джебна книжка за всеки ученик. То помести за това в него, както ще видите, редица статии, в които се изяснява произхождението на ученическите задължения, неговото положение и неговите задачи с оглед на сегашното и бждещето му призвание, държанието му в училището и вжн от него. В него намери място и оня

мемориран материял из отделните предмети, който ученика с течение на времето трябва да запомни или материяла, с който, поради естеството му, ученика често борави и чувствува потреба да се справи в някои случаи и да корегира или пък да контролира паметта си. Така „Наръчника“ става една належаща джебна книжка за всеки ученик от реалките и гимназиите.

Първата страница на „Наръчника“ е определена за лична карта на ученика за всичкото време, докато е ученик.

Министерството, като Ви изпраща потребното Ви число екземпляри от „Наръчника“, разпорежда:

1) *Наръчникът е задължителен за всички ученици в пълните и непълните средни училища.* Всички ученици, с изключение само на учениците от V (VIII) класове, трябва веднага да го набавят срещу заплащане.

2) *Управлението на училището ще замени сегашните лични карти с лична карта в „Наръчника“.* Класните наставници веднага ще попълнят личната карта и ще я подпишат. Личната карта в „Наръчника“ е за един период от пет години. Всяка година класния наставник ще обозначава класа, в който е ученикът, и ще заверява това със своя подпис и печата на училището.

3) *Всеки ученик е длъжен да носи винаги в себе „Наръчника“.* Никакви други лични карти не ще издавате на учениците.

4) Никой нов ученик не може да бъде записан, без предварително да се снабди с „Наръчник“. Това еднакво важи както за учениците, които за пръв път постъпват в средно училище, така и за сегашните ученици, които отиват от едно в други училища.

5) Събраните суми срещу наръчника ще внесете в Българската народна банка с вносен лист с текст: „за възстановяване кредита по § 5 на бюджета на Министерството на народното просвещение за 1922/1923 финансова година от продажба на официалното издание на Министерството „Наръчник за средните училища“. Вносния лист ще запазите като оправдателен документ, а в бюджето-контролното отделение на Министерството ще явите веднага, датата на която е внесена сумата, контролния номер на вносния лист и размера на сумата. Сметката срещу сега изпратената Ви пратка трябва да уредите най-късно до 15 юний т. г.

Министър: **Ст. Омарчевски.**
Главен секретар: **Д-р Ф. Манолов.**
Началник на отделението: **И. Черноколев.**

До Господина директора на Старозагорската мъжка гимназия.
До г. г. директ. на пълните и непълни средни училища за сведение.

Окръжно № 10444, от 13. май 1922 год. гр. София. *На № 400 от 8. V. т. г.* Съобщава Ви се, Господине Директоре, че неправилно тълкувате § 146 от правилника за народните средни училища, защото няма никакво противоречие между текста на параграфът и приведения пример. Смисъла на тоя § е, че се дава еднаква стойност на всички три бележки, които всеки ученик, по всеки предмет, трябва да получи през годината, т. е. каквато стойност имат поотделно бележките от двата срока, такава стойност ще има за напред и бележката от общия преговор и, когато ще се търси окончателната оценка по всеки предмет, ще се събират и трите тия бележки, ще се делят на три и получената бележка ще се закръглява и тя ще бъде окончателната бележка за успеха на ученика по предмета.

Няма съмнение, че така ще се цени успеха на учениците от идущата учебна година нататък, защото, съгласно с окръжното предписание № 5756 от 13. III. т. г., тая (течещата) учебна година всичко, което е свързано с разпределение материяла на срокове и оценяване успеха на учениците, ще се регулира от досегашните правилници, респ. наредбата за изпитване и оценяване успеха на учениците в средните училища и прогимназиите, както това изрично и подробно е казано в цитуваното по-горе окръжно.

Главен секретар: **Д-р Ф. Манолов.**
Началник на отделението: **И. Черноколев.**

До г. г. директорите на пълните и непълни средни училища.

Окръжно № 10641 от 17. V. 1922 г. София. Съобщава Ви се за сведение, че на учениците, които ще завършат успешно сегашния III гимназиален клас, трябва да се издадат — съобразно с втората алинея на § 96 от новия правилник за средните училища — свидетелства образец № 12, с изучаваните сега в този (III гимназиален) клас предмети — понеже от идната учебна година в VII клас на гимназиите, респективно в IV клас, учениците ще се приемат, както е известно (окръжно № 5756 от 13. III. т. г.), чрез конкурсен изпит. — В свидетелствата класа ще се означи с израза III полукласически, класически и пр. клас.

Министър: **Ст. Омарчевски.**
Главен секретар: **Д-р Ф. Манолов.**
Началник на отделението: **И. Черноколев.**

III. Бюро за културните учреждения и фондовете.

До г. г. директорите на пълните и непълни средни училища и окръжните училищни инспектори.

Окръжно № 9793 от 8. V. 1922 год. София. Съобщава Ви се, че съгласно с чл. 12 от Закона за поощрение на родната литература и изкуство Министерството чрез училищните органи има грижата да контролира репертоара на театрите, кинематографическите филми и разните представления. За да се постигне един ефикасен контрол в провинцията по инструкции, дадени от централната комисия в София, нарежда се следното:

1. За градовете, дето има театри, кинематографи и др., директорите на средните учебни заведения в съгласие с окръжният инспектор да определят лицето, което ще бъде натоварено да упражнява контрол.

2. В градове и села, дето няма средни учебни заведения и съществуват театри и пр., окръжните ниспектори да определят лицето, което ще упражнява речения контрол.

3. Пълните имена на така определените лица заедно с точните им адреси да се съобщат най-късно до края на т. м. в Министерството — Бюро за културните учреждения и фондовете.

4. Списъците да се представят от окръжните училищни инспектори.

Министър: **Ст. Омарчевски.**
Главен секретар: **Д-р. Ф. Манолов.**
Началник на бюрото: **Балабанов.**

До г. г. директорите на учителските институти, пълните и непълни средни училища, специалните училища, окръжните училищни инспектори и Софийския градски училищен инспектор.

Окръжно № 10269 от 12. V. 1922 год. София. Дружеството за борба с детската престъпност и покровителство на затворниците предприема продажбата на 500,000 купончета „Тухли“ по 1 и 5 лева, от прихода на които да се построи собствено помещение „Дом на човещина“.

Като се вземе пред вид високо благородната цел, която преследва реченото дружество, Министерството поканва горепоменатите длъжностни лица да укажат пълно съдействие за проагитирване и разпродаване на купончетата от учащите се сред своята среда и общество.

Купончетата ще се изпратят от дружеството, пред което и горепоменатите длъжностни лица ще се отчетат след пласиране на проводените им нуждни купони. Канцеларията на дружеството се помещава на бул. „Скобелев“ № 8 — София.

Министър: **Ст. Омарчевски.**
Главен секретар: **Д-р Ф. Манолов.**
Началник на бюрото: **Балабанов.**

До г. г. директорите на учителските институти, пълните и непълни средни училища, окръжните училищни инспектори и Софийския градски училищен инспектор.

Окръжно № 5874 от 14. III. 1922 г. София. Както много години преди войните, така и сега, Университета в Дижон урежда специални курсове по френски език за чужденци през ваканцията. Курсовете почват от 3 юлий и свършват на 30 септемврий. Програмата състои от: 1. Практически занятия; 2. Общи курсове; 3. Търговски курсове; 4. Реферати.

Желающите могат срещу известна такса да държат изпит и получат диплома по френски език.

Таксата за курсовете е:

За 15 дни — 50 франка
„ 1 месец — 73 „
„ 6 седмици — 100 „
„ 2 месеца — 115 „

и по 25 франка за всеки следващ месец.

Таксата за изпитите е:

елементарна група — 30 франка
висша група — 50 „

Специален комитет се грижи за настаняване курсистите по квартири и за улеснение на животът им във всяко отношение,

Като съобщава горното, Министерството поканва г. г. директорите и инспекторите да разгласят за тези курсове между учителите.

Главен секретар: **Д-р Ф. Манолов.**
Началник на отделението: **Д-р Хар. Иванов.**

IV. Бюджетно-контролно отделение.

До г. г. директорите на непълните общински гимназии и г. г. окръжните училищни инспектори.

Окръжно № 4375 от 21. IV. 1922 год. София. По повод на някои запитвания във връзка с изготвянето на списъците за задължението на общините с вноски за учителски заплати за финансовата 1921/22 год., как да се определи броя на гимназиялните учители и тоя на прогимназиялните при непълните гимназии, Министерството съобщава за ръководство и изпълнение следното:

1) Броя на гимназиялните учители за дадена непълна гимназия се намира, като се умножи числото на паралелките от гимназиялните класове на $1^1/_2$. Ако полученото произведение е цяло число, това число ще определи броя на гимназиялните учители; ако полученото произведение е смесено дробно число, тогава за броя на гимназиялните учители ще се вземе предшествующето цяло число. Тъй определен, броя на гимназиялните учители за дадена непълна гимназия ще

се увеличи с единица (директорът) и ще даде пълния брой на гимназиялните учители. Останалите учители, по отношение на задълженията на общините, ще се смятат за прогимназиялни учители.

2) За да се определи, кои именно от учителите в непълната гимназия ще се смятат за гимназиялни и кои за прогимназиялни, *с оглед на определения предварително брой на едните и на другите*, ще се изхожда от числото на уроците, които преподава седмично всеки учител в гимназиялните и прогимназиялните класове. Учител, който има повече уроци в гимназиялните класове, ще се брои за гимназиялен, а този, който има повече уроци в прогимназиялните — за прогимназиялен. В случаите, когато двама учители имат равно число уроци в едните и другите класове, за гимназиялен учител ще се числи онзи, който има по голям ценз.

Директора във всеки случай се причислява към гимназиялните учители.

Забележка. Посочения по-горе критерий за определението на гимназиялните учители има само финансово значение, без обаче да прави нова класификация на учителите, по положение и заплата.

Като се има пред вид гореизложеното, Министерството поканва г. г. директорите на общинските непълни гимназии да съобщат най-късно до *1 май т. г.* точната сума, която държавата е изразходвала по изплащането на заплатите *само на гимназиялните учители* при поверените им гимназии за времето от 1 април 1920 год. до 31 март 1922 г., в която сума няма да се включва доб. възнаграждение. По същия начин ще става и определянето на гимназиялните и прогимназиялни учители в непълните общински гимназии през финансовата 1922/23 год.

При проверката на сведенията за задълженията на общините за заплатите на гимназиялните учители, давани от директорите на непълните гимназии, бюджетно-контролното отделение се е натъкнало на много неточни сведения, давани от директорите. Така напр., много от тях смятат, че изразходваната сума за заплата на един учител се равнява на чистата сума, която той е получил на ръка, когато би трябвало в тази сума да се включват удържаните суми за пенсия, гербов налог и пр., т. е. да се изчисли заплатата на всеки учител, като се вземе пред вид прослуженото време и месечната му заплата по класът и категорията, в която е класиран.

Пример: Учителя X е класиран по новия щат II категория, клас X с месечна заплата 750 лв. От тая сума се правят удръжки: за пенсия 8% — 60 лв. плюс 0·30 лв. за гербова марка, или всичко 60·30 лв. На края на месеца въпросният учител ще получи на ръка заплата 689·70 лв. При

изплащането на заплатата на учителя X (за месеца) държавата изразходва не 689·70 лв. (каквато сума учителя получава на ръка), а 750 лв. Следователно, общината трябва да бъде задължена през въпросния месец за учителя X със сумата 750 лв.

За да се избегне ощетяването на държавното съкровище, поканват се г. г. директорите на общинските непълни гимназии да държат точен списък на учителите от поверената им непълна гимназия, като срещу името на всички учители означават, гимназиялен ли е или прогимназиялен, и държат сметка на всички суми, които държавата изразходва по изплащането на заплатите, отделно за гимназиялните и отделно за прогимназиялните учители.

Напоследък зачестиха молби от общините, с които, като заявяват, че нямат ученици, които да посещават районната прогимназия, искат да бъдат освободени от задължението си към нея. По тоя повод Министерството обръща вниманието на г. г. окръжните училищни инспектори, че подобни искания не трябва да се удовлетворяват, тъй като, съгласно Закона за народното просвещение, прогимназиялното образоване е задължително и, следователно, всяко, село или община трябва да имат непременно ученици от различни класове на народната прогимназия — случай аналогичен с първоначалните училища.

Във села, дето има открита *непълна прогимназия*, независимо от сумата, с която е задължена общината с вноски за заплати на учителите за местната прогимназия, същата община със съответната вноска трябва да вземе участие в издръжката на близката районна прогимназия, понеже по липса на открити класове известна част от учениците на въпросната община посещават районната прогимназия.

Началник на отделение: **В. Стойнов.**

До г. г. директорите на държавните специални училища (технически, търговски, занаятчийски и пр.).

Окръжно № 4777 от 2. V. 1922 год. София. Като се имат пред вид разните параграфи от глава V на бюджета на Министерството на народното просвещение за финансовата 1922/23 година, поканват се г. г. директорите на горепоменатите учреждения веднага да представят в бюджетно-контролното отделение на Министерството на народното просвещение сведения, по кой параграф какви кредити им са необходими за финансовата 1922/23 година.

Министерството предупреждава г. г. директорите, че за сведения, несъобразни с нуждите и за ненавременното им представяне ще бъдат държи лично отговорни.

Началник на отделението: **В. Стойнов.**

V. Общи.

До всички учреждения, подведомствени на Министерството на народното просвещение.

Окръжно № 6414 от 21. III. 1922 год. гр. София. Съгласно XXXV-то постановление на Министерския съвет, взето в заседанието му на 21. X. 1921 год. с протокол № 170, публикувано в „Държавен вестник" брой 184, от 16. XI. с. год., за временната трудова повинност за течещата втора 1921/1922 година се нарежда следното за чиновниците, служащите и работниците, подведомствени на Министерството на народното просвещение:

I. *Освобождават се от временна трудова повинност, без да плащат в полза на държавното съкровище 10 надници:*

1. Окръжните училищни инспектори;

2. Машинистите и огнярите по централните отопления в училищата и учрежденията.

II. *Ще отбият временната си трудова повинност по следния начин или се освобождават от нея, ако платят по 10 надници в полза на държавното съкровище:*

1. Целия персонал при окръжните училищни инспекции и при училищата — в работа или в надзор при работенето през време на ученическата трудова седмица;

2. Всички чиновници и служащи при Народната библиотека и при Етнографическия музей — в работа в учреждението, дето служат;

3. Антропологът и фотографът при Археологическия музей — в специална работа при археологически разкопки, извършвани, с временна трудова повинност;

4. Преподавателският и административен персонал, както и студентите, в Университета — в работа през време на ученическата трудова седмица.

III. Евреите ученици и ученички в народните училища се освобождават от работа през ученическата трудова седмица в събота и през време на другите тяхни празднични дни.

IV. Всички чиновници, служащи и работници, подведомствени на Министерството, неосвободени или освободени, но явили се на работа за временна трудова повинност, за да не плащат по 10 надници в полза на държавното съкровище, се отпущат от отделните учреждения на отделни групи за отработване същата повинност една след друга така: до 50 души на 3 групи, от 51 до 100 души на 4 групи и повече от 100 души на 5 групи.

V. Оправданието пред надлежните общини за извършената временна трудова повинност от подлежащите на такива чиновници, учители, служащи и работници, както и за освободените от нея, ще става чрез удостоверения, издадени по редът, указан в окръжното на Министерството № 12596 от 11. V. 1921 год.

Окржжните училищни инспектори да направят потребната разпоредба до главните учители и директорите на прогимназиите в поверените им окржзи.

Министжр: **Ст. Омарчевски.**
Главен секретар: **Д-р Ф. Манолов.**

До г. г. окржжните училищни инспектори, директорите на учителските институти и на пжлните и непжлни средни училища.

Окржжно № 5756 от 13. III. 1922 год. София. Вследствие на някои запитвания относно прилагането на новите правилници за основните и средни училища и новите срокове за края на учебната година и непроменените още такива в досегашните правилници за зрелостен изпит и изпити за завжршен курс, Министерството нарежда за ржководство в тия случаи следното:

1. Както се сжобщи с окржжните предписания № № 3787 и 3788 от 20. II. т. г., правилниците за основните и средните училища влизат в сила от 17. I. т. г., в който ден е обнародван в „Джржавен вестник" указа за тяхното одобрение, като с поменатите окржжни се прави резерва само за разпределението на учебния материял на срокове, което ще остане до края на годината такова, каквото е било направено в началото на учебната година. От това следва, че всичко което е свжрзано с това разпределение, ще се регулира от досегашните правилници, респ. наредбата за изпитване и оценяване успеха на учениците в средните училища и прогимназиите, т. е.: а) учениците в прогимназиите и средните училища ще трябва да получат по три срочни бележки, а ония от тях, на които среднята аритметична от тия три срочни бележки е над $2^1/_2$ и по-долу от 3 — и четвжрта преговорна бележка и б) общата бележка за годишният успех на учениците ще се определя сжщо по досегашните наредби, т. е. от среднята аритметична на срочните бележки, сжбрана и преговорната и сборжт от тях делен на две.

2. Всички срокове — за разпущането на учениците за зрелостен изпит или за изпит за завжршен курс, ще се отсрочат с 13 дни, с колкото, сжгласно законжт и правилниците, е продължена учебната година; така: а) учениците от последния клас на средните училища ще се разпуснат за зрелостен изпит на 23 май, а писмените зрелостни изпити ще почнат на 12 юний; занятията обаче с учениците от другите класове се прекратяват на 2. VII, сжгласно § 61 от новия правилник за средните училища; б) учениците от последния клас на прогимназиите ще се разпуснат, сжгласно забележка 2 на § 129 от правилника за народните основни училища, на 2 юний за градските прогимназии и на 20 май в селските, а изпита за завжршен прогимназиялен курс ще се произведе от 25 юний до 4 юлий в градските прогимназии

и от 25 май до 4 юний в селските. Учениците от другите класове на прогимназиите ще се разпуснат на 2 юлий за градските прогимназии и на 2 юний в селските. Занятията обаче за ония селски прогимназии, които са открити късно — 1 XII нататък, ще се продължат един месец по късно, т. е до 2 юлий; и в) занятията с курсистите от учителските институти ще се прекратят на 13 юний, или с 13 дена по-късно, с колкото деня по късно се отлага и началото на изпитите, установени с правилниците и др. За тия учебни заведения, така например, практическият изпит за курсистите от II курс ще почне тая година на 29 май, съгласно с окръжното на Министерството № 6947 от 15. III. 1921 год., според което и тая година преподавателските съвети ще определят датата на писмения теоритически и др. изпити, които се държат в института.

3. Съгласно чл. 154 от Закона за народното просвещение приемането на ученици в III клас на гимназиите става чрез конкурсен изпит по съответните на гимназиялният отдел главни предмети. Поради известно несъответствие в програмите (стара и нова) и поради това, че в приетата от учебния съвет програма за народните средни училища география се учи само в IV и V класове на реалните училища, нарежда се: а) на конкурсните изпити за идната 1922/23 учебна година учениците свършили III гимназиялен клас на класическа и полукласическа гимназия няма да държат изпит по химия и б) на конкурсните изпити след тая година учениците няма да държат изпит по география. При това подчертава се, че при тия изпити, освен потребите и помагалата, посочени в § 122 на правилника за народните средни училища, учениците не могат да носят в изпитната стая други такива. Понеже тия изпити ще се произведат от 10—15 септември, когато се произвеждат и поправителните изпити, следва, че учениците, които са останали слаби по един или два предмета, нямат право на конкурсен изпит и няма да се допущат до такъв. Нямат право на такъв изпит за постъпване в реална гимназия и ония ученици, които са освободени от рисуване.

4. Съгласно със забележката към § 108 от правилника за народните средни училища, учениците в гимназиите плащат училищната такса на два пъти — 250 лева при записването, 250 лева до 30. III. Забележката 2 към § 112 от същия правилник прави отсрочка само за ония ученици от гимназиите, които имат по-големи братя или сестри, които плащат такса в Университета, та по тая причина трябва да се освободят от такса в гимназията, като срока за представяне нуждната квитанция се отлага до 1 ноември и до 1 март. Питат някои директори, ако през летния семестър студент не се запише, следва ли по-малкия брат или сестра да

се освободят от такса за цялата година. Разбира се, че не следва, само че от такива ще се събира не 500, а 250 лева, т. е. таксата за полугодието, през което по-възрастен брат или сестра не следват в Университета.

Учениците от средните училища, наказани с отстранение от училището, преди новия правилник да влезе в сила, с право на изпит, какъвто последния не допуща, ще държат тия изпити въпреки това, защото са наказани за простъпки, извършени преди него, за последствията на които по новия правилник те не са знаяли. Новия правилник, следователно, в своите наказателни разпоредби (§ 180) ще се прилага само за ученици, наказани за простъпки, извършени от тях след влизането на последния в сила, но не и за такива извършени по-рано, макар решенията на учителските съвети да са взети след влизането му в сила.

Г. г. окръжните училищни инспектори се умоляват да съобщат за тия нареждания на директорите и главните учители в поверените им окръзи.

Министър: **Ст. Омарчевски.**
Главен секретар: **Д-р Ф. Манолов.**

РЕЧ,

произнесена от Министра на народното просвещение г. Ст. Омарчевски по бюджетопроекта на М-вото на народното просвещение за 1922/23 финансова година в 73. заседание от 27 март 1922 година на XIX Обикновено нар. събрание.

Министър Ст. Омарчевски: Има ли други записани?

Председателя: Няма; дебатите са прекратени.

Министър Ст. Омарчевски: Г. г. Народни Представители! Аз не помня—ето вече две години — законопроект, който да е внесен от Министерството на народното просвещение, или изобщо проект, внесен от правителството, което днес управлява България, който проект предварително още да не е бил украсен с най-черните и тъмни краски. И по законопроекта за народното просвещение, всестранно проучван и гласуван в парламентарната комисия по Министерството на народното просвещение миналата година, проучван надълго и тук от Народното събрание, единствен досега законопроект, разискван в повече от 28—29 заседания, не се оказа нито един от тая страна (сочи левицата) или от тая (сочи десницата), който да намери нещо, което да заслужава подкрепата на автора, който го внася, или на правителството, което го предлага. Целия законопроект, който съставлява от себе си един кодекс на нашата просветна политика, на земледелска, на обновена България, биде отречен изцяло от

всички от тая страна (сочи опозицията). Този законопроект идеше да отговори на назрелите държавни и обществени нужди, на нуждите за просвета на широките народни маси. Тези хора (сочи центъра), които управляваха България 46 години, бяха глухи към воплите и стенанията на земледелското съсловие, което беше жадно за наука и просвета. Техния жизнен интерес налагаше, щото този народ да бъде в робско подчинение, да тъне в духовна и материална мизерия, за да могат по лесно да го разкарват като кираджийски кон, с извинение, по всички бойни полета (ръкоплескания от земледелците), където изнасяха техните интереси и интересите на едно съсловие, което загива, да закрепят неговото господство с една просветна и образователна политика.

Закона за народното просвещение, гласуван от земледелската камара, е предмет на разисквания в Италия и в Германия. Друг път ще имам случай да ви цитирам, какво казват големи автори за неговите добри страни, които автори усвояват неща, приложени на българска почва, проучени при българските условия. Нямаше, следователно, нито един член, нито едно положение от този законопроект, което да бъде одобрено дори от онези, които инак—боравили с въпросите на просветното дело в България — виждаха неговите добри страни.

Бюджетопроекта на Министерството на народното просвещение, който са представя на вашето просветно внимание, е един бюджетопроект, в който е дадено повече от всичко онуй, което днешната българска държава с нейните разстроени финанси, с нейното разстроено държавно и частно стопанство може да даде. Че това е тъй, няма да приказвам приказки, както многоуважаемия г. Нейков и Кандев.

Бюджета на държавата за просвещението в 1910 до 1921. год. от 21, 23, 24, 28, 29, 38, 43, 46, 66 милиона — кръгли цифри, в 1919/1920 г.—при Костуркова—155 милиона, в 1920/1921 г.—221 милион; днес тоя бюджет наближава с новите добавъчни възнаграждения, които предвидяхме в бюджетарната комисия, към почетната цифра $^1/_2$ милиард лева. (ръкоплескания от земледелците). Обвиняват ни особено онези, които са управлявали България, че много малко сме направили в качеството си на управници, за да отговорим на вътрешната страна на нашето образование, за да можем да съберем колкото се може по-голяма част от ония деца, които подлежат на задължително образование, в оградата на училището. Верно ли е туй обстоятелство, което твърдят онези, които хвърлят туй обвинение по адрес на правителството? Не е верно. И тук истината е на нашата страна.

Така напр. в Бургазки окръг — в общи числа — за 1921/1922 учебна година, сегашната, от подлежащите на задължително учение в целият окръг 55,083 деца във времето,

когато „простаците“ управляват Бѫлгария, са прибрани в училищните сгради 52,792 деца, с една разлика — да не ви чета статистиката — от 2,291 деца, подлежащи на задѫлжително учение в целия Бургазки окрѫг. Не влезли в училището поради липса на сгради, училищни помещения, сиромашия и пр. Вѫв Варненският окрѫг от подлежащите на задѫлжително учение деца тази година 21,129 са прибрани в училищата 19,643, а останали вѫн от училищната сграда 1,486 деца. Г. Костурков, внимавайте добре! Вѫв Видинският окрѫг, крепостта на радикалите, от 31,680 подлежащи на задѫлжително учение деца са прибрани в училищната сграда 30,975, а останали вѫн от училището 705 ученика. Вѫв Врачанският окрѫг от 55,452 подлежащи на задѫлжително учение деца са прибрани в училищата 44,326, а останали вѫн от училищната сграда 11,126 деца. Ще обясня защо. В Кюстендилският окрѫг от 28 хиляди крѫгло подлежащи на задѫлжително учение са постѫпили 24 хиляди, а 4 хиляди останали вѫн. В Мѫстанлийският окрѫг от 1959 бѫлгарчета подлежащи на задѫлжително учение са постѫпили 1,789, останали вѫн 170 непостѫпили. В Пашмаклийският окрѫг от 2,697 са постѫпили 2 549, а 148 са останали вѫн от училищната сграда. В Петричкият окрѫг от подлежащи на задѫлжително учение 18,000 деца са постѫпили 15,000—3,000 са останали вѫн от училищната сграда. В Плевенският окрѫг от 50,519 подлежащи на задѫлжително учение са постѫпили 43,312, а останали вѫн 7,207. В Пловдивският окрѫг от 65,156 подлежащи на задѫлжително учение деца са прибрани в училищата 49,783, а 15,373 са останали вѫн. В Русенският окрѫг от 27,865 подлежащи на задѫлжително учение деца 27,118 са прибрани в училището, а 747 остават вѫн. В Софийският окрѫг от 57,713 подлежащи на задѫлжително учение деца са прибрани в училищата 51,820, а 5893 остават вѫн. Само в София подлежали 10,690, прибрани 10,114, остават вѫн 576 деца. В Тѫрновският окрѫг от 57,634 подлежащи на задѫлжително учение деца са прибрани в училищата 56,101 деца, а остават вѫн 1,533. В Старозагорският окрѫг от 68,382 подлежащи на задѫлжително учение деца са прибрани в училищата 56,200, а остават вѫн 12,182. В Шуменският окрѫг от 26,415 подлежащи на задѫлжително учение деца са прибрани в училищата 25,132, а остават вѫн от училището 1333 деца. Следователно, в цяла Бѫлгария от подлежащите на задѫлжително учение деца следва да постѫпят 579,483 ученика, постѫпили са 510,789, а остават вѫн от училището незасегнати от принципа на задѫлжителното образование 68,694 деца.

Да видим през времето, когато управляваше демокрацията, начело с г. г. Мушанов, Моллов, Костурков и пр., колко са били децата, останали вѫн от училищната сграда. От 1896 г. — ще карам наред:

1896/7	г.	подлежат	529·120	постжпили	340 483	остан.	вжн	178·637
1897/8	„	„	536 310	„	342·960	„	„	193·350
1898/9	„	„	544 620	„	339 859	„	„	204·561
1899/900	„	„	553 060	„	329 276	„	„	233·793
1900/901	„	„	561·640	„	318·078	„	„	243·562
1901/902	„	„	570·120	„	312 354	„	„	257·766
1902/3	„	„	578·720	„	340 824	„	„	237·896
1903/4	„	„	587·460	„	358 797	„	„	228·637
1904/5	„	„	596·330	„	337 840	„	„	218 490
1905/6	„	„	605 330	„	400 308	„	„	205·022
1906/7	„	„	614 470	„	415 684	„	„	198·785
1907/8	„	„	623·750	„	430 118	„	„	193 693
1908/9	„	„	475·743	„	361·476	„	„	114 267
1909/10	„	„	484 976	„	384·514	„	„	100·462
1910/11	„	„	484 143	„	387·831	„	„	96·312
1911/12	„	„	491·731	„	409 062	„	„	82·659
1913/14	„	„	556·127	„	450·906	„	„	105 221
1914/15	„	„	580 948	„	500 413	„	„	80·535
1919/20	„	„	650·193	„	544·972	„	„	105·221

Ц. Бржшлянов (о): А сега?

Министжр Ст. Омарчевски: Сега, казах: 68,694 ученика. Нито една цифра от тези, които аз ви прочетох, за едно време от 46 години, вие не видяхте да се схожда с цифрата, достигната, когато се управляваше Министерството на просвещението от хората на Земледелския сжюз, които са били уж против народното просвещение.

Но, г-да, защо си правим илюзии да се лжжем тук, че тия хора (сочи центжра), когато управляваха това Министерство на просветата толкова години, не направиха нищо, за да издигнат сжзнанието на народа, като дадат просвета и като децентрализират сжсредоточените в градовете прогимназии или изобщо образованието в по-големите центрове? Ами вам е много добре известен факта, че от времето на Неофит Бозвели, т. е. не от 46 години, от освобождението, а от много по-рано, още дори от турско време, сжществуващите трикласни училища до 1918/1919 г. не надминаваха цифрата 300. А днес имаме прогимназиално образование разпространено на 1,208 пункта в Бжлгария (ржкоплескане от земледелците), т. е. на една трета от всички пунктове. Нима не виждате, че в една трета от всички селища в Бжлгария ние сме, така да се каже, приложили в действителност принципа на задължителното образование, и то с разширен 7 годишен курс, което ще постави нашия младеж в Бжлгария на равна нога с онзи, който е в по-културните и напреднали страни в Европа? Кой може да се похвали от тая страна (сочи центжра), че е направил туй? Та това не е ли един подвиг на земледелското правителство и на земледелското сжсловие в Бжлгария? При тая немотия и при тая обща криза, не е ли това един подвиг на туй население, за да може то сжс скромните, с оскждните си средства да издържа това образование? И ако наистина имаше поне капка

свен у тия хора, които можаха да вземат цифри и да говорят въ̀рху тях, нямаше да отричат факти, които бият на очи и които са една гордост за Бъ̀лгария, които поставиха Бъ̀лгария на равна нога с много по-културни и напреднали страни, отколкото всички народи на Балканския полуостров. В Бъ̀лгария има 3,200 и няколко селища. На 1,208 пункта вие имате не пъ̀рвоначално образование, с 4-годишен курс, което имаше за цел да даде една обща грамотност, но сега вие имате 7-годишен курс за даване познания, които да направят свъ̀ршилия прогимназия ученик годен да може да постъ̀пи в новите курсове, в нишите професионални учи лища или пъ̀к да продължи своето средно образование в новата образователна система, която се предвижда в Закона. Не схващате ли, г-да, обстоятелството, че ние никой пъ̀т не сме смятали, не смятаме и днес, че, дори и да се покрие Бъ̀лгария с професионални училища, тия професионални училища не са единственото и изключително средство, което ще тласне развоя на нашето земледелие, занаяти, тъ̀рговия и индустрия напред. Не са професионалните училища онзи „пилюл пинк", който ще може да разреши този въ̀прос сам по себе си. Нужно е за тая цел, обаче, законодателство, което да поощри земледелието, което да поощри занаятите, да поощри тъ̀рговията, техниката и индустрията, и само тогава професионалното образование ще се яви като една нужда на тия новосъ̀здадени условия. Ние винаги сме схващали така тоя въ̀прос, винаги сме проповядвали туй. И днес, когато земледелското правителство съ̀с своята земледелска политика поощрява земледелието като занаят, когато то не съ̀здава онния диспозиции в съ̀знанието на бъ̀лгарския селянин, че той трябва само да плаща едно неправилно, едно неравномерно разпределено данъ̀чно бреме, което беше от естество да го отврати от неговата професия като занаят, когато с цяла една икономическа политика ние се стремим да съ̀здадем сгодни условия за развоя на нашето земледелие, естествена потребност ще се явяват в бъ̀даще новите земледелски училища, новите тъ̀рговски училища, особено след онния поощрения, които ще направим в областта на тъ̀рговията, кооперативъ̀ма, на техниката и т. н. Туй, което бюджетопроектът иска днес и което и вие ще гласувате - убеден съ̀м—то отговаря на онния основни идеи, на онния основни принципи, които вие винаги сте отричали, които вие не сте искали да разберете, защото вашия манталитет — извинете ме — е такъ̀в, щото нищо от тая—министерската маса никой пъ̀т да не приемете на никакво основание. Резултатите, обаче, са на лице. Че е така, свидетелствуват и данните. Тъ̀й, напр., грамотността, която се увеличи особено в последно време, е една гордост за Бъ̀лгария в туй отношение, че ние по грамотност и по брой на училища, по

брой на ученици, по брой на сгодни и несгодни училищни сгради, стоим по-горе от която и да е друга държава на Балканския полуостров, ние стоим по-горе от Ромъния, ние стоим по-горе от Сърбия и от Гърция. Това съм имал възможност да доказвам и по-рано с цифри на официалната статистика от самите тия държави. И че това е тъй, показва още и последното преброяване. От една бележка, която притежавам от директора на Статистиката, уважаемия г. Кирил Попов, се вижда следния процент на грамотното градско население: мъже 68%, а жени 56%, изобщо 62% грамотни; селското население: мъже 60%, а жени 40%, кръгло общо мъже и жени 50% грамотни. Как стои този въпрос със Сърбия, говори официалния сръбски орган в. „Време" (чете) „Тези дни бяха обнародвани новите данни за грамотността на населението в старите предели на Сърбия. Според тях 33% от мъжкото и 7% от женското население е грамотно"— не зная, дали тези цифи са точни, но съм уверен, че всеки, който ги прочете, ще почервенее от срам. Всеки трети мъж и всяка четирнадесета жена поред знае да пише в бедната Сърбия. По страшна и черна статистика не може да има и нека тя ни послужи като скърбен пример за нашата беда и нещастие. Потънали в море от най-тежки задачи и грижи, трябва да отклоним за момент нашето внимание и върху това обстоятелство, което не е от малко значение. Не трябва да забравяме, че успеха, напредъкът и развитието на нашата страна зависи изключително от образованието на населението" и пр.

Д-р Н. Колушев (д): Тази грамотност не се създаде за една година, а се създаде от старите партии.

Министър Ст. Омарчевски: Няма да излагам статистически данни, за да доказвам развоя на учебното дело в България през времето, когато управлява Земледелския съюз това министерство. Длъжен съм, обаче, да ви кажа, че Министерството на народната просвета за един период от две години и нещо създаде днес 24 детски училища; първоначалните училища, от 3,717, са се увеличили на 3,853; образцови първоначални училища, от 7, са станали на 8, прогимназии, от 300 и нещо, са станали на 1,208; образцови прогимназии при съществуващите висши педагогически институти, от 6, са се увеличили на 8; непълни гимназии, от 49, са станали на 42, т. е. намалени със 7, защото някои са обърнати в смесени гимназии, мъжки гимназии и пр. Навсякъде има увеличение. Или, общо основни училища към 20 май 1920 са били 4,179, а към 1 март 1922 г. — 5121 — една разлика от 942; средни училища, от 96, са се увеличили на 108 — едно увеличение от 12; висши учителски институти, университетът и пр., от 9, са се увеличили на 15—с един плюс от 6; институтите, от 3, са останали пак 3; учениците

са 715,528 във всички видове основни училища, прогимназии, средни и висши училища.

Г. г. Народни Представители! Почти всички, които взеха думата, за да говорят по този бюджетопроект, във от критиката, която те направиха върху Закона за народното просвещение, проявена и реализирана сега в бюджетопроекта, изтъкнаха още обстоятелството, че две са основните причини, които трябва, така да се каже, да обърнат вниманието на правителството и на представителството, за да може някак си нашето училище да тръгне с по бързи крачки напред. Каза се, че тежкото материално положение, в което е поставен нашия народен учител, му пречи да изиграе той оная роля, която държавата и обществото му възлагат. На това аз има да кажа, че въпроса за подобрение положението на учителят е във връзка с положението на държавния служител изобщо. Българското правителство, българската държава и Народното събрание направи онуй, което може да направи при възможността и при условията, при които е поставена изобщо нашата държава да работи днес. Онуй, което е направено за българският учител, то е направено изобщо и за другите държавни служители. Но всички ще приемете, че положението на учителят е малко по-друго, отколкото онова, напр., на обикновения пощенски служител. Че това е верно, свидетелствуват следните данни. Напр., първоначалният учител както в градовете, така и в селата има учебни часове между 24 и 26 седмично, между 91 до 112 часа месечно и между 759 до максималното число 940 часа годишно.

Някой от комунистите: По 2 на ден.

Министър Ст. Омарчевски: 940 часа годишно за 217 учебни дни. Градските и селските прогимназиялни учители имат часове между 24 до 26 часа седмично и от 91 до 112 месечно, или 759½ до 940 часа годишно; средните училища между 18—24 часа седмично, от 78 до 91 часа месечно и от 651 до 868 часа годишно; учителските институти между 12 до 18 часа седмично, 52 до 78 месечно, 454 до 651 часа годишно. Така че условията, при които е поставен нашият учител, далеч не може да бъдат същите условия, при които е поставен всеки един друг държавен служител. Колкото се отнася до подобрението на положението на държавния служител, аз не мога по никакъв начин да отделя учителите в нови категории и при нови условия, от които и да са други държавни служители. Този е един общ въпрос за материялното положение на държавния служител. Държавата направи онуй, което можеше да се направи, и нещо повече.

Г. г. Народни Представители! Бях обвинен отляво и отдесно в едва ли не лична неприязън към учителите от известни села и градове, които са уволнени на основание на

Закона за народното просвещение. Изтъкнати бяха имена, чувани от вас не веднъж, не двъж. Напр., за учителя в с. Осенец — името му не помня — е изтъквано нееднократно и от г. Костуркова, и от г. Нейкова, и от г. Ламби Кандев. Аз съм приказвал не един път тук по този въпрос. Ние нито сме били, нито ще бъдем против убеждението на учителите. 24 хиляди души учители имам аз под ведомството на Министерството на народното просвещение. Не мога да твърдя аз или вие, че половината или $^1/_4$ от тези 24 хиляди души изповядват вярото, което аз изповядвам, или че се числят членове на Българския земеделски народен съюз. Нищо подобно няма. Ако аз съм наказал 100, или 200, или 400 души от 24 хиляди души, това съм направил въз основа на чл. 82 от Закона, който ми дава право да наказа всеки самозабравил се в партизанство и в проповеди против съществуващия държавен и обществен строй пред учениците и вън пред населението. Искам да кажа, че учителя може да има убеждение, но то не може да му позволи да отиде дотам, че за сметка на своята учителска дейност в училището да зареже учебното дело, пряката своя задача, и да се отдаде на вулгарно партизанство. Днес може да бъде роднина на г. Станя Златев, може да бъде роднина на г. Нейкова, какъвто и да бъде, той ще бъде гонен и преследван въз основа на съществуващия Закон за народното просвещение. Трябва да се разбере, че учителя може да има убеждение, че никой не може да му отнеме убеждението, но че той трябва да бъде преди всичко учител, за да отговори на нуждите и задачите, които и правителство, и държава, и народ му възлагат (ръкоплескания от земеделците).

Д. Нейков (с): Това са голи фрази, за да прикриете престъпленията.

Министър Ст. Омарчевски: Г. Костурков обвинява мене, че аз, за да отговоря на желанията на дружбите, съм гонил и преследвал учители.

Г. Чешмеджиев (с): Приемате ли една анкета, г. Министре?

Министър Ст. Омарчевски: Аз ви слушах два дена, и затова ще ви моля и вие да ме изслушате.

Председателя: Моля, г. Чешмеджиев!

Д. Нейков (с): За анкета като ви говорим, не чувате.

Д. Стойнов (з): Мълчи, бе! Един час реве на трибуната!

Д. Нейков (с): Как ще мълча?

Д. Стойнов (з): Ами какво ще говориш?

Председателя: (Звъни) Моля ви се, г-да!

Министър Ст. Омарчевски: Г. г. Костурков, Нейков и Кандев ме обвиняват, че, за да отговоря на една нужда и на една потребност на отделни селски партизани, дружбаши,

както казват те, аз съм си позволил свободата, без всякакво разследване. да уволнявам учители, техни партизани. Г. Костурков, когато беше министър, за да скрои, за да нагоди своят инспекторски апарат, за да може да си разиграва учителския персонал тъй, както изнася на грамадните, на големите интереси на огромната радикал-демократическа партия.

Д. Стоев (з): В кавички.

Министър Ст. Омарчевски: . . . скроява по едно обвинение на своите инспектори, като изсмуква из пръстите си обвинението, че те не могат някой ден да отговарят на някоя преписка, като предварително написва на своя секретар на една бележчица, инспекторите, които трябва да се назначават. На 25 ноември 1918 год. формира се дисциплинарния съвет, за да съди — кога? — На 28 ноември. Но на 25 има листче — бележка от главния секретар на Министерството на народното просвещение, политически и личен приятел на уважаемия г. Костурков, д-р Делиделвов (чете): „В Бургаз, Желев в гимназията, а Мутавчиев в Бургаз" — това е вече директивата за дисциплинарния съвет — „в Пловдив К. Грънчаров" трябва да стане инспектор, а „Василев", тамошен инспектор — „учител"; в „Плевен Райчо Евстатиев" да стане инспектор, в „Шумен" „д-р Н. Герасков", учител във Враца; „Язаджиев да остане учител в Шумен", а в „Кюстендил Янчков". В „Търново Георги Дойчев," а на негово място „Русев". Както виждате, той си има грамоотвод при дисциплинарния съвет, на който дава това листче предварително на 25 ноември, и сега съдете. Един подведомствен чиновник няма ли да измисли обвинение против инспектор, когото министър Костурков иска да освободи!

С. Костурков (р): Това нищо не значи.

Министър Ст. Омарчевски: Чакайте.

Д. Стоев (з): Това значи радикалска политика и партизанлък.

Министър Ст. Омарчевски (чете): „Иван Тошев" — саморъчно написано от г. Костурков, който, както виждате, не мисли да уволнява и да мести учителите, а аз ги местя, за да назнача Ивана Петков, или Петка Стоянов от земледелския съюз—тоя, който прави партия, пише саморъчно—„Иван Точев, околийски инспектор във Фердинанд, да се премести в Орхание, а околийският инспектор в последния град да отиде другаде" някъде, където и да е.

Х. Ветовски (з): Да го няма.

С. Костурков (р): Всякого гледах да изпратя при жена му и децата му.

Министър Ст. Омарчевски: Тази бележка представям на Народното събрание да каже, почерка на г. Костуркова ли е или не?

С. Костурков (р): Да, всеки учител, преместен преди

мен незаконно, всеки инспектор, прокуден от своето семейство, заповядал съм да ги върнат на мястото им.

Председателя: Моля ви се, г. Костурков!

Министър Ст. Омарчевски: Но аз питам, г. Костуркова, който е местил и уволнявал околийски училищни инспектори и който плаче за законност и морал, какво значи тази бележка (чете): „Да се приготви незабавно заповед за преместване околийски инспектор Пр. Попов от Струмица в Бела Слатина, като след изтичането на отпуска на същия не ходи в Струмица". Представям на Народното събрание да види, чий е този почерк.

С. Костурков (р): Един от най-достойните инспектори го изпращам в неговата околия. За всички съм правил това.

Министър Ст. Омарчевски: Има ли по-непоследователен човек от Вас?

Ю. Вълков (з): Не зная, дали Вие го познавате толкова, колкото ние, защото беше наш инспектор.

С. Костурков (р): И за това свидетелствуват учителските съюзи.

Ю. Вълков (з): Кандидат за народен представител, който агитираше да го изберат в Струмица.

Председателя: Моля, дайте думата на г. Министра.

Министър Ст. Омарчевски: Как управлява Омарчевски и как управлява Костурков, има бележки. — „Димитър Стойчев, Кюстендил, издържал през 1914 год. изпит за околийски училищен инспектор" — чета ви това, за да видите, как г. Костурков е управлявал по бележки — тоя Димитър Стойчев, който в 1914 год. е издържал изпит за околийски училищен инспектор, „при първа възможност да се назначи в Кюстендилският окръг" — партия трябва да се прави.

С. Костурков (р): Да, защото той е родом от там.

Министър Ст. Омарчевски: Димитър Стойчев трябва да отиде там. Щом управляват земледелци, има чума по Израиля, а щом управляват те, всичко е по мед и масло.

С. Костурков (р): Най-добрите учители са тия, за които свидетелствуват учителските съюзи.

Председателя: Моля!

Министър Ст. Омарчевски: „Дечко Симов, Шумен, издържал отдавна изпит за околийски инспектор".

С. Костурков (р): Да.

Министър Ст. Омарчевски: „... иска място, но само в Шумен или Преслав.

С. Костурков (р): Той е от там, от Шуменската околия.

Министър Ст. Омарчевски: Тъй, тъй. Радикал-демократическата организация е на власт. Аз ще говоря, а вие ще коментирате, понеже аз имам по-горно мнение, г. г. Народни Представители, за вас и за Народното събрание, отколкото г. Костурков и особено г. Джидров (чете): Радикал-

демократическа организация в Габрово". „ 8 март 1919 год." „Г н Лучников . . . ."

Д. Стоев (з): Слушай, г. Костурков!

Х. Ветовски (з): Няма сметка да слуша

Министър Ст. Омарчевски: „Организационното събрание, станало на 7 того по повдигнатия въпрос—преместването на инспектора Колю Станчев за такъв в гр. Русе — възложи мандат на настоятелството да Ви иска обяснения. Молим Ви затова в тридневен срок, считан от днес, да сторите това", Ултиматум по-голям от съветски. „За настоятелството: председател Колю Конкилев и секретар . . . ." (не се чете). Как е това? На 8 март 1919 год. г. Костурков, който не се вслушваше в исканията на народа, т. е. под думата „народа" разбирам огромната радикал-демократическа партия в Габрово — издава заповед под № 1361 от 23 май 1919 год., според която след разследването и обяснението отменява заповедта и пр." Но той отива по-нататък.

С. Костурков (р): Поправям една грешка, която съм сторил, защото не съм безгрешен. Подведоха ме в заблуждение.

Председателя: Моля, г да!

Министър Ст. Омарчевски (чете): „По поръка на г. министра, да се предпише директору на института за слепи в София", който се помещава в зданието на инжинера Юрдан Савов, виден член на радикал-демократическата партия в София, голям предприемач, голям кожодер „да се изпразни горният етаж, в който да се настани притежателя на зданието".

С. Костурков (р): Ама изгонили го бяха.

Министър Ст. Омарчевски: За туй здание, за което държавата плаща наем и досега, аз Ви моля, за честта на един бивш български министър и за честта на един сегашен, анкетирайте и, ако това не е противозаконно, аз ще напусна това място веднага. Той говори за морал!

С. Костурков (р): Един честен гражданин бива изгонен из къщата си по партизански начин, и децата му ходят да живеят из чужди къщи, и той няма място за собствената си кантора!

Председателя: Престанете, моля Ви се, да говорите, г. Костурков.

Министър Ст. Омарчевски: Аз скъпя Вашето време. Вие, които сте имали доверие на правителството, което управлява днес България, което чрез закона, който гласувахме миналата година и бюджета, който ви се предлага, ще способствува да се тласне развоя на учебното дело напред, за да можем да бъдем ние с нашето образование и с нашата просвета гордост за нас си и за Европа. — Моля ви, гласувайте бюджета (ръкоплескане от земледелците).

Неофициален отдел.

А. П. Стоилов.

Празнуване паметта на св. св. Кирил и Методия.

В миналогодишния вестник „Св. Св. Кирил и Методи“ (24/11 май 1921), издаден от Министерството на народното просвещение, г-н Д. Т. Страшимиров в статийката „Нѣщо за празника св. св. Кирилъ и Методи“ [1]), като говори, че в 50 те години на миналия век виждаме училища да се именуват на светите братя, но тѫржествено паметта им почнала да се празнува на 11/23 май от 1858 год, остава под вѫпрос „кой прѫв пѫт е пригѫрнал и вѫзкрѫсил просветителното знаме на Кирила и Методия като народен празник“. Тоя вѫпрос занимава от дѫлго време мнозина, но, за жал, вѫпреки старателното му проучване, пѫлно осветление до сега не му е дадено, защото не е открит паметник, в който изрично да се говори по тоя вѫпрос. И г-н **А. Теодоров—Балан** в последното си сѫчинение [2]) нищо не споменва по него.

От животописите и похвалните слова, както и от службите на св. Кирил и Методия знаем, че още в IX век са били признати за светци (осветени) от учениците им, и паметта на пѫрвия се е празнувала на 14 февруарий, в деня на смѫртта му (869 г.), а на втория — на 6 април, сѫщо в деня на смѫртта му (885 г.). Откога паметта им се е сляла в един ден, и то на 11/24 май и защо, за това паметниците мѫлчат. По необясними причини в месецословите от XVIII век намираме срещу 11 май: Ст҃агѡ Сщ҃еномꙋченика Мѡкїа: й прѣпбнагѡ Меѳодїа Єпкпа Моравскагѡ [3]). А сѫщо така и покойният **Иоаким Груев** по кѫсно пише: „В един киевски **молитвослов** от миналото столетие бях намерил забележено, че паметта на Св. Кирила и Методия се празнува и слави на 11 май“. [4]) Но в коя година е печатан и от кого е този

[1]) Стр. 24—25.

[2]) Кирилъ и Методи, София 1920.

[3]) **Захари Орфелинъ,** Вѣчный календарь. Віена, 1789.

[4]) Епархийското в Пловдивъ училище „Св. Кирилъ и Методи“, „Български Прѣгледъ“ III (1896) кн. VII—VIII 122 — Забележка 2. — **К. Огнянович**, в забавник за лѣто 1845 на стр. 30 срещу 11 май поставя светци Мокіа и Методіа. Дали подъ името Св. Методия се разбира Моравскиятъ епископъ Методия, или другъ Методия, не мога нищо положително да кажа, но повечето съмъ наклоненъ да мисля, че е нашия св. Методия.

месецослов, не посочва. Преди него, в 1852 г., **Неофит Рилски,** като дава извадки от животописите на светите братя в своята цѫрковнославянска христоматия, поставя следното заглавие: „Житіѐ и трꙋды̀ преподо́бнихъ ѻ҆те́ць на́ши̑х Меѳо́дїа и́ Кѡнстантіна, наре́ченнагѡ Кѵ̈рілла ’Єпіскопѡвъ Мора́вскихъ, оу҆чи́телей Слове́нскихъ, пра́здникъ въ а҃і де́нь Ма́їа“ [1]). Порано от тия свидетелства за паметта на св. Кирила и Методия не сѫм срещал не само в новобѫлгарската книжнина от време на вѫзраждането ни, но и в среднобѫлгарската и старобѫлгарската, било в месецослови, минеи, требници, служби или други писмени паметници. Аз сѫм наклонен да вярвам, че в месецословите от XVIII век случайно е вмѫкнато на 11/24 май да се празнува паметта на св. Методия. Това свидетелство за нашите радетели от време на вѫзраждането е било от голямо значение: просветителната дейност на св. Кирила и Методия ги навела на мисѫл да сѫздадат народен празник такѫв, какѫвто гѫрците имали на 30 януарий в деня на тримата светители — Василия Велики, Григория Богослов и Иоан Златоуст. Но защо пѫк е избран 11/24, а не някой друг ден, напр. 14 февруарий в деня на паметта на св. Кирила? Дали не е вѫв врѫзка 11/24 май на нашето вѫзраждане и изобщо на славянското племе с вѫзродената природа през тоя месец, когато и животни, и растения заживяват нов живот след зимното мѫртвило, а така сѫщо и най-хубавото време за участие на учащата се младеж в празненството? Тая символизация и сѫображения са най-правдоподобни, и мисля само така можем да си обясним причините за празника на 11/24 май на нашите просветители. Може би и Неофит Рилски, тоя наш прѫв педагог, за да даде по-голям израз кѫм паметта на св. Кирила и Методия и по изтѫкнатите причини определя и за двамата св. братя деня 11/24 май да им се празнува паметта, щом вече в месецословите от XVIII век празника на св Методия е преместен от 6 април на 11/24 май. Па и пѫрвите инициатори за празненство на 11/24 май повод са взели от книгата на Неофита. Така, Хаджи Д. Паничков в своите спомени от Калофер пише: „. . . на Великденъ мя посетѝ даскалъ Сотиръ Замфировъ, който учителствуваше въ Калоферъ главенъ учителъ съ Г-на Цани Желевъ Казанлѫчени и Христя Петковъ, които поразгледаха книгите ми, между други попрочетоха и таѧ реченна книга Цветника [2]). Прочетоха съ внимание житието на св. Кирилла и Методиѧ. Подир една нидѣлѧ — беше Томовата, додоха пакъ и тримата вечерьта на дюкѧна ми и рѣшихми да направиме **споменъ** на свѧ-

[1]) Христомаѳіа Славѧнскагѡ ꙗзыка. Цариградъ, 1852. 269—299.

[2]) Разбирай посочената по-горе на Неофита христоматия.

тийте, чи биле Българе и направили биле голѣмо благодеѧние на сичките славѧне, а най-вече на назе Българете, като изнамериле на назе нови български букви. Речено свѫршено. На 11-й маиѧ занесе майка ми коливо въ черковата и повуръ ракиѧ. Реченните учители и тѣ съ учениците си въ черковата. Поповите отчетоха парастасъ, като раздадохме по една вощина сѣкому, отъ тамъ на училището на водо-свѣтъ, а девиците не ги доведоха, че учителките имъ бѣха две калугерки. Заборавихъ да кажа, въ черковата са каза едно словце, съчинено от С. Замфирова. Това трогнато словце насѫрдчѧше, какъ учението е голѣмо нѣщо на свѣта, съ него измислиха вапори, телеграфи, желѣзници и слѣдъ нѣкое време ще научи човѣците да фьркат като птиците. И тѫй стана пѫрвий народень празникъ въ Калоферъ. То бѣше сѣкамъ, на 1851 год.

„На следующата година сѧ празднува и въ Панагюрище, и въ Т. Пазарѱикъ, и въ Копривщаца, и въ Сопотъ, до друга година сѧ по умножи на много градове“ [1]).

От сѫщите сѫсбражения се е рѫководил и Велко Радов Королеев Панагюрец, който в своя „Мѣсецословъ“ от 1853 год. [2]) на стр. 47 под заглавие Мѣсѧцъ мѧїа день 11-ы“ пише следното:

„Въ то́йже де́нь твори́мъ па́мѧть ст҃ы́хъ Прп҃бы́хъ ѻ҆ц҃ъ на́шыхъ Меѳо́дїа и҆ Кѡнстанті́на, наре́ченнаго Кѵрі́лла, Є҆пі́скоповъ Мора́вскихъ, оу҆чи́телей Бо́лгарскихъ, и҆ всѣ́хъ Словѧ́нскихъ наро́довъ, и҆ бра́тїе є҆диноу҆тро́бнїи, ѿ ро́да Бо́лгарскагѡ, кои́то са и҆змы́слили Славенно-Бо́лгарскихъ Бу́квахъ, и҆ сѧ потру́дили че преве́ли свѧще́нное писа́нїе, ѿ Гре́ческагѡ ѧ҆зы́ка, на на́шегѡ Славѧно-Бо́лгарскагѡ, и҆ са предста́вили въ девѧ́тый вѣ́къ по Рожтва̀ Хрⷭ҇това, того̀ ра́ди и҆́мъ пи́шемъ пра́здника ѻ҆со́битъ, поне́же са тыѧ ст҃ы́и слѣ́дъ ѻ҆ц҃евъ ст҃ыхъ, и҆ та́ко до́лжни є҆смы на всѧ́кое лѣ́то да и҆́мъ твори́мъ па́мѧть, и҆ да и҆́мъ пра́зд(н)уваме торже́ствено Пра́здника, и҆ всѧкїй Свѧще́никъ да и҆́мъ спомѧ́нува и҆мена́та въ ст҃аѧ Литургі́а, ка́кто ги всегда̀ спомѧну́ва є҆гѡ̀ Преѡ-

[1]) Инв. № 4611 — Народен етнографски музей — от 29 април 1891. Погрешно посочва 1851 год., защото христоматията на Неофита е излязла през 1852 год. По разказа от самия Паничков на г. Н. Начев това празненство е станало около 1854 год. (вж. Градиво за историята на калоферскитѣ училища в „Училищенъ Прѣгледъ“ VIII (1904) II 28,

[2]) Цариградъ, въ Тѵпогра́фїа та на Ѳадде́ѫ Дивичїа́на.

свѫще́нство Бо́лгарскій Влады́ка Господи́нъ Г-нъ Сте́фанъ въ Ца́ригра́дъ въ Бо́лгарскаѫ Це́рковъ".

От казаното до тук не може да се отговори документирано, защо 11/24 май става общ празник на св. Кирила и Методия, та за сега трябва да се задоволяваме с ония догадки, които изтѫкнах по горе. По другояче стои въпросѫт, откога 11/24 май захваща да се празнува тѫржествено като народен и училищен празник. Г н Страшимиров в казаната статийка говори, че пѫрвия глас, който се издига в печата, е от 1858 год., за да стане тѫржествено празненство в тоя ден. По чий почин и откѫде, за това нищо не споменва. А тоя глас се издига в Пловдив от учителят Йоаким Груев, пѫрво с покана чрез „Цариградски Вѣстникъ", после с частни писма до познати учители и граждани в южна Бѫлгария през 1858 г. Преди тая година е имало опити, напр. в Калофер, както казахме, да се нареди тѫржествено празнуване, но не можало да си пробие пѫт. В Пловдив през 1857 год. паметта на св. Кирила и Методия на 11/24 май е била почетена в цѫрквата „Св. Богородица" по инициатива на епархийското училище „Св. Кирил и Методия" само от учениците, като изпели няколко цѫрковни песнопения пред иконата им и посветили деня за благоговейно вѫзпоминание за началото на бѫлгарската книжнина и за народното просвещение под рѫководството на учителят И. Груев[1]). Това не е било достатѫчно, та затова за другата година Груев взима о време мерки за тѫржествено празнуване на 11/24 май, като отправя покана и частни писма. Поканата му заслужва внимание и днес от страна на нашето учителство, и тук я привеждам изцяло:

„Прѣди 1000 годинъ близу Блъгарскый народъ, безкниженъ, неосвѣтенъ от лучи на истинѫ тѫ вѣрѫ, лежяще въ мракъ отъ невѣжество. Св. Меѳодій и Св. Кыриллъ дошли испомежду насъ, нарядили настоящѫ тѫ ни азбука, превели на нашъ языкъ Св. Писаніе, проповѣдали на истинѫ-тѫ христіанскѫ вѣрѫ и просвѣтили ны

„За тѣхны ты голѣмы трудове и услугы, за тѣхный святый живот, Цръква-та гы причете въ лика на святцы-ты и отряди да имъ ся съврьшѫва память та въ 11-й маіа.

„Потънѫли обаче испослѣ въ простотѫ, мы забуравихме за тыя святы наши прьвоучители, така что-то и день-тъ въкой-то ся съврьшава память-та имъ, остана на повече-то неизвѣстенъ.

„Днесь обаче въ честито-то царствованіе на Н. И. В, възлюбленный ни Господарь Султанъ Абдулъ Меджидъ Хана, кога-то, вдадени въ изученіе то си, начнѫхме да оцѣняваме и почитаме своето си, трѣбва ли и приличя ли да оставяме въ

[1]) Моитѣ спомени. Пловдивъ, 1906. 13.

небрѣженіе относително и за память-та на наши-ты прьвы просвѣтители?

„У другы ты го просвѣщенны отъ насъ народы, има обычай да почитатъ за патронь на учебны-ты си заведенія нѣкои от светцы-ты, и въ деня, кога-то ся съврьшава память-та му, праздноватъ тържественно, отиватъ съ литіи по учили ща-та си та правятъ водоосвященіе, приказватъ слово поучително и ободрително за просвѣщението и сѫбиратъ произволна помощь за учебны ты си заведенія.

„Да ли не ще да е сгодно за насъ да подражаемъ тоя примѣръ та да почетемъ като покровители на наши ты учебны заведенія наши ты прьвосвятители Св. Кирилла и Меѳодія и деня, 11 маіи, кога ся сврьшава память-та имъ да почетемъ съ тържественно празднованіе и водоосвященіе по наши ты училища?“ [1]).

Поканата на Груева се посрещнала с голям ентусиазъм от учителите в Ст. Загора, Сопот, Русе, Свищов, Копривщица Калипетрово (Силистренско) и др., кѫдето сѫщата година 11/24 май се празнува много тържествено с участие на учителите, учениците и народ, с литии от цѫрквите до училищата, сѫс слова от ученици и учителят, излети вѫн от градо вете, — с една реч, почват се такива тържества от 1858 год., каквито до тогава не е имало на тоя ден [2]). На следната година почват всички градове и села в Бѫлгария да честуват тоя народен празник по най-тържествен начин дори до освобождението, па и след него, но не тъй тържествено. В Македония тържествено почва да се празнува най пѫрво в Прилеп от 1862 год. по инициатива на учителя **Васил Михаилов,** родом от с. Маврово (Гостиварско) и ученик на Иоаким Груев.[3]). До погрома през 1913 год. в Македония и Тракия нямаше град или село, гдето да не се празнуваше 11/24 май по най тържествен начин не само от училищата, но и от целия народ, защото тоя празник не беше само училищен, но и народен, затова всеки бѫлгарин с гордост взимаше участие в него. Който искаше да има най-ясна представа за силното развито народно чувство на бѫлгарина в Македония, достатъчно беше да присѫтствува на тоя ден, в който и да беше град или село.

Още през пѫрвата година след честуването паметта на св. Кирил и Методия почват да се издигат гласове в печата да се сѫстави за тях специална служба, по която да се из-

[1]) „Цариградски Вѣстникъ“, год. 8. № 376 Априлія 26 1858, стр. 3, стѫлбец 1—2; вж. от сѫщия, но не точно и пѫлно предадена, в статията му Епархийското училище въ Пловдивъ, „Български Прѣгледъ“ III (1896) кн. VII—VIII 128—129.

[2]) Вж. произнесените слова в „Цариградски Вѣстникъ“ 8 год. (1858) бр. бр. 381, 382, 383, 385 и др.

[3]) **Ник. Ганчевъ Еничеровъ,** в „Български Прѣгледъ“ III (1896) кн. VII —VIII 240 сл.

вѫршва богослужението в деня на празникѫт им. Малцина от тогавашната ни интелигенция знаеха, че в старобѫлгарската книжнина има служба за св. Кирила и Методия, но и за тях тя не беше достѫпна, трябваше да я извличат от рѫкописи из манастирски книгохранилища. А това беше трудно и напѫлно не задоволяваше нарасналите нужди. Трябваше следователно да се напечати и прѫсне по цѫрквите не само от актуалните потреби, но и поради интереса, който беше вѫзбуден от самото начало на нашето вѫзраждане, от времето на **О. Паисия** сѫс своята чутовна „Словеноболгарская история“ (1762), в която цяла глава е посветена ѡ оучителехъ Слове́нскыхъ [1]), после от **В. Априлов** [2]), от епископ **Поликарп** [3]) и др., за които споменах по-горе. Вѫн от това, мнозина наши книжовници са знаяли за трудовете по дейността и живота на св. Кирила и Методия в книжнината на другите славянски книжнини, предимно в чехската и руската [4]). Това особено поличава от напечатаните слова и статии за св. Кирила и Методия в „Цариградски Вѣстникъ“ и в сп. „Български Книжици“. В последното за прѫв се печати службата им по среднобѫлгарски текст, намерен в Зографския манастир [5]), а две години по-кѫсно Софийският учител **Сава Филаретов** издаде в отделна книга службата им [6]). А преди това еленският учител Ст. П. Андреев (Робовски) печати следния тропар на св. Кирила и Методия.

Гла́съ Н҃.

Звѣ́зди Бо́лгарстіи ѿ Со́лѹна возсїѧ̑вша, и чре́зъ Константи́на гра́да въ Бого́ровъ до́мъ дости́гша и та́мѡ е҆гѡ̀ кре́стша: по́слѣ же всю̀ Бо́лгарскѹю зе́млю, крещенїемъ же и оу҆че́нїемъ е҆ѵа́ггелскимъ просвѣти́ша: оу҆бла́жнмъ златослове́сныѧ ѹ҆чи́тели, Бо́лгарскїа же А҆по́столи и просвети́тели, Ки́рилла и Меѳодїа: Тїи бо на́мъ Бо́лгарѡмъ пи́смена сотвори́ша и кни́ги приложи́ша ꙗ҆́же къ наставле́нїю да всѣ́хъ прїобрѧщѹ́тъ, ꙗ҆́коже Па́велъ Хрїстѹ̀, и спасѹ́тъ провѣ́рїемъ дѹ́ши на́шѧ. [7])

---

[1]) **Хр. Павловъ Дупничанинъ**, Царственникъ или исторія болгарская. У Будиму, 1844. 74—77.

[2]) Балгарскитѣ книжницы. Одеса, 1841.

[3]) Житїе на свв. Кырила и Методія. Цариградъ, 1857.

[4]) **J. Dobrowsky**, Cyrill und Method der Slawen Apostel. Praha, 1823. — Превел с добавки **М Погодинъ**, Кириллъ и Меѳодій, словенскіе первоучители. Москва, 1825.

[5]) „Български Книжицы“ III 1860 год. 54—59

[6]) Служба на св. Кырилла и Методіа. Цариградъ, 1862.

[7]) „Цариградски Вѣстникъ“ 9 год. бр. 435 от 13. VI. 1859.

Изобщо, тържественото празнуване паметта на св. Кирила и Методия на 11/24 май от 50-те години на миналия век буди същевременно все по голям и по-голям интерес у нашите книжовници към животът и дейността на светите братя, — интерес, който и сега не бива да заглъхва, а покрай тържественото празнуване, напротив, да се усилва, като се подложи на критично изучване животът и дейността им, начало на чието изучване поставя в нашата наука г. А. Теодоров—Балан със споменатата по горе книга.

Д-р П. Цонев,
доцент в Университета.

Възпитание на говора.

Думата е за говоренето, за живата реч. Знаем, какво устния говор има голямо значение в живота; той има неговите приемства пред писменият език. Устния говор е много по-стар, говори се от много повече хора и е главно много по-изразителен от писмения. Освен това обикновено във всекидневния живот хората си служат много повече със живия говор, отколкото с писмения, защото е много по лесно употребим, по-лек и по разбран. Той изразява много по-верно душевните преживявания и служи като преводчик на писменият език. Ние знаем, че, за да разбере смисъла на прочетеното, детето чете гласно, т. е. служи си с устния говор. Едно от главните предимства на устният език е неговата мимична страна, неговата близост към безсловесния първобитен език. Ние по добре разбираме ораторът или събеседника си, когато същевременно го и гледаме. Живата реч се възприема и за слушателят, и за говорившият от повече сетива, — тя е по-нагледна. Ние не можем да разберем ни една дума, ни едно граматично или правописно правило, нито едно литературно творение без посредството на устния говор. Особено художествените творби не могат да ни предадат нито един трепет да душата, нито една емоция, ако те не се възпроизведат със живата реч. Не е все едно, да ли четем една пиеса, или я гледаме на сцената. Често гледаме купчинка деца събрали се и в захлас слушат интересна приказка от някой техен другар. И обикновено тоя, който по-хубаво разказва, той събира повече слушатели, него повече уважават, той е по-умния. Добрият оратор събира повече почитатели, като адвокат печели делата, като агитатор събира аплодисменти, ентусиазира, увлича тълпата и пр.

Живата реч е истинско нагледно сьобщително средство, защото слушателят е пред оратора. Тя е много по-импулсивна, защото оратора вижда по лицата на слушателите

ефекта на своите думи. Оратора не е принуден да спира тока на мислите си както при писането, а ги излива едновременно с тяхното появяване в съзнанието му. Той не е принуден много да търси думите и изразите—те сами се явяват.

С изнамирването на телефона значението и употребата на устния говор се увеличи за сметка на писмото. Това намали канцеларската писменост. Като много по-бърза, живата реч е по-икономична, което е тъй важно за днешното време на усилен културен развой, при който се изискват от човека големи психофизични напрежения. Наистина, и самият устен говор туря в движение всички творчески сили на говорящият и това е много по-естествено; за него се възнаграждава с много по големи и бързи успехи, отколкото при писането.

Свободният устен говор повишава самосъзнанието, развива самообладанието, особено при беседа, калява волята и пр. и затова има голямо възпитателно значение. Той изважда ученикът от пасивното положение на слушател и събужда в него амбицията на творец, който не е осъден само да възприема чужди мисли, но и сам да убеждава другите, да наложи своето разбиране, за което се изискват и знания, и самоувереност, и езикови дарби. Ето как характеризира проф. Дюк свободната реч в училището[1]): „Свободната реч в училището образува именно един вид ценен вентилатор за порива към активност, каквато се крие във всички деца. С нея се премахва упорството, „протеста“ на мъжественото у човекът (Адлер), явления, които се срещат особено у таки ва ученици, които поради тяхното бездействие често учителят укорява, а другарите, може би, усмиват. Тези хора са жадни за това и те един път „да играят рол“ и да покажат, че те не са толкова нищожни, за каквито ги считат другарите и учителят им. Ето защо те с удоволствие се възползуват от случая, защото в свободната реч те съзират едно средство да изкажат своя „протест“. Ученика чувствува, че той изразява именно своето убеждение и че няколко минути може да говори безпрепятствено. Той се чувствува може би за пръв път в своя живот *продуктивен*, творец, което е полезно за него. Такъв един свободен реферат, ако е сполучлив, действува и лековито като един вид „психоанализа“. Ако учителя добре ръководи придружаващите реферата дебати и признае правотата на изказаните мисли, ако заслужават, разбира се, то такъв ученик е вече освободен от един недъг и е спечелено доверието му. Дюк разказва за случаи, че по този начин с реферати е подобрил говора даже на заекващи ученици.

---

[1]) Prof. I. Dück, Zur Psichologie und Pädogogik des freien Vortrags in der Schule, Ztscht für Päd. Psch und exp. Päd. S. 179. год. 1914 H. 3.

Свободната жива реч и за слушатели, и за ораторът упражнява по-голямо образователно въздействие, отколкото писмената. Тя ги прави по-наблюдателни и по-внимателни, възбужда у тях, особно у говорившия, нови идеи, нови мисловни съотношения, нови съображения, по-голяма живост и активност. Намерението да говорят кара учениците от всички възрасти и класове да се заинтересуват от съдържанието, което ще излагат, да го обработят и усвоят по-добре. Иначе те не могат да го излагат убедително, самоуверено. Умението да говори е една от главните образователни ценности на човекът и при неговото активно участие в културния живот на едно благоустроено трудово общество.

От казаното дотук за значението на живата реч явствува, че нейното култивиране в младото поколение трябва да бъде една от първите и главни задачи на езикообучението. Но нека преди всичко разгледаме, *как се обучава в устния говор в днешното училище?* За това може да се съди от резултатите, които съвсем не говорят в полза на това обучение. Учениците не могат свободно и правилно да се излагат устно. Съществува голямо несъответствие между мисли те и езикът им: или не разполагат с достатъчен запас от думи и форми за излагане на знанията, които има в тях, и това ги сковава, прави ги нерешителни, безволни, или владеят повече езикови форми, без съответното им психично съдържание, което ги прави наистина волнодумци, но фразьори, повърхностни. И единият, и другия случаи изобилствуват в нашите училища. Ако стенографирате говора на един ученик при разговор, при препирня, па ако щете и при разказване урока си, вие ще получите често езикови безсмислици. Главно учениците не са свободни в устното изложение и това не само, когато недостатъчно владеят съдържанието. Даже при четенето говора бива твърде неправилен.

Лошите резултати на днешното възпитание на устния говор се констатират и след училището, в живота. Колко души, завършили средното си, па даже и висше образование, владеят добре живата реч, не говоря като даровити оратори, а за да могат правилно и разбрано да излагат мислите си? И това не само в обикновените социални среди, а в кръговете на тъй наречените образовани, интелигентни хора. Често интелигентни хора с достатъчно знания изпитват голяма мъка, когато бъдат принудени да говорят пред повече слушатели и обикновено без всяко стеснение вадят листчето с написаната си реч и я четат, и това не защото нямат самообладание, воля, навик и като се явят пред публика, забравят всичко.

Обикновено се мисли, че свободния говор е дарба или, както се казва, „дар слово“ и с това лесно се извиняват за своето недостатъчно, непълно образование, иначе доста ин-

телигентни хора. Хората мислят, че и без този „лукс", свободния говор, могат да бъдат учени, образовани, па ако щете, и общественици. Какво заблуждение!

Неспособността да се говори свободно е сигурен признак на някакъв дефект. Тя показва, че говорившия няма мисли по въпросът, или че те не са в нуждния порядък, не владее езиковните си органи или пък, което най често се случва в училището, че той на теория знае всичко, но нищо не е усвоил до механизация, няма нуждния навик. А това е равносилно с липса на възпитание на устния говор, *защото живата реч, като всички продукти на възпитанието, се възприема съзнателно, но се владее механически, до което се достига чрез целесъобразно методично упражнение.* Дарбата може да укаже влияние само на степента на владението на устния говор, и тя главно отличава истинския художник на живата реч, ораторът, артистът, от обикновения човек.

Причините на лошия говор се коренят, разбира се, главно в училището, което не дава една истинска култура на живата реч. Преди всичко факта, че езикообучението започва толкова рано с писменият език, четенето и писането, показва, как се гледа на нуждата от възпитание на устния говор. Обикновено се мисли, че устния говор децата владеят още от дома си, от семейната и другарска среда и на училището предстои главно да облагодетелствува жадното за нови впечатления първаче с даровете на книжната култура. То трябва по скоро да се въоръжава с културното средство на възрастния—книжнината. Ние не разбираме достатъчно детската природа и я тълкуваме по себе си, налагаме ѝ наши схващания и разбирания. Не схващайки достатъчно нуждите на възрастта, ние бързаме да приведем детето по скоро в нашия на възрастните начин на учене и живеене. И днешното училище на словесното учение, което не почива на здравите основи на педологията, е последователно на своите схващания. Не уважавайки достатъчно детската природа, то ѝ се налага. Налага ѝ се с раното писане и четене, с програмата, с методите на обучение, които изключват всяка активност от страна на детето и го правят само бездеен мълчалив слушател и зрител, прикован към чина. Всичко това засяга и обучението в устния говор, понеже и той е активен процес, не може да се усвои само с гледане и слушане, а и с активност.

Но не само с писането и с четенето се бърза в училището за сметка на устния говор—бърза се и с увеждането на литературният език. Местния диалект се осъжда и усмива като нещо низко, просто и на детето се поставят изведнъж нови сложни изисквания досежно езиковите форми. Устния говор не трябва да се представя на детето като обект на обучението; тая цел трябва да се постига незабелязано като

резултат на природните инстинкти. Детската наивна природа се плаши от разсъжденията на човешкия разсъдък. Психоаналитиците твърдят, че у децата съществува така наречения непродуктивен страх. Детето се страхува да започне да говори, за да не сбърка. Известната отдавна препоръчвана въпросно-ответна учебна практика, която изисква от ученика винаги отмерени, добре обмислени, логично и граматично правилни отговори са голяма пречка за устния говор. Ученикът е постоянно под дамоклиевия меч на учителят и губи всяка вяра в своите способности. Тази учебна практика разкъсва връзката, която съществува между език (форма) и мисли (съдържание) и убива всяка воля, всяко желание, всяка инициатива и самодейност, тъй необходими за усвояване на устното езиково творчество. Ученикът обмисля добре, може би, формата, но със страх гледа в очите строгия критик-учителят и съвсем нерешително говори. Това е станало толкова обикновено явление, щото даже някои ученици, свикнали с него, след всяка изказана мисъл чакат да получат одобрението на учителят и тогава преминават към друга мисъл. Това не е ли една от причините на обикновено наблюдаваното явление, че инак тъй словоохотливи у дома си някои деца—бъбрици, в училището вместо да подобрят, влошават говора си, ставаха нерешителни? Някои методици, може би, не без право, мислят даже, че тази лоша възпитателна практика е една от причините за увеличаване езиковите недъзи в училището, напр. заекването, което като слабо даже и не се забелязва от учителите.

Това предположение е правдоподобно, защото се знае, че едни от главните причини на езиковите недъзи са психични, а именно емоционално-волеви. Де остава тогава задачата на езикообучението, ако то само спъва правилния развой на говора?

Друга причина за слабият успех във възпитанието на говорът е незаинтересуваността на учителите по отделните учебни дисциплини по отношение на говора на учениците. Те не се считат задължени да се грижат за правилния говор на учениците и може би не съзнават неговото значение за обучението по техния предмет. Често те се задоволяват от най-неправилен разказ на урока, па даже и от отделни непълни изречения и думи, стига да разберат от тях, че ученика знае или е само „чел“ урока. Не всички напълно съзнават, че обучението по езика не е обикновено обучение по един специален предмет и че тук се касае до целокупното обучение, до общото образование на учениците и че в това общо дело трябва да вземат участие всички учители, а не само тия по български език. Това влече след себе си по-нататък друга причина за слабият успех, а именно липсата на достатъчно упражнения в свободно говорене и следо-

вателно липса на навик. А навика, както знаем, се образува чрез целесъобразни и систематични повторения, които преобръщат съзнателно възприетото в автоматизъм, в техника. Често пъти ще видите, че ученика даже може да говори правилно макар и бавно, на урок по български език, но вие с очудване ще го чуете с другари или при друг случай да говори съвсем неправилно.

От всичко казано до тук ние можем да извлечем програмата и нормите на една *методика на възпитанието на свободния говор у учениците.* Тя трябва да ни посочи пътищата, принципите и начините, по които трябва да постъпва учителя, за да може несигурния, неправилния говор на учениците в процеса на творчеството да се развие до възможно съобразно дадените обективни и индивидуални условия съвършенство, така че той да стане нежно, чувствително изразно средство на душевните преживявания на ученикът и да достигне своите най-висши форми в свободната жива и художествена реч. Методиката трябва да извади учителят от неопределеното положение, в което той се намира, и да му начертае един път от I отделение на основното училище до края на средното училище, който трябва да се измине, за да се достигне до целта. И това се отнася не само до учителя по български език, а до всички Всички учители трябва да използуват такива дидактични методи, които ще дадат на учениците не само знания, но и способности, това знание да се възпроизвежда и чрез живата реч, защото само чрез такова възпроизвеждане знанието действува за възпитанието на душевните способности, за постигане целите на образованието.

Целта на възпитанието на устния говор е двояка: то трябва да научи детето 1) да *възприема* говора чрез слухът и мимиките чрез зрението и 2) *само да изразява мислите си устно.* Тия две задачи трябва да се имат предвид винаги, да не се пренебрегват. Предметния материал, на който ще трябва да се развива живата реч, съвпада напълно с програмата по всички други предмети. Това произтича преди всичко от общообразователния характер въобще на говорът и неговата обща крайна цел е обучението и по други предмети — възпитанието. Повече може да се каже тук за програмата на формалната езикова страна. Преди това обаче от началото на езиковното обучение в I отделение учителят е длъжен старателно да изследва говора на децата. Не е достатъчно да познава психологията на говора на децата от доучилищната възраст. Той трябва да познава конкретните индивидуални езикови особености на учениците, техните привички и органически или функционални езикови недостатъци. За тази цел той ще трябва да събере сведения и от родителите на децата. По този начин той ще образува един вид езиковна ис-

тория и индивидуална психология на езика на всяко дете. Само така той ще може да възпитава говора природосъобразно. Само така ще може да развива съответно отделните езикови способности на децата. И наистина, каква смисъл има да се изправят у някое дете грешки, които то не притежава, което в същност днес става при обучението в говора.

Езиковите особености, привички и недостатъци трябва да се знаят не само за I отделение, а и за всички училищни степени. Всеки учител по езика трябва да знае, до къде е довършена езиковата постройка и с какъв материял, за да знае, с какво и как да гради по-нататък.

Обучението в устния говор трябва да бъде единствената задача на езикообучението в I отделение. Упражнението в слушане и говорене е предпоставка, неизбежно условие за успешното усвояване на четенето и писането, които трябва да се започнат едва в II отделение. Детето не трябва да се запознава с тях, докато не е достатъчно развит устния му говор, който, както видяхме, служи за главен тълкувател на писмото. Самото обучение в говорът обаче трябва да се придружава от обстойно предметно обучение. Това е особно нуждно за основното училище, когато се туря началото на училищното възпитание на говора.

Възпитанието на говора в I отделение трябва да започва с езикови цели единици — изречения и групи от изречения, които представляват интерес, имат смисъл, а не с отделни думи. Отделните звукове, думи или непълни недовършени изречения, непредставляващи закръглена мисъл, не са в състояние да доведат детето до свободната жива реч.

Ние знаем, че детето, когато учи говора, най първо произвежда спонтанно звуци. От това то получава езикомоторни усещания и представи. По после, когато почне да подражава, неговите слухови езикови представи възбуждат по асоциативните нишки говорния център, който заповядва на езиковият апарат да произвежда речта. Оттук ние виждаме, че пътя за говора минава през слуховия център. Ето защо деца, родени глухи, не могат сами да се научат да говорят. Също така и хора, които са изгубили слуха си, постепенно забравят да говорят, понеже пътя за говорът им е затворен, а освен това не могат да контролират говора си чрез слуха.

Слуховите представи на думите зависят от звуковите им физиономии при изговарянето, а именно от измененията на тонът, от продължителността в изговорът и от чувствения тон на думата. Чувствения тон играе голяма рол при смисленото слушане на говора. Обикновено децата разбират някоя дума само по начина на изговарянето ѝ. Детето, па и възрастния, познава чутата дума главно по нейната слухова физиономия, по отделни нейни звукове, които са по-харак-

терни (а не по всичките ù звукове), и то главно по гласните и отчасти по ония сѫгласни, които се изговарят по-ясно, напр. р, ч. Освен това, както е известно, звуковете се изговарят в думите нееднакво. Голямо влияние за тяхният изговор указват сѫседните им сѫгласни. Напр. *а* се изговаря в думата *„давам“* проточено, а в „как“ — по-отсечено, „боб“ се чува като „боп“ и т. н. Обикновено на неупражненото дете чутата дума прилича на своеобразен шум, който то познава, благодарение на слуховата си памет. Собствено ние знаем, че даже самите думи получават своето истинско значение едва в сѫстава на изречението, а това последното — в сѫстава на по-голямо езиково цяло — още по-малко може да очакваме от детето да различава срички и звукове в думите. Много диви народи не са дошли до анализиране на думите и до откриване на срички и звукове, защото говора се разбира и без това. Това е обаче нуждно, когато ще трябва да се учи четене и писане.

Не е право твѫрдението на някои учени, че думите се вѫзприемат по звукове един по един, като между тях се сѫздава последовна асоциация, която, като се усили, дава думата. Факта, че понякога погрешно се изговарят звукове от някоя дума, не е доказателство за това. Думите се вѫзприемат изцяло, а не по звукове. За разбирането на говорѫт има значение изговарянето на звуковете, но в думите, а не изолирано. Ето защо, за да може да разбира говора, детето трябва да се научи и упражни аналитично да наблюдава (слуша) речта и различава в нея ритѫма, тона, звуковото и чувствено изменение, т. е. музиката на езика. За тази цел на децата трябва да се говори ясно, отчетливо, мелодично и да се подбуждат и те да говорят сѫщо така ясно, правилно, мелодично изречения и думи, с ясни звукове, като се карат да пипат езиковите си органи и ги наблюдават с огледалце или дѫржат огледалцето при изговарянето пред носѫт или устата, за да се види, откѫде иде вѫздушната струя (дѫха) при изговарянето на дадени звукове. Това фонетично упражнение има голямо значение за правилния говор като подготовка на началното обучение по четене. Особено важно е упражнението в самостойно говорене. Както е известно, говорѫт е навик, който пѫрвоначално е бил бавна сѫзнателна дейност, която се извѫршва с големи усилия на волята и само с дълги многократни повторения се превръща в несѫзнателна или полусѫзнателна, автоматична, привична. А то ще рече говора да се владее слухово езикомоторно.

И тъй устния говор у пѫрвачетата трябва да се развива с двояка нагледност: 1. едната засяга сѫдѫржанието на езика, 2. другата формата. Пѫрвата ще се постигне, когато говора се учи с предметното обучение, а втората — когато детето слуша, аналитично и критично вѫзприема фонетично правилна реч и се упражнява в сѫщо така правилно говорене.

Средства за възпитанието на устния говор. Както всички свои инстинкти, така и инстинкта за говорене децата проявяват и упражняват главно в *играта*. На учителя не остава друго освен да се възползува от тази особеност на детската природа и за възпитанието. Унесено страстно в стихията на играта, детето не усеща, как проявява своето същество в словоизлияние и мимики, във възприемане и изразяване на преживявания. Но игрите трябва да имат драматичен характер, като на децата се раздават разни роли с говорене и пение, с подражание на сценки из всекидневния живот, обстойно преднамерено и аналитично наблюдаван от тях, за да може верно да се възпроизвежда. Игрите трябва да са придружени със свободни ритмични движения, със стихове и песни, единични и хорови. Хоровото говорене действува внушително на слабите в говора натури. Ние знаем от опит, колко децата обичат игривата жива реч в стиховете, гатанките, баладите.

Мимичния говор, както е известно, е повече развит у децата, както и у некултурните народи. С развоя на говора човек се научава да заменя телесните изразни прояви на преживяванията си със словесни. Това обстоятелство подкрепя искането ни играта и сценките да се употребяват често като средство за възпитание на устния говор. Ние не трябва да подраняваме и прекаляваме с настояването си детето да се държи в говора си със старческа сериозност. У него е развит силно инстинкта за подражание. Ние трябва да го използуваме с детските сценки, които толкова много се харесват на децата. Учителя не трябва да се стеснява сам да взема активно участие в детските игри с говорене и роли. Децата не биха го разбрали, защото те не знаят точната граница между играта и сериозното. Колко се радват те, когато им раздадем роли! Те даже сами си ги избират и наподобяват напр. лекаря като гледа болни, майката като бави или наставлява децата си, учителят, овчарят и пр. с точност, която ни очудва. Учителя трябва да оставя децата свободно да си изиграват ролите и после да ги поправя. За по-големите деца трябва да се играят по-сложни пиеси, за които училището трябва да бъде снабдено със сцена (детски театър).

След това иде *прозата*. *Приказките* са важно средство за обучението в говора. Децата ги обичат твърде много. Те обичат живота в тях, събитията, приключенията. Учителя трябва обаче да избягва приказки с фантастично съдържание, а да предпочита такива с реално съдържание. Разбира се, че развоя на фантазията е цел на обучението въобще, то тя не трябва да носи децата в облаците, а по земята. Приказките трябва да се разказват образцово, за да могат да направят на децата верно езиково впечатление. Изкуството в разказване заразява, то не се възприема разсъдително.

Това е особено важно за децата, у които разсъдителната способност още не е достатъчно развита. Ето защо учителя трябва да е изкусен разказвач на приказки. В художествения разказ детето ще види и чуе красотата на езика: мимиките, жестовете, музиката на речта, които приковават, пленяват. Който умее да разказва със свойствения за децата интимен тон, той прониква направо в техните сърца, става техен приятел, завладява ги. Разбира се, че децата се интересуват и от съдържанието на приказката, но не по-малко от формата, която ѝ дава реалност, живот. Художествения разказ развива наблюдателността на децата върху фонетичната и мимичната страна на езикът и непосредствено ги подтиква към подражание. Голямата подражателна способност в тази възраст е природен дар с голямо биологично значение. Тя подготвя младия човек за възприемане средствата на културния живот.

Обучението трябва да я използува. Учителя трябва да обърне особно внимание на естествения тон в говора си, за да не довежда децата до училищното монотоние. Най-добър случай за усвояване на естествен тон в говора представляват излетите и екскурзиите, обучението на открито, в работилници, градини, особно ръчната работа, рисуването, моделирането и пр., дето детето в захласа в работата си, в своето естествено увлечение забравя изкуствения тон на речта, присъщ на класната стая. Па и отношенията между децата и учителя в процеса на работата стават много по-интимни, което е важно условие за възпитателно взаимнодействие. При такива отношения и работа говора на учителя се попива от децата без принудителна теоретизация и натрапване на граматични форми. Когато учителя говори, той трябва да даде възможност децата да възприемат всички страни и форми на езика. Също така, когато говори някое дете, то трябва да бъде обърнато към другарите си, за да могат да се гледат в лицето. Другарите му са неговата публика, на която то се мъчи да изложи своите преживявания. През време на разказа то ги следи в очите и се мъчи да отчете по физиономиите, дали те го разбират, дали им се харесва разказът и кое именно, защото всичко това е от голямо значение за хода на самия разказ за по-нататъшните мисли. Само така детето-разказвач може да спази детския тон и маниер в разказа. Ако разказвачът е обърнат към учителя, той неволно се повлиява от неговото държание, от израза на лицето му.

Когато детето разказва, учителя не бива да го прекъсва с цел да го поправи, и това трябва да бъде у него навик, който децата да знаят, за да не се боят, за да бъдат спокойни и необезпокоявани от мисълта, че могат ето на сега да сбъркат. Когато детето свърши разказа си, тогава трябва да се поправя, и то твърде внимателно, за да не се отчае.

По-добре е да се карат другарчетата му да изтъкват не грешките, а „как е по-добре“ да се каже, т. е. не отрицателната чърта в разказа да се подчертае, а положителната в разказа на друг ученик. И не всичко трябва да се поправи, а само това, което съответствува на възрастта, и то едно по-едно, като се почне от най-грубите грешки. Не трябва да се бърза с насаждането на литературния говор, защото това е преди всичко невъзможно. Защото трябва да държим цял училищен живот децата в тревога с постоянното натякване, че те погрешно се изразяват, до когато мислим, че те вече ще усвоят езика. Езика на децата не е „лош“, той е именно детски. Ние не трябва да гледаме на училището като на заведение, дето се фабрикуват по части известни предмети нужни за употребление в живота, защото има голяма разлика между фабрикантите и детето. Предметите стават годни за употреба, едва когато бъдат довършени, а детето живее, възприема, преработва и възпроизвежда и преди да е станало възрастен човек, само че всичко по детски. Ето защо днешната педагогика прави неимоверни усилия да изучи детската природа във всяко отношение, за да може да съгради едно наистина природосъобразно обучение и възпитание. А това се отнася и до изследване и на езика на децата, което, както видяхме, учителя трябва да върши и за себе си, за поверените му деца.

В прогреса на развоя на устния говор учителя ще внася постепенно по-малко ново, без да се бои, че още несъвършения детски говор във всяко отношение ще се схване от тях за безпогрешен, че така ще се запомни и това ще се отрази вредно за обучението. Няма опасност от това, защото детето възприема, забелязва това, що се издигне над обикновеното, що се изтъкне на преден план. Веднаж ще си турим за цел да изправим изговора на известни думи и в този момент няма да отвличаме вниманието на децата с други езикови форми; друг път ще насочим вниманието на други особности на говорът и т. н. Не трябва да се забравя, че отношението на диалектът и литературния говор е исторически, социално и психологически точно определено и учителя не може съвсем произволно да го изменява. Освен това учителя не трябва при възпитанието на говора да има за модел художествената реч и да взема съответни мерки да възпитава оратори. Училището не е школа за оратори, както мислят дидактиците — художници, а място, дето децата по отношение на езика се учат правилно да възприемат и говорят на родния си език.

Едно от главните средства за хармонично развитие на вътрешната и външна страна на говорът е едновременното *нагледно обучение* в широка смисъл на думата. За да се създаде здрава и трайна асоциация между език и съдър-

жание, последното трябва да бъде конкретно, нагледно, реално, не отвлечено, абстрактно. Нагледното обучение, особено когато то е активно, експериментално, трудово, представлява най-голяма възможност за контролиране езико-съдържателната асоциативна връзка и за развитие на езиковото творчество. Разбираме нагледно обучение в най-широка смисъл на думата, включваще в себе не само предметното обучение, природознанието, ръчната работа и рисуването, но и всички ония моменти от обучението по другите учебни предмети, когато ученика сетивно може да възприеме форми и отношения, които са съдържание на езика. Особено в процеса на трудовото обучение ученика възприема непосредно материя, боя, форма, тяжест, структура, и др. качества и то не само с петте сетива, но и с моторното възприемане при действуването.

Средства за възпитание на говорът има твърде много. Преди всичко *обучението по всички предмети* ни дава изобилно и най-разнообразни случаи за това: Описание и изложение на опити по физика и химия, на разни биологични географски и стопански проблеми въз основа на изученото в час или след домашна подготовка, описание и доказване на теореми, математически и граматически правила, описание на апарати по физика, на отгледвани или наблюдавани животни и растения, на страни и народи и т. н.

Също така могат да се използуват обикновените художествени и кинематографски *картини*, които изобразяват предметното съдържание на езика. В тях, особно в кинематографа, както и в нагледното самодейно трудово обучение е даден и реда на устното изложение, само че в плоскост. На ученикът остава да разположи съдържанието във време и да го облече в нуждните фонетични езикови форми.

Във всички тия случаи трябва да се даде на учениците възможност да наблюдават преднамерено и свободно да се изказват. А това ще се постигне, като чрез самото съдържание се възбуди интересът им и с това се предизвикат към действие вътрешните им творчески сили.

Всички тия урочни упражнения в устния говор са работа на всички учители по отделните учебни предмети и имат за цел да развият у ученика способност да се излага върху даден предмет правилно, ясно и свързано. Те нямат предвид чувствената, художествената страна на езика. Разказа при тях е свързан непосредно с естествения ход на излаганото събитие. Свободният урочен разказ на ученика се достига от урочните разговори между учител и ученици. Отначало при нерешителност на ученикът учителя го подкрепя с подходящи въпроси. После разредява въпросите, докато ученика по един общ въпрос достигне до пълно свободно изложение на дадена тема.

По този път ние достигаме до ученишките *реферати*, които играят голяма роль за възпитанието на живата реч. Тяхната цел се малко различава от обикновените урочни разкази. При тях референтчика, като изнесе ясни понятия, се опитва с логични операции с тях да убеди слушателите във верността на своите съждения и умозаключения, да ги накара да мислят като него. За тази цел най-удобни са като начало *класните общи реферати* по избрани теми, интересни и познати на целия клас и разработени домашно от всички ученици. В клас учителят извиква отделни ученици да реферират, без да ги е предопределил от по-рано. В тия реферати вземат участие всички ученици, като в дебати или все едно като кореферентчици и се упражняват в правилен израз, в измереност и верен темп на речта, изработват си вкус за хубавото и разнообразие на израза, свикват да употребяват интересни форми, да преминават от една мисъл на друга, да разсъждават и вадят правилни заключения и т. н.

В основното училище тези общи реферати трябва да се съставляват в клас общо и едва в средните училища, когато учениците се достатъчно упражнят, могат да се приготвят дома си за тях. При съставянето на общ реферат в клас на учителя се дава възможност: да контролира верността на изложението, т. е. дали говора, думите, изразите изразяват точно съдържанието на темата и следов. да създаде а) асоцияция между съдържанието и формата на езика, б) да ръководи редът или плана на изложението, в) да създаде у учениците навик да изказват по-големи свързани мислови комплекси, като ги запомнят. Тези общи класни реферати допринасят най много за възпитанието на говора, понеже на учениците дават основите на изложението, дава им се възможност за упражнение, а на учителя — веднага да предотвратява грешките или направените веднага да корегира, за да не оставят следи в паметта. Основата на тия реферати е все пак изложение по нагледно съдържание или на картини, особено картинни съчинения, т. е. такива, в които се илюстрират отделните моменти на събитието.

По нататък иде ред на *единичните реферати*, които отделни ученици приготовляват, за да занимаят другарите си, Главно условие за тях е избора на темата, на съдържанието, на новото, което ще се изнесе с тях. А за това ученика може да намери повод не само в живота, но и във всеки учебен предмет, във всеки урок в връзка и с оглед на приложението на ученото в живота. При класният общ реферат учениците не чуват много нови неща. Тук в последния случай учениците очакват от другаря си да ги запознае с нещо ново. Ето защо главно условие на тия реферати е оригиналността, продуктивността, самостойната работа, която се харесва на учениците. Те веднага узнават копираният от чужди творения

реферат и го осѫждат. Вѫншната форма може да бѫде проста, но да е оригинална, собствена. Ще приведем твѫрде интересните сведения, които Грайерц сѫобщава за своята практика вѫв вѫзпитателното заведение в Гларисег (Швейцария), наредено по типа Д-р Х. Лицовите свободни вѫзпитателни заведения в Германия.

„Още в гимназията моите ученици бяха привикнали да излизат пред другарите си с реферати, за които те си служеха най-много с бележки на едно листче. Но едва вѫв вѫзпитателното заведение (в Гларисег) аз видях правилното употребение и голямото значение на такива ученически реферати. Тук чрез ежедневните вечерни сѫбрания на цялата училищна община учениците се подтикваха сѫвсем естествено, непринудено кѫм взаимни художествени и научни изложения. И ежедневните вѫпроси на живота, които вѫзбуждаха интереса, се обсѫждаха своевременно и общо осветляваха. Политически и природни явления, годишни праздници и важни дати, палящи вѫпроси на учебното заведение се налагаха като теми за реферати и разисквания и тѫрсеха своя оратор и тѫлкувател. Според познанията, желанието и дарбите такѫв скоро се явяваше: или ученик, или учител. Никой не сѫзираше тщеславие в желанието да реферира някой, а само приятелско намерение да се сѫобщи на другарите нещо хубаво и което трябва да се знае. Понякога се явяваше някой смел опит на някого чрез свободен реферат да се освободи от природна срамежливост, стесненост. Така веднаж един 15 годишен вѫзпитаник ни изненада с един реферат вѫрху експериментално изследване на кръвта. Този мълчалив и срамежлив младеж, когото в час не можех да накарам да проговори, държа такѫв реферат, който почиваше на собствени опити и самостойно четене, и то така свързано и спокойно пред около 60 души негови другари, и манипулираше така спокойно и сигурно сѫс своите епруветки и разни чаши, щото ние останахме изненадани. Подобни реферати имахме ние и за цветната фотография, добиването на млечен прах и др. Други теми вземахме от историята, от приложното изкуство, от хубавата литература, политиката, социалните науки. Предметност, верност сѫс сѫдържанието, беше главното искане от езиковата форма.

Риторични верноподаннически речи, за каквито са се учили в 18. век в училищата за учени, ние нито сме учили, нито сме някога държали. Наистина, те са изоставени като несполучлив художествен опит — но за жалост, както се вижда, с нищо по-добро в обществените училища не са заменени".[1])

---

[1]) D-r Otto Von Greyerz, Der Deutschunterricht S 240, Leipzig und Berlin 1914.

Старите методици на езика, като Лаае, Леман, Хилдесбранд, Клауке, Раумер, Гайер допускаха реферати едва в последните класове, след като учениците дълго време са се упражнявали в наподобяване на чужди текстове, наизустяване или изводи от такива литературни откъси. Такива реферати те допускат само веднаж или два пъти годишно, така че е наивно да се твърди, че такива редки упражнения ще създадат навик. С право Едерт усмива такива редки реферати по следния начин: „Ако ученика държи веднаж или два пъти годишно реферат (както предписва пруската програма), с това е направено почти толкова за възпитанието на неговият устен говор, колкото може да се направи с един годишен училищен излет за развоя на мускулатурата на краката му".[1])

Повечето от старите методици препоръчват устния говор да се упражнява на *рецитиране четени и даже наизустявани разкази*, на четени текстове на чужд език и т. н. Такава практика не води към възпитание на собствения говор, към развитие на творчески сили, а към копиране. Това е света на схоластично схващане, което има предвид не ученикът, а учебната материя. Представителите на това схващане казват: „Понеже ученика не може да каже нещо умно, по-добре е да прочете някое класическо творение и да го разкаже. Те не държат сметка за индивидуалните творчески сили, развоя на които е цел на обучението в говорът, а имат предвид само външната страна. „Който гледа, казва Бюргерс, да натъпчи съзнанието на младото поколение само или предимно с чужди творения, от него света няма какво да очаква и поколениено сигурно няма да говори за него".[1])

И наистина, свободна, оригинална реч на ученика му доставя много повече удоволствие, отколкото копираната. При копираната отсътствува едно от главните качества на езика — душевните преживявания. Възпитанието на устния говор трябва да освободи продуктивните сили на младежта, която днес е обременена с чужди душевни ценности, които по-скоро спъват правилното ù развитие. А свободната реч е един от пътищата на детското творчество. Наизустяването и копирането на чужди творения е работа на словесната памет; то откъсва ученикът от съдържанието, защото насочва вниманието към механизирането на външната чужда езикова форма. Копирането на чужди творения и наизустяването им се харесва може би на непродуктивните и повърхностни ученици, които оставят тази работа на паметта си.

---

[1]) D-r E. Edert, Wie erziehen wir bei unseren Schulen eine grössere Gewaudheit und Sichschrait im mündlichen Gebrauch der Muttersprache? Zeitstschrift für Deutschkunde S 38 Leiprig, 1921.

[1]) O. Lyon. Der Deutsche Unterricht S 195. Handbuch für Lehrer höherer Schulen 1906. Leipzig und Berlin.

„И те няма защо вече да мислят, казва Грайерц. Друг мисли и говори вместо тях и те научават всичко от устата му. Разбира се, че те научават доста много. Техният езиков запас скоро се обогатява твърде много. Думи и форми, словесни представи и образуване на изречения, стилни и картинни изрази, които те никога по-рано не са познавали, им се запечатват в паметта. Нови фонетични форми, ритмични и мелодични красоти блазнят ухото и езиковото им чувство и оставят следи, които трябва да подпомогнат езика на ученика. Само че с тази нова само външно възприета повърхностна придобивка може би изчезва първата езикова девственост на детето. До тогава езика беше за него част от живота, неразривно свързан с телесни и чувствени вълнения; а сега му става вече форма и черупка, която човек без индивидуално право на собственост може да съблече и хвърли като чужда дреха“.[1])

Стихотворенията са добро средство за възпитание на свободната художествена реч. Но децата не трябва да се задължават да ги наизустяват, защото тогава се губи чувството, с което те заразяват. Поезията е чужда на насилието.

Учителя с целесъобразно постъпване при декламиране на стихотворенията трябва да избягва еднообразието, за да въздействува на художественият устен ритмичен говор. Стихотворенията, както и песничките са особено удобни за развитие на свободния говор в основното училище и главно в началото. Тук те трябва да се декламират в хор, който прикрива нерешителните деца и спомага да се освободят творческите им говорни сили.

Голям простор за развитие на живата реч учителя намира и в литературните ученически вечеринки, дето се говори, чете, декламира и пее. И колкото по-интимен характер имат те, толкова повече ще способствуват за възпитанието на свободния говор.

Говора на учителят е едно от най-важните условия за успешното възпитание на устната реч. Учителя трябва сам да има нуждната теоретична и практична подготовка за образцово говорене. Той трябва преди всичко да е запознат обстойно с физиологията и техниката на говора, да знае, как говорният апарат благодарение на неговото устройство се употребява, за да може при възможното най-малко изхарчване енергия да се постига целта. Говора на учителя трябва да е запазен от физиологични и психични патологични явления, и да притежава нуждната ловкост. С добър говор учителя ще бъде образец за подражание и вместо с разсъждение и поучение той ще възпитава с примера на живата си реч. Той ще може да предотвратява развоя на

[1]) Otto von Greyerz, Der Deutschunterricht S. 230 Leipzig. 1914.

констатирани у учениците патологични явления в говора, като ги упражнява системно.

Не е нуждно учителя да е оратор художник в говора, но той трябва да умее да развива ораторските сили у учениците, щом ги констатира. Най-новата психология на езика ни показва, как може да се действува възпитателно върху говора, като се започне с общите езикови закони, акцента на народния говор и звуковите форми на изразите. Това наблюдаваме ние със слушане и гледане у други. После го прилагаме сами у нас си и го контролираме.

Като научи учениците да наблюдават техниката на говорът у други и у себе, учителя ги възбужда към самостойно говорене чрез психичния фактор — образцовото говорене. Защото при говора пътят от външния свят за предметните, преставните центрове (съдържанието на езика) и оттам за езикодвигателния център води през език. център. Този факт е от капитално значение за методиката на езикообучението и трябва да се има предвид. Гласното говорене е главното средство при възпитанието на говора, с което ние можем да достигнем до езикомисловните процеси на ученика. Смислено четене и свободно говорене са главните пътища, които водят към възпитанието на говорът у учениците.

Говора на учителя обаче не трябва да е ораторски, художествен. Той би отчаял учениците. Те ще видят, че такъв говор е непостижим за тях. Който иска да води учениците, той трябва да стои близу до тях. Вместо да увлича учениците в своя говор, учителя трябва да се стреми да ги увлича в тяхния говор. Па и художествената реч, която прави впечатление на възрастните, се разбира от учениците едва след настъпилото полово съзряване.

В заключение от казаното до тук ще изтъкнем следното:

1. Устния говор е основа на цялото езиково обучение и за неговото възпитание, занемарено в днешната учебна практика, трябва да се положат повече грижи. Четенето и писането трябва да почва едва във втората година.

2. Като изходна точка на това възпитание е основното предметно обучение в широка смисъл на думата, застъпвано от всички учебни предмети.

3. Възпитанието на устния говор е дело на всички учители. То се постига винаги при всяко обучение, а основата му се полага при нагледното обучение при всички учебни предмети, за да може да се създаде здрава езиковосъдържателна асоциативна връзка.

4. Говорът е жив организъм. Той не може да се учи чрез подражение на чужди творения. Учебните средства и методи трябва да будят творческите сили на ученика, да го подтикват към самодейност, при която ученика да излага не копирани, а собствени психични преживявания.

5. Главни средства за възпитание на говора са: системните урочни и разказвания по картини, реалните, а не фантастични приказки, свободните игри, предимно с драматичен характер, ученишките класни и единични реферати, деклamиране стихотворения, сценки, общи класни четения и др.

6. Учителя трябва да бъде теоретически и практически подготвен по езика, без да е нуждно да е оратор. Но той не трябва да има езикови недостатъци. Всички кандидати за учители трябва заедно със специалната си подготовка еднакво да получават такава и по езика, респ. физиологичната и психични основи на говорът и главно да умеят да събуждат говорните способности у учениците и чрез подходни упражнения да ги развиват. За тази цел учителя трябва основно да познава говорните индивидуални особности на своите ученици, както при постъпването им в училището, тъй и до свършването им.

Д-р К. Сраков — Варна.

Движение за организиране на учащата се младеж в пълните и непълни средни училища.

Още преди балканската война, у нас, както и в чужбина, се подзе между учащата се младеж, предимно в средните училища, едно симпатично движение, което тихо и без прекъсване продължава да се развива и сега — *учениците от всички училища се групират в дружества за изучаване природата и своята родина, чрез пътуване, екскурзии и реферати; сдружават се за взаимно съдействие в делото на възпитанието, за запазване от пороци и лоши привички, за умствено развитие и физически упражнения.* Почти във всички градове, дето има пълни и непълни средни училища, учениците и ученичките образуват дружества с разни имена и цели: „туристическо“, „футболно“, „образователно“, „научно“, „християнско“, „въздържателно“, „юношко“ и т. н. Броя на тия дружества е неопределен, и те са пръснати из всички краища на България.

Колкото тихо и безшумно да се развиват и да работят тия дружества, те не останаха незабележени от ония, които следят живота в нас и работят за една обнова чрез създаването на едно ново поколение, нов народ, чрез едно ново възпитание. За съжаление, това движение не се схвана тъй, както трябваше, не се оценява и подпомага достатъчно и от ония, които биха могли с една по-голяма заинтересованост към младите не само да изпълнят задълженията си като възпитатели и родители на младите, не само да дока-

жат любовта си към децата, но и да ги подпомогнат в тяхната дейност, пък най-сетне по тоя начин да отхвърлят оня упрек, който, макар и косвено, им се хвърля за тяхното безгрижие към младите и тяхното бъдаще.

Да, младежките движения, както в нас, така и в чужбина, са един силен протест срещу досегашното училище, или по-добре, срещу досегашното възпитание.

Да се обясним: броя на училищата ни се увеличава от година на година. По грамотност България заема едно завидно място между редовете на напредналите народи, за съжаление, обаче, с увеличение броя на училищата и учениците, в обществото се усилва сѐ повече и повече поплаква от поведението и успеха на учещите се. Учителите са недоволни от учениците и ученичките и винят за това семейството, че слабо се интересува от възпитанието на своите деца, а семейството явно негодува от обстоятелството, че учителите затварят очи пред онова, що вършат техните ученици и ученички, и не вземат мерки, за да ограничат злото.

При тия взаимни обвинения нито училището, нито семейството се сящат да си подадат ръка за една съвместна дейност в полза на своите възпитаници. Така растат и се възпитават децата в една боева зона, при условия съвършено несгодни за развитието на една силна воля и характерна личност. Към това трябва да се прибави и обстоятелството, че днешното училище отдавна е престанало да възпитава, а играе ролята на *„посредническо бюро“* за даване знания, знания и пак знания. Тия знания са именно център, за да се пусне младежа, като зрял и съзнателен гражданин в живота. Животът, обаче, не прощава, нито иска да знае за документи. Животът е буря, която отвлича всичко слабо и неподготвено за него. Ето защо, ако искаме нашите училища и нашето семейство да създадат хора силни, съзнателни, здрави и ловки, хора, които да могат да се справят с трудностите на днешния живот, то не са знанията главното оръжие, с които трябва да се въоръжат, преди да влязат в живота. Не ще и питане, че знанията не са без значение за развитие на личността, но те имат стойност само тогава, когато са във владение на една силна и здрава личност. За създаването на подобна личност не е достатъчно да пълним главата на младите със знания, а да се погрижим и за развитието на сърдцето и волята, а така също и телото. Изречението *mens sano in corpore sano* трябва да бъде ръководната нишка при възпитателската дейност на всекиго. А в това отношение като че ли нищо не се прави в нашите училища. Погледнете, прочее, училищните здания, в които прекарва детето една голяма част от деня. Дали успоредно с увеличаване броя на училищата и учениците се увеличава и броя на сгодните и хигиенични училищни здания?

Верно е, че, според Закона за народната просвета, откриването на нови училища се допуска само тогава, когато има пригодно за училище помещение, но в същност това важи само за основните училища. Паралелките и класните в пълните и непълни гимназии се откриват безразборно и после се търсят учебни помещения. И ако вие надникнете в коя и да е стая на нашите средни училища и прогимназии, дето са наблъскани учениците като сардели, и разгледате чистотата, осветлението и отоплението и подишате по-продължително в тая стая, то ще ви стане ясно, защо нашите млади са бледи, слаби и убити духом и телом, защо очите им блещукат, защо не лъха по лицето им живот, защо имат изглед на болни. Като прибавите към това и домашните условия на живота, храната на нашите ученици, облеклото и живота им, то вие ще имате ясна представа за физическото и душевно аз на нашия младеж. Не стигат тия мизерни условия, всред които се развива ученика, но от него се изискват усилени занятия—математика, физика, химия, френски и немски, латински, гръцки езици, класни, домашни и т. н., всичко това върви по един определен план, без оглед на това, дали ученика може да смогне и дали е това по неговите сили и способности. Учителя пита и преподава, защото той трябва да мине определено количество материял, защото той е длъжен да пише на всеки ученик бележка, и не се интересува повече от ученика. Не отговаря ли, обаче, добре ученикът, учителя се сърди, мъмри, а сърдят се и мъмрат и родителите, и детето пада под ударите на училището и семейството. И полека-лека то се мъчи да избегне тяхният удар, да избегне тяхните грижи и контрол. То се мъчи да се освободи от тяхното възпитателно въздействие и предава своята съдба, бъдащето си, на себе си, на своите другари и условия на живот. Възпитателното значение на училището и семейството престава, те губят своята сила, авторитет и права —войната е отворена. А ние видяхме, че войната не носи нищо добро за воюващите.

Така, по тоя начин се развива учащата се младеж в нас. Срещу тоя начин на възпитание, като реакция на днешното училище, се явява младежкото движение, насочено към сдружаване за самовъзпитание.

***

Първо място между младежките дружества заемат *туристическите, спортните и юношеските* при гимнастическите дружества „юнак“. Лозунга на тия дружества е любов към природата, далеч от градът, игри под открито небе, движения и упражнения за развитието на тялото и душата. Членовете на туристическите дружества предприемат излети из околността на града, правят продължителни и далечни раз-

ходки (екскурзии) и уреждат сѫбрания, в които се четат сказки за хубостите на природата и ползата от екскурзиите. За развитие на едно ловко, силно и здраво тяло, те уреждат игрища, дето играят, те се гонят, борят, яздят велосипеди, плават вѫв водата, пѫрзалят се, гимнастикуват и т. н. Целта на тия дружества е ясна и определена — в противовес на големите грижи, които се полагат при днешната вѫзпитателна система за развитието на ума, да се подпомогне развитието на тялото, неговите органи и сетива. Идеята е отлична и трябва да се подкрепи, защото на младите сѐ още липсва нуждната опитност и вѫзможност, за да надвият многото препятствия, що срещат в пѫтя на своята дейност. Не е тѫй лесно, например, уреждането на един излет или екскурзия, уредбата на едно игрище за футбол, или покупката на няколко лодки, уреди по гимнастика и т. н. Тук трябва да се намеси една по-опитна рѫка, един по-богат човек, една по голяма сила. Да се подпомогнат младите, да се упѫтват и най-сетне да се контролират. Тая контрола е необходима не само защото младите грешат, но защото не е изключено и едно вѫншно влияние и използуване на това движение. При това, ако искаме физическите упражнения, игрите, излетите и т. н. да имат вѫзпитателно вѫздействие, то те трябва да стават системно, по добре определен план и при точно определени условия. Да вземем например екскурзиите. Как се уреждаха те до сега? Вѫпреки многото наредби от страна на Министерството, вѫпреки многото статии за тяхната важност и уредба и вѫпреки обстоятелството, че те се предприемат и разрешават от цял учителски сѫвет, гдето заседават по 20—30 души академици, хора с големи претенции, резултатите от тия екскурзии са печални: неприятности, нещастия и наказания, преди екскурзиите, вѫв време на екскурзиите и след тях. Но не може и другояче да бѫде, когато тия екскурзии се предприемат с 80—100—120 деца, а понякога и с цели училища. Екскурзиянтите пѫтуват по железниците, пѫтуват от град в град, отиват при свои другари и другарки, тѫпчат уличната кал или прах, зяпат по дюгените и зданията, разправят се с рѫководителите, пишат карти, ядат, пият по крѫчмите и мрѫсните гостилнички, пеят, псуват, излагат името на училището и в резултат след свѫршването на екскурзията ще се внесат няколко ученика или ученички в сѫвета за наказание. Где е тук вѫзпитателното значение на екскурзията? Така ли се изучава природата и милата родина? Не. Подобни екскурзии не само че не допринасят нищо за правилното развитие на младите, но те усилват тяхната умора, те ги развалят. Младите туристи трябва да се откажат от подобни екскурзии. Подобно на *„прелетна птица“* те трябва да заживеят в лоното на хубавата природа. Групирани по 8—10—12 души всяка неделя и

праздничен ден, те ще правят близки и далечни излети, като отбягват железницата, гостилница и хотели и прекарват всичкото време непосредствено всред природата, за да се запознаят с нея, да я обикнат и използуват в борбата за съществуване. Подобно на *„прелетна птица“* и *„младият странник“*, двете най-силни младежки дружества в Германия, с раница на гръб и в раницата всичко, що е необходимо за път, групата ще минава поля и гори, реки и долини, ще избикаля града, че и селото, и ще почива в лоното на природата, край рекичките и в сенчестата гора. Тук дружината почива, готви си ядене, яде, играе и в играта се развива.

През лятната ваканция се предприемат по-продължителни екскурзии, като екскурзиянтите вземат със себе си всичко необходимо за едно дълго пътуване: палатки, дрехи, храна и лекарства. И при хубавите работни дни, когато трудолюбивия български народ напуска рано сутринта селото и отива на полето, за да използува богатството на природата, на нашите *„странници“* се дава възможност заедно с българина, когато последният е занят, да изпитат трудностите на живота, борбата за съществуване, да чуят песните на трудящия се, въобще неговите радости и неволи.*)

Не тъй идилична е дейността на другите спортни дружества—на футболистите, например. Такива дружества има почти във всички по-големи градове у нас. От време те си уреждат срещи, имат състезания и това са цели тържества за младите. Футболът е една от най-приятните и полезни игри. Леко облечен, на открито, на игрището, младежа тича, движи се, внимава, влиза в борба, подпомага другарите си и се старае да вземе първо място в дружината, и то не чрез избор, не по приятелство, чрез подкуп и подмазване, а по право, благодарение неговите усилия и способности. В тая игра, както и във всички игри въобще, детето развива не само своето тяло, органите и сетивата си, но и своето внимание, воля, своята дейност, чувства на социалност, право и справедливост. Футболните игри и състезания се посещават от голяма публика, и това радва младите, те се стараят, биват редовни, ревностни и изправни членове на дружеството. Но това не стига. Обществото, училището и семейството трябва да дадат едно по-реално съдействие на

*) *Забележка.* Една подобна екскурзия е извършена миналата лятна ваканция от 24 младежи на „д-во за изучаване родината при Варненските гимназии“. Екскурзията се е ръководила от учителя по география, г-н В Атанасов Тя е продължавала 22 дена — от 5/VII — 22/VII 920 г. при следния маршрут: Пловдив, Станимака—Бачковския манастир, Хвойна—медната мина, Чепеларе—Тъмръщ, Лилково, Бойково, Дедово и Фердинандово и после: Пловдив, Карловските бани, Карлово, Сопот, Троянския проход, Троян, Ловеч и Плевен. Целия път е изминат пеша, и всяко лице е платило средно по 700 лева. Пътя Варна—Плевен и обратно е минат с трена.

тия дружества, като им уреждат игрища, строят бараки при игрищата, купуват топки, дават премии, като снабдяват бедните с игрални дрехи, въобще да поощряват младите да ходят на игрищата вместо да скитат по улицата и се разхождат по тротоарите. Вън от това училището трябва да делегира свой представител на игрището, който представител ще бди младите да се не увличат в игрите до толкова, че играта да им вреди, да се не излагат на простуда и т. н. Вместо подобно съдействие, на много места г. г. учителите гледат на тия детски игри неприязнено. Аз зная едно училище, директора на което разора игрището на учениците, защото при своите игри те забравяли уроците си, пък при това при играта често пъти топката падала в лехите на учителите, вследствие на което никой учител не протестира за разоряването на игрището.

Не по-добре са поставени *„юношките чети“* при гимнастическите дружества „юнак“. За голямо съжаление, ентусиазмът от гимнастическите д-ва, които като мрежа бяха покрили България, скоро се изпари. *„Юнашките дружества“* ослабнаха, а заедно с тях ослабнаха и юношките чети, особено тия при средните училища. Верно е, че тия дружества имат в своето развитие големи грешки, но тяхната идея — гимнастиката и чрез гимнастиката да се подпомогне развитието на тялото, е непогрешима. Гимнастическите дружества в Ирландия, Швейцария, Швеция, Америка и Чехия играят рол и са от значение за силата на народа. Самите крайни течения у нас, които именно почнаха борбата срещу юнашките дружества и юношките чети, защото имали национален характер, те самите, казвам, основават и имат свои гимнастически чети. Училището, това трябва да признаем, не е отказвало никога своето съдействие на „юношите“, и правителствата във всички времена са били благосклонни към „юнак“, но това не стига! Тук трябват пари. Във всеки град, във всеки квартал на големите градове трябва да се уредят юнашки игрища и салони, при всяко училище трябва да се построят такива салони, да се набавят уреди, да се назначат добре подготвени и добре плащани учители, и чак тогава може да става дума за съдействие и подкрепа на дружествата за физическото развитие на младежта.

Другите клонове на спорта, като *плаването, къпане, ездене велосипед, пързаляне и т. н.*, като че още нямат своите силни привърженици между учащата се младеж. Във Варна, дето за морето лете се стичат хора от всички краища на България, няма плавателно дружество. Варненските младежи обичат морето, хвалят се с него, къпят се, но още не са изразили тая си любов към водата с едно сдружаване за системното ѝ използуване. А водата може да се използува не само за къпане и плаване по нея с лодки, но и за

по-здравословни причини: като се използува пясъка, плажа, че и брега. Според Emil du Bois-Reymond „къпането в студената вода е гимнастика на кожните мускули". Чрез въздействието на студената вода кръвоносните съдове на кожата изпърво се свиват извънредно силно, после се разширяват, кожата добива една приятна червенина, и по цялото тяло се чувствува една благодатна топлинка. Мускулатурата на кръвоносните кожни съдове се засилва. Не е тук мястото да излагаме, как трябва да става къпането и колко време да продължава студената баня. Особено полезни са тия бани, когато лицето знае да плава. Плуването е идеалното упражнение за развитието на тялото и едно необходимо допълнение на гимнастиката. „Плаването и гимнастиката се допълват", казва Гутс Мутс. Човек трябва да се учи да плава още от детинство. Д-р Зелтерс казва, че момчета и момичета, които са здрави, но не знаят да плават, не трябва да получават свидетелство за завършен курс на основното образование. С какво ще се оправдаят у нас родителите и учителите в крайморските и крайдунавски градове, ако младите не знаят да плават?

Леда, пързалката, като че повече привлича младите, но и тук, като че липсват пари и опитност, тъй много необходими за едно системно упражнение. По липса на изкуствени пързалки, децата бягат зиме към реките и езерата, които в много случаи представляват голяма опасност за животът им, и родителите просто запрещават тоя спорт. Колкото и да са прави те, поне на пръв поглед, те са в същото време и отговорни, че не се погрижват да създадат на децата си безопасна и продължителна пързалка.

* * *

Втората насока на младежкото днес движение е насочено към развитие на душата. Тия дружества по своя произход са много по-отдавнашни от дружествата, за които говорихме до сега. Още през първите години на нашето освобождение, преди освобождението ни, при някои от училищата е имало дружества за „саморазвитие", „самообразование" и „просвета". И тия дружества не малко влияние са оказали за издигането на нашата младеж. Хубави реферати са се държали в тия дружества, сериозни беседи и оживени спорове са се водили там. Библиотеките се пълнеха с отбрани книги, учениците четяха сериозни четива и се чувствуваха, като че бяха в същност по-сериозни и се държаха в училището и вън от него по-сериозно, и обществото ги ценеше.

За голямо съжаление, едно външко влияние скоро взе връх в дейността на тия дружества. Те почнаха, по мнението на учителите и училищните власти, да стават опасни за редът

и дисциплината в училището и вън от него; те станаха разсадници на ученишки недоволства, места за стачки и бунтове и затварянето им се наложи. Много ясно е, че сметката на големците не излезе верна. Като се закриха дружествата, не се отне възможността на младите да работят за своето саморазвитие, само че сега вече те заработиха самостойно, без контрола, по свое лично разбиране, а което е още по-лошо — под влиянието на външни лица, чужди за училището ръководители. Училищните библиотеки запустяха, книгите овехтяха, раздаването им почна да става нередовно, това зависеше от личността на библиотекарят, и учениците малко по малко съвсем се откъснаха от училището. Учител и ученик се срещаха само по служба — единия да предаде урока, да изпита ученика, да му прегледа работата и му пише бележка, а другия да слуша, да учи и да отговаря. Така, лека-полека училището се обърна на *„посредническо бюро“* за даване и вземане знания, за пълнене главите с ум. Разбира се, че това не можеше да продължава така, и неотдавна, когато младежта почна борбата за своите права в делото на възпитанието, тя не пропусна да протестира и срещу тоя недостатък на днешното училище — „да се грижи то само за развитието на ума“, и в скоро време България се покри с младежки д-ва „против алкохола“, за „саморазвитие“, „взаимно подпомагане“, даже и „кооперирание“.

Първо място между тия дружества заема *„младежкото християнско дружество“*. Това дружество съществува у нас почти от 20 год. насам, но само от десет години то е член на всемирния съюз, който има седалището си в Женева. Тия дружества не трябва да се смесват с *Емифорските*, които са чисто конфесионални и ръководени от евангелската черква.

Младежко-християнските д-ва у нас са чисто нравственорелигиозни общества, за членове на които се приемат както католици, така и евангелисти, и православни, стига само да признават Исуса за идеал на човешкия живот. Безспорно, че религиозният елемент тук заема първо място — „Исус е Бог и спасител и всички членове на дружеството са негови ученици, които работят със съдействието на Св. Духа за разпространението на Исусовото царство между младите“.

Който познава дейността на тия д-ва и членовете им, не може да не признае, че влиянието им за нравствено религиозното развитие на младежта е едва ли не по-голямо от това на училището и семейството. Тия дружества работят тихо, но системно, и броят им се увеличава сѣ повече и повече. Обществото, училището и голяма част от учениците гледат на тия д-ва като на *„протестантска работа“*, но, както казах, те са неутрални по отношение християнските религии, само че евангелската черква, нека признаем това,

проявява по-голям интерес към тия д-ва, дава им своето съдействие, харчи пари, като вярва, че с това тя изпълнява един християнски дълг. Хвала ѝ! Без подобна подкрепа младежките християнски д-ва не могат да работят, няма да имат библиотека, нито да уреждат беседи и сказки. Индеферентността на нашата черква и учители теолози към тия д-ва е престъпна и за съжаление.

Една от целите на някои от тия д-ва е да се проповядва и развива въздържанието между младите — борба против алкохола, тютюна, развратът и т. н. С такива цел, обаче, ние имаме отделни дружества, наречени *„въздържателни“*, някои от които със своите позиви и дейност за борба против пороците могат да послужат за пример на своите учители и родители. Доколкото се простират сведенията ни, младежките въздържателни д-ва в малките градове далече надминават големите градове, като Варна, Русе, София и Пловдив. Изглежда, че пороците в тия градове (големите) са хванали по-дълбоки корени, че и младите не могат да се освободят от тях. Докато в Сливен, Осман-Пазар и т. н. тия дружества излизат в борбата и с печатни органи, в София въздържателната секция при родителския съюз, т. е. възрастните трябва да водят тая борба. Трудна и много трудна е работата на младите борци. Те работят при съвършено лоши условия, времето им не помага, но затова пък в тая борба те ще се калят, ще развият своята воля и ще ни дадат личности, които да служат за пример на младото поколение.

Учители, лекари и социолози би могли да бъдат много полезни на тия сдружавания, но въздържателите са бедни и не могат да плащат.

За борба против алкохолът и общата разпуснатост на младите се издават: в. *„Въздържание“*, орган на съюза на младежките въздържателни дружества. Издава се в Сливен. В. „Борба“, орган на въздържателната секция при родителския съюз в София. И двата вестника се списват отлично.

Не много отдавна в нас се явиха и приятели на *Скаутизма. Скаут!* Какво означава тая дума? — „Всичко“, може да се отговори. Помогни си сам! Помагай на другите! *Скаут* не иска нищо от никого. Той не се нуждае от нищо, обича всички, помага на слабите, старите и нуждаещите се. Той има здраво, силно и ловко тяло. Той е рицар. Социалните чувства у него са силно развити. Обича ближните и им помага. Скаут е със силна воля и определен характер. Той служи на своята кауза с езуитска подчиненост и е учтив, трудолюбив, разсъдлив. Въздържа се от алкохол и всички други пороци. Той се облича просто и леко и сам си шие дрехите.

Основател на *„Скаут“* е Паул Боден. Съюза брои стотина хиляди членове по света. По своята организация

това дружество представлява нещо силно и здраво. Членовете на съюза са нещо като братя помежду си. Подчиняват се на реда и законите в страната, почитат по-старите братя и всички наредби на главната квартира — управлението на „Скаут". Изобщо уредбата на тия дружества е като тая в армията. Идеята е още нова, но печели сѣ повече и повече привърженици. Във Варна за „Скаут" работи Владимир Николаевич Смердов, генерал-майор и бивши военен училищен инспектор в Русия.

По отношение науката, благотворителността и изкуството младежкото движение у нас е свършено слабо, т. е. по-добре би било, ако кажем, че младежите на науката, изкуството и милосърдието не са организирани в силни и трайни дружества. Във всяка гимназия — пълна и непълна, се държат по няколко реферата годишно. В много случаи тия реферати по сериозността на въпроса, дълбоко и чисто научно схващане и системна разработка правят чест на учители, ученици и училища. Но това са работи на отделни ученици и като че без всяко външно въздействие. Имаме и ученишки дружества със скромни библиотеки, но като че ли тяхната дейност не личи. Дали ежедневните уроци и усилените интелектуални занятия не са се втръснали на учениците или пък на г. г. учителите липсва всяко желание да подемат, както трябва тоя въпрос, не зная, но аз мисля, че по образеца на научните дружества при Университета биха могли да се образуват при всяко средно училище научни дружества или кружоци, в които младите да развиват своите способности, да се поддържа наклонността към тая или оная наука, предмет на едно бъдаще призвание, пък найсетне за да се допълнят, поясняват и разширяват знанията по разните предмети, като се следят и новите придобивки в областта на науката.

Само тук, мисля аз, младите ще могат отрано да се проявят, да проявят своята наклонност към тая или оная наука и да се определят като бъдащи работници в тая или оная област. Само тогава, може би, родители, учители и деца няма да изпадат в положението да не могат да определят, по какво да следва тоя или оня младеж, когато той свърши средното си образование. Днес родителите избират бъдащето призвание на децата си и им го налагат по чисто практически съображения, без да се държи сметка за подготовката и наклонността на детето. Така ще си обясним днес случаите, при които един класик следва по аналитическа химия, а реалиста — по история или филология. Другояче би било всичко това, ако учащите още отрано се групираха по желание, интерес или способност в историко-филоложки, философски, физико-математически и т. н. дружества.

Същото може да се каже и за приятелите на изкуст-

вото — музиката, рисуването, моделирането и т. н. При всяка гимназия и прогимназия, даже в основните училища, учители и любители на музиката уреждат хорове и оркестри. Освен по концертите, тия хорове пеят в черква, взимат участие при погребения, в благотворителни концерти и вечеринки. Защо, обаче, не се явява никакво течение за в полза на музиката и художеството? Защо нямаме музикални и художествени ученишки дружества? Дали няма сили или пък ръководители? Не, това не може да се каже, и аз мисля, че само нехайството на ония хора, които трябва да застанат начело на подобно движение или пък сметката, която си правят те, а именно, че това движение би им отнело много време, спира всяка инициатива в тая насока. А у нас се чувствува нуждата от подобни дружества, чувствува се липсата на всяко естетическо образование, на любов към хубавото. Много се свири и пее у нас; ежедневно се дават концерти, литературно-музикални вечеринки и театри; правят се изложби, но отваряне и затваряне вратата във време на концерти, ядене семки или четене вестници в най-хубавите моменти на солиста, драскулките по чиновете и стените в училището най-ясно свидетелствуват, колко надире сме останали в художествено отношение. Ето защо, не много отдавна, когато у Варна гостуваше руската актриса *Полевицкая* и училищата поискаха тя да играе специално за тях, от нейна страна се отговори: „при условие, че ще се пази пълна тишина, иначе напускам сцената и връщам парите.“ Не е ли това печално?

Верно е, че при всяко пристигане на каквато и да е трупа, знаменит и посредствен певец, при всяка изложба, ние мъкнем децата в театъра — салона на изложбата, но всичко това става не за да се подпомогне развитието на децата, а за да се поощри изкуството и да се помогне на артиста.

Като главна причина за слабото развитие на благотворителността между учениците аз смятам обстоятелството, че с тая задача се е нагърбило самото учителство.

Съгласно „правилника за средните училища“ при всяко училище, по официален ред, се урежда фонд за подпомагане бедни ученици. Тоя фонд е изцяло в ръцете на учителския съвет и под контролата на Министерството. Учителския съвет се грижи за доходите на фонда, и той изразходва суми по правилника за управлението на фонда. Участието на учащите тук е минимално. Понякога се иска от учениците да донесат пари, обяснява им се, защо и децата носят пари. Повече те не знаят нищо за фонда и не се интересуват от него.

Някъде са установени и вноски. В годината еднаж или най-много два пъти ще даде училището концерт или вече-

ринка за в полза на фонда. Учениците пеят, играят, продават билети и т. н. Всичко това е добре. Фонда богатее и някъде е достигнал до 50 — 60000 лева. От тоя фонд се дават помощи на бедни ученици, купуват им се книги, пособия, облекло и обуща, но за развитие на благотворителност, за развитие на детските сърдца, въобще на чувството състрадание не може и дума да става. А каква широка дейност би могло да развие едно подобно ученишко дружество. Как хубаво би могъл да се използува трудовия принцип за една обща благотворителна каса, каква голяма възможност би се дало на младите да се срещнат на полето на благотворителността с по-възрастните, със своите бащи, майки, съграждани и да дадат сами пример на милосърдие и труд. Хубав пример в това отношение ни даде „Благотворителният ученишки комитет в Шумен", основан във време на войната. Достатъчно е човек да прегледа уставът и отчетите на тоя комитет, за да получи една ясна представа за неуморимата дейност на младите. Те са работили с младежка жар, честно и безукоризнено, и гражданството им е дало всичкото си съдействие, и те са се почувствували високо издигнати и силно поласкани в работата си. А какво да кажа за безплатните обеди при някои училища?

Минавам към третата група младежки сдружавания. Това е най-силната, най-новата и най добре организирана група. Целта на това движение е политическа, средствата са революционни и инициативата чужда, тя идва от вън. Това са младежките групи при политическите ни партии. Съдим ли по поканите, които се печатат в партийните органи, с които покани се канят младите на събрания, то трябва да приемем, че всяка партия си има и младежка група. Само комунистите, обаче, покрай тия младежки групи имат ученишки групи, или пък в младежките си групи приемат за членове ученици и ученички от всички училища и възрасти. Младежките групи на комунистите се свикват редовно на събрания, и тук системно, по изработен план, се подготвят за борба против днешния строй, против днешното училище, че и наука. Под ръководството на добри учители, взети из средата на първите хора на партията, със знанието, и често пъти и под ръководството на учителите комунисти от днешното буржоазно училище, тук се събира младежта, за да се трови сърдцето с превратни идеи за отечество, семейство, вяра и народ. „Да, в деня на революцията, аз няма да трепна и ще убия баща си, ако го видя срещу си на барикадата", ми казваше едно момче от трети клас. Това дете ежедневно посещаваше „Народния дом", но с охота ядеше буржоазната чорба на баща си, без да държи сметка за това, как я печели бащата.

Младежките дружества при комунистите са партийни

гнезда, в които всеки член на младежката организация трябва да се предаде на партията и да ѝ служи телом и духом. Всички реферати, които се държат в клубовете, са партизански, и то тясно партизански и с една определена цел — да се революционира младежта, като се усили в нея омразата против днешното буржоазно общество, за провалянето на което младите трябва да дадат всичко, даже и живота си. И ние виждаме младите и в публичните събрания на комунистите, и в тяхните улични демострации, по митингите и по агитация. Най-ясна, обаче, илюстрация за онова, което става, което се работи и проповядва в тия дружества, може да се добие от следните извадки на издадения от „Съюза на комунистическата младеж в България": *План за просветата в младежките комунистически д-ва.* т. 16. Задачата на съюза на „к. мл." в България е:

а) да организира пролетарската младеж и направи от нея съзнателни борци за комунизма,

д) да подготви младежта физически за Червената армия,

з) да възпитава младежта към упорит труд за комун. самообразование и за самопожертвувание в борбите на партията и синдикатите *за победа на революцията.*

Една от целите на младежката група е да води борба срещу буржоазните младежки дружества: юнашки, гимнастически и туристически, както и срещу неутралните, защото неутралитетът е буржоазна заблуда за работниците и работническата младеж (т. 18. буква а, б, ж и т. н.).

В един особен курс младежите ще се запознаят с „азбуката на комунизма" (Бухарин и Преображенски). Особно място в тоя курс се дават на рефератите по революциите, които се смятат като историческа необходимост (т. I. — г. Завладяване и разрушение на буржоазната държава; д. Гражданска война; е. Пролетарска революция и т. н.). Тук се посочват революциите от 1789, 1848 — 1849, 1871 години, революцията в Русия, живота на К. Маркс, Фр. Енгелс, К. Либкнехт, че и Роза Люксембург и т. н.

В дидактическите бележки, които са приложени към тоя план, е определен и начина, по който ще се минат беседите, и който начин ще се определи от настоятелството на младежките дружества *съвместно* с местния партиен комитет.

Ст. Станчев — Габрово.

Принос към методиката на математиката.

I.

Математиката като наука, отношението ѝ към естествознанието.

Въпроса за методиката на математиката ще разгледаме от едно ново осветление, което в основата си има понятието за сѫдене и сѫждение според гносеологичните теории на най-видните представители на сѫвременната философска мисъл: Herri Bergson и Johanes Rehmke—Михалчев.

Излизайки от това гледище, преди да пристѫпим към изложение на нашите схващания за методиката на математиката, ще разгледаме въпросите:

а) Математиката като наука и нейното отношение към естествознанието;

б) Основни предпоставки на математиката и математична терминология.

Науката е една система от вечни и независими от нашето знание истини, които човешкият ум бавно и с усилен труд открива. Задачата на всяка наука е да постигне единство, точност, определеност в познанията на явленията, които изследва.

Математиката като наука има свои специални методи, посредством които постига тази цел.

Областта на математиката обхваща всички сѫотношения на величините, разглеждани независимо от нещата. Тази област е толкова обширна и разнообразна, колкото и самата вселена. И затова справедливо казва Фурие — „внимателното, дълбоко изучване на природата, е източник на най-плодотворните открития на математиката“.

През всички времена математичният ум е насочвал своята дейност върху чистите математични знания и ония приложения, които най-много допринесоха за развоя на сѫвременната култура и изучване реалния мир. „Тази дейност е следвала бавно, сред маса грешки и преврати в областта на човешкия дух“. При тази дейност математичните истини са излагани на универсален език-прост, свободен от грешки и неясности, пригоден да изрази вечните закони, които ни говорят за единството и простотата на плана, по който е конструирана вселената и неизменния порядък, който царува сред природните сили. С този език човешкия дух се подига до онова идеално положение, което му даде възможност да владее над природните сили и внесе хармония във всяка негова дейност.

Истините на математиката се намират в непрекъсната връзка. Тези истини са априорни; в математиката няма емпирични обобщения, както в естествознанието; обладават необходимост, която не може да се извлече из опита, не се съдържат в нас и не зависят от нас или нашата организация, което е много ясно, защото има цяла редица математични истини, за които човешкият ум до Нютона и Лайбница не е знаял, а има и такива, които не ще може някога да открие, понеже лежат вън от границите на неговата познавателна способност. Само предположение правят днес някои мислители, че — „мировите събития се подчиняват на определени аналитични закони и, ако знаехме тези закони, то всички мирови промени ще могат да се предсказват с такава точност, с каквато се предсказват движенията на небесните светила". Това предположение, разбира се, е резултат от стремежа ни да си обясняваме аналитично всички промени, каквито наблюдаваме в действителността. Математичните истини дълбоко се различават от обектите на естествознанието; те са абсолютно всеобщи, необходими, чисти и точни, защото не са резултат на опитът и усещанията, а правилата и законите нямат изключения. Ето защо много прав е Платон, като казва: „математиката, тази велика форма на мисълта, служи да освободи мисленето от сетивата". От тук непосредствено очевидно е отношението на идеалните построения на математиката към наблюденията ни в действителния мир; това са идеални единства, които се характеризират с вечност и неизменност, защото не са продукт на субективна дейност; субективни са, както знаем, само нашите познавателни процеси.

Математиката е наука демонстративна, защото извежда своите истини от принципи, дефиниции и аксиоми, които са последни норми на нашата познавателна способност; нейния характер е чисто рационален, защото състои в комбиниране идеалните ѝ построения като *основания и следствия.*

„Математиката има работа не с действителното, казва Михалчев, а с даденото, без да се интересува, дали то е действително или не". Нея също не интересуват и психичните процеси, чрез които идваме до познание на чистата математична истина; тези процеси, както ни е известно, търпят непрекъсната промяна, и затова нейните истини са сигурни и непоколебими. Всички свойства на елементите в геометричните тела; всички зависимости в алгебричните величини са били еднакви както в миналото, в настоящето, ще бъдат същите и в бъдещето. „Елипсата е геометрично място на точки, сумата от разстоянията на които до две дадени точки е величина постоянна", е валидна във всяко време и във всяка пространствена позиция, — даже и тогава, когато човешкия род нищо не е знаял нито за елипса, нито за сума на разстояния. Човешкия род може да изчезне от

лицето на земята, могат да изчезнат и всички мислящи същества в света, но истината — „елипсата е геометрично място на точки, сумата от разстоянията на които до две дадени точки е величина постоянна", никога няма да изгуби своето значение, своят истински характер. Никой не може сериозно да твърди, че закона на Нютона: $F = \frac{m.\ m.}{r^2}$ е станал верен, когато Нютон го е открил, че до него този закон не е съществувал. Начина на познание истината може да изчезне или да се яви в нова форма, но не и самата истина. Истината — „квадрата на хипотенузата в един правоъгълен триъгълник е равен на сумата от квадратите на катетите", е станала известна, когато Питагор я открил, а като истина, като закон, страните на правоъгълния триъгълник са обладавали тази зависимост и преди Питагор да се явил в света. Той е открил тази истина, както казва Edmond Husserl в Logische Untersuchungen, „следствие определени условия, създадени от определени причини по законите на неговата психика". Математичната истина представлява определено идеално единство и, каквито промени да стават в областта на действителния мир, тя всякога ще си остане неизменна в царството на вечните истини. Тя остава абсолютно еднаква в кое да е време и на кое да е място в пространството. Ако за един определен момент намерим точно положението на една геометрична форма в равнината или в пространството, то ние индивидуализираме и същевременно реализираме тази форма. Освободим ли геометричната форма от определеното време и от определеното място в равнината или пространството, ние получаваме най-общото положение на тази форма—нейната идеална форма.

Ако разгледаме ред окръжности в кое да е време и коя да е пространствена позиция, то всички образуват един комплекс от идеални окръжности в равнината или пространството, образуват една окръжност въобще, лишена от всяка индивидуалност, определеност и реалност. Тази окръжност аналитично се изразява с уравнението: $ax^2 + ay^2 + bx + cy + d = o$.

Тук коефициентите a, b, c, d, като най-общи величини, лишават окръжността от определеното ѝ място в равнината (пространството), същевременно, от нейната реалност. a, b. c, d, са величини, които могат да получават какви да е числени значения, следователно уравнението:

$$ax^2 + ay^2 + bx + cy + d = o$$

представлява окръжност, която заема кое да е място в равнината, също и в кое да е време, значи уравнение от най-общ вид на окръжността.

Дадем ли, обаче, числени значения на коефициентите a, b, c, d, например: $a = 1$, $b = 12$, $c = 10$, $d = 25$, получаваме:

$$x^2 + y^2 + 12x + 10y + 25 = o,$$

уравнение на окръжност, положението на която е точно определено в равнината (пространството) по отношение на координатната система, защото точно са определени координатите на центъра ѝ:

$$p = -\frac{b}{2a} = -\frac{12}{2} = -6$$

$$q = -\frac{c}{2a} = -\frac{10}{2} = -5 \text{ и радиуса:}$$

$$r = \frac{1}{2a}\sqrt{b^2 + c^2 = 4ad} = {}^1/_2\sqrt{144 + 100 - 100} = 6$$

С координатите на центъра (−6, −5) и радиуса $r = 6$, можем точно да построим окръжността, на която уравнението е:

$$x^2 + y^2 + 12x + 10y + 25 = 0.$$

По отношение на координатната система в равнината (пространството), тази окръжност има центъра си в онази точка от третия квадрат, която има абциса (−6) и ордината (−5), описана с радиус 6. Ние получаваме, значи, едно точно определено, едно индивидуално положение в равнината (пространството) и един реален образ на:

$$ax^2 + ay^2 + bx + cy + d = 0,$$

за което казахме горе, че е комплекс от идеални окръжности в равнината (пространството).

Окръжността:

$$ax^2 + ay^2 + bx + cy + d = 0$$

заема в кое да е време, кое да е положение в равнината (пространството); но точно кое е това положение, ние, следствие пълната общност на коефициентите a, b, c, d, не можем да посочим, защото най-общите понятия не сме в състояние да си представим.

Тази характерност дава възможност бързо да се ориентираме в истините на математиката. Това бързо ориентиране в основоположенията, респективно в истините на математиката, иде от това, че тя не се занимава с действителното, тя не иска да знае, дали има в действителност окръжност, елипса, парабола и т. н. За нея тяхното съществуване или несъществуване е абсолютно безразлично. Несъмнено, произнасяйки думите: хипербола, конус, линия и т. н., ние си мислим нещо, ние имаме работа с едно дадено. Обаче нас не интересува, дали това изразявано с неговия термин или с неговата дефиниция „дадено“ (мислимо) [1]) е нещо действително или не.

Като чертаем само приблизително точната призма, ние си мислим точното тяло призма, мислим си онова, което се съдържа в нейното определение, безразлично дали има или няма такава призма в действителност. Поради тая своя особеност, математиката се движи в сферата на даденото, без

[1]) Д. Михалчев: „Форма и отношение“, стр. 617.

да излиза вън от неговите граници, без да има нужда да доказва действителното или недействителното естество на своите обекти. Числото, повърхнината, обема, фигурата — въобще величините — тук са абстрахирани от действителните вещи, на които са приписани, като фактични свойства и направени предмет на специално изучване. Предметите на математичните науки (число, обем, фигура) са напълно абстрахирани от конкретните вещи и явления, те са напълно абстрактни, идеални, мислими (дадени) предмети, съществуват само в нашето съзнание. Ето защо математичните науки наричаме чисто абстрактни, идеални науки. Човешкия дух тук може да строи, въз основа на логични закони, реалности, които не съществуват в опита, но са мислено възможни. „Математиката, казва Михалчев, оперира с даденото, а не с действителното"; в действителността няма съседни ъгли, на които сумата да е равна на $2d$, но „ние оперираме с математичните фигури, като че ли са те действителни". От тук следва, че на математичната истина не можем да придаваме характер на факт, защото всеки факт има временен, индивидуален, определен характер — може да се яви или изчезне, или да стои в *причинна* връзка с други. А смисъла на математичната истина е, че обладава свойството „вечност и неизменност", защото е идеално единство, а идеалното единство е съждение, което е вечно и неизменно.

„Математиката има работа с чисти величини, казва Кант, с изключително мислови обекти, обаче не трябва да се мисли, че тя тъй лесно е намерила, или по-верно създала този царски път, както логиката, в която оперира чистия разум" [1]).

Две са направленията, които царуват днес в схващанията за начина, по който математиката обосновава своите истини. Едното направление се представлява от Платона, Декарта и Лайбница, които казват, че математиката има чисто логичен характер, т. е. тя обосновава своите истини, като излиза от строго определени понятия, — цялото математично здание е построено на изключително логична основа. Кант се отклонява от това направление, като въвежда свой чист съзерцателен фактор, не логичен, за обосноваване на математичните истини, за построение на математичната теория. Тези две направления се схождат по това, че допущат априористичния характер на математиката. Основата на първото направление лежи в следнята мисъл на Платона — „разума намира в предмета само това, което той сам е вложил в него". Следователно, математичната истина и математичното познание не могат да стоят в никакво отношение към чувството, защото разума може да доде до понятието за аб-

[1]) Д. Михалчев: „Форма и отношение", § 498.
Kant: „Kritik der reinen vernuft".

солютно единство, каквото представлява математичната истина, само чрез последователна абстракция.

Платонизмът от една страна и критицизмът от друга се явяват изходни точки в учението на някои съвременни математици-философи за логичното построение на математиката.

След това, можем да си зададем въпроса — има ли метод, който да служи за връзка между математиката и естествознанието; има ли теория, посредством, която математика може да даде научно обоснование на явленията?

В зависимост от този въпрос развоя на математиката можем да разделим на два периода: първия период датира от най-дълбоката древност до епохата на двамата гениални мислители на 17-то ст. — Исак Нютон и Лайбниц, на които гигантския дух, мощната сила, продължава да се движи и днес, когато математичният ум е потопен в онова огромно море от идеи, които се завещаха в областта на математиката и естествознанието. През този период е било невъзможно да се изразят математично движенията и разните мирови промени. Като научно средство за обяснение само на някои мирови явления през този период е служила геометрията.

Втория период почва от епохата на Нютона и Лайбница до днес, когато вече е постигнато, посредством висшият анализ, органичното разбиране на природата. Под влиянието на висшият анализ се измениха нашите схващания за мировите промени; сѣ под същото влияние астрономията и механиката получиха научна форма.

Но известно е, че големите научни открития са плод на цяла редица предварителни работи. Още Аристотел посочва примери, от които ясно се вижда приложението на математиката за изучване на движенията. Това изучване е ставало с помощта на пропорциите. Значи, корените, за приложение на математиката към изучване на движенията и мировите промени, лежат още в дълбоката древност; първите зари на това приложение неясно са очертавали в умовете на мислителите през епохата на Аристотеля.

Много по-късно се явиха Кеплер, Кавалиери, Ферма, Робервал, Декарт и др., които с математичните си трудове допринесоха много за назряване идеите за приложение на математиката в изучване обектите на естествознанието. Тези идеи през 17-то ст. бяха реализирани от Нютона и Лайбница, които положиха здрави основи за развитие на висшият анализ; те са и първите творци на теорията и непрекъснатостта. Тези идеи са: метода на безкрайно-малките величини и теорията за функциите — моста, посредством който се минава от чистата математика към научното естествознание. Тези идеи са основите, върху които Лайбниц в: „Nova Methodus pro maximis et minimis itemque tangentibus, quae nec fractas nec irrationales quantitates moratur et singulare pro illis calculi genus“, а Ню

тон в: „Philosophiae naturalis principia mathematica“ дадоха първите начала на диференциалното и интегрално смятане — двете могъщи основи, върху които отпосле се съгради грандиозното здание на висшият анализ. В тия творения понятието за функция изникна в творческата мисъл на Нютона и Лайбница като *отношение между отношения*, т. е. променлива величина, изменението на която зависи от изменението на други променливи величини. Значи променливата величина, която се изменява независимо или зависимо от изменението на други величини, след Нютона и Лайбница стана основна идея в математиката, а последнята — наука за теорията на функциите. След това откритие цялата математика получава онова единство, което днес наблюдаваме да царува в нея; стана главна помощница за научното обоснование на движенията и мировите промени—съвременния висш анализ се яви носител на велики научни открития. Математиката стъпи в нова ера на спокойна и последователна разработка на проблемите, които ѝ завеща Нютон и Лайбниц.

Днес е установено, че много природни явления обладават свойството „необходимост“; както узнахме, това свойство обладават и математичните истини. Тази необходимост царува в двата големи отдела, на които се разпада цялата вселена — „царството на битието“ и „царството на нормите“[1]), както казва Риккерт. След това установяване, математичния метод в естествознанието си постави за цел да сведе всички явления, които наблюдаваме в природата, към движение на материята (на една материална точка); освен това, да изрази законите на тези явления чрез математични формули и уравнения[2])—съвременен идеал на много натурфилософи[3]) за разбиране на мировите явления, т. е. математичното разбиране на мировите промени стана съществен предмет на съвременната наука. Значи, връзката на математичните дисциплини и науките, които изучават мировите промени, се яви ръководящ фактор на мисълта. Всеки, който е изучавал съвременната механика, знае, че механичното разбиране на природата става с помощта на математиката. Много сполучливо Леонардо да Винчи казва, че: „механиката е рая на математичните науки, защото в нея се намират плодовете на математичните знания“.

Чистите математични истини дадоха възможност за откриване общите механични принципи, значението на които е огромно за съвършенството на човешките знания и развоя на съвременната човешка култура. Когато: Галилей математично формулира законите за падането на телата и

[1]) Rickert: „Gegenstand der Erkenntniss“.

[2]) Михаил Петрович: Елементи математичке феноменологије.

[3]) Ернест Мах, Оствалд, Кайзерлинг, Наторп. От тях едни са под влиянието на Канта и Хегеля, а други — на Бергсона.

положи началото на динамиката; Лагранж изрази принципа на виртуалните скорости и установи общото основно уравнение на статиката в аналитичната механика, а Пуансо разшири основните понятия в механиката, — учените почнаха да виждат идеала на научното естествознание в изучване движенията, силите и изразяване взаимните им отношения чрез уравненията на математиката. Днес истините и методите на висшият анализ, аритметиката, геометрията и теорията на вероятностите, напълно се прилагат за изучване мировите явления, в зависимост от това, дали последните се развиват по неизменно постоянни закони (непрекъснатост); или не се подчиняват на такива закони (прекъснатост); или пък обладават свойството „случайност". Следов., истинското (научното) изучване обектите на естествознанието става от съвокупното приложение на тези три големи отдели на математиката: висшият анализ, аритметиката и теорията на вероятностите.

В творенията на Нютона този идеал е намерил пълно отчетливо изражение; той пръв формулира съотношението между движенията и силите, като установи знаменития закон за всемирното притегляне в една формула, която обосновава движенията на небесните светила и земните предмети. Друг блестящ триумф на математичното естествознание представлява откритието на планетата Нептун от Леверрие и т. н. Днес математичното естествознание продължава да прониква в по-нови и нови области, предсказва ни прояви, от които ясно се вижда онова съгласие, което съществува между продуктите на човешката мисъл и обективното битие, както и увереност в математичните методи, които опростяват и улесняват разбирането на действителността.

Тази ценна придобивка на естествознанието роди идеята за преработка понятията на логиката, в хармония с най-новите методи на математиката.

Изясняването на математичните истини влияе много за изясняване механичните въпроси, а от тук, за дълбокото и всестранно изучване физиката, астрономията, химията и всички науки, които се основават на измерението и изчислението.

Съвременния висш анализ намери в тия науки най-разнообразни и обширни приложения; на него те дължат и онова съвършенство, на което те днес се намират; чрез него в бъдаще всички природни процеси ще се обясняват с механичните закони на движението и равновесието. „Благодарение пак на висшият анализ, казва руския математик Н. Бугаев, можем да си обясним, защо химията се стреми да се постави на чисто физична, а физиката на чисто механична основа"[1]).

---

[1]) Н. Бугаевъ: Математика какъ орудіе научное и педагогическое, стр. 17.

Идеята за непрекъснатостта на мировите явления ускори развитието на астрономията, небесната механика и свързаните с тях практически въпроси на геодезията, географията и мореплаването; тя почва да прониква в биологията, психологията и социологията. С непрекъснатостта се обясняват само част от мировите събития. Психичните процеси, напр., не се подчиняват напълно на този закон, понеже не беше известно, че има научни въпроси, които допускат няколко решения, подобно на функцията, която получава няколко значения за всяко произволно значение на независимата променлива. Така, на всяко дадено впечатление отговаря определено усещане, но на дадено усещане могат да отговарят няколко впечатления. Днес, дето е неизвестен закона на някое явление, там отговор дава теорията на вероятностите. Тази теория се прилага в сферата на много сложните явления, каквито са социалните.

Н. Начов.

Българското училище св. Кирил и Методи на Фенер в Цариград до 1877 год.[1])

XXI
ICN 5-6
(5-6/1924)

В по-сетнешните години на нашето възраждане училищата в България се размножавали все повече и повече. Обаче, за по-голяма наука, мнозина българчета отивали да продължат учението си в Цариград, Русия, Румъния, Сърбия.

В разните училища на обширната турска столица са се учили следов. много българчета, които съдбата—майка рождена за едни, мащеха за други – била отнесла там. Те били от разни градове, съсловия и материално състояние. Имало доста македончета при бащите си градинари, млекари, хлебари и пр. Те всички, като чъврсти пчели по цветна морава, се били пръснали из Цариград да събират наука, та един ден да бъдат полезни и на себе си, и на отечеството си. Младежкото им въображение рисувало пред взорът им обайно бъдеще. Те обръщали внимание на всички свои учители по своето трудолюбие и отлично поведение. После мнозина от тези ученици станаха добри синове на отечеството по разни професии. В цариградските училища се учиха и двама видни български революционери в 1876 год.: Георги Ив. Измирлиев и Тодор Л. Каблешков.

---

[1]) Във в „Право" VI. 38 (от 30. XI 1871) ред. Ив Найденов казва, че отдавна събирал градиво да напише при благоприятно време историята на българската черкова и на училището. Тази история не е напечатана. Дали не ще се намери в оставените след смъртта на Найденова ръкописи ?

В много цариградски училища — наши[1]) и инородни — са се учили бѫлгарчета, но аз искам да поговоря сàмо за бѫлг. училище на Фенер. И до сега то буди у мнозина мили спомени. Фенер бил бѫлгарския просветен центѫр: там били още бѫлгарската черкова, метоха, залите на бѫлгарското читалище, на Бѫлг. благодет. братство „Просвещение“ и пр.

Казаното училище се помещавало в метоха. То било основано в 1857 г. От начало, па и после дѫлго време, то се разделяло на основно (взаимо) и главно (класно). Обикновено в основното имало 3 отделения, а в главното в разни времена—разен брой класове, обикновено 3.

Учители в училището знаем: П. Р. Славейков,[2]) архимандрит Партени Зографски (от Дебѫр, свѫршил духовна академия в Москва, по-рано бил учител в богословското училище на о-в Халки и сетне Полянски и Нишавски епископ),[3]) Иларион Макариополски, Ив. Найденов,[4]) Т. С. Бурмов (в 1860),[5]) дякон Григори (напр. в уч. 1863—1864, 1864—1865, 1865—1866, 1866—1867,[6]) главен учител и управител, сетне русенски митрополит), Стефан п. Николов Изворски, пак П. Р. Славейков, пак Ив. Найденов (напр. в уч. 1868—1869 и 1869—1870),[7]) Апостолиди, Константин И. Тѫрновски (Попов, от март 1869 до юли 1870), Д. М. Коларов (напр. през уч. 1870 — 1879 г.), Д. В. Македонски (през уч. 1870—1871), пак Т. С. Бурмов, Димитѫр Павлов, главен учител (напр. през уч. 1870—1871), Т. Н. Шишков (напр. през уч. 1871—1872) и най-после Н. Шишеджиев (1874—1878). През уч. 1875—1876 г. за малко бил учител и Трайчо Китанчев.

За много учебни години липсват други данни за училището: имената на настоятелите, изразходваните суми, броя

---

[1]) В Айналѫ чешме (Пера, по-рано в Касѫм-паша и Татавла), Ванга, Топ-капия, Орта-кйой и Кум-капия.

[2]) Спомощник от Цариград на кн. Тѫрговско рѫководство прев. А. П. Гранитски. Цариград. 1858: П. Р. Славейков, *учител в бѫлгарското училище*.

[3]) Учител през януари 1858 (Ц. вестник, г. 8, № 362, от 18. I с. г.). Седял до 29 X. 1959 г.

[4]) Учител през дек. 1859 до май 1860 (в. Бѫлгария, I. 38, от 12. XII 1859 и Бѫлг. книжици, г. II, кн. I май, 1860, стр. 5)

[5]) Бѫлг. книжици г II. кн. I май, 1860, стр 5 Бурмов бил управител на училището и в сѫщото време и редактор на казаното списание. Училището имало 4 класа. Бурмов преподавал руски език, аритметика (по Бѫлг. аритметика на Кѫнчо Кесаров Сахатчиоглу, Ц-град. 1859) и география (по Математическа география, прев. Ив. Андреев Богоев= Богоров. Одеса. 1842 или по Кратка география от сѫщия. Букурещ 1851. В класа на Бурмова (най-горния) имало особени учители по френски, турски и гръцки. Другите класове били натрапени Ив Найденову. Той преподавал бѫлгарски, френски, турски и гръцки на всичките заедно: иначе, нямал физическа вѫзможност.

[6]) В последната година той вече е архимандрит.

[7]) В споменатото преди малко Тѫрговско рѫководство (1858) той е означен певец при бѫлг. черкова.

на учители, ученици и класове, програми, учебници и пр. Училищната архива е изгубена.

Вѫв в. „Време“ (Цариград) I. 8 (от 25. IX. 1865) се казва, че по молба на училищното надзирателство д-р Каракановски сѫставил по-добра и по-приспособима програма за новата уч. 1865 — 1866 г. В сѫщия брой се споменува училищен настоятел Г. Моровенов.

Както е известно, на 28 февр. 1870 г. била вѫзстановена бѫлгарската екзархия, и тя почнала да се урежда. Сега бѫлгарското просвѣтно дело минало, по право, в нейни рѫце, и всеки очаквал да се подобри по-много*).

Вѫв в. „Право“ V. 38 (от 16. XI. 1870) се казва, че от начало на новата учебна година в главното училище имало двама учители: Коларов и учителя по френски и турски, но училищното надзирателство пожелало да се издигне училището, та повикало от Щип за главен учител Димитра Павлов. Той вече бил пристигнал в Цариград и почнал работата си. — Но Д. Павлов не седял дѫлго време. В училището Бѫлг. благод. братство Просвещение подддржало 12 ученика; поради това то пратило тричленна комисия да присѫтствува на годишният изпит на 18 юлий 1871. Вѫв в. „Македония“ V. 30 и 31 (от 27. VII и 3. VIII с. г.) комисията разправя, че учениците слабо отговаряли и училището било западнало. Тя обвинява и едночленното настоятелство — Г. Моровенова и учителя Павлова. Вѫв в. „Право“ VI. 25 (от 16. VIII. с. г.) и редакцията признава донякѫде това, не вини само уч. Павлова, който се бил нагѫрбил с работа не по силите му. Редакцията вярва, че сега архиерейския сѫбор и мирските членове на привременния сѫвет щяли да се погрижат да уредят всички бѫлгарски училища.

Изложението на казаната комисия подействувало. Скоро смесения сѫвет се сѫбрал и разисквал да се подобри положението на училището. Пѫрвата мярка била тази: освен Моровенова, в настоятелството влезли: Н. Михаиловски, М. Д. Балабанов, д-р Хр. Т. Стамболски и Г. Груев. На 22 авг. новото настоятелство — в пѫрвото си заседание при екзархията на Орта-кйой — разисквало, как да се намерят нови приходи за училището и да се повика за главен учител вещо лице, па разгласило и чрез в. Македония, че го дири

*) Чл. 110 от екзархийският устав гласи, че екзархийския сѫвет трябва: да се грижи да се уредят добри по-горни училища вѫв всички епархии на екзархията и при бѫлгарския метох в Цариград, да се подобри и развие бѫлгарският език и книжнина, да уреди народна печатница и народен вестник, да вѫвежда добри научни и нравствени книги, да поставя добри учители в училищата, да основе висше богословско училище и да изгради нова черкова и екзархийски дом. (в. „Право“ V. 49, от 1. II. 1871 и чл. 98 и 133 в прибавения кѫм сп. „Читалище“ IV (1874) стр. 28—29 устав.

(Македония V. 33 и 34, от 2 и 24. VIII 1871 и „Право“ VI. 26, от 23. VIII).

И наистина, в началото на уч. 1871—1872 г. за управител дохожда Тодор Н. Шишков, дотогаз директор на бѫлгарските училища в Тѫрново. Той бил ученик на Н. Михаиловски, учил се в Париж и Прага и минувал за един от най добрите бѫлгарски учители. Училището се отворило чак на 3 окт. Шишков дѫржал реч (напечатана в сп. „Читалище“ II. 109—115). В училището имало всичко 50 ученика.

За новата учебна година била изработена следнята програма за петгодишен училищен курс.

I год. Свещена история (ветхи и нови завет), прочит бѫлгарски и черковнославянски, бѫлгарска граматика (I ч.), общи понятия от география, аритметика (до именованите числа) и краснописание.

II год. Катихизис, бѫлгарска граматика (другите 2 ч.), черковнославянски език (превод с граматиката I ч.), начала от френски и турски езици (упражнение в четене и превод), политическа география с подробно описание на Турция, обща история (стара с вѫведение в историята), аритметика (теоретическа и практическа) и линейно рисуване.

III год. Бѫлгарски език (теория на словесността I ч. стилистика), черковнославянски език (граматика и превод), френски език (граматика I ч. и превод от Телемаха), начало от турско-арабска граматика, математическа и физическа география, обща история (средня), аритметика (до края) и начална алгебра до логаритмите, зоология и линейно рисуване.

IV год. Бѫлгарски език — (проза и поезия), черковнославянски език (превод, сѫчинение и правопис), френски език (граматика, превод и теми), турски език (граматика, превод и писмо), география (повторена цялата), бѫлгарска история, геометрия (планиметрия), естествена история (общи познания от ботаника и минералогия), част от елементарна физика с изчисления, линейно рисуване и нравствено богословие.

V год. Бѫлгарски език (извод от историята на бѫлгарската литература), черковнославянски език (разбор от разни писатели и теми), френски език (теми и разбор на френски класици), турски език (повтаряне граматиката, превод и теми), геометрия (стереометрия с геодезия), обща история (нова и сѫвременна), елементарна физика (до край), кратка политическа икономия, диплография (теоретична и практична), писмени упражнения на бѫлгарски, френски и турски и педагогика.

За новата учебна година учители в класното училище били трима и щяло да има само 3 класа. Линейно рисуване за пръв пѫт се вѫвеждало. Всяка сѫбота вечер всички ученици се сѫбирали заедно и се упражнявали. Гимнастика имало по 1 час седмично — в четвѫртѫк след обед, и 2 ч. чер-

ковно пение, по ноти — пак в четвѫртѫк и в сѫбота след обед. Бил предвиден и грѫцки език, но сѫмо за ученици, които се готвели за тѫрговци; сѫщо и педагогика и черковно пение били задѫлжителни за ученици, които се готвели за учители („Македония“ V. 43, от 25. X. 1871).

Но Шишков не останал за дѫлго в училището. Защо и кога точно напустнал — неизвестно. По-сетне и при всички реформи училището не вѫрвяло добре. В уводна статия вѫв в. „Напредѫк“ IX. 9, от 28 IX 1874 се изказва сѫжаление за това и желание да се преустроело то в по-висше.

За да можело да снабди по-скоро всички бѫлгарски села около Цариград с училища и учители, благодет. братство Просвещение поддѫржало в четирекласното училище (ко га управител бил Шишков) 15 — 20 бѫлгарчета от казаните села (Ив. Г. Говедаров, Копривщица . . . стр 42—43).

Училището се отваряло в начало на септември, а годишните изпити начевали в неделя, средата на юлий, понякога и кѫм края му, и ставали тѫржествено. За тях настоятелството известявало чрез вестниците Македония, Право, Турция и пр. и канело родолюбците бѫлгари. Присѫтствували и владиците и често и мнозина бѫлгари тѫрговци и занаятчии от всички краища на Цариград. Понякога бащи— градинари, хлебари и др.—вѫзрадвани от успеха на чадата си, плакали в умиление и искали да целуват ръце на настоятели и учители. Понякога на изпита присѫтствували и грърци, арменци, евреи, па и турци— да видят успеха на скромните бѫлгарчета.

Ще спомена за някои изпити.

В 1864 г. изпита почнал на 19 юлий. Присѫтствували владиците Пловдивски и Преславски и мнозина почтени тѫрговци и учени („Гайда“, II. 4, от 25. VII с. г.).

В 1866 той почнал на 17 юлий. Присѫтствували Иларион Макариополски, Панарет Пловдивски и Партени Полянски и мнозина други свещеници, тѫрговци, учени и много народ. Всичките не могли да се поберат в изпитната зала (тази на Бѫлг. читалище, над храма), та мнозина стоели прави вѫн, натрупани до стените да слушат. Най-пѫрво дякон Григори Хилиндарски, управител на училището, дѫржал дѫлга реч, в която говорил за много работи. От нея узнаваме следнйото: ученици имало 40. Те отивали добре, ала онези от III и IV класове малко били се ползували от уроците, защото били лишени от математическите предмети, пак и посилните постѫпили в военно-медицинското училище; но вече училището се било снабдило сѫс специалисти учители, та щяло да има такѫв и по математика. Не трябва вече да се натоваря един учител да преподава няколко предмета. Понеже повечето ученици били странни и бедни и живяли в нехигиенични стаи, то надзирателството решило да ги прибе-

ре да живеят в училището (метоха). Училищната библиотека била още малка. В нея били подарили книги: един архимандрит, Петър Берон (с̀чиненията си), митрополит Авксенти, К. Райнов, Ив. Богоров и мнозина други. В библиотеката имало книги и от „недоцелялата“ библиотека на учения българин Мутев. Гостите останали много доволни от успеха на учениците, особено от този на 3-те девойчета. И в другите училища нашите българчета се учели добре. Учебната година траяла от 1 септември 1865 до 14 юлий 1866 („Гайда“ III, 13 от юлий 1866 и в. „Време“ I. 49 от 23. VII с. г. и II 4 и 5).

В 1867 изпита почнал на 16 юлий. Управителя на училището Григори, сега вече архимандрит, пак държал реч. Изпита се продължил и на другия ден, а на 20 юлий (Илинден) били раздадени наградите на учениците. И сега пак гостите останали доволни от успеха на учениците („Македония“ I. 34 от 22. VII. 1867).

За годишният изпит в 1869 г. подробно се разправя във в. „Право“ IV. 23, от 2. VIII с. г. Той почнал на 27 юлий. Присъствували синодните владици и други родолюбци българи. Дописника (или, по право, сам редактора) казва, че, като гледал скромното българско училище, мрачни мисли го притиснали. Тъжно впечатление му направила липсата на първите богаташи и образовани българи, когато пък, напротив, гръцките първенци заедно с патриарха тичали на купове вредом из Цариград да насърчат народното образование. Това обстоятелство показвало, че у българите още не било тъй развито народното съзнание и честолюбие. В начало на изпитът учителят Ив. Найденов (той е и редактор на в. „Право“) държал реч. Тя цяла е напечатана. Дописника прибавя, че по-рано, едвам училището било почнало да се урежда, и се снабдило с няколцина учители — гръцкото духовенство с една плесница го повалило наземи: заточени били неговите попечители и покровители Иларион Макариополски и Авксенти Велешки, учителите напустнали, и учениците се пръснали. В 1863 и надзирателството било поуредило училището, ала то пак още куцало. Учениците през всяко време на годината идели и напускали. В начало на уч. 1868 — 1869 г. в 3-те класа имало 50 ученика, а до краят ù останали всичко 35. Дописника казва, че в Цариград се учели 200 българчета в разни училища.

На главният изпит на 18 юлий 1871 били се стекли много българи от всички краища на Цариград. Те се любували на бълга̀рският архиерейски събор, на народните представители, на първенци и на разни други съсловия. В начало на изпита главният учител Димитър Павлов казал реч за просветата и напомнил на архиерейския събор и на народните представители, че в Цариград било вече нуждно бълга̀рско училище, което наистина да служи за център на народното образова-

ние. Панарет Пловдивски отговорил, че народния сѫбор заедно с архиерейския бил взел под внимание това вече толкоз пѫти изказано желание и че централното училище щяло скоро да се издигне с народна помощ, стигало сѫмо всички да работят задружно и сѫгласно. Определения за него ден изпит се свѫршил до обед, и сѫбраните се разотишли. (В. Право. VI. 21, от 19.VII с. г. статия: Фенер). За този изпит и по рано споменах нещо, ала сѫвсем друго. — В казаната статия се разправя и за една случка него ден. Тя била дошла след оттеглянето на патриарх Григория VI от постѫт и много смутила бѫлгарите. Току-що се бил разотишѫл народѫт от изпита, 5—6 гѫрци слезли с лодка на брега до черковата, влезли в дворѫт и с вик и най-гнусни против бѫлгарите псувни нападнали учениците, а после — и когото бѫлгарин срещнали. Двама-трима странни бѫлгари словослагатели от печатницата в метоха се сборичкали с тях. Един грък, с нож в ръка, погнал един словослагател. Бабата гѫркиня, която готвяла и перяла учениците, се препречила и тъй словослагателят избягал, но гѫркѫт я наранил в ръката. Няколцина други бѫлгари припнали за заптии на фенерския пост, но, докле тези да пристигнат, гѫрците избягали, ала пак заптиите уловили двама от тях в лодката до брега. Отведени на поста, тези изказали другарите си, и полицията тръгнала да ги дири.

В 1872 г. годишният изпит почнал на 20 юлий и траял 4 дена. Учениците от класното училище били всичко 14 души и разделени на 3 класа. В пѫрвите два дена те били изпитани по закон божи (свещена история и катихизис), бѫлгарски език и черковнославянски с граматика и словесност, аритметика, алгебра, география и космография. Учениците от основното училище били всичко 19 и разделени на 2 отделения. Те били изпитани на третия ден по прочит и писане, кратѫк закон божи и кратка аритметика. В четвѫртия ден, неделя, учениците от класовете били изпитани по френски език и турски, обща история (стара и средня), естествена история (зоология), предварителни познания по физиология и линейно рисуване, — и били раздадени наградите (Македония, VI. 18, от 25. VII с. г.) — Вече този изпит е станал, кога Т. Н. Шишков бил управител на училището.

Вѫв в. Век. I. 29 от юлий 1874 е напечатана речта, която Панарет Пловдивски казал при годишният изпит на 20 юний с. г.

Почин да се празднува 11. май, деня на славянските просветители св. Кирила и Методия, бил даден у Бѫлгарско в 50-те години на миналия век и добре използуван от учителите, за да се поддигне народното сѫзнание у поробените бѫлгари. И цариградските братя, винаги отзивчиви на всяко народно дело, подели с ентусиазѫм, чрез сѫдействие на Г. Кръстевич, идеята. Тъй 11. май станал за всички бѫлгари

най-голям народен праздник. Бѫлгарите могли да празднуват смело и доста шумно пред турските власти паметта на двама монаси.

В Цариград за пръв пѫт 11. май бил празднуван, и тържествено в 1857 г. у бѫлгарската черкова св. Стефан и св. Иван Рилски на Фенер. Била казана и реч, от кого? неизвестно. Тя е напечатана във вестника. Редакцията хвали родолюбците цариградски бѫлгари и отбележва това, та наврел бѫлгарите да почнат да празднуват казания голям праздник (Цариград. вестник, № 329 от 18.V. 1857). И после в Цариград 11. май бивал празднуван всяка година все по-тържествено.

Особено тъй бил отпразднуван в 1860 г. Нека си припомним, че само 40-ина дена се били изминали, откак името на гръцкия патриарх не било споменато в литургията на Великден в бѫлгарската черкова (на 3. апр.). Него ден много народ се бил сѫбрал в черковата. Служил Иларион Макариополски с трима свещеника и двама дякона. Т. С. Бурмов, редактор на сп. Бѫлгарски книжици, казал реч, напечатана после в Ц. вестник и в казаното списание. След литургията сѫбрали се търговци и еснафи и били избрани 6—7 миряни, които заедно с Илариона и Авксентия Велешки да разглеждат духовните дела на бѫлгарите. Известява се, че до тази смесена духовно-мирянска комисия да се отнасят бѫлгарите. Били разгледани и други важни въпроси: да се поддигне училището на Фенер, като се въведат за изучване и други предмети, да се увеличи учителския персонал и да се изнамерят материални средства за поддържането му (Ц. вестник № 483 от 14 V с. г. и Бѫлгарски книжици ч. II, кн. I за май с. г. стр. 9—16 и приложението Съвременна летопис стр. 5. Вж и в. Бѫлгария. II. 60, от 11.V. с. г.).

На 1866 г. училищния праздник 11. май почели с присъствието си Иларион Макариополски и още мнозина бѫлгарски първенци и много народ от Цариград. После на Петдесетница училищните епитропи дали в чест на миналия праздник угощение на учителите и на всички ученици в местността Байрям паша. Вечерта, кога се връщали, учениците пели султанската песен (Гайда. III. 9, от май с. г.). В статията редакцията изказва съжаление, че и нея година македонците бѫлгари още оставали равнодушни към празднуването.

На 1867 г. още от вечерта срещу 11. май бѫлгарската черкова и училището били окичени със зеленина и цветя. Над черковната врата била турена иконата на св. Кирила и Методия с разкошен венец. Минувачите се спирали и очудено гледали. Сутринта бѫлгарите от островите, Босфора, Пера и отвред на Цариград — работници, еснафлии и търговци—изпълнили храмът и двора. Имало и жени. При службата архимандрит Григори казал реч за праздника. После имало и литания в дворът и водосвет, при който било изпято

многолетствие за султана. Иларион Макариополски приемал посещенията в метохѫт и всички му целували рѫка и му честитили. Сѫплеменните православни общини били пратили в храма представители, за да поздравят празднуващите. През денят училищното настоятелство пак дало угощение на учителите, на гостите и на някои млади бѫлгари вѫв веселата долина на Сладките води до Златни рог — в местността Силихтар. Угощението се почнало с бѫлгарски народни песни, последвани с наздравици и бурни рѫкоплескания и се свѫршило до кѫсно с бѫлгарски хора. Около бѫлгарската черкова пѫк друга компания почнала от вечерта своите увеселения, песни и хора̀ и те продѫлжили до среднощ. Освен учениците от Фенер, в черковата присѫтствували и бѫлгарчетата от военно медицинското училище. Онези пѫк от английското училище на Бебек (новото здание на Р. колеж още не било направено) ходили в Орта-кйой и целували рѫка на Илариона Макариополски (Македония. I. 24, от 13.V. с. г.).

В 1870 г., кога сѫс султански ферман била вѫзобновена бѫлгарската самостойна иер рхия, 11. май бил отпразднуван още по-шумно и радостно, както това е описано вѫв в. Право V.12. Многоброен народ от разни сѫсловия и от всички точки на столицата се бил стекѫл в черковата. Служили владиците. След отпуска, те, пѫрвенците бѫлгари, и много народ отишли в метоха. Там Г. Моровенов, представяващ учил. настоятелство, радостно причаквал гостите и приемал поздравите, а в черковния двор и вѫн се били сѫбрали на купове други бѫлгари и се веселили. Сладките звукове на свирки и гайди огласяли вѫздуха. Другородците казвали, че никога до тогаз бѫлгарите не били празднували тѫй тѫржествено 11. май. След обед Бѫлгарското читалище пак дало угощение на старейте от общината в местността Силихтар.

Ала славно и с небивал до тогаз ентусиазѫм бил отпразднуван 11. май на 1872 г. — тогаз веч бил избран бѫлгарският екзарх. С този праздник сѫвпадал и друг, еднакво знаменит: провѫзгласяването бѫлгарската независима иерархия. На 10. сѫщи малката на глед, но велика с делата си, бѫлгарска черкова на Фенер привличала вниманието на проходещите. Черковните врата, тези на метохѫт и прозорците и балкона му били окичени с дафни и венци от рози и други майски цветя, сѫщо — и с ликовете на св. Кирила и Методия и на султана. — Рано на следната сутрин, още щом се пукнала зора, черковата, дворѫт и широките откѫм Фенер и Балат улици били вече пѫлни с народ, който чакал да посрещне своя нов архипастир. Него ден имало да се извѫрши велик тѫржествен акт и екзарха да служи за пръв пѫт. Около 11 часа по турски се показала отдалеч да влиза в Златни-рог лодка, карана сѫс шест весла и която носела Н. Блаженство Антима. След нея вѫрвяли други три, в които

били синодните владици и другото духовенство от Орта-кйой. Екзарха пристига, шумно акламиран от множеството, благославя го, влиза в черкова и се вѫзкачва на владишкия трон. Певците запяват. После слиза от трона, целува иконите и облича одеждите си и службата почва. Иларион Макариополски, Панарет Пловдивски и Иларион Ловчански и архимандритите Григори и Виктор (Нишки) заедно с екзарха служат. Толкоз много народ имало в храма, че някои се качвали вѫрху рамената на други, за да видят екзарха. След като бил изчетен апостолѫт, архимандрит Григори прочел акта, с който била провѫзгласена бѫлгарската черкова за независима. След евангелието Н. Блаженство дѫржал реч, в която разгледал християнските добродетели на славянските апостоли и благàта, които се очаквали от вѫзобновената екзархия. В литургията екзарха споменал „всяко епископство православних“, владиците — св. синод, пѫк архимандритите — екзарха. След отпускѫт екзархѫт извѫршил водосвет в черковния двор и после отишѫл в метоха. Там веч се били сѫбрали бѫлгарските пѫрвенци. След малка почивка, управителя на училището Т. Н. Шишков казал реч.[1]) Учениците изпяли няколко училищни песни. След това екзарха благословил народа, качил се в нарочно приготвена каляска и владиците — в други две и всред гръмки и продължителни ръкоплескания отминали — отишли в дома на Хр. П. Тъпчилещов, дето обядвали. След това те пак се вѫрнали в черковата, после влезли в лодките и отпѫтували за Орта-кйой. — През всичкото време народѫт играел разни народни игри в черковния двор и на пѫтя пред метоха. За да се избегне всеки смут от гърците, министѫра на полицията бил изпратил да пазят 40—50 заптии под заповед на драгоманина на полицията.

Бѫлгарското училище на Фенер поддържала бѫлгарската цариградска община, като взимала и от черковните приходи и получавала и частни малки помощи. Г-н Н. Шишеджиев казва, че училището получавало някаква субсидия от Русия. Общината избирала и училищното настоятелство. Кои лица в разни времена са го сѫставяли, неизвестно. Дълги години настоятел е бил Гавриил Моровенов.

Още по-рано Хр. П. Тъпчилещов бил дал една от къщите си на Фенер за жилище на учениците бѫлгарчета и по 10 лири турски месечно за храна тям. И Г. Ив. Золотович бил дал 10 лири (Турция. II. 48, от 4.VI 1866).

В. Македония, I.20, от 15.IV. 1867 бележи, че, кога сръбския княз Михаил Обренович бил в Цариград, подарил на бѫлгарското училище вѫв Фенер 100 австрийски жълтици. Княза бил подарил и на гръцкото училище в Галата 25 лири.

[1]) Двете речи: на екзарха, казана в храмѫт, и тази на Шишкова са напечатани вѫв в. Право. VII. 10, от 15.V с. г.

По едно време при училището било основано и неделно училище. Вѫв в. Македония V.11, от 16.III 1871 Д. Павлов и Д. В. Македонски обаждат, че по желание на училищното настоятелство, замолено от някои ученолюбиви младежи, учителите от казаното училище почнали да преподават от 7. март и неделни уроци на еснафски деца и на други. Уроците траели по 2 часа преди обед всяка неделя.

При бѫлгарското училище на Фенер била сѫставена на 4. апр. 1874 г. ученишка дружина Братска обич. Тя имала и печатан устав.*) Кѫм уставѫт е прибавен и правилник. И двата било одобрило училищното настоятелство. Печата на дружината бил елипсичен, наоколо думите: Бѫлг ученическа дружина в Цариград 1874—в средата птица (орел?) с разперени криле и около нея лента с думите: Братска обич.

Дружината била под надзор и закрила на Бѫлгарското читалище в Цариград (чл. 1). Целта ѝ била: а) да употребяват учениците бѫлгарчета от цариградските училища свободното си време вѫв взаимно умствено и нравствено развитие чрез прочитане книги, разказване и разискване; б) да си сѫставят постепенно и, доколкото се може, библиотека, от която да могат да взимат те книги за прочит, и в) да разпространяват пѫрви знания между цариградските бѫлгарчета от разни занятия (чл. 2). Годишния членски внос бил 52 гр., изплащани по грош всяка седмица. Още всеки член, кога се записвал, плащал половина бяло меджидие (10 гр. сребро) (чл. 5). Настоятелството на дружината се сѫстояло от: председател, писар, сѫкровищник, книгохранител и помощник — всички служещи безплатно (чл. 9). Главното годишно сѫбрание ставало на Благовещение (25. март) (чл. 18). Всяка неделя и празник след черковният отпуск членовете трябвало да се сѫбират за прочитане, сказки и разискване (чл. 20).

Устава на дружината е напечатан и в сп. Рѫководител на основното учение (приложение кѫм сп. Читалище, г. IV (Цариград) бр. 14 от 15.VII. 1874, стр. 218—220. — Редактора на Рѫководител казва, че дружината била отскоро сѫставена и че ревностно изпѫлнявала устава. Той три недели наред бивал в бѫлгарската черкова на Фенер и всякога виждал на училищните чинове 50-ина бѫлгари момци и мѫже от разните еснафи в Цариград и на които членовете на дружината показвали да четат и да пишат.

На 13.II 1876 г. в театѫр Франсе' (на Пера) дружината представила за пѫрв пѫт една драма (в. Напредѫк. X. 80, от. 7.II. с. г.).

София, 20.IV 1922 год.

---

*) Устав на Бѫл ученич. дружина „Братска обич" в Цариград. Цариград, в печатницата на „Левант Таймс". 1874. 8⁰ м. 12 стр.

Ив. Пастухов.

Педагогическите възгледи на Александър Екзарх.

Епохата на българското възраждане е съпроводена не само с подем за духовно и политически независим живот. През нея се забелязва усилено напрежение на мисълта, която дири да се ориентира във всички области на човешкото знание, във всички придобивки на техника и изкуства. Българската младеж, която от 30-ях и особно от 40-ях години на 19 в. тръгнала из чужбина за просвета, искала да узнае всичко, що създал културния свят, и да го пренесе между своя народ, за да попълни онази празнота, която оставило в него дългото петвековно робство. Историята на нашето възраждане ще има тепърва да разкрива и да изнася разностранните насоки, по които се лутала мисълта на жадния за знания и просвета български ум. Тя ще има да посочи и ония ценности, до които тази мисъл се е добрала, ония възвишени планове, които са въодушевявали, онези здрави и плодотворни наченки които е набелязала. Проникнатия с висок идеализъм дух на тогавашния българин—интелигент е стигал често пъти до такива заключения за преустройство или обнова на разните страни от живота на българина, които могат да послужат и сега за идеал на едни действително народополезни стремежи. Без да засягаме други страни от мисълта и усилията на нашите дейци от възраждането, ние искаме да изнесем ония планове за учебно възпитателно устройство, до които е дошел в средата на 40 ях години от 19 в. Ал. Екзарх, и то да ги изнесем така, както те са намират в непроучената още и не публикувана негова архива, съхранявана в отдела за възраждането при Народният етнографически музей.

Името на Екзарха се потъмни през 50-ях и 60 ях години, когато той разполагаше току-речи безконтролно с отпущаните от Русия суми за издръжка на български училища и когато чрез „Цариградски вестник“ зае една нещастна позиция по църковния въпрос. Но Екзарх е един от онези наши редки дейци на доосвободителната ни епоха, които първи са направили опит да запознаят непосредно ръководните лица на великите европейски държави, а именно тия на Франция, Англия и Русия, със съдбините на българския народ и които са търсили подкрепата на тези лица, за да се облекчи българската участ. Той имал възможността да пропътува и да се учи в няколко външни държави и да усвои няколко чужди езици. Като стипендиант на турското правителство в Париж, той бил студент по математика и по медицина. Изглежда, че Екзарх не завършил нищо от тези факултети, но затуй пък той влязъл в по-близки връзки с у-

правляващите френски среди. Вероятно не без негово влияние френското правителство прати из Турция през 1841 год. известния Бланки, съпроводен от самият Екзарх, да проучи на мястото източника на българските въстания в Нишко и Пиротско, както и средствата, с които турците ги потъпкаха. Плод на тези проучавания бе прочутото съчинение на Бланки, с което се даде първия силен тласък на българския въпрос пред европейската дипломация. След като се завърнал в Париж, Екзарх продължил своите сношения с френските държавници, влязъл във връзки с някои англичани и с тяхно посредство си издействувал среща с тогавашният английски министър Аберден, при когото ходил лично в Лондон. След туй той ходил в Петроград, връщал се пак във Франция и се установил най-сетне в Цариград, гдето наскоро в 1848 г. приел „Цариградски вестник" от Богорова и го редактирал до 1862 г.

Както се разкрива от преписката му, Екзарх е искал най-главно да получи от западните държави и от Русия материални средства за отваряне в България на училища, и то предимно на девически. Революционер той не е бил и за революционна дейност не мислил. Той търсил помощта на западните държави и на Русия, но я търсил за една реформена работа, насочена да преустрои Турция, за да я направи пригодна за развитието на инородните народи, живущи в нея. Като се наблягал на новите веяния между цариградските младотурци начело с Решид паша, които влияли и на султан Абдул Меджида и плод на които е известния хатишериф, Екзарх се носил с мисълта, че ще може да склони тия турски кръгове, а и самия дори султан към такива широки политически и общокултурни реформи, които ще дадат възможност на турци и българи, като главни народи в турската империя, да се издигнат и да закрепят живота на самата империя. За тази цел той, с препоръка на английския посланик в Цариград, давал меморандум до турското правителство, както за политическо преустройство на Турция, при което за България се предвиждали широки автономни права, тъй и за преустройство на нейното учебно възпитателно дело. Преписи от тези меморандуми, писани първия на французки, а втория на английски език, са запазени в архивата на Екзарха. В последната е запазен и един план за устройството на преподаването и възпитанието в българските училища, който произхожда вероятно от близката на Екзарха англичанка Марграция Лоудон, която е може би и авторка на меморандума до Портата за учебно-възпитателното дело.

В предлаганите планове от Екзарха и от Лоудон, доколкото нашите сведения се простират, ние имаме първият опит да се начертае пътя за едно системно и поставено на модерни педагогични начала устройство на българското учеб-

но-възпитателно дело. Този опит произлиза вероятно от средата на 40-ях години—дата няма в плановете, но от цялата преписка, в която те се намират, се заключава, че те са от това време. По-рано българската педагогична мисъл, разбира се, не е спяла. Още през 20-ях години на 19 в. нейн плод бе рибния буквар на Петра Берон, с който се нанесе най-силният удар на килийната ни схоластика. През 30-ях години Неофит Рилски усвоил аналитико-дидактичната метода и я предаде на бързо никнещите тогава из България училища. В умовете на разните наши учители-елинисти, а и в умовете на учители като Неофита Бозвели, както и в просветените глави на хора като Априлова са възниквали и зреели здрави мисли по възпитанието и обучението в нашите училища. Но един широк план за тяхното устройство, план, в който да се виждат най-ценните придобивки на западната педагогична мисъл, които представляват в някои отношения и сега идеал за школно преустройство, в тези предходници на Екзарха ние не намираме. Затуй се решихме да дадем в превод най ценните места, както от меморандума до Портата на Екзарха, тъй и от плана на Марграция Лоудон.

Екзарх е мислил, че чрез една рационална школна система, поставена на начала на *самоиздръжка* на училищата, богатствата на турската империя ще се увеличат. Затуй той дал следното заглавие в меморандума си до Портата на своят учебно-възпитателен план, озаглавен така:

„Един план за увеличение приходите на Отоманската Империя и за подигане добродетелната интелигентност на нейните поданици“ *).

Като се обръща, вероятно, към везиря с думата, Сър, и след кратък увод, Екзарх се пита: —

Как да запазим здравето? Как да подигнем социалното щастие при братска любов и мъдро сътрудничество; как да увеличим плодородието на земята при най-подобрена обработка и как да приспособим природните закони, разкрити от науките, към нашите цели — морални, физически механически?

За да постигне най-задоволителен отговор на тези въпроси, Екзарх обиколил разни страни и в тях се запознал с най-подходните методи за добиване и предаване на всички тия полезни знания. Последното му пътуване, пак със същата цел, било в Англия, „богата и просветена страна“.

Като резултат от тези пътувания и проучвания Екзарх съставил план на „училища за морално възпитание и полез-

*) A Plan for increasing the Revenues of the Ottoman Empire and for promoting the virtue inteligence of the subjects. — Нар. Етнограф. музей. Архив на възраждането, № 5508. Планът е в ръкопис и изглежда, че не е публикуван никога.

но знание" и за устройството им на начала на самоиздръжка, след като се даде една първа помощ, за да им се постави начало.

Плана предлага да се създадат две самоиздържащи се училища за полезни знания, едното за момчета, другото за момичета. Тия училища да бъдат издигнати всред обширно пространство земя, нагодена и сгодинена подходно за възпитаниците на двете училища.

В тях децата да се учат на братска любов, като се привикват — да бъдат вежливи и услужливи едно към друго, както в игра, тъй и на обед, и на работа.

Децата да бъдат проникнати, чрез поука и чрез пример, с любов и почит към всичко, що прави добро и с прошка и състрадание към всичко, що прави зло.

Да се задушава в тяхните гърди възбуждаващата опозиция, но не с наказания, а със своевременно отдръпване на одобрение.

Да се изкоренява от тях духа на съперничество, възбуждано чрез разни награди; всички знаци на одобрение да се дават само при положителна, а не при относителна заслуга.

Лицата, които знаят, че тези принципи трябва да се затвърдят в мисълта чрез навик от нежно младенчество, детинство и юношество, трябва да бъдат винаги с децата, да направляват тяхните изучавания, тяхните игри и тяхната работа.

Децата трябва да се обучат, докато са още млади, да вършат всяка работа сами; да се привикват да работят по ниви и градини и да се приспособят към работа в работилници. Тъй че, когато порастнат, да могат сами да си направят чиста удобна къща.

При този начин на обучение възпитаници, учители и надзиратели на всяко самоиздържащо се училище ще бъдат хранени и обличани евтино с продукти от градините, нивите и работилниците на училището.

В няколко години само, когато възпитаниците от мъжките и девическите училища порастнат, станат мъже и жени и се оженят, всеки две самоиздържащи се училища ще образуват едно село или град, които ще владеят плодородни градини, обширни и обработени нивя и редица работилници, машини за лек труд, подготвени мъже и жени за всеки занаят, обществени книжарници и читалищни зали, обществени бани, обществени места за разходка, здания за мъжки и девически училища, в които ще бъдат възпитавани децата от подрастващата генерация.

Жителите на всеки град или село ще бъдат не само в състояние да се снабдяват с всичко необходимо за тяхното съществуване, но и ще създават един плюс, за да си изплащат данъците.

За да се избегнат неприятни чувства и изкуствени на-

казания, предизвикани от съперничество и за да живеят жителите на всеки от самоиздържащите се градове и села в братска любов, те трябва да владеят своите имоти общо. На това децата трябва да привикнат от най-ранна възраст и те да се научат, че когато един другар загуби, това не носи печалба никому и че когато той печели, от това никой не губи. Напротив те нека се проникнат от свещения принцип, че слабия, стария, незначителния във всеки самоиздържащ се град или село трябва да бъде ограден с нежност и почит и да бъде напълно и честно задоволен от богатствата на тяхния град и село.

За да се облекчи трудът и да се увеличат удобствата на всички жители от самоиздържащия се град или село, тоя трябва да бъде снабден с машини, които да са обща собственост на всички жители и да работят доколкото е възможно обща работа за благото и ползата на всички.

По този начин механическата сила няма да стане никога собственост на капитала, както това е в Западна Европа и с това да се обезценява труда.

Великия принцип за сходството на интересите между всички фамилии практически се узнава в търговските отношения на всички самоиздържащи се градове, при тяхните взаимни доставки един на друг на такива продукти, които климатът и почвата позволяват да вирeят най-удобно във всеки по отделно и при това при възможно най-малките разходи на време и труд. Това ще позволи на всякого да прояви и използува най-големите си способности и социални симпатии.

Ако се констатира, че учението е непоносимо за детската възраст и че дългото стоене в училищната стая е вредно за здравето на децата и че не е приложимо за нуждите, както и че не носи радост в живота, в такъв случай ще се нареди—това образува неразделна част от този план, — щото децата да не учат от книги повече от определена част на време през денят и никога повече от един или най-много от два часа заведнаж. През промежутъка на седящите часове ежедневно ще се работи в градините, нивите и работилниците под надзора на лица, способни да покажат при уроците с опити и демонстрации, какви са природните закони, от съблюдението на които зависи успеха на всяко действие, и при туй да покажат, че природните закони са божии закони и че те трябва да се пазят и да им се подчиняваме. По този начин детето ще добие практически знания по всички науки и ще запази в същото време добро здраве. Когато стане възрастен жител на градът или селото, то ще има привичка, добита още от детинство, да бъде активно, добродетелно, интелигентно и изкусно. А като е развито всестранно, то ще може да следва всяка наука. Щом привик-

нат да приспособяват вътрешните сили на природата към дневния живот, възрастните вече граждани ще издигнат богатствата, благоденствието и силата на империята, ще възпитат своите деца по същия полезен начин и ще изплащат своите данъци с радост и редовно. Съвършено е очевидно, че жителите на градовете и селата у един беден и невежа народ, които са в парцали, не могат да сторят това, колкото и да са лойални и послушни. Затуй и суверена на един народ, който не е богат, ще бъде и самия той беден.

Като си завършва по този начин плана за уредбата на учебно-възпитателното дело, Екзарх заключава: Този план, Сър, е особено пригоден за Отоманската империя, с нейната обширна и плодородна, но рядко населена земя, и с нейния прекрасен климат. Тя се нуждае само от изкуството и от ръката на човекът, от денонощната протекция на царя, както и от твърд и траен мир, за да я превърне изеднаж в рай за живот на нейните жители и в една мощна и богата империя. Богатствата, моралното съвършенство и интелигентността, които ще донесат самоиздържащите се училища съгласно предложения план, ще донесат в същото време и всичко необходимо за прогреса на народите в империята — парна сила, машини, пристанища, железници, индустрия, металургия, публична преса, изкуства, науки и всичко благородно и приятно в обществения живот. А най-вече от всичко те ще прославят Божието всемогъщество и ще създадат обществено настроение в полза на добродетелта.

Затуй Екзарх моли Султана да приложи тоя плодоносен за неговата империя план за самоиздържащи се училища.

В плана на Екзарха се виждат преплетени съвършено ясно най-модерни педагогични идеи със социалистично-утопични проекти за държавно и обществено преустройство. В него се проглежда, следователно, напълно влиянието на онова движение, създадено във Франция през 30-те и особено през 40-те години на 19. в., годините, които непосредно предхождат дните на февруарската революция от 1848 г., в основата на която лежат плановете за обществено преустройство, създадени от големите социалисти-утописти—Сен Симон и Фурие и разработени от техните талантливи ученици. Това влияние, именно, ни обяснява не само идеализма, с който е проникната цялата мисъл на Екзарха, но и онова утопично доверие, с което той апелира към Портата и към Султана, като се надява да ги склони да възприемат неговите проекти и да ги приложат.

„Няколко мисли за практическите методи на възпитание и обучение, писани за българските училища. Наръчна книга за щастие и полезност.“[1])

„Всяко училище ще има една ферма, градина и работилница. Нежна симпатия ще се проявява към децата и всяко дете ще се привиква да услужва на всяко друго.

Децата нека се учат, колкото е възможно повечето без книги и на отворен въздух при такова напътствие, че всеки опит да развива добродетел.

Всеки инцидент така да се използува, щото да се създаде убеждение, че ще сме щастливи, ако сме учтиви и справедливи.

Нека децата да се учат от предмети, картини и големи прости букви, доловими от погледа на всяко дете.

Нека висят по стените изречения, като: „Обичай Бога и подражавай неговата обич към всички“, „Обичай всекиго“, „Обичай като братя (другите), бъди състрадателен, бъди внимателен“, „Прави онова, което искаш да ти правят другите“.

Децата да четат тези изречения, когато се разхождат и играят.

Нека лицата, които ще се грижат за децата, да знаят много добре условията за здрав (хигиеничен) живот.

Нека това научат и самите деца, особено девиците, за да знаят, как да си гледат децата, когато станат майки.

Нека всички наказания, които унижават, които предизвикват страх или злоба или пък възбуждат опозиция, да бъдат избягвани.

Нека желанието за одобрение бъде окуражавано и направлявано, докато се вижда, че оттеглянето на одобрението е достатъчно наказание.

Да се избягва възбуждението на съперничество, като не се поощрява детето с одобрения или чрез други средства за награда да преваря другите деца. Нека то бъде приучено да изпълнява своите задължения без оглед към успехът или несполуката на друго дете.

По същия начин недей остава детето да си изгуби наградата, защото друго дете вършило по-добре, но просто, защото то не си изпълнило дълга, който се искал от него.

Дете, което е сгрешило при спор с друго, ако не бъде раздразнено чрез наказания, ще се засрами и самоосъди.

Като забележите, че това става в неговото съзнание, подбудете другите деца да предложат прошка: с това ще възбудите и у двете деца добри вместо лоши чувства.

Бог постави два инстинкта в душата на човека, за да

[1]) A few Hints Respecting practical methods of training and teaching, Writen on purpose for the Bulgarian Schools. Hand Book of Happines and Usefulness.“ Арх. на възр. инв. № 5512.

подпомага добродетелта. Една — да адмирираме, другия да се стремим да станем подобни на онова, което адмирираме.

Използувайте тези инстинкти за целите на възпитанието. В присъствието на децата изказвайте най силното си възхищение от добротата, вежливостта, истината и благородството; специално, от всемирната доброта на небесния баща и от красивия живот на Спасителя, посветен да премахне мъките и учейки за чистотата на сърцето. И вий ще възбудите у тяхните души истински амбиции.

Нека децата да се учат на самоуважение, основано на простия факт, че са човеци, творение на Бога и да видят страшната отговорност, която лежи върху тях поради туй, че са човеци, дар от Бога, нито един от които не може без грях да бъде сгънат в една кърпа и погребан, тъй като те всички са създадени, за да сътворят добродетелта.

По-възрастните деца и младите хора не бива да учат (от книга) освен съвсем малко през денят и никога повече от един или от два часа най-много наведнаж, съгласно възрастта. През останалото време на деня те ще работят във фермата, градината, работилницата под ръководството на опитни хора, които ще посочват, на кои естествени закони се основава успеха във всяка работа.

Тъй обучените деца ще стигнат пълна възраст с добро здраве, с навик към активност и с голям запас от полезни знания, добити за сметка на здравето и нежността, които те ще търсят в книгата.

Нека, следователно, да се покаже на децата нагледно и с примери от действителния живот, на кои природни закони трябва да се подчиняваме, за да си осигурим здраве, сигурна радост в общуване с обществото. И нека се запечати в тяхния млад мозък, че подчинението на тези закони е подчинение на Бога, който създава всички природни закони и ги запечатва със своят авторитет; страданието е естествено последствие от неподчинението. Децата, които са учили тези закони практически, са научили елементите на всички науки, някои или всички от които, съобразно с обстоятелствата, те могат да проследят, колкото им се иска после.

Нека рационалното преподаване да бъде като игра, давана в драматична форма, извършвана от самите деца. Да се илюстрират по един интересен и забавен начин всички социални отношения в живота: длъжности към семейство, съседски длъжности и длъжности към всяка обществена служба. И то да бъдат разглеждани с всички необходими форми тъй, че, когато децата пораснат и се посветят на каквато и да било работа. да не чувствуват никаква липса, при каквито и да било обстоятелства.

Това ще привикне децата да имат симпатия към всяка дейност (position) и да бъдат справедливи към всички.

Нека лица, способни да внесат най-висок тон от морал във всички тези уроци, обучават децата, като ръководят в същото време тяхните студии, тяхния спорт и тяхния труд.

Нека къси и ясни изречения като следните, бъдат изучавани на глас от всички деца:

1. Що е добродетел? Желание да правим добро.
2. Що е мъдрост? Знание, как да правим добро.
3. Що е величие? Желание и сила да правим добро.
4. Що е щастие? Желание и сила да правим добро на дело.
5. Що е слава? Желание и сила да правим добро на дело и увенчаване с успех.

Нека тези въпроси и отговори да се наредят в проста музика и да се пеят като дует. Партиите, които ще ги пеят, да не се гледат, а едната да е прикрита от другата".

Плана, по-нататък, препоръчва друга сцена — „Човешки фамилии", в която децата да се разделят на групи по нации; всяка група да държи своите продукти и да влезе в размяна с друга група, като се покаже от една страна радостта и нуждата от тази размяна, а от друга — как всяка разрушава собствеността на другата и ù отнема живота.

Друга сцена — „Незнанието е опасност."

Трета сцена се устройва, за да се покаже, колко е опасно за една образована нация, когато другата е невежа. Това важи и за всеки индивид.

Чрез друга сцена при взаимодействие на самите деца те могат да усвоят елементите на политическата икономия — що е стойност, цена, рента, заплата, продуктивен и непродуктивен труд; използуването на един циркулиращ медиум (монета) и пр. Също тъй природата на спекулацията, която е една трансакция, при която един трябва да изгуби онова, което друг печели.

Нека историята бъде давана в къси съкращения, писани в един тон, който вместо да възбужда духа към фалшива слава, ще запечата в младия мозък истински ужас от мъченията и варварствата на войната.

Нека щастието и просперитета, продукт на модерния порядък и на мирновременната работа, се представят в краски, пригодни да събудят възторжена симпатия в младата душа в полза на справедливостта, пощадата и добрата воля към всички.

Нека тези уроци бъдат давани картинно, при танци и музика и да акомпанират прибирането в къщи на жътвата, гроздето и при всеки радостен случай

Между рационалните пресъздавания (recreations) нека децата изучават география, като разпределят игрището, като тичат от страна в страна. Нека поставят големи камъни, които да представляват всички големи верижни планини, и да

се забавляват, като се разхождат из Алпите, Андите и др., но учителя като се старае веригите да бъдат правилно поставени. Нека по същия начин бъде представено правилно течението на реките и направлението на пътищата; нека бъдат направени модели от кораби, лодки и коли, и децата да се забавляват с тях, като ги движат по дължината на плавателните реки, железници и други пътища, годни за пътуване; нека бъдат взети грижи от директорите на тези спортове, щото всеки курс по реката и по пътя да бъде точен, тъй че в края на това здраво и забавно упражнение децата да получат точно знание. Също нека те отбележат големите градове, на всяко отбелязано място нека се постави специалната му индустрия, подходните стоки край съответните пътища, насочени към предполагаемия град, извършването на съответната размяна или друга търговска трансакция, но винаги с точно спазване обичаите на съответната страна. При тези забавни обучения децата могат да привикнат да подражават на спорта във всяка страна, на нейните танци, на нейната музика, — докато най сетне те получат пълно познание за всички страни на глобуса, като че ли са ходили във всяка, комбинирайки през всичкото време здравото упражнение на открит въздух с безкрайно по-много забави, отколкото децата могат да извлекат, когато търкалят топка, когато се надбягват и пр.

При създаване плана за възпитание, нека се припомни, че децата не са никога тъй радостни, както когато тяхните способности са в пълно действие, а тяхните ръце—в изпълнение на изкусни изобретения. И затуй, ако ние дадем на тази активност на мисълта и на тялото правилно направление, децата могат да усвоят всички елементи на всички нации и на всяко друго специално и полезно знание, без да става нужда да си изморяват ума, като го изнасилват да възприема абстрактни идеи или пък като изнудват паметта със затъпващия процес да заучава много думи несвързани с никаква идея; напротив те ще усвоят тези знания с непрестанна и трептяща радост, която ще донесе бодрост на духът и веселие на сърцето.

Малките деца могат да получат първите си идеи по граматика при забавна игра, наречена „Граматическа картина". Учителя, който показва такава картина, пита всяко от децата в класа, какъв предмет искат да поставят в картината. Едно ще каже, да поставим човек, друго — кон, трето — крава и т. н. Учителят обяснява, че всички деца изговарят в този случай едно *съществително* и им обяснява, че вече няма да отговарят другояче, когато ги питат за неща. След туй той им казва, че те не бива да рисуват, док то не кажат, какви хора, коне, крави и пр. обичат. При тяхният отговор — бял кон, дебел човек, червена крава, . . . той за-

белязва, че те са казали *прилагателни*, и им обяснява, че те ще употребяват тази дума винаги, когато говорят за качество. След туй той им казва, че те няма да рисуват, докато не му кажат, как и кога да бъдат употребени дебелия човек, белия кон, червената крава. Те отговарят, например, — когато човека чете, коня скача, кравата яде и др., на което той ще им обясни, че те са употребили *глагол*, и им пояснява, че те не бива да казват другояче, когато питат за действие. След туй учителят иска от децата да поставят обектите, и те намират предлозите, после вида на четенето, играното и те намират наречията и т. н. След това, вече, картината може да бъде нарисувана.

Да се опитваме да обясняваме, че уроците по граматика се усвояват по-лесно с образите на картина, че тъй се приспособява по-добре към невинната душа на децата една неясна идея, това ще рече да се лъжем и да използуваме фалшиви претексти, за да стигнем по-скоро до края".

С цитирания последен пасаж завършва интересната Hand-Book за устройството на българското учебно възпитателно дело. От предаденото с малки съкращения нейно съдържание се вижда онова богатство на идеи, с които тя се отличава. От едно писмо на турското посолство в Париж до Екзарха може да се заключи, че Екзарх е искал да препрати вероятно своите учебновъзпитателни планове чрез посолството до Портата, но е получил един суров отказ: Решид (турския посланик в Париж), се казва в писмото, „получи Вашето писмо от 12 март 1842 г., в което излагате своите мисли. И за да не Ви държи в надежди за онова, което е вън от неговата власт, съобщава Ви да знаете, че изказаните мисли са добри, но че исканите постъпки пред правителството в тяхния дух са безполезни и безплодни".[1]

Дали това писмо се отнася до педагогичните планове на Екзарха и дали с него са били изпратени до Решида и самите планове, не може да се разбере от никой друг документ из архивата на Екзарха. Но ако това писмо не е било за неговите педагогични мисли и предложения, тогава времето за тяхното съчинение може да се отнесе малко по късно, към 1845 г., когато той е бил вече в близко познанство с казаната Марграция Лоудон. Това се вижда от едно нейно писмо от 23 септ. 1845 г. до един влиятелен архидякон в Лондон, в което тя говори, че българите „искат образование тъй силно, както англичаните злато, или французите удоволствия.... Сега този народ е без училища, колежи, преса, литература, книги, и този, който иска да добие знания, е

---

[1]) Арх на Възр, № 5574, Ambassad de Sublime Porte, Paris, 21 март 1842 год.

подложен на затвор и други страдания. Сега нашия благороден приятел Екзарх Бей-оглу стои изправен пред големия въпрос, как да намери за тоя народ възпитание и цивилизация чрез постепенни и мирни средства, тъй като той е лоялен към Портата, поради убеждението, че стабилността на Отоманската империя ще доведе до неминуемия просперитет на страната, на която той се е посветил да служи с усърдието и незаинтересованността на светия мъченик".[1])

Ясно е от това писмо, че Лоудон е познавала основните възгледи, легнали в проектите на Екзарха, и следов, може с положителност да се заключи, че най-късно на тая дата, 23 септ. 1845 г. тези проекти са били вече готови. Макар че от Портата Екзарх не е намерил никакво съдействие, но дълбоко вярващ в нуждата от едно рационално учебно възпитателно дело за българския народ, като е преследвал и другите свои чисто политикореформистични цели, Екзарх е почнал да търси най-усилено средства за издръжка на български училища. За тази цел той се обръщал и към правителствата на Франция, Англия, Русия. Дали е получил от Франция някаква сума, не може да се знае От едно писмо до Гизо, тогава министър-председател на Франция, се вижда, че Екзарх е ходатайствувал пред него да се приемат във французките училища няколко българчета от 18 — 23 годишна възраст и да се издържат на французки средства[2]) .. Друго писмо на Лоудон до Екзарха показва, че от Англия вероятно са се събрали някакви суми.

„В Англия има хора, които са готови да пожертвуват значителни суми, защото те са тъй богати, че не им струва нищо да платят на година 8 хиляди английски лири за своите готвачи . . ." Англия, се казва по-долу в писмото, с готовност ще Ви даде своята мощна подкрепа, за да се достигне до подобрение и морален подем за трудолюбивите, сръчни и миролюбиви българи"[3]) Но какво се е събрало от Англия, когато Екзарх е отишъл там, не се знае. Неговите най-големи надежди са били отправени към Петроград, за където той е заминал това време. Там той е подал няколко меморандума до руския цар Николай I, в които между друго е настоявал и да му се дадат пари за българските училища.

„За своята независимост гърците получиха от Русия сребро, владиката на Черна-Гора — също. Ще бъдат ли само българите лишени от тази бащинска и благоволяваща нежност". За тази цел, казва Екзарх, не са нужни милиони, а „да се отпуснат в продължение на 10 години суми за българския народ, колкото милостта на Н. В. императора бла-

[1]) Арх. на Възр., 5514
[2]) Арх. на Възр., № 5494, писмото е от 11 февр. 1846,
[3]) Ibid., 5511, от 20 ян. 1846 г.

говоли", както и да се „назначат един или двама руски консули да следят за изразходването на парите и да дирижират благоразумието, което бѫлгарите трябва да имат вѫв вѫзпитанието на народа, което тряба да бѫде едно и сѫщо за всички".[1])

Действително, настояванията на Екзарха пред руския цар не са останали напразно. Той е получил от там суми и благодарение на тях е почнал не след много да субсидира училищата в разните градове на Бѫлгария. Нека забележим между другото, че между бѫлгарите тѫкмо по тази страна от дейността на Екзарха се разпространили най големи подозрения и обвинения. Пѫрвоизточника на тези обвинения е Границки, който му бил като частен секретар и който, след като се скарал с него, публикувал брошура, в която разказва за злоупотребения на Екзарха сѫс сумите. Отпосле, когато Раковски и Екзарх влезли в спор по цѫрковния вѫпрос, Раковски припомнил в. „Дун. Лебед" тези обвинения, и те са добили тогава такова широко разпространение, че дори на тях е повярвал и известния П. Стремоухов в Одеса. В едно писмо до директора на азиатския департамент в Петроград, Егор П. Ковалевски, Стремоухов пише за Екзарха, който още получавал от руското правителство субсидии за „Цариградски вестник", че бил уличен „въ воровствѣ и всѣми презираемому".[2]) Каква доза истина има в тези обвинения и подозрения, които се повтарят и от Д-р Селимински, не можем да знаем. Обаче многобройните писма, които Екзарх е получил от настоятелствата на разни училища из много градове на Бѫлгария, показват, че той е разходвал редовно и големи суми за училищата, които той е давал все като свои и че е полагал големи грижи за закрепването и напреджка на тези училища.

В своята практическа педагогична дейност Екзарх, разбира се, не останал да стои на ония учебновѫзпитателни идеали, които развил в „Планѫт" и в „Наръчната книга". В друг адрес до цар Николай I[3]), в който той ратува да се назначи от силите при Портата в Цариград един бѫлгарин за защита на националните бѫлгарски интереси, като дава да се разбере, че този бѫлгарин тряба да е самия той, Екзарх поставя между другите задачи на тоя бѫлгарин и следната:

„Той ще трябва да започне веднага, като обезпечи найпѫрво положението на учителите. Те упражняват едно поголямо или по-малко влияние и чрез тях ще сѫздаде единството. — Те ще сѫздават по-малки центрове, подчинени на

[1]) Memoire: A Sa Majesté l'Empereur de toutes les Russes, Nicolas 1-er, — fait à S. Petersb., 1846, 14 oct. Арх, 5484.

[2]) Нар. Етн. музей, архив на Г. С. Раковски, 7245; писмото е от 18 юлий 1861

[3]) Арх. 5485; адресѫт е от 7 ян 1847 г.

Цариград. За да бъде възпитанието едно и също за всички училища, те ще бъдат принудени да следват еднакъв начин на осведомление. Учителите ще превождат учебници от руски или гръцки, а за единство ще бъдат корегирани от центъра, за да се поправи постепенно езикът и да се махнат варваризмите от него. При всяка църква ще се отвори и смесено училище за момчета и девици. Попа ще бъде учител. Същото ще бъде и в по-малките села без църква, но с поп".

В друг адрес, писан пак на френски, но отправен до Великия везир*), Екзарх, като излага в няколко пункта, как да се преустрои империята, за да се приложи хатишерифа, в пункт 12 говори и за подготовка чрез училищата на подходни управници. Като разсъждава, че природата е създала човекът и че качеството му на турчин, българин, гърк и другите национални различия се получават от възпитанието, че именно извора на всички страсти и раздори са тези национални различия, той предлага „да се подберат до 300 деца, на възраст от 8 — 10 год. от всички националности в Турция и да се приберат в едно общо училище. Там те да учат не само науки, но и морал, както и всички говорими езици в Турция. Тъй те ще се освободят от национални и расови предразсъдъци. От това не бива да се отстраняват и циганите, които са способна и интелигентна раса. Така възпитани, към 20—24 година, тези младежи да влязат в управлението, да консолидират отоманската империя и да я отправят в пътя на цивилизацията".

Накрай, чисто практически, педагогичната дейност на Екзарха се изразила в усилено поощрение на девическото образование. Какво е направил в това отношение, се вижда най-добре от обширната кореспонденция, която той водил с училищните настоятелства, когато им изпращал помощи. Той настоява почти във всяко писмо за нуждата от учение на девиците и иска от всяко настоятелство да му дава отчет, какво е направило то в тази посока. Често пъти той е обуславял помощта, която ще отпусне, с ангажементите, които настоятелството е поемало в това отношение. Ние се въздържаме да цитираме тия писма, защото съдържанието им е еднообразно, а колкото се касае до идейната им страна, тя се изчерпва с онова, което изложихме с общи думи до тука.

Изобщо от богатия материял, който дава неописаната и неподредена още архива на Екзарха, се вижда, че в негово лице, въпреки всичките му недостатъци и лутания, българската педагогическа мисъл има един оригинален за времето си представител, който тъй или инак, но си е извоювал едно място в историята на нашето учебно — възпитателно дело, което тряба да му се отреди.

*) Арх.. 5492.

Г. С. Пашев.

Материяли за историята на учебното дело.

Учителски сѫбор в гр. Шумен през 1873 год.

След повече от четиридесет годишен свободен живот, бѫлгарския народ с право може да се гордее, че има голям брой училища и ученици и голям процент грамотни. Това се дѫлжи на стремежа кѫм образование и просвета, който е бил отличителна черта на бѫлгаринѫт от времето на неговото духовно пробуждане. Историка на бѫлгарското учебно дело ще има да се очудва на факта, че успеха на просветата е тѫй голям, вѫпреки неблагоприятните условия, при които е трябвало да се развива то, в зависимост от материялните оскѫдици на населението. Неукия, простия бѫлгарин от миналото, от времето преди освобождението, в своите стремежи кѫм насаждането и подѫржането на просвещението проявява едно здраво разбиране за неговото значение и за необходимостта да отделя повече средства за достигането му. Ако средствата на църковната община са били недостатѫчни, населението е прибягвало кѫм личната, или колективната пожертвователност, но е намярвало необходимите средства за издръжката на учителите и училищата. Наред с това, учителите и свещениците, като най-просветени сред народната маса, употребяват всички вѫзможни усилия да подкрепят у народа неговия стремеж кѫм просвета, да го задоволят и разширят, защото са сѫзнавали, че тая просвета е най-главният и сѫществен фактор за народния напредѫк и култура. Трогателна е привѫрзаността на бѫлгаринѫт от времето на вѫзраждането, цѫрковните и национални борби кѫм училището и учителя. Почувствувал се духовно вѫзмогнат след победата над гѫрцизѫма в епичната борба за цѫрковна независимост, бѫлгарина сѫс жар се устремява кѫм сѫкровищницата на науката и дири там средства и условия за изграждането на своето бѫдеще. Едно след друго започват да никнат училищата. Издигат се народни учители, чиято слава и авторитет се носят навред. Техния пример е достоен за подражание и се подражава. А когато бѫлгарската цѫрква извоюва своята независимост, за бѫлгарското училище настѫпиха още по-благоприятни времена. Материялната оскѫдица се побеждаваше от колективните усилия и жертви на населението, под непосредното вѫздействие на висшето тогавашно духовенство, което виждаше най-доброто разрешение на своите задачи в широкото разпространение на просвещението сред народните маси.

Твѫрде важна и характерна особеност за това време бе ясното сѫзнание на всички, които работеха около училището

и за него, че учителя трябва да бъде обезпечен материално, за да може спокойно да работи, без да мисли за изхранването си, че неговото положение трябва да бъде що-годе стабилно, за да не бъде застрашен всеки момент с отстранение от работата, която му е поверена, по капризът или желанието на когото и да било. Освен това, сред уредниците на учебното дело прониква и си намярва подръжници мисълта, че учителя трябва да бъде освободен от някои обществени повинности, за да може да върши своята работа, да има време и сили да обучава и възпитава.

След време, когато броя на училищата се увеличил, започнали да се допитват до мнението на учителите по въпросите за уредбата и програмите на училищата, като ги свиквали на областни събрания. Тия събрания са ставали или по инициативата на отделни дейци по учебното дело*), или по инициативата на българските митрополити, които след създаването на Екзархията бяха най-важните фактори в уредбата, развитието и напреджка на просвещението.

Такъв учителски събор е бил свикан през 1873 г. в гр. Шумен. Неговото свикване се дължи на митрополит Симеон, който е полагал големи грижи за уредбата на училищата в своята епархия за подготовката на учителите. За тази цел той възложил на някои учители да изработят проекто-програми и устави за градските и селски училища, което е било сторено.

През м. февруарий 1873 г. митрополит Симеон свикал епархийски събор. На събора присъствували делегати и от Варненската епархия, която била присъединена към Преславската.

На 25 февруарий събора бил открит от митрополит Симеон, който произнесъл обстойна реч. Младият и енергичен митрополит посочил на важността на преживявания момент, когато българската църква се устройва, изтъкнал, че борбите, които българския народ водил за свое духовенство, се завършили с успех, благодарение на търпеливото и упорно преследване на поставените задачи, и че сега всички българи трябва да сплотят усилията си, за да заякчат придобивките.

Понеже на събора още не били пристигнали делегатите от Варненската епархия, митрополит Симеон, по предложението на Жеравненския представител Васил Д. Стоянов, отложил заседанието на събора за 27 февруарий. Макар и да очаквали пристигането на Варненци, събора решил да телеграфира отново във Варна, за да бъдат по-сигурни в тяхното идване.

На 27 февруарий действително пристигнали Варненските

*) Напр. Р. М. Каролев.

делегати, и митрополит Симеон открил сѫбора с нова, обстойна реч, в която конкретизирал това, с което има да се занимае тоя сѫбор. В II дневник на сѫбора, между другото, се намярва и следното резюме от речта на митрополит Симеона: „Ний бѫлгарите заменихме чуждото грѫцко духовенство сѫс свое, народно, не за друго, а само и само за да можем да се обогатим и повишим умствено и нравствено и следователно да станем честити, като другите сѫседни нам благоденствующи народи, нещо, от което се лишаваме най-много и от което винаги ни е отбивало грѫцкото духовенство с всевѫзможни средства". Митрополит Симеон подчертал три най важни и сѫществени вѫпроси, с които трябва да се занимае сѫборѫт и да ги разреши, за да може бѫлгарския народ да достигне това, за което се е борил и което е влагал в тѫй блестяще водените борби, като завет, като светѫл идеал.

За да може Екзархията да изпѫлни своето предназначение, тя трябва да бѫде поддѫржана материално. Пѫрвия вѫпрос, с който трябва да се занимае сѫборѫт, е да приеме и изпрати средства за най-щедрата подрѫжка на Екзархията.

Втория вѫпрос, тясно свѫрзан сѫс задачите на сѫборѫт, е духовенството, неговата подготовка и материално улеснение.

Като трети сѫществен вѫпрос се поставя *„надлежното подобрение на училищата ни"*.

След като обсѫдил тия вѫпроси, по последните два сѫбора намерил, че наистина нуждата от добри подготвени, просветени свещеници и учители по селата е твѫрде голяма, поради което решил да пазари здание за училище с пансион, кѫдето бѫдещите свещеници и учители да получат своята подготовка. Понеже църквата не разполагала с готови средства за осѫществяване взетото решение, сѫбора решил да подири тия средства чрез частната благотворителност (чрез помощи).

На 27 февруарий, сл. пладне, сѫбора продѫлжил заседанието си. На дневен ред е поставен вѫпроса за подобрение на училищата. Митрополит Симеон сѫобщил на сѫбора, че вѫпроса за училищата го е занимавал от по-рано и че той е вѫзложил на някои учители да сѫставят устави и програми за тия училища.

Сѫбора взема присѫрдце уредбата на училищата, но като се смятал недостатѫчно компетентен по тия вѫпроси, намярва, че най-добре ще бѫде *да се свика от митрополит Симеон учителски сѫбор.* Определена била и датата на свикването: *12 април 1873 г.* (гл. дневниците на сѫбора Варн. и Пр. Митр.).

По тоя начин епархийския сѫбор и митрополит Симеон намерили, че най-добре ще се разрешат вѫпросите, които

засягат устройството на учебното дело, от тия, които са посветили силите, способностите и живота си на училището.

Наистина, митрополит Симеон се погрижил да бъде свикан учителския събор, като поканил да участвува в него и известния вече български писател, учител и основател на книжовното дружество в Браила Васил Друмев. Последния по това време се намирал в гр. Шумен, дошел след дългогодишно отсъствие да навести родния си кът.

Учителския събор бил открит на 12 април. Присъствували следните учители — членове на събора: В. Друмев; А. Кесяков; Д. Константинов; С. Б. Деребеев; Т. Бойчев; Ил. Блъсков; М. Хр. Радославов, учител в Ески Джумая; Христо В. Груев, учител в Котел; Юрдан П. Н. Костов, Върбичански учител; Д. Станчев, учител в Юшенлий, представител на Х. Пазарджик; Н. И. Килеперовски, учител в Провадия; Ив. Константинов, учител в Ени-Пазар; М. Н. Славчев, учител в Арнаут-кйой.

Митрополит Симеон открил събора с реч, в която изложил както подбудителните причини за свикването му, тъй и неговите цели.

За секретар на събора бил избран Васил Друмев. След изпълнението на формалностите около пълномощните писма на учителите делетати на събора, последния пристъпил към пряката си цел: разглеждането на уставите за селските и градски училища.

Най-напред бил прочетен устава за селските училища, след което пристъпили към неговото разглеждане и приемане член по член.

В първото заседание „след дългото и всестранно разглеждане на всеки член отделно" били одобрени и приети десет члена от Устава. Както споменахме и по-горе, уставите за селските и градски училища са били изработени от по-рано. В тяхната изработка са взели участие Шуменските учители, като към последните отпосле се присъединил и Васил Друмев, който бил ред години директор на българското класно училище в Браила и чието име на български книжовник било много голямо

Второто заседание на учителския събор станало след пладне на същия ден. Били разгледани още десет члена от Устава.

В третото заседание, станало на 13. април преди пладне, били приети още десет члена. Останалите шест члена от Устава били отложени за четвъртото заседание, когато щял да се разглежда и въпроса за продължителността на курса на обучението в селските училища.

Уставът е предизвикал доста разпалени и подробни обсъждания на поставените въпроси. За голямо съжаление, дневниците на заседанието са кратки и не отбелязват поне

най-сѫществените положения, които са изтѫквани от делегатите в подкрепа на защищаваните гледища. Много от точките на приетият Устав са много интересни, и би било особено важно за нас да се запознаем с доводите на сѫбора, които са мотивирали тия положение на Устава.

Ето какво четем в IV дневник на заседанието на Учителския сѫбор, станали след пладне на 13. април:

„Дневникъ IV.

Въ това засѣдание се разгледахѫ и приехѫ още 6 члена от Уставѫтъ, слѣдъ което се пристѫпи къмъ разглеждание програмата на селскитѣ училища. Като се зе въ внимание това, че селскитѣ училища трѣбва да научватъ дѣтето да чете и да проумѣва четенето, да писва правилно, да смѣта, да има познания от География, Законъ Божий, Българска история, опрѣдѣли се курсътъ на селскитѣ училища да бѫде 4 години, споредъ което се разпрѣдѣлихѫ и потрѣбнитѣ за едно дѣте прѣдмети на учението.

Шуменъ, 13 априлия 1873 год.

(п.) *М. Симеон.*
(п.) *В. Друмев* и др.“

Тѫй кратко са изложени дневниците и от другите заседания. Горния дневник е напечатан, като са спазени всичките правописни особености, тѫй както е в оригинала.

В петото заседание били разпределени часовете, в които учителите са длѫжни да се занимават в училището през течение на учебната година. Определени били в сѫщото заседание и праздниците, когато училището няма да работи. Сѫбора вѫзложил на Блъсков да направи разпределение на предметите в селските училища.

Шестото и седмото заседания на сѫбора са били много интересни Породили се припирни, да има или не разлика в програмата между селските и градски училища. Ето текстуално, какво се казва в дневниците на тия заседания:

„Дневникъ VI.

Въ настоящето засѣдание се подложи на разглеждание програмата на градскитѣ училища. Защото бѣше желателно щото програмата на селскитѣ училища да бѫде приспособена на програмата отъ главнитѣ градски училища, породиха се препирни. Потрѣбно бѣше да се направи програмата на градскитѣ основни училища да бѫде еднаква съ селскитѣ училища. Г. Д. Константиновъ, заедно съ нѣкои отъ градскитѣ учители, настояваше щото програмата на основнитѣ градски училища да бѫде по-широка отъ програмата на селскитѣ. Главниятъ тѣхенъ оппонентъ бѣше г. Илия Р. Блъсковъ. Обаче,

слѣдъ дълги препирни сѐ пакъ не можа въ това заседание да се дойде до какво-годѣ рѣшение.

Шуменъ, 14 априлия 1873 г.

(п.) *М. Симеон.*
(п.) *В. Друмев* и др.

Дневникъ VII.

Въ днешното засѣдание продължихѫ се преният за програмата на градскитѣ основни и селски училища, но защото сѐ пакъ не можеше да се постигне общо съгласие по този въпросъ, предостави се решението му на вишегласие. Вишегласието прие мнѣнието, поддържано отъ г. Илия Р. Блъскова — споредъ което програмата на основнитѣ градски училища да бѫде еднаква съ програмата на селскитѣ училища.

Слѣдъ това се разгледа, одобри и прие програмата на градскитѣ главни училища.

Шуменъ, 15 априлия 1873 г.

(п) *М. Симеон*
(п.) *В. Друмев* и др."

Последното заседание на сѫборѫт е станало на 16 април. В това заседание бил прочетен изцяло изработеният устав и програмата за селските училища и бил подписан от всички делегати. По сѫщия начин била прочетена и подписана програмата на градските главни училища.

Блѫсков не представил разпределението на предметите в селските училища (за ежедневните занятия), и сѫбора помолил г. Д. Константинова да стори това, и той приел да го направи.

След като било свѫршено и с тоя вѫпрос, митрополит Симеон обявил, че сѫборѫт е свѫршил вече зададената работа, „молитствува добри сѣтнини отъ този сѫборъ, като прибави, че отъ усърдието и разумността на всичкитѣ учители много зависи да дадатъ добрѫ плодъ трудоветѣ на сѫборътъ, както и желаниятъ добъръ успѣхъ на училищата, които сѫ най-яката основа на народната ни доброчестина". (из VIII Дневник на сѫбора).

Сѫборѫт изработил следната програма за градските главни училища, които сѫстоят от 4 класа:

В I клас се преподава: 1) Блѫгарска граматика (до словосѫчинението); 2) Славянска граматика (до местоимението); 3) География — Южните и Средни части на Европа; 4) Краснописание; 5) Аритметика (от дробите до отношенията); 6) Рисуване (разни предмети неорганически, без сенки); 7) Всеобща история (Стара); 8 Френски език (свободен прочит); 9) Турски език (свободен прочит).

Вѫв II клас: 1) Блѫгарска граматика (завѫршва се); 2) Сла-

вянска граматика (до словосъчинението); 3) Пространен катихизис — до 10 гл.; 4) География — северните страни на Европа, цяла Азия и Африка; 5) Аритметика (край); 6) Рисуване (изображение неорганически тела със сенки; 7) Всеобща история (Средна); 8) Френски език (до глаголите); 9) Турски език (до глаголите); 10) Българска история (до Симеона).

В III клас: 1) Писменост (начало); 2) География (край и Космография); 3) Аритметика (повторение и корените — квадрат и куб); Рисуване; 5) Всеобща история (нова); 6) Българска история (до край); 7) Френски език (граматика, превод от Телемаха, Олендорф); 8) Турски език (граматика и превод); 9) Славянски език (словосъчинение и превод); 10) Алгебра (до силите); 11) Геометрия (цяла планиметрия); 12) Физика (до акустиката); 13) Естествена история (за четвероногите и птиците); 14) Катихизис (до край).

В IV клас: 1) Писменост (край); 2) Алгебра (край); 3) Геометрия (край); 4) Физика (край); 5) Естествена История — Зоология (край); 6) Турски език (превод, граматика, писменост и телеография); 7) Френски език (граматика, превод и Олендорф); 8) Рисуване; 9) Диплография ; 10) Химия — органическа и неорганическа.

Програмата не е разработена подробно, за да се схване добре, какъв материял е обемала в себе си.

Понеже е от голям интерес: „Устава за селските училища у Варненската и Преславската епархия", предаваме подолу някои кратки извлечения из него.

Устава състои от 36 члена. Чл. чл. 1—9 включително разясняват общите положения за училищата. Всяко село се задължава да има свое училище (чл. 1). Задължават се селяните да пращат децата си на училище (чл. 2). Учебната година се почва от 15 септември и се завършва на 15 юний (заб. 1). Децата, които ще следват в селските училища, трябва да имат най-малко 6 годишна възраст (заб. 2).

За да може да извършва своите учителски длъжности и да бъде свободен за работата си, учителя се освобождава от селско-обществени работи (повинности) най-вече от писарство и капзумалък (чл. 7). За да се гарантира по-голямо спокойствие на учителите през течение на учебната година, селяните нямат право да пазаряват („хващат"), или „изваждат" учителите без знанието и одобрението на митрополитския съвет.

Втората част на Устава (10 чл. до 20 включит.) се занимава с длъжностите на училищното настоятелство.

Настоятелството поне 1 път в неделята е длъжно да посещава училището (чл. 11). Всяка неделя, след църква, настоятелите и учителите се събират да обсъждат нуждите на училището (чл. 12). В края на всеки месец учителите дават сметка на настоятелството за успеха, поведението и от-

съгласието на учениците. Чл. 18 от Устава предвижда да се съобщава един месец по-рано, и то само със съгласието на митрополитския съвет, на учителите, които трябва да се махнат.

Този член, както и чл 8 от първата част на Устава са твърде важни. Те имат за цел да гарантират учителят от уволнение през течение на годината. Обстоятелството, че само митрополитския съвет има право да каже последната си дума по това уволнение, говори, че гаранцията за положението на учителят е доста голяма. Митрополитския съвет може обективно да разгледа възникналите недоразумения, или недоволството и оплакванията на селяните, да изслуша учителят и чак тогава да земе решението. Срока, който се дава за предварителното съобщение на учителя, подлежащ на отстранение или уволнение, имал значение за него, за да може в това време да си потърси и намери ново място.

Третата част на Устава засяга длъжностите на учителите.

Чл. 21 определя, какво образование трябва да имат учителите. Те трябва да са свършили главно класно градско училище и да са положили изпит за учители.

Назначаването, „хващането", на учителите става за една година — от 15 септември до 15 същий на идната година (член 29).

Учителите трябва да водят обучението съгласно общата програма, изработена на учителския събор, и да не употребяват други учебници, освен посочените от събора (чл. 33).

Всяка година митрополитския съвет трябва да свиква учителски събор, на който да бъдат уреждани всички въпроси по обучението, програмите, учебниците, и изобщо всичко това, което засяга училището (чл. 35).

След Устава била съставена и приета програмата за селските училища, задължителна за всички училища във Варненско-Преславската епархия, която програма има следната цел:

„Целта на селските училища е: да се научи детето да чете свободно и разумно, да пише колко годе правилно, да смята, да има общи познания от землеописание, закон Божий и от българска история".

Към целта е прибавена следната забележка: „По същата програма следват и градските основни училища".

Предметите, които трябва да се изучат в селските и градски основни училища, са следните:

Прочит, писмо, св. история, бълг. история, четирите действия и именованите числа от числителницата, понятие от землеописание, славянски прочит, молитви, писмени упражнения, общи познания от българска граматика, кратък катихизис и черковно пение.

Тези предмети се изучват в продължение на 4 учебни години, както следва:

I година. Децата се учат: да познават буквите, да сричат, да пишат на главно буквите, да прочитат колко да е и да писват цифри.

II година. Свободно прочитане, краснописание, писане думи и определения по диктовка.

III година. Разбиране и разказване прочетеното, Св. История, Четири действия от числата, Молитви на изуст, Кратко землеописание, Краснописание и преписване на урок.

IV година. Общи познания от българската граматика, Българска история, Повтаряне на четирите действия и именовани числа. Прочит от славянски, Черковно пение, Катихизис, Краснописание, Нови Завет, Свещена история и писмени упражнения.

След горното следва разпределението на часовете:

Мес.		Часове.			Часове.
Април	пр. обед	1 —4		сл. обед	7 —10
Септември	„ „	1½—4½		„ „	7½—10½
Октомврий	„ „	2 —5		„ „	8 —11
Ноември	„ „	3 —6		„ „	8 —11
Декември	„ „	3½—6½		„ „	8 —11
Януарий	„ „	3 —6		„ „	8 —11
Февруарий	„ „	2 —5		„ „	8 —11
Март	„ „	1½—4½		„ „	7½—10½

Съборът одобрил следните ръководства за селските училища:

„За I и II отделение: Бащин език (II и III книги), начален прочит от Момчилова; Първа четеница — Цанов; Буквар — Р. И. Блъсков; Буквар — Момчилов; Малка читанка — Икономов; Малка читанка — Михайловски.

За III и IV отделение: Пространна читанка — Икономов; Втора четеница — Данов, Българска история — Манчев; Българска история — Цанкова; Свещена история — от Генадиев; Малко землеописание — Момчилов; Кратка География — Груев и Катихизис".

След това се изброяват празничните дни, през които няма да се водят занятия в училището, а в краят е поставен следния текст:

„Приема се Уставътъ за ръководство на всички селски училища у Варненската и Преславска епархия — Шуменъ, 16 априлий 1873 год." *)

---

*) Сведенията за учителския събор в гр. Шумен, станал през м. април 1873 г., са взети от Архива на Варн. Пр. Митрополия — дето се съхраняват дневниците и устава с програмите, изработени от събора.

Евстатий Милошев,
директор на дев. гимназия—Вратца.

Принципите и свойствата на активно-художествено-трудовото обучение.

(Продължение от IV кн.).

II.

Художествено обучение.

Художественото обучение не трябва да се схваща като някой особен вид обучение, а само като една страна, една проява, един признак на активното трудово обучение. Преди 15—20 години в нашия педагогически печат се вдигна голям шум около този дидактически принцип, който се пренесе от Германия, имаше си своите вдъхновени представители и убедени противници, даже се основа специално педагогич. списание — „Училищна практика", — редактирано от Д-р Ст. Чакъров, с изключителна цел да прокара на теория и практика принципите на дидактическото художество при нашите условия. Това списание просъществува няколко години, изигра своята рол. Дидактичното художество скоро се замени с друго веяние — трудовия принцип при обучението. Ала, ако днес не се говори с такъв жар за дидактично художество, то не ще рече, че в тоя принцип няма да открием някои елементи, присъщи на едно разумно и целесъобразно обучение.

Впрочем, за да се разбере същността на този дидактически принцип, трябва да се направи анализ на понятието „художество" и „творчески процес". Известно е, че човешкия гений се проявява в две главни области на духовно-културния прогрес: науката и изкуството. Това не са резко разграничени области, а само две прояви на една и съща сила, които взаимно се допълнят. Науката под форма на понятия има за цел да ни даде строго систематизувано познание и действува повече на ума, на разсъдъка. Изкуството е проява на творческото въображение и естетическо чувство и действува на тия способности. Онова, което науката не може да обясни, изкуството го дава във форма на конкретни живи образи и буди чувство на духовна наслада. Художника, когато твори, не си служи с общи и абстрактни понятия, а с конкретни представи и образи. В тая форма той ни дава познания, дава храна на творческото въображение, буди го към дейност и предизвиква онова, което се нарича естетическо съзерцание.

Податлива ли е душата на детето на такова художествено въздействие? Аз мисля да, и то в много по-голяма степен, отколкото душата на възрастния човек. Защото по

природа детето не мисли със строго определени по съдържание понятия, строго измерени логически категории, продукт да дълга и системна обработка, а всичко от външният и вътрешния свят схваща като проява на невидими живи сили. Всички отвлечени идеи и душевни състояния, далечни исторически събития то си представя в нагледен образ и картина.

Детското въображение не е толкова богато, колкото това на възрастния, за да оперира с много елементи, понеже още няма нуждният опит. Но затова пък то е наклонно всичко да оживява, да одухотворява. Детето е малкия свят от макрокосмоса. То в индивидуална форма преживява историческият опит на човечеството, оная стадия, когато то е било в зората на своето културно развитие, в периода на своето наивно познание.

Впрочем, в що се проявява дидактичното художество? Понеже в училището си служим повечето с някои изкуства — поезията, музиката и живописта, а отчасти със скулптурата и архитектурата, то трябва да анализираме творческия процес на поета, та да видим, как влияе на душата дидактичното художество.

Поезията в своите три литературни рода — епос, лирика и драма е сбор от колективно и индивидуално творчество. Народното творчество много повече допада на детската душа със своите вълшебни приказки, със своите песни, дето е отразена тъгата и радостта — съдбата на народа с неговите вярвания, сказания, магии, заклевания, обреди, обичаи — изобщо цялата душа на народа. Това богатство, което се е раждало и творило през векове, когато народната душа в тая наивна форма е схващала света, не трябва да остане чуждо за детето. Детето е частица от тоя народ, то е плът и кръв от него, то живее с неговите радости и болки, то се въодушевява от неговите идеали и се трогва от неговите подвизи. Всяко народно нещастие затрогва чувствителни струни на детската душа. Детето живее с народа, в народът и за народа. Това духовно съдържание трябва да стане притежание на детето. От тоя жив извор то трябва да черпи познание за животът и житейска мъдрост.

Ето защо трябва преди всичко в най-широки размери да използуваме тая богата съкровищница—народното творчество за развоят и приръста на детските духовни сили. Ала не само това. Тук е дадено на готово и съдържание, и форма. Когато ще стане нужда да се дава ново съдържание, трябва да се излива в тая езикова форма. Като че в тая насока малко е направено до сега. Един опит ме радва. Преди години нашия талантлив детски писател Елин Пелин издаваше специални детски списания, а сега е вече и автор на читанки за основните училища, дето е вложил своя талант

и прокарал своя маниер — да излага случки из обикновения живот и близкия на детето опит в интересна, занимателна и художествена форма. Земете който щете разказ из читанките на Ран Босилек и Елин-Пелин, и вие ще се убедите в това. Какъв живот, какви езикови обрати, какъв детски юмор и радост блика из всеки ред! Аз мисля дори и учебниците по другите предмети не трябва да стоят далек от тая художествена форма, а колкото е възможно, без да се нащърби точността и верността на познанията, да се доближават до тая обична и жадувана за детското схващане форма.

Защо един урок по отечествознание, по история, по предметно обучение, по библейска история, по четене, дори и по смятане да не се предаде в тая инак занимателна форма? Нима нямаме примери в това направление? Ами много хубавите учебници по родинознание и българска история на Чакъров и Violino Primo, хубавите художествено изработени лекции от библейската история на Д-р Свраков, подсладените описания на растения и животни с художествени приказки и разкази от Манов и Кръстев в книгата „Практиката ни по предметно обучение през първата учебна година"!

В подобна форма трябва да се поднася не само всяко писмено, но и устно предадено съдържание. И за това учителя трябва да владее това изкуство, а до колкото природата не му се е притекла на помощ по липса на творческо въображение, чрез упражнение и школуване да търси подходна езиковна художествена форма, за да облече учебното съдържание. Образци той може да намери в детските писатели и поети. Ала не е само учебната форма. Едно друго условие трябва да я предшествува. Както художника нищо не може да сътвори, от което да блика живот и душа, без да има настроение и вдъхновение, то и учителя художник, ако не предаде урока с вдъхновение, вживяване с учебното съдържание, няма да постигне целта. Той трябва да се пренесе мислено в душата на децата, да даде полет на своята творческа фантазия, да вложи чувство и темперамент в своята работа, иначе труда му ще отиде напусто.

Художественото обучение може и трябва да се практикува най-много при ония предмети, при които поради тяхното естество външната нагледност е неприложима. Ала и при тях обучението може и трябва да се подслажда с остроумни разкази, гатанки, поговорки, за да стане интересно и активно и приятното чувство никога да не напуска ученика. А такива образователни съдържания са онези, които репрезантират отдалечени исторически събития и местности. Значи най удобно може да се прилага тоя принцип при обучението езикознание, по география, светска и библейска история. Със стегнат разказ, с плавен изразителен език от образи и картини учителя ще се помъчи да възкреси в детското

въображение събитието с цялата му обстановка, при която то се извършва. Детето напряга своето въображение, с което всичко оживява и нагледно пред себе си, пред вътрешните си очи си представлява, като че е било съучастник, или зрител на действието или като че то сега става пред очите му. Понеже пак аперцепцията между старите и нови представи в тоя случай се извършва лесно и правилно, явява се едно чувство на дейност и удоволствие и една свободна игра на творческото въображение. Външните признаци на това чувство ние четем в живия, широко отворен и светящ поглед, в погълнатото детско внимание. Детето цяло е обърнато на зрение и слух. В неговото съзнание се редуват представи след представи, картини след картини, чувство след чувство, докато се извърши учебния процес. Детето несъзнателно е било въведено в един невидим мир, дето е напрегнало всичките си духовни сили и след това дохожда в опомнюване, чувство на облекчение и успокоение. Ето как се изразява Wigge за такова едно обучение: „Какво радостно възбуждане в душите на децата, как те са съвсем съсредоточени към предмета! Как търсят в своето съкровище от представи съответни камъчета за градиво и с каква радост подават намерените, като ги прибавят едно към друго.“ През всичкото време детето се е намирало в една вътрешна творческа нагледност, продукт на въображението и чувствата, които преживява през учебния процес. Аз нарочно казвам вътрешна негледност, за разлика от външната, пасивна и активна нагледност, която се явява при наблюдението и действието. Ала художественото обучение не се изчерпва само с онова, което ние ще дадем на детето: то трябва да обхване и репродукцията на дадените съдържания, на моженето и упражнението. То ще намери място при свободните съчинения, при свободното рисуване, при моделирането, при игрите, разказване на приказки, където детето ще даде пълна и съобразна със своите собствени закони свобода на творческото си въображение.

И тъй при художественото обучение трябва да се спазват следните принципи:

1. Художника схваща света не в понятия, както ученият, а в конкретни образи и картини. Тъй го схваща и детето.

2. Всичко, що разказва учителя, трябва да го оживи пред духовните очи на детето, да му даде душа, плът и кръв, та с помощта на въображението си детето да го представи нагледно и пластично.

3. Само в такъв случай най-лесно и скоро се извършва процеса на активната аперпепция.

4. При такова обучение вниманието и интереса предварително са спечелени, развива се творческото въображение, буди се приятно чувство на дейност, и цялото обучение се

чувствува като една лека и приятна игра, която оставя дълбоки и трайни спомени в душата.

5. Щом детето е в състояние да проявява вътрешна активност, последната дава силни тласъци за развитието на волята и характера.

6. Учебното съдържание да се предава в подходна езикова форма, която да отговаря на детското схващане и мислене. В тоя случай тя няма да се различава от формата на народната приказка, песен, басня и др.

7. Учителя трябва да бъде в добро разположение на духа, да преподава с чувство и темперамент и, за да зарази децата с учебното съдържание, с идеите и чувствата, трябва сам да ги преживява.

III.

Трудово обучение.

Напоследък високо се прокламира трудовия принцип при целокупната образователна и възпитателна дейност. Много се говори и пише по тоя въпрос и от хора специалисти, и от несведущи се изказват всевъзможни и често крайно противоречиви мнения, предлагат се проекти за коренно реформиране на учебното дело както по отношение на организацията му, тъй относно системата и метода на образованието. По тоя начин се е натрупала планина от непроходима мъгла в разбирането на тоя въпрос, и всеки работник в тая област трябва преди всичко да се ориентира в литературата на въпроса, да проследи нейния развой, за да намери най-правия път и да вземе ясно и правилно становище.

Като всички нови идеи, и тази се пренесе от вън. И добре е да се присаждат идеи, ала за тях трябва да има и условия, иначе те ще останат само едно ехо, което постепенно ще заглъхне. Ако ли пък няма условия, доколкото зависи от нас, трябва да ги създадем, стига да сме убедени, че идеите са полезни и плодотворни. А колчем сме пренасяли чужди идеи за култивиране и не сме държали сметка за роден въздух, светлина, почва и вода, винаги сме се разочаровали. Аклиматизацията трябва да става последователно, планомерно и внимателно.

Тая идея е пренесена от западните културни с интезивно стопанско производство, промишленост и техника държави. Там се държи точна сметка индивида да бъде още от училището приготвен за живота, та с малко труд и разход на енергия да постигне максимум резултати. Ала не само от чисто утилитарно-практически съображения е повдигнат този въпрос. В основата му лежи едно верно психологическо начало, че трудът има безкрайно благотворно влияние върху личността, за да я развие хармонично и доведе до съвършенство, както и да я въоръжи със средства

за борба в живота. При възпитанието и образованието труда трябва да се разглежда от три страни: 1. Труда като организация на училището, 2. Труда като образователна система и 3. Труда като метод при обучението. Първата страна интересува предимно политика, общественика, — втората теоритика-педагог, третата — непосредствения художник в своето ателие — учителя. Ние ще се спрем поотделно и на трите страни. Ала преди всичко нека потърсим научните основания на тоя дидактически принцип. Те са: 1. биофизиологични, 2. историко-културни, 3. педагогични и 4. утилитарно-социални.

1. Ако разгледаме телесното устройство на всяко живо същество, в това число и на човека, ще се натъкнем на един очебиещ факт: за да се сношава човек с външния свят, да се ориентира и приспособява към него в своята борба за живот, природата се е притекла на помощ, като го е снабдила с един специален инструмент за посредничество между средата и него. Това е нервната система. Както знаем, тази нервна организация с целия свой строеж и функции е тъй нагодена, че от една страна да получава и предава впечатленията отвън на един централен механизъм, който ги преработва, а от друга им дава израз чрез реакции на външните органи, с които човек си служи в живота. Няма раздразнение без негова реакция.

Ако искаме нагледно да си представим тоя процес на познания, трябва да го изразим по следния начин: от точка А на периферията иде раздразнението, което се пренася по чувствителния нерв АБ. В точка Б то се задържа и преработва в тъй наречените нервни центрове на големия мозък и от там се предава по двигателния нерв БС на органа С, който трябва да извършва действието. Ако нервната система се състоеше само от чуствителни нерви, тогава човека щеше да бъде много жалко същество. Той ще вижда, ще чува, ще мерише, ала съзнателно да насочва погледа си, слуха си и обонянието си и да отбягва неприятните усещания, щеше да бъде невъзможно. Той щеше да прилича на едно огледало, в което се отражава всичко, без да може да го закрие или открие. Не можеше да се ориентира, да се стреми и да се брани, изобщо да насочва съзнателно своята воля и да отбягва опасността.

2. Културно-исторически основания: Ако проследим пътя на развитието на човека през неговата историческа съдба, ще видим, че този път е бил мъчен, труден, ала много поучителен. Още щом е стъпил на историческата арена на живота, той е трябвало да води борба с околната природа, да се приспособява, за да се запази. Умът и разсъдъка му са били в зачатъчно състояние. Сегашните материялни и духовни културни блага са плод на бавна, ала безспирна еволюция. За да познае околната среда и да нагоди спрямо нея

своя живот, или пък да осигури съществуването си от природни стихии, той е трябвало да изостря своята наблюдателност, мислева способност, за да предвижда, да съобразява, да изнамира сечива за по-лесно набавяне средствата за живот. И тъй паралелно с окото и ръката се е упражнявала, придобивала е похват и сръчност. Човек не само е наблюдавал, но е разчупвал, сглобявал, издялвал, изглаждал и т. н. Значи знанието и моженето се развивали паралелно. Каквото е виждал, той, макар и грубо, трябвало сам да му даде форма, защото не всякога в нужда може да го намери, а то му трябва в непрестанната и жестока борба Тъй той се научил да бяга, да се крие, да дебне, да се катери, да слухти, да хваща и да изработва сечива от дърво, камък, желязо, глина и т. н.

3. Педагогични основания: Труда трябва да се прокара като принцип при обучението, защото той има голямо възпитателно и образователно значение. Някои смятат, че трудът е зла орисия за човека, както това е представено в легендата за проклятието на първите хора и изпъждането им от рая. Ала аз мисля, че труда не само не е проклятие, но дори благодат за човешкия род. Само на труда на цели поколения през дълги векове се дължи този колосален прогрес в наука, изкуство, открития-техника — въобще на цялата тъй наречена материално-духовна култура. Ние не можем си представи иначе човека, който да бъде жива мумия.

В трудът е сигурния залог за едно безконечно и прогресивно развитие до най-вишите предели, както на отделният орган, тъй и на човекът и на цялото общество. Човекът е резервуар на психофизическа енергия. Тази енергия се изразходва само чрез движение, а труда не е нищо друго, освен подчинено на една определена цел и извършено по един строг ред движение. Труда развива всички органи на тялото; той ги разхубавява и дава най правилни и естетични форми на движение; той изостря душевните способности и прави от човека хармонично и съвършено същество. Разбира се, това става с умерения труд, а не чрез пресилвания, които преуморяват, изтощават и израждат. Знае се, че ралото, само когато работи, е лъскаво, а когато стои без действие, ръждясва. С труда човек заякчава тялото, калява волята си, укрепява мускулите, развива нервите, а клетките придобиват особена еластичност, и той може да устои на най-острите природни влияния, та да доживее до дълбока старост и гарантира върховното си щастие на земята — здравето.

4. Социалноетически основания: Но трудът има и социалноетическа страна. Всякой човек трябва да стане способен да изкара средства за съществуването си. Той не трябва да живее като паразит върху гърба на другите, да се ползува от тяхния пот, защото това нито е справедливо,

нито е естествено. Човекът е разумно същество и трябва в своя живот да се ръководи от социални чувства. И когато труда бъде разпределен равномерно и според силите, той не ще бъде бреме, а благодат, към която всякой съзнателно ще се стреми, защото по тоя начин ще осмисли и гарантира живота си. Всички духовни и материални блага са кристализиран обществен труд и не трябва да се държат заключени с девет ключа, за да се пилеят лудо от богопомазаното малцинство на жизнената трапеза, а да бъдат на разположение на ония, който с кръв и пот са ги заслужили. Но как ще се прокара труда като принцип при обученнето. Всичко, на което учителят учи, трябва да умее да го направи. Латинската поговорка казва: думите трогват, примерите увличат". Много по-силно действуват на детската душа делата, отколкото думите, разбира се, не при всички науки и при всички степени на образованието може да се прокара в един и същи размер тоя принцип.

Досегашната педагогика е стояла на несигурна почва, защото е смятала думата, словесният образ за алфа и омега на възпитателното обучение. А известно е, че, колкото повече сетива взимат участие при възприемането на известно съдържание, толкова по-пълно става неговото усвояване, по-трайно се задържа в паметта и дава образователен резултат. Дори и ако всички сетива взимат участие при обучението, а ръката бездействуваше, то пак нямаше да се постигне целта, защото се знае, че опипното усещане е най-старо, най-верно и съединено с мускулните усещания, то служи за бърза ориентировка в живота.

По гореизброените физиологични съображения всичко, що детето научи, трябва да се опита да го направи, да го въплоти в материя, във форма на някой изкуствен предмет. Тая работа ще бъде мерило, до колко то верно е схванало познанията за тоя предмет. Па човек не е само мисляще, но и действующе същество. Той не е роден само да яде, да живее и да се наслаждава, а и да твори, да работи, да се бори, докато е жив. Как ще може да се подготви за тая тежка задача в живота, ако най-важния му орган-ръката— остава в бездействие? Външната и вътрешната нагледност без трудовата не постига нищо. Ние изучаваме цели томове детска психология, а не държим ни най-малко сметка за детската природа. Детето по природа е наблюдателно и любознателно. То изследва предметите от всички страни, задава любопитни и чудни въпроси, на които чака отговор; то оживява всичко: всяко камъче, всяко дърво и всяка билка. То живее със своя собствен мир на наивно разбиране света, със своята радост и безгрижие. А ние с клишето и думата нанасяме смъртоносен удар на тоя живот. То е и архитект, и скулптор, и поет, и музикант, и живописец, и естествоиз-

питател. То строи, разваля, чупи, комбинира и през всичкото време се доверява само на своята ръка, с нея то познава.

Ей върху тази основа ще трябва и ние да градим, като възбуждаме интереса, любознателността и наблюдателността на окото на ученика, като го запознаваме с величини и форми в природата; нека го приучим да проверява своите познания само с ръката, за да придобие ловкост, похват и сръчност.

IV. Заключение.

Както се вижда, трите страни на учебния процес—активност—дидактичнохудожествен и трудов принцип—не се взаимно отричат, не си противоречат и не се изключват. Напротив, те имат общи елементи и взаимно се допълнят, за да оформят едно естествено и отговаряще на физическата и духовна природа на детето обучение. Ще зависи от естеството на учебното градиво и от материялната обстановка, при която е поставен да работи учителя, кога, как и къде да бъде застъпена едната или другата страна повече.

Защото Вунд на едно място казва: „В момента, когато аз почвам първото изречение, целия разказ е вече готов в съзнанието ми като една картина. Тая картина е точно определена в главните ѝ черти, но в подробности тя се формира постепенно. Това зависи от опитността на учителя, неговата подготовка и душевното развитие на децата".

След всичко казано до тук аз смятам, че училището е една градина, в която под ръководството на учителя трябва да се направлява развоят и културата на човешките сили. Потежка, ала по възвишена и благородна задача човек не може и да си представи в живота тук на земята. Да ръководим правилното развитие и усъвършенствуване на всички физически и духовни сили към един идеал, за да направим от човека здраво, красиво и силно същество, което, като се стреми към собственото си щастие, да отдаде всичките си сили в служба за щастието и на другите, за да осъществи едно идеално трудово общожитие — ето задача, на която трябва да се предадем с всичкия жар и идеализъм и нека бъдем убедени, че сме си изпълнили дълга като хора и възпитатели.

Литературни източници:

1) Учение за активното образование от П. Нойков 1906.

2) Активно образование от П. Нойков — първи годишник на Софийският университет 904—905. стр. 3—27.

3) Activitätsprinzip in der Pädagogik J. J. Rousseau's P. Nojkow, Leipzig 1898.

4) Пасивните методи на обучение от училищно-хигиенично гледище — П. Нойков — Уч. Преглед год. IX. стр. 965—972.

5) Grundzügder physiologischen Psychologie W. Wundt, 5 auflage Leipzig 1903.

6) Вилхелм Вундт и неговото учение за асоцияцията на представленията от Н. Бобчев. Уч. Преглед год. 7, стр. 489—501, 649—657, 842—859.

7) Експериментална педагогика от Лай — превод от д-р П. Цонев 1912.

Малчо Николов,
у-л в II м. г. — София

Лермонтов у нас.

(Наши преводи на Лермонтови творения).

(Продължение от кн. 4.)

№ 18. „Бѣглецъ“ — прев. Ал. Константинов — библ. Св. Климент. Характерното в поемата — атмосферата на суровите и жестоки нрави у воинствените планинци — не се чувствува в превода, който е неточен, на много места пресилен и нерядко съвсем нескопосен. Селим, при когото отива беглецът, у Лерм. е негов другар, който лежи болен. У Ал. К. Селим става старец:

На ложѣ, мучимый недугомъ, Мъчимъ отъ болести и старъ (!)
Одинъ, онъ молча, умиралъ. Той бѣ на смъртния си часъ.

Лерм. Селим *мълчаливо*, мъжествено понася страданията. Ал. К. не е показал това. Лерм. Селим е млад и тъкмо за това — ние чувствуваме неговата юнашка търпеливост: той умира, без да стене и да се оплаква, макар и още млад и жадуващ за живот.

Пресилени са съкращенията, които прави Ал. К.: И викна *стар'ца* възмутен. . . . *Страхлив'ца* не намира в' мен. Най-драматичната сцена — отиването на Селима при неговата мила — е предадена у Ал. К. твърде изкуствено, несръчно:

Казалось пламенныя очи Срѣдъ нощний мракъ
Блеснули ласково предъ нимъ.. Стори му се, че *пламенъ зракъ*
И онъ подумалъ: я любимъ, Предъ него ласково *блесна.*
Она лишь мной живетъ и И мисли той: *о, ето на,*
дышетъ . . . Обича ме, *тя менъ жалъй,*
И хочетъ онъ войти — *и* *Безъ менъ не може да живѣй...*
слышитъ, И иска в' саклата да влѣзе,
И *слышитъ* пѣсню старины.. Но чуе, че се пѣсень пѣй,
И сталъ Гарунъ блѣднѣй луны. Любима пѣсень на черкези.
Харунъ се вслушва и блѣднѣй.

Стегнатият и съдържателен израз: „я любимъ — она лишь мной живетъ и дышетъ“ — у Ал. К. е разтегнат, сан-

тиментален и безцветен: „о, ето на, обича ме, тя мен жалѣй,“ Без мен не може да живѣй“. Следните три стиха, в които се изразява внезапната промяна в настроението на героя—той иска да влезе, но изведнаж чува страшно изобличителните думи на старината песен — изразена тъй майсторски с повторението на съюза и — *4 пъти* — и с повторението на *слышитъ* — у Ал. К. са предадени без нужното напрежение и сила. Песента на девойката е преведена тромо и прозаично:

Ружье заряжаетъ джигитъ
И дѣва ему говоритъ:
„Мой милый, смѣлѣе,
Ввѣряйся ты року.
Молися Востоку,
Будь вѣренъ пророку —
Своимъ измѣнившій —
Измѣной кровавсой,
Врага не сразившій,
Погибнетъ безъ славы.
Въ горахъ никого нѣтъ,
Кто бъ вынесъ позоръ
И труса прогонитъ
Красавица горъ.

Джигитъ си пушката *пълни*
А нему му *момата мълви*:
Мой милий, в' войната
Се гледа сждбата,
Моли се Въстоку,
Моли се пророку —
Кой се унизи
С' измѣна *кървава*,
Врага не срази,
Загинва безъ слава.
Позора го газятъ
С' прѣзрѣнье у насъ,
Страхливца го мразятъ
Момитѣ в Кавказъ.

Не добре говорят за поетичното чувство на преводачът изрази като: „сълза подиръ сълза нарежда и с'тѣхъ гърдитѣ си влажни, „се *сипятъ* грозно в' тъмнината—молби, проклятья и *сълзи*“, „кръвьта отъ него, що течеше,—домашното *излока* псе. (У Лерм.: „И кровь его съ глубокой раны *лизалъ*, *рыча*, домашный песъ).

№ 19. Същото стихотворение — прев. Рачо Славейков — 1895 г. — Българска сбирка.

Преводът е лишен от поетичност и е пълен с неправилности и неточности в израза.

Няколко характерни примера.

И скрылся день; клубясь туманы
Одѣли темныя поляны,
Широкой бѣлой пеленой;
Пахнуло холодомъ съ востока
И надъ пустынею пророка
Всталъ тихо мѣсяцъ золотой.

Деньтъ се скри. Мъгли *почнаха*
Да *спадатъ* (!) *скоро него день*
Тамъ, гдѣт' войницитѣ паднаха,
Подухна вьтрецьтъ студенъ
И надъ пустинята *пророшка*
Грѣйна луната златорожка.

С' стѣснено сърдце, *безъ отвага*,
Едва пристъпва той прѣдъ прага
В' дома на *стария* (?) Селимъ.
Селимъ Харуна не *позналъ*,
В' легло *отъ старостьта (?) мъчимъ*,
Той *мълчишката си мъждълъ* (?)
Текътъ сълзи *в' гърди студени.*

№ 20. Споръ — прѣв. А. Константинов — библиотека Св. Климентъ.

Превода на Ал. К. — с малки изключения — е изтрито и избледняло копие от пѫлното с движение и колорит Лерм. стихотворение. Нито ширината и величието на картините, нито източната нега и неподвижност са изразени поне отчасти от Ал. К.

Какъ то разъ передъ толпою	Туй се случи *прѣдъ тълпата*
Соплеменныхъ горъ	В дивите гори,
У Казбека съ Шатъ горою	У Казбека с *Шатъ гората*
Былъ великій споръ.	Споръ се отвори.

У Лерм. се говори за „тѫлпа“ от едноименни планини, пред които се води *велик* спор. У Ал. К. спора се „отваря“ пред тѫлпата — неизвестна каква — в дивите гори.

Онъ настроитъ дымныхъ келій	Ще настрои кѫщи димни
По *уступамъ* горъ,	В' гѫститѣ гори,
Въ *глубинѣ* твоихъ ущелій	*Твойтъ низкитъ долини (?)*
Загремитъ топоръ;	*Вси ще разори;*
И желѣзная лопата	И в' гърдитѣ ти лопата
Въ *каменную* грудь,	*Жадно* ще забий,
Добивая мѣдь и злато,	Кат' добива мѣдь и злато,
Врѣжетъ страшный путь.	Пѫт ще си пробий.

Подчѫртаните места в оригинала са предадени от Ал. К. не само неточно, но — в посочените места — и сѫвсем изкривено. Чисто ориенталската картина, пѫлна с дремливо спокойствие и нега сѫвсем не се чувствува у Ал. К.

Посмотри: въ тѣни Чинары,	Погледни ти на Кавказа
Пѣну сладкихъ винъ,	*Всичкото нѣмѣй,* (*?*)
На узорные шальвари	У *грузина и Абхаза*
Сонный льетъ грузинъ.	*Вино сал' се лѣй.*
И склонясь къ дыму кальяна	И *опушенъ* отъ каляна
На цвѣтный диванъ,	Седналъ на диванъ,
У *жемчужнаго фонтана*	*При росата* на фонтана
Дремлетъ Тегеранъ.	Дрѣме Тегеранъ.

Величавото, буйно движение на боевите дружини, които „идат шумни като поток“, сѫщо не е сполучливо предадено.

Отъ Урала до Дуная	Чакъ отъ Дунавъ до Урала
До большой рѣки	Непрѣкѫснатъ следъ
Колыхаясь и сверкая	Войска страшна завървѣла
Движутся полки.	Полкове безъ четъ.
Вьются бѣлые султаны,	Вѣйкатъ (!) бѣлитѣ султани,
Какъ степной ковыль;	Кат' в' поле ковилъ...

№ 21. Ашикъ Керибъ — прѣв. Д. Печалинъ, Б. сбирка г. III, 1896 г. Приказката е превеждана буквално и е пѫлна с русизми и неточности в израза:

И дарилъ го бѣ съ безценій даръ на пѣсеньта (*дара пѣсень*).

Твоята газель (твоя газель); и за всичко на тебе съмъ *обязанъ*, Поцѣлувалъ малката си сестра (Поцѣловалъ); щѫ— отивам, не щѫ — не отивам. (Хочу — пойду, хочу — нѣтъ);

И когато не ти повѣрватъ въ истината на твоитѣ думи (вм. в истинността); моля, ради твоя *странник* (вм. *заради*); и *точно* узнала и пр.

№ 22. Чудакътъ — романтическа драма — издава редакцията на сп. Родина. Името на преводача не е отбелязано, както и годината на превода. Дружествена печатница „Трудъ" — Пловдив.

В превода се срещат доста русизми, като: *притворна, упрѣки, вспоминания, обхожда, мигновения, поглупѣлъ* и пр. Преводача прави тук—таме малки отклонения от оригинала. Но изобщо взето, превода му — с изключение на някои негладкости — е сносен.

№ 23. Безименна повѣсть — прѣвелъ отъ III руско издание И. М. Варна, 1898 г.

Преводача сѫвсем зле познава руски език. Той превежда неточно, на много места буквално и неправилно:

День угасалъ — Денътъ угасна (?)

Они спорили, бранились,	Тѣ се караха, бияха се (?),
дѣлили мѣдныя деньги,	Дѣлѣха мѣднитѣ си пари,
которыя звенѣли въ большихъ,	които звънтѣха въ *голѣмитѣ*
посконныхъ мѣшкахъ . . .	*имъ плоскодънни блюда.*
Олицетворенные упреки	*Олицетворение* (?) на упрека
провидѣнію, созданія, лишен-	На провидението, създания,
ныя права требовать сожаленія..	*лишени отъ право* за съжаление.
Хотя бы малѣйшій знакъ,	*Макаръ и най-малкий знакъ,*
Малѣйшій остатокъ гордости	*най-малкий остатъкъ отъ гор-*
отдѣлился въ глазахъ или въ	*достьта да не се забѣлѣзва-*
улыбкѣ. . . .	*ше въ тѣхнитѣ очи или*
	усмивки.

№ 24. Ашикъ Керибъ—прѣв. Трайко Симеоновъ—„Подъ сѣнката на кипариситѣ".

В превода се срещат груби грешки и негладкости в израза:

Но по-скѫпо отъ златото *било* (?) единствената му дъщеря.

Но подъ звѣздитѣ... (но за звѣздами живутъ ангелы).

Обѣщаюсь семь лѣтъ странст-	Обѣщавамъ седемь години
вовать по свету и нажить себѣ	Да странствувамъ по свѣта

богатство, *либо* погибнуть
въ дальныхъ пустыняхъ..

И да спечеля богатство, *макаръ съ рискъ да умра въ нѣкоя далечна пустиня.*

И бѣше го надарил *съ рѣдкия* даръ *на пъсеньта*...

Преводачѫт освен това си служи с минало свѫршено време вместо употребяваното в приказките минало неопределено.

№ 25. Боляринъ Орша прѣв. Ст. М. Попов — Библиотека за мало и голѣмо" 1898 г.

Преводача не е успял да предаде характерното в оригинала — то не се чувствува дори като бледна сянка — но изцяло го е загрозил и изкривил.

Вместо наглед спокойното и равномерно течение на Лермонтов. стихове, твѫрди като стомана, вместо атмосферата на силните страсти, носещи сѫс себе си гибел, у Ст. М. Попов намираме само насилени, зле сглобени измерени редове, пѫлни с безсмислици, отблѫсващи с грубата си прозаичност и с невѫзможния си бѫлг. език.

У Лермонтова Орша е суров, мрачен, своенравен фанатик. Когато той говори на царя да го пустне, той запазва, своето достоинство, без да се унижи, когато се моли. Ст. М. Поповият Орша освен че е сантиментален и словоохотлив, но е и някакъ раболепен:

Естъ много слугъ въ дворцѣ твоемъ,
Пусти меня! Мой старый домъ
На берегу Днепру крутомъ,
Близь Рубежа Литвы чужой,
Обрось могильною травой...
Дай поклониться мнѣ Днѣпру..
Тамъ я родился — тамъ умру!"

Слуги ти имашъ пъленъ дворъ,
Пусни *покорний твой слуга*
Да видя *своя старъ стоборъ* (*!*)
До чужда Литва *домъ саминъ*,
Обрасълъ в'буренъ и пелинъ!...
Тозъ день на *красний Днепровъ брѣгъ*,
Пусни ме, *Царйо, тамъ далекъ*
Да се поклоня Днѣпру милъ,
Да мра тамъ, дѣ съмъ се родилъ.

Изразите: пусни *покорний* твой слуга и „Тозъ домъ на *красний* Днепровъ брѣгъ" — не са и не могат да бѫдат произнесени от стария консерватор и суров фанатик Орша. Пѫрвият е твѫрде раболепен, а втория — сантиментален.

Енергията и категоричността на Лерм. израз „Тамъ я родился — тамъ умру!" не се чувствува у Ст. М. П. Но отклонения от тази род са най-невинните грешки в превода. В него в голямо изобилие се редят безсмислици и блудкавости от този род.

Цвѣтокъ грядущаго святой,
Былого памятникъ живой!
Такъ срѣдь развалинъ иногда
Растетъ береза: молода,

На бѫдащето *ликъ(?)* красивъ,
На миналото *споменъ* (?) живъ
В' развалинитѣ *тукъ-тамъ(?)*
Брѣза расте тъй на самѣ —

Мила надъ плитами гробовъ
Игрою шепчущихъ листовъ.

Надъ гробни плочи и надъ тѣхъ
Умилна, крѣхка *и съсъ смѣхъ,*
Люлѣй шептящитѣ листя.

Продума стражътъ *съдинявъ...*
Май, буря утрѣ ще завѣй,
Далечъ тамъ свѣтка и тъмнѣй
И до *земята гръмъ слети (?)*

№ 26. Хората и страститѣ — Люди и страсти 1895 г. Пловдивъ.

Преводжт е сжвсем неграмотен, пжлен с русизми и безсмислици. Само няколко примера:

Дарья. Да видѣлъ ли ты, гдѣ Юрій Николаичъ?
Ив. Да тутъ какъ хочешь экономію наблюдай и давай намъ меньше жалованья и одежди и все, что хочешь; а какъ всякій день, да всякій день пропажи, такъ ничего не поможешь.

Ами видѣ ли *негдѣ* Юр. Н.
Да, тукъ ако искашъ *економия*
Наблюдавай(!), давай на слугитѣ оскждна заплата, *скжсани* дрехи и всичко каквото искашъ; *а пъкъ се случватъ всеки день кражби и ти нищо не можешъ да помогнешъ*
Къмъ нея *привързана.*
Кстати, пийни си една чаша.
неужили, и пр.

№ 27. *Хаджи Абрекъ* прѣв. К. Савов, 1897 сп. Мисъль,

В превода не се чувствува никакжв поетичен лжх, пжлен е с русизми, неточности и неправилности:

Ущелья въ сонь погружены,
Въ аулѣ *нѣтъ лишь* тишины
И под горой, гдѣ вѣтеръ воетъ,
Гдѣ изъ утеса бьетъ потокъ,
Стоитъ внимательный кружокъ.
И сердцу рускаго *ни разу*
Не миновала пуля ихъ.

Наоколъ всичко тамъ нѣмѣй,
В' аула *тишина владѣй* (!)
В' скалитѣ, гдѣ вѣтрецъ повѣва
Гдѣ *тихичко потокъ се лѣй*(!)
И русинъ *рѣдко* (!) се спасява
Отъ тѣхния куршумъ жестокъ.

А ето какъ умее да окарикатури най-поетичните образи преводача:

Онъ вѣрно зрѣлъ, какъ дѣва рая
Къ нему смотрѣла предъ концомъ
Махая радужньмъ вѣнцомъ..
Какъ на чело его крутомъ
Блуждаютъ, движутся морщины
Въ ущельѣ облако проснулось
Какъ *парусъ розовый надулось,*
И понеслось по вышинѣ....

Наверно ангелъ той видѣ
Дошълъ прѣдъ смъртний му конецъ
Въ ржцѣ съсъ *радушенъ (!)* вѣнецъ.
На *погрозньло* му чело.
Се движатъ *брѣчкитѣ дебели,*
В' дола, напъстренъ съсъ цвѣтя (?)
Омара лека *се събуди*
И в' тънъкъ облакъ *полетѣ,*

Срещат се русизми като: витягъ, пшенъ, горния (вм. планински), вѣтка и пр.

№ 28. Не, не тебъ любѫ — (нѣтъ, не тебя такъ пылько я люблю), прев. Н. Д. Юрданов — Б. Прѣгледъ г. III (1896 год,).

Преводѫт е неточен, лишен от поетичност:

	Не, не, тебъ любя съсъ горещина,
Не для меня красы твое блистанье.	Не ме привлича твоето *блистанье*
Но не съ тобой, я *сердцемъ* говорю.	Въвъ таенъ разговоръ *се азъ намирамъ*
Въ твои черты ищу черты другія,	Но не говоря с' твоето сърдце !
Въ устахъ живыхъ—уста давно нѣмыя.	В' чърти ти ища вечъ чърти умрѣли
	В' *уста-уста* отдавна онѣмѣли.

№ 29. Слънце — Солнце — Б. Прѣгледъ, 1897 г. прѣв. *Флоридоръ*.

Преводѫт е без размер и е сѫвѫршено и нескопосен:

Какъ солнце зимнее прекрасно,	Слънцето зимното прекрасно
Когда, бродя межъ сѣрыхъ тучъ..	Бродяще облаци, мъгли
Такъ точно дѣва молодая	Предъ менъ тъй сѫщо се явява
Твой образъ предо мной блеститъ,	
Но взоръ твой счастье ль обѣщаетъ,	Ликътъ ти *хладенъ* и блести
Мою ли душу оживитъ?	Но щаст'е тъй кат' *обѣщава* (?)
	Душа ми ще ли оживи?

№ 30. Затворникъ — Узникъ — Б. Сбирка 1898 год. — прев. Г. Б. Преводѫт е сѫвсем слаб и дори наивен:

Отворете тъзъ тъмница,	
Свобода ми повърнете,	(Дайте мнѣ *сіянье дня)*
Чернооката дѣвица,	
Враня конь ми доведете.	
Ще *заловѫ* коню грива	(И потомъ на конь вскочу)
И ще *лѣтнѫ кат' фѫртуна.*	(Въ степь как вѣтеръ улечу).
Неподвижна е вратата . . .	(Дверь *тяжелая съ замкомъ).*
У дома си *като птица*	(Чернооkая далеко
Пѣе (?) младата дѣвица и пр.	Въ пышномъ теремѣ своемъ).

№ 31. Майчина пѣсень — прѣв. Пенчо Славейковъ — Блѣнове — 1898 г. (Казачья колыбельная пѣсня).

Макар и да се отклонява на няколко места от оригинала, превода предава добре най-характерното в сѫдържанието и израза на песента и е един от най-поетичните преводи в нашата поезия.

Най-характерните отклонения са: 1) Майката у Лерм. говори, че сама ще ошие сѫс свила бойното седло на сина си, с което се подчертава нейната нежна майчина грижа, а у Слав. израза: „вихренъ конь и златни стремена“ говори за красивият юначен вид на бѫдащия воин. 2) Усилен до поза у Слав. е образа: „ще изпѫчиш юначина — гордо млада грѫдь!“ — У Лерм. сѫщото е просто предадено: „Богатыръ ты будешь съ виду | и казакъ душой“. 3) Не в духа на Лерм. песен, у Слав. стоят. изразите: „Безъ тѫга ли щешъ замина . . . | менъ и бащин кѫтъ?“ когато у Лерм. майката не пита, а след като казва, че ще отиде да го изпрати, с тѫжно примирение добавя: „Тьі махнешь рукой“ — тя е убедена, че той — твѫрдия и юначен боец не ще пожелае да бѫде изпращан и благославян от бедната си майка.

32. И мѫчно, и тѫжно.—И скучно, и грустно. „Б. Сбирка“ г. VI. 1899 г. Прев. Гр. Ив. Лютаков.

По сѫдѫржание превода се доближава доста до оригинала, но не и по израз. Вместо непосредствения прост израз на чувствата и нерадостните мисли у Лерм., в превода намираме напр. следнйото разсѫждение в реторичен стил:

Желанья! что пользьі напрасно и вѣчно желать,	Желанья! Безъ полза е тоя *всевѣченъ стремежъ*,
А годьі проходятъ, всѣ лучшія годьі . . .	А днитѣ се *губятъ в' провалата вѣчна!*

Неточно са преведени последните стихове.

№ 33. „Послушай, ахъ, може“ . . .—„Послушай, бьітъ можетъ“—сѫщия преводач.

Болното елегично настроение в Лерм. песен се е превѫрнало в слѫзливо-сантиментално у Лютакова:

Послушай, бьіть можетъ, когда мьі покинемъ	Послушай, ахъ, *може* ний *нѣкога* двама
Навѣкъ э тотъ міръ, гдѣ душою	Тозъ свѣтъ да напустнемъ (?)
такъ стьінемъ,	гдѣ *сьхне* душа ми,
Бьітъ можетъ въ страну, гдѣ	Да найдеме край *безъ скрьбь*,
незнаютъ обмана,	без измама . . .
Тьі ангеломъ будешь, я демономъ—стану.	Кълни се тогасъ да забравишъ, *душичке*,
Клянися тогда — позабьіть,	За прѣжний приятель ти тоя
дорогая,	блаженни . . .
Для прежняго друга все счастія рая.	И нека изгнаника, *мразенъ от всички*,
Пусть *мрачньій* изгнанникъ,	
судьбой осужденньій,	
Тебѣ будетъ раемъ, и тьі мнѣ	За рай тебъ да бѫде, а ти
вселенной.	менъ вселенна.

Възклицанието „ахъ“ и Хайневското обръщение „душичке“, както и изразите: „гдѣ съхне душата ни,“ „рая блаженни“ не са в духа на Лерм. песен: те са твърде сантиментални. Освен това първите два стиха изразяват една невъзможна мисъл: те може би някога ще напуснат ¦тоя свят. У Лерм. „быть можетъ“ се отнася за страната, дето не знаят измами и за възможността да стане тя ангел, а той — демон, а не за напущането на света. У Лерм. изгнанникът е *мрачен*, осъден от съдбата,—той е, да се изразим школнишки — представител на мировата скръб. — У Лютакова той е *мразен от всички.*

№ 34. „Не тебе тъй горещо любя азъ“—нѣтъ, не тебя такъ . . .“ прев. от сръщия.

Преводът е неточен, на някои моста неясен и грапав:

Не для меня *красы твое блистанье . . .*	И не за менъ е твоето сиянье (!)
И молодость погибшую мою...	И младость отлетѣха *в' тоя часъ* (в кой?)
Когда, порой, я не тебя смотрю,	Кога *въз'тебе лудо* мѣтамъ взоръ
Въ твои глаза вникая долгимъ взоромъ . . .	И в' твоите очи *взирамъ се дълбоко . . .*
Но не съ тобой — *я сердцемъ говорю.*	Но не съсъ тебе — *измамена жестоко (?),*

№ 35. На Пушкиновата смърть—„На смерть Пушкина“. Прѣв. Н. А въ 1899 г. „Б. Прѣгледъ“.

В превода няма дори сянка от необикновената сила и енергия на благородното негодувание, което е намерило израз в буйните стоманени стихове, чиито удари са тежки и сръкрушителни като удари от мечове. Най характерните образи не са предадени, като са заменени със сръчинени, пресилени и безсмислени изрази:

Погибъ поэтъ, невольникъ чести . . .	Загина *робъ* той на честьта си—
Съ свинцомъ въ груди и съ жаждой мести . . .	В' *гърди пронизанъ от врага* си . . .
Не вынесла душа поэта —	Не изтърпѣ душа му *клета*
Позора мелочныхъ обидъ . . .	Позорни клюки *и бъди . . .*
Не вы ль сперва такъ долго гнали	Щомъ с' дивния си даръ *той блясна*
Его свободный, чудный даръ	Погнахте го *с' дивашка стръвь,*
И для потѣхи возбуждали	С' *игра си духоморна., бясна*
Чуть затайвшійся пожаръ . . .	*Разлѣхте ядъ в' кипяща кръвь.*
Угасъ какъ свѣточь, дивный геній . .	*С' гасихте (!)* гения с' позора (!).
Пятою рабскою поправшіе обломки . . .	Тъпчете с'рабския си кракъ души сломени (?)

Игрою счастья обиженныхъ рабовъ . . . *Прескокнати (?) от щаст'ето безъ редъ (?)*

№ 36. Армаганитѣ на Терека — „Дары Терека“ прѣв. Д. Ивчовъ сп. „Лѣтописи“ год. II. 1900 г.

Нюансите в песента, които я правят тъй интересна, са почти заличени в превода, който при все това—дава „идея“ за песента и поне е лишен от безсмислици и тривиалности:

Слезы *брызгами* летятъ —
И приветливо *ласкаясь*
Морю Каспію *журчитъ:*
Разступись, о старецъ море,
Дай приютъ моей волнѣ!
Погулялъ я на просторѣ
Отдохнуть пора бы мнѣ!
Но *склонясь на мягкій берегъ*,
Каспій стихнулъ, *будто спитъ*...

Мъта пѣнести вълни —
И привѣтно заговори
На Каспийското море:
Приеми ме, старче мили,
Ти на свойта мъжка гръдь,
Че се изтощиха сили
Изъ далечний труденъ пътъ.
Но спокойно, безотвѣтно
Каспий стихналъ е, мълчи,

№ 37. *Менъ тъжно е затуй*... Мнѣ грустно . . . прев. Paolo — „Художникъ“, 1901 г.

Превода не спазва размера на оригинала и е съвсем безжизнен и изкуствен:

Менъ тъжно е, че любя *те безкрайно!*
И зная: твойта младость цвѣтуща, *нѣжна, сяйна (!)*
Мълвата *ще затрие* с' коварно си гоненье.
Менъ тъжно е затуй, че сявга *си засмята (!)*
(Мнѣ грустно, потому что весело тебя)

№ 38. *И мъчно е, и тъжно е* . . . прев. П. Г-въ — сп. „Художникъ“ — същата год.

Съдържанието е буквално предадено, но съвсем тромо, без всякакъв ритъм и размер, с ненужни прибавки и безвкусици:

И мъчно е, и тъжно е, и нѣма ти ръка кому да подадешъ,
В' минути на душевня *страшна тегота* . . .

Следния стих е извънредно проточен и разплеснат — той има 20 срички!

— Желания! каква ли полза вѣчно и напразно ти *желания да щешъ* . . .

№ 39. *Скалата* — (Утесъ) „Лѣтописи“ г. II. — прѣв. В. Ив. Стояновъ.

Преводът е твърде наивна нескопосна работа:

Ношувàло на скалата ближна | облаченце *гиздаво, засмѣно (!)*
(Ночевала *тучка золотая* | на груди *утеса великана*).

№ 40. Пѣсень — Слышу ли голосъ твой — „Лѣтописи“ год. II. прѣв. от същия.

Същото, което казахме за превода № 39:

Слышу ли голосъ твой	Чуя ли гласа ти | В' сърце ще затрепка
Звонкій и ласковый . . .	Жалостно (?) и мило (?)
Какъ птичка въ клѣткѣ	Като птичка в' клетка.
Сердце запрыгаетъ.	
Лазурью глубокіе	Кат' море (?) дълбоки
Душа на встрѣчу имъ	*Болки мен* в' гжрдитѣ
Изъ груди просится.	Будятъ се жестоки (?)

№ 41. „Журналистъ, читатель и писатель" — сп. „Листопадъ„ 1914 г. прѣв. А. Найденов.

Превода, макар и сравнително по-сносен, е твжрде не точен и не предава силата и яркостта на образите в оригинала:

Теряетъ скоро умъ поэта	Поета скоро се лишава
Свои *божественныя сны.*	Отъ своитѣ *мощни вдъхновенья.*
Онъ гибнетъ жертвой общихъ мнѣній	Той гине *в' мнѣнието общо.*
Когда ему въ пылу забавъ	Кога ще може той да бди (?)
Обдумать зрѣлое творенье....	Надъ свойто мощно (?) съчиненье?

№ 42. „Бородино" прѣв. К. Христовъ — „Приближени хоризонти".

По сжджжание и по израз превода значително се отклонява от оригинала. Много характерни места не са предадени, като са заменени с други, които не винаги са в духа на стихотворението. Не е предаден и основния тон на разказвача — мжжественият, енергичния тон на кален, изпитан боец, който с увлечение говори за интересното минало, като изобличава жестоко младите. Стария боец у К. Хр. не запазва величавата сджржаност и спокойния хумор на Лермонтовия. Той е твжрде неспокоен, раздразнителен, говори с вжздишка и сжжаление за миналото:

Ехъ, друго бѣше наш'то врѣме,
Па бѣхме ний и друго племе:
За бой — не за слова!

У Лермонтова той отсича твжрдо и изобличително:

Да, были люди въ наше врѣмя,
Не то, что нынѣшнее племя, —
Богатыри не вы!

У К. Хр. младия, който запитва, говори с известно раздразнение, което добива рязжк израз в думите:

Кажи ми, истина ли тия
французи блъскахме ги ние
(Вѣдь были жъ схватки боевыя и говорятъ, еще какія!)

Изобщо навсѫде тона на К. Хр. е остѫр, хумора му — предизвикателен и яден:

Наистина, по *тая кожа* | ний мъкнемъ ощъ слѣди отъ ножа.
(Плохая имъ досталась доля | не многія вернулись съ поля)
Мърморятъ старци в' тъмнината, | почесватъ *зълъ езикъ.* (Ворчали старики).
Де, нека ни от от всѫде *свиятъ* . . . (ужъ постоимъ мы головою)
А френци *юрнали* върхъ нази . . .

Внушителната страшна картина на боя — пѫлна с движение — не е предадена сѫс сѫщата сила от К. Хр.:

И только небо засвѣтилось —
Все *шумно* вдругъ зашевелилось,
Сверкнулъ за строемъ строй...
Ну, жъ былъ денекъ! *Сквозь дымъ летучій*
Французы двинулись, *какъ тучи,*
И все на нашъ редутъ.
Уланы съ *пестрыми значками,*
Драгуны съ *конскими хвостами,*
Все промелькнули передъ нами . . .
Звучалъ булатъ, картечь визжала,
Рука *бойцовъ колотъ устала,*
И ядрамъ пролетать *мѣшала*
Гора кровавыіхъ тѣлъ . . .
Земля *тряслась, какъ* наши груди.
Смѣшались въ кучу кони, люди.
И залпы тысячи орудій
Слились въ *протяжный* вой.

Но почна да се съзорява,
И всичко живо се разшава . . .
Полкъ подиръ полкъ лети . . .
Що день бѣ то! Димъ! *Богъ да пази!*
А френци *юрнали* врѣхъ нази,
Налитатъ *все на пукъ.*
Ний гледаме: улани страшни,
Драгуни с' опаши *всегдашни (?)*
Пристигатъ, идатъ морни, прашни
Звънтятъ ножове, пушки пукатъ,
Троши се щикъ, *слабъй юмрукътъ,*
И носи се ужасенъ *пукотъ*
На топоветѣ . . . *сънь!*
Гѫрди да пукнатъ сѫ готови;
Врѣхъ жъртви падатъ жъртви нови,
Коне и хора, а топове
Реватъ въвъ друженъ вой.

В преводѫт има и неточности: у К. Хр. младия пита: „Дал' *мърцина* падна Москва | ил' изгина тамъ доста свѣтъ съсъ честь?" когато у Лерм. той иска само потвѫрждение на своите мисли:

„Скажи ка, дядя, вѣдь не даромъ | Москва спаленная пожаромъ
. . . Вѣдь, были жъ схватки боевыя . . . не даромъ помнитъ вся Росія."

Вѫпреки посочените отклонения и неточности преводѫт е сравнително сполучлив и поетичен.

№ 43. „Валерикъ“ — прѣв. К. Христовъ — „Приближени хоризонти“.

В превода намираме сѫществени отклонения от оригинала — много по-големи от тези в „Бородино“.

1) К. Хр. неумерено усилва, като си служи с резки до грубост — изрази дори и там, кѫдето Лерм. е внимателен и деликатен:

Пъкъ и *дяволъ знай,* | дал' има родство на душитѣ.
(Да врядъ ли есть родство души).
Днесъ мълчешката | търпя зѫбитѣ на злината (и молча зло
переношу)

Прибавени изрази от преводача:

Борбитѣ с' тоя *дивъ* народъ; „Тъй лесно се на *пухъ и прахъ* прѣвръща всѣка мисъль смѣла, чеченецъ *ялъ* такъва бой, той бутна своя *мазенъ* фесъ“. И пакъ *лѣнивата* глава | пустѣе (И нѣтъ работы головѣ).
Приклодътъ *буха, мачка, дави* | Ехъ, грозно клане тамъ наста.
(Какъ звѣри молча, съ грудью грудь | ручеи тѣлами запрудили)
налѣни очитѣ *с' кърви бѣха*
(Взоры *бродили страшно*).

2) Основното чувство в стихотворението не е предадено от К. Хр. Лермонтовата тѫга се издига до пълно разочарование от животѫт, от който той повече нищо и не очаква. С тѫжно примирение и горчивина (а не раздразнено, сѫрдито като К. Хр.) той говори, че едва ли има родство на душите, че е постигнал и разбрал животѫт, от Бога не моли щастие и мълчализо понася злото. Той говори сдържано, почти не вѫзклицава . . . а К. Хр. говори наместа афектирано като сантиментален любовник, и то там, кѫдето Лерм. изказва една обща мисъл:

Безумно ждать любви за- *Любовь, любовь, настана зима,*
очной? любовь, *опасна, зла* шега—
Въ нашъ вѣкъ всѣ чувства Ти толкова си лекокрила
лишь на срокъ. въвъ тия врѣмена . . .

За него не сѫществува Лерм. хладно равнодушие, рожба на усилена рефлексия, която убива свежестта и жизнеността на всичко, до което се доближава.

За несгодите и лишенията в боя — за туй пѫрвобитно —че и анимално—сѫстояние Лерм. говори почти спокойно; той повишава тона, само когато с чувство на благородно вѫзмущение и отвращение заговорва за грозотията на войната и мизерията на човека. Тона на К. Хр. е обикновено вѫзбуден, неумерено повдигнат.

Докато у Лерм. скитнишкия пѫрвобитен живот дори се явява като желан, че притѫпява неговите страдания, като приспива сѫрдцето му, у К. Хр. хероят е отчаян от това не-

възможно състояние, че то убива творческия дух и е тъй безнадеждно и безутешно:

И жизнь всечасно кочевая,
Труды, заботы, ночь и днемъ,
Все размышленію мѣшая,
Приводитъ въ первобытный видъ
Больною душу; сердце спитъ
Простора нѣтъ воображенью
И нѣтъ работы головѣ.

А пъкъ тозъ скитнишки животъ, и тия трудове всечастни—
Борбитѣ *с'тоя дивъ народъ*
И тѣ помагатъ *да угасне*
Пламъ творчески. **Уви,** срѣдъ тѣхъ
Тъй лесно се на пухъ и прахъ
Прѣвръща всичко. И стига болната душа
На *първобитностьта прѣдѣла.*

И съсъ какво да се тѣша
Азъ тукъ? Почива, спи сърдцето.
Просторъ за творчески *мечти*
Тукъ нѣма.

Че К. Хр. не е постигнал и доловил основната мисъл, ядката на стихотворението, личи още в началото, когато той говори за „честитите минали дни" на разказвача. Последният у Лерм. не говори за честити дни, а за страниците на миналото, скучни и еднообразни, които го карали да се разувери въз всичко:

Страницы *прошлаго* читая,
Ихъ по порядку разбирая,
Теперь остынувшимъ умомъ,
Разувѣряюсь я во всемъ.

Като се взирамъ всеки день
Въвъ *миналитѣ дни честити,*
Веч' нищо моя умъ студенъ
Започва да не вѣрва.

Когато Лерм. говори за своята любов, ние ясно различаваме 3 момента: 1) Той отначало е обичал „дълго и много", 2) той плаща за блажените дни със страдания и тревоги и 3) най-после след хладно размишление той е „убилъ послѣдній жизни цвѣтъ". У К. Хр. моментът е само един: Той я обича и страда **и сега** тъй силно: „И ще се мъча все така, | до гдѣто буйна кръвь изстине.

3) Картините на бивачния живот и на боят у К. Хр. не са предадени със същата сила и живост, както у Лерм. На много места преводача създава нови образи и ситуации, които не са в духа на оригинала и често са ненужни, та и несъобразни:

Пуснáхме две-три бомби ние — измисля К. Хр., сякаш говори за последните войни, като забравя, че Лермонтов е живял 100 г. преди нас.

Огнемъ дыша, пылалъ надъ нами,
Лазурно-яркій сводъ небесъ.
Уже въ Чечню на бранный зовъ

Надъ нази *шума гъста крие (?)*
Лазурно ясното небе.
Бѣ пратила по тръбний звукъ

Толпы стекались удальцовъ.	*Юнакъ подиръ юнакъ отчаянъ.*
Надъ допотопными лѣсами	Вървимъ. В'околнитѣ гори
Мелькали маяки кругомъ,	*Огньове, виждаме, се криятъ*
И дымъ ихъ то вился столбомъ,	Тукъ зѣрнешъ стълпове искри (?)
То разстилался облаками.	А тамъ кълба отъ димъ *се виятъ.*

Прибавено е от преводача следнйото място:

Насядали на търкало,	Пъкъ други въвъ ржцѣ с'чибуци)
Обичамъ азъ туй племе зло	(Тезъ мохамедови унуци)
Мы любовалися на нихъ	Лица имъ мургави, *одрани(?)...*
Безъ кровожаднаго волненья	И не приличатъ вечъ на драма,
Какъ на трагическій балетъ.	А на *трагически балетъ.*
Разсыпались въ широкомъ полѣ,	Отъ вси страни казаци дръзки
Какъ *пчелы, съ гикомъ казаки.*	Летятъ на кървавий парадъ.
Ея тяжелымъ (на кржвта) испареньемъ	Летятъ като елени *бръзки.*
Былъ полонъ воздухъ.	И околовръстъ като тамянъ (?)
Окрестный лѣсъ, какъ бы въ туманѣ,	Издигнаха се смрадни пари.

При тези многобройни отклонения, прибавки и неточности стихотворението е изгубило сжщинския си характер и се е преобжрнало в една мжчно разбираема смесица от не винаги ясни мисли, преживявания и картини.

№ 44. Чашата на живота — Чаша жизни — прѣв. Д. К. Попов, Б. Сбирка, г. XV. 1908 г.

Превода, макар да предава основната мисжл на оригиналжт, е далеч от него по израз:

Златые омочивъ края	*И златокрайни й страни*
Своими же слезами...	С' сълзитѣ свои миемъ.
Когда же передъ смертью съ глазъ	Но щомъ като при смъртний часъ,
Завязка упадаетъ	Очитѣ ни развърже,
И все, что обольщало насъ	И всичко що (?) *ласкало насъ*
Съ завязкой изчезаетъ.	Изчезне *с'него* бжрже...

№ 45. Повѣсть безъ названия. Прѣв. Ив. Д. К. 1908 г.

Преводжт е напжлно неграмотен. Преводача слабо знае руски език, изпуща цели изрази, като сжчинява безсмислени такива, като напр.: „движенията, които изразяваха нѣкакъвъ *симптомъ*".

№ 46. „Вадимъ" прѣведе Д. Георгиева.

Преводжт е пжлен с груби грешки, неточности и русизми:

У каждаго на челѣ было написано вѣчными буквами: нищета.	На челото на всѣки бѣха написани *вѣчнитѣ букви (?): нищета.*

Но сила души обнаруживается вездѣ.	Но силата на душата му (?) *изпъкваше* навсѣкждѣ.

Преводачката не познава добре нито руски език, нито особеностите на матерния си език. Тя без стеснение употребява напр. руските думи и изрази: нищия, подобострастие, Христа-ради, избави Христос, свистенето (на камшикжт) и пр.

Тя превежда клад сжс стока, а изразжт: охота приводить такихъ... — *Лова (!) донася такива.*

№ 47. Любовьта на офицера — главата отъ романа на „Герой нашего времени" — *Бела* прѣв. Радинъ — Пловдивъ 1917 год.

Радин слабо познава руски език, лошо се изразява и на родния си език. За да подсоли речта си, той си служи с турски думи, като че ли разказва една макамлия любовна приказка.

Той превежда „чемаданъ" — с джамадан: (съ *пжтнични* бѣлѣжки), вм. ридъ — пише радъ, туря за украшение в скоби след името Бела — Акчà — като мисли сигурно, че името ù произхожда от бял, употребява за украшение: санкимъ, артъкъ, бамъ башка, меракъ и пр. Другите грешки и безсмислици са тжй много, че е излишно да ги изреждаме.

№ 49. *Аулътъ Бустанджи* — „Б. Сбирка" 1914 год. — прѣв. С. Дриновъ — I часть.

Онова, което сжставя сжщината, ядката на разказа, не е предадено от Ст. Дринов. Образите в превода са бледни, изтрити и на много места сжществено променени, и то не в духа на оригинала. Много места говорят за недостатжчно разбиране на превежданото.

Картината на запустението и дивата буйна растителност не е предадена от Ст. Дринов.

Кудрявыми кустами	Тамъ кждравъ храстъ и виещи лозини.
Покрыто поле; дикій виноградъ,	Се *виждатъ вредъ*. И дѣто той е билъ
Цѣпляясь, вьется длинными хвостами	Днесъ *камънакътъ всичко е покрилъ.*
Вокругъ камней, покрытыхъ сѣдиной,	
Съ вершинъ сосѣдныхъ сброшенныхъ грозой..	

Сжвсем криво е разбрано и предадено следнйото място:

И тамъ когда вечерняя заря	И ката вечерь *вечерна тъма (?)*
Блъдньющимъ румянцемъ одѣваетъ.	Кога планински върхове покрие.

Сжщо неточно е преведено:

Меньшой былъ слабъ и *нѣженъ съ юныхъ дней*	По-малкиятъ бѣ нѣженъ като цвѣтъ

Какъ цвѣтъ весенный подъ лучомъ заката. Прѣзъ пролѣть, *плувналъ в' слънчева позлата.*

Не е изразена мисѫлта на Лерм., че Селим е убил майка си, че той започва живота си с престѫпление, което прави неговият образ тѫй зловещ и грозен. — У Дринова Селим дори започва честит живот, но свѫршва с престѫпление!

Отецъ ихъ былъ убитъ въ чужомъ краю, Баща имъ на чужбина бѣ убитъ,
А мать *Селимъ убилъ* своимъ рожденьемъ, Когато се роди Селимъ с'мѫченье,
И хоть невинный, началъ жизнь свою, И *майка имъ умрѣ.*
Какъ многіе кончаютъ — преступленьемъ. *Животъ честитъ започна той,* но свѫрши с'прѣстѫплене.
Онъ душу *не обрадовалъ ничью,* Тѫй както много между насъ *— сърдитъ (!)*
Онъ никому *не могъ быть утѣшеньемъ.* Не найде в' нищо негдѣ утѣшенье.

Не че той не намира утешение, а не може да даде такова на другите, казва Лерм.

Сѫвсем криво Дринов превежда следнйото място, кѫдето се описва хубостта на Зара:

Казалось, вся она была слита, А бѣла грѫдь по-чиста отъ *зората (?)*
Какъ гурія, изъ сумрака и свѣта; *Поглеждаше* прѣзъ пазвитѣ наивни
Бѣлѣй и чище раннихъ облаковъ *И тихо се люлѣйше като в'сънь*
Являлась грудь, поднявшая покровъ. Прилична бѣше тя на юженъ *цвѣтъ.*
Она была прекрасна въ этотъ мигъ, На южно слънце *расълъ* подъ лѫчите,
Прекрасна вольной, дикой простотою, Които (?) сутринь с'бисерни роси,
Какъ южный *плодъ румяный, золотой, Обрызганный душистою росою.* Галйовно кѫпятъ модри небеса.

Бясната страст на Селима, която го довежда до умопомрачение, не е предадена от Дринова с достатѫчна сила:

Лерм. Селим повтаря: „Я гибну", той настойчиво иска отговор, „сверкая мутнымъ взоромъ", а какъ спокойно говори сѫщия Селим у Дринова!

Преводачѫт освен това изпуща някои трудно преведими места, а някѫде се изразява и твѫрде несполучливо:

Иль отъ любви твоя пылаетъ грудъ?
И чуждой дѣвы хочешь поцѣлуя?
Какъ красный уголь, его сверкаетъ око.

А може би в'гърдитѣ ти лежи(?)
Дѣвойка млада с'грозна *изневъра (?)*
Но мѫка вѣе, тлѣе в'мене пакъ.
Очитѣ му сѫ сѫща пещь дѫлбока (?)

№ 49. Сънь — прѣв. Ст. Чилингировъ — „За родъ и честь". Характерното и индивидуалното в положението на героят и неговите сѫновидения не е дадено в превода.

I строфа. Неподвижното, оцепенено сѫстояние на героя — (лежалъ *недвижимъ* я), неговата безпомощност и изтощение (крѫвта му изтича капка по капка) не са изразени у Чилингирова:

В'средневний жаръ в'дола на Дагестана | Лежахъ с'куршумъ в' гърдитѣ нараненъ
Димѣше ощ' дълбоката ми рана, | по капки кръвь струеше се от менъ.

Крѫвта не може да се *струи* на капки.

II строфа. Конкретната обстановка на героя — той лежи самичѫк на пясѫка, наоколо се притискат скалите, слѫнцето гори жѫлтите им вѫрхове, но той спи *мѫртвешки* сѫн — у Чилингирова е предадено твѫрде бледно:

Лежахъ единъ, забравенъ в'долината,
Наоколо тълпѣха се скали
И слѫнцето горѣше имъ челата,
Горѣше менъ, но сънь *ме одоли.*

Лерм. херой спи мѫртвешки сѫн, а у Чил. тепѫрва го *одолява* сѫн. Картината на пиръ у Чил. е променена и слаба: у Лерм. жените се вестяват като видения сред *сияющи огньове*, увѣнчани сѫс цвѣтя. — У Чил.—те *са огрени от светлини.* Не може да се разбере, защо Чил. нарича родния край на поета *студен*: „Жени на пиръ срѣдъ родний край *студенъ*", защото този край е Русия ли?

Замислеността, сѫсредоточеността на младата жена, която не взема участие вѫв веселия разговор, унесена в някакѫв тѫжен сѫн—не е достатѫчно силно изразена в превода. У Чил. се говори, че душата ѝ оборва сѫн, като че ли тук става дума не за мечти—блян, а за сѫщински сѫн:

Но въ разговоръ веселый не вступая
Сидѣла тамъ задумчиво одна,
И въ грустный сонъ душа ея младая
Богъ знаетъ въ чемъ была погружена.

Но *дума безъ сама да проговори*,
Седѣше си (!) замислено една.
И в'тѫженъ сѫнь, душа ѝ що обори
Богъ знай какво блѣнуваше в страна.

Неточно е преведена и крайната строфа:

Лерм. повторно предава характерното в положението на героя, като внася нови елементи: димящата рана чернее и кръвта се лее на охладяваща се струя. У Чилингирова това състояние не е предадено:

И снился ей долина Дагестана	И вижда тя дола на Дагестана
Знакомый трупъ лежалъ въ долинѣ той,	Познатий трупъ лежи срѣдъ него самъ,
Въ его груди, дымясь, *чернѣла* рана	В' гърдитѣ му дими дълбока рана
И кровь лилась *хладѣющей струей.*	И *хладно се струи кръвьта отъ тамъ.*

Последните два стиха у Лерм. загатват за безнадеждното състояние на падналия: чернеящата се рана и кръвта, която се лее не вече капка по капка, а на струя, която постепенно изстива, са симптоми на близка смърт. Чил. израз: „*В' гърдитѣ му* дими дълбока рана" не говори нищо ново за състоянието на героят, а последния стих — „И хладно се струи кръвьта отъ тамъ" — не предава верно мисълта на автора: кръвта не се струи *хладно,* а постепенно-постепенно изстива—което не е едно и също.

№ 50. „Герой на нашето врѣме" — прѣв. Д. Бабевъ — библ. Цвѣтъ – 1920 г.

Преводът е доста неточен. Преводачът, освен това, е изпуснал отделни места — по-трудни за превеждане — без да предаде силата и индивидуалната окраска на образите в оригинала, като си служи с общи безцветни думи и изрази:

Золотая бахрома снѣговъ. —	Лъщятъ снѣговетѣ.
— Шумно *вырывающейся* изъ чернаго, полнаго мглою *ущелья.*	Шумно *излизаща* отъ *тъмната,* пълна съ мъгла *пещеря*(!)
Скажите, пожалуйста, отчего эту вашу тяжелую телѣжку четыре быка тащатъ *шутя,* а мою, пустую, шесть скотовъ едва подвигаютъ.	Кажете, моля ви, защо вашата тежка талига четири вола биха (?) мъкнали почти (?) на шега, а моята, празна, шесть скота —
Избаловали мошениковъ!	— Знаятъ (!) тѣ *мошеницитѣ*
Кругомъ народъ дикій, *любопитный.*	*Околното* (?) население е диво, *интересно*
А при мнѣ ходилъ на кабана одинъ	А прѣдъ очитѣ ми *е ходилъ на ловъ.*
А ужъ какой былъ головорѣзъ, проворный на что хочешь;— шашу ли поднять на всемъ скаку, изъ ружья ли стрѣлять...	А бѣше похватенъ въ всичко —и *въ игра и въ стрѣлба*
И *туманъ* начиналъ бродить по ущельямъ.	И тъмнината (?) изпълняше (!) дефилетата.

Это былъ *повѣса* Азаматъ.	Това бѣше момъкътъ Азаматъ.

Песента на Бела е преведена твърде изкуствено:

Много красавицъ въ аулахъ у насъ,	Жени красиви имаме ний,
Звѣзды сіяютъ во мракѣ ихъ глазъ.	*Ноще* (?) в' очи имъ блѣсъкъ се крий
Сладко любить ихъ—*завидная доля;*	Да ги обичашъ — *неземна е радость;*
Но веселѣй молодецкая воля.	Но по-е *мило* по воля на младость;
Золото купитъ *четыри жены,*	С' пари ще купишъ *всѣкоя жена,*
Конь же лихой не имѣетъ цѣны:	А вранъ конь нѣма никаква цѣна,
Онъ и отъ вихря въ степи не устанетъ,	*В'степьта и вихъра той надминава;*
Онъ не измѣнитъ, онъ не обманетъ.	Но не измамва, не изменява
Которые тогда доставались духанщицѣ и возбуждали ея краснорѣчіе.	Които се даваха чрѣзъ *икономката* (?) и възбуждаха нейното краснорѣчие.
А не видатъ тебя ея какъ своего затылка.	И не ти го даватъ *по никакъвъ начинъ.*

Бабев превежда кустарник—с драки.

И всѣ эти снѣга горѣли *румянынъ блескомъ*...	И всичкия този снѣгъ блещеше тъй весело..
На западъ пятиглавый Бешту синѣетъ какъ „послѣдняя туча разсѣянной бури".	На западъ се синѣе петоглавия Бешту.

и пр. и пр.[1])

Като изключим някои от преводите на Вазова, превода на Бородино от К. Христова, — „Майчина пѣсень" от Пенча Славейков — и посочените места в превода на „Демон" от Алеко Константинов, които, макар и неточни, поне сами по себи си имат известна поетична цена, останалите преводи, освен че са лишени от какъв да е поетичен лъх, са в голямата си част неграмотни, пълни с груби грешки и без-

[1]) В статията, освен преводите на Л. Стоянов, които са многобройни, и разгледани в отделна статия, не е разгледан превода „Человѣкътъ и страститѣ"—Т. Бъчваровъ, Шуменъ 1896 понеже не се намери. Разказа „Клеветникъ", разказъ за пропадналитѣ драгоцѣнности отъ живота на стария изтокъ"—издава Ив П. Данаилов—Ловечъ, 1893, —не е никакъвъ превод от Лермонтова. Не е разгледан и превода на К. К-въ „Ашикъ Керибъ", понеже сѫщо не се намери. № 6 — „умирающий гладиатор", —макар и оригинала да е от Байрона—Чаилд—Харолд. п. V, разглеждан като превод от Лерм. зашото Вазов е имал предвид само Лерм превод. Виж за това и в статията на г-жа Букорешлиева в юбил. сбор. на акад. „Иван Вазов—Живот и творчество". Там са разгледани и преводите: „Облаци скитници" от Вазова и Боръ-сосна—пак от сѫщия.

смислици. И при всичко че те говорят за известни интереси към творенията на руския поет, за жалост, почти нищо не загатват за тяхната своеобразна сила и хубост. Не е ли най-малко неразумно за интелигентния читател у нас, който сравнително леко би могъл от самият извор да почувствува високата наслада от творчеството на Лермонтова (или кой да е руски писател), да се обръща към нескопосните, че и неграмотни—съчинения „преводи"—на наши писателствуващи? Особено като се има пред вид, че дори в преводите на наши даровити поети мъчно можем да намерим напълно изразено онова, което е специфично Лермонтовско: Лермонтовите творения са тъй трудно преводими, а от друга страна—те са тъй достъпни за всекиго, който разбира руски!

За учащите се в гимназиите ще кажа същото. Само посочените преводи на Вазова, П. Славейкова, К. Христова и донякъде „Демон" от Ал. К., които са поне сравнително издържани, могат да им се препоръчат. Но същинското им запознаване с руския поет трябва да стане—и то със съдействието на преподавателите по руски език — само на неговия роден език.

Хроника и съобщения.

Юбилея на Елин-Пелин.

На 6 май т. г. вечерта се състоя в Народния театър юбилейното тържество по случай 25-годишната творческа дейност на Елин-Пелин в областта на нашата белетристика. Тържеството бе подготвено от особен комитет, който издаде и специален „позив за честуване 25-годишната литературна дейност на Елин-Пелин" още през февруарий т. г. С окръжно № 3185 от 13 февруарий с. год. Министра на народната просвета **Ст. Омарчевски,** ценейки високо заслугите на писателя, нареди до всички подведомствени на Министерството учреждения да вземат най-деятелно участие в тържеството било с беседи, било с утра, забави и вечеринки, приходите от които ще послужат за дар на поетът и ще се внасят в централния комитет в София.

При пълен театър, при празднично настроение тържеството се откри от г. Ст. Чилингиров, директор на народ. библиотека, с реч под надслов „Поета на примирението", след което се изпълниха няколко номера от г. П. Золотович, Ст. Киров, Гено Киров, г-жа Ел. Снежина, г-жа Милкова-Золотович и пр. Юбиляра бе изведен на сцената от комитета. След тия номера се започнаха приветствията. Най-първо, както и трябваше да се очаква, юбиляра бе поздравен от страна на Министерството на нар. просвещение от председателя на учебния комитет г. Г. П. Василев, тъй като г-н Министърът и главния секретар отсъствуваха от София. Г. П. Василев прочете *адреса*, който М ра на просвещението Ст. Омарчевски отправя към юбиляра. В адресът, изработен художествено от художника при Министерството — Кожухаров, като се изтъкват големите заслуги на Елин-Пелин в областта на белетристиката и детската поезия и като му се пожелава да твори и за в бъдаще, както и до сега, съобщава му се, че по предложение на М ра на народното просвещение, Н. Вел. Царя го е наградил със сребърен медал за наука и изкуство и че М-вото му отпуска 5000 лв. държавен дар. След адреса на Министерството се заредиха адреси и поздрави: от Министерския съвет—прочетен от г. Абаджиев, от Народния театър—от Хр. Цанков Дерижан, от писателския съюз и от народната библиотека — Хр. Цанев Борина, от Софийския клуб — Ст. Милошев, от Дома на изкуството — артистът Ив. Попов, от в. „Развигор"—Т. Боров, от редакцията на „Българан"—Н. Тодоров, от дружество „Родно изкуство"—Ал. Божинов, от дружеството на независимите художници

— П. Морозов, от дружеството „Чех“ — Ив. Мърквичка и пр. Поздравителни писма се получиха от Академията на науките, Съюза на българските учени, писатели и художници, Ректора на Университета, Учителския съюз, Полско-българското дружество, представителя на Полската република и много други телеграми и писма от училища и културни учреждения, както и от родното село на поета, Байлово. На юбиляра бяха поднесени подаръци: цветя и други предмети. След свършване на приветствията Елин-Пелин отговори с кратка реч, в която благодари на присъствуващите, както и на всички ония, които проявиха внимание към него и към неговото дело. След това бяха изпълнени още няколко музикални номера, рецитации на творения от Елин-Пелин — от артистите Сава Огнянов, Г. Киров, Сейков и др. Тържеството се заключи с драматизирания разказ от юбиляра „На оня свят“, изпълнен от артисти от Нар. театър. Тържеството се свърши при непринудено настроение. Юбиляра бе предмет на общи симпатии, на мили и сърдечни чувства.

Ето адреса, който Министерството отправи към юбиляра.

№ 9785
5. V. 1922

До Господина
Димитър Иванов (Елин-Пелин)
в София.

Уважаеми г-н Димитър Иванов,

Министерството на народното просвещение, което въздигна идеята за честуването творческата дейност на нашите културни труженци до освежителен и ободрителен фактор в нашия културен живот, посреща с особна радост, с искрено чувство на възторг и честуването на Вашата 25-годишна писателска дейност в областта на белетристиката.

В продължение на 25 години Вие непрестанно творихте по силата и вътрешният импулс на Вашия дух чрез живото слово на родният език ярки образи и картини от селския живот, които остават за винаги неотемлено богатство към културните и художествени ценности на нашия народ. В продължение на 25 години Вие, унесен в своите поетични блянове, изнасяхте на свят с вещината на чародей из недрата на българската природа, като из неизчерпаема рудница, нейните омайни прелести: ту картини от „майката земя“ с нейната благодат и нейните красоти, ту родният освежителен въздух, ту ободрителното българско небе; Вие рисувахте нашето село с всичките негови добри и лоши страни, с всичките негови идилични красоти и недостатъци. От тия рисунки ние чувствуваме дъха на селото, пулса на селския

живот и неговата идилия, лъха на аромата на полето, на гората, на българската природа. Но, което е най-важното и най-главното, Вие като че ли слизахте в душата и сърдцето на нашия селянин, в сърдцето и душата на нашата селянка и долавяхте и изнасяхте оттам тяхните интимни вълнения, тяхните радости, тяхните тъги, тяхните заблуждения. Вие ни рисувахте без апломб, с малко, но ярки чърти тия селяни и селянки, каквито си са те в действителност, без всяка преправка. И ние виждаме нашия селянин — шопа — с неговия вечен другар по съдба, в радост, в мъки и тегла—волът, изработвайки златното зърно, златния плод на своите усилия; ние виждаме селския момък — напет, хубав, левент, или несретен, отбил се от пътя на селото; ние виждаме селската невеста и селската мома — с тяхните вълнения, с тяхните мъки и радости. Така пред нашия поглед се редят симпатичните старчески образи на дядо *Йордан Герака* и на *баба Марга*, на *дядо Матей*, *дядо Корчан*, *дядо Захария*, *дядо Матейко;* до тях образите на *чичо Горан*, на *бае Стоян Гашника*, на *Стоичко Поляка*, на *Боне Крайниеца*, на *Нане Стоичко;* по нататък милите и светли образи на *Стоилка*, на *Елка*, на *Иглика*, а до тях образите на *Захаринча*, на *Монката* и най-сетне, съвсем естествено до тях изпъкват и образите на трогателния *Белча*, на *Сивушка*, на *Звънчарка*. В центъра на всички тия образи обаче, най-силно изпъкват ония на *Христина* и *Джбака* — в които трепти българската младост, българската любов, унесена в темата на играта и в чувството за живота. Тия образи, завещани нам от Вас, Уважаеми Елин Пелин, изваяни чрез Вашето живо слово, ще останат за идните поколения, за бъдащето като ярки образи от днешно време. Силата на художника се мери именно по образите, които той е създал, на които той е дал плът и кръв. Споменатите цяла галерия Ваши образи — старци, мъже, жени, моми, деца са живо доказателство за Вашето възвишено творчество, за онова високо призвание, което Провидението Ви е определяло да изиграете в нашия литературен и художествен живот.

Не може да не се изтъкне тук и обстоятелството, че Вие сте посадили и най-хубавите, най-популярните, най благоуханните детски цветя — стихотворения в парка на българската поезия, че Вие сте съумяли да откриете езика, който води към сърдцето и душата на нашите деца и да оросите тяхните душици с ялмазените капчици на поезията.

Имайки предвид изложената по-горе, може би недостатъчна и непълна обрисовка на Вашата 25-годишна литературна дейност, на Вашето тъй ценно словесно творчество и значението му за нашето литературно и културно развитие, аз, като Министър на народното просвещение, в качеството си на върховен представител на българската просвета

и култура, изходатайствувах, и Негово Величество Царя благоволи да Ви награди със сребърен медал за наука и изкуство, грамотата на който Ви поднасям, като при това Ви изказвам, драги Елин-Пелин, в тоя тържествен за Вас и за нашата литература ден моята, на Министерството ми и на просветена България благодарност и признателност, поднасяйки Ви при това и един скромен държавен дар от 5000 л., като Ви благопожелавам да работите все тъй, вдушевен от хубавото и ценното във Вашия живот, както и до сега, за благото и културата на нашето отечество.

София, 5 май 1922 год.

Министър на народното просвещение: **Ст. Омарчевски.**

Празника на българските просветители св. Кирил и Методи в София — 24/11 май 1922 година. И тая година празника на българската книжовност и култура мина при подобаваща тържественост. По нареждане на Министерството на народното просвещение, още преди един месец бе назначена четиричленна комисия за уреждане празденството. Тя влезе във връзка с всички културни и благотворителни организации в столицата, а също и с всички учреждения, респ. и столичното училищно настоятелство, което тая година с особна готовност се озова на инициативата на Министерството и вложи голяма енергия и средства, за да осигури още по-бляскавото празднуване. За целта бе издадена специална и подробна програма, а бяха взети тъй също и строги мерки за добрия ред на тържеството. На 23 май във всички училища кипеше оживена дейност— украсяване на училищата и подготовка на празникът изобщо. Всички организации, училища, учреждения масово се стекоха на празника. Гражданството—също. Величествена бе картина от грамадни маси народ, обединени тоя ден в името на българската култура и просвета.

Към $9^1/_2$ часа пр. об. пристигна процесията на площада при църквата Ал. Невски и започва молебена. Преди това всички организации и училища в стройни редове бяха по местата си. Додоха г. г. министрите, председателя на камарата, кметът, училищното настоятелство и всички висши чиновници.— Господин Министра на народното просвещение обиколи всички ученици, които го силно акламираха с ура и развяване на трицветните знамена. След свършване на молебенът, учителят от Софийският учителски институт г-н *Цв. Стоянов* произнесе следнята реч:

„Ваше Високопреосвещенство, Господа Министри, Почитаеми граждани!

В днешното тежко време, когато над хоризонта все още се вият мрачни облаци, спомена за дейността и епоха-

та на равноапостолите буди и трябва да буди у българския народ само вяра в по добри бъднини. А с тази вяра зажива българския народ в ново време и потърси опора в тежките дни на преживяваното робство, именно в паметта и дейността на светите братя Кирил и Методи.

Днес, когато сме призовани да чествуваме народния си праздник, ние не можем да си не дадем сметка за вярата на българския народ в по-добри дни,—вяра, изразена в почитането на една от най-светлите епохи в нашето минало. А величието на тая светла епоха нашия народ е преценил със здравия си инстинкт, и той справедливо и разумно ѝ отдава своята дан на почит! Защото спомена за равноапостолите ни отнася към епоха, в която българския народ, поставен между два еднакво опасни огня, можа в лицето на своите ръководници да намери средства за запазването си, за развитието си според свои нрави, според свои обичаи и език. И в едно тежко време, когато българското племе се застрашаваше от завоевателните стремежи на тевтонското племе, чиито ръководници действуваха за тържеството на една всемирна монархия, която означаваше робство за известни народи, в едно време, когато българското племе не по-малко се застрашаваше и от изток от другата завоевателна сила — Византия, епохата на светите равноапостоли извиква в паметта ни името на Бориса, който даде на своя народ едно могъщо и силно средство за запазване, — християнството! Ако сядим като християни, които вярват в предопределението, бихме казали, че Провидението прати Бориса. Но историята от своя страна е записала в страниците си само една преценка за Бориса, именно, че той е бележита личност, която обладавала безспорна политическа мъдрост. Тази личност трябваше да вземе позиция между двете опасни сили: за да запази своя народ и за да го въздигне в културно отношение, Борис прибегна в християнството; и то чрез своите принципи за братство и обич към ближния дойде да смекчи, да уталожи онези прояви на буйност и жестокосърдие, които изхождаха от живота на силното още варварство. Епохата на Бориса извиква в нашата памет и безсмъртните имена на Кирил и Методи,—двама дейци, които дадоха още едно оръжие на застрашеното славянство: то беше азбуката, която циментира, обедини народните сили и отвори път към деятелност, която насочи народния дух и сили към по висша работа, към творчество на попрището на духовната култура!

И днес, когато българското племе, по зла съдба, е притиснато от всички страни, то не може да се не възнесе към тая светла епоха, която въздига пред него дейността на двама народни будители, на двама апостоли: единият огрян от благодатните лъчи на науката и кротостта на Христовото уче-

ние, заложил всичките си сили за добруването на народния дух, другият употребил всичката си опитност на администратор, за да организира народните сили за борба против потиснически стремежи в името на безсмъртната духовна творба. — Българския народ може, освен това, да види, що може и сам той, когато една разумна инициатива насочи силите му към творческа дейност за засилване народните богатства, за обезсмъртяване на народния дух чрез работата на самия народ.

Ето защо, честувайки народния си праздник, който е олицетворение на една тъй симпатична идея, — идеята на мирът и напредъка, българския народ с право трябва да дири упование и сили в дейността на светите равноапостоли. А за вечни времена двата колоса на славянството — Кирил и Методи говорят само едно на оня народ, който даде най-благодатна почва за семената на тяхното дело: „Следвайте пътя, който ви посочихме; вървите ли по него, не се отчайвайте, — бъдещето е ваше!"

След това се формира манифестацията, която на чело с Господина Министра на народното просвещение г. *Ст. Омарчевски*, придружаван от председателя на Камарата г. *Недялко Атанасов*, от главния секретар *Д-р Ф. Манолов* и началника на средното образование *Ив. Черноколев*, потегли по улица „Цар Освободител", през двореца, по ул. „Княз Борис" и бул. „Дондуков" към площада на черквата „Св. Неделя". Тук Министра изчака цялата манифестация, поздрави всички учащи и корпорации, които силно го акламираха с ура и развяти знамена. През всичкото време музиката на I-ви полк свиреше тържествени маршове, често спирана и от ученишките музики на I, II и III мъжка гимназии. Шествието приключи към един часа сл. обед.

След обед същия ден на юнашкото игрище учениците и ученичките от основните училища изпълняваха пред гражданите своите красиви гимнастически упражнения, игри и пр. Г-н Министра присъствува на първата част на тая програма и поздравяваше веселите и вдъхновени от праздника деца, които отговаряха със сърдечни ура и песни! След това той отиде и при тържествените игри на учениците и ученичките от средните училища, които ставаха на два специално приготвени подиуми в Борисовата градина. Следобедните тържества приключиха към 7 ч. вечерта.

В 9 часа същата вечер г. Министра покани на вечеря в хотел „Панах" много учители, директори, писатели, артисти, училищното настоятелство и др. Вечерята мина при особена мила и интимна обстановка.

Г-н Министра вдигна тост, като произнесе следнята реч:

„Драги сътрапезници, драги колеги. — не знам, как да ви нарека, — дали драги колеги, дали драги сътрапезници,

или само българи! Днес, известно е на всички ви, честваме деня на ония, които дадоха светлината на нашите очи, честваме паметта на ония, които чрез безсмъртното си дело озариха с благотворна светлина езика на ония, които чрез нас огряха славянството с просвета и които са гордост наша и славянска. Други ще спорят за тяхния произход, за името на майка им и баща им, но ние, българите, не ще спорим за факта, че те първи развиха дейността си на наша почва и нашата гордост е именно там, че нашите балкани, нашите поля са местата, над които се разля светлината на просветата, за да озари целия славянски мир! И ако е верна мисълта на онзи мъж, който дава грамадни значения на деятелността на личността в историята, ние, и особено ние, българите, ще трябва да видим сега, преценявайки дейността на равноапостолите, ще трябва да видим и да констатираме, какво може да създаде личността, какво може да сътвори личността и в дните на най-тежки изпитания за съдбата на целия народ! Но ако е верно, че всяка идея би заглъхнала, щом не намери условие за живот, ако не намери отзив в ентусиазъмът и стремежите на народната маса към нещо по-висше, по-ценно, ако на тази идея липсва възможност да се въплоти, ако в случаят е липсвала възможност за усвояване делото на равноапостолите и то би било проблематично, ще трябва да признаем, колко онова дело, на което те са служили, доби такова грамадно значение за туй, защото то беше усвоено, подкрепено и продължено!

Днес, когато над България се вият черни градоносни облаци, когато над нас, над нашата народна гордост искат да се надсмиват, ние, в делата на нашите равноапостоли, в делата на дейците от възраждането насам ще трябва да търсим надежди за по-добро бъдеще на нашия народ. —

Чествувайки днешния ден, ние още веднаж дадохме доказателства на онези, които мислят, че нашия дух е угаснал, че нашата воля е сломена, дадохме им доказателства чрез чествуването и чрез ентусиазма си да разберат и да видят, че българския народ още има младеж, която се въодушевява от идеалите на народните борци за свобода, култура и напредък. И в момент като днешния, когато над нас висят големи опасности, когато искат още да ни душат, за да ни превият врата, ние доказахме, че както с делото на Поп Богомила, израснал на българска земя, създадохме идеали за по-възвишени обществени блага, раздвижихме Европа и се подготви реформацията, така и с делото на Кирила и Методия сме доказали, а доказваме и днес, що сме били не само в миналото на славянството, но и в миналото на европейския свят! И днес, когато тачим паметта на равноапостолите, вярвам, че ние, които сме допринесли блага в миналото чрез тая памет и в името на тая памет ще допринасяме

такива и в бъдещето! А онези, които ни отнеха земи свещени за нас, — земята, гдето е било началото на българската държава, земите, дето е люлката на българската писменост, те нека наведат чела от срам и те нека си дадат сметка, може ли такъв народ да умре! Може ли да умре народа, който е имал и има учители и младежи, които са живяли с такива светли идеали за общото добро! А народ, който има такива учители и младежи, докато в него се пазят заветите на Кирила и Методия, за него все има място под слънцето, той не е народ загинал, той няма да загине (ръкоплескания).

И ако е право, че делото на светлите равноапостоли трябва да бъде подето и се пада най-много на учителя, който е носител на тяхните идеали, на всичко, що затрогва най-нежните струни на нашия живот, то не по-малко е право, че нему, на българският учител, се е падала и се пада най-тежката задача. Защото след като България поде борбата за свободата си и воюва тъй дълго за национално обединение, българското учителство беше, което се втурна в тази война с ентусиазъм, свойствен само на истинският интелигент, на истинския родолюбец. Но когато този учител се излагаше и не преставаше да крепи в народа вярата и духа му на бойното поле, той се върна от войните, злополучно не по негова вина, разочарован, защото, докато той излагаше живота си, други трупаха милиони и се надсмиваха над неговото нещастие! Но българският учител е невиновен, непричастен за големите беди и злополуки на нашия народ! Той е виновен само, че прекалено много служи на българската наука и просвета, за да създаде витязите при Тутракан, при Солун, Люле Бургаз и Одрин, за да види, че други с грабежите си разрушаваха онова, което той искаше да закрепи! И днес, когато нашето оръжие е отнето, и ние желаем чрез просвета и братство да живеем добре с нашите съседи, да се явим продължители на делото на Кирила и Медодий, аз ви моля да вдигнем чашата за здравето на българското учителство, на българската просвета, на българската наука, ура!".

На речта на Господина Министра отговори г. Ст. Станимиров със следните думи: „Господине Министре, напълно обективната преценка, която имахте добрината да направите за дейността на културните труженици, думите, които казахте за тия труженици во главе с учителите, не могат да не влеят балсам в много отекчената душа на учителството при злощастията, които са налегнали нашето отечество. Ние ще предадем Вашите ласкави думи за дейността на учителството на всички наши другари; тия думи ще разбудят духът им за по-усилена ревност в онова направление, което доведе България до висота, за да почнат да ù завиждат. Нещастие ни

постигна, но, както право казахте, докато българската майка има синове, като тия, на които паметта честваме, България няма да загине, ще живее българския народ!

Господа! В знак на благодарност към Господина Министра, заради ласкавите му думи по наш адрес, нека задружно вдигнем чашите си и ги изпием до дно, като пожелаем здраве, щастие и отличен успех на Господина Министра, за напредъка на България; прочее да живее Г-н Министра Ст. Омарчевски!"

От страна на гимназиялните директори отговори г-н Велчев, директор на II Софийска държавна мъжка гимназия: „Господине Министре, Господа! Погледне ли човек на тази традиционна трапеза, на която седат представители на българската мисъл и култура, не може да не потърси смисъла на онова, което ни е събрало, и да го намери в желанието да затвърдим онези чувства, които са преживяни с бъдещите граждани на България и с родителите им. Тези чувства на радост, надежди, смесени с тъга, не могат да не ни накарат да мислим, дали в днешния празник ние не търсим правдата на нашия род и духа на онези наши прадеди, които витаят над нас със своята памет и дела и ни подкрепят в мъките и страданията, за да ни дадат и вяра за по щастливи дни. — Обърнем ли се към епохата, която роди двамата апостола, намираме в нея най-ценното за всеки народ. — Дали на българското племе християнска вяра и добродетели, дали му писменост, предадена и на нашите съседи, равноапостолите заслужено са нашата гордост; с гордост трябва да носим ние името си и за правдата, която един ден ще блесне. — Паметта за двамата братя е крепила у нас духа; стигнахме ние до момент, в който се почувствувахме свободни и длъжни да осъществим обединението си. Но стигнахме и до разочарования, обаче паметта за Кирила и Методия и за плеядата подир тях, паметта за този (посочва към портрета на Вазова), който в ланшното събрание беше между нас и чийто лик гледаме тук под оня на равноапостолите, буди съзнанието и вярата, че ние ще превъзмогнем мъките; неосвободеното днес българско племе търси смисъла на празника си, търси вяра в него и надежда във вярата си.

Но да не забравяме, че и днес македонците още шепнат за Кирила и Методия и питат — могат ли да имат още надежда у нас. Това говорят Македония и Добруджа, които не могат да направят като нашия празник на открито, както ние можем да го правим. При тези чувства ние трябва да кажем на нашите съплеменници под чуждо робство: веригите ви сами ще капнат, ние няма да ви забравим! Днешните времена, когато нашите врагове търсят средства, за да ни накарат да изгубим вяра в себе си, ние трябва да кажем

противното. Като е тъй, нека подчертаем мисълта си от миналата година, — че *днешния праздник е национален праздник на нашата народност.* Сега трябва да си кажем думата, както и лани, че тоя е празднпка, който ще ни крепи да не губим вяра в себе си и българската правда. А за да бъде днешния праздник от българската младеж и от българското гражданство тъй бляскаво отпразднуван, не можем да не обърнем погледа си към Господина Министра, виновника за бляскавото празднуване, като кажем: Да живее Министра на просветата Ст. Омарчевски!"

След него взе думата г. Д. Лазов, Софийски градски училищен инспектор, който произнесе следнята кратка реч:

„Не се гаси туй, що не гасне," — изрече боговдъхновения патриарх на нашата родна литература и силата за това намери в мощния копнеж на българина да живее и в готовността му да сложи своя живот за родината. Чрез силите си българския народ пожела да развие това, което Кирил и Методи положиха, а вековете — усъвършенствуваха. Но в тоя момент не е достатъчно само да се изрече, че българския народ трябва да живее, а трябва да се отиде още по-далеч. В тоя праздник на културата трябва да подчертаем, че наред със желанието да заемем видно място в развоя на културата и цивилизацията, празднпка на равноапостолите издига пред нас и копнежа да се разработи, да се създаде и усъвършенствува онова, което се нарича българска душа, български ум, българско изкуство, българска наука. — Ето защо аз намирам, че и на това събрание, както и на миналогодишното, не е да се веселим, а да се постави истинско начало за обединение на българския народ и на българската душа, чрез отбраните представители на неговата интелигенция. Какво трябва да извърши нашата интелигенция днес? — Преди всичко обединение, защото ние до сега само творихме скрижалите на българските ценности. Какво ще стане с нас, ако не си даваме сметка за онова, което е дадено преди нас? Време, крайно време е съвестта на интелигента да заработи в насоката за обединението на българската душа. И когато у нас загрее тоя огън на вътрешно обединение, тогава само надпартийното озлобление ще изчезне и тогава само няма да се гази онова, което се гази и не се съзнава, че се гази. Ние трябва да благодарим на Господина Министра на просветата Ст. Омарчевски, че той и лани, както и сега, туря началото на хубави срещи на интелигенцията посредством нейни представители, от които едни работят за съвършенството на българското слово, други за величието на нашите художества и т. н. Това обединение трябва още повече да се засили, за да можем да кажем един ден на враговете си: — „Напразно се радвате вие, наши врагове! Не се силете! Вие не ще можете да посег-

нете на нашата свобода и на нашите ценности! Господа! За онова, което ни предстои, нека вдигнем чаша и да извикаме: ура! Да живее България!".

Говориха още много сътрапезници от страна на столичните прогимназиални директори, първоначални учители, а от страна на училищното настоятелство г. *Ив. Цънгнеков* произнесе следнята реч:

„Господине Министре, уважаеми госпожи и господа! Не съм пригоден да говоря на подобни тържествени дни, но дълг ми се налага, като председател на тричленната училищна комисия, да кажа и аз няколко думи по отношение на деня, който олицетворява нашето национално обединение. Знайно е от всички ви, че, когато свободите на българското племе бяха задушавани и тормозени, и то мъчно можеше да развива каквато и да било култура и цивилизация, одушавано в робски вериги, в такива тежки времена, преживявани от българското племе, се намериха в по-ново време родолюбци, които тръгнаха из пътя на онези, които първи очъртаха пътя на нашата култура, на нашата цивилизация. Тези хора изхождаха из недрата на българския народ, дето витаеше духа на ония, които хвърлиха първите наченки на нашата култура и цивилизация. Тия хора дадоха живота си и проляха кръвта си, резултатите от тяхната дейност бяха огромни. Тия дейци посяха семето на равноапостолите, а то роди свободата на българщината. И когато България стана свободна, трябваше нови борци и апостоли да тръгнат из пътя на равноапостолите. Кои бяха тези дейци, които тръгнаха между народа, които учеха децата му и тяхните родители? — Това бе народното учителство; то издигна високо факела на българската култура и цивилизация и завета на равноапостолите. То работи усърдно и за народното добро, а не лично за себе си, защото днешния празник подчертава народното съзнание, очертава високо съзнанието на българщината! Тоя празник показва, до колко българския народ слави и почита своите прадеди, той въздига българския народ до положение, за което много има да му завиждат! А това се дължи на онези, за които аз станах да кажа две-три думи и които с делата си по-нататък увековечават паметта на равноапостолите. Това е нашето народно учителство. Аз пия за здравето на тия, които вдигат високо знамето на българската просвета, аз пия за народните учители, носителите на светлината, на просветата, ура!"

Веселието продължи до късно с песни и декламации от нашите артисти от Народния театър и операта и се привърши при едно хубаво настроение у всички за обща културна работа.

Z.

Конгрес по история на изкуството в Париж. Тоя конгрес, организиран по инициативата на дружеството за историята на френското изкуство и под патронажа на Сорбоната, се е състоял в Париж от 26. септември до 5. октомври 1921. год. Конгресът е имал международен характер и целял да поднови прекъснатите през време на световната война научно-художествени общения между народите. Последния подобен конгрес бе станал през 1912. год. в Рим. На конгреса в Париж взели участие 27 държави, включително и България, представлявана там от Йордан Иванов, професор по български език и литература в Париж. Разискванията и съобщенията в конгреса ставали на езиците: френски, английски, италиянски, испански, португалски и немски.

Тържественото откриване на конгреса станало на 26. септември след пладне в Сорбоната, над която се развявали знамената на участвуващите държави, а между тях и българското. Председателя на конгресът Андре Мишел, както и други френски представатели, обясниха целта на конгресът и приветствуваха гостите, някои от които поднесли своите поздравления и изтъкнали великата рол, която Франция е играла в прогреса на човечеството и в развитието на изкуствата. Макар целта на конгреса — разискване върху история на изкуствата—и да е далеч от всяка политика, при все това политическите страсти се проявили и нарушили хладнокръвната толерантност, която се изисква от жреците на науката. При все това речта на българския представител предизвикала неочаквани ръкоплескания, както и появата му привлякла погледите на конгресистите и публиката.

Веднага след тържественото заседание се започва и работата на конгреса, която обхващала: 1) четене и разискване на реферати, 2) посещения на археологични и художествени сбирки и музеи и 3) научни екскурзии. На конгресистите бил устроен прием в градския дом, в Сорбоната, просветното министерство им дало музикална забава, а операта — билети с намалени цени за едно представление.

Научната работа на конгресът е била поделена на четири секции: 1) Образование и музеография, 2) Западно изкуство, 3) Източно изкуство, 4) История на музиката. Българския делегат взел участие главно в третата секция, която засяга нашите земи и миналото. В секцията по източно изкуство (византийско, източно, крайно-източно) известния френски византолог Шарл Дил подложил на оценка новата теория на Виенския професор Стриговски, според която основата на византийската черковна архитектура произлиза от Армения. Според Дил, тая теория е много смела и пресилена. Той е на мнение, че е съществувало известно предвизантийско изкуство в Мала-Азия, Сирия, Армения и че под влиянието на това изкуство са се изработили формите на нова, оригинал-

на черковна архитектура, която е дала типа на византийската. От ромънските делегати е говорил Н. Йорга, професор по история в Букурещ, върху произхода на ромънското изкуство. Съобщението на Йорга е било лишено от всяка научна основа, тъй като той дирел паралели на ромънската архитектура в Далмация, в Солун, в Епир, в Сърбия и всякак се е стараел да не помене България, която в средните векове даде всичко на Ромъния: своята политическа и религиозна уредба, своя черковен и литературен език, своята азбука, своите писатели и учители, веществена и художествена култура. Българския делегат взел участие при разискванията върху съобщенията на ромънския и сръбския делегати и посочил методичните грешки да се дирят далечни несъществуващи влияния върху ромънската и сръбска черковна архитектура, без да се погледне най-първо на съседните български паметници, които предхождат с векове сръбските и ромънските и са дали току речи всички мотиви и елементи на последните. Ромънския делегат се извинил с думите „да, може да има и у Вас подобни паметници", а сръбския — че не знаел за нашите издания! Бъдещия международен конгрес по история на изкуствата ще се държи в Брюксел.

Французки пиеси от XVII век с български сюжет. Професор Йордан Иванов намерил в архивата на Парижката народна библиотека пиеси, които засягат българското минало. Това са три трагедии, за сюжет на които служи покръстването на българите в 865 година. Те не са печатани, а играни по ръкописи, които още не са открити. Намерени са, обаче, отпечатани най-подробни програми и анализи на тия трагедии, анализи тъй подробни, че по тях би могло да се играят самите пиеси. Последните са били написани в стихове на латински и играни в голямата театрална зала на Клермонския колеж в Париж, при присъствието на краля, на кралския двор, благородниците, управниците, духовенството и много поканени. Публиката е достигала до 5—6000 души. Едната трагедия, озаглавена „Цар Тервел или християнска България", датира от 1641. год.; втората е със същото заглавие, но от 1660 год., а третата — от 1675 год. и е озаглавена само „Тервел. Трагедия". И трите трагедии имат същият исторически сюжет — покръстването на Бориса и на неговия народ, оттеглянето му в монашество, отхвърляне новата вяра от наследника му и възцаряването на по-малкият и христолюбив царски син Симеон. Трагедиите се различават само по подробностите в развитието на действието. Проф. Йордан Иванов е направил потребното, за да може при даден случай да ги издаде. В названието на пиесата „Тервел" ще да е поставено по погреш-

ка вместо Борис. Според старите хроники, Аспаруховия наследник Тервел бил кръстен, — оттам и смяната на имената.

Молиеровите тържества в Париж и България. По случай 300-годишнината от рождението на великия френски комически писател и актйор Молиер, от 14. до 18. януарий 1922 год. в Париж било уредено тържествено честуване паметта на знаменития писател. Заслугата по уреждане на тържеството се отдава на министра на нар. просвещение Леон Берар, сам книжовник и отличен оратор. На прославата на Молиера участвували, освен многобройните френски делегации, още и представители на 44 чужди държави, дошли да поднесат почитта си към френския гений и да засвидетелствуват онова влияние, което от векове пръска Молиер, станал вече обща слава на човечеството.

На 14. I., след пладне, в големият амфитеатрален салон на Сорбоната станало откриването на прославата с речи, кантати и приветствия, при присъствието на председателя на републиката, на министрите, на академичните и артистични представители, делегатите и множество народ. На 15. с. м. ректора на Парижката академия приел делегатите в музея на Людовика Велики, дето някога се бил учил Молиер. Оркестър и хора на меценатите изпълнили няколко нумера от XVII в., четена е била беседа за школския живот в Молиерово време и са били представени отделни действия от Молиерови пиеси. През същия ден делегатите са били приети в Елисейския дворец от председателя на републиката, а вечерта те са били поканени от френското правителство на великолепно устроеният апотеоз на Молиеровото дело в театъра на френската комедия, дето няколко деня наред се давали една по друга всички пиеси на великия комик. На 16. с. м. сутринта е имало изложение на предмети, свързани с Молиеровия живот и неговата дейност, а на обед делегатите са били поканени на банкет в обширните зали на хотел Кларидж от дружеството на драматическите писатели и артисти. Там са били произнесени речи, приветствия, посочило се мировото значение на Молиеровото дело. Българския делегат проф. Йордан Иванов говорил за проникването на Молиеровите пиеси в България, за преводите и преправките им, за първите български трупи и школски представления, както и за честуването на Молиера в София по случай неговата 300 годишнина. На 17-и е имало представление гала в Операта с участието на отбор артисти от всички парижки театри прием в градския дом и литературно-музикална забава, устроена от министра на просветата в отделението на изящните изкуства при министерството на просветата. На 18-и се дало представление в Лувр, в залата на Кариатидите, там, дето някога Молиеровата трупа, в присът-

ствието на Людовика XIV, прие официално кръщение и си проби славен път и увековечи името му. Тържеството се приключило с банкет, даден през същия ден, вечерта, в междусъюзническия кръжок.

Молиеровата 300-годишнина е била прославена и извън официалните срещи и речи. Нови издания на Молиеровите пиеси, студии върху тях, статии и илюстрации в катадневният и периодическия печат се пръскали с хиляди из четците; театрите се надпреварвали да дадат на своите многобройни посетители по възможност най-пълна илюзия за постановката на пиесите, както са били играни от Молиера и неговата трупа; литературни критици в ред беседи в Париж и провинцията допринесли много да се хвърли светлина върху някои неясни страни от Молиеровото творчество и да се изтъкне по-осезателно неговата специфично френска и същевременно общочовешка особност.

Българско дружество в Париж.—Наскоро в Париж българските студенти образували дружество. За спомагателни членове на дружеството се предвиждат и нестуденти българи, пребиваващи в Париж, тъй че цялата българска колония може да живее в единение и общение. На първото заседание на дружеството е четена сказка от професор Йордан Иванов. На 24. май, в деня на българските просветители, дружеството устроило излет до Сен-Жермен, в чийто музей се съхраняват множество предмети, открити в могилите на южна България.

Общество за научна педагогика.—Това общество е основано тая година от централният институт за възпитание и обучение в Берлин. Задачата на обществото е да обедини в педагогическо трудово сдружение учителите и учителките в Германия, които имат достатъчна научна подготовка, затова носи и име „Научно общество". Повод за образуване на сдружението се изтъква обстоятелството, че липсва подготвено поколение за разработване научно педагогиката, поради което и задачите, които поставя новото време на учебното дело, се затрудняват или не могат да се решат правилно. Наистина, в отделните германски университети се преподава педагогика, но липсва един централен пункт, който да обединява дейците и чрез обща работа да подпомага всестранното организиране на изследванията. Дружеството е в тясна връзка с университетите, доцентите, тяхните семинари и другите им научни средства.

Обществото е място за усъвършенствуване на всички, които си поставят за задача да изследват или доцират разните области на научната педагогика.

В обществото се допущат само тези, които имат подхо-

дяща подготовка. Иска се не училищно или някое друго щудийно свидетелство; желаещия трябва да е запознат с общите научни методи за изследване и да е прекарал известно време в сериозно академическо щудиране. Участници, следователно, могат да бъдат гимназиални учители, по-стари студенти, народни учители и учителки, учители в специални професионални училища.

Министерството на просвещението (Прусия) с писмо от 18. февр. т. г. се съгласило да разрешава продължителни отпуски на участниците учители или други чиновници и препоръчило същото на патронатите на общинските учебни заведения. Живущите в Берлин учители вземат участие в работите на обществото, без да искат продължителен отпуск, в краен случай само с малък такъв, защото чрез съответно нареждане на лекциите и упражненията се гледа да не се пречи на занятията им в училищата.

Броя на редовните членове за сега се предвижда да не надминава повече от 50. Всеки член е длъжен да съобщи своята задача, която трябва да завърши в продължение на две години.

В лекциите, не и в упражненията, се допущат и извънредни участници, като плащат за това хонорар.

Преподавателите са специалисти, подготвени напълно практически и теоритически. Те от своя страна образуват едно съдружие с редовни срещи, в които държат речи и изложения, за да се внася връзка между разните области на педагогическата наука.

Участниците записват 15—18 часа седмично и си избират известна група. За сега лекциите и упражненията са малко, защото липсват подходящи преподаватели. Предметите ще се увеличават постепенно. Предвижда се да се образуват три групи: историческа, философско-етическа и психологическа.

Външната уредба на дружеството е поверена на един управителен съвет, който състои от представител на правителството, на университета в Берлин и от секретаря на настоятелството на юбилейният институт за възпитание и обучение.

Вътрешната уредба ръководи преподавателската колония, която се намира в постоянна връзка с участниците.

Молбите на кандидатите за допущане в дружеството се решават от една петочленна комисия, избрана от средата на членовете на управителния съвет и преподавателското тяло.

Учебната година се разделя подобно на университетите на части, но тук вече на триместри: 1. от 24. април до 15. юлий, 2. от 16. октомврий до 22. декемврий, 3. от 8. януарий до 15. март.

За сегашния летен триместър са предвидени следните лекции и упражнения:

1. Проф д-р Шпрангер: история на педагогиката от древно време до Русо (3 часа);
2. Проф. д-р Шпрангер: Сократ като педагог (упражнение, 1 час);
3. Д-р Мюлер Фрайенфелс: философските основи на педагогиката (3 часа);
4. Д-р Виркемайер: обща философска дидактика с упражнения (3 часа);
5. Д-р Робертаг: обща психология на развитието като основа на възпитанието (2 часа);
6. Д-р Вертхаймер: въведение в експерименталната психология (2 часа).

Из „Zeitschrift für Pädag. Psychologie und exper. Päd.", 1922, Mai—Juni.

Съобщава: **Гр. Пенчов.**

Германското учителство и алкоолизма.—Учителите от всички училища в Германия са отправили към всички против алкоолизмът един общ апел, в който четем: „Цялата наша съвременна образователна и възпитателна работа, всички наши условия за телесно, душевно и нравствено засилване на нашата младеж, за културно издигане на нашия народ се рушат чрез пушенето и алкоола. Никой учител не трябва да стои вън от борбата срещу най-силния неприятел на обновата на нашия народ. Когато трябва да се държи сметка за милиона, не бива да се прахосват милярди, когато милиони хора се погубиха, не бива остатъкът от народната сила лекомислено да се разпилява.

Подобрение на положението може да се добие само чрез нашата младеж. Една значителна част от младежите е вече силно настроена против днешния разгулен живот, пушенето. Сега трябва да спечелим младежта, която не е още обладана от движението, и да убедим родителите във важността на целта ни. Това е възможно чрез сериозно и специално обяснение на алкоолния въпрос във всички училища — и в университети — и родителските кръгове, чрез разпространяване подходни писания във всички народни слоеве, чрез поощряване дружествата, които работят в тая област в тясно сътрудничество с възпитателите на младежта, чрез покровителствуване всичко, що води до висши наслади".

Позивът е подписан от университетските професори П. Барт, В. Райн, Т. Циен, К. Бюлер, Л. Бюргенщаин, министър Зайферт, председателя на общия германски учителски съюз, председателя на саксонският учителски съюз, на баварския, баденският и други учителски сдружения, Елена Ланге, д-р Сикингер и др.

Из „Zeitschrift fur Pädag. Psychologie u. Experim. Pädagogik", 5/6 н. 1922.

Съобщава: **Гр. Пенчов.**

Престѫпната и порочна литература (по Л. Селерие[1]). Войните раздрусаха света, покрусиха много морални ценности Престѫпността се шири всѫде. На Шницлеровото „Хоро“ ржкоплескат на виенската сцена. Всѫде престѫпната и порочната литература, порочните театрални и кинематографски зрелища стават желана храна на младежта. Чувствува се морален упадѫк. Упорита борба се почна с него. Нека видим, какво се прави в чужбина.

I. *Психично вѫздействие на четивото и зрелището.* Ние действуваме ту по един, ту по друг начин според настроението си в моментѫт и според наслоеното от наследствеността и вѫзпитанието. Изобщо действията ни, познато е, са продукт на следното: а) на *чувствени прояви*, като: апетит, инстинкт, стремеж, вкус, желание, чувство, наклонност, страст, вѫлнение и пр.; б) *На процеса на сѫзнанието:* спомени, идеи, принципи, разсѫждения и пр., които сѫщо ни карат да действуваме, но тяхното влияние има най-вече за последица да наложи известна насока на действуването. В каква взаимна врѫзка са те помежду си? Как влияе гледката, т. е. нагледността? На кѫсо може да се каже следното:

1. Дейността ни се предизвиква от чувствените ни движения, които служат за нейн подбудител.

2. Тя се напѫтва от интелектуалния ни багаж, който, при липса на противни елементи, ржководи и определя действието.

3. Самия този интелектуален багаж в много случаи може да предизвика чувствени движения.

4. Колкото по-нагледно се вѫзприема едно понятие, толкова то ще се запази по-живо, по-властно и по силно в нашето сѫзнание.

5. Най-сетне вѫздействието на тия фактори е в зависимост от условията, в които се намира лицето: здраво установени чувствени навици и солидно умствено развитие ще способствуват нашата дейност да не се подава на вѫншни влияния. У един нормален вѫзрастен човек голямо число чувствени елементи са се установили по навик; той би отстѫпил по мѫчно на каквото и да е влияние, отколкото едно дете, чиито навици са колебливи. Сѫщо установените вече идеи на един вѫзрастен човек, сбора на познанията му, разсѫжденията му и принципите му сѫставят доста яка опора срещу неочаквано явили се нови идеи, които не ще успеят да вземат надмощие в сѫзнанието му. У детето багажѫт от принципи е слаб. Нищожен в началото, той дава достѫп на всякакви вѫншни навици. С растежа на детето тоя багаж се засиля и закрепя, ржководните принципи се затвѫрдяват, а заедно с тях закрепва и морала — закрила от вѫншни напасти.

---

*) Année pédagogique.

След като припомнихме горното, нека се спрем на въздействието от зрелището и четивото.

Зрелището действува пряко върху нашето съзнание. То дава живи образи и сцени. Виденото се доближава до действителността. Чувствените движения, които поражда, са често същите, които бива се породили и от реалния живот. Досежно новите понятия, идеите, които зрелището всажда, тях добиваме чрез нагледността. С други думи, зрелището е средство за обучение, което най-много се доближава до реалния живот.

Въздействието на четивото е от друг род. Един написан текст не може, така да се каже, да замести живия текст. Четенето прибягва по-малко към нагледността, отколкото към паметта и разсъдъка. В замяна, то влага ред в идеите и ясност в изложението; освен това, възбужда общи идеи, поражда принципи. То не ни представя, например, като зрелището, прекрасният изглед на един оазис, оживен от керван камили, които леко се движат под палмите, но затова пък ни запознава с тропическия климат и със живота на чергарите. В книгата ние виждаме по-зле, но разбираме по-добре. Зрелището дава повече движението, а четивото, поменахме го — идеите и принципите. Съчетано с пригодни илюстрации, и то е ползовито нагледно средство. В чувствената област четивото не разполага със живото представление, но си служи със специално средство: то разкрива душите на действуващите лица, мотивите на тяхните постъпки, тяхните чувствувания, и много други обстоятелства, които зрителя не може да долови. По тая причина неговата мощ да предизвика вълнение е често почти равна на оная на зрелището. С други думи, въздействието на четивото се характеризува повече не с ясност в спомените, а с точност в излаганите принципи. Лесnотата, с която четеца може да се върне върху зле прочетен текст и да допълни онова, което не е схванал добре, усилва тая точност. На късо, четивото влияе също върху чувствените прояви на четеца, както зрелището на зрителя; то дава обаче и *насока на неговата дейност* чрез ясността и пълнотата на действията, които излага, и на идеите, които възбужда.

От казаното личи и въздействието на четивото върху детето: то е еднакво силно и за неговия чувствен живот, и за неговото образование. Според това, дали дадените съвети в книгите са добри или лоши, ще се всади повече доброто или злото. Какви са тия съвети? — Авантюристични приключения, дедективни приключения, картини, очертания на злодеяния и хиляди други морални отрицания са основата на всички книжки и брошури, които струват най-евтино и които детето намира всъде. Нека не ни винят в преувеличение — отговорът е готов: в самите факти. Отровата е обилна, а след войната засилена, очебийна, много по-пакостна.

Ще ни се възрази, може би, от теоретична гледна точка, че младите нахранимайковци се повинуват на инстинкти, които не са черпили от криминалната или порочна литература и че, ако те четат тия книги, правят го, защото отговарят на инстинктите им. В това има нещо верно, но да не преувеличаваме. Подбудителите на нашите действия, поменахме, са от чувствен характер, а нашия запас от идеи ги насочва и определя. Каквато и да бъде вашата инстинктивна страст към свирене на цигулка или обработване градина, вие ще добиете опитност само при условие да получите съвети от деятел, който познава тия сръчности. Студента по хирургия се поучва като присъствува на операции, вършени от неговият учител. Това интелектуално оглашение не създава може би порив към дадено изкуство, но дава практическа поука. Крадците и убийците, каквито и да бъдат естествените им влечения и желанията им за убиване или заблуждаване полицията, трябва практически да усвоят знанията си, да се научат, как може да се подмами противника да се наведе да търси някакъв предмет, за да му се нанесе спокойно удари, или как трябва да се туря огъня в жгъла на една къща, за да може подпалвача спокойно да се измъкне от другия край ... и хиляди други неща, с които е препълнена престъпната литература. Тя не създава инстинкта за злодеянието, но доставя на нашата дейност оная интелектуална насока, благодарение на която инстинкта може да реализува своят обект. Чрез това тя обилно пръска поквара.

Освен теоретичното обоснование, което дадохме, не помалко красноречиво доказателство за констатираната вреда е и практическото проучване въздействието на престъпната литература. От него ясно личи връзката между нея и престъпността или порокът у младежите: романи, в които се очертават едни или други престъпления или се буди чувственост, за да се дразнят грубите инстинкти, безспорно похабяват.

Едно момиче на 17 години във Вилхелмсхавен (Германия) се самоубило със светилен газ, след като няколко пъти изказвало желание да умре от такава красива смърт, като героинята на неговия любим роман.

В Кйолн едно близо шестнадесет годишно момче от почтено семейство пожелало да стане главатар на разбойническа чета; умъртвило из засада едно малко дете, за да опита удари, описан в неговия роман.

Едно тринадесетгодишно дете било изправено пред окръжния съд в Шер, защото проболо с нож право в сърцето своя господар, без каквато и да било особна причина. Арестувано на мястото на престъплението, то заявило, че разказ за подобно злодеяние чело в един роман с наслов „Красивата Юлия“ и пожелало да го възпроизведе.

Бихме могли да изброим много такива злодеяния. Ала по-полезно е да вникнем в тяхното естество. У възрастния произхода на престъплението лежи в чувствуванията му — подбужда се от апетитите и страстите му: гняв, мъст, интерес и пр. Младежта действува по други внушения. Тя върши злодеянието без интерес, без страст, хладнокръвно, единствено за самото него. Това хладнокръвие, понякога дори извънредно, е било често отбелязвано. Нарекли са го *цинизъм*. Определението не е точно. По хладнокръвие младежта прилича на циника, но той изнасилва съзнателно добрите принципи, а младежта наивно приспособява лошите. Като изобразяват злодеянията, криминалните романи оставят засенчени мотивите, а сензационно разкриват главно действията. Децата, които действуват по внушение, също не търсят мотивите, те само действуват. Романа посочва, например, как чрез самоубийство умира един човек с престъпна слава. Детето, което е добило внушението, възпроизвежда действието, без да разсъждава за мотивите, и глупешки се самоубива. Дедективните романи твърде често ни очертават злосторници, организирани в чети. В повечето случаи първите стъпки на деца, които са добили внушението, са били съставяне чети, на които им се ревне да са главатари. Други престъпни романи дразнят детската чувственост. Добилите внушение от тях почват с половите извращения или други пороци от тоя род.

Престъпната и порочна литература въздействува най-сетне и със своето разпространение. Тя пръска отрова всъде. За да се види, какво е нейното разпространение, стига да се посочи, че, според достоверни данни в Берлин, един криминален роман се продал 50,000 екз., а друг дал приход бруто 280,000 лева. Средно 60 милиона марки се изразходват годишно в Германия за четене такава литература.

Изобщо може да се каже, че престъпната и порочна литература действува върху младежта така:

Буди у нея инициатива за вършене злодеяния и понизява моралният уровен на поколението, чиято порочност се засиля.

II. *Средства за защита.* Войната, познато е, наложи поголяма намеса на държавата в много области на обществения живот. Ала ако сравнително е по-лесно да се позволяват или запрещават зрелища, кинематографски или театрални, на частната инициатива предстои да даде грижи за опазване поколението от пакостното влияние на престъпната литература — държавата тук по-малко може да стори. Възпитанието трябва да се бори с това обезпокоително влияние. *И наистина, всъде са се загрижили за правилно насочване дейността у младежите.* Стараят се да се всади у публиката, т. е. у родителите и близките на децата идеята за голямото пакостно влия-

ние на престѫпната и порочна литература, чието сѫздаване и главно разпространението ѝ да се спре. Старят се сѫщо детската и юношеската литература да дава здраза морална храна. Наред с това училищата да станат много по-желани от учениците, да не бѫдат места за схоластична регламентирана работа, а центрове за будене инициатива, самостойност и характерност у младежите.

За постигане пѫрвата цел заели са се: а) с ред публични сказки да се посочи на публиката (близките на децата) риска за поколението от престѫпната литература и експлоатацията, на която то е жертва; б) на самите автори се изтѫква вредата от творбите им. Знае се, че има спекуланти, които забогатяват за сметка на обществения морал. Против тях има само едно средство: да се внесе повече светлина в обществото. Но има и достойни хора, които искат да бѫдат напѫтени, и тям може да се вѫздействува; в) прави се грижлив подбор, та детската и юношеската литература да принася полза.

Подбора на детската литература се гради на това: *не назидания са нужни, а само факти и величави примери.* Според това, отмахват се историйките за малки братя и сестри, които са твѫрде чувствителни, и се стараят да бѫдат умни и послушни, само за да бѫде „мама" доволна. Сѫщо и разказите за лоши деца, които се поправят. Авторите искат да посочат на малките си четци усилието за усѫвѫршенствуване, а излиза, че всеки може да бѫде лош по волята си и да свѫрши с поправяне. Подбора на юношеската литература се прави така: а) отхвѫрлят се всички произведения, *които излагат произшествия в тяхната груба реалност и в които няма никакѫв идеализѫм*, защото те най-често посочват, че моралния закон не всякога вѫзнаграждава ония, които го почитат. Не са ли честните най-много изложени на лишения и неприятности? Особно не бива да се изтѫква, кражбата, най-лесна за внушаване и най-заразителна; б) *да не се дават много сцени, в които все се наказва порокѫт и се вѫзхвалява добродетелта.* Това освен че води юношите до опасно заблуждение да смятат, че в живота все добродетелта се награждава и че трябва да се чака отплата за нея, но и в разказа не сцените на доброто, а сцените на порока най-вече увличат. Освен това, безспирното хвалене добродетелта досажда. Наместо всичко това нека се разкаже живота на един велик човек или да се проследи развитието на една вѫзвисена идея и принесените за нея жертви; нека се очертае истински героизѫм, себеотрицание, вѫзвисено човеколюбие и пр. Всичко това ще намери девствена почва и ще хване корен. Без сѫмнение, моралния закон е, като всички начала за дейност, понякога затѫмняван при сблѫскване с по-живи подбуди, но все пак си остава непо-

колебим като гранитна скала. Той ще образува постепенно здравия зародиш, от който ще произлезе нравственото закрепване на младежа.

За да се направи училището по-желано и по-благотворно, прибягват към изпитани вече полезни средства, осветени с нови зари: а) *добре уредени библиотеки и читалня.* Мястото му е да посочим тук и грижите за *обществени популярни библиотеки* с подбрани книги; б) разни видове *труд* и *спортни забави*; в) *младежки сдружения.* Изобщо цели се, училището в своята съвокупност повече да отразява естествения и смислен живот и повече да задържа юношата в училищната сграда, и то не само за да добие необходимите познания, но и нужната за дейността си насока.

* * *

III. Литературата с престъпно и порочно съдържание, както и престъпните и еротични зрелища са не малко зло и у нас. Шири се особно престъпната литература, по будките и в ръчна продажба се продават купове дедективни и други пакостни романи и разкази, и ние не хаем. Не сме се заинтересували нито за развоя, нито за разпространението на тая литература. А засилването ѝ, както явно личи, показва, че намира все повече четци. Отровата свободно се разнася. Родителите са отрудени, младежта пък се подхранва с очертаванията престъпността, вредни отрицания, порочни наклонности. *Социална напаст с твърде опасни последици.* Тя се усилва и от хлабавината в обучението, която войната фатално ни наложи, т. е. покрусване благотворната мощ на научното образование, на силата на умът и принципите — естествен коректив на това зло. *Трябва да се даде отпор. Родителско учителски дружества, културни общества, женски сдружения, дружества за покровителство малки престъпници и др. трябва да почнат упорита и системна борба чрез пропаганда и чрез леснодостъпни обществени популярни библиотеки, поверени на опитни хора, които милеят за младежта. Нека и в училищата младежите ходят и в извънучилищните часове да четат, общуват и беседват, а не по будки за престъпни романи и по зрелища, стръвно що будят престъпност и порочност.*

Д. Ув.

Античната златоносна рудница в с. Радомир (Чирпанско). Две старовремски бронзови монети, дадени ми, за да определя тяхния произход и времето, когато са били сечени, ме подбудиха да посетя с. Радомир (по турски Колачево), което отстои на около 28—29 километра северно от гр. Чирпан по южните склонове на „*Сърнената гора*". Защото ми се доложи, че монетите били намерени в подзем-

ните ходници (галерии) на скорооповестеното златоносно землище в с. Радомир, което още не се експлоатира.

От направената справка с монетите се установи, че те са от римската императорска епоха, от императора Каракала, съуправител на Септимия Севера, и че са сечени в гр. Сердика (София) между 197 и 218 год. след Христа. От тези монети едната, на която са изобразени три голи женски фигури, представлява голяма рядкост, защото до днес е известен само един екземпляр, който се пази в Берлинския музей. Въз основа на двете монети трябваше да направя заключение, че златната рудница в с. Радомир е много стара и че тя се разработвала непременно още в римско време, ако не и в тракийската епоха, и то от онова тракийско рударско племе, наричано *Беси*, което, още преди завладяването на Балканския полуостров от римляните, е имало за главно занятие разработването на разнородните руди в земите на многолюдните тракийски племена. Интереса да посетя туй златоносно рудно легло предимно от историко-археологическо гледище се увеличаваше още повече и поради туй, че до сега археологическите предмети, които са бивали откривани в галериите на античните мини в нашите земи, не са прибрани от надлежните ни власти поотделно и планомерно, за да послужат за научни цели. Нар. археол. музей, ако прибираше по отделно предметите, намирани в старите рудници, щеше да притежава сега специален античен рударски отдел, за какъвто едвали има условия в друга страна. Вследствие на туй, допусках, че ще видя някои рударски оръдия и предмети, с които си служило племето *Беси* при разработване на старите рудници, и начина на тяхното разработване. Освен това, желанието ми да видя *Колачевския златен рудник* растеше и поради туй, че в статията от проф. д-р Г. Бончев: *„Старото рударство в България и Македония“*, обнародвана в XIX кн. на Списание на Българската Академия на Науките 1920 г., не се споменава нищо за *Радомирската златна рудница*, нито за други антични златни и сребърни рудници в нашите земи, за които ще имаме случай по сетне да поговорим. Г-н проф. Г. Бончев в студията си даже не е отбелязал системно, кои рудници са се експлоатирали у нас в антично време и кои в по-късно и по-ново време. Освен туй в статията му личат и други неточности и празднoти. Плавенето на златоносен пясък и изкопаването на златодайна руда и на други ценни метали, като: сребро, желязо, мед, олово и пр. е много древна работа в Балканския полуостров. Тя се вършела няколко векове преди Христа. Историка Херодот (484—425 г. преди Христа) ни съобщава, че „в Пангей има златни и сребърни рудници“ (сега планината Кушница, по турски Пърнар-даг, по крайбрежието на Бяло море). Той прибавя: „Пътя на езерото Прасиада

(Бутково) до Македония е много къс. Най-напред до езерото се намира рудника, който в по-сетнешно време Александър първи, който царувал от 498—454 г. преди Христа, е получавал ежедневно приход по един талант сребро". Според истор. Диодора, македонския цар Филип „Златните рудници в местността (около стария гр. Филипи, Филибеджик), бидейки съвсем непригодни и безславни, чрез строежи до толкова повдигнал, щото могли да му донасят приход повече от хиляда таланти". Географа пък Страбон пише, че „където е издигнат (върху стария гр. Кронида) днешния Филипи, има множество златни рудници. Той добавя, че в Пангей се копае злато и сребро и че злато се намирало и по р. Струма и по-нататък до Пеония (Пиянечко и по-назапад). Златодайна руда се копаела в старо време и от илирското племе *Тавланти* по горното течение на р. Шкумба, западно от Лихнидското езеро (Охридско). За рударството във вътрешността на полуострова ни — класическите писатели не ни оставили достатъчно сведения, понеже не го познавали добре. Изпирането и изкопването на златоносна руда продължило у нас и през всичките други епохи: римската, византийската, старобългарската и турската, па даже и новобългарската. В Родопската област то никак не се преустановило, особено в страната на тракийското племе *Бесси*, което е живяло в Пещерско и Пазарджишко. Тази област може да се счита и като една от най-старите рударски покрайнини в Европа. Средището на туй племе се наричало Бесса-пара, и се простирало при днешното село *Синитево*, а не Баткун. То се намира на около осем километра югоизточно от Т.-Пазарджик на една възвишеност на десния бряг на р. Ебра (Марица) и на главния друм за Цариград. Местоположението му се установява както от археологически находки, тъй и от разстоянията на итинерариите. Бесите, като рудокопачи, се славили и в Римско време, и то не само с добиването на скъпи метали, но и с умението да копаят подземни прокопи, които в римската войска носили тяхното име: „Cuniculi more Besorum". римския писател Плиний (в Naturae historia) пише, че *Бесите* събирали злато по горното течение на р. Ебра (сега Ибра, или Марица, in Hebro Thraciae). „Bessus. . . . quod humi manuque ante quaerebat, modo mente coelo colligit aurum". В кодекса на императора Теодосий (I. 32, 5) се говори за procuratores metallorum intra Macedoniam, Daciam mediterraneam, Moesiam seu Dardaniam", т. е. за тия провинции се предвиждали специални чиновници и за рударството. Императорската „Constitutio от 370 г. сл. Хр. взима мерки против тракийските преселници „*aurileguli*", които странствували из Илирия и Македония, и заповядва, щото дошлите и от двете провинции събирачи на злато да биват препращани обратно по домовете си. Тракийското племе *Бесси*, като събирачи на злато, се

прославяват и в *одата* на S. Paulini Nolensis (от гр. Нола) около 400 г. сл. Хр.

В географич. съчинение: „Totius orbis descriptio", писано около 350 год., се казва, че в Македония се добивало желязо и олово (cicit ferrum, plumbum). И докато посочените погоре антични писатели изрично посочват някои тракийски племена като рудари в нашия полуостров още преди завладяването му от римляните, проф. Г. Бончев, без да държи сметка за всичко туй, пише: „няма никакво съмнение, че първите пионери в това отношение (рударската работа) по нашите краища са били римляните; от тях по наследство на земите рударството минава и у нашите прадеди" (стр. 2). Това погрешно твърдение си остава не за науката, а за сметка на г-н професора. Най-близката антична крепост до мината е била *Короссура* (Carossura), северозападно от с. Свобода, а източно от Чирпан в местността, наречена „Хисарлък". Тя е служила като станция на римския път от Пловдив за Цариград и Стара Загора (Augusta Trajana). Малко по на изток от Короссура се намирало „*Тържовището" (емпорион)*, *Пизус*, Pisus. Тази последна крепост била основана през 202 г. сл. Христа от рим. император Септимия Севера, както туй се установява от едикта му, който е издълбан върху каменна колона, намерена в хисара при градеца Михалово. Античното рударство по наследство минало и във византийската, старобългарската и средно-българската държави. Славяните заимствували рударското занятие от траките, с които се намирали в близки съседски връзки, и то там, дето заварили по-голямо количество местни римски поданници; именно: в Родопската област, Осоговията, Пирина, Ком, дето тракийските топографни названия изобилват и до днес: Скребатно, Тралис, Крат-ава, Берк ава, (вица), Чипровец (Cyprus) и пр. Но по-важната рударска работа през средните векове в нашите земи се извършвала от чужденци рудари, главно от *сакси* (немци) или *саси*, католици, дошли в страната ни от Маджарско, Влашко и Сърбия. Документи от тези времена притежаваме твърде малко. Знаем, че в Тралис (Източна Македония) през 1347 г. ставало топенето на желязна руда. Прихода получавал Светогорския манастир Лавра. През турското владичество чужденците рудокопачи продължили работата си и в новоизникналата Османска Империя, като се ползували със същите привилегии, каквито им били дадени от християнските владетели, в земите на които работили. Обаче, преди два века приблизително, вследствие войните с Австрия, едни от старите рудари се разбягали, а други били избити и семействата им отвлечени от турците. От тогава работата в рудниците или престанала, или пък тук-таме продължила с помощта на раята, наречена „Мадемджи тайфаси". Тогава пострадало и католичеството по нашите земи.

Като имах пред вид всичко изложено до тук, на 26/ — аз вече се намирах в с. Радомир. За по-голяма нагледност

Местоположението на античната златоносна рудница в с. Радомир (Чирпанско).

даваме скица на златоносното землище. На около 50 метра от *Радов-дол* се намира случайния вход в галериите на рудника, тъй като в къщата на дядо Бано пропаднал добитък в срутилия се подземен ходник, та като вадили добитъка, неочаквано се появили галериите. Допуска се, че същинския вход на подземната ходница се намирал при дола *Корийско дере*, или *Колачевска река*. Той още не е разкрит. С мъка се промъкнахме в галериите. Те са затрупани и непочистени, та трябва да се пълзи. Подземните ходници се намират на около три до четири метра надолу от повърхността. Поради стеклата се вода от дъждовете подземието беше влажно. Убедих се, че, докато не се разчистят галериите, не могат се намери инструменти и предмети от старото тракийско рударско производство или от средновековното.

Като съдим от някои предварителни и на бързо ръка проучвания на туй златоносно рудно легло, материята, в която се съдържа златото на зърнца и късчета, представлява *биотитов гранит*, или *гранитит*. До него в контакт е констатирана вече 50—70 сантиметрова дебела кварцова жила, която го дели от шистите. И тая жила е златоносна, а туй е било много важно за разработването на тази златоносна

местност, защото, според мнението на специалисти, това именно доказвало присъствието на златодайна руда и в съседните и по-далечни маси на *гранитита*. Последния в горните части към повърхността е повече разложен, отколкото в по-долните, по-вътрешните части на гранититния доста дебел пласт.

Кога е прекратена работата в Радомирския златен рудник и по какви причини, не е известно. Знае се, обаче, че през турско време българи от Македония ходили в с. Колачево и плавили златоносния пясък по Радов-дол. Според сведения на свещеника Стефан Русев, плавенето там продължило и в ново-българско време до 1911 год.

Радомирското златоносно легло напоследък обърнало внимание и на специалисти. То е посетено от държавният инженер геолога Колачевски, от инженерът Ингрину Бистрам, от Берзон, инженер на мината „Марица", от германските инженери-геолози Нойман и Якобински, от английският инженер Шесдан и пр. Мненията им върху златния процент, който може да се събере от всеки кубик *гранитит*, не ни са известни. Но акционерите, които искат концесия от държавата за експлоатация на мината, са с надежда да събират по няколко хиляди килограма злато, и то според твърдението на вещи лица.

Г. Баласчев.

Позив към обща и съвместна педагогична дейност е издаден в Касел (Германия), в който се казва: стопанствената оскъдност тъй повлия и за скъпотията на книжнината, щото набавянето на педагогични книги, на списания, свикване на педагогични ваканционни курсове и свързаното с тях поощрение в дейността и развитието на немският учител се накърни твърде тежко. За да запази нашето учебно дело досегашната си висота, необходимо е, щото учителите и учителките да си набавят педагогични пособия за обща и съвместна дейност, както това направиха университетите.

Чрез непосредствена размена на мисли и чувства би могло в известни педагогични седмици да се даде не немското учителство възможност да види и чуе водачите в областта на новите изисквания във възпитанието и образованието.

Много проблеми в учил. практика (изследване на способностите, на интелигентността, въпроси по положението на учителят и пр.) подлежат на разискване, проблеми, които може да бъдат разрешени само чрез съвместна работа на всички дейци по възпитанието.

Най-сетне стремежа за унифициране на немското училище изисква по-тясно съдействие на разните видове училища, в тяхното число и ония училища, чиито организации

се грижат предимно за своето положение; общите училищни проблеми (трудово училище, социална педагогика, преминаване в по-горно училище и пр.) трябва да се обсъдят от цялото учителство.

Затова в Касел са се съюзили в едно дейно педагогично общество учители и учителки от всички видове училища, както и членовете на провинциалните училищни настоятелства. Същото ще сторят и другаде. В интереса на учебното дело би било необходимо такива организации да влязат в сношение помежду си за общи действия при учредяване на педагогични седмици и за каквито и да било други предприятия за педагогическото развитие на членовете.

(Из „Zeitschrift für Pädagogishe Psychologie").

Ръководни начала в образованието на учителите в Германия. — Тия начала, установени от висшите научно-възпитателни сфери в Германия, са следните:

1. При всяко висше училище, в което следващите се готвят за учители, трябва да има катедра по педагогия най-малко с един редовен професор. Тъй като многостранността на тая наука не може да се изчерпи само от един професор, затова необходимо е, другите отдели от същата наука да се заемат от извънредни професори и приватдоценти.

2. В областта на философията и педагогията трябва да бъдат застъпени такива лекции и упражнения, които стоят с науката за възпитанието в необходима връзка.

3. Това педагогично-философско обучение е задължително за всички групи учители.

4. Всеки учител изучава, освен това, по свободен избор, най-малко един научен предмет. Учители, които ще вземат места в помощни училища, в лечебни възпитателни учреждения, в занаятчийски училища, трябва да имат предвид и предметите в тия училища.

5. Към всяко висше училище трябва да е учреден, най-малко, педагогичен институт, стоящ под ръководството на редовния професор по педагогия, в който институт бъдащите учители ще се обучават за своето призвание. Необходимо е да стои тоя институт във връзка с училища от всичките видове, които ще дадат възможност на бъдащият учител да изучава децата и младежта изобщо, тяхното развитие, да ги наблюдава при обучение и сам да се упражнява в преподаване.

6. След тригодишно следване, студентите се подлагат на изпит, в който ще им се изискват необходимите познания по педагогия и свързаните с нея науки, както и по свободно избрания предмет. Последния може да се изисква и като главен предмет. На учители в помощните училища и лечебно-възпитателни учреждения се изисква изпит и по лечебните предмети, на учителите в занаятчийските училища —

съответните технически познания. Научните и практични цели по образованието на учителите изискват следването им да не е по-кратко от три години.

7. Горният изпит дава право за учителствуване в низши и по-високи народни училища, за учители по сръчностите в общообразователните училища и за учители в спомагателните и лечебно-възпитателни и занаятчийски училища.

8. Изискванията в изпита за заемане учителско място в средните училища остават в досегашното положение, обаче педагогиката е задължителна за всички кандидати и в известни случаи може да заеме мястото на един от сега задължителните два главни предмета.

Тия изисквания имат значение за учещите се и от двата пола.

Из „Zeitschrift für Pädagogishe Psychologie," кн. 9/10 1921 год.

Изложба „за детето".—Такава изложба е била устроена от дружеството „Грижа за кърмачетата" в Дюселдорф и от централният институт за възпитание и образование в Берлин на 10 и 11 юний 1921 г. Изложбата е имала следните отдели:

1. *Ученика като народонаселителен политически фактор.* Числото на учениците—абсолютно и релативно.

2. *Здравословно развитие*: растеж, телесни пропорции, хранене, обличане, сън, обща хигиена.

3. *Душевно-нравствено развитие:* развитие на интелекта, на чувствата, на фантазията образование на волята, естетично възпитание, експериментална психология, произведения на децата чрез игра и работа.

4. *Грижи по нуждающите се*: а) здравословни: недостатъчно хранене, условия за живение, туберкулоза и други вредоносни за здравето болести, смъртност; б) душевно-морални недостатъци: захвърлените деца, криминалност, попечителства.

5. *Обществени попечителства*: училищен лекар, училищен зъбен лекар, надзирателки за здравето на децата в училището, училищни милосърдни сестри.

6. *Грижи за отхраната и за поправка*: училищно ядене, бани за плаване, въздушни и светлинни бани, соляна баня, ученишки градини, горски укрепителни домове, горски училища, летни ваканционни колонии, градски деца на село, детски лечебници.

7. *Педагогически грижи*: читални, работилници, убежища, къщи.

8. *Нови изисквания от училищната педагогика*: трудово училище, трудово обучение, реформени училища, спомагателни училища, детски ученически градини.

9. *Въпроси по пазенето на младежта и нейното дви-*

жение: полицейски, религиозни и пр. грижи за младежта, клубове, странствуване на младежта, екскурзии и пр.

10. *Нагледни пособия*: статистични табели, графични изображения, въпросници, дневници, наблюдателни методи и резултати, разписи (ведомости), инструкции, съобщения, работни планове, план за часовете, брошури, проспекти, цветни картини, библиотеки, средства за занимание, образцови шкафове, уреди за работа, модели, противоположни примери.

(Из „Zeitschrift für Pädagogische Psychologie").

Опитно училище в Дрезден.—По предложение на учителското дружество в тоя град е било предоставено едно хубаво помещение за опитно училище, задачата на което е да реализира идеите за *трудовото училище* в рамките на едно целостно учебно заведение. Учителския персонал се е вербувал из желающи учители. За работа по обучението не са задължителни досегашните разпределения на часове и на материяла. Числото на задължителни часове за учителите е намалено, но досегашните размери на учениците в класовете запазени. За вътрешната и външната организация на училищния живот във всичко е оставена свобода по общо споразумение. Всеки три месеца се прави преглед на преминатото, а в края на годината ръководителя на училището дава общ отчет. Чрез специални реферати се поддържа жив интерес между учителството за целите на опитното училище. В работата по обучението всеки може да надникне. Към училището е приспособена ученишка работилница. За да се използуват за науката добитите резултати, както изобщо за да се обработят със съответна вещина въпроси по съществото на народното училище, планира се да се устрои и *институт на младежта.*

(Из „Zeitschrift für pädagogishe Psychologie", кн. 9 и 10. 1921.)

Ваканционни курсове по английски.—Оксфордският университет (Англия) урежда ваканционни курсове от 31 юлий до 18 август т. г. за чужденци. Ще се изучава английски език и литература, ще има курс и върху съвременния политически, социален и икономически живот в Англия, беседи, конференции, забавления и екскурзии. Таксите за целия курс, заедно с лекциите и упражненията струват 4 лири стерлинги.

Подробни сведения дава комитета в Оксфорд.

Фонд „Цанко Церковски" при Министерството на народното просвещение.— Както се знае, още с организиране тържеството по честуването на Ц. Церковски през месец октомврий м. г. се изтъкваше в разпорежданията на Министерството образуването на фонд „Ц. Церковски," който фонд да

послужи за помощи на бедни писатели и издаване тяхни съчинения. Фонда се образува от народните дарения по случай юбилея, от продажбата на юбилейните издания за Церковски (1. „Ц. Церковски—живот и литературна дейност, 2. Юбилейния сборник и 3. Прослава за Ц. Церковски), от приходът от утра, вечеринки, забави и пр., даван от училищата по случай юбилеят и пр. Сумата на фонда достигна над 300,000 лева. По доклад от Г-на М-ра на народното просвещение, Министерския съвет с постановление I, взето в заседанието му от 3 април 1922 г., протокол № 31, е направил следното разпределение на фонда:

1. „От постъпилите в Българската нар. банка суми от народни дарения в чест на поета Цанко Церковски по случай честуването 30-годишната му литературна и културна дейност, от продажбата на трите книги, издадени от Министерството на народн. просвещение в чест на юбелярът, и от вечеринки, утра и пр., Министра на народното просвещение да изтегли сумата (200,000) лева и я предаде в дар за неговата народополезна дейност лично на поета Цанко Церковски на негово разположение;

2. От останалата сума и тая, която в бъдаще ще постъпи, да се образува за вечни времена „фонд Цанко Церковски“ при М-вото на народното просвещение, от лихвите на който да се подпомагат бедни писатели, както и да се издават тяхни съчинения, а така също и съчиненията на Цанко Церковски“.

Съболезнователно писмо на Министра Ст. Омарчевски по случай смъртта на Алфред Йенсен. — През септември м. г. на път за южнославянските страни почина във Виена един от големите познавачи и приятели на славянството и на България, известния шведски учен и писател Д-р Алфред Йенсен. Покойникът е познат в своето отечество и в чужбина с големият интерес, който проявяваше към културния живот и към поезията на славяните и особно на българите. Няколко пъти гост на страната ни, Д-р Йенсен си създаде връзки с мнозина наши писатели, изучи езика ни и преведе на шведски много от произведенията на нашите първи поети: Хр. Ботев, П. Р. Славейков, Вазов, П. Славейков, К. Христов, Яворов. Нему се дължи и хубавия превод на шведски език на Пенчовата „Кървава песен“. Член на Нобеловият Институт в Стокхолм, привършвайки превода на поемата, той се готвел да я представи за Нобеловата премия, но смъртта на Пенча лиши България от тая завидна слава.

Йенсен е автор на няколко студии върху нашата литература, между които особено ценна е „Двете славянски героически поеми“, издадена на немски език в 1914 год., предмет на която са поемите „Пан Тадеуш“ на Мицкевич и „Кър-

вава песен". Йенсен посвети специален труд на нашия народ „Bulgarena" (Българите) 1918 год.

По повод смъртта му г-н Министра на народното просвещение Ст. Омарчевски отправил до съпругата му г-жа Карин Йенсен следното писмо:

До Високоуважаемата
Госпожа Karin Iensen, Dalagatan 14
Stocholm—Suède.

Високоуважаема Госпожо,

Като Министър на народното просвещение от свое име и от името на просветна България аз длъжа да дам израз на оная скръб, която вестта за кончината на приятеля на славянството и особно приятеля на нашия народ и поклонника на поезията му — *Алфред Йенсен*, възбуди в сърцето на всеки българин. Моето отечество днес се прекланя пред паметта на оногова, който ни беше няколко пъти драг гост, който изучи езика ни, който се вживя в нашите национални тежнения и болки и който поднесе на културна Швеция в хубави преводи произведенията на нашите първи поети. Неговата любов към нашата родина, неговите книги за нашия народ, както и студиите му за нашата литература и изкуство, които запознаха не само шведския, но и северогерманските народи с нашата страна и нейния културен живот, му определят едно завидно място и в българската културна и литературна история, а спомена за него ще живее всякога в сърцето на българина.

Нека светлата слава на покойния Ви съпруг, излязла от границите на родината му, Ви бъде утеха в скръбта.

Бъдете уверени, благородна госпожо, че цяла културна България най-искрено съчувствува на Вашата скръб и тъгува по загубата на своя добър приятел.

Министър: **Ст. Омарчевски.**

Съболезнователни писма по случай смъртта на Йенсена са били отправени и от г-жа Мара Белчева и почетния шведски консул в България д-р Н. Бояджиев, които лично са познавали покойника. Неговата съпруга им е отговорила вече. Писмото ѝ до г-жа Белчева бе поместено в предходния брой на „Училищен преглед", а на г-на Бояджиева г-жа Карин Йенсен е отговорила със следното писмо:

Драги и почитаеми г-не,

Моля Ви да бъдете така добри да изкажете моите чувства на голяма признателност на комитета на българските учени, който според Вашето писмо, има любезната инициатива да почете паметта на покойния ми съпруг. Аз пратих

преди няколко дена, на адрес на шведското генерално консулство в София, две статии — некролог, едната на френски, и две книги, превод на хероичната поема „Sangen of bladet" от г-н Пенчо Славейков и оригиналното сѫчинение на моя мѫж: „Bulgarena".

Моите деца и аз изпитваме в нашата дѫлбока скрѫб едно голямо утешение от симпатиите, които ми се изказват от бѫлгарската нация, всякога така обичана от мѫжа ми.

Карин Йенсен.

XV редовен туристически сѫбор и Министѫр Ст. Омарчевски. На 24 май т. г. в Тѫрново се сѫстоя XV редовен туристически сѫбор. В сѫщото време стана и тѫржественото освещение на изградената с големи жертви и труд пѫрва туристическа хижа на красивата и историческа местност „Царевец". По тоя случай биде разрешено от Министерския сѫвет на всички дѫржавни чиновници, участвуващи в сѫбора, по 7 дневен отпуск, а на онези, които вземат участие в традиционния следсѫборен излет до Шипка и Розовата долина — по 12 дни. Централното настоятелство на дружествата с писмо № 170 от 17. май покани Г-на М-ра на нар. просвещение Ст. Омарчевски, като вѫрховен представител на всички културни институти в страната, на казаното по-горе тѫржество — освещаването на хижата и откриването на сѫбора.

По повод на това писмо, М-ра на нар. просвещение отправил до председателя на XV редовен туристически конгрес следното писмо:

Министерство
на
Народното просвещение
№ 11127.
22 май 1922. год.
гр. София.

До Господина
Председателя на XV редовен
туристически сѫбор
в Тѫрново.

Господине Председателю,

Трогнат тѫрде много от любезната покана на централното настоятелство на Бѫлгарското туристическо дружество — да присѫтствувам в Тѫрново на 24 т. м. при откриването на XV редовен туристически конгрес, аз изказвам пред последния моята гореща благодарност за вниманието и поканата, а сѫщевременно и моите сѫжаления, че ми е невѫзможно да присѫтствувам лично на конгреса, тѫй като важни неотложими работи ме задѫржат в София.

И друг пѫт сѫм имал случая да засвидетелствувам пред Вашия конгрес, — представляващ една от най-силните, здравите и жизнени организации у нас — моята преданност кѫм нейното национално дело и моята вяра в нейното преуспя-

ване. Мене винаги са ми били близки целите на Вашата организация и скъпа Вашата трудна, но здрава, силна и жизнена работа. Досегашната дейност на Вашите дружества показва, че те извършват едно освежително, ободрително национално дело и заслужават всичката подкрепа, която държавата може да им даде. В своя стремеж да насочи младежта към хубавата природа на нашето отечество и да я приобщи към нейните неоценими прелести, в своя стремеж да всели по тоя начин в душите и сърдцата ни чувства на обич, на преданност, на адмирация към нашата природа, туристическите дружества будят жив ентусиазъм всред народът и, както юнашките дружества, внасят здрава, светла, ободрителна и освежителна струя в нашия тъй тревожен живот; те отвличат вниманието от всекидневните грижи, които много често тровят душите и го насочват към свежия дъх на гората, към нейните чаровни прелести, към полето и неговата няга и омая, към планините и тяхните шеметни висоти.

И хубавите резултати на туристичната дейност у нас са на яве. Те окуражават и ободряват. Няма училище, в което през последните години да не е основано юнашко туристическо дружество, няма кътче в България, което да не е спохождано от нашите туристи. Сдействието, което туристическите дружества внасят в общия стремеж на общонародното наше спасение и обновление, е от голяма важност и и от епохално значение, и идеализма, който по този начин се буди и култивира в душите на нашите поколения, ще прочисти, освежи и ободри тяхните чувства и ще ги насочва все повече и повече към хубавото, възвишеното в нашата природа, към здравото и жизненото в нашия живот, към преуспяване и възмогване на нашия народ.

Като приветствувам от душа и сърдце XV редовен туристически конгрес в старата столица на България — Търново — в царствения Царевец, горещо поздравявам в лицето на конгреса цялата наша туристическа организация и ù желая още по-крепка и народополезна дейност за благото на отечеството. За участието на учителите в съборът и освещението на туристичната хижа дадох нуждните нареждания

Здравейте!

Министър на народното просвещение: **Ст. Омарчевски.**

А събора поздравява М-ра със следната телеграма:

Министру народното просвещение,

От старата столица на България събрани на 15. редовен събор в собствена величествена хижа българските туристи Ви приветствуват като върховен представител на културните институти в страната със своето волно „здравейте".

Председател: **Антонов.**

Бѫлгарски народни песни в салона на „Ла Дона" в Рим.—На 28 март т. г. стипендиянтката на Министерството на народното просвещение госпожица Елена Доскова, ученичка по пение на знаменитият италиянски професор Алфред Мартино, а по сценично изкуство на професор Бавастро, по покана на женското културно римско дружество „Ла Дона" е дала един концерт изключително от бѫлгарски народни песни.

В разкошните салони на дружеството, което е комплектувано от елита на римското аристократическо и интелектуално женско общество, се била стекла отбрана и елегантна публика, между която имало мнозина представители на местната и интернационална аристокрация и представители на артистичния, дипломатически, журналистически и финансов свят. Преди започване на концерта, председателя на „Ла Дона", командира Камми, приветствувал стипендиянтката с подходна реч и между другото казал: „Нашата страна се счита щастлива и горда за този избор на бѫлгарското правителство. Като поканва госпожица Доскова да ни изпее някои песни на своя малѫк и далечен народ, дружеството иска с това да допринесе за забравянето на миналото и сѫздаването на нови и солидни врѫзки между Италия и симпатична Бѫлгария. Народните песни, музиката и поезията на един народ са най-доброто средство да се познае неговата душа, неговите желания и стремежи. Да чуем, прочее, как пее и какво изразява бѫлгарския народ, ще рече да разберем неговия темперамент, неговите чувства, неговото сѫрдце". След това приветствие секретаря на бѫлгарската легация господин Чилев направил конспектно изложение за развитието на бѫлгарския народ и неговата поезия; а когато певицата, акомпанирана от учителя си професор Мартино, изпѫлнявала песните, г-н Чилев предавал сѫдѫржанието им на италиянски език. Цялата публика на „Ла Дона" останала вѫзхитена от чара на нашата народна песен, както и от изкуството на изпѫлнителката ѝ, която била акламирана до забрава. Публиката изказала желание да види дебюта на госпожица Доскова на римската сцена.

Всеизвестната чудно хубава наша народна песен „Луковитски моми" е била бисирана тѫкмо три пѫти.

Безспорно тоя концерт, даден от госпожица Доскова, е едно хубаво тѫржество на нашето народно изкуство, което допринася твѫрде много за опознаването на културна Италия с нашия народ.

Сѫобщава: **И. Т. Б.**

Новооткрит паметник за покръстването на Бориса I в 866. година. Миналата година известният археолог Г. Баласчев сѫобщи вѫв в. „Независимост", брой 185, че при-

дружаващата австроунгарските окупационни войски в Албания през 1916 — 1918 год. археологическа мисия обнародвала в годишника на Виенската академия на науките резултатите на своите изучвания, между които се съобщава за един средновековен гръцки каменен надпис с дата 866, намерен в с. Балши, между Валона и Берат (Албания). Надписът е бил повреден и някои негови думи са изличени. Г-н Баласчев се е снабдил вече с фотография от тоя надпис и възстановява надписа, който гласи: *„Се кръсти в Христа владетеля на Бългaрия Борис, преименуван Михаил, заедно с от Бога дадения му народ. Година 866.“*. Според г. Баласчев, Охридският архиепископ Дим. Хоматиян е имал възможност лично да види надписа върху *колоните*, за които говори и краткото житие на Св. Климента. Стълбовете трябва да са се намирали в манастиря „св. Димитър“ или пък в епископската църква на Главеница, подпадаща под Охридската диоцеза.

Значението на тоя надпис е голямо. Първо и първо той е същински паметник, от който се установява, че македонските земи и голяма част от Албания до крайбрежието на Адриатическо море още по времето на великия хан Бориса се намирали под владичеството на България. Второ, писмените паметници — пространното житие на Климента и краткото, а също и списъка на Охридските архиепископи и житието на Тивериополските мъченици придобиват действително научна стойност. Третйо, установява се с положителност местонахождението на Главеницката епископия, и най-сетне, четвърто, годината на покръстването на Бориса и българския народ, която се считаше до сега 864 или 865, вече с положителност може да се каже, че е 866 година. Града Главеница е привличал вниманието на Бориса, който е гледал да го има в своето владение, и затова подарил на Климента места и къщи в него, както и в Охрид.

Обиколката на Министра на нар. просвещение Ст. Омарчевски из Видинският окръг.—На 28 април т. г. в 2 часа след обяд пристигна на гара Медковец Министра на народното просвещение г-н Ст. Омарчевски, придружен от главния секретар при Министерството г-н д-р Ф. Манолов и от началника на средните училища и Университета Ив. Черноколев. На гарата се бе стекъл народ от селата: *Медковец, Сливовик* и *Кърки-жаба*, който, въпреки усиленото работно време, бе напустнал полската си работа и бе дошел да види Министра на народното просвещение и чуе от своят избраник истината върху положението на страната. На перона бяха излязли учениците и учителите от Медковските основни училища. Още с влизането на влака в гара Медковец гръмогласно и продължително „ура“ разтърси целия перон, и кога-

то Министра слезе от вагонѫт, ученици и ученички го обсипаха сѫс стотици букети от живи цветя. Тук г-н Министра бе приветствуван с „добре дошел“ от Ломският околийски началник К. Петров, от кмета на с. Медковец, от директора на прогимназията и председателя на Медковската земледелска дружба. След като изслуша приветствените речи на горепоменатите лица, г-н Министра се обѫрна кѫм учащата се младеж и с няколко наставнически слова я посѫветва да употреби всички усилия и оправдае надеждите на родителите си, като залегне в изучване на уроците си, бѫде послушна кѫм родителите си и прояви любов кѫм майка Бѫлгария. Грѫмогласното „ура“ на ученици и народ бе отговор на тия хубави наставнически слова на Министра. След това той се упѫти за селото. Неуспялите да стигнат на гарата жители на с. Медковец го посрещаха из пѫтя с „добре дошел“ и „ура“, като се присѫединяваха кѫм шествието. Шествието спря пред училището. Обширният училищен салон бе тесен да побере насѫбралия се народ, жаден да чуе искрените думи на своят избраник. Този народ няколкократно и високо заявяваше, че деня 28 април ще остане памятен за жителите на с. Медковец, тѫй като едва след 44 години от освобождението то се е удостоило с високата чест да бѫде посетено от бѫлгарски министѫр. Г-н Министра, придружен и от околийския началник, жителите на с. *Дѫлгоделци*, след като обходи всичките учебни стаи, прегледа училищната библиотека, пособия и пр., качи се на трибуната и в половин часова реч обрисува днешното положение на Бѫлгария. Речта му често пѫти биваше прекѫсвана от бурни аплодисменти. След това той отпѫтува за с. *Дѫлгоделци* и сѫседните до него села, *Прогорелец* и *Рисово*, дочули, че Министра на народното просвещение ще мине през селото им на пѫт за Вѫлчедрѫм, като предполагали, че той ще слезе на спирка Церовени, отишли на последнята да го посрещнат. В Церовени те научили, че Министра ще пристигне в Дѫлгоделци от Медковец с автомобил и се завѫрнали в Дѫлгоделци. Кѫм $3^1/_2$ часа от Медковското шосе се зададе автомобила, спря пред училището, дето бяха се сѫбрали учениците, жителите на Дѫлгоделци и много депутации от сѫседните села, дошли да посрещнат Министра. При слизането от автомобила той бе обсипан сѫс живи цветя от учениците и приветствуван с „добре дошел“ от окрѫжният училищен инспектор М. Маринов, който се завѫрщаше от ревизия на училищата от Ломска околия. След това го поздравиха с „добре дошел“ помощник кмета на с. Дѫлгоделци, директора на прогимназията, кмета на с. Прогорелец и представителите на другите села, които го замолиха да бѫде тѫй добѫр и се отбие поне по за няколко минути в селата им, тѫй като неговото посещение ще сѫставлява гордост за жителите на селата им. Г-н Министрѫт

обеща да удовлетвори желанието на народът и да измени маршрута си. След като ревизира училището и каза няколко поучителни слова на учениците, г-н Министра беседва с насъбралия се народ. Той запита народът, има ли от нещо да се оплаква, или е доволен от сегашното положение. На зададения въпрос, населението без всякакво стеснение започна да изказва болките си, както и задоволствието си от реформите на правителството. С особена радост населението изказа Г-ну Министру своето задоволство от законите: за трудовата повинност, за трудовата поземлена собственост и Закона за народното просвещение. „Най-после и ние се видяхме стопани на педя земя, най-сетне и в наше село се откри прогимназия", казваха те. Г-н Министра се отклони от маршрута си и отпътува за с. Прогорелец, отстояще на 4 клм. от Джлгоделци, придружаван и от Видинският окръжен училищен инспектор Маринов. Жителите на с. Прогорелец с нетърпение очакваха Министра; макар че в района на Прогорелец преди един ден бе паднал първия пролетен дъжд и пролетните посеви бяха останали незасети, селяните предпочетоха да изоставят този ден тъй належащата си полска работа, за да чакат и посрещнат своя любим министър.

Когато към $4^1/_2$ часа след обед се зададе автомобила, носящ скъпият и мил гост, обширното море от ученици и народ се развълнува, нескончаемо „ура" и „добре дошел" дълго се носеше из Прогорелската равнина. Автомобила спря пред приготвената и обкичена със зеленина арка, на която бе окачен протрета на Министра. След слизането му от автомобила поднесоха му се букети от ученичка от прогимназията и друг от ученичка от първоначалното училище. Главният учител приветствува Министра с реч, в която изказа благодарността на населението за особните грижи, които той полага за повдигане на просветата в селото им, както и за новите закони на правителството, с които се цели повдигането на нашето земледелие и поминък.

Трогнат от искрения прием, Министра с няколко думи благодари на учащата се младеж, учителството и на населението за честта, която му се прави с това посрещане, и заяви, че той знае, какво тая чест се прави не на личността Омарчевски, а на един Министър на България, изходящ от средата на земледелското правителство. След това Министра посети прогимназията „Георги Ценков", наречена на името на щедрия дарител, Ломски гражданин г-н Георги Ценков. Министра се обърна към сина на Ценкова и го помоли да предаде на баща си благодарността му, за гдето е имал добрината да построи на свои средства такова хигиенично и удобно училище. Понеже насъбралия се народ не можеше да се побере в училищния салон, Министра бе замолен да държи реч в салона на зданието Г. Ценков, гдето се събраха по-

вече от 500 души слушатели. Макар и уморен от дългото пътуване, той удовлетвори желанието на събралите се и в едночасова реч изложи положението на България след войната, тежкото и финансово положение и посочи на нуждата от единство в действията на народните земледелски, занаятчийски и работнически класи, и припомни, какви мерки взема правителството, за да издигне България в икономическо, просветно и международно отношение. Речта на Министра бе изслушана с голямо внимание и пълно одобрение. След малка почивка той отпътува за съседното село *Котеновци*, гдето селяните, подобно на Прогорелчани, бяха изоставили полската си работа, само и само да могат да видят и чуят Министра. И тук той бе посрещнат от учениците, учителите и населението със същата задушевност; народа се трупаше и притискаше, като всеки се стремеше да бъде по близо, за да може по-ясно да чуе горещите слова на своят избраник. След половин часова реч Министра ревизира училището и изслуша сведенията на кметът и председателя на строителния комитет за работите, които са извършени по постройката на ново училищно здание. Представителите на народа не намираха думи, с които да изкажат своята благодарност на Министра за създаденият от него *закон за постройка на училища*. „Повече от 40 год. копнеем за ново училище, казваха те, и едва днес, благодарение на Вашия закон, ние ще видим реализирана нашата мечта".

От Котеновци Министра потегли за с. *Вълчедръм*, обаче още с преминаването на р. Цибрица той трябваше да измени маршрута си. Една депутация колоездачи от с. Черни-Връх спря автомобилът и замоли Министра да се отбие поне за няколко минути в селото им. Нямаше що да се прави, и г-н Министра се подчини на народната воля. Пред селото *Черни Връх* населението се бе събрало около приготвената по случай идването на г-на Министра арка. Автомобила спира, и Министра бе приветствуван с подходяща реч от главният учител и кмета на селото. Учениците и ученичките обсипаха пътя му със живи цветя. Г-н Министрът изслуша с внимание разните депутации, които се явиха при него, и обеща да удовлетвори молбата им. От тук той потегли за с. *Вълчедръм*. На долния край на селото бяха излезли да го посрещнат почти всички жители на това най-голямо село в Ломска околия, както и жителите на с. Горна Гнойница, отстоящо на 10 клм. от Вълчедръм. Около 2000 души са чакали цели 5 часа на открито поле Министра. И когато към 8 часа вечерта той слизаше от автомобила, това множество народ с гръмогласно и продължително „ура", което се разнасяше из обширната Цибърска долина, посрещна своя скъп гост. Ученици и ученички се надпреваряха да поднасят г-ну Министру своите букети от цветя. Окръжният управител, който случай-

но бе тук, като член на окръжната комисия по т. п. собственост, поздрави Министра с „добре дошел", а след него кмета на с. Вълчедръм, Мл. Кирков, в сбита и прочувствена реч приветствува г на Министра с „добре дошел" в селото; Министра бе приветствуван и от редица корпорации на с. Вълчедръм и селата Горня-Гнойница, Мокреш, Душилница.

Неусетно той бе вдигнат на ръце и понесен към с. Вълчедръм под звуковете на музиката. Пред централното училище друга маса от хиляден народ чакаше своя любим гостенин и го посрещна с „ура". Г-н Министра и тук поблагодари на Вълчедръмчани за радушния прием, който му указват, като заяви, че той е доволен, като вижда, как народа посреща не личността Омарчевски, а Министра на България, изходящ из редовете на българския народен земледелски съюз. Часа бе $8^1/_2$, а насъбралия се народ не си отиваше. Той искаше да чуе от устата на своят избраник осветление върху положението на страната. Понеже грамадният училищен салон бе недостатъчен да побере тоя многохиляден народ, реши се Министра да говори на открито ня площада пред училището. Когато той се качи на масата да говори, множеството народ утихна, думите на Министра със жадност се поглъщаха, бурните викове „вярно", честите ръкоплескания свидетелствуваха, че думите му намират пълно одобрение от тоя многострадал чернотрудов народ. Цял час и половина говори Министрът и речта се свърши, а народа не си отива. Цели 44 години този народ е бил изоставян от управляващите партии, които отиваха при него само в предвечерието на изборите, като се мъчеха да му изтръгнат гласа с празни обещания. Днес тяхният избраник, пътувал цял ден, държал речи на пет места, въпреки измората държи им $1^1/_2$ часова реч върху учебното дело, върху положението на страната и какви мерки трябва да се вземат за подобрение на едното и на другото. В салона на училището бе сервирана скромна вечеря. На нея присътствуваха цялото учителско тяло и най старите земледелци, а младите по нямане на места заеха коридорът и сцената. Приятно бе човеку да гледа, как стари ветерани с редици наздравици изказаха благодарността си на Министра за честта, която им е направил с идването си в селото им. След вечерята същите тия стари дейци заедно с останалия народ закършаха народни хора и продължиха веселието си. Към полунощ Министра пожела лека нощ на веселящите се и отиде да си почине.

На 29. IV. сутринта, още в 6 часа Министра бе на крака и започна да приема разните депутации, изслушваше ги с внимание и си вземаше бележки. Едва към осем часа сутринта той можа да потегли за село Куле-махала. И тук трябваше да стане изменение на маршрута. Едва излязъл от селото, Министра бе посрещнат от конна депутация от село

Крумово, която го замоли да се отбие и в тяхното село. На пѫт за *Крумово* друга конна депутация чакаше Министра и го моли да мине през селото *Разград-махала*. Министра обеща да посети и това село. Доволна от обещанието, депутацията в пѫлен кариер го сѫпровождаше. Напраздни бяха увещанията му да не си изморяват конете. Делегатите заявиха, че за тях е висока чест да ескортират такъв гост и не щат да знаят какво ще стане с конете им. По необходимост автомобила трябваше да се кара с по-малка скорост. В 9 часа Министра бе посрещнат най-радушно от учениците и жителите на с. Крумово. И тук училището бе тясно за насѫбралия се народ, та Министра трябваше да говори на открито. След половин часова реч и след благопожелания от страна на населението той отпѫтува през с. Разград-махала за село Куле-махала. Тук се бе стекъл народ и ученици почти от целия Цибѫрски край: жителите и учениците на селата: *Лабец*, *Долни-Цибѫр*, *Цибѫр-Варош*, *Калугер-махала*, *Игнатево*, *Ботево*, *Разград* и *Куле-махала*.

Покрай селото бе построена арка, украсена сѫс зеленина, с окачен в средата портрет на Министра. Автомобила спря пред арката, и на Министра бяха поднесени разкошни букети от учениците на всички горепосочени села. От арката до площада той трябваше да измине пеш обсипания с цветя пѫт, акламиран от ученици и народ. Преди да приближи площада, Министра се спря и дѫржа назидателна реч на учениците. След това той се упѫти към площада, гдето го поздравиха с „добре дошел" кметовете и председателите на дружбите от изброените по-горе села. Г-н Министра поблагодари на всички тия представители и влезе всред народа, който бе заел обширния Кулемахленски площад. Последния в случая се оказа недостатъчен да побере многолюдния народ, а някои селяни, в желанието си да видят и чуят г-н Министра, бяха се покачили по клоновете на дѫрветата. Развълнуван от тоя сѫрдечен прием, Министра се качи на масата и дѫржа двучасова реч, която често пѫти биваше прекъсвана с възторжени акламации и ръкоплескания. След речта той и сѫпровождащите го бяха поканени на обяд. По въпроса за мястото на обяда между жителите на Куле и Калугер се явило сѫревнование и, за да не се счете, че Министърът е гост само на едното село, сѫгласили се обяда да стане на границата между двете села Куле и Калугер. Сервирана бе истинска народна трапеза. Всеки жител от казаните две села, както и някои от Разград, Крумово, Игнатево, Цибѫр Варош, бяха надошли сѫс софрите си и седнаха да обядват едновременно с Министра. Това бе действително една сѫщинска народна трапеза. Радостта на народа, че се намира при своят избраник и министър се изразяваше с честите акламации и ура. След обяда — от 1 до 3 часа, Министра прие депута-

циите от разните села. Трябваше човек да присъствува при явяването на тия депутации, за да разбере, защо тоя народ тъй радушно посреща Министра: една депутация изказва благодарността си, за гдето им е открита прогимназия в селото, друга — благодари за нововъведения закон за т. п. собственост, който оземлява селяните. „Тия земи, които ни се дават сега, казваха едни, бяха преди 15—20 години наши, но ни бяха взети по за 60 лв. дълг! Ние плащахме в натура и пари, казваха други, плащахме, плащахме и не можахме да се изплатим, и живеяхме като роби". В 3 часа след обяд Господин Министра пожела да посети училището в Калугермахала. Изведнъж той бе дигнат на ръце и цял километър бе носен до училището. След ревизията в училището той пожела да отпътува за село Долни-Цибър, но жителите на Куле-махала не го пущат. Вдигнат отново на ръце с „ура" и музика, той бе отнесен до Кулемахленското училище. Едва след разглеждане на последното и преглеждане мястото, дето ще се строи ново училище, той бе пуснат от народа да замине за Долни-Цибър. Последното село е населено изключително с турци. Учениците от турското училище бяха излезли да посрещат Г-на Министра вън от селото. Той бе приветствуван от една ученичка от II клас на руждието със следната реч:

Господин Министре,

Ние сме ученици и като такива се трудим да се учим и просвещаваме в това старо и изгнило здание, което разтройва здравето ни и съсипва живота ни. Човек се учи на човещина в училището, и този, който не е прекарал част от живота си там, не може да бъде съвършен човек; той е получовек. Ето, ние малките мохамедански деца на България, се просвещаваме в училище, за да станем хора просветени и благородни.

Господине Министре! Вие сте Министър на просветата, а ние нейни последователи. С други думи, Вие сте ни баща, а ние сме Ви деца. Смилете се на нас! Избавете ни от този кокошарник, който убива дните на живота ни, за да се учим и просвещаваме весело и охотно.

От името на моите съученици, от името на тази школна армия, приветствувам Вас — защитника на просветата, с „добре дошли!" Да живеят просветителите!

Той каза няколко наставнически думи на учениците и благодари за посрещането. Думите му бяха преведени на турски и съпроводени с „ура". Един от членовете на турското училищно настоятелство от името на всички мюсюлмани в селото благодари Господину Министру за грижите, които той е положил за подигане на училището им в селото. След това Министра прегледа мястото, дето ще се строи новото

училище, а от там бе поканен на чаша кафе в дома на един от турските пѫрвенци. Тук той прие мюсюлманската депутация, изслуша я и си взе бележка. От с. Цибѫр Министра отпѫтува за *Ковачица*. На долния край на селото бяха излезли да го посрещат селяните от: Ковачица, Горно-линево, Долно-линево, Чучан и учениците от сѫщите села. Автомобила спря пред приготвената арка, окичена сѫс зеленина и портрета на Министра. Тук той бе приветствуван с подходящи речи от главният учител на Ковачишкото пѫрвоначално училище, директора на прогимназията, кмета на Ковачица, свещеникѫт и председателя на местната земеделска дружба. Сѫщевременно няколко ученички от основните училища му поднесоха разкошни букети и един разкошен венец. Трогнат от сѫрдечния прием, Министра благодари на населението и на учениците за високата чест, която му се прави, като заяви, че той знае, какво тая почит се прави не нему, а на Министра на просвещението на Бѫлгария, изходящ от редовете на бѫлгарския народен Земеделски сѫюз. Продължително „ура“ и облаци от букети го обсипаха. Музиката засвири, и Министра, вдигнат на ръце, бе понесен кѫм училището. Тук друго море от народ го посрещна с „ура“. Училищния двор, коридора на училището, бяха претъпкани с народ, който непрекъснато акламираше Министра. След 5 минутна почивка, той държа едночасова реч, в която описа вѫтрешното и външно положение на Бѫлгария. Посочи мерките, които взема правителството, за да изведе страната от затѫнтения пѫт. След речта, той прие надошлите депутати от горепосочените села и обеща да сѫдействува за удовлетворение справедливите им искания. След приема на депутатите една 80 годишна бабичка се приближи до Министра, извади из пазвата си една разкошна кърпа за лице (домашна изработка) и му я поднесе. На зададеният ѝ от него вѫпрос, защо му поднася тоя подарѫк и има ли нещо да заяви, бабичката отговори, че не желае нищо, а от радост, че е могла да види Министра на училищата в Бѫлгария му поднася този дар. Той ѝ поблагодари сѫрдечно. Време беше да отпѫтува за гр. Лом, но жителите на Ковачица не го пущаха. Те настояваха той да пренощува в селото им. Обясни им се, че това е невѫзможно, защото жителите от Лом и сѫседните села го чакат. След малко, кѫм $7^1/_2$ часа той отпѫтува за Лом, изпратен с акламации от народа. Минавайки през с. *Николаево,* Министра трябваше да спре за няколко минути. Жителите, като се научили, че той ще мине през селото им, излизат да го посрещат с музика и цветя. След като им поблагодари, той отпѫтува за *Лом*. На Голинския мост, отстоящ на 3 километра от Лом, бяха излезли да го посрещат учениците от всички училища на града, голяма част Ломски граждани и селяни от селата: *Голинци, Джлгошевци, Криво-*

дол, Момин-брод, Сталийска-махла. Тук той бе поздравен с „добре дошел" от председателя на Ломската общинска тричленна комисия, от тричленна депутация на Ломските мюсюлмани, от депутация на Ломските израилтяни и редица дружби от съседните села. След като благодари на всички за отличния прием, Министра бе дигнат на ръце и под звуковете на музиката понесен за гр. *Лом.* Цели три километра той бе носен на ръце и отнесен до „хотел Солун". Из пътя той бе живо акламиран от народа. Пред „хотел Солун", Министра поблагодари за честта, която му правят, и помоли народа да се разотиде. Същата вечер в чест на г-на Министра благодарното турско население му даде банкет. На последния присъствуваха турското училищно настоятелство, турските учители и представителите на турската интелигенция в града. Главният учител от Руждието „Дар-юл-неджат" — Хафъз Исмаил държа следния тост:

Господине Министре,

От 40 години насам, ние — българските мохамедани — се намираме под робство на голямо невежество. За това наше ужасно духовно състояние, с нас заедно, плачеха и всички просветени и човеколюбиви български граждани. Всичко направихме, всичко предприехме, за да подобрим тази наша зла участ, но, за жалост, освен сладки думи, нищо друго не слушахме от ръководителите на нашите съдбини.

Ето причината на нашето невежество. А когато полюбопитствувахме да узнаем причините, за гдето полит. партии до сега не са изпълнявали своите обещания, нам ни се казваше, какво мохамеданската вяра не била податлива на науката, и мохамеданите, въобще, не били обичали учението. Но щом дойде на власт днешното правителство, което почна реално да ни помага и съдействува, веднага блясна пред всички дееспособността на мохамеданският елемент в България, да се култивира и издига интелектуално. И така твърдението на досегашните правителства, какво ние не сме способни да се учим и просвещаваме, се показва несъстоятелно. За това, в качеството си на главен учител на Ломското мохамеданско училище и в името на просветното дело в гр. Лом, аз приветствувам Г-на Министра с „добре дошел". Да живее покровителя на просветното дело, Господин Министър Омарчевски!

Казаха се още няколко тостове от мюсюлманите, които подчертаха своята голяма благодарност към Министра, за гдето с новия Закон за народното просвещение той даде възможност на мюсюлманските училища в България да се закрепят, издигнат и се осигури материялната им издръжка. Министра благодари на всички и заяви, че това, което той е направил за турските училища в България, не е нищо

друго, освен изпълнение програмата на българския народен Земледелски съюз и че неговото лично желание е, щото всички турски училища в царството да се издигнат на еднаква степен с народните ни училища, та да дадат еднаква просвета и на подрастващата турска младеж. Същевременно той заяви, че отпуща 50,000 лева помощ на Ломското турско училище, за да посрещне нуждите си за тая година. Радостта на присътствуващите бе неописуема. Те не намираха думи да изкажат благодарността си Господину Министру за грижите, които полага за училището им. Едва днес, заявяваха те, ние виждаме, че Министерството гледа с еднакво око и на турските у·ща в страната. Към 12 часа полунощ Министра пожела „лека нощ" на присътствуващите и още един път изказа благодарността си за вниманието, което Ломските мюсюлмани оказаха· нему и придружаващите го висши чиновници. На 30 април сутринта той държа реч в салона на читалище „Постоянство". Още в 9 часа сутринта обширния театрален салон и коридорите бяха претъпкани с народ. Той се оказа тесен да побере надошлите от съседните села селяни. Точно в 10 часа Министра започна речта си, която продължи до 12 часа. В тази реч той посочи, какво е днешното положение на България в международно отношение, с какви грамадни дългове е отрупана тя, къде отива повече от половината на държавния бюджет и какви за‹они и реформи са прекарани, за да се изведе България от това тежко положение. Речта често бе прекъсвана от продължителни ръкоплескания и одобрения. Министра посети турското училище, посрещнат от учениците и мюсюлманското население. Една ученичка му поднесе букет от живи цветя и прочете следната реч:

Господине Министре,

Ето нашето училище! Това е дома, гдето просвещаваме нашите рожби. В такова едно старовековно и неприличаще на нищо здание, ние се трудим да възпитаваме нашите деца. Бъдете уверени, Господине Министре, че с подобно едно помещение, което отравя живота на възпитателите и особено на тези малки невинни дечица, ние не можем отговори на възложената ни задача. И когато виждаме хубавите и хигиенични училищни помещения на съгражданите ни българи, ние просто им завиждаме. Сърдцата ни се късат при факта, че ние нямаме такива училища. Господине Министре! Ако бихте ни избавили от това прогнило място, бъдете уверени, Вие бихте изпълнили свещената задача, с която сте се нагърбили.

Господин Министра заяви, че той винаги е готов да съдействува, доколкото силите му позволяват, за напредъка на мюсюлманските училища в царството. Изпроводен от

ученици и народ с „ура“ и благопожелание, той отиде в градското израилско училище. И тук го посрещнаха с песни и речи. След прегледа на училището, като видя мизерното положение, в което се намира то, заяви, че за текущата година отпуща 100,000 лева за нуждите на училището. Председателя на израилското училищно настоятелство му благодари за щедрата помощ, като съобщи, че за пръв път тяхното училище се субсидира от държавата, макар още от откриването си да се е водило по официалната програма за народните училища. След това Министра посети държавното педагогическо училище. Тук той бе посрещнат от дългогодишният и заслужил директор г. П. Митев. Г-н Министра остана много доволен от резултатите през пролетната трудова седмица и добрия ред в училището. Към 3 часа той се сбогува с директорът и Ломските си приятели и отпътува по шосето за Видин. По пътя той бе принуден да спре в село *Добри-дол*, дето населението го очакваше. В беседа с населението той проучи нуждите на последното и разясни, какви мерки взема правителството за подобрение икономическото, просветното и международно положение на страната. С благопожелание той бе изпратен от народа. На 2 километра пред с. *Акчар* го посрещнаха учениците от Акчарското турско училище и му поднесоха букети от живи полски цветя. Поблагодарил на учениците, той отпътува за Акчар, дето го очакваше многолюден народ. Председателя на местната дружба, помощник кметът, училищните настоятели, го приветствуваха с „добре дошел“. След малка почивка, той държа едночасова реч. От тук потегли за Видин. На моста пред с. *Гурково* бяха излезли да го посрещнат жителите на селото и депутации от *Жеглица* и *Синаговци*. Приветствуван от главният учител, кметския наместник и другите депутати. От името на всички жители на Гурково кметския наместник благодари г-ну Министру за откриването на районна прогимназия в селото им, също и за грижите, които Министърът е полагал и полага за всестранното подигане на това хубаво, но бедно селце. Министърът отговори, че негов дълг е да се грижи за преуспяването и подигането на всички селища в България. Около един час той беседва с насъбралия се народ и изслуша явилите се депутации. Отпътувал от Гурково, г. Министра трябваше да спре в с. *Видбол*. Тук го посрещнаха директора на прогимназията, кмета на селото, председателя на дружбата и много стари приятели. Поднесоха му се букети от учениците при основното училище. С музика и „ура“ той влезе в селото, дето в дома на стария си другар Ст. Попов бе поканен на почивка. Село Видбол е свързано със скъпи спомени за г. Министра. Преди 12 години той пръв е посял семето на земледелското движение във Видбол. Останалите живи негови другари с умиление си спомняха за оно-

ва време и енергията и ентусиазма, с които е работил между тях. В продължителна беседа той проучи съвременните нужди на селото и с благопожелание и доскорошно виждане бе изпратен за Видин, гдето пристигна вечерта, посрещнат от окръжният управител и всички членове на дружбата в града. На 1 май към 9 часа сутринта надошлите в града сдружени земледелци в стройни редове начело с околийското знаме отидоха пред дома на управителя, дето бе слязъл Министра, и го акламираха. Трогнат от честта, която му се прави, г. Министра благодари на сдружените земледелци и и се присъедини към тяхните редове. От тук той отиде в театър „Вида“. Голямия Видински театър бе буквално препълнен с народ. Мнозина селяни, дошли от далечни села да чуят речта на своя избраник и защитник, по неволя трябваше да стоят по коридорите, та да чуят, макар и отдалеч, речта му. В 10 часа той се яви на сцената, посрещнат с продължителни ръкоплескания. Първата негова дума застави да замлъкне тоя многохиляден народ. Цели два часа той говори върху днешното положение на държавата. Словата му със жадност се поглъщаха от слушателите. Изморен от продължителна реч, той бе поканен на почивка в салона на Военния клуб, дето бе сервиран обед. През време на обеда се държаха тостове от делегатите на редица села. След обеда 15 депутации от видинските села се явиха пред него и го замолиха да посети поне за малко селата им. Той обеща да изпълни желанието им и в 4 часа след обед предприе обиколка из Видинската околия и още същия ден посети селата: *Кирим бег, Шеф, Кутово, Сланотрън* и *Кошава*. Във всяко едно от тия села той спираше за известно време, като в разговор с населението по най-съществените и интересуващите населението въпроси изучваше положението им. Селяните не намираха думи да изкажат радостта си от посещението на Министра. За пръв път, след освобождението, заявяваха те, ние виждаме български министър да иде между нас и посети селото ни. В село Кошава бе се събрал народ и от съседните села и, въпреки голямата измора, Министра държа едночасова реч. Всеки от селяните се надпреваряше да се доближи до Министъра и го поздрави с „добре дошел“. На 2. май сутринта, въпреки работното време, селяните не излязоха на работа, докато не изпратиха Министра. В този ден той посети селата: *Гомотарци, Неговановци, Ясен, Флорентин, Ново-село, Връв, Влашка-раковица, Балей* и *Брегово*. Като че 2. май бе голям празник, и селяните от гореизброените села не бяха излязли на полска работа, която бе тъй належаща. Във всяко от тия села той бе посрещнат най-сърдечно и тържествено. Навред селяните се стремяха да го задържат по възможност повече и да поприказват няколко минути с него. На задаваните му

въпроси Министра с удоволствие отговаряше, и често отговорите му се изливаха в дълги речи. Всяка депутация, която се явяваше пред него, бе изслушана с внимание. Между Флорентин и Ново село Министра бе приветствуван от учениците на Видинската мъжка гимназия, които се връщаха от екскурзия. Радостта на учениците, че виждат своя Министър, бе неописуема, и трябваше дълго време да измине, за да се раздели с тях. В Брегово, въпреки продължителния дъжд, населението се трупаше около клуба, дето бе спрял Министра, и с внимание слушаше неговата реч. На 3 май сутринта дойдоха депутации от селата *Ракитница* и *Костово* да молят Министра да посети селата им. Непрекъснатия дъжд и калните пътища не позволиха на Министра да удовлетвори исканията на тия села. Той бе принуден по неволя да отпътува направо за с. *Гъмзово*. След тежко и неудобно пътуване, към 11 часа той пристигна в Гъмзово, посрещнат от жителите на селото и съседните села *Тияновци*, *Чора-калина*. Училището бе тясно да побере многолюдния народ, и Министра трябваше да държи речта си на открито. Гъмзовчани не го пускаха да си замине. Едва в 4 часа той можа да излезе от училището, и, вдигнат на ръце от населението, с музика на чело, носен цял километър от селото до шосето, той можа да отпътува за с. *Смардан*, отстоящо на 7 километра от с. Гъмзово. В Смардан се бяха събрали селяните и от село *Иново*. С нетърпение те са го чакали цели 5 часа. И тук Министра говори цял час. А в това време конници куриери от с. *Капитановци* три пъти пристигаха да молят Министра да посети селото им. В 6 часа след обед той пристигна в Капитановци, посрещнат от ученици и многолюден народ. Дъжда ръмеше, но народа масово се стичаше в училището. Тук вече Министра държа продължителна реч и след малка почивка, макар и вече тъмно, отпътува за Видин, дето населението от предградието *Кумбаир* го очакваше с нетърпение. Едва в 10 часа Министра се раздели с приятелите си и отиде на почивка. На 4. май сутринта той отпътува за с. *Големаново*, Кулска околия, придружен и от окръжният управител, околийския началник и окръжният училищен инспектор. Поради паднелия през нощта дъжд трябваше да се мине през гр. *Кула*. Вън от града Министра бе посрещнат от многодошлите депутации на съседните до Кула села, всички ученици и жители на Кула. След обикновените приветствия, той държа в училищния двор реч и след това, заедно с придружаващите го висши чиновници и приятели, на коне, се упътиха за Големаново. Тук той бе посрещнат с оркестър и знамена от жителите и учениците на селото. Дигнат на ръце, той бе отнесен до новата прогимназия. След малка почивка Министра, придружен от всички жители на селото, се упъти за църква, от

която шествието се упѫти кѫм новопостроената прогимназия Цанка Герго Цокова, строена от щедрия дарител Герго Цоков. В присѫтствието на Министрѫт и придружаващите го стана освещението на прогимназията, след което Министра дѫржа реч, в която изтѫкна голямата рол на училищата и цѫрквата, както и заслугата на г. Герго Цоков кѫм просветното дело с дарението, което той прави. Четирите стаи на новата прогимназия бяха препѫлнени с народ, който седна да обядва заедно с Министра. След обеда Министра бе вдигнат на рѫце и с ура отнесен до пѫрвоначалното училище. Излизайки от училището, пред очите на Министра се разкри нова гледка. Насѫбралия се народ в крѫшни хора и рѫченици изрази задоволството си от посещението, което Министра направи на селото им. Едва кѫм 5 часа народа се сѫгласи да пустне Министра да отпѫтува за Кула. Повече от два километра вѫн от селото той бе изпратен от населението. Пристигнал в Кула, той прие депутациите на селата, които не успя сутринта да приеме, както и депутацията на бежанците от новоотстѫпените земи от Тимошкия край. Последните най-настоятелно моляха Министра да се застѫпи пред Министерския сѫвет да им се отпусне земя, за да се заселят в Бѫлгария. „Непоносим е живота ни в Сѫрбия, казваха те, и ние, отраснали под бѫлгарското слѫнце, искаме да живеем и умрем в Бѫлграия". В това време бе се сѫбрал многолюден народ, и Министрѫт отново говори повече от един час. Кѫм 8 часа вечерта той отпѫтува за Видин, като бе принуден да спре в *Новоселци*, дето го очакваха селяните. Едва в тѫмно той пристигна вѫв Видин. На 5 май сутринта Министрѫт отпѫтува за *Белоградчик*, като спря малко и в с. *Александрово*. Тук той посети пѫрвоначалното училище, общината и беседва с населението. В Белоградчик той бе посрещнат тѫржествено от жителите на градѫт, учениците и учителите от околията, дошли на тридневен курс в града. Акламиран на всяка крачка от многолюдния народ, той се спря пред училището и дѫржа наставническа реч на учащата се младеж. Речта му бе сѫпроводена с „ура" и рѫкоплескания. Пожелал да ревизира коларско-железарското училище, Министра бе отнесен на рѫце до последното, дето остана много доволен от работата на учениците. Кѫм 2 часа сл. обед той отпѫтува за селата: *Боровица*, *Протопопинци*, *Тѫрговище*, *Долни-лом* и *Горни-лом*. Населението вѫв всяко от тия села го очакваше и посрещна с подобающата почит. Вѫв всяко от тях той се спираше за известно време, посещаваше училищата и, в разговор с населението, проучоваше неговите нужди. Навсякѫде селяните се стремеха да го задѫржат по-дѫлго време в селото си, но Министра бѫрзаше да стигне през Превала вѫв *Фердинанд*, та на другия ден да замине за София.

Юбилейни. Г-н М-ра на народното просвещение Ст. Омарчевски е отправил поздравителни писма:

№ 8349
от 13. IV. 1922 год.

До Господина
Коста Атанасов, режисйор на
Родопския народен театър,
Хасково.

Уважаеми Господин Атанасов,

Много ми е приятно, че инициативата на Хасковското гражданство ми дава възможност да се присъединя към тях и Ви поздравя с празника на Вашата тридесетгодишна артистична дейност. Да посветиш цели тридесет години на сцената, чрез която да работиш за културното подигане на народа, спъван от хиляди големи и малки неудобства, при това в една среда, настроена скептично към театъра, е цял подвиг, за който аз като Министър на народ. просвещение длъжа да Ви изразя от мое и от името на Министерството чувствата на почит и благодарност. Вие трябва да се гордеете, че Вашето досегашно дело е един принос към развоя на провинциалния театър у нас и че то принадлежи към историята на драматическото изкуство в България. Като Ви поздравлявам още веднаж в тоя праздничен ден, аз Ви пожелавам всесърдечно дълъг живот, здраве и сили, за да работите още дълги години за нашето сценично изкуство.

За да дам реален израз на ония чувства, които буди празднука във Ваша чест, аз Ви поднасям ордена за гражданска заслуга IV степен с корона, с който Негово Величество Царя по мое представление благоволи да Ви отличи, а от своя страна и едно дарование в размер на 5,000 лева.

Бъдете уверени в моите чувства на почит и благодарност.

Министър: **Ст. Омарчевски.**

№ 12215
7.VI.1922 г.

До Господина Атанас Кожухаров,
председател на Археологическото дружество „Августа Траяна"

в гр. Стара-Загора.

В деня, когато Археологическото дружество „Августа Траяна" в Стара-Загора празднува петнадесетгодишнината на своето съществуване, Министерството на народното просвещение с особно задоволство си спомня за плодовитата дейност на това дружество. Дружеството „Августа Траяна" с най-голямо усърдие е залягало както за откриване на потуле-

ните в развалините на Тракия ценни за културната история материяли, тъй и за предпазване от разхищение на попадналите в ръцете на невежествени и користолюбиви събирачи старини, тъй и за осведомение на учения свят в България и на широката публика с постигнатите насърдчителни резултати. Музея на Археологическото дружество, известен с ценните си находки, събирани любовно, редени вещо, изложени умело за правилна оценка както от хората на науката, тъй и от народната маса, музея на „Августа Траяна", който буди възторг у посетителите и им вдъхва дълбока почит към неговите опитни уредници, е един много сполучлив опит да се заякчи и да се популяризира у нас делото на археологическата наука, тоя музей е най-очебийно доказателство за похвалната дейност на Археологическото дружество, той е една неувядаема слава за град Стара-Загора, една неувядаема слава за културна България.

Министерството на народното просвещение, което с особно съчувствие следи дейността на вдъхновяваните от високи културни цели ратници в нашата страна, взема сърдечно участие в тържеството на просветените старозагорски граждани и смята за най-приятен дълг да изрази Вам, Г-н Кожухаров, а чрез Вас — и на членовете на Археологическото дружество своята дълбока благодарност за Вашата безкористна и просветена преданност на едно тъй високопохвално културно дело.

Министерството на народното просвещение храни вяра, че Вие, които в миналото, при толкова неблагоприятни условия сте създали дружеството „Августа Траяна" и неговия прочут музей, ще намерите сили в себе си, ще намерите подръжка и в интелигентното общество в Старозагорско да работите и за в бъдеще за разцвета на археологичното дело в нашата страна.

С Вашата дейност, като спомагате да се разкриват дълбоките корени и широките разклонения на културата в родния край, Вие ще вдъхнете упование на поколенията, които са призвани да работят за духовното издигане на България, защото ще познаят, че почвата, която имат да разработват, е плодоносна.

В днешния ден Министерството на народното просвещение с особно задоволство си спомня, Г-н Кожухаров, и за Вашата дългогодишна учителска дейност, възпламенявана от същата благородна цел — чрез слово и жив пример да въздействувате върху младите поколения за безкористно, безшумно и най-добросъвестно служене на родината, за културното възвисяване на България. По случай щастливо навършените двадесет и пет години на Вашето учителствуване, Министерството на народното просвещение Ви изпраща най-сърдечни поздрави и Ви пожелава още много години

да служите на културното и просветно дело в България, на което Вие с такава ревност сте се отдали.

Министър: **Ст. Омарчевски.**

Едно празднество

във френския мъжки колеж „св. Августин" в гр. Пловдив на 14 май 1922 год.

Доколкото знаем, в България не е имало до сега случай да се чествува един чужденец за преживял период от години, прекарани помежду нас в непрекъсвана дейност в една или друга посока за духовно-просветната култура на българския народ и доброто на българското отечество. Такъв беше случая с един скромен и малко известен у нас деец, едно поради неговата преголяма скромност, и друго, поради нашата небрежност.

Тоя, когото ние вече не приветствуваме като чужденец, а като наш роден български ратник, е отец **Херман Гислер,** учител и поддиректор във френския мъжки колеж „св. Августин" в Пловдив*), на който деец между тесен кръг от познати и почитатели се празднува 25 годишната му непрекъсната учителска, книжовна и обществена дейност.

---

*) *Кратки сведения за колежа.* През 1864 година бил пратен в Турция монахът отец Гагаберт, който се спрял в Пловдив, основал мисия в България и отворил в католическия квартал на града първоначално българско училище, наречено „Св. Андрей".

През 1882 и 1883 год. отец Александър Шилис закупил няколко доста стари, почти полусрутени, къщурки на десния бряг на Марица и от тях отпосле постепенно се поправяли и нагласили до положението, което има днес стария френски колеж.

През януарий 1884 год. Н. В. Преосвещенство Менини, помощник на Монсинйор Реноди, благословил най-тържествено сградата и временната при нея черквица, на което тържество присъствували тогавашния в града французки консул г. Г. Касас и множество граждани на чело с военната музика.

От 1884 до 1893 год., т. е. от основаването на колежа до пристигането на отец Илия, се продължили бавни видоизменения, които постепенно увеличили както външния вид, така и вътрешната уредба на колежа. Двамата първи директори, отец Пиер Декан и отец Александър, уреждат първоначалното училище в колежа, правят последователно необходимите поправки и постройки, а през 1888 година Не-

Кой е отец Херман Гислер?

Отец Херман Гислер е роден на 30 януарий 1873 год., в с. Флюлен, разположено на брега на едно от най-живописните швейцарски езера, находящe се между четирите стари кантони: Ури, Швиц, Унтервалден и Люцерн. Неговите родители от рано се преместили да живеят в гр. Алдорф, който се намира в кантонът Ури. Бащата на отец Херман постъпва за главен учител в града, заема едновременно длъжността органист в черквата, по-после става секретар на общината, а след това бива назначен за главен секретар на централното кантонно управление. Отец Херман свършва курса на народното училище и прогимназия в градът Алдорф, средното си образование добива в Гренобл, а висшето си духовно—в Париж по богословие, философия и педагогия. Там той постъпва в ордена на успенците и още млад приема

гово В. Преосвещенство Петков извършил освещението на новопостроената славянска черквица, на която за енорийски свещеник бил назначен отец Жак Шилис, брат на отец Александър.

Малко по малко от 1893 до 1914 година са правени последователни покупки на съседни места от директорите отец Илия и след него отец Жерве, и по тоя начин тесния кръг на колежкия двор се достатъчно разширил.

През 1904 год., под ръководството на познатият у нас архитект г. Пернигопи, всичките стари къщици били срутени, и на местото им се издигнало от цимент първото триетажно крило на колежа, при което през 1907 год. прибавили и второто крило. В 1910 год. отец Жерве прибавил още една малка едноетажна сграда.

Учебно възпитателната дейност на колежа, както и неговата вътрешна уредба постепенно се уреждали, и броя на учениците се увеличавал всяка година, така че в 1914 год. в колежа се възпитавали 370 ученика, от които 160 пансионери. Уреден по най модерният образец на европейските училища с отдели първоначално училище, прогимназия, пълна гимназия и търговски отдел с два годишни курса, колежа „Св. Августин" е бил отпосле признат от френското и българското правителства, и на завършилите в него своето образование младежи вратите на всички почти европейски университети и други висши учебни заведения са отворени.

Пак постепенно, но с едно удивително постоянство и ревност колежът е снабден с всички необходими учебни пособия за нагледно обучение по всички отдели на науката, снабден е с пълни физически и химически кабинети, такива кабинети и сбирки при търговският отдел, богата училищна библиотека, голяма рисувателна зала, театрален салон, пре-

монашеския чин в 1892 год. Веднага той бил пратен за учител във френския мъжки колеж в Пловдив, дето пристига и заема местото в 1895 год., когато колежа броел едва 35 ученика пансионери и толкова приходещи, т. е, всичко 70. Тогавашния директор отец Илия Бикмар бързо оценява младия монах-учител и му поверява целия четвърти клас и пението във всички отделения. Отец Херман се залавя, и отначало сам, а отпосле, подпомогнат от г. Тодор Пашев, изучава български език, за да има възможност с това да изучи миналото, настоящето и културата на българския народ, между който бил пратен да работи. Отпосле той бил пратен на същата длъжност във френското училище в Кадъкйой при Цариград, дето престоява две години и след това отново го връщат в пловдивския мъжки колеж. Тъй отец Херман прекарва непрекъснато 27 години на изток, от които пълни 25 само в Пловдив.

красен и пълен музей, хигиенични жилища за учениците, бани, модерна кухня и др. подобни.

Тъй успешното развитие на колежа надминава всичко направено и се оказва належаща нужда да се построи друга досущ нова и много по голяма сграда, която напълно да задоволи това негово широко развитие.

Така отец Жерве решава да построи нова сграда на местото на градината, закупена от отец Александър през 1882 г.— През пролетта на 1913 година, под ръководството на същият архитект г. Пернигопи, цялото място било почистено и приготвено, а през април 1914 година тържествено се положил основния камък. Едва що били иззидани четирите стени, започва се европейската война, която била причина да се спре градежа на сградата, като същевременно се преустановили и занятията в колежа, тъй като на всички преподаватели отци заедно с директорът отец Жерве било заповядано да напуснат страната, с изключение на четири души, произходящи от неутрални държави.

След примирието през м. февруарий 1919 год. отец Жерве с една част от преподавателите се завърнал, и учебните занятия наново започнали, като същевременно се възобновила и постройката, която, засилена отпосле от новия директор отец Прива Белар, благополучно се привършила в края на миналата учебна 1920/21 год. На 3 юлий, 1921 год. годишният акт на колежа се извършил в новия колеж, като с това станало и неговото тържествено освещаване в присъствието на много граждани, официални представители на българското правителство и на французкия посланик в София г. Жорж Пико и секретаря му конт Флйори. През лятната ваканция се пренесли мебелите и покъщнината от стария колеж, и през текущата учебна 1921/22 година в новия колеж окончателно се установиха учебните занятия.

Природно надарен със силен дух и воля, с неизчерпаем запас от енергия и трудолюбие, с високи морални качества, и като човек, и като истински вярующ християнин, въоръжен със солидни научни познания и начетеност, обладаващ тънка наблюдателност и познавзне човешката душа и живот, отец Херман заема едно от първите места на само в устройството на колежът и неговото издигнато до днешната му степен положение като учебно-възпитателно заведение, но и между всички от половина век насам западняци мисионери на европейският изток.

Отец Херман взема живо участие във всички духовно-просветни и културни прояви и задачи, както в колежа, тъй и вън от него. От неговия поглед нищо не се изпуща. Той живо и зорко следи всичко и навсякъде влага своята енергия и дарования. Това се съглежда у отец Хермана още от първите дни след неговото пристигане в Пловдив. Тъй напр.,

---

През време на войните и френския мъжки колеж в Пловдив се отдал в пълно и доброволно служене на страната. През м. септември 1912 година, тутакси след мобилизацията, отец Жерве предоставил в пълно разположение колежа на военните санитарни власти в града. В сградата били приготвени 150 легла с всичка друга необходима за целта покъщнина. Със започването на балканската война в колежа се настанила френската санитарна мисия на чело с познатият у нас отпосле български приятел г. Д-р Ребриян. Всички отци преподаватели и служащи в колежът от септември 1912 г. до 23 януарий 1913 г. доброволно и безплатно, а при това и с едно рядко усърдие, изпълнявали длъжността санитари при споменатата френска болница. И през време на европейската война три години непрекъсвано колежа пак е бил болница на германска мисия. През тези два периода, през които колежа служил за болница, повече от 5000 души ранени и болни войници и офицери от българската армия са минали през колежа на лечение, цивилни граждански лица отделно, за които през първата война е било определено специално отделение.

В своето здраво организирана учебно възпитателна работа колежа на първо място държи на два главни и за жалост малко познати у нас педагогически и общообразователни принципа, а именно: а) насаждане у колежките питомци крепки и трайни основи на християнското учение и вяра и на християнските добродетели, и б) солидно познаване и синовна обич и преданност към своята родина и своя народ и по-нататък пълно съзнание за отечествен и граждански дълг. В подкрепа на всичко това, вън от обикновените задължителни програмни занятия, с питомците се работи нагледно и с една системност в следните други направления:

на него се дължи, като първо негово дело, хубавия църковен славянски хор при българската униятска църква в колежа, който хор той основава от ученици още в 1898 год., когато в другите църкви в града хоровото пение е било съвсем малко, или почти никак непознато

През 1899 год. на ученишката сцена в колежът отец Херман въвежда първите френски оперети, на които отпосле подражавал и успешно разпространил чрез „Детската китка" известния в Пловдив, а после и в София учител г. Г. Бойчев.

На 22 септември 1900 год. младия монах Херман е бил ръкоположен за свещеник и назначен за надзирател на първоначалното училище в колежа. През тая година той устройва и струнният оркестър с помощта на Иосиф Цагдер, а същевременно управлява и духовата музика, която пловдивци пръв път чули в 1892 год. по времето на първото българско изложение.

---

1. При колежът е уреден един всестранен музей с отдели историко-археологически, църковно-християнски, отдел по всички клонове на естествените науки, военен отдел с предмети от последните войни, етнографски и търговски отдели и др. В тоя музей грижливо и напълно са представени и постепенно и системно се допълня с всичко характерно от всички покраини и области, дето е обитавал и обитава българския народ. Всичко в музеят е прибирано и се прибира лично и непосредствено от учителите при тяхните общи или отделни екскурзии, на чело с уредника-учител отец Борис.

2. За да се насадят и заякчат у колежките питомци християнските чувства на състрадание и любов към ближния, още от 1888 год. е било основано при колежа дружество *„св. Винкентий де Пол"*, в което влизат бивши и настоящи ученици и с членски вноски, лотарии, представления, утра и волни пожертвувания се събират парични средства, които лично от самите ученици се раздават и подпомагат крайно бедни семейства в града.

3. За да се поддържат пък връзките на учениците с колежа, като тяхна „Алма матер", спомените от тяхният ученишки и другарски живот и да продължават тези братски връзки и отпосле в тяхния живот, при колежът е бил основан от отец Илия в 1904 год. тъй наречения *„Съюз на бившите ученици"*. Отпосле за тая цел от отец Жерве се е създало и издавало едно списание на френски език, наречено *„Френско-български преглед"*, което е излазяло всеки три месеца и между главната си пряка цел е служело едновременно и за взаимно опознаване на френският и българския народи и тяхните културни прояви. Поради войните това колежко списание е било спряно и още не е подновено.

През 1902 год. от силна преумора отец Херман заболява от очна болест, поради което го пращат в отечеството му Швейцария, дето, при родителите си и всред живописната алпийска природа, той прекарва два месеца в почивка и поправка на здравето си.

През 1905 год. в колежа се въвежда като задължителен предмет и немският език, преподаването на който език се поверява в опитните ръце на отец Херман.

През 1906 год. при колежната музика той устройва и мандолинен оркестър, като му предават при толковато други занятия още и воденето на канцеларията, записването и приемането на учениците, срещи с родителите и настойниците им, а така също и с приемът и на гостите. Всичките тези длъжности отец Херман от тогава и до днес изпълнява.

През 1909 год. дохожда за директор на колежът отец Жерве, съученик и другар на отец Херман. Работата в ко-

---

4. Подобно на горното, през 1912 год. между група колежки ученици, желающи взаимно да си спомагат за тяхното възпитание, основало се под ръководството на преподавателя брат Ален дружеството, наречено „*Михаелисти*", което има чисто морални цели. След войната това дружество се подновило и му се дало името „*Млада стража*" (Жан д'Арк), в което дружество, по избор на самите ученици, се приемат за членове само най-добрите по успех и по поведение тяхни другари.

5. За развиване естетическия вкус и облагородяване и подигане духа на учениците, още в 1892 год. е била образувана от отец Васил Обер и отпосле управлявана от разни учители една ученическа музика-фанфара, която от 1901 год. се е управлявала и развивала от отец Херман. Под ръководството на последния в 1900 год. се прибавил един оркестър, а в 1906 год. и с отдел и на мандолини. Тъй разширена и уредена колежката музика, тя е вземала и взема участие в разни концерти, както в колежа, тъй и в града, често е отивала и в други градове, щом са давани подобни концерти за някакви благотворителни и културни цели. При това тя е вземала и взема участие и във всички религиозни или народни български празднични и тържества.

6. Ако умственото и възпитателно развитие на учениците в колежът е тъй здраво и добре застъпено и организирано, то особено внимание е било обърнато и за физическото им развитие и закаляване. За тая цел наред с разните други гимнастически игри и упражнения, образувано е било и едно футболно дружество от самите ученици, което често пъти е мерило своята сила и изкуство с трите софийски футболни дружества. То се намира под ръководството на преподавателят отец Одон, който напоследък е основал

лежа тогава се развива и увеличава, а заедно с това и на отец Херман товара става още по-тежък.

През време на войните в 1912 и 1913 год., наред с другите работи, на отец Херман се възлага да следи западноевропейският и български печат и да дава нуждните сведения и представя истинското положение на работите в България, изопачавани и тогава от нашите съседи. В същото време отец Херман изпълнява и длъжността санитар в болницата на френската мисия, а по-после той най много се грижи да събира помощи и помага на 700 нещастни български семейства от изгонените тогава българи от източна Тракия.

През 1915 год., когато България се намеси в европейската война, на 6 ноември, по заповед на българското правителство, отец Жерве заедно с 29 души учители — отци от колежа, напуснаха Пловдив и България. За заместник на

от ученици и велосипедно дружество, което в празднични дни вече прави излети вън от града до някои околни села и градове.

Това тъй високо издигнато напоследък учебно-възпитателно заведение, по своята уредба се явява единствено не само в България, но и в съседните държави. Неговият успех и устройство са тясно свързани с името на една крупна личност в него, именно, на неговия доскорошен директор, отец Жерве Кенард. Ще изпълним един дълг на признателност и благодарност към тоя високо просветен и благороден французин, като дадем няколко кратки сведения на читателите за неговия живот у нас.

Отец Жерве е роден на 11. януарий 1875. г. в Шиниен, Савоя (Франция) и своето първоначално и средно образование е завършил в Баланс и Париж, а висшето си в Цариград и Ерусалим в 1893.—1900. г. През 1899. г. той е бил ръкоположен за свещеник и след това назначен учител по Богословие в светия град. През 1904. и 1905. год. отец Жерве е бил извикан в Париж и поставен за главен редактор на известният и твърде много разпространен френски вестник „*Ла кроа*". След това пак е бил пратен за учител в гр. Вилна, Русия, а от 1908. до 1920. год. нему е било поверено управлението и ръководството на колежа „св. Августин" в Пловдив. От 1920. год отец Жерве е назначен за директор начальник на всички училища, открити и издържани от тоя орден.

Надарен със солидни познания и с високо благородни качества и християнски добродетели, отец Жерве е издигнал колежа на тая висота, на която се намира днес, като свърза своето име и почти свой живот със съдбините, радостите и нещастията на българския народ, който му стана тъй близък на сърдцето, както му е близка и мила неговата родна

отец Жерве остана отец Херман, като швейцарец, от неутрална страна. И благодарение само нему, колежа в Пловдив с всичката си покъщнина, пособия и сбирки можа да се запази непокътнат от никого. През това време под надзора на отец Херман продължаваше своето съществуване изгонената от турците през 1913 год. българо-униятска семинария от Одрин, която заедно с учителите си и владиката Н. В. Преосвещенство Петков окончателно бяха настанени в колежа в едно от отделенията му, а всички други колежки помещения отец Херман предостави на разположение на нашите военни санитарни власти, които, както се спомена по-преди, използуваха за болница на германската мисия.

След завръщането на отец Жерве и откриването наново колежа през 1919 година, отец Херман придружи първия в

и велика страна Франция. Той е изучил истинското положение не само на България и качествата и копнежите на българския народ, а изобщо и на цялият изток, като се отдал от сърдце и душа най-ревностно да служи на истината и правдата. През всичкото време на неговото стоене в Пловдив и обиколки на запад отец Жерве и устно при личните си срещи с високопоставени лица, и с ред статии във вестник „*Ла кроа*“ и др. френски вестници, е ярко защищавал правата на българския народ и България. През балканската война вън от своите занятия той определил трима от своите учители другари да следят европейския печат и да му помагат в защитата на българската права кауза и в изобличаването безбройните тогава лъжи и клевети, изобилно и безкрупулно сеяни навсякъде от нашите съседи. След злополучната междусъюзнишка война в 1913. год. отец Жерве можа да се изкубне от обръча, който тогава обграждаше България, и да се озове в Париж. Той е направил това, възмутен от неправдата, извършена тогава в Букурещ над българския народ, за да осветли преди всичко френското обществено мнение за тая неправда. И след не малко разочарования и у нас, и в чужбина, тоя благороден французин се връща наново у нас след примирието в 1919. год., като пак сполучил да отиде в Париж, дето положил големи усилия, благодарение на своето лично влияние и приятелски връзки с видни лица, за да облекчи, колкото му е било възможно, тежката съдба на България.

Отец Жерве и сега, макар и вън от България, не престава да мисли и искрено да помага на българския народ, както със своето перо, тъй и със своят авторитет. За неговите тъй ценни заслуги към България и българския народ Негово Величество Царя го награди миналата година с ордена III степен за гражданска заслуга, а така също и българския „Червен кръст“ го награди с подобно отличие.

Париж, дето двамата заедно прекарват повече от два месеца силно заети и изцяло посветени в защита на България и българската кауза пред силно раздразнените по гръцки и сръбски клевети съглашенско обществено мнение и световните съдии в конференцията на мира.

След завръщането си от Париж на отец Херман се възлага длъжността поддиректор и началник на дисциплината в колежа, която длъжност той заема и днес.

Тъй отец Херман преживява до днес повече от половината си живот в България, привръзва се към страната и народа ни, обиква ги и се чувствува много повече българин, отколкото швейцарец. Той лично с другарите си учители-отци пред летните ваканции под ред е споходил, опознал и се любува от всички покрайнини на България, изучил добре живота на българинът и познава неговите нрави и душа повече, отколкото един интелигентен българин. Скромен до безкрайност и с нежно отзивчиво сърдце, вдодушевявано винаги с благородни пориви за съвестно и съзнателно изпълнен човешки и християнски дълг, отец Херман не знае, що е почивка ни деня, ни нощя. Той живо следи развоя на българския народ, неговите копнежи и радости, неговите страдания и борби и безспирно пише във френски, германски, австрийски и швейцарски вестници и списания, за да запознава западните европейски общества както със страданията и борбите на българския народ за самозащита от хищни съседи, а тъй също и със заветите му и правата му, които осъществени и признати му, на Балканския полуостров би настъпил мирен братски културен живот и би се запазил моралния престиж и същински интереси на великите просветени европейски държави.

През своята до днес 25 годишна учителска дейност в колежа в Пловдив отец Херман е писал статии с научен исторически, етнографски, археоложки и политико-обществен характер за България и българския народ в следните европейски вестнице и списания:

а) **френски:** Echos d' Orient (Paris et Constantinople); Missions Catholiques (Lyon), Missions des Augustins de l'Assomption (Paris), La Croix (Paris).

б) **швейцарски:** Urnerwocheblatt (Aldorf. Uri).

в) **германски:** Missionen der Augustiner von Mariä Himmelfahrt (Strassburgs), Bayrischer Ludwigverein (München), Frankfurter Zeituug.

г) **австрийски:** Bonifaziuskorrespondenz (Prag, Böhmen), Apostolate der hl. Cyrill und Methodi (Liubliana, Agram, Vélégrad), Slovents, Heurvat.

д) **български:** сп. „Revue franco-bulgare (Plovdiv).

Отец Херман е писал много и по българския фолклор специално, с които народни български обичаи е запознал

западните читатели. Той е превел и корегирал на френски и немски трудовете напоследък и на някои български автори.

* * *

През миналата зима между по-старите колежки отци и между учениците от горните класове се явява идеята да се направи на отец Херман едно скромно празднество, което между интимен кръг от отците учители и по-близко познати и от бивши и сегашните му ученици да му се изкаже приличната почит и признателност по случай навършването му 25 годишна непрекъсната учителска, възпитателска и книжовна дейност в колежът и в България. Обаче, при едно посещение от г. Министра на нар. просвещение Ст. Омарчевски, след като той разпитва за миналото, устройството и просветната дейност на това учебно заведения у нас, въздигнато и ръководено от чужденци, без наша помощ, а само от едно рядко съзнание на общочовешки и християнски дълг, той, г. Министра, долавя, че в колежът има учители-отци, които цели 25 години от своя живот непрекъснато са служили идейно и безкористно далеч от своята родина и своите близки, като са учили и възпитават синовете на стотици българи и български граждани, а освен това, имат и други странични заслуги към съдбините на българския народ и България. След като по обстойно г. Министра събира сведения чрез окръжната училищна инспекция за случаят, изказва желание пред управлението на колежа, че Министерството на народното просвещение в България счита за свой дълг и то да участвува чрез свои представители на готвеното празднество на учителят отец Херман. Поради това юбилейното честуване, макар да се тъкмеше да стане то твърде скромно и безшумно, както бе желанието на отците и на самият юбиляр (последният едва в надвечерието на юбилейния ден се научи, що се готви за него), не можа да не добие една тържественост, наистина пак доста скромна, но инак твърде внушителна и мила по своята сърдечност и задушевност.

Празднеството бе посетено лично от г. Министра на нар. просвещение Ст. Омарчевски заедно с госпожата и баща си. Г-н Министра се придружаваше още и от главния си секретар г. Манолов, началника на отделението за средното образование г. Черноколев и пловдивският окръжен училищен инспектор г. Мутавчиев. Присъствуваха още г. Кесяков, кмета на града Пловдив, окръжният управител г. Гичев, директорите на института, гимназиите и прогимназиите, френския вицеконсул г. Живович и много други почитатели и познати на юбиляра.

На 15 май, сутринта в 8 и полов. часа имаше молебен в латинската черква в колежа, в която служеше сам отец Херман, а ученишкия хор пееше по славянски. На молебена

присъствуваха отците-учители и поканените гости на чело с г. Министра. В 9 часа гостите разгледаха колежния музей, а в 9 и полов. часа в големия колежен салон, украсен с бъл-

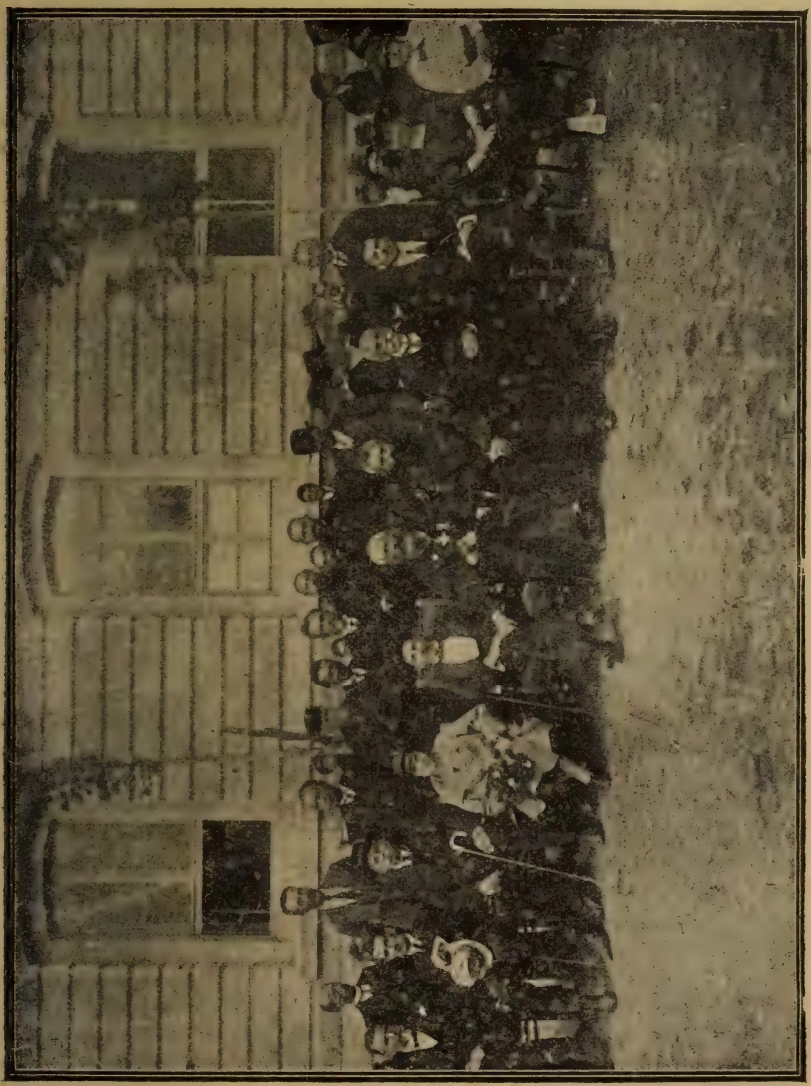

гарски и френски знамена и с лика на Негово Величество Цар Борис, започна представлението—утро в чест на юбиляра. Най-напред се изсвири от колежният оркестър швейцарския марш Бориер, а след това един ученик от VIII гимназиален клас от името на учениците в колежа, поздрави г. Министра със следните думи:

Господин Министре,

Ние, учениците питомци на френския мъжки колеж в Пловдив, изпитваме днес голяма радост, като трети път Ви виждаме посред нас. Високата чест и благородното внимание, които представителят и ръководителя на просветното дело в нашата мила България прави в тоя момент на това учебно заведение, са особено големи и паметни, защото главната и единствената причина е една от най редките. Това е скромното наше семейно училищно, но инак велико за нас тържество — честуването 25 годишен неуморен, непрекъсван и ползотворен труд и енергия в това заведение, 25 годишен проявен човешки и християнски дълг на нашия многоуважаем учител, възпитател и поддиректор отец Херман.

Ние сме още много слаби, па и не нам се пада в тоя час да преценим всичко това, което днешния наш юбиляр е направил през тези 25 години за възпитанието и образованието на стотиците следвали в колежът ученици, синове на хубава България. Да, това тържествено правите днес Вие, г-не Министре, като го засвидетелствувате с Вашето лично присъствие при нас.

Но днешния праздник на нашия колеж е още по-велик и по-ценен за нас, питомците на колежът, а заедно с нас и за нашите родители, и за нашето хубаво отечество, защото тоя праздник ни напомня, подтиква и вдъхва нови сили, щото с голямо внимание и с непрекъсван труд да следваме по пътя на нашия многоуважаем учител-юбиляр, а тоя път е същия на неговият изминат живот, тъй ярко посочен днес нам. Това е пътя на истинската просвета, на граждански и човешки добродетели, на пламенна обич и дълг към човечество, към род и към скъпа родна земя!

От страна на всички ученици, тук събрани, Ви изказваме нашата голяма радост и нашата дълбока почит и благодарност, като Ви приветствуваме с „добре дошли", и заедно с тоя наш сърдечен привет, извикваме Ви с нашето младежко и радушно „ура"! Ура, да живее г-н Министра на народното просвещение Ст. Омарчевски!

След гръмогласното „ура" на всички ученици, под ред се представят разните отдели на колежа, покланят се на отец Хермана и на присъствуващите гости, като го поздравяват едно след друго на български, френски и немски езици със следните приветствия:

1. Ученик от средните класове — на френски език — каза:

Преподобни и многообични ни отче,

Между многото приветствия, които ще чуете днес в чест на Вашият юбилей, сигурен съм, че приветът от учениците ще засегне най-много Вашето сърдце. Той е наистина чувстви-

телен и дълбоко искрен; пълен е с чувства на любов и признателност,—чувства, които ние сме щастливи, че можем да Ви ги изкажем.

Ето вече двадесет и пет години, откак сте в колежът, изпълнявайки все същата длъжност. Навика, привичките, които със своите монотонни стъпки приспиват свободата в своята младост и с времето потушават ентусиазма на едно мъжко сърце, за тях Вие бяхте неприкосновен. Годините промениха цвета на Вашата коса, възрастта увеличи тежината на дните върху Вашите рамене, обаче душата и сърцето са винаги тъй млади и бодри. Вашето име е синоним на горещо желание, на бодрост и на работа. Винаги верен на поста си, трудолюбив, точен, не знаейки що е мъка, ценейки времето си, пример на енергия и мъжественост, не знаейки това, що ние наричаме „ваканция" и „почивка", — ето какъв сте пред нашите очи и какъв ще останете в спомените на миналото. Вашия глас понякога става повелителен и дори груб; Вие често сте принуден да наказвате. От Вас ние приемаме всичко, защото знаем, че Вашите справедливи възмущения са постоянни, че справедливостта ръководи Вашите наказания и че Вие насилствено се правите строг, — толкова сърцето, което тупти във Вашите пастирски гърди, е добро и пълно със съчувствие към нас. Да, Вие обичате младите, Вие знаете, че човека в живота е това, каквото са напр вили от него възпитателите, и че денят е лош когато зората е мрачна. На Вас ще дължим величието на тая зора, която с Божията помощ ще блести в нашия живот. Затова с най-голяма искреност и от все сърдце ние присъединяваме нашите благопожелания при тези на всички учители, изказваме Ви нашите най-големи благодарности и Ви пожелаваме дълъг живот.

Присъствието на г. Министра на нар. просвещение е един символ. Вие, може да се каже, не сте български граждани, обаче във всеки случай Вие заслужавате напълно да бъдете почетен гражданин за чест на нашата държава. Вие приятелски преживяхте тежките дни на нашата история. Песимизма се чувствува безсилен пред Вашата воля. Вашия чист и сигурен поглед обгръща бъдещето с вяра и надежда. Ние, драги приятели, трябва да следваме пътя, който ни посочи нашият обичен учител отец Херман, и да се покажем истински последователи на един възпитател, на когото предаността е равна на скромността му и на когото безкористието върви паралелно с таланта.

2. Други ученик на — немски език — каза:

Високоблагородни отец Херман,

Вашия мил юбилей ни доставя случая да Ви поздравим на Вашия материн език. С каква ревност Вие преподавате

немският език от 25 години насам в разните горни класове, на нас, малките, това не е неизвестно. Чрез Вас и Вашата умелост възрастните ученици се запознаха основно с немският език. И ние, тяхните последователи, се радваме, че и ние ще имаме един ден особното щастие да Ви наречем наш учител по немският език. За днес, обаче, ние се задоволяваме да Ви поднесем нашите най-добри благопожелания и да се привикнем във Ваша чест:

Да живее отец Херман!

3. Трети ученик—на български език—каза следните слова:

Многообични ни отче,

Също на тоя език, който Вие познавате като истински българин, искаме да Ви поблагодарим за всичко, що правите за нас вън от това, що вършите в колежа, защото Вие не ни забравяте никога. Преди още да ни дадете името ученици в колежа, ние познаваме отец Хермана, защото Вие сте говорили с нашите родители, или сте им писали в кръщи за нашето приемане. И когато учениците завършат своето образование в колежът и станат възрастни, Вие ги следите в животът и не пропущате случая, когато е възможно, да им докажете, че те остават за винаги все като малки Ваши деца. Но какво да кажем за нас днес в колежа? Всяка минута Вие сте заети с нас; мирни или немирници, Вие ни познавате добре всички и ни обичате. Малките бележки отиват в най-далечните даже села и градове в България, за да кажат на нашите родители, че те тук имат един достоен заместник, в когото могат да имат пълно доверие.

Благодарим Ви, отче, за нас! Благодарим Ви също и за бившите ученици и нека Бог запази нуждното Ви здраве във Вашия тежък и постоянен труд.

Да живее отец Херман!

След това няколко ученици от отделенията изпълниха една малка, нарочно приготвена за целта, детска комедийка на френски език, в която се изтъкват впечатленията у малките ученици от отец Херман, като началник на дисциплината, неговата бдителност, милостта и строгостта му към децата и бащинските му грижи за тяхното нравствено възпитание. Комедийката се придружаваше и с едно малко стихотворение, пак със същата цел, изпеяно хорово на три гласа. Тая сцена с детските приветствия се посрещна с особно удоволствие от всички присъствуващи.

След изпяването от колежкия хор швейцарския народен химн, изслушан на крака от всички, последва декламация на български на стихотворението от П. Славейков: „Заточеници". Тогава директора на колежа, отец Прива, приветствува юбиляра със следната реч на френски език:

Господин Министре,
Уважаеми госпожи и господа,

Ние сме събрани днес тук, за да отпразнуваме юбилея на един учител, на един човек, който се е посветил през повече от четвърт век на възпитателното дело на българската младеж, посещавала това също заведение.

За да се отпразнува, прочее, юбилея на тоя извънредно скромен човек, който винаги е търсил скритост в най-смирените занятия, прикривал е своето самопожертвуване под най-простата външкашност и в много случаи под най-строгото и сурово лице (вие, деца мои, го изявихте във вашето преди няколко минути представление), — ние имаме честта да се явят в колежа най-високопоставените лица: Г-н Министра на нар. просвещение в България е благоволил да председателствува сам лично настоящето празденство и да ни поднесе достоверното доказателство на признателността, която българската държава има към скромният юбиляр. Господин френския пълномощен министър в София, не можейки лично да дойде днес, е натоварил нарочно тукашния представител на френската република да ни изрази неговите сърдечни чувства. Началниците на българските учебни заведения в града заедно с представителя на училищното настоятелство, въпреки мъчнотиите и пречките през един учебен ден, са дошли да поздравят също сърдечно своя събрат. И бившите ученици, които заемат най-забележителните служби в града, са също дошли тук при нас, за да приветствуват своят учител отпреди 25 години, винаги еднакво тъй млад . . . . и ние, за наше съжаление, бидохме принудени да прибегнем към хитрост, за да не се посрамим пред невъзможността тая недостатъчно голяма зала да побере многобройните почитатели и познати на юбиляра.

Много е всичко това — не за заслугата на юбилярът, а за неговата преголяма скромност — и ето защо Вие ще ми позволите, надявам се, да не измъчваме повече надълго този, когото приветствуваме днес, и като оставим личността, да кажа няколко думи за самото дело, що отец Херман олицетворява тук пред нас, а именно възпитателното дело, за което той е посветил целия си живот. И когато вникнем във възвишената цел, що възпитателя преследва, и добродетелите, що изисква самото изпълнение на тая служба, тогава и похвалата и признателността ще бъдат и по значителни, и по-обширни.

А преди всичко друго, що е възпитание? — Това е труда, който има за върховна цел да образува един мъж, един истински човек от едно дете. Човека се съдържа цял в едно дете тъй, както голямото дърво се съдържа в малкото зрънце семе, що вятъра занася надалеч. Но всяко дър-

во не дава хубаво растение. Силата и здравината на дървото зависят преди всичко от почвата, която го храни, от грижите, с които се отгледва, и от разумното окастряне и унищожаване на вредните и сухи клонки, за да се направлява мъзгата към полезните, важните и главните клоне. От тая млада фиданка, в която кипи жизнен сок, предстои да се отгледа и израстне голямо хубаво дърво, способно да изхранва и дава приятни и вкусни плодове. От тая млада и буйна природа, в която най-различните влияния и сили са в стълкновения и един други се оборват, трябва да се извади съвършения човек, напълно уравновесен и напълно приготвен в своите душевни способности.

Да се възпитава, то е да се помага на разцвътяването на цветето — човечество. То значи, да се направлява и насърдчава правилното разтваряне и заякчаване на естествените и свръхестествени сили, що създателят е положил в една душа.

И така, Вие виждате, какво въодушение и благородство черпи тоя възпитателен труд от самия предмет на неговото прилежание. Неговият предмет е човешката душа, т. е. най високата, най-съвършената на тоя свят Божия твар, създадена по образа Божи, но която идва на земята покрита с дебел телесен пласт, както пеперудата е обвита в своята какавида. И какви големи грижи са нуждни за постепенното развиване на нейните малки обвивки, за да може светлата пеперудка да разпери на слънцето своите трепливи крилца! Сега може да се разбере следното възклицание на един черковен учител: „Никое изкуство—нито живописството, нито ваятелството, нито най-изтънчената бродерия не могат да бъдат сравнени с изкуството, състоящо се в примерното образуване на детската душа и на детското сърдце." Сега се разбира още, как благородните души, които в пролетта на своя живот са посветили всичките си сили Богу, не са се разколебали ни най-малко да изразходват щедро тези сили дълги години, целия си живот даже, ако е възможно, за възпитаването на младежта. И как те изпълняват скромните длъжности на тая служба, както е едно свещено действие, със същото достоинство, със същото благопочитание и благоговение, както свещеника действува и допринася на Светия Престол. Ето как лесно се разбира, защо един калугер, един свещеник става възпитател.

От горното определение, що е възпитател, Вие виждате, от какво несравнено значение и важност е тая задача.

Развиване човека, това е самия човек в целия си свой състав, както тялото му, тъй и разума му; както сърдцето му, тъй и волята му. Следователно, би било много умалено, би било само въображаемо възпитанието, ако то се ограничеше само в обработването на ума, само в умственото научно образование.

Някои са се опитвали да обезсилят успоредното значение на образованието и възпитанието, като че ли това са две неща разделими. Не, никак не може да бъде това. Образованието, като просвещава умът, е само една част от възпитанието, което е просвещаване на човека в целия негов състав; то е само едно средство. То може да бъде едно от най-плодовитите, най-силните средства за умственото и морално развитие; но заради това, за да бъде направлявано към своята цел, трябва да бъде винаги в ума на учителят и на учениците.

Не е възможно да се възпита едно дете, без да се образова разума му, без да се просвети. Безразсъдна дързост би било да се просвети това дете, без да се вземе под внимание неговото възпитание. Задачата на истинския, на съвършеният учител не е, прочее, свършена, когато той е обяснил една теория, когато е изложил ясно един урок по история, превел чисто и правилно един текст. С това той е хвърлил някои лъчи върху разумът, ала за сърдцето, за волята, за чувството, за всичко това, което е двигателя на целия живот, какво е направил?

Може би, някои да мислят, че, за да се усъвършенствува работата на учителя, който поучава, и за да се прибави нуждното възпитание към просветителното образование, достатъчно би било да се установи една строга дисциплина, която грижливо и старателно да урежда думите и телодвиженията, да наказва най-нищожните безпътия, да насърдчава добрите примери. Не, това не е тъй! Благородната вещ, що ние обработваме — човешката душа — не търпи печата на външните чърти, образувани като с длето. Детето не е една мека глина, която се оставя без съпротива да бъде изработвана. Ако ли пък чрез външната дисциплина се постигне да се получи известна форма, то не ще бъде друго, освен едно по-нечестно лицемерие, или само една моментна пристореност.

Възпитанието на едно дете е възможно само с детската помощ, с детското лично усилие, което трябва да се възбужда и направлява. Никога не ще може да се възпита едно дете, без самото дете, или против неговото желание; то трябва само да съгласува своите желания и грешки с наставленията на възпитателя. Ние сме в състояние само да помогнем на детето да се опознае и да се обуздава. Строгата и безмилостна дисциплина дава своите плодове само тогава, когато тя е великодушно приета.

Учителя не може ползотворно да работи за възпитанието на едно дете, ако то няма доверие в него. Ала това доверие детето не лесно дава. Такова доверие се достига още чрез изкусната игра на доброто литературно изложение и съсредоточаване на детското внимание в него. Може,

наистина, чрез строги мерки да се достигне известен вжнкашен ред, една точна послушност, ала никога не може да се изнасилва доверието. Детето ще даде доверието си, само ако има високо мнение за своят учител, като учен и добродетелен, ако то познава вярната обич на учителя си кжм него и ако то намира в своят учител тая непоколебимост, каквато трябва да притежава един ржководител. Прочее, учителя ще укаже вжзпитателно влияние вжрху своите ученици в сжразмерност сжс своето собствено положение спрямо тях, чрез своята добродетел, чрез своето самопожертвуване и чрез своя непоколебим авторитет.

Може би сжм се малко увлякжл надалеч в лабиринта на дисертациите и не смея да се обжрна кжм учениците, които мислеха, че не ще имат учебни занятия днес, обаче аз смело се обржщам кжм Вас, бившите колежки ученици, които сте дошли днес на тоя юбилей да чествувате учителя на Вашите младини, и апелирам кжм Вашите спомени. Не ли, защото той се налагаше на Вас още тогава — преди 25 години — чрез своите знания, чрез своята самопожертвувателност и своят авторитет, Вие понесохте неговото влияние и вжпреки бунтуванията на една природа, понякога опжрничава, Вие сломихте необузданите си сили под моралната дисциплина на колежа „Св. Августин?"

Това е най-хубавата похвала, която можем да направим на юбиляра в тоя ден.

Да, той е притежавал до превжзходна степен качествата на сжвжршения вжзпитател. Той е останал в паметта на тези, които са се само за кратко време доближили до него, както и на тези, които са пораснали под неговото ржководство, образец на сжвжршен вжзпитател.

Но колкото и да е пжлна тая похвала в своята общност, колкото и вероятен да е портрета, в който обрисувахме отец Хермана, като описахме само чертите на сжвжршения вжзпитател, има още една страна неговата физиономия, която би останала в сянка, ако не прибавя, че той е бил и е и един сжвжршен бжлгарски вжзпитател.

Тоя самопожертвувал се учител, който влага цялото си сжрдце в това, що той вжрши, като учи учениците си да обичат своето отечество, сам се е пленил от красотите на младата бжлгарска джржава. Той я е изучавал най-подробно, за да я опознае по-добре, обикнал я и е станал много скоро не само един приятел на Бжлгария, ами и един истински и искрен бжлгарин, трептящ в своята превжзходна чувствителност с най-ревностните родолюбци, вземайки живо участие както в нейните радости, тжй и в нейните страдания.

И той, който е швейцарец, джлбоко привжрзан кжм своята родна земя, както всички негови сжплеменици; той, чиято душа се е разкрила още от най-млади години пред

разкритията, що му представяше френската култура, ето го още при самото му идване тук станал най-ревностен българин, без обаче да се е отрекъл нито от своето родно отечество, нито от отечеството на своето умствено и морално образование.

Вярвам, че всичко това, що казах до сега, не ще Ви очуди, защото сърдцето на едно духовно лице, на един свещеник е доста широко, за да обеме в една прегръдка и Швейцария, и Франция, и България.

Спирам се дълбоко трогнат аз самият от това, що казах пред Вас, и като още веднаж Ви благодаря, Вам, представителите на българското просветно дело, представителите на училищата, за дето дойдохте да почетете едного от Вашите събратия, Вам, бившите ученици на колежа, дето тоже с присъствието си изразихте Вашата признателност към любимия си учител, моля Ви да извикаме всички заедно:

Да живее отец Херман! Да живее България!

Да живее цар Борис! Да живее Франция!

Да живее Швейцария! Да живее отец Херман!

След това г. Министра на народното просвещение *Ст. Омарчевски* се обърна към юбиляра, присъствуващите и учениците и произнесе следнята реч:

Високоуважаеми Пер Херман, почитаеми госпожи и господа, драги ученици!

Никога в живота на човешките общества, откак проявите на тоя живот се бележат във всемирната летопис, не е забелязано едно бързо, едно правилно и прогресивно развитие. Винаги народите са претърпявали известни кризиси, стопански, социал-политически или други кризиси, които са спирали прогресивно-еволюционния вървеж на народите и са ги оставали на известна точка на замръзване, без какъв да е прогрес. В такъв момент на психологическа резигнация в живота на народите винаги са се явявали личности мощни, силни; хора, които са събирали, които са кондензирали и концентрирали в себе си знания, сръчности и способности на цели поколения и със своята дейност и живот са давали пример и назидание на ония, които стоят по-доле по способности и знания от тях. Винаги в такива моменти дадена цел е крепяла надеждата в силния човек, безразлично дали той е проявил своите способности в полето на науката, в полето на философията, или в полето за иззиждане на здрави и мощни характери, каквито представляват младите поколения. Повереното ми Министерство, ценейки грамадната рол, която личността е играла във всички времена, откак човечеството съществува, и във времена, каквито днес живеем, — съдбоносни за нашето отечество, и когато над България се извършва една операция от ония, които са носители на кул-

турата и прогреса, винаги Министерството ми е гледало да посочи силните личности, които в миналото на нашия народ са показвали пѫтя, по който трябва да се следва; или личности, които сѫс своята дейност са служили за пример на подрастващите млади поколения.

Когато узнах, че френския колеж „Св. Августин" в Пловдив чествува 25 годишната учителско-вѫзпитателна дейност на своя многообичан Пер Херман, поисках да взема и аз, макар и малѫк, дял в това мило тѫржество, което е тѫржество не само за колежа „Св. Августин" и не само за града Пловдив, а и за цяла Бѫлгария, поради това, че дейността на Пер Херман се е простирала извѫн оградата на „Св. Августин" и на Пловдив (силни рѫкоплескания). Пред вид на това аз сметнах, че бе необходимо най-малко, за да покажа уважението и почитта, която Министерството ми храни кѫм Пер Херман, да изпратя свой пратеник на тѫржеството. Но вѫпроса бе друг — нуждно бе да се изтѫкне и да се покаже на ония, които той учи и вѫзпитава, за да могат и те да се вѫодушевяват и вѫзпламеняват и да надхвѫрлят неговата дейност. Затова именно, ценейки грамадното значение от една страна на самите личности, които са предмет на тия чествувания, и да се даде пример на младото поколение, в този момент, когато Бѫлгария преживява много сѫдбоносни дни — ще трябва ние да намерим кураж и сили в себе си и да покажем на света, че ние сме един народ жилав, трудолюбив и един народ с просвета и култура, който по пѫтя на своето културно развитие ще сѫумее да извоюва онова, което с орѫжие не е могѫл да направи (бурни рѫкоплескания), за да дам, макар и слаб материялен израз на оная признателност, която Министерството ми храни кѫм Пер Херман, защото неговата 25 годишна непрекѫсната вѫзпитателна дейност, през която той бе един от ония малцина, които иззидаха камѫк по камѫк вѫзпитателното дело на „Св. Августин" и вѫзпитаха поколения, които са гордост за колежа „Св. Августин" и за Бѫлгария; за да изтѫкна пред бѫлгарския народ и пред света, как ние тачим своите приятели, които не забравиха Бѫлгария в най-тежките за нея моменти и се застѫпиха за нейното право дело; най-сетне, за да дам заслуженото отличие на учителя, на вѫзпитателя, на християнина, аз сметнах за свой дѫлг, да поискам от Негово Величество Царя Борис III, да награди отец Херман Гислер с ордена за гражданска заслуга *трета степен.* Ето и доклада ми:

ДОКЛАД ДО НЕГОВО ВЕЛИЧЕСТВО ЦАРЯ.

№ 8909, от 22. IV. 1922 год.

Ваше Величество,

На 15 май т. г. ще празднува своята двадесет и пет годишна непрекъсната учителско-възпитателска дейност отец Херман Гислер, учител-префект при колежа „Св. Августин" в гр. Пловдив.

Отец Херман Гислер е роден на 31. I. 1873 год. в гр. Алдорф, кантон Ури—Швейцария. Получил е висше образование в Париж по богословие и история и през 1892 год. е бил изпратен в колежа „Св. Августин" в Пловдив, дето, с едно прекъсване от две години (като учител в Hautes Etudes в Цариград), продължава да служи и до днес.

В своята двадесет и пет годишна просветно-възпитателна дейност, отец Херман Гислер се е проявил не само като високоблагороден човек, с неизчерпаема енергия, с високи морални качества, с тънка и отзивчива душа, но и като общественик с прозорлив ум, който е имал доблестта, макар и чужденец по произход, да бъде твърд и убеден защитник на правдата и справедливостта в най-тежките, най-критичните дни за България.

Живял дълги години сред българския народ, посветил силите си за възпитанието на неговите синове, отец Херман Гислер е от ония чужденци у нас, които са разбрали, оценили, обикнали и се привързали към българския народ с цялата си душа и сърдце. Той се е проникнал от най-интимните народни въжделения, той е вникнал във всичко онова, що движи българина към просторите на свободния, напредничавия живот, и с всички сили се е старал да му спомогне най-вече тогава, когато тежките политически условия са му пречили да се прояви. С редица добре аргументирани, вещо написани статии в разни френски и белгийски ежедневници и списания, отец Херман Гислер се е стремил да запознае западна Европа с България. Неговия глас не престана да се чува и тогава, когато, оклеветена, онеправдана, България бе изолирана от цял свят. Той бе един от малцината доблестни защитници на поругана България. И неговата защита бе пламенна. Защото се вдъхновяваше от една висша правда, потъпкана от цивилизованите народи и защото се подклаждаше от истинската му обич към добросърдечния, но онеправдан български народ. Обичта на юбиляра се прояви и почувствува твърде много през войните, Балканската и всеобщата войни, когато колежа „Св. Августин" бе обърнат във военна болница, и отец Херман Гислер посвети цялата си блага душа да облекчи мъките и страданията на българските синове, пострадали за доброто на своята родина.

Заслугите на юбиляра не са чужди на обществото. Сред последното той е почитан и уважаван твърде много. В неговото лице всички виждат един истински християнин, който посвещава силите и способностите си да възроди и закрепи у българската младеж всичко светло, красиво, възвишено, с което е тя надарена, и да запази у нея любов към родното, българското му творчество, любов и преданност към родната земя и нейните идеали.

Като имам пред вид тази всестранна и високополезна за просветата на българския народ дейност на юбиляра, считам за свой дълг най-почтително да помоля Ваше Величество да благоволите и наградите отец Херман Гислер с народният орден „Св. Александър" III степен.

От своя страна, като Министър на народното просвещение, отправям Ви следният адрес:

Министерство
на
Народното Просвещение
№ 9003.
24 април 1922 г.
София.

Образ акварел на българка със златен венец и с юбил. дата 1897—1922 г.

До Негово Преподобие *отец Херман Гислер.*
Колеж „Св. Августин", Пловдив.

Вашата двадесет и пет годишна дейност като учител и възпитател в колежа „Св. Августин", дето са получили и получават своето образование много български младежи, както и дейността Ви, проявена в защита на поруганата правда и потъпканите интереси на българския народ след двете несполучливи за България войни, е добре известна на Министерството на народното просвещение, което всякога високо е ценило Вашите заслуги.

Оставил своето отечество Швейцария, Вие дойдохте в България в разцвета на своята младост и сили и се посветихте на българската младеж за нейното възпитание и образование. В продължение на четвърт век тая Ваша дейност Ви е спечелила симпатиите не само на тия, които непосредствено са били под Вашето ръководство, но и на тия, които са по-далеч от Вас, но които добре виждат и преценяват дейността Ви. Макар и чужденец, Вие обикнахте българския народ, разбрахте неговите копнежи, неговите добри качества и възвишени пориви и като ги оценихте по достойнство, направихте възможното от Вас да бъдат те известни и на Европа. В дните на нашите радости, Вие се радвахте с нас. През време на тъгите, неволите и тежките изпитания, които преживяхме, Вие повдигнахте глас в името на

Божията правда за защита на поруганите човешки правдини на нашия народ. И Вие сторихте това с ясното съзнание, че не е пътно, че е престъпно да се насиля един народ с ясно съзнание за своята национална и религиозна самобитност и достойнство.

На подобна дейност не можем да не бъдем признателни. И в момента, когато Вие празднувате своя четвърт вековен юбилей на учителско-възпитателската си дейност, Министерството на народното просвещение Ви поднася признателността си и Ви пожелава здраве и живот, за да можете да продължите тая дейност, като се вдъхновявате и за напред от ръководното начало, на което сте служили до сега: да издигнете, да подкрепите, да всадите в своите питомци по-голямо съзнание и по-голяма любов към своя народ, към присъщите нему възвишени духовни стремежи, към родината и нейните идеали. Всадени в душите на младите поколения, тия качества ще могат да послужат като здрава основа за изграждането на духовната и политическата независимост на българския народ.

Ценейки Вашите заслуги, ходатайствувах пред *Негово Величество Царят*, и Той благоволи да Ви награди с народният орден *„Свети Александър" III степен*, грамотата на който орден *Ви* се изпраща заедно с настоящето.

Министър на народното просвещение: **Ст. Омарчевски.**

От името на Цар Борис III, от името на Министерството на народното просвещение и от името на културна и просветена България, аз поздравлявам *отец Херман Гислер* и му пожелавам още дълги години живот и бодрост, да работи за просветата и за издигане на френската чест!

Да живее отец Херман!

(Ура, а . . а . . . , Буря от ръкоплескания!)

(След това Г-н Министра на народното просвещение, закачва ордена на отец Херман всред звуците на музиката от „Шуми Марица" (националния химн), всред „ура" и буря от ръкоплескания..

Твърде развълнуван, на когото се виждаха просълзени очите, юбилярът отец Херман благодари на г. Министра със следните думи, произнесени с трептящ, но енергичен глас, който издаваше трогателността, що говорителят изпитваше в тоя час:

Уважаеми Господин Министре,

Колкото любезното Ви посещение възрадва всички ни, толкова незаслужената чест, която благоволихте да ми направите, ме изненадва и смущава. Трогнат до дън сърдце, не мога да намеря думи, за да изкажа чувствата, които вълнуват моята душа.

Верно е, че твърде остроумно изнамерихте и много красноречиво изложихте хубави мотиви за оправданието на това отличие, но все пак не ми се вярва, че има друга основателна причина за това празднество, освен последователността на Вашата благосклонност.

И наистина, Вие наградихте отец Жерве, бившия ни директор, за неговите заслуги към България. Но тъй като Вие нищо не вършите на половина, искахте, наверно, да довършите това Ви дело, и ето че след главата на колежа, Вие награждавате днеска вкупом и самите членове на учителското тело в лицето на тяхния префект и поддиректор.

Позволете ми, следователно, уважаеми Господин Министре, от името на този колеж и от името на моите 90 духовни сябратя и сътрудници, които в разстояние на половин век са посветили цели 600 години от тяхния живот на благородното Ви учебно дяло, — позволете ми, казвам, от името на тези труженици да Ви изкажа най-сърдечната и най-искрената благодарност за тази награда, която, общо заслужена от бившите и сегашните преподаватели, ще бъде запазена в училищния музей на от. Борис, като мил и скъп спомен за нас от Ваше Превъзходителство и от любимия ни Цар, чието име празднуваме днес, — а тъй също и като назидателно насърдчение на грядущите подир нас учители, последователни наследници.

Щастливи сме особено да съзираме в този жест ясен знак на благоволението на българските власти към нашето заведение и с радост дигам моя глас и поканвам с възторг учениците ни да съединят тяхната признателност с нашата, като единодушно викнат с нас:

Да живее Господин Министра!

Да живее цар Борис, любимеца на българите!

Да живеят старите ни учители!

Да живеят и старите ни ученици!

Да живеят всичките приятели на колежа!

И нека всемилостивия Бог да направи най-сетне щастлива и милата ни майка България!

Ура! да живее България!

След това застана пред отец Хермана пловдивския френски вицеконсул г. Живович и като му окачи ордена на френската република, поздрави го с няколко трогателни думи, като каза, че е натоварен от френския пълномощен министър в София г. Жорж Пико да му поднесе благопожеланията и благодарността на Франция. Той прочете следната телеграма:

Френския вицеконсул

Пловдив.

Задържан от по-раншни задължения, съжалявам живо, че не мога да бъда между Вас заедно с г. Министра на народното просвещение, за да предам по-тържествено на отец

Херман палмите на офицер от Академията, които правителството на Републиката му дава. Бъдете в случая мой тълкувател и му предайте лично честитяването, което съм принуден отдалеч да му изкажа и да му засвидетелствувам почетта за преданността, с която толкова години той служи във френския колеж в Пловдив.

Жорж Пико.

Отец Херман, наново съпроводен с оглушителни ръкоплескания, отговори на г. вицеконсула със следните думи:

Уважаеми г. Консуле,

Не без известно вълнение приемам това отличие и би трябвало по-верно да кажа, че го чувствувам толкова по-дълбоко, колкото се намирам недостоен за него. Въпреки това, приемам го с благодарност в чест на колежа, на който принадлежа вече от 27 години. Нали знаете, че у нас не се гледат лицата: в духовното ни общество има само братя, които са предадени, колкото се може, на определената им работа, като за тяхния труд очакват наградата само от Бога. — И това е толкова верно, че, когато, преди да напуснем стария ни колеж, учителя по философия и префект на студиите, от. Зефирен, беше получил същото отличие, цели месеци нищо не знаях, понеже бях повечето с питомците. И когато го научих, зарадвах се, наистина, за колежа, но до сега не намерих случай да честитя на този, който беше тъй добре заслужил тези палми. Нека да се ползуваме от случая да поправим тая небрежност, като извикаме: Да живее от. Зефирен! Неотдавна и от. Прива, който носи същото отличие тъй, че да се не вижда, биде награден с ордена за гражданска залуга и с французкия медайл от Алянс Франсез, без да сме дори помислили да му устроим някое утро.

Също незабелязано минаха юбилеите на 3-те ветерани на колежа: фр. Ж. Мишел (1888 г.), Ф. Борис (1894 г.) и от. Жермен (1895 г.).

Ето защо днешния праздник ни е толкова мил, понеже ясно личи, как той е бил внушен не от колежа, но вдъхновен от високите симпатии, които се появяват днеска тъй щедро и сърдечно към колежа. — Предайте за високото внимание нашите благодарности на достойния представител на Франция, г. Жорж Пико, който тъй искрено обича България и скромните ратници и който толкова много работи за нейното щастие. Кажете му, че няма да забравим значението на неговото име, което още от първата му среща в нашия Пловдив доби пълното ни доверие в бъдещето и стана вече цял един символ. —

След това г. Д-р Добрев, управител на държавната болница в Пловдив и делегат на Българския червен кръст, също

окачи на от. Хермана ордена на дружеството и го приветствува сѫс следните думи на френски език:

Многоуважаеми отец Херман,

След отличните речи, произнесени от г-н Министра на народното просвещение, от г. директора на колежѫт отец Прива, и от представителя на Франция, имам голямата чест да Ви отправя няколко думи не в качеството на учител и вѫзпитател, а на един иеромонах, на един човек, чието сѫрдце е пѫлно с милосѫрдие и благодеяние.

Преподобни отец Херман,

Големите Ви заслуги кѫм многобройните бѫлгарски войници през балканските войни, както и през световната война, са много добре познати от тези, които са предадени на благотворителността, а особено от дружеството „Червен кръст" в Бѫлгария. За тези Ваши заслуги централното управление на сѫщото дружество ме е натоварило нарочно да помоля да благоволите и приемете това отличие, като Ви изказва своите дѫлбоки почитания и живите симпатии за всичко, що сте извѫршили в полето на благотворителността. Аз Ви желая добро здраве и дѫлѫг живот, за да можете да продѫлжавате работите и за напред тѫй, както сте работили до сега.

Отец Херман отговори на г. Добрева още повече трогнат:

Драги г. докторе,

След тая нова изненада, аз не знам вече, какво да мисля. Истина е, че, както всеки добѫр християнин, изпѫлних само моя дѫлг в пѫтя на милосѫрдието; а пѫк за скромното ми участие в благотворителните дела аз намирам това изпѫлнение на християнски дѫлг толкова незначително, че не смея дори да спомена, особено когато правя сравнение с неуморимия радетел на благотворителното дело, когото имах чест да поздравя вѫв Вашето лице, дело колосално напоследѫк сѫс сиянието на великия победител на туберкулозата в града ни. Но ако дѫлги години наред аз ценях у Вас не само Вашето благородно сѫрдце, но и здравия Ви проницателен разсѫдѫк, вѫрвяли толкова сѫгласно—то днес много сѫжалявам, че в тоя случай добротата на Вашето сѫрдце Ви надви за момент и Ви вѫведе в една грешка. Да, г. докторе, Вие днес се сбѫркахте за пръв пѫт в диагнозата си, като намерихте, че слабите ми гѫрди са доста здрави, т. е. достойни да носят такова отличие. Позволете ми, моля, да влеза в консултация с Вас и да Ви дам скромното си мнение по вѫпроса. Уверен сѫм, че веднага ще споделите моето убеждение. Има един, който е заслужил тая награда, и той е в колежа: той е тук помежду нас. Виждате ли там на последния

ред между зрителите нашия фелдшер, скромния до смущение брат Жан Мишел? Ето достойните гърди, които това отличие заслужено би трябвало да красят. Ето истинския герой, който четвърт век наред е водил упорита борба против всичките нападателни болести, които са застрашавали колежа. Ето нашият ангел пазител, който и денѣ, и нощя бди върху нашите деца, като ги гледа и цери по-грижливо и по-успешно от най-нежната майка. Ето същинския чудотворец, който е избавил от смъртта стотини български чада, ученици и ранени войници. За него приемам тая награда, като моля Бога да ни го пази още дълги години за колежът и за България.

Да живее брат Жан Мишел!

Всред нови ръкоплескания и „ура" с викове „да живее отец Херман, да живее брат Мишел", колежкият оркестър изсвирва смесена китка от български народни песни, а след свършването ѝ, пловдивския гражданин г. *Д. Самоковлиев* от името на родителите прочита на френски и поднася на юбиляра следният адрес:

Многообични отец Херман,

Позволете ми, многообични отец Херман, да Ви отправя няколко думи от името на многобройната публика, която пълни тази зала и която се състои в по-голямата си част от родителите на учениците на колежа.

Преди приблизително 40 години, аз се запознах един ден с отец Александър, един от първите пионери на униятската църква в България. Аз дължа това на скъпият и съжаляван Шевалас, един от внуците на когото беше мой училищен другар в Кади-кйой. По онова време г-н Шевалас живееше в една къща, намираща се на улицата на стария Ви колеж, и аз си спомням да съм присъствувал на една литургия, отслужена на български език от същия този отец Александър в една стая на старото заведение на колежа, преобърнат за случая в църква.

Малцина са ония, които са познали отец Александра; но тези, които го познават, ще кажат като тези, които познават Вас, че той има заслуги към човечеството, религията и родината.—Дали му отдадоха почести, заслужавани от неговата самопожертвуваност и подобни на тия, които отдават днес на Вас? — Не бих могъл да го кажа!

Но Вас както него, него както Вас, и както всичките Ваши духовни братя, които от основаването на колежа започнаха тук един живот на самопожертвуване, живот, който те отидоха да свършат под други небеса, почестите и богатствата на този мизерен свят Ви интересуват малко или почти никак. Това, що Ви утешава, що Ви заплаща за Вашето отричане, преданност и самопожертвуване, то е личното и ин-

тимно задоволство, което Вие можете да си позволите за туй, че сте изпълнили своя дълг, целия си дълг, своят единствен дълг.

И това е, що Ви издига в нашите очи над обикновените хора и възпитатели на младежта, от които борбата за живот и поддръжка на семейството отнима този ореол на мъченикът и на светия човек, което е присъщност и привилегия на свещеникът и духовника, които са подпомогнати от една отлична цивилизация и чийто живот служи за пример, като възбужда възхищение Източното православие няма и не ще има никога подобно нещо.

И тъй, многообични отец Херман, благоволете да приемете най-искрените поздравления на родителите на Вашите ученици по случай юбилея Ви — приемете същo дълбоките им благодарности за частта, която взимате в тяхното възпитание и обучение.

Бъдете уверен, че и ние взимаме участие в радостта, която Ви създава това тържествено и сърдечно празднество, и това участие е тъй голямо, че само жеста, показващ безмерността на хоризонта, би могъл да даде една идея за него.

Бъдете благословен за доброто, което сте вършили, което ще продължавате да вършите и за което Вие нито сте искали, нито сте мислили да бъдете възнаграден или плащан.

Ние не се съмняваме, че Бог ще продължи това съществуване, тъй свято, тъй полезно, тъй нуждно за човечеството, защото Вие трябва още да поддържате с примера си тия, които се стремят да Ви подражават и са тръгнали по Вашия мъченически път.

Колкото за нас, профаните, родители на Вашите скъпи ученици, ежедневни свидетели на подобна самопожертвуваност, ние ще продължаваме да се възхищаваме от Вас и да признаем, че Вашето мъченичество — защото то е цяло мъченичество да се борите с белите си коси против една буйна и безгрижна младеж — прави от Вас един герой и, както казах вече, един мъченик, пред когото трябва да се навеждат и бледнеят по величие и заслуга, туй което е все пак присъщо на бащите: бащинската любов и борбата за поддържането на семейството и възпитанието на децата.

С няколко подбрани думи юбилярът отговори и благодари на г. Самоковлиев, след което ученишкия хор изпя един швейцарски химн. В това време пред отец Херман се изправи съотечественика на юбиляра г. *Фардел*, пратеник нарочен от швейцарската колония в София, и на френски език прочете и му поднесе следният адрес:

Драги съотечественико и приятелю,

Швейцарското дружество в София Ви поднася, по случай 25 годишният юбилей на Вашата дейност, най-искрените си честитявания и най-добрите благопожелания. Ние Ви желаем от все сърдце да можете още дълги години наред да изпълнявате Вашата задача със същата ревност и със същото усърдие, както до сега, като спомагате по тоя начин да се почита хубавото име на Швейцария и швейцарците. Бихме били много щастливи, ако можем да Ви броим между нашите дружествени членове и с тая надежда ние Ви поднасяме горещите ни патриотически поздравления.

Швейцарска дружба в София.

Отец Херман отговори и благодари на своя съотечественик със следните думи:

Драги г. Фардел,

Възхитен съм от горещия патриотизъм, който Ви подтикна да напуснете за един ден София и дойдете нарочно във втората българска столица, за да намерите един съвсем забравен в своята килия монах-съотечественик и да му донесете сърдечните поздрави на швейцарската дружба в България. Крайно Ви благодаря за тая приятелска постъпка и Ви моля да бъдете пред милите ми съплеменици верния тълкувател на моята признателност и преданност.

Макар че прекарах едва първите си 14 години от своя живот в родната ми татковина, близу десетина във Франция и повече от четвърт век в колежа, в сърдцето на тая хубава България, която стана второто ми отечество, но аз не съм престанал да се чувствувам швейцарец. Вярно е, че Бог ни е дал вълшебна природа с тясни долини, но Той ни е дарил и със широки сърдца, които побират всичките ни съотечественици, какъвто език и да говорят те и каквато вяра и да изповядват. От друга страна верността на швейцарците е вековна и тяхното добродушие е пословично. Какво чудно би имало тогава, ако те са привързват тъй пламенно към дивната, честна, но нещастна България?

Швейцария между многото други скъпоценни обичаи има и един особено мил и ценен: нейният официален народен праздник е деня на молитвата за цялата страна. Какъв възвишен урок за всички народи! Затова ние не се задоволяваме да работим усърдно всеки в своя кръг, за новото ни отечество, за братската ни България, но същевременно ние се и молим за нея, защото молитвата е по-силна пред Бога от цялата човешка мощ. И в моята молитва не включвам само нея, но и Вас, и всичките събрани тук от каквато вяра и който език и да са те, за да ни даде Бог да намерим истин-

ския пѫт за вечното щастие и да бѫдем един ден безконечно сѫединени в небесното блажено отечество.

След свѫршѫка на горните разменени приветствия и благодарности на' швейцарската колония, учениците от горните класове дадоха на френски една малка комедия из френския живот, а училищния духов оркестѫр приключи юбилейното утро, дадено тѫй тѫржествено и мило в чест на юбиляржт отец Херман. В това време учениците от II гимназиален клас поднесоха на учителят и поддиректора си юбиляр голяма разкошно начѫртана на френски език карта на Бѫлгария, поставена в разкошни рамки.

Господин Министра заедно с поканените за обяд в колежа други гости се отбиха за няколко минути в приемния салон, дето дѫлгогодишният учител по бѫлгарски език в колежа г. *Тодор Панчев* поднесе на юбиляра разкошно подвѫрзани по 1 том от Речникѫт и Архивата на Найден Геров, като го приветствува сѫс следната реч:

Роден в дивната Швейцария, в страната на класическата свобода и законност, Вие можхете да прекарате посред родители и свои един охолен, спокоен живот. Обаче Вашия вѫтрешен глас не Ви остави на мира, и Вие рано се посветявате в духовен чин, хвѫрляте се в живота на подвизите и страданията.

Вие избирате за поприще на Вашия живот бурният Изток, именно страната на малкия, но многострадалния наш народ,—страна, която в много отношения ще Ви е напомнила дивното Ваше отечество.

Дошли тук, Вие веднага се заловихте да изучите езика, миналото и фолклора на нашия народ. С чудно постоянство Ваше преподобие скоро ставате в колежа стожер за тези познания. Приятно ми е да си спомня, че донейде сѫс своя скромен труд сѫм спомогнал в нящо и аз. Вие изключително се посвещавате на безвѫзмездно служение на бѫлгарския народ. Пред Вашите очи народа ни преживя и големи радости, и най-тежки тѫги. Както в единия, така и в другия случай Вашето сѫрдце биеше ведно сѫс сѫрдцето на бѫлгарина. Жив свидетел сѫм аз на всичко това. И като бѫлгарин аз Ви изказвам своята най-сѫрдечна благодарност и признателност за великите Ви заслуги за милото ни, ала нещастно политически наше отечество. Да би зависело от мене, дал бих сѫрдцето си за това.

Ще ми позволите, Ваше Преподобие, да направя вѫзможното:

Приемете тоя мой скромен принос. В него е вляно моето сѫрдце. Речника нека Ви напомня силата, богатството на езика ни, който е гаранция за нашето бѫдаще; архивата ще Ви сочи дивната борба на един подтиснат народ за своето свестяване, за своето духовно и политическо вѫзраждане,

най-великата, според моето скромно мнение, епоха на България.

Пак като Ваш многогодишен другар, аз от сърдце и душа пожелавам на Ваше Преподобие дълъг и ползотворен живот, пожелавам Ви и сребърен юбилей.

Отец Херман при приемането на подарька благодари г. Панчеву с тези думи:

Уважаеми и драги г. Панчев,

Твърде ми е приятно да чуя от първия ми учител по български език сладките спомени в първите ми години в хубавата България, която тъй много прилича на обичната ми татковина Швейцария. Екскурзията ми до Рилския манастир с Вас, както и Вашата обиколка у нас в Швейцария ни убеди и двамата в това. Благодаря Ви крайно за особеното Ви внимание със символичното избиране на неоценимия подарък. Наистина, нищо не можеше да ми бъде по-приятно от тоя български речник, плод на толкова голям труд, който на времето си с Парижките академически палми заслужено се почете и Ви отличи. Той е най-богатото и надеждоносно съкровище на целокупния български народ, както и Архивът е най силното изражение на калената му и жилава жизненост. Този Ваш ценен труд и подарък ми представя светлото огнище, от дето върху мъките и изпитанията най-сетне тържествено ще грейне светлата правда над велика България.

След това гостите бяха въведени на приготвеният обяд, даден в чест на юбиляра в колежката обядна зала. През времето на обяда пръв г. Министра на народното просвещение произнесе следния тост, който предизвика бурни ръкоплескания:

Господа!

Най-щастливите часове в моето министерско поприще, това са тези, що аз преживявам тук, в този момент, посред Вас, за отпразднуването юбилея на от. Херман, на тогова, който е посветил целия си живот за развитието на великото дело, на колежа „Св. Августин".

Неговата дейност беше известна на Министерството ми от дълго време; ние го познавахме като един от първите ратници на великото учебно дело, що виждаме да цъвти тук.

В своето начало, колежа беше едно просто основно училище, — училището „Св. Андрей" — ала то биде с времето развито, като се прибавиха преподавания на френски език, и най-сетне то стана колежа, що ние познаваме и който е не само равен на нашите учебни заведения, но и в много отношения той стои по-горе.

Извънредно щастлив дълг е за мене в този момент да дам едно обществено доказателство на почит и уважение към този скромник, който протестира и набедява нас като „виновниците на настоящия праздник"... (ръкоплескания).

Тъй че аз си бях направил една малка забележка, за да поискам на господин директора, той от своя страна да направи една забележка на от. Хермана заради неговите протестирания (смях и бурни ръкоплескания).

България е била възпитана от Франция, защото Франция е била великата възпитателка на света. Нейния колеж и нейните училища ù създават тук едно специално положение и които създават интимни връзки между Франция и България. Колежът е едно гнездо, дето се излюпва и расте приятелството между Франция и България. Няма училища равни нему със своите научни инсталации, и не само той ги остава далеч подир себе си, но не им остава даже надеждата да го настигнат и подражават.

Ето защо аз Ви предлагам, господа, тъй като съм открит за автора на настоящия заговор, да вдигнем чашата си за преуспяването на колежа „Св. Августин" и за здравето на от. Хермана!

След това г. директорът отец Прива стана и благодари на г. Министра за неговото тъй високо внимание към колежът и другарят им юбиляр-учител, каза по някоя любезна дума към поканените на трапезата гости и дигна чашата с думите:

Да живее Н. В. Цар Борис, ура!

Да живее Министра на н. просвещение, г. Омарчевски, ура!

Да живеят всички присътствуващи на тая скромна, но тържествена за колежа днес трапеза ура!

Трети по реда пи наздравица учителя по български език в колежа *Ст. Н. Шишков*, като каза следните думи:

Господин Министре,
Господин Директоре,
Драги отец Херман,
Уважаеми гости и преподобни отци, преподаватели в колежа,

Скромността на днешния наш юбиляр отец Херман е толкова голяма, че е невъзможно в тоя момент да се знаят и изтъкнат за случая всички ония ценни дела и заслуги, които той в своя двадесет и пет годишен учителски, свещенически, човешки и книжовен живот и труд е проявил и принесъл не само на нашето отечество и нашия народ, но изобщо към човечеството. Това сигурно летописците един ден на френския колеж в Пловдив ще дадат на идните поколения. Защото да остави човек родна стряха, мили роди-

тели и близки, спокоен живот и безспорно, може би, земно щастие и да посвети целия си живот в искрено служене на Бога, в служене на човечеството, като държи високо знамето на светлата християнска любов, на кристалната истина и правда, — то това не е ли служене на цялото човечество?

Но днешното тъй заслужено тържество в чест и почит към нашият юбиляр ни припомня и друг дълг. Сам драгият и заслужилият отец Херман отзаран на няколко пъти ни подсети. И аз мисля, че ще дадем още по-голяма тържественост на днешния праздник, ще изпълним още един наш дълг, ако си припомним и отдадем приличната почит и признателност и на още трима тук присъствуващи скромни ратници и другари-колеги на отец Херман, които също са преживяли и тихо, но ползотворно работили у нас повече от 25 години.

Отзарана Вие видяхте богатите и ценни сбирки, които тъй нагледно ни сочат и гиздавите папрати и природни богатства на нашата мила родина и миналото далечно и близко на земята ни и на народа ни. Тези колекции — музея на колежа — са от голяма научна и възпитателна стойност изобщо. И всичко, що видяхте отзарана горе в музея, това е плод и труд на неуморимия 25 годишен живот в България на тихият и извънредно скромният отец Борис, който не е оставил ни едно бърдо, ни една долина, ни едно кътче в България непосетено и непроучено от него.

Вторият е отец Жермен, винаги веселия, винаги приветливия, но отличен учител сметководец на колежа. Той е денонощно бдял над сухите цифри, държал и нареждал домакинството на това чудно семейство, събирал и изваждал, множил и делил и в края на краищата виждаме това колосално здание, с неговата образцова вътрешна уредба, дето синовете на стотици и хиляди български родители ще бъдат сигурни, че ще получат знания и душевни качества, за да бъдат достойни граждани и членове на своя народ и родна земя.

Третият е енергичния, мълчаливият и скромния до неузнаваемост колежки ангел пазител, както го нарече отзарана отец Херман, брат Жан Мишел. Той е посветил целия си живот в друга област, колкото трудна, толкова и благородна, християнска — да бди и облекчава болките и телесните страдания на своите колеги, ученици и служащи в колежа. Вие ще го видите, как по цели нощи бди над леглото на болният, отказва за себе си не само необходимата му минутна почивка, но дори по цяло денонощие не приема и храна, докато не направи това, що той мисли и знае за свой дълг.

Ето за тези още трима стожери на колежът аз Ви моля,

господа, да дигнем чашите и пием за тяхното здраве и за тяхна чест.

Да живее отец Жермен,
Да живее брат Борис,
Да живее брат Мишел, ура!

Последен юбилярът отец Херман на български произнесе следната реч-тост:

Уважаеми г. Министре,

Най-покорно ще държа сметка от направените Ви бележки, като си позволявам да взема думата не вече за безплодни протести, а да погледна в новата посока, която ми откриват Вашите речи и дела.

Ясно личи, наистина, в лицето на скъпите българо-френски гости, тъй братски наредени на тая трапеза в чест на твърде високите награди, които тъй хармонично са съпоставени на гръдите ми. Ясно личи, казвам, блестящия символ, който въплощават самите благородни дарители на тия отличия, високите виновници на това тържество на френско-българско приятелство. И при тая мила гледка ума ми неволно блуждае в далечни времена и се очудва, как тъй, че толкова пъти през миналите векове тия две страни, що си схождат в толкова отношения, са се срещали помежду си.

Още на прага на балканската история виждаме Александра Велики със своите победоносни македонци и победените тракийци — едните и другите по силата на неизбежните етнографски и исторически закони рано или късно ще трябва да влизат в пределите на Велика България — как потегля през нашата страна против трибалите към Дунава, дето ненадейно среща войнствените гали, които се страхували само от едно нещо на тоя свят: да не би небето да падне над тяхните глави. И взаимното уважение на двата народа, единия застрашаващ непобедимия стар Рим, а другия завладяващ целият изток, сключиха (нека ми се прости тоя анахронизъм) първия българо-френски съюз. А на гало-келтите бъдещата България толкова се аресваше, че не можаха вече да се разделят от нея — кръстосваха я във всичките ѝ бъдещи области: Мизия, Македония и Тракия, па дори се и настаниха в розовата долина, дето си устроиха прочутото царство Тиле, днешното Тулово.

Към първия век римляните покоряват цялата Галия, ала духа на Версингиторикс преживява в арвернските гори и в друидската Арморика. Те покоряват Балканския полуостров, наистина, ала дълго време още римското могъщество се ломи в гранитното упорство на родопските беси и в пламенните жреци на Вологеза.

При разделянето на Римската империя Галия се управ-

лява от мъдрия Констанц Хлор, на когото славния син Константин Велики в избора на новата си столица се колебае между „любимата му Сердика", днешната българска столица, и старата Византия, днешния Цариград. Най-сетне в V в. се явяват окончателните господари на двете страни: от германските гори легендарния Фараноид води своите франки към Галия, а от Уралските планини предприемчивия Либертем през руските степи настъпва със страшните българи към Балканите. С Клодион и меровингите старите франки се настаняват в северната поримчена Галия, а Кубратовия син Аспарух и дулоидите със своите български орди се заселват и подчиняват северната Византия с византизираните славянски племена. Но завоевателите се топят постепенно в по-културните победени туземци и приемат дори тяхният език, но им дават името си и здравата организация, която тъй високо въздига и Франция, и България. По съветите на своята съпруга Клотилда, храбрия вожд и умния политик на франките Клодовиг приема християнството и въздига своята нация като първа дъщеря на християнската черква. По молбите пък на благочестивата си сестра Теодора, далновидния хан Борис влиза и той в обществото на окръжаващите го християнски народи, тъй че между всичките български племена, разпръснати от Волга до Балкана и Алпите, Дунавските българи, нашите прадеди, са били първите християни.

Кой не знае борбите на Карл Велики против аварите, угнетителите на Панонските българи и как унищожаването на тяхното царство позволи на страшния Крум да създаде първата мощна България, най-опасния противник и съперник на Византия?

При същия Карл Велики, първия коронясан от папата цар на възобновената Римска империя, се разцъвтя златния век с носителите на просветната култура у франките: Орлеанския владика Теодулф и учения монах Алкуин. Столетието не изминало още, и същия разцвет озарява славната България при Симеона Велики, първия „Цар българом и гръком", получаващ и той царската си корона от Рим и просвещаващ народа си със своя „Златоструй", с Охридският епископ Св. Климент, с Иоан Екзарх и други учени труженици.

Но скоро Преславското царство попада под вековният юг на вероломната Византия. Възкресението му дойде от един влашки овчар, и непобедимите Асеновци, коронясани от Рим, ту приятели, ту съперници на франките-кръстоносци, въздигат Търновското българско царство на чудновата височина. Но и Франция беше поробена цял век от коварният Албион, и възкресението ѝ дойде от една бедна овчарка и с възраждането на ренесанса се издигна до апогея-та на своята висота при слънчевия крал Людовик XIV.

Но щях да забравя, че южната България е била люл-

ката на богомилите, които се явиха и в южната Франция под името албигойци, възстанието на които се потуши от съединените усилия на църквата и държавата, докато тукашното разпространение на отрицателното им учение подготви и донякъде улесни разстройството на Шишмановото царство и попадането на злощастната България под тежкото турско иго.

Но знаете ли, кои са били първите благородни души, които се притекоха на помощ на поробените българи? Това са били рицарите френски: Маршал де Бусико, адмирал Жан де Виени и самите братовчеди на френския крал, Хенрих и Филип, Бурбонските херцози, които, за да поправят грешките на съюзните с Баязида Лазаревич и Крали Марко, предприеха неравна борба с турците, за да избавят християнската България от дивия полумесец. Какво стана под стените на Никопол? Цвета на френското рицарство геройски загина за българският идеал, от една страна, и от влашката подлост и сръбското предателство, от друга.

Пет века наред се чуваха печалните песни в поробена България, докато звуците на френската Марсейлеза събудиха и вдодушевиха ревностните апостоли на свободата: Раковски, Ботев и Левски. И най културната страна в света, свободолюбивата Франция, тогава става учителката на модерната България, на българския народ, най-културния народ в Балканския полуостров.

Още много нещо би могло да се каже за приликата между тези две, макар дачечни по пространство, но инак в много отношения близки страни и народите им.

Една френска пословица казва, че Франция е създадена от монасите и владиците. Нема и старата българска култура не се насади от охридските, преславските и търновските духовни просветители, а през вековното робство свещеният огън на българския народен дух не гореше ли тайно в затънтените манастири, за да хвърли един ден блестящите искри между целия народ чрез отца Паисия, Неофит Бозвели, Иларион Макариополски и толкова други духовници, творци на българската свобода? Както просветното дело във Франция се централизираше дълги векове в многобройните манастирски и черковни училища, така и българската наука си намери люлката в келиите на църквите и манастирите, докато Неофит Рилски най-после положи здравите основи на българската просвета и в малко време въздига своя народ на първо място между всичките му съседни народи.

Чудно, наистина, е, че двете най-земледелчески страни справедливо могат да се гордеят със своята слава на най-напредничавите и в наука, и в култура между съседите си. И мене е твърде драго да поздравя тук достойните представители на това благородно просветно дело, като дигам

чашата за тяхното многоценно здраве и благополучното постигане на тяхните идеали, а така също и за взаимното разбиране на двете страни, което разбиране е най-здравата гаранция за тяхното щастливо благоденствие и успешното всесветско омиротворение.

След завършването на обяда вън в колежкия двор под звуковете на колежкият оркестър групи ученици от разните класове и отделения дадоха няколко стройни и хубави гимнастически игри в присъствието на гостите и на много дошли други ученишки родители и граждани.

В пет часа г. Министра на нар. просвещение със висшите чиновници от Министерството тържествено биде изпратен от г. директора, отец Хермана, другите отци-преподаватели и от колежкият оркестър и съпроводен до железопътната станция, откъдето си замина за столицата.

През деня на юбилея, както и последните дни отец Херман получи телеграфически и писмено от много свои познати и почитатели сърдечни честитявания и благопожелания, между които и следните от г. Шеризе, председателя на съюзническата комисия в София, чрез г. директора отец Прива:

Драги отец Прива,

Моля ви се, бъдете мой тълкувател пред храбрият отец Херман и тримата Ви други юбиляри. Аз от все сърдце се присъединявам към Вас за празднуването на юбилея в понеделник на 15 того в чест на тези Ви добри сътрудници в хубавото Ви френско дело. Със свидетелството на моята адмирация за неуморимата им преданност в течение на 25 години, пращам им израза на моята жива симпатия.

София, 12 май 1922 г.

Ваш искрено предан
Шеризе.

От бившия директор отец Жерве:

Драги ми отче Хермане,

Съобщават ми за закъснялото честуване на Вашия български юбилей, на Вас, на отец Жермен, на Борис, би трябвало да прибавя и на брат Жан Мишел. Ръкоплескам с двете си ръце и много съжалявам, че не мога да бъда на тоя праздник.

Аз се присъединявам на това тържество с цялото си сърдце, като по-млад български събрат и другар до последния час. Но като бивши директор на колежа и като главен настоятел на мисията „Св. Августин", аз Ви благодаря на всички съюбиляри за дългия труд на преданност и самоотвержение, които Вие сте положили за колежа непрекъснато цели 25 години.

Вашия живот се е сливал в едно с тоя на колежа „Св. Августин". Вие сте се радвали с неговите радости и успех, Вие сте страдали при неговите изпитания, но всякога Вие сте пазили вярата в неговата звезда.

Вие особено, драги отче Хермане, Вие сте били неговата душа и бихме се попитали дори, как този колеж би могъл да живее без вас.

Аз познавам привързаността, която Ви пазят хилядите деца, минали през Вашите ръце. Под звука на Вашия понякога суров глас, Вие знаете, как да скриете Вашето сърдце, но всичките са го чувствували, как бие за тях. Вие владеете тези, които сте учили, и уверен съм, че Вашия спомен остава пред тяхните очи, като призвание на тяхния дълг пред Бога. И от тяхното име аз Ви благодаря и Ви желая да образовате още много поколения под стрехата всякога по-тясна на „Св. Августин". Искам го от Бога, като Го моля да Ви благослови Вас, Вашето семейство и двамата Ви сюбиляри, на които домакинството и музеят увековечават паметта им.

Помня си също, че съм един от най-старите Ви другари, понеже първата ни среща стана в 1887 год. и от тогава напосле ние сме се намирали дълги години заедно.

В качеството и в името на Успенския ни орден аз Ви най-братски пригръщам.

Цариград, 23 април 1922 г.

Отец Жерве.

На другия ден Господин Министра на народ. просвещение от София благодари на г. директорът и отците на колежът и изказва, какво дълбоко впечатление му е направило това рядко народополезно учебно-възпитателно заведение у нас със следното писмо:

№ 10596

16. май 1922. г.

До Господина Директора на
французкия мъжки колеж „Св. Августин"
в Пловдив.

След като преживяното тъй мило и трогателно тържество на 15. т. м. в чест на отец *Херман*, преподавател в ръководеният от Вас колеж „Св. Августин", премина в сферата на представата, озари се от нейното сияние и изпъкна в още по-светъл лик, считам за свой най-приятен дълг да отправя към Вас, високоуважаеми отец *Прива*, чувство на неизменна почит и дълбока благодарност.

Колежа „Св. Августин", който аз познавам лично от две години, всякога е бил за мене любимо място, гдето с особно чувство съм се отбивал, често и по Ваша покана, за да се

приобща с оня дух на просвета и култура, който повече от четвърт век се насажда в него от служители на Бога — творци на хубавото, доброто, идейното. Всякога съм чувствувал, че покрай благочестието и вярата в Бога, там господствува и един скромен, но съзнателен дух на просвета, култура и духовно възвишение, че колежът е един духовен светилник, който пръска светлина далеч зад своите хоризонти. Но онова, което видях и преживях по тържественото честуване 25 годишната просветна дейност на отец Херман в поверения Вам колеж, оня мил, сърдечен и задушевен прием, който аз, в качеството си на Министър на народното просвещение на царство България, намерих във Вашата колегия и лично от Вас, уважаеми отец *Прива*, ще остави за винаги в душата ми неизгладими, дълбоки и светли следи. През тоя ден пред мене се разкри глъбината и висотата в дейността на колежа, силата и израза на неговата възпитателна дейност, неговите извънредно ценни сбирки и музеи, неговото планомерно и системно устройство, трогателно единодушие и възвишеният идеализъм всред колегията на възпитателите, и всичко това ме убеди за излишен път, че колежа в своите културни цели и домогвания внася един извънредно мил, светъл и жизнен лъч в нашия живот и ще допринесе твърде много за родната култура, за преуспяването на нашата родина, която, без всяко съмнение, счита Вас и колегите Ви за свои достойни радетели и крепители. И аз мога да Ви уверя, високоуважаеми отец *Прива*, че чувствата, които колежа всели в моята душа, не ще отслабнат, и се надея, че ще ми се удаде случай да засвидетелствувам моята преданост към културното и светло дело на колежа.

Приемете отличните ми към Вас и към колегите Ви почитания и приветствия.

Министър: **Ст. Омарчевски.**

Френски колеж
Св. Августин
Пловдив.
№ 204.
18. май 1922. г.

До Негово Превъзходителство Господина Ст. Омарчевски, Министър на народното просвещение.

Господин Министре,

Ние бяхме трогнати от честта, която направихте на отец Херман и на целия колеж с присъствието Ви на юбилея на нашия мил учител, префект и поддиректор.

Но когато видяхме, как любезно и фамилиарно се отнасяхте към всички през тоя ден и когато чухме много ласкавите думи, които казахте, не знам вече, как да Ви благодарим.

И като че и това не стигаше, ето че и Вие пръв ни пишете и ни изказвате още по-ласкави думи и Вие ни известявате, че искате да давате на тези свидетелствувания честта на официално издание от повереното Ви Министерство, тъй че пред вид на всичките почести, толкова ни задължавате, че не намираме думи да свидетелствуваме признателността си. Получих портрета Ви за отец Херман; ще го поставим в рамки и ще му го предадем пред събраните учители и ученици за неговия частен работен кабинет.

Четохме с най-голям интерес в „Училищен преглед" описанието на Вашето посещение в колежът и останахме не малко сконфузени от вниманието, което благоволихте да отдадете на едно тъй на бързо ръка импровизирано посрещане.

Не ще забравя да раздам на от. Херман и Борис екземплярите на разните министерски издания, които ни известявате.

Ще считам за мой дълг да изпращам на моите началници в Рим и Париж, както и на представителите на френското правителство, подробното изложение от юбилярния празник на отца Хермана, като ще прибавя красноречивите думи, тъй пропити с искрени чувства на последното Ви официално писмо и съм уверен в задоволството, което те ще намерят у всичките.

Ще се погрижа също, Господине Министре, да улесня-вам г. Ст. Н. Шишков в задачата, която му поверихте, като му предам или самия текст, или съкращенията на разните адреси и речи, произнесени в тоя ден, и това, колкото е възможно, в български превод.

Благоволете още един път, Господине Министре, да приемете уверението на най-високото почитание и на сърдечната благодарност на всичките преподаватели и ученици на колежа „Св. Августин".

Ваш покорен слуга: **Прива.**

Френски колеж
„Св. Августин"
№ 207.
18. май 1922. г.
гр. Пловдив.

До Господина
Министра на Народното Просвещение
ст. София.

Уважаеми Господин Министре,

Още на следния ден от Вашето високолюбезно за нас посещение, дълга на жива признателност към Вас силно заби в мене, и аз исках незабавно да го поставя в изпълнение.

Обаче, привикнал от млади години да изоставям личните си желания и собствените си занятия пред неотлагаемите задължения на възложените ми обязаности, едвам днес аз намирам време, за да Ви изразя дълбоката си благодарност относително всичко туй, що Вие сторихте за колежът и България, на които моята незначителна личност е била щастлива да допринесе, макар случайно и съвсем непреко една непредвидена услуга: — за колежа — защото Вашия доблестен жест и сърдечните Ви думи окончателно увериха нашите учители-чужденци, че със своята непрестанна и безкористна преданност към младите Ви поколения, те са си извоювали правото на равноподобност с другите Ваши учебни заведения, заедно с които те преследват една и съща цел: образуване на здрави и мощни характери, добри и честни християни и всепреданни родолюбци, — за България, казвам още, защото, от една страна, Вашата постъпка издигна до височайша степен доброто мнение на чужденците за българската толерантност, искреност и разсъдлива справедливост, — качества много ценни, които ще спечелят за милата ни България още по-скъпи и по-благоносни симпатии, както го констатирахме още на другия ден от кратковременното посещение на французкия представител Господин *Georges Picot* и славния патриот-депутат Господин *Lenail:* те бидоха наистина възхитени от всичко, което е станало през юбилейния праздник. От друга страна, по този случай, Вие дадохте съвсем неусетно не само с думи, а и с факти (които се вярват), най-бляскавото опровержение против разпространени клевети — българска омраза против чужденците, люта завист, черна неблагодарност, — клевети, изречени дори от несъзнателни българи.

Колко очебийно беше, наистина, в този юбилеен праздник поведението на българското правителство и на българските граждани, които направиха една голяма чест на колежът (единствен в целия Балкански полуостров, ползуващ се със същите права на официалните заведения) и на чужденците-учители, които другаруват най-приятелски с българските!

Как възхитително беше единството на чувствата, което цареше между всички присъствуващи, въпреки различието на народности и на партии!

Казват, че благодарността не била от този свят... Ами не я ли намираме много явна в България, гдето самите върховни власти дават славен пример, като изявяват своята и тази на цялата държава признателност към един незабележителен учител-чужденец, който никога не би посмеял да се мисли достоен за някаква награда?... Не я ли намираме, казвам, още тази признателност в самите деца и родителите им, в гражданските власти и разните културни дружества, събрани или представени на юбилейния праздник?

Всичко туй прави висока чест на Бѫлгария, и ето защо, Уважаеми Господин Министре, аз си позволявам да Ви поздравя най сърдечно, като автор на тези блестящи чувства, що проблеснаха ярко завчера, и предавайки Ви още веднаж моята най-дълбока благодарност, моля Ви да приемете уверението на моята всецяла преданност.

Поддиректор: **От. Херман Гислер.**

До Негово Превъзходителство
Господин Ст. Омарчевски,
Министър на Народното Просвещение,
София.

Господин Министре,

Позволете на един от най-възрастните ученици на колежа „Св. Августин" да Ви изрази, още на следния ден от едно тъй велико събитие, всичките чувства на почитание и благодарност, що неговите съученици са усетили спрямо Вас.

Когато преди няколко дни Вие ни направихте чест да дойдете да председателствувате юбилея на нашия многообичан и многопочитаем учител, *от. Херман*, Вие не ни бяхте съвсем непознати; ние пазехме още в паметта си най-верен спомен от този февруарски ден, в който ние за пръв път Ви приехме в нашия колеж.

Вашето присъствие, посред този праздник на 15. май, Вашата реч, всичките Ваши думи ни дадоха да разберем, че, ако някога е имало спорове между Франция и Бѫлгария, то те не съществуват вече; всички тези облаци на разногласие изчезват полека-лека, и ще дойде ден, когато между двете страни ще се осъществи едно окончателно сближение, що многобройни сърца и умове благопожелават.

Позволете ми да Ви поговоря малко за колежа, станал тъй скъп за нас, възрастните, които, в надвечерието да го напуснем, ние завиждаме на най-малките, които ще прекарат в него още дълги години.

Този колеж е ръководен от калугери, които не са се поколебали да напуснат своето отечество и да дойдат в една тъй далечна страна, за да изучават младите бѫлгарчета в един език, който в днешните времена е окачествен като общонароден.

Ала целта на колежа не е само да създаде от своите ученици някои учени умове; той има друга една цел, която е да създаде от своите деца велики мъже, и тази именно възвишена цел той преследва най-вече.

Нашите учители не се задоволяват да ни направят да обичаме Франция, те ни учат още да бъдем истински бѫл-

гари, да осъществим в нас този образец на честност и юначество, що ясно виждаме да личат у нашите прадеди.

Чрез науката на българската литература и история ние научихме да обичаме страстно нашето отечество, за което ние бихме били готови да заложим незабавно костите си, ако то, недай Боже, би било застрашено от едно неприятелско нахлуване.

Вие разбрахте всичко туй, Господине Министре, и Вие сам изразихте Вашето щастие да притежавате във Вашата страна един такъв център на образование и възпитание.

Позволете ми, завършвайки да Ви благодаря още веднаж, за гдето благоволихте да се изкубнете един ден от Вашите многобройни занимания, за да дойдете и присъствувате на едно празднично заседание, което биде за нас от голямо значение и многоценно, защото чрез него ние показваме на един от нашите учители, че знаем да бъдем признателни към тези, които може би силно ни мъмрят понякога, но то винаги с цел да ни поправят и да ни направят все по-добри.

Моля, благоволете, Господин Министре, да приемете подаръка на нашите чувства най почтително:

Михаил Колчев.

Резолюция на 17. конгрес на Българския земледелски народен съюз, състоял се на 28, 29 и 30 май 1922 год. в ст. София — по просветната политика на страната. В своята резолюция по просветната политика на страната XVII редовен конгрес на Българския земледелски народен съюз като изтъкна голямото значение на училището за просветното, културното и духовното развитие на народа, чрез което ще може да се разкъсат веднаж за винаги веригите на духовното робство и на невежеството на широките народни маси и да се създадат по такъв начин необходимите благоприятни условия за задоволяване обществените и духовни нужди на новото време, одобри напълно извършеното от Министерството на народното просвещение до тогава и начерта директиви за бъдаща дейност на същото Министерство в съгласие с основните принципи от програмата на Съюза в областта на народната просвета.

XVII редовен конгрес на Българския народен земледелски съюз, като подчертава наново, че училището е най-главния фактор за просветно-културното, а чрез това и за икономическото въздигане на народа, — че то е ярък светилник, който хвърля светлина по трудния житейски път на широките народни маси и им дава средства в борбата за поголямо щастие, благоденствие и напредък, одобрява напълно досегашната просветна политика на правителството, прока-

рана в приетите от Народното сѫбрание закони, взетите от Министерския сѫвет решения и издадените от Министерството на народното просвещение програми, правилници и наредби. Той счита за свой дѫлг да изкаже своето особено задоволство от твѫрде навременните и ползотворни закони:

1. *Закон за авторско право*, чрез който се регулират правата на авторите на литературни и художествени творения и вѫв врѫзка с който Бѫлгария се присѫедини кѫм ревизираната Бернска конвенция за покровителството на литературните художествени произведения от 13 ноември 1908 г.

2. *Закон за поощрение родната литература и изкуство*, чрез който се сѫздават условия за едно по-правилно и по-интензивно развиване и вѫздигане на родната литература и изкуство.

3. *Закон за изменение и допѫлнение на чл. чл. 1, 2, 3 и пр. от Закона за народното просвещение и членове 1 до 11 включително от Закона за дѫржавното музикално училище*, чрез който се внасят коренни реформи в цялата образователна и вѫзпитателна система у нас и който, по замисѫл и размери, е най-крупното законодателно дело в областта на народната просвета и култура до сега изобщо в нашия дѫржавен живот. По важните принципиални нововѫведения, прокарани в тия закони, са:

а) Разреши се курса на задѫлжителното учение от 4 на 7 години, чрез което и прогимназиялното учение става задѫлжително;

б) Обедини се целокупното образователно дело на страната и се сѫздаде една целостна образователна система, в която се определи точно мястото на всеки вид и степен училища, като се координира специалното образование с общото;

в) Реформира се инспекторският институт, като се предвиждат помощници училищни инспектори с висше образование, на които се вѫзлага да ревизират прогимназиите;

г) Реформират се дисциплинарните институти, чрез което се осигурява едно справедливо и ефикасно вѫзмездие за вредните за просветното дело простѫпки, а особено да се ограничи влиянието на партизанството в училищата и на противодѫржавните и противонародни действия на известни учители;

д) Преустроиха се и се издигнаха в академии Музикалното и Художествено-индустриялното училище;

е) Внесоха се подобрения в отдела за Университета, които целят да привлекат, задѫржат и поощрат кѫм сѫревнование най-добрите наши научни сили, на които, като се гарантира пѫлна свобода в научната им работа, забранява им се да вземат отговорни места в политическите организации; забранява се тѫй сѫщо и на студентите да образуват партийни

студентски групи в Университета, като същевременно се засилва научната им работа в същия с оглед на нуждите от учители в средните училища;

ж) Откриха се нови факултети в Университета, именно: ветеринарен и богословски, а при медицинския факултет се откриха зъболекарски и аптекарски отдели;

з) Предвидя се народна библиотека в Търново.

4. *Решение за народно дарение на поета Цанко Церковски по случай юбилея на неговата 30-годишна писателска и културна дейност.*

5. *Закон за общ правопис на българския книжовен език*, чрез който се въведе задължително един опростен и общодостъпен правопис на книжовния ни език.

6. *Закон за археологическият институт*, чрез който се полагат основите за едно систематично научно изследване на старините в България.

Конгреса с удоволствие констатира, че за прилагането тия закони, а главно за прилагане Закона на народното просвещение Министерството на просвещението е изработило следните правилници и програми:

1. Програми и правилници за основните и средните училища, чрез които в обучението в тия училища се прокарва напълно трудовия принцип;

2. Общ университетски правилник;

3. Правилник за Художествената академия;

4. „ „ Музикалната „

5. „ „ училищните настоятелства;

6. „ „ окръжните училищни инспекции;

7. „ „ държавен изпит на кандидати за редовни учители в основните и средни училища и на кандидати за помощници училищни инспектори;

8. Правил. за прилагане закона за детската литература;

9. „ „ „ „ „ поощрение на родната литература и изкуство;

10. Правилник за учебниците и учебните помагала в основните и средни народни училища;

11. Правилник за избиране членове на учебния съвет при Министерството на народното просвещение;

12. Упътване за общ правопис на българския книжовен език.

При това конгресът изказва пожелание в най близко време Министерството на народното просвещение да вземе всички необходими мерки да се реализират следните подобрения в учебните и културни институти:

1. Да се прокара и стане закон внесеният и приет на първо четене в Народното събрание законопроект за училищните кооперации;

2. Да се създадат общодостъпни библиотеки, като за целта се намерят нуждните кредити;

3. Да се разширят и подобрят културните институти и особено народните музеи и библиотеки с подходящи здания и планомерно устройство;

4. Преустройството и преименуването на реалните училища да стане изцяло още през идната учебна година 1922/1923 година, за които нуждните програми и правилници са вече изработени;

5. Да се произведе анкета, въз основа на грижливо проучване, где и какви професионални училища трябва да се открият, броя на които ще трябва значително да се увеличи.

Най-сетне конгреса, като изтъква още веднаж с особено задоволство, че решенията и пожеланията на XVII конгрес на Българския народен земледелски съюз са в най-голямата си част изпълнени със знание, умение и вещина, което се вижда много ясно, както от цитираните в тая резолюция закони, правилници и наредби, тъй и от реализираното в училищната политика на съюза, именно пред отчетния период са открити 198 нови първоначални училища, 334 нови прогимназии, 82 разрешени заеми за нови училищни здания, — препоръчва и за в бъдаще на целия трудящ се, проникнат от великата и благотворна роля на просветата български народ безспирно да работи за разширението и усъвършенствуването на своето училищно дело. Нека това дело се крепи, разширява и вглъбява, нека то проникне с всичката своя светлина и в най-затънтените селища на нашето отечество и пробужда и обединява съзнанието на народа. Защото само тоя е пътя на прогреса, на развитието на народите, защото само чрез светлината на просветата може да се преустрои и нашата родина и превърне в една хубава културна градина и да се възмогне нашия народ в наука, в литература и изкуство.

XVII конгрес на Българския земледелски народен съюз, при това, не може да отмине мълком кризата, която преживява единствения ни Университет, в който, благодарение на отклонилите се от истинския път на своето призвание университетски преподаватели, повече от два месеца вече не се четат лекции. Конгреса, като има пред вид изложенията по университетския въпрос на Министра на народното просвещение от 28.II. и 6.III. т. г., афишираните речи на последният и на министър Турлаков по бюджетопроекта на Министерството на народното просвещение от 28 III. т. г., от една страна — и изложенията по същия въпрос на Академическия съвет, предмет на изложението му до Народното събрание от 24.II. т. г. и на онова, напечатано във вестник „Мир“ от 3.III. с. г. — от друга, от което се вижда: 1) че желанието на Министра на народното просвещение да стои на ста-

новището на Закона за народното просвещение и да иска и настоява, щото постановленията на последния да бъдат изпълнявани от всички, без оглед на това, дали биха се увредили частните интереси на когото и да било — се схваща от академическия съвет, съвсем произволно, за посегателство върху от нищо не стесняваната автономия на Университета; 2) че решението на XVII конгрес на Българския земледелски народен съюз — да се забрани на лица от университетския персонал да взимат отговорни места в политически организации, — решение, което е намерило своето приложение в чл. 324 от Закона за изменение и допълнение на някои членове от Закона за народното просвещение — приет и гласуван по всичките предписания на Българската конституция — преднамерено се приписва от академическия съвет за лично дело на Министра на народното просвещение, което мерело да ограничи свободата на преподаванията в Университетът и поради това, като си присвоява правото сам да тълкува законите в страната, отказва да изпълни стриктното предписание на тоя член от Закона; 3) че дисциплинарната мерка, наложена от Министра на народното просвещение на ректора на Университета за игнориране от страна на последния постановлението на Министерския съвет по правописната реформа, — дисциплинарна мерка, която и Върховният административен съд в страната, пред който бяха обжалвали тая мерка академическия съвет и ректора, не намерил основания да отмени — се произволно схваща от ректор и академически съвет за нарушение на закона; 4) че на желанията на същия министър да се засили темпа в развитието на отделните университетски служби и да се имат предвид в неговата научна работа и нуждите на държавата се е правела мълчалива опозиция или са били причудено квалифицирани за накърняване на автономията на Университета и 5) че въпреки неодобрението на Министра на народното просвещение, основано на чл. 345 от Закона, академическия съвет, въз основа на същия член, и игнорирайки правото на Министърът, е взел и, въпреки предупреждението на последния за тежката отговорност, която съвета с това решение поема, привел в изпълнение решението си да преустанови лекциите в Университета, с което се увреждат, между другото, и хиляди частни легитимни интереси,

РЕШИ:

I. Одобрява действията на правителството, resp. Министра на народното просвещение, по университетския въпрос и намира напълно законно спирането заплатите на преподавателския персонал в Университета, от деня, в който са преустановили лекциите си в последния.

II. Не одобрява поведението на академическия съвет за

гдето, като пренебрегва високи общобългарски интереси, на които е призован да служи единствения ни народен Университет, прави от последният оръжие в борба за частни интереси, чужди на науката, която Университетът единствено трябва да култивира, ако не иска да измени на своето назначение.

Р Е Ч

на Министра на нар. просв. г-н Ст. Омарчевски по случай освещаването на новопостроената прогимназия в с. Гурково, Видинско.

На 11 юний 1922 год. стана освещаването на прогимназията в с. Гурково, Видинска околия. На това освещаване присъствуваха Министра на нар. просвещение Ст. Омарчевски, главния секретар Д р Филип Манолов, началника на средното образование Иван Черноколев и представители на всички власти от Видинският окръг, множество учители и видинското гимнастическо дружество, както и многохилядно народ от целият окръг, дошли по случай пущането на първия влак от Видин за гара Гурково.

След молебена Министра Ст. Омарчевски произнесе следнята реч:

Почитаемо Събрание,

Днес ние присъствуваме на едно рядко културно тържество за този край. Днес се освещава още един паметник на светлината, още едно огнище за пробуждането на народната свяст. Българския народ от най-старо време до днес винаги и повече от зеницата на окото си е пазил ония огнища, ония разсадници на културата и просветата, които са пръскали светлина между народа. Той е винаги ценил грамадното значение, което имат училищата за даване наука, просвета и светлина. За да може да се бори по успешно в трудния си път за своето преуспяване и издигане, българския народ си е служил с два фактора — черквата от една страна и училищата от друга; те са били ония институти в най дълбокото минало, които са крепили вярата му за по-светли бъднини и са му давали средствата, за да може успешно да се бори за извоюване на по-добри условия за живот. Училището е било мястото, отгдето изхождали лъчите, които огрявали неговото съзнание и осветлявали житейските му пътища. И винаги в дни на тежки изпитания той е намирал опора в черквата и училището. Черквата от една страна и училищата от друга са били ония институти, благодарение на които българския народ в миналото е могъл да запази своята вяра и своят език и ония чувства, които са му шепнели за по-добра участ. Черквата и училищата са

изиграли в съграждането на българската страна голяма роль,— в дни на тежки изпитания те са били светилници, които са показвали пътя за по светли дни и добро бъдаще. Българския народ е давал винаги мило за драго, за да поддържа тия два института — той е давал големи, грамадни материални и морални жертви, за да може да издигне на оная висота черквата и училището, дето да могат да се просвещават децата и сами себе си, а от тук и заключението, колко грижи и усилия са похарчени за тия два института и от какво грамадно значение са те. До основаването на третото Българско царство българския народ се е запазил и оцелял като народ благодарение на училището и черквата. Новоосвободената държава, поради много причини, не можа да отговори на насъщната потребност на българския народ за покриването на България с училища и черкви. Българските управници, които знаеха много добре, колко е силен стремежа на народа към наука и просвета, схващаха ясно нуждата да се разпръсне тази просвета и в най-малките пунктове, да не се концентрират тия институти на едно място и в известни градове и села, а по всички села и колиби; българските управници обаче не отговориха на тази потребност на народът им към просвета. Тяхните дела са едно пълно подчертание на онова, което аз говоря сега Те гледаха да задоволят нуждите на армията, те дадоха най-жизнените сонове на българския народ и изсмукаха неговата кръв, за да издържат една армия, която да отговаря на историческата рол, която преследваше народ и държава. И наистина, българският идеал остана неосъществен, защото пътя, по който бяха тръгнали нашите управници, бе погрешен, и те претърпяха неуспех. Те претърпяха неуспех, защото Балканския полуостров и мястото, което България заема в него, географическото ѝ положение и съседните държави, които населяват полуострова, не са могли да позволят едно разширение на България, каквото тя искаше. Нашите управници тогава не можаха да разберат, че това е пакостно. Днес идеала на българската държава е не чрез война да извоюва скъпите покрайнини на България, не чрез война ние искаме България да получи земи, а чрез училища, чрез просвета. Ще се мъчим да просветим очите на младото поколение, което ще бъде нашата гордост и нашето уповаване, за да може то, просветено, да разбере, че не с война можем да се разберем с ония наши съседи, които населяват Балканския полусстров. Днес ние държим повече от всички други за обединение, за ония паметници, за ония разсадници, от които изхождат лъчи, които осветляват и просветяват очите. Ние искаме българския гражданин да разбере, че жизнените, материалните, културните и политико икономическите интереси налагат, щото българския народ да живее в мир и съгласие

сега с всички народи, които населяват Балканския полуостров. Това е проповед, която ние сме проповядвали толкова години, за която дадохме толкова жертви, за да разрешим балканския въпрос. Но никога, почитаемо събрание, един народ не може и не трябва да се отрича от заветният отечествен идеал; той винаги трябва да знае, че поколението, което живее днес, трябва да има известни идеали, към които трябва да се стреми да ги постигне. Народ без стремежи е осъден на загинване. Щом българския народ има идеали, за да ги постигне, трябва да прибере под своите крила, под своите скути всички ония, които говорят български, всички ония, които мислят по български, в сградите, които сеят наука и просвета, а не чрез война, не чрез оръжие. Чрез диспозитиви на съзнание, чрез схващане и чрез разбиране на умовете, че е вредна войната и полезно училището. Ето защо, изхождайки от това гледище, винаги съм държал сметка за мястото, което заемам, за да отговаря на насъщните нужди и добием просвета и в най затънтените краища на България. Нашите думи не са празда илюзия. За един период от времето на Неофит Бозвели до нашето поемане управлението на страната, България е имала в 82 градове и 4200 села 400 прогимназии. Днес нашето отечество, излязло от кървави войни, които костват грамадни жертви, които заробиха българския народ с 26 милиарда долг и още толкова глоби, в две години само извърши велик подвиг. При съществуващите прогимназии успя да открие още 1300 прогимназии. Това е един подзиг достоен за удивление. Но това не е дело на една личност, класа, село, а дело на цялокупния български народ, който даде за последен път да разберем ние, неговите управници, че този народ дава жертви, за да издигне паметници и разсадници на културата и просветата. Е добре, ако наистина българския народ дава жертви в дни на разорение, на финансова сърсипия за неговата просвета, ако той въпреки туй дава големи жертви за своите народни светилници, наш долг е, малки или големи, мъже или жени, да дадем всичкото си съдействие и просветно внимание за реализирането на тази мечта за създаване на училища. Ние трябва напълно да съдействуваме в постигане на тоя народен идеал към по-голяма просвета — днес, когато сме се събрали да освещаваме този разсадник на просвета и култура, дошли от разни краища: от София Варна, Лом и Видин, на туй културно тържество да бъдем носители и съдейници за разпръсване светлината в най-малките пунктове, в села и колиби. Ние, които сме събрани тук не за разходка, а да дадем заслужена почит на онзи институт на просветата и културата, знаем че училището е източника на бъдащето щастие на народа ни. Нека всеки се удивлява, като гледа плодовете на българското просве-

щение. Нашите съседи се намират в един момент, когато се готвят за нова война. Нашите съседи, които станаха причина да бъдат наложени на българския народ тежки договорни задължения, обремениха го и спънаха правилния развой на живота на българския младеж на утрешна България. Нашите съседи нека видят и земат акт от днешното тържество, те, които станаха причина да ни се наложат тежките и непоносими задължения в Нйойи, че не се сломява онова, което не е сломимо. Ония, които създадоха това, за да ни наведат вратовете и ни направят неспособни да мислим, са излъгани, тяхните усилия са свършено напразди. Нека разберат, че народ, който масово се стича да освещава училища и храмове като този, със жени и деца и се вдодушевлява от идеята за просвета, има за него място под слънцето, той няма да загине днес и никога. Напразди са тяхните усилия да убият духа на България, която още носи идеите на Отца Паисия, Неофит Бозвели и др. Нека разбере Европа, че ние днес повече от всякога, чрез просвета, ще издигнем и създадем наново България и ще удивим и очудим света. Богомил отвори вратите на реформацията и световната революция, а той е растнал на българска земя. Световната революция създаде обновлението на света. България първа преди 1000 години чрез Св. Кирил и Методи даде просвета и култура на всички славяни. Един народ, в пантеона на историята на когото се виждат светлите имена на поп Богомил, Св. Кирил и Методи, Христо Ботев, Васил Левски и др., такъв народ няма да загине. Днес, когато даваме дан и почит на този храм, на този разсадник, на това огнище на българската просвета, нашия стремеж трябва да бъде да се мъчим във всяко село и паланка да издигнем велики храмове на просветата, за да оставим едно добро бъдаще на нашата младеж, като знаем, че каквито усилия правим в това отношение — правим ги за възродяване на България и на днешното поколение, защото съзнателно и несъзнателно днешното поколение се увлече в партизанство и дива мъст, а, опартизанено, това поколение е вредно за нова България, за бъдаща България. Ние сме поставени при тежки условия на живота, но ще работим за изкупване на тежкия грях. Ние, от разни партии и класи, трябва да дадем жертви за издигане храмове като този за изграждане на условия за посносен живот на нова България. Изхождайки от тази мисъл, считам се щастлив, че присъствувам при откриването на една пълна прогимназия, сред тази разкошна природа; аз съм убеден, че това присъствие тук на Гурковчани говори, за тяхния стремеж за образование, че те знаят, какво, образование без материални средства е невъзможно, нито да се издигне тази сграда, за да стане тя разсадник на просвета. Нека прочее бъде осветен този храм на културата, просве-

тата и цивилизацията. Ура! (Подема се гръмогласно „ура“ от народа).

Състоянието на училищата в царство Бълтария към 1. VI. 1922. година.

Вид на учебн. заведения	училища	учители	лектори	ученици
Детски училища.	24	24	—	1268
Първоначални училища. . .	3853	12264	—	510789
Образцови първонач. у-ща .	8	29	—	898
Прогимназии.	1186	3822	—	84862
(Новооткрити).	(334)	—	—	—
Образцови прогимназии. . .	8	19	—	670
Прогим. при непълн. гимназии	42	—	—	8780
Основни училища . .	5121	16158	—	607267
Гимназии.	97	2011	95	29924
Педагогически училища. . .	11	263	25	5134
Учителски институти	12	104	72	1278
Академии (Музик. и Худож.).	2	30	20	541
Университет	1	147	—	2083
Институт. за слепи и глухонеми	3	25	—	140
Частни училища	1792	2418	—	69161
Профес. и спец. училища .	86	355	86	7906
Всичко в царството	7125	21511	298	723434

П. Георгиевич.

КНИГОПИС.

Помен за Ивана Вазов. Сборник за траурните честувания на народния поет от 22 до 28 септември 1921 година. По поръка на Господина Министра на народното просвещение състави *Ст. Чилингиров*. Държавно издание, София 1922 год. Цена 85 лв. Стр. 716 + VII.

Министра на народното просвещение Господин Ст. Омарчевски, който за отпразднуване Вазовият юбилей вложи една завидна енергия и старание, за да даде по-бляскав израз на ония чувства на любов и почит, на които се радваше покойния певец сред народа, който направи твърде много за неговото прославяне и сред най заспалата колиба с популярното издание на съчиненията му, с „Избрани страници“, с „Прославата“, с „Фонда Иван Вазов“ днес, чрез директора на Народната библиотека Ст. Чилингиров подчася на българското общество още една книга за народния певец. Това е един сборник на всичко написано за певеца по

случай неговата смърт, един сборник, който изразява оная голяма любов, почит и благодарност, на които се е радвал поета, който неотколе бе между нас. По такъв начин „Помена за Иван Вазов" добива историческо значение. Той поскоро е един паметник на ония незаличими чувства към поета, които изпълват бълтарските сърдца.

След предговора на Господина Министра Ст. Омарчевски и встъпителните бележки на съставителя, следват седемте отдели, на които е разпределен „Помена". *Първия отдел „Помен"* съдържа подробни биографични вести за предсмъртните дни на поетът и едно изложение на траурните честувания в столицата, провинцията и чужбина. В тоя отдел са отпечатани и всички официални документи, свързани с редица начинания по случай смъртта на певеца: оброщане къщата му в музей, образуване фонд за паметник и прочее. От това изложение ясно личи, какво голямо раздвижване е предизвикала поетовата смърт у нас и чужбина и за сетен път доказва, с каква голяма любов се е ползувал през живота си. *Втори отдел „венци"*, стр. 65—69, изрежда поставените върху гроба на поета венци на брой 90 и надписите на привързаните към тях ленти, във всяка една от които се среща една от думите: велик, народен или безсмъртен. Положени са и 66 венци без ленти, 156 венци от разни институти и частни лица—това ще рече цяла Бълтария, чрез тия венци дава израз на своята почит към поета. *Третия и четвърти отдели „Скръбни вести"* и *„Скръбни позиви"*, обемат 131 стр., в които са вместени всички некролози и позиви по случай смъртта на певеца на брой 237, издадени от разни просветителни, културни и други дружества, институти и частни лица от Царството и чужбина. *Петият и шестият отдели „Съболезнователни писма" и „Съболезнователни телеграми"* съдържат писма и телеграми от нашенци и чужденци, отправени до домашните на поетът и до Г-на Министра на народното просвещение, на брой 423. Тия именно некролози, скръбни вести и позиви, и съболезнователни писма и телеграми са найяркият израз на ония чувства, които певецът е възбудил чрез своето слово в сърдцата на сънародниците си и на мнозина чужденци. Те сами по себе си са един паметник, на който биха завидяли мнозина народни певци. *Последният отдел „Характеристики, спомени и посвещения"* съдържа 234 характеристики, отзиви, посвещения и спомени, отпечатани в разнис писания, вестници и книги по случай смъртта на поетът от наши и чужди известни автори, професори, критици, поети, журналисти и прочее.

Сборника завършва с една библиография на всичко написано за покойния певец през периода 22. IX. до 1. XI. 1921 година и една добавка. Така както е съставен, сборникът е една ценна книга, която съвременниците завещават на по-

коленията, за да им засвидетелствуват, как те са чувствували поета между себе си и как дълбоко и искрено ги е наскърбила неговата смърт. Сам по себе тоя сборник е един паметник на ония чувства, които народът е хранил и ще храни към певеца на неговите тъги и радости, един паметник, инициативата за изграждането на който се дължи на днешния Министър на народното просвещение. Помена трябва да намери място във всяка българска библиотека.

Н. Т. Б.

Юбилейни издания на Елин-Пелин. По случай юбилея на 25 годишна писателска дейност на Елин Пелин са издадени две книги: 1. *„Сборник Елин-Пелин"*, с портрета на юбиляра, под редакцията на Ал. Балабанов. 96 стр. цена 16 лева. В тоя сборник е поместен доклада от Министра на народното просвещение Г-н Ст. Омарчевски до Нетово Величество Царя, с който доклад се ходатайствува да бъде награден Елин Пелин със сребърен медал за наука и изкуство, и следните статии: *„Село Байлово"*, родното място на Елин-Пелин, истор. географски бележки от Ив. Велков, *„Из поезията на Елин-Пелин"* от Ал. Балабанов, *„Елин-Пелин"* от Д. Кйорчев, *„Елин-Пелин"*, силуети, от Иосиф Хербст, *„Сладостни горчевини"* от П. Росен, *„Елин-Пелин в нашата литература"* от Т. Боров, *„Отзвуци от миналото"* от Добри Немиров, *„Един свиреп редактор"* от М. Генов, *„Преди двадесет и две години"* от С. Чилингиров, *„Първи срещи с Елин-Пелин"*, Елин-Пелин за деца и кратки биографични бележки за юбиляра. Сборника, макар и малък и скромен, обаче прави хубаво впечатление както по издание, тъй и по съдържанието на споменатите статии, чрез които се нахвърля доста обстойна характеристика на творчеството на Елин-Пелин. 2. *„Избрани разкази"* от Елин Пелин, голям формат, разкошно издание, 117 страници. Поместени са в „Избрани страници" може да се каже най-хубавите и най характерните разкази на Елин-Пелин: *Мелница, Спасова могила, На оня свят, Иглика, Мечтатели, Стария вол, Задушница, Гост, На браздата, Очите на св. Спиридон, Огледалото на св. Христофор, Нане Стоичковата върба, Наслада* и *Започването на един ден*, всичко 15 разказа, повечето илюстрирани от художника Н. Маринов. По тоя начин, някои от образите, които Елин-Пелин създаде чрез словото, художника ни ги представя картинно. Доколкото си спомняме, това издание след илюстрованото издание на Вазовия роман „Под игото", е второ по ред. Книгата, издадена в 500 екземпляра, нумерирани и надписани от автора, произвежда великолепно впечатление. Цената ѝ най-малко 500 лева. Изданието прави чест на книгоиздателство Ал. Паскалев и на книжнината ни изобщо.

Българска общодостъпна библиотека № 2, под заглавие „Български театър" съдържа най-добрите драматически творения на Антон Страшимиров: „Над безкръстни гробове", драматична легенда в 5 действия, „Вампир", битова драма в 5 действия и „Чужди" — едноактна драма. Общодостъпна библиотека № 3 под заглавие *„Грях"* съдържа три повести: 1. В града на мъртвите, 2. Сура Бир и 3. На кръстопът, в които изпъква белетристичния талант на г. Страшимирова. В първите два разказа автора с художническо умение третира един и същ сюжет — любовен копнеж между близки, обаче забулени в романтиката на неведението; но предчувствието пробужда все повече и повече съзнанието им, те поглеждат през бездната, сепват се, ужасът е избягнат и жизнената правда спасена, а третята новела — „На кръстопът", — ярка реална картина от нашето недавнашно минало — покрусата на една душа, на оная на учителя Балашев — от неуредиците и заблудата в нашия държавнически живот. Тая новела на времето си възбуди голям интерес, тя и сега се чете с голямо увлечение и не е изгубила ни най-малко от своята сила и своето значение.

„Български книжовници от Македония" кн. I. 1704 — 1878, с 11 портрета от Антон П. Стоилов. София. Печатница С. М. Стайков. 1922 г. стр. 91. Цена 25 лв. Г-н А. П. Стоилов, познат наш книжовник, е събрал и подредил сведения за животът и дейността на македонските български дейци от 1704 до 1878 година. Без особни претенции, авторът си е поставил задачата да даде едно популярно изложение за тия скромни преданни на народното дело, ратници от македонските краища, които първи почнаха да работят за народното пробуждане в югозападните селища. Тяхното дело по-късно се пое от източните краища, които и изнесоха на плещите си нашето възраждане. Сам авторът изтъква тая своя преко поставена цел: „Моите очерки за 27 книжовници, казва се в предговора, нямат за цел да дадат пълен свод за животът им, нито обстоен анализ на трудовете им, а общи познания за тях . . . . . .

„Аз се потрудих да събера сведенията за животът и обществено-книжовната дейност на всички български книжовници от 1704—1878 год., родени в Македония, и да ги изложа в достъпна форма за широката публика в тая книга". С такова намерение е пристъпил автора към изпълнение на поставената си задача и изважда на бял свят един по един образите и делата на скромни и преданни синове на от полузабравената старина и изтъква тяхното голямо значение за поддържане съзнанието за свой род и език, в една епоха, когато това съзнание лека полека изгасваше. Сведенията за всеки книжовник са изложени в хронологичен ред. Г-н Стои-

лов започва с няколко кратки бележки за дяк. Велко Попович, който работил за сръбството, но не е забравил своето отечество — България, после за Христофор Джефаровича от Дойран, автора на известната в историята на нашето възраждане „Стематография", която има своето влияние върху Паисиевата история, за първите новобългарски стихотворци даскал Йоаким Кърчовски и Кирил Пейчинович от село Лешок, който 10 години преди смъртта си написва надгробно стихотворение. И редят се по тях все скромни, почти забравени днес труженци, които са изиграли една голяма роля за нашето възраждане: Неофит Рилски, Славка Динкова, която в 1866 год. отваря в Солун първото българско девическо училище, Братя Миладинови, Григор Пърличев и мнозина още други, които имат своя голям дел в изграждане на днешна България и, които, като чете човек делата им, будят възторг с онова себеотрицание, твърдост и усърдие, с които са служили на своя род. На края автора дава една библиография на трудовете, които е използувал.

Книгата на А. П. Стоилов, предназначена за широката публика, има голямо значение, защото е написана на един лек и достъпен език, дава достъпни и интересни вести за македонските дейци от миналото, които народа твърде слабо познава. Книгата трябва да намери широко разпространение в обществото, както и да бъде набавена за всички училищни и читалищни библиотеки.

Н. Т. Б.

Андрей Сиротинин. „Иван Вазов (личност и творчество)". Превел от руски Коста Бобчев. С предговор от д-р Ник. Бобчев. Славянска библиотека № 3 — 4 София 1922. год. Славянското дружество в България, което в 1921. год. започна издаването на „Славянска библиотека", е пуснало като 3 и 4 номер горната книга на Андрей Сиротинин. Автора на тоя очерк е известен и с други свои трудове за славянските поети и славянските литературни отношения, които той разглежда не като строг критик, а всякога изучава поета като човек, който чрез своето слово е успял да култивира у народа си благородни качества и да заздрави братската любов между славянските народи. Сам работил в това отношение сред своя народ, той не забравя да популяризира сред него и други славянски поети, приятели на взаимната човешка и славянска любов. С такава цел той е писал статии за славянските поети и е превеждал последните на родния си език. С такива разбирания Сиротинин разглежда и Вазова, много от съчиненията на когото е превел на руски език. В своят очерк за Вазова той изтъква значението му за заздравяване връзките между руския и български народи и отива до там, че нарича Вазова наш певец — руски.

В това отношение бѫлгарския превод на очерка на Сиротинина е един ценен принос кѫм литературата за Вазова. Преводѫт е добѫр. Н. Т. Б.

Забави, дневни и вечерни, в два тома. Том I. декламации и четива: сѫставил Ст. Дринов. София, книгоиздателство „Глобус", 496 стр., малѫк формат, цена 45 лева. В тоя том са подбрани множество стихотворения и прозаични творения — от наши и чужди автори. Из нашите поети са поместени стихотворения от Л. Каравелов, П. Р. Славейков, Хр. Ботев, Ив. Вазов, К. Величков, Ст. Михаиловски, П. Славейков, К. Христов, Ц. Церковски, П. К. Яворов, Елин-Пелин, Ал. Божинов, Ст. Чилингиров, Д. Бабев и много други от по-младите поети и писатели. От чуждите: Пушкин, Валери Брюсов, Х. Хайне, Мережковски, Едгар По, Ламартин, В. Хюго, Врѫхлицки, Байрон, Лилиенкрон и други. Като предговор на пѫрвия том е поместена от г. Ст. Чилингиров статия под заглавие „Театѫр и Забава", в която се дава един преглед на театѫрѫт от старо време и до днес и за значението на театѫрѫт и забавите за развитието и вѫзпитанието на публиката, изтѫквайки, че забавите, от какѫвто вид тия и да са, трябва да имат културно значение и да са проникнати от дух и чувство кѫм хубавото, идейното, да избягват сензации и пикантерии, които внасят низѫк елемент и оронват достойнството на забавата. След това в началото на пѫрвият отдел „Декламации" е поместена статията на г. Никола Д. Йорданов „Няколко думи за декламирането", в която авторѫт изтѫква главните принципи за хубаво декламиране: простота, естественост, да разбираме, да чувствуваме, да знаем онова, що декламираме, колорит в интонирането, да се изрази по вѫзможност най-ярко настроението, вложено в четивото. Тия две статии ще улеснят и ще придадат по-голяма дѫлбочина в разбиране на театралните и литературно-музикални забави у нас и ще сѫдействуват за вѫздигането им в идейно и културно отношение. Вѫв втория дял — Четива — са поместени творения от Михалаки Георгиев, Ив. Вазов, А. Константинов, Елин-Пелин, Г. П. Стаматов, Т. Кунев, Н. Г. Данчов, М. Кремен, Иор. Йовков, М. Твен, Гуливер, Салтиков-Щедрин и пр.

— Том II (429 стр. 45 лв.). Пиеси, комедии, сценки, фарсове, с предговор от Д-р М. Тихов под надслов. „Кратки наставления за поставяне пиеси на сцена"; тоя предговор допѫлва горните две статии. И работите поместени в тоя том са подбрани с вещина и с оглед на целта, изтѫкната по-горе. Автора на „Забави" достойно изпѫлнил своята задача, а издателството, водимо от чувство да даде в това отношение нещо по-хубаво от досегашните сборници от подобно естество, е осмислило сборниците си с вѫпросните теоретични и

напѫтствени статии. „Забава“ е хубав принос и добро рѫководство за уредба на вечеринки, утра и пр. и трябва да намери място вѫв всички училищни и читалищни библиотеки.

Що е интелигенция от Иванов—Разумников, под редакцията на Д-р Ник. Бобчев, превел Кр. Димитров. Книгоиздателство Глобус в София, 35 страници, малѫк формат, цена 4 лева и **Що е философия** от Фр. Паулсен, проф. в Берлинският университет, София, книгоиздателство Глобус, 71 стр. сѫщия формат, цена 5 лева, са два нумера (1 и 2) от *„Футекова всеобща библиотека“*, която споменатото книгоиздателство започна да издава. Изданието е разкошно, с хубави корици, и още пѫрвите нумера на тая библиотека свидетелствуват, че издателството си е поставило една хубава задача: да даде на нашата младеж сериозно четиво и да сѫдействува за моралното и интелектуалното ѝ развитие.

Общ годишник за Бѫлгария, 1922. година. Издава дружеството на столичните журналисти. София, 700 стр, цена 100 лева. Тоя годишник засяга всички отрасли от нашият обществен, стопански и културен живот и ще бѫде една добра и справочна книга за частни лица, и особено за частни и обществени учреждения. Годишникѫт е снабден с разкошни корици, с портрети на царят и обществени дейци, писатели, журналисти, с репродукции на картини от наши художници, които портрети и репродукции красят и разнообразят данните и сведенията. Годишникѫт, изработен с вещина и умение, произвежда отлично впечатление.

Отговорите на папа Николай I. По допитванията на бѫлгарите. Стѫкми за издание и преведе Д. Дечев. 120 стр. (Университетска библиотека № 16). Цена 25 лева.

Както казва г. Д. Дечев в увода си, от това папско послание, често цитирано и споменувано в нашите исторични сѫчинения, са били превеждани само някои места. За да имаме цялото послание, подбудата за това се дѫлжи на академическото правно-историческо дружество при нашият университет. Г-н Дечев е изпѫлнил едно отдавна желано дело: да се преведе най-сетне изцяло прочутото това послание, което, макар и да се сѫстои от отговори на зададени вѫпроси, сѫдѫржа твѫрде ценни данни за нашия народ по времето на покрѫстването му, а именно през 866 година. В началото на посланието папата, като изтѫква, че са били вече изпратени на княз Бориса книгите на Божия закон, както и достойни пратеници (епископите Павел и Формоза), които да наставят народѫт, излага своите 106 отговора. Вѫпросите са предимно от религиозно естество: сѫщността на християнството („християнския закон“), — че то почива на вярата и добри-

те дела, за обичта към възприемникът от купела (кръстника), трябва ли да се слагат сребърни или златни повезма при сключване на брачни съюзи, колко време през годината трябва да се въздържаме от месо, верно ли е твърдението на гърците, че не трябва да се отива на баня в сряда и петък, за целуване кръста господен, може ли да се работи в събота или в господния ден и пр. пр. Има и въпроси с религиозно-държавнически характер: как трябва да се постъпи с ония, които, макар и да са били покръстени, са възстанали с голямо ожесточение, че не им бил даден „добър закон"; какво трябва да се направи с ония, които се отрекат от християнския закон; какво трябва да се направи с ония, които са възстанали да убият княза; как трябва да се отсъди за човек, който се изплъзнал с бегство от отечеството си и пр. Но в някои въпроси проличават и характерни битове чърти на старите българи: От 23-и въпрос ние виждаме, че старите българи са носили в стратегията като военно знаме конска опашка, от 40-ия въпрос — че преди да стъпят българите в сражения, трябвало да се прегледат от някой първенец всички оръжия, коне и вещи, че княза сам сядал на стол, за да се храни, а около него насядали неговите околни на малки столчета и пр.

Работата на г. Дечев е важен принос към нашата историческа книжнина; чрез неговия превод ние може да проникнем, макар и чрез отделните отговори на папата, в нашето тъй отдавнашно минало и да добием известно понятия за него. Книгата на г. Дечев трябва да намери своето място във всяка училищна библиотета и изобщо в библиотеката на всеки българин, който радее за нашето минало.

Даскал Райно Попович, живот и дейност, от Никола Т. Балабанов. Издание на читалището „Единство" — Жеравна. 42 стр., цена 6 лева. Автора проследява животът и дейността на известния даскал — елинист Райно Попович и изтъква важното, характерното. Райно Попович бе един от знаменитите даскали през епохата на възраждането, и днешното поколение трябваше да си спомни за него и съживи неговата памет. Това са изпълнили с достоинство, както г. Балабанов, тъй и читалището „Единство" в Жеравна. Покрай Неофита Рилски, Райно Попович е имал голям авторитет на учен-елинист, който се е стремял чрез просвета, именно чрез гръцкият език, понеже на български още не съществувала никаква култура, да въздигне българския народ. За тая цел, освен че е бил извънредно деятелен и прославен учител, при когото са се учили Ботйо Петков (бащата на Хр. Ботев), Г. С. Раковски, Евл. Георгиев, Гавр. Кръстевич и много други, но и известен книжовник, като е превеждал работи от гръцки на български език, употребявайки съвременното наречие и с това е до-

принесъл твърде много за развитието и свестяването на нашия народ. Той е стоял в писмено общение с най видните наши дейци по онова време — Априлова, Гавриила Кръстевич, Неофита Рилски; особни приятелски връзки са го свързвали с последните двама, а с Н. Рилски се е и съветвал за всяко книжовно дело, което предприемал. Р. Попович, макар и да е бил застъпник на тезата, че нашата просвета ще се възроди чрез гръцкият език и гръцката духовна култура, на дело той обаче се отдава на своето народно чувство и твори и пише на български, и то на съвременен език и с това, както и със своето здраво, вещо „изкустно, сладостно и ясно" учителствуване, със своите обширни познания, със своя голям авторитет в училището и вън от него, изпъква като един от видните наши културни дейци през възраждането, като една от светлите личности в хоризонта на нашето пробуждане.

Наръчник за учениците от средните училища. Издание, на Министерството на народното просвещение. 142 страници, малък формат, цена 5 лева. Съставен по поръка на Г-на М-ра на нар. просвещение. Тоя наръчник е една ценна книга за всеки ученик от средните училища. В началото на наръчникът е отпечатан формуляр за попълване личната карта на ученика. След това в отдел I. са поместени статии; „Ученика като бъдащ член на обществото", 2. „Училище и ученик", 3. Извлечение от правилника „Длъжности на учениците", 4. „Ученик и общество" и 5. „За занятията на ученика в и вън от училището". Към всяка статия са прибавени и известни често цитирани — мъдри изрази от велики мислители и писатели. Поради това уводната част е твърде поучителна. Във втория дел е поместено на първо място „Упътване за общ правопис", а след него — спрежение на неправ. глаголи във френският език, в немският език, материяли по математика (формули из алгебра, геометрия, тригонометрия) и пр. и пр. Сведения из общата история, из българската история, материяли по география, по гражд. учение, формули по физика, астрономия, таблица на хим. елементи, период. система на хим. елементи, десетте заповеди на хигиената и пр.

Наръчникът е един истински другар на учениците, и затова Министерството с окръжно № 9982 от 9. V. т. г. го изпраща до всички средни училища като задължителен за всеки ученик; той заменя личната карта и е за един период от 5 години; без него е невъзможно записването.

Златорог, год. III, кн. 3 и 4 — за март и април. Съдържа: Георги Райчев: Страх, разказ; Хуго фон Хофманстал — стихотворение, прев. Н. Лилиев; Йор. Бадев: Македония в блг. поезия; Дагоберт Енглендер: Преминаването на Бо-

тевата чета; А. Каменева: Георгиовските пости; А. Грабар: Живописта на Червената черква; К. Гълъбов: Критиката като творчество; Ив. Камбуров: Новия репертоар на опера́та; Вера Пушкарева: Младостта на сцената; Боян Пенев: Алфред Иенсен; Хр. Вакарелски: Ботев на руски и пр.

Библиотека „Ралица“. кн. 15 **Фауст.** От Гйоте. С пояснителни бележки. Цена 9 лева.

Парнас, месечно литературно списание, книга 4 и 5, съдържа стихове от Карановски, М. Неволин, Ракитин; разкази от Т. п. Тошев, Хр. Миндов и пр.

Македония, политическо, научно и литературно списание, книжки 3 и 4 (март и април), между статиите по-важни са: „Мнението на най-важните слависти за езика на македонците“ от проф. Л. Милетич; „Културни растения в Македония“ от проф. Иширков; „Македония в економическо отношение“ от проф. Д. Мишайков; Трайко Китанчев — поет и общественик, от Иор. Бадев; Леон Ламуш за Македония от Г. Баждаров и пр.

Учителска мисъл, месечно обществено-педагогично списание, год. III, кн. 7 и 8.

Педагогическа практика, месечно списание за основни учители, кн. II, III и IV 1922 год.

Трезвеност, орган на съюзената учаща въздържателна младеж, кн. 5 и 6 (януарий и февруарий) 1922 год.

Славянски глас, год. XVI, кн. I, 1922 год.

Прокълнати поети (Ж. де Нервал, Едгар По, Ш. Бодлер, Морис Ролина, Артюр Рембо и Пол Верлен), прев. на български Г. Михаилов. Книгоиздателство Т. Ф. Чипев.

Икономическа България от Никола Пиперов: т. I. Държавната закрила на труда́т и производството му от 1878. до 1921. год., Лайпциг, 384 ст., цена 50 лева.

СЪДЪРЖАНИЕ.

I.

ОФИЦИАЛЕН ОТДЕЛ.

стр.

1. Правилник за Държавната музикална академия 179
2. „ „ библиотеката и музея при Държавната художествена академия в София 211

Окръжни.

I. Отделение за основните училища.

1. Окръжно № 6323 от 20 III 1922 г.—по откриването на прогимназии. 217
2. „ № 7985 „ 6. IV „ „— за трудова повинност на учениците в частните религиозни и учебни заведения 218
3. „ № 8503 „ 18. IV „ „—по инспекторската конференция. 218
4. „ № 4965 „ 3. III „ „—търси се бившата учителка Злата Трандафилова 219
5. „ № 5317 „ 8 III „ „—възстановяване учителско право. 219
6. „ № 9125 „ 25. IV „ „—за прослужените години на учителите в първоначалните училища и прогимназиите 219
7. „ № 9126 „ 25. IV „ „ — препоръчват се учен. книжки. 220
8. „ № 9794 „ 8. V „ „ — за навременното представяне сведения за училищата 220
9. „ № 10147 „ 11. V „ „— за изпита за завършен гимназ. курс 221
10. „ № 10221 „ 11 V „ „—как да се свърши учебната година с учениците от IV отделение 223
11. „ № 10226 „ 11. V „ „—за държавният изпит за редовни прогимназ. учители 223
12. „ № 10569 „ 16. V „ „ — годишен изпит на ученици в частни училища 223

II. Отделение за средните училища и Университета.

13. Окръжно № 6115 от 16. III 1922. г. — за летните костюми на учениците 223
14. „ № 6217 „ 18. III „ „— Изпраща се препис от заповед № 1077 за въвеждането програмата за средните училища само за IV реал. клас 224
15. Окръжно № 7360 от 30. III 1922. г.— Дават се обяснения по заповедта № 1077 от 17. III 224
16. „ № 5722 „ 13. III „ „ — по изключването на ученик . . 225
17. „ № 9076 „ 3. V „ „ — за датата на писмените зрелостни изпити за свършен курс . . 225
18. „ № 7362 от 30. III „ „—за издръжката на реалните училища 226
19. „ № 7093 „ 29. III „ „ — за изключването на ученик . . 226
20. „ № 7361 „ 30. III „ „—за издръжката на реалните училища 227

21. „ № 9982 „ 9. V „ „—изпраща се „Наръчник за учениците от средните училища“; . 227
22. „ № 10444 „ 13. V „ „ — по оценяване успеха на учениците 229
23. „ № 10641 „ 17. V „ „ — за издаване свидетелства на свършилите III гимназ. клас . . 229

III. Бюро за културните учреждения и фондовете.

24. Окръжно № 9793 от 8. V 1922. г.—за определяне лица за упражняване контрол върху театри, кинематографи и др. 230
25. „ № 10269 „ 12. V „ „ — за прозитирване и разпродаване купончета „Тухли“ . . . 230
26. „ № 5874 „ 14. III „ „ — за специалните курсове по френски език в Дижон 231

IV. Отделение бюджетно-контролно.

27. Окръжно № 4375 от 21. IV 1922. г. — Как да се определя броя на гимназиалните учители и на прогимназиалните при непълните гимназии. 231
28. „ № 4777 „ 2 V „ „ — за навременното представяне сведения, по кой § какви кредити са необходими за финансовата 1922/23. г. 233

V. Общи.

29. Окръжно № 6414 от 21. III 1921. г.— Кои лица се освобождават от временна трудова повинност . . 234
30. „ № 5756 „ 13. III „ „ — по прилагане новите правилници за основните и средните училища. 235
Реч, произнесена от Министра на нар. просвещение по бюджето-проекта на М-ството на нар. просвещение за 1922/23. фин. година . 237

II.

НЕОФИЦИАЛЕН ОТДЕЛ.

А. Статии.

стр.
1. А. П. Стоилов: Празнуване паметта на св. св. Кирил и Методия . . 331
2. Д-р П. Цонев: Възпитание на говора 337
3. Д-р К. Сврaков: Движение за организиране на учащата се младеж в пълните и непълните средни училища 354
4. Ст. Станчев: Принос към методиката на математиката 367
5. Н. Начов: Българското училище св. Кирил и Методи на Фенер в Цариград до 1877. г. 375
6. Ив. Пастухов: Педагогическите възгледи на Александър Екзарх . . 386
7. Г. С. Пашев: Материяли за историята на учебното дело 400
8. Евстатий Милошев: Принципите и свойствата на активно-художествено-трудовото обучение (продлж. от кн, 4.) 409
9. Малчо Николов: Лермонтов у нас (продлж. от кн. 4.) 418

Б. Хроника и съобщения.

1. Юбилея на Елин-Пелин 439
2. Праздника на бълг. просветители св. Кирил и Методий в София 442
3. Конгрес по история на изкуството в Париж 450
4. Френски пиеси от XVII в. с български сюжет. 451
5. Молиеровите тържества в Париж и България 452
6. Българско дружество в Париж 453
7. Общество за научна педагогика. Съобщава Гр. Пенчов 453
8. Германското учителство и алкохолизма. Съобщава Гр. Пенчов . . 455
9. Престъпната и порочна литература Съобщава Д. Ув 456
10. Античната златоносна рудница в с. Радомир (Чирпанско). Съобщава Г. Балъчев 461
11. Позив към обща и съвместна педагогична дейност 466
12. Ръководни начала в образованието на учителите в Германия . . . 467
13. Изложба за детето 468
14. Опитно училище в Дрезден 469
15. Ваканционни курсове по английски език 469
16. Фонд „Данко Церковски" при М вото на нар. просвещение 469
17. Съболезнователно писмо на м-ра Ст. Омарчевски по случай смъртта на А. Йенсен 470
18. XV редовен турист. събор и м-р Омарчевски 472
19. Български народни песни в салона на „Ла Дона" в Рим. Съобщава Н. Т. Б. 474
20. Новооткрит паметник за покръстването на Бориса I в 866 год. . . 474
21. Обиколката на м-ра на нар. просв. Ст. Омарчевски из Видинският окръг 475
22. Юбилейни: Поздравителни писма до К. Атанасов и Ат. Кожухаров. 489
23. Едно празднество във френския мъжки колеж „св. Августин" в гр. Пловдив на 14 май 1922. г. 491
24. Резолюция на 17. конгрес на Българския земледелски народен съюз, състоял се на 28, 29 и 30 май 1922 г. в ст. София 533
25. Реч на м-ра на нар. просв. г. Ст. Омарчевски по случай освещаването прогимназията в с. Гурково, Видинско 538
26. Състояние на училищата в царство България към 1. юний 1922. г. П. Георгиевич 542

Книгопис.

27. Помен за Ив. Вазов. Н. Т. Б. 542
28. Юбилейни издания на Елин-Пелин 544
29. Българска общодостъпна библиотека 545
30. „Български книжовници от Македония". Н. Т. Б. 545
31. Андрей Сиротинин. „Иван Вазов (личност и творчество)" Н. Т. Б. . 546
32. Забави, дневни и вечерни 547
33. Що е интелигенция от Иванов-Разумников 548
34. Общ годишник за България 548
35. Отговори е на папа Николай I 548
36. Даскал Райно Попович 549
37. Наръчник за учениците от средните училища и пр. 550

УЧИЛИЩЕН ПРЕГЛЕД излиза всеки месец, освен през юлий и август, най-малко в 6 до 8 печатни коли.

Абонамента на списанието е в България 120 лева, в чужбина 240 лева, за г. г. учителите 100 лева, а за учащите се 60 лева. Абонамента се изплаща в предплата. Отделна книга 15 лева.

Обявления за книжовни и училищни потреби се приемат в „Учил. преглед" по особно споразумение.

Ржкописи, писма, абонамент и пр. се изпращат на адрес: Редакция на „Учил. преглед" при Министер. на нар. просвещение. Срещу получен абонамент редакцията изпраща редовна разписка.

Ржкописи, изпращани в редакцията на „Учил. преглед", трябва да бъдат написани на чист, ясен и четлив почерк или на машина и на официален правопис, иначе не ще бъдат разглеждани.

Кжм г. г. абонатите.

За по-лесна справка и за да се избягват каквито и да било грешки при изплащане абонамента на „Учил. преглед", умоляват се г. г. абонатите и учрежденията **непременно да означават в писмото си или на поканата от пощенския запис абонаментния си нумер, отбелязан на адресното листче.**

В администрацията на „Учил преглед" има 60—80 пощенски покани, написани тъй неясно, че не може по никой начин да се прочете, за сметка на кое учреждение или лице е изпратен абонамента. Затова умоляват се тия лица и учреждения, **които не са получили разписки за внесени абонаменти,** да съобщат в администрацията нумерът и датата на пощенския запис, с който са изпратили абонамента на „Учил. преглед" за 1921 година, за да може да им се издадат и изпратят съответните разписки.

Неофициален отдел.

Гр. Пенчев.

Индивидуализация на образованието.

Принципа на индивидуализацията, който не е чужд на образованието в миналото, се издигна в ново време с особна настойчивост чрез изследванията на диференциалната психология. Последната чрез изучванията си вѫрху индивидуалните различия, чрез ревизията на досегашните начини, по които се определят способностите на учениците, чрез изследванията вѫрху учебния план, личността на учителят и методиката на обучението императивно изисква сѫвременната педагогика да вземе страна по проблема за индивидуализацията на образованието. А Ернст Мойман отива дори до там, че от трите постулати на педагогическата си теория единият отнася до индивидуалния принцип и му дава следнята решителна формула: „Повече индивидуализиране в обучението и вѫв всеки вид вѫзпитателно влияние над детето“.[1]).

Проблема за индивидуализацията на образованията за сѫвременната школа според досегашните изследвания се очертава в следнята форма:

Изучване индивидуалността на ученикѫт и особния тип на дарбата му; определяне отношението му кѫм училищната работа вѫв всичките ѝ разновидности; оценяване работоспособността на учениците чрез преценка на типа на дарбата; индивидуално третиране учениците, когато се отличават значително от типа на класѫт и не могат да изпѫлняват средните изисквания; упѫтване учениците правилно технически и икономически да си служат с особната си надареност при занятията, наблюденията и пр.; приспособяване учебните форми и искания наспроти работоспособността на ученикѫт и в особни случаи — кѫм типа на надареността; извѫршване изследванията вѫрху индивидуалността на учениците — надареност, способност — очебийни индивидуални способности — в свободно от учебното занятие време — междучасие, след и преди учебни часове чрез експериментални и емпирични методи: сѫблюдаване степените на развитието от дидактическите искания досежно избора, наредбата и обработката на учебния материял.

[1]) Гл. E. Meumann, „Vorlesungen zur Einführung etc“, т. II., стр. 427.

От това гледище принципа за индивидуализацията на образованието не обхваща въпросите за целта и размера на исканията, които поставят на учениците разните училища и класове, изобщо онова, което се отнася до училищната организация.

Тая е формулата на принципа за индивидуализацията на образованието.

На практика той се прилага така:

Приложение принципа на индивидуализацията в училищната практика.

А. Психограмата като средство за индивидуализиране обучението.

Диференциалната психология посочва няколко средства за приложбата на тоя принцип. Едно от тези средства е психографията, която е особно пригодна за практически цели каквито са и училищните. Тя си поставя за цел да даде вярна картина за психиката на човека, resp. на ученика. Лист, съдържащ имената на учениците и данните от изследванията на всички тези душевни процеси по отделно за всеки ученик, нанесени с особени знакове, е материялният израз на психограмата. Той се разграфява така, както е показано в нашият образец, приложен в края на изложението ни. Изследванията стават с експерименти и наблюдения. Гледа се да не се прибягва до трудни опити, големи апарати и изобщо опитни средства, които затрудняват обучението и ни отнемат голяма част от свободното време на учениците. Точно изброени, психограмата съдържа графи за следните страни от душевните качества на учениците: място по успех, място по интелигентност, възраст по години, нагледен, предметен и говорен тип, мислов и фантазиен тип, способност за помнене (памет) и внимание, способност за приспособяване, теми при четене, писане и смятане, ритъм на работата, колебание в диспозициите, уморяване, способност за отпочиване, влияние на упражняването, внушаемост, автоматизъм, емоционалност и темперамент.

Свършил психограмата, учителя се снабдява с най-разнообразни сведения и напътвания за обучението на класът и на отделните ученици.

Използуването на събраните данни става по следния начин, който ние обясняваме с няколко примери.

По отношение обучението на класа.

В психограмата обръща внимание, да кажем, интелигентността, и то тая по възраст. В класа преобладават способните ученици, или пък обратното. И в единият, и в другия случай отношението на учителя към продукциите на учениците се изменя. Ако преобладават способните, учителя трябва да изисква повече от класа, но ако преобладават неспособните — исканията трябва да се намалят.

В психограмата по-нататък ние се спираме на типовете — нагледния тип в свръзка с фантазийния, паметният и мисловия. Събраните сведения дават ценни упътвания за разпределение работата в клас според надареността на учениците. Учителя, напр., иска да приложи при обработката на учебния материал принципа на специализацията. В такъв случай учениците *A*, *B*, *C* и *E*., напр. които според психограмата притежават описателен нагледен тип, предметно мислене и сетивно — нагледна памет, в час по естествена история се задължават да търсят и събират материял за описание на животни, да посочат подробности за строежа на тялото, главата, опашката, краката и др, други ученици — наблюдателен нагледен тип, предметно мислене и жива и продуктивна фантазия се използуват за съставяне биологически гледища. Тия ученици знаят, защо, например, катерицата живее по дърветата, как се храни, как се приспособява към околността. На учениците, най-сетне, които притежават развита говорна способност и мислене, критически нагледен тип, ненагледна абстрактна памет, се възлага да формулират закони, да класифицират и подвеждат към учени вече видове. Тия ученици без голяма помощ от страна на учителя намират, защо, напр., не бива катерицата да се подреди от изучените досега животни към кучето, лисицата, полската мишка, а към зайците.

Сведенията на психограмата пък за представния тип на учениците дават упътвания за постъпка при учебните предмети. Средствата за нагледността, напр., се изменят според това, дали в класа преобладават акустици, мотористи или визуелисти.

Графата на психограмата за паметта посочва от друга страна, как трябва да се отнасяме към тая душевна функция. Ако класът има 35 ученика, 22 от които притежават добро непосредствено помнене и 28 добро трайно такова, не бива да прибягваме до специални мнемотехнически упражнения. Щом обаче класа показва минус за тези две страни, трябва помощ.

От изследванията по-нататък над темпът учителят узнава, дали работата на класа трябва да бъде по-бавна, с повече търпение или пък при ученици със свободен жив темп — по-бързо, по-лека, с по-малко число бавни работи.

Наблюденията и данните в психограмата върху вниманието указват специалните мерки, които трябва да вземе учителя за развитие на тая душевна функция. Обема на вниманието не е особно благоприятен за умствена дейност, ако, напр., от 35 ученика 20 имат разсейващо внимание. В такъв случай необходимо е учителя да прибегне до специални упражнения.

Сведенията в психограмата за ритма на работата, спо-

собността за приспособяване често пъти навеждат на нуждата от особни мерки за отделни ученици—въпрос, за който ще стане дума по-нататък.

Когато данните на изследванията върху умората, отпочиването и колебанията в разположението издават голяма съпротивителна сила у учениците по всички тези линии, училището няма защо да обръща голямо внимание върху тях; при обратен случай обаче то трябва да вземе съответни мерки.

В психограмата по-нататък, графата за упражнението в свръзка с автоматизма се използува така. Когато данните показват, че тези компоненти на душевната работа са слаби, ние трябва, за да усилим успеха, да увеличим числото на примерите за упражнение. Възможно е обаче според сведенията на психограмата учениците така да са подбрани, че с малко примери да може да се гарантира успеха.

Сведенията, най-сетне, за внушаемостта — дали учениците се влияят лесно, дали лесно се подчиняват на сугестивното въздействие на учителя, дали класа се състои от настойчиви, самостойни, водачи ученици — всичко това определя характера на някои от възпитателните средства, като ръководенето дисциплината и др. п.

Б. По отношение обучението на отделни ученици.

Изучвайки психограмата, учителя се натъква на няколко съмнителни ученици. Той констатира голяма разлика между мястото по успех и това по интелигентност. Ученикът А. Д., напр., заема по надареност откъм интелигентност пето място, а по успех — 25. Психограмата посочва, че причината на тая низка надареност се дължи от една страна на недостатъчна памет на ученикът, от друга—на резсейващи и отклоняемо внимание. В сравнение с други ученици, които имат същата особност, данните за горните две прояви на ученика не са достатъчни, за да обяснят голямото различие у него. За обяснение на факта психограмата в други рубрики посочва втори недостатъци, силна уморяемост, недостатъчна способност за отпочиване, силна тенденция за ритмуване. Тези три прояви напътват учителя да потърси още по-подробно причините за горното състояние на ученика. И учителя намира, че ученика живее при твърде лоши домашни условия, здравословното му състояние издава недобри телесни качества и недобро хранене. Тъй горните причини обясняват слабият успех на ученикът и посочват пътя, по който може да се поправи недостатъка му.

За ученика Н. О. също се констатира отклонение, несъгласие между успех и интелигентност, горните обяснения обаче не могат да се отнесат и за него. В психограмата се намира само слаба трайна памет, която е и причина на недостатъка. Но може да се подозира, че различието се дъл-

нична. Показва се на учениците и им се съобщава, че след наблюдението ѝ ще я опишат, колкото се може по-точно. Учениците наблюдават картината само две минути. След това учителят я скрива и им казва да опишат писмено в продължение на десет минути наблюдаваното. Експериментатора събира листовете на учениците и според вида на изложението причислява децата към един от нагледните типове. Резултатите от изследванията учителя внася в психограмата срещу името на всеки ученик, като отделните типове означава за краткост така: описателния — с о, учения — с у, емоционалния — с е, наблюдателния — с н. Преди да внесе в психограмата данните, получени чрез горния метод, учителя ги допълня и корегира със сведенията от наблюденията, които е правил върху децата при други случаи и при обучението по естествознание, география, история, четене и др. п.

Тъй се определят нагледните типове на учениците.

Освен тия индивидуални различия във възприемането, съществуват такива и в областта на представянето. Те биват:

6. а) **Предметно — представни типове.** Те са четири вида: акустичен, оптичен, моторен и смесен. Оптическия тип притежава представи с оптически възпоменателни елементи; акустическият има представен материял с репродуцирани елементи от слухови възприятия; моторния тип взема своите представления от осезателни и моторни усещания; смесените типове образуват комбинация на горните основни четири типа.

Установяването на предметно представните типове става с помощта на реакционната метода. Изследванията стават в извънучебно време, а не в час и не отнемат много време. Самата метода се състои в следующето. На изследуемия се ученик се съобщава една дума (акустическо постъпване) или се показва същата (оптическо постъпване) и се иска той да каже в най-кратко време друга една дума, подходяща на първата. Начина, по който ученика съединява, изразява и вида на неговото репродуциране и свързване. Съединяването може да се иска да се извършва по два начина — свободно и ограничено. При свободното репродуциране на ученика се позволява да съобщи думата напълно според своето лично желание и усмотрение; от него се иска само едно—репродуцираната дума да бъде в връзка с предложената. При ограничената, несвободната репродукция на ученика се задава особна задача, която трябва да реши. Той трябва да образува такава репродукция, която съдържа една част от предмета на съобщената дума или пък стои със същата в отношение на причина, следствие и др. п. В лабораторните изследвания се употребяват и специални приспособления, с които се измярва точно времето от началото на раздразнението до почетъка на репродукцията. За училищни цели обаче сложни апарати не са необходими. До-

статѫчен е един будилник, който показва секундите. Преди да се започнат опитите, учениците се запознават с това, което се иска от тях. Казва им се следното: „Ще ви кажа една дума, кѫм която ше присѫедините една друга, която ви дойде на ум“ (за свободните репродукции). За да се разбере техниката на опитите от учениците, препоржчва се да се направят няколко предварителни упражнения. При последните на учениците се сѫобщават няколко примери на истински репродукции и след това се иска от децата да потѫрсят и намерят думи подобни на сѫобщените. С особно внимание трябва да се избират думите, с които учениците ще образуват репродукции. Циен, напр., е избрал за опитите си следните думи:

чук	кѫща	печка	стена	конус
писане	момиче	шапка	пара	куцане
баща	риба	месо	горичка	месец
гнездо	маса	синйо	воденица	радостен
бира	книга	слѫнце	шише	надежда
вода	зелено	магаре	бяло	зѫб
лампа	бяло	кѫща	софа	ухо
супа	вестник	картина	рисунка	неделя.
	учител			

За да се спести време, може да се изпитват едновременно няколко ученика. Учителя не бива да изисква учениците да образуват бѫрзо репродукциите; изобщо бѫрзия темп на работата трябва да се избягва.

Определянето на предметно-представните типове става и чрез една вариация на репродукционната метода—тая на Крепелин. Сѫщността ѝ се сѫстои в написване от учениците в определено време думи из дадена област. Опитите се произвеждат така. Учениците се подготвят за писане, и учителя задава задача: напишете, колкото можете имена на неща, свойства или случки, които могат да се виждат. На заповедта: пиши! учениците започват да пишат на малки листчета. Когато се работи с малки ученици, за улеснение, учителя показва с един пример, как става опита. Опитите се извѫршват в пет минути. Това време трябва точно да се спазва. Вземат се мерки писането да става, колкото се може по-бѫрзо, без пречки; забранява се на учениците да гледат встрани, по прозорците и др. След като се реши пѫрвата задача, след пѫрвите пет минути, задава се втора, трета задача, в които се установява репродукцирането на акустически и моторни представи. Като се свѫршат опитите, сѫбират се листчетата и се изчисляват резултатите.

Трябва да се отбележи, че при тези изследвания мѫчно изобщо се определя сетивната област на репродуцираната дума. Затова учителя трябва да внимава твѫрде много, когато причислява учениците кѫм някои от представните ти-

жи и на мѫрзел. Учителя продѫлжава наблюденията, взема вѫзпитателни мерки и намира, че резултатите от последните потвѫрждават неговите констатации.

За ученика С. В. учителя намира в психограмата следующето: недостатѫчна интелектуална дарба, а високо място по успех. Психограмата посочва, че у ученика сѫществуват нормални разположения кѫм всички функции на душевния живот, затова трябва да се предполага, че той е развил особна енергия, с други думи констатира се случай на особен напредѫк на интелигентността. Напредѫкѫт учителят обяснява сѫс социалната среда, от която иде ученика; бащата забогатял, та на майката останало много свободно време да се занимава с децата си—благоприятно обстоятелство настѫпва за успеха на сина ѝ.

Ученика С. Е. показва сѫщо голямо различие, отклонение: в психограмата той заема, да кажем, по интелигентност 13 и 23 място. Това различие се обяснява с данните на други графи: слаба способност за приспособяване, не напѫлно умерен темп и изтѫщена репродуктивна фантазийна дейност.

За ученика Р. Т. се констатира голямо отклоняване на вниманието, колебание в диспозицията, твѫрде силна уморяемост, слаба способност за отморяване, автоматизѫм, внушаемост и регрес една година откѫм интелигентност. Всички тези данни показват, че ученика преди всичко не изразходва достатѫчно енергия.

За друг ученик Т. Ф. в психограмата са поставени сведения, от които се вижда, че той е повтарял два пѫти класове, достигнал вследствие напредналата си вѫзраст доста висока интелектуална зрелост, без да е могѫл да изравни интелектуалния назадѫк с успеха си.

Ученика В. М. според данните на психограмата е отлично прилежен младеж: у него се констатира голям напредѫк, като се сравни успеха с интелектуалната му дарба. Това обстоятелство не може да се обясни с добрата памет, която притежава, още повече че по темп той едва-ли не заема последно място. Тук причината за добрият успех на младежѫт е прилежанието, което по всичко се вижда се цени от него като високо етическо качество.

В психограмата за друг ученик А. П. данните по двата горни пункта показват отношение 20 : 18. Това положение се обяснява с добрите психически качества на субекта; добра памят, слаба отклоняемост на вниманието, силна способност за приспособяване, нормален темп на работата, сѫпротивление срещу колебания в диспозициите и умората и пр.

Ученика Н. З. пѫк заема второ място по успех. Това той дѫлжи на голямата си прилежност, защото в психограмата е отбелязано, че обема на вниманието му е малѫк, темпа на работата му бавен, паметта му ненапѫлно развита.

Ученика Х. Ц. показва прогрес. От данните на психограмата се установява, че напредъка се дължи на мнемоническата му дарба, слабата отклоняемост на вниманието, силното изразходване на енергията, на внушаемостта и слабата уморяемост.

От горните примери ясно се вижда вече, как могат да се узнаят особностите на учениците и как учителя, съобразно с резултатите, може да вземе съответни педагогически мерки. От същите примери се вижда и значението на психограмата като средство за прокарване началото на индивидуализацията при обучението.

Да видим сега, как се съставя самата психограма. За по-голяма ясност и за избягване на възможни грешки в схващането на понятията ние, дето предполагаме, че могат да се явят такива, описваме в най-общи черти съответните им елементи. По-голямо внимание отделяме върху начините, по които се изследват и определят душевните качества, които излагаме по реда на последните в психограмата.

Б. Съставяне на психограмата.

1. *Място по успех.* Определянето му става чрез бележките в свидетелството от последната година, които се вземат от главната книга. За ученици от I. отделение тая графа не може да се попълни. Ранжирането на учениците става, като най-напред се разпределят на групи—слаби, средни и силни и след това се определя мястото на всеки. В рубриката на психограмата се поставя за отделните ученици отделно място (1-во, 2-ро, . . , .) измежду местата на всички ученици от класа.

2. *Място по интелигентност.* Интелигентността е способност, чрез която индивидуума съзнателно се приспособява към нови задачи и условия на живота. Тя не е възможна без другите душевни функции—памет, внимание, въображение и др. — Интелигентността на учениците се измерва между другото и като се степенуват те по продукции и поставят на съответно място. Последното се определя по няколко методи. Една от тях е Ебингхаусовата. Тя се състои в следующето.

Съставят се най-първо непълни текстове, в които се изпускат букви, слогове и думи. Трябва да спомена, че съставянето на тия текстове не е тъй лесно, те трябва да съдържат еднакви трудности и последните да се увеличават наспроти възрастта и класа.

За I. и II. отд. подходящи са, напр., следните текстове: 1. „След дълго пъ — в непознати места, аз бях осл — толкова, че щеше да ми се при —. Уморен, сед — на тревата. Скоро аз зас — . Съзорило се беше. С — печеше вече високо. Поис — да стана. Не можах да — краката си". 2. Трима братя. Имаше — човек. Той имаше само — син. Не прите-

жаваше — богатство. Само — кжща имаше. Той беше — беден. Един ден — каза на сина си: „Иди в — и работи. Изучи — занаят".

Текстовете учениците могат да допжлнят устно и писмено. За устно допжлване се дават пет минути, а за писмено при масови опити—десет минути. Материяла се избира и се обработва така. Най-напред се изчислява, колко места в работата на всеки ученик са останали незапжлнени. След това се преглеждат попжлванията и се групират на три: чисто случайни репродукции (сл. р.), верни отговори (в. о.) и отчасти верни отговори (от. в. о.). За работи, които издават слаба умствена дейност и при сжмнение вжрху добросжвестността на отговорите учениците се разпитват специално. Количеството на изпущанията е решително за ранжирането на ученика. Окончателната оценка и място по интелигентност в психограмата обаче се определят, като се прибави верността на попжлванията и цялата стойност на работата — дали е задоволителна или не, средня и пр. Полученото за всеки ученик отделно число се внася в психограмата, както е показано в приложения в края на работата ни образец. По тоя начин на всеки ученик от класа се определя мястото по интелигентност.

Тжй се постжпя изобщо по метода на Ебингхауса. Той е твжрде пригоден за долни отделения.

В горни отделения се работи по методата на Моймана, известна под името метода на паметните думи. Тя се сжстои в сжставяне разказче от няколко паметни думи. Постжпя се така. Най-пжрво се написват на черната джска няколко паметни думи. Такива са, напр., следните: Рекичка. Мост. Сжбор ена кола. Ездачи. След това експериментатора задава задача на учениците да сжставят приказка от думите, така че да опишат местата, личностите, случките и др. Сжбира материялжт и го обработва тжй, както тоя, получен при изследванията по Ебингхаусовата метода. Тук при Мойлановата метода критерии за интелигентността се вземат не изпущанията, а верността на попжлванията.

Независимо от отделението за определяне мястото по интелигентност се употребява и методата на Бине и Симон, Меселон и Деганд. При тая метода на учениците се задава задача да сжставят изречения от три думи. За критерий служи верността на допжлненията, а обработката на материялите става по реда на Ебингхаусовата метода.

И трите методи са подходящи за определяне мястото по интелигентност. Експериментаторжт определя според случая, коя метода ще употреби.

Мястото на учениците, намерено по една от горните методи, се отбелязва в психограмата сжс сжответното число.

Интелигентността на учениците се определя, като се изследва и откжм

3. *Възраст по интелигентност.* За тези изследвания се употребява методата на Бине и Симон, усъвършенствувана от Робертаг и Щерн. Методата се нарича тестова, а в широк смисъл на думата може да се нарече и реакционна метода.[1]) При изследванията на учениците се задават съобразно с възрастта редица задачи, които те трябва да решат. Според Робертаг, могат да се задават следните задачи:

За седем годишни деца. 1. Повторно изказване пет числа. От експериментатора и учениците се изказват само по един път. От три реда по пет цифри, поне един трябва да се изкаже безпогрешно. 2. Начертаване един ромб. 3. Изброяване 13 стотинки. 4. Изброяване пръстите на ръцете. Децата трябва непременно да отговарят верно на въпросите: колко пръста имаш на десната ръка и колко на лявата и колко на двете! 5. Преписване написани думи. 6. Познаване монети: 1 ст., 2 ст., 5 ст., 1 лв., 2 лева. 7. Познаване изпуснати части в рисунки. (Показват се на децата непълни рисунки и се иска да покажат, какво липсва — нос, уста, очи, ръце). 8. Описание картинки.

Интелигентността на седемгодишни деца е стадия, при която те изоставят простор изброяване и започват да си служат с описание, обясняват, какво мислят — лицата в картините и др., описват положението, в което се намират предметите. Прогресът им в сравнение със шестгодишни деца се състои в това, че преминават от неща към явления, случки, към цели изречения.

За осемгодишни деца. 1. Събиране — броене девет стотинки. Представят се на децата едностотинкови или двестотинкови парчета на групи и се питат: колко са стотинките? В десет секунди всяко дете трябва вярно да отговори. 2. Броене назад от 20—1. 3. Наименование четире главни бои: червено, желто, синйо и зелено. Наименованията трябва да стават бързо и безпогрешно без поправки и допълнения ни от страна на ученика, ни от тая на учителя. 4. Сравнение без да се показват четире предмета — дърво—стъкло, мукава—хартия, ластовичка—муха. Питат се децата—познават ли по два предметите, едно и също нещо ли са или пък се отличават и по какво? Отговорите трябва да бъдат съвсем точни, инак задачата се счита не решена. 5. Предаване запомненото от две четива. Децата по отделно се задължават да прочетат по два разказа, като се отбелязва начина на четенето и времето. След това предават, каквото са запомнили. Ето едно такова разказче от вестник, което предава Робертаг. „В петък срещу малка Коледа | работника Л. N | пожела да покаже | бъдника на | двегодишния си син. Той

[1]) Думата тест е английска и значи изпитание; ние ще си служим с думата задача, употребявана вече у нас.

пригърна | детето с едната си ръка | , а с другата взе | газената лампа. | Като отиде до бъдника, | спъна се, | падна с детето | и лампата се счупи. | Избухна пожар. | Хората, | които минаваха | край къщата, | изгасиха огънят | и потушиха пожара, | бащата и сина | се спасиха, | но те бяха тъй тежко ранени, | че не след дълго време | починаха в болницата." | Разказчето експериментатора разделя на логически целости (на 22 в нашия разказ), които означава с отвесни чърти, както е показано по-горе. При изследванията това деление се прави само мислено.

Робертаг препоръчва вместо разкази прости предметни изречения, без второстепенни, като долните:

1. Имаше един баща и едно дете.
2. Бащата показа на детето бъдника.
3. Той държеше една лампа.
4. Бащата падна.
5. Избухна пожар.
6. Съседите го изгасиха.
7. Бащата и детето занесоха в болница.
8. Те умряха.

Иска се за тая възраст, осемгодишни деца, да бъдат предадени при разказването най-малко пет най-важни логически единици или мисли-изречения.

За деветгодишни деца. 1. Предаване шест възпоменания от прочетен материял. 2. Даване по-високо обяснение на понятия от това, което се отнася до тяхното употребление. 3. Извъждане 80 ст. от един лев. Задачата трябва да се реши в продължение на $^3/_4$ минути. Лева, сборът от дребни монети, се поставя на маса с цифрите нагоре и се иска детето да намери търсеното. 4. Изказване подред седмичните дни. 5. Съобщаване датата — деня, месеца, числото и годината. 6. Нареждане по степен пет кутии с различна тяжест. Опита се прави три пъти, два от които трябва да са верни. Детето, което се изследва, трябва да се упъти, какво се иска от него — да се наредят кутиите последователно по тяжест—от най-тежките до най-леките.

За десетгодишни деца. 1. Изброяване месеците на годината. 2. Познаване всички оборотни монети. 3. Отговаряне на три въпроса, свързани с разсъждения, а именно: Какво трябва да се прави, когато се пропусне влака? Какво трябва да се направи, когато се раздвои нещо, което поединично не е възможно? Какво трябва да се направи, когато, като отиваме на училище, забележим, че сме закъсняли? Всеки въпрос трябва да се зададе ясно и бавно. Децата се предупреждават да бъдат внимателни. Ако някое от тях не разбере въпроса, трябва да се повтори, но точно същия. На трите въпроса трябва да се отговори правилно, за да се смята, че задачата е решена. 5. Отговаряне на пет мъчни

въпроси, свързани с разсъждения, а именно: Какво трябва да се прави, когато човек бъде ударен по невнимание от приятеля си? Какво трябва да се прави, преди да се предприеме нещо важно? Помисли, някой иска мнението ти за човек, когото ти малко познаваш, какво ще кажеш? Защо извиняваме едно лошо действие, направено от ядосан и сърдит човек, а не извиняваме онова зло, извършено от неразядосан човек? Защо трябва да оценяваме един човек повече според неговите дела, а не според думите му? Тези въпроси, очевидно, особно последните, два са твърде мъчни за десетгодишни деца. Според Робертага, ако от трите първи въпроси, на два искаме децата да отговарят правилно, то петтех важат тогава за единадесетгодишни деца. 5. Съставяне изречения от три думи. Робертаг си служи с думите Бреслав, река, пари; у нас може да се вземе вместо думата Бреслав—Пловдив. Резултатите са задоволителни, ако с трите думи са образувани две изречения.

За единадесетгодишни деца. 1. Образуване изречения от три думи. Децата на тая възраст трябва да бъдат способни да съединяват три думи в едно изречение. 2. Обяснение абстрактни понятия, като тези: състрадание, завист и справедливост. Задачата се задава така: ти знаеш ли, що е състрадание? Тогава кажи ми, що е то! Кажи ми, какъв човек е оня, който е обладан от състрадание (завистлив, справедлив или несправедлив)? или дай ми един пример, от който да се вижда, че лицето има състрадание. За да се смята, че задачата е решена, трябва от трите обяснения две да бъдат задоволителни. 3. Нареждане думи в изречения. За решение на тая задача на учениците се дава една минута време. Ето няколко примера-задачи от тая категория.

а) Ние празднуваме.....
Отпътувахме на.....
..... защото

б) Храбър мъж.....
Зло куче..... пази

в) Тати.... учител
да . . . учи . . .
. . . у дома . . .
. . . поправя.

Задачите трябва да се прочетат ясно на учениците. Когато ученика не може да състави първото изречение, трябва да му се помогне, другите две обаче винаги трябва самостоятелно да се образуват. 4. Да се кажат 60 думи в три минути. 5. Критика на абсурдни изречения. Ето такива изречения: 1. Аз имам трима братя — Павел, Христо и аз; 2. Вчера намериха в гората един труп, разсечен на парчета; някои вярват, че това е самоубийство; 3. Вчера стана едно нещастие: един велосипедист падна и веднага умря; занесоха го в болница, дето се надяват скоро да оздравее; 4. Завчера четох във вестниците за едно нещастие по железниците не било тежко: имало 48 души убити.

При тези изследвания трябва предварително децата да се предупредят, че ще им се прочетат изречения, които съдържат глупости и че ще бъдат запитани да съобщят, в какво се състоят абсурдите. Задават се обикновено пет изречения, които се прочитат по отделно бавно и ясно.

За дванадесетгодишно дете. 1. Обяснение картини. 2. Повторение седем числа. 3. Повторение изречения с по 26 слога всяко. 4. Намиране в една минута три рими. 5. Отговаряне на два въпроса, като следните: а. Някой отишел в една гора да се разхожда. Внезапно се спрял той уплашен, бързо отишел в полицейският участък и съобщил, че видял на дървото . . . . . да виси. б. Моя съсед беше посетен днес от много гости. Най-напред дойде един лекар, после един нотариус, след това един свещеник. Какво се е случило с моя съсед?

За тринадесетгодишни деца.[1]) 1. Изрязване книги. 2. Допълване тригълник. 3. Показване различията между абстрактни понятия, като удоволствие и щастие, бедност и нещастие и др. п.

Да разгледаме сега, как се обработват резултатите. Преди всичко ще забележим, че само отговорите на задачите не дават ясна картина за интелигентността. За да се определи по-точно, трябва да се направи и това. Нека да кажем, че изследваното дете е решило всички задачи без една. Тоя резултат е само основа. Търси се след това, колко задачи от следующата възраст е решило детето, и се определя размера на разсейването. От получения резултат се узнава, дали ученикът е достигнал интелигентността, която съответствува на неговата физическа възраст, дали той я е изпреварил или останал назад. Първия случай съставлява напредък, прогрес на интелигентността, втория — назадък.

Самото разсейване се определя според постъпка на Бине, който ще обясним със следния пример. Ще припомним, че се дават по пет задачи за решаване. Нека сега предположим, че за ученикът *А. С.* са намерени следните данни:

Изходна точка: 8 годишен.

2 задачи на деветгодишен
3 „ „ десетгодишен
3 „ „ единадесетгодишен
2 „ „ дванадесетгодишен.

Всичко: 10:5=2 добавъчни степени. Следователно, интелигентността по възраст ще бъде 8+2=10.

Изследванията по методата на А. Бине и Робертаг се правят в тиха стая, отделно за всяко дете. На децата могат да се дават само обяснения, без критика и дълги наставления.

[1]) Следващите задачи за тая възраст са съставени според А. Бине и Ханри.

В психограмата резултатите от изследванията се отбелязват, когато интелигентността по възраст е нормална с-(№), когато констатира прогрес една, две или повече години с-(1, 2 . . . П), а когато се констатира регрес една, две и повече години с-(1, 2 . . . Р), както е показано в нашият образец.

4. **Възраст на учениците.** Данните за тая графа на психограмата се вземат от главната книга на класът, и се нанасят срещу името на всеки ученик с числа: 10 г., 9 г. 12 г. и пр. Таблицата подпомага между другото да се узнае лесно, кой ученик повтаря класа.

5. **Нагледни типове.** Това са индивидуалните различия във възприемането на сетивните органи. От направените досега изледвания върху усетните апарати се установява, че тия различия могат да се сведат в четире наречени нагледни типове; описателен, наблюдателен, емоционален и учен, покрай тях и смесен — наблюдателен — описателен — наблюдателен — емоционален и др.

По отделно тия типове имат следните черти. Описателния тип анализира представена нему картина и изброява само представените неща. Наблюдателния тип изброява и поставя в отношение нещата едно към друго. Емоционалния тип излага обективно наблюдаването в предмети и особно в произшествията и влага в отделните неща фантазийно и емоционално съдържание, което взема из вътрешния си живот. Учения тип излага онова, което знае за предмета, като го поставя на мястото на наблюдаваното. При по-новите изследвания са намерени и следните белези за нагледните типове, които могат да послужат и за упътвания на учителя. Децата с описателен тип посочват по естествознание всички подробности в бои и форми на нещата, описват освен това свободно образите, видяното и преживяното. Децата от наблюдателния тип се познават при биологическите и географически материяли, дето излагат зависимостта между почва и занятие, реки и напояване, органи и функции и др. Емоционалния тип се проявява в приказките, стихотворенията и др. п. Деца с учен тип обичат да критикуват, скептически се отнасят към нещата — чърта, която може да се наблюдава в свободните ученически занятия — разходки, игри и др. п.

Установяването на нагледните типове на класа става, както се вижда от туку-що споменатото, с продължителни изследвания. Последните се извършват извън учебното време и в учебните занятия. Самите изследвания стават така.

Избира се една картина, да кажем, картината „Очакване" в читанката за III. отделение на Герасков и др. Ако децата са повече от десет, тогава се взима друга, по-голяма картина, в размер поне на картините, които издава редакцията на „Картинна галерия". Картината трябва да бъде сце-

пове. Полезно сѫдействие на учителя биха дали следните допълнителни сведения за типовете. Визуелните деца репродуцират думи, които са видяли—силни зрителни впечатления; акустиците—думи, които са чули, —това, което е чуто, слушано; моториците—думи, които сѫдържат елементи на пипане. Данни за диагнозата на последния тип учителя може да сѫбере и чрез случайни наблюдения. Те, моториците, притежават и следните белези: разказват с по-живи движения и жестове, повтарят цялото и вмесват действия. Ето и един пример. Децата описват напр. улицата до кметството. Едно я посочва с ръка, друго казва, че се намира вдесно до голямата кѫща с високия кумин, до железарницата с мотора, трето сѫобщава, че минавало често из тая улица, че имала хубави, красиви сгради и т. н. Явно е, че от тези деца, учителя трябва да причисли пѫрвото кѫм моторния тип.

Ние споменахме, че фиксирането на предметно-представните типове е вѫобще много трудно, затова сведенията, които учителят е получил от специалните изследвания, трябва да допълни с такива от наблюдения над учениците при други случаи. Ценни упътвания той може да получи от свободните писмени сѫчинения на учениците, от устните изложения на децата за преживелици и др. п.

След като определи по горните методи предметно-представните типове на учениците, учителя внася резултатите в психограмата. В последнята типовете се отбелязват сѫс следните букви: а (акустичен), м (моторен), в (визуелен), см (смесен).

7. б) *Говорно-представени типове.* И те биват четири вида: акустичен, визуелен, моторен и смесен. Сѫществените им белези са следните: акустика мисли с чужди, казани думи —звукови представи; оптика — сѫс зрителни образи на печатни или написани думи; моторика—с усещания на минали говорни движения, сѫдържащи движения на езикът, устните и небцето, които се изразяват в говорене полугласно или вѫв вѫзпоменания на писо-моторни движения; смесения притежава качествата на типовете, от които е сѫставен.

Определянето на типовете става с помощта на методите на затрудненията и на сѫдействията, и се основават на следующето. Известно е, че в душевната дейност наспроти надареността имат преобладающе значение или зрителната, или акустическата, или пък моторната система. Ако се затрудни една от тях, душевните процеси, дейността им ще бѫде по-малка от тая при нормални условия. Според степента на затрудненията ослабва и дейността. Сѫс затрудненията и прекѫсванията дори се изменя и начина на представянето, с който си е служило по-рано лицето. За вида на типа се сѫди от промените в душевната дейност на ученика, появили се след затрудненията или сѫдействията. Ние ще покажем, как стават изследванията сѫс затрудненията.

При тези изследвания най-напред се определя нормалната работа на ученика, т. е. границата на безпогрешната дейност. Употребяват се безсмислени слогове и се установява, колко дълги подобни слогове може да запомни лицето, resp. ученика след трикратно представяне. За всеки нов опит се вземат нови редове слогове. Започва се обикновено с къс ред—три члена (слога), който сетне постепенно се уголемява. Увеличаването на редовете се прави, за да се премахне упражняването. След като се определи нормалната работа, дава се почивка, за да се премахне умората. След това започват затрудненията. Типа на учениците може да се намери, като се изпита дейността им само с един вид затруднения, все пак желателно е да се изпитат всички видове затруднения.

Обикновено най-напред се установява, дали ученика спада към *акустическия говорно-представен тип*. За тая цел се употребява акустическо затруднение, при което ухото на слушателя се ангажира да слуша едновременно покрай слогове други звукове—звънец, тракане и др. п. Затруднението се състои в това, че едновременно с предсказването на материяла, бие и метроном. Трябва да се следи обаче да не се съединяват слоговете с метрономните удари, защото в такъв случай ще се получи обратен резултат—запомването вместо да се затрудни, ще се улесни.

При изследванията учителят изказва редът от слоговете заедно със затрудняющето действие на метронома. Подир извършването на опитът определя се, колко дълъг е реда, който е запомнил ученика. Резултата, заедно с нормалната работа, за всеки ученик се отбелязва отделно. Ако числото на запомнените членове при действието на затруднението е много малко, ученика не може да се причисли към акустическия тип, понеже малката разлика може да се дължи на случайни въздействия. Само когато ученикът е запомнил повече слогове, тогава се причислява към акустическия тип. Не запомни ли ученика никакви акустически раздразнения, следва да се заключи, че у него доминира акустическия начин на реагиране, че той спада към акустическия тип.

Припомваме обаче, че акустиците слабо се затрудняват с метрономни удари.

Необходимо е затова да се направят изследвания и с други средства за затруднения, — с оптически затруднения. Те служат и за определяне на оптиците. Чрез тях учителя ще узнае, дали ученика не спада към оптическия тип. И тук обаче изследванията стават доста трудно. За определяне тоя тип Мойман употребил следното средство. Той карал изследваните лица да наблюдават един бавно движещ се барабан, на който имало отбелязани фигури. Едновременно с въртението на барабана, той изказвал слоговете, които трябвало

да съобщи отпосле лицето. Мойман сам признава, обаче, че тия опити не са лишени от недостатъци—какъвто е разделянето на вниманието и др.

Ние смятаме, че по-удобен за случаят е друг един начин—на Лобзина.

Според Любзина, изследва се, колко членове от реда могат да се запомнят, ако се представят оптически един подир други. За да се постигне това, приготовлява се следният уред.

Фиг. I-ва.

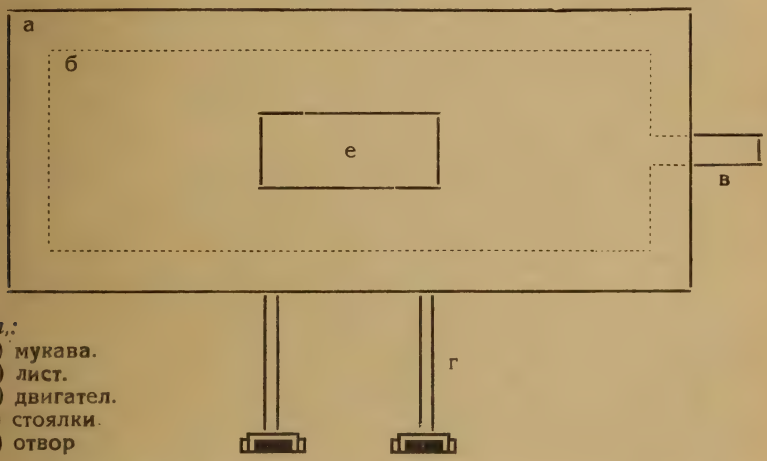

Забел.:
а) мукава.
б) лист.
в) двигател.
г) стоялки.
е) отвор

На един лист хартия се написват слоговете, които ще се представят на учениците. На една мукава се изрязва един отвор, толкова голям, че да може да обхване един слог. Тя трябва да е толкова голяма, че да може да покрива целия ред слогове. Чрез един двигател, о който е прикрепен листа, последния се движи отдолу нагоре така, че да се показва през отвора само един слог. Отвесни черти до всеки слог показват, докъде трябва да се движи листа при всяко тласкане. За да се манипулира по-удобно, мукавата заедно с другите приспособления се прикрепят о една стоялка. Приготвен уредът, изследванията се произвеждат по следния ред.

Ще забележим, че учениците учат тук мълчаливо. Найнапред се определя нормалната работа. Определянето ѝ става тъй, както посочихме малко по-горе, само че сега си служим със зрителни раздразнения. След това се изследва, колко слога запомва ученика при чисто акустическо представяне, т. е. ако му се предскажат слоговете. Изследваемото лице, ако е оптик, трябва да превръща звуковите образи в зрителни. С това обаче работата се затруднява и се започват по-малко или по-къси редове.

Получените резултати от изследването върху нормалната работа при оптическо представяне и онези при акустическото представяне, учителят отбелязва за всеки ученик отделно.

След като се намерят данните за принадлежността на ученика към оптическият и акустическия тип, изследва се лицето и за принадлежността му към моторния тип.

Моторика, както се знае, работи с моторни и кинестетични представи, вътрешно говорене. Тоя тип може да се затрудни чувствително, ако се постави някаква пречка или съвсем се спре вътрешното говорене. Затрудненията, чрез които се установява тоя тип, трябва да са от такова естество, че да предизвикат подобен ефект. Изследванията стават по следния ред. Най-напред се определя нормалната продукция на акустическият и оптическия тип, както се вече показа.

Изследваиията със затрудненията стават по два начина. Според първия начин най-първо изследователят изговаря редовете слогове и изисква изпитваемият ученик да придружава всеки изказан от учителя слог полугласно с думата „едно", „едно" . . . С това говорните движения се заемат в друга посока. За да се държи еднакъв темп между предсказването на учителят и придружаването на ученикът, експериментатора почуква тихо с молив или друг лек предмет. Ученика трябва, щом започне изказването, да изговаря „едно". Изговарянето става автоматически, както казва Мойман, щом започне учителя да изказва редовете слогове. Във всеки случай, за да бъдат изследванията сполучливи, за да не се отвлича вниманието на ученикът, а да е концентрирано, необходимо е да се прекара един подготвителен курс. Втория начин за изследване състои в следното. Тук затрудненията се извършват с представяне писмено редовете слогове. От ученика, който се изследва, се изисква да посочва с пръчица всеки слог и показването да придружава с ясно изговорени последователни числа. Работи се и по двата начина, за да може да се определи и акустическият, и оптическия моторен тип.

След като се съберат по горния ред чрез експериментални изследвания данните за принадлежността на ученика към отделните типове на говорно-представния тип, събират се и самопоказанията му, за да се отстранят допуснати случайно грешки и за да се проверят още един път резултатите. За тая цел ученика се запитва, дали е работил в опитите с пълно внимание, дали би могъл да направи нещо повече от това, което е извършил, дали е бил затруднен твърде много чрез пречките в изследванията. Отговорите на първия въпрос се използуват, за да се отстранят грешките. Всички опити, които не са извършени с пълно

внимание, се анулират. Чрез отговорите на другите въпроси се контролират резултатите от опитите. Учениците схващат доста ясно, где и как е затруднена тяхната работа, дейност.

Най-сетне, след като получи учителя съответните числа, разпределя ги по следнята таблица.

Ученици	Нормална работа	Затруднение			
		Акустици	Оптици	Моторици:	
				Акус.-мотор.	Опт.-мотор.
А	8	3	6	2	5

Ако допуснем, че нанесените в таблицата данни за ученикът А са верни, излиза, че той може след трикратно предсказване да запомни осем слога (твърде добра памет), произнесени гласно в еднакви интервали. При акустическо затруднение той запомва само три слога, а ако се затрудни вътрешното му говорене — само два. Очевидно е, че тоя ученик трябва да се причисли към акустично-моторния тип.

Резултатите от изследванията се внасят в психограмата срещу името на всеки ученик, като се вписва в съответната графа типа, към който спада. Типовете се означават така: г. м. (говорно-моторен), г. а. (говорно-акустичен) и т. н.

8. *Фантазийни типове.* И тук на първо място е необходимо да се посочат типичните различия, типичните видове на фантазията. За педагогически изследвания подходяще е делението на Моймана. Той разглежда дейността на фантазията от две страни: едната се отнася до нейната същност, другата до обектите на проявленията ѝ. От първото гледище фантазията може да бъде повече активна или повече пасивна, повече абстрактна или повече нагледна, повече жива или по-вече унила, по вече репродуцирующа или повече комбинирующа-продуктивна, по-бедна или по-богата, повече абстрахирующа или повече детерминирующа, повече обективна или повече субективна, по-некритическа или по-разсъдлива-критическа. Тези различия са по степен. Фантазията може да бъде обаче насочена или към интелектуалната област, нагледна, или към абстрактната, или към моралната — в последния случай — към практически, естетически, етически и религиозни ценности.

От тук съществените направления и видове на фантазията, според Лобзин, могат да се представят в следнята схема.

Видове	Направление					
	в интелек. област.		в моралната област			
	нагледен	абстр.	практ.	етически	естет.	религиоз.
Разсъдъчно-крит.						
Твърде жива						
Малко жива						
Комбинир.-прод.						
Репродуктивна						
Субективна						
Обективна						
Фантаз.-некрит.						

Това деление на фантазията се отнася и до фантазията на децата. За научни изследвания може да се използува тая схема, за училищни цели обаче и това деление е много подробно. Ние се задоволяваме само със следните видове, вариации на фантазията: жива, слаба, продуктивна и репродуктивна, представляющи най-важните ѝ направления. Поважните белези на тези типове са следните.

Жива е детската фантазия, когато работи с ясни и отчетливи представления; слаба или бляда е, когато работи с неясни представи; богата или продуктивна е, когато работата ѝ е изобилна, когато течението ѝ е изобилно; бедна или непродуктивна е, когато състоянието ѝ е обратно на репродуктивната.

Изследването на фантазията на учениците, причислението ѝ към един от горните четире видове става по методата на Моймана. Това е методата, която се употребява за определяне мястото по интелигентност на учениците от по-горни отделения, т. е. съставяне разказ от паметни думи. Разработката на материялът обаче не става по описания там начин, а така. След като се свърши писмената работа по посочения също там ред, прибира се събрания материял и се постъпва с него така. Разучва се няколко пъти и се оценяват отделните детски мисли според изтъкнатите в тях фантазийни проявления. След това се отделят логически сродните мисли. Тъй се определя обема. По-нататък се фиксират качествено отделните части според схемата, която посочихме — сложната или пък опростената — четирите типове, които ние предпочетохме. След анализата резултатите се изчисляват по следните начини, с които се дава и представа за фантазията на ученика:

1. Обем 32 мисли, от тях:

5	нагледно-етични.
10	„ разсъдък.
3	„ репродуц.
6	„ живи
2	практ. наглед.
3	„ фантаз.
1	„ субект.
1	етически-прод.
32	

Това е един начин на изчисление.

2. Друг един начин се състои в следното: изоставят се всички свойства, които се срещат рядко и се зачитат само онези, които се явяват най-често.

3. Вариация на втория начин е и тоя: характерни белези на фантазията се вземат само онези, които надминават средно аритметическото. Напр., за нашия случай фантазията ще се изрази тъй: $\frac{32}{4\ (8)} = 8\ (4)$ — дето числата 4 и 8 означават направлението на фантазията, т. е. оставят се всички онези свойства, които се явяват от четири пъти повече.

4. Четвъртия начин е тоя, при който се изключват всички качества, които се намират зад централното число. То се намира, като се наредят числата в естествения им ред. В примера, който ние взехме, качествата на фантазията ще се наредят според числата им така: 1, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 10. Централното число се намира между 3 и 4—$3^1/_2$. Всички качества на фантазията, следователно, които се срещат помалко от четири пъти, ще се изключат. И фантазията на ученика ще се характеризира така:

Фантазийна дейност.

вид:	направление:
3 фантаз.	нагледно 24
6 жива	
10 разсъдъчни-нагл.	

Най-подходящи са последните два начина за оценката на фантазията.

След това определение се прави обща характеристика на фантазията на ученика. Така, според посочените примерно данни, фантазията на ученика ще бъде предимно нагледна дейност, по вид разсъдъчна, рядко жива. Понеже ние приехме, че главните типове на фантазията се обхващат само с четирите ѝ видове, при определянето фантазията на учениците ще се вземат във внимание само тия, най-очебийни свойства—продуктивна, непродуктивна и пр.

Резултатите от изследванията се внасят в психограмата в съответната графа, като срещу името на всеки ученик се

отбелязва типа, към който спада. Фантазийните типове в психограмата се означават така: ж (жива), пр. (продуктивна), р (репродуктивна), сж (слабо жива). (Следва).

Д-р П. Цонев.

Методика на пръвоначалното обучение по езикознание.

Кратък исторически преглед на методите на началното обучение по четене и писане. Думата „чета“ за старите българи, па и в ново време значи броя — „чете, брои си парите, овците“. В това отношение ние намираме сходство между етимологичния произход на немските думи „буква“, „чета“ с нашите. Според Тацита, старите германци си правили пръчици (Stäbchen = щебхен) от буково дърво (по немски Buche=бухе), на които дълбали знаци, рабуши. С тия рабуши те са врачували, предсказвали бъдещето, като са ги разхвърляли на едно платно и после са ги събирали (auflesen, lesen=чета). И първите букви (по немски Buchstaben = букови пръчки) на Гутенберга, изнамервача на печатното писмо, са били изрязвани на букови пръчици. Оттук и немското Buch = книга [1]).

Но четенето не е само броене. Ние четем мислите на хората по тяхното изражение на лицето, държането им. Гледачката чете бъдещето по дланта, географа чете земята по картата, естествоизпитателя — природата от нейните твари, археолога по разкопки чете миналото, също историка — по паметници и т. н. Но най-близко до същинското е четенето на картини, рисунки. Във всички тия случаи четенето е възприемане на мисли чрез зрението.

От откриването на писмеността и до днес четенето заедно с писането се е считало за главен учебен предмет на всяко езиковно обучение, като единствено средство за разпространение на културата.

Възрастното поколение е вярвало и вярва, че в четенето и писането се крие началото на всяка човешка мъдрост, и затова, първото основно училище е имало за главна цел да научи децата да четат и пишат и по-после и да смятат. Ето защо и грижата, и спора на най-видните методици до сега е била, как по-скоро да се научат децата да четат и пишат. Наистина, имало е и по-прозорливи личности като Русо, Песталоци, Фребел, Тюрк, Денцел, Краус, които

[1]) Prof. D-r W. A. Lay. Führer durch das erste Schuljahr. S. 220. 1921 Leipzig.

още в началото на 19. век са настоявали да не се бърза с това мъчително изкуство, като са препоръчвали да се започне с предметното обучение, че четенето е бича на децата, но тогавашното учителство не е могло да си представи училище без четене и писане. То не е могло да разбере възпитателното значение на всяка детска самодейност при предметното обучение, ръчния труд, играта, приказките и пр.

Макар и да са виждали, че четенето е трудна работа за децата, методиците са вярвали, че тази трудност ще се премахне с методата на обучението и затова са измисляли все нови и нови методи. Тяхните домогвания се основавали обаче само на интуицията, те са били един вид опитвания, пипане в тъмнината, понеже науката не е била достатъчно развита, за да могат със сигурни средства да подложат проблемата на точно научно изследване. За мерило на тяхните методи на обучение е служил практическия резултат на обучението, а не и психологическата преценка и съображения. Те не са могли да вникнат в самия процес на четенето и писането на детето в тяхния произход и развой и за разлика от тоя у възрастния човек.

Както е известно от историята на педагогиката, писането и четенето в миналия век са били привилегия на духовенството. Бъдещите свещеници са се учили главно да четат, за да могат да четат словото Божие. Едва във времето на реформацията, когато се заговори за общо народно образование, четенето и писането се признаха за общо необходимо народно благо. Но понеже грамотността била нужда за всеки християнин, само за да може да чете библията, затова четенето се считало за по-необходимо от писането и него са учили в училищата дълго време преди писането. Началното обучение по тия два стърка на езика си имат следователно свои отделни истории, преди да се развие в днешната форма на организирано писочетене — децата пишейки да се учат да четат. Днешните наши методи на началното четене са изобщо съчетание, компромис между съществуващите методични противоречия в историята на методиката. Ето защо един преглед на генезиса на тия методи е необходимо предисловие за разбиране сегашните методи.

Главните въпроси, около които са ставали споровете и разискванията, са били следните: От буквите или от звуковете (от зрителни или от слухови елементи) да се изхожда при обучението. От частите към цялото (синтетични методи) или обратно (аналитични методи) трябва да се отива, за да се постигне лесно и бързо четене или има среден път? Всички методи са имали една цел: да научат децата да четат бързо. Само пътищата и начините им са били различни.

Буквения метод е най-старият и е владеял дълго време в

училищата. Според него буквата се е считала за елемент на писмото. Децата са учили наизуст буквите с тяхните своеобразни имена до толкова, че да могат да ги изказват и познават напред и назад, и след това се е пристъпвало към сливането в срички. Буквите се наричали Аз, буки, веди, глаголи и т. н. (а, б, в, г,) или а, бе, ве, ге и т. н. Сливането е ставало като първо се изговаряли имената на буквите: Буки —аз=ба; покой—он=по; буки—он=бо; добро—иже=ди и т. н.

Недостатъците на тая метода са явни: децата са учили не същинското значение на буквите, т е. както те звучат в речта, а отделни имена, които при самото четене нямат значение. Заучването на такива безсмислени букви е ставало трудно и било скучно за децата. Освен това особено трудно било сливането. Ето защо едни педагози са явно възставали против тази метода (Вал. Икелсамер е бил главният ù противник), други се мъчили да я подобрят (*Коменски* — като улеснявал изучването на буквите с картинки при тях; *Базедов*—като опростил названията на буквите—а, бе, ве, ге, де и пр. и нагледно ги изучвал с помощта на буквени карти за игра; *Оливиер*—като подготвял изучването на буквите с фонетични упражнения в устния говор и със слухова и изговорна анализа. За забелязване е, че и Песталоци, който е полагал толкова грижи за подобрение на елементарното обучение по четене, не е могъл да съзре недостатъците на буквената метода и се е мъчил да я подобри чрез последовно сливане на буквите и сричките, които децата по-рано са добре научавали. Лок се е опитвал да улесни заучването на буквите с кубчета с букви, Рохов—с рисуване на буквите, други с буквени карти за игра (за улеснение на сливането), а Еразъм и Базедов са увели така наречената подсладена метода: буквените форми са правени от тесто на хлебчета. Едни са предлагали да се изучават първо по-лесните букви, а после по-трудните, като се изоставял азбучния ред; други са измислили стихотворната форма, за да улеснят изучването им. Коменски със своят Orbis pictus уведе картинки за звукоподражанието (Блееща овца за „б", гарван за „а").

Едно видоизменение на буквеният е *сричния метод*, при който за изходна точка се взема сричката с цел да се премахне трудността на сливането, което съвсем се изоставило. След изучване на буквите се преминавало направо към четенето на срички: учителя ги четял, и децата повтаряли след него. Макар да внасял подобрение, този метод не премахвал недостатъците на буквения метод. Този метод е просъществувал почти едновременно със звучния метод.

Всички тия многобройни и разнообразни опити за подобрение на буквения метод свидетелствуват най-добре за големите му недостатъци. В Прусия той е забранен официално в 1872 г. Буквения метод у нас е бил уведен в килийните училища.

Звучния метод се появи твърде рано покрай буквения метод. При тоя метод изходна точка при обучението е не името на буквата, а съдържанието ѝ—звука. Негов откривател се счита Ерфуртският учител (съвременник на Лютера), Валентин Икелсамер, който е искал буквите да се изговарят, „както се чуват в говора". Той е препоръчвал твърде уместно четенето да се предхожда от подготвителни упражнения в изговаряне на изречения и думи и чрез анализ да се идва до звуковете (аналитичен звучен метод). Според него, децата трябва да се запознават първо с гласните и после съгласните. Звуковете се придружавали с картинки, както у нас напр. О с тая на око, а—с агне с—сито и пр. Но най-много заслуги за разпространението на звучния метод има Х. Стефани от Мюнхен (1803 г.). Звучния метод различава звукове, букви и имена на буквите. Децата научават звуковете (най-първо гласните, после съгласните) и после сливат звуковете в срички и думи (синтетичен звучен метод). Буквите не се изговарят бе, ве, ге, а б, в, г и т. н. Разбира се, че с това не се потвърдява мнението на представителите на този метод, че така звуковете се изговаряли както в думите в живата реч, защото, когато попитат децата (както е случай и до днес) какво става от „м" и „а", те не казват „ма", а *м а*. Самото естество на звучния метод го доведе до разработката на звукопроизношението като основа и предпоставка на четенето. Най-много се проявиха в това отношение *Оливиер*, учител във филантропина в Десау и *Круг*. И Оливиер е постъпвал като Икелсамера аналитично: децата са изговаряли изречения, разлагали ги на думи, срички и звукове. За да се улесни заучването на звуковете, те са ги именували напр. „з"—зъблю, н—нослю, г—гърлю и т. н., като същевременно са запознавали децата с езиковите органи, които вземат участие при изговарянето на дадения звук. За да се изговори някой звук, децата се карат да вземат нуждното положение на устата и да духнат.

Звучния метод наистина е по-добър от буквения, но далеч не премахва всичките му недостатъци. При него децата се научавали да четат за 5—6 месеца, когато буквеният измъчвал децата с години. Той има и заслуги, като ясно разграничи звукът от буквата. Недостатъците на този метод са следните: 1. Изисква също така механично заучване на цялата азбука, преди да се премине към четенето. 2. Не премахва трудността при сливането. 3. Фонетичната подготовка обременява децата с паметен баласт. 4. Четенето се изучава по-рано и отделно от писането.

В последно време от звучния метод на Круга се разви така наречения *метод на понятията*. Наречен е така, защото на децата се дава най-първо понятие за звука вместо име на буквата. Този метод има за цел да създаде една

естествена асоциация между буквата и нейното съдържание, звука, понеже, както е сега, тази асоциятивна връзка е съвсем произволна, механична; буква „а" напр. по нищо не прилича на звукът „а".

Според този метод, децата най-първо се запознават на един модел с всички езикови органи. Като говорят срещу огледалце, те виждат, кога въздуха минава през носа, кога през устата. На децата постепенно се раздават отделни картончета, на всяко едно от които е изобразена човешка глава в положение, когато човек изговаря звуковете. Тези изображения носят имена, произходящи от изговаряния звук. Напр. за звука ф—надувач, за р—езикотреперач, за м—мъркач и т. н. Тези названия се дават вместо названията на буквите. Разликата между гласните и съгласни букви се изяснява на децата с участието или не на гласните връзки, което те познават, като си хванат адамовата ябълка.

Едва след като децата усвоят звуковете, учителя налепва на картините съответните букви в полупечатана полуръкописна форма, и то пак постепенно с откриването на буквите.

Демонстрирането на частите на буквите става нагледно, напр. колелце и бастонче обърнато за „а", ченгелче за г и т. н. Асоциятивната връзка между „човека" на картина, изговорящ напр. „б" и буквата „б", залепена отсетне, ще даде значението на буквата.

Сливането се получава, като се турят една до друга 2 картончета „човеци" и децата се карат да изговарят тяхните гласове. След това до същото сливане идват и по самите букви на картоните. Фонетичната фигура служи за връзка между буквата и звукът и след като ги свърже, изоставя се. Защитниците на този метод уверяват, че сливането ставало много лесно, понеже децата не свикват да изговарят звука неестествено, както при звучния метод, а усвояват техниката на изговарянето. За да избегне изолираното изговаряне на звуковете, учителя пита: „Коя сричка започва с мъркач (м) и свършва с викача (а)? Отг. „ма". Този метод се поддържа днес в Германия от Берход Ото и Шпийзер [1]), които го обосновават с научната фонетика.

Този метод е действително едно щастливо съвършенство на звучния метод. С него наистина се създава една органична връзка между звукът и неговото изображение, буквата. За да се постигне обаче тази връзка, минават се много околни пътища и е съмнително, дали се заслужава този труд. Изобщо този метод има главния недостатък на синтетичните методи—че изхожда от безсмислени елементи — бук-

[1]) J. Spieser; Ein Klassenversuch mit der Begriflichen Metode, Leipzig 1904.

вите. И ние мислим, че е загуба на време и сили децата да се дѫржат толкова време далеч от смисленото четене на цели думи. Освен това методѫт е много сложен и трудно приложим.

Според Моймана [1]), вероятно децата си изговарят тихо изолиран звука. Правилното сливане се дѫлжи вероятно на фонетичната подготовка на децата, а не на вѫпросите на учителя.

Аналитични и синтетични методи. Разгледаните до сега методи, буквеният и звуковия, бяха в своята сѫщност синтетични методи, защото се изхождаше от буквата, респ.— звука като елемент на речта и от тях чрез сливане се идва до срички и думи. При все това някои, както видяхме, са вѫршили слухова анализа на думи и даже изречения, за да дойдат до звуковете или буквите, които откривали. Ние виждаме при тях сѫщевременно, че те се занимават главно с техниката на четенето и нямат предвид асоциативната вѫзка между думата и нейното сѫдѫржание. Сега ще разгледаме методи, които дѫржат сметка главно за смисѫла на думите, и затова ние виждаме при тях или изображение на това сѫдѫржание (в картина) при откриваната буква или дума, или се подразбира, че това сѫдѫржание се открива вѫв вербалната беседа, предхождаща откриването на думата или буквата. Обикновено тия методи не са последовни до край: ако започват от цели думи, те по аналитичен пѫт достигат до буквата, или ако почват от тая последнята, достигат до цели думи и изречения. Все пак те дават преднина или на единият, или на другия принцип.

Звучен аналитичен метод. Той изхожда от предпоставката, че изолирания звук не представлява интерес за децата, защото е езикова безсмислица и затова препорѫчва да се изхожда от смислено езиковно цяло. Синтетичните методи, изхождащи от еднообразни еднакво изговаряни звуци, са причината на изкуственият училищен изговор на думите. Това ще се избегне, като се излезе от смислено цяло. Звука се изговаря с разни оттенѫци според мястото му в думата.

За основател на аналитичния метод се счита французина Жакото (1818 г. Пренесен е в Германия в 1843 г. от Зелцзам и Фогел). Жакото не си служил с буквар. Той вземал изречения от някоя книга напр., „Приключенията на Телемаха“ от Фенелона и ги повтарял пред учениците до наизустяване. След ред упражнения учениците заучвали и познавали всяка дума, сричка и буква и сѫщевременно ги пишели. На времето си този метод се прочул, и много учители идвали при Жакото да се поучат. Успехите се дѫлжели обаче повече на личните способности на Жакото.

[1]) Ernst Meumann; Vorlesungen zur Einführung in die exper. Pädagogik. S 454, 2. Aufl. Leipzig, Berlin 1914.

Този метод е разпространен главно в Англия и Америка, но има последователи и в Европа. Филип Вакернаген (1869) със своя златен буквар, предназначен за майките, се е опитал да го разпространи в Германия. Този буквар е в същност една книжка с разни молитви, пословици, стихотворения и песнички със и без ноти и няколко приказки от Грим. На него се е откривало четенето, както Жакото си служил с Телемаха. Съвременен представител на метода за немски език е Грайерц[1]). Според него, първата книжка, която се дава на децата, трябва да стои над всеки метод и да не свързва ръцете на учителя. Тази книжка трябва да възпали детето с интерес да отгатне таинствените черни знаци (писмото). Това се постига, когато учителя прочита на децата от книжката цели изречения с рими, ритми и пр. Грайерц е наблюдавал едно 6 год. момиченце, което, без да е било запознато с буквите, е изучило текста на първите 2 печатни страници на една такава детска книжка по картините и с малко показване от възрастни. Напр. по израза: „Ау носа ми"! то се научило да познава всяка дума и буква и ги рисувало (писало) точно, без да му показва някой. Според Грайерц началното обучение по четене трябва да бъде един вид отгатване на познато съдържание от непознато писмо, а писането си идва само по себе.[2])

Аналитичния метод в Америка. Както се спомена, аналитичния метод е уведен главно в ония страни, гдето роден език е английския. Поради своеобразните учебни условия в Америка, заслужава да се кажат няколко думи за началното обучение по четене в тая страна по описанията на Г. Кершенщайнер и Екатерина Янжул.[1])

В американските училища по-голямата част от първата година в уроците по четене въобще не се чете нищо, а децата се занимават с предметно обучение, моделиране, рисуване и главно с упражнение на устния говор. Буквари не се употребяват, а вместо това на децата се дава първа книжка, и то често едва към края на годината. Учителите познават детския речник и систематично го съвършенствуват. Обикновено децата се запознават първо с ръкописното писмо и после с печатното, и то по следния начин. Разглежда се някой предмет или картината му и се беседва за него. След това се извличат от децата къси и ясни отговори, които учителя

---

[1]) O. v. Greyerz, Kinderbuch für Schweizerische Elementarschulen. Bern 1907.
[2]) O. v Greyerz, Der Deutschunterricht, S. 210.

[1]) a. G. Kerschensteiner, Die Volkschule der Vereinigten Staaten von Amerika. Süddeutsche Monatshefte, март. 1911.

б. Екат. Янжул, Американская школа, стр. 53. С. Петербург, 1904. Преведена на български, Учит. библиотека, г. VI. кн. I, Кюстендил 1907. и в. Friedrich Beck, Americana Paedagogica, Leipzig. 1912.

записва на черната дъска[1]). От няколко така извлечени написани и упражнени изречения учителят избира ония думи, които се повтарят, и ги разработва подробно и всестранно. Думи се извличат едва след няколкодневно написване и разглеждане на изречения. След като изучат думите, като се научат да ги познават, децата се упътват да извличат от тях еднаквите букви. За тази цел, разбира се, се вземат такива думи, в които един звук се повтаря. Думите се написват на черни дъски по групи и се оставят там за по-дълго време. Всяка наново научена буква се написва под съответния стълбец и след това се извличат буквите, от които се образуват нови думи. По този начин децата се запознават с ръкописното писмо. Печатното се открива след това чрез сравнение: учителя написва на черната дъска печатния текст под първата картинка на книжката, и децата чрез сравнение откриват всички печатни букви в продължение на няколко часа.

У нас американската метода е опитана от някои учители, които съобщават, че са постигнали добри резултати[1]). Повод за това даде книгата на Ек. Янжул „Американска школа", цитирана по-горе и добре аргументираната статия на Д-р У. Левенсон в ред книжки на сп. „Ново училище" (год. I 1910 г. Варна).

Американския метод не дава бързи резултати. Кершенщайнер обаче твърди обратното. Деца от по-добри класове, според него, са научавали скоро да четат и са прочитали даже още първата година до 15—20 книжки от библиотеката с 50—60 страници. Това разбира се е непознато явление за нашите условия. Предимствата на американския метод са на лице: децата се научават смислено и правилно да четат, понеже се изхожда от нагледни езикови цели части. За да постигнат това, когато известна дума в изречението е непозната, те нарисуват съдържанието ѝ. Изобщо писмото се открива винаги въз основа на конкретно нагледно съдържание. Ето защо американците наричат своя метод, смислен—метод на мислите. При тоя метод се избягва онова училищно неестествено монотоние, каквото има у нас. Безспорно то се дължи отчасти и на обстойните предварителни упражнения в устния говор. Методът е обаче доста труден, претоварва паметта — на много думи физиономиите трябва да се помнят механически. Но той е добър за английския език, в който много букви имат разно звуково значение. От неговото опростяване е произлязъл метода на нормалните думи.

---

[1]) Както е известно, в американските училища всичките стени на класната стая на достигаема от децата висота са превърнати в „черни дъски" за писане.

[1]) През 1909—10 учеб. година е опитана от обр. учител в Шумен Цанко Попов (Violino Primo) и докладва за резултатите си в една учителска конференция. Опитвана е и от М. Катранова почти в същата година (Виж. „Ново училище" год. 1910 кн. 8) па и други учители („Училищна практика" год. 10).

Метода на нормалните думи. При него се изхожда не от изречение, а от думи. Той има за основа концентрацията на учеб. предмети, понеже думата се взема с нейното реално (реален метод) или картинно съдържание, с което се свързва целокупното обучение. На децата се показва предметът или картината и се рисува, прави се предметна беседа (отпосле тази беседа се изхвърлила от някои, понеже отнемала време), звуков анализ и после синтез на думата: написва се думата на черната дъска и плочите и се упражнява с учениците четенето ѝ в печатния текст. От извлечените звукове се образуват нови думи. За да се възбуди интереса на децата, в свръзка с нормалната дума, се употребяват гатанки, стихове, песнички, разкази, които се заучават, респ. пеят.

Недостатъците на метода: Той не може да успее без предварително упражнение в говора, рисуването и предметната беседа, които отнемат доста време. Концентрацията на учебните предмети не е пълна и не се постига—тя е само привидна. Трудно е да се подбират думи едновременно да са удобни за откриване на букви и да са свързани с подходни интересни и познати картини и предмети, достъпни за наблюдение и отговарящи на всички концентрирани предмети.

Предимствата на метода са големи: При никой друг метод предметното съдържание на езика не е тъй тясно свързано със словесната форма, както тук. Първото четене значи е смислено. Радостен е също така факта, че паралелно с писането и четенето върви и обучението по другите предмети—обстоятелство, което не се отрича даже от противниците на метода. Не е трудно то да се свърже с всичките учебни предмети. Нагледността, фонетичната разработка, рисуването и пр., макар да отнемат време, са в същност големи предимства на метода. Избягва се училищното монотоние.

Картинен, или метод на картинното писмо, е едно изменение на аналитичния метод. Основава се на два принципа: 1) че възрастния човек чете цели думи и групи от думи в зависимост от големината на зрителното му поле. Началното обучение трябва да си служи с такъв метод, който да доведе детето по-скоро до начина на четенето на възрастния — четенето на цели думи. 2) Писмото трябва да изобразява по възможност съдържанието си, за да може всеки да го чете, а не, както е сега, да е само условно свързано с него в случайна асоциация. Това се постига, като се нарисува един предмет и в него—името му. Детето рисува схематично предмета заедно с името му, без да е запознато от по-рано с буквите му, после постепенно рисува картината, като надебелява името ѝ, а се губи изображението на самия предмет до изчезване. Детето свиква да гледа на написаното име като на рисунка на предметът и така го чете. Отначало де-

тето чете картини, а после сѫщинско писмо. Децата се научават да четат почти наизуст. По този начин се научава четенето на около десетина думи и след това се продѫлжава четенето без картини на отделни изречения, сѫставени от вече изучените думи.

Този метод е приложен за пръв пѫт от учителя на глухонеми Малиш в Ратибор (Германия) и изложен в една книжка, преведена на бѫлгарски[1]). Малиш е опитал методѫт и на практика и сѫобщава, че е получил отлични резултати. Според него, по тоя метод децата се научавали фонетично верно да говорят, защото не си губят времето в изолирано и неестествено изговаряне на звуковете, а говорят направо цели езикови форми, като вѫзрастния. Сѫщо така те научавали по-верно и правописа, понеже верно запомняли зрителните образи на писаните цели думи, от които вѫзрастния получава импулси при писане.

Предимствата на този метод са очевидни: Децата четат винаги смислено и следов. с интерес. Така те се доближават бѫрзо кѫм начина на четене у вѫзрастния човек—да четат цели думи и групи от думи, които са им познати, когато синтетичните методи изхождат от непознатото, безмисленото — буква, звук. Но този метод има и *недостатѫци:* Децата се научават да четат неточно, понеже не са запознати с елементите на думата или се запознават случайно. Децата и без това имат този недостатѫк — да четат отгатвателно, асимилираще, както това е доказано с опити. Освен това метода не е издѫржан до край: Малиш не открива всички букви по картинния метод, иначе ние бихме получили един вид китайско писмо. С това той сам неволно признава непрактичността на своя метод.

Писочетен метод. Разгледаните до сега методи са засягали главно вѫпросѫт от цели езикови части или от елементите на писмото трябва да се изхожда при началното обучение по четене и според това ние ги наричаме изобщо аналитични или синтетични. Всички те са имали за крайна цел четенето, а не писането. При тях писането се схващало като по-второстепенна задача главно до колкото то е в отношение с четенето. Сега ние ще разгледаме накѫсо историческото развитие на това отношение.

В историята на методиката на началното обучение по езикознание срещаме главно следните случаи: 1) Писането се учи преди четенето; 2) Четенето предхожда писането; 3) и двете се учат едновременно, в който случай се запознават децата най-пѫрво или с писането, или с четенето. Според това, имаме разделни или смесени писочетни или четмописни методи.

---

[1]) К. Малиш, Пѫрвоначалното обучение по четене и писане с цели езикови форми, прев. Д-р Т. Ганчев, 1916 год. Шумен, издателство на Ив. Лисичков.

Известно е, че училища съществуваха още преди изнамирването на книгопечатането. Лесно е от това да се разбере, че въпроса за писочетни методи е изникнал в своята пълнота именно, след като се появили печатни книги. По-рано самото естество на работата е указвало на учителя да учи на четмо пишейки. И наистина, в много, не във всички училища, в средните векове е била въведена действително писочетната метода, т. е. децата се учили първо да пишат и после да четат. В края на средните векове такива училища се наричали просто училища за писане (Schreibschulen), макар че в тях се е учило „писане“ и „четене“, (а не „четене“ и „писане“). След увеждане на печатните книги в училището четенето и писането били съвсем отделени и четенето се учило само по печатни текстове; писането се учило отделно, и то едва във втората или третата година. В християнските училища, както е известно, четенето е било главна цел на езикообучението—за да могат християните да четат словото Божие. На писането не се е обръщало внимание.

И в тия времена обаче не са липсвали прозорливи умове, които са се борили против този противоестествен метод. Такива са били Ратке, Коменски и Трап. Твърде сполучливо бележи Коменски в своята Велика дидактика (гл. 29), че няма по-силно подбудително средство за децата при началното обучение по четене освен да се учат да четат пишейки. Това съответствува на тяхният интерес към рисуването, това двойно възприемане на писмото между другото ще развива тяхната фантазия. Ратке е искал писочетенето заедно с буквения метод, а Трап е искал да се уведе една форма на буквите и за ръкописното, и за печатното писмо. Макар правдивите мнения на тия педагози да не са си пробили път в учебната практика, все пак започнало да се говори твърде много за реформата, която е била прокарана едва в първата половина на 19. век. Още в 1818 г. францисканецът *Абс* е препоръчвал писочетенето, като да е напълно съзнавал влиянието на писомоторните представи при четенето. Той е препоръчвал да се постъпва така: учителя да изговори звукът, учениците да го изговарят и чуят, той да напише на чер. дъска буквата и учениците да копират писаното с пръст във въздуха. После да сторят същото със затворени очи.

Посочения метод е прокаран обаче от баварецa *Гразер* (1820). Гразер обяснявал произхода на писмото по следния начин: Говора се възприема от слушателя не само чрез слухът (изговорените думи), но и чрез зрението (мимиките и жестовете). С писмото обаче като по-съвършено средство, което обединява и слуховата реч, и мимиките, ние можем да предадем мислите си и на хора, които не са при нас. За тази цел той си измислил своеобразно иероглифско писмо, което упражнявал с децата, за да ги убеди, че е невъз

можно за всѣка дума да се помни по един иероглифски знак. Тогава той им сѫобщава, че е намерил по-лесно писмо с по-малко, около 20 знака. Разлага с децата няколко думи на тяхните звукове, за да видят децата, че тия думи се сѫстоят все от известно число звукове. И тогава пристѫпва кѫм откриването на буквите една по една, като се придѫржал о принципа, че най-пѫрво думата трябва да се представи написана, а после да се открива четенето ѝ.

Гразер се е стремил да постѫпва природосѫобразно и за тази цел се мѫчил да изтѫкне пред децата буквите като образи на положението на устата при изговарянето на сѫответния звук. Положението на устата при говора той считал за елемент на говоренето, и затова карал децата да го гледат в устата при говора, за да усвоят това положение. Според него, напр., буква *о* е кѫглото изображение на устните при изговарянето ѝ. Гразер е карал децата да отчитат буквите от устата му и да ги представят, без да ги чуват. Разбира се, че такова схващане е явно погрешно. Метода на Гразер е бил чист писочетен, т. е. учило се е пѫрво писането и после четенето на печатното писмо. *Харниш* (1820) е пѫрвия, който е увел смесения писочетен метод, като е увѣрявал, че с това се печелело време за писането. В Германия обаче намери по-широко разпространение чистия писочетен метод благодарение на *Шолц* и *Любен*.

Предимствата на писочетния метод са на лице: 1) Децата се запознават чрез активно обучение с писмото. Те изучават буквите в процеса на тяхното появяване и изхождайки от тяхното звуково сѫдѫржание; а това се отнася и за аналитичните методи. Ние видяхме, че и метода на картинното писмо си служи с писочетенето, т. е. открива пѫрво писането. 2) С тоя метод формите на писмото се вѫзприемат поверно, понеже, за да пишат, децата са принудени по-добре и дѫлго да наблюдават, па и писането се вѫзприема и чрез писомоторните представи. Това води сѫс себе и усвояване на правописа. Този метод е по-нагледен, сѫзнателен и вѫзбужда самодейността у децата. Той наистина е природосѫобразен, защото явно е, че писмото трябва пѫрво да се напише и после да се чете.

Недостатѫци този метод има сѫщо така. Писането е по-трудно от четенето, и то забавя успеха в четенето. Освен това при наредбата на буквите за откриването им не може да се постѫпи напѫлно методично: ако се откриват най-пѫрво букви лесно за изговаряне, те могат да бѫдат трудни за писане и наопаки. Нещо повече: обикновено ония букви, които са най-сложни и трудни за писане, са най-характерни, улесняват най-много четенето.

Руския методик А. В. Попов[1]) горещо препоръчва четмописния метод, понеже скоро постигал целта, и не пречел на предметното обучение и рисуването, както писочетния. Неговото схващане е погрешно, понеже той с първото предимство игнорира детската природа, а второто е неоснователно — обратното е верно: писочетния метод дава по-голяма възможност за упражнение на ръката. Германските методици твърдят, че смесения писочетен метод претрупвал децата с два вида букви. Затова и още повече поради двойното печатно писмо у Германия е уведен чистия писочетен метод. У нас се предпочита смесения, защото между другото той доближава децата по-скоро до целта — завладяването на печатното писмо — което има по-голямо употребление[2])

(Следва).

Д Ралчев. — Варна.

НИКОЛА ПЪРВАНОВ.

(Живот и дейност*)

* * *

Никола Първанов е роден на 1837 год. в гр. Лом, от родители, които са се преселили в Лом от село Вълковаслатина, Кутловска (прекръстена Фердинандска) околия.

Следвайки основното училище в Лом, със своите дарби привлякъл вниманието на учителя си Кръстю Стоянов Пишурка. С грижи и съдействие на Пишурка, Първанов отива в Белград, за да продължи образованието си.

Изначало с малка помощ от Московския фонд за югославянски юноши, а после, със своето примерно поведение

---

[1]) А. В. Попов, Методика русскаго языка, стр. 24, Москва 1911.

[2]) Писочетния метод в неговото първо появяване в нашите училища още в турско време е описан от Д. Маринов в статията:

Из историята на учеб. дело в България год. I кн. 3 и 4 1896 — (Взаимните училища с пясъчниците, таблиците и показалците, уредени по Ланкастровата метода).

*) За Н. Първанов са писали:

1). **К. Иречек,** България История, глава XXXIV.

2). **Д. Маринов,** Илюстрация „Светлина" год. IV книга IX.

3). **А. Тодоров,** „България литература", стр. 135.

4). **П. И. Берковски,** „Из възпоминанията ми", стр. 3, 4, 6—9.

5). **Д. Маринов,** „История на бълг. литература", стр. 291.

6). **М. Балабанов,** „Гаврил Кръстевич" стр. 338.

7). **Д. Мишев,** „България в миналото", стр. 379, 450.

8). **Ст. Костов,** „Български Нар. Събор в Цариград през 1871 год.," илюстр. „Светлина" год. IV кн. V стр. 77.

9). **Ю. Иванов.** „Български Периодич. печат", стр. 73, илюстр. „Светлина" год. IV кн. IX—XII, стр. 141 — 143, 173 — 175.

10). **„Протоколи на Българскыя-т Народен Събор в Цариград** 1871 год., издава св. Синод на Българск. Църква".

и отличен успех, спечелва милостивото майчино сѫрце на г-жа Магдалина Станкович, сѫбкиня от Австрия, която му дава и жилище и всичката издрѫжка. Дори му предоставила дома си, та го обѫрнал на бѫлгарско народно училище.

И гимназия, и университет Пѫрванов е свѫршил с необикновено отличие в Белград. Според единодушното свидетелство на неговите другари в Белград, той се толкова необикновено отличавал с умствени способности, с поведение и с благ характер, че служил в Белград за гордост на бѫлгарската учеща се младеж.

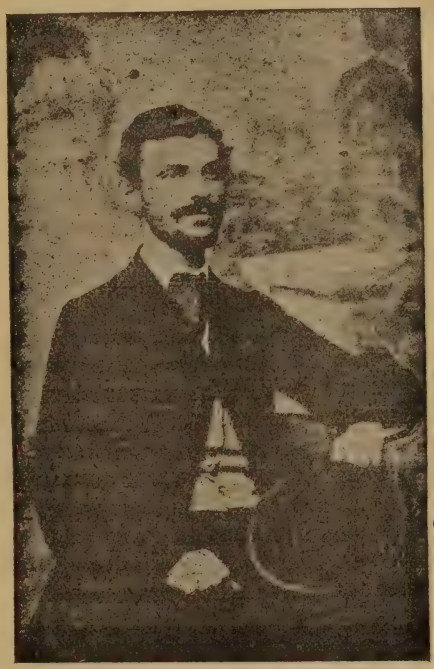

Никола Пѫрванов,

Петѫр Иванов, от Стара-Загора, в едно свое писмо до наследниците на покойния поборник Петѫр Ив. Берковски пише:

„Покойния Берковски, „покойния Мирчо Атанасов и аз живеехме в ед„на стая. С нас заедно жи„вееха и по-старите от „нас ученици: Г. Бенев, „от Стара-Загора, покой„ният Ангел Вѫрбанов, от „Лом, и Неделчо Н. Жеков, от Лясковец. Така сѫбрани с по„старите от нас ученици бѫлгари, ние почти всеки ден се „опоявахме с мисѫлта, как един ден ще се вѫрнем в оте„чеството си и как ще му бѫдем полезни; тук вѫв сѫщата „стая се наелектризирвахме, какво поведение да дѫржим „срещу сѫрбите, за тяхните още тогава небратски намерения „кѫм нас. Но душата на нашите патриотически вѫодуше„вления, без всяко сѫмнение, беше покойния Никола Пѫр„ванов от Лом, който него време беше ученик в историко„филологическия факултет на Сѫрбската Велика школа“[1]).

Като студент вѫв Белград, Пѫрванов е сѫбирал около себе си бѫлгарската учеща се младеж и почти цялата бѫлгарска емиграция, та с речи на патриотическо-исторически теми е откривал из националната ни история светлите, както и мрачните нейни страници, като вдѫхвал у слушателите лю-

[1]) **П. Ив. Берковски**, „Из вѫзпоминанията ми“, с предговор: „Из живота на П. Ив. Берковски“ стр. 6.

бов към родината. Петър Иванов Берковски, хасковския главен учител, председателя на Хасковския революционен комитет, тригодишния диарбекирски заточеник, опълченецът от 1877—1878 год. и пр. пр. е духовно чадо не толкова на белградската среда, колкото на Първанова.[1])

Драган Ганчев от Тутча, сега варненски жител, другар на Първанова от студентчество в Белград, ни разказва, че някой си Коста Мичелòвски, търговец на кожи от гр. Скопие, пристигнал тогава в Белград. Поискал Мичелòвски да занесе в Скопие учебник, защото нямали никакъв учебник, като съобщил, че сърбите му предлагали да вземе сръбски книги. От средата на българската емиграция и учещата се младеж бил съветван, по никакъв начин да не взема сръбски книги, а да вземе само български. Раковски внушил на Първанова идеята, Първанов стъкмил буквар, негоден за Македония. Раковски и Първанов заявявали, че Македония, като българска страна, не бивало да се остави в нужда да търси сръбски книги — да ù се набавят български. И Коста Мичелòвски занесъл, твърди Драган Ганчев, в Македония Първановия буквар.*)

Когато се заговори за Първанова, Драган Ганчев се вълнува душевно и не намира думи да го нахвали. —

— Отличен и отличен беше във всичко и примерен беше всякъде и във всичко, и вестник списваше, и слова ни държеше, като събираше всички ни, говори Драган Ганчев за Първанова. — Ние, всички българи, казва Ганчев, във Белград: и студенти, и търговци, и занаятчии, се гордеехме с Първанова. А колко го коткаха сърбите, колко го увещаваха! Какви ли не обещания му се даваха от знатни сърби да остане в Белград, за да се свърже за винаги със сърбите. Първанов, обаче, остана верен и на себе си, и на народа си: — Няма да служа Вам, без забикалки казваше Първанов на сърбите. Вие сте свободни и охолни. Ще служа на моите братя — робите. Тия думи Първанов казваше с решителност и ги изпълни, като замина за поробеното ни отечество, твърди Др Ганчев, па добави: „Самоотверженост издигна Първанова още повече в очите ни. Де сега такъв българин!“

Като студент, Първанов е редактирал в Белград български вестник, учреден и издаван от белградския сърбин Андрич: „Възток“, вестник за политика и забава, излязъл в 16 броя, от 11. Май до 11. Септември 1865 год., престанал със заминаването на Първанова от Белград.**)

---

[1]) **Ст. Заимов**, „Миналото“ кн. I и IV; „Искра“, бр. 6—8, стр. 309 от 1892 и **П. Ив. Берковски**, „Из възпоменанията ми“.

*) Покойният Ю. Иванов споменва за тоя буквар във „Български Периодически Печат“.

) Професор А. Тодоров погрешно е мислил за тоя вестник, че се редактирал от **учредника си Андрич, по несъгледване различието между думите **учредник** и **уредник**.

И по форма на израз и, по мисъл тоя вестник е литературен бисер в полето на бълтарската публицистика. Чистотата на неговата реч и строгата логика, ясността и здравината на неговите мисли, искреността на формата в оная люта полемика, завързана тогава с яростни в Цариград бълтарски вестникари, — всичко това са ценни отличителни качества на в. „Възток", каквито, за жалост, дори до днес са голяма рядкост.

Една компетентна преценка за тоя вестник, в една обстойна критика от Ю. Иванова*), от която тук предаваме една част:

„Жлъчните нападки между тогавашните бълтарски вестници, ядовитите вестникарски разпри, непримиримата вражда, която са имали място в епохата, когато се е издавал „Възток", не са останали незабелязани от тоя последния. Трябва да спомена тук, че в. „Възток" се е списвал с един образцов приличен език. И ние мислим, че той е бил първия вестник на своето време в това отношение. Там няма псувни, хули, присмивания, окарикатурвания и други подобни. Даже в полемиката той е тъй учтив, езика му е така чист, така старателно заварден от вонята на речта, че ти е драго да го четеш: неговата полемика е доказателна и убедителна, жива и разпалителна, но не злостна и ругателна. Това наше утвърждение може да се провери и от нашите читатели, като прочетат за това цитираното по-горе възражение на Първанова против клеветите на в. „Турция". — Тая своя преценка Ю. Иванов придружава с предаване във факсимиле 1-и брой от в. „Възток", първата му страница, и цитира голяма част от съдържанието на други бройове.

От съдържанието на излезлите 16 броя ясно се вижда, че в. „Възток" е бил предназначен за разпространение в Бълтария под турското иго, с главна задача народно просветителна.

Като студент Първанову често е било възлагано преподавателство в Белградската гимназия.

* * *

В края на 1865 год., след завършване курса на науките в историко-филологическия факултет на Белградската Велика школа, Първанов се завръща в родното си място, гр. Лом, на учителска длъжност. Уговори се с Ломската община да учителствува 3 години, за 22,000 гроша.

— 22,000 гроша за даскалък! Много пари, бре-е-й! с очудване казваше по града някой си простак чорбаджия.

— У кожухче го овиваше майка му, казваше моята майка, а пък какъв учен човек излезе! Нека се знае, какви

*) Ю Иванов „Светлина", илюстровано списание, год. IV кн. IX—XII, стр. 141—143, 173—175.

чада може да отгледа бѫлгарския кожух, от чиято миризма Охридския Теофилакт се оплаква в писмата си до Цариградските дворцови крѫгове.

Още с пѫрвото си явяване в класната стая при нас учениците, Пѫрванов завладя душите на всички ни. В неговото лице за пръв пѫт видяхме нежно учителско обращение и засмян учителски поглед, когато всички негови предшественици се явяваха начумерени, сѫс сѫрдити погледи и сурови обращения. До като часовете при предшествениците на Пѫрванова бяха часове на измѫчване, при Пѫрванова ние чувствувахме увлечение и училищните часове дочаквахме на драга воля. Просветителското призвание на Пѫрванова бе безспорно. Непринудено миловиден, винаги кротѫк, умерен и вѫв всичко измерен, с нежни обноски, с приятна дикция, Пѫрванов всякога пленяваше слушателя. В преподаване, особено по бѫлгарска история, той увличаше ученикѫт и дѫржеше приковано неговото внимание до край. Войните на бѫлгарите с гѫрците той разказваше винаги вѫодушевен. А когато зачекнеше борбата ни с фанариотското духовенство, описваше неговото над нас коварно потисничество и, тихо развѫлнуван, излагаше пред нас картинно неизмеримо големите злини, сторени нам от Фенер; като че преживяваше разказваните моменти и оставяше учениците си под най-силни впечатления. — А по бѫлгарски език — всеки негов израз дѫлбоко заседваше в паметта на ученика. Като прочетох в неговия вестник „Въстокъ“, вместо името *Добруджа—Добрушта*, спомних си, как той в един урок по бѫлгарски език твѫрдеше по най-убедителен начин, че нямало бѫлгарска дума сѫс звука џ (дже), че тоя звук не бил бѫлгарски. *)

Преподавателството на Пѫрванова бе животворна струя, която се вливаше в душата на ученика. Пѫрванов насаждаше преди всичко обща любознателност и жажда за наука. Неговото учителство привлече множество ученици от близки и далечни околности, а с немски и френски езици привлече дори турчета и еврейчета, синове на най-видните и силни на деня пѫрвенци. Посещението на тия иноплеменни ученици ни най-малко не поклати стегнатата училищна дисциплина при авторитета на Пѫрванова. Веднѫж Пѫрванов наложи най-тежкото дисциплинарно наказание на един ученик-бѫлгарин, защото беше обидил едного от сѫучениците си евреин. Провинението имаше антисемитен характер. Наказанието произведе дѫлбоко впечатление и стресна немирниците.

---

*) Ат. Илиев, известния наш учител и езиковедец, своята „Начална практическа граматика, с писменни извадки“ е посветил Пѫрванову:

„За спомен на покойния Никола Пѫрванов, родом от Лом-Паланка, „пѫрвия начинател на по-сериозно и научно издирване законите на бѫл„гарският език, посвещава се този малѫк труд“.

С любовта кѫм наука Пѫрванов вдѫхваше едновременно и преданност кѫм труд. Като преподавател по краснопис, той постоянно изискваше от учениците си, та изпѫлняха по няколко страници с написване изреченията: „На ученито корените са горчиви, а плодовете — твѫрде сладки“ и „Ум царува, ум робува“. Вѫрху преносния смисѫл и значение на тия изречения Пѫрванов посвещаваше много труд и от преподавателското си време, за силата и значението на човешкото знание и за неизмеримо голямата разлика между прост, неук човек и между човек учен, с просветен ум. Относно трудолюбието, Пѫрванов, като преподавател по немски език, пак по краснопис изискваше от учениците си, та по цели страници написваха немските изречения: „Zeit ist mehr wert als Geld“*) и „Verlorene Zeit ist nicht zu ersetzen“.**) И вѫрху сѫдѫржанието на тия поговорки Пѫрванов систематически посвещаваше много труд и време, за да набива в главите ни сѫзнание за скѫпата ценност на личния труд.

Турски език ни преподаваше един остарял до наивност турчин—Идириз ефенди. Когато Пѫрванов влезеше на преподавателски час след турчина, често казваше:— „Няма полза от този език; вместо него, учете френски и немски: те ще ви са полезни“. Разумява се, тоя сѫвет Пѫрванов даваше на интимен поверителен тон, в отсѫтствие на учениците турчета и еврейчета. И действително, по турски език ние полагахме отрицателно старание — как да не учим. Така например, много време от часовете отнемахме на Идириз ефенди с поднасяне нему перата си за турско писмо, от тънка черна тръстика, та той ги подостряваше, защото само той бе на това майстор.

Каква национална гордост изпитахме един ден, когато, по официална покана присѫтствувахме и ние, учениците от целия клас, начело с Пѫрванова, на публичният изпит на учениците турчета в *руждието*. Имаше изпит по обща география и аритметика. Ние непосредствено видяхме, колко далеч зад нас бяха останали турските ученици. И неволно се чувствувахме горди, като дори бяхме забравили, че сме политически роби (рая). Турските ходжи, както и дошлите правителствени представители бяха непресторено внимателни кѫм нас. В залата нам беше дадено почетно място и дори бяхме почерпени с рахат-локум.

Тънък наблюдател и естетик по природа, и в писане, и в говор, и в облеклото си, и в книгите си, високо благонравен, Пѫрванов бе еднакво строг и изискълив, и кѫм себе си, както и кѫм учениците си.

— Кукувице, ти! беше най-лошата дума, която ние, неговите ученици, сме чули от негови уста, кѫм някого прови-

*) Времето струва повече от пари.
**) Изгубено време се не връща.

нен от нас. Или пък, когато изгубеше надежда по успеха за някого от нас, като безнадежден, казваше му: — „Раждала майка синове, да не е пътя без хора“. Такива ученици, които имаха постоянно слаб успех, той всякога съветваше да отидат на занаят — ковачи или дърводелци, да не си губят напразно златното време. И все им говореше, че по-голям порок от мързела няма и че те са изгубени, ако не се трудят.

В Белград, в средата на сърбите свършил и университет, и гимназия, при това преподавал на сръбски език във Белградската гимназия през време на студентчеството си, в говора си, обаче, пред нас, като български учител, нищо сръбско не употребяваше: ни дума, ни изговор, нито пък ударение. Напротив, той бе строг пазител на чистата български реч, за доказателство на което служи следния случай.

На урок пред Първанова думата *закон* произнесох *зàкон*. Първанов цял настръхна, впи остър поглед в мене и с очудване ме запита:

— Как, *зàкон?!* Баща ти *зàкон* ли казва?

— Не, учителйо, баща ми казва *закòн*.

— Майка ти *зàкон* ли казва?

— Не, казва: *закòн*.

— Но ти защо каза *зàкон?* защо не говориш като баща си, като майка си?

Обясних, че съм чувал така произнасяна тая дума твърде често от далматинци по дунавските параходи и шлепове в тяхните взаимни псувни. Едва след това Първанов се успокои, като непропусна да даде често повтаряния съвет: — „Говорете си, както говорят родителите ви и пазете добре тяхният език“.

Друг един характерен случай:

По онова време в град Лом беше се свъртял един старец, дядо Радойко, сърбин „камарашин“, представител, чини ми се, на знатния тогава сърбин майор Мишо, с някакво експедиторско-столарско занятие. Свързал дядо Радойко приятелство с баща ми, който ми е разказал случая.

Един ден, дядо Радойко удостоява баща ми с един подарък.

— Вземете, казал му дядо Радойко. Вие имате двама синове, вземете тия книги за двамата по една, — нека четат.

Книгите били сръбски, някакви разкази с поучително съдържание, според препоръката на дарителя.

— Благодаря, казал баща ми, взел книгите, но, преди да ги видят надарените, той ги занесъл, та ги показал Първанову, съобщил му кой и защо му ги дал и запитал:

— Бива ли, г-н Никола, да ги дам на моите момчета да ги четат?

Първанов взел книгите, обърнал няколко листа, па казал:

— Тия книги не са за децата. Не са и за вас, па и за никого . . .

И ний не получихме за четене тия сръбски книги*)

Бидейки учител в Лом, Пѫрванов като че свещенодействуваше пред народният олтар. На всяка стѫпка той носеше факел за просвета и свестяване, както в училищната ограда, така и вѫн от нея, между народа—в цѫрква и в читалище. За неговите слова, особено по цѫрковния вѫпрос, се стичаше цял град. Пѫрванов не само просвещаваше ума, но и стоплюваше душата на роба, като вдѫхваше в него вяра за честито бѫдеще и го обнадеждуваше. . . . .

„Думите му бяха разумни и кратки,
„Пѫлни с уповане и надежди сладки".

Много отрано се знаеше по града, че *учителя сѫс седемте езици***) ще отиде в Цариград по народни работи, за Народния Цѫрковен Сѫбор. Между пѫрвите, които знаеха, бяхме ние, учениците. Никакво изпращане, обаче, никакѫв шум,—желание на самия Пѫрванов, точно и безпрекословно изпѫлнено.

Трогнат и силно бе развѫлнуван Пѫрванов при раздялата си с нас, учениците, и с класната стая, оная откѫм училищния двор. Бе прехапал долнята си устна и, метащец тѫжен поглед по всички ни и по всички ѫглове на стаята, полузадавен от скривани сѫлзи, каза ни: — „Оставям ви вече, мои ученици, ... но ще се вѫрна". Ние всички видяхме в него погледи и мѫлком, с погледите си го запитвахме: — „Кому ни оставяш, учителйо преблаги"? Само тоiи разбираше това питане и видно бе, че то го измѫчваше.

Пѫрванов излезе из класната стая, ние плахо го сѫпроводихме до стѫлбата. А той си отиде с много бавни стѫпки, като че ли крачеше пресилено, изгледвайки и училищната сграда, и дворѫт, и цѫрквата, която бе недовѫршена и която за това бе пословична. Предчувствувал е той, че това бе края на неговото учителство. Уви! Ние отпосле разбрахме, че тая наша раздяла с Пѫрванова била навеки.

Като представител от Видинската епархия в Народния Сѫбор в Цариград през 1871 год., Пѫрванов се е отличил с изказване, чрез свойственото нему красноречие***) здрави мисли по дневните вѫпроси. По начина на избиране Екзарх и вѫобще за избиране архиереи, той е предлагал демократическото начало — да бѫдат избирани направо от народа.

*) Тая послушност на баща ми може да се обясни само с извънредно голямото влияние на Пѫрванова; баща ми бе от ония стари бѫлгари, които копнееха за наука, за просвета. На устата му постоянно бе „Царственикѫт" и всяка книга за четене той считаше като някаква святиня, както своите учебници: „Наустницата", „Псалтира" и „Светчéто".

**) Така народа наричаше Пѫрванова, защото владееше 7 езика.

***) Бележития Петко Р. Славейков в своя вестник „Македония" е нарекѫл Пѫрванова: красноречивият оратор.

„Съборътъ дѣйствува работи-тѣ си мирно и тихо“, пише Пѫрванов в едно свое писмо, „Видинскиіа прѣдставитель, право да си приказваме, дѣіствува колкото му сили-тѣ и умът позволяват на мѣрки в този дух: администраціа-та на Българска-та црьква да бѫде сѫгласна съ правото на Българе-тѣ; слѣдователно, като почитаме свето и непорочно сѫштествена-та часть на религиіа-та, обрѣди-тѣ и св. писание, нека црьковни-тѣ правила съхраньаваме в толко, колкото не повреждат правото на Народа и колкото е необходимо да сме єдно цѣло с други-тѣ православни црькви. Туі начало маі сичкиіа съборъ таіно исповѣдва, но нѣкои от комисаре-тѣ и сички-тѣ владици, на кое мнение сѫ, оставам да се научите, че прилука имате. Аз ште ви кажѫ, че не ми одобряват мислитѣ“.*)

По тоя вѫпрос се завѫрзала остра препирня между Пѫрванова и Гавриила Крѫстевич. Пѫрванов заявявал:

„Аз мисля, че ако се избират свещеноначалниците от народѫт и духовенството наедно, то не вреди на цѫрквата, стига само да почитаме светите догми на православната цѫрква. Аз мисля, че мнението ми не греши против цѫрквата, а има и друго начало, което трябва да вземем пред вид и то е: „глас народа, глас Божи“.**)

Тия мисли на Пѫрванова извикали остри вѫзражения от всичките свети старци, а Гавр. Крѫстевич дори нарекѫл исканията на Пѫрванова *протестантски*, та Пѫрванов се видял принуден да заяви, че: „той почита православието и му се кланя, но постоянствува на мнението си“.***)

Срещу изявленията на Н. Пр. Макариополски, че те, „гледали человека, когато го избират, и вѫтрешните му качества, когато народа гледал само на вѫнкашността, та за това те, архиереите, не можали да оставят всичко нему“, — Пѫрванов вѫзразил: — „Искате с това, Ваше Преосвещенство, да кажете, че народа не умее.“****)

По сѫщия вѫпрос, в следнйото заседание, с последователна настойчивост Пѫрванов заявил:

— „Как да е, народа трябва непосредствено да си избира архиереят и нему тежко ще да е, ако архиереите идат някак си да му отнемат една част от правото чрез един друг пѫт“.*****)

А в заседанието от 26. март 1871 год., вследствие упоритостта на неговите противници, Пѫрванов заявил:—„Нищо

---

*) Писмо от Н. Пѫрванов до Видинския протосингел г-н Симеон Николов от Цариград—Орта-Кіой от 22-й март 1871 год.

**) Протоколи на Българскыя-тъ Црковенъ Съборъ въ Цариградъ прѣзъ 1871 год., стр. 40.

***) Пак там.

****) Пак там, стр. 41.

*****) Пак там, стр. 72.

по-сѫгласно с човещината и по-практично от това, дето народѫт и духовенството да избират направо архиерея си. Мисля, че с училищата, с развитието, с добрите синове, тия раздори няма да стават; защо да се жертвуваме на една система, която ни е била тежка. С условията, които казах, сиреч с училищата и с развитието, на чорбаджиите е последнйото царуване. Ние сме изпратени да изразим мнението на народа, затова моля св. Синод да приеме нашето предложение. Другите цѫркви, вярвам, че ще ни одобрят, колкото за това аз сѫм уверен, а ние сме длѫжни да защитим народните интереси". В резултат най-после противниците скланят и всички представители се сѫгласяват, че предложението на Пѫрванова не вреди на духовенството и цѫркватa и може да се удовлетвори.*)

Колко несправедливи и неоснователни са били упреците против Пѫрванова за някакво си протестантство, като си спомням онаѧ негова точност и редовност в посещаване цѫрква през всичкото време на своето учителствуване в Лом: той не пропускаше нито една неделя, нито който да бил друг празник, когато имаше служба. И престояваше през всичкото време на службата така смирено и с такова благоговение, че всякой виждаше в него най-искрен почитател на Православната цѫрква.**) Много пѫти пѫк в своите слова в цѫрква, в читалището, както и в преподаването си в училище, когато се заговореше за религиозните пропаганди у нас — протестантската и католическата — обявяваше, че ги счита като голямо зло. — Злото, казваше Пѫрванов, се заключава главно в това, че би се посегнало вѫрху единството на народа ни, като посочваше за пример сѫрбите, хѫрватите, бошняците, помаците.

Като разпоредител с училищната програма за преподаване, Пѫрванов не само не пречеше, но и сѫдействуваше за цѫрковно пение. Особено сѫдействие той даваше на остарелия вече Пишурка за изпяване „Опелото на Исуса". Всяка година, след дѫлги репетиции от групи ученици и ученички, под диригентството на Пишурка, се изпяваше, по превода на бѫлгарски, в цѫрква „Опелото на Исуса", което привличаше целия град.

Като прочетох в протоколите на Цѫрковния сѫбор изявленията на Пѫрванова за царуването на чорбаджиите, спомних си, че той, през чорбаджийската епоха, в преподаването си, в една игрива форма веднаж сѫобщи на кратко, как в една община нейде си чорбаджиите изнудили учителя да

*) Пак там, стр. 83.

**) Н. Високопр. Варненско-Преславския Митрополит г. Симеон свидетелствува за Пѫрванова: — Пѫрванов толкова добре познаваше старобѫлгарски език, че в цѫрква той четеше *паремиите* в превод на говоримия бѫлгарски език, та народа го разбираше.

дѫржи надгробно слово на един починал *добѫр чорбаджия* и как изнудената риторика на учителя се изляла в тия две фрази: — „Роди се човек—умря бакалин".

Пѫрванов считал „закриването" на Народния сѫбор в Цариград за „*немислено догажданье*". По това закриване той пише до Видинския Протосингел писмо от цели четири страници, препѫлнени с тѫга и болезнена чувствителност. — „. . . Наистина, Господине Симеоне: не сме направили нѣщо съвършено, щото хора-та да ни захвалятъ за постоянство-то ны", пише Пѫрванов в началото на писмото си, па продѫлжава: „Но, ей, брате, кои да слуша и кои да мисли деликатно и обмислено. Като че нѣкоіа свръх естествена сила доіде та рече: да се разиде Сѫбора и в четире пет дни славни-тѣ наши поборници за народни-тѣ ни дѣла се разидоха. Ослепехме, когато трѣбваше да гледаме, оглушехме, когато трѣбваше да слушаме, онемехме, когато трѣбваше наі много да говориме, растурихме се, когато трѣбваше съединени да сме. Іезък за повѣрение-то, което ни се даде. Горкиіъ-тъ народ, тоі, сѣкам, иштеше от нас повече, но што видѣ от жрьтви-тѣ си! Жалостно поіавление!

„Без слѣдствие на никакво рѣшение ниі потрьсихме домове-тѣ си; показахме на дѣло колко сме патриоти; трьговини-тѣ ни пропаднаха! учителства-та ни загинаха, дѣца-та и домове-тѣ ни се разсипаха! да си идем, та да си идем, а работа-та ни, тия іе бирас заплетена; еди кои си тъі рече, еди кои си инак, еди кои си тъі, но сички сѫ съгласни в едно: да си врьвим и хаіде да си врьвим! Тѫі се, да не рекѫ ли, продадохме, когато трѣбваше постоіанство да коронваше дѣла-та ни и да освѣтлихме повѣрение-то на Народа си прѣд лице-то на цѣлиіа свѣт.'

По-нататѫк, в това свое писмо, Пѫрванов, относно умението на бѫлгарина да мисли, пише: „ . . . Умѣемъ да ми„слимъ, но хубави тѣ мисли ни изплѣзнаха прѣд воліа-та да „угодим на самолюбци и на кефове". Па іоште как? . . . „Боли ме и ножеве пробиват снага-та ми, като ви бѣлежѫ „тѣзи редове, но што да сторѫ, кога е тъі забѣлежено". По нататѫк, в сѫщото свое писмо, по закриването на Сѫбора Пѫрванов пише: „ . . . Аз вѣрвам, Господине Симеоне, че „виі сте с голѣма тѫга чули гласове-тѣ за растурванье то на „Събора ни; но от горни-тѣ редове виждате, че не малко „и аз жалиѫ за това немислено догажданье".*)

Това писмо на Пѫрванова свидетелствува, че културния деец Пѫрванов е изпитвал положение, което наумява онова на революционера-поет Ботев, когато с болка в душата си е написал стиха:

---

*) Писмо на Н. Пѫрванов до Видин. Протосингел г-н Симеон Николов, от Цариград, датирано на „Прѣображенье" 1871.

„Тежко, брате, се живее
между глупци неразбрани,
Душата ми въ огѫнь тлее,
сърцето ми—в люти рани".

Разликата е, — че средата на Пѫрванова не се е сѫстояла от „глупци неразбрани", а от „угодници на самолюбие и кефове"; но и двамата са чувствували страдания: на Ботева „душата въ огънь тлѣе и сърдцето му въ люти рани", а на Пѫрванова „ножеве пробиватъ снагата".

Така, по вѫпроса за закриването на Сѫбора в 36-то заседание от 19 и юлий 1871, след като един представител изказал своите негодувания и натяквания, че били призовани за два-три месеци най много, а пѫк станало било повече от шест месеци от както дошли (в Цариград, за в Сѫбора); друг, в сѫщото заседание констатирва, че: „Като почнаха „веке прѣдставителитѣ да си отиватъ по единъ по двама, той, „т. е. Събора ще се развали слѣдъ една двѣ недѣли самъ „по себе"; Пѫрванов в сѫщото заседание напразно заявявал: „Прѣди единъ мѣсецъ азъ казахъ, че трѣбва непрѣменно да „почакаме още единъ мѣсецъ. И сега пакъ съмъ на това „мнѣние, но неизвѣстността отъ друга страна ме обезпокоя- „ва. Колкото за да стане нѣкое спогождение, то може ли „да стане без Нар. Съборъ? Кой ще ни гарантира, че това „положение ще бѫде въ наша полза? Отъ учрѣждението „на нашата Екзархия зависи продължението на народнитѣ „ни работи".*) Тия думи на Пѫрванова свидетелствуват, че той е считал сѫдбоносно за народните ни работи учреждението на Екзархията и се е отнасял с всичката преданост кѫм делото, с подобаваща сериозност. Ала „кои да слуша и кои да мисли деликатно и смислено", както Пѫрванов казва. Следващето заседание, 37-о по ред, според протоколите на Сѫбора, е било последно, в което се решило, че: „Съборътъ прѣкъснува засѣданията си за неопрѣдѣлено врѣме".

През времето на пребиването си в Цариград, Пѫрванов е сѫтрудничил вѫв в. „Македония". В едно свое писмо до Видинския протосингел той пише: „ . . . След некое време премислих, не само това, но да опиша и сичко-то си пѫтуване от Лом до Видин и до Цариград, и в 19 броі на „Македонія" излѣзе І-то ми писмо; мисліѫ, че сте го чели. Писма-та ми се обнародват под „Дунаволомовъ", а отправени сѫ до Господин И. . . ., един моі приіатель в Лом (даскал Илиіа)". . .**) За тия писма на Пѫрванова, които печатам другѫде, Мишев, в писмото си до нас, цитирано в предговора ни, пише, че са пѫлни сѫс здрави мисли и нови идеи и че и сега се четат с увлечение и интерес.

*) Протоколи на Бѫлг. Нар. Сѫбор в Цариград през 1871 год., стр. 169—173

**) Писмо от Н. Пѫрванов от Цариград—Ортакіой от 1 юний 1871.

Човек на науката и с положителни знания, когато Видинското училищно настоятелство го молило няколко пъти да му намери от Цариград учители, Първанов констатирал с тъга в душата си, че нямало учители, каквито той търси. Така, в едно от писмата си до Видинския протосингел той пише: „ . . . Училищното настоiателство ми писа нѣколко пъти за учители. Жал ми iе дето не знаих да им препоръчъ добри и сериозни учители. Но што да сторъ. Грѣшка-та не iе моiа. Учени-тѣ ни съ редко и прѣредко. . . .“***)

* * *

Първанов се върна от Цариград в Лом, след около една година, ала с разбито здраве. Болестта му, от силна простуда, като че ли бе се съсредоточила в гърлото му: беше изгубил гласа си, не можеше да говори. Бързо замина за Виена, за да се лекува, където не след дълго време свърши със земния живот и остави кости в чужбина.

Когато се разнесе по гр. Лом грозната вест за смъртта на Първанова, града, като че се покри със страшен мрак. Уви! учителя на Лом, бележитият учител Първанов не беше вече жив! Ние, неговите ученици, — всички, ако и с бащи, почувствувахме се малолетни сираци, чийто баща е загинал много преждевременно, преди децата му да се изправят на свои нозе. Па и самите наши бащи и Ломското гражданство се почувствуваха като сираци. Дълги години Ломчане оплакваха своя безподобен просветител и наставник. Те оплакваха не толкова него, колкото себе си. Колко многообещаващи крехки сили прекратиха за винаги образованието си и заглъхнаха в бурена на простотата и невежеството, сили, които Първанов нямаше да остави така. Имаше дори ученици със заможни родители, които се нуждаеха от влиянието на Първанова върху самите родители, за да продължат образованието си тяхните деца. Всички очакваха само от Първанова, и затова много надежди за просвета и за честита бъднина отлятеха заедно с него.

Първанов завари „народната нива“ в Лом покрита с трънак, както изобщо бе тогава под турско иго. Ала Първанов бе от ония работници, които неуморно, безшумно работят, пред нищо не се спират, никога не се отчайват. Като че с търнокоп той вадеше из корен всеки трън и разчистваше почвата. Това, обаче, не бе много години, а само 5 години той служи в Лом, 1866—1870 год. включително.

Ала семето, посето от Първанова, даде изобилен плод: впоследствие много от околните села се сдобиха с добри, сравнително добре подготвени учители, ученици на Първанова; в редовете на българското опълчение в освободител-

***) Писмо от Н. Първанов от Цариград—Ортакiой датирано на „Прѣображенье“ 1871.

ната война през 1877—78 год. участвува достатѫчно число Пѫрванови ученици: Алекси Ангелов, Панайот Начев, Алекси Петров, Арсен Нацов и др., а някои, като например, Бранко Кр. Пишурка, Петко Пѫрванов Бѫчваров и др. сложиха кости при Стара Загора и Шипка; един от пѫрвите негови ученици, Д. Маринов, известен наш книжовник-фолклорист, като учител в Лом през 1876 год. даде в дома си прибежище на двама Ботеви четници: Кирил Ботев и Иваница Данчев, за което бе хвѫрлен от турците в тѫмница и освободен едва с освобождението на Бѫлгария през 1878 год.; основаното от Пѫрванова Ломско читалище послужи впоследствие, сѫс сѫдействието и на други фактори, та се сѫздаде Ломската мѫжка гимназия, преобразена сега в педагогическо училище и пр. и пр. — всичко това са плодове на Пѫрвановата народно-просветна дейност, без да се смята разширения размер на народна грамотност и пробудата на народното сѫзнание.

Учителстването на Пѫрванова в Лом е епоха, каквато малцина наши просветители и общественици са си сѫздали. Никола Пѫрванов—това е едно име, чието обаяние никой не е достигнал, ето, вече половин век.

Пѫрванов е от онази епоха в отечествената ни история, която е откѫрмяла народни дейци с гранитна воля, сѫс стоманен характер. Пѫрванов не бе един обикновен учител. Той не се ограничаваше нито сѫс своята филология, нито с длѫжността да учи народа на грамотност: той бе и обществено-политически деец, беззаветно предан на народното дело, верен представител на онази епоха.

* * *

Като публицист през време на студентчеството си в Белград, оставил ни е 16 броя истински публицистичен бисер*); като учител на роба—негов брат в родния си град, той е будил народното сѫзнание, чрез просвета на мало и голямо; като представител от Видинската епархия в Цариградския Нарочен Сѫбор през 1871 год., той се е проявил по устройство на народната ни цѫрква вѫрху демократично начало—архиерея да се избира направо от народа, — вѫзприето и от Сѫборѫт, и от св. Синод, след дѫлги, горещи препирни, вѫпреки упоритата сѫпротива на мнозина от повидните членове на Сѫборѫт и особено от светите старци.**) Проникнат от идеята за народно единство, за целокупна Бѫлгария, Пѫрванов се е дѫржал в Сѫбора, като истински носител на народната сѫвест, над ония две „партии, страш„ни гонители една на друга, които тайно лѣжали въ сърце„то на Събора и на Българското честито бѫдеще, създаде-

*) Вестник „Въстокъ".

**) „Протоколи на Българскія-тъ Народенъ Съборъ въ Цариградъ прѣзъ 1871 год.", стр. 72, 83—85.

„ни отъ Търновци и Пловдивци, за суетни честолюбия, кой „да бѫде Екзархъ и гдѣ да сѣди. . . .“*)

Никола Пѫрванов — това е вѫплотена обществена добродетел. По твѫрдостта на волята, по дѫлбочина на патриотическо чувство, по копнеж за национално-политическо освобождение чрез народна просвета, по проницателност на ум, по чистота в обществения, както и в частния си живот, Пѫрванов се издига като една необикновена личност.

Сѫзнаваме значението на онова наше чувство на признателност, що храним кѫм Пѫрванова, като негов ученик; изтеклите, обаче, 50 години, вярваме, достатѫчно са ни освободили, за да имаме нуждната независимост на обективен свидетел и оценител. Сѫс следователски скептицизѫм ние щателно дирихме и придирвахме, но не намѣрихме петно в животѫт и дейността на Пѫрванова. Няма петно вѫрху нравственият образ на Пѫрванова, така, както няма и вѫрху образа на великия Левски, апостола на свободата чрез революция. Защото мнозина от многозаслужилите наши народни труженици сѣ са носили вѫрху своите образи по някоя тѫмна точка, присѫща на обикновения човек.

Изтичат 50 години от преждевременната смѫрт на Пѫрванова. Ако не знаем деня, в който е починал, знаем поне, че това е било през втората половина на 1872 год. Една светла и мила памет, като тая на Пѫрванова, налага на Ломчане дѫлг на особна почет, да ознаменуват 50-годишнината от неговата смѫрт.

Нашия неуморим и сѫвремен писател общественик г-н Д. Мишев ето как се отзовава за Пѫрванова, в едно свое писмо до нас:

„Покойния Н. Пѫрванов е бележит мѫж, като учител, писател и общественик. Заслугите му са големи. Неговите писма, печатани в Цариградския вестник „Македония“, под псевдоним „Дунаволомов“, са пѫлни сѫс здрави мисли и нови идеи. И сега се четат с увлечение и интерес. Той умря рано, но в кѫсия си живот работи много, по-много от своите сѫвременици. Най-ценни са неговите трудове по бѫлгарски език. С тях той надмина на три десетилетия сѫвременниците си граматици. Най-учен и най-виден общественик в нашия край, той дѫржи лично място между плеядата дейци от миналия век. В Народния сѫбор у Цариград беше между най-просветените народни представители. Той дѫлжеше това на науката си, идеите си, родолюбието си“.

*) Писмо на Пѫрванова от Орта-кйой — Цариград от 22. април 1871 г. до тогавашния Видински протосингел г-н Симеон Николов, сега Варненo-Преславски Митрополит.

Алекси Ангелов, от Лом, един от достойните ученици на Пѫрванова*) в едно свое писмо ни пише:

„В Лом една улица е назована на негово име. Сѫщо така той е патрон на Ломската мѫжка прогимназия — тя носи тѫй сѫщо негово име. Един от неговите признателни ученици е подарил лика му, художествено изработен сѫс бои, който стои окачен на видно място, в директорския кабинет на сѫщата прогимназия".

„Читалището бе взело грижата да се пренесат костите му от Виена в Лом и тук да се сѫзида паметник за овековечаване паметта му, заедно с онази на Пишурка и П. Берковски. Сѫбитията от 1912 год. насам попречиха на това. Идеята, обаче, не е изоставена. В бѫдеще ще има да се зидат паметници и за военни народни герои, и за културни народни дейци".

Всичко сѫобщено от г на Ангелова е хубаво и похвално, обаче, мислим то не е достатѫчно: малко е от почитателите само pium desiderium. Според нас, паметта на народния Просветител ще се почете най-достойно с просветителски паметник: Ломчане да основат, колкото се може по-скоро, един *фонд* на име *Никола Пѫрванов*, от който да се поддѫржа един ученик, син на бедни родители от Лом, за получаване завѫршено висше образование по история и филология, специалност на Пѫрванова.

На Ломчане се налага и дѫлга — да се погрижат, за да се сѫбере и напечата в един сборник всичко, що е писал Пѫрванов и всичко, що е писано за него.

А тленните му останки? Те трябва да се смятат за драгоценна народна светиня, която не бива да се остави повече в чужбина: да се прибере тя в недрата на отечествената земя, в земята на Ломското гражданство, за което Пѫрванов толкова е милеел,**) в родния му град Лом, в оня Лом, за който Пѫрванов е презрял „златните гори" на сѫрбската столица.***) Костите на Пѫрванова ще са на покой, само когато ще се положат в неговата мила родина, дето да ги покрива паметник, с величина не толкова веществена, колкото

*) Г-н Ангелов се радва в Лом и околността на всеобщо почитание. Той е един от поборниците на Шипка и Шейново, бивш народ. представител, бивш председател на окрѫжен сѫд, бивш окрѫж. управител и пр. и пр., един от малцината останали безкористни обществени дейци.

**) Вижд писмо на Пѫрванова от 9-й февруарий 1871 год. до тогавашния Видински протосингел, сега Варненски и Преславски митрополит г-н Симеон. В това свое писмо, за да се реши и приеме мандата от Видинската епархия за Цѫрковния народен сѫбор в Цариград, Пѫрванов е взел в сѫображение, между друго, и желанието на Ломското гражданство, за което той пише: „ . . . . . като виждам осѣщам желание-то на Ломско-то „ражданство, за кое-то аз толко милѣѫ" . . .

***) За обещанията и увещанията кѫм Пѫрванова от знатни сѫрби в Белград вижд: „Из вѫспоминанията ми" от П. Ив. Берковски, стр. 8 и живите показания на Драган Ганчев, изложени по-горе.

художествена,—паметник, който да служи като символ на безсмъртие, който да говори на бъдещите поколения за великите заслуги на труженика-просветител и за вечно дължима признателност. И само тогава съвестта на Ломчане ще бъде спокойна. Защото народ, който не почита своите заслужили синове, той не ги заслужава.

* * *

Върху паметника на Първанова подобава, според нашето скромно мнение, следният епитаф:

На Никола Първанов.

Душа страдална, душа кристална,
На добродетел той бе пример;
На родна участ в тоз свят печална
В просвета само търсил е цер.
Живел в лишенйя, не са будили
Съблазън в него земни блага;
Но беззаветно и с' сички сили
До гроб той пленник бе на труда.
Копнел е много, мечтал е много,
Народу в служба бе се отдал;
Но много рано, уви, той Богу
Далеч в чужбина е дух предал.
Не е забравен той от народа,
Свещена памет не отлетя:
Праха му в тоз гроб под небосвода
Почива вече в родна земя.

* * *

Тоя скромен труд за Първанова, израз на безпределна признателност от един негов ученик, има за главна цел да послужи като принос към една по възможност завършена биография на тъй много заслужилия народен труженик.

Писмата на Първанова, що придружаваха тоя труд, ни бяха дадени в оригинал от високодостойният и многозаслужил наш архиерей Н. В. Пр. Варнено-Преславския митрополит г-н Симеон. Те обаче, по липса на място, не се печатаха тука, а ще бъдат, поместени в юбилейната книга, която ще бъде издадена в чест и прослава на мастития Пастир, комуто дължим народна признателност.

К Стоянов.

Троянския роман и неговото отражение в българо-френските отношения във времето на Калояна*).

Романът е литературно произведение, което се създало след завоеванието на Азия от Александра Македонски в онази среда, която се нарича елинистична и в която най-силно се прояви взаимодействието между изток и запад. Тоя роман продължава да цъвти във византийско време.

Произведенията на старата латинска литература не престанали да бъдат четени и изучвани през средните векове в училищата. Само че тяхната художественост не разбирали, а гледали да намерят в тях историческа истина и дълбоко морално поучение. Поради естествена симпатия, книжовниците се обърнали не към действителните класически произведения, а към ония на гръцко-римското декадентство, които в много отношения били по-сходрази с духа на средните векове, нежели на истинската древност. Много произведения от тоя род са били преведени от гръцки на латински и примамвали западните умове с чудноватостта на своите разкази, в които любовта играяла голяма рол. В тази епоха южна Италия, която била гръцко владение до 1071 г., най-често служела за посредница. От XII век някои от произведенията на гръцко-римското декадентство били преведени на френски за синйорите и дамите, които не разбирали латински. Жонглйорите възпявали чудни приключения, които приковавали вниманието на слушателите. Оттук се породил стремеж да увеличат числото на разказите, с които се забавлявали в замъците на синйорите, като включат в тяхната област и ония, останали от древността.

В епохата на декадентството два романа, съставени без съмнение на гръцки, подире съкратени на латински, пренесли върху троянската война сведения, различни от Омировите: единият от фригиеца Дарес, другият от критянина Диктис; първият е дневника на един обсаден, втория — мемоарите на един обсаждащ.

Прогреса на евхемеризмът и тържеството на християнството са благоприятствували на реакцията срещу Омира.

„Свещената Хроника“ на Евхемера е произведение, в което се излагат разрушителните идеи върху небесния свят и гражданското общество, — произведение, което има за нас особено значение, защото то е първата социална утопия. Тя е била написана във време, когато се възвестява

*) Литература: 1) G. Paris. La litterature francaise au mc
2) L. Paris de Julleville. Histoire de la langue et de litte

ственото право на талантът и знанието да ръководят народите. Евхемер приписвал човешки произход на боговете, които първоначално са били духовни величини, но отпосле от човешката признателност били въздигнати до степен на божества заради полезните изобретения. Християнството, което водело люта борба против митологията, охотно се заловило за идеите на Евхемера относително боговете. Заедно с това и Омир изгубил предишното си значение. Той изглежда непознат в средните векове, освен чрез латински съкращения. Неговото място за троянската война заемат споменатите двама действителни или мними автори.

Още Омир споменува за един троянски Дарес (Илиада V, 9), жрец на Вулкана. Елиан (III в. след Христа, автора на „Historiae variae") споменува, че съществувала в негово време фригийска Илиада от Дареса, която се споменува и от други автори. Това е достатъчно, при липса на други доказателства, за да се признае à priori съществуването на една история за превземането на Троя, писана на гръцки, несъвременна на събитията, но датираща от една епоха, когато съществували още незасегнати произведенията на циклиците и трагиците, които популяризирали традиции често пъти различни от тия на Омировите поеми и които запълняли празнините на троянската легенда. Предполага се, че латинския превод на тоя роман бил извършен в първия век след Христа и е достигнал до нас като произведение на Дареса (Daratus Phrygii de excidio Troiae historia). Тази история е пак роман, защото източниците не са така чисти от митологичният елемент и ролята на боговете, макар ограничена, не е всецяло премахната, за да придаде на произведението исторически характер.

Гръцкия текст на Диктиса ще да е бил съставен във II век след Христа от грък, може-би християнин, който познавал добре съчиненията на циклиците и трагиците. Един римлянин не би посмял, след огромният успех на енеидата и в една епоха, когато традицията върху троянския произход на римляните не беше оспорвана от никого, да приписва на Енея ролята на предател, каквато той има в *Ephemeris belli Troiani*. При това той не би имал на свое разположение в толкова голямо число източниците, с които разполагал автора на изчезналата гръцка редакция. Латинския текст на Диктиса, много по-горе стоящ от Дареса, е съкратен превод от гръцки, извършен вероятно в IV век.

[illegible]мзен е посочил някой си Аристодем, учител на Помчинове, който доказвал, че Омир бил римлянин. Тоя [illegible]пация на велики хора, ако не е изчезнал и на [illegible] няма защо да се чудим, като го срящаме и в

[illegible]те от епохата на Меровингите пуснали в

кржгообращение легендата, според която франките произлизали от троянците. Ето що намираме по тоя вжпрос вжв френските летописи от средните векове:

„Четиристотин и четири години преди основанието на Рим, Приам царуваше вжв великата Троя. Той изпрати Париса, най-големият от своите синове, в Гжрция, да грабне царица Елена, жена на цар Менелая, за да си отмжсти за един позор, който гжрците му бяха направили. Последните, много разсжрдени от това, се вдигнаха и дойдоха да обсаждат Троя. При тази обсада, която трая десет години, бидоха убити всички синове на Приама, той самият и царицата Хекуба; града бе разрушен, народжт и *бароните* избити. Но някои се отжрваха и мнозина от *князовете* на града се пржснаха в разни страни на света, за да тжрсят нови жилища, като Елен, Елиас, Антенор и множество други. . . Еней, който беше един от най-великите *князове* на Троя, тржгна по море с 3400 троянци . . . Турк и Франк (Франк беше син на Хектора, а Турк—на Троила), които бяха пжрви братовчеди, тржгнаха от своята страна и отидоха да обитават в земя, която се нарича Тракия. След като много време живееха заедно, Турк се отдели от Франка, своя братовчед, заедно с една част от народжт и отиде в страна, която се нарича малка Скития (Добруджа). Франк остана и основа града Сикамбрия, и джлго време неговите хора се наричаха сикамбрийци поради името на тоя град. Те бяха данжкоплатци на римляните, както другите народи; хилядо и петстотин и седем години живееха в тоя град, след като го бяха основали".[1])

Средните векове си представяли древността по свой образ и подобие: Александжр Велики е бил за тях крал, заобиколен с барони; думата milites (войници) превеждали с рицари; Ахил пада убит в троянска цжрква.

Наред с французите и другите европейски народи се надваряли да изкарат някой гржцки или троянски херой за прадед. В тоя случай народното етимологизуване често решавало вжпроса. Ако франките получили името си от Франка, то Британия получила своето от Брута; обаче, сжс сжщото право могли да претендират и бретонците вжв Франция за сжщата чест. Като нямали понятия за пертурбациите, произлезли от преселението на народите, обитателите на една страна често се удостоявали, под влияние на книжовната традиция, с честта да бждат прави потомци на някогашните обитатели. Тжй напр., сжрбите се считали потомци на даките, защото страната им някога се наричала Дакия. Сжобразно с това и сжвременника на Домициана и Траяна, данийския владетел Децебал, бил преобжрнат в „господинъ сръбскый", а пжк Лициний, противника на Константина Велики, бил обя-

[1]) A. Thierry, Lettres sur histoire de France, 1846, 46.

вен за природен сърбин, види се, задето имал под властта днешна Сърбия и се сражавал с Константина Велики близо при река Сава.

Общо взето, манията за генетична връзка на народите с древните херои била модно нещо през средните векове, тъй както в старо време бил на мода произхода на някои фамили от боговете. Тъй се обяснява и популярността на книгата на Guido de Columna „Historia de bello Troiano", съставена по Диктиса и Дария и свършена в 1287 г., където се давало право на всички европейски народи да бъдат потомци на троянски или гръцки херои.

Предположението, че известни места са били основани или служели за обиталище някога на родоначалниците на този или онзи народ, могло да подхранва империалистичният инстинкт на тоя народ при известни променени обстоятелства. Кръстоносните походи най-добре доказали превъзходството на запад върху изток, затова и претенциите на някои западни народи могли да се появят и закрепнат през време на тия походи. Легендата за Енея прибавяла, че той в своя маршрут е достигал устието на Марица, където основал едноименния град Енос. Италиянците, които го считали за свой родоначалник, могли основателно да предявят претенции не само за града, но и за неговия хинтерланд. Но те са били изпреварени в това отношение от французите, които съставлявали мнозинството от кръстоносците на IV поход.

„Троянския роман" бил окончателно съставен във Франция през втората половина на XII век (1160) от Benoît de Sainte-More. Не се минал нито половина век от тая дата, обстоятелствата докарали в съприкосновение французи и българи. Още ненастанени на Босфора, първите почнали да хвърлят алчни погледи върху Тракия, като си служили със животът и делата на Франка в нея. Robert de Clary, един от участвуващите рицари в IV кръстоносен поход, ни е оставил интересен разказ за срещата на кръстоносците с Калояна.

Последния повикал при себе си Петра Брасийски, който отговорил, че, ако получи охранителна грамота от българите, на драго сърце би дошел да се разговори. Българите изпратили в лагера на кръстоносците заложници, които да стоят там до завръщането на Петра. Последния тръгнал, *възседнал на еджр кон, имайки със себе си четирима рицари.* Когато приближил лагера на българите, Калоян, придружен от знатните си хора, отишел насреща му. Те го поздравили и му пожелали добре дошел. Подир това с мъка го освободили от въоръжението, защото бил много голям. Те му говорили за едно и друго и му казали: „Ние сме много зачудени, задето сте в тази страна, вие които дохождате от толкова далече и сте дошли, за да завладеете тези земи. Нямате ли си достатъчно земя във вашите страни?" А Петър

отговорил: „Как? Не сте ли чули да се разказва, как великата Троя бе разрушена и по чия вина?“ Как не! отговориха бѫлгарите, ние сме чули да се разказва, но тя ваша не бе.“ — „Как не! отвѫрна Петѫр, Троя е принадлежала на нашите деди и тези, които избегнаха нещастието, дойдоха да се настанят там, откѫдето ние сме дошли. И понеже тая земя е принадлежала на нашите деди, ние сме дошли да я завладеем“. След това той си взимал сбогом и се завѫрнал.

Отговора на Калояна, че той знаял за разрушението на Троя, слага за разглеждане вѫпроса: доколко бѫлгарите са били запознати с Троянския роман и в каква форма?

Още вѫв времето на Симеона била преведена хрониката на Малала. За преводач посочвали презвитера Григория, но Ягич направил вѫзражения против това.[1]) Обаче, за нашия случай не е толкова важно, кой е преводача, колкото, дали е преводѫт от пѫрвото бѫлгарско царство, а пѫк тѫкмо последното не се оспорва. Подобно на другите средновековни хроники, и оная на Малала (Антохийски ритор от пѫрвата половина на VI век) почвала разказѫт от сѫтворението на светѫт и достигала до Юстиниана. В нея е отделено място и за троянската война. Интересно е за нас, че преводача знаял да оперира с разказа за тази война в духа на времето, за да извади своите бѫлгарски сѫнародници, потомци на Ахила: съ Ахилеусъ имъıи коѧ своѧ, ѥже нарицахѫ сѧ тогда Мѵрмидонесъ, нъıнѣ Блъгаре.[2])

Кое могло да бѫде основанието на бѫлгарския преводач, за да извади бѫлгарите потомци на Ахила? Трябва ли да отдаваме това на чист авторски произвол! Ако вземем пред вид границите на Симеонова Бѫлгария, ще излезе много логическа постѫпката на преводача. Пограничния камѫк, намерен през 1898 г. в село Нареш, доказа, че вѫпросната граница тогава отстояла около 21 километѫр на с. от Солун и оттук се спускала на юг, като обхващала една част от Егейско море, Северна Тесалия с градовете Петра в подножието на Олимп и Стаг на река Пеней сѫщо са влизали в бѫлгарските предели. Тѫй като Ахил бил началник на мирмидоните, а пѫк те са живя́ли в Тесалия, следва, че новите обитатели на тези места — славяните, сега вече и тяхни владетели, могли да бѫдат потомци на Ахила.

Калоян отговорил утвѫрдително на вѫпроса, дали знае нящо за сѫдбата на Троя. Тоя отговор никак не изглежда дипломатически и за доказателство на това служи втората негова половина.

Старобѫлгарския текст на „Троянска прича“, придружен с латински превод, е обнародван от Миклошича в хѫрват-

---

[1]) Гл. Archiv für Slav. Philog., II, 8 (Ein Beitrag zur serbischen Annalistik).
[2]) Б. Цонев, За произхождението на „Троянска прича“ в сбм. VII, 228.

ското списание Starine, III (1871). Там се говори за превземането и разрушението на Троя, но за правата на французите върху Тракия, разбира се, в него ни помин няма. Още преди да пристигнат кръстоносците от IV поход, Калоян беше влязъл в преписка с папа Инокентия III., и последния, като човек от своето време, споделял в много отношения понятията и възгледите на своите съвременници. Така напр., той намерил подходяще за своите цели откритието за римския произход на Калояна, но с митологията и той работа не могъл да има.

Империалистичната алчност, всякога силна у народите, се подхранвала от понятията на времето. В оная епоха бил в сила принципа, че света по право принадлежи на тези, които могат да го завладеят с меч. Калоян искал да нагласи добри отношения с новите си съседи, но те високомерно му заявили, че той трябва да се отнася с тях не като цар с приятели, а като слуга с господари; в противен случай те щели да се втурнат в Мизия и да я опустошат, понеже той с бунт и без всякакво право я отнел от гърците. Римския произход на Калояна и запрещението на Инокентия да се нападат християнски земи, както и областите, които влизали в състава на Византия, отговаряли до немай-къде на политическите нужди на България, но и едното, и другото обстоятелство се оказало слаба гаранция против завоевателните инстинкти на времето, подкрепени от митологията и генеалогията. Папата се помирил със завоеванието на Сърбия от маджарите. Могъл ли да вярва Калоян, че не би се помирил и с покорението на България? Даже и да знаяли българите да изтъкнат своя произход от Ахиловите мирмидони и да искали да импонират с Ахила като победител на Хектора, аргументите им не могли да бъдат убедителни за новите претенденти на Тракия, защото във френския роман главен херой се явявал Хектор, тъй като автора, принадлежейки сам на народ, който се мислел потомец на троянците, трябвало да направи всичко, за да бъде затулен първият от последния. Според това, 1507-те години, прекарани от французите на Франка в Тракия, били силен аргумент, който могъл да се притъпи само с острието на меча. Вече кръстоносците почнали своите политически комбинации, с които засягали владенията и плановете на Калояна. Така напр., маркиз Бонифаций искал помощ от Балдуина срещу Калояна, задето „несправедливо" държал голяма част от Солунската област. Самия Балдуин дал Пловдивсквта област на Рение де Трит, и последния тръгнал за града с 120 отбрани рицари и, което е по-важно, бил приет много добре от гръцките му обитатели, които му се заклели във верност. Последното събитие станало през ноември, сир. през същия месец, през който папския легат, кардинал Леон, коронясал Калояна в Търново.

При това критическо положение Калоян трябвало да напрегне всичките си сили за спасение на дѫржавата. За негова чест казано, той посрещнал противника с такава енергия и ловкост, които му осигурили успеха. Неговата победа (1205 г.) погребала аргументите на митологията и накарала и другата страна да вижда спасението си в папата. Хенрих, наместник на империята, изпратил на 5 юний 1205 г. до Инокентия III писмо, в което признавал, че римската цѫрква била едничкото убежище и едничка основа на надеждите му. Един нов успех, удѫржан от бѫлгарите през януарий 1206 при Русион, накарал Хенриха да измолва за втори пѫт с най-смирени изрази помощта на папата.

До тоя момент Инокентий имал крупни успехи вѫв вѫнкашната политика. Не напразно той си представял делото на своите предшественици безплодно, тѫй както ловенето риба от апостолите през нощта: „Макар те, заявявал той, много да се бѫха потрудили, обаче, нищо не уловиха. Аз пѫк, щом като хвѫрлих мрежата в Божие име, улових заедно с братята си голямо количество риба в Лифландия, Бѫлгария, Армения".

Обаче борбата между бѫлгари и латини много бѫркала и на неговите сметки. Затова той здраво се заловил да докара мир между враждуващите, като се ползувал от изгодното си положение между Хенриха и Калояна. Щом научил поражението и заробването на Балдуина, папата изпратил на Хенриха това лаконическо и повелително писмо: „Ние заповядваме на Твое Благородство, ако иска да работи полезно за освобождението на брата си, да подпише истински и траен мир с нашия превѫзлюблен син, славния цар на бѫлгарите и власите, за да сѫединява за напред бѫлгари и латини едно здраво и трайно приятелство. Ние ти пишем с малко думи, зашото обстоятелствата искат дела, а не думи. Тоя мир ще бѫде само износен и за двете страни".

Сѫщевременно Калоян получил от Инокентия много полюбезно писмо, в което след напомняне направените услуги папата прибавял: „Ние те уведомяваме, прелюбезни сине, че една голяма войска се готви да дойде от запад в Гѫрция, за да подкрепи тази, която се намира вече там. Ти трябва, прочее, да преговаряш с латинците, докато още можеш, защото, ако те нападнат те от една страна и маджарите от друга, ще ти бѫде много мѫчно да противостоиш на тази коалиция. Ние те задѫлжаваме да освободиш императора Балдуина, който е, както казват, в твоите рѫце, за да ти бѫде вѫзможно да сключиш здрав мир с латинците и тѫй да попречиш да нападнат на тебе и земята ти. Ние заповядваме на Хенриха, брата на императора, който командува латинската армия в Цариград, да преговаря с тебе и да спре всецело неприятелствата. Дано Бог ти вдѫхне воля, да се сѫ-

гласиш на нашия сѫвет по начин, щото царството ти, което ти предостави тѫй благочестиво на Св. Петра и на римската цѫрква, да запази своята целост."

Но сега Калоян дал свобода пред папата на всичкия си гнев против крѫстоносците, които и самия папа силно порицал, когато се научил, как били постѫпили с православните светини, а особено с православните монахини: „Аз мога да се боря с доверие под знамето и ключовете на Св. Петра с тези латини, които носят лѫжливи крѫстове на рамената си. Те ме предизвикаха; аз бях принуден да се защищавам". И Калоян сѫобщава на папата, че не му е вѫзможно да освободи Балдуина: той току-що умрял в тѫмницата.

Като се справил с аргументите на митологията, Калоян сега почнал да се утекчава и от своя римски произход. Войната с латинците продължавала. През юний 1207 папата е видимо нетърпелив и разочарован, но още го щади: „Не само ти не пожела да се сѫгласиш с нашето желание — да сключиш мир или примирие с цариградските латинци, но ти прие и изпрати нашия пратеник по един много малко царски начин. Уважението кѫм апостолския престол изискваше друг прием. Победата те екзалтира повече, отколкото се следва. Обаче, тѫй като ти си наш превѫзлюблен син в Христа, и ние те обичаме искрено в Господа, то като желаем за тебе мир и спасение, ние приехме с благоволение твоя пратеник и писмото, което той донесе".

Покойният и талантлив френски историк Rambaud изтѫкна още преди 30 години кѫсогледството на Балдуина и на крѫстоносците, които бяха отхвѫрлили сѫдействието на Калояна, най-силния тогавашен владетел на Балканите. Тази констатация от френска страна оправдава един вѫпрос и от бѫлгарска: нямало ли кѫсогледство и от другата страна? Отговорѫт е утвѫрдителен.

Крѫстоносците били завоеватели: трѫгнали да освобождават Божи гроб, при вида на Царигрид, те забравили за него. Дълбоката вяра, която ги е вѫодушевявала за велики подвизи, прекрасно се сѫединявала с дълбоко суеверие: на всяка стѫпка откривали реликвии и алчно тѫргували с тях. Но латинската империя след ударите, които ѝ нанесѫл Калоян, не загинала. Къде се крие тайната на нейната жизненост? След победата при Одрин, Калоян си помислил, че е смазал вече латинците, а пък в сѫщност сполуката му при Одрин и Русион, сегашния Кешан, била резултат от численото му превѫзходство. На онова време военния строй на крѫстоносците стоял по-горе от бѫлгарския и византийския. Хенрих отнел пленниците на Калоян, а по-после с 18,000 души войници разбил 33,000 войска на Борила. Леката грѫцка кавалерия не могла да издържи натиска на рицарската конница. Покрай това превѫзходство

на материялната култура, имаме и друго чисто морално. Сѫзнанието на дѫлгѫт е било по-развито на запад и това блестяще се доказало след заробването на Булдуина: бароните избрали брата му Хенриха; обаче, чакали шестнадесет месеца, докато се уверили от обсаденият и освободен Рение де Трит в Станимака, че действително е умрял единият, и тогава само коронясали другия. По тоя случай Никита Акоминат се провиква: „Нека чуят това нещо ромеите, които, щом помажат някого за император, мислят само как да го свалят". Кръстоносците не малко се чудели на дивата ненавист, с която взаимно се преследвали и ослепявали византийските императори. Вилхардуин, който ни е оставил историята на IV поход, бил очевидец на ослепяването на няколко такива императори и в своето благородно негодуване се провиква: „Прочее, вижте, дали тези хора трябваше да владеят тази земя или да я изгубят, те, които вършеха толкова големи жестокости едни против други!" На запад срещаме силно развито чувството за чест у рицарите, а във Византия—раболепните чувства на населението, тогава като чувството за чест е било затъпено поради телесните наказания, от които не предпазвал и официалния сан: знайно е, че Асен I получил плесница за своята резкост в говоренето, а историка Георги Акрополит, макар министър на Ватацеса и на сина му Теодора, бил бит с тояга по заповед на последния. Сѫщите византийски понятия пуснали дълбоки корени и в България, както се доказва от насилствената смърт на тримата братя Асеновци. Ето защо, вместо да нанася фатални удари на латинската империя и с това косвено да съдействува за възстановление на покварената Византия, Калоян щял да направи по-добре, ако можеше да намери разумна основа за спогодба с латинците, от които имал много неща да научава. Отказа на Калояна да послуша папския съвет за мира, бил използуван от никейският император, който през 1208 г. писал на папата: „Кръстоносците са вероотстъпници . . . . Отказват се да подпишат постоянен мир с нашата империя, и се съгласяват само на примирие. Ние ви умоляваме да ги задължите да сключат с нас окончателен мир и да изпратите нарочно легат да го добие. Сам Бог е начертал границата между нашето и тяхното господство: не трябва нито ние, нито те да я преминават. Тази граница е морето . . . Ако се съгласят да преговарят върху тази основа, обещаваме ви да се съединим с тях, за да се бием мъжки със сараците. Ако ли се отказват, ние ще бъдем заставени да се съюзим против тях с варварите и неверните, *да станем сдружници на българите.* Ако мира не се сключи, отклоняваме всякаква отговорност".

След 700 години французи и българи пак се срещнаха по македонските и тракийски полета и пак се полу-

чиха сѫщите резултати, които потвѫрждават верността на поговорката: inter duos litigantes tertius gaudet. Оказа се, че спомените от митологията още не са изчезнали у потомците на Robert de Clary. На тях се дѫлжи трогателното единодушие през 1913. между републиканска Франция и кайзерска Германия по вѫпроса за Кавала; не последно място дѫржат сѫщите спомени за изгубването и на Тракия през 1919. Но историческата Немезида не се смущава от чие да е кѫсогледство.

Троянския роман, който послужил доста нещо за конфликта на бѫлгари и французи от XIII век, чрез идеализацията на войнишките си рицарски качества на Хектора си има и своят актив в еволюцията на запад, която докарала превѫзходството му над изток.

КРИТИКА И РЕЦЕНЗИИ.

Slavia. Časopis pro slovansko filologii. Vydávaji O. Hujer a M. Murko. Ročniku I. Sešit I. V. Praze 1922.

През 1902 година се прекрати издаването на списанието „Archiv für Slavische Philologie", което излизаше под редакцията на академика В. Ягич. Прекращението на това списание се отрази твърде неблагоприятно върху интересите на всички, които се занимават със славянска филология, тъй като Архива се явяваше като орган, който обединяваше всичките славяни в тяхната работа и предизвикваше ред въпроси, които всякога бяха важни и ценни за славистиката, а тъй също служеше и за целите на културното единение на славяните.

Славянският учен свят не можеше да не почувствува, че без тоя орган ще бъде твърде много затруднено успешното развитие на славянската филология. Ето защо славистите в Пражкият университет са решили да създадат такъв орган, с който отново да може да се обедини работата на всички слависти. Възникналата у тях идея намерила съчувствие и поддръжка у Чехското министерство на нар. просвещение, и тая идея бе реализирана в списанието „Славия", първата книжка от която излезе вече на свят.

В началото на книжката е поместена — на чешки език — малка статия от В. Ягича, в която нестора на славянската филология дава няколко възпоминания из областта на своята дейност по издаването на архивът и посвещава няколко горещи слова в памет на ония, които бяха негови сътрудници в това издание.

По-нататък съдържанието на книгата се дели на три части: I—статии, II—критически отзиви и библиография и III—разни известия и бележки.

В първият отдел са поместени статиите: на *А. Белича* (на сръбски език) — „За праславянският език", в която автора възражава на проф. A. Meillet по въпроса за времето, до което се е продължило праславянското езиково единство; на княз *Н. Трубецки* (на руски език) — „За някои остатъци от изчезналите граматически категории в общославянският език". В тая статия авторът изтъква въпроса за постепенното изменение на остатъците от такива форми, които дават възможност да се проникне в същността на създаване и на общославянската морфология из елементите на индоевропейската. *Н. Дурново* в статията си „Към историята на зву-

ковете на руския" език започва ред етюди по анализата на разните сѫчетания в руския език. *Fr. Ramovš* — е поместил статия „Drobnosti iz slovenske gramatike", *S. Ivšić* напечатал началото на статията си „Dosad nepoznati hrvatski glagolski prijevodi iz staročeškoga jezika", в която в редица сравнения и сѫпоставления предполага, че показва следи от влияние на чехски паметници в хѫрватската литература. *Евг. Ляцки* е поместил (на руски език) началото на нова своя работа за Гончарова — „Гончаров в кръгосветско плаване", работа, която ще даде твърде интересен историкобиографичен очерк; той без сѫмнение в своето живо изложение ще запознае читателя с личните преживявания и настроения на едного от крупните руски писатели. Jan Jakubec е поместил статията „Масарик и чехската литература", в която изяснява ролята на Масарика в културния живот на чехите. След това е поместена статията на професорѫт от Софийския университет *М. Арнаудов* (на бѫлгарски език): „Буенец", в която автора дава едно доста пълно изследване върху един от най-интересните обичаи в Бѫлгария, както и значението на обичая, характеризиращ вѫзраждането на природата и грижата за посевите, — всичко това е изяснено от автора с пълно убеждение и доказателно.

В отдела „Критика" са дадени отзиви за цяла редица книги по славянската филология: *Поливка* за сѫжаление с не напълно обективен тон запознава читателите сѫс солидния труд на професор Б. Цонев, — История на бѫлгарския език, а Fr. Pastrnek реферира върху ценните и солидни книги на професор А. Теодоров Балан — „Свети Климент" и „Св. Кирил и Методий", *Нидерле* разглежда работата на покойния руски академик А. Шахматов „За най-старата сѫдба на руското племе", *Chrzanowski* дава цяла редица допълнения и указания по повод новите творения в полската литература за периода 1918—1921 год. Твърде е интересна тъй сѫщо и статията на *Брюкнера* върху полската литература по повод изданието на „Encyklopedja Polska". В тоя отдел намираме и бележки за новите издания на сѫчиненията на Грибоедова, Крилова, Лермонтова.

В отделѫт „Известия и бележки" се дават много разнообразни сведения. Така, тука се говори за новостите в славянската филология в Русия за годините 1914—1921. Авторите на тия сѫобщения, разбира се, не всякога са точни, но при все това тия сѫобщения са интересни. Между другото, в тях се изтъкват ония ужасни загуби, които понесе руският учен свят за казаното време: измрели са цяла редица видни руски учени . . . . Списъка, в който се говори за смъртта на Шахматова, Булича, Кудрявски, Петровски, Заболотски и др., произвежда много тежко впечатление . . . . Колко много е загубила славянската филология през това

време!...В същият отдел има указание за положението на славянската филология в Ромжния, а тъй също и няколко некролога. Книгата се завършва с обзор на съдържанието на ромжнските списания, посветени на филологията.

Аз изложих подробно съдържанието на първата книга на новото издание „Slavia", тъй като искам да обърна към него вниманието на всички ония, които се интересуват от въпроса за културното единение на славяните. Списанието „Славия" си е поставило за цел да способствува именно на това единение и още в първата книга е дало много интересен материял. Славянските народи, без културно единение, без постоянно взаимно общение в областта на духовните интереси, вечно ще страдат и никога не ще заемат между другите народи онова положение, което им подобава да заемат съобразно своите духовни сили. Само културното единение, само близкото знакомство чрез духовната работа, ще помогнат на слав. народи, без странични посегателства, да разрешат ония недоразумения, които ги вълнуват. Искрено трябва да се желае, щото „Славия" безпристрастно да се отнася към всички славянски народи, да продължава с успех поченатата работа за в полза на цялото славянство. Имената на почтените чехски слависти, ръководещи изданието „Славия", служат за поръчителство, че тая работа може да бъде изпълнена. М. Попруженко.

Die antike Kultur in ihren Hauptzügen, *dargestellt von Fr. Poland, E. Reisinger, R. Wagner.* Стр. 242, 8-^{0} с 118 изобр., 6 табл. и 2 плана. Издание на B. G. Teubner, Leipzig 1922. Цена 110 марки.

Авторите на това съчинение са смогнали да ни дадат с оглед към нуждите на гимназиалното образование едно образцово във всяко отношение изложение на гръко-римската култура, на която почива изобщо модерната общоевропейска култура. То разглежда в сбита форма следните седем дела на античната култура: 1. литературата на гърците и римляните (стр. 1—76), 2. античната философия, наука и техника (стр. 77—94), 3. религията и култът у класическите народи (стр. 95—112), 4. отделните отрасли на античното изкуство, каквито са архитектурата, скулптурата, пластиката, живописта и художествените занаяти (стр. 113—174), 5. частния живот на древните във всичките му прояви (стр. 175—203), 6. гръцко-римското военно устройство (стр. 204—217), 7. античното държавно право (стр. 218—242).

Въпреки обема на книгата, който е налагал на авторите да се ограничат върху най-значителните прояви във всеки един от тия дялове, никъде не е пропуснато нещо съществено. Особено ценна става тая книга и със сполучливо

избраните и грижливо отпечатани изображения, които дават осезаема представа за развоя на античното изкуство и могат да се използуват и като нагледно помагало при изучване историята на класическите народи в нашите средни училища. Пък и развоя на гръцката и римската литература е тъй вещо обрисуван, та едвали нашите гимназиални учители по литература биха могли другаде по-бързо и по-добре да се запознаят с историята на класическата литература. Освен това авторите навред са съумяли да подчертаят и изтъкнат връзките, които съществуват между античната и модерната култура. По тоя начин книгата добива особено значение не само за гимназиалният учител по литература и история, но и за всеки, който що годе се интересува от историята на културата. Поради това и всички гръцки и латински цитати са предадени и в немски превод.

Изобщо книгата заслужва да се намира във всяка по-добре уредена гимназиална библиотека.

Д. Дечев.

Методика на обучението в първоначалните училища от Д-р В. А. Манов, издание на „Хемус"—София, цена 50 лв.

Събитията настъпили след войната у нас отклониха вниманието на учителството в посока изключително около материялното съществуване. Периодичната педагогична литература, с каквато можехме да се похвалим преди войните, днес трябва наново да се открива и развива. Материялната мизерия, що гнети учителството, не му дава ни време, ни средства да се замисли и потърси пътища за своето духовно издигане. Идеалистически настроените среди на учителството редеят, емиграцията из учителството расте и професията се заема от случайни и временни гости. Много, обаче, от тях, макар и случайно да спират на учителското поприще, с течение на времето ще се примирят с новата си професия, щом не намерят друго място в стесненото поле на свободните професии. Разширение курса на задължителното образование от 7 до 14 годишна възраст, предизвика едно бързо увеличение и на учителския персонал. Че на мнозинството то в такъв случай ще липсва достатъчна педагогическа вещина и методически похват — в това не би могло да има съмнение. Въпреки тежките материални и трудови условия, всред които учителството работи, за да осмисли училищната си работа, проявява интерес към педагогически въпроси, посещава курсове и конференции и с внимание следи разискванията в тях.

Методиката на г-н Манов излиза в добро време, защото ще задоволи една очевидна нужда на днешната училищна действителност.

Авторът е известен всред учителството, особено в об-

ласта на методиката. Неговите две книги: „Практиката ми през пѫрвата и втората учебни години“ още не са изгубили значението си за учителството, затова и още се тѫрсят. С днешната методика той си е турил за цел да поднесе на учителството едно пѫлно и системно рѫководство, което да даде не само напѫтствие на всеки млад учител, но и да разреши всички спорни вѫпроси в областта на училищната практика, доколкото те са се проявили в нашата педагогическа литература. Внимателното проучване на неговото рѫководство ще убеди всекиго, че той действително е положил достатѫчно усилия да изрази в него „сѫвременната мисѫл из методиката на обучението в пѫрвоначалните училища“. Той не се задоволява, като досегашните методици да посочи методиката на отделният учебен предмет, но се простира в едно обстойно разглеждане на всички вѫпроси, свѫрзани с методиката на тоя предмет.

Така напр. при разглеждане методиката на предметното учение в I. и II. отделение, предмет около преподаването на който сѫществуват доста спорове и неясности — автора спира обстойно и изчерпателно разглежда вѫпросите: значението на предметното учение, като учебен предмет; спорѫт около названието на предмета; изборѫт на учебния материял по тоя предмет, а именно: така нареченото индивидуално схващане, според което учителя трябва преди всичко да спира на обекти из околността на детето, защото само те са най-добрата конкретна основа, вѫрху която може да заведем разговор с децата от I. и II. отделение, да развѫрже и поощри говорѫт им. Но това гледище не може да се вземе за господствуващe, защото нито родната околност може да даде всичко, чрез което можем да разширим склада на детските представи, нито пѫк е потребно да се занимаваме с всичко, що изобилства в неговата непосредствена среда. Затова автора с право посочва общите гледища, които трябва да се имат пред вид при изборѫт и групировката на учебния материял.

Новото следователно в методиката на г. Манов е това, че той, като не се задоволява да даде само последната дума на методическия ход при известен предмет — не отбягва и всички вѫпроси, по които е изникнало различие и спорове между теоретици и практици. Когато осветлява той тия спорове и вѫпроси, навежда сѫображенията на защитници и противници и по такѫв начин дава вѫзможност на читателят и практикѫт учител да преценят вѫзгледите на едните и другите и сами да изработят и усѫвѫршенствуват своя метод. Наистина, тук-таме се четат и личните субективни мнения на автора, когато прави анализ на чуждите гледища, това обаче не намалява стойността на книгата, напротив и мнението на автора ще ориентира четецѫт и практикѫт учител между

разните гледища, застжпвани по известен вжпрос. За да подкрепи с пример прокарваните методически постжпжци, автора след методиката на всеки учебен предмет дава по няколко методически проби, като излага разработени няколко урока. Само по себе се разбира, че с тях не се цели шаблонизиране работата на учителя, колкото да се покаже, как в практиката трябва да се отрази приложението на един учебен ход теоретически защитен и обоснован в методиката, защото от сжществено значение за учителят и успешния ход на неговата работа е учебната форма, в която ще облече той своят урок. Тжкмо по тоя пункт вжрху преподаването почти на всеки предмет в пжрвоначалното училище сжществуват толкоз противоречиви гледища, та учителят едва ли е в сжстояние да се справи с тях. Следователно и в това отношение книгата на г. Манов дава отговори на много вжпроси, особно на младите новоначинающи учители, вжпроси на които те биха се натжкнали в своята училищна практика. Нещо повече: ако г. Манов беше разширил още малко отдела за методическите проби с още един-два напжлно разработени уроци, като дадеше проби на разработени такива и от друг методически похват — по маниера напр. на дидактиците художници — вжпреки отрицателното си становище кжм тях, както това е направил с урока: „Словенски дом“ от историята в III. отделение — щеше, според мене, да направи много добре. Така той щеше да даде вжзможност на учителите да изпитат в практиката си и други учебни форми и чрез това да подобрят, осмислят обучението си или изработят свой метод.

На край, след разглеждане на всички вжпроси, в пряка вржзка с метода на всеки учебен предмет автора ни дава и един кратжк библиографичен преглед на литературата, която засяга метода на предмета, като посочва по-важните сжчинения и статии, които той е имал пред вид. Това е добро начало за подтикване учителя кжм разширение знанията си в областта на методиката.

Книгата е издадена от А. Д. „Хемус“ в София. Тя ще бжде твжрде ценно помагало в ржцете на учителите, за които е предназначена. Нея могат сполучливо да използуват и вжзпитаниците от педагогическите училища и учителските институти. Книгата трябва да бжде набавена и вжв всички училищни библиотеки.

П. Петров.

Кратжк географски речник за Бжлгария от Ж. Чанков, цена 6 лева, София, ул. „Цар Симеон“ № 12.

Познатия в нашата географска литература г. *Ж. Чанков*, учител в Софийският учителски институт, е написал „Малжк географски речник за Бжлгария“ от 4 печатии коли, малжк формат.

Речника съдържа сведения за българските планини, проходи, върхове, равнини, котловини, реки, езера, селища — градове и села, минерални извори и др. За всеки от тия географски елементи са дадени кѫси географски сведения, верни по съдържание и, макар кратки, обемат в себе си важното, което трябва да се знае за известна река, езеро, планина, село или град. За по-важните селища са дадени по-обстойни сведения.

За България са дадени сведения, които дават исторически данни и географски такива. Те застѫпват населението, грамотността, народното стопанство, индустрията, пѫтищата, търговията и управлението на страната. За градовете София, Пловдив, Търново, Русе, Варна, Шумен и др. са дадени по-подробни историко географски сведения. Дадени са достатъчни данни за реките Дунав, Искър, Янтра, Тунджа, Марица, Струма и др. За планините Рила, Родопи, Стара планина са дадени също тъй необходимите сведения. Изобщо всички сведения са дадени според важността, която представят, по кратко или по обстойно.

Броя на жителите в градовете и селата е даден по преброяването от 31 декември 1920 година.

Речникът е написан с оглед на програмата по отечествена география в нашите училища и е нагоден за учениците, ала той е интересен и за учителите. Той може да послужи като твърде сгодно и полезно пособие при изучването на отечествената география в нашите основни и средни училища. Автора му с голямо трудолюбие, грижливост и вещина е събрал всички сведения за най-важните български географски имена. Речникът е напечатан на хубава хартия, има сгоден формат, хубав печат и безупречна корекция. Изобщо в техническо отношение речника прави отрадно впечатление. Появата му ще улесни не само ученици и учителите по география, но може да служи и на всеки българин, който иска да знае нещо за своето отечество.

За учениците от прогимназиите и средните училища, на учителите и любители препоръчваме хубавия труд на г-н Чанков.

К. Рачев.

Практиката ми по четене и писане през първатa учебна година. Г. Дочев, образцов учител при Казанлъшкото педагогическо училище, издание на „Хемус“ — София, цена 10 л.

Пред младите учители, изправени за първа година в училището при малките палави школници се поставя една колкото важна, толкова и по-трудна задача: да научат седемгодишните деца на четмо и писмо. Една работа сложна по своето естество и съпроводена с ред мъчнотии и труд-

ности, които учителя трябва да надвие. За тая цел те трябва да имат пълна представа за трудната задача, която им предстои, начертан план на действие, едно съзнателно и научно отнасяне към проблемата на елементарното четене и писане. Първото четене и писане за малкото дете са твърде сложни и абстрактни процеси, затова и автора на горната книга много сполучливо казва: „Щастие е, че детето не види всички мъчнотии, които ще има да преодолява и затуй с радост се отдава на четене и писане и неусетно изминава трудния път.“ Тая трудност е отдавна съзната, и затова по въпроса за първото четене и писане ние имаме много повече литература в ръководства и статии, отколкото по всеки друг предмет. Едва ли ще има възможност младият учител да се справи с тая литература, която по много въпроси застъпва противоречиви гледища. Автора на горната книга, познатия на учителството методик, принася неоценима услуга на учителството с тоя си труд. Непосредствен работник в училището, през своята дългогодишна училищна практика надвивал е много мъчнотии, правил опити и това, което сега ни предлага, е резултат на успешна дългогодишна практика. Първата статия от книгата: работата ни с първаците през първите училищни дни, дава упътвания за занятията на учителя през първите училищни дни, като най-сдбоносни за по-нататъшните сериозни училищни уроци. Подир тия подробни наставления за учителите—разглежда въпроса за метода, чрез който ще научим малките ученици да четат и пишат. Като критикува досегашните методи за първоначалното четене и писане, които обръщаха внимание повече на елементите и тяхните комбинации—автора посочва на здравото гледище, което взема връх в съвременната методика по езикознанието, а именно да се обръща повече внимание на мисълта, на съдържанието на нашата реч. Механизацията да се съединяват звуковете в безсмислени срички и тия последните в безсмислени думи е работа пагубна и вредна в упражненията, които правим с децата. Последните още чрез първите уроци да насочваме към съзнателно четене и писане.

Спора, който до неотдавна се водеше в педагогическата ни литература около въпроса за тъй-наречените предварителни, или по-право, подготвителни упражнения по четене и писане—автора разглежда с една сериозност и подчертава, че действително подготвителни упражнения са необходими, обаче не по тоя начин, както до сега се водеха те. Да анализираме изречения, думи и срички с една досадна педантичност до втръсване на децата и на нас или следвайки чистата синтетична метода от абстрактни и изолирани гласове да мъчим децата да съставят срички, думи и изречения; или най-после да се преструваме, че четем нищо неозначаващите точки и чертички за въображаеми имена на

предмети и пр. Вместо тая механизация и губи-време автора посочва на сигурни средства, гарантиращи пълният успех на учителевите усилия. Тук разглежда на първо място говорните упражнения с децата; как да разказва учителя; как да разказват децата. Подир това скицира цели развити уроци, как запознава децата с изречението, с думите, с гласовете. Най-сетне, когато горната работа е мината сполучливо, идват упражненията в разлагане и сливане на гласовете.

Сполучливо е разгледан от авторът и въпроса за подготвителните упражнения по писане. Мнозина учители поглеждат леко на тая работа, като минават направо към откриване и писане на цели буквени белези, без да смятат, че така правят голям скок в ущърб на детските сили. За да си съставят учителите един правилен възглед върху характера на подготвителните упражнения по писане, автора се спира обстойно на въпроса: как да водим тия упражнения. В 4 илюстрирани страници той отбелязва елементите, от които трябва да почнат писмените упражнения на децата. Тия елементи се намират в подходящ предмет — рисунката на които служи за изходен пункт на урока по писане.

След това се разглежда въпроса за същинското четене и писане в I. отделение. Тук се дават не една и две скици— проби, но цяла редица пълно развити уроци за откриване на малки и големи печатни букви, малки и големи ръкописни букви. Понеже това ръководство е издадено към букварят от същият автор—последния нахвърля няколко страници и върху първото четене в букварят и същинското писане. Разглежда начина на преписването, диктовката и съчинението в I. отделение; разработката на четивцата; подире следват методически проби за разработване на четива, гатанки и стихотворения. Шестте последни страници на ръководството представляват малко сборниче от стихотворения, пословици, поговорки, които автора събрал и наредил, за да ги използуват учителите, като ги дават на децата за наизустяване и декламиране.

Учителството трябва да оцени книги с подобно съдържание. Предлаганото от Гено Дочев ръководство не съдържа само съвети и упътвания към новоначинающите учители, а твърде сериозно покрай практическата си страна засяга ред теоритически въпроси, които са в пряка връзка с ежедневната ни училищна практика. Наложително е прочитането на тая книга от всеки учител — тя ще развие неговата педагогическа мисъл и ще го импулсира в делничната му работа. Тия обстоятелства повеляват книгата да намери най-широко разпространение в нашите среди.

П. Петров.

Нашите две природонаучни списания — „Природа“ и „Естествознание и География“.

Скоро ще се навършат тридесет години, откак се появи през 1893. година първия брой на списанието „Природа“, започнато по инициативата и под редакцията на нашият енергичен и неуморим работник в изследването и изучаването на родната природа, уважаемия г-н Г. К. Христович. Преди появяването на това толкова полезно и, с течение на времето, придобило общото одобрение и симпатиите на нашата интелигенция списание, природните науки заемаха едно твърде оскъдно място в нашата книжнина. Тук-там разпръснати из общите списания, някои преводни статии за животните и отглеждането на растенията и няколко нескопосно преведени от руски популярни брошури по общите естествено-научни въпроси, които през втората половина на XIX. столетие бяха подигнали цяла буря в цивилизованите страни — това бе всичко, с което любознателния младеж, току-що напуснал гимназията, или стоящ още на нейните чинове в последните класове, търсеше напразно да задоволи подигналите се в него съмнения и да утоли жаждата на зараждаещето се научно любопитство. Българската интелигенция нарастваше, а заедно с това нарастваха и нейните научни и духовни интереси. Наистина, много от завършилите гимназия младежи можаха да се ползуват от богатата руска литература, обаче това ставаше само в големите центрове и при това в руските списания и книги българския читател не можеше да се срещне с родната природа, а това, не ще съмнение, не можеше да задоволи напълно неговата любознателност и научните му нужди. Ето защо появяването на списанието „Природа“ в това именно време се посрещна с голяма радост от нашата интелигенция и още с първата си книжка спечели симпатиите, както на учащите се, така и на всички любознателни младежи, защото още тогава се видя, че списанието се намира в сериозни и солидни ръце и че неговият основател и редактор схваща напълно нуждите на средата, в която списанието ще трябва да живее и да се развива. И действително, ние виждаме, че още през първата година на своето съществуване то, покрай многобройните статии за живота на животните и растенията, с оглед към местната флора и фауна, ни дава също и много ценни очерки върху някои общи въпроси като: *Симбиоза в природата; Влияние на лесовете върху атмосферата; Прелетяване на птиците* и пр. и пр.

Дадени са също и няколко статии относно практичното прилагане на естествените науки в живота. Въпреки постигнатият, още в началото, голям успях, г-н Христович не заспа върху лаврите си. Напротив, от всяка нова книжка на спи-

санието се виждаше, че неуморния редактор полага все по-големи усилия, за да подобри и усъвършенствува своето списание, което, в течение на близо три десетилетия, изпълни една голяма празнина в нашата книжнина и се превърна в животворен извор, от който нашата младеж постоянно е черпила и продължава да черпи научни познания за природата, както на родната земя, тъй и на чуждите и далечни страни и да всява в сърцата на младите поколения любов към природонаучни занятия. През течението на този дълго-годишен период г. Христович, заедно със своите сътрудници, между които личат имената на бележити за българската наука мъже — професори и учители в нашите гимназии — съумя да постави списанието си на такава висота, че днес никой не може да оспорва неговото голямо значение за образованието на нашата младеж, както през време на нейното школуване в училището, също и през следучилищния период, когато тя трябва да оформи и затвърди своите познания върху природата и да си образува един самостоен мироглед. Днес, като прелистваме многобройните годишнини на „Природа", виждаме, че се намираме пред една обширна естествено-научна енциклопедия, в която срещаме описани многобройни растителни, животински и минерални видове, най-обстойни очерки из живота на растенията и животните, пространни студии върху природата на големите континенти, биографиите на знаменити естествоизпитатели (Кювие, Ламарк, Дарвин, Хумболд, Хекел, и пр.), в връзка с тяхните открития и учения и значението им за природните науки, многобройни исторически бележки за развитието на естествознанието и поетично написани статии за грандиозните хармонии на вселената, както и многобройни научни съобщения, въпроси с отговори, бележки и пр. Всичкия този материял ни дава най-обширни сведения за състоянието на естествените науки през миналите времена, като в същото време ни запознава с най-новите издирвания в областта на модерното естествознание, което търси да открие загадката на животът и да отбули скриваната от толкова векове мистерия на битието. Всичко това е изложено в списанието по един много достъпен начин, и любознателния читател ще намери в неговите страници отговорите на много въпроси, които са го вълнували.

Когато сп. „Природа" навършваше своето шестнадесетгодишно съществуване, когато то беше вече посяло първите семена на природознанието у нас и бе възбудило интерес към природните науки, в интелигенцията, на която научните интереси все повече и повече нарастваха, почувствува се нужда от едно разширение на нейните познания, от едно списание, в което да бъдат застъпени по един научен начин големите природонаучни въпроси, които през послед-

ните времена добиха наново твърде голямо значение, особено когато твърде усърдно се заловиха първокласни учени с разрешението проблемата на живота. Тази, почувствувана от нашата интелигенция нужда, трябваше да се задоволи.

И както винаги става при подобни случаи, намериха се хора, които схванаха това обществено настроение и се заловиха да го задоволят. Това бяха нашите млади естественици, тогава гимназиални учители г. г. Площаков и Пушкаров, които през 1909. г. туриха основите на новото списание **„Естествознание"**. Основателите на това списание, което по-късно, през 1919. год., се преименува в **„Естествознание и География"**, съумяха още от началото да му дадат оная насока, която именно се очакваше от нашата интелигенция. Подпомогнати от вещи работници, около имената на някои от които започваше да блещи ореола на учени, енергичните основатели на списанието в скоро време успяха да спечелят симпатиите на нашата интелигентна младеж и да задоволят нейните нараснали научни нужди. И ако заслугите на „Природа" са извънредно големи относно популяризирането на естественонаучните познания у нас, то не по-малки са и заслугите на „Естествознание и География" относно научното обяснение и тълкуване на големите теоретически въпроси, от разрешението на които трябва да се интересува всеки интелигентен човек. Достатъчно е да се споменат само някои от по-главните статии от разните годишнини на това списание, за да се види, че то напълно е схванало своята задача на тълкувател на естественонаучната мисъл. Такива са напр. статиите: *Енергетичната теория в биологията* от д-р Ас. Златарев; *Началата на теорията за произхода*, от д-р Паунчев; *Задачи и развитие на общата биология* от М. Попов; *Има ли разлика между животните и растенията* от Ал. Радославов; *Половия диморфизъм у животните* от Илчев; *Философски течения в биологията* от М. Попов; *Няколко факти из областта на съвместен живот или съжителство — симбиоза* от Н. Стоянов; *Определяне на полът* от Н. Попов и пр.

И до днес тия две списания продължават своето съществуване и се стремят да задоволяват нарастващите научни нужди на нашето общество, като постоянно се подобряват и се стараят да бъдат винаги на онзи научен уровен, на който се намира съвременното естествознание. Многобройни са били препятствията, които тия две списания са срещали през дългия период на своето съществуване и продължават да срещат и до днес, защото българската действителност се оказва още твърде негодна за виреенето на инициативи от подобен род. Въпреки всичко това, обаче, упоритостта на работниците около тия две издания сполучи да сломи всич-

ки пречки и да закрепи съществуването на двете списания. Ето защо те заслужават пълната подкрепа и насърчение на нашето общество. Те трябва да намерят широко разпространение между всички слоеве на нашата интелигенция и желателно би било да се намират в библиотеката на всяко интелигентно семейство. Училищните и читалищните библиотеки трябва непременно да се абонират на тия списания, а учителите естественици и географи в нашите реалки и гимназии ще направят услуга на родната книжнина, ако обърнат вниманието на по-заможните ученици върху голямото образователно значение на тия списания и ги убедят да им станат абонати. Желателно би било и Министерството на народната просвета да насърдчи и подкрепи материално тия толкова полезни за учебното дело издания.

Б. Митов.

Съвременни училищни задачи, Гр. Пенчев, Казанлък, цена 5 лева.

В тая монография автора разглежда учението за способностите, проявени между учащите се и въпроса за реорганизацията на училищата според това учение. Като изхожда от становището, че най-здрава училищна система в една страна е тая, която напълно отговаря на нуждите на епохата, че у нас от известно време много се говори и пише за реформи в образователната система — слага пред интересуващите се проблемата за даровитостите и способностите, като набляга да се предприемат изследвания за изучаване дарбите на индивида. Подчертавайки по тоя начин тенденцията в съвременната педагогия, която все по-настойчиво иска „индивидуализиране“ на образованието — автора подчертава огромното значение за бъдещето на младите генерации, ако тяхното системно образование се базира на точното познаване индивидуалността им. Въз основа на тая предпоставка разглежда въпроса за задачите на училището спрямо избора на бъдещата професия на младежта; задачите на училището спрямо развитието на способностите; метода на определяне способностите на учениците и пр.

Книгата на г. Пенчев трябва да бъде прочетена от всички, които се интересуват от училищните въпроси и реформите в образователната система.

П.

Хроника и съобщения.

Годишен акт на столичните основни училища за 1921/1922 учебна година. На 9. юлий 1922 год., в 9 часа преди пладне, в Народния театър, по нареждане на Министра на народното просвещение, г. Ст. Омарчевски, се състоя годишният акт на столичните основни училища — прогимназии и първоначални училища.

Още преди започване на тържеството, театъра бе препълнен с родителите на учениците и представители на учебните заведения в София, поканени със специални покани от М-ра на просвещението.

На сцената бяха наредени всички ученически хорове, заедно с духовата музика на XI. прогимназия и оркестра на VII. прогимназия и при вдигането на завесата, пред очите на публиката се откри една мила и възторжена картина от редиците ученици-хористи, юноши и музиканти.

Тържеството се откри в присъствието на г-на Министра на народното просвещение, с изпяването от всички ученици-хористи, повече от 400, на националния химн, като това едновременно се придружаваше от детската духова музика и оркестра. Публиката, която изслуша химна нв крака, го изпроводи с бурни ръкоплескания.

След това, представителя на столичните прогимназии, директора г. П. Радоилски, даде следния кратък отчет за състоянието на столичните основни училища:

Днес, при възобновяване на традиционният обичай, да се дава отчет пред родителите на учениците в края на всяка учебна година, приятно ми е, че мен се удава случая да изложа пред столичното гражданство състоянието на Софийските основни училища през току-що изтеклата учебна 1921—1922 год.

Всички основни училища (първоначални и прогимназии) в София се отвориха на 1.IX 1921 год., само XIV. прогимназия и първоначалното училище № 27, се откриха наново и започнаха занятията на 1.X. 1921 год. През течение на учебната година занятията са прекъсвани само в три първоначални училища от 8—12, поради скарлатина.

Основните училища в София се делят на пълни основни училища (прогимназиялни класове и отделения), самостоятелни прогимназии и самостоятелни първоначални училища.

Прогимназии има 14, от които 11 са с отделения, а 3 самостоятелни.

Самостоятелни първоначални училища са 19, а всички първоначални училища в София възлизат на 33.

Броя на учителите в поменатите училища е 481, разпределени по вида на последните както следва:

а) първоначалии:	учители	91
	учителки	151
	всичко	242
б) прогимназиялни:	учители	94
	учителки	145
	Всичко	239

В сравнение с миналата учебна година, учителския персонал е увеличен в първоначалните училища с 20, а в прогимназиите с 11 души учители. 4-ма от учителите са декорирани за 24 годишна и повече учителска дейност.

През миналата 1920/21 учебна година учениците са били: а) в първоначалните училища 9685; 5) в прогимназиите 5653. Всичко 15,338. А през отчетната току-що завършена учебна година са били в:

а) първоначалните училища	10704
б) прогимназиите	6191
всичко	16895.

В повече от миналата година с 1557 ученика.

До края на тази учебна година от следващите III. прогимназиялен клас са свършили курса на прогимназията 1213 ученика, от които 67 получават свидетелства с отличен успех и 377 с много добър.

От IV. отделение 2045 ученика и ученички свършват курса на първоначалното училище и за идната учебна 1922/23 година, броя на учениците в прогимназиялните класове ще се увеличи с 832 души, без да се смята числото на тия, които има да държат, в началото на идната учебна година, поправителен изпит и тия, които ще дойдат отвън в София.

От общия брой на учениците във всички основни училища в София — 16895, признати от учителските съвети за бедни и малоимотни семейства, са 3630 ученика, или 4·6% от всички ученици, разпределени по вида на училищата: 2424 бедни ученици са от първоначалните училища и 1206 от прогимназиите.

Тия ученици са подпомагани през течение на годината с учебници, пособия, облекло, закуски и топла храна само на обед. За тая цел Софийското училищно настоятелство е изразходвало 910,000 лева. Към тая сума трябва да прибавим и даренията, приходите от дадени забави и утра, на сума 25,600 лева — та всичко за бедните ученици е изразходвано 935,600 лв. Средно на беден ученик се пада по

258 лева. Тук, в тоя момент, аз считам за дължг да изкажа от страна на училищата, които представлявам, моята дълбока благодарност на Американското благотворително дружество в София, което на свои средства издържа пълна ученишка трапезария и раздаде облекло на бедни ученици в няколко училища. Разхода, направен от дружеството, не влиза в поменатата по-горе сума.

Между всичко това, което може да се смята като средство за подтикване на обучението, ще спомена само а) за педагогическите конференции, уреждани от Софийската градска училищна инспекция, които ставаха ежѐнеделно, б) устроените, с разрешение от Министерството на народното просвещение, технически курсове, за подготовка на учителите от Софийските основни училища и в) Родителско-учителските срещи, които се свикваха в училищата. Такива са станали всичко 39, от които 33 при прогимназиите и 6 при първоначалните училища.

Най-главната и най-осезателна пречка за училищната работа изобщо е липсата на училищни помещения. Съгласно чл. чл. 36. и 47. от закона за народното просвещение — учениците от първоначалните училища трябва да бъдат разпределени в 268 паралелки, а те са сега сгъстени в 242; прогимназиялните ученици са за 155 паралелки, а са настанена в 150.

Във всички училищни помещения, с които разполагаме сега, има 270 учебни стаи, а в тях се занимават 401 паралелки, включително и няколко паралелки за детските училища (забавачниците).

Така че 131 паралелки нямат свои учебни стаи. Това число ще се увеличи най-малко с 30, след записването и приемането на подлежащите на задължително обучение деца в началото на идната учебна година. Изправени сме пред една силна училищна „жилищна“ криза, за която ако, не се вземат о време мерки, разстройството на учебното дело в София е неминуемо.

С учениците от Софийските основни училища през течение на учебната година са направени 76 излети и екскурзии вън от София, от които 29 с учениците от отделенията и 47 с тия от прогимназиялните класове.

Тук му е мястото да спомена, че при всички училища в София са образувани клонове от дружеството „Младежки червен кръст“. Учителството разчита, че чрез това дружество ще се постигнат твърде много възпитателни въздействия върху учащите се.

За поведението на учениците може да се заключи от факта, че по-долно поведение от похвално, от всички ученици, са получили от първоначалните училища 23 ученика, а от прогимназиите 60.

При обстоятелството, че по липса на достатъчни училищни помещения, едни поралелки се сменяват с други на полудневни занятия, разбира се, че не може да става дума за спазване на изискуемите се хигиенични правила. От 19 първоначални училища 17 са в собствени здания, от които 8 са паянтови, а 2 се помещават в частни здания. За прогимназиите до сега са съградени само три училища. По нямане на училищни сгради, през отчетната учебна година 6 прогимназии се преместиха в помещенията на първоначалните училища, които, ако и модерни, не могат да задоволят нуждите на прогимназиялното обучение, по липса на кабинети и работилници. Тези училища имат само учебни стаи. Останалите 5 прогимназии се помещават в частни здания, които далеч не отговарят на училищната хигиена. Особено XIII-та прогимназия се помещава в сграда, за която, с извинение, срамно е да се каже, че е училище.

За наем на частните заети за училища здания се плаща годишно 532,900 лева.

От всички ученици в училищата — 16,895, заболяли са през годината 2918, които съставят 17%.

Процентно разпределени по вида на болестите са както следва:

лимфатични заболявания	8%
малокръвие	6·5%
кожни болести	9%
заразителни (инфекциозни)	1%

Смъртни случаи измежду учителите има 3, 1 учител и 2 учителки; а от учениците 50, 38 от първоначалните училища и 12 от прогимназиите.

За заплата на учителския персонал е изразходвано 7,114,452 лева

За общинско възнаграждение на сградите 2,476,612 „

Всичко 9,591,064 „

За издръжка на училищата, веществени разходи, прислуга и др. е изразходвано 1,743,400 „

Всичко събрано 11,334,464 лева

Средно за 1 ученик се пада разход от държавата и общината 671 лева.

При всички прогимназии има фонд за подпомагане на бедните ученици, общата сума на който възлиза на 188,864 лв. Освен поменатият има образувани и други: а) за екскурзии, б) „Ал. Златин“ при III. прогимназия, в) „Ив. и Ал. Ласкови“ при сградата, г) фонд благотворителна каса, д) безплатни закуски, е) „Павел Грозданов“ при училище „Т. Минков“, ж) фонд учебни пособия, з) фонд паметник „В. Априлов“.

Общата сума от тия фондове възлиза на 59,467 лева.

Важн от възпитателното значение, което оказват трудо-

вите ученически седмици върху учащите, вложения труд на малките работници от ценните придобивки, които допринасят за училищата си, се вижда от преценката, изчислена в пари, преценка направена с оглед на качествеността на изработеното, която възлиза на 243,381 лева за изработените работи от прогимназиялните ученици и на 115,194 лв. за извършеното от учениците в отделенията. Или всичко **358,575 лв.**

След всичко казано до тук, гражданството и родителите на учениците, вярвам, ще могат да добият представа за състоянието на столичните основни училища. Учителството с пълна вяра се надее, че то ще бъде подпомогнато в бъдещата своя дейност от всички фактори, за да може развоя на учебното дело в София да върви в правилен път, а най-вече за моралното възраждане на младежта, тъй необходимо за днешните времена.

След отчета се изпълни концертната част на тържеството по следнята програма:

1. *** — Духовата музика на XI. софийска прогимназия.
2. Общи свободни упражнения — изпълняват се от сборна юношеска чета.
3. „Учителю“ — текст К. Величков, музика Хр. Илиев, пее детската музикална китка на Д. Бойчев.
4. „Христос на кръста“ — декламация, декламира Надежда Стоянова, ученичка от III. отделение, училище „Д. Петков“.
5. „Сираче“ — соло пение, изпълнява Асенчо Христов, ученик от XIII. прогимназия.
6. Китка от народни песни — изпълнява хора на III прогимназия под управлението на г. К. Рамаданов.
7. „Мак“ — пластични игри на деца от учил. „Еп. Софроний“, ръководени от г-ца М. Илиева и акомпанирани от прогимн. хор на г. К. Рамаданов.
8. Упражнения с къси тояжки — изпълняват юношеските чети на VII. и IV прогимназии.
9. „Към младежта!“ стихотворение от К. Величков, декламира Бъчварова Веселина, ученичка от XI. прогимназия.
10. Ваксаджийче — соло пение, изпълнява ученичка от XI. прогимназия.
11. *** — хор от учениците на първоначалното училище „От. Паисий“ под управлението на г-жа Ана Горанова.
12. *** — соло цигулка, изпълнява М. Балкански от IV. прогимназия.
13. Ръченица — сборна юношеска чета от VIII., X. и XII. прогимназии.

Изпълнението на всички номера бе повече от сполучливо и се следеше от всички присъствуващи с истинска наслада и възхищение, гледайки големият успех, който проявиха децата и с какъв младенчески жар и увлечение пееха,

свиреха, декламираха и играеха гимнастическите упражнения. Впечатлението от последните е неизгладимо. Не може човек, като наблюдава малките юноши и техните упражнения, да не въздъхне с облекчение, че чрез тях — тия млади и жизнени деца — ще се запази народната чест и преуспяването на отечеството.

След изиграването на ръченицата от юношите, г-н Министра Ст. Омарчевски от сцената на театра държа приветствена и напътствена реч на учениците.

Обръщайки се към присътствуващите в театъра и като им привлече вниманието на някои факти, изнесени в отчетът от представителя на столичните директори, г-н Министра апелира към присътствуващите граждани да подпомогнат с всички средства учебното дело в София и изпълнят дълга си като родители и граждани в страната.

Министерството на народното просвещение, каза той, като най-върховен ръководител на просветата в страната, след преживяните тежки събития, се стреми чрез реформи и нововъведения да даде на просветното дело оная насока, която не само да отговаря на изменилите се положения на отечеството ни във всяко отношение, но и да съответствуват на изискванията на новото време и да се създадат в младежта ония елементи, които са потребни за запазването и повдигането на отечеството ни в просветно и културно отношение. Чрез силата на моралът и с устрем в просветата най-добре ще се постигнат националните идеали. Но за тая цел трябва и гражданството да даде всичкото свое съдействие и своята готовност. След това г-н Министра въздаде нужната похвала и на учителите за положеният от тях труд, който за Министерството е толкова по-ценен, когато безукоризнено се издивява при настоящите непосилни времена и че учителя, който винаги, в това отношение, е стоял начело, и за в бъдеще не ще се отбие от пътя на дълга си, като строител на бъдещето гражданство и обществен деец вън от училището.

Обръщайки се към учениците, свършивши III. прогимназиялен клас, г-н Министра им каза топли напътствени думи за бъдащето, което ги очаква. С памет за всичко онова, за което са ги учили техните учители, нека да продължават да се трудят и да придобият навик за труд и честност, с които да възрадват родителите си и оправдаят надеждите на отечеството; нека да не забравят, че където и да отидат, било в гимназиите, в техническите училища или в работилниците, от техния честен труд и поведение зависи и бъдещето им, зависи и какво място ще им се даде в обществото.

След това г-н Министра започна сам лично да раздава свидетелствата на свършившите III. клас ученици, най-напред

на получившите свидетелство с отличен успех и след тях и на другите.

Едновременно с раздаването на свидетелствата г. председателя на Софийското училищно настоятелство раздаваше на отличните ученици като дар от настоятелството по един екземпляр от книгата „Избрани страници от съчиненията на Ив. Вазов".

Годишен акт на столичните средни училища (девически и мъжки гимназии, дев. пед. у-ще, техн. у-ще, механ.-техн. у-ще и търговска гимназия) за 1921/22 учебна година на 12 юлий 1922 година в Народния театър.

На 12 юлий т. г., в 9 часа преди обяд, в традиционния за българските училища праздник *Петровден* се състоя по инициатива на М-ра на нар. просв. г. *Ст. Омарчевски* в Народния театър годишният акт на столичните средни училища. Още от сутринта салона на театра започна да се пълни с граждани, родители и общественици, специално поканени от Министерството на нар. просвещение, за да чуят общият отчет за състоянието на всички средни училища в столицата, да видят своите синове и дъщери, сияющи от радост в момента, когато при особна тържественост те се прощават с ученичеството и се прогласяват вече за зрели да встъпят в обществения живот; да видят и се обнадеждат от идеалната интелигентна своя младеж; да чуят резултатите от нейната дейност в училището и да се насладят от изкуствата, които тя е усвоила през времето на своето школуване.

Тържеството се изпълни от учениците на всички средни училища по специална за случая програма:

I.

1. Йосиф Чешмеджиев: „Майчини напеви", изпълнява струнният оркестър на II. мъжка гимназия, диригент Йос. Чешмеджиев.

2. С. Чилингиров: „Ний млади сме", музика Д. Христов, изпълнява хора на I. мъжка гимназия, дирижира Д. Христов.

II.

Отчет за 1921/1922 учебна година, чете директора на II. мъжка гимназия С. Велчев.

III.

1. А. Букурещлиев: „Народни песни", изпълнява хора на II. девическа гимназия, дирижира Д. Букурещлиева.

2. Романс: „Два черныхъ глаза", изпълнява Бъндарева Н., ученичка от педагогическото училище.

3. Bordèse: „Балет на цветята" из оп. „Вълшебния кладенец", изпълняват ученички с хор от I. дев. гимназия. Балетмайстер Заморска, дир. Н. Блажев.

4. К. Христов: „Обсадата на Солун“, декламира Хранов Б., ученик от III. мъжка гимназия.

5. Д. Христов: „Години, млади години“, изпълнява В. Кръстанова, ученичка от I. девическа гимназия.

6. Жива картина: „Техниката“, изпълняват ученици от механико-техническото училище.

7. М. Теофилов: „В ковачницата“, декламира Г. Чугърски, ученик от механико-техническото училище.

8. Хумореска — изпълнява Н. Дамянова, ученичка от II. девич. гимназия.

9. Разказ: „Дядо Йоцо по железницата“, чете Вутов Йордан, ученик от техническото училище.

10. Казачок — играят Н. Раковска и В. Генева, ученички от I. дев. гимназия.

11. Ръченица — изпълняват ученички от II. девическа гимназия, дирижира Лешникова.

За б. Акомпаниментите изпълнява оркестъра на II. мъжка гимназия.

IV.

1. Приветствена реч към абитуриентите от г-н Министра на народното просвещение Ст. Омарчевски.

2. Отговор-реч от абитуриентка на I. девическа гимназия.

3. „ „ „ абитуриент на I. мъжка гимназия.

4. Раздаване дипломите и наградите от г-на Министра.

Тъкмо в 9 часа преди обяд се дигна завесата и се откри за погледа сцената, препълнена с ученици. Тържеството се започна с бурното и сърдечно изпълнение на „Шуми Марица“ от хора на I. мъжка гимназия и струнният оркестр на II. м. г. Радост и трепет облада стоящата на крака публика. Последва изпълнението на програмата. Оркестъра на II. м. г. с голям успех изпълни „Майчини напеви“, композиция от диригентът Иос. Чешмеджиев, у-л в същата гимназия. С особно удоволствие публиката изслуша и хора на I. м. г., дирижираната от Добри Христов „Ний гладни сме“, песен от С. Чилингиров, композирана от Д. Христов.

След това директора на II. мъжка гимназия г-н С. Велчев от името на всички средни училища даде отчет за състоянието на същите училища през учебната 1921/22 година; той каза в общи чърти следното:

Господине Министре, почтени госпожи и господа,

Натоварен съм от г. г. директорите от софийските мъжки и девически гимназии, девич. педаг. учил., техническо учил., механо-технич. у-ще и търговска гимназия да Ви дам кратък отчет за състоянието на тия училища през 1921/22 уч. г., и аз считам за приятна длъжност преди всичко да Ви поблагодаря за това, че Вие проявихте интерес и се отзовахте на нашата покана да присъствувате на днешното тук тържество.

Петровден отдавна е традиционен ден за българската просвета, а с последния закон той е вече задължителен празник специално за средната школа. Ние днес празднуваме жътвата, що ни дава просветната родна нива, пълнолетието, зрелостта на нашите девици и момци, завършили образованието си, честваме подмладяването на нашето общество. — От подрасналата наша младеж днес радостно ние очакваме да влезе в живота, като бистър планински поток, в разметеното море, силен да го избистри, освежи, успокои.— И, ако можем да кажем за обществото: „расте, но не остарява", — днес добива смисъл тоя израз.

Но Вие искате да чуете от мене, какъв е резултатът от образованието на Вашите деца в средните училища? Основан на всички наблюдения и данни, аз Ви отговарям: добър, имаме значителен прогрес в сравнение с миналите бурни години, с право можем да очакваме растящ прогрес.

Всеки запитва, какво е възпитанието на нашите гимназисти и какво трябва да се прави за неговото повдигане? За да Ви отговоря на тоя въпрос, аз съм длъжен да Ви посоча на възпитателните фактори в средното училище и тяхната днес сила. — Ние работим с младежта при една възраст, когато се оформяват характерите, когато се създава мироглед в интелигентния човек, когато се калят житейските добродетели, когато закрепва волята, самонадеяността. — Към тоя сложен жизнен процес възпитателните фактори в историята добиват особно значение. На първо място, като творец, художник за възпитанието на подрастящата младеж стои учителя с цялата своя личност. Той е силен, само когато е с висок интелект, с издигнат престиж в обществото, бодър и спокоен; унижен, той е слаб, да не кажем негативен възпитателен фактор, не може да е пример за подражание от децата, той не доминира над тях. Общество и организирана държавна власт, които радеят за бъдещето на своето племе, трябва да вложат всички свои усилия и дадат средства за издигане престижа на гимназиялният учител и на учителят изобщо.

Застъпените научни дисциплини възпитават младежа, когато му се предават от усърдни и авторитетни учители. Колкото по-дълбоко се прониква във всички области на човешките познания, толкова повече науката възпитава впечатлителният и жаден за знания младеж. Повърхностното учение, по мое убеждение, е слаб възпитателен фактор.

На трето място училището възпитава със своята обстановка, средства за научна и трудова работа, установяване и изпълнение на дисциплинарни и хигиенични правила и т. н. т. Но все пак, повтарям, преди всичко стои художникът учител.

Крайно погрешно би било да се мисли, че училището може и трябва да се нагърби със задачата да остави мла-

дежта от външните влияния и да държи непрекъснато децата за ръка. — Потребно е само възпитателните фактори в училището и семейството да бъдат силни, подкрепяни, способни да противодействуват, да неутрализират външните лоши влияния и да надделяват; тогава с успех те ще изпълнят своята мисия.

Училищните помещения в София не са каквито трябва да бъдат, те са дори твърде оскъдни: липсват преди всичко достатъчни и удобни държавни помещения; повечето от средните училища се помещават в крайно неудобни частни здания, и ученици, и учители са принудени да прехождат от едно здание в друго, — това положение е от ред години, и Вие го знаете добре, но все пак, благодарение на вложени усилия, тия големи пречки значително се преодоляват.

Въпреки всички несгоди, благодарение на училището и здравият инстинкт в семействата ни, аз с радост констатирам, че нашата гимназиална младеж в своята целост се улегна, възпита и вдъхва големи надежди. Нека подкрепяме училището и не трябва да сме песимисти.

Днес нашата младеж със съзнание върви към благодатния труд, все по-добре и драговолно изпълнява училищните правила и дисциплина; духа на лекост, леност и безредие вече изчезва.

Приятно ми е да констатирам, че днес ние изпращаме в живота и към висша наука по-добре подготвени младежи, по-добре възпитани, по-трудолюбиви и по-жизнерадостни. Ние ги изпращаме с похвала и Ви ги поверяваме за в бъдаще. Вземете ги под свое покровителство и ги поощрявайте; дайте път на способностите им и възможност да ги проявят; бъдете противници на изравняването, защото то не създава таланти, няма в него никакъв прогрес.

Цифрите за свършилите абитуриенти на трябва да Ви плашат. Интелигенцията със завършено образование, която днес увеличаваме с нови членове, не е тъй голяма както повърхностно бихме заключили, а тя е, която и утре, както и днес съставя живия капитал на нашето племе и си остава негова ръководителка. Нека дадем свободен път и на младите интелигентни граждани да се проявят в живота и внесат обнова.

След тези ми думи позволете ми да Ви посоча някои цифри, от които Вие сами да съдите за състоянието на средните училища в София:

Учителски персонал. Във всички средни училища в София — мъжки и девически — е имало през изтеклата учебна година 230 учители и 190 учителки, или всичко 420, които до края на годината останали 412 души; те са се подпомагали от допълнителен персонал (лектори и пр.) 66 души, та всички преподаватели са били 478 души. От тях редовни

гимназиални: 152 учители и 100 учителки, останалите са редовни по новите езици (4+3), по техн. предмети (33+14), волн. прог. (2+7), редовни прог. (3+6), волнон. гимназиални (3+2) и кандидат-учители (70+13).

Ученици. През изтеклата учеб. година в мжж. и дев. гимназии в столицата е имало записани в началото на годината:

	I д. г.	II д. г.	III д. г.	Всичко за девически гимназии	I м. г.	II м. г.	III м. г.	Тжрг. г.	Техн. уч.	Мех. уч.	Всичко за мжж. сред. училища	Всичко
Дошли от по-долен клас	972	927	497		665	650	969	344	319	549		
Повтарят класа	75	57	39		91	60	142	21	48	11		
Всичко	1047	984	536	2567	756	710	1111	365	367	560	3869	6436
Напуснали училището	172	112	68	352	114	149	301	37	32	168	801	1153
Останали до края на год.	875	872	468	2215	642	561	810	328	335	392	3068	5283
Паралелки:												
а) реални, техн., тжрговски	5	11	9	25	11	12	17	9	34	15	—	118
б) полукласически	27	21	—	48	6	8	8	—	—	—	—	70
в) класически	—	—	—	—	5	—	—	—	—	—	—	5
г) педагогически	—	—	6	6	—	—	—	—	—	—	—	6
Брой на учениците (заедно с абитуриентите) по отдели:												199
а) реален, тжргов., техн.	148	296	301	745	338	357	5[illegible]6	328	335	392	2316	3061
б) полукласически	727	576	—	1303	161	204	244	—	—	—	609	1912
в) класически	—	—	—	—	143	—	—	—	—	—	143	143
г) педагогически	—	—	167	167	—	—	—	—	—	—	—	167
Брой на учениците по класове:												5283
I клас (курс)	243	185	102	530	95	104	188	110	169	277	943	1473
II „	194	206	102	502	96	111	188	80	87	58	620	1122
III „	173	171	97	441	133	105	156	85	34	41	554	995
IV „	135	150	78	363	158	127	157	53	16	16	527	840
V „	130	160	89	379	160	114	121	—	29	—	524	803
	875	872	468	2215	642	561	810	328	335	392	3068	5283
Напуснали училището.												
по болест	54	33	20	107	16	9	17	6	6	—	54	161
смжрт	—	2	1	3	1	2	—	—	1	1	8	8
изключени по лошо пов.	—	—	9	9	3	3	4	9	2	47	77	77
нямане средства	40	9	9	58	3	12	29	—	21	9	74	132
отишли в други училища	52	30	9	91	48	56	106	2	2	—	214	305
напуснали по др. причини	26	38	20	84	43	67	145	20	—	111	386	470
	172	112	68	352	114	149	301	37	32	168	801	1153
Успех,												
минават направо	604	580	327	1511	418	388	514	192	150	229	1891	3402
остават в сжщия клас	81	85	36	202	58	47	61	31	63	62	322	525
ще джржат попр. изпит	186	204	105	495	164	126	226	98	108	100	822	1317
без бележки	4	3	—	7	2	—	9	7	14	1	33	40
	875	872	468	2115	642	561	810	328	335	392	3608	5283

Народност.												
българи	1010	949	527	2486	625	685	1027	316	362	540	3553	6319
евреи	35	31	8	74	129	23	80	44	4	18	338	412
турци	—	—	1	1	—	—	—	—	—	1	1	2
гърци	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1	1
арменци	—	—	—	—	—	—	—	2	—	1	3	3
други народности	2	4	—	6	1	2	4	3	1	—	11	17
	1047	984	536	2567	756	710	1111	365	367	560	3907	6436
Поведение.												
с примерно	838	854	452	2044	521	389	655	183	277	246	2371	4415
похвално	26	10	15	51	83	106	76	42	42	105	354	505
добро	8	5	1	14	26	36	23	34	12	34	165	179
среднйо	3	3	—	6	12	20	8	57	4	7	138	114
укорно	—	2	—	—	—	10	49	12	—	—	71	71
	875	872	468	2115	642	561	810	328	335	392	3608	5283

Среден годишен успех по училища:

I девическа гимназия	4·09
II „ „	4·14
III „ „ (педагог. училище)	3·92
среднйо:	4·04
I мжжка „	4·42
II „ „	3·84
III „ „	3·62
търговска „	3·67
техническо училище	3·66
механо-техническо училище	3·50
среднйо:	3·78

Среден успех за всички средни училища: 3·90

Разходи:

Заплата и доб.	I д. г.	II д. г.	III д. г.	I м. г.	II м. г.	III м. г.	техн. у-ще	механ. у-ще
1. вжзнагр. от държавата:	1.078.859	1.092.960	753.385	1.191.552	768,848	983.319	551.918	591.356

от Търговската камара за търгов. гимназия: 498 582, или всичко 7 510.781

2. Веществ. разх. 208.879 350.316 124.280 209.257 322.413 160 898 186.918 281.905

или всичко 2.015.900; а всичко разход **9 526 682 лева.**

Зрелостен изпит през 1921/22 учебна година.

	I д. г.	II д. г.	III д. г.	I м. г.	II м. г.	III м. г.	Търг. г.	Техн. уч.	Мех. уч.	Всичко ученички	Всичко ученици	Всичко
Юнска сесия:												
а) Реални, педагог., търг., механически	29	75	77	76	83	115	60	—	17	181	351	532
б) полукласици	100	88	—	47	29	2	—	—	—	188	78	266
в) класици	—	—	—	35	—	—	—	—	—	—	35	35
Всичко	129	163	77	158	112	117	60	—	17	370	464	834
издържали изпита	109	112	61	113	68	75	42	—	16	282	314	596
ще полагат поправ. изпит	16	28	13	26	35	39	8	—	—	57	108	165
ще повтарят изпита	3	23	3	19	1	3	10	—	1	29	42	71

Септемврийска сесия:												
а) реални и пр.	6	33	12	35	30	87	24	30	2	51	208	259
б) полукласици	15	13	—	38	6	1	—	—	—	28	45	73
в) класици	—	—	—	11	—	—	—	—	—	—	11	11
	21	46	12	84	36	88	24	30	2	79	264	343
издържали изпита . . .	17	37	8	64	35	68	18	29	2	62	216	278
поправ. изпит	3	8	2	19	—	10	4	—	—	13	33	46
ще повтарят	1	1	2	1	1	10	2	1	—	4	15	191

На край длжа да спомена, че във всички училища в София се развиват и закрепват благотворителните, образователни и за физическо възпитание сдружения на учащите. — Особно силно се развиват туристическите, спортни и юнашки дружества, които ще бъдат гаранция за здраво физически и душевно поколение. Особно трябва да ни радва същото и закрепване у младежта новата организация на Младежкия червен кръст.

От името на всички г. г. директори и учителските тела повторно Ви благодаря, почитаеми госпожи и господа, че имахте добрата воля да дойдете тук, за да чуете отчета ми и да видите нашите девици и момци, които днес изпращаме в живота с пълна вяра, че ще бъдат добри граждани на своята родина.

След като се изпълни третята — концертната част от програмата, Министъра на нар. просвещение г-н Ст. Омарчевски произнесе следната приветствена реч:

Почитаеми Г-да и Г-жи,

Поканих Ви този път, за да изслушате отчета за състоянието на средните учебни заведения в столицата на България и да изслушате отчета за състоянието на средното специално образование, тъй както то е застъпено тук в София. От отчета, който имахте честта да чуете от делегата-директор на столичните гимназии госп. Сотир Велчев, Вие си съставихте ясна представа за ония пречки, за ония спънки, които е срещнало нашето средно училище в София, Вие разбрахте от данните, които той Ви даде, как на първо място бие на очи липсата на учебни помещения — място, дето прекарва голяма част от своя живот бъдещето на България —златната българска младеж. От тук Вие разбрахте, какво предлежи Вам, какво Вие трябва да направите, какви жертви се изискват от Вас, за да можем ние да дадем ония средства на държавната власт, за да може тя да подготви добри, здрави, хигиенични помещения—място, убежище за бъдещето на България — златната нейна младеж. От отчета Вие видяхте, как при крайно неблагоприятните условия, при които е поставена да работи и да се развива нашата младеж, въпреки всички несгоди в държавният и частен стопански живот въпреки голямата мизерия, материална, в

която е тласнат народа ни, въпреки всичко това казвам, Вие разбрахте от данните, които Ви се дадоха, колко грамаден успех е направило средното училище. И аз, в качеството си на представител на изпълнителната власт, мой дълг е публично да изкажа благодарността на Министерството на народното просвещение за положените грижи, за положените старания, за неимоверния труд от страна на цялото преподавателско тело при софийските средни и специални училища. Колко е направила държавата, колко е направило училището, колко е направило и обществото при крайно неблагоприятните условия, онуй, което е извършил учителя, тихо, безропотно е един подвиг достоен за удивление (Ръкоплескане). Поканих Ви заради туй, като чуете отчета, да си съставите ясно понятие за условията, при които работи, за условията, при които е поставено да работи и да се развива българското училище. Поканих Ви и заради туй, за да видите онези, които завършват средното учебно заведение, средните общи училища, гимназия или средно специално, за да ги видите в момента, когато те встъпват в първата крачка на новия живот, поканих Ви да ги видите вкупом, сбрани в едно, за да видите ония чувства и оная радост, които бликат в техните лица.

Поканих Ви, за да ги видите в този акт, в този ден, когато ние Ви даваме смятка за тяхната и нашата дйност, като възпитатели, учители и ръководители, да бъдат те и Вие тук и да получат онези напътствени слова, тъй нужни и необходими в живота днес.

Драги ученици,

Последния звън удари, още еднаж от тук нататък, след излизане от тази ограда вие няма да чуйте думата ученици. До днес вашите родители, вашите учители, бяха ваши учители и възпитатели; от днес нататък вие ще бъдете на българския народ и на българското общество. Вашите родители дадоха всичко онуй, което можаха да дадат при крайно неблагоприятните условия, при които бяха поставени, като ваши родители, да ви дадат всички средства и всички условия, за да можете вие да добиете ония знания, способности и качества, които да ви направят добри и годни български граждани.

Минута ви отделя от резкия предел. Живота, за който сте мечтали в ранната утрина на вашата младост, седейки на ученическата скамейка, безгрижен, весел живот, както е чъртан във вашето съзнание, представата, която имате за него, далеч не е такава. И в първия момент, когато вие ще излезете от тук и се сблъскате с грубата действителност, моля ви никога не се разочаровавайте от пречките, които ще срещнете в живота. Той не е онзи, който е изтъкан във

вашите златни сѫкровища. Не, нужни са средства за борба, за да можете вие да преодолеете всички онези спънки, които ще се изпречат на вашия път.

Бъдете твърди и с мъжествени крачки, въоръжени със знания и способности, вървете неуклонно все напред. При първата несполука нека не ви наляга отчаяние, а напротив, тя нека бъде по-голям кураж, по-голям импулс, по-голям тласък, за да вървите все по-напред и по-напред. Знайте едно, че вие каквито и условия да си приготвите, тия са условията, при които ще живеете и ще се развивате понататък. Напускайки тая ограда, вие дължите една благодарност на първо място на вашите родители, след туй вие дължите благодарност на вашите учители-възпитатели, които в дълъг период от време, в целия курс на гимназията положиха неимоверни усилия. Вие ще ги простите за ония тяхни бележки, които са ви правили. Винаги ще трябва да знаете, че тяхните бележки са изхождали от желанието и намерението да ви създадат по-добри условия, за да ви направят по-добри български граждани. Недейте в живота се възхищава от идеали, чужди на българската действителност и на българския живот. Недейте се възхищава от идеали, които, подобно на едно хапче, трябва само да се глътат, без да се дъвчат. Практиката в чужди далечни земи доказа, че тия учения са вредни за земята, на която се развиха. Практиката показа, че егоизма на всеки цивилизован и напредничав човек трепери пред онези ужаси, които тия идеи и принципи, приложени на практика, докараха. Не се възхищавайте от тия принципи, знайте едно, че вие сте българи, родени и живели на тая земя, живели с нейния бит и с нейната история — настояща и бъдаща и следователно бъдете каквито щете, но бъдете преди всичко преданни българи. Наистина, в България днес положението е тежко, то е непоносимо. Ние, и преди нас други, може би имаме известна вина в създаване тежките и неблагоприятни условия, при които ви хвърляме в живота.

— Да, но ние или те, кой е виновника, това историята има да каже. Вие обаче с цял запас от сили, психически, сили физически се впуснете в животът и създайте най-благоприятни условия за себе си и за България, за да покажете на света, че българския народ е народ на цивилизацията, на напредъка, че българите далеч не са такива, че, напротив, оклеветения български народ при тежката участ, наложена му от културтрегерите на Европа, не заслужава тая участ, защото той има една младеж, която се възхищава от плодовете на науката, пред която се чертаят нови и посветли хоризонти.

На добър ви час, драги, мили приятели, в живота!

(Бурни аплодисменти, музиката свири „Шуми Марица")

След тови м-р Омарчевски при присъствието на гл. секретар и висшите чиновници в Министерството на нар. просв. и всички г. г. директори на средните училища в София сам лично раздаде на абитуриентите зрелостните свидетелства и наградите. Раздаването продължи до към $1^1/_2$ часа. М-ра поздравяваше всеки едного от абитуриентите с успехът и му подаваше атестата.

Така учебната 1921/22 година за Соф. сред у-ща се приключи с годишният акт, чрез който се даде един тържествен завършек на учебната година, в който завършек изпъкваше в своята целост учащата се младеж на София и нейните постижения в областта както на преподаваните предмети, тъй и в оная на родното изкуство.

В отговор на приветствената реч на Г-на М-ра, абитуриентката от I. Соф. дев. гимнизия **Мария Русева**, от V. полуклас. клас, каза следнйото:

Господин Министре,

От името на моите другарки — абитуриентки, бих казала от името на учащата се младеж — приемете израз на нашата сърдечна благодарност за пожеланията и хубавите слова, които изказахте.—

Като се разделяме с училището — с което ни свързват толкова мили спомени — ние даваме тържествено обещание не само пред Вас, но и пред съвестта си, че ще положим всички усилия, за да оправдаем надеждите, които ни се възлагат. — Непрестанен труд и ползотворна работа — не за постижение на лично благополучие, а за преуспяване на нашето мило отечество, на нашата хубава България, — ето ръководното начало, о което неуклонно ще се придържаме. Ние напълно разбираме тежката криза, която преживява днешното общество, а особено ние българите. Угнетени и покрусени, уязвени в най интимните ни национални чувства и вълделения, това няма да ни вдъхне отчаяние в първите стъпки на живота. Въоръжени с науката, която сме добили, и практическите познания, които сте ни внушили, ние ще съумеем да се справим с трудната задача, която ни предстои. От всеки други път — повече, днес България има нужда от добри граждани и гражданки, резностни в изпълнение на отечественния си дълг. Време е вече да се тури край на враждите и класическото несъгласие, тъй свойствени на нашето племе. Установяване на пълна социална правда и постижение на пълно морално и материално благополучие за всички — към това трябва да бъдат насочени нашите благородни усилия и стремежи. Нашия път не е усеян с рози, това знаем твърде добре. Но за слабите и малодушните няма място в едно благоустроено общество. Както всякога, тъй и сега, просветата ще дойде на помощ на всички ни, тя ще ни сочи правия път за националното повдигане и моралното закрепване.

Благодаря още веднъж. В изпълнение на своя граждански дълг, нека с дружни усилия всички да се отдадем в беззаветна служба на нашето многострадално отечество.

След това абитуриентът от Соф. м. г. **Далчев Атанас** произнесе следната реч:

С училището е свързана оная част от живота, когато впечатленията и преживелиците се врязват незаличимо дълбоко в паметта, като резец в меко дърво, и когато се набелязват пътеките на бъдещето. То е онова време, окъпано в роса и слънце, което именуват младост и в което всичко се прекарва леко и при все това всичко остава дълготраен печат. Тази е възрастта, когато волята крепне, добродетелите се придобиват, но и пороци се загнездват в душата. Всички постъпки и подвизи на човека през неговия живот се дължат в значителна степен, бих казал, даже изключително, на младостта му. И тая ранна възраст протича в сянката на бащиния дом и училището и тяхния спомен или свети през останалия му живот, или се свежда като росна ръка върху него. Там ние прохождаме физически и умствено, биваме направлявани в постъпките си и назидавани. Всяка наша крачка е наблюдавана, за нас се грижат други и ни поддържат чужди ръце. Ето защо част от отговорността пада върху тези първи съветници и наставници в живота—родителите и учителите, на които трябва да благодарим за тяхните грижи и труд, но не цялата. Защото у човекът има заложено нещо друго, за което той сам е причината и което не може измени никой, освен той. Това е зърното, което е посяно в душата му от самия него и което пак той сам ще пожъне. Това е оня закон, известен у индийците под названието и олицетворяван от древните гърци в Немезида. Човек трябва да пресмята всяка своя постъпка, всяко свое чувство, всяка своя мисъл, защото той ще плаща за тях в тоя или другия живот. Човек е най-голям враг и най-голям приятел на себе си. И ако някога сломен, отвърнат той проклина някого, то този някой е самия той. Но през възрастта ни, прекарана в училището, у нас самосъзнанието не е още напълно назряло, нас още ни следят. За това, както казах преди, отговорността не е само наша; част, голяма част от нея поемат възпитателите ни. Но ето: дохажда ден и ние оставаме сами на себе си. Живота се изправя пред нас с безчислените изкушения и мъчнотии. Ние до тогава не сме го познавали. Наистина, ние сме чували неговия грохот вън от оградата на училището и родителския дом, ние сме чувствували неговото дихание, чели сме за него в книгите и сме сядили по загрижените лица на големите. Ала ние не сме го виждали още. И ето един ден ни дават къс написана хартия. Казват ни: „Вие встъпвате в живота. До сега се грижеха за вас, от сега вие ще се грижите за себе си и другите". И живота се въз-

правя пред нас с всичката си неизбродност и еднообразност. Той може да бъде падение, може да бъде и подем, може да бъде, една безкрайна мъка, но може да бъде и радост. Това зависи от нас. Ала за тая власт над него изисква се „душа, твърда като адамант", както казва поета Райнов, изисква се чисто сърце и ведър ум. Защото животът е неумолим и тежък. Не една гърбина ще се превие от тозара му, не едно чело ще се набърчи. Но човек сам е виновен за това. От нас зависи, какъв ще бъде живота. Той може да бъде, по думите на Хамлета, „градина пълна с бурени", но ние имаме ръце, ние можем да ги изкореним. Обществото—то зависи пак от нас. Нали ние—отделните личности — съставяме обществото? Каквито сме ние, такова ще бъде и и то. Наистина, често се гладува и страда за правдата. Що от това? Целта на живота не е щастието и преситено доволство. По-скоро страданието, отколкото щастието. Целта на животът е „съвършенството", казва Достоевски. Поколенията, хората прииждат и отминават. Синовете заместват бащите. Делото се подема от нови ръце и нови мишци. То се тласка все напред и напред. Времената се менят, остава съвършеното и всичко се мени, за да стане съвършено. Забрава и мрак поглъща грозното и неизменното, за да остане само хубавото и великото и да се разпъди от светлината на вечността като скъпоцен камък.

България и международната изложба в Бразилия. Както се знае, по случай 100-годишнината от независимостта си, Съединените бразилски държави уреждат в град Рио де-Жанейро международна изложба, която ще трае от 7. септември т. г. до 31. март 1923. година. Това е първата изложба с всемирно значение след всесветската война.

Изложбата ще обема произведенията от всички държави и изобретенията от всички народи на света. България, както е вече известно, взема участие в тая изложба. За целта Българо-бразилската агенция в София се е отнесла до М-вото на търговията и онова на просвещението, като ги уведомява за изложбата, дава сведения за уредбата ѝ и пр. и ги поканва да направят потребното по участието на България в тая изложба. Агенцията уведомява министерствата, че тя е получила представителството за България, и че за нея ще бъде определен специален павилйон „България" всред специалната широка алея, наречена „Авеню на народите" в изложбата, т. е. там, дето ще бъдат построени павилйоните на чуждите народи.

Покрай другите произвеждани в България предмети, за които агенцията ще вземе мерки да се представят на казаната изложба, за пълното и целообразно представление на България, потребно е да се представят и резултатите на

нашите професионални училища, сведения в диаграми и стат. таблици за развоя на нашето учебно дело, развоя на нашата печатна книга, на журналистиката, на литературата, на театра, живописта и пр. Така, чрез своята материална и духовна култура, Бѫлгария би изпѫкнала мощно пред очите на цивилизования свят и би опровергнала по най-нагледен и убедителен начин недостойните клевети, отгдето и да идат те.

При откриването на изложбата Бѫлгария ще се представлява от Министра на нар. просвещение Ст. Омарчевски и главния секретар Д-р Ф. Манолов, които заминаха на 2. август с експреса за Париж и оттам за Бразилия. Министра Ст. Омарчевски има идеята да посети и ония центрове в Америка, дето има значителни бѫлгарски колонии, за да може да ги постави вѫв връзка и единение с Бѫлгария, както и да организира, дето това е вѫзможно, учебното им дело. По пристигането на м-р Омарчевски в Бразилия, консулството на последната страна в Бѫлгария сѫобщава следнйото:

Министѫр Омарчевски, председател на бѫлгарската делегация по тѫржеството на стогодишнината от освобождението на Бразилия, придружен от членовете на делегацията, биде приет на 6. септември в два часа на ауденция от президента на републиката на Бразилия, за да предаде акредитивните си писма.

Представени от директора на протокола, Министѫр Омарчевски бе приет тридесети по ред, т. е. непосредствено след представителя на Дания, между 35-те представители сѫс специална мисия по тѫржеството. Секретаря на Парижкото Бразилско посолство е бил аташиран кѫм бѫлгарската делегация през цялото ѝ пребивание в Рио-де-Жанейро. На 7. септември, в деня на независимостта, президента на републиката прие в палата специалните представители, между които и министѫр Омарчевски, който му изказва своите поздравления.

Бѫлгарската делегация, според сведенията, пристигнали в консулството в София, продѫлжавала да взема участие вѫв всички церемонии, които са ставали по случай празника на стогодишнината.

Награждение на проф. Йордан Иванов от френското министерство на нар. просвещение с офицерски крѫст.

Бѫлгарската легация в Париж уведомява Министерството на нар. просвещение, че министра на нар. просвещение вѫв Франция е наградил професорѫт от Соф. университет Йор. Иванов за неговата научна и учебна дейност с най-високото отличие, специално предназначено за признаване заслугите на членовете на народното образование вѫв Франция, а

именно с *розетата на офицер на народното просвещение.* (Officier de l'Instruction publique). Както се знае, г. Йордан Иванов е преподавател по български език и литература от две години насам в Училището за източните езици в Париж. Отличието на проф. Йор. Иванов от страна на министра на нар. просвещение във Франция е доказателство за високата преценка, която върховния представител на народната просвета във Франция дава на българската наука и българският университет в лицето на професор Йор. Иванов, който освен това ще положи ползотворни усилия за установяване на здрави интелектуални връзки между Франция и България.

Из дейността на проф. Йордан Иванов. 1. През изтеклата учебна година пр. Йор. Иванов водил теоретически и практически преподавания по старобългарски и новобългарски език в Школата на източните езици и по новобългарски в Дружеството за разпространение на източните езици във Франция. Преподаванията по старобългарският език са имали характер на кратък курс по славянска филология и, макар да не влизали в изпитната материя, се отразили благотворно върху подготовката на студентите слависти, — нещо, което се констатирало от комисиите, назначени да произведат изпитите по новославянските езици. Особно задоволителни били резултатите от писменият и устен изпит по новобългарски език. Кандидатите от втора група отговаряли вече на български по географията на България, нейното стопанство, история и литература, — в кратък вид. Двама от кандидатите се готвят за професори по славянските езици — един във Франция, друг — в Италия. Няма съмнение, че тия лица, пропити от истините за българският език, история и литература, ще бъдат един ден защитници на българската национална кауза пред западните народи. Секретаря на Школата на източните езици, г. Болйо, който е един от най-ревностните ученици, получил и тая година помощ от външното м-во на републиката да прекара още три месеца в България и се доусъвършенствува практически по български език. 2. Френското м-во на търговията и индустрията натоварило г. проф. Иванова да произведе изпитите по български и сръбски езици на кандидатите чиновници за същото министерство, в отдела по външната търговия. 3. Студията, която проф. Иванов приготвил върху Солунските български говори, се отпечатала в списанието Revue des Etudes Slaves. 4. Преди няколко време той е бил замолен от известната Карнегиева комисия, именно от нейното европейско бюро в Париж, да направи една анкета върху духа на школската българска литература през време на последните войни, 1912—1918 г. Г-н професорът използувал около 100 български учебници, които съдържали материял за тая анкета, именно

отечествоведения, географии, истории, христоматии, песенни сбирки и ученически списания. В доклада си проф. Иванов систематизирал настроенията и чувствата, отразени в школската литература и изтъкнал тяхните извори — извършената велика неправда над идеалите на един здрав и трудолюбив народ, който в кръсо време е направил грамаден напредък в стопанско и просветно отношение. Подобни анкети са искани за Франция, Англия, Италия, Германия, Австрия, Холандия. От среднйо и източно-европейските държави само България е представена в това анкетиране, по известни благоприятни за нашата страна обстоятелства. По-далечната цел на анкетата е от морално и политическо естество. Комисията отправила на професора дълго благодарително писмо и го обявила за свой кореспондент.

Училищната организация в Англия. В Англия, познато е, владее най-голяма свобода и децентрализация в образованието — частните училища са обилни на брой — 16,000. Познати са също и добрите страни на английските училища, които будят самостойност и самоуправление у младежта, а пък чрез спорта дават телесна мощ, енергия и пр. — изобщо здрави физически и морални залози. След всесветската война англичаните намериха, че училищата им трябва да се засилят, както в образователно отношение, така и досежно грижите за физическа мощ на поколенията. В 1918 година е приет закон, с който се внасят добавки в дотогавашните училищни наредби, без обаче да се въвежда централизация. Същината на новите наредби състои в това, че те, без да отиват до единно училище, целят да създадат лесно и естествено минуване от основното в средното и висшето училище, установяват по-добре задължителността на основното учение, въвеждат и забавачници дори и за маловръстни деца от две до пет години, засилят и грижите за физическото възпитание (за него допринасят и организациите на *бои-скотите* — незадължителни юнашки ученишки сдружения за спортни игри, екскурзии, плуване и пр.) Правят впечатление и следните неща у англичаните: а) *системните грижи за даване храна на бедните ученици;* б) *големите материални жертви за издържане даровити, но бедни ученици,* та обществената мисъл и науката да се тласка безспирно напред.

За физическото възпитание. Рене Бос в "Mercure de France от 15. февруари 1922 год. говори за засилените сега грижи във Франция досежно физическото възпитание в училищата, па и в следучилищните институции (дружества и др.), анализува съчинението на H. de Bellefond и Gabriel Marul върху метода на обучение (Méthode française de l' Education phy-

sique), която смята необходима във всички институции, дето се цели чрез гимнастиката да се даде възпитание, а не дресировка, и прави следните разсъждения досежно методите: „Идеята, която имаме сега за физическата хубост, за чието създаване е допринесла предимно, според мене, рекламата, която се прави около възпроизвежданията на антични статуи, както са ни ги изваяли Праксител, Фидий и тяхните ученици, ни води фатално към практикуване такава метода на физическо възпитание, която цели равновесие в работата на мускулите, за да ги доведе до хармонично развитие във всички части на тялото. Тази именно идея ни е накарала преди двадесет години да възприемем шведската метода. На нея също дължим и сегашното увличане от ритмичната гимнастика и танците. Танцът е един много добър спорт, един от най-добрите, когато се практикува на открит въздух. И не от днес се смята такъв. Сократ дори редовно е практикувал танца. Той му прави възхвала в „Пиршеството на Ксенофонта". Усмян от своите сътрапезници, последният възразява, като посочва, че танцува „от страх да не прилича на ония, които се надтичват и които имат дебели крака и слаби плещи или на борците, чиито плещи се развиват, когато краката им изтъняват" и още по тая причина: „като упражнявам най-сетне всичките си членове едновременно, давам на тялото си хубави пропорции". Така Сократ чрез устата на Ксенофонта дава по случай танца също изложение на целите, които и сега гоним с методата на физическото възпитание. Основната цел на физическото възпитание е ли обаче да имаме тия хармонични пропорции на тялото, които зовем хубост, и не е ли за предпочитане да се подири на първо място сила и здраве? Понятието ни за физическа хубост не клони ли към промяна? В игрите известни атлети, специалисти по тичане и скачане, със здравите си крака, дългия си бюст, развитите гърди, сухия си и подвижен врат дават образец на нова хубост. Тяхните гъвкави движение, бързи жестове, тяхната мощ и издържливост в усилията, които изтъкват добро дишане и добро циркулиране на кръвта, ни карат да им завиждаме. *Силата*, очебийна у тях, *е добита само чрез практикуване определен спорт, чрез крайно специализиране.* Чини ми се прочее, че не е необходимо да се туря хубостта като крайна цел на метода на физическото възпитание. Стига, според мене, да се практикува спорта с логика и постоянство, да се добие здраве и сила, хубостта сама ще дойде като съпътник на здравето и силата.

Физическото възпитание във френските девически училища. Новата програма за изпит на кандидатите за изучаване на гимнастика в долните класове на френските средни девически училища съдържа следното: 1. *Физическа култура и средства за постигането ѝ.* Разни видове упражнения

Уреди и облекло. Гимнастически салони. Външни знаци на умората. Уредба на упражненията според възрастта на децата (от 3 до 12 години). Колко трябва да траят тия упражнения и тяхното посещение. 2. *Ритмична гимнастика*. Правилност в моторните привички. Телесно представяне елементите на ритма: движения, времетраене, изразителност. Елементарни ритмични упражнения в два или три такта. Възпитаване волята: спирания, удвояване движенията, въртения и отстъпване по заповед. Принципа на ритмичните ускорявания и ритмичните видоизменявания (удвоявяне, утрояване бързината и др.) Редица прости ритмични действия. Упражнения за ориентиране и схващане амплитудата на крачките (Echo de Paris от 6 март, 1922).

Едно ново училище Caldecott community в Съединените държави. Сегашната система на възпитание има тая грешка, че разединява хората наместо да ги сближава. Колкото повече науките преуспяват, толкова по-много се разширява бездната, която дели образованите хора от необразованите. Много се е говорило за средствата, чрез които би могла да се отмахне тая напаст. Правени са били и се правят дори и опити — което е и интересно, и с по-голяма стойност. Caldecott community е един такъв опит. Това училище почива на принципа, че само наука не стига, защото, като възвисява духа, тя всява обособяване, а оттам и дележ; друго още трябва на детето — фамилна атмосфера, фамилно въздействие, което не всякога семейството може да даде и което е необходимо, за да има единение между духът и сърцето, па и да се породят родителски чувствувания. При това още от младини детето трябва да се проникне от съзнанието, че всяка работа, всеки труд е благороден и достоен и че интелектуалния труд не стои по-горе от ръчния.

Управителите на училището и учителите, подпомогнати от учениците, сами се занимават с грижите за домакинството, смислено разпределени. В един час се свършва определената за целия ден домакинска работа (има и 40 прислужника). След това всички се събират и в течение на 10 минути обсъждат общия ред в училището, поддържането на материялната част, качеството на труда и пр. На девет и половина часа учениците са готови за класни занятия, които траят до обед.

Има три отдела в училището: един за най-малките (от 3 до 7 год. възраст), друг среден, за децата от 7—12 години и един за най-възрастните (от 12 до 14 години). На най-малките е дадена пълна свобода. Децата от средна възраст имат само няколко урока, а големите—уроци по аритметика, геометрия, алгебра, местни проучвания, история, английски език, пение. Френски език се започва от най-млада възраст

по-директната метода: размяна на деца е практикувана през лятото на 1921. год. с едно френско училище и е дала най-добри резултати. След обед няма класни занятия—всичкото време е посветено на ръчна работа: тъкане, шиене, правене кошници, столарство, рисуване, декориране зданието и др.

Мъчно е да се изтъкне, доколко и как се проявява фамилното влияние, за което по-горе се говори. По-близкото общуване обаче несъмнено допринася за всаждането му. Дават се и по-специални грижи за него. Учителите живеят в най-голяма близост с учениците. Освен това всеки възрастен член от общожитието взема две или три деца от най-малките под своя особна закрила и дава повечко грижи за тях. Малките ученици спят в къщи—при родителите си. Децата чувствуват прочее и една майчина привързаност, една женска ободрителна нежност до себе си и учителите, общувайки и с родителите, могат (макар повечето неженени) да слазят от своя пиедестал и да влазят в интимна близост с учениците си (The Journal of Educ. and School, статия на Potter, декември, 1921).

Подготовка на основните учители в Прусия. В петдесет семинара ще се създадат така наречени *конструктивни класове,* в които ще се приемат способни за наука деца, след като свършат основното училище. Децата няма да се определят отрано за педагогическа работа — ще следват шест години, ще положат и изпит за зрелост и след това ония от тях, които имат дарба и влечение и искат да станат учители, ще учат още две години по-специално и ще добият право за учителство. (Frankfurter Zeitung, реч на министра Бек, 25 ноември 1921).

Университетите за жени в Съединените държави. Университетските занятия на жената в Америка са се развили от 1837 год. насетне, след борбата на Мери Лион и основаването на специални женски университети в Масачузет. Оттогава жените почват да добиват висше образование: а) в специални университети; б) съвместно с мъжете; в) в специални колежи (висши училища) за жените към университетите за мъже. За да бъдат приети в университетите, жените държат същите изпити като мъжете и следват същите науки. Общия дух в специалните университети за жени е по-консервативен от онзи на висшите учебни заведения за мъжете — засяга се по-дълбоко класическата култура, на жените е оставена по-малка свобода в избора на предметите за изучване, техническите клонове имат много малко място. (The Inst. of Intern. educ., 5, 1921).

Училищно изложение в Германия. То се урежда т. г. в Магдебург и ще трае от 1. юний до 31. август. Идеите, по които се организира изложбата, са следните. В основата си изложението се направлява от мисълта, че в процеса на обновяването на германската държава първо място заема немското училище. Във възпитателните заведения се подготвя новото поколение на нацията, на което предстои да постави Германия отново на равно стъпало с другите народи. Необходима нужда е, следователно, една училищна изложба, със задача да даде нови побуждения на силите на германския народ и нови пътища за по-нататъшно развитие.

Изложението ще представлява една грамадна изложба на учебни средства и под тая форма ще даде представа за същественото из областта на възпитанието и обучението. Особно внимание се полага да се изложат най новите учебни средства. Ще вземат участие с училищни работи из разни области в специални групи на отделите и учителски дружества, и училищни сдружения. Предвиждат се и редица събрания с голям брой посетители. Пруското учителско дружество ще подготовлява „училищно политическа и педагогическа седмица", в която ще говорят прочути дейци в областта на училищната политика и неговата педагогика.

Плана на изложението е следния.

I.

Общо изложение на учебните средства от индустрията за същите.

II.

Изложба на училището чрез учителските дружества училищните сдружения.

1. Група: историческо изложение: сбирка на важни и ценни учебни средства от всички времена. 2. група: детски градини: мобилировка, образци на днешни детски градини, литература за детските градини, семинар за детски градини. 3. група: народно училище: основно училище, обучение в съвременното основно училище. 4. група: помощни училища. 5. група: допълнителни училища. 6. група: специални училища. 7. група: средни училища (към група 3—7: модерни училищни сгради в градове и села. Училищна мобилировка. Художествена стенна окраса. Младежка литература. Делово обучение. Обучение по р. работа. Обучение по домакинство). 8. група: Висше народно училище. 9. група: университет. 10. група: игра и спорт. 11. група: младежки екскурзии и туризъм. 12. група: изложба на учебното дело в градове.

Из „Zeitschrift für Pädagogische Psychologie und experim. Pädagogik, $^5/_6$ Н., 1922. Г. П.

Свободна организация на обучението в горните класове на германските средни училища. Под влиянието на видни педагози министерството на просвещението в Прусия е допуснало от т. г. за опит обучението в няколко средни училища да се устрои на особни свободни начала. Целта на тия опити е, като се намалят изискванията по известни предмети и се увеличат по други — по-подробно да се обработват — да може да се нагоди по-добре училището към дарбите на учениците, да се разпределят класовете на малки трудови групи, та учениците да получат по-голяма самостойност, да се създаде най-сетне възможност за постепенен преход към пълната свобода на учението във висшите училища.

Министерството на 24. януарий т. г. издало и общи упътвания по въпроса, от които ние извеждаме следнйото:

1. Подчертава се, че чрез новите опити не бива да се създават по-големи разходи. Увеличението на часовете, което следва от разделянето на класовете, се изравнява чрез намаляване броя на седмичните часове (научни и технически) на 30 във всеки клас. Допуща се една част от факултативните по свободен избор часове (линейно рисуване и природонаучни упражнения) да се внесат в учебния план на отделни групи. Може най-сетне да се съединят и подходни предмети в 8-ий и 9-ий класове.

2. В групите на отделните класове известни сродни предмети се поставят по-добре откъм учебна цел и число на часове, отколкото в учебната програма, напр. чужди езици, математико-природонаучни предмети, наблюдателни природни науки (биология и химия), предмети за немския народ (немски език, история, география); срещу това обучението по другите предмети съответно се ограничава. Общо задължителните предмети—вероучение, история, немски език, география, гимнастика, рисуване и пение — се запазват във всички групи по обем най-малко, както са предвидени в нормалната учебна програма. Когато отношенията налагат, може една група да премине нормалният учебен път.

При образуването на групите трябва да се внимава да се запази връзката с обучението на предхождащите класове и да не се заличава типа на съответното училище. Не бива за това да се допуща главните предмети на училището да се изпущат или да се намалява значението им. Такива главни предмети, по които се държи и зрелостен изпит, са:

в гимназията — латински, гръцки, математика;

в реалната гимназия — латински, французки или английски, математика;

във висшето реално училище—французки или английски, математика и естествени науки.

3. Разрешава се обучение — основно —, състоящо се от споменатите в точка втора общи предмети и най-малко

три от главните учебни предмети на отделните учебни заведения, свързани със свободен избор между останалите учебни предмети. Числото на изборните предмети трябва да бъде такова, че всеки да има достатъчно часове за обработване.

4. В училища, дето по финансови причини или по недостатък на помещение или поради малко число ученици, не могат да се образуват групи, препоръчва се да се намали броя на седмичните часове в програмата и да се устроят свободни трудови сдружения, в които да се обработват завършени отдели на задължителни учебни предмети. Допуща се да се изучават и философия, художествени и технически предмети.

5. В такива училища, в които два вида учебни заведения с различни учебни цели са съединени в двойно заведение (гимназия и реална гимназия, или реална гимназия и висше реално училище), разрешава се за опит учениците да се преместват от единия вид училище в другия.

6. Свободната организация на обучението се допуща само от осми клас нагоре.

7. Обучението на учениците по общозадължителните предмети се води общо за всички групи, това на различните групи с различни учебни цели и учебни часове става, като се разделят напълно групите. Само в групата с предмети за немския народ (т. 2.) учениците трябва да вземат участие в общото основно обучение (т. 3.).

8. Избора на различните групи се предоставя на учениците. Добре е, обаче, още през предидущата учебна година да се подготвят за избора, като се вземе в съображение дарбата и наклонността им, а също и родителите в особно събрание да се запознаят с целта на наредбата. Трябва да се внимава да не се преуморят учениците.

9. За зрелостните изпити в училища с групи се определят толкова изпитни предмети, колкото и в училищата с нормална учебна програма. Избора на тия изпитни предмети се одобрява от министерството. Писменият изпит се произвежда по немски език и по други три изпитни предмети. От последните три писмени работи едната трябва да е по предмет с повишена цел, втората — или от такъв, или от главен предмет на нормалната учебна програма, третата — от предмет с цел на нормалният учебен план или с понижена цел.

10. Незадоволителни писмени работи по предмет с повишена цел не могат да се изкупят с добър успех по предмет с намалена цел. Същото важи и за преминаването от един клас в други.

11. В училища с групи в зрелостното свидетелство трябва да се означи, към коя група спада абитуриента. В училища с обучение, посочено в точка трета, се отбелязват в зрелостното свидетелство изрично, какви цели е достигнал

ученикът и по отделните учебни предмети. Когато ученика на едно двойно учебно заведение (т. 5.) е преминал от единия в другия клон, получава зрелостно свидетелство от учебното заведение, в което е бил такъв през последните учебни години. Ученика на реална гимназия, който при преминаване в клона на висше реално училище престава да учи латински, но има познания по този предмет, като ученик на висше реално училище при зрелостен изпит с избран латински език, получава права еднакви с тези на подирният абитуриент.

Из „Pädagogische Blätter, H. 3, 1922.

Г.

Поздравителни писма до събори и конгреси.

Деветия редовен конгрес на българските есперантисти. На 6. август т. г. в университетската аудитория № 45 се състоя деветия редовен конгрес на българските есперантисти. Заслужава да се подчертае, че тоя конгрес в сравнение с миналогодишният и по-раншните, говори за едно много широко и неочаквано разпространение на есперанто в България, особено през последната година. Докато лани една не много голяма класна стая е била достатъчна да побере всички конгресисти, тая година аудитория № 45 се оказа доста малка за големия брой гости и делегати. За разширение на есперантското движение много красноречиво говорят големия брой есперантски дружества и организации, изникнали в страната. Причините на това бързо разрастване на есперантизма, както у нас, така и в цяла Европа са много; на първо място трескавата и неуморна деятелност на есперантиста, който ясно съзнава, че със свои сили трябва да извоюва за есперанто положение на международен език. Не малко значение има и обстоятелството, че меродавните днес среди в живота на народите спряха своето внимание на езика на есперантистите. Есперанто ще бъде предмет на разискване в обществото на народите. У нас разпространението на есперанто покрай друго в много голяма степен се дължи и на днешния Министър на народното просвещение г-н Ст. Омарчевски, който го въведе като учебен предмет в училищата.

Преди откриването на конгресът есперантски хор под диригентството на Н. Атанасов изпя есперантския химн. След това председателя на конгреса г-н Актарджиев очерта накратко значението на есперанто и неговото разпространение в България и обяви конгреса за открит. От името на М-ра на народното просвещение г. Ст. Омарчевски, началника на бюрото за културните учреждения и фондове при същото м-во г. Балабанов прочете следнйото писмо:

До Господина
Председателя на деветия редовен конгрес
на бѫлгарските есперантисти.

Уважаеми Господин Председателю,

Особно радостен се чувствувам да изразя чрез Вас на господа делегатите на деветия редовен конгрес на бѫлгарските есперантисти и тяхните любезни гости от близките до нашата родина страни, моите искрени приветствия по случай откриване на конгреса. Аз не мога да скрия ония чувства на благодарност, които бѫлгарските есперантисти и ония от сѫседните нам страни извикват за оная дейност, която проявиха. Още с раждането на езика, те прозряха неговото голямо международно значение за бѫдащето и не пожалиха труд и енергия да го изучат и в едно скоро време да започнат да учат своите сѫнародници. По този начин те подкрепиха упорната и сѫзнателна работа на ония, които сѫздадоха и вѫзприеха есперанто, и днес значението му достигна до там, че чрез мирния договор след голямата война бе прогласен за официален международен език.

Бѫлгарското правителство, проникнато дѫлбоко от неговото международно значение и особено от неговата важност за опознаване на чуждия свят сѫс живота на нашия народ вѫв всички негови проявления, за сближаването му с другите народи, което твѫрде много ще подигне културният и политически кредит на Бѫлгария, така чувствително разклатен след годините на войни и рушения, не закѫсня да го вѫведе в нашите училища.

Международното сближаване и опознаване определят една нова епоха в живота на народите, но за тях трябва още много да се работи, и в тая работа голям дял се пада на есперантисти и особено на бѫлгарският есперантист, който трябва сериозно да ангажира своето участие в общите усилия на дѫржавата, за да настѫпят дни на сближение и разбирателство, както сѫс сѫседните, така и с по-далечните нам народи, дни, които ще дарят по-редовен живот на идващите поколения. Есперантиста не трябва да забравя своя дѫлг кѫм народа си и човечеството, което и нему вѫзлага големи надежди за един по-хубав и по-щастлив живот.

Като благодаря на бѫлгарският есперантист от името на просветена Бѫлгария за досегашният им труд, аз поздравлявам най-искрено делегатите на конгресѫт и тяхните гости и им пожелавам най-чистосѫрдечно бодрост и сила за нова творческа работа.

Министѫр: **Ст. Омарчевски.**

Прочита на писмото бе последван от оглушителни ръкоплескания.

Конгреса бе поздравен също и от Хърватския представител господин Маринкович на есперанто и от делегатите на есперантските организации в страната, след което се пристъпи към работа.

Съобщава: **Б.**

До Господина Председателя на юнашкия събор на Дунавската област в гр. Лом.

Скъпи юнаци дунавци,

Днес, 9 юлий 1922 лето, като Министър на народното просвещение аз считам за свой свешен дълг да Ви поздравя най-искрено с откриване на събора и да изразя своите чувства на възторг от досегашното Ви дяло. Редица години наред юнашките организации на Дунавската област неуморно и със жар каляваха младите български тела и създадоха у тях здрав дух, твърдостта на който се изрази във всички направления на народния живот. Аз не мога да не изразя своя възторг и от усилената и навременна дейност на дунавските организации след войните,—дейност, която в общите усилия на власт и народ допринесе твърде много за заздравяването и закрепването на народните добродетели, така чувствително разклатени след несполучливите войни. На нашия народ предстои още много да работи и със собствени сили да изкове по-светла бъднина, а безспорно в общите усилия особено ценна е работата на юнака, който трябва да въздигне до култ здравото тяло, че в него живее здравия дух, на който са чужди всякакви пороци,

В това отношение българския народ чака много на Вас, скъпи юнаци, и Вие не трябва да му откажете своята подкрепа, както не сте му я отказали до сега.

Като Ви приветствувам още веднаж всесърдечно, аз Ви пожелавам здраве, сила и дълъг живот да работите все така със завидна енергия и бодрост за своя народ и родина.

Здравейте, юнаци дунавци!

Министър: **Ст. Омарчевски.**

До Господина Председателя на конгреса на Българският учителски съюз.

Господине Председателю,

По случай откриването на тазгодишния XXIV. редовен конгрес на Българският учителски съюз, за свой приятен дълг считам дв Ви помоля да предадете на делегатите на съюзното българско основно учителство моите сърдечни поздрави и моите горещи благопожелания за ползотворна, за народополезна работа в предстоящия конгрес.

Като ценя високо сътрудничеството на учителството в делото на народната просвета; като гледам на неговите съюзни цели, като на такива, които съвпадат с народопросветните и културни задачи, поставени под грижите на повереното ми Министерство; като гледам, както винаги съм гледал, на учителството като на народопросветен фактор, който стои най-близко до народа, който живее неговия труден, а напоследък тегловен живот, който лелее неговите мечти и идеали, — винаги съм вярвал, вярвам и сега, че всички въпроси, поставени на вниманието на конгреса, всички решения, които той ще вземе, ще са пропити от грижи, от ония скъпи грижи, каквито скъпото за всеки българин народопросветно дело изисква, каквито заслужава тежката неволя, която световната криза, последвала войните, мащински отделя за българския народ.

Грижите на управлението по ликвидиране с тежкото положение, със страшното общонародно бедствие, причинено еднакво, както от злополучните войни, така и от едно 40-годишно погрешно, фатално ръководене на общобългарските съдбини, не можаха да изключат и грижите на това управление за най непосредствения зиждител в народните съдбини, за най-близкия до народните маси културен деец —за българския народен учител. Повикан от най-ранните години на нашето възраждане да живее с народните вълнения, да е носител на общонародните копнежи за българско училище, за българска свобода, най-непосредствен съратник и носител на идеалите и мечтите на Паисия, Софрония, Неофита Рилски и по-късно на Раковски, Левски, Каравелова и Ботева и техен непосредствен и най-близък до народа проводник, българския народен учител от тая епоха изпъква в нашето съзнание винаги пръв в тия общонародни движения, винаги сплотен най-тясно с народа. Такъв остава той и по-късно и, въпреки всички пречки през свободния живот, той не отдели своята тясно учителска професия от дейността на най-близък до народът общественик, който живее и страда заедно с тоя народ. Такъв остава той и днес. Такъв беше той и през преживяните тежки войни. И когато се търсят виновниците за общонародната покруса, последвала войните, когато се търсят причините за това най-голямо общонародно бедствие, ще се сгреши, ще се извърши престъпление, ако и най-малък дял от тия причини се припише на учителството. Тия причини могат да се търсят всъде другаде, във всички ръководни напътвачи на политическият и обществен живот в страната, в нейните политически и обществени институции, в погрешната дори училищна система, но не и в българското учителство, което може да се вини, което може да се държи отговорно толкова, колкото и въоръжения български народ, с който народ-

ният учител сподели всички несгоди на преживените войни и беше негов непосредствен другар в окопите, в гладуването, в оръфаното облекло, в окъсаните обувки. Това учителство —повтарям—заслужава, налага грижи на всяко управление. Създаването за това учителство на сносни условия, необходими за продуктивността на неговата първостепенна рол в делото на народното образование, беше предмета на последното ми законодателство в областта на народната просвета, защото ясно е у мен схващането, че и най-добре настроената образователна реформа би останала само книжна, ако на поставения да я приложи учител не се създадат, преди всичко, материални блага, които ще позволят едно минимум *безбедно* съществуване. Тия мои грижи не се изчерпиха с това законодателство, те не престават да са предмет на постоянните ми проучвания в тая насока и, ако—въпреки всичко—на това учителство не можа да се даде онова, което то заслужава и което тежките стопански условия налагат, дължи се все на тия условия, които еднакво тежат и на държавата, която в дадения момент — притисната от тежкото бреме на международни задължения — сама бедствува в немотия. Желал бих да не се изпуща това обстоятелство из пред вид, когато конгреса ще обмисля и ще взема решения по тоя от първостепенна важност въпрос, които решения на всеки случай ще бъдат ценни за замисляните и възможни мероприятия от страна на Министерството в тая област.

Като живее от край време по-тясно от кой да е друг със живота на народа, с неговите копнежи и идеали, народният учител не може да живее със живота на четирите училищни стени — вън от живота на народа. Поставен в непосредствен контакт от край време с всички сложни прояви на народния живот и принуден поради това най-непосредствено да долавя неговия пулс, той винаги се е виждал в условията на учител и за възрастните и, без да ще, бил е посветяван в техните обществени и политически интереси и схващания. Колкото ясни и общи в доосвободителната епоха, толкова разнообразни и противоречиви тия интереси и схващания се явяват в следващата епоха — на свободен политически живот. От там и по-особеното положение на учителя през това време. Без да отричат открито учителя като общественик, отделните правителства и политически партии на освободена България отделно и различно схващат тая страна на дейността на учителят и най-често различно при опозиция и на власт.

И другаде изтъкнах, и тук подчертавам, че аз не мога да отрека учителя като общественик; нещо повече: неговото призвание на възпитател, на народен учител налага активното му участие в обществения живот на страната. Ограниченията, които новия закон прави в тая страна в дей-

ността на учителя, са само ограничения, продиктувани от ученията на именити педагози, от несъмнените поуки на нашата действителност, а именно: обществената дейност на учителя да не е в ущърб на неговата работа в училището — да не се занемарява последната за сметка на първата, от една страна, и да не се партизанствува с поверените на техните грижи и възпитание ученици, както и да се запазят те и училището от тлетворното влияние на крайните партийни течения, които из основа рушат установеният обществен и държавен строй — от друга. За тия ограничения всякога съм настоявал, за тях и не чакам упреци на трезвото, здравомислящето българско учителство и общество. Бих желал и тия мои мисли да се имат пред вид, когато конгреса би обмислял въпроси във връзка с обществената служба на учителя.

Като ценя високо мненията на учителството по съзиждането на толкова скъпото за всички ни народопросветно дело и поставянето му на здрави основи; като виждам в конгресите, които съюзената част от това учителство ежегодишно урежда, място, дето се оформя колективното мнение на учителството по актуални народопросветни въпроси; като вярвам, че при решенията, които конгреса ще вземе, ще доминират само мотиви, основани на истинските и здрави интереси на учебното дело в страната, на които еднакво и Министерството служи, — пожелавам пълен успех в работата на делегатите на XXIV. редовен конгрес на българският учителски съюз.

Министър: **Ст. Омарчевски.**

До Господина Председателя на Конгреса на съюзните учители от прогимназиите, средните и висшите училища в България.

Господин Председателю,

При откриване на XVII. редовен конгрес на съюзните учители от прогимназиите, средните и висши училища в България, като Министър на народното просвещение и като гражданин на нашата страна, най-приятен дълг ми е да изразя пред делегатите на конгреса отрадните мисли, които буди в мен дейността на българският учител в днешните тъй тежки за народното ни развитие времена, и да подкрепя със своето съчувствие упованията, които учителя храни за едно по-достойно бъдаще на нашия народ.

В нашето безславно време, когато безпокойството за утрешния ден е обхванало всички, когато страхът от възможните лишения и несгоди у едни, когато жаждата да трупат повече материални блага, у други, нарушават душевното равновесие на хората и ги тласкат към жестокости и безумства,

в нашето опасно време, когато слепите страсти се разгарят със стихийна сила и внасят опустошения в душите, и рушат основите на нашия граждански живот, мислещето българско общество може да се утешава с мисълта, че има една чиста сила, която е останала неопетнена всред царящата у нас поквара на нравите, че има един бодър страж, който не се е заразил от общата паника, който стои на поста си, който бди над себе си и над другите.

Тази чиста обществена сила, този всякога верен син на народа, който в миналото е извършил много епохални дела, който и днес е поел на плещите си едно исполинско дело, този буден страж на народните интереси е — *българският учител.*

Българският учител всякога е стоял начело на възродителните движения у нас. Той никога не се е заслепявал от лични или съсловни интереси, никога не е дирил привилегии за себе си, а с готовност е споделял участта на целия народ. И през последните години, когато страната ни я сполетяха толкова беди и нещастия, българският учител не изменя на призванието си — да бъде примерен вожд на другите. Наред с всички добри българи учителя положи неимоверни усилия за предотвратяване на войната, гибелните последици на която той най-добре предвиждаше. А когато войната ни се наложи, когато злото стана неминуемо, българският учител понесе най търпеливо ужаса на кървавите боеве, понесе незапомнените до наше време лишения и несгоди, свързани с варварското дело на войната и с разпалените от нея хищнически страсти . . . българският учител понесе кротко и настаналата неразбранщина у нас, когато много умове, помрачени от народната злополука, почнаха да гледат неприязнено на най-достойните вождове на народа, почнаха да гледат неприязнено и на самото учителство!

Учителството не се разколеба от преживяните нещастия; то заглуши болезнените стонове в гърди и пое отново стария героичен път на безкористна обществена служба, на нравствени подвизи.

Днес българското учителство може да бъде поздравено, че преживя щастливо една от най-опасните кризи в живота на народа ни, че отново е станало пълен обладател на своите духовни сили. Оная атмосфера на взаимно зачитане, на толерантност, на повишена гражданственост и на чист идеализъм, която атмосфера учителството създаде и поддържа в своите среди, му дава възможност без помътени страсти, с най трезвен ум и с пълно благомислие да обсъжда задачите, които нашето време налага на всички. А добросъвестната и усърдна образователна и възпитателна дейност на учителството в училището, всред подрастващите поколения, разумната, пропита с дъха на висша хуманност рабо-

та на учителството в нашите обществени и културни начинания, в целия ни граждански живот, тая дейност, която учителството проявява в училището и вън от него, е доказателство за наченалото се избистряне на нашия живот, за наченалото се осъвестяване на всички.

Българското учителство, което не измени на себе си в един от най-трудните моменти на нашето историческо съществуване, няма нужда от уверенията на другите, че високоблагородното дело, което то върши днес, ще бъде оценено един ден и че ще се спомня с дълбока признателност. Със своя живот учителството показа, че то се е издигнало до онуй високо стъпало на нравствено съвършенство, което позволява на човека да бъде сам на себе си ценител и съдия. Българското учителство както е било в миналото, тъй и днес, намира най-голямо удовлетворение в помирението със своята съвест.

При откриване на XVII. редовен конгрес на съюза на учителите от прогимназиите, средните и висшите училища, като изказвам пред нашето учителство своите мисли за ролята, която то играе в днешния тъй тежък исторически момент, мен е драго, че ми се пада случай да изразя своето задоволство от работата на учителството и да пожелая на делегатите на конгреса със същото благомислие, със същата прояснена гражданственост и със същия чист идеализъм, които учителството е проявявало досега, да пристъпят към разрешение на въпросите, които живота поставя в тоя момент пред възпитателите на младите, пред духовните водове на нацията.

Същевременно аз искам и при откриване на сегашния конгрес на учителите от прогимназиите, средните и висшите училища да дам израз на своето неизменно желание — да вярвам всякога с учителството и да съдействувам за облекчение на неговата трудна задача.

Министър: **Ст. Омарчевски.**

До Господина Председателя на събора на Юношеския туристически съюз
в гр. Дупница.

Господине Председателю,

При откриването на събора на Юношеския туристически съюз в България изпращам сърдечен поздрав на делегатите на събора, като ги уверявам, че Министерството на народното просвещение следи с особен интерес и с особено съчувствие дейността на съюзът и очаква от него да спомогне твърде много за по-правилното развитие на нашата младеж.

Със своята похвална цел — да открива и запазва природните хубости и историческите бележитости на нашата страна,

да създава удобства и улеснения за тяхното непосредствено наблюдение, да разхубавява занемарените кътове на нашата природа и да популяризира туристическите излети и срещи и игри между юношеството, Юношеския туристически съюз може да допълня възпитателната и образователна работа на семейството и на училището, може да играе една важна роля в историята на нашето духовно издигане.

Като поставя примамливи и достойни за разрешение задачи на нашата младеж, като подбужда към самодейност юношите, като им дава възможност за проявление и за упражнение на техните физически и нравствени сили, юношеския туристически съюз може да съществува за възпитание на енергични натури с изпитан характер, които един ден ще бъдат в състояние да следват упорито избрания най-чист път в живота и да станат надеждни водачи на другите. Юношеския туристически съюз, същевременно, с грижите си да сближи нашата младеж с природата е избрал най-сигурния път за развитие на младите в духа на простотата и на чистосърдечието — двете най-ценни качества на народния български гений. За да се запази у нас тоя дух на простота и на чистосърдечие, на който дух ние дължим добродетелите си, на който дължим и най-ценните съкровища на нашата култура — ние трябва по-често да се отдалечаваме от центровете на съвременната култура, където отношенията между хората са тъй сложни, където конфликтите между свои и чужди са тъй обикновени, където нервите са всякога възбудени, а духа — в непрекъснато терзание. В недрата на майката природа, в спокойствието на самотата, нашите болни нерви се оталожват, нашият угнетен дух се оведрява, гласа на нашата съвест става по-внятен, на нас ни става лесно да се опомним от нашите грешки и заблуди и да заживеем отново в примирение със себе си, в примирение и с хората.

Като заляга за сближение на младите с родната природа, като разкрива пред тях красотите и културните ценности на родната земя, нейните неизчерпаеми богатства, а също и нейните занемарени достоинства, Юношеския туристически съюз може, освен това, да спомогне за одухотворение на инстинктивната привързаност на юношеството към нашата родина, може да проясни неговото съзнание за нуждите на нашата страна, за нейните копнежи, може да насочи младите към една по-смислена лична и обществена дейност и да ги направи по-достойни синове на нашия народ.

С пълна увереност, че младите дейци на Юношеския туристически съюз схващат добре сериозността на задачите, които те са си поставили, с пълна увереност, че духовните сили на Съюза ще растат съобразно с неговата ревност за

постигане на предначертаната цел, поздравявам още еднаж делегатите на сѫбора̀т и им пожелавам най-успешна дейност.

Министѫр: **Ст. Омарчевски.**

Г-н М-ра на Народното просвещение

Ст. Омарчевски — Дупница.

Юношите туристи сѫборяни под дивната Рила на своя 7. р. сѫбор изпращат своите хиляди благодарности за благопожеланията и подкрепата, която виждат вѫв вашето лице. С всички сили ще се стремим за разпространение на своята идея и обич кѫм природата. Сѫбора.

КНИГОПИС.

Списание на бѫлгарската академия на науките. Кн. XXIV. Клон историко филологичен и философско обществен, Цена 40 лева. В тая книжка са поместени следните интересни статии: 1. *Охридския надпис на Димитрия Хоматиян, от Б. Филов.* На иконата Исус Христос в Охрид отстрани в два стѫлба се намира надпис от Димитрия Хоматияна, Охридски архиепископ през началото на XIII. век (1216—1234 г.). Надписѫт е на гръцки език и е издаван вече пет пѫти, но все погрешно. Професор Филов го предава тѫй: „Украшението (рамката) на иконата Ти, украсителю на светѫт, е от Димитрия, архипастир на бѫлгарите. Ти пѫк ме вѫзнагради с божествената красота, като очистиш грозния позор на страстите ми". 2. Проф. Иширков пише статия: *„Де е станала Златишката битка в 1443. год"?,* в която той проследява, де е станала битката на полския крал Владислав III. Варненчик с турците срещу коледа на 1443. год., и дохожда до заключение, че сведенията на Бехайма, който е вѫзпял в стихове двата похода на Владислава в Бѫлгария, дават най-достоверни сведения и за вѫпросните походи и че пѫрвата битка е станала в полето Костенец-Баня пред силно укрепената Момина Клисура, през която си мислели християнските войски да изобиколят укрепеният от турците проход през Троянова врата. 3. Професор Йор. Иванов е поместил статията: *„Произход на Павликяните според два бѫлгарски ръкописа".* Кѫм гръцките и други източни вести за потеклото и разпространението на Павликянството в Бѫлгария се прибавя и едно старо-бѫлгарско известие, непознато до сега между изворите за проучване на Павликянството. То се намира в Аджарския бѫлгарски ръкопис, намерен в с. Аджар, Карловска околия, сега пазен в Нар. библиотека: Како зачѣхъ се Павликѣне. Авторството на тоя разказ се приписва на Св.

Иоан Златоуст, но това ще да е погрешка, понеже пренасянето на павликянството в България е станало няколко века след Иоана Златоуста. По съдържание разказът е полемико-изобличително слово в православен дух, насочено против павликянската ерес; то е написано в народно-легендарна форма, общодостъпно, с картинност в изображението, с апокрифни и фантастични елементи и с прикрит присмех към павликяните. Същия разказ е запазен и в новобългарска редакция в Троянския дамаскин, притежание на г. П. Гъбенски. Разказа ще да се е появил на българска почва и ще да е приписан на св. Иоан Златоуста за по-голяма авторитетност. Въпреки своята легендарно-народна форма, съдържа и някои исторически посочвания за потеклото и името на павликяните, за разпространението на ереста и за преследването ѝ. 4. *Българските колонии в Мала Азия* от Л. Ив. Доросиев, който дава твърде интересни сведения за българите в Мала Азия, като прави и преглед на досегашните данни по въпроса. Неговото заключение е, че по-новите преселения в Мала Азия започват от XVII. и продължават близу две столетия. Причината за преселенията се крият в големите размирия, които са ставали на Балканския полуостров или пък в стремежа, към по-широка и добра земя за живене и поминък. Преселенците българи са от разни места на България и Македония: Копривщенско, Чирпанско, Хасковско, Охридско и пр. Там, гдето те не са се претопили, запазили са езика си и говорели наречието, от което са се откъснали. Главното, обаче, което г. Доросиев излага в своята обемиста статия, е учебното дело на българите в Мала Азия. Макар незасегнати от народно просветно движение на възраждането, те започнали да мислят за училища още към 1870. год., и първата стъпка е направена от с. Манджър, Маняска нахия, Банджърска каза, Балъкесерски санджак, в което село се отворило първото българско училище в Мала Азия през 1873 год., а първият учител в това училище е бил *Неделчо Павлов Орешков* от Копривщица, баща на д-р Павел Орешков, н-к отделение в Министерството на земл. и общ. имоти, който предоставил на г. Доросиева бележките и документите на баща си. Тия бележки се четат с особен интерес. Второто българско училище било открито в с. Коджа Бунар, Баленска нахия, споменатия санджак, в което село за учител отива брата на автора на статията — Тодор Ив. Доросиев, свършил IV. клас на Копривщенското училище; там той учителствувал от 1874. г. до 1878. год. Сведения за училищата в Мала Азия авторът е черпил и от другия си брат — абаджия в Мала Азия, който му съобщил през 1897. година за десетина български села, в които е имало училища, но поради незаинтересоваността на Екзархията и на българското правителство, само в две е имало български учители. Бъл-

гарското население в тия места ще да достига до 10,000 души, без да се имат предвид претопилите се в гръцка народност. По-голямата част от тях е била изгонена из Мала Азия през 1914. год. и са били настанени в Гюмюлджинско и Дедеагашко. В края на статията си г. Доросиев предава статията, печатана в турския вестник „Икдам" на професора по история в Цариградският университет Неджиб Асъм-бей под надслов „Българи в Мала Азия", според която, независимо от въпросните преселенци в Мала Азия българи, имало е българи в Мала Азия в околностите на планините Таурус и Булгардаг в компактна маса, образуваща своя самостойна и независима държавица (княжество, ханство). 5. *Поправки и преработки в стихотворенията на Ботева* от Ив. Хаджов, който проследява, какви поправки и преправки е правил Ботев на своите стихотворения. И у него се констатира, разбира се, че в последния си вид стихотворенията му са плод не само на вдъхновението, но и на труд и заедно с Пушкина, Ботев може да каже: „Я зналъ и трудъ и вдохновенье". 6. *„Ново издание на Ботевите стихотворения"* от Ив. Хаджов, който разглежда работата на д-р К. Кръстев: Хр. Ботев. Стихотворения. Автентично издание с критически бележки. Книгоиздателство Ал. Паскалев и С ие. София 1919. год. Разглежданото издание на Ботевите стихотворения, заключава Ив. Хаджов, не е свободно от съществени недостатъци и празноти, както при предаване автентичния текст на стихотворенията, така и при предаване разликите в редакциите. В това отношение то не стои по-горе от непосредно предхождащето го издание на Ботевите съчинения на Иванка Ботева и Ив. Клинчаров. Новото и ценното в това издание са подробните бележки и съображения за някои от най-важните Ботеви стихотворения.

Летопис на българската академия на науките, кн. V. за години 1918, 1919. и 1920. Цена 6 лева. Летописа съдържа *личен състав* (Управителен съвет, почетни членове, действителни членове в историко-филол. клон, във философ. обществен клон и природоматематичен клон), дописни членове и пр.; *отчет на секретаря*, който изтъква неблагоприятните условия, всред които съществува бълг. академия; от *списанието* на академията са издадени: книги XV, XVII и XVIII (няколко коли); от *сборника* на академията са издадени: IX и X книги, XI и XII още не са напълно готови; от *българска библиотека* е издаден един брой: българските държавни финансии, от Н. Сакаров. През отчетните години са издадени три самостойни трудове: История на бълг. държава през средните векове, от В. Златарски, Разорение на тракийските българи през 1913. год., От Л. Милетич и св. Климент Охридски, от А. Теодоров Балан. Издаването на нови трудове за в бъдаще ще става още по-

мъчно, поради общото заскъпване на печатарските материяли. През отчетните години са избрани за дописни членове на академията: г. г. Вен. Ганев, Димитър Михалчев, Ал. Цанков, Кирил Попов, Петко Стоянов, Георги Шишков и Ал. Христов. В тая книжка на Летописа са напечатани и поменици на починали членове на академията: за Франц Тула, от пр. д-р Л. Ванков, за Н. Неделков, от С. Ж. Дацов, за Кр. Ив. Мирски, от С. С. Бобчев, за Григорий Д. Начевич, от С. С. Бобчев.

Годишник на народния музей за 1921. година с 267 образа в текста. Придворна печатница, 1922. г., цена 250 лв. Тоя голям, с около 300 страници, на голяма осмина, годишник, разкошно издание, покрай официалните данни за музея: персонал, наличност и увеличение паметниците и художествени произведения в отделите, фотографическа сбирка, библиотека, канцелария, закрепвания на извънмузейски старини и пр., съдържа и интересни статии — изследвания на археологически паметници: 1. *Арбанашката къща*, от директора на музеят Андрей Протич, който подробно и напълно проследява както постройката на къщите в Арбанаси, тъй и заселването на селото. Статията му е снабдена и с хубави фотографии и скици на известни къщи в Арбанаси. Селото, според неговото заключение, е образувано от южни албансии преселенци през 13. или 14. век, къщите на селото имат крепостен характер, къщи, пригодени за отбрана; 2. *Палестински кръстове в България*, от Кр. Миятев, който, като дава понятие за произходът и култа на кръстът изобщо—символ на Христовите страдания, разглежда палестинските кръстове в Българския музей; 3. *Стенописа в църквата св. Четиридесет мъченици в Търново*, от А. Н. Грабар, който разглежда стенописа на казаната църква, датиращ точно от 1230. година, от времето на Иоан Асен II. Тоя стенопис, намиращ се на западната стена на притвора — в базиликата, е особно важна за балканското и специално за българското изкуство; 4. *Развитие на българската нумизматика и класификация на българските монети* от Н. Мушмов: докато много от историческите наши паметници, като ръкописи и пр. са били систематично унищожавани от турци и гърци, монетите, тия дребни паметници, са могли да останат сравнително неувредени между редките случайно запазени български старини. Българските монети се различават значително от византийските, и по стил и изработка стоят под византийско влияние. Българските царе при все това се стараяли да представят в своите монети личен български колорит. Първите български монети датират от края на първото българско царство, в началото на XI. в. от българския военачалник Зермон. Монетите от второто българско царство датират от началото на XIII. век. Тука спадат монетите на

Асен II, Мих. Асен, Константин Тих, Светослав, Михаил Шишман, Георги Тертер, Ив. Александър, Страцимир и Ив. Шишман. 5. *Материяли за изучване на Халищатската и Латинска култура в България и Македония, от Р. Попов;* 6. *Разкопки в църквата св. Георги в София* от проф. Б. Филов; 7. *Антични паметници из България*, от Ив. Велков; 8. *Отпечатъци* от плетки и пр., от Н. Петков. Освен това, в тая книга са дадени и отчети за командировките. Годишника на музеят и по издание, и по съдържание прави отлично впечатление. Той трябва да се намира във всяка училищна и читалищна библиотека. Особно значение имат годишниците на музея за учителите по литература и по бълг. история, понеже в тия годишници се поместят много ценни материяли и изследвания върху културната история на българите, които изследвания ще улеснят и упътят твърде много учителите в тяхната задача по изучването на културното развитие на нашия народ и по преподаването културна история в училищата.

Добри Чинтулов (1822—1922 год.) от В. Пундев. Издава българската академия на науките. Брой 17 от „Българска библиотека", София 1922 год. Цена 20 лева.

Автора на тая книга не усобно умело се е справил с работата си, иначе тъй ясна и определена. Схващането му в известни пунктове е погрешно и на работата изобщо липсва критичност.

Чинтулов е един от най-видните представители на нашия литературен и обществен живот през втората половина на миналия век. Но тъй като той е работил малко в литературата и участието му в обществените и политически домогвания на българите е тъй също твърде скромно и не излиза из границите на Сливен и Ямбол, Чинтулов останал доста чужд на съвременниците си и сам се е обрекъл на забрава. Обаче от пълна забрава го спасяват неговите бунтовнишки песни, които са се пеели навред в България, и малцина са знаели, кой е техният автор, понеже той се отказал от тях и пред съгражданите си. Тия песни са подемали националните копнежи на българина, с тях той е изливал и скърбта по родина и влечението към юнашки подвиг, и блянове за ясната зора на свободата. Бунтовния дух е бил поддържан от тях, те са напомняли миналата слава и с тях е крепнала вярата в бъдащето. Бунтовните песни на Чинтулов са едни от най-ранните и най-хубавите, а което е тъй също много важно, те и днес не са изгубили своята художествена и жизнена стойност.

Родил се е Добри Чинтулов през месец септември 1822 година от бедно еснафско семейство, учил се на гръцки в същия град; през 1838 година през Търново и Букурещ заминава за Одеса на учение, гдето добива стипендия в семинарията. Там той се учил до 1850 година, когато си заминава за Сливен, гдето става учител, а после в Ямбол. Той

е участвувал и в пѫрвия бѫлгарски народен сѫбор в Цариград. През 1877 год. Чинтулов ослепял с едното си око, а с другото малко виждал. През 1881 год. умира единствения му син, което сѫвсем го сломило. Сливенската община му издействувала пенсия в размер на 5 лири турски месечно. Чинтулов се поминал през 1886 год. Някои от неговите песни, които, както се каза, и до сега не са изгубили своята художествена и жизнена стойност, са: „Стани, стани, юнак балкански", „Кѫде си, вярна ти любов народна?", „Бѫлгари юнаци, ще ли още спим?", „Лятна нощ се превалява", „Вятѫр ечи, балкан стене", „Току що се яви зората", „Ти тръгваш, друже наш любезни".

С окръжно № 19257 от 9 август М-вото на нар. просвещение нарежда до училищата да се дръжат на учениците беседи за Добри Чинтулов в деня на честуването стогодишнината от раждането на поета—29 октомврий 1922 год.

Юбилейна книга на Жеравненското читалище „Единство". По случай петдесет годишнината му 1870—1920 и паметник на загиналите за родината жеравненци от 1870—1920 година. Издание на читалището, София, 1921 год., цена 60 лева. Една хубава традиция се сѫздаде у нашите читалища—да издават сборници по случай свой юбилей. Такива сборници се появиха по-рано от Габровското читалнще, Сливенското, Разградското и пр. Юбилейния сборник на Жеравненското читалище е книга от около 300 страници и по сѫдържание, по материял е от значение не само за Жеравна. В началото на книгата е поместен *отчета на читалището* за 50-годишното му сѫществуване, сѫставен от Васил Тодоров. От отчета се вижда, че това читалище е основано през 1870 година по инициативата на Робертколежкия възпитаник Петѫр х. Димитров, по-послешен дипломат, при сѫдействието на учителя Харалан Ангелов, Васил Матеев, тѫрговец, сега 80 годишен старец, живущ в София и пр. Основателите са били 48 души, от които 13 души тѫрговци, 20 души занаятчии, 11 овчари. Главната роля на читалището е била да вземе под свое покровителство училището: поддържало бедни ученици, снабдявало ги е с книги и пособия. Изобщо то е имало висшия надзор над училищата в селото и се е грижило за тяхното преуспяване, даже грижило се е и за училището в сѫседното село Катуница, давало е част от приходите си за издръжката на училищата, дало е помощ за доизкарване учил. здание. Читалището, разбира се, е издържало една значителна читалня и библиотека; то е уредило пѫрвата муз.-литературна забава през 1871 година на 30 декемврий, а пѫрвото представление—през 1872 година: Зла жена и Свободния винопиец; през 1875 година—Глезен Мирчо, а по-после—Биконсфилд, Геновева, Хѫшове, Иванко и пр. На 15 август 1900 год. читалището отпразднувало своя-

та 30-годишнина. По-нататък следват статии: *Из ранния живот на читалището* от Николай Тодоров; *Геоложно-петрографска характеристика на Жеравиа и землището й*, от проф. Др. Г. Бончев; Д-р Иречек за Жеравна (1884 г); *В портретната галерия на селото*, от Зах. Киров, директор на прогимназия в гр. Сливен, в която статия автора майсторски скицира образите на видни жеравненци: Димо Кехая, Петър Чорбаджи; някои жеравненци стават бейови в Тулча: Димитраки бей и пр.; Иван Хрусански — представител на еснафството и пр. В Жеравна е учителствувал известният елинист жеравненец Райко Попович, там са действували тъй също жеравненците Сава Филаретов, Харалан Ангелов, Васил Д. Стоянов, Тодор Икономов, Иван Цанков — видни фигури от портретната галерия на селото. *Миналото на Жеравна*, от Данаил Константинов—една твърде интересна статия; Ст. Чилингиров е поместил статия за Харалан Ангелов, Н. Т. Балабанов—за даскал Райно Попович, Матей Генов—за Сава Филаретов, Дим. Василев — за Василя Д. Стоянов, Иордан Йовков — Овчарова жалба (старопл. легенда) и пр. Изобщо, сборника прави много хубаво впечатление и е добър паметник за всичко онова, което читалището е могло да създаде в продължение на 50 години в село Жеравна.

Българска общодостъпна библиотека. Урежда Антон Страшимиров. Кн. 5: *Вихър*—със шопите към Цариград.

Тая книга от библиотеката на А. Страшимиров е ново творение, в което авторът изобразява устрема на българските войски в борбата с турците през 1912 година. Сам автора, като прост войник, е в редовете на войската и е бил непосредствен наблюдател на всичко, що той предава в книгата си. Всичко е преживяно, действително, дори лицата, за които той говори, са известни, познати. Но при все това, тая нова работа на г. Страшимиров не е нито дневник, нито пътни съобщения, а е, бих казал по-скоро, един роман, който се чете с голямо удоволствие и увлечение. Авторът е съумял да изобрази виденото с едно безпристрастие, с каквото се отличават само големи майстори: той не съди, не се гневи на противника, не хвали и не превъзнася своите. В центъра на романът е сам автора с една група близки и познати, на които той живо разправя техния вътрешен свят с всички техни тревълнения и схващания. Между тях има и прости, и учени, и книжовници, и търговци и всеки е представен в своя вид, със своята философия, особно шопите, чието схващане е тъй здраво, както и тяхното желязно тяло. Всеки говори на своя диалект — шопа по шопски, македонеца — по македонски, и това още повече оживява лицата и ги прави интересни. Всички са въодушевени от великата мисъл — да се сразе Турция чрез бързи удари, докато не се е съвзела и концентрирала. Вихъра в душите—създава вихъра в делата,

които са в началото си. Всичко, обаче, е предадено с особна вещина, дълбочина и задушевност, които напомнят творението на Анри Батай—„Огня", само че там — във Франция — действието се развива в големи, а тук — в малки, ограничени димензии. Книгата е първа част от изображението, което в своята цялост ще обхваща епичните събития през 1912 година.

I. **Отчет на българският археол. институт в София за 1921 година.** София 1922 год. Това е отчета на Българският археол. институт, учреден е неговия закон за нар. просвещение от 1921 година. Института възникнал от бившето археолог. дружество, има за цел да проучава археологическите находки и старини в България, тъй като музеят едва е в състояние да ги събира и съхранява. Държавата субсидира институтът, а М-ра на нар. просвещ. е негов почетен председател. Института готви да издава „Художествени паметници на България", периодично издание, зависеще от средствата на института. Така то ще издаде хубави репродукции на фреските от Боянската църква и пр. В отчетът е поместена статията „Легендата за откриване мощите на Тивериополските мъченици", от проф. В. Н. Златарски и интересните извлечения от протоколите на редовните заседания на Института — за четени реферати в дружеството — от проф. Златарски: Тъй-наречените грамоти на Пинция и сина му Плесо; Н. Мушмов: Развитието на българ нумизматика; А. Грабар: Паметници на старобълг. църковна живопис; проф. Г. И. Кацаров: Обиколка в Мориовско и Прилепско; проф. Филов: Старохристиянски паметници из Македония; проф. Д. Дечев: Фриго-тракийски език и пр. въпроси от културната история на българския народ.

Македонските българи и българската народна просвета до преди учредяването на българската екзархия. Такова е заглавието на една току-що излязла брошура, чийто автор е Илия С. Бобчев, издадена в София, печатница Глушков, 32 стр., цена 5 лева. Като изтъква в предговора си, че историята на българската народна просвета в Македония е една от най-интересните и най-славни страници на общонародната ни културна история и че, за голямо съжаление, върху тая история много малко или почти нищо не се е писало до сега, а тя заслужава едно най-подробно изследване, в което борбата за свободна българска народна школа трябва да бъде изучена редом с борбата за свободна българска народна черква, — в редица отдели автора дава кратък исторически преглед като първ опит в тая област. Така, в първият отдел *„Мястото на Македония в историята на българската култура"*, авторът изтъква, че на Македонските българи е било съдено да играят видна роля не само в полит., но и в културната история на България

като съставна част от българското царство още от IX. век, Македония не веднаж се е борила за политическата независимост на България, дори често и много по-упорито, отколкото българите от другите български области. Същото нещо е изтъкнато и от френският историк Rambaud в неговата Etudes sur l' Histoire Byzantine, стр. 289: „Българска Македония е била още на времето си по-войнствена, по-феодална, по-национална по чувство, по-антигръцка, отколкото оная България, на която Преслава беше столица". Това се потвърждава от редица факти и данни. Само от подобно чувство може да се обяснят славните дела на българския народен герой цар Самуила, чадо на Македония и неговите борби срещу византийците. Люлката, началото на българската просвета, не изхожда ли от Македония? Светите Солунски братя Кирил и Методий, родени в Солун, не създадоха ли първата българска писменост на македонско наречие? Св. Климент Охридски не беше ли първия техен апостол и просветител, който е имал на времето си до 3500 ученици в най-западните краища на Македония? Нали той стана основател на българската архиепископия в Охрида, която просъществува до 1767 година „като жив символ на българската народност"?

В манастирите Хилендарски и Зографски, Св. Прохор Пчински, Св. Яким Осоговски, Охридски, Дебърски, Прилепски, Лесновски и в много други градове и села българския дух бе останал непоколебим от фанариотската пропаганда през турското робство, българското четмо и писмо се бе запазило. Още в 1569 година в Скопие е имало българска книжарница, принадлежаща на Кара Трифон. Представителите на манастирите Хилендарски, Зографски, Св. Иоан Рилски и пр. са били също едни от крепителите на българска писменост по цяла Македония. В манастирските или метохските училища са се подвизавали скромни труженици учители, които са поддържали свещеният огън на българската писменост. Така в Зографския манастир е учителствувал архимандрит Антим Ризов (от с. Калково, Струмишко), който основал там по-модерно училище през 1847 год., гдето се учил послешния митрополит Мелетий Софийски; в Рилския манастир се е учил Неофит Рилски, който отпосле е учителствувал там 12 години (1816 — 1828); в Дебърския манастир Св. Иван Бигор е учителствувал известния стар писател иеромонах Йоаким Кърчовски, при когото се учил Кирил Пейчинович; в същия манастир се учил Партений Зографски, по-послеш. митрополит Нишавски; в манастиря Св. Архангел при с. Кучевица, Скопско, се е учил митрополит Натанаил Охридско-Пловдивски; в манастиря св. Наум се е учил Димитър Миладинов, в Пречистанския манастир при Кичево е учил и после учителствувал, а и превеждал молит-

ви на бѫлгарски език архимандрит Теодосий Синаитски. Поради това право е мнението, че нашето вѫзраждане трябва да се счита, че почва от Македония. Не ли от Македония—Св. гора — се чу пѫрвия зов на нашето вѫзраждане — от монаха — македонски бѫлгарин — Паисий? За да се крепи и задѫржа бѫлгарска писменост през време на турското и гръцко робство, причината е била силната традиция в Македония на бѫлгарската писменост още непосредствено преди това робство и в неговото начало (XIV—XVI в.). Станислав (1350 г.), родом от Кратово, Исайя Монах (1371;), родом от Серско, Дяк Димитр (1460) от Кратово, Владислав Граматик (1466) от с. Жеглигово, Кумановско, Висарион Иеромонах (1717) от Дебѫр и пр. От Македония излязоха и пѫрвите новобѫлгарски писатели: Христофор Жефарович от Дойран, Иоаким Кѫрчовски от Кичево и Иеромонах Кирил Пейчинович от с. Теарце (Тетовско). В Скопие за пръв пѫт през 1829 година се повдигна пѫрвия глас за бѫлгарска културна свобода и цѫрковна независимост. В Македония се откриха и пѫрвите бѫлгарски печатници: на архимандрита Хаджи Теодосия Синаитски от Дойран в Солун (1838 г.), подновена и продължена от Константина Дѫржиловича (от с. Дѫржилово, Воденско) в 1852 г. В Кукуш бе назначен за пръв пѫт в ново време и пѫрвия бѫлгарски владика Партений Зографски от Галичник (Дебърско) в 1859 год. Не е право следов. твърдението, че Бѫлгарската екзархия сѫздаде бѫлгар. цѫркви и училища в Македония, а тия последните сѫздадоха Бѫлгарската екзархия.

Вѫв втората глава *Борбата на македонските бѫлгари за свободно бѫлгарско училище* се изтъкват учителите, които са се борили, които са се самопожертвували за училището, за благото на отечеството: Неофит Рилски от с. Банско (Разложко) — пѫрвия бѫлгарски филолог, Братя Миладинови от Струга, Иордан х. Константинов Джинот, Райко Жинзифов и Васил Попович от Велес, Григор Пѫрличев, Наум Спространов и Козман Шапкарев от Охрид, Йосиф Ковачев, професор педагог, Арсени Костенцев от Щип, Георги Динков от Солун и др.

До кога, братя мили болгари,
До кога гѫрците ще тѫпчат
Чрез своето фенерско духовенство
Милото наше отечество?

Тая песен на Пѫрличева сѫс жар се е пеела от млади и стари. Но гѫрците са преследвали всички тия учители и народни дейци. Така, Миладиновци — Димитър и Константин са били хвѫрлени, поради гръцки козни, в затвор, гдето и починали през 1862 год. Велешкият учител х. Константин Джинот през 1861 год. е бил арестуван от турците, понеже намерили в библиотеката му сѫчиненията на Раковски, учи-

теля Г. Динков, учителя Пърличев през 1868 год. арестуван и изпратен на заточение, насърдчаван от майка му — като някоя храбра спартанка. А паметни са думите на х. Константин Джинот: „Аз съм българин, аз сам българин и моето благодатно българство не ме допуща да не бидам добр. Нек служам роду моему, ако е за крива Бога! Не е честно мене Българину да се отчайвам и врякам зло за зло . . . Аз сам българин, плачем за нашите изгубени българе, . . .“

В третя глава *Македонски градове с най-стари български училища* авторът изтъква на първо място *Скопие*, гдето е имало от незапомнени времена килийно училище. Особно ярко се издига личността на учителя х. Конст. Джинот, че през 1848 година тук се стичали младежи да се учат, *Велес* е втори център на българска просвета, гдето тъй също от незапомнени времена е имало училище. Тук са учителствували до 1820 год. поп Наум, тук е учителствувал и даскал Митре от с Нагоричино, Кумановско. Тук, в махалата Пърцорен, е учителствувал даскал Спиридон, Костадин Самоковлията и др., през 1849 год. бил повикан за учител младия монах от Рилския манастир Даниил, който въвел Ланкастерската метода. Тук учителствуват редица учители, между които и Иосиф Ковачев (1873 год.). На третйо място автора на брошурата изтъква града Прилеп — старославния Прилеп, гдето още от незапомнени времена е имало български учители. Един от най-старите учители тука е хаджи Христе, който учителствувал до 1787 год. и редица други, повечето като частни учители. Първото народно училище в Прилеп се е отворило през 1843 год. Тук е учителствувал тъй също и К. Джинот, Димитр Миладинов, Жинзифов, Пърличев, Шапкаров. През 1865 год. се открива и първото дев. училище, а през 1867 год. и читалище „Надежда“; най-сетне в Прилеп се урежда и първият училищен събор в Македония през 1871 год., месец юлий. На четвърто място просветен център в Македония е града Щип, родното място на проф. Ковачев, Арсени Костенцев, проф. Милетич и др. В Щип през 1830 год. е учителствувал Трайко Клисаров и редица други учители. През 1861 год. тук е учителствувал Георги Милетич, през същата година е открито и девич. училище от Евка Милетич. През 1867 год. Иосиф Ковачев основал модерно педаг. у-ще, в което се стичат ученици не само от Македония, но и от Северна и Южна България.

Тия данни са достатъчни, за да убедят и най-големия скептик, че Македония е стояла начело на българската писменост, на българската просвета; че Македония здраво и силно поддържа българския дух, че тя чрез своите просветени и будни синове основа редица училища още преди учреждаването на българ. екзархия, поради което последнята може да се счита по-скоро за дело на просветена Македония

— люлката и зората на бѫлгарската просвета. Днес Македония изнемогва под най-жестокото иго, каквото е имало някога по света. Но и това не ще сломи духа, железния дух на македонеца; тоя дух наново се завзема и той ще победи, защото с него е правдата.

Листопад, месечно литературно списание, редактор Д. Бабев, год. III, кн. VIII—IX—X, юлий 1922 година. Сѫдѫржа: Покера на темпераментите—четири гротески, от Чавдар Мутафов, Разговори на Екерман с Гйоте, прев. д-р Н. Тумпаров, Модерната американска литература, от П. К. Чинков, стихове от Дим. Дабев, Новия Хаутман, от Зинаида Венгерова, Поклонение в Кевлар, от Х. Хайне, прев. Дим. Николов и пр.

Листопад е едно от добрите наши литературни списания, и всяка библиотека, училищна или читалищна, трябва да го получава.

Ив. Вазов, от Андрей Сиротинин, прев. от руски Коста Бобчев, с предговор от д-р Н. Бобчев, кн. 3—4 от Славянска библиотека.

Жан д'Агрев от Е. Мелх. де—Вогюе. Превод от френски на В. Д. Юруков. Издание на сп. „Мозаика от знаменити сѫвременни романи", год. XIII, кн. X, м. септемврий. София, Бул. Фердинанд, 193.

Вогюе е роден поет и горещ идеалист с гѫвка, вѫзвишена и благородна мисѫл. Неговият роман *Жан д'Агрев* е красива поема на блянѫт и на страстта. Автора като че има един само стремеж: да излее в произведението си всичкия романтизѫм, с който сякаш е пропит. Чрез дневника на един огорчен и отвратен от условностите и лѫжата в света самотник, и чрез писмата на двамата влюбени, читателя следи с растящ интерес романтичната любов на Жана д'Агрев с Елена.

„Картинна галерия за юноши", художествено илюстровано списание, кн. I, година XIII, която почва заедно с учебната година. Списанието има все сѫщия формат, с изящни цветни картини, като приложения, и се изпраща в разкошно украсена папка за запазване на списанието и картините. Годишния му абонамент е 70 лева. Списанието е издание на книгоиздателство Ал. Паскалев, София, ул. „6 Септемврий". Пѫрва книжка има следното сѫдѫржание:

1. Опрощението. Скулптурна група от П. Браске.
2. Лили. От Вуйчо Ваню.
3. Аржентинския куриер. От Гарднер Р. Уел.
4. Когато небето гореше. Разказ от великата световна война. От Димо Сяров.
5. В Кавказките планини. Картина.
6. Летните колонисти. Разказ от Пол Келлер. Прев. Г. П.
7. Индийски басни. От немски Г. П.
8. Фокусника на света Богородица. Разказ от Анатол Франс. Преведе Ран-Босилек.

9. Разяснение на картините.

10. Приложение: цветна картина „Хляб наш насущний“ от Андре Цори, бележит съвременен художник.

Достоевски и Европа, от Г. В. Флоровски, прев. от руски К. Б., № 2 от „Слав. библиотека“.

Ян Амос Коменски, от Н. Хр. Петлешков, книга 3 от Слав. библиотека.

Какъв е Хр. Ботев, от Г. Попиванов.

Известия на български дружество „Черв. кръст“, год. VII, брой 3, юлий 1922 година.

45-годишен юбилей на славната Шипченска епопея и историята на Самарското знаме.

Светлина, илюстрация, год. XXX — 1922, кн. VI и VII.

Молиер, от Баро. прев. Вел. Димов. Библиотека „Знаменити хора“, кн. I. Разград, 1921 год. и **Бланшет**, комедия в три действия, от Евг. Брийо, превели Ст. Чапразова и Вел. Димов. Разград. Първата от тия книги е биография на Молиера от Баро--книга от значение за изучване на Молиера в училищата у нас, а втората е известната комедия на Брийо.

Младост, двуседмично списание за ученици от основните училища и прогимназиите. Редакторка М. Яранова. Абонамент годишно 25 лв., полугодишен -- 15 лев. София.

„Церковна справа на Україні“ Проф. В. Біднов. Тернів 1921 г. Видавництво „Українська автокефальна церква“ під редакцією проф. J. Огієнка. Уредената от известният Украински професор библиотека под горното име постоянно пуща на Украински език все нови и нови нумера с едно популярно изложение на Украинското политическо национално и църковно движение. Горната книжка е кратък преглед на Украинското църковно движение след революцията от 1917 год. и основаването на самостойната Украинска държава в 1918 год.

Свѣта служба Бо́жиа св. отцѣ́ нашого Iwана золотоустагw мовою Українського. На оукраінсько.мову з гре́цькоі переклав професор Іван Огіенко, **Чаетипа перша** 1921 г. Кѣм книгата на професора Огіенко са приложени „Методи перекладу Богослужбових Книг на українську мову“, „Пояснения до перекладу літургії І. Златоустого“ и „Покажчик пояснених тут Слов' янських слів в азбучнім порядков“.

370.5
BU
THE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS

Год. XXI. Ноември и Декември 1922 г. Кн. 9 и 10.

УЧИЛИЩЕН ПРЕГЛЕД

Официален отдел.

UNIVERSITY OF ILLINOIS LIBRARY
APR 14 1923

ОКРЪЖНИ

I. Отделение за основните училища.

До г. г. окръжните училищни инспектори.

Окръжно № 28262 от 12. септември 1922 г. гр. София. Бързо. За предстоящите работи на Министерството са необходими някои сведения за състоянието на училищата и учебното дело в началото на тая учебна година, поради което г. г. окръжните училищни инспектори се задължават да вземат незабавни мерки да се съберат, грижливо да се проверят и да се изпратят в Министерството *най-късно до 20 пдуши месец ноември* следните сведения за състоянието на училищата и учебното дело в поверените им окръзи *към 15 октомврий т. г.*

1. Брой на училищата и училищните здания във всеки окръг по околии. Тези сведения ще се съберат и групират по начина, показан в таблица №№ 1 и 22 (образци №№ 1 и 30) от правилника за окръжните училищни инспекции, като се прибавят и съответни сведения за детските училища.

2. Броя на учителите и учителките в народните основни училища в окръга, като се дадат само сведенията, посочени в предпоследната графа „Всичко“ на таблица № 5 (образец № 13) от същия правилник.

3. Броя на учениците и ученичките в същите училища, записани до 15. X. т. г., като тия сведения се дадат по начинът, указан в първата графа на таблица № 13 (образец № 21) от същия правилник.

4. Месторождение и местожителство на учениците в народните основни училища в окръга, в района на училището и вън от него. Тези сведения ще се съберат и групират по начина, показан в таблица VII от „Статистически сведения“, давани в края на годината в Министерството на народното

просвещение от всяко средно училище, от едно от които ще вземете образец.

5. Училищни фондове, според образеца даден в таблица № 24, образец № 32 от правилника за училищните инспекции.

6. Броя на правилника по образеца на таблица III от горепосочените „Статистически сведения", като изрично се посочи, колко нови паралелки са открити тая година.

Сѫщите сведения, но в отделни таблици, ще се сѫберат и дадат и за инородните и иноверните училища в окрѫга.

Министерството вменява в дѫлг на г. г. окрѫжните училищни инспектори да направят всичко необходимо, което ще осигури навременното изпращане на горните сведения в Министерството, както и тия сведения да са безпогрешни, за да не става нужда от излишна преписка по тях.

Г. г. окрѫжните училищни инспектори няма да дават сведения за прогимназиите, които са заедно с реалки.

Управляющ Министерството,

Министѫр на войната: **К. Томов.**

За главен секретар: **И. Черноколев.**

Началник на отделението: **П. Минев.**

До г. г. директорите на всички пѫлни и непѫлни гимназии и реалки.
До г. г. окрѫжните училищни инспектори и Софийския градски училищен инспектор.

Окрѫжно № 28263 от 12. IX. 1922 г. гр. София. Дирекцията на народното здраве с писмо № 10604 от 15. IX. 1922 година сѫобщава, че в управлението ѝ имало положителни сведения за голямата нечистота на някои ученици от разните училища в страната и при прегледѫт им от лекари са били намерени и вѫшливи, а по дрехите им изобилвали гниди и вѫшки.

Независимо от вѫпроса за недопустимата тая нечистота у тия ученици, тия последните се явяват в случаят и опасни за здравето на населението, като стават разпространители на една от най-опасните прехватливи и епидемически болести — *петнистия тиф*, заразата на която болест се пренася и предава именно и от вѫшките. Необходимо е прочее и в интереса на здравето на самите ученици, учители, родители и близките тям, а сѫщо и на цялото население, щото тая нечистота и тия вѫшки и гниди по дрехите на такива занемарени от родителски грижи ученици, да бѫдат премахнати, и то по-скоро.

Горното като се сѫобщава, умоляват се горепоменатите длѫжностни лица да наредят до подведомствените си органи и лица да обѫрнат особно внимание вѫрху тоя важен вѫпрос, като се даде право на учителските сѫвети да отстраняват всеки ученик, у когото се намерат вѫшки и гниди до

окончателното му почистване от тях. Иначе самите училища ще се обжрнат на разсадници на заразителната и опасна епидемическа болест — петнистия тиф.

Управляющ Министерството,
Министжр на войната: **К. Томов.**
За главен секретар: **И. Черноколев.**
Началник на отделението: **П. Минев.**

До г. г. директорите на средните учебни заведения, на учителските институти и г. г. окржжните училищни инспектори.

Окржжно № 28264 от 12. X. 1922 г. гр. София. Главната дирекция на трудовата повинност уведомява, че кжм края на месец март 1923 год. ще бждат повикани на работа подлежащите на редовна трудова повинност младежи на брой колкото през текущата година.

Наредете до 20 ий октомврий т. г. да се представят в Министерството сведения — колко рвботници трудоваци ще Ви са необходими и за какви работи.

Тези сведения са необходими, за да може Висшия сжвет по трудовата повинност да вземе окончателни решения по разните искания и да се предвидят своевременно необходимите суми по разните параграфи на Дирекцията и Министерството.

Управляющ Министерството,
Министжр на войната: **К. Томов.**
За главен секретар: **И. Черноколев.**
Началник на отделението: **П. Минев.**

До г. г. окржжните училищни инспектори и Софийския градски училищен инспектор.

Окржжно № 28449 от 13. X. 1922 г. гр. София. В допжлнение на окржжното № 3787 от 20. II. 1922 год. и по повод на разни запитвания по прилагане новата програма, Министерството на народното просвещение нарежда да се мине през тая учебна година следната материя:

а) *Антропология.*

III прогимназ. клас, 1 ч. седмично, пжрво полугодие.

Човешко тяло. Органи. Системи. Костна и мускулна системи. Хигиена и болести. Храносмилателна система. Храна. Храносмилане. Хигиена и болести. Крвоносна система. Хигиена и болести. Лимфатична система. Дихателна система. Хигиена и болести. Отделителни органи. Нервна система. Сетивни органи. Хигиена и болести.

б) *Геология с минералогия.*

III. прог. клас, 1 час седмично, второ полугодие.

Земята като цяло — устройство (кратко). Действие на

водата в течно и твърдо състояние. Отаени скали: пясък, пясъчници, чакъл, конгломерати, глина, глинени плочници, варовици, каменни въглища.

Действие на въздуха. Дюни. Действие на организмите. Земни пластове. Земетресение. Вулкани. Топли извори.

Минерали. Каменна сол. Понятие за кристал. Галенит, понятие за руда. Кварц, калцит, гипс, ортоклас, слюда, мед, диамант.

Изригнати скали: гранит. Първични скали: гнайс.

Геологически ери: стара, средня и нова. Развитие на живота.

Заб. Примерите се взимат предимно от родната природа.

в) *Българска история.*

III. прогимназ. клас, 3 часа седмично.

1. Особности на Балкански п-ов и съдбата му до дохождането на славяните.

2. Славяни и българи, настаняването на П-овът и животът им (сравнение).

3. Първи български владетели до Крума.

4. Крум и приемниците му до Бориса.

5. Борис. Покръстване и уреждане на българ. църква. Св. Кирил и Методий и славян. писмо.

6. Симеон.

7. Петър. Упадък. Богомилство. Падане на източна България.

8. Западно българско царство и падането му. Самуил и приемниците му.

9. Византийско иго и България при първи Асеновци.

10. Калоян и войната му. Уния с папата.

11. Иван Асен II.

12. България при последните Асеновци и при Тертеровците.

13. Михаил Шишман и Иван Александър. Вътрешен живот.

14. Как е станало завоеването на България от турците.

Управляющ Министерството,
Министър на войната: **К. Томов.**
За главен секретар: **И. Черноколев.**
Началник на отделението: **П. Минев.**

До Господина окръжният училищен инспектор в гр. Бургаз (за сведение на г. г. окръжните училищни инспектори).

Окръжно № 30683 от 27. X. 1922 год. гр. София. На № 17772. Министерството на народното просвещение има сведения, че учителските съвети при някои народни прогимназии са допуснали до изпит частни ученици в началото на

учебната година. За да се преустанови еднаж за винаги тази неправилна практика, Министерството нарежда такива ученици да се допускат до изпит само в края на учебната година, като им се прибира такса за изпита 40 лева на учебен предмет.

Министър: **Ст. Омарчевски.**
Началник на отделението: **П. Минев.**

До г. г. окръжните училищни инспектори.

Окръжно № 31973 от 6 XI. 1922 г. гр. София. Управителния съвет на Горския кооперативен съюз свиква на 2, 3 и 4 декември т. г. извънреден конгрес в гр. София на горските кооперации и горското население. Много от тия кооперации се ръководили от учители, които по всяка вероятност щели да бъдат избрани като техни делегати за конгреса. На тия делегати-учители ще разрешите служебен отпуск за дните от 1 до 5 декември т. г. включително, за да могат да вземат участие в заседанията на поменатия конгрес.

Министър: **Ст. Омарчевски.**
Главен секретар: **Д-р Ф. Манолов.**
Началник на отделението: **П. Минев.**

II. Отделение за средните училища и Университета.

До г. г. директорите на учителските институти, гимназиите, педагогическите училища, реалките, окръжните училищни инспектори и Софийския градски училищен инспектор.

Окръжно № 24154 от 18 септември 1922 год. София. Съобщава Ви се за знание и изпълнение, че съгласно с писмото № 1541 от 15. IX. т. г. на централната консистория на евреите в България, учащите се от израилско вероизповедание ще се освобождават от учебни занятия през учебната 1922—1923 година на следните религиозни празднични:

1. Рош Ашана — 23 и 24 септември,
2. Йом. Капур — 2 октомври,
3. Сукот — 7 и 8 октомври,
4. Шемини ацерет — 14 октомври,
5. Симха тора — октомври,
6. Песах — 1, 2, 7 и 8 април,
7. Шавуот — 21 и 22 май.

за Началник на отделението,
Главен инспектор: **Д-р В. А. Манов.**

До г. г. Ректора на Университета, директорите на музикалната и художествената академия, учителските институти, гимназиите, педагогическите и реалните училища.

Окржжно № 26617 от 4 октомврий 1922 год. София. Член 7. от Закона за трудовата повинност дава право, редовните трудоваци да се отлагат от трудова повинност временно до завършване образованието си, а именно: за средните учебни заведения до 24 годишна възраст, а за висшите учебни заведения до 28 год. възраст.

Главната дирекция на трудовата повинност с писмо № 5223 от 27. IX. 1922 год., като съобщава в Министерството, че по силата на това постановление, както тая година, така и миналата са били уволнени от служба и отложени значителен брой трудоваци, добавя, че има сведения, какво някои от така отложените, макар сега и да не следват било в средните училища, било в Университета, или пък са изключчини по лошо поведение, не се явяват да си отслужат трудовата повинност.

Предвид на това и за да могат органите на трудовата повинност да следят, кои от отложените трудоваци са се отклонили от своите задължения, необходимо е, щото началниците на учебните заведения да държат в течение началниците на окръжните трудови бюра, кои от отложените ученици и студенти са се отписали като такива, кои от тях са изключени или пък са крайно нередовни в посещението на учебните заведения.

Ето защо Министерството моли горепоменатите длъжностни лица да бъдат в услуга на началниците на окръжните трудови бюра, като им дават редовно и навреме нуждните сведения.

На началниците на окръжните бюра е предписано да изпратят до управленията на учебните заведения списък на отложените трудоваци за следване образованието си.

за Главен секретар: **И. Черноколев.**

за Началник на отделението,
Главен инспектор: **Д-р В. А. Манов.**

До г. г. председателите на българските учил. настоятелства в общините, дето има реални училища.
(За сведение до г. г. кметовете на същите места, г. г. окръжните управители и г. г. директорите на реалните училища).

Окржжно № 27011 от 6 октомврий 1922 год. София. Към окръжно № 16227 от 15. VII. т. г. Министерството на народното просвещение с цитираното по-горе окръжно нареди: всички реални училища да се снабдят с учебни помагала *по всички учебни предмети.*

Учебните пособия са ония средства, които позволяват

на обучението да постигне целта си. Обучението по известни предмети, като *химия, естествена история* и *физика* трябва да почива на всички сетива; в него трябва да владее *всестранна нагледност,* затова без учебни пособия обучението по тия предмети не дава добри резултати и не развива никакви способности и сръчности. Обучението по природните науки трябва да излиза от *наблюдението* и *опита,* затова във всяко реално училище е необходимо да има достатъчно помагала, *за да се водят и практически упражнения с учениците.*

Всички реални училища, които не са сдобият с учебни помагала, *ще бъдат закрити,* след като се направи щателна проверка през настоящата година.

Затова умоляват се училищните настоятелства, върху които пада грижата за набавяне учебни пособия, съгласно чл. 148. от Закона за народното просвещение, да се погрижат своевременно, да отпуснат разрешеният им кредит на директорите на реалните училища, за набавяне по установения ред нуждните учебни помагала по всички учебни предмети, а в бюджета за идната финансова година да предвидят по-големи кредити от досегашните, за да могат да се обзаведат *напълно* с учебни помагала реалните училища.

На г. г. директорите на реалните училища се вменява в дълг да употребят най-големи усилия, за да даде настоящето нареждане благотворни резултати, които Министерството с право очаква от съвместната дейност на общинските училищни власти.

Освен това, най-късно до 1. декември т. г., г. г. директорите се задължават да съобщат в Министерството, как са обзаведени реалните училища относно учебните помагала по всеки един от учебните предмети, съгласно окръжното № 16227 от 15 юлий 1922 г.

Управляющ Министерството.
Министър на войната: **К. Томов.**
за Главен секретар: **И. Черноколев.**
за Началник на отделението,
Главен инспектор: **Д-р В. А. Манов.**

До г. г. директорите на учителските институти и на средните училища (гимназии, педагогически и специални, реални и професионални училища).

Бързо. **Окръжно** № 28260 от 12 окт. 1922 г. София. За предстоящата работа на Министерството са необходими известни сведения, поради което г. г. директорите на средните училища се задължават да вземат незабавни мерки да се съберат, грижливо да се проверят и да се изпратят в Министерството *най-късно до 20 идущи месец ноември* следните сведения за състоянието на поверените им училища *към 15 октомврий т. г.*

1. В колко здания се помещава училището. Обществени ли са тия здания или частни. Годни ли са, полугодни ли са или негодни. Тези сведения ще се събират и групирани по начина, показан в таблици №№ 1 и 22 (образци №№ 1 и 30) от правилника за училищните инспекции.

2. Колко учители и учителки има (включително и кандидат-учителите) в училището, за което се дават сведения към 15. X. т. г.

3. Броя на учениците и ученичките в училището по класове до същата дата. Тия сведения ще се дават по образеца, даден в таблица I. „Общи сведения на Статистически сведения", давани в края на годината в Министерството на народното просвещение.

4. Месторождение и местожителство на учениците в района на училището и вън от него. — Ще се дадат по образеца на таблица VII. от същите сведения, като думите „родители" или „настойници" се заличат.

5. Училищни фондове, ако има такива. Тия сведения ще се дадат по образеца, даден с таблица № 24 (образец № 32) от правилника за училищните инспекции.

6. Броя на учениците по паралелки по образеца, даден в таблица III. от сведенията, поменати в пункт 3. на настоящето окръжно, като се посочи изрично, колко нови паралелки са открити и колко паралелки са закрити.

При съставяне на сведенията по пунктове 3, 4 и 6 да се вземат под внимание забележките в скоби, поставени пред общите сборове на посочените таблици I, VII и III.

Министерството вменява в дълг на г. г. директорите да направят всичко необходимо, което ще осигури навременното изпращане на горните сведения в Министерството, както и тия сведения да са безпогрешни, за да не става нужда от излишна преписка по тях.

Г. г. директорите на учителските институти ще дадат сведения и за образцовите прогимназии, директорите на педагогическите училища за образцовите първоначални училища, а директорите на реалки с прогимназии — за реалката и прогимназията.

Управляющ Министерството,
Министър на войната: **К. Томов.**

за Главен секретар: **И. Черноколев.**

за Началник на отделението,
Главен инспектор: **Д-р В. А. Манов.**

До г. г. директорите на гимназиите, на педагогическите училища и на реалните училища.

Окръжно № 28261 от 12 октомврий 1922 год. София. Съобщава Ви се за знание и изпълнение следното досежно

обучението по ония предлети вжобще, които би се изучвали факултативно в едни или други гимназии, педагогически училища и реални училища:

1. Ученици, които са пожелали и почнали да изучават някой факултативен предмет, са длжжни да изучават последния през целия предвиден за него курс.

2. Отделни ученици впоследствие да се освобождават от това задължение — ако освобождаването се наложи по една или друга уважителна причина — само по решение на учителските сжвети.

Управляющ Министерството,
Министър на войната: **К. Томов.**
за Главен секретар: **И. Черноколев.**
за Началник на отделението,
Главен инспектор: **Д-р В. А. Манов.**

До г. г. директорите на учителските институти, гимназиите и реалните училища.

Окржжно № 29033, от 17 октомврий 1922 год. София. Сжобщава Ви се, че настоятелството на Сжюза на младежките християнски дружества в Бжлгария желае да устрои ред беседи за учащите се в средните училища и учителските институти, за да запознае учениците с дейността на младежките християнски дружества в другите страни и с принципите и целите на тези организации.—Като се отзовава благосклонно кжм това искане на настоятелството на Сжюза на младежките християнски дружества в Бжлгария, Министерството на народното просвещение задължава г. г. директорите да оказват на казаното настоятелство нуждното в случая сждействие.

Управляющ Министерството,
Министър на войната: **К. Томов.**
за Главен секретар: **Г. п. Василев.**
за Началник на отделението,
Главен инспектор: **Д-р В. А. Манов.**

До г. г. директорите на учителските институти, гимназиите, реалните училища и художествената академия и до г. г. окржж. училищни инспектори и Софийския градски училищен инспектор.

Окржжно № 29034 от 17 октомврий 1922 год. София. При Главната дирекция на трудовата повинност е основано художествено бюро, дето отбиват временната си трудова повинност всички свободни художници чрез рисунки, които остават в дирекцията и образуват постепенно художествена галерия при последнята. Желаейки да разшири този род трудова повинност и посредством работата на художниците да

илюстрира резултатите от преката трудова повинност, дирекцията иска и учителите по рисуване в класните училища (гимназиите, реалните училища и прогимназиите) и учителските институти, както и преподавателите в Художествената академия и нейните питомци от последния специален курс да отбиват временната си трудова повинност чрез рисуване върху сюжети из трудовата седмица на учениците. Изработвани грижливо, за да отговарят на предназначението си, рисунките после ще се изпращат за съхранение направо в Главната дирекция на трудовата повинност в София.

Понеже по колекцията от такива рисунки ще може да се следи нагледно постепенното развитие и усъвършенстване на трудовата повинност, Министерството на народното просвещение усвоява тази идея на Главната дирекция на трудовата повинност и с настоящето си нарежда, учителите по рисуване в означените учебни заведения и учениците от последния специален курс при Художествената академия да отбиват за напред временната си трудова повинност по указания по-горе начин.

Управляющ Министерството,
Министър на войната: **К. Томов.**
за Главен секретар: **Г. п. Василев.**
за Началник на отделението.
Главен инспектор: **Д-р В. А. Манов.**

До г. г. директорите на средните и реалните училища.

Окръжно. № 30171 от 24 октомврий 1922 г. гр. София. Изпраща Ви се, Господине Директоре, препис от заповедта № 5571 от 23. X. т. г. за сведение и изпълнение.

Началник на отделението: **И. Черноколев.**

Министерство на Народното Просвещение.

ЗАПОВЕД
№ 5571.

I. В допълнение на заповед № 1077 от 16. III. т. г. и за да дам с време възможност на книгоиздатели и автори на учебници да се справят с изискванията на програмата за народните средни училища, одобрена със заповед № 143 от 14. I. т. г., *нареждам:* от началото на учебната 1923—1924 година тая програма да се въведе изцяло, — както в V-т

и VI класове на реалните училища, така и в VII-те и VIII класове на гимназиите и педагогическите училища.

II. На тая ми заповед да се даде най-широка гласност.

Гр. София, 23 октомврий 1922 година.

Министър: **Ст. Омарчевски.**

До г. г. директорите на учителските институти, гимназиите и реалните училища.

Окржжно № 30417 от 26 октомврий 1922 г. гр. София. Изпраща ви се за сведение и изпълнение препис от XIII постановление на Министерския съвет, взето в заседанието му на 20. X. т. г., протокол № 101.

Началник на отделението: **И. Черноколев.**

МИНИСТЕРСКИ СЪВЕТ
№ 2795
21. X. 1922 година.
София

До Министерството
на Народното Просвещение.

На № 28451,
от 13. X. 1922 г.

XIII то постановление на Министерския съвет, взето в заседанието му от 20-й октомврий 1922 г., протокол № 101.

Съгласно с третата алинея на чл. 117 от Закона за народното просвещение, разрешава се да се плаща през учебната 1922—1923 година на лекторите в учителските институти, гимназиите и реалните училища възнаграждението на преподаден урок по следните размери:

1. За езиците и математика, физика и химия — на лекторите в гимназиите и реалните училища по (25) двадесет пет лева, а на тези в учителските институти по (30) тридесет лева на преподаден урок;

2. За повествувателните предмети и естествена история —на лекторите в гимназиите и реал. училища по (20) двадесет лева, а на тези в учител. институти по (25) двадесет пет лева на преподаден урок;

3. За технич. предмети — на лекторите в гимназиите и реал. училища по (15) петнадесет лева, а на тези в учителските институти по (20) двадесет лева на преподаден урок.

Секретар: **Абаджиев.**

До г. г. директорите на учителските институти, средните училища и окржжните училищни инспектори.

Окржжно № 30602 от 27. X. 1922 год. град София. Събора на православните български архиереи, както и св. Синод на българската църква са отправили напоследък по-

слания до народа, в които по повод на последни някои прояви в политическия живот на страната взимат страна по политическите събития и въпроси из последния, критикуват някои личности на управлението, както и самото управление в страната. Министерството има сведения, че някои лица са се опитали да разпространяват тия послания и между учащата се младеж.

Като иска да остане последователно в стремежът и нареждания си за предпазване учащата се младеж от тлетворното влияние на нашите политически и партизански борби, Министерството Ви предписва да не допущате разпространението на тия послания между учениците и да прибирате от последните такива, ако, мимо запрещението, те, по един или друг начин, са проникнали между учениците.

Министър: **Ст. Омарчевски.**
Главен секретар: **д-р Ф. Манолов.**
Началник на отделението: **И. Черноколев.**

До г. г. директорите на специалните и професионалните училища.

Окръжно № 30862 от 28 октомврий 1922 г. гр. София. Съгласно с чл. 169. от Закона за народното просвещение специалните училища при Министерството се уреждат със съдействието на един съвет по специалното образование. Съставa на тоя съвет се определя в чл. 170 от същия закон. Между неговите членове влизат и шест представители на *разните видове специални училища*, избрани от респективните колегии за три години. Нуждите налагат да се конституира тоя съвет в най-скоро време. Предвид на това по избирането на казаните представители нарежда се следното:

Избора ще се произведе на 15 ноември н. г. след пладне.

Избиратели и избираеми са всички учители с определена месечна заплата в професионалните и специалните училища и в тия, които са заварени от сегашния закон за народното просвещение (държавни, дружествени, на изборните учреждения и на частни лица). С това право не се ползуват лекторите и командированите учители от други училища за попълване на седмичните им уроци.

Според вида на училищата, в които преподават, учителите се разпределят в шест колегии, а именно:

1. Столарски, коларо-дърводелски и резбарски училища;
2. Търговски училища;
3. Девически стопански. девически домакински, шивашки и килимарски училища;
4. Кошничарски и каменоделски училища;
5. Копринo-тъкачески, текстилно бояджийски, обущарски и грънчарски училища;

6. Технически, домостроителни, механико-технически и механико-електротехнически училища.

Всяка колегия избира *само един представител* измежду учителите, които се числят в нея.

Всяко училище образува отделна секция под председателството на директора на училището. Гласоподаването става лично и тайно. След като се констатира резултатът от гласуването в секцията, изборните книжа (бюлетините, протоколът и списъка на учителите) се изпращат веднага в Министерството, което, след като пристигнат книжата от всички секции, констатира с протокол окончателния разултат от изборът и утвърдява в длъжност избраните шест представители.

Министър: **Ст. Омарчевски.**
Главен секретар: **Д-р Ф. Манолов.**
Началник на отделението: **И. Черноколев.**

III. Бюро за културните учреждения и фондовете.

До г. г. директорите на държ. и непълни средни училища.

Окръжно № 24864 от 22. IX 1922. год., гр. София. В допълнение на окръжно № 15784 от 11. VII. т. г. нарежда се за изпълнение следното:

За ученици, които са получавали през изтеклата учебна година стипендия като сираци от войната или като бедни и които са завършили курса на реалката, и ще продължат учението си в друго училище, донася в Министерството освен директора на училището, което напусне стипендиятът и директора на училището, в което постъпва, като укаже и от кое училище идва стипендията.

За стипендианти, които минават от реалката в средно училище, които през настоящата учебна година остават под едно управление, не се донася.

Началник на бюрото: **Балабанов Ник.**

До г. г. директорите на учителските институти, държ. и непълни средни и специални училища и окръж. училищ. инспектори.

Окръжно № 26027 от 29. IX 1922. год. гр. София. Съобщава Ви се, че по решение на литературната секция при Министерството забраняват се за учащите се следните книги, които безрезервно да се унищожават, щом се намерят в ученически ръце:

1. Библиотека „Мистериозни приключения" от № 1 до 12 включително. Тия брошури носят следните заглавия: 1. Седморка купа, 2. Синия диамант. 3. Холмс против Люпен, 4. Арсен Люпен арестуван, 5. Царската огърлица, 6. Мистериозната змия, 7. Черния бисер, 8. Сватбата на Люпен, 9. Венчалния пръстен, 10. Знака на сянката, 11. Дяволската примка, 12. Игра на слънцето.

2. „Потайностите под расото“ от Стоян Макле (С. Прокудия).

3. Библиотека „Огън и меч“, от която са издадени 20 брошури от първа серия и една от втора серия, които носят следните подзаглавия: „Американските потайности“ № 1, 2, 3, 4, 5, 6,. Ръкописа в бутилката № 7. Престъпността в султановите сараи № 8 и 9. Престъпният аптекар № 10 и 11. Червените маски № 12 и 13. Мистериите в един замък № 14, 15 и 16. Бандата сивия вълк № 17. Тайната на йероглифите № 18. Мистериозната пещера № 19. Мистериите в мобелирания хотел № 20 от първа серия и Лудият лекар № 1 на втора серия.

4. Библиотека „Ландрю“, любовника на 283 жени, убиеца на 11 годеници“, от която са излезли до сега осем брошурки сѣ под сѫщото заглавие.

Напомня се още веднаж на училищните власти да отклоняват тактично и методично учащите се от зловредната литература, като дирят разумни начини и средства да ги приучат към полезно четиво.

За главен секретар: **И. Черноколев.**
Началник на бюрото: **Балабанов Ник.**

До г г. директорите на учителските институти, мъжките и непълни средни училища, окръжните училищни инспектори и Софийския градски училищен инспектор.

Окръжно № 29032 от 17. октомврий 1922 г. гр. София. Една от тъжните страници от историята на българското племе, е, безспорно, епохата на тъмното, 500-годишно робство. Попаднал под двойното иго: политически — под турците и духовно—под гърците, българския народ пъшкал под тежкият ярем и клонял да изчезне като народност. Няма друг поужасен пример в историята на народите на такова народно нещастие, каквото представлявала българщината през периода на тъмното робство. Било е време, когато името *България* никъде не се е споменувало и станало синоним на най-грозното и ужасно оскърбление и унизение. Още малко и българската националност е щяла да бъде само една регистрация в историята на човечеството.

Светлите лъчи, обаче, които в края на 18-я век раздвижват духовете в Западна Европа, озаряват и забравеното, гаснееще българско име; мрака бива разнесен, българина се самосъзнава, възражда и освобождава от двойния гнет! Носители на това народно свестяване се явяват *светлите фигури на плеядата велики народни апостоли и борци,* които с едно рядко увлечение и една завидна самопожертвователност са служили на своя народ в извоюването на неговата двойна свобода — духовна и политическа. Това са големите образи на строителите на нова България — О.

Паиси, Софрони Вратчански, Неофит Бозвели, Н. Рилски, Раковски, бр. Миладинови, Л. Каравелов, Ботев, Левски, Караджата, Вазов и пр. още много други блестящи фигури, строители на нашето вжзраждане и освобождение, както и крупните образи на политико-обществените и културни дейци след освобождението.

Бжлгарския народ достойно е показал, как цени тия свои духовни и национални водачи, но все пак малко е сторено за популяризирането и увековечаването на тяхната памят: още по-признателно и достойно ще бжде, ако се даде и вжншен вид на увековечаването тая памят, *като им се вжздигнат на подобающи места из Бжлгария паметници— било в цял вид, било само в бюстове, като при това се издадат и биографиите им и се пржснат из населението.*

Особено сега, след сполетялото ни народно нещастие и разклатените от отрицателните резултати на войните социални добродетели, подобна акция още повече се налага, акция, която ще бжде залога за грядущите поколения в насочване кжм една дейност, която да издига народното ни сжзнание.

В изпжлнение на тая тежка, но славна задача, се е нагжрбил организирания в столицата *„Комитет за вжздигане памятник за вжзраждането и освобождаването на бжлгарския народ"*. Необходимите за целта средства комитета ще сжбира чрез волни пожертвувания, отделени от скромните средства на всеки сжзнателен бжлгарин.

Поради това този комитет апелира за помощ и сждействие кжм всяко бжлгарско сжрдце, кжм всеки бжлгарски родолюбец. Разбира се, *от това число не е изключена и мощната подкрепа на винаги притичащата се в случаи на всенародни тжржества и акции бжлгарска учаща се младеж от всички видове училища на Царството,* тази младеж, която винаги е давала засвидетелствуване на голяма обич и почит кжм своята родина и нейното минало. Учащата младеж винаги е стояла в пжрвите редове при подобни начинания, като е давала всякога най-сжзнателно своята подкрепа и сждействие. Тази младеж и всеки сжзнателен бжлгарин ще се явят с достойнство в полза на акцията на комитета, *при сжбиране доброволни пожертвувания* за целта — вжздигане памятник на народните апостоли и герои от епохата на вжзраждането и освобождението.

Деня 1. ноември т. г., който, сжгласно окржжното № 17743 от 28. юлий 1922 год., е определен от Министерството *за праздник на бжлгарските будители, който ден трябва да се превжрне в култ на бжлгарския народен гений,* като се отдаде нуждната почит кжм памятта на народните водители, кжм ония, които най-самоотвержено водеха бжлгарския народ в миналото кжм просвета, свобода и култура

— този ден се явява като най-подходен, в който Министерството нарежда всички учебни заведения, подведомствени на Министерството, да пуснат чрез учащата младеж, учителството и членовете на разни ученолюбиви и културни дружества, специалните листове на комитета за сѫбиране помощи, в пари.

Господа директорите ще раздадат чрез класните наставници на всеки ученик по един лист, от който учащия трябва да изпѫлни *в един 10-дневен срок от получаване на листа, най-малко три номера* в помощ от сума, каквато му бѫде удобно и в зависимост от податните сили на поканените лица от него (значи, записват се суми в размер на отбелезаните в листа 1 лв., 3 лв., 15 лв., 50 лв., равностойни на тухла, вар, керемида и пр.). Например, самият ученик (№ 1) записва 1 лв. в графата „тухли" или „вар", баща му (№ 2)— 3 лв. в графата „керемиди", а трето лице (№ 3) записва 50 лева, които без друго ще стоят отбелязани в графата „греди" и т. н.

Листовете сѫс сѫбраните суми се предават в обратен ред на директора, който от своя страна *веднага* изпраща: а) *сумите* в Б. Н. Банка на името на *фонда „Паметник за вѫзраждането и освобождението на бѫлгарския народ"*, като при това уведомява и Министерството (бюро за културните учреждения) за сѫбраната сума от учениците; б) *листовете* изпраща направо в управлението на комитета „за вѫздигане и освобождаване на бѫлгарския народ" площад „Черна джамия" № 4 София.

Изпращат се листове.

Управляващ Министерството,
Министѫр на войната: **К. Томов.**
за Главен секретар: **Г. п. Василев.**
Началник на бюрото: **Балабанов Ник.**

До управленията на кинематографите, тѫрговците и разпространителите на кинематографически филми в Бѫлгария.

Окрѫжно № 29199 от 17. X. 1922 год. гр. София. Общоизвестна истина е, че кинематографа сѫс своето голямо техническо развитие, достигнато в последните години, има да играе важна роля в живота на народите. Кинематографическата лента популяризира наука и изкуство, разнася бѫрже новите идеи на земното кѫлбо и посредничи за опознаването на народите помежду им. Кинематографѫт е второ училище за широките народни маси.

Но зле насочван, кинематографа може да донесе много за покварата на личността и разрушаване на моралните устои на обществото. Ето защо управленията на кинематографите, тѫрговците и разпространителите на филми трябва да бѫдат внимателни в подбора на кинематографическите ленти,

като не използуват за спекулативни цели низките страсти на масите, а чрез филмите да допринесат за просветата им.

Напоследжк, за сжжаление, се забелязва, че в страната се внасят и играят твжрде много апашки филми, които представляват механическо или непосредствено сглобяване на безчислено множество престжпни епизоди. Тия филми са наистина безсждржателни, глупави до неимоверност, но по силата на художествената и техническа изработка те влияят силно на масите, и особено на недозрелите млади хора, като ги карат да гледат леко на животжт и да подражават при случай на престжпните герои от филмите. С една реч, тия апашки филми стават училище по престжпността за недозрелите маси.

Констатирайки тоя прискжрбен факт, театрално-графическата секция смята за свой джлг да Ви предупреди, че ще бжде твжрде взискателна при прегледа на подобни филми, че щом тяхното влияние вжрху народжт е отрицателно, тя в никой случай не ще даде разрешение да бжде играна в Царството. За да избегнат материални загуби от това и за да застанат на висотата на просветно-културни институти на народжт, управленията на кинематографическите театри, тжрговците и разпространителите на кинематографни ленти трябва да избягват докарването и играното на вредни за личната и обществена нравственост филми, а особено на тия от рода на апашките.

Началник на бюрото
и председател на секцията: **Балабанов Ник.**

СПИСЪК

на одобрените учебници и помагала за народните основни училища от 19 септември до 14. X. т. год.

Кѫм № 24155 от 18. IX. т. год.

Заповед №	Заповед Дата	Наименование на учебника	Издание	Автор	Цена л. ст.	Издател
4291	21. IX.	Аритметика за II пр. кл.	9	Зл. Иванов	8·80	Ал. Паскалѣв София.
„	„	Природознание за III от.	7	д-р П. Цонев	8·80	„
„	„	Граматика за I пр. кл.	5	Ив. Кравков Хр. Иванов	12·10	„
„	„	Втора немска читанка за IV реал. клас	3	С. Барутчийски	16·—	Хр. Г. Данов Пловдив.
„	„	Практ. геометрия за IV отделение.	1	П. Михайлов Ив. Георгиев	8·80	„
„	„	Отечествознание за III и IV отдел.	10	Ив. Тодоров	9·30 14·30	„
„	„	Вероучение за II, III и IV отдел.	2	д-р Боголюбов	2·20 3·30 2·20	С. Тодоров София.
„	„	Буквар и първа читанка	1	V. Primo Н. Тодоров	11·—	„
„	„	Читанка за II и III отд.	1	„ „	9·30 13·—	„
„	„	Бѫлг. граматика за III прог. клас.	5	Д. Мирчев	12·—	Автора—Сливен.
„	„	Читанка за II, III и IV отделение.	6 4 4	Ив. Самарджиев	9·80 11·20 14·30	Ст. Атанасов София.
„	„	Антропология и хигиена за II прог. клас.	6	Д. п. Николов Ал. Радослав.	7·70	Ал. Паскалев София.
„	„	Неорган. химия за II реал. клас.	7	Ив. Томов	18·—	Автора — Пловдив.
„	„	Алгебра за IV реал. кл.	4	П. Мартулков	25·—	Книгоиздат. Хемус-София
4384	23. IX.	Алгебра за IV реал. кл.	7	д-р Т. Дедов Бл. Димитров	20·—	Автора—София.
„	„	Христоматия за I, II и III прог. клас.	4 4 3	Д Мирчев	15·— 15·— 15·—	Автора—Сливен.
„	„	Антропология за II прог. клас.	1	д-р Т. Петров	11·25	Автора — София.
4548	28. IX.	Смятанки за III и IV отд.	8	А. Борлаков	11·— 11·—	Ал. Паскалев София.
„	„	Познания за земята за II прог. клас.	1	Ст. Димитров д-р П. Цонев	7·95	„
„	„	Естест. история за I пр. кл.	3	„ „	12·10	„
„	„	Вероучение за II пр. клас.	5	А. Драганов	13·75	Хр. Г. Данов Пловдив.
„	„	География за I и III пр. клас.	8	С. С. Попов	14·— 20·—	„
„	„	Граматика за I пр. клас.	2	Ат. Илиев	9·—	Е. П. Христов Тѫрново.

4548	28.' X.	Отечествознание за III отделение.	7	Д. Чолаков	9·50	Е. п. Христов Тжрново
„	„	Пение за I пр. клас.	1	Т. К. Пжндев	6·—	Кн. „Хемус" София
„	„	Буквар и читанка	17	М. Влайков Н. Т Дончев	11·—	Ал. Паскалев София
„	„	География за IV реал. клас.	1	В. Ив. Ранков	25·—	„
„	„	Формознание за III отд.	7	Т. Самодумов	4·40	Е. п. Христов Тжрново
„	„	Аритметика за III прог. клас.	5	Ц. С. Арнаудов,	13 20	Хр. Г. Данов Пловдив
„	„	География за III пр. кл.	4	В. Ив. Ранков	18·70	Ал. Паскалев София
„	„	Читанка за IV отдел.	1	V. Primo Н. Тодоров	14·30	С. Тодоров София
„	„	Геометрия за III пр. кл.	5	Ив. Куюмджиев	6·85	Ал. Паскалев София
„	„	Буквар и пжрва читанка	17	Ив. Самарджиев	11·—	„
„	„	Буквар и пжрва читанка	3	П Минев д-р П. Цонев К. Домусчиев	12·10	„
„	„	Отечествознание за III отдел.	1	Цв. Стоянов	7.70	д-во Св. Климент—София
„	„	География за III пр. кл.	2	Сп. Георгиев	13-20	Мл. читател Плевен
4715	3. X.	Пение за II пр. клас.	1	Т. К. Пжндев	6·—	Кн. „Хемус" София
„	„	Смятанка за IV отдел.	2	Д. Чолаков Ив. Куюмдж.	11·55	Ал. Паскалев София
„	„	Синтаксис за III пр. кл.	5	Ив. Кравков Хр. Иванов	16·50	„
„	„	Гражданско учение за III пр. клас.	7	С. Ст. Попов	8 —	Хр. Г. Данов Пловдив
„	„	География за II пр. кл.	9	„ „ „	20·—	„
„	„	Цжрковно-слав. четене за I и II пр. класове.	2	Сп Георгиев Ст. Цеков	5·50 6·50	Мл. читател Плевен
„	„	Славянско четене за I и II пр. клас.	6	Ив. Кравков Хр. Иванов	7·15	Ал. Паскалев София
4906	7. X.	Геометрия за IV реал. клас.	7	М. Николов	18·—	Е. п. Христов Тжрново
„	„	Пжрва френска читанка за III пр. клас.	2	Ел. Иванова	12·—	д-во „Развитие"—София
„	„	Отечествознание за IV отделение.	1	Цв. Стоянов	12 90	д-во „Св. Климент" София
„	„	Формознание за IV отд.		Т. Самодумов	7 50	Е. п. Христов Тжрново
„	„	Гражд. учение за III пр. клас.	2	Сп. Георгиев	7·95	Автора—Плевен
5205	14. X	Пение за III пр. клас.	1	Т. К. Пжндев	6.—	Кн. „Хемус" София
„	„	Планиметрия за IV реал. клас.	4	Хр. Д. Балтаджиев	15·—	Хр. Г. Данов Пловдив
„	„	Пжрва френска читанка за III пр. клас.	2	Хр. Увалиев А. Младенов	11·80	Ал. Паскалев София
„	„	Граматика за II пр. клас.	5	Ив. Кравков Хр. Иванов	15·65	„
„	„	Пение за I пр. клас.	2	Д. Христов	9·—	„

5205	14. X.	География за IV клас на реал. у-ща.	6	В. П. Гочев	25·—	Хр. Г. Данов Пловдив
„	„	География за I пр. клас.	7	Ив. Миланов	12·10	Кн. „Н. училище" София
„	„	Физика за III пр. клас.	3	Т. Колев	11·—	Автора — София

гр. София, 14 октомврий 1922 год.

за Началник на отделението
за средните и висши училища и Университета,

Главен инспектор: **Д-р В. А. Манов.**

СПИСЪК

на одобрените учебници и помагала за народните основни и средни училища от 1 януарий 1922 год. до IX. с. г.

Заповед №	Заповед Дата	Наименование на учебника	Издание	Автор	Цена л. ст.	Издател
48	4. 1	Граматика за II гим. кл.	3	Ив. Кравков Хр. Иванов		Ал. Паскалев София
1099	18. 3	Френска търговска кореспонденция	1	Ил. Иванов	50·—	Автора — Пловдив
3019	31. VII	З. Божи за II и III отдел.	4	Д. Божков Ел. Пелин	2·30 3·30	Ал. Паскалев София
„	„	Физика за III прог. кл.	2	Т. Колев	11·—	„ Автора
3213	9. 8	Литература за VI клас	4	Д. Мирчев	22·—	Сливен авт.
3214	„	Химия за III прог. клас	3	Н. Кавалов Добрев	6·—	Ст. Атанасов София
„	„	Смятанка за IV отдел.	8	Д. Цонков	12·—	„ „
3273	15. 8	З. Божи за IV отделение	4	Д. Божков Ел. Пелин	2·20	Ал. Паскалев София
„	„	Св. История за I прог. клас,	6	Проф. Н. и Д-р В.	8·80	„ „
„	„	Богослужение за III пр. кл.	3	„ „	4·40	„ „
„	„	Отечествознание за IV отдел.	4	Минев и Домусчиев	17·05	„ „
„	„	География за I прог. кл.	4	В. Ив. Ранков	11·—	„ „
„	„	Теория на прозата и поезията за V кл. на реалн. училища	7	Б. Ангелов	25·—	„ „
„	„	Смятанка за III отдел.	9	Д. Цонков	13 50	Ст. Атанасов София
3371	18. 8	Църковнославянско четене за I и II прог. кл.	1	Донев Каранов	3·30	„ „
„	„	Граждан. учение за III прог. клас	3	Б. Рачев	8·80	„ „
„	„	Аритметика за I прог. кл.	6	П.Мартулков М.Ив.Боядж.	17·60	Ив. х. Никол. София

3371	18 8.	Френски език за III прог. клас	4	д-рГ.К.Славч Гр. Микаелян	15·—	П. Беловеждов Пловдив
„	„	Френски език за IV кл. на реалните училища	4	„ „	13·—	П. Беловеждов Пловдив
„	„	Отечествознание за III отделение	4	П. Минев К Домусчиев	11·55	Ал. Паскалев София
„	„	Св. история за II прог. клас	5	Проф. Н. и Д-р В	9 35	„ „
3479	25. 8	Алгебра за IV клас на реалн. училища.	7	М. Николов	18·—	Е. п. Христев Тжрново
„	„	Смятанка за II отделение	2	Н. С. Стойков Ив. Великов	9·50	Ново уч-ще София
„	„	Читанка за III отделение	4	Гено Дочев Хр. Хаджиев	11·—	„ „
„	„	Алгебра за IV клас на реал. учил.	2	С. Мжнков В. Герчанов Хр. Кржстев	26·—	Авторите София
„	„	Аритметика за I прог. кл.	1	Д. Цонков	13·50	Ст. Атанаов София
„	„	З. Божи за II, III и IV отдел.	2 3 2	В. Димитров	2·20 3·20 2·20	Автора Пловдив
„	„	Вероучение за I и II прог. клас,	4 3	„ „	8·80 10·50	„ „
„	„	Богослужение за 3. прог.	3	„ „	6·60	„ „
3622	31. 8	Отечествознание за III отделение	4	Хр. Н. Златинчев	7·70	Ново у-ще София
„	„	Геометрия за I и II прог. клас	4 6	П. Мартулков	7·70 9·35	Д. Голов София
„	„	Читанка за II и IV отдел.	4	Г. Дочев Хр. Хаджиев	9·90 13·20	Ново у-ще София
„	„	Смятанка за III отделение	2	Н. Стойков Ив. Великов	8·80	„ „
„	„	Смятанки за II; III и IV отделение	1	П. Петров Гено Дочев	7·70 8·20 8·20	Кн. „Хемус“ — София
„	„	Христоматии за I и III прог. класове	2	Ел. Пелин Ран. Босилек Хр. Хаджиев	15·70 16·50	„ „
„	„	Смятанки за II, III и IV отделения	1	П.Мартулков К. Домусчиев Хр. Петлешк.	8·25 8·80 8·—	Ив. х, Николов—София
„	„	Анатомия и физиология на човека	2	В. П. Гочев	21·—	„ „
„	„	Читанки за II, III и IV отделения	8	Г. Балтадж.	11·— 14·30 17·60	Хр. Г. Данов Пловдив
„	„	Читанки за II, III и IV отделения	11	М. Герасков Д. Леков Ив. Пенев	11·— 13·20 17·60	„ „
„	„	Смятанки за II, III и IV отделения	7	Д. Митков	9·50 9·50 12·—	Хр. Г. Данов Пловдив
„	„	Богослужение за III прог.	5	А. Драганов	6·60	„ „
„	„	Химия за III прог. клас	7	Ив. Томов	11·—	„ „
„	„	Познания за земята за II прог. клас	5	Ив. Томов Др.П.Недков	8·80	„ „
„	„	Граматика за I прог. кл.	10	Д. Мирчев	9·65	Автора Сливен

3622	31. 8.	Пение за I и II прог. кл.	4	Д.х. Георгиев	5·50 5·50	Ст. Атанасов София	
„	„	Смятанка за II отдел.	9	Д. Цонков	12·50	„	„
3776	6. 9	Пѫрва френска читанка за III прог. клас,	13	Др. Фетвадѫиев	12·50	Ново у-ще София	
„	„	Естествознание за III и IV отделение	1	П. Петров Е. Велинов	8·80 8·80	„	„
„	„	Читанка за IV отделение	4	Г. Дочев и Хр Хаджиев	13·20	„	„
„	„	Аритметика за II и III прог. клас	3	П.Мартулков М. Бояджиев	13·75 9 90	Ив. х. Николов — София	
„	„	Пѫрва немска читанка за III прог. клас.	5	С. Барутчийски	15·95	Хр. Г. Данов Пловдив	
„	„	Бѫлгарска стилистика за IV кл. на реал. учил.	3	В. Йорданов	20·—	„	„
„	„	Христоматия за IV кл. на реал. учил.	6	Ив. Пеев	25·—	„	„
„	„	Геометрия с геом. чертане за I кл. на прог.	1	Ц. С. Арнаудов	6·60	„	„
„	„	Общи и бѫлгар. истории за I, II и III прог. кл.	4 2 4	Ив. Пастухов	13·40 14·30 18·15	„	„
„	„	Бѫлгар. грамат. и черковнославянско четене за I и II прог. класове.	8	Кл. Карагюл.	12·10 17 60	„	„
„	„	Естеств. история за I прог. клас	6	В. П. Гочев Т. Николов Ив. Нейчев	18·—	„	„
„	„	Христоматия за I и II прог. клас	6	Кл. Карагюл.	13 75 14 30	„	„
„	„	Трета френска читанка за V кл. на реал. учил.	3	Д-р Г. Слав. Гр. Микаелян	18·—	П. Беловеждов, Пловдив	
„	„	Втора френска читанка за IV кл. на реал. учил.	8	Др. Фетвадѫиев	17·—	Ново уч-ще София	
„	„	Отечествознание за IV отделение	4	Хр. Златинчев	9·35	„	„
„	„	География за II прог. кл.	4	Ив. Миланов	13·20	„	„
„	„	Вероучение за I прог. кл.	1	А. Божинов Д-р Х.	8 50	Ст. Атанасов София	
„	„	Обща история за I прог. клас	1	Н. Станев Цв. Стоянов	12·—	„	„
„	„	Аритметика за II прог. клас	1	Д. Цонков	12·—	„	„
4020	13. 9.	Геометрия за III прог. клас	6	П. Мартулков	13·20	Д. Голов София	
„	„	Естествознание за III и IV отделение.	1	А. Димитров Хр. Филипов	10·— 12·—	С. Тодоров София	
„	„	Естествознание за IV отделение	3	П. Минев К. Домусчиев	9·35	Ал. Паскалев София	
„	„	Стилистика за IV реален клас	5	Б. Ангелов	19·—	„	„
„	„	Смятанка за II и III отдел	2	Д. Чолаков Ив. Куюмдж.	11·25 7·70	„	„
„	„	Обща бѫлгарска история за III прог. клас	6	Ив. С. Попов П. Гръчнар.	14·30	„	„
„	„	Формознание за II отдел. и практическа геомет. за II отделение	1 2	П. Мартулк. К. Домусчиев	3·85 8·80	„	„

4020	13. 9	Физика за III прог. клас	5	М. Бояджиев Ив Томов	12·10	Ал. Паскалев София
„	„	Читанка за II и III отдел.	4	Ел. Пелин Р. Босилек	11·— 11·—	„ „
„	„	Бжлгарска граматика за III прог. клас и славянско четене	9	Д. Мирчев	16·—	Автора Сливен
„	„	Отечествознание за IV отделение	6	Д. Чолаков М. Т. Влайков	13·20	Е. п. Христов Тжрново
„	„	Отечествознание за III отделение	3	Ив. Пастухов	8·80	Ново у-ще София
„	„	География за I прог. клас	6	Ив. Миланов	9·90	„ „
„	„	Читанки за II III и IV отделение	20 22 21	М. Влайков Т. Влайков	8·— 12 — 15 —	Е п. Христов Тжрново
„	„	З. Божи за II, III и IV отделение	8	Ц. Калчев	2 75 3·30 2·20	Хр. Г. Данов Пловдив
„	„	Естествознание за III и IV отделение	7	Д. Чолаков	11·—	„ „
„	„	Буквар и пжрва читанка	9	Г. Балтадж.	11·—	„ „
„	„	Антропология за II прог. клас	6	Д-р П. Недк.	12·30	„ „
„	„	Геометрия за II прог. кл.	6	Ц. С. Арнауд	8 80	„ „
„	„	Бжлгар. граматика за III прог. клас	7	Кл. Карагюл.	8·80	„ „
„	„	Аритметика за I прог. кл.	7	Ц. С. Арнауд	13·20	„ „
„	„	География за I и II прог. клас	2	Сп. Георгиев	11·— 14·30	Мл. читател. Плевен
„	„	Аритметика за I прог. кл.	1	Г. Недков	21·15	Земл. коопер. банка София
„	„	Вероучение за III и IV отделение	1	Д-р Хикс		Ст. Атанасов София
„	„	Аритметика за III прог. клас	1	Д. Цонков	13·20	„ „
„	„	Пение за III прог. клас	4	Д. х. Георгиев	6·50	„ „
„	„	Христоматия за I, II и III прог. клас	15	Ив. Дорев Д. Койчев	20·90 22·55 23·65	Ал. Паскалев София
„	„	Христоматия и стилистика за IV клас на реал. училища	2	Ив. Дорев	40·—	Автора София Ал. Паскалев
4094	15· 9	География за II прог. кл.	4	В. Ив. Ранк.	19·80	София
„	„	Геометрия за I и II прог.	1 5	Ив. Куюмдж.	5·50 5·50	„ „
„	„	Смятанка за II отделение	8	А. Борлаков	10·45	„ „
„	„	Аритметика за I и III прог. клас	9 8	Зл. Иванов	13·20 9·90	„ „
„	„	Отечествознание за IV отделение.	3	Ив. Пастухов	10·40	Ново у-ще София
„	„	Смятанка за IV отдел.	2	Н. С. Стойков Ив. Великов	9·90	„
4178	18. 9	Обща и бжлгар. история за I и II прог. клас.	7	Ив С. Попов К. Гржнчар.	14·30 12·10	Ал. Паскалев София
„	„	Обща история за IV реал. клас	2	Ив. Пастухов	30·—	„ „
„	„	Естествознание за III и IV отделение.	1	А. Борлаков В. П. Гочев	15 40 12·10	Ив. х. Николов София

4178	18. 9	Химия за IV кл. на реал. училища	1	Н. С. Бижев	15·—	Ив. х. Николов—София
„	„	Ест. история за II прог. клас		В. П. Гочев	11·50	„ „
„	„	Вероучение за II отдел.	1	Д-р Хикс	2·—	Ст. Атанасов София
„	„	Вероучение за II прог. клас	1	„ „	10·—	„ „
„	„	Обща и бѫлгар. история за II и III прог. класове	1	Н. Станев Ив. Стоянов	14·— 16·—	„ „
„	„	Буквар и пѫрва читанка	4	Г. Димитров	11·—	Ново уч-ще София
„	„	Физика за III кл. на прогимназиите	4	Ив. Куюмд.	13·75	А. Паскалев София
„	„	Естествознание за III отд.	3	П. Минев К. Домусчиев	11·—	„ „
„	„	Химия за III прог. клас	4	Н. С. Бижев	9·35	„ „
„	„	Христоматия за IV реал. клас	4	Б. Ангелов	40·—	„ „
„	„	Христоматия за II прог. клас	2	Ел. Пелин Ран-Босилек Хр. Хаджиев	15 40	Книгоиздат. Хемус-София
„	„	Пение за I, II и III прог. клас	2	А. Димов	6.— 6.— 6.—	Автора София
„	„	Вероучение за I прогим. клас	6	А. Драганов	8·25	Хр. Г. Данов Пловдив
„	„	Отечествознание за III и IV отделение	11	Ал. Йордан. Еф. Иванов	9 35 14·30	„ „
„	„	Аритметика за II прог. кл.	6	Ц. С. Арнауд.	7·70	„ „
„	„	Геометрия за III прог. клас	5	„ „	8·80	„ „
„	„	Христоматия за VII прогимназ. клас	6	Кл. Карагюлев	16 50	„ „
„	„	Френски език за IV реал. клас	1	Ел. Иванова	14·50	Авторката Пловдив
„	„	Природознание за IV отделение	7	Д-р П. Цонев	8·80	Ал. Паскалев София
„	„	Читанка за IV отделение	4	Ел. Пелин Р. Босилек	13·20	„ „
„	„	Буквар и пѫрва читанка	2	Гено Дочев	8·80	Кн. Хемус София
		Като пособия:				
48	4. 1	Албум от бѫлгар. народни шевици	1	И. Казанджиева	11·—	Автора Кюстендил
1506	22. 4	Стенна карта на Европа 1 : 5,000,000	1		80·—	Хр. Г. Данов Пловдив
3479	25 8	Карто-Релеф на главните форми на земната повръхнина	1	Сава Попов	550·—	Автора Варна

гр. София, 18 септември 1922 год.

за Началник на отделението,
за средните училища и Университета,

Главен инспектор: **Д-р. В. А. Манов.**

IV. Бюджето-контролно отделение.

До г. г. директорите на гимназиите и реалните училища.

Окржжно № 9755. от 15. IX. 1922 г. София. Понеже от 1 септември т. г. станаха известни промени в персонала на досегашните пжлни и непжлни гимназии, като пжрвите се разпаднаха на реалки с три и гимназии с два класа, а последните — в реални училища с три класа, някои от г. г. директорите запитват, как ще се приготвят ведомостите за м. септември и последующите месеци.

За избягване на недоразумения и грешки при приготвянето на ведомостите, Министерството съобщава следното:

1. Ведомостите за заплатите на персонала при гимназиите с реални училища (досегашни пжлни гимназии) ще се приготвят както до сега, т. е. в една обща ведомост ще се требват заплатите на учителите при реалката и гимназията, като се разделят на два отдела: а) реално училище и б) гимназия и след това ще се направят общите сборове за заплатите и добавжчното вжзнаграждение.

2. Ведомостите за заплатите на учителите в реалните училища (досегашни непжлни гимназии и смесените гимназии) ще се приготвят по досегашния начин.

3. Новооткритите реални училища с един или два класа при прогимназиите ще представят отделни ведомости,

Началник на отделението: **П. А Богдев.**

До г. г. директорите на гимназиите, педагогическите училища, учителските институти, професионалните и реални училища, окржжните училищни инспектори и пунктовите учители.

Окржжно № 10875 от 23 октомврий 1922. г. гр. София. Поканват се горепоменатите длжжностни лица да представят *веднага* в Министерството на народното просвещение, отделение бюджетно-контролно, точни сведения за личния сжстав и веществените разходи, по тук приложените таблици, за приготовление бюджето-проекта на Министерството за 1923/24 год., като сжблюдават следното:

1. Сведенията за личния сжстав ще се сжставят точно по образеца № 1, даден в настоящето окржжно.

2. За всяко учреждение трябва да се дадат отделни сведения по обр. № 1. Директорите на гимназиите, под чието управление се намират и реални училища, трябва да дадат за гимназията и реалката сведения в отделни таблици. Ако под управлението на директора на реалката се намира и прогимназия, той — директора, ще даде и за прогимназията сведения в отделна таблица.

3. Преди да се впишат сведенията в таблица обр. № 1, директора трябва да раздели учителите на групи според категорията и поредния номер и след това да ги подраздели

на по-малки групи, според класът и впише на съответното място в таблицата. Пример: Всички учители, които са от II категория, пор. № 4, се отделят от другите учители. Проверява се, колко учители има от X клас от същата категория и пор. №, и след това тяхния брой се вписва на съответния ред в графа 4. По същия начин ще се впишат сведенията и в графи 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13.

Докато не се впишат всички сведения, които се отнасят до длъжностните лица, вписани срещу пореден № 1 на таблицата, да не се преминава към вписване на учителите от друга категория и пореден номер, т. е. към следващите след тях друг вид длъжностни лица.

4. Всеки пунктов учител ще приготви *общи сведения* за личния състав на *всички първоначални училища*, числящи се към поверения му пункт, по образеца № 1. Ако пунктовият учител изплаща заплати и на прогимназиални учители, ще приготви отделни сведения и за прогимназиалните учители, по подобие на тия за първоначалните учители. Директорите на прогимназиите, които изплащат заплатите на прогимназиалните учители (отделно от пункта), ще представят сведения за личния състав на всички учители, на които изплащат заплатите.

5. Сведенията за *веществени разходи* ще се дадат по тук приложеният образец № 2 и ще се изпратят в Министерството заедно с ония за личния състав с *едно препроводително писмо*.

6. Съгласно с чл. 148 от Закона за народното просвещение, издръжката на реалките остава в тяжест на общините и окръга. Поради това директорите на гимназиите и реалките трябва да имат пред вид следното:

а) сумите за всички веществени разходи на реалките не ще се вписват в бюджета на Министерството; те ще фигурират в бюджета на надлежното училищно настоятелство или на общината, затова директорите на реалните училища незабавно да определят, какви суми ще са необходими за веществени разходи в поверените им училища за времето от 1 април 1923 г. до 31 март 1924 г. и съобщят на респективните общини, за да ги имат пред вид при съставянето на бюджетите си за идущата финансова година;

б) разпределението на прислужниците и писарите между гимназията и реалката, там, гдето те са наедно, ще стане съгласно нарежданията, дадени в точка 3 на окръжното на Министерството под № 10143 от 4 октомврий 1922 г. Ако към гимназията се е числял един писар, последния ще остане да се числи при същата, като изпълнява писарската работа и на реалката;

в) понеже в много от наетите от държавата здания за гимназиите и педагогическите училища останаха да се поме-

щават от 1 септември нататжк и реалките, общините трябва да изплащат от тая дата нататжк наема на заетите от реалката частни помещения. Но тжй като много общини не са предвидяли в тазгодишния си бюджет нужните кредити за наем, — то, за да не се сжздават конфликти с домоприте-жателите за ненавременното изплащане наема, Министерството ще продължава да изплаща до 1 април 1923 г. наемжт и за заетите от реалките помещения, като сумите се сжбират от надлежните общини по установения ред, както това става за учителските заплати. Обаче, в бюджетите си за финансовата 1923/24 год. общините трябва да предвидят нужния кредит и за наем на реалките, помещаващи се в частни здания.

При преглеждането на сведенията, които Министерството изиска миналата година с окржжно № 13226 от 7 ноември 1921 г. по сжставянето на бюджета за т. г., бюджето-контролното отделение констатира, че много от г. г. директорите са дали неточни сведения, като са смясвали категориите и класовете от таблиците за заплатите с тия от таблицата за доб. вжзнаграждение. За да не се повтори сжщата грешка и сега, поканват се г. г. директорите да вникнат добре вжв вжпросната разлика и данните за длжжностните лица да поставят на сжответното място в таблица обр. № 1.

Пунктовите учители и директорите на прогимназиите, които изплащат заплатите на учителите, ще представят горните сведения чрез надлежната окржжна училищна инспекция, а директорите на реалките, гимназиите, педагогическите училища, учителските институти и професионалните училища — направо в Министерството.

Поканват се г. г. окржжните училищни инспектори да вземат нужните мерки за навременното представяне на сведенията от всички подведомствени тям учреждения. Докато не се сжберат всички сведения от окржгжт, окржжният училищен инспектор да не ги изпраща в Министерството. Окржжните училищни инспектори да вземат мерки най-кжсно до 5 ноември т. г. сведенията да бждат изпратени от инспекцията в Министерството.

Предупреждават се всички длжжностни лица, че исканите сведения са от голяма важност и че за неточността и ненавременното им представяне Министерството ще држи отговорни виновните лица и ще им наложи сжответното наказание.

Министжр: **Ст. Омарчевски.**
Главен секретар: **Д-р Ф. Манолов.**
Началник на отделението: **П. А. Богдев.**

Приложение къмъ окржжно № 10785 от 23 октомврий 1922 година.

Обр. № 1.

ТАБЛИЦА

за личния сжстав при . . . . . (пункт, прогимназия, реалка, гимназия, педагогическо училище, учителски институт).
В град или село . . . . . околия . . . . . окржг . . . . .
за финансовата 1923/1924 год. (от 1 април 1923 до 31 март 1924 год.)

№ по ред	Наименование на длжжностите	Според щатните таблици за заплатите: Категория и пореден №	Разпределение на длжжностните лица според класжт и тяхния брой от всеки клас: X	XI	IIIA	IIA	IA	A	AI	III	II	I
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
1	Редовни гимназиални учители . .	II—4										
2	Волнонаемни гимназиални учители с висше образование	II—4 заб.										
3	Лекари	II—83										
4	Стажанти	II заб.1										
5	Редовни прогимназиални учители .	III—3										
6	Редовни прогимназиални по новите езици и техническите предмети .	III—2										
7	Волнонаемни класни учители с пжрви университетски изпит	III—1										
8	Редовни пжрвоначални учители .	IV—51										
9	Волнонаемни пжрвоначални учители сжс средно образование . . .	IV—10										
10	Секретар-счетоводител	IV—90										
11	Писар	V—1										
12	Механик по отоплението и осветлението	V—21										
13	Прислужници	VI—1										
14	Градинари	VI—22										
	Директор	II III—4	Да се посочи само тяхния брой, без да се класифицират по категория, пореден № и клас. Вжпросните длжжн. лица, като учители ще се впишат на сжответн. място в горната таблица заедно с др. учители.									
	Лектори	—										
	Главни учители	IV—52										
	Пунктови учители	IV—52										
	Председатели на главни учители .	IV—52										
	Пунктови учители и директори на прогимназии	IV—52										

Да се изброят, кои длжжности не са още заети: . . . . . / . . . . . / . . . . .

Град или село . . . . . 1922 год.

Подпис на длжжностното лице, което представя сведенията: . . . . .

Приложение кжм окржжно № 10785 от 23 октомврий 1922 година.

Обр. № 2.

ТАБЛИЦА

за необходимите веществени разходи за времето от 1 април 1923 год. до 31 март. 1924 год. . . . . (името на учреждението) в град или село . . . . . околия . . . . . .

№ по ред		Какви суми са изразходени от 1/IV. 1922 до 31/III. 1923 год.		Какви суми са необходими от 1/IV. 1923 до 31/III. 1924		Забележка
		лева	ст.	лева	ст.	
1	2	3		4		5
1	Наемане помещения					Исканите свед. срещу поредни №№ 1—7 ще се дадат от всички училища, които се издържат от джжкавата.
2	Канцеларски потреби					
3	Отопление и осветление					
4	Купуване и поправяне на покжщнина и ремонт на здания . . .					
5	Купуване и поправяне на учебни помагала					
6	Устройство и издржжка на училищни градини и игрища . .					
7	Формено облекло на прислужниците					
8	Купуване материали за учебните работилници и фабрики . . .					Исканите сведения срещу поредни №№ 8—13 ще се дадат само от професионалните и специалните училища.
9	Купуване машини и инструменти .					
10	Надници до 5 лева за плащане на учениците — работници, както и надници на временни работници					
11	За раздаване на учителите и учениците при занаятчийските училища от печалбите 20% на учителите и 10% на учениците.					
12	Горителни материали за добиване двигателна сила (джрва, каменни вжглища, кардиф, бензин, електрическа енергия) и смазка за машини и инструменти и пр. .					
13	Храна и снаряжение на добитжка при училищата					

Гр. или село . . . . . .

Директор: . . . . . .

V. Общи.

До г. г. директорите на учителските институти, на пжлните и непжлни средни училища, г. г, окржж. училищни инспектори и Софийския градски училищен инспектор.

Окржжно № 25501 от 26 септември 1922 г. София. На 12. X. 1492 година, както е известно, след 70 дневно пжтуване из Атлантическият океан смелия моряк Христофор Колумб стигна до Баханските острови и с това тури начало на откриването на нов континент — Америка. Преди 430 години един син на *Италия,* минал още млад на *португалска* морска служба, подкрепен с *испански средства* и обладан от *новите вжзгледи* за земята, изказвани и подджржани от най-напредничавите синове на *европейските народи,* — след джлголетна борба с предразсждъците на своето време можа да преодолее всички затруднения и можа да осжществи заветната си мечта: — пжтувайки право на запад през широкият и непознат океан, да стигне до източните брегове на богата и многожелана Индия. Христофор Колумб носеше в душата си едно заблуждение, но при все туй той бе носител на *една идея* и бе напжлно обладан от немирния дух на своето време — дух на тжрсене нови пжтища, нови истини и нови ценности. Дялото, което той извжрши, има колосални последици за човечеството и действително сжздаде епоха на *нов живот в историята.* С неговото откритие окончателно се сринаха старите вжзгледи и заблуждения за нашата планета, и тя вече можеше да бжде напжлно опозната и изучена. За човека се откриха нови хоризонти; маса нови знания обогатиха духа му. Неизчерпаеми минерални богатства и ценни индустриялни и житни растения улесниха живота на хората и дадоха тласжк на човешкия прогрес. Вжрху грамадните територии на новия континент се настани излишекжт от европейското население; индустрията доби небивал развой; тжговията получи всемирен характер, а силно развитите сжобщения стигнаха още по-тясно вржзките материялни и духовни между разделените до това време и чужди помежду народи на земното кжлбо. През последните столетия в Америка се сжздадоха нови общества и джржави, които по своите вжзгледи, идеи и джржавни учреждения действително представят от себе си един нов свят. Неговото влияние вжрху стара Европа се почувствува още преди френската революция и оттогава насам това влияние все повече и повече се засилва, додето най-подире в 14-те точки на Уйлсона Европа чу може-би един подранил, но все пак висок и искрен позив за нови международни и междуджржавни отношения, иззидани вжрху една по-висока правда и вжрху началата на общочовешки мир и християнско братство.

За да се отдаде заслужена почит на един силен дух и благодетел на човечеството; да се признаят заслугите и се

отдаде нуждната дан на тия културни нации, които имат дял в откриването на Америка; да се изрази почит към новите общества и народи, възникнали в новия континент; да се даде още един пълт отчет за грамадните последици от Колумбовото дяло, — миналата година по инициативата на „Комитета за американската седмица" в Париж се поканиха всички просветени народи да устроят на 12 октомврий възпоминателни тържества и беседи. По-голяма част от народите направиха това още миналата година. Други от тях ще извършат същото тая година. Между тях е и български народ.

Ето защо Министерството ви подканя да наредите, щото на 12 октомврий т. г. през последните два часа да се освободят от занятия учениците от учителските институти, първите и непълни средни училища и от прогимназиите и да употребите това време за беседи и четива, в които да се разгледат животът и делата на Колумба, последиците от неговото откритие, организирането на американските държави; по-бележити северо-американски дейци (Уошингтон, Франклин, Авр. Линколн и др.), като особно внимание се отдаде на Уилсоновите предложения, в които малките народи виждат една гаранция и черпят вяра, че рано или късно те ще изтръгнат и придобият своите законни права, погазени от грубата сила.

За извършеното ще уведомите Министерството с отделен рапорт.

Управляющ Министерството,
Министър на войната: **К. Томов.**
За главен секретар: **Г. п. Василев.**

До г. г. директорите на учителските институти, на средните училища (гимназии, търговски, технически и реални училища).

Окржжно № 30547 от 27. X. 1922 год. София. Съобщава Ви се, Господине Директоре, че Ви се изпращат по . . . екземпляра от всяка една от антологиите „Български поети" и „Българска белетристика" — и двете издания на Министерството на народното просвещение — с поржка да направите всичко зависещо от Ваша страна, за да се разпродадат тия антологии всред учащите се и гражданството в продължение най-много на два месеца от получаването на книгите. Никакви извинения и отлагания не ще бъдат вземени под внимание, тъй като възпросните книги, целящи популяризирането на нашите писатели и техните творения, трябва да намерят най-широко разпространение.

Цената както на едната, тъй и на другата антология е 75 лева екземпляра.

След като задържите по четири (4) екземпляра от всяка антология за библиотеките на поверените Ви училища, стойността на тия четири екземпляра, заедно със стойността на

другите екземпляри, ще внесете в Бѫлгарската народна банка, и то тѫй, че приходѫт от антологията „Бѫлгарска белетристика“ да мине кѫм фондѫт „Ив. Вазов“ (да не се бѫрка с фонда паметник „Ив. Вазов“!), а приходѫт от антологията „Бѫлгарски поети“ кѫм фонда „Ц. Церковски“. За тая цел ще си послужите с два отделни вносни листове, едните половини от които ще изпратите в Министерството за отчитане — в посочения по-горе двумесечен срок, без каквито и да било отлагания и отклонение.

Министѫр: **Ст. Омарчевски.**
Главен секретар: **Д-р Ф. Манолов.**

До г. г. директорите на учителските институти, педагогическите училища и окрѫжните училищни инспектори.

Окрѫжно № 30548 от 27. X. 1922 г. гр. София. Министерството не един пѫт се е спирало пред вѫпроса за образователната рол на учебниците по отделните предмети в училищата изобщо и частно за тяхната образователна рол в основните училища. Особено за пѫрвоначалните училища това учебно помагало е предмет на жив спор в педагогическата литература, дето ясно се очертават две едно на друго противни гледища относно ползата от него. Нещо повече: все по-убедителни, все по-сѫобразни с развитието на днешната педагогическа наука са доводите на противниците на това учебно помагало в пѫрвоначалните училища, и днес са редки мислителите и практици педагози, които при нормални условия биха се обявили за него. Всички са сѫгласни, че в пѫрвоначалното училище, кѫдето децата се учат да четат и пишат, кѫдето класната система на обучението е доминираща,—учителят остава централната личност при това обучение, която не бива да се заместя с всевѫзможни учебници. С помощта на букварят и пѫрвата читанка за пѫрвачето, с помощта на читанката и бележни и системни тетрадки за децата от другите отделения се изчерпват достатѫчно средствата и помагалата, с които вещият учител може да постигне целите, поставени на пѫрвоначалното училище. Наистина, у нас все още има тѫй — наречените училища сѫс слети отделения, училище, дето един учител води обучението на две и повече отделения и кѫдето прибягването до учебници се явява като необходимо средство при обучението. Кѫм това средство, обаче, обикновено се прибягва и в училища сѫвсем нормално устроени и обзаведени. То — според наблюденията на Министерството — в последно време като че доминира в процеса на обучението в пѫрвоначалните училища у нас. И, вѫпреки частните бележки в рецензиите на разните учебници, предназначени за пѫрвоначалните училища, вѫпреки признанията на учителите и училищните власти за крайностите, достигнати в употре-

бата на това средство, стигало се е до там, че днес и вжв II. отделение обучението се води по учебници. Деца, които още сричат, се заставят по тоя начин да учат уроците си от учебници! Очевидно това е голяма грешка. Та не само в случая; сжщото е и с обучението и в по-горните отделения, дето често пжти по предмети, обект на които е близката околност, толкова различна за различните краища в страната, обучението се води пак по учебници.

Не ща да влизам в подробен разбор на тая очевидно болна страна на обучението в нашите основни училища. Вжпросжт е толкова популярен, че не вярвам деятел в тая област да не се е сблжсквал с него. Моето желание в случая е да се излезе с тоя вжпрос от областта на книжната препирня в конкретни мероприятия, каквито освен от педагогическата необходимост се налагат и от чисто икономически сжображения: поради скжпотията на печатарския материял и труд, учебниците днес струват много скжпо и не лесно всеки ученик може да се снабди с такива. Пред вид на всичко това и в желанието си да се даде на тия вжпроси най-правилно разрешение според нашите нужди и условия, нареждам:

1. Г. г. директорите на учителските институти и педагогическите училища да сжобщат в най-близкото заседание на преподавателските, респективно учителските, сжвети това окржжно, като в сжщото заседание определят датата на друго, в което определен от сжвета преподавател ще реферира, а сжвета ще вземе решение по следните вжпроси:

а) в кои отделения и класове на основното училище (пжрвоначално и прогимназиално) и по кои предмети обучението може и трябва да се води без учебници;

б) предимства и недостатжци на обучението с учебници и без такива;

в) кое от последните е пригодно за нашите условия; и

г) с какви помагала и средства може да се замени обучението с учебници.

2. Г. г. окржжните училищни инспектори да сжобщат на помощниците си горните вжпроси като пжрва точка от дневния ред на пжрвият инспекторски сжвет, по които ще вземат решения след обстоен реферат по тях, какжвто ще трябва да джржи един от помощниците училищни инспектори, определен още сега от окржжният училищен инспектор.

Решенията на преподавателските, учителските и инспекторските сжвети по тия вжпроси да се изпратят с личноповерителни рапорти в Министерството най-кжсно до 15 януарий 1923 год.

Г. г. окржжните училищни инспектори се умоляват да сжобщат надлежно, че Министерството с благодарност би

приело решенията по сѫщите вѫпроси и на учителските конференции, ако последните биха пожелали да се занимаят сѫс сѫщите вѫпроси.

Министѫр: **Ст. Омарчевски.**

Бѫрзо. До г. г. окрѫжните училищни инспектори.

Окрѫжно № 30,863 от 28 X. 1922 год. гр. София. Сѫобщава Ви се, Господине Инспекторе, че Ви се изпращат . . . . . екземпляра от „Отчета на Министра на народното просвещение *Ст. Омарчевски* за дейността на Министерството от 20 май 1920 година до 1 юлий 1922 година". От тия отчети ще разпратите веднага по два екземпляра на всяко селско и градско читалище и по един екземпляр на училищните настоятелства и на общините в окрѫга Ви.

От ревизиите, които аз сам лично сѫм правил на някои инспекции, както и от ревизиите, правени на сѫщите от чиновници при Министерството, се констатира, че много от книгите, които Министерството изпраща на инспекциите за разпродаване между ученици и гражданството, стоят и до сега из шкафовете на инспекциите и че някои г. г. инспектори следователно са погледнали сѫвсем нехайно в това отношение. Тѫй като тия книги са издания на Министерството, издания, за които са изразходвани значителни суми, които трябва да се приберат в надлежните фондове чрез продажбата на книгите, затова под страх на лична отговорност вменявам в дѫлг на г. г. инспекторите да вземат всички мерки за незабавното разпродаване на всички книги, които им са изпратени и стойността им внесат по надлежния ред с вносни листове кѫм сѫответните фондове или сметки и в най-скоро време ме уведомят с лично поверително за извѫршеното.

Министѫр: **Ст. Омарчевски.**

До Г. г. окрѫжните училищни инспектори, Софийския градски училищен инспектор и директорите на реалките.
(За знание на Министерството на финансиите).

Окрѫжно № 32012 от 7. ноември 1922 г. гр. София. Известно е, че Министерството на народното просвещение по ходатайство на другите министерства или по силата на сѫздадени закони и наредби често е прибягвало до помощта на народните учители за общодѫржавни работи покрай преката им дѫлжност, понеже положението, което заемат всред народѫт, им е давало вѫзможност да извѫршат вѫзложената им работа своевременно, безупречно и акуратно. Облягайки се на добросѫвестността на учителите, на тяхното сѫзнание за дѫлг кѫм отечеството, вярвам, че и сега те ще се притекат на помощ на дѫржавата и ще услужат за една временна работа, от добросѫвестното извѫршване на която за-

виси усилването приходите на държавата, за което дълг е не само на правителството да се грижи, а и на всички негови органи, включително и на учителите, защото всеки гражданин трябва да съзнава, че финансовите средства на държавата са, които крепят преди всичко устоите на последната.

Предвид на това и по ходатайство на Министерството на финансиите, възлагам на учителите и учителките да вземат участие в местните комисии, които ще бъдат образувани в селата и градовете на ония околии, дето производството на тютюна тая година е по-голямо, и на които комисии ще бъде възложено определянето теглото на произведения тая година тютюн чрез номуне. Тия местни комисии ще бъдат образувани от общинските кметове или секретар-бирници, двама грамотни тютюнопроизводители и един от учителите или учителките. Последните ще бъдат председатели на комисиите и ще действуват по специална наредба. По тоя начин всяка комисия ще може да извърши възложената ѝ работа за два-три деня.

Възлагам на г. г. окръжните училищни инспектори и директорите на реалките да разгласят това окръжно между учителите, за да не отказват последните под страх на отговорност да вземат участие в тия комисии, ако бъдат назначени в тях.

Министър: **Ст. Омарчевски.**
Главен секретар: **Д-р Ф. Манолов.**

Бързо. До Господина Директора на Софийската народна библиотека и до г. г. окръжните училищни инспектори.

Окръжно № 32221 от 9 ноември 1922 год. гр. София. Приложен тук изпраща Ви се препис от заповед № 6088 от 7. т. г. за най-строго изпълнение.

Министър: **Ст. Омарчевски.**

МИНИСТЕРСТВО НА НАРОДНОТО ПРОСВЕЩЕНИЕ.

ЗАПОВЕД

№ 6088.

Подписания Министър на народното просвещение като взех предвид: 1. Закона за общ български правопис, утвърден с указ № 83 от 25 март 1922 година и публикуван в „Държавен вестник“, брой 6 от 6 април т. г.; 2. обстоятелството, че, въпреки тоя закон, редица периодични списания, ежедневни вестници и други печатни произведения се издават на правопис, различен от тоя, установен с поменатия закон, което внася безредие в правописа на българският език, вредно за правилното книжовно развитие на езика ни

и 3. постановлението на чл. 475 от наказателния закон, съгласно което нарушителите на законовите разпореждания се наказват с глоба,

Заповядвам:

I. Постановленията на закона за общ български правопис да се прилагат задължително за всички периодични списания, ежедневни вестници и други печатни произведения, начиная от 20 ноември т. г.

II. Нарушителите на това мое разпореждане да се наказват съгласно с чл. 475 от наказателния закон във връзка с чл. 11 от Закона за изменение и допълнение на закона за бюджета на държавата за 1922/1923 финансова година, публикуван в брой 69 на „Държавен Вестник" от 29. юний т. г.

III. Изпълнението на тая заповед *възлагам* на Директора на Софийската народна библиотека за столицата и на съответните окръжни училищни инспектори за останалите населени места в Царството.

На тая заповед да се даде най-широка гласност чрез публикуването ѝ в „Държавен Вестник".

София, 1 юлий 1922 година,

Министър: **Ст. Омарчевски.**

Неофициален отдел.

Стогодишнината на две книги, особно важни за нас.

Тѫкмо преди сто години чешкият *абат Йосиф Добровски* издаде вѫв Виена на латински език своето знаменито сѫчинение „Основи на старославянският език“ („Institutiones linguae slavicae dialecti veteris quae quum apud Russos, Serbosalioque ritus graeci, tum apud Dalmatas glagolitas ritus latini Slavos in libris sacris obtinet. Cum tabulis aeri incisis quatuor. Vindobonae 1822; 8-o, LXVIII+720). И пак вѫв Виена, която доскоро бѣше в продѫлжение на немалко години сѫщински славистически центѫр, излезе през сѫщата 1822. година на сръбски „Притурка кѫм Санктпетербургските сравнителни речници на всички езици и наречия с особни образци от бѫлгарски език“ от *Вука Стефанович Караджич,* бележитият и многозаслужил сръбски етнограф, лексикограф, граматик и книжовник. Вуковия труд е излизал в особни притурки кѫм сръбския вестник на Давидовича („Српске новине“), а именно кѫм броеве 102, 103 и 104 за 1821. год. и броеве 2, 3. 4, 5, 6, 8, 9, 10, 11, 12 и 13 за 1822. година, па се явил и като отделна книга, вѫв формат четвѫртина (4-о), стр. 54, под наслов: Додатак к Санктпетербургским сравнительним рјечницима свију језика и нарјечија, с особитим огледима бугарског језика. Написао Вук Стефановић, Санктпетербургскога вољног општества љубитеља Руске словесности, и Краковскаго ученог друштва член кореспондент. У Бечу, 1822; вж. и „Скупљени граматички и полемички списи Вука Стеф. Караџића. Књига друга свеска 1, државно издање; Београд 1894 стр. 178 сл. под № XXI.

I.

Думата е за стогодишнината от излизането на тия две сѫчинения и за нашия дѫлг да си припомним важността на тези сѫчинения за бѫлгарщината. Пѫрвата книга, ако се сѫди само по надсловѫт ѝ, сякаш, и не се отнася до нас, защото авторѫт ѝ се занимава с оня стар славянски диалект, който се употребя в свещените книги на православните руси и сръби и *други славяни* с източен, „гръцки“ цѫрковен обред („ritus graeci“), па и у далматинците, които си служат с глаголическо писмо по латински (католишки) обред и са подчинени, значи, на Римския папа. За бѫлгари прочее не се споменува изрично в надслова, но по повод онова „aliosque

(slavos) ritus graeci" (и други славяни с гръцки обред) трябва да разбираме българите, понеже те в това отношение вървят с русите и сърбите и се различават от славяните католици (поляци, чехи, хървати, словенци и т. н.), у които се употребява латинският език в църковната служба.

Ала изтъкването на това обстоятелство, именно, че Добровски в своята книга се занимава с езика, на който се е служило и още се служи в българските църкви, още не стига, за да стане очевидно, че стогодишнината от излизането на казаната книга е наистина важна и за нас българите: преди книгата на Добровски са излезли доста книги и граматики на църковно-славянският език, а никой не говори, че появата на тия граматики има някоя особна важност за българщината. Освен това знае се, че в нашите църкви се служи на един славянски език, който се различава по някои свои особности от българският език, и че от друга страна има учени, които поддържат, че родината на първичния старинен църковнославянски език трябва да се търси не в Македония и изобщо не в земите, населени с българи, ами далече по̀ на север в Панония, дето светите Солунски братя Кирил и Методий също са ходили да проповядват Словото Божие на славянски език.

И ето, тъкмо по тоя доскоро нерешен („спорен") въпрос автора на „Instituciones", с право прогласен отдавна за патриарх на славяноведението, изказа в „Instituciones" думи, с които се загатва за *македонско-български* произход на Кирило-Методиевият език. Наистина, това загатване е малко неопределено, щом автора не споменува българският език между другите славянски езици и щом по-сетне той прогласи езика на светите Солунски братя за „сръбско-българско-македонски". Добровски именно не признаваше самостоятелно съществуващ български език, а смяташе нашият език за диалект на „илирският" език, към който спадат и диалектите сръбски, бошняшки, славонски, далматински и дубровнишки. Нещо повече: в едно от по ранните си съчинения Добровски беше укорил прочутия на времето си немски историк Август Шлецер за това, че този последният отделял българският език от сръбския*)! . . .

И при всичко това Добровски, който беше запознат с доста извори за историята на най-стария църковнославянски език, решително заявява, че езика на светите братя Кирил и Методий е език на славяните в България: според свидетелството на животописеца на Климента, архиепископ на България, началото на превода на необходимите за църковна служба книги е било направено в България: „*Initium tran-*

*) Вж. И. В. Ягичъ, Исторія славянской филологіи. Энциклопедія славянской филологіи. Изданіе Отдѣленія русскаго языка и словесности Императорской академіи наукъ. Вып. 1. Санктпетербург, 1910. ст. 107.

slatorum in linguam slavicam ab eo et fratre Methodio *librorum sacrorum,* ad officia Missae celebranda maxime necessariorum, *in Bulgaria factum fuisse,* testatur Biographus Clementis Archiepiscopi Bulgariae", пише Добровски още в предговора на книгата си (р. V, к. м.).

Ето защо ние трябва да бъдем благодарни на Йосифа Добровски, задето в онова време, когато българщината бе току речи забравена от целия свят и когато дори сам Добровски смяташе българският език за диалект на „илирския", вече с простото посочване, че началото на стария църковнославянски език е свързано с България, че тоя език има нещо „българско-македонско", се обърна внимание на учените, за да се интересуват за езика на славянското население в България и Македония.

Особено голям интерес към българският език и неговите наречия се бе явил по онова време в връзка с делото на Добровски у ревностният ученик и преемник на Добровски, словенеца Бартоломей (Йерней) Копитар, който до края на живота си поддържаше теорията за панонскословенският, а не българо-македонския произход на Кирило-Методиевият език. Извънредно интересна е полемиката по тоя въпрос между стария Добровски, който сякаш инстинктивно стоеше за българщината, и жлъчния Копитар, който, за да разубеди учителя си, твърде грижливо събираше сведения за българският език между друго чрез Вука, изучваше всестранно събраните материяли и — за свое неудоволствие — откриваше в българският език типичните особности на стария църковнославянски език! И въпреки панонскославянския си патриотизъм, който го караше да оборва възгледа на Добровски, Копитар, като истински безпристрастен издирвач на истината, признава в едно от писмата си до Добровски, че в полза на българската теория би говорели църковнославянските думи със шт, срещу които в словенският език стоят думи с ч (църк. слов. и бълг. нощ : словен. *ноч*), ала веднага притуря, че църковно-славянски думи като олтарь, кръстъ, попъ, постъ, „церкы" свидетелствуват против българите, понеже тия последните думи, според убеждението на Копитаря, са могли да бъдат заети само от латинско-немска среда, а такава не е имало на Балканския полуостров, но в Панония*). Всякак Копитар знаял, че българският език се доста

*) За възгледите на Добровски и Копитаря по въпроса за родината на т. н. старославянски: сир. старобългарски език у нас писа г. проф. Л. Милетич в статията, д-р Франц Миклошич и славянската филология, Сборник за народ. умотв., наука и книжн. изд. Министерството на нар. просвещение кн. V (София, 1891.), стр. 363 сл., вж и у г. проф. Б. Цонев, История на български език т. I. (София 1919.) ст. 67. сл. Специално за препирнята между Добровски и Копитаря с оглед на мнимите германизми се говори у мене, Старите германски елементи в сла-

различава от сръбският и стои по-близко до словенския, та затуй тъкмо в друго, по-раншно, писмо до учителя си изрично и решително казва, че Кириловият език се различава от старо-сръбският и може да бъде само *или старословенски, или старобългарски!* . . .

II.

Във всеки случай разногласието между Копитаря и Добровски по въпроса за родината на стария църковнославянски език има благотворни резултати за развитието на славянската филология въобще и специално за „откриването" и изучаването на. българският език. Всеизвестно е именно, в каква забрава бе изпаднал българският език под дългото двойно робство на българския народ, който беше на път да заспи мъртвешки сън в годините, когато се разнесе будителния глас на Паисия Хилендарски. Не е чудно тогава, че в редките и на времето си „Сравнительные словари всѣхъ языковъ и нарѣчій, собранные десницею Всевысочайшей Особы" (императрица Екатерина II), издадени в Санктпетербург на 1787. и 1789. год. (2. изд. 1789., 1791.), между дванайсетте славянски „наречия" няма ни помен за българското наречие!

И повече от естествено е да се каже, че, когато Вук Караджич обнародва споменатия свой „Додатак" към Санктпетербургските сравнителни речници, българският език не съществуваше за науката и че тоя Вуков „Додатак" беше същинско откритие в областта на току-що зародилата се славянска филология.

Ако Одеските българи красноречиво са признали голямата заслуга на Юрия Ивановича Венелина в надписа на мраморния паметник на Венелиновия гроб с думите: „Напомни на света за забравеното, но някога славно и мощно *племе* на българите и пламенно желаеше да го види възродено", то справедливостта би изисквала да се каже за Вука Стеф. Караджича и за неговия вдъхновител и ръководител Йерней Копитар, че те двамата напомниха на света за забравения, но някога славен и мощен *език* на българите, та че също тъй желаеха да видят това племе възродено и обособено, със свой си книжовен език и своя отделна книжнина.

Как са посрещнали тогавашните слависти Вуковия труд, се вижда и от думите на знаменитият Александър Востоков, който казва, че Вуковото допълнение към сравнителните речници съдържа образци и кратка граматика на „българския диалект, който и до сега от никого не е описан и който

вянските езици, Сборн. за нар. умотв., наука и кн., кн. XXV [VII] (София 1909) стр. 2—6, дето е изтъкнато, че дори след смъртта на учителя си Копитар не преставаше да привежда германизмите против македонската теория на Добровски и да пита: „Unde enim tuo Bulgaro Serbo-Macedoni talia, sive materia, sive sono germanicissima?

е запазил твърде големи сходства с църковнославянският" и че запознанството с тоя български диалект потвърдява догадката на Востокова за тождеството на църковнославянският език със стария славянобългарски.

По своето съдържание скромната Вукова „Притурка" е извънредно богата. Това не е в същност необикновено допълнение към чужди труд, а напълно самостоятелно и необикновено подробен за времето си принос към славянското езикознание. Появата на тоя принос има грамадно, епохално значение. И това свое значение Вуковия „Додатак" не е изгубил и ден днешен.

И ден днешен всеки славист може да се запознае с основните свойства на българският език, като проучи нахвърляната от Вука преди 100 години кратичка българска граматика. Всички оний, които и днес още се чудят, да-ли трябва да пишат по „стария" или по новият официален правопис, биха могли да се поучат от Вуковата „Притурка", как и до каква степен може да се прилага фонетичния принцип в новобългарския правопис. И не само това. Същите тия българи ще намерят у Вука чудни образци от българска народна реч, записани току-речи безпогрешно от Вука на неговия фонетичен правопис.

А най-важното, което сме длъжни да припомним и сега, по случай на стогодишнината на „Додатака", и което непрестанно трябва да повтаряме на днешните сръбски „учени", е, че в своя „Додатак" Вук току-речи на всяка страница дава доказателства в полза на мнението, че езика на онези балкански славяни, що населяват Македония, е български, а не сръбски, или по-късо, че в цяла Македония се говори български. Ето съществените от тия доказателства. Вук обнародва в книгата си като „особити огледи бугарског језика" 27 народни песни от Разлог. Източна Македония, в която влиза Разлог, е била за Вука, значи, българска земя, от синовете на която той черпи своите образци на български език. А днес представителите на сръбската патриотична „наука" се мъчат да „докажат", че цяла Македония е заселена с „прави стари срби"! . . .

Ала като е знайно, как странствуват и как се заемат произведения на простонародната словесност, някой днешен сърбин би могъл да рече: Да, Вук е напечатал из Разлог в източна Македония български песни, но тези песни нищо не доказват; тия песни са заети от българите, които живеят далече по̀ на изток, та въз основа на тях песни не може да се твърди научно, че местния говорим език на Разложките „прави срби" е български. Обаче и туй възражение, като не гледаме на неласкателното му за сръбщината допущане на заемки от българи, се оборва от другите доказателства в същата Вукова книга. Вук именно печата пред песните два

откѫслека от Евангелието (притчата за милостивия самарянин, Лука X 30—35 и за блудния син, Лука XV 10—31) и пише: „За ово из јеванђеллија дужан сам благодарити ономе истом Бугарину, коме и за ријечи, а за пјесме другоме Бугарину такође из Разлога", стр. 33, по дѫрж. изд. 217.

Да се обвинява пѫк Вук, че е бил заблуден, та прогласил езика на разложките „прави стари срби" за бѫлгарски, това е толкова чудовищно и обидно за паметта на великия сѫрбин, че не заслужва дори да се спираме вѫрху подобно вѫзражение. Ала ето че и в тая точка Вук говори против днешните сѫрбски „учени" патриоти: сякаш за да отбие подобни доводи, Вук печата двете евангелски притчи не само на бѫлгарски по Разложкия говор, но и на сѫрбски, и то едно срещу друго в два успоредни стѫлбца, отгоре с наслов: „Српски" за левия стѫлбец, дето дава своя превод на текстовете, и „Бугарски" за Разложкия текст. Ето само два примера;

Лука X 34.

Српски.	Бугарски.
34. И приступивши, зави му ране, и зали уљем и вином и посадивши га на своје кљусе, доведе га у гостионицу, и устаде око њега.	34. И отиде при него, и повръза му раните, лѣјеше отгоре масло и вино; качи го на добитоко си и отнесе го в крчмарницата, и грижѣше се за него.

Лука XV 11,—2 .

Српски.	Бугарски.
11. И рече млађи одњи оцу: Оче! дај ми дијо, што припада мени. И отац им подијели имање.	11. И рече помладија от них на баща си: Оче! дай ми дело от имането, што ми се иде. И раздели им имането.
21. А отац рече слугама својим: Изнесите најљепшу алину, обуците га, и подајте му прстен на руку његову и обућу на ноге.	21. Баштата рече на слугите си: Изнесете най хубавата дреха и облечете го, наденѣте му прстен на раката и ботуши на нозете.

Прочее, Вук много добре е знаял, че говора в Разлог е бѫлгарски; виждал е онова, което и днес всеки безпристрастен учен и наблюдател може да види и което не виждат или не искат да видят само новите сѫрби, заслепени от безумните теории на пресловутия Милош Милоевич, когото често споменува в статиите си и наш Ботйов. Водейки се по Милоевича, Сречковича, Гопчевича и други такива безумци и полуучени, днешните сѫрби си мислят, че бѫлгарски и

сръбски език е „све једно“, та са готови да се кълнат, че до Янтра или и чак до Черно море живеят само „прави стари срби“, които под влиянието едничко на руската бълга-рофилска политика и на екзархията се „разсрбили“ и станали българи! . . .

А тая велика заблуда не би могла да се втълпи в главите на днешните сърби, ако те зачитаха паметта на Вука и ако се учеха от него, а не от Милоевичовци, защото още в своя „Српски рјечник“ Вук е посочил много ясно, че границата между българи и сърби е в областта на река Тимок....

Но погрешно би било да се мисли, че Вук говори само за българщината на говора в Разлог. Не! И на други места Вук се изказва по въпроса за разпространението на българският език. Тъй в послесловието („Поговор“), който съдържа и кратка българска граматика, Вук изтъква двата най-главни отличителни белега на българският език: Вук казва, че от неговите „огледи“ „сваки ће филолог одма познати највећу разлику Бугарског језика од остали славенски нарјечија, то јест: а) *член (Artikel)*, који се *наставља на крају*, н. п. *крчмарницата, утрето, хлѣбо* и т. д. б) Што имена немају готово никакви склоненија, н. п. за тоја *човек*, от *Іерусалим*, крај *море*, на *кон*, от *кон*, немам *вода* и т. д.“ (48, джрж. изд. 230). И тъй, додето се простират тия особености *(задпоставен член* и *разпаднало склонение)*, се простират и границите на българският език. Знае се, че тез особености характеризуват и говорите в цяла Македония. Явно е, значи, че цяла Македония влиза в областта на българската реч. Но ето че и Вук сам дава нови доказателства в полза на това схващане. Веднага след приведените думи Вук пише, че знае само три български книги, а именно 1) една малка книжка (на осмина) за *митарствата,* която бил видял в Сърбия, ала я няма под ръка, та не може да каже нищо повече за нея, 2) „Различна поучителна наставленія, сочиненная їеромонахом Їоакимом хаџи“ (Будим 1819), на която езика не е чист български, ами „*бесправилна* смјеса“ от български, руски и славенски; 3) Четвероезичния речник (*Λεξικὸν τετράγλωσσον*) на Москополският учител и свещеник Даниил, печатан в Москополе (Албания) „преди 60 години“ (значи, около 1762 г.). Особено заслужава да се изтъкне, че Вук е смятал средномакедонския (битолско-прилепски) говор на тая книга за български, та дори пише: „и може бити да је овђе Бугарски језик чистији него и у какој дојакашњој књизи“ (48[231]), само че е толкова лошо и развалено писан с гръцки букви, че комай никой не може да се ползува от тая книга, както тряба. И откак отбелязва, че англичанина Лик (Leake) е преписал с латински букви българската част по своя ортография и я напечатал в Лондон (1813) с английски превод, Вук притуря, че ще гледа да препише с

наши букви, както и тряба, тия думи и ще ги напечата. Любопитно е, че, като споменува за бѫлгарските книги, Вук говори в единствено число („Ја до сад познајем само три Бугарске књиге“ (48[230]), а за преписѫт и напечатването на бѫлгарските думи говори в множествено число, като мисли негли себе си и Копитаря: „и ми ћемо ће гледати да и нашим словима (као што треба) препишемо и наштампамо“ (49[231]). За жалост, Вук не успя да изпѫлни тоя си план....

А като признава за бѫлгарска и книгата, наречена „Митарства“, писана на простонароден бѫлгарски език от даскал Иоаким Кѫрчовски от Кичовското село Осломеви, Вук признава, че и северозападна Македония е бѫлгарска, щом говорѫт около Кичево е бѫлгарски....

За Вука и за неговата дейност е писано у нас[1]). Не може, следователно, да се каже, че Вуковите заслуги за бѫлгарщината не са признати у нас, но все пак, по случай на стогодишнината от излизането на Вуковия „Додатак“, редно е да си припомним името на Вука Стефановича Караджич, както и името на неговия ръководител Копитар и на Копитаровият учител Добровски, и да кажем: Хвала на Йосифа Добровски, Йернея Копитар и Вука Караджич, чиито имена вечно ще блестят в историята на славяноведението!

Д-р Ст. Младенов.

---

[1]) За Капитаровият интерес кѫм бѫлгарският език обнародва хубаво изследване починалия не много отдавна руски професор Н. М. Петровскій: „О занятіяхъ В. Копитаря болгарскимъ языкомъ“ в Спис. на Бѫлг. акад. на наук. кн. VIII (София, 1914) стр. 19—74.

А. Теодоров-Балан

ПѪТ ЗА БѪЛГАРСКА КНИЖНИНА,

осветлен вѫрху основата на една поема.

Не ми иде за сега на ум едно по-точно или по-сгодно означение, за да определя, вѫрху що искам да обѫрна просветеното внимание на ревнителите на бѫлгарската книжнина: аз искам да представя, по кой *пѫт* е за *предпочитане*, нине и всякога, да вѫрви бѫлгарската книжнина. И за да успея в това по-нагледно, избрах тоя начин: качествата на една оригинална бѫлгарска поема, осветлени от книжевна критика, да поставя като напомняне, как би било успешно да се твори оная наша *книжнина*, която има преднината да изразява в словесно художество най-ясно *бѫлгарския дух* и да влияе най силно вѫрху *образуването* на *бѫлгарската душа*. Аз искам с помощта на избраната бѫлгарска поема да побия колци за един пѫт, по който, ако се движи бѫлгарската книжнина, при *даденото за един период* общо културно *равнище* на нашия народ, тя ще изкара и славни имена на автори и на производи, и велико унапредване на бѫлгарския живот в мисли, чувства и дела. В такава вѫзможност и резултат аз научно вярвам, и това си позволявам обществено да проповядвам.

I.

Избраната за моята цел поема е „*Грамада*“ от И. Вазов. Който е минал през бѫлгарско училище, той знае тая поема. Може заверно да се предполага, че тя е знайна на всякой просветен бѫлгарин. „Грамада“ бе обнародвана преди 42 години (в Бѫлгарска Иллюстрация, 1880), и след това неедноkратно препечатвана в школски христоматии, в народообразователни книжици, както и в сбирки от сѫчиненията на нейния покоен вече автор. Тя е, ще рече, едно от ранните сѫздания на Вазова, та е за обществото по годините си наистина остаряла. Ала по сѫдѫржание и художество тя е за четеца все още млада: тя е мила, прясна и угодна. А нека се осмелим и за надежда, че не ще престане никога да бѫде такава; защото са вечни истински красните сѫздания на човешкия дух.

Избрах си за целта поемата „Грамада“ не затуй, че е *поема*, но защото ми трябат качества, подобни на нейните, за да отбележа, кое в словесното *наше* художество му прияе, и кое не.

Прѝказа на „Грамада“ Вазов е зачерпал из *живота* на бѫлгарите. Случая, който прави идеята на поемата, е основан вѫрху народен обичай, да се наказва обществения зло-

чинец през емблемата на пресѫда, произнесена от скупната сѫвест на едно жителство. С тоя си *нравствен* признак идеята на „Грамада“ прави тая поема ценна от гледище не само народско (фолклорно) *бѫлгарско,* но и от гледище общо *човешко.* Сиромах Камен, син на простодушна вдовица, се люби с Цена, щерка на бездушния чорбаджия Цеко, кмет на селото. Камен люби не зарад Ценино бащино имане или кметски род, но зарад сини очи, зарад разум („паметливост“) и добро сѫрце. С труд и чест не е мѫчно да добие той и богатство. А тѫкмо това е важно и за Цена. Ала Цеку не е по воля зет, чийто род и сѫстояние не могат да крепят чорбаджийството му в село и наоколо, нито пѫк да множат влиянието му пред турци. С тях пѫк именно Цеко братува и дере сиромашта. Нему е стар приятел насилникѫт арнаутин Халитага; Цеко се черпи и дели плячка с лютия кѫрволок Пашаджик. И затуй предупредява щерка си, че, докле е жив и се вика Цеко, не ще влезе в кѫщата му голака Камен; и че ако тя не скѫса тая си любов, ще я скѫса той, и доста люто. Свива сѫрце горка Цена, вижда Камена и на изворѫт, и на хорото, но от бащин страх не му се обажда, отминува го. Поразен е Камен от такѫв любовен обрат. Несвенливи моми и злоради другари подмятат, че Цена го не рачи. Угрижена Каменова майка разтушава оскѫрбеният от това син: напусни, каже, тая богатска мома; залюби прилика из нашите колиби. Ала как се залюбя повтором? Линее Камен от мѫка, па решава най-сетне да ù тури край. Една вечер кѫсно среща Цена под вѫрбите. „Той я хвана за рѫката и смутен попита: що ме Цено ти забрави, що ми си сѫрдита? Що ме вече не обичаш,—имот ли че немам? Зарад тебе, Цено мила, целий свят превземам! Или имаш друго либе,—истина ли Цено, та сѫрцето ти станало толкова студено?“ А Цена му обяснява работата. „Ох Камене, хвани вяра, не ти сѫм сѫрдита, нито либе друго имам, на злато сѫм сита; ами татко ми не дава с теб да се намеря, и се люто той заканя, всякога треперя!“... Щом е тѫй, има за влюбените само един изход: да бягат! „Сгласиха се, заклеха се и двамата млади: утре вечер от туй място напрек, през ливади! Де ще идат? Що ще правят по людска чужбина, непознати и бездомни, без свой, без роднина? Те не мислят, те треперят; те не питат дека, стига само да са двама и далеч от Цека!“

Следната нощ те са вече на вѫх Балкана, спрели в гората за отмора. В това време у Цекови веселие става: Халит-ага с Пашаджика Цеко угощава. Тѫкмо преди да бяга, Цена ги е черпала со вѫрла ракия. „Веч трапезата раздигат, гости чакат Цена, да се яви с бял презрѫчник и с вода студена, да им стои диван-чепраз и да шета тука; а на Цека синовете пѫлнят два чибука. Но не иде. Де я, — тщетно искат да налучат; кѫм вратата често гледат и мустаци сучат.

Втурнаха се ратаите вѫтре като хала, и викнаха уплашени: Цена е бягала! Вай! изрева дѫрти Цеко и глухо изпѫшка; со кого е тя бягала, сети изеднѫжка. Запалиха фенерите, кѫщните се сбраха: от конете най-бѫрзия за Цека избраха. Грозно дѫрпа той мустаци, ядно бѫбре нещо, па кѫм турци се обѫрна и викна зловещо: Халит ага, утре Цена роб ти я дарявам! Пашаджику, утре Камен курбан ти го давам! И поведе синове си, ратаи та шопи; той взе пушката на рамо, а те дѫлги сопи. И разбуди се селото, залаяха псета в улиците, дето мина потерята с кмета".

В ранни зори, високо на планината, под горски шум и птичи напев, пробуждат се от блажена почивка Камен с Цена и тихо се питат, накѫде сега? Ала наблизу се счуват глѫчка и конски топот. Потеря е! викна Камен и грабна вѫрзопа. Тича надолу и Цена: страх, ужас! Тя не смогва, извръща се, плаче; Камен здраво сграбча и нея. „А навала потерята, трепере букака; Цеко лети като бесен, реве да го чакат. Камен спря: погледна Цена и кротко сложи я; вдигна пушката и рече, ще да го убия! — Недей, пиле, баща ми е! Пушката изпука.—Бягай, бягай, отѫрви се, аз ще умра тука! — Постой, вещице проклета, де го, де го оня? викна Цеко лют, запенен, и скокна от коня. Чакай сега да ти кажа, дѫщи поразена; ази дойдох со сватбари тука да те женя! Па налетя вѫз щерка си, руса ù коса дѫрпа, тѫнка снага с бича удря, на гѫрди ù стѫпя. Де го сега бунтовника? Гонете го, дръжте! А ти хайде назад дома, хайде, вярна дѫщи; там ви чака и двама ви сватба и венчило: тебе турско ратакинство, мѫжа ти бесило! И кмет Цеко пак вѫзседна, бодна гневно конят, и пред себе разплакана Цена с бич подгоня. След ден той я в град изпрати, да слуша Халита, и писмо, че Камен ходи по гори комита. И тѫй Цеко зли прокуди двама, що се любят, да се скитат, да се мѫчат, докле се погубят".

Скоро село потрепера от хабер злосмутен: Цена станала туркиня, а Камен хайдутин. Зажалиха стари и млади: девойки окайват Цена, па прощават; свидно е и на момци за Камена. Ала всички от една душа кѫлнат Цека. В него се е бяс поселил. Той предизвиква тѫрпението боже. Ето вече три месеца от небето капка няма. Ниви изгоряха, води пресѫхнаха. Усѫрнало е всичко в село; само Цеко не мари, защото с турска дружба си е запазил власт и доход. Какви не страхотии се приказват за неговата нечестивост. Който го срещне, размирява се сѫрцето му. Докарани до края на своето покорство, селяните се свикват на сѫвет за противодействие. „Свикаха се селяните в крѫчмата на Желя; това беше подир отпуск во света неделя. Беше там поп Михо стари со своите ближни; Тимо Стамболият; още Анто стогодишни, — старец в книгите изкусен, по-учен от попѫт: и днес всички за сѫвети на врата му хлопат; още Ангел Двата-гласа, пи-

троп и старея; даскал Куздо, псалт черковен бил при Доротея. Там бе още Видул Влаха, пристигнал отскоро; Кузман Колин, и до него Гачо Зелен-горо: здрав, юнак, висок та жилест, со гѫрди космати; силата му, храбростта му де не са познати? С дясна рѫка мигом сваля четирима мѫже; пушката му далеч бие, никога не лѫже. Казват, че той нявга ходил с Минча воевода, всички планини познавал, живял на свобода; и че лани по Петровден, тамо в кукуруза (между нас да си остане) заклал кйор-Йонуза. Направиха сѫвет таен, мислиха, кроиха, ум и сговор не им липса, и скоро решиха."

Сутрината преди слѫнце попа се затече под мишница с патрахилѫт и с мазното светче... Нигде не отби се, нищо не продума. „Той излезе на полето и спря се при друма. И застана срещу изток, в земя кол побива; на врат метна патрахила, светчето открива. И зачете глухо попа, брада му трепери: молитва ли, друго ли бе, той се начемери. Па отстѫпи от колеца, наведе се леко, камѫк взе, хвѫрли и рече: проклет да е Цеко! От тогава край туй място кой мине, замине, все сѫщите думи казва и сѫщото чини. Пѫтник ли, овчар ли, друг ли минува низ друма, като хвѫрли камѫка си, „проклет да е" дума. И орача като кара волове на нива, наведе се, хвѫрли, каже, и пак си отива. И децата сѫщо правят, тамо кат се щурят; и жените вѫз камѫни камѫни притурят; че клетвата стига оня, „проклет" кой не каже. Някой камѫка си носи от далеко даже".

„Подир три дни при колеца купчина стори се. И неделя йощ не мина, она удвои се. Подир месец бе висока колкото камила; йоще месец, купчината стана веч могила. И грамадата от себе мѫрда и порасва, и пѫтникѫт от далеко веч я сѫпикасва. Тя расте като по чудо, сама, като жива. Убоя се Цековата душа нечестива. И да спре не може Цеко ни с псувни, ни с глуми, таз грамада да не расте со страшните думи! Деня все тя е в ума му, нощя я сѫнува, и от камѫните трясѫк в сѫня си той чува. По някога тайна сила кѫм тамо го тика: той я види, и потрѫпне, — тя на сѫд го вика. Сякаш в нея всякой камѫк има уста, очи, и му вика „проклет! проклет!" И кѫм него сочи. И той бяга назад потен.... На душа му гряшна мир и радост веч не дава грамадата страшна. Той стопи се. Лицето му бледнина покри го; сякаш болест зла, невярна Цека изсуши го. И престаха селяните с него да се сбират: нито взимат, нито дават, — всички го презират. Добро утро, добѫр вечер никой му не казва; като от човек молепсан всякой се предпазва. В цѫрковата дето стѫпи, отстѫпят от него; и рода му сѫщи даже отблѫсва, не ще го. Гнева божи — и той падна вѫз Цекова стряха; бедите го, злините го бѫрже налетяха. И смѫртта в дома му пѫрвен захвана да треби: в малко дни едно по друго три сина погребе. Гори пожар, изгори ги нивите

му слѫнце; в житниците му не влезе жито нито зрѫнце. Стоката му, стадата му болест ги изтрѫшка; кѫщата му по полунощ пламна изеднѫжка. И на пепел стана всичко: имот стока, злато; богатство му разлетя се, сякаш бе крилато. А грамадата расте все невидимо, тайно, и камѫни вѫрху нея хвѫркат непрестайно; че когото Бог накаже, света не прощава; че кой много тѫрпи, тегли много, отмѫщава."

Грамадата расте от камѫните на обществения сѫд, Хвѫрлен вѫз нея камѫк е удар вѫз Цековата сѫвест. Цеко е закоравял в злочинства; но злочинското благо не блажи душата му. На тая душа липсува нравствено спокойствие. Нея остро обвинява всеки поглед на сѫжителя в село, всяко негово движение, дори и всяка тишина и празнота наоколо. Това е безпокойството на Цековата сѫвест. Докле човек сѫжителствува с подобни на себе, у него все шава и борави сѫвест, дори някога с ужасна сила. От дѫлго насилие вѫз нея Цеко я е потиснал и дѫлбоко затурил; но тя все живори. Той би сторил всичко, да я не чувствува, да я не знае в себе. За какво добро му е тя? Защо да се бои от нея? Не бива да се оставя на нейни някакви укори, или да се прави слаб да слуша някакѫв неин глас, или да се предава на някакви нейни угризения! Това са плашила, които сам човек си изпречва. Цеко се гаври с тая невидна и за окайване сѫдница сѫвест. Много е по-сладка страстта, от която иде корист, иде мощ и власт над ближният и слабия. Нейния глас е за слушане, и ще го слуша Цеко. И затича се пак при турци, да набеди селото, „че то уж прибира скритом всяка нощ комити, и че в него имат пушки дори и момите. Бре! викна свиреп пашата. Тук ги доведете и по-скоро бесилници за тях издигнете! Затѫрчаха кѫм селото люти заптиета, да ловят и трепят, кого им посочи кмета" . . . Изловиха, извѫрзаза, наказаха безразборно. „Зарадва се Цеко много, че с тези джелати за тѫмница и бесило толкоз душ изпрати". Стон и вопли и сѫсипия изпѫлнят селото... Но пряко това грамадата расте, и душевно спокойствие за Цека няма. Що му са корист и мощ, когато не може да се радва и да тѫжи наравно с другите в селото, бидейки отлѫчен из тяхната среда? В нищо от техния скромен, но човечен живот не смее той и себе да приложи. Тук се изправя пак сѫвестта—строга, страшна, да го кори и гризе.

А ето че за измѫчвания бѫлгарин настая и час на освобождение. Дядо Иван проваля турското господство. Ликува душата на стари и млади в селото. Само Цековата душа е лишена от тая благодат. Народа потегля да среща своите избавители. Избягали са досегашните покровители на Цековите злочинства. „Чуди се и май се Цеко, сѫвестта гризе го: да стои ли, да бяга ли, що ще стане с него? Мисли, мисли, и най-после страха го попари, и кѫм другий край уплашен

той на бяг удари. Той търчи задъхан, бледен, гологлав и рошав, сякаш бяга в страх пред някой звяр невидим, лошав. Призраци ужасни черни, вред му се изпречват; храсталаци оживяват, пътя му препречват. Но внезапно той се спира, нов го страх напада: той видя, че бил достигнал бялата грамада. Крака му се подкосяват, той назад се дърпа; но навред е страшно, грозно, по жарава стъпа... И удари към гората, негде да се дене". За него е спасение само гората, вън от човешкото общество, — там, дето живеят звяровете и поминуват без съвест един за смятка на другиго. Цековата съвест победява разума му, който е вършил живота на един човек, без да слуша нея, без да я пита. С победен разум Цеко е обезумен: той е полишен, справедливо наказан и от Бога; и за него селото има вече едничък още човешки дълг: състрадание!

„От тогава веч минуват месеци, години. Много случки и превърти видяха очи ни. А грамадата расте все невидимо, тайно, и камъни върху нея хвъркат непрестайно; че сиромашки сълзи клети лесно не изсъхват, злите спомени в душата скоро не заглъхват". Грамадата осъвести чудовищния безсъвестник; и под грамадното тързание на възправената съвест рухна тъмната сила, що произвеждаше злочинствата, за да тържествува в човешкото общество светлата правда!

II.

Поемата „Грамада", както е всезнайна между просветените българи, тя им *аресва;* те намират или чувствуват в нея онова, щото се иска от един книжевен производ, за да *задоволява*. Не всякой книжевен производ притежава изключиво високи преднини, за да се радва на задоволство от страна на своите читатели. Има производи и с дребни или по-големи недостатъци в частности, ала изцяло достойни за аресване и задоволение; и те са, които обществото цени заради своето *образование* и душевен *живот*. А „Грамада" от Вазова е заслужвала похвално оценение и вън от българското общество; защото със своите *вътрешни качества*, които не са нещо изключиво българско, тя аресва всякому, който е *човек*, и задоволява всякой човешки ум и сърце. Ще рече, ако българската книжнина, средно взето, произвежда творения поне с качествата на „Грамада", тя не само ще върши възвишено дело в средата на българския народ, но и ще *представя достойно себе си и народа ни* в общите срещи на цялото *човечество*. Бидейки *българска* по своето потекло, а *човешка* по своите основи, нашата книжнина ще има с това заслугата, да показва в общата човешка съкровищница *особностите* на *българската художествена творба*, *способностите* на *българския гений*. Струва ми се, че това е правилното разбиране на задачите и на целите изобщо на

всяка книжнина, таче и на бѫлгарската, и такѫв тряба да бѫде стремежа на книжевните наши творци.

Срещу това между творците на бѫлгарското словесно художество са застѫпени и инакви разбирания и стремежи. Подобно на пѫрвите, намираме и тях изобщо вѫв всяка книжнина. Те особито личат в нашата поезия от десетина и повече години насам, и най-вече в производите подир нашите злочести войни. Тук се отива дори до такива крайности, че *човешкото* сякаш *изключва бѫлгарското;* че поезията, както и художеството изобщо, тряба да *скѫсат* с *народност*, животна *действителност* и законита *природа*. Според творците на тая „нова поезия", — страх ме е, дори да я назова по езикѫт ѝ „бѫлгарска", за да не си навея някой гняв, — според тия нови между нас поети „Грамада" от Вазова би била едно национално-политическо описание на случай, пригоден за вестникарска хроника и подобен ней, без всяко художество! Можем си помисли тогава, какво ще да е мнението на тия сѫщите художници *новотворци* за целия Вазов, та и за цялата бѫлгарска поезия до тяхното време и поява: тяхното мнение ще да сѫжалява високомерно за всичкия тоз умствен труд и изхабено вещество, наречени бѫлгарска оригинална поезия. Но на това изпѫлзяло у нас, от другаде заето мнение е нужно с време да му се посочи кѫта, дето да се прибере, и да слуша, че има и други мнения, които повече от него дѫржат смятка за *поезията* като *художество* и за *отношението на всяко художество кѫм човекѫт от обществото, среди което работи художника.*

Няма и не може да има производ на словесното художество, спрямо който да не се прилагат, за оценение на неговата стойност, вѫпроси: кой твори или другояче казано, *кой пише* производа? Що сѫдѫржа писаното, — или инак, *що пише* писателя? — Как е писана творбата, или *как пише* твореца? *За кого* е писаното, за кого пише той? Има и други вѫпроси, които могат да се поставят за целта, ала те се разместят под поставените четири, като изходещи из тях или допѫлняющи. Под вѫпроса „*кой пише*" запример спада и вѫпроса „*защо* пише"; понеже *личността на писателя* без друго бива побудена от нѫщо интимно нейно, за да пише. Сѫщо така спадат в обйема на тоя вѫпрос и „*кога* пише", „*де* пише", — все вѫпроси най-тясно свѫрзани с личността на писателя. Под втория вѫпрос, „що пише", — вѫпрос за *сѫдѫржанието* на производа, — спада вѫпрос, *от де* го взима; а може втория вѫпрос да се превѫрне и вѫв вѫпрос за *вида* на производа, за неговата *вѫншна форма*. Третия вѫпрос, „*как* пише", обнима в себе всичко, що се отнася до художеството на производа, без да е уместно да се поставят под него вѫзможни тривиялни вѫпроси за всякакви веществени начини за писане. Най-сетне четвѫртия вѫпрос,

„за кого пише“, като се отнася пряко кѫм читателя на производѫт, извиква ред вѫпроси за личността, за образованието, за времето на тоя тѫкмо *читател* или на *читателското общество*.

Нека отмерим сега според тия вѫпроси *стойността* на поемата „Грамада“, като определяме едновременно и как отговарят на сѫщите вѫпроси *новотворците* в бѫлгарската поезия, па от там да заключаваме, и по *кой пѫт* ни е нужно да вѫрвим с книжнината си, за да сме с нея в почит и благодат.

1. Кой пише,

защо пише, де и кога?

Понеже е думата за поезия, питаме се, кой е *поетѫт* или твореца на поетичния производ?

Някога се мислеше, че поетѫт е някакѫв особит човек, „любимец на музи“, „питомец на богове“. Вместо тоя митичен вѫзглед днеска се мисли, че поета се ражда и образува тѫй, както всякой друг служител на своето призвание. Всяко дело иска своя майстор. Не е за всякого да бѫде орач, или тѫрговец, или учен, или дипломат; и не под всяка рѫка вирее избраното призвание. Едному се удава всяко призвание, а друг не успява в никое; или някому вѫрви от известна пòра, другиму само до някоя, а третиму всякога и до край. Главното е, да носи човек в себе на света *способности*, от които една та една ще *изпѫкне* над останалите, за да го отличи между неговите околни. А коя именно ще изпѫкне, и с какви особитости, па и до каква степен, то зависи от толкоз различни условия и случайности. От животописи на прочули се и прославили дейци в най-разновидните призвания на поминѫкѫт и на свободната творба е установено, че „*дарбата*“, както наричаме изпѫкналата способност, е потребна малко много всѫде, дето искаме *знание* и *умение*. А поезията не е област или призвание, в което успеха да се постига *само* по „божествена милост“ или „вишне вдѫхновение“. И тя има нужда от *лично образование* и *труд*.

Вазов, по негова собствена изповед, е добил твѫрде скромно школско образование; и всичкото си знание и умение той дѫлжи на постоянен труд в нищите условия на бѫлгарското общество в робско Турско, в емигрантска Ромѫния и в новоосвободена Бѫлгария. Какви несравнено по благоприятни условия дава днеска за знанието и умението на новия бѫлгарски поет нашата собствена страна, па сврѫх това и улеснения достѫп до образователните средства на най културната чужбина! И наистина, новия бѫлгарски поет разшири крѫгозора на бѫлгарската поезия, спусна се кѫм философски глѫбини, взе да пробира теориите на художеството, внесе разнообразие в градежѫт и богатство в музиката на

стихѫт, умножи поетичния речник и повиси мощта на изказа. Ала и в негово време Вазов остана все пак предния наш творец на словото, — *ясен, близѫк, мил* и безподобен *довереник* за бѫлгарската народна душа. У мнозина от новите поети се намират в частност художествени чѫрти, каквито Вазов не е проявил; в целост обаче никой от тях не е достигнал качества, каквито определят *значението* на Вазова в *бѫлгарската книжнина*. А славата на поета се мери преди всичко в неговото значение у домѫт, а после и в света. Такѫв е писаталя Вазов и твореца на „Грамада" в сравнение с новотворците. Неговата дарба, колкото и *отмерена* изрично спроти *наши* насѫщни *условия*, стои *високо* по цена за *пѫтя*, който *времето урича* на всяка домашна книжнина.

Вазов пише по *призвание*, за което е бил доста дарен. Той не си налага призванието подобно някому, който дирейки обществено име, повярва в суетата си, че най-скоро ще го извоюва с поезия. Призванието само̀ дири Вазова. С него той едвам поминува; ала се е вардил да дава да се разбира, че обществото или дѫржавата му дѫлжат *люлки* и *трапеза*. Чак след двайсет и пет години значителна книжевна дейност бѫлгарската дѫржава му оказа народна признателност с една доживотна пенсия. И той продѫлжава пак да пише не зарад пенсията, но тласкан от призванието си. А то му шепне неотменно, да обработва *бѫлгарската душа*, каквато я намира през своето *време*; да я обработва в оная *земя*, с която е тя срасла по радости и скѫрби, сред оная *природа*, която я е научила да разбира законите на животѫт и величието на Бога; да я обработва с ония *идеали*, които са двигали нея самата и са обявили нейната *човешка* сѫщина. Както е сам Вазов *чедо* на определен народ, земя и време, така е тяхна рожба и цялата му поезия. Верно е, че времето ще се измени, а с него и народа ни, и земята му; и значението на сѫздаденото от Вазова, в тясна врязка с тях, не ще може премина и в друго време на бѫлгарския народ и земя. Обаче *човечното* в тия сѫздания ще запази за винаги своя интерес; а то ще вряща и любителя на бѫлгарската поезия кѫм сѫзданията на Вазова. Едно голямо достоинство ще си запази поезията на Вазова за бѫдни читатели, като им разкрива своето сѫдѫржание в *летописно шарило*.

Не така се отнасят новотворците наши кѫм своето *време*, *народ* и *земя*. Тям се чини, че не прилягат за поета подобни врязки; и който не е свободен от тях, той нарѫшня естеството на поезията, която е *свободна* творба, както е свободно всяко художество. Обаче тук личи да борави едно своеобразно разбиране на „свободата" в художеството. С това обстоятелство ние се допираме до третия наш вѫпрос, как пише поетѫт, и тряба там да го отнесеме за разяснe-

ние; а тук се пада само да отбележим в заключение, че *свършената свобода* на нашите новотворци от връзки с време, народ и земя ги освобождава съвсем от *българщина* и от пряко значение за *образуването на българската душа*. Една в тоя смисъл „свободна" тяхна поема, ако ще би да надвишава художествено „Грамада" от Вазова, не ще произведе у българина впечатлението, каквото ще му вреже тая поема. Тя е писана в 1879 г. в Берковица, дето автора по неволя служеше като съдия, а волно наблюдаваше поетично и вплъти в хубави създания на българската поезия редица характерни за онова време явления на българския живот.

2. Що пише поетът, *от де го взима?*

„Предмета на *„Грамада"*, обажда ни Вазов (Поеми[3] 1904), е един оригинален народен обичай в Берковско, един вид нравствен линч, чрез който селяните наказваха в турско време ония свои съселяни, потисници или влиятелни изядници, на които бяха безсилни инак да си отмъстят". Потисникът и изядник чорбаджи Цеко е недосеглив за *правдата* на селянина, който е лишен от покровителство на властта. Самата тая власт е принудена да си създава Цековци, и да си служи с тях, за да вкусява доволство от своето господарско положение. Пред нея и пред нейни Цековци е безпомощен селянина с *чувството си за правда*. Ала това е чувството, което е основа на неговата *нравствена личност;* то е неговата *съвест,* която прави *вярата* му; него като вяра е той наследил от прадеди, и с него едничко *живее* в мир и чест на света. Дето бъде презряно и погазено това чувство, там пада Божия казън, за да опомни човеците и да ги върне в правия път. Цековите съселяни виждат това нагледно: става суша, глад заплашва; всички са подложени на тежко изпитание зарад едного. Истина, и лично въз Цека налитат смърт на синове, унищожение на имане с пожар и мор; ала докле не бъде *изхвърлен из това общество* едничкия велики грешник, то ще има още да изтрайва мъки. Как да се постигне тая спасителна за обществото и угодна Богу задача? Българите в Берковско я постигат с „Грамада": тя е санкция на изключването Цеково из тяхната среда. При нейната наличност и растеж Цеко разбира съдбата си неотвратна. Той още се сили, да не ѝ подлегне; ала всичко, щото измисля разума му в борбата, *пропада от пропастта на самия му разум.* Това е Цековата трагедия.

Трагедията на злочинец в борба с обществения съд на правдата е предмет високо достоен за художество; и не малко велики художници са го използували за свои славни

сѫздания. Нашите новотворци знаят това; и знаят, че тряба да дириш и обработваш подобни предмети, ако искаш и себе да отбележиш между художниците. Обаче странно е, че те *нямат око*, да ги сѫглеждат *между своите сѫнародници*. Те сами са се *ослепили*, навикнали да ги предполагат едничко там, от дето са брали *чуждото си* знание и умение, и дето се разнася слава на поети с небѫлгарски имена. Разказва се, че през последната война пѫтувала дружина бѫлгарски художници в Македония, да берат предмети за оригинални творби. Кацнали в един планински градец, с бѫлгарско население и влашко; яли, пили, скитали, па си заминали, отчаяни от пустотата му за тяхната цел. А един немец живописец, озовал се сѫщо в тоя градец, не се насищал да обчудва синевата на небето му над ония тѫмно зелени ридове наоколо и напластени по хѫлбоците им гиздави кѫщи с плочени сиви покриви. Немецѫт откривал все нови и нови сѫчетания от тия тѫй обикновени за непосветеният елементи, и напуснал живописното градче с две десетки платна, завѫршени или наличени. Да беше ходил там и Вазов, той заверно не ще останеше назад от немеца с наличени и завѫршени впечатления и картини на словесното си художество. И докле у немеца щеше да говори из платната напросто хубостта на краината (пейзажа), у Вазова тая хубост щеше да говори *по бѫлгарски*, за свои болки и копнежи от *бѫлгарщина* и зарад бѫлгарщина. Тия преднини в художеството на Вазова нашите новотворци ги корят като противни на истинското художество. Обаче лѫжно е, че истинския художник се спѫва от родното в творбата си. За нас бѫлгарите, за нашите тѫй слаби още книжнина и изкуства такѫв наглед е безусловно пакостен. Вазов е художник не зарад бѫлгарщината в творбата си, и трагедията на злочинеца в „Грамада“ е вѫзвишена не зарад бѫлгарското име на печалния неин херой Цеко; но бѫлгарщината у Вазова и на Цека придава на тия художествени сѫздания признака на нещо *реално*, както е реална и *отликата на бѫлгарското племе в човешкия род*.

Ала слушам вече новотворците да ми вѫзразяват. Да, бѫлгарщина, бѫлгарско племе; обаче тѫкмо такива „шовинистични“ признаци *дробят човечеството*, а то е противно на истинското художество, което во всичко тряба да бѫде *общочовешко*. Художеството *обединява* човеците. За тая цел и предметите му тряба да имат значение *за всяко време* и *за всяко място;* и понеже *реалността* е различна по света, тя тряба да се *изключи* из истинското художество; тряба да се *изключи* из него и *природата* — такава, каквато се сѫдѫржа в тая сѫщата реалност. По такѫв начин истинското художество ще се гради едничко вѫз *чувството* и *вѫображението*, свойствени на всякой човек от цялото човечество

за живот в тѫпки и наслади. Това е *чувственият абсолютизѫм* в проповядваното „истинско“ или „сѫвременно“ художество; това е *индивидуализма* в изпѫлнението на художествената творба. Това са все особитости на *модернизма* в художеството.

При все че тия особитости сочат кѫм вѫпроса, „как твори художникѫт, или как пише поета“, под нашия вѫпрос тук, „от де взима художникѫт или поета предмета си“, те заслужват следните забележки. Всякой творец е свободен да черпи своите предмети, от дето ги намери, — както е казал това (преотдавна) за себе великия майстор Гйоте. Как ще ги изпѫлни, то е пак работа на неговото знание и умение, на неговата дарба. А като приемем това, длѫжни сме да приемем и *народността*, и *реалността*, и *времето*, и *природата* с тяхните форми и отношения,—да ги приемем както за *извор* на предмети, така и за *средства* на изпѫлнение. „Истинското“ художество еднакво со всяко художество нека *обединяват* човешкия род, нека принасят за умножение на *любовта* и *дружбата* между човеците. Поставяйки това условие за художеството ние му определяме една *цел;* а определени цели могат да се постигат с *различни средства*. Такива средства са и *различните книжнини*, които действуват с *различния си език* между *различни общества* като *части от човечеството*. Действието пѫк на една книжнина е толкоз *по-внушително*, колкото е *по-достѫпно* нейното сѫдѫржание. За едно човешко общество, за един народ няма по-достѫпно от негова *собствен живот*, от негова *собствен вѫтрешен и вѫнишен свят*. Инди една „Грамада“ от Вазова, която тѫй живо представя на бѫлгарите, в бѫлгарски условия от недавното минало, *чувството за правда* в борба против *безсѫвестното насилие*, работи истински художествено за тѫржество на *човешката правда* в един кѫт от света, в една част от човечеството. И ако сѫщата поема бѫде предадена и по други езици за читатели небѫлгари, тя ще произведе сѫщата *общочовешка работа* и между тях. Покрай тая пѫк *идейна* работа тя ще извѫрши и друга *народностна:* работа за *познание на бѫлгарския селянин* в негова *нравствен живот*, — а това е все принос за *общочовешко сближение*.

От тия забележки явствува, че изключвайки из тѫй нареченото „истинско“ художество признаци, които винаги са участвували в светѫт и в човечеството, за да образуват човешкия живот, нашите новотворци правят да се наблюдава в производите им нещо *от нигде* и *от никога*, нещо небивало и невѫзможно между човеците, нещо мамливо, от което не може да потече никакво разбиране на истинския човек, а от там и невѫзможност за обединение на човечеството. „Нигде и никога не бивало“ са признаци и на всеобщо

признатата художница приказката; ала тя не с тях тепѫрва обединява човеците, но в тях отразява единството на човешкия дух от детската му пòра. А новотворците не изхождат со своите признаци из човешкото единство, но поставят обединението на човеците като оправдателна цел на свое особно художество. Това „обединение“, като искане за „истинското“ художество, е у тях гол *извет*, или пѫк *заблуда*. Тия извет или заблуда са подобни на изветѫт или заблудата на бѫлгарския комунизѫм. И той отрича бѫлгарщината в интереса на човешкото единство. В сѫщност обаче той сади умраза в средата на самите бѫлгари, и така *унищожава* далечната си цел в непосредната своя близост. Истината, а не измамата в проповедите на нашите новотворци и комунисти е, че *така* са те *видели* и *разбрали* да се прави негде и от някого другаде, и без много размисляне така искат да се прави от всички у нас. А това излиза от едно *безразсѫдно поклонение* пред чуждото в щета на своето; — то е болест *чуждопоклонство*. Тя е широко разпространена у бѫлгарите, благодарение на *слабата* им *национална култура*. Срещаме я в политика, в дипломация, в книжнина и изкуства, в обществени уредби, в имена на заведения и лица, в език и пр. Града на Бѫлгария крачи в тоя смисѫл напред, а подире му крета и селото; — дали за обединение на човечеството, или за разтуряне на бѫлгарската част от него?

3. Как пише поета,

с какви вѫзгледи за книжнина, за художество.

Вазов писа непрекѫсвано до своята седемдесетгодишнина, пѫлни петдесет години. Никой от производите му не остана без ек в бѫлгарската душа. Затуй го славихме като *народен поет*. През всичката своя поетска дейност той не измени вѫзгледа си вѫрху поезията: да *изобразява народа* в собствени негови дела, за *да се познае* и цени по достоинство, и да обработва у него *благородните чувства* на човек с вяра, любов и надежда. Средствата на художественото изобразение са сѫщо такива *реални*, каквито са и предметите на неговите производи. То са конкретна *фигура*, жив *образ*, естествен и характерен *диялог*, отборен *хумор* и кротка *сатира*. *Езика* му е повсѫде лек, ясен, някога и богат; а *стиха* плавен, с правилно движение в разнообразен *ритѫм* било тоничен, или силабичен, и с добри, нарядко напети *рими*. В *чувствата* си е искрен, като ги *изживява* действително през творбата си. Вазов не обича *ужасите*; и дето случката докара остра сбивка между дейните лица, той разрешава сбивката ако и художествено правилно, ала все пак *милостливо*. Това отговаря и на личния негов *характер*. От близко *участие* кѫм сѫдбата на своите херои той не се вѫз-

пира и да *разтегне* художественото кръжило на своя производ, а с това причинява някога *изместяне* на действието, или *изкривяване* на отговорности и отплата. Разбира се, че това щети художествената композия. Срещаме го и в „Грамада".

В тая поема художественият интерес зависи от Цековата личност и постъпки, от възмущението на селото против неговите жестоки и кървави неправди, от заслужената отплата, която му готви нравствения съд на селяните главно през грамадата, емблема на отлъчването Цеково из обществото и нравствено погребение. Тъкмо с тоя художествен интерес тряба следовито да се свърже и художествената развезка на поемата. И развезката е дадена от Вазова, когато ни изкарва образа на Цека, настръхнал, безумен, в бяг да се скрие от хората и от грамадата,—образ на окаяна жертва на своя собствена вина. За да завърши поемата си, Вазов имаше още само да наличи облекчението на обществото от тържество на правдата и по някакъв начин да отбележи, като допълнение към реченото облекчение, и единчестит поврат на щастието на Камена с Цена. Обаче Вазову е много свидна тая двойка. С нея е захванал той поемата си, и ней тряба да посвети грижите си в края, като е вече толкоз изстрадала тя от Цекови поразии. Художественото кръжило на Грамада не му позволява дълго маяне около Камена с Цена подир наказанието на Цека; защото и в началото на поемата любовта на тая двойка е повече художествен повод за епично действие, отколкото съществен елемент за идеята на поемата. При все това Вазов разпуща кръжилото, и реди в него особни картини за милата му двойка. С освободителите руси се връща в село Камен, като подразбираме, че откак е избягал от Цековата потеря, той се е придружил към намерени отвъд Балкана руски отреди. Ала Камен се връща и с Цена, на чело на дружина свои момчета. Очевидно той е действувал покрай русите като войвода на чета; и първата му работа до завръщането в село е била, както се обажда в поемата, кърваво да се разправи с Халит-ага, комуто е била поробена от баща си Цена, та да си я отнеме. Внезапно изпъкват пред селяните Камен с Цена и с четата. Всички забравят Цека, сякаш нищо не е бивало. По желание на войводата Камен те имат милост, да оставят злочестия му тъст „Господ да го съди"; а от своя страна потеглят напред, „за да правят сватбата на двамата млади". Щом са дошли под перото на Вазова нашите освободители, той, според своето разбиране, би се показал недостатъчно признателен за подвигът им, ако не разпуснеше още малко художественото кръжило на „Грамада", за да посвети и тям редица строфи. Тия строфи съставят хубава картина, как българско село се готви да среща нашия приказен дядо

Иван, избавител от агарянци. Затова и времето, когато най-плодовито работи Вазов, е пѫлно сѫс сѫбития и случки, дето постоянно усещаме досяга на руското освободително дело. И като реалист, изобразител на бѫлгарина в насилните му тѫги и радости, Вазов е усеял творбата си с руско-бѫлгарски моменти и мотиви. Поетското поколение от ново време, далечно за бѫлгарското освобождение и недосягано от неговите вѫлнения, проявява досада от руско-бѫлгарските шарки у Вазова. И това обстоятелство може би засиля на новотворците в бѫлгарската книжнина неугодата от сѫвременността.

Обаче ако в целостта на „Грамада" разпущането на художественото крѫжило е крупен недостатѫк, в частностите, произлезли от таково разпущане, пак личи художникѫт, истинен, жив, ясен, увлекателен. Де да бяха такива преднините на новотворците, ако не са подпаднали под недостатѫка на Вазова, да са *„сѫвременни"*! Отбягвайки сѫвременността, и непризнавайки за истинското художество намясата на народност, действителност и природа, нашите новотворци изобщо служат на едно художество *сектантско*. Те предпочитат *никой да ги не разбира*, отколкото да отстѫпят от своя чувствен абсолутизѫм и да бѫдат помежду си несѫгласни. Те предпочитат, да не могат, поради своята теория, да творят драма, роман, епос; — предпочитат, да се морят вечно в страхотни разкази, балади и лирика, отколкото да отстѫпят от искането, да бѫде поезията всякога едно *небитие*. Те чувствуват, без сѫмнение, подобно на „всички човеци" и мислят заверно както тях; ала не искат да се *изказват* тѫй, както са се изказвали техни предходници. Тяхното схващане на художеството като дело на душата ги води кѫм изказ, който и да има нещо физично в своите звукове, или веществено в онова, на което словото е символ, все пак да *не представя нищо физично или веществено,* но само нефизичната и невеществена душа. За туй от думите на езика тия поети правят *музика* на душата, градят *символи* без размери и очѫртания, без вид и без боя, *неподатливи за поимане от ума*. И когато чете човек словесна творба на бѫлгарски новотворец, освен обилието от разнообразни *сѫзвучия* друго комай не го пленява; — наопаки, навикнал да знае, *що иска да каже поета,* спира се да разкрива мѫчния разум на думите, и често безуспешно. Те му са *думи без смисѫл*. Обаче поета не е писал, *за да го разбираш с разум;* той е излял в производа си един кѫс от душата си, един миг от нейното битие, и се стреми да произведе у читателя сѫщото душевно сѫстояние; читателя тряба да го разбира само с душата си. Според мярата на успеха, да *изрази* душата си и да *настрои симфонично* чуждата душа, поета заслужва художествено признание. В тая теория, която на практика е породила до-

ста разклонения (символисти, индивидуалисти, импресионисти, експресионисти, и пр.), има положения в основата си верни, каквото е напр. положението, че художествения кѫс е кѫс от поетовата душа. Ала в развитието на своите положения теорията изкарва *резултати*, *противни* на задачите на художеството изобщо, и особито на словесното художество. Историчната култура на човечеството, както се е двигала и под мощното вѫздействие на художествата, и нарочито на поезията, ни поучава, че всяко художество тряба да действува за *усѫвѫршение* на *живота* през *образуване на душата*; а художеството на новотворците в това отношение не е стижно да *осветлява пѫтя* на *живота* кѫм сѫвѫршенство. Художеството на Вазова пѫк доказа нагледно успеха си за *бѫлгарския живот*, и неговата теория — поне за нас — е за предпочитане пред новотворската.

4. За кого пише поета, *кой е читателя?*

На справедливите забележки, че тяхната поезия *мѫчно се разбира*, новотворците обичат високомерно да отговарят, че лесно се разбира онова, което не е поезия. Едно време се беше отбранил някак подобно и Пенчо Славейков от сѫждения, че поезията му е тежка: тя не е лѫжица за фасулковци, смяташе той. Без да бѫде Пенчовата поезия следовница на сѫщата оная теория, която прави тѫмни, мѫгляви, безцветни и небитни производите на новотворците, тя наистина е тежка по други причини. Ала между причините има свой пай и Пенчовия вѫзглед за поезията, еднакѫв с вѫзгледа новотворски. Тоя вѫзглед е изразен во формулата: *изкуство за изкуството*, — сиреч: художника твори тѫй, както го кара самото художество, без да мари, кой ще го гледа или слуша. Тоя вѫзглед не е нов. Него са изповядали не едни художници и не през едно само време. И той е падал и ставал, както падат и стават едни и сѫщи в основата си вѫзгледи, а под разни форми разгласявани и упражнявани вѫв всички области на човешката умствена и веществена дейност. И случва се често, че градени по тоя вѫзглед художествени творения не надминават други, градени без оглед кѫм него, па биват и по-низки от тях. А това доказва, че не е сѫществен тоя вѫзглед за стойността на художественото изделие; стойността му все пак зависи от нещо друго, и то лежи в личните способности на твореца, — лежи в таково знание и умение, което не се определя с една дума и което само̀ излѫчва вѫзгледи, а не се облѫчва от вѫзгледи. Там лежи достоинството и на Пенчовата творба.

Който художник настоява, че не мари в своето художество, кой ще го гледа или слуша, той мами себе си и другите. Не е имало и не ще има човек художник, който да

твори само за да види и чуе *сам себе* и да пѫлни с творбите си пространството. Човешката природа не може да таи своите преднини, та и не са дадени те, за да се таят; човека в природното си честолюбие всякога ги обявява. А обявението им значи, да ги познае обществото. От това положение излиза, че и художника твори, за да излезе пред ония, с които общува, среди които сѫзнава своята личност и преднини. Известната норма на простонародната етика, „какво ще кажат хората", има и свое естетично приложение. Художника сѫзнателно или несѫзнателно твори, за да внесе нещо свое в обществото; да му покаже, що може, и да проумее от него своята стойност. Това е тѫй да се каже имманентна цел на художеството. Нея пѫк може художника различно да усили, та да постави творбата си в *услуга на човека*, в услуга на напреджкѫт и на сѫвѫршенството в човешките общества. Така бихме достигнали чак до *художеството в техниката* и вѫв всички ония изделия, с които правим дневния си живот охолен и приятен.

Над всички други художества поезията е онова, което е способно да издига човека от залисите на вседневицата кѫм чисти наслади на душата с мисли, чувства и дела, които *просветляват умѫт и волята*, които влияят, да се *образува нравствения човек*. Който поет в своето общество смогне да произведе най-значително влияние в тоя смисѫл, нему ще се падне славата и признанието в най-висока мяра. Неговото име се свѫрзува с културната история на обществото, па от там и на човечеството. Дори и да е *по-слабо* художеството на един поет от художеството на друг, по-слабия художник ще наследи *по-значително* място в историята на своето общество, ако бѫде улучил да задоволи по-значително потребите на неговото време. За нас бѫлгарите си спечелиха завидна слава поети като Каравелова, та дори и Раковски, при все че тяхното художество, особито пѫк онова на Раковски е тѫй слабо и низко; защото те си бяха поставили за поетичната творба цел, да образуват, да просвещават народа, да го напѫтват. Несравнено високо стои поета Вазов над поета Раковски, та и над поета Каравелов, обаче и Вазов твори не за самата поезия, и не токо за да внесе свое художество в обществото, но твори всичко *от бѫлгарите за бѫлгарите*. И с тая своя тѫй насочена поезия той, като услужи неизмерно и превѫзвишено на *бѫлгарина по род*, услужи едновременно и пак толкова и на *бѫлгарина човек*. Бѫлгарската народна и човешка поезия на Вазова со своето художество прекрачи и вѫн от бѫлгарските граници. От Вазова си преведоха творения много европейски и някои извѫневропейски езици, с което отдадоха почит както на художеството на поета, така и на оригиналното бѫлгарско сѫдѫржание на неговата поезия. Не ще сполучат да извѫршат

подобно дело и бѫлгарските новотворци; защото, като немогат да се радват на разбирането от обществото, на какво-то се радваше Вазов, тяхното значение за бѫлгарското общество ще остане без място; а дали ще има място за други общества, то ще зависи от техния гений.

Читателя в едно общество е *величина*, която важи и за науката между него, и за изкуството. Винаги са преуспявали науката и изкуството, когато са били привличани кѫм тях повече обществени членове и средини. Забелязва се днес нарочито движение у предни в науката и в изкуството народи, да творят научно и художествено с оглед за *по-широко разбиране*. С това не се понижава ни знанието, ни умението, нито пѫк се изключва научна и художествена дейност без оглед кѫм широки кръгове. Обаче с това се вкарват побѫрже науката и изкуството в *живота*; с това се разбуждат и *повече духове* за умствена и художествена работа и се подготвят повече условия за *образуване* на *творци*. Животѫт е целта на човекѫт, и за *животѫт* е назначението на всяка човешка творба. За бѫлгарския живот назначи поезията си Вазов; извѫн бѫлгарския живот, извѫн действителния живот изобщо поставят своята поезия бѫлгарските новотворци. Няма защо да им пречим; нека работят и си чакат наградата. Ние между туй, като четем поемата „Грамада", ще се наслаждаваме на *хубавото*, — на *бѫлгарското*, на *човешкото* в нейното сѫдѫржание, и ще ценим в нея художеството на *народния* поет.

Новотворците у нас, следвайки художниците на други книжнини, забравят често, че ония там работят среди общества *вече образувани* и *заякнали* в *разбирането* на всякаква поезия. А бѫлгарското общество дали е минало всички ония пѫтища на чуждото разбиране, та да е вече *способно* да разбира художеството, което от чужбина му се предлага и налага за усвоение?

София, 10. юлий 1922 г.

Ив. Стефанов—София.

Обяснителното четене при обучението по бѫлгарски език в нашите реалки.

Обучението по материният език в нашите училища още е под тежката рѫка на миналото, вѫпреки новото време, в което живеем и вѫпреки напреджка, който се извръшва постоянно в областта на езикознанието и художественото творчество. Традицията и рутината са още толкова силни, че под тяхното влияние ние сме заслепени и заблудени било в целта на предмета, било в методите на неговото преподаване. Познатото нехайство на среднйо-школският учител кѫм педагогическите новости и дидактичните недостатъци на нашите програми още повече подхранват и закрепват тази пагубна традиция и с нищо неоправдан консерватизѫм и дават сила и живот на оня дух на чиста теоретичност и отвлеченост, на догматизѫм и формализѫм, който и без това владее в нашите училища и е причина да се дава голяма вяра и значение на отвлечените положения, на правилата и дефинициите при обучението. Неуспеха по бѫлг. език, за който толкова се е говорило и писало, и днес е на лице и за сѫзнателният учител той е като хроническа болест, ляк за която още не е намерен. Подобрение на този успех ще настане само тогава, когато стане коренна промяна в нашите схващания и разбирания на предметът и на методите на преподаването му.

Според преобладаващото днес схващане, в прогимназията обучението по м. език се свежда кѫм механичното четене, усвояване на правописът и заучване грам. правила. На изпита за завършен прогимназиялен курс се дава *диктовка* и *преразказване* на нящо прочетено или разказано от учителя. Материният език в гимназията се представя като няколко отделни дисциплини (граматика, стилистика, теория на проза и поезия и литература) и всичко се свежда, дори и произведенията на худож. творчество, в правила, дефиниции и в угодни нам калъпи и форми, сѫгласно този или онзи учебник по литература, стилистика и теория на прозата и поезията. Преподаването изобщо, в сѫгласие сѫс схващането на предметът, е догматично, отвлечено, формално, неактивно и обременяващо паметта на ученика. С такова разбиране и преподаване на мат. език ние стоим на среднйовековна почва, и както се изразява Brunot, обучението по езика, редом с теологията остават едничките живи среднйовековни остатъци, единствени форми на схоластиката; а междутова, прибавя той другаде, „Няма никой, никоя власт няма, ни академия, ни университет, няма никой, който в даден мо-

мент да е получил правилата на езикът от небето, правила вечни и абсолютни. Правилото не е истината".

Нашите схващания и разбирания на езика като учебен предмет ще бъдат правилни само тогава, когато са в съгласие с лингвистичните изследвания и с изследванията в областта на психологията на художественото творчество. А от тези изследвания излизат две истини, които ние винаги забравяме. Първата е, че езика не е нещо завършено; той е в постоянно движение, в развитие; той е постоянно извършваща се творческа асоциация на идеята, чувството, настроението със словото. И щом това е така, той не може да се включва в разни правила и дефиниции, които най-често са неточни и неверни. Изучването на езика ще трябва да има за цел да създава навик у ученика да вникнува и разбира именно тази творческа асоциация и сам, с най-голяма леснина, съвсем непринудено да я упражнява, практикува (устно или писмено). А това може да се постигне само при обяснителното четене на произведенията. За пояснение нека вземем един пример. Четем с учениците.

„Безум'е облада тщеславни Крез,
„Във бой да изпита сам своята чест:
Богатство и мирна му слава не стигна,
Война срещу перси всесилни той вдигна. . . ."

Смисъла на първия стих за един ученик от I р. клас е неясен. Той изразява известно душевно състояние, което, след неговото произнасяне, ученика трябва да схване.

Въпрос. Крез бил богат и се славел със своите богатства и мирна слава. Бил ли е доволен?

Отговор. Не. *В.* Защо? *О.* Защото той *искал* военна слава. Спираш на *искал*, с която дума не се изразява точно душ. състояние на Креза, а това показва, че ученика не е схванал добре това състояние и не е можал да намери съответната дума, която го асоциира. *В.* Крез, като не бил доволен от славата, която му доставяли несметните богатства и мирния живот, какво е изпитвал в душата си? *О.* Той *ламтял, жадувал* за военна слава. Думите *ламтял, жадувал* изразяват много по-добре това душевно състояние на Креза. *В.* Жаждата за военна слава накарва Креза да отвори война на персите. Имал ли е друга причина за войната? *О.* Не. *В.* Човек, който само за слава, без да има друга причина, обявява война и излага толкова люди на страдания, е? *О. Тщеславен*, суетен. (По такъв начин и думата *тщеславен* става разбрана и чак сега чрез нея ученика ще проникне в душевното състояние на Креза, което може да асоциира думата *тщеславен*). *В.* Щом един човек обявява война само за слава, това негово дяло е? *О.* Безумие. *В.* Затова и в стихотворението е казано? *О.* „Безум'е облада тщеславний Крез" .... Стиха става вече съвсем ясен, защо-

то в съзнанието на ученика този израз ще съществува в връзка с нещо. Той е символ на известно душевно състояние. Така се развива и езиков усет — също цел при обучението по езика.

Втората истина е, че езика представя от себе си една разнообразна координирана и комбинирана сраснатост (идея, грам. форма, стилна форма и лит. вид). Граматика, стилистика, теория на прозата и поезията — това са абстракции, извлечени от наблюденията върху езика. Разделеното им изучване много малко допринася за усвояване на езикът и за развиване на езиков усет и лит. вкус. Тяхното изучване така не е съгласно и с психологическите условия за възприемане на учебната материя, — материя отвлечена, нито пък със целта на средното училище: средното училище няма за цел да създава от учениците нито граматици, нито стилисти, нито литератори. Граматика, стилистика, словестност и литература като самостоятелни дисциплини могат да съществуват само в университета. В средното училище те ще бъдат по-скоро като средства.

Ето защо съвършено формално, изкуствено и несъгласно с втората истина за езикът е, дето характера на обучението днес в I р. кл. е преимуществено *стилен*, във II — словесен (с оглед към изучване лит. видове), а в III — чисто литературен. Вместо постепенност тук трябва да има концентричност, т. е. обучението във всички класове трябва да е и граматично, и стилно, и теоретико-словесно, и литературно — с една дума, езиково в най-широк смисъл на думата; защото граматика вън от езика няма, стилистика и теория на проза и поезия — също; езика трябва да се представя на ученика такъв, какъвто си е той—разнородна, координирана и комбинирана сраснатост (цялост). Тази цялост езикова намираме в езиковите произведения (устни или писмени), както и в живата, говоримата реч. От тук следва и голямото значение на текста, произведението и живата реч при обучението по езика. Четенето обаче има голямо значение не само за езиковото и лит. развитие на ученика, но още и за неговото душевно развитие изобщо. Душевното развитие на ученика става и чрез постоянното наблюдение на нещата, съществата, явленията и действията. Обаче при съвременното състояние на училищното обучение все пак първенство държи *книгата*. Тя в много отношения дори има предимство пред непосредният опит и наблюдение: тя открива на учениците широки хоризонти, може да развива въображението, да възбужда любознателност, да вълнува чувствата и да буди мисълта; чрез нея се проверява, допълня и изправя собствената мисъл на ученика. Не по-малко спомага за душевното развитие на ученикът и живата реч, но тя е скоропреходна. Писмената реч я превъзхожда със своята точност, ясност и

съвършенство на израза. Значението на четенето (обяснителното, разбраното, съзнателното) за езиковото, литературно, умствено и нравствено развитие на ученика най-добре е преценено във Франция, и затова във всички училищни програми там е дадено най-широко място. То служи за основа и изходна точка на обучението по материният език изобщо.

Един преглед на нашите програми от 1903. г. до днешната ни довежда до заключение, че идеята, щото четенето да се постави на първ план и да служи за основа при обучението по езика в нашите средни училища, си пробива постепенно път и пълно приложение ѝ се дава едва в сегашната програма. Нашата училищна практика обаче, с малки изключения, остава чужда на този дух и хубава тенденция на програмата: четенето, изобщо взето, се практикува с оглед на някакви тооретични съображения (граматични, стилни, теоретико-литературни и пр.). Текста, произведението се използуват повече за илюстрация на известни правила, дефиниции, или за обяснение на разни лит. видове, а не за изходна точка и конкретна основа, на която да се гради всичко чрез наблюдение, сравнение, обобщение по индуктивен път, следствие на което, както и по-рано споменахме, и обучението по бълг. език в I кл. например е граматично и стилно, във II — теоретико литературно, а нататък чисто литературно, вместо да бъде концентрично. За този дух на теоретичност и догматичност допринасят също много и самите програми с претрупания си учебен материял, с изборът и разпоредбата на този материял в тях по чисто формални белези, както и с разните си едностранчиви обяснителни бележки, като „въз основа на четените късове учениците се запознават практически с основните елементи на стилистиката", или: „въз основа на четените късове разширява се и се систематизира изученото в прогимназията за простото и сложно изречение"; или: „при четенето учениците се запознават практически и със следните прозаически и поетични видове: описание, пътни бележки и пр." и по такъв начин, особно за по-младите учители, се създават условия за отклонения, за изместяне тежестта на обучението в други посоки. Че духа на обучението е такъв, най-добре се вижда още и 1) от срочните разпределения на материяла — в които, вместо да се дава разпределение на четивата, определени за четене през годината, се дава разпределение на материяла по стилистика, граматика, теория на прозата и поезията и история на литературата; 2) от впечатленията на главните инспектори и 3) от моите наблюдения по държавният изпит на канддатите за учители в средните училища.

При тия условия сега лесно се обяснява, защо нашите ученици не могат да прочетат хубаво, плавно една страница

от известно съчинение, а още по-малко те са в състояние да изтълкуват прочетеното: да намерят основната идея, да посочат второстепенните мисли, да проследят развитието на тази идея, да почувствуват хубостта на прочетеното и пр. и пр. Споменах, че идеята за обяснителното четене да стои на преден план и да служи за основа при обучението най-добре е приложена в сегашната програма. Има опасност обаче, че поради голямата претрупаност на материяла в нея (в I р. кл. се предвиждат 92 четива, в II — 123 четива плюс материяла по новобългарска и старобългарска граматика) и поради липса на каквито и да било методически упътвания, има опасност да се върви пак по стария път — заучване по памет. Защото, как ще се прочетат напр. в I кл. 92 произведения, във II 123 за около 110 учебни часа през годината и същевременно да се отделят от тия същите часове за новобългарска и старобългарска граматика. Също и в другите класове материялът е претрупан.

Преди да минем нататък, нека направим един извод от всичко говорено досега, а той ще гласи: *въпреки хубавата тенденция на някои наши програми — четенето и обяснението на произведенията да стои на преден план при обучението — поради причини, които се крият било в учителя, било и в самите тези програми, взето изобщо, това не е схванато от учителите — и обучението си върви все така отвлечено, сухо, догматично и повече теоретично, обременяващо паметта и недостатъчно в връзка с текстът, или съвсем откъснато от него; голямо е значението на обяснителното четене за езиковото и литературно развитие на ученика, както и за неговото общо развитие; текста, произведението представя най-изгодно условие за координирано и комбинирано обучение по мат. език изобщо, както и за упражнение в творческата асоциация на мисълта със словото. Всички ще трябва да се проникнем от мисълта, че обяснителното четене трябва да схващаме и разбираме като изходна точка и конкретна основа, на която ще градим всичко чрез наблюдение, сравнение и обобщение по индуктивен път и че във всички класове ще трябва да му се даде първо и широко място при обучението.*

Щом един път се казнае това, първия въпрос, който се налага при обяснит. четене, е въпроса за *изборът и последователността на произведенията за четене и обяснение в клас.* В избора на произведенията учителя не е свободен, защото всички произведения са дадени в програмата; обаче той е напълно свободен да си избира реда, по който да предлага четивата на учениците. А този ред, какъвто и да бъде той, трябва да съществува, защото познат принцип е, че всяко обучение трябва да има характер педагогически, т. е. системно, планомерно, целесъобразно да се дей-

ствува за умственото и нравственото развитие на учениците. Безразборното четене е вредно, и много справедливо забелязва J. Payot, че от четенето ще има само тогава полза, когато то съответствува на психическите потреби на ученикът и когато той усеща, че то има най-дълбок резонанс в неговата душа. Четенето на случай, що попадне в ръцете на ученикът, е еднакво вредно и опасно за последния, както, ако го захвърлим на улицата между сбирщина другари.

Последователния ред на произведенията за четене би трябвало да намираме в христоматията. За жалост, обаче, нашите христоматии в това отношение са най-нецелесъобразни. Групировката на произведенията в тях става въз основа на формални белези на съчиненията. Такава групировка е ненаучна, изкуствена и тя също свидетелствува за оня дух на формализъм, отвлеченост и теоретичност, който владее при обучението по матерният език у нас. Имайки винаги на ум главната цел на бълг. език като учебен предмет—постепенно да се въвеждат учениците в разбиране и усвояване не само на езика, но и на неговото творчество, както и да се развива тяхния литературен вкус, най-подходна система при групиране на четивата е *идейната*, по *вътрешна връзка* между произведенията. Ето защо първата работа на учителя, преди да е започнал преподаването, още в началото на учебната година, е да си изучи добре произведенията за четене откъм тяхното съдържание и главни идеи, да ги разпредели в групи въз основа на тези идеи, като спазва принципа на последователността. Други въпроси при обяснителното четене, които също трябва да бъдат правилно и ясно схванати от учителя, за да могат се осъществи очакваните надежди от него, са въпросите *за целта и метода на четенето*, към които и преминаваме.

В противоположност на крайния възглед, че при обучението по четене между текстът и ученика не трябва да се поставя личността на учителя, привърженик съм на възгледа, че и *четенето* подобно на *съчинението* е обучаемо, следователно намесата на учителят е необходима. Залог за успеха на всяка една работа е, доколко се извършва тя методично. Важното в случая следователно е учителя правилно и ясно да схваща целта на обяснителното четене, добре да я преценява за развитието на ученикът и да нагажда приемите си съобразно с психологическите условия за възприемане на учебната материя и логическите закони на изследването и мисленето. Както казахме вече в началото на тази статия, четенето у нас, изобщо взето, се практикува с оглед повече към изучване на стилистика и теория на прозата и поезията, следователно неговата цел се поставя в връзка с известни теоретически съображения. За това свидетелствуват още и нашите учебници—стилистика, теория на прозата

и поезията, стилна христоматия, христоматия за изучване на словесността и пр. В тези учебници най-хубаво се отразяват и виждат схващанията, разбиранията и заблудите на мнозина от нас относително българският език като учебен предмет. Цялото обучение по такъв начин става едностранчиво, отвлечено, догматично, нецелесъобразно; то се свежда към заучване разните стилни правила и дефиниции на литературни видове, към последователно заучване на уроци по литература от някое ръководство, откриване и разбор на изобраз. средства, а всичко това малко допринася за езиковото и литературно развитие на ученика. За да не бъда разбран криво, ще прибавя, че не отричам стилистиката и теорията на прозата и поезията. Обяснението на изразните и изобразителни средства, запознаването с лит. видове също може да влиза в задачите на обучението, особно при обяснителното четене, и тяхното обяснение е необходимо и трябва да става само тогава и дотолкова, доколкото то ще спомогне на ученика да се въведе в разбирането и вживяването на самото четено произведение, с което те са срастнати в едно неразделно цяло. Безсмислено е да се иска от учениците да обясняват и заучват тези изобразителни средства, взети откъснато от самите произведения, както това се практикува в нашите стилистики, когато се дават примери за разни фигури: „Пред него полето задрямало цяло, — И нищо не буди дълбоката нощ—; Посях любов, поженах срам, вражда; Печално гледат тез останки прашни; И семето чудно падаше в сърцата; И бързо растеше за жътва богата; Върхът отговори с друг вик ура" и пр.

Същото е и когато се изпълняват разни стилни задачи, както напр. в следните изрази да се намерят видовете синекдоха и метонимия: *предложиха му короната*; *лирата на Вазова*; *с перо в ръка*; *между четире очи* и пр. Защото нищо няма да се допринесе за развитието и образованието на ученикът, ако напр. той каже, че в израза „Предложиха му короната" едно понятие е заменено с друго (вместо *властта* е употребено *короната*, или вместо *човек* е употребено *очи* (част вместо цяло и пр.). Така ние привикнуваме ученика да *разсъждава* вместо да *преживява*. Друго е обаче, ако обяснението на изразите се налага за разбиране на произведенията (при четенето им), в които те се срещат. Тогава ние ще ги обясняваме като изрази, които са символ на известно душевно състояние, чиято употреба се диктува от необходимостта да се изрази, да се облече в езикова форма именно това душевно състояние на авторът, изразено чрез тях, в зависимост от формата и вида на произведението и от ред предшествуващи и последоващи обстоятелства този момент (въпросното душевно състояние) в творческия процес на автора.

На същото основание не ще бъдат разбрани и обяснени, както трябва, напр. следните стихове от „Раковски“:

„И ту с *перо остро*, ту с *гореща реч*“
Надеждите сейше наблиз и далеч“,

ако ги вземем така откъслечно. Друго е обаче, когато четем произведението и искаме да докараме ученика до съзнание, че тези стихове се явяват по силата на една психическа необходимост за външен израз на известно душевно състояние на автора, която необходимост за израз на това душевно състояние се подготвя и обуславя от ред предшествуващи го други душевни състояния, изразени с:

„Ти иска да бутнеш, о дух безпокоен,
Нещастен мечтател, апостол и войн,
За един час дялото на пет векове;
Чухме ние твойте горди викове,
Когато при Сава и Дъмбовица
Викна пръв: „Свобода! Сяйна е зорница!“

И за това сега естествено си следва:

„И ту с перо остро, ту с гореща реч
Надеждите сейше наблиз и далеч“.

Възвишеното чувство в цялото стихотворение, както и стихотворната му форма не позволяват прозаичните изрази: „ту пишеше остро, ту проповядваше горещо, пламенно“; затова автора чувствува нужда да употреби *перо* вместо пишеше и пр. Чрез свързаното разкриване на отделните моменти, образи, картини, положения се проникнува в цялото произведение. Това е то преживяване на идеите, чувствата, образите. А един път стане ли това, лесно е тогава да се наименоват изразите, стила картинен ли е, емоционален ли е и пр. Безполезно е обяснението не само на откъснати изрази от цялото произведение, но и на по-големи единици, параграфи, също откъснати от цялото произведение, както това се практикува при стилния разбор в I р. клас. Напр. ако се даде да се обясни емоционалността на стила в следният откъслек от „Българи от старо време“: „Обичам те, мое мило отечество! Обичам твоите балкани, гори, сипеи, скали и тяхните бистри и студени извори! Обичам те от всичката си душа и сърце, ако ти и да си обречено на тежки страдания и неволи! Всичко, що е останало в моята душа добро и свято—всичко е твое! Ти си оная благословена земя, която цъвти, която е пълна с нежности, със сияние и величие, следователно ти си ме научило да обичам и плача над всяко едно човешко нещастие, — а това е вече много за един човек. И до сега още чувствувам възрождението на твоя миризлив зеленчук, който изпълва всичкото пространство, на която страна и да хвърли човек окото си“. Това място, взето така откъснато, малко говори на сърцето. Любовта на Каравелова, която диша в този откъслек, се е изляла чрез него вслед-

ствие на една обусловаща се от ред предшествуващи душевни състояния на автора психическа необходимост за изказване; следствие на което тя (любовта към родината) е намерила своето оформяване тук в такива синтезирани и отривисти словесни изрази. Целта при четене на този откъслек не може да бъде друга, освен у нас, които четем, да се осъществи също тази лирическа емоция. Затова пък и ние ще трябва да почнем от нейното зараждане, т. е. ще трябва да проникнем в ония предшествуващи я душевни състояния на автора, по силата на които се заражда, подготвя и налага психическата необходимост у него за изказване на емоцията, а те са създадени от следните картини и образи: *Гигантските планини* със своите високи върхове и със своите поли, които са приютявали това българско село, като майка, която се грижи за своята челяд; и *надвесилите се скали*, които привикнуват човека да не се бои от никаква опасност; *Тополница*, която като змия се спуща от планината и с гърмеж и шумотевица приема във водите си малките речици; *вярбите* със своите надвесени зелени клони над водата и под сянката на които се крият цели стада патки и гъски; *красотата* на копривщенската мома и жена, за които песните пеят, че са с черни и тъмни като гайтан вежди, с бяло лице, високо чело, гиздава снага, с живост в движенията, с черна или руса коса, с мерджанови устни, големи очи, с високи и здрави гърди, които имат и любеща душа и на които думите не противоречат на сърцето и мислите; *южното слънце*, което съживило балканската природа и донесло закъснялата пролет. *Било утро. Росата* блестяла като маргарит, навсякъде чуруликане и пеене на птичета; *от гората*, истинско жилище на самодиви, идело благоухание; *миризмите* на треви и бурени се разнасят от вятъра във въздуха, а тоя вятър нежи човешкото чувство и докарва човека до някакво блаженство; *ралата* браздят полетата, от всяка страна изкачат стада овци и кози; *слънцето* весело се търкаля над човешката глава и на човека е мило и хубаво. . . .

Затова: „Обичам те, мое мило отечество! Обичам твоите балкани, гори, сипеи, скали и тяхните бистри и студени извори! . . .“ С възпроизвеждане на предшествуващите картини се създава едно преднастроение за възприемане и преживяване на емоцията, изказана в откъслека „Обичам те, мое мило отечество! . . .“ Един път тази емоция преживяна, лесно е отпосле да се каже, че стилът е емоционен.

Заключението сега е, че това стилно направление на обучението в I р. клас, с което изобщо се свързва и четенето, прави обучението безполезно. Също така безполезно е и обучението в II р. клас, което изобщо се състои в заучване лит. видове и с оглед на които се води в тоя клас и

четенето. Оттук пъкъ следва, че и целта на обяснителното четене не трябва да се поставя в свързка главно нито съсъ стилистиката, нито с теорията на прозата и поезията.

(Следва).

Т. Атанасов — София

Как се посреща театърът у нас преди освобождението.

(По случай 65 годишнината от съществуването на нашия театър).

Театърът е играл и играе голяма роля в живота на българския народ. Днес никой не отрича неговото значение за умственото и нравствено развитие на нашето общество. Той е общонародно училище, в което по най-достъпен и нагледен начин човек добива онова, което не му се удава да добие направо от животът или от книгите. Не напразно днес държавата, съзнавайки грамадното значение на тоя институт за културата и цивилизацията, се мъчи да го направи общодостъпен, да го доближи до народа, за да отговаря той на ония възвишени и благородни цели, които си поставя за изпълнение. Не така обаче се е гледало на театъра в началото на неговото съществуване. Като всяко ново в нашия живот, той не е бил посрещнат добре от мнозина български дейци. Нашия живот се е слагал и развивал исторически под влиянието на старите още, отживяли века си, форми, на традициите, рутината, предразсъдъците и т. н. Не е могло току-тъй лесно да се разруши характерната за всяко невежествено и некултурно общество консервативност, която беше пуснала дълбоки корени и у българския народ. Къмъ всичко, внесено отвънъ, нашите книжовници отначало се отнасяха с недоверие и предубеждение, като смятаха, че нашия живот не се развива правилно и естествено, според нашето състояние, според вътрешните условия и потреби, а по различни външни влияния. Всеки, който отивал да следва по-виша наука, преди да е разбирал истинските нужди на народът, усвоявал чуждото и се мъчел на връщане да пресади онова от него, което привличало повече симпатиите му, без да помисли, дали е потребно и полезно за нас, дали днес трябва да се пресади или след няколко десетки години. Такава новина, внесена отвънъ, беше и театъра, затова той срещна силно противодействие от консервативно настроената българска среда.

Нашия театър почна своето съществуване къмъ втората половина на 50-те години, когато Д. Войников, П. Р. Сла-

вейков и др. някои учители из разни краища на България почнаха да представят къси обикновени разговори с най-злободневно съдържание, взето или из науката или из обществения живот.[1]) Тия представления се давали от ученици под ръководството на учителя в училищни стаи или читалищни салони, приспособени за тая цел. Обикновено учителя превеждал или съчинявал драматически диалог, давал го на учениците да го разучват и към края на годината, след привършване изпитите, с негова помощ те са го представлявали пред събрано множество и при най-примитивна обстановка. Така че първите наши представления са свързани с училището, и тая връзка продължава до освобождението, дори и след него. Главни пионери за тяхното създаване и разпространение са били учителите и учениците. Това обстоятелство създаде две противоположни мнения в нашия печат върху назначението на диалозите и ползата от тях. Едни от нашите книжовници похваляват инициативата на Д. Войников и др. учители да представят подобни диалози на българска сцена, като подканят и другите да последват примерът им и да привлекат вниманието на народа върху тях. Според тях, те са най-лекия метод за усвояване образованието. Защото неучения народ не може да разбере високите научни въпроси, а ще ги разбере, когато ги види и чуе, изложени в по-достъпна форма чрез диалози. Тогава у него инстинктивно се поражда стремеж към просвета и учение. „Простыя народъ, за да обыкне ученията трѣбва да му ся показва що годѣ прѣд очитѣ; запримеръ: приказвай на единъ простакъ какво нѣщо е Господъ и що е вѣра; разправяй му за еди-кой си святецъ, той не може да разбере нищо, ако му не посочишъ изображението[2]). Един разговор между двама младежи върху научен въпрос би се слушал с по-голямо влияние от по-старите, отколкото едно монотонно слово, което може да ги приспи. (Сѫщ. вестн., г. III (1866) бр. 5). Разбира се, училището според тях не трябва да се обръща на театър" или на салон за забави, защото целта му е друга — да учи децата на четмо и писмо, да ги просвещава. Пък и никой от учителите не е мислил да прави това; напротив, тия представления засилвали интереса на учениците към науката и преподаването, чрез тях най-живо могли да бъдат представени събития, станали преди хиляди години, които могат да събудят и най-нечувствителното сърце, да възбудят национално чувство и национална гордост. Подържниците на театърът у нас не са си въобразявали, че с тия театрални представления могат да стигнат европейците; те са схващали много добре, че българите нямат понятие от театрално уче-

[1]) Гл. по тоя въпрос статията ми „Очерк върху историята на нашия театър". Пер. списание год. XXI, 5—6 св. 1909. год.

[2]) В. Турція, г. II, бр. 47.

ние и театър, нямат хора, които да познават театралното изкуство, да бъдат истински актйори. „Актйорите и артистите не излизатъ отъ училища, дѣто са преподаватъ Географій и Аритметика, а ся искусяватъ на Консерватории, дѣто са прѣподаватъ Музика и Декламація“. Но при все това те са ги насърчавали, защото смятали, че принасят полза и че могат да послужат за основа на по-нататъшно развитие и усъвършенствуване на нашия театър.

Съвсем противоположно мнение изказват други дейци през тая епоха. Излизайки от гледището, че училището трябва да дава полезни знания на учениците, да действува в умствено и нравствено отношение върху тях, те смятат за вредни тия представления, защото отклоняват училището от прякото му назначение. Длъжност на всеки учител, според тях, е да приготви хора, готови да слугуват на обществото, а не на фантазиите“[1]). Те отиват още по-нататък, като казват, че театралните представления са „вънкашни играчки“, които въвеждат някои учители в училищата, за да прикрият своята умствена оскъдност. Те не могат да вдъхнат любов къмъ сериозната наука, а само карат хората да тичат след лесното и лекомисленото и да променяват грубите удоволствия на по-изтънчени по форма и по-скъпи. Театралните представления действуват вредно на ученишкият ум и характер. Те научват ученика да се мѣнява тъй, както се мѣняват ролите в различните пиеси, научват го да избягва сериозния труд и да мисли, че с актйорството си принася бозна каква голяма полза. „Актерыте са най-лекомысленныте хора“, казват те, „те не знаятъ друго достойнство, освенъ одобрѣнiето на зрителитѣ. А колко е добро да зависи человѣкъ отъ мнението на другитѣ и да нѣма свои убеждения, за работытѣ?[2]) Театралните представления, дадени от учениците, действуват вредно в нравствено отношение; те унижават достойнството на човекът и го научват да живее с „кривения и говорения лъжливи и съ чужди думи“. Човек, които унижава себе си пред публиката, за да ѝ угоди и да я разположи в своя полза, та да живее на неин гръб, не заслужава никакво внимание, никакво уважение. „Театралнитѣ представления създаватъ праздны хора, които са бичъ за обществото и отъ които просвѣтеныте страны викатъ: аманъ! Безъ да принасятъ колко годѣ ползъ нѣкому (ползъ дѣйствителнъ, не фантастическъ) актйоритѣ истребватъ множество отъ труда на работнитѣ хора“[3]). Ни повече, ни по-малко актйорите са просяци, с тая само разлика, че ние простираме ръката си да им дадем — обстоятелство, което кара много глупави хора да мислят, че актйорството не е нѣщо лошо.

[1]) В. Турция, г. II, бр. 5.
[2]) В. Турция, г. III, бр. 1.
[3]) В. Турция, г. III, бр. 1.

Четейки тия мнения, изказани в периодическия печат преди освобождението, ние се очудваме на тяхната крайност и неправдоподобност, ние не можем и да помислим, че някога част от тогавашното общество така леко е гледала на тоя толкова важен за животът и културата институт. Как е могло да се създаде такова убеждение върху театралните представления, че да се смятат те за „играчка", а актйорите за най-лекомислени, „празни хора", „просяци", които не заслужават никакво уважение? За да разберем това отношение, трябва да хвърлим поглед на тогавашната епоха, на оная безпросветност и невежество, в което е тънел народът и което се мъчели да пръснат нашите книжовници, да обърнем внимание на тяхното схващане по различните въпроси от обществен, литературен и политически характер.

Противниците на театъра се ръководили от утилитарния възглед, който беше общо и основно начало на всяко критично умуване. Всичко трябваше да служи на народните интереси. Цялата литература трябваше да се подчини на тоя свещен принцип. Всеки деец беше длъжен да не забравя, за кого работи и да се стреми да принесе максимум полза на своя народ. Онова, което не беше полезно и понятно за простата маса, рискуваше да бъде подхвърлено на най-строга критика от българските книжовници, рискуваше дори да пропадне, ако не намери подкрепа в обществото. Чистото изкуство се принасяше в жертва на тоя принцип, разпъваше се на кръст от строгите ценители. То трябваше да служи на живота, на новите обществени условия, на народните идеали и стремежи. Но първите театрални представления намериха добра почва у народът и бяха посрещнати с ентусиязъм, въпреки всички критики в печата, въпреки нападките по адрес на учителите, които ги въвеждаха. Тия последните виждаха в тях важно средство за национално и учебновъзпитателно въздействие върху публиката и ги въвеждаха там, дето можеха и дето позволяваха условията. Те имаха и педагогическо значение като упражнения в говор, декламация, писане и др. за учениците.

Достатъчно беше да се даде първия сигнал, да се направи първата крачка на това поприще, за да се подеме почнатото дяло, да се разпространи и да добие обществен характер. На национална почва се тури по-широка основа на българския театър, каквато беше възможна при тогавашните условия на развитие и при бавния разцвет на драматическото изкуство. Представяните диалози почнаха да отстъпват място на зараждащата се у нас драма, с характер, свойствен на нашия малко даровит народ в областта на изкуството. Театралния дух се засилваше от година на година, докато в първата половина на 70-те години не обхвана всички слоеве на тогавашното общество. Представления почнаха да

се дават не само в главните центрове, но и в най-затънтените кьгли на България. По примера на Шумен, Плевен, с. Горни турчета, Браила, и др. градове почнаха да представят най-разнообразни преводни и оригинални драматически произведения. Нямаше читалище или дружество, което да не се похвали с едно, две или повече представления през годината и да не извести чрез вестниците, че публиката останала много доволна от зрелището и ръкоплескала на изкуството на играчите. Театъра спечелва все повече привърженици и разпространители. Представленията станаха насъщна нужда в нашия живот, а не случайна работа, както мислеха някои. Българина по това време почна да съзнава двете страни на своята натура. Той узна, че на човека са свойствени по-високи стремежи, че човек не трябва само да работи и да яде, но и да разнообрази занятията си, да търси духовна наслада и развлечение. Изобщо, потребата да възпроизвеждаме отношенията на хората помежду им и към околната природа, потребата от духовно възбуждане или поне развлечение, от представления, забави, зрелища е психофизиологична потреба не само за отделния човек, но и за цяло общество. Такава потреба чувствуваше и българския народ по онова време, затова у него се засили интересът и влечението към театралните представления.

Колкото повече се разпространяваше театърът и колкото повече се засилваше интереса към него, толкова повече се изостряше полемиката в тогавашния периодически печат pro и contra съществуването му. — Епохата на 60-те и 70-те години е една от най-бурните епохи в нашият обществен живот. Народните дейци се отнасяха с особна нервност и чувствителност към всички въпроси, които вълнуваха българското общество. Идеите и стремежите, възникнали през епохата на възраждането, не можеха да се разрешат току тъй лесно и бързо. Въпросите за пробуждане националното съзнание, за разширение просветата, за установяване български книжовен език, за обогатяване книжнината ни, не престанаха да занимават умовете на по-събудените хора. Освен тях, трябваше да се разрешат и другите важни, но нуждни за разрешение въпроси — въпроса за черковна независимост и въпроса за политическа свобода. Трябваше преди всичко да се обърне внимание върху тия въпроси, а след това да се заинтересуват нашите дейци от по-второстепенните и не толкова належащи, каквато беше въпроса за театрални представления. Ето защо в тогавашния печат по тоя въпрос се явиха две противоположни мнения. Едни от книжовниците около сп. *Читалище*, както и Т. Икономов и др. някои във в. *Турция* и в. *Право*, се изказаха против съществуването на театърът у нас, а останалите го поддържаха и действуваха за неговото разпространение. При-

върженицитѣ на първото мнение казваха, че театъра не е за „български уста лажица“, че той е излишен и дори вреден за културното развитие на народа, защото умственото състояние на българския народ е още в пеленитѣ си, защото той няма представа за театър и драматическо изкуство. И действително, нашата публика схващала само външната трагическа или комическа страна на пиеситѣ, изразена в движенията и постъпкитѣ на героитѣ, и оттам съдела и за пиесата, и за изпълнението на ролитѣ. Тя не се стараела да се вдълбочи във вътрешния смисъл на пиесата, да разбере развитието на действието, да схване конфликтитѣ между действуващитѣ лица. Всички тия въпроси тя засягала леко и повърхно, и само онова, що дразнело външнитѣ усети, могло да бъде усвоено и запомнено от нея. „Ума на зрителитѣ не е приготвенъ за серіозното, за вътрѣшното, за идеята. Той търси лекото, смѣшното, като прѣпуща всичко друго без внимание,[1]) затова театърът е „едно зло, една опасность за народа“. Ние трябва да бъдем умерени и предпазливи във всичко, да не почваме с големи работи, защото чергата ни е къса; за представленията не трябва да забравяме онова, което е важно и което иска усилия и труд; да не оставяме училището без нравствена и материялна помощ. Всички трябва да се грижат за образованието, за да не почнем културното си развитие от средата, та да заприличаме на оня, който „царвули няма, а гайда ище“. Като обществени дейци и като граждани в пълната смисъл на думата противницитѣ на театъра се ръководеха от здравия практически смисъл и смятаха театъра за „луксъ, капризъ и мода“, създаден само за праздните и богати класи. „Ный търсихме какво годѣ оправданіе на тая мода между насъ, ный търсихме какво-годѣ основаніе за въвежданіето ѝ в наший животъ и не намѣрихме. Тя и не може да има и основаніе, защото е мода, капризъ“[2]). Ние сме беден народ и нямаме нужда от увеселения и развлечения, а от други по-необходими и належащи нужди. Докато не задоволим тия нужди, не трябва да мислим за театър, „додѣ сме голы, не можемъ да мислимъ за украшенія“. Трябва по-рано, според тях, да имаме училища, промишленост, търговия, богатство, черква, общинско устройство, и колко-годе сносен поминък, пък след това да се заловим за театрални представления. Длъжност е на учителитѣ и по-образованитѣ хора да се погрижат за просветата и обединението на народа, като, вместо театри, държат сказки в училищата и читалищата, които действуват повече на разума, отколкото на фантазията, сказки, „които направихъ Американцитѣ блѣстящи в свѣта“. „Срамота е зарадъ насъ да обрь-

[1]) Читалище, г. II, стр. 776.
[2]) В. Турция, г. VIII, 72 г., бр. 14.

щами училищата и женски и мѫжки на увеселителни кѫщи —театра, въ които да свиримъ, пеемъ и следъ представленіята да се напивамы въ тѣхъ, още по-срамотно е, че тѣ сѫ задъ гѫрба на черковнитѣ ни олтари, които правятъ народа хладнокрѫвенъ кѫмъ всичко свято“[1]). От друга страна ученицте си губятъ времето, а учителите стават често против волята си актйори и заедно с тях угаждат на „фантазистите“, като правят пред тях различни сантиментални „кривенія и зевзеклици“. Но ако театѫра при онова сѫстояние, в което се намирахме, не можеше да даде достатѫчно духовна храна на народа, поне можеше да принесе материялна полза. Това сѫзнаваха дори неговите противници, като виждаха, какви суми се сѫбират от театралните представления. Тия суми достигаха до 6,000 гр. в домашния бѫлгарски театѫр и до 12441 гроша в емигрантския. Те можеха да се употребят за благородни цели: за подѫржане училища и читалища, за набавяне книги и вестници, за подрѫжка на бедни ученици и други такива. Но това ли е средството за постигане тия цели? — се питаха те. Не трябва да заблѫждаваме народа с игри, а да го свестим по друг начин, та от убеждение да помага. И европейците имат театра, но те са построени за увеселение и развлечение на народа, а не за някаква материялна облага. Освен това, тия народи са минали дѫлѫг етап на развитие, за да достигнат до това положение. „Ние назадничави, каквито сме, ако искаме да се надпрѣварваме съ тѣхъ, нашата работа ще заприлича на онази жаба, която, като видѣла да коватъ вола, дигнала си и тя крака“[2]). Можем да се предаваме на тия тѫнки удоволствия и пак да си останем дебели вѫв вкусовете, в нравите и в мислите. Някои от противниците на театѫржт отиваха до там, че отричаха значението му за цивилизацията и нравствеността, особено когато бяха зрители на театрални представления като *Криворазбраната цивилизация* от Войников и *Анатема* от Т. Х. Станчев, в които имаше пригѫржания, милувки, целувания и т. н. „Наистина срамотно нѣщо е, пише един дописник, да гледашъ лицето, което представлява, ролята на дякона (в *Анатема*) да прѣгѫржа и милва кокона Маньо въ едно блѣстяще освѣтление, прѣдъ едно множество отъ 400 души мѫже, жены и дѣца. Мыслите ли, че простолюдіето е приело нѣкакѫвъ назидателенъ урокъ отъ това явленіе, което излагаха прѣдъ очитѣ му нашитѣ куклы-актеры? Безуміе ще бѫде да го вѣрваме“[3]). Друг пѫк зрител описва впечатлението си от представянето на *Криворазбраната цивилизация* в един от тракийските градове така: „Сичкы жены се испотихѫ от неочакваното позорище, а мѫжетѣ съ най-голѣмо негодувание стояхѫ като по-

[1]) Турция, г. VIII, бр. 14.
[2]) Турция, г VII., бр 2
[3]) В. Турция, г. IX, брой 7.

парени. Мислящи, че ще видятъ нѣщо поучително, довели си бѣхъ и дѣцата, кои рано рано бѣха злочести да видятъ, какъ се пристава, какъ бабичкитѣ скърбѣтъ за мъжецъ, какъ се бесчести, какъ най-послѣ обезчестената съ най-голѣма жаркость се присрѣща отъ майка си ни лукъ яла, ни лукъ мирисала. И само тогава доде на нѣкои вагабонди на ума, че това прѣдставленіе не било за народа, безъ да го размислятъ по-напрѣдъ“ [1]). Така ръководени, театралните представления, според тях можеха повече да деморализират, отколкото да поправят обществото.

Такива бяха съображенията на противниците за въвеждане и разпространение на театъра у нас. Но те не можаха да надделеят в тогавашния печат, не можаха да си пробият път и в живота. По-голямата част от българските дейци, начело с П. Р. Славейков, Добре Войников, Каравелов и др. някои се обявиха против тия възгледи и схващания. В своите вестници те посрещаха с радост известията за давани представления в България и в емигрантско. Това беше, според тях, признак за народно свестяване във време, когато народа пъшкаше под гнета на нехристиянската власт. „Да! такивато заявения за народното ни развитіе ще зарадватъ всяко чювствително сърдце, българско, и ще му послужатъ за утѣха при голѣмитѣ проклятия, които засипватъ днесъ злощастния ни народъ!“ [2]) Театъра, според тях, е важно спомагателно средство за разспространение на цивилизацията; той е полезно народно учреждение, в което обществото би намерило добра и здрава храна за своят умствен и нравствен напредък. Театърът е публична школа, школа за народа, за обществото. Той е важно орждие за развитие на човешкия дух, но само при едно условие, — когато се управлява от хора, които имат присърце общонародната нравственост. Привържениците на театъра се придържат о оня принцип, който беше легнал в основата на цялата българска литература през предосвободителната епоха. От всяко поетично творение по онова време се изискваше да изображава характери, сцени и положения, които будят нравственото чувство у четеца. В името на нравствеността можеше да се жертвува дори формата на произведенията. Всяко произведение имаше за цел да посочва правия път, да изображава личните и обществени недъзи, да култивира духа на гражданите и да го подтиква към осъществяване оня идеал, който смътно се рисуваше в умовете на нашите литературни дейци. На театъра беше възложена същата задача. Във всички представления трябваше да изпъква ярко морално-поучителната тенденция. Хората рядко могат да съгледат своите недостатъци, а театъра, като из-

[1]) В. Право, г. VII, бр. 9.
[2]) В. „Дун. Зора“, г. I, бр. 27.

ображава смешните страни на животѫт и като бичува пороците, може да принесе грамадна полза в нравствено отношение. Ржководейки се от тоя принцип, трябваше да се внимава вѫрху избора на пиесите за представяне. „Ній ся надѣвами, казва ред. на в. *Българска пчела,* че тія театрални прѣдставленія, които ще имать за прѣдметъ да приглѣдватъ кривитѣ и нередовнитѣ нрави, ще произведѫтъ най-голяма полза. Живитѣ примѣри, които ще имъ ся прѣставятъ, ще причинятъ поправка и омякченіе въ нравитѣ и нравственостьтѫ, която ще ся покаже като едно следствіе за пріемяніе, ще тури въ сърдцата на зрителитѣ любовь къмъ всичко, което е добро и изрядно. Духоветѣ ще ся развиятъ, сношеніята между членоветѣ на обществото ще станатъ по-лесни, младежитѣ ще ся обучаватъ да говорятъ прѣдъ публика [1]). П. Р. Славейков, един от най горещите поддржници на театралното изкуство, сѫветва читалищните и училищни настоятелства по градовете да дават театрални представления, като избират някои кратки нравствени сцени и разни „назидателни декламаціи", които могат да послужат за развитието на някои таланти и за нравственото повдигане на народа. „Колкото за нашитѣ Госпожи и Госпожици, пише той, ще кажемъ, че е все по-полезно да присѫтствуватъ на таквызь прѣдставленія, отколкото женытѣ да ся таятъ и да тънатъ въ пороцы, а мѫжетѣ да піянствуватъ и да посѣщаватъ по турскитѣ кафенета мрьснытѣ онѣзи фарсове на Хаджи Айвата и Карагьоза" [2]). Но Славейков има и по-широк поглед вѫрху театѫра, затова посреща с вѫзторг в сп. „Читалище" появата на Друмевата пиеса *Иванко*, като я счита за пѫрва пиеса в нашия театѫр, за почит на нашето драматическо изкуство.

Това дидактично схващане на театѫрѫт отговаряше напѫлно на вкуса на господствуващето еснафско сѫсловие. То не сѫдѫржаше никакви сѫживителни елементи и дори пречеше за по-голямата жизненост и социялност на театралните представления. Но то беше полезно както за обществото, така и за нашата зараждаща се литература. Обществото виждаше в него залог за своя нравствен напредѫк, действително полезен за него, а това постепенно сѫздаваше навик и желание за по-често гледане театрални представления. От друга страна то даваше широк простор на фантазията.

Но живота се осложняваше, явиха се нови желания, нови стремежи и наклонности, плод на по-висока култура, а заедно с това и гледището вѫрху театѫра се разширяваше. Покрай нравствената и материялна полза, театѫра, според други, може да вѫзбуди националното чувство. В него бѫлгарина може да види конкретно и живо представени славни-

[1]) В. „Б. Пчела", г. I, бр. 16.
[2]) В. „Македония", г. IV, бр. 15.

те исторически борби и подвизи на неговите прадеди, да разбере тяхните мисли, чувства, желания и стремежи, и тогава ще почне „да усѣща нуждѫтѫ за народното възражданіе и да чювствува необходимоститѣ за народното развитіе“ [1]). Какво по-добро училище от театѫра, казват те, дето разни примери из човешкия живот могат да дадат най-благородни уроци на всекиго и да го научат какво да вѫрши и какво да желае? Историческия театѫр е верно огледало на миналото, дето всеки може да види и разбере своята длѫжност кѫм отечеството и кѫм народа си. Така гледа на театѫра Д. Войников. За него „Най-пріятно и забавно На свѣта училище Е самото всенародно И живо позорище“, поставено като мото в неговата драма *Покрьщеніе на Прѣславски дворъ*. Чрез поуката от тия нагледно представени факти из историята, той вярвал, че ще подтикне дялото за национална свобода и ще свести много заспали духове. С такава цел той сѫчинява ред драматически произведения с исторически сюжети. Освен това, той смятал, че по такѫв начин ще може да засили и обогати драматическата литература, а чрез театралните представления из Влашко да покаже на другите народности, че и бѫлгарите не са лишени от дарби и способности, че „те не са създадени само за да правятъ буза и да работятъ градини“, че и те с време ще имат добѫр театѫр и отлични актйори [2]).

Мнозина от нашите книжовници през 60-те и 70-те години разширяват още повече своето схващане вѫрху театѫра, като изтѫкват и неговото вѫздействие вѫрху публиката в психологично отношение. Те поддѫржат, че театѫрѫт е насѫщна потреба, физиологична нужда за човека. Всред грижите и безпокойствата в живота човек не престава да се стреми кѫм духовна наслада и удоволствия. Човек иска в известни моменти да раздвижи духа си, да прѫсне мрачното си настроение, за да може да понася с по-голямо тѫрпение горчивините на сѫдбата. „Вѣренъ образъ на живота, театрото е, безъ противорѣчіе, най благородната почивка, най-поучителното развеселеніе, съ което може човекътъ да се наслади и да си почини от трудовети“ [3]). В театѫра виждаме развитието на мѫките и страданията, на радостите и насладите, с които е пѫлен човешкия живот. Ние не оставаме хладнокрѫвни зрители на онова, което се представя, а сме обхванати от непрекѫснат интерес, изпитваме душевно вѫлнение, което, ако е изкуствено сѫздадено, е равно по сила на онова, което вѫзбужда действителността [4]). Най-приятно и полезно може човек да прекара времето си, според тях, не в меха-

[1]) В. „Д. Зора“, г. I бр. 27.
[2]) Сп. „Утро“, г. IV, бр. 17, стр. 137.
[3]) В „Турція“, г. VII, бр. 19.
[4]) Там.

ните, както правят мѫжете, или в дрѫнканици и клюкарства, както правят жените, а в театѫра, който може да обогати ума, да облагороди сѫрцето и да вѫзвиши духа[1]). Предмет на театрални представления могат да служат не само случки из миналия живот, но и такива из сегашния, в които се рисува положението на народа, неговите идеали, стремежи, желания, склонности и пр. Привѫрженицитѣ на това схващане сѫветваха всеки, който има присѫрце народното благо, да даде на народа театрални игри, „взеты от живота му, съобразны съ духа му, съ народното му достолѣпіе, нравытѣ му, обычаитѣ, домашнитѣ добродѣтели и погрѣшкы и съ неоцѣнимото му чувство къмъ поезіята“[2]). Само тогава труда му ще се увенчае с успех и името му ще се запомни от признателното потомство. Това най-трезво и правилно мнение се подѫржаше от мнозина книжовници преди освобождението, между които Л. Каравелов, В. Друмев, С. С. Бобчев и др. н. Под влиянието на руските обществени дейци и критици Чернишевски, Писарев и др., които проповядваха „изкуството за живота“, Каравелов стана още по-краен и едностранчив в своите сѫждения вѫрху театѫрѫт и драматическото изкуство, като препоръчваше за техен предмет само сѫвременния действителен живот. Действително, в своите вестници *Свобода* и *Независимост* той посреща сѫчувствено всяко представление, дадено от Войникова и неговата трупа из различните ромѫнски градове, похвалява историческите драми на Войникова и Друмева, но все пак ги сѫветва „да оставятъ на мира и Бориса, и Кирила и Методия, и Велислава и да се завзематъ за съврѣменния животъ“[3]). Той вѫзстава против театрални представления и драми, които преследват морално-поучителна и патриотическа тенденция. Той иска да се изобразява живота такѫв, какѫвто си е, с неговите добри и лоши страни, с радостите, скѫрбите и страданията на сѫвременното общество, и то естествено, без някаква тенденция и скрита умисъл. Но тия Каравелови вѫзгледи не се вѫзприеха от народа; за народа по-достѫпни и по-интересни бяха театралните представления с морално-поучителен и патриотически характер, затова пиеси от типа на „Многострадална Геновева“ и „Райна княгиня“ намериха най-добѫр прием у него.

Полемиката за и против сѫществуването на театѫра продължи до освобождението. Отзвуци от нея се срещат дори в печата след освобождението. Но сред обществото тя не можа да проникне. Живота си вѫршеше своето. Страстта към театрални представления обхващаше всички слоеве. И мало, и голямо се интересуваше от тях. Всички знае-

[1]) Там.
[2]) В. „Право“, год. VI, бр. 12.
[3]) В. „Свобода“, год. I, бр. 20.

ха по-рано кога и какво представление ще се даде, готвеха се за него и го посрещаха тъй, както се посрещат светли тържествени празници. Младежите трескаво приготовляваха ролите си, правеха редовно своите репетиции в читалищата или училищата, всецяло и със жар се отдаваха на дялото. Старите пък, като виждаха техния патриотизъм и преданност, радваха се и ги насърчаваха. Най-злободневна тема за разговор по улиците, на пазаря, в кафенетата и в къщи беше предстоящето театрално представление. В деня на представлението всеки бързал да свърши работата си, за да посети това рядко в неговия живот явление. С какво любопитство се отнасял народа към театралните представления, колко голямо е било желанието му да ги посети, се вижда най-добре от романа *Под игото*, дето старци и баби продават, каквото имат, за да си купят билети. Мъже, жени, деца се стичали „като стадо на кърмило" да гледат представленията и да се наслаждават от играта на актйорите. Театралния салон бил толкова много натъпкан с публика, че „яйце да хвърлеше нъкой нъмаше дъ да падне", както се изразява един дописник[1]). Мнозина по липса на места били принудени да се връщат наскърбени, че не могат да присътствуват на театралното представление, затова ставало нужда да се повтори то, за да могат всички да го видят. Публиката била най-разнообразна. Хора от разни съсловия, пол и възрасти, начело с каймакамина и някои по-видни турци, представители на административната власт, били обикновени посетители. Върху тая некултурна и неразвита естетически публика силно впечатление произвеждали тия театрални представления, особено ако били придружавани с „музикална банда" или оркестър, каквато бил случая в Шумен с уредения такъв от Д. Войников. Необикновен възторг, особено възхищение преживявал всеки зрител в тоя момент. Верен изразител на това настроение е съвременния печат, дето се срещат дописки, в които се рисува това състояние на духовете в момента на представлението. Ето как описва тоя момент един от съвременниците — Ил. Р. Блъсков. „Всеки съ напрегнато внимание гледа да види, слуша да чуе нъщо необикновено, за което може би да е чувалъ, нъ не е виждалъ. Всрѣдъ общата тишина и любопитство изведнъжъ въ една близка стая при отворенитѣ ѝ прозорци гръмва ученический оркестър. И какво въсхищение за присътствующитѣ, почти изтуплени слушатели? С голѣмо удоволствие тѣ до тогива ся слушали разнебитения гласъ на тъпана, съ по-грозното трѣбило на турската зурла, а сега тѣхни затъпялъ слухъ, като че го плѣнятъ разнитѣ инструменти: флаутъ, пикулина, цигулка,

[1]) В. Турция, г. VI, бр. 13.

басъ и други, които съгласени, както прилича, издаватъ една сладкозвучна хармония, достойна да трогне душата и сърдцето. Оркестърътъ изсвири единъ маршъ. Всичко те възнася, духътъ ти е въ иступление, снагата ти настръхва, сърдцето ти като че трепери, а очите ти неволно се насълзяватъ[1]). Представлението се почва. Всички следят с напрегнато внимание развитието на действието. Завесата пада, и залата гръмва от ръкоплескания. Изобщо всички представления свършват с пълен успех. Публиката благодари на ръководителите и актйорите и напълно доволна се връща у дома. Често и турската власт, в лицето на каймакамина, похвалявала инициятивата на младежите да дават някои невинни и трогателни пиеси от рода на *Многострадална Геновева* и дори подарявала известни суми за тая цел. Така, съобщава се, че в Плевен при представянето на *Мног. Геновева* каймакамина подарил 90 гроша и насърчил младежите да дадат и други представления. Впечатлението от театралните представления било толкова силно, че всеки път публиката излизала с насълзени очи, особено при представянето на *Мног. Геновева*, която обиколила и най-затънтените кьгли на България и която от мнозина вече се знаяла наизуст (Кака Гинка в *Под игото*). Тая сантиментална трагедия е покьртила дори английския подконсул в Калафат, за когото съобщават, че макар да не разбирал добре български език, „на два три реда сълзи поронилъ“[2]). След представлението дълго време гражданите не могли да забравят необикновените за тях сцени, дори някои имитирали движенията, жестовете и говора на актйорите. Особено децата в своите игри подражавали на тях и пеели песните, които слушали на сцената при представянето на пиесата. Много от актйорите имали съчувствието на публиката, ставали нейни любимци и предмет на обществено внимание вън от сцената. Публиката ги именувала често с имената на действуващите лица, ролите на които изпълнявали. Спомнете си графа в *Под игото*.

Със същия възторг по онова време се посрещат известията за учредяване театрални дружества в разни градове вън от България, като Болград, Тулча и др.

Във Влашко интереса към българския театър бил същото тъй голям. Българските емигранти в Букурещ, Галац и др. градове не се задоволявали от чуждите и ромънските трупи, които посещавали техния град, а са поканвали често Войников и трупата му да представят някои пиеси. Те убеждавали браилчани, че имат такъв ратник за народна просвета и народно театро. Особено тържествено празднично настрое-

[1]) Сп. Памятникъ, г. I, кн. III, стр. 224—225.
[2]) Цар. Вѣстникъ, г. I, бр. 47.

ние ги обхващало в деня на представлението. „Едно движение се забѣлѣзваше въ всичкытѣ Браилскы Болгары, пише един дописник, то бѣше приготовлението на театралното прѣдставленіе; извѣстіята що бѣха покачени по стѣнытѣ, занимавахъ почти всичкътъ Браилскъ публикъ. Сѣкый съ нетърпѣніе чакаше вечертъ, която пристигнъ съ единъ хладенъ вѣтрецъ, който идяше като да прикани всичкы на това народно наше позорище. Завчась салонътъ на Театрото ся попълни отъ еднъ отбранъ публикъ, колто твърдѣ рѣдко ся вижда да ся е събирала“ [1]). Не само българи, но и хора от разни народности: власи, гърци, славяни, немци, евреи, англичани и др. посещавали тия представления. Тая публика всеки път оставала доволна и благодаряла на Войникова и актйорите за положения труд. Тя често ги извиквала на сцената, хвърляла им китки, а понякога подарявала им и венци. Даже ромънския княз Карол I в 1866 год. присътствувал на Войниково представление и му благодарил след това. Разбира се, тоя напредък на Войниковия театър се дължи на ред благоприятни условия, при които е работил: на свободата, с която се ползувал, на по-големите удобства, на подобрата сценична обстановка, на по-добрият артистичен персонал и т. н. Всеки път женските роли се заемали от жени, а не от мъже, както ставало обикновено в домашния български театър, а това още повече привличало вниманието на публиката и засилвало влечението у нея към театрални представления, защото играта била по-естествена, илюзията по-пълна[2]).

Изобщо, любовта към театрални представления през това време, въпреки отрицателните страни на българската действителност, лошите политически и обществени условия, все повече се засилва. Тая любов има високо историческо и културно значение; тя послужи за основа на по-нататъшното развитие и усъвършенствуване на театралното дяло у нас.

---

[1]) В. Дун. Зора, г. II, бр. 28, стр. 108.

[2]) Гл. по тоя въпрос статията ми „Първи актриси на българска сцена“. Родна мисъл, г. I, кн 3.

Гр. Пенчев.

Индивидуализация на образованието.

(Продължение от 7 и 8 книжка).

9. *Типове мислене.* Това са индивидуални различия в мисловната дейност. Последната, както е известно, състои в свързване абстрактни думи или такива с нагледно-представно съдържание. У децата мисленето е или предметно, или вербално; затова откъм мислене те образуват два типа: предметен и вербален. Тези типове се търсят при изследванията; тях учителя трябва да намери у децата. Изследванията се извършват по методата на Моймана: запълване приказки от паметни думи.

След като се събере материялът, обработва се по реда, по който се определя фантазията на учениците. Резултатите се вписват в психограмата, като за всеки ученик се означава типа мислене със следните букви: п (предметно), в (вербално).

10. *Способност за помнене, памет.* Определят се непосредственото и посредственото помнене и типовете памет. Преди да посочим, как се определят, ще опишем накратко тия понятия. Непосредствено помнене е онова, при което материяла се представя един път. Посредствено е това, при което запомването се явява подир представянето на материяла след известен по-голям или по-малък интервал. Типовете памет са твърде известни, затова няма да се спираме на тях. Определянето на двата вида помнене и видовете памет става така:

а. *Непосредствено, наречено още и наблюдаващо помнене.* То се определя така. Представят се еднократно редове слогове безсмислени, които учениците трябва да запомнят. Редовете трябва да са еднакво трудни, затова се избират с еднакво число членове, равноценни, според възрастта. Учителя трябва да има в запас много думи, понеже на едно и също лице при опитите не бива да се представят едни и същи думи или слогове. Редовете трябва да се представят на учениците в еднакъв умерен темп. Бързия темп пречи да се схващат ясно думите, а бавният изисква да се правят повторения. Две секунди са достатъчни. Редовете се представят или оптически, или акустически. В последния случай учителят изговаря думите в училищен тон. Слоговете по трудност трябва да се нагласяват според отделните възрасти. За ученици от първоначално училище се започва с три-четири гласни слогове, които се увеличават с по един член за всяка година; именно: I. отд. — 4 члена, II. — 5 чл., III. — 6 чл., IV. — 7 чл., I. кл. — 8 чл. и т. н. Вместо слогове могат да се вземат цифри, тонове, смислени думи и реални неща — всички добре известни и познати на учениците. Последните не

могат да възбудят еднакъв интерес у учениците, но въпреки това тоя материял подхожда за изследвания с цел като тая на училищната психография. Употребява се и уред за излагане на слоговете със следнята направа. Една дъска с отвор; пред тая друга за заслон; в отвора се експонира и закрива предмета според времето, определено за изследване. С тоя уред опитите с безсмислени слогове се произвеждат така. Изследва се, да кажем, ученик от IV. отд.; представя му се седемчленен ред слогове. Ученика сяда при уреда с най-напрегнато внимание и се предупреждава, че трябва да запише това, което е видял, колкото в по-голямо количество, толкова по-добре. Изследванията могат да се вършат и без тоя уред, добре е обаче да се използува и той. След като се свършат изследванията, обработва се събрания материял. Най-напред учителя пресмята броя на запомнените, записаните слогове. След това намира грешките и ги разпределя според видът им (фалшиви допълнения, изпущания). Общото число на всички правилно написани букви от слоговете дават мярката за силата на непосредственото помнене. Грешките се изоставят. Ако един ученик, напр., е написал 8 слога по 3 букви, силата на непосредственото му помнене е двадесет и четири; ако е направил едно фалшиво допълване, две изпущания и три заменявания, тогава помненето му се отбелязва с осемнадесет.

Ние споменахме по-горе, че непосредственото помнене може да се изследва и със смислени думи. Такива, подходни за училищни педагогически изследвания, според Лобдин, са следните:

I.

Действителни предмети:

вестник	ключ	чанта
стъкло	маса	кутия
книга	ръка	тебешир.

II.

Действителни шумове:

пляскане с ръце	чукане
търкане (топка)	триене
тропане (с крака)	дращене
дране хартия	
звънене	
удряне.	

III. Изговаряне числа бавно и ясно:

37	68	54
27	76	45
82	91	30

IV. Изказване една след друга в интервал три секунди следните таблици с цифри:

73	76	57
65	42	91
28	34	99

V. Изговаряне следните думи:

а. светкавичен лъч — месечен кръг
сутринна звезда — светла топка
циферблат — кралски портрет.
небесно-синйо
огнен бляскък
вечерна червенина.

б.	студено	меко	обло
	топло	топло	грапаво
	остро	хладно	остро.
в.	удар	крещя	гърмя
	трясък	пищя	лае
	ревене	шумя	събаря.
г.	грижа	малодушие	надежда
	съмнение	глад	съд
	радост	завист	разкаяние.

При опитите трябва да се има предвид и следното. Предметите по число и отделение, както и безсмислените слогове трябва предварително да се съберат, а когато се правят изследванията, да бъдат скрити зад някой заслон (мукава, дъска). Пред учениците се показват по ред и същo по ред се скриват зад заслона. Показването трае три секунди. Когато се изследва помненето на шумове, трябва да се работи така, че да не се вижда, как се произвеждат. Ако се изследват учениците масово — което е допустимо — учителят изисква от тях да имат бележна книжка, в която да записват всичко, което са запомнили.

След като направи опитите според горните нареждания, учителя събира получения материял; намира верните и неверните случаи; отбелязва верните случаи, а грешките изоставя. Броя на верните случаи е мярката за силата, обема на непосредственото помнене.

Непосредственото помнене може да се изследва и чрез изречения. На учениците се съобщава едно изречение от 15—30 слога, а те записват на тетрадките си запомненото. Ето такова едно изречение: казах на брата си, щом дойде, веднага да излезе от къщи и да повика лекар. По-нататък работата и разработката на материяла става по реда, който туку-що посочихме.

В свръзка с последния начин за определяне непосредственото помнене стои и тоя на Франц Вайгл. При Вайгеловия метод се постъпя така. Най-първо се съставя един текст

за диктовка. Текста трябва да съдържа от две до девет предметни области. След това се диктува. След диктовката учителя събира листчетата и преглежда работите. При корекциите учителя преценява и способността на учениците за непосредствено помнене. За да бъдат обаче тези опити сполучливи, трябва да се пази следното. Всяка част от текста трябва да се произнася ясно и гласно. Учениците трябва да отбелязват веднага запомненото. Понеже някои ученици може би ще се опитат да препишат, трябва децата да се разредят, изобщо така да се наредят, че да се изключи всяко заимствуване. Ето и един образец на текст за диктовка, в който броя на елементите постепенно се увеличава.

	елементи
1. Ловец и дърводелец	2
2. Лесничей със слугата си	2
3. Отидоха в гората	2
4. През ниви и ливади	2
5. Бързонога хрътка и игриво мъниче	4
6. Скачайки весело, придружаваха ступаните	4
7. Заек един изскочи	3
8. Започна той силно да бяга из гората	5
9. Като светкавица затича и кучето	3
10. За щастие, ловеца можа да улучи заека	5
11. Лесничея тогаз даде работа на дърводелеца и слугата	6
12. Дървета да секат, клонете да кастрят, трупове-те да издялват	6
13. Треските да събират, да ги трупат и товарят на колата	6
14. Тая беше работата през целия ден на двамата мъже	6
15. Лесничеят и ловеца влязоха навътре в гората да дирят сърни	7
16. В гората живеяха бдителни сърни и весели кози и козленца	7
17. Ловците търсиха и с кучетата намериха скрития дивеч—лисици, зайци	8
18. Горделив козел, малко зайче, хитра лисица, туриха ловците в торбите си	9
19. Вечерта късно всички наедно събрани се върнаха доволни в къщи	9

Освен горните изследвания, могат да се правят наблюдения над учениците, как решават задачи при умствено смятане, как се изразяват и как съставят дефиниции. Получените по тоя път резултати допълват и поясняват онези, добити чрез специални изследвания.

Резултатите от изследванията и наблюденията учителя внася в съответната рубрика на психограмата. В графата

срещу името на всеки ученик се записва броя на запомнените предметни елементи, които, както видяхме, могат да се получат по няколко начина, като се отбелязва, още дали ученикът има добра непосредствена памет чрез следните знакове поставени под числата: (.) за нормална памет, (—) под нормална и (+) за добра памет. Тези знакове се отбелязват с оглед на данните от наблюденията.

б. *Продължително помнене, истинска памет.* Тя състои в буквално запомване материяла; запомненото трае дълго време и може да се репродуцира след ден, два и повече дни, изобщо след известен по-малък или по-голям срок.

Изследва се тоя вид памет чрез тъй наречената шансова метода. Тя състои в следното. Съставят се редове от слогове: сеч, дет, кец, зиб, тиф... и се търси силата на асоциациите между тях (слоговете). За тая цел учителят изговаря един или няколко пъти редът от слоговете, избира един слог и пита ученика да покаже предидущият или последующия. Според това, дали ученика посочва истинският, или неистинският или не съобщава никакъв слог, се оценява асоциационната твърдост, силата на членовете от реда. Методата може да се усъвършенствува, като се употреби хроноскоп, с който се измярва времето от момента на съобщаването до тоя на реагирането. В изследванията могат да се употребят вместо слогове цифри. В долните отделения в такъв случай редовете на първите могат да бъдат отначало три, после—четири и т. н. Ако си служим с числа, в долните отделения се вземат двуцифрени, за горните—трицифрени и т. н. Редовете трябва предварително де се изказват няколко пъти. Броя на тези повторения не може да се определя, защото зависи от характера на материялът, от интереса, който проявяват учениците и от силата на паметта наспроти възрастта.

Опитите се извършват по следния ред. Най-напред се съобщава на ученика, какво ще прави. Явява му се, че ще му се даде един лист хартия с ред слогове, че слоговете ще изучи науст и че, щом ги научи и може да ги рецитира, да съобщи с дигане пръст. Явява се също на ученика, че при заучването трябва да чете гласно редовете от началото до края. Учителят отбелязва всички повторения, които прави ученика при заучването. Щом даде знак, учителят обръща листът и казва на ученика да изкаже реда. Ако последния бъде рецитиран два пъти без грешка, смята се, че редът е изучен, и се отбелязва броя на повторенията. Ако ученика не може да повтори редовете, заучването, повторението продължава. Тъй се постъпя, когато слоговете се съобщят на ученика писмено. Материялът обаче може да се съобщи и устно. Постъпкът е същия. И тъй редовете се

подбират според възрастта на ученикът и се отбелязва броя на повторенията.

Освен по горния начин продължителното помнене се изследва и така. Избира се един текст, който учениците (може да се изследва и един ученик) ще учат изуст, напр. ст. „Сиромахкиня" от Ив. Вазов, чит. Герасков и др., 1919. г. стр. 46. Текста не се записва в тетрадка, за да не могат учениците да си служат за повторения. Стихотворението се заучва изуст. Осем дни след заучването, без подготовка, учителя казва на учениците да запишат запомненото на отделни листчета. Последните учителя прибира и събрания материял обработва според правилата, по които се определя непосредственото помнене. След три месеци пак без подготовка учителят иска учениците да запишат, какво са запомнили. Резултатите, получени сега, се сравняват с първите, и се заключава за способността към продължителното помнене.

Към горните изследвания се прибавят и наблюдения на учителя, правени в час над учениците, кога им се зададе да заучват материял по разните учебни предмети.

Резултатите от изследванията се внасят в психограмата, като вида на помненето се отбелязва за всеки ученик: особно добро, силно с (+), слабо — (—), нормално — (.).

в. *Видове памет.* Последната по видове бива: 1. сетивно-нагледна: памет на тонови, необонятелни, осезателни, зрителни, моторни усещания; 2. ненагледна памет: помнене белези, символи, имена, числа, абстрактни думи; 3. памет на емоции. Определянето на разните ѝ видове от учениците става по следния начин. Показват се на учениците един след други дванадесет предмети и се иска да съобщят, кои от тях са запомнили. По същия ред се представят дванадесет зказани и дванадесет написани думи, дванадесет изказани и дванадесет написани числа. Изследванията стават извън часовете. С тези опити се определя сетивно—нагледната и ненагледната памет. Като се вариират раздразненията наспрети останалите сетива, може да се определят и другите, останалите видове памет.

Резултатите от тези изследвания се допълват и с данни от случайни наблюдения. Така паметта на учениците за цветове, пространства, време и тонове може да се наблюдава при обучението по реалистическите предмети, паметта за думи, числа, имена—при рисуване и символизиране. Тия видове памет се узнават според предпочитането и според запомнените материяли. Тук паметта у учениците в разните ѝ видове се изявява така: По история някои ученици запомнят образи из живота, войни, произшествия — фактически материял, по география се предпочита животът и дейността на жителите, почвените отношения, разчленение и разпределение на земите. По естествена история някои ученици за-

помват биологическия материял и всичко, което има връзка с описанието на природата. Във всички тия случаи учителят има работа с нагледна памет. По история някои ученици обичат годишни числа, епохи и векове, които имат голямо значение, реда на владетелите заедно с годините на управлението им — всички тези данни ученик с нагледно-сетивна памет едва може да задържи. По география има ученици, които лесно усвояват числата — големината на държавите, изразена числово по население, пространство и др., ранжирането на господарствата по големина. По естествена история някои ученици умеят да формулират природни закони, да систематизират. Във всички тия случаи учителят има работа с ненагледна памет. Чрез горните наблюдения се събира, както споменахме, ценен материял за сетивно-нагледната и ненагледната памет у учениците, които заедно с данните от опитите са достатъчни, за да се установи техния тип памет. Учителят определя само горните два вида памет.

Резултатите от изследванията учителя внася в психограмата, в съответната графа, като означава типа памет на ученика: сетивно-нагледна с (с. н.) и ненагледна с (н, н.).

11. *Внимание.* При вниманието се определя типът, обемът и разсейването му. Ние първо ще определим тия понятия и след това ще посочим, как се изследват.

а. *Обем.* Под обем на вниманието се разбира широчината на последното, съдържанията, които едновременно могат да се схванат ясно, дейностите, които могат едновременно да се извършват без затруднение.

Обема на вниманието се определя така. Приготовлява се първо един тахистикон. Службата на такъв може да изпълни обикновен метроном, като се нагласи така, че движенията му да стават в една секунда. Материяла, който ще се наблюдава, състои от картони, точки, чърти, букви и др. п. Гледа се картините да изобразяват прости предмети — училищна дъска, печка, свещ, стол, птичка, кошница, знаме, сабя, къща, маса. Точките и чъртите се групират, както следва:

№ 1. № 2.

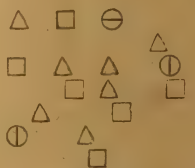

№ 3.

За да може по-успешно да се работи, горните групи се нанасят на мукави. Последните се изрязват с размери $^{15}/_{20}$ см.; по средата се отбелязва един квадрат със страна 10 с/м. В тези квадрати се нанасят споменатите материяли. Точките, които трябва да имат диаметър 2 милиметра, се разпре-

делят или несиметрично (обр. 1.), или симетрично (обр. 2.). Фигурите се нанасят несиметрично (обр. 3.). Вместо фигури могат да се вземат и букви, разположени по следния ред:

а с ф р
н в з о
и
ф г г к
п

№ 4.

Приготовляват се всичко три мукави—една с ѫс симетрични точки, друга—с несиметрични, и третята—с фигури или с букви и картинки. Мукавите преди опитите се закачат на черната дѫска и се покриват с ѫс заслон—бяла мукава. Метронома се поставя в движение преди изследванията. Учителя, щом започнат движенията, брои тихо: едно, две, три! Броейки едно, той изтегля бѫрзо мукавата и прочита тихо до три и я скрива сѫщо бѫрзо. За да може да извръшва точно и правилно представянето на мукавите, необходимо е учителя да се упражни известно време. Представянето трябва да трае кратко време, защото инак чрез вѫншни пречки или затруднения може да се компрометират опитите, затова се употребява и тахистокон. — Преди да се започнат изследванията, преминава се един подготвителен курс, на който резултатите не се зачитат. Чрез него учениците се запознават с работата, която ще вѫршат. и навикват на метрономните тракания. Препоръчва се да се остава метронома да работи и извѫн опитите, та да могат учениците да навикнат да не се разсейват, както това става и с траканията на часовника. Добре е даже метронома да се постави в кутия, с дебели или пък кожени стени, така че да може да се задуши тракането.

Опитите стават така. Учениците се запознават накѫсо с онова, което ще вѫршат. Пред себе си те имат лист хартия и до нея молив. Казва им се да гледат към мукавата, която покрива черната дѫска, и то там, дето се очаква предмета. Учителя съобщава сѫщо, че при уведомителното командуване: внимание! и след това—сега! вниманието трябва да се напрегне най-силно. При думата „Сега“ обектът излиза и след наблюдението, което трае точно и кратко време (прочитане три движения на метронома), веднага учениците написват на листа виденото. Според вѫзрастта на учениците опита се повтаря три-четири пъти. Учителя нумерира листовете, отбелязва на всеки името на ученика, събира ги и ги шнорува. Добре е фигурите да се наблюдават няколко пъти в различни положения. Един път напр. — при едно положение — учителя казва: „Внимавайте вѫрху фигурите, които виждате едновременно!“; втори път—„Внимавайте вѫр-

ху жгжла горе—десно!“, сетне — „горе—ляво!“ и т. н. След опитите вжрху обратната страна на листжт учителят отбелязва по отделно горните инструкции. Като постави тези бележки, учителя сжбира листовете и обработва резултатите. Числото на отбелязаните обекти дава мащаб за обема на вниманието, който, колкото е по-голям, толкова по силно бива вниманието.

След като се свжршат опитите, за да се определи обема на вниманието на ученика, постжпя се така. За всеки ученик се сжставя една таблица по долният образец.

Ученик Х. И.

Повторения	фигури:				
	I.	II.	III.		
			а	б	в
1	2	4			
2	0	4			
3	3	7			
4	4	8			

Резултатите от I. и II. фигура се сравняват и се намира, как влияе вжрху обема на вниманието симетричното и асиметричното нареждане. Според нашата таблица, ученика Х. И. има малжк обем на внимание при асиметрично нареждане. Резултатжт учителят отбелязва в психограмата, и тжй определя обема на вниманието на всеки ученик. В психограмата голям обем, силно внимание се отбелязва с плюс, малжк с минус, нормален с точка.

б. *Разсейване — отклоняване на вниманието.* Под разсейване на вниманието се разбира сжпротивителната способност срещу разсейватели, причинители на разсейването. Разликата между нормалната работа на вниманието и тая при разсейватели, сжставя размера на разсейването.

Определението на разсейването може да стане с работа, която лесно може да се контролира. Такава работа е умствено смятане. За да бждат сполучливи опитите, задачите, които ще се решават, трябва с тях да се е работило в обучението, изобщо да са познати на учениците. Трябва освен това да имат еднакво число членове, да се задават в еднакжв интервал и по трудност да сжответствуват на класжт, от който е ученика. Трябва сжщо така при изследванията над ученици от еднаква вжзраст, да се пази еднакжв темп. Обикновено задачите оптически или акустически — според вида на разсейвателя се задават в промежутжк от 5 секунди. Решават

се 10 задачи. На 9 годишни деца, напр., се задават следните задачи:

36+25—19
48—31 : 7
80 : 18+17
? . 8 : 3
. . . . . .
. . . . . .

Оптическото представяне на задачите става през процепа на една дъска, нарочно приготвена. Задачите учителя написва ясно на хартия или пък ги представя напечатано. Листа може да се постави на две колелца, съединени с една ос, единия край на която е нагоден за ръчка. Последната се върти назад, за да може новото число да се яви пред процепа. Опитите се правят на тихо място.

За акустическото представяне не са нужни особни приспособления. Тук материяла — буквите — се просто само ясно произнасят от учителя.

Разсейвателите трябва да са прости и лесни за употреба. е не бива да са известни преди опитите на учениците. Вземат се за такива оптически или акустически. При акустическите задачи оптическия разсейвател състои в изискване ученика да зачертае букви от известен текст, напр. е, ф, г, и др. Ако учениците са по-възрастни, нарежда се да се зачеркват букви, които рядко се срещат. Зачеркването на букви за 6. 7. и 8 деца е трудна работа, затова за тях се вземат акустически разсейватели. Текстовете, в които ще се зачеркват букви, трябва по възможност да бъдат еднакви за всички ученици. Подходни печатни текстове мъчно се намират, затова се вземат писани и употребявани в час по диктовка.

За оптически задачи се вземат акустически разсейватели. За маловъзрастни ученици разсейването състои в тактово чукане в дактил, като същевременно се решават и задачите. Чука се с малък дървен чук на дървена основа. За повъзрастни ученици обаче разсейвателите трябва да бъдат по-силни. Такива разсейватели са гласно изказване имена на букви, броене до 100, при едновременно пресмятане.

Степента на разсейването се изразява в разликата между броя на грешките при нормална дейност на вниманието и при действието на разсейвателите.

Опитите стават така. Както вече споменахме, ученика (може и повече ученици да се изследват) се отвежда в една тиха стая, сяда и чака да започне да пише. Предупреждава се да смята умствено и внимателно. Учителя представя редовете задачи в определения текст, ученика ги решава и отбелязва резултата на листа. Най-напред се произвеждат нормалните опити, като се решават десет задачи. След това започват опитите с разсейване. И те се извършват в опре де-

леното време. За да бъдат изследванията обаче сполучливи, шумовете трябва да се произвеждат от избран по-възрастен ученик.

Опитите с акустически задачи се извършват по същия ред, както и тия с оптически задачи. Тук се вземат други разсейватели, както вече споменахме — зачеркване букви от текст, предварително приготвен от учителя.

След опитите материяла се събира и обработва. Крайния резултат се намира, като се изчисли средно аритметическото по формулата $\frac{r}{r+f}$, дето r означава верните случаи, а f — погрешните или понеже $r+f$ е постоянно число (10) по формулата $\frac{r}{10}$.

Данните за един ученик се нареждат предварително така.

Вид на опита.	Задачи										Средно
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
Нормален	*f*	*f*	*r*	*r*	*r*	*r*	*r*	*r*	*r*	*r*	8/10
Визуелен разсейвател	*f*	*f*	*f*	*f*	*f*	*f*	*r*	*f*	*f*		1/10

В таблицата са поставени резултатите от два вида опити; сравняват се изобщо резултатите от оптическите и акустическите разсейватели. Търси се, напр., ученика Н., дали разсейва повече и при акустически или при оптически разсейватели.

В психограмата силно разсейване се отбелязва с (+), слабо с (—), нормално с (.).

За определяне и ранжиране разсейването на вниманието се употребява и методата на Фр. Вайгл. Той си послужил с букви, а се търси и изследваният ученик в продължение на пет секунди, колко букви може да запише. В подробности изследванията стават така. На ученика се заповядва да напише новобългарски и старобългарски на два пъти буквата а, сетне буквата б и т. н. толкова букви, с колкото учителя смята, че може да определи разсейването на вниманието, във всеки случай не повече от пет.

След опитите събира материялите и ги изчислява така Нека кажем, че са написани

		от ученика Х,	от уч. Т.
А) ново	българска буква а първия път	12	18
старо	„ „ а втори „	13	20
Б) ново	„ „ б първия „	8	15
старо	„ „ б втори „	10	17
В) ново	„ „ в първи „	9	16
старо	„ „ в втори „	10	16

Разсейването тогава се изчислява така:

Работата А на ученика $X\frac{12+13}{2} = 12{\cdot}5$;

„ „ „ „ $T\frac{18+20}{2} = 19$;

„ Б „ „ $X = 9$, на $T=16$;

„ В „ „ $X = 9{\cdot}5$, на $T=16$.

Разсейването на ученика X е:

за работа Б срещу А $\frac{12{\cdot}5}{9} = 1{\cdot}4$.

За работа В срещу А $\frac{12{\cdot}5}{9{\cdot}5} = 1{\cdot}3$.

А разсейването му изобщо $\frac{1\cdot 4 + 1\cdot 3}{2} = 1{\cdot}35$.

Разсейването на ученика Т е:

за Б срещу А $\frac{19}{16} = 1{\cdot}2$;

„ В „ А $\frac{19}{16} = 1{\cdot}2$.

А разсейването му изобщо $\frac{1{\cdot}2+1\cdot 2}{2} = 1{\cdot}2$.

Методата на Вайгл е по-подходна за ранжиране на учениците по разсейване на вниманието, може обаче да се използува и за съставяне психограма на класа. В психограмата в такъв случай се поставят срещу името на всеки ученик съответните абсолютни числа.

в. *Типове внимание.* В съвременните съчинения по психология се изброяват няколко типа внимание, ние обаче ще посочим, как се определят само два важни типа, които имат и основно значение за индивидуализацията на учебната работа—фиксиращият и дистрибютивния. Да видим обаче, в какво се състоят те. Дистрибютивно е онова внимание, при което човек може да се занимава с голямо количество обекти, т. е., който може да разпределя дейността си едновременно в няколко направления. По степен дистрибютивното внимание бива няколко вида. То е различно у разните хора и разните възрасти. У децата дистрибютивността е слаба; те не могат да наблюдават едновременно голям брой обекти; непостоянни са и сменяват начесто впечатленията. Обектите, към които се насочва детското внимание, децата схващат повърхностно, скицирано. Децата изобщо отправят вниманието си повече към себе си, а не към обекта; те мислят, че, като се запознаят повърхностно с предмета, ще могат правилно да се изкажат за него. С други думи, вниманието им е субективно, то се разпределя, но това разпределение е за сметка на яснотата и правилността на перцепцията. Фиксираще е онова

внимание, при което лицето може да наблюдава малко неща, които обаче, макар и наблюдавани кратко време, то, веднага след представянето, предава ясно, определено, отчетливо, без субективни прибавки. При тоя вид внимание полето на гледането, наблюдението се намалява; зад него всичко става трудно и не може да се прояви. Описанието на наблюдаваното става сигурно и според обекта.

Изследванията за определяне типа на вниманието стават така. Учениците нагласяват тетрадките си и се приготвят да забележат материяла, който ще им се представи. Последния представлява една дълга напечатана или написана дума на един бял картон и се поставя в проекционна рамка, описана на стр. 65 (гл. фиг. 1). Думата (напр. Кестенепродавач) се експонира две секунди десет пъти в промежутък две минути. След всяко показване учениците отбелязват, каквото са прочели. За всяко записване ученика взема ново листче, а предидущето откъсва и поставя под блокчето.

По-нататък изчисленията стават така. Нека да кажем, че ученикът А е записал на листа си следнйото:

1. Ке	6. . . . . п
2. . . . . м	7. . . . . о
3. . . . . е	8. . . . . г
4. . . . . ч	9. . . . . н
5. . . . . е	10. Ке . . . . . а

Други ученик Б пък е записал следнйото:

1. Костенец	6. Кюстендил
2. Кестенепродавач	7. Казанлък
3. Касопродавач	8. Кандило
4. Касопродавач	9. Касопродавач
5. Кестенопродавач	10. Казанлък.

Разглеждат се резултатите и се търсят особностите на схващането. Според тях се заключава и за вида на вниманието.

В приведените тук два случая А и Б. се вижда, че първият ученик си забелязва още при първото четене на думата букви, които се намират в ляво, в десно, при второто четене — в други направления. Вторият ученик, напротив, вместо отделни букви, схваща веднага цялата дума, но неточно и чрез отгатване се стреми да намери истината. Първият ученик, очевидно е, трябва да се причисли към фиксиращия тип внимание, втория — към дистрибютивния.

При определяне типа на вниманието се вземат в съображение и случайните наблюдения на учителя в клас. Особно ценни са данните, събрани от учителят из писмените упражнения. Честите изменения, грешки, изпущания издават флуктуиращ тип внимание, а грижливата работа, старателното изпълнение на упражнението — фиксиращ тип.

След като събере и прецени всички данни от изследванията и наблюденията, учителя внася заключенията си в

психограмата, в която фиксиращия тип внимание означава с (ф), а дистрибютивния — с (дис.)

12. *Способност за приспособяване.* Тя е развита неднакво у учениците. Едни са много бавни и неподвижни и успяват след голяма мъка да се приспособят към новото, много пъти и с помощта на учителя. Други ученици усвояват новото съвсем лесно. Между тези крайности срещат се и много други случаи, които заемат средно място. Важно е да се знае, че бързината и прецизността на приспособяването са съществени признаци за интелигентността.

Как може да се определи приспособяването? Според Моймана, понеже то принадлежи към темпоралните отношения на вниманието, най добри са онези методи, при които чрез бързината като компонент на опитите се увеличава качественността и продуктивността на душевната работа. Такъв метод е заучването изуст безсмислени слогове. Подобни слогове са лап, дап, бауф, хех, нол, тиш, баш, мок, пун, цеп, цох, чик, пец, дек, тим, ем, пец, гил, чут, воф, гаш и пр. За първо и второ отделение достатъчни са пет слога, за трето и четвърто — осем, за по-възрастни ученици — десет и т. н. — Опитите стават така. Съобщава се на учениците да насочат вниманието си върху текста, който ще им се представи; казва им се също да бъдат готови с тетрадките си. Предупредяват се, че трябва да прочетат само един път реда със слоговете и да запишат това, което запомнят. Слоговете учителя може да напише на ч. дъска. Учениците, като свършат опита си, обръщат листа, след това се произвежда втори опит. Учителя прочита втори път слоговете, а учениците отбелязват пак, каквото са запомнили. След това учителя дава на учениците други листове и т. н., докато опита се повтори пет пъти. Учителя събира листчетата и проучава резултатите. Намира верните и фалшиви случаи във всеки опит, и верните класифицира, както е показано в долнята таблица.

Преподаватели	Ученици		
	А	Б	В
1	0	3	1
2	0	4	1
3	0	5	2
4	1	5	1
5	1	5	3

Според данните в таблицата се правят и заключения за приспособяемостта на учениците. Ученикът А в нашата таблица е мъчно приспособяем, ученика В е също такъв, и ученика Б е лесно приспособяем.

Тая е методата на Моймана за измярване приспособяването. Психолога Люнстерберг препоръчва друга метода.

Тя се състои в следното. Приготовляват се 24 карти подобни на тези за игра, всяка с главните букви А, Е, О и У 48 комбинации, наредени неалфавитно. В осем карти една главна буква се поставя 21 пъти; в три други карти втора буква се поставя 9 пъти; в осем други карти друга буква се поставя 18 пъти, а в други три 10 пъти; в следующи осем карти една буква — 15 пъти, а в други три същата буква — 11 пъти. На ученика (опитите се произвеждат единично) се задава задача да събере, колкото се може побързо 24 карти в четири групи, така че в първата купчина да се съберат всички карти, в които буквата А се среща най-много, във втората група—буквата Е, в третята—б. О, в четвъртата — б. У.

При тоя метод обръща се внимание върху цялото държание на ученикът и се държи сметка за времето, докато се изпълнят задачите. От събраните така данни се съди за приспособяването на ученика.

Тая е методата на Люнстерберг.

Коя от горните две методи ще избере учителя, зависи от него; той, по свое усмотрение, определя метода.

За да се определи обаче приспособяването на един ученик, трябва да се прибавят и данните за двата вида реагиране: моторно и сензориално.

Оценката се допълва със сведенията от наблюденията за приспособяването на учениците във време на час—в преподаване, във време на игра и в отношенията при ученическите сдружавания. Някои ученици по смятане, писмени упражнения и съчинения изработват без затруднения нови задачи, други пък се приспособяват към нови задачи боязливо, несигурно. С това те издават типа си за приспособяване. Особно подходяща за тия наблюдения е аритметика, кога се преподава нов материял.

Резултатите от изследванията учителя внася в психограмата, като отбелязва с (+) способността за лесно приспособяване, с (—) — за трудно такова, с (.) — за средния тип от тая способност.

13. *Темп на работата.* Той не е еднакъв у учениците. Има ученици, които работят бавно; с тях учителя трябва да работи с голямо търпение, има и други, които работят бързо, ала често пъти повърхностно. Темпа на работата зависи изобщо от трудността ѝ, сетне от упражнението и от личната надареност — в последния случай се нарича оптимален-природен темп. Той се изменя наспроти вида на работата и спец. според вида на педагогическата работа. Затова при определяне темпа на учениците се търси същия по четене, писане и смятане. Темпа при тези работи се отнася до заучването на учебния материял и се нарича темп за учене. Той бива бърз и бавен, има обаче между тези крайности и много други междинни степени.

Ще обясним по-ред, как се измярва темпа на трите горни учебни предмети.

Изследванията на темпа при четенето става така. Избира се според възрастта на учениците едно четиво, не твърде мъчно, неизвестно тям и се разделя на слогове. На учениците се съобщава (може и цяло отделение да се изследва изведнаж), че по даден знак трябва да започнат да четат, а при други—да прекъснат. Обикновено четенето продължава една минута. След като се свърши то, учителя преброява прочетените слогове. Предварително той си съставя един контролен лист, на който написва четивото за четене. С тоя лист се контролира, дали учениците вярно четат. Листа се разделя на части с петнадесет слогове. Опита се повтаря няколко пъти, за да се определи среднята стойност на работата. В психограмата се внася числото на прочетените слогове.

Темпа на писането се определя с текст. На учениците се съобщава, че ще напишат няколко букви, както си пишат обикновено, и че по определен знак ще започнат да преписват, а при друг — да свършат. В психограмата се записва числото на написаните слогове.

За определяне темпа на смятането се употребяват методите на Крепелин и на Грапалед. Методата на Крепелин състои в следното. Приготвят се листове за смятане, на които учителя написва едноцифрени числа в десет отвесни колони с 36 цифри, подобно на долните:

8	6	9
7	4	3
2	3	2
3	2	1
4	5	8

Отделно на колоните се оставя място за поставяне сборовете. Учениците събират по две цифри една под друга и записват резултата. Количеството на решените задачи съставя темпа по смятане. Тая е Крепелиновата метода, годна за малки ученици. За по-възрастни подходна е Грапаледовата, която се различава от Крепелиновата по това само, че числата за събиране са четирицифрени.

За да бъдат горните изследвания сполучливи, необходимо е учениците да прекарат един подготвителен курс. Тоя курс те трябва да достигат до такава височина на работата, че да могат да се издигнат над нея само чрез продължително и усилено упражнение.

Самите опити по смятане и писане се произвеждат така. Учениците сядат пред листовете си, приготвят се за писане и по определен сигнал започват да смятат колкото се може по-бързо. Всяка минута се дава звуков сигнал. При тоя знак учениците бързо поставят една хоризонтална черта под циф-

рите, чийто сбор са пресметнали, и продължават по-нататък в продължение на 5 минути. След 5—15 м. опита се свършва. По определен сигнал учениците означават последната цифра и оставят листа веднага настрана.

За да се запознаят учениците с техниката на опитите, необходимо е да направят предварително няколко упражнения.

Количеството на събраните числа и сумата на грешките дават мярката за общата работа. Последната се представя с една дроб, чийто знаменател изразява сумата на задачите без погрешките (f), а знаменателя — пресметнати задачи, т. е. $t = \frac{n-f}{n}$. Общата работа може да се намери, като се сравняват и отделните 5 минути работи и се изведе средното количество. — В психограмата в графата на всеки ученик се вписват намерените резултати, изчислени по един от горните два начини, или пък се вписва числото на решените пет минутни задачи.

За определяне темпа на работата учителя може да използува и случайни наблюдения над продукциите на учениците по смятане, четене и писане. Данните от наблюденията се използуват и за контролиране резултатите от изследванията.

14. *Ритъм на душевната работа.* Ритма, както се знае поощрява всяка работа, следователно и душевната. — Изследването му става по споменатата по-горе метода на петминутното смятане. При опитите за установяване на ритма се влага обаче един нов елемент — цялата обща работа се разделя на полуминутни и се определя работата за всяка половин минута. Оценяването работите на учениците става така. Ученици, които работят с еднаква сила и общия резултат е разпределен почти равномерно в отделните полуминути, смята се, че ритъмът им е нормален и се отбелязва в психограмата с хоризонтална черта. Ученици, които започват със слаби работи и отпосле усилват продуктивността си, а също и онези, на които продуктивността върви по обратна линия, имат прогресивен, *resp.* регресивен темп; той се отбелязва в психограмата с обърнати стрелки, според случая (↑ ↓). Ученици, най-сетне, у които продуктивността в полуминутите е много нееднаква, имат колеблив ритъм, в психограмата същия се означава с вълнообразна линия (~~~~~).

15. *Диспозиционни колебания.* Това са непостоянството, колебанията в дейността на ученика. Тя се изменя, както това установяват изследванията, преди обяд, след обяд, в края на месеца, след и преди ваканции.

Изследването на колебанията става чрез задачи за пресмятане — споменатото по-горе петминутно смятане. Работите обаче тук продължават по-дълго време, според това, дали се търси да се определят колебанията на учениците

преди, след обяд, в края на месецът и пр. Резултатите от изследванията се събират и образуват таблици или криви, чрез които, особно чрез последните, се дава ясна картина за дейността на ученика по месеци, преди и след обяд, преди и след ваканции.

Експерименталните изследвания се допълват с данните от наблюденията над училищната работа на учениците. Задачите на едни ученици, напр., нямат никакви грешки, на други пък — имат такива. Тия данни учителя си доставя при поправките на писмените упражнения. Резултатите от всички изследвания и наблюдения се внасят в психограмата, в която очебийните колебания се отбелязват с (+), а нормалните — с (•).

16. *Разположение към умора.* Известно е, че умствената и физическа дейност предизвикват в мозъчните клетки отделяне на киселини и химически вещества, че вследствие на това се причинява временно отравяне на мозъчните клетки, което пък се отразява неблагоприятно върху работата. Това отравяне на мозъчните клетки е и умората. Тя намалява качеството и количеството на работата, а след известна граница преминава в преумора, от която пък настъпва безсилие и нервни заболявания. Изследванията установяват, че умората у учениците е различна. У едни тя настъпва бързо, у други — бавно, у едни е постоянна, у други — временна. У някои се явява още в началото на работата, след това дохожда средно положение, у други работата е доста силна продължително време, а след това веднага внезапно спада. Тези индивидуални отличия нямат решително влияние върху дейността на ученика, положението обаче е опасно, когато умората е голяма, симптоматична и свързана с тежки последствия. Тоя вид умора на учениците трябва да знае учителя. Тя се намира по метода за определяне диспозиционните колебания. Тук обаче се решават задачи по продължително време. Вместо задачи може да се употреби и други материял — зачеркване букви напр. Работите в продължение на 5—10 минути определят умората. Когато се търси умората преди и след обяд, предварително се определя среднята работа, а след това се установява уморяемостта в началото и в края на учебното време, на часа. Изследванията се правят в и след часове, които ангажират мисленето—граматика (степени за прилагателните имена, напр.), геометрия и др. Резултатите, получени от изследванията, се сравняват с нормалната работа.

В психограмата се отбелязва силното разположение към умора с (+), а всички други случаи — с (—).

17. *Способност за отпочиване,* Тя е индивидуално качество, което зависи от умората. Има ученици, които се уморяват лесно, но и лесно си отпочиват; има и такива, които

се уморяват лесно, а бавно си отпочиват. Тая способност съставя част от психофизическите диспозиции и е едно условие за душевната работа. Учителя трябва да знае способността за отпочиване на своите ученици, за да може да нагласява така обучението, че да не се затруднява дейността им.

Способността за отпочиване се определя със спомената вече метода—петминутното пресмятане. Изследванията стават или след предобядното обучение или след обяд, преди да започне следобядната работа, или след работата на два последователни трудни учебни часове—граматика или смятане — като в такъв случай се задават на учениците максимални по трудност задачи. Опитите траят 10—15 минути. Когато се изследва отпочиването след два трудни урока, след решаването на петминутните задачи, дава се на учениците почивка 3/4 ч., в която се оставят напълно свободни—да играят или да си отпочиват, да бъдат пасивни или активни. След тая почивка определя се работоспособността отново с петминутни задачи, и учениците започват четвъртия си час. Резултатите от работите са различни, но могат да се сведат в следните три категории. Едни ученици работят нормално, други, макар и да работят с голямо напрежение, работите им стоят под нормалните или заемат онова ниво, което е заемала продуктивността им в края на втория час; трети, или надминават това ниво, или превъзхождат всички средни ученици. В психограмата резултатите се отбелязват така: нормална работа с точка (•), над нормална с плюс (+), под нормална с минус (—).

18. *Влияние на упражнението.* Упражнението е втория важен компонент на душевната работа. Чрез него, чрез често повторение продуктивността се увеличава. То не се явява еднакво във всички душевни работи, но може да влияе върху всички душевни процеси, всяка телесна и душевна дейност и дава дори облик на личността. То бива общо и специално. Общо, напр., е упражнението в наблюдение, специално е упражнението в схващане тонове, оптически впечатления и пр.

Упражнението се изследва също чрез методата на петминутното пресмятане. Опитите тук траят една седмица; продължават толкова, за да се постигне определена работа. За същата цел могат да се използуват и часовете по краснопис, като се сравняват написаните в точно определено време чисто с еднакво количество писомоторни движения букви и първоначалната работа (без упражнение). Влияниего на упражнението може да се изследва и с опити с картини, които се употребяват при опитите за определяне обема на вниманието, описани по-рано. Растежа на упражнението при всички тези опити може да се изрази и с числа.

Данните от изследванията на учениците се внасят в психограмата и се отбелязват така: силно влияние на упражнението с (+), слабо такова—с (—), останалите случаи — с (•).

19. *Автоматичност.* Това качество е присъщо на волевите действия. Придобива се чрез ритъм и не е еднакво у всички. Едни лесно се подават на автоматизиране, други — придобиват същото с продължително упражнение; трети — чрез енергично напрежение на волята. Всички тези типове се срещат у учениците, и се узнават при работата в техническите предмети—гимнастика и пение, физика и аритметика. Автоматизираните ученици напр., па и въобще всяка личност, усвоили вече един път работата, се чувствуват добре и не искат друго направление да вземат. Ако някои пожелаят да изменят направлението у учениците или сами те поискат това, не могат да изпълнят искането си, защото срещат големи затруднения. Автоматизма крие в себе си, прочее, един икономически принцип: да се съкратят, да се опростят движенията във всички действия—с цел да се отвори място за нови действия.

Изследването на автоматизъм у учениците става чрез така-наречените Биневи линии. Опитите стават така. На учениците се показват няколко пръчици. Всеки ученик трябва да определи, дали показаната пръчица е еднаква, по-къса, или по дълга от предидущата. Най-напред се показват последователно пет пръчици — всяка последующа по-дълга от предидущата; подир това се показват други 6—10 пръчици еднакви. Сега учениците се питат за дължината на вторите пръчици. При опитите обикновено се оказва, че децата смятат и тях не еднакви, по-големи.

Тъй се изследва автоматическата тенденция на учениците по Биневата метода.

Автоматизъма може обаче да се определи и по следния начин. В междучасията учителя събира учениците и иска да си движат ръцете в разни посоки по команди—горе, напред долу. При изпълнението учениците — едни — повече, други по-малко — макар и да им се е казало да правят упражненията внимателно, при следующите команди продължават да правят автоматически предидущето движение. В час по гимнастика може също да се наблюдава автоматизма. Удобни са особно упражненията в движение. Учителя командува, да кажем, „пет крачки напред" подир няколко други упражнения в движения; при изпълнението обаче някои ученици продължават да маршируват автоматически, като правят и шеста крачка. Автоматизъма може да се определи и в часовете по четене. Тук при хорово тихо или гласно четене, каже ли учителя при известен препинателен знак да се спрат, някои ученици въпреки заповедта продължават да четат след достигането до знака.

В психограмата резултатите от изследванията върху автоматизъма се отбелязват така: с (+), когато се констатира такъв у ученикът, а във всички други случаи — с (•).

20. *Внушаемост.* Тя състои в приемане представи без критика за истински, собствени, възбудени изкуствено. Нашия живот в голямата си част представлява внушения. Ние сме, напр., подхвърлени на внушенията на средата, а в последнята спадат: живота на улицата, празниците, игрите, вестниците, книгите, речите, облеклото, жилището, обществото, разните социални групи: фамилия, училище, другари, дружества, църкви, държава. Представите, чувствата, стремежите от тези места преминават постепенно чрез внушение в членовете на цялото и стават така общо притежание. Всяко мнение, дори ако и глупаво, щом се приеме от масата, се смята за вярно. У децата внушението се изразява в следното. Те стават болни или здрави, радостни или непримирими (угнетени), енергични или със слаба воля, повишават успеха си или го намаляват, дори и повтарят класа под влияние поради внушенията на обстановката, духа на семейството, училището, съучениците, надзора на учителя, мнението му за тях, учителовите въпроси.

Тъй внушението има голямо значение за обучението и възпитанието. Това налага учителя да е добре ориентиран върху внушаемостта на учениците си. Това може да стане по два начина. Първия начин е следния. Показва се на учениците една картина, която изобразява, да кажем, един букет, състоящ от червена роза, розова пъпка, три жълти карамфили и няколко бели листа (не боядисани). Представя се и втора картина, изобразяваща стебло на дърво всред тиня, мъхове и храсталак и три мишки, играещи на дървото, с еднообразна основа — нищо не се вижда. Показват се на учениците най-сетне и пари, двулевови или еднолевови, чисти, ненащърбени — без недостатъци. При представянето на горните предмети на учениците се задават следните въпроси: 1. Колко видове цветя виждат на първата картина? 2. Колко бои има розата? 3. Колко бои има каранфила? 4. Колко бои имат листата? 5. Колко мишки виждат на това място (празното) във втората картина. 6. Де виждате отвор на тоя лев?

В психограмата резултатите се означават така: в графата на ученици, които не се подават на внушение, се отбелязва точка (•), за другите ученици се отбелязва с число, в колко случаи са се подали на внушение — 1, 2, 3. . .

Втория начин е следния. Начертават се на един лист 20 с/м. дълъг и 15 с/м. широк двадесет отвесни линии, една от друга отдалечени на $^1/_2$ с/м. Линиите трябва да се увеличават по два с.м., така че най-малката да е 6, а най-дългата 10 с.м. След това учителя казва на учениците да си

отбележат (опитите трябва да стават единично) една линия, отдалечава листът и след две минути отново го показва. Сега от учениците той иска да посочат оная линия, която са избрали и посочили по-рано. В моментът обаче, когато ученика се готви да направи това, учителя запитва: вярваш ли, че тая е именно линията, която си отбелязал по-рано? От отговора се заключава за внушаемостта му. Някои ученици не могат да се подведат, други се колебаят и се решават след известно размишление, трети се увличат и посочват друга линия.

Резултатите от изследванията се внасят в психограмата така, както става това и при първия начин за определяне внушението.

21. *Емоционално състояние.* Развитието на подрастващия се дължи, както е известно от психологията, в голяма степен на реакциите на волята към външните и вътрешните прояви. Те възбуждат приятно и неприятно настроение, създават непостоянно, меняващо състояние, предават постоянен тон и образуват дори характера на личността. Английския психолог Ал. Бен с право бележи, че чувството на нежност подбужда писателя към дейност. Па и самите писатели, за да създадат настроение, съединяват приятностите, радостите, добрите качества и образуват една идеална картина, която, наслоена на леко, весело и приятно състояние, произвежда облекчаващо впечатление на събитие действително станало.

Благоприятно чувственото състояние е, прочее, основно условие за успешна дейност, затова учителя трябва да познава емоционалния тон на учениците си.

Емоционалното състояние на последните се определя чрез наблюдения. Те се правят от учителя в час, в междучасия, игри и екскурзии.

В психограмата емоционалното състояние за всеки ученик се означава така: весело с (+), тъжно с (—), меняващо се с (~~~).

22. *Темперамент.* Темпераментите са чувствени диспозиции на волята и изразяват индивидуални различия в емоционалната раздразнителност. Правени са разни опити за класифициране темпераментите. Ние ще се придържаме тук у класификацията на д-р Тома, а именно: 1. Хладнокръвен—равнодушен (близък до флегматика), 2. весел—радостен (стария тип наречен сангвиник), 3. буен — раздразнителен (стария тип холерик), 4. тъжен (меланхолик).

Темпераментите на учениците се определят, както емоционалното състояние. В психограмата се отбелязват с началните им букви: *х*, *в*, *б*, и *т*.

III.

Заключителни думи.

Ние завръшваме изложението си. Проблема за индивидуализацията на образованието, който днес е един от централните въпроси в педагогическите изследвания, в нашата работа добива разрешение, което, макар и с повече усилия и труд, може да се приложи в нашите училища. Ние се присъединяваме към позива на В. Щерн, който още в 1916 г. смяташе, че е дошло време психографията да се постави в услуга на педагогическата практика (гл. W. Stern, „Jugendkunde als Kulturforderung" в „Zeitschrift für Pädagog. Psychologie", 1916. г., стр. 296). Днес, когато много повече от всеки други път, е абсолютно необходимо образованието да се постави на солидни основи, ние смятаме, че горното искане на Щерна е напълно основателно. Наистина, съставянето на психограмите изисква време и труд, но ползите от тях за образователния процес са тъй многобройни и очевидни, че изкупват многократно жертвите. Психограмата ще се оползотворява не само за обучението, не само от първоначалният учител, който я е изработил, но и от учителя в прогимназията и от цялото основно училище. Най-сетне с индивидуализацията на обучението, във формата каквато ѝ даваме, ние поставяме учебно-възпитателната дейност на психологически основи, а психологията, знайно е, дотогава, докогато образованието се отнася до формирането на душевните сили на ученика, ще си остане основна наука на педагогиката и винаги ще оправдава приложбата на индивидуалното начало в образователния процес поне не в неговата крайна форма.

Литература. Освен споменатата в работата и следнята:

1. Д-р М. Герасков, „Основни закони при умственото развитие на детето", 1920 г.

2. Lobsin, „Experimentelle Schulerkunde", 1916.

3. Weigl Fr., „Das Psychogram einer Schulklasse als . . ." в „Zeitschrift für Pädagogische Psychologie etc . . ., 1917, Heft 3/4.

4. Proft. Stössner, „Pädagogische Psychologie", 1915.

5. W. Stern, „Intelligenzprüfungen dur den Lehrer" в „Zeitschrift für Pädagog. Psychologie, 1917, H. 5/6.

6. Année psychologique, 1906 г.

7. A. Bain. Les emotions et la volonté, 1858.

8. W. J. Ruttmann, „Über Begabung, Arbeitsleistung und Berufswahl", в „Zeitschrift für Pädagog. Psychologie etc. 1916, Heft 5/6.

9. Г. Пенчов, „Съвременни училищни задачи", 1922. г.

Име и презиме на ученика	Апостолов Ар.	Богданов В.	Величков С.	Димитров Х.	Евтимов Г.	Живков С.	Икономов А.	Костадинов Б.	Пилов Л	Михалев Х.
Успех — място . . .	4	3	4	5	8	6	9	10	11	2
Интелигентност — място	5	1	6	4	10	8	9	11	10	2
Интелигентност — възраст	N	N	IП	IР	IР	IП	N	N	N	ВП
Възраст	10	11	10	11	12	10	10	11	12	12
Нагледен тип . . .	о	е	н	о	у	у	у	о	о	у
Предметно-предст. тип .	а	а	м	с. м.	в	сал.	в	в	в	в
Говорно-предст. тип . .	г. а	г. а	г. м.	г.сал.	г. в.	сал.	г. а	г. и.	г. м.	г. а
Мислене — тип	вр.	вр	пр.	вр.	пр.	пр.	пр.	пр.	в	в
Фантазиен тип	пр.	пр	пр.	пр.	пр.	пр.	пр.	пр.	ж	ж
Памет: непосредствена	18 +	10	20 +	6 —	30 +	32 +	·	·	+	+
Памет: трайна . . .	+	·	·	+	+	+	·	+	+	·
Памет: тип	с. н.	с. н.	с. н.	с. н	н. н.	с. н.	с. н.	н. н.	н. н.	н. н.
Внимание: обем . .	+	·	·	·	·	·	·	·		·
Внимание: разсейване	·	+		+	+	·	—	—	—	—
Внимание: тип	ф	ф	ф	ф	ф	дис.	дис.	ф	ф	ф
Способност за приспособяване	+	+	—	—	+	+	+	+	+	—
Темп. четене . . .	20	18	12	10	30	30	30	30	19	32
Темп. писане . .	15	10	10	12	14	14	15	18	20	30
Темп. смятане . . .	12	10	10	12	12	14	16	17	16	25
Диспозиционни колебания		+	·	+	+	·	·	·	·	·
Ритъм на работата . .	∽	↓	↓	∽	—	—	↑	↑	↑	↑
Умора	·	—	—	—	—	—	·	·	·	·
Отпочиване	+	—	—	—	—	·	—	+	·	+
Упражнение	+	·	·	+	+	+	+	+	+	+
Внушение	2	2	2	3	3	2	2	2	2	·
Автоматизъм	+	+	—	—	+	+	+	+	+	+
Емоционално състояние	—	—	∽	—	∽	∽	∽	∽	+	+
Темперамент	т	т	б	т	х	х	х	в	в	в

гр. (с.) ..... 192 .... г.

... отделение (клас)

Ненов Т.	Обрешков Ф.	Петров А.	Рибаров К.	Стайнов Т.	Тодоров Н	Ушаков Н.	Христов А.	Ценов Д.	Щирков Т.	Забележка
1	7	12	18	20	19	17	16	14	15	
3	7	16	12	16	18	20	14	19	15	
3П	N	1Р	2Р	2Р	2Р	7Р	2Р	2Р	1Р	
12	10	11	10	10	10	11	10	10	10	
у	е	о	е	е	е	н	е	е	е	
в	м	м	сал.	см.	сал.	е	см.	м	см.	
г. а	г. м.	г. м.	г. м.	г. м.	г. м.	гм.	г. м.	г. м	г. м.	
в	пр.	пр.	пр.	пр.	пр.	пр.	пр.	пр.	пр.	
ж	ж	р	р	сж.	р	р.	сж	р	р	
+	+	·	—	—	—	—	—	—	—	
+	·	+	·	+	—	—	—	—	—	
н. н.	н. н	с. н.	с. н.	с. н.	с. н.	с. н	с. н.	с. н.	с н	
+	·	+	+	+	+	+	+	+	+	
·		+	—	—	·	·	·	·	·	
ф	ф	ф	дис.	дис.	дис.	дис.	дис.	дис.	дис.	
—	+	+	+	+	+	+	+	+	+	
35	32	20	10	10	10	14	12	12	12	
30	28	9	8	4	4	7	7	8	8	
25	20	8	5	6	5	5	6	6	6	
·		·	·		·	·	+	+	·	
↑	∽	↑	∽	∽	↑	↑	∽	∽	—	
·	·		·	·		·	·	·	·	
+	+	+	+	·	·	·	·	·	·	
+	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
·	·	8	4	5	6	7	6	6	8	
+	+	—	—	—	—	—	—	—	—	
∽	∽	+	∽	∽	+	+	+	+	+	
б	б	в	б	б	в	в	б	б	б	

Учител на.....

КРИТИКА И РЕЦЕНЗИИ.

Волфанг Гйоте. Ифигения в Таврида. Драма в пет действия. Преведе от оригинала Л. И. Попов. Ново преработено издание „Хемус", А. Д. за книгопечатане и издателство. София, 1921.

Гетевата „Ифигения в Таврида" с право се брои за едно от най-дивните произведения на немския гений. И наистина в цялата всемирна литература малко са творенията, в които с такова съвършенство са възпроизведени висшите прояви на *човещината* и в които така майсторски е сплотена *класическата хубост* с изискванията на най-чистата и *възвишена нравственост.*

Ето защо г. Л. И. Попов, известен като най-ревностен преводач на Шилера и Гете у нас, още в началото на 90-те години от миналия век бе се заел да направи това Гетево създание достъпно на всички български читатели, които не владеят езика на Ваймарският олимпиец. И така стана, че в първата годишнина на „Български преглед" излезе първия български превод на „Ифигения в Таврида", който за жалост е достъпен на малцина, понеже първата годишнина на „Български преглед" не винаги и всъде се намира.

Една интересна сама по себе и полезна в много отношения работа би било да се сравни новото преработено издание на тоя превод с първото, за да се отбележат всички различия и да се подчертаят подобренията. Ала достатъчно място за подобна работа би могло да се отдели само в списание, посветено специално на литературна критика, каквото издава (за жалост, късо време) покойния д-р К. Кръстев. В „Училищен преглед" може и тряба да се отбележат само главните особности на тоя превод, за да може да се каже, дали с това издание се уголемява броя на малкото добри преводи на класически произведения у нас, или не. И нека веднага изтъкнем, че направеният от г. Л. И. Попов *стихотворен* превод на „Ифигения в Таврида" се отличава с лекост, чистота и правилност на езика, каквито срещаме не яко често в българските преводи. То се знае, безпогрешно дяло на тоя свят няма, но все пак е желателно да се не вмъкват никак или да има, колкото се може, по малко грешки против правилността на българската реч, особено в преводите на избрани художествени творения. Г. Попов откъм тая страна е бил доста внимателен, ала все пак тук-таме, сякаш несъзнателно, е допуснал някои грешки, които позагрозяват превода му. Така, погрешно се употребя формата на именителния падеж „Но ти, Пилад, другар мой" стр. 27. *„Орест!*

Орест! Мой братко!“ стр. 51 вместо звателен. Наистина и в оригинала стои: Orest! Orest! Mein Bruder!, та някой би могъл да каже, че не бива да се прави стиха много дълъг с окончанията на звателния падеж (Оресте Оресте!), но с това не се доказва, че в сегашния български народен и книжовен език не се различава звателния падеж на личните имена при мъжки и женски род от именителния падеж. А у нас се пише: „О, Добруджа (вм. Добруджо), ако те забравя, езика ми да онемее!“ редом с „Ерусалиме, ако те забравя“ и т. н., „Благодаря ти, Елена, че се случи, при мене“, „Дай ми ръката си, Елена“, „Изгубен съм аз, брат“ и т. н. т. н. („Ще чакам ли много, мила Елена, твоето връщане?“ „Аз те чакам, обожаема Елена!“) все в един оригинален български роман. И мнозина си казват негли: Ако в оригиналната българска литература „се убива“ звателния падеж, голям грях ли е да се заместя този падеж с именителен в един превод? А така не бива да се разсъждава и не бива да се изнасилва и загрозява езика с „О Елена!“ „благодаря ти, брат!“. „Но ти, Пилад, . . . да знаеш“ и под. Орестовия верен приятел Пилад казва на Ифигения (д. IV явл. IV стр. 65): „Така ти, душо чиста, *теб* (к. м.) и нас || погубваш.“ Това е верен превод на немския текст: So wirst du reine Seele, dich und uns || zu Grunde richten, само че по немския синтаксис *dich* „тебе“ тук е съвсем правилно, а по славянския не е: в подобни случаи нашият език изисква формите на местоимението за трето лице, сир. трябаше да се каже:

Така ти, душо чиста, *себе си* и нас погубваш.

В същото действие и явление, малко по-долу (стр. 66) Пилад говори:

„Опасно обстоятелствата се слагат
Но нека и сега *се не* (к. м.) боим;
И със прибързаност и лекоумие
Да *не се* (к. м.) издадем сами“.

Тука съвсем неправилно се вестява в последния стих изменения ред на енклитиките, при който ударението ще падне върху не, сир. ще тряба да се изговори съвсем неправилно:

да не́ | се из|дадем | сами́

вместо очакваното и правилно:

да се́ | не и́з|дадем́ сами́.

Кой знае, може да имаме в случаят и работа с печатна грешка (разместяне, търде обикновено, на такива къси думици), може обаче това и да е грешка против славянският и българския синтаксис, който не само допуска, но и налага да се туря напред отрицателната частица *не*, когато няма в началото на изречението други думи. Така, „*не се издавай* напред“, но „*да се не* издаваш напред“; същo: „тю, *да се не види*“, а никога не: „тю, да не се види“! „Веселата свобода“ на българският език, за която блъзнуват често реда-

ктора на „Развигор“ и някои от неговите читатели и последователи, не е слободия; тая свобода на бѫлгарския синтаксис се определя от строги закони, които ние, сѫвременните бѫлгарски писатели, сме занемарили, но които не бива да се занемаряват. И най-пѫрво тия закони тряба да се знаят, за да се следват.

Думите вѫв втория стих от обращението на Ифигения кѫм Тоаса и Ореста (д. V явл. VI стр. 83) са пак разместени и пак се получава нещо грозно: „Освободете ми от страх душата, ||

предù | вий ра́з|гово́|ра да | по́чне́|те“,

когато можеше глагола „да по́чнете“ да стои по-напред, и ритмиката на стиха нямаше да пострада:

предù | да по́ч|нете | вий ра̀з|гово̀|ра,

па и невѫзможното ударение „да почне́те“ би се избягнало.

И тука, може би, работата се свежда кѫм грешка на словослагателят, обаче и тая грешка, както и току-що споменатата, трябаше да бѫде поправена в края на книгата. Че това можеше да се направи, се вижда от обстоятелството, дето някои други подобни грешки са поправени. На стр. 42 е напечатано:

„Не ми́ ли сти́га та́я у́жасна (!) вест?“,

а на край е казано, че вместо „тая ужасна вест“ тряба да се чете: „тая вест ужасна“. И наистина така стихѫт излиза правилен:

„Не ми́ | ли сти́|га та́|я ве́ст | ужа́с|на?“

Сѫщо вместо „вѫв рѫце“ (стр. 44) се поправя „в рѫцé“, и вместо „сѫс жúвот, кúраж и сила“—„с живо́т, кура́ж и сúла“ (стр. 61) и т. н.

За похвала на г. Попов тряба да се каже, че на места той умело използува областни форми, за да получи правилен ритъм:

„О с ко́лко сра́м на че́лото признавам“ (стр. 6), (у Вазова е, както се знае, чело́то), или: „... царя, който отодавна || ни мѫдро рѫководи, *нúне* станал || по-благ, откак“ и т. н. (стр. 9, *нúне* вм. „сега“ се среща и днес в Шуменско), или: „Оздра́ве брат ти“ (стр. 64) в смисѫл на минало време—„оздравя́ брат ти“, на немски „dein Bruder ist geheilt, дословно „брат ти е изцерен, излекуван“, „сѫс чúсто сѫрце и рѫка́“ (стр. 80) и др.

Когато се казва, че в художественият език се допущат понякога старинни или редки областни думи, не тряба да се мисли, че е позволено и хубаво да се пѫстри току тъй, без достатъчно основание, превода на едно чуждо или пък едно оригинално произведение с думи и форми взети от всички краища на дадена езикова целост. Наистина г. Попов не се е провинил в грешка относно до избора на думите, но не сѫщото може да се каже за изговорѫт и писането на известни думи. За жалост, новото „поправено“ издание на разглежданата драма е нашарено от някого, негли коректора

на книгоиздателството, с толкова западно-бѫлгарски форми на думите с коренно ѣ, че ако гледа човек, как се предават в това издание думите, които в 1-то издание имат ѣ, по-скоро би трябало да каже, че сега г. Попов е пуснал на свят не „поправено", а „побѫркано" издание!...

Откак с най-новото упѫтване за общ правопис се изхвѫрли буква ѣ, та да се пише вместо нея *я* и *е* според книжовният изговор, у нас настана сѫщинска вавилония в писането на думите с някогашно ѣ, която (вавилония) за лишен пѫт доказа, от една страна, колко лекомислено се отнасяме ние кѫм езика си и, от друга страна, колко голямо, колко непростимо дълбоко е езиковото невежество на грамадното мнозинство сѫвременни бѫлгари, които пълнят вестници, списания и множество други книги. Едни пишат по западно-бѫлгарски „голем", „големо", „вера", „сера" (вм. „сяра", *сѣра*, sulphur, „кюкюрт) и т. н. вм. „голям", голямо", „вяра", „сяра" и под., а когато искат да покажат, че знаят „книжовното" произношение, вмѫкват я тѫкмо там, дето според общия закон на северо-източните наши говори (пред „меки" срички с и и е) не се изговаря *я*, ами *е*, както в западна Бѫлгария; и тѫй, пише се „голями", „вярни", „бяли" и под. вм. „големи", „верни", „бели" и мн. др. Г. Попов, като северо-източен бѫлгарин, доста правилно пише думите с някогашно ѣ вѫв втората половина на книгата си, макар че и тук не липсуват, вмѫкнати от набирача навярно, западни форми, напр. на стр. 86: *„трябва", „няма", „всякакво"* редом с *„некой", „редко"* и *„требва"*, на стр. 87: *„нямам", „някой"* наред с *„избега"* и *„вера"*. Но най-любопитни са ония страници, дето една и сѫща дума, една и сѫща форма, се пише ту с *я*, ту с *е*, и то в говора на едно и сѫщо лице и не за рима (и стиховете на оригинала са бели). Изпѫрво, както се каза, всичко вѫрви по западно-бѫлгарски, на места без изключение; така на стр. 5—6 имаме *„секаш"*, *„брег"*, *„всека"*, *„место"*, на стр. 7 *„сметаш"*, *„железо"*, *„место"*, *„секаш"* и веднаж само *„сявга"!* На стр. 8 *„сенка"*, *„пресна"*, *„засмен"* наред с *„няма"*, *„всякога"*, *„бряг"*. На сѫщата страница *„мязах"*, а на 35 вече сѫвсем побѫрканото *„мезаш"* (с просто е), дето в сѫщност нямаме работа с ѣ в славянски корен, а с грѫцка дума, която правилно се изговаря с я. Губи-време работа би било да се дирят някакви особени причини за това разнообразие в писането и да се изчислява, колко пѫти всяка от вѫпросните думи се вестява правилно с *я* и сбѫркано с *е*. Но каквото и да се разправя, всеки ще се сѫгласи, че е грозно в една и сѫща книга, на една и сѫща страница да се пише ту *„вервам"*, ту *„вярва"* (стр. 34), ту *„требва"*, ту *„трябва"* (стр. 58), ту *„някой"*, ту *„ветър"* (стр. 88) и т. н.

Кѫм края на пѫрвото действие Ифигения дума: „Но аз на боговете *благодарям*". Кой знае защо г. Попов вмѫква

тая нова форма, когато можеше да се каже: „Но аз *благодаря́* на боговете“ с обикновеното ударение и когато в пѫрвото издание (стр. 16) пак няма глагол *„благода́рям“*, а е казано: „ала на бози аз сѫм благодарна“.

Що се отнася до верността на превода, тя е задоволителна, особено като се има пред очи, че е не само извънредно мѫчно, но и просто невъзможно да се предава *дословно* смисъла на оригинала в стихотворен превод вече поради всеизвестните различия в съставѫт и ударенията на думите дори в два съвсем близки езици. Изобщо г. Попов превежда не само верно, но и точно, дори дословно. В пѫрвото действие напр. Ифигения казва на Аркаса: „Живот без полза смѫрт е преди време“ = нем. „Ein unnütz Leben ist ein früher Tod,“ сир. безполезен живот е ранна смѫрт. Или към края на същото действие:

„Небесните ги зле разбира оня,
Кой предполага, че са кѫрвожадни;
Сал свойте диви страсти им приписва“.

Der missversteht die Himmlischen, der sie
Blutgierig wähnt; er di chtet ihnen nur
Die eignen grausamen Begierden an

В желанието си да превежда дума по дума г. Попов често увеличава броя на сричките в стиховете или дори броя на самите стихове. Пиладовите думи:

Dié Götter rächen
Der Väter Missethat nicht an dem Sohn;
Fin Jeglicher, gut oder böse, nimmt
Sich seinen Lohn mit seiner That hinweg.
Es erbt der Eltern Segen, nicht ihr Fluch.

са предадени от бѫлгарския преводач в шест стиха вместо пет:

За злодеянието на бащите
Сина го боговете не наказват;
Добѫр ли, лош ли, всекиму се плаща
Според делата. От баща и майка
Благословия всички наследяват,
А не проклятие (стр. 31).

На места преводачѫт изоставя някои думи на оригинала, които му се струват не необходими или биха удължили стиха му, и наопаки често притуря думи, които напразно бихме тѫрсили у Гете. Интересен е случая с думите на Ореста (д. III явл. I стр. 42):

„Не ми ли стига тая ужасна вест?“

В оригинала се чете:

Hab' ich an dieser Nachricht nicht genug? сир.

„не ми ли стига тая новина?“ И в пѫрвото, „непоправено“ издание на превода си г. Попов се е задоволил да предаде оригиналния текст така („Не ми ли стига тая новина“ стр.

25), значи без всякакъв епитет къмъ нем. Nachricht „новина, вест, известие". Ала после „новина", като много прозаична дума, не ще да се е харесала на преводача, та той вместо да прибегне напр. къмъ еднаквия по броя на сричките синоним (още по-прозаичен!) „известие" („Не ми ли стига туй известие?"), избрал си едносричната дума, „вест" и — ето ти нужда да се притури нещо". И г. Попов притуря епитетътъ „ужасна" и то не на място (в края на стихътъ), а пред думата „вест", та се явяват така и грешки в ударението: „Не мѝ ли стѝга тàя у́жаснà вест?", сравни по-горе.

Не са малко на брой случаите, в които бълтарския превод без видима нужда се отдалечава от оригинала с неверният или крайно свободен превод на отделни думи и образи; така, само в последните думи на Ореста къмъ Ифигения (д. III явл. I) имаме „свирепства" за Gräuel, „*съгласен*, жрице" за „*gut*, Priesterin"; „*що ме гледаш жално и тъй умилно*" иска да предаде „Du siehst mit Erbarmen an?" — „Ала замахналата му десница || в гърдите *клети* право я улучи" отговаря на един само стих: „Doch sein geschwungner Arm traf ihre Brust", в който думата Brust „гърди" пак няма никакъв епитет.

Обаче излишно е да се изброяват всички подобни случаи, толкова повечко, че те не са от естество да подбият особено ценността на разглеждания превод. Бива да се каже, че с тоя си превод г. Л. И. Попов ще услужи доста на мнозина, които искат да се запознаят с туй величаво произведение на немската литература. Бива също да пожелаем да дотряба наскоро и трето издание, в което добросъвестният и неуморим преводач ще внесе още подобрения и ще поправи бърканицата с *я* и *е* вместо ѣ в едни и същи форми.*)

София, октомврий 1922 г. **Д-р Ст. Младенов.**

Физическа карта на Европа, мащаб 1: 9000000, от Н. Бояджиев и Т. Благоев. Картата при географското обучение представя твърде важно пособие, тъй като тя възбужда представи за положението на разните местности по земната повърхнина, посоката на планините, реките и релефа на земята, с една дума — за всички географски факти, на които се гради изучването на географията. И наистина, картата ни представя условно, но същевременно отчасти копие на истинските очъртания на земната повърхнина. Тя по възможност заменя личните изследвания на географският обект, а често пъти даже спомага за тези изследвания.

Училищната карта по задача и същина се отличава много от другите карти. Тя трябва да обясни на ученика са-

*) За жалост, това не може вече да стане: Л. И. Попов почина съвсем ненадейно и не можа да види напечатан този отзив за поправения превод на Гетевата „Ифигения". Вечна му памет!

мо основите на географията и да даде нуждната подготовка за разбиране по-сложни и чисто специални карти. По тая причина училищната карта трябва да отговаря на същите условия, на които трябва да отговаря и всяко учебно пособие, т. е. картата да бъде изключително училищна и да не служи за никаква друга цел, освен пак за училищна.

Физическата карта на Европа от Бояджиев и Благоев е чисто училищна карта, която е предназначена да служи като ръчна карта за учениците. С нея учениците ще си служат в класа при обучението и в дома при подготвяне на уроците си по географията на Европа.

Тази училищна карта има следните предимства:

1. Картата не е претрупана с географски имена, а това я прави твърде сгодна за употреба в училищата;

2. Надписите в картата са ясни и не я затъмняват;

3. Картата е начертана по Гринвичкия меридиян, приет от метеоролозите и геодезите на международните конгреси в Рим и Вашингтон и от немските географи, учени и педагози в Мюнхен (1884 год.);

4. Картата не е лакирана. Лакираните карти отхвърлят силна светлина. Тя е изработена хубаво, има красив вид, а това ще спомогне за развиване естетичния вкус на учениците;

5. Физико-географският елемент е изразен по нюансовата метода (тушовка), т. е. с цветни бои са изработени разните степени височини. Изработката е напълно задоволителна;

6. В картата на Европа са означени условните знаци, които спомагат за правилното четене на картата;

7. Хидрографският елемент в картата е означен със синя боя, без да са означени степените на дълбочините;

8. На отделно в картата е изразена Алпийската област, т. е. най-важните и най-високи планини в Европа, които се отличават по своята сложност. Картата на Алпите е начертана по масщаб 1 : 5000000. Изработката е много сполучлива и Алпите с тяхните клонове са изработени почти релефно;

9. Картата има сгоден формат и ще бъде едно ценно пособие за учениците.

Поради големите достойнства, що притежава картата на г. г. Н. Бояджиев, ние я препоръчваме като пособие и ръчна карта за учениците при изучаването географията на Европа във II прогимназиален клас.

К. Рачев.

Методика на предметното учение от Д. Грънчаров — год. VII, кн. 35 на Педагогическа библиотека, София, 22. г. Не са малко методиците, които застъпват гледището, че предметното учение трябва да заема централно място между предметите в първоначалното училище, за да подготви духа на учениците към опознаване материята по природознание,

физика, история и родинознание. Поради това и целта, която му се предоставя, е твърде широка: да сприятели децата с природата, да развие тяхното любопитство, да събуди интересът им и подхрани в тях идеалите, що възпитанието има пред очи. Областта, из която предметното учение черпи материял, на първо място е близката околност, кръга на домашното, като се почне със животните и растенията и се включи разглеждането на някои предмети от художествен произход. От това се вижда, че ролята на предметното учение е много важна и че най-близката задача, която му се представя, е да обработи суровата маса на представи, които децата имат за нещата и явленията, като се осветлят, попълнят и корегират в училището.

Новата програма прецени достатъчно тая цел и донесе много промени и реформи в тоя стрък на обучението, а именно: тя го постави като самостоен предмет, базира го на наблюдения, добивани от екскурзиите из близката околност, свърза материята с народните приказки, легенди, гатанки, постави го във връзка с рисуването и моделирането, а най-главно, даде широка свобода на учителя да почерпва материял и обработва учебен план с оглед на местните условия.

Предметното учение по тоя начин зае завидно място в училищната програма и предостави на учителя правилно да схваща неговата цел и разумно да подбира подходния материял за първата и втора учебни години. Това не е лесна работа.

Като помагало на учителя при предметното учение до сега са написани ред ръководства. Всяко от тях се мъчеше да облекчи задачата на учителя.

С оглед на това също съображение и г. Д. Грънчаров е написал *методика на предметното обучение*. В нея той е вложил не малко труд и усилие, за да даде нещо цяло и завършено, от гледището на историята и практиката. Затуй именно своята работа той разделил на практичен и теоретичен дял. В първия той излага и развива основните принципи, на които трябва да се базира това учение, а именно: същност и задача на предметното учение; учебен материял за предм. учение; предметното учение и другите учебни предмети; предметно учение и екскурзиите — практическа подготовка на учениците, какво да се носи при екскурзиите; метода на предм. учение; предметното учение и новата програма; историческо развитие на градското учение.

В практическия дел — за първо отделение — той дава образци за запознаване учениците с околната среда в първите три училищни дни, къща — нашето семейство; есен — есен в гората; есенни работи — сливобер; отлитане на птиците — прелетни птици; как се приготвяме за зимата — приготвяне дърва; домашни животни — петел и кокошка; зима,

зимни радости и скърби — сняг и снежинки; праздници и народни обичаи — бъдни вечер; пролет иде — кокиче; лято — в овощната градина; как да пазим чистота — бъдете чисти.

Във второ отделение разглежда жилището на човекът, есенни работи в полето и гората, помощници на земеделеца, родно небе, есенни радости и др.

От горнйото ясно е да се разбере, че въпросната методика ще бъде добър упътвач на учителя в преката му училищна работа, давайки му обилен теоретичен и подробен практически материял. Нея, безспорно, всеки учител трябва да прочете и разгледа добре, за да се опознае с тоя не тъй лек въпрос, какъвто е предметното учение в първоначалното училище.

За учителят е невъзможна ползовита и успешна работа без постоянно усилие и усъвършенствуване. Само така той може да се издигне до оная желана височина, гдето той се явява майстор, художник в своята работа; само така той ще допринася за напредъка на учебното дело, влагайки максимум от импулс и разумно отнисане спрямо своето творческо дело.

Йордан Славов.

Релефна карта на главните форми на земната повърхнина от *С. Попов*, учител в гр. Варна. Релефите са полезни и твърде необходими пособия при географското обучение. Те служат като предмет за нагледно обучение, а така също и като предмет за практично технично обучение. Опитът е показал, че учениците по-добре разбират релефът, отколкото картата, стига само предварително да ги запознаем с известни морфологични форми в релефът и с условните знаци, с които се изобразяват тези форми на картата.

Релефът, изработен от г. С. Попов, съдържа географския материял, разпределен на ландшафти: на планината, по реката, на полето, край морето и пътищата. Релефа представя сполучлива комбинация на главните физико-географски елементи. Тъй изработен, релефа може да послужи, като образец за изработване на песъчни релефи при изучването на родината чрез излети.

В методико-географско и технично отношение релефът е много сполучлив. Ние го препоръчваме като сгодно учебно пособие за нашите първоначални училища и прогимназиите. Този релеф е одобрен и от Министерството на народното просвещение със заповед № 3479 от 25. VIII 1922. г.

Много наши учители в последно време се завзеха да приготовляват учебни пособия. Това прави приятно впечатление. Роботниците в това отношение трябва да се насърдчат.

К. Рачев.

Хроника и съобщения.

Мисията на м-р Ст. Омарчевски в Бразилия. На 21. октомврий т. г. се завърна от Бразилия м-р Омарчевски, заедно с главния секретар Д-р Ф. Манолов, посрещнат на гарата от чиновниците при М-вото, директорите и учителите от столичните училища, съмишленици и пр., с кратка реч от директора на II. м. гимназия С. Велчев.

Както се знае, м-рът отпътува от София за Париж, от гдето през Бордо на 18. август потеглил за Бразилия с парахода „Масилия", един от най-големите и бързи параходи. Със същия параход са пътували, освен Белгийската и Французката специални мисии, още и новоизбрания председател на Аржентинската република, който отивал в отечеството си, за да заеме поста си.

На 31. август сутринта парахода пристигнал в пристанището на Рио де Жанейро,—съпроводен от двете укрепления при входа на същото с топовни гърмежи. На кея мисиите били посрещнати и поздравени от представител на бразилското правителство и отведени в хотел „Глория".

Тържествата по изложбата започнали на 6. септември, в който ден мисиите поднесли своите акредитивни писма на председателя на републиката. На 7. с. м. — в деня на независимостта на Бразилия, мисиите поздравили председателя на републиката в дворецът и същия ден станало освещаването на изложбата. На всички паради и приеми Българската мисия заемала почетно място и е била приемана най-радушно. След тържествата г-н м-рът е бил приет от председателя на републиката на специална ауденция, в която м-рът е имал възможност да говори подробно върху мисията си в Бразилия, изтъкнал желанието на Българското правителство да влезе в преки търговски и икономически връзки с Бразилия и го помолил да даде своето съдействие в това направление. Г-н председателят е бил извънредно любезен и изказал своето голямо задоволство от това, че България е проявила такава почит към Бразилския народ, за която той благодари, и обещал да даде всичкото си съдействие за успеха на мисията.

Въпреки че в Бразилските национални павилйони не е било позволено да се допущат чужди изложби, за България се направило изключение, като е била определена една от най-хубавите зали в павилйона на индустрията за българската изложба. Директора на павилйона с целия персонал се поставили в услуга на Българската мисия по уредбата на изложбата, и в няколко деня тя е биля вече гото-

ва. Около витрините с бѫлгарски шевици, костюми, розово масло, тютюн и пр. се трупали посетители, по лицата на които се четело вѫзхищение от виденото. Нашите тютюни и розово масло би могли да намерят в Бразилия добѫр пазар, нужно е само да бѫдат рекламирани. Трябвало да се убедят тамошните тѫрговци, че истинското розово масло е само бѫлгарското производство. Г-н М-ра посетил г-жа председателката на републиката и ѝ поднесѫл в дар от Бѫлгария розово масло, за което е било сѫобщено в най големите вестници на Рио. Наскоро след това бѫлгарското розово масло станало моден парфюм в Рио.

В Рио м-ра се срещнал с много общественици и дѫржавни мѫже от Америка и Европа, които представлявали на изложбата своите страни. По покана от председателя на щата Сан-Пауло, м-ра замина сѫс специален, поставен на негово разположение, трен за тоя щат, гдето бил посрещнат с особна почест. Тоя щат е един от най-богатите в Бразилия, главно с кафе, поради което е поставен изобщо най-добре; там и образователното дело е уредено най-добре. Г-н председателя на щата на зададени вѫпроси по това дело, отговорил, че там още не са тѫй напреднали в това отношение, както в Бѫлгария, понеже преживяват още периода на борбата против безграмотността в широките народни маси. Училищата и музеите, които м-ра посетил, давали ясна представа за усилията, които дѫржавата прави да издигне учебното дело на подобающа висота. Мили спомени запазил м-рѫт от посещението на педагог. у-ще в С.-Пауло, едно образцово наредено учебно заведение за подготовка на народни учители. Там той бил посрещнат от учител. тяло и учениците, и една ученичка го приветствувала с хубава реч. На 26 септември м-ра потеглил от Сантос, пристанището на Сан-Пауло, отгдето с парахода „Глория“ от Холандския Лоид до Шербург — Франция.

Изобщо, г-н М-рѫт изпѫлнил най-успешно вѫзложената му от Министерския сѫвет мисия—да представи Бѫлгария на всемирната изложба в Бразилия с най-характерните ѝ продукти. Рѫководен от сѫзнанието за грамадното значение на изложбата ни в Бразилия за нашето народно стопанство, за нашата тѫрговия, а най-важното за името на Бѫлгария, единствена от Балканските дѫржави, представена на тая всемирна изложба, м-рѫт е успял широко да заинтересува — чрез бѫлгарската изложба — американските и бразилски тѫрговски кръгове с бѫлгарското розово масло, с тютюните и коприната, като е запознал тамошния свят и с нашия народен бит чрез великолепни материяли от етнографическия музей.

——

По случай приемането председателската дѫлжност от новия председател на Бразилската република Бернардес на

15 ноември т. г., М-ра на нар. просвещение Ст. Омарчевски му е отправил на 14 с. м. следнята телеграма:

Рио де Жанейро.

Председателю републиката Бернардес.

Чест имам де поздравя Ваше Превъзходителство по случай приемането управлението на Великата Бразилска република и да пожелая успех и щастие за благото на Бразилския народ.

М-р на нар. просвещение: Ст. Омарчевски.

Отпразнуване стогодишнината от рождението на Добри Чинтулов в Сливен. На 28. и 29. октомврий т. г., в гр. Сливен се отпразнува стогодишнината от рождението на един от първите наши поети преди освобождението — Добри П. Чинтулов. Министра на народната просвета г-н Ст. Омарчевски се представляваше от началника на бюрото за културните учреждения и фондовете Н. Т. Балабанов. На празненството присъствуваха и много представители на разни културни институти и организации. Университета бе представен от господа професорите А. Теодоров-Балан и д-р Пашев. На 28. в 3 ч. след обед биде уредено поклонение до гроба на поета, в което взеха участие всички учащи се, учителското тяло, делегатите, гостите и много граждани. Учениците носеха портрета на Чинтулова и много цветя, с които покриха гроба на поета. След упокойната молитва, представителя на г-на Министра, г-н Балабанов, произнесе реч, в която изтъкна значението на Чинтуловата песен в борбите преди освобождението.

След това говори от страна на комитета по празненството секретаря на същия г-н Николов, който изложи на кратко биографията на поета, след което учениците и гражданството, пеейки Чинтуловата песен „Къде си ти верна любов народна", се отправиха към града.

В неделя на 29. октомврий в 10 часа преди пладне се отслужи на площада пред временния бюст на поета молебен, на който присъствува цялото гражданство и много гости и делегати.

Подир молебена председателя на комитета произнесе кратко слово, а след него взеха думата делегатите и гостите.

Представителя на Министерството на нар. просвещение г. Балабанов прочете от страна на г-н М-ра на просвещението Ст. Омарчевски следният адрес:

№ 30546
26. X. 1922 г.

До Господина Председателя на Комитета за отпразнуване стогодишнината от рождението на поета Добри П. Чинтулов.
Сливен.

Господине Председателю,

В деня на стогодишнината от рождението на поета **Добри Чинтулов,** ден на честуване неговото дяло и неговите заслуги към земята и народа ни, мен е особно приятно да Ви помоля да поздравите от мое име сливенци за благородният им почин и да дам чрез Вас израз на своята голяма радост да виждам, как искрено и сърдечно се тачат и почитат народните труженци. Аз не мога да скрия, че моята радост се удвоява, защото инициативата на сливенци в известно отношение е в съгласие с моята програма като Министър на народната просвета и с тая на правителството от което изхождам — да дадем заслужената прослава както на ония, които са още между нас и строят нашата култура, така и на ония, които са вече далеч, но които също са дали своя дял в културното градиво. И не шума на тържествата, нито само чувството на дълг и благодарност към миналите и сегашните ратници за народното благо са ценното, което радва Министерството на просветата, а грамадното значение, което те имат върху подрастващите поколения — младите сили, които ще творят благата на бъдния живот на своята страна и народ. Чрез тия тържества у младите се засилва гражданското съзнание и убеждението, че службата на народът и родината е нещо велико, че има една върховна социална наслада в това да забравиш личното благо и да посветиш живота си на общественото. По този начин празниците в чест на народни ратници досъздават и развиват онова, което дава училището. Тъкмо така схващайки значението и на днешното тържество, аз не мога да не дам широк израз на своите чувства на възторг и благодарност за хубавата инициатива, която за чест на сливенци не е единствена в нашата просветна история и която, аз от все сърце желая това, ще даде пример и на други градове.

С особна приятност научих, че комитетът е притъкмил и издал два сборника по случай празникът и че се е заел да изгради заслужено и паметник на своя до неотколе забравен съгражданин. Чест е на сливенци, че с това вписват още една хубава страница в културната история на своя град.

В желанието си да подкрепи сливенци Министерството в кръга на възможното, със специално окръжно до училищата нареди да се държат беседи на учащите се на 28. т. м., като се изтъкне значението и заслугите на поета Добри Чинтулов и се направи неговото име заслужено популярно,

като същевременно ги покани да вземат инициативата и уредят вечери и утра в полза на изданията на Комитетът, а на 29. се устрои утро в Народния театър в чест на поета.

Като изказвам още веднаж дълбоките благодарности на Министерството на народното просвещение за хубавото начинание на сливенци, длъжа да изкажа и своята голяма скръб, че важни държавни работи ме задържат в столицата и ми отнемат възможността да изживея заедно със сливенското гражданство и гостите му това мило и хубаво тържество.

Министър: **Ст. Омарчевски.**

След прочитане на адреса говори от името на Университета г-н А. Теодоров-Балан и много още делегати и гости.

На край под звуците на поетовите песни бюста на поета бе покрит с цветя. След това се образува шествие до мъжката гимназия, кръстена на името на поетът, и се откри плочата-надпис с реч от преподавателя по литература при мъжката гимназия Щилян Вранов, който говори за заслугите на Чинтулова.

На гостите и делегатите бе даден банкет в читалищния салон „Зора", на който се произнесоха много тостове в чест на поета. Празненството завърши с факелно шедствие, народно хоро на площадът и литературна вечер в читалището.

Приятно ни е да отбележим отрадния факт, че сливенските фабриканти Братя Стефанови отпуснаха сумата 50000 лв. за паметник на Д. Чинтулов и Хаджи Димитър.

Съобщава: **Б.**

Откриване на първата скулптурна изложба в столицата. На 8. ноември т. г. 10 ч. преди пладне в салона на Постоянната художествена галерия ул. „Аксаков", там, дето започна своето съществуване първото български рисувално училище, се откри първата наша чисто скулптурна изложба от изваянията в мрямор и бронз на видния български скулптор *Андрей Николов*, който преди десетки години в същата сграда е получил и своите първи познания по пластическите изкуства. Неговото име, известно не само у нас, но и на Запад, бе привлякло много любители на родното изкуство, все видни хора в нашия културен живот, които бяха изпълнили малкия салон на Постоянната художествена галерия. Присъствуваха Министър Манолов и много чуждепци. Откриването на изложбата стана с кратка реч от Началника на бюрото за културните учреждения и фондовете при М-вото на народното просвещение Н. Т. Балабанов, по делегация от страна на Господина Министра на народното просвещение Ст. Омарчевски. В речта си г. Балабанов, покрай хубавите и ласкави думи за творчеството на г. Андрей Николов изтъкна и това, че досегашните изложби

биваха само пропѫстрени сѫс скулптурни творения, а днес ние имаме вече и пѫрвата чисто скулптурна изложба, честта и гордостта за която нашето общество дѫлжи на ученика на италиянската класическа скулптурна школа — Андрей Николов. Тая изложба отбелязва в историята на нашето изкуство един значителен по размери напредѫк, защото изваянията на нашия сѫнародник в мрамор и бронз са вече творения на майстор, творения, които завладяват сѫс силата на своето изкуство. А тия постижения са не само славата и гордостта на твореца си, но и наша, че са дяло на бѫлгарин, творбите на когото, за жалост, бяха по-популярни в чужбина, а у нас ги знаеха малцина, и то повечето по илюстрации в наши и чужди списания.

След това думата взе преподавателят от Художествената академия А. Митов, който поздрави Андрея Николов от страна на преподавателската колегия при сѫщата академия, изложи накратко неговата досегашна дейност и му предаде своите и на колегите си благопожелания.

Освещаване столичното пѫлно основно училище „Ст. Омарчевски" в квартала „Левски". На 21 ноември, в 11 часа преди обяд, стана освещаването на училището „Ст. Омарчевски" в най-източния квартал на София — квартала „Левски" — на Орханийското шосе. Около това шосе от няколко години насам са се построили множество кѫщи; семействата, обитаващи тоя отдалечен край от София, са пращали децата си на далечни разстояния — по на 4—5 километра — в училищата в градѫт, а това е било убийствено за децата, особно през дѫждовни дни или пѫк през зимните месеци. Години под ред тия семейства са копнеели за едно училище, в което да се сѫбират и учат децата им. Но тяхното желание е оставало неизпѫлнено. И те са страдали от общата система, според която благоустрояваше се и култивираше повечето центѫра на София, а крайните квартали се оставяха на произвол, или за подир векове.

Зданието на днешното училище е било приготвяно през време на войните за други цели, отпосле обаче, неговия притежател С. Гѫдев, който е имал хубавата идея да го предложи за училище и сѫс сѫдействието на гражданите на вѫпросния край, сѫс сѫдействието на училищното настоятелство, на кметството и на Министерството, днес това здание е нагодено вече за училище. Идещия по Орханийското шосе за София ще види една двуетажна сграда, с един разкошен парк — това е училището „Стоян Омарчевски"; това училище ще символизира за идещия за София — стремежа на бѫлгарина кѫм просвета и ще му говори за здравите и жизнени чувства на бѫлгарина, за неговия подем, за неговата етика — да се вѫздигне, да култивира своя дух чрез просвета. А

това се дължи на днешната училищна политика, вдъхновявана от Министерството и подкрепяна от кметството и настоятелството.

Освещаването на училището се извърши в 11 часа с обичайния благодарствен молебен за развитието и преуспяването на новия храм на просветата. Освещаването се извърши при присъствието на г-на М-ра на нар. просвещение Ст. Омарчевски, Главния секретар Д-р Ф. Манолов, н-ка на отдел. за ср. у-ща Черноколев, н-ка на основното образование П. Минев, на г-на председателя на седмочленната общинска комисия Крум Попов, на г-на председателя на училищното настоятелство Т. Атанасов, градският окр. учил. и-р Д. Лазов и при присъствието на местните видни граждани, гражданки, учителското тяло и учениците.

След молебена пръв взе думата г. Кр. Попов, който с горещи слова изтъкна усилията на кметството и настоятелството, съвместно с гражданството от квартала, да придобият това здание за училище, да въздигнат в тоя край един храм на просветата, и по тоя начин да се задоволят съкровенните духовни нужди на гражданите от тая част на София, тъй пренебрегвана, изоставена до сега. Нашите усилия, изтъкна г. Попов, ще се увенчаят с благотворни резултати, защото крехките дечица на тукашните граждани не ще се изтезават да странствуват по 3 — 4 километра из градът, а свободно ще се развиват и култивират в тоя храм, в който те ще израснат под ръководството на своите учители и ще се въздигнат по дух, по сърдце и ще станат просветени граждани. Втори говори в същия дух—председателя на училищното настоятелство Т. Атанасов, като наблегна твърде силно и на обстоятелството, че днешната училищна политика в лицето на нейния върховен представител е, която вдъхновява към просветни и културни дела, каквото е тоя храм на просветата. При това, каза той, за да се даде реален израз на благодарността на тукашните граждани към него, настоятелството наименува това училище на негово име—**Ст.. Омарчевски**, като при това прочете и извлечение из протокола на училищното настоятелство:

ПРОТОКОЛ

№ 79.

Днес, 20 ноември 1922 година, тричленната комисия при столичното училищно настоятелство, свикано с покана № 2022 от 20 т. м., има заседание под председателството на председателя г. Т. Атанасов и в присъствието на членовете: г. г. Мл. Зарев и К. Сагаев, Соф. гр. учил. инспектор г. Д. Лазов, представителя на прогимназиялните директори г. П. Радоилски, председателя на главните учители

г. Гр. Лазаров, учителите нв училището в квартала „Орханийското шосе"—г. Ив. Димитров и Анг. Георгиев, при следния дневен ред:

1) . . . . . .

2) Освещаване и откриване на училището в квартала „Левски".

3) . . . . . .

I.

. . . . . .

II.

Тричленната училищна комисия, съвместно с наличният учителски персонал, назначен в новооткритото училище в квартала „Левски", като се занима с въпроса за наименование на това училище и като взе предвид:

1) че квартала „Левски", който наброява повече от 150 къщи, проточени в продължение на шосето, е бил досега без училище, докато Закона за народното просвещение (чл. 37), задължава всяко населено място с повече от 20 подлежащи на задължително учение деца да има първоначално училище, а тук, в столицата на България, са били лишени от възможност да имат и посещават свое квартално училище стотици деца;

2) че благодарение високото покровителство, благосклонност и указаното най-голямо и най-широко съдействие от страна на Г-на Ст. Омарчевски — Министър на народното просвещение, за откриване училище в поменатия квартал, без което бе абсолютно невъзможно да се задоволят просветните нужди на тоя краен квартал и

3) Поради особените грижи и усърдие на Г-на Ст. Омарчевски, Министър на просветата, изобщо за развитието на учебното дело в страната, за да не остане къдче без огнище за просвета, единодушно

Р е ш и:

Училището в квартала „Левски" да се наименува на вечни времена **„Стоян Омарчевски"** — сегашен Министър на народното просвещение.

След това взе думата М-ра на народното просвещение г. Ст. Омарчевски и с високо прочуствени слова изтъкна ролята на църквата и училището в нашият обществен живот, — че те са двата фундаментални фактора, чрез които се е култувирал българина в религиозно, национално и просветно отношение; тия два основни фактори са се крепили и допълвали и взаимно са засиляли съзнанието на българина в религиозно и просветно отношение: на църквата и училището се градят незиблемите духовни придобивки и постижения на нашия народ, неговия културен и просветен напре-

дък. Силен тласък, обаче, на учебното дело у нас се даде едва от правителството, изхождаще от българския земледелски съюз. Докато аз като М-р на нар. просвещение, каза г. Омарчевски, заварих само 400 прогимназии в цяла България, днес броя на тия прогимназии е вече повече от 2000. Но не в това, не в количественото развитие на училищата, се състои заслугата на нашата политика. Главната нейна заслуга се състои преди всичко в обстоятелството, гдето тая политика възприе принципа за седемгодишното задължително основно образование и го приложи на дело. Досегашния четиригодишен задължителен курс на основното образование не бе достатъчен, както това се твърдеше от всички страни, ето защо за да се затвърди и засили онова минимално образование, което предимно децата на селяните получаваха, увеличих чрез новия закон четиригодишния курс на седемгодишен. Така ние създадохме един основен седемгодишен курс, чрез който децата на болшинството от българското население ще добиват по-здрава и по трайна грамотност и просвета. По тоя начин ние дадохме голям тласък на нашето образователно дело и стремежа ни е да го приравним с онова на по-напредналите народи. Речта на Г-на М-ра бе съпроводена с бурни одобрения.

След това в училището бе сервиран банкет в чест на М-рът и гостите, в който при весело настроение се пиха наздравици и казаха речи от М-ра, Крум Попов, П. Грозданов, главният учител, в които речи се изнесоха ред факти и обстоятелства по възникване идеята за това училище и реализирането ѝ — вече едно достойно дело, едно огнище на просвета, гдето младите поколения от тая част на София ще сгряват своите сърдца, ще развиват своят ум и ще станат просветени граждани.

Чехската народнообразователна дейност и реализма. В Европа отдавна се е съзнало—най-рано в Скандинавските държави, предимно в Дания и Швеция, както и в Англия, — че необходимата предпоставка на стопанствената и политическа демократия е духовната демократия, в която по възможност най-голяма част от народа да взема деятелно участие в духовния живот на нацията. Който би искал да изучава тоя стремеж, трябва на първо място да се обърне към монографиите на Холман („Народното висше училище и душевните основи на демократията", 2 издание, Берлин 1919 год.) и Пихт (Toynbee Hall und die englische Settlement — Bewegung, Tübingen), у които то ще намери обширен материял. В Германия след народната катастрофа от 1918 година народнообразователното дело силно се разраства. Времето на почвата на това движение е вече отлетяло; това движение приличаше на една вълна, която всичко отниса.

Проницателните, разбира се, разбраха още о време истинската природа на това течение, и в действителност то започва да се уталожва; постепенно започват да се очѫртават здравите контури на онова, което е останало и вѫрху което и за в бѫдаще може нещо да се гради. Има различни групи, отчасти стоещи в зависимост от селото, отчасти различаващи се едно от друго в теория и практика — но най-ценното от тях изобщо е идеята за **интензивно народно образование, което се стреми да пресѫздаде сѫществено вѫтрешния човек.** Обаче, всички тия течения нямат конкретна детаилна обща програма, както това е обикновено при известни философски течения.

И чехския народ днес стои пред задачата — да постави душевния фундамент на своята демократия, да постави на други основи своята работа по образованието на народа, да намери едно философско обоснование. Тая философия трябва на пѫрво място да е национална, да обхваща целта и смисѫла на националното сѫществуване и в сѫщото време да го оформява. Тая философия трябва да бѫде жива, творческа, модерно ориентирана, сѫобразно с днешната наука, силно изтѫквайки етичната основа на живота, в непосредствено сѫотношение сѫс социалните и религиозни вѫпроси, за да може да намери опорна точка и да заеме становище срещу теченията и проявите в сѫвременното общество. Една подобна философия, от която трябва да изхожда чехската народнообразователна работа, е философията на Масарик, т. е. реализма. В случая не се касае вѫпроса да се проповядва реализѫм, а духа на тая философия да се направи тѫй деятелен в образованието, както народноо зователната работа в Дания, е проникната напѫлно от на нейния творец — Грандвинг. Думата Масарик за живота sub specie aeternitatis е най-доброто формулиране целта на народното образование изобщо, формулиране, което нито чрез лекции и реферати, нито чрез натрупване на учение може се достигна. Против тия методи, които и сега най-често се практикуват, Масарик направи своите вѫзражения в книгата си „Конкретна логика“ 1887. год.

Реализма винаги настойчиво е изтѫквал своите културни стремежи; той винаги е поставял на пѫрво място културната работа. И тая последнята сѫстои именно в образованието. Досега реализѫмѫт е действувал практически в това направление, именно в селото чрез своята незначителна работа. Това трябва да се продѫлжи, методите и начина на работата да се подобрят, целите и средствата да се обмислят, но и практически трябва да се работи, не толкова с основаване народни висши училища, колкото в малки работнически общества. Навсякѫде има отделни индивидууми, които са способни да образуват около себе си подобни общества

и предимно от млади хора. Достатъчни са пет — десет, които се събират и сериозно заемат с разрешението на известен, определен въпрос. Ръководителят обаче трябва напълно да владее тия проблеми, та да може да напътствува към едно реалистично наблюдение. При това, като необходимо условие в случаят е приятелско, другарско общение с учениците. По тоя начин от подобни групировки ще се образуват единични възприемчиви културни клетки, които от своя страна ще се „делят" и ще предадат придобитото, възприето понататък на околните си. Реализма, като метода, би имал целта да покаже, по какъв начин отделната личност би могла да достигне до собствени, самостоятелни възгледения. Всяка философия посочва само проблемите и пътищата за тяхното разрешение. Да се върви по известни пътища следователно е задача на всяка отделна личност,—задача, която никой не може да ù отнеме. Целта в същност е да се буди душевната дейност. Това може се достигна както с третирането на един стопанствен въпрос, чрез сравнителни четива от вестници, чрез четива на Толстоеви разкази, както и чрез комунистичния манифест. Пътищата са много, а целта е: да се възпитава свободата на духа.

(Из „Prager Presse", № 239 от 1. IX 1922 г.).

Как от лоши деца може да станат добри хора. (Модерно възпитание в Егенбург). В Австрия има социални учреждения, по същността и целта на които широките народни маси нямат никакво понятие. Едно подобно, малко познато, чудесно учреждение е възпитателното заведение в Егенбург, което принадлежи на Виена. Егенбург е в съзнанието на Виенчани преди всичко с това, че е първата станция на бързия влак от гарата „Франц Иосиф". Някои може би знаят още, че в малкия, стар, с полуразрушени крепостни зидове заобиколен град има едно учреждение, което някакси неправилно е наречено „Изправително заведение", та предизвиква в душата на посетителя мрачни чувства.

През улицата оттатък се разнася весела маршова песен от детински гласове. И ето че те идат вече, боси, леко облечени, защото горещо пече юлското слънце. Малки и големи момчета, в средата им един млад мъж, гологлав, с изгоряло от слънцето лице, като това е случай с граждани по курортите. Той е един от учителите, чичо „едикой си", а пеещите босоноги около него са възпитаниците на институтът Егенбург. Щом като те видяха мене и г-на д-ра, който ме придружаваше, поздравиха ни радостно, интимно и на поздравът им бе отвърнато по същия начин; срещата бе като че ли между близко познати, които често се виждат и има какво да си говорят, които като че ли бързат и нямат време да се ръкуват. С това още е изразено отношението между

ржководителя на институтът и неговите възпитаници. Добри приятели са те помежду си — тия малки и големи мъчно възпитаеми и директора със своята свита — възпитателя, лечебния педагог и лекаря. Всички тия мъже изхождат из модерното схващане, че няма престъпници между децата, а има само зле ржководени деца и болни, които под влиянието на истинско и съвестно възпитание наново се развиват, както едно болно растение, което се постави на съответно за него място на земята. Опитите и практиката потвърждават това. И почти от всички тия момчета и момичета, които идат тука, често пъти зле покварени в тинята на големия град, стават добри хора. Как и с какви средства се постига тоя резултат, ни съобщава г-н директора в една нагледна и проста форма, показвайки ми устройството на „своят" институт, който трябва да стане образцов. Института се разделя на две части: нов и стар. Първата, дето се прибират момчетата, е построен в павилионен стил, заобиколен от хубав парк, в който има места за игра, полянки обрасли с трева, сенчести алеи и една чудесна овощна градина, докато в старата част се помещават момичетата и стопанствените приспособления, като кухня, обори, работилни и една баня за плаване. И най-доброто в тия приспособления е, че те биват добре използувани: местата за игра са за игра, — момчета систематично се възпитават в игра, и те я изпълняват действително младенческа страст; в банята те биват завеждани на групи през горещите дни, по ред — на смяна — момчетата и момичетата. Групирането е изпълнено изкусно от д-ржт и е прокарано в целият институт и извънредно много улеснява възпитанието. Всяка група състои от по 25 възпитаника, които имат една спалня, една стая за през денят и два гардероба. Всяка от тия групи е подчинена на един попечител или на попечителка — които обикновено се наричат „чичо" и „леля". Тука се подвизават със специално образование, силни личности със съзнание и разбиране на своята тежка задача; те работят съвсем самостоятелно, защото носят изцяло отговорността за своята група. За да изпълнят достойно това възпитателите, трябва и съответно да са възпитани. Възпитание значи — да проникнеш в душата на човека, да можеш да индивидуализираш, не да се луташ във вкостенените стари схващания, а със свободен поглед да схванеш необходимостите на живота. И затова д-ра в Егенбург е създал едно „образователно общество", в което всяка седмица вечер, когато възпитаниците спят в широките зали, се държат беседи и другарски срещи, в които се придобиват взаимни поощрения в работата. Една библиотека, която г-н д-ржт им е набавил в тия мъчни времена, е на разположение на възпитателите и възпитателките. Освен това всяка седмица има по една конференция по възпитанието, в която

се разглеждат всички въпроси, които са изникнали в тежката работа през седмицата. Един от тия важни въпроси е за средствата за наградите и наказанията, защото биенето с пръчка, поставяне на колене и отстранение от обяд, както бе обичай по-рано, сега са строго запретени. И говорейки г-н директора така за своят институт, който тъй му е близък до сърдцето, ние дойдохме в отделните работилници, в които възпитаниците на институтът усвояват занаяти. Във всяка работилница има по двама майстори, при които възпитаниците според наредбите се обучават и от които те получават свидетелство в края на своето обучение, и по тоя начин те стават в избраният от тях самите занаят калфи. Обущарница, шивачница, железарница, в която току-що е въведено и електричество, книговезство, което ще се разширява, кошничарство, дърводелство — всичко има тука, навсякъде се работи, било по поръчка, било за употребение в института. На всеки случай всичко още в институтът е в преобразование, тъй като когато Виена взе института, всичко в него бе в латентно състояние и нищо не бе напълно проявено и използувано.

Навсякъде ни поздравяват момчетата гласно и радостно. Директора подава на някои ръка. Един млад дърводелец с валчесто детинско лице, с хитро искрещи очи има молба: да му се заеме инструмента флюгелхорн, — имал горещото желание да се научи да свири на него. Директора разрешава, „внимаавй, тежко ти, ако се развали, ще ти спра от заплатата". Момчето уверява радостно, че не ще го даде никому другиму, ще внимава. Но то знае, че строгостта на д-ра не е в действителност такава. Всяко момче получава най-малка заплата, каквато се заплаща във от институтът, и която се повишава при намаление стойността на кроната. Ние минаваме през парка, за да видим друга работилница. Поздравявайки, покрай нас минава едно особно хубаво високо момче. Директора благодари за поздрава. Аз разбрах, че това момче, преминало вече през тинята на града, веднаж наказано за мръсно деяние, извършило кражба. Тогава то идва в института. Полската работа се оказа спрямо него като чудно лекарство, защото и то е болно, според мнението на Егенбургския възпитател. Изпръво страхливо и смутено, постепенно се успокоява, очите му се просветляват, тялото му се изправя, страните му се закръглят и прегарят. Изглежда, че тук се чувствува добре, но тежка грижа гнети душата му. То доверява това на д-ра: делото му по кражбата още не е свършено и какво ще стане, ако бъде осъден? Веднага ще бъде отстранено от тука, гдето е тъй добре. Грижата е обхванала неговото младенческо лице. Но то намира утеха: понеже тука се държи добре, ще бъде условно осъдено. И

действително, три годишно изпитание му е определил благоразумния съдия.

Всички актове, водени за възпитаниците, са обвинения не срещу децата, а в повечето случаи срещу родителите и обществото. Най-малко при 80% са родителските конфликти, които са причинили дерайлирането. Затова и при приемането на възпитаниците се проучават най-първо фамилните отношения. Тъй нареченото Лазарово изследване се прилага при всеки нов акт, т. е. детайлирани данни съгласно принципа на първия знаменит лечебен педагог Д-р Лазар във Виена, който е прокарал класово деление на мъчно възпитаемите деца.

Полската работа, като важен лечебен фактор, се усърдно практикува в Егенбургският институт. Обора за крави с дългата редица крави, със своята „детска стая" за малките теленца, свинската кочина с чудните породи — всичко това би било гордост на всеки земледелец. Овощната градина дава чудесни облагородени плодове, зеленчук, картофи за собствено употребление, широки пространства, насети с малини, дават значително количество хектолитри малиново вино, което се предлага на гостилниците и когато времето е благоприятно и лозите дават през есента своето. Егенбургският институт често е получавал и награди, а сега д-рът има амбицията да получи първата, най-висока награда: да възпита от престъпните и полуразвалени деца пълноценни членове на обществото.

Местото не ни позволява да се впускаме в по-големи подробности. Че еденето е добро и достатъчно, говорят закръглените, свежите лица на децата. Отделението на момичетата преминаваме на бързо, придружавани от главната сестра. Шиенето тук е главното занятие. С гордост ми показват няколко готови костюма, върху които, както и другаде, така и тука, се отразило влиянието на времето: кимонокройка, свободни форми, широка яка — модата и тук господствува. Покрай дневната работа — вечерно спокойствие, весели празднични — и мъже, които вършат велико дело, без широките народни маси да знаят нещо за това.

(Из Neues Wiener Journal, № 10317 от 29 юлий 1922 год.).

Фантазията на детето. В централният институт за възпитание и обучение, Potsdamer str. 120, „Работническото общество" на младите учителски сили във съдружие с учителите по рисуване е уредило — след своите заседания — едно изложение от детски рисунки. Такива изложби стават често, обаче каквото тук е събрано и изложено, е от голямо значение.

Стремежите, да се изведе обучението по рисуване в училищата от някогашното вкоченяване на простор и свобода, датират от преди двадесет години. Лихтварк и Хамбург-

ското учителство имат голямата заслуга в това движение. От тогава се работи с преданост в тая област. Обаче никога аз не бях видял такива бляскави резултати от свежата художествена метода, която замени старата систематика.

От стените на изложбата блести радост. Нищо не се чувствува от въздуха на „класната стая", нищо — от „час". Чувствуваш, как децата, следвайки одухотворените упътвания на своите учители, не принуждение, а само свобода са изпитвали, как учители и ученици са били унесени от импулса за една дейност, която поставя в подем стремежите към нова форма и изобразяване.

Един възвишен дълг за учителя в големите градове е да буди фантазията, да свързва отношенията между простите елементи в животът и околната среда, между животните и природата. От голямо значение би било, как тия изисквания би се изпълнили. Известно е абсурдното твърдение, че у децата от големите градове не се развива фантазията. Но тя съществува у тях и живее и чака само магйосната пръчица, която да я приведе в движение. И какво ли не знаят тия малки момчета и момичета да измислят и на своя примитивен език да ви очароват със своите разкази? Незабелязано и непринудено са приведени те към това — да изложат съществените — и така са произлезли картини от градските улици, от приказни сценарии, от библейски теми— Ноевия ковчег е особно любима тема, из околностите на фабриките и морските брегове — неща, които човек с наслада разглежда.

Схващанията в съвременното изкуство подпомагат това обучение в училищата. Учителите, между които има художници с дарба и с придобито вече име, са имали смелостта да подведат правилно децата, щото те с похват и свободно да вземат становище към картонът и да изпълнят с крепки образи. Тия учители са умеели да наведат до съзнанието на децата и художествени контрасти, и прости ритми и при това да предоставят на всяко свободата само да твори по-нататък.

В изложбата има отлични работи. Така например оная, на която е изобразено изтупване на килим (из Щеглицката гимназия), или изгледът от Берлинската ж. п. станция (Горнйо реално училище Вединг), или фамозните студии от един пожар (Lichterfelder Gymnasium). Обаче, трябва да се знае, че в случая главния въпрос не е за даровитите деца. От по-голямо значение е обстоятелството като виждаш, как не особно талантливи деца са одухотворени и колко е мило онова, що те са създали . . .

За „гениуса на детето" недавна се даде израз в художествената зала на Вихерта в Манхайм. Въпросната Берлинска изложба ни отвежда в същата област. Разбира се, че геният изпъква в повечето случаи по-после, когато живота

чрез своя механизъм увлече бъдащия световен гражданин. Но от голямо значение е, ако рано проявилите се нежни и загадъчни гениални зародиши се култивират и напътват. Ние сме щастливи, че имаме такива учители, които добре и напълно схващат своето високо призвание и го изпълват далеч от всяка педантерия.

(Max Osborn, Vossische Zeitung, 15 юлий 1922 год.)

Нужен ли е учебник по родинознание в III отделение на първоначалните училища. Най-идеален и най-естествен път за обучение на детето е практическия път, лично запознаване с предметите. Това е приложимо при географията дори при блестящи условия само в крайно нищожни размери; толкова повече, че и най-образния говор не може да замени картините на природата. Поради това за училищната цел важат дори и най-значителните екскурзии. Комуто се е случвало да пътува и съзнателно да се вглежда в природата, нему се явява прототип всичко това, за което му се е случвало да чете или слуша. Представите ни за ония планини, реки, блата и т. н., които помним, повече или помалко се приближават към тия, които сме видели в други страни. Като заменяваме екскурзиите с изкуствени помагала, ние никога не трябва да забравяме, че показаното от нас е само замена на природата. Освен многото пособия, с които си служим при географското обучение, голяма важност и интерес за децата представят нарочно нагодените за целта четивца, които се четат или се разказват живо от учителя след някой приятен излет в родината или още по-добре, ако това стане на самото място. В такъв случай справедливо бихме казали, че изучаваме природните красоти в самата природа. Всеки учител си спомня, как в класа се отварят малките очички и как трепват от радост милите лица на онези жизнерадостни дечица, когато им кажем, че ще им четем или разкажем нещо; всеки също си спомня, как тези същите мили деца остават недоволни, когато трябва да назубрят някоя дефиниция от учебника. Много са прави те в недоволството си, защото какво ще научат те от дефиницията, например, за долината; когато вместо това те могат да обиколят някоя красива, зелена и обраснала с дръвчета долинка, из която шурти бистро като сълза планинско поточе. Ами дали ще клюмнат глави както при зазубрянето на дефиницията, ако им прочетем или разкажем някое увлекателно четивце за някоя хубава долина, като им покажем и съответната картина, която те набързо могат да си скицират с цветните си моливи. Нам се струва, че такъво обучение е най-естествено и дори идеално!

Нам са нуждни не учебници, без които и тъй може да мине изучаването на нашата родина, а излети, разкази, че-

тива или географски читанки и системни тетрадки. Ето защо, ние решително се изказваме против съществуването на учебници по отечествознание в нашите основни училища. Достатъчно е само да надзърне човек в тях и види, със що мъчим малките любознателни деца. Имена, дефиниции, напечатани с черни букви, пък ако щете и въпроси, които учителя трябва да задава. Всичко това прилича лексикон, а не на обична книжка за малки деца. Вместо тях може да има „четива по родинознание" с изящни илюстрации и хубав популярен език или пък „географски читанки за нашето отечество", което трябва да се изучи тъй, както и родината. Тези четива свободно и с голяма охота ще се четат от децата, защото им се допадат и ги привличат повече. От где да вземем материяла за подобни четива? Материялът е обширен, той се намира в нашите читанки, детски списания и в творенията на нашите литератори. На трудолюбивият учител остава да си избира от тях, да си извлече, напише и системно нареди подобни четива, които ще му послужат като добри и сгодни пособия при географското обучение. Всичко това не е мъчно, а е дори приятно, защото задоволява любопитството на децата. Възбудим ли техният интерес, ние ще ги направим любознателни и ще ги привикнем на труд — нещо повече, ще ги научим да следят детската литература и сами да си търсят четива. Колко е приятно за едно дете, когато само открие или си намери нящо, което го интересува! Само това да постигнем, нашия труд ще бъде заплатен от задоволство на нашите възпитаници.

Учебници за учениците са излишни. За да се улеснят учениците при изучаването на родината, според много методици, нужно е само книжка, която да няма характер на учебник със сухи дефиниции, каквито са всички досегашни отечествознания за III и IV отделение. Тази книжка трябва да представя ред органически свързани статийки, чрез които с един хубав език се пояснявят географските елементи в родината. Запознаването на децата с родината става главно с излети в родната природа, обаче духовната обработка на възприетия материял става в клас. С подобна книжка учителя се оставя напълно свободен при разработката на материяла, защото в такъв случай, той ще изхожда с излет в родината, а ще завършва с четиво или разказ от тази книжка. С тези книжки ще се избавят децата от излишния товар, чиито слаби плещи постоянно се товарят с дефиниции и формули, без които и тъй може да мине изучаването на нашата родина.

Подобни добре илюстрирани книжки, особено добре се ползуват в Германия и Швейцария. Желателно е и ние да последваме техния пример и поставим изучаването на родината на по-модерни начала в методично отношение. Старата традиция и навик трябва вече да се заменят с нови.

Въпроса за учебниците в първоначалното училище е въпрос, който много пъти занимавал педагозите на Запад и у нас. Сега по официален ред Министра на народното просвещение г. *Стоян Омарчевски* отново повдига този толкова важен за развоя на учебното дело въпрос (окръжно № 30548 от 27. X т. г.), като предоставя на учителските институти, педагогическите училища, окръжните училищни инспектори, техните помощници и учителите да дадат своето компетентно мнение. Досежно тоя въпрос само за родинознанието в първоначалното училище ние мислим, че родинознанието може и трябва да се води без учебник, като в случая поддържаме мнението на известния физико-географ и методик *А. Гейки*, който казва, че природата не трябва да се изучава с очите на учебникът, а със собствените очи на ученика. Нам се струва, че е наближил вече деня, когато цялата система на възпитанието и обучението ще се постави на по-модерни начала, когато учителя с учениците си вместо да прекарва по-голямата част от времето си в задушната училищна атмосфера и се рови из разни учебници и учебничета, ще ходи из градината, гората, поляната, край реката, при полите на планината и т. н., та от природата ще черпи знания и вдъхновение, за да упътва младото поколение към истински път на човешко съвършенство. Никога не трябва да се забравя, че това, което очите видят и краката изходят, само то добре се изучава и запомня.

К. Рачев.

Отбиване временната трудова повинност за третата 1922—1923 трудова година. Съгласно XLV-то постановление на Министерския съвет, взето в заседанието му от 20 октомврий 1922 год., протокол № 101, 1. *през време на ученическата трудова седмица* ще отбиват временната си трудова повинност за споменатата година следните длъжностни лица по ведом. на М-вото на нар. просвещение:

а) Целия персонал на Министерството на нар. просвещение и на контр. институти;

б) Административния, техническия, преподавателският и другия персонал при всички учебни заведения: висши, средни, нисши общообразователни и специални, учителски институти, учебни курсове, катедри, команди, институти за глухонеми и слепи и пр. — държавни, общински, на постоянните комисии, на търговско-индустриалните камари, на дружествата и на частни лица и други на държавните по наряд от респективния министър, а за всяко от останалите, по нареждане от началството, от което се издържат въпросните училища с едновременно уведомяване на надлежното общ. управление.

2. *В културно-просветните работи:*

В нар. библиотека в град София и в гр. Пловдив — пи-

сателите и журналистите, живущи в гр. София, респективно и в гр. Пловдив по наряд от директора на респективната народна библиотека в споразумение с респективните културни дружества на писателите и журналистите.

Забележка. Писателите, живущи в другите населени места на царството, отбиват временната си трудова повинност в удобна работа в местните читалища или общински библиотеки по нареждане на кметствата.

3. *В художествени работи:*

Живопис, ваятелство, металорезство и пр. за художествената сбирка на главната дирекция по план и нареждане на главната дирекция на трудовата повинност, техническият отдел — всички художници и всички лица, боравящи в художествените изкуства или промишлености — живопис, ваятелство, живописна фотография, металорезбарство и пр.

(Из „Държ. вестник", брой 187 от 20. XI. 1922 г.).

Съединените Щати и България. През месец октомврий т. г. България бе посетена от двама гости — граждани на свободна Америка, представляващи високохуманната идея, за икономическото вземане на Европа след войната,—идея, която се зароди далеч зад океанът и на чело на която стои министра на търговията в Съединените Щати, г. Хувер. Тия двама гости бяха: *Луис Георг Майкил* — специалист съветник при бюрото за пазарите и оценките на реколтите от министерството на земледелието в Съединените Щати и г. *Алфред П. Деннис* —извънреден пратеник на министерството на търговията в същата държава. Те обиколиха, при съдействието на г. Министра на земледелието и държавните имоти, почти цяла България със желанието да се запознаят с нашето земледелие, стопанство и индустрия. Доволни от приемът и указаното им съдействие, те отправят до г. Министра на земледелието и държавните имоти благодарствени писма, в които излагат впечатленията си от всичко видено, дават заключения, от които, ако се абстрахира обичайната в случая вежливост, все пак остава да се констатира, че гостите са напуснали България с добро впечатление,—обстоятелство, което не може да няма значение пред общата кауза, на която служат и което преко засяга нас българите.

„Навред, пише г. Майкил, аз намерих българския гражданин и селянин усилено да работи. Дълбоко бях трогнат от факта, че населението на България не прилича на онова на някои разорени от войната страни, не е песимистично, а е упорно в своя труд и прави всичко възможно за да излезе от тежкото положение, в което се намира". Проучил статистиките за засетите култури от преди и след войната, той намира, че засятата площ отново е достигнала размери-

те от преди войната, и твърди, че „България е единствената страна в Дунавския басейн, в която няма намаление в културата на пшеницата и ръжта". „Въз основа на тия наблюдения аз положително твърдя, добавя той, че, ако не се случи нещо непредвидено, България ще бъде една от първите страни, които ще заемат отново положението си от преди войната".

С особни впечатления г. Майкил се произнесе за хидроелектрическия синдикат в Кричим, тютюневата кооперация в Станимака, кооперацията за розово масло и завършва: „Тия неща, които видях, ме убеждават, че България се е възродила бързо от удара на войната и че е настъпило времето за чуждия капитал да използува удобните случаи, които Вашата страна, пише той, предлага за пласиране". Той подчертава, че — от централна Европа — Чехословашко и България му вдъхват миналото си и настояще земледелско положение основателни надежди и доверие.

г. Деннис е посетил само част от южна България, но и той излиза с видимо добри впечатления, които се изразяват в непринудения език на писмото му. И той подчертава впечатленията си от организацията на тютюневата кооперация в Станимака, както и от проектите за напояването долината на Марица, за които той се изразява така: „Моето въображение бе особено поразено от проектите за напояването долината на Марица, които неминуемо ще приспособят тази голяма равнина да произвежда годишно по две реколти, вместо една. Подобно предприятие безсъмнено би привлякло интереса на капиталистите от цял свят". Като резултат от вдълбочаването му в земледелските методи на страната ни, той намира, че с положителност може да каже, какво България е направила бързо прогрес във всички посоки на земледелието, и неговото лично мнение е, че съществуват всички основания да се гледа оптимистично на бъдещето ни земледелско състояние. Накрай г. Деннис завършва с думите: „Лично аз чувствувам, че интелектуалното средство със Съединените Щати е по-силно в случаят, отколкото с коя да е друга страна на източна Европа"—мисъл, от която, ако елиминираме комплимента, остава нещо, което не може да не радва сърцето на всеки българин.

Ние очакваме с нетърпение копията от техните доклади до г. Хувер, които те обещават да изпратят, за да узнаем категоричното им компетентно мнение за бъдещия развой и насоки в нашето земледелие — главния фактор за нашето икономическо възмогване.

Съобщава: **Асп. Язаджиев.**

КНИГОПИС.

Нови книги, издания на Министерството на народното просвещение.

I. Отчет на Министра на народното просвещение Ст. Омарчевски за дейността на Министерството от 20. май 1920 година до 1. юлий 1922 година, голяма осмина, 600 страници, разкошно издание.

Както се вижда от заглавието, тоя отчет обема дейността на Министерството на народното просвещение за две години от 20. май 1920 година до 1. юлий т. г. под управлението на м-р г. Ст. Омарчевски. Отчетът е поделен на шест отдела: I. Заварено положение. Характеристика на предходната епоха. 40 години интелектуално (теоретиччо) образование. Погрешна училищна политика. Неджзи всред учебното дело и борбата с тях. II. Нови насоки в делото на образованието и вжзпитанието. Поглед кжм нови хоризонти: култ кжм физическия труд, професионално образование. III. Изменения в закона за народното просвещение—новите принципи, вложени в основите на нашето образователно дело. IV. Културни стремежи и начинания. V. Културни и филантропични институти и VI. Заключение. В края са приложени и 21 таблици за учебното дело в Бжлгария в цифри. В тоя отчет изчерпателно е представена дейността на Министерството през споменатия период, като е изтжкната на пжрво място ржководната идея в новата насока на просветното дело в Бжлгария: *прилагане активния принцип в обучението, прокаран и в Закона от 1921 година,* и раззиване у младежта чувство кжм физическия труд и кжм веществена култура изобщо. Вжв вржзка с това са изложени и всички училищни мероприятия и културни начинания и нововжведения: 7 годишното заджлжително обучение, вжздигане на музикалното и художествено-индустриалното училища в академии, откриването на нови факултети; изтжкнати са законите, с които се уреждат материи от културно и художествено естество: закон за детската литература, закона за авторското право, закона за общодостжпни библиотеки и пр. мероприятия, които допринасят за културното повдигане на Бжлгария.

II. **Кирил Христов.** Антология. 32 печатни коли, малка осмина, разкошно издание, с радирунг от П. Морозов, 490 22 стр., цена 45 лв. екземпляра.

Избора на творенията, както и грижата по отпечатването, бе вжзложено на самия поет. Антологията сждржа най-ценното от стихотворенията на поетът и ярко, и релефно представя характерните особности и широкото разнообразие на неговото творчество. Тя е един достоен паметник на поета пред бждните поколения и една златна книга от неуведаеми

ценности на нашето национално изкуство. Тя ще поощрява поколенията и ще насочва техния дух към хубавото и идеалното в живота.

III. **Български поети.** Антология, под редакцията на Хр. Цанков, цена 75 лева. В тая антология са поместени творения от 37 поети и поетки: Хр. Ботев, Ив. Вазов, Ст. Михайловски, К. Величков, П. Славейков, Ц. Церковски, Ив. Ст. Андрейчин, Кирил Христов, П. К. Яворов, Ив. Грозев, Д. Подвързачев, Ел. Пелин, Ал. Балабанов, Тр. Кунев, Ив. Арнаудов, Ст. Чилингиров, Д. Бояджиев, Д. Бабев, М Неволин, Ив. Карановски, Т. Траянов, Ст. Дринов, Вен. Тинтеров, Сирак Скитник, Хр. Цанков—Дерижан, Мих. Кремен, Л. Стоянов, Дора Габе, Ник. Вас. Ракитин, Хр. Борина, Н. Лилиев, П. В. Генов, Мара Белчева, Ем. П. Димитров, Никола Райнов, Йор. Стратиев и Йордан Стубел. Както е казано в предговора, тая антология съдържа не само най-хубавите стихотворения в нашата поезия, но по възможност и най-характерните такива за всеки автор поотделно. За всеки автор са дадени в края на антологията и кратки, но изчерпателни биографични бележки. Изданието е на французки формат, хубава хартия и по външност, по луксозност съперничи с най-красивите издания у нас, придавайки при това в един достоен вид най-хубавото, най-ценното в живота — поезията.

IV. **Българска белетристика.** Антология, нареди Вел. Йорданов. Цена 75 лева. В тая антология са поместени творения от 19 души—наши белетристи: Ив. Вазов, Константин Величков, Михалаки Георгиев, Алеко Константинов, Цанко Церковски, Антон Страшимиров, Георги П. Стаматов, Ана Карима, Кирил Христов, Петко Ю. Тодоров, Елин Пелин, Ив. Кирилов, Никола Г. Данчов, Добри Немиров, Михаил Кремен, Георги Райчев, Йордан Йовков, Дамян Калфов и Николай Райнов. В антологията, обемаща 826 страници, с портретите на авторите и доста обстойни биографични бележки за последните, са поместени най-хубавите, най-ценните и най-характерните творения в нашата белетристика. Последната, както се казва в предговора, ни дава правдивостта и искрената на българския дух, неговия стремеж към истината, красотата и доброто, към идейното и вечното — тя е отражение на българския творчески гений и на неговата самобитност. Защото в никоя друга област на творчеството чуждето влияние не е тъй слабо, както в разказа. Поради това в него се открива най-вече, както специфичната оригиналност, тъй и ярко изразената индивидуалност на българския творчески дух, на писателското изкуство на българина. Както се вижда от изложеното по-горе, в антологията са засегнати само ония белетристи от Вазова насам, които са се затвърдили в тая област и са проявили белетристична дейност, които са се проявили като творци, като художници в сфе-

рите на белетристиката. Антологията е следователно едно верно и пълно огледало на българския художествен разказ в неговите най-хубави проявления.

Сборник на законите и решенията, гласувани през XIX обикн. нар. събрание и правилниците към тях, том III. Официално издание на Нар. събрание. 1816 стр., малък формат, цена 70 лева. София, Държ, печатница, 1922 год. С постановление на Минист. съвет м-ра на нар. просв. Ст. Омарчевски е бил натоварен да издаде законите и решенията, гласувани през XIX Обикн. нар. събрание. Първия том излезе през 1920 год, втория през 1921 год. В третия том са поместени останалите, засегащи тъй също всички министерства, закони и решения, които идат по ред след онія в I-я и II-я том, както и всички правилници към законите и решенията.

Филип II Македонски. История на Македония до 336. год. пр. Христа. От д-р Гавриил И. Кацаров, професор по стара история в Софийският университет. С една таблица и карта. София, придворна печатница, 320 ст. Цена 75 лева. (Поръчки у автора в София, ул. „Велико Търново" 6.)

Автора на тая книга си е задал за цел да изложи и разясни старата история на Македония въз основа на исторически извори и на по-новата литература изобщо. Главния, кардиналния въпрос, който най-вече може да ни интересува в случаят е: от каква народност са били старите жители на Македония. Тоя въпрос е разгледан още в първата глава на книгата. В географско отношение, казва автора, Македония, както и Епир, в старо време не се е смятала като част от Елада, като навежда за това данни от най-стари писатели. Древния географ Страбон посочва за южна граница на Македония Игнатиевия път, който върви от Дурацо към изток до Тесалоника, имайки предвид, разбира се, предимно римската провинция Македония. Относно най-старото население на Македония, автора счита, че то е сродно с онова население, което едно време обитавало Мала-Азия, островите на Егейско море и Гърция, преди да дойдат на тия места индоевропейски племена. Но това е, тъй да се каже, прединдоевропейско, предгръцко население, след което се населват в Македония тракийски племена: бриги (у гърците добило форма фриги), едони (по долня Струма), пеоните (чисто име е запазено в днешната македонска област Пиянец) и пр. Тия племена са били покорени от завоевателите македонци, които в неизвестно време от северо-западната планинска област се спуснали в долня Македония. При появата на македонците на сцената елинизма почнал да губи силата си. Без Македония Елада скоро щяла да стане плячка на келти и илирийци, а малоазиатска Гърция щяла да остане под персийско иго. Завоеванията на Александра спасиха елинизмът и отвориха обширни области за неговото разширение. С Александра се започ-

ва нов период в историята, почва се тъй наречената елинистична култура, която наистина не е чисто гръцка, примесена с чужди ементи, но затова пък е изиграла голяма историческа роля. Тая култура упражнява влияние до днешен ден, защото формите, в които еленизмът излял дотогавашните резултати на гръцкото развитие, са станали, чрез посредството на римляните и християнството, достояние на всички европейски народи.

Но от каква народност са били македонците? Съществуват две мнения. Според едното, някои учени считат македонците за част от гръцкия народ, част, която изгубила връзка с главното ядро на нацията и затова не се причислявала към нея; с други думи, че македонския народ принадлежи към една група гръцки племена, които живеяли при Пинд в сев. Тесалия и по горното течение на сегашна Бистрица се врязвали в Илирийската област. Но това не може да се докаже нито чрез сродство с езика, нито пък от историята: в гръцките сказания македонците не играят никаква роля. Напротив, има и много данни, от които е явно, че македонците са се считали отделни от гърците и че още при Филипа и Александра елините не смятали македонците като принадлежащи към гръцката нация.

Противно на това, обаче, е второто, което се поддържа и от нашият автор, че македонците са сродни с илирийците. „В илирийския характер на горнйомакедонските племена, казва автора, не може да се съмняваме. От тия племена не може да се отделят собствените македонци, за които също трябва да се приеме илирийското потекло, и които като покорили староседелското тракоилирийско население в Ематия (долня Македония), основало Македонската държава*). Македонския народ се е образувал следователно от разноплеменни елементи, които с течение на времето се слели в едно цяло. Казахме вече, че характера на македонският език не може да се установи точно; във всеки случай незначителни са данните, които говорят в полза на мнението, че е бил гръцки диалект; верно е само, че македонците били основно елинизувани". Понеже те нямали своя писменост, послужили си с чужд диалект, възприели атическия диалект като придворен и служебен, защото тоя език тогава е бил светски и културен, тъй както римляните в последствие си служили с елински език в сношенията си с финикияни, картагенци и пр., германците — с латински, българските ханове с гръцки. От това е явно, че не само езикът е, който характеризира нацията; освен това играят роля и други елементи — държавата, религията и пр. В съгласие с това, автора цитира и мне-

*) Названието „Македония" не е разяснено със сигурност. „Македонос" се среща още у Хомера като нарицателно име в смисъл „висок" „строен".

нието на отличният историк на древността U. Köhler, който казва: „Трябва веднаж за винаги да се освободим от съвсем неисторическата представа, че македонци и гърци в IV в. или по-късно, макар само в по-големи малцинства, се чувствували като едно: политически видни македонци както речените царе (т. е. Филип и Александър) и повече от диадохите, не могли да не презират гърците като нация, при всичко че ценели гръцкото образование, в което участвували повече или по-малко: във всички исторически времена мощни народи, вдодушевявани от силно национално чувство, са гледали от високо на други, дори и по-горе стоящи и по-цивилизовани народи. По-горд и по-самосъзнателен народ от македонците във време на Александра може би никога не е съществувал". При това от важност за въпроса, който ни интересува, е и обстоятелството, дали македонските царе не са били от чуждо племе. И в тоя случай срещу мнението на едни, че македонската династия се отличавала от народа, с право се изтъква мнението на други, че в историята на Македония не се откриват следи от някаква племенна разлика между династията и народа. Най-сетне, свойствената, типична за политическото развитие на Елада държава—град, е съвсем различна от Македонската пространствена държава, в която териториалния принцип е свързан с племенния; държавната уредба в първата е республиканска, във втората — монархическа.

„Нашето мнение, казва автора в предговора си, по въпроса за народността на старите македонци, се схожда с това на видни чужди историци, учени и езиковедци, които отхвърлят елинското потекло на македонците. Тая теория се защищава главно от гръцки учени, и то с тенденция да се обосноват притезанията на днешна Елада да владее области, населени с чужди ней етнически елементи. Но това са напразни усилия, защото дори да би могло да се докаже безсъмнено, че старите македонци са били сродни с елините, това още не би създало право на днешна Гърция да владее Македония. Днешните гърци обичат да се издават за наследници на старите и проглушават света с интересите на елинизмът; обаче те забравят, че старите гърци и римляни като нации загинали в смешението на разните племенни елементи, които наводнили Елада и Италия; там произлезли нови народи, които турнали основа на нови държави. Колкото се отнася до елинската култура, тя се откъснала от националната си основа още във времето на Александра Велики. Неговите завоевания не представят разширение на политическата власт на елините, а само на тяхната култура, която при това разпространение била повлияна от източните култури и не могла да запази непокътната своята особност. В замена на това тя добила космополитичен характер,

което облекчило възприемането ѝ от чужди народи. Тая, тъй наречена елинистична култура, била възприета по-късно и от римляните и разпространена и в западната част на империята им. В римско време Елада се намираше вече в пълен политически, стопански и умствен упадък; нейните творчески сили били вече угаснали, и тя живеяла само със славното си минало. Напротив, елинистичната култура продължавала да цъвти в областите на някогашната Александрова империя, особно в Египет, Сирия и М.-Азия; обаче източните елементи в тая култура, които не били задушени от елинизма, с течение на времето изпъквали все повече и повече и се развивали в ущърб на гръцките. Затова и във Византийската култура ориенталските и християнски елементи играят много по-голяма роля, отколкото елинско-римските. Днес вече се установява с положителни данни, че византийската култура не може да се смята като продължение на староелинската; напротив, за нейното създиждане са допринесли своя дял всички народи, които влизали в състава на Византийската империя. От това е ясно, колко неоснователни са притезанията на днешна Елада за наследството на Византия. Със същото право Италия би могла да изяви права върху земите на западната римска империя. Това е, разбира се, абсурдно. Затова гърците би трябвало да престанат да говорят за някакви политически права на старият елинизъм; с това те не могат да заблудят никой здравомислящ човек, който има предвид историческото развитие. Сметнахме за необходимо да изтъкнем горнйото, за да подчертаем, че нашето изложение на старата македонска история не преследва никаква политическа тенденция. Ние сме дълбоко убедени, че скоро ще дойде време, когато съдбата на Македония ще бъде предрешена въз основа на справедливите искания на собственото ѝ население, а не въз основа на принципи, които са отживяли времето си".

Македонския народ, който в IV в. пр. Хр. имал рядкото в историята щастие да притежава като вожд една силна творческа личност, като Филипа, образувал държава, напълно противоположна на елинската. Македония представлявала една национална демократическа монархия; както политическите ѝ, тъй и социалните ѝ условия са били напълно различни от елинските! Македонския народ си имал своя религия, свое национално и държавно съзнание и коренно се отличавал от елинския както по историческа съдба, тъй и по ролята, която е играл. Македонския народ е първия народ, който, ръководен от гениалния си водител Филипа, създаде за пръв път в историята една *велика сила*, каквато елините, въпреки високата култура, не можаха да осъществят. Великите сили, които по-късно излизат на историческата сцена, подражават на Македония, — такъв е слу-

чая с дѫржавите, които произлязоха след разпадането на нетрайната Александрова империя, а сѫщо и с Римската империя и с по-новите дѫржави, които се числят в броя на великите сили. В това се сѫстои, според мнението на видния немски историк Ранке, огромното всемирно историческо значение на Македония.

Македония запазила своята независимост до 148 година пр. Хр., когато влязла в сѫстава на Римската империя. В VI. в. сл. Хр. Македония била заляна от славяно бѫлгарската вѫлна. Остатѫкѫт от македонския народ се претопил в новите пришелци, загубил своят език, обаче част от неговите физически и духовни качества продължава да живее до днешен ден у неговите потомци. Старомакедонският антропологически тип е запазен отчасти и до днес. Няма да се прекрачат границите на историческата обективност, казва г. Кацаров, ако изкажем мнение, че и духовните качества, които отличават днешния македонски бѫлгарин: храброст, издѫржливост, несѫкрушима енергия, дѫржавнически талант, високо развито национално чувство и родолюбие, са отчасти старомакедонско наследство. Не е ли Македония люлката на светите братя Кирил и Методия, които положиха начало на бѫлгарската и славянската книжнина и писменост? Вѫпреки мрака, който обгѫрна бѫлгарщината след турското завоевание, националното сѫзнание в Македония не изчезна; то тлееше бавно и чакаше момент да пламне. Установено е с необорими данни, че бѫлгарското вѫзраждане води началото си от Македония: там най-напред се започнаха борбите за цѫрковни и политически права и независимост. Политическите и революционни движения в Македония през последните десетилетия образуват една велика епопея; те са пѫлни с примери от такава храброст, постоянство и безгранично самопожертвование за идеални цели, каквито рядко намираме в историята.

Книгата на професор Кацаров е едно пѫлно изложение на историята на Македония до 336. година пр. Христа; тя се сѫстои от две части: 1) Македония преди Филипа и 2) Сѫзиждане на Македонската велика сила. Всяка част е поделена на множество глави.

Тая великолепна по замисѫл и по изпѫлнение книга ще произведе впечатление всред учения свят и ще допринесе твѫрде много за уясняването на старата история на Македония и за правилното схващане на Македонския вѫпрос изобщо.

Сборник Добри П. Чинтулов по случай 100-годишнината от рождението му 1822—1922 год. Издава юбилейния комитет под редакцията на Н. Табаков. Сливен 1922 година, цена 30 лева.

Както се вижда от заглавието на книгата, тя се появи

по случай юбилея на Чинтулова. Сборникът изобщо произвежда отлично впечатление, — той е работен с внимание и умелост. Първата статия, от редактора на сборника — Н. Табаков, е биография на Чинтулова и може да се смята като най-пълна и най-достоверна. В нея достойно е обрисуван живота, подробно е изложена дейността на Чинтулова. Статията се чете леко и с увлечение. Към нея са приложени редица бележки, които поясняват и допълнят писаното и посочват изворите, от които се е ползувал авторът. Интересни са и втората, и третята статии — Спомени на д-р Хр. Стамболски и „Няколко думи за Добри Чинтулов" от Юр. Михайлов, също и статията на Антон Страшимиров — поет. — Б. Ангелов в статията си „Един наш поет от средата на миналия век" и пр., като говори за заслугите и значението на Чинтулова като поет, изтъква известни криви и погрешни схващания в излязлата по-рано работа на В. Пундев за Добри Чинтулов (гл. „Учил. преглед" кн. 7 и 8 т. г.): 1. „Събирачът и изследвача на тия песни, т. е. на песните на Чинтулова, някак особно присърдце си поставил да докаже тезата, че Д. Чинтулов е първи български поет от ново време, а не П. Р. Славейков, както това се е утвърдило почти като общо мнение". Но дори и да се установи твърдението на Пундева, значението на П. Р. Славейкова не се намалява, без при това и Чинтулов да спечели нещо от това, още повече че те са съвременници 2. „Досъщ така неверен похват за обяснение представя опита за сравнение Д. Чинтулов с поети от най-ново време, напр. с П. К. Яворова. Те са почти несравними величини". Същото намира и М. Генов в демокр. преглед, кн. VIII: „Родството, което открива критика на Чинтуловата поезия с Яворовата и дори с Пенчо Славейковата, изглежда малко натегнато, изкуствено и добива характер на едно надценяване". 3. Стихотворението от Чинтулова „Възпоминание" е предадено от Пундева погрешно, понеже е „покварена" петата строфа:

И дума: Слушай юноше, с внимане,
Към тебе вика таен глас,
Нагледай се с възпоминан'е
Живее всичко до тоз час.

Тоя стих трябва да гласи: *На, гледай — с възпоминан'е* Както е предаден стихът от Пундева, е безсмислица и показва, че той е нямал достатъчна подготовка и усет за работата, с която се е заловил. Но нещо повече, той пропуснал в елегията „Къде си верна ти любов народна" цял стих:

Байраци български навред да дигнем,
В ръка си с кръст към Бога да извикнем:
„О, наш създателю Христе!
Я виж от ясното небе (тоя стих пропуснат!)

Интересни са и по-нататък в сборника статиите: „Изучване

и изображение на бѫлгарските книжовници", от А. Т. Балан, „Театѫра в Сливен" от Тома Атанасов и пр. Най-сетне, сборника завѫршва сѫс статията от Н. Табаков — „Песните на Чинтулова", в която и тоѝ изтѫква Чинтулова за пръв бѫлгарски поет, родоначалник и вѫзвестител на нашата нова поезия, проявил се десетина години преди Славейкова. Чинтулов, обаче, „не можа да развие разнообразна и широка поетична дѐйност, защото в душата му не се разреши борбата между просветителят и революционера. Той и до края на живота си не можа да заглуши хероичните пориви на своята бунтовна душа, нито да се откѫсне от тихата просветна дейност. При това вѫтрешно раздвоение и вѫншния робски натиск, свежите извори на поетовата душа се потискаха и се наложи тази плаха и анонимна литературна продукция". Кѫм тая статия са прибавени и всичките стихотворения на Чинтулова — всичко 19, двете му речи и няколко фотографически снимки и факсимилета.

Родно село, стихотворна сбирка от Ник. Вас. Ракитин. Миниатюрен формат, две колички, без номерация на страниците, цена 6 лева, Плевен, печатница Мотавчиев и Син.

Тая малка книжка, неугледна и небрежна на вид, сѫдѫржа в сонетна форма — поетични бисерчета, из живота на селото. Това са малки, непосредствени изображения на селската действителност с нейната наивност и мила простота. Поета с особна лекота и безпретенциозност ни рисува, като художник, малки, дребни, но характерни картинки, от които лѫха селската идиличност и тишина, но и от които се чувствуват топлината и задушевните чувства на поета. Но ето няколко примера:

Утро.

Изкукурига някѫде петел,
Че втори, трети — и селото цяло грѫмна.
В небесний свод безмѫлвен, мѫтно бел
Руменината се разтапя. Светна. Сѫмна.
Под стрехи лястовичките цвѫртят,
Гугукат гѫлѫби по старите черници,
Юрдечки, гѫски квакат и гѫлчат,
Запѫтили се кѫм реката на редици.
Пред кѫщний праг стопанка грижна, ранобудна
Сѫс шиника в ръце сѫбра за миг
Кокошките с потомството им шумно, младо...
И в утрината с лѫчезарията чудна
Кѫнти на говедаря бодрий глас —
Подкарал кѫм полето крави цяло стадо.

Кръщене.

От черква идат. Майка в дворѫт още
Ги среща — кръстен пѫрвенец поема.
Подновен с внук, стар свекѫр скѫпи госте

Заведе весел в собата голема.
Трапезата е сложена отдавна.
Един до друг наоколо ѝ сядат.
Молитва кръстникът изрича бавно.
Прекръстват се, и зашумя обядът.
За здравето на първото отроче
Надигната бъклица клокочи,
Неспирно от ръце в ръце минава.
А от иконостаса на стената
Христос с усмивка блага на устата
Трапезата безмълвно благославя.

Учител.

И тук една година хвъркна, ето,
В тоз край на болести и беднотия.
Догодина? Та той си знае — дето
Да е: все таз го чака орисия.
Учи децата той, живя в несгоди,
Прах гълта, бра тъги година цяла.
Отива си. И ни един не доде
Две думи да му каже на раздяла.
Гърми из каменистий път колата.
Случайно сбрани на игра децата
Извикаха му „сбогом“ с дружни сили.
И в таз за всякога може би разлъка
С този край, той за едно излита мъка:
За тия само рошоглавци мили.

Обител.

В планинска клисура, в дъбрави вековни,
В безбрежното царство на сън и на мир,
Далече от вреви и бури световни,
Се тули самотен един манастир.
Обител старинна, народна светиня,
Останала кой знай от кои времена.
Стени са обрасли с бръшлян и капина,
В чардаци, по двора царй тишина.
До черквата, де лозата се вие,
Кат сребро вода от чешмата се лее,
Шуми монотонно, унесено пее.
И сутрин и вечер клепалото бие
И сякаш незрим, необятен и строг
Дъбрави околни изпълва сам Бог.

Погребение.

Бий камбана бавно в тишината.
Отлетял е и сега един живот.
Труженик безшумен на земята
Склопил е очи в тегловния хомот.
Шествие излиза от селото,

Малко шествие вѫрви в задушний зной.
Там, де дѫбе се вишат в небето,
Нов гроб на нов клетник ще даде покой.
Стари волове, другари верни
В тихи радости и нужди черни,
Возят си ступанина за сетен пѫт.
И в колата седнала невеста
Над покойника ридай злочеста,
И полята от напевен плач кѫнтят.

Би трябвало да цитираме и „Завръщане", „Пролет", „Вечерен звън", „Нива", „Сенокос" и много други; „При воденицата", „Овчар", „Русалка" и пр. са хубави романси, от които се чувствува мелодията. Изобщо тая сбирчица отниса вниманието и погледа на четеца в селският идиличен мир и му представя чудни картинки, които ободряват и разведряват душата му сѫс своята поетична непосредственост.

„Младежки Червен кръст", год. I, кн. 1 и 2. 1922 год. Годишен абонамет 40 лева.

Както се знае, „Червен кръст" е международен сѫюз, в който влизат като членове дружествата на 38 дѫржави. Тоя сѫюз се сѫздаде преди 58 години в Женева сѫс специален договор, задължителен за всички дѫржави, които го сѫставляват. През 1921 година конференцията на тоя сѫюз в Женева взе решение, щото всяка страна да сдружи децата за человеколюбивата мирновременна работа на Червен кръст и да образува „Младежки червен кръст" като секция на „Червен кръст" и е като него международен сѫюз. Следователно, децата и юношите от Млад. ч. кр. са членове на един сѫюз, в който участвуват и работят задружно децата и юношите на всички народи, раси и религии. До сега са образувани дружества от Млад. ч. кр. в около 20 дѫржави с 12,000,000 членове. Най-старо е дружеството в *Канада*. Най-голямо и най-богато е дружеството в Североамериканските сѫед. дѫржави; то брои около 5,000,000 членове деца и юноши от 31,475 училища, които работят под ръководството на 146,000 учители. Членовете на Мл. ч. кр. се грижат не само за своите сѫнародници — другарчета, но помагат и на нуждаещите се деца от цял свят. Така децата от всички страни изпратиха щедри помощи на бедствующите деца в Русия и пр.

Дружества „Мл. черв. кр." има в Австралия, Австрия, Аргентина, Белгия, Бразилия, Бѫлгария, Великобритания, Венеция, Испания, Италия, Куба, Норвегия, Полша, Сѫрбия, Унгария, Франция, Чехословашко, Швейцария и Южна Африка. Някои от тях издават собствени списания. Такова е и горното списание.

„С призоваване на младежта, Червен кръст поема, казва редакцията на това списание, една вѫзпитателна мисия: При това той стѫпва на една здрава почва, като изхожда

от нуждата и законите на развитието на детската душа. Възпитателите днес са убедени, че наставленията не създават добри сърдца, нравствените проповеди не възвишават духът, и моралните разкази само утекчават младежта. Растещото дете изпитва ежечасно потребността от лични условия, лично упражнение на скритите зародишни свои способности и само така то се развива. Заради това правилното възпитание се стреми да организира условията, да създава възможности за детска самодейност. Нека се тури в движение доброто у самите деца, нека децата усетят неговите плодове, добити със собствени усилия, само така те стават наистина добри". „Младежта за младежта—такъв е девиза на международната лига на „Млад. черв. кр."

В първа книжка на списанието са поместени статии: *„Младежкия червен кръст"* от М-ра на нар. просвещение Ст. Омарчевски, който изтъква в статията си, че благотворителността е една от върховните добродетели на човекът и отправя следните слова към младежта: „О, скъпа наша младеж, работи безспирно за собственото си усъвършенствуване и въздигане, стреми се все повече и повече към върховни морални и културни блага и постижения, но никога не изпущай изпредвид общото, народното благо. Защото без последнйото, без благото на отечеството, няма лично щастие". *Младежкия червен кръст* от Ив. Ев. Гешов, председател на Черв. кръст, изтъквайки, как се е образувал Млад. черв. кръст в Канада—в Квебек, гдето още през 1914 год. Черв. кръст взел инициативата да записва по училищата деца, които да готвят превързочен материял, да шият дрехи за войниците на фронта. Резултатите били тъй насърдчителни, щото цяла Канада се покрила с групи деца, предадени на благородното дело. От Канада идеята преминава в Съед. държави, гдето през 1917 год. се образува една 20 милионна армия на милосердието и догдето 4 милиона американци се биели в Европа, 8 милиона момченца и момиченца в американските училища шиели, плетели, готвели материяли за болни и ранени. Идеята минава океанът и се проявява и в Европа. През 1921 година се образува и у нас Млад. черв. кръст с 30,000 ученици и ученички—членове. *Към бълг. школска младеж*, от Сотир Велчев, д-р на II Соф. м. г. и предс. на Младеж. черв. кръст и пр. II книжка — съдържа марша на Младеж. черв. кръст, Моменти из живота на ученика от Д-р Мих. Васев, Туризмът и Младеж. черв. кръст от И. Раев и пр. Списанието произвежда отлично впечатление, и ние желаем неговото най-широко разпространение между младежта, библиотеките и читалищата.

Първите хора на луната, от Х. Уелс (Библиотека за юноши, год. I, кн. 1 и 2). Тая библиотека излиза в средата на всеки месец, освен юлий и август, в размер 40—50 коли годишно. Библиотеката има за цел да даде добре илюстро-

вано, подбрано четиво от знаменити автори от европейската литература, при достъпна цена. В библиотеката ще се поместят само произведения с голяма литературна стойност, безукорни в морално и възпитателно отношение.

Първите хора на луната е началото от тая библиотека. В тая книга въз основа на сведения и предположения, до които е дошла съвременната наука за спътницата на земята, автора рисува природата на луната, нейния климат, растения, животни и нейните обитатели. Читателя се увлича от приключенията на двамата пътешественици, които падат в плен у лунните обитатели. Библиотеката е издание на Георги Д. Юруков, „Булев. Фердинанд" 193 в София.

Златорог, год. III. септември и октомври, кн. 7 и 8. Съдържание: Георги Райчев: Лина, Николай Лилиев: Венци, Борис Йоцов: Чувство и образ у Д. Дебелянов, Дора Габе: Някога, Д-р Ас. Златаров: Айнщайн и световните загадки, Сирак Скитник: Художникът и видимостта и пр.

Македония, политическо, научно и литер. списание, год. I, кн. VIII. Съдържание. Йор. Бадев: Македонската емиграция, Г. Баждаров: В памет на Добри Чинтулов, проф. Д. Мишайков—Галичник (пътни впечатления) и пр.

Учителска мисъл, месечно обществ. педаг. спис. год. IV. кн. I.

Демократ. преглед, год. XV, кн. VII и VIII (септ. и октомври 1922 год.).

Огнище, списание за литература, обществен живот и стопанство, год. IV, кн. 1, 2 и 3 1922 год.

Народно стопанство, популярно економ. списание, год. VIII, кн. 8.

Демократия, Политикообществено списание, година II, кн. 21 и 22.

Илюстрация **Светлина,** год. XXX, кн. VIII и IX, 1922 год.

Природа, илюстровано популярно научно списание, год. XXIII, кн. 2, октомври 1922 год.

Полско-български преглед, № 23 и 24 (1922 год.).

Юридически преглед, год XXIII, кн. 5.

XX. Международна конференция във Виена, състояла се на 28, 29 и 30 август 1922 год. Издание на Нар. събрание София, Държ. печатница 1922 год.

Пеперуда, илюстровано списание за деца и юноши. Уреждат Константин Константинов и Донко Начев.

Малката царкиня, приказка в 4 действия от Г. Горчица (М. Петров). Детско юношеско четиво

Юноша. списание за ученици и ученички от прогимназиите, год. III, кн. I. Русе. Год. абонамент 35 лева.

Методика, с' практически уроци по граматиката на Ив. Кравков и Хр. Иванов за първи прогимназиален клас от Ив. Кравков, цена 24 лева.

Сждржание.

ОФИЦИАЛЕН ОТДЕЛ.

Окржжни.

I Отделение за основните училища

1. Окржжно № 28262 от 12. X 1922. год. — за представяне сведения за сжстоянието на училищата и учебното дело в началото на тая учебна година 235
2. Окржжно № 28263 от 12. X 1922 г. — да се обжрне особно внимание вжрху голямата нечистота на някои ученици от разните училища в страната 326
3. Окржжно № 28264 от 12. X 1922. г. — за подлежащите на редовна трудова повинност младежи 327
4. Окржжно № 28449 от 13. X 1922. год. — нареждане по прилагане новата програма 327
5. Окржжно № 30,683 от 27. X 1922. год. — по допускането на частни ученици до изпит 328
6. Окржжно № 31,973 от 6. XI 1922. год — да се разреши служебен отпуск на делегати-учители, за да вземат участие в конгреса на горските кооперации. 329

II. Отделение за средните училища и Университета.

7. Окржжно № 24,154 от 18. IX 1922. год. — по освобождението от учебни затятия учащите се от израилско вероизповедание . . . 329
8. Окржжно № 26,617 от 4 X 1922 г. — кои лица се освобождават от временна трудова повинност 330
9. Окржжно № 27,011 от 6. X 1922. год. — по набавянето на учебни помагала в реалните училища 330
10. Окржжно № 28,260 от 12. X 1922. г. — за представяне сведения за сжстоянието на училищата и учебното дело в началото на тая учебна година 331
11. Окржжно № 28,261 от 12. X 1922. год. — по изучаването на факултативни предмети 332
12. Окржжно № 29033 от 17. X 1922. год. — да се оказва сждействие на настоятелството на Сжюза на младежките християнски д-ва 333
13. Окржжно № 29,034 от 17 X 1922. г. — по отбиване трудовата си повинност учителите по рисуване 333
14. Окржжно № 30,171, от 24. X 1922. год. — изпраща се препис от заповед № 5571, от 23 X 1922. год. досежно вжвеждането на програмата за народните средни училища 334
15. Окржжно № 30,417, от 26. X 1922. год. — изпраща се препис от VIII постановление на Министерския сжвет досежно размера на вжзнаграждението на лекторите на преподаден урок. 335
16. Окржжно № 30,602 от 27. X 1922. год. — да не се допуща разпространението между учащата се младеж отправените от сжбора на православните бжлгарски архиереи и св. Синод послания до народа. 335
17. Окржжно № 30,862 от 28 X 1922. год — по избирането членове на сжвета по специалното образование 336

III. Отделение за културните учреждения и фондове.

18. Окржжно № 24,864 от 22. XI 1922. год. — за учениците-стипендианти 337
19. Окржжно № 26,027 от 29. IX 1922. год. — забранени книги . . . 337

20. Окржжно № 29032 от 17. X 1922. год. — по сжбирането на помощи за вжздигане паметник за вжзраждането и освобождението на бжлгарския народ 338
21. Окржжно № 29,199 от 17. X. 1922. год. — да се избягват докарването и играното на вредни за личната и обществена нравственост филми. 340
22. Окржжно кжм № 24155 от 18.IX т. г. изпраща се списжк на одобрените учебници и помагала на народните основни и средни училища. 342

IV. Бюджетно-контролно отделение.

23. Окржжно № 9755 от 15. IX 1922. г.—по приготовляване ведомостите. 349

V. Общи.

24. Окржжно № 25501 от 26. IX 1922. г.—на 12. X последните два часа да се употребят в беседи за животжт и делата на Колумба . 354
25. Окржжно № 30547 от 27. X 1922. г.—препоржчват се антологиите „Бжлгарски поети" и „Бжлгарска белетристика" 355
26. Окржжно № 30548 от 27. X 1922. г по кои предмети в основните училища обучението да се води без учебници 356
27. Окржжно № 30863 от 28. X 1922. г. — изпраща се „Отчет на Министра на народното просвещение Ст. Омарчевски за дейността на Министерството от 20. май 1920. година до 1. юлий 1922. година" 358
28. Окржжно № 32012 от 7. XI 1922. г. — учителите да взимат участие в местните комисии по производството на тютюна. 358
29. Окржжно № 32221 от 9. XI 1922.— изпраща се препис от заповед № 6088 от 7. с. м. досежно заджлжителн. на общия бжлгарски правопис 359

НЕОФИЦИАЛЕН ОТДЕЛ.

А. Статии:

1. Стогодишнината на две книги, особено важни за нас, от проф. Д-р Ст. Младенов. 677
2. Пжт за бжлгарска книжнина, осветен вжрху основата на една поема, от проф. Д-р Ал. Теодоров-Балан. 685
3. Обяснително четене при обучението по бжл. език в нашите реалки от Ив. Стефанов. 703
4. Как се посреща театржт у нас преди освобождението, от Т. Атанасов. 712
5. Индивидуално образование, от Г. Пенчев. 726

Б. Критика и рецензии.

1. Проф. Д-р Ст. Младенов: Ифигения в Таврида, драма в 5 действия, преведе от оригинала Л. И. Попов. Ново преработено издание, издание „Хемус" 1921. год. 752
2. К. Рачев: Физическа карта на Европа, от Н. Бояджиев и Т. Благоев 757
3. Йордан Славов: Методика на предметното обучение, от Д. Гржичаров. 758
4. К. Рачев: Релефна карта на главните форми на зем. повржхност, от С. Попов, учител вжв Варна 760

В. Хроника и сжобщения.

1. Мисията на м-р Ст. Омарчевски в Бразилия 761
2. Отпразднуване 100-годишнината от рождението на поета Добри Чинтулов в Сливен 763
3. Откриването на пжрвата скулптурна изложба в столицата 765

4 Освещаване столичното пжлно основно училище „Ст. Омарчевски" в квартала Левски 766
5 Чехската народнообразователна дейност и реализма. 769
6. Как от лоши деца може да станат добри хора 771
7. Фантазията на детето 774
8. Нужен ли е учебник по родинознание в III отделение за пжрвоначалните училища, от К. Рачев 776
9. Отбиване временната трудова повинност за третята 1922/23 трудова година 778
10. Сжединените Щати и Бжлгария. Сжобщ. Асп. Язаджиев 779

Книгопис.

1. Нови книги, издания на М-вото на народ. просвещение:
1. Отчет на М-ра на нар. просвещение Ст. Омарчевски за дейността на Министерството от 20 май 1920 г. до 1 юлий 1922 г. 2. Кирил Христов, антология. 3. Бжлгарски поети, антология. 4. Бжлгарска белетристика, антология. 781
2. Филип II. Македонски. История на Македония до 336 година пр Христа. От Д-р Гавриил И. Кацаров, проф. по стара история . . 783
3. Сборник Добри П. Чинтулов по случай 100-годишнината от рождението му 789
4. Родно село, стихотворна сбирка от Ник. Вас. Ракитин 789
5. „Младежки червен кржст", год. I., кн. 1. и 2., и пр. 791

СЪДЪРЖАНИЕ

НА XXI-ГОДИШНИНА НА „УЧИЛИЩЕН ПРЕГЛЕД".

I. ОФИЦИАЛЕН ОТДЕЛ.

Закон за поощрение на родната литература и изкуство. 1
Закон за авторско право 119
Правилник за прилагане закона за поощрение род. лит. и изкуство 3
Правилник за Държавната художествена академия . . 8
Правилник за избиране членове на учеб. съвет . . . 129
„ за учебниците и учебните помагала в народ. основни и средни училища 133
Правилник за Държавната музикална академия. . . . 179
„ за библиотеката и музея при Държавната художествена академия в София 211
Правилник за юношеските чети при съюзните гимнастически дружества „Юнак" 249
Програма на Държавната художествена академия . . . 254
Доклад № 40124 от 30. XII 1921 год. до Негово Величество Царя — за награждаване с орден глав. секр. Д-р Ф. Манолов и н-ка на отдел. Ив. Черноколев. 20
Доклад № 39022 от 20. XII до Н. В. Царя—за награждаване с орден членовете на Варненското археол. д-жество 21
Доклад № 2152 от 2. февруарий 1922 год. до Н. В. Царя — за награждаване с орден писателят Елин-Пелин по случай 25 годишния му юбилей 23
Доклад № 2174 от II. 1922 до Н. В. Царя — за награждаване журналиста Г. Николов по случай 25 год. му юбилей. 25
Доклад № 4721 от 28. II 1922. год. до Н. В. Царя за награждаване артиста Ст. Бъчваров във Варна. . . 138

Окръжни.

I. Отделение за основните училища.

Окръжно № 34801 от 10 ноември 1921 год.—за образуване учил. фондове и при турските училища . . 28
Окръжно № 35263 от 14 XI, 1921 — искат се сведения за учителите от първон. училища и прогимн. както и за въведените учебници в тия училища 29
Окръжно № 37161 от 29 ноември 1921. — за прибавката към заплатата на д-р на прогимназия, който управлява и първоначално училище 31
Окръжно № 38900 от 19. XII. 1921 — против злонамере-

ните слухове, че М-вото целяло с новите изменения на закона закриването на турските училища . . . 31
Окржжно № 38897 от 19. XII. — за изключена ученичка 34
„ № 39159 от 21. XII. 1921 год.—за учебниците в турските училища 35
Окржжно № 39600 от 26. XII. 1921 — за с. Радославци, — че остава в бжлгарска територия 36
Окржжно № 39616 от 26. XII 1921 — за гаранциите на касиерите на училищните настоятелства 36
Окржжно № 39679 от 26. XII. 1921 — за уволнени учители и учителки 39
Окржжно № 763 от 13. I. 1922 — за вжзнаграждението на учителите в допжлнителните училища 40
Окржжно № 3787 от 20. II. 1922 год. — изпраща се новия правилник и програма за основ. училища и се дават упжтвания по тях 140
Окржжно № 4165 от 23 с. м. — за уволнен учител . . 144
Окржжно № 4418 от 24 с. м. — за уволнен учител . . 145
Окржжно № 4568 от 27 с. м.—за курс при Худож. академия от 1 май до 1 септ. т. г. 145
Окржжно № 4679 от 28 с. м. — за уволнен директор . 146
Окржжно № 4680 от 28 с. м. — за уволнен учител . . 146
Окржжно № 6323 от 20. III. 1922 г. — по откриването на прогимназии 217
Окржжно № 7985 от 6. IV. 1922 г. — за трудова повинност на учениците в частните религиозни и учебни заведения 218
Окржжно № 8503 от 18. IV. 1922 г. — по инспекторската конференция 218
Окржжно № 4965 от 3. III. 1922 г. — тжрси се бившата учителка Злата Трандафилова 219
Окржжно № 5317 от 8. III. 1922 г.— вжзстановяване учителско право 219
Окржжно № 9125 от 25. IV. 1922 г. — за прослужените години на учителите в пжрвоначалните училища и прогимназиите 219
Окржжно № 9126 от 25. IV. 1922 г. — препоржчват се учен. книжки 220
Окржжно № 9794 от 8. 5. 1922 г. — за навременното представяне сведения за училищата 220
Окржжно № 10147 от 11. V. 1922 г. — за изпита за завжршен гимназ. курс. 221
Окржжно № 10221 от 11. V. 1922 г. — как да се свжрши учебната година с учениците от IV отделение . 223
Окржжно № 10226 от 11. V. 1922 г. — за джржавният изпит за редовни прогимназ. учители 223
Окржжно № 10569 от 16. V. 1922 г. — годишен изпит на ученици в частни училища 223
Окржжно № 10790 от 18. V. 1922 г.— за започване за

нятията в допълн. курсове и за размера на възнаграждението за преподавателите в тия курсове. . 264
Окръжно № 10839 от 10. V. 1922 г.— по отпускане безплатен дървен материял за постройка на училищни и читалищни здания 264
Окръжно № 10907 от 19. V. г. — лишава се от право на учителствуване за 1 година Илия Велйов, директор на нар. прог. в с. Челопеч, Пирдопско . . 265
Окръжно № 11069 от 20. V. 1922 г. — при какъв случай да подават телеграми длъжностни лица и учреждения 265
Окръжно № 11209 от 23. V, 1922 г. — какви свидетелства ще се издават на свършилите с успех ученици от IV. отделение 266
Окръжно № 11435 от 29. V. 1922 г. — по задължителното учение на физически ненормални деца (слепи и глухонеми) 266
Окръжно № 11655 от 30. V. 1922 г.—до коя дата ще работят директорите на прог., назначени след 1 март т. г. 267
Окръжно № 11837 от 1. VI. 1922 г. — за пътуването с 50% намаление по Б. Д. Ж. и параходи . . 267
Окръжно № 11964 от 2. VI. 1922 г. — каква изпитна такса трябва да плащат частните ученици . . . 268
Окръжно № 12217 от 7 VI. 1922 г. — по уредбата на учителския персонал 268
Окръжно № 13250 от 19. VI. 1922 г. — по безплатното превозване каменни въглища, вар и керамиди за постройка на училища 269
Окръжно № 13485 от 21. VI. 1922 г. — в състава на комисиите за приемане училищни здания да влиза и представител на финансовата власт 269
Окръжно № 13820 от 24. VI. 1922 г. — по командировката на помощниците уч. инспектори през време от 1. до 31. юлий при окр. учил. инспекции . . 275
Окръжно № 14187 от 28. VI. 1922 г — по издръжката на някои първоначални и детски училища и прогимназии, които от 1. IX. стават общински . . . 277
Окръжно № 14596 от 30. VI. 1922 г. — училищните настоятелства могат да кореспондират безплатно само по пощата, но не и по телеграфът и телефона . 278
Окръжно № 14597 от 31. VI. 1922 г. — за състава на втората комисия по строене здания за народни училища. 278
Окръжно № 15656 от 10. VII. 1922 г. — лишава се за винаги от право на учителствуване Радой Колев, у-л в с. Горни-Бивол, Ловешко 278
Окръжно № 16982 от 22. VII. 1922 г. — по представляване учители за награди 279
Окръжно № 18883 от 7. VIII. 1922 г. — по представяне

удостоверения от техническа власт за безплатно превозване строителни материяли 279
Окржжно № 28262 от 12. X. 1922 г. — за представянето на сведения за сжстоянието на училищата и учебното дело в началото на тая учебна година . . 235
Окржжно № 28263 от 12. X. 1922 г. — да се обжрне особно внимание вжрху голямата нечистота на някои ученици от разните училища в страната . . 326
Окржжно № 28264 от 12. X. 1922 г. — за подлежащите на редовна трудова повинност младежи 327
Окржжно № 28449 от 13. X. 1922 г. — нареждане по прилагане новата програма 327
Окржжно № 30683 от 27. X. 1922 г. — по допускането на частни ученици до изпит 328
Окржжно № 31973 от 6. XI 1922 г. — да се разреши служебен отпуск на делегати-учители, за да вземат участие в конгреса на горските кооперации . . . 329

II. Отделение на средните училища и Университета.

Окржжно № 36045 от 21. XI. 1921 — за народ. химн „Шуми Марица“ 40
Окржжно № 36182 от 22. XI. 1921 — за изключен ученик 40
„ № 36183 от 22. XI. 1921 — за образуване ученич. дружества за родно изкуство 41
Окржжно № 36214 от 23. XI. 1921 — за религиозните празници, на които ще се освобождават учащите се от израилско вероизповедание 43
Окржжно № 36831 от 26. XI 1921 — за доставката на плата за ученическо формено облекло 43
Окржжно № 38706 от 16. XII. 1921 — за глобяване, сжгласно с чл. 39 от закона за н. просв., учениците от прогимназиите 44
Окржжно № 39302 от 23. XII. 1921 — за нарушението на правописната наредба от г-на ректора на Университета 44
Окржжно № 38889 от 19. XII. 1921 — за изключена ученичка. 46
Окржжно № 39151 от 21. XII. 1921 — искат се сведения за дарителите по народната просвета 47
Окржжно № 39431 от 24. XII. 1921 — за „Фонда помощи за инвалидите и сираците“ 48
Окржжно № 39449 от 24. XII. 1921 — по отлагане окр. № 32529 от 20. X. 1921 год. относно допжлн. такса. 48
Окржжно № 39911 от 29. XII. 1921 — за изключ. ученик. 49
Окржжно № 40021 от 29. XII. 1921 — относно отпуските на учителите 49
Окржжно № 40026 от 29. XII. 1921 — за „Младежкия червен кржст“ 50

Окржжно № 22 от 2. I. 1922—за облеклото и прическата на ученичките . . . . . .
Окржжно № 115 от 4. I 1922—учителите да избягват по време на изборите всичко, което може да ги провини против законите 53
Окржжно № 3908 от 14. II. 1922 год. — за телеграмите подадени за отпуск 147
Окржжно № 3788 от 20. II. 1922 год.—за прав. и прогр. за средните училища и упжтване по тях . . . , 147
Окржжно № 3844 от 20. II. 1922 год. — за преустройството на досегашните непжлни гимназии и пжрвите три класа на сегашните гимназии в реалки от I. IX. т. г. 153
Окржжно № 6115 от 16. III. 1922 год. — за летните костюми на учениците 223
Окржжно № 6217 от 18. III. 1922 гол. — изпраща се препис от заповед № 1077 за вжвеждането програмата за средните училища само за IV реал. клас. 224
Окржжно № 7360 от 30. III. 1922 год. — дават се обяснения по заповедта № 1077 от 17. III. 224
Окржжно № 5722 от 13. III. 1922 год.— изключ. ученик 225
Окржжно № 9576 от 3. V. 1922 год.— за датата на писмените зрелостни изпити за свжршен курс. . . 225
Окржжно № 7362 от 30. III. 1922 год. — за издржжката на реалните училища. 226
Окржжно № 7093 от 29. III. 1922 год.—изключ. ученик 226
Окржжно № 7361 от 30. III. 1922 год. — за издржжката на реалните училища. 227
Окржжно № 9982 от 9. V. 1922 год. — изпраща се „Нажчник“ за учениците от средните училища . . . 227
Окржжно № 10444 от 13. V. 1922 год. — по оценяване успеха на учениците. 229
Окржжно № 10641 от 17. V. 1922 — за издаване свидетелства на свжршилите III гимназ. клас. 229
Окржжно № 11210 от 28. V. 1922 год. — г. г. директорите да сждействуват за разпространението на сбирката „Избрани страници от Ив. Вазов“ 280
Окржжно № 11836 от 1 VI. 1922 год.— по назначението на учителите руси в средните училища 280
Окржжно № 11838 от 1. VI. 1922 г.—за служебното положение на някои категории учители в сред. у-ща 280
Окржжно № 12067 от 6. VI. 1922 г. — уволнява се за две години от всички училища в царството Ана Иванчева, волнонаемна учителка в Ески-Джумайската непжлна смесена гимназия 281
Окржжно № 12192 от 7. VI. 1922 г. — г. г. директорите и учителите да бждат строги и взискателни спрямо абитуриентите 282
Окржжно № 13138 от 17. VI. 1922 г. — за поправител-

ните изпити на учениците от III. гимназиален клас, кога да се започват те 283
Окржжно № 13688 от 22. VI. 1922 г. — по приемането на служба лица, които идат от друго ведомство . 284
Окржжно № 13709 от 23 VI. 1922 г. — изключ. ученик 284
Окржжно № 13727 от 23. VI. 1922 г. — по разрешаването отпуск на членовете колоездачи на бжлгарските колоездачни дружества 284
Окржжно № 14086 от 27. VI, 1922 г. — препоржчват се общи положения за устройството и ржководенето на екскурзиите. 285
Окржжно № 14540 от 30. VII. 1922 г. — изключ. ученик 291
Окржжно № 14624 от 30. VI. 1922 г. — за вземане участие в юнашкият областен сжбор в гр. Тжрново . 291
Окржжно № 15242 от 6. VII. 1922 г. — всеки ученик трябва да се снабди с „Наржчник за средните училища". 292
Окржжно № 15243 от 6. VII. 2922 г. — дават се наредби за материяла, вжрху който ще се подлагат на конкурсен изпит учениците от III. гимназиален клас. 292
Окржжно № 15413 от 8. VII. 1922 г. — амнистира се бившата учителка Ана Иванчева и учителските ѝ права се вжзстановяват (вж. окр. № 12067 от 6. VI. т. г.) 293
Окржжно № 16121 от 14. VII. 1922 г. — по отменението на точка 3. от окржжното № 15243 от 6. VII. т. г. 293
Окржжно № 16227 от 15. VII 1922 г. — по набавянето на учебни помагала по всички учебни предмети в реалните училища. 293
Окржжно № 16821 от 21. VII. 1922 г. — по пжтуване с 50% намаление по Б. Д. Ж. и параходи . . . 295
Окржжно № 17081 от 24. VII. 1922 г. — да се представят удостоверения заедно с портрет за пжтуване с намалена цена 296
Окржжно № 17359 от 26. VII. 1922 г. — по административната ревизия на училищата 296
Окржжно № 17360 от 26. VII. 1922 г. — по допускане курсисти на поправителен изпит 296
Окржжно № 17429 от 26. VII. 1922 г.—по разпространяването на стенографията между учениците . . 297
Окржжно № 17603 от 28. VII. 1922 год. — по положението на заварените от настоящите изменения на законжт учителки и учители и тема за писмен теоретичен изпит на кандидати за редовни учители в прогимназии 298
Окржжно № 19771 от 14. VIII. 1922 год. — ржчна работа и стенография стават задължителни за учениците на IV. р. клас 298
Окржжно № 19970 от 17. VIII. 1922 год. — по допуща-

нето до конкурсен изпит за постжпяне в реална гимназия и ученици, освободени от рисуване . . 299
Окржжно № 19971 от 17. VIII. 1922. г.—по записването на ученици с три имена и по обзавеждането канцелярии и архиви в реалното училище и гимназията . 299
Окржжно № 21244 от 30. VIII. 1922 год. — за државен изпит на кандидати за учители в средните училища 300
Окржжно № 21244 от 30. VIII 1922 г.—за избора на учебници за основните училища и IV. кл. на реалките 300
Окржжно № 21867 от 4. IX. 1922 год. — за приемане в VII кл. ученици репетенти в сжщия клас . . . 302
Окржжно № 21951 от 4. IX 1922 год. — допжлнение на окр. № 19771 от 17 август т. г. 302
Окржжно № 22416 от 7. IX. 1922. г. допжлнение на окр. № 21244 от 30. август 1922 год.—за учебниците . 303
Окржжно № 24154 от 18. IX. 1922 год. — по освобождението от учебни занятия учащите се от израилско вероизповедание 329
Окржжно № 26617 от 4. X. 1922 г. — кои лица се освобождават от временна трудова повинност . . . 330
Окржжно № 27011 от 6. X. 1922 год. — по набавянето на учебни помагала в реалните училища 300
Окржжно № 28260 от 12. X. 1922 г. — за представяне сведения за сжстоянието на училищата и учебното дело в началото на тая учебна година 331
Окржжно № 28261 от 12. X. 1922 год. — по изучването на факултативни предмети 332
Окржжно № 29033 от 17. X. 1922 год. — да се оказва сждействие на настоятелството на Сжюза на младежките християнски дружества. 333
Окржжно № 29034 от 17. X. 1922 г. — по отбиване трудовата си повинност учителите по рисуване . . . 333
Окржжно № 30171 от 24 X. 1922 г. — изпраща се препис от заповед № 5571 от 23 X. 1922 г. досежно вжвеждането на програмата за нар. ср. училища. 334
Окржжно № 30417 от 26 X. 1922 г.—изпраща се препис от VIII постановление на Министерския сжвет досежно размера на вжзнаграждението на лекторите на преподаден урок 335
Окржжно № 30602 от 27 X. 1922 год. — да не се допуща разпространението между учащата се младеж отправените от сжбора на православните бжлгарски архиереи и св. Синод послания до народа . . . 335
Окржжно № 30862 от 28 X. 1922 год. — по избирането членове на сжвета по специалното образование. . 336

III. Отделение за културни учреждения и фондовете.

Окржжно № 35066 от 12. XI. 1921 — за открита при III Соф. м. г. работилница за препариране животни . 56

Окржжно № 36278 от 23. XI. 1921—за фонда „Народна музикална академия“ 57
Окржжно № 36464 от 24. XI. 1921—за депозитжт от печатни и литографни творения в Нар. библиотека . 57
Окржжно № 39219 от 22. XII. 1921—за контрола, който учил. власти трябва да упражняват вжрху литерат. произведения 58
Окржжно № 3185 от 13 февр. 1922 год.—за юбилея на Елин-Пелин 155
Окржжно № 9793 от 8, V. 1922. г.—за определяне лица за упражняване контрол вжрху театри, кинематографи и др. 230
Окржжно № 10269 от 12. V. 1922. г.—за проагитирване и разпродаване купончета „Тухли“ 230
Окржжно № 5874 от 14. III. 1922 г.—за специалните курсове по френски език в Дижон. 231
Окржжно № 11004 от 20. V. 1922 год.—по сжбиране помощи за пострадалите Битолчани 303
Окржжно № 12386 от 9. VI. 1922 год. — по разпродаването на книгите: „Прослава на Ив. Вазов“ „Прослава на Ц. Церковски“. „Помен за Ив. Вазов“, „Избрани страници от Ив. Вазов“ и „Наржчник за учениците от средните училища“ 304
Окржжно № 12907 от 15. VI. 1922 год. — по взаимната помощ и осигуровка при учителската каса и другите застрахователни дружества 304
Окржжно № 13505 от 21. VI. 1922 год. — искат се сведения за проекционните апарати в училищата. . 305
Окржжно № 13773 от 23. VI. 1922 год.—препоржчва се книгата „Антология“ от Кирил Христов 305
Окржжно № 14153 от 27. VI. 1922 год. — по контролата на представленията в частните театри—театрална графическа секция 306
Окржжно № 15708 от 10. VII. 1922 год. — по неразпродадени екземпляри от разни книги. 309
Окржжно № 15784 от 11. VII. 1922 год. — за стипендиантите, които завжршват курса на реалното у-ще. 309
Окржжно № 17743 от 28. VII. 1922 — год. по определянето на 1. XI. за праздник на бжлгарските будители. 310
Окржжно № 17981 от 28. VII. 1922 год. — препоржчва се „Методика на обучението в пжрвоначалните училища“ от Д р В. А. Манов 312
Окржжно № 18778 от 5. VIII. 1922 год. — препоржчва се и одобрява бюста на Министжр Ст. Омарчевски, 312
Окржжно № 18818 от 5. VIII. 1922 год. — изпраща се препис от заповед за утвжрждаване лицата за извржшване службата, свжрзана сжс закона за поощрение родната литература. 312
Окржжно № 19257 от 9. VIII. 1922 год. — за подпома-

гане комитета за отпразднуване стогодишнината от рождението на поета Добри Чинтулов в Сливен. . 316
Окржжно № 21279 от 30. VIII. 1922 год. — забранява се да се четат всички книжки, издавани от дружество „Куриер“ 316
Окржжно № 21866 от 11. IX. 1922 год. — за 200-годишнината от рождението на Отец Паисий 317
Окржжно № 22958 от 11. IX. 1922 год.—за постжпване на глухонеми деца в институтите за глухонеми . 317
Окржжно № 24864 от 22 XI 1922 год. — за ученицитестипендианти. 337
Окржжно № 26027 от 29 IX. 1922 г. — забранени книги 337
Окржжно № 29032 от 17 X. 1922 г. — по сжбирането на помощи за вжздигане паметник за вжзраждането и освобождението на бжлгарския народ 338
Окржжно № 29199 от 17 X. 1922 г. — да се избягват докарването и играенето на вредни за личната и обществена нравственост филми 340
Окржжно. Изпраща се списжк на одобрените учебници и помагала за народните основни и средни училища 342

IV. Учебен комитет.

Окржжно № 37927 от 7. XII. 1921—за спис. „Училищен преглед“ 59

V. Отделение бюджето-контролно.

Окржжно № 14189 от 25. XI. 1921—за нормиране наема на учил. помещения 60
Окржжно № 14200 от 25. XI. 1921 — за класиране на лица, които ще заемат джржавна служба 61
Окржжно № 15456 от 21 XII. 1921—за чиновн. гаранции 65
Окржжно № 58 от 3. I. 1922 — искат се сведения за покритите джржавни имоти 65
Окржжно № 1687 от 14 февр. 1922 год. — за наема на здания, в които се помещават учил. учреждения . 155
Окржжно № 4375 от 21. IV. 1922 г. — как да се определя броя на гимназиалните учители и на прогимназиалните при непжлните гимназии 231
Окржжно № 4777 от 2. V. 1922 г. — за навременното представяне сведения, по кой § какви кредити са необходими за финансовата 1922/23 г. 233
Окржжно № 5794 от 26. V. 1922 год.—изпраща се препис от заповедта за плащане пжтни и дневни пари, по сметка, на пунктови учители и директори . . 318
Окржжно № 5849 от 28. V. 1922 год. — за абонаментната такса за телефонните постове 320

Окржжно № 6089 от 1. VI. 1922 год.—за общин. пжтна тегоба. 321
Окржжно № 7689 от 8. VII. 1922 г. — в края на всеки месец да се представят сведения за постжпилите през изтеклия месец джржавни приходи . . . 321
Окржжно № 8956 от 9. VIII. 1922 г.—по проверката на ведомостите и издаването на платежни заповеди, когато контролйора по отчетността е в отпуск и бжде уволнен 322
Окржжно № 9755 от 15. IX, 1922 год. — по приготовляване ведомостите 349

VI. Общи.

Окржжно № 35002 от 12. ноември 1921—за общественото значение на народния $6^1/_2\%$ заем 66
Окржжно № 37852 от 6. декември 1921 — за праздника вжзшествие на престола на Н. В. Царя — 3 октом. 68
Окржжно № 39778 от 28. декември 1921—за 100 годишнината на Раковски 88
Окржжно № 2434 от 4. II. 1922—за фонд паметник Ив. Вазов 72
Окржжно № 3362 от 15. II. 1922 — за XXI годишнина на „Учил. преглед“. 74
Окржжно № 3053 от 15. II. 1922—по прилагане закона за джрж. служители 75
Окржжно № 3180 от 13. II. 1922 год. — за лотарията в полза на фонда „Лекуване гжрдоболни учители“ . . 156
Изложение по университетския вжпрос 157
Още няколко думи по университетския вжпрос . . . 163
Окржжно № 6414 от 21. III. 1922 г.—кои лица се освобождават от временна трудова повинност . . . 234
Окржжно № 5756 от 13. III. 1922 г. — по прилагане новите правилници за основните и средните училища 235
Окржжно № 9450 от 1. IX. 1922 год.—допжлнение на окр. № 97 от 26. V. 1922 год. 323
Окржжно № 20310 от 19. VIII. 1922 год. — за започването на учебните занятия в училищата. 323
Окржжно № 25501 от 26. IX. 1922 г. — на 12. X. последните два часа да се употребят в беседи за животжт и делата на Колумба 354
Окржжно № 30547 от 27. X. 1922 г. — препоржчват се антологиите „Бжлгарски поети“ и „Бжлгарска белетристика“ 355
Окржжно № 30548 от 27. X. 1922 г.—по кои предмети в осн. у-ща обучението да се води без учебници. . 356
Окржжно № 30863 от 28. X. 1922 г. — изпраща се „Отчет на Министра на народното просвещение Ст.

Омарчевски за дейността на Министерството от 20. май 1920 година до 1. юлий 1922 година". . . . 358
Окржжно № 32012 от 7. XI. 1922 год. — учителите да взимат участие в местните комисии по производството на тютюна 358
Окржжно № 32221 от 9 XI 1922 г. — изпраща се препис от заповед № 6088 от с. м. досежно задължителността на общия български правопис 359
Речи, произнесени от г-на М-ра на народ. просвещение Ст. Омарчевски в Учебния съвет, във втората му сесия през месец януарий 1922 год. (I и II) . . . 78
Реч на г-на М-ра на нар. просвещение Ст. Омарчевски, произнесена на 8. II. 1922 год. по законопроекта за съхранение дома, покъщнината, ръкописите и подаръците на покойния поет Ив. Вазов, в XIX Обикн. нар. събрание, втора ред. сесия, 44 заседание 101
Реч, произнесена в Народ. събрание, в 50 заседание, на 25. II. 1922 г. от г-на Министра на нар. просвещение Ст. Омарчевски по питането на г. Н. Атанасов за Университета 171
Реч, произнесена от Министра на нар. просвещение по бюджето-проекта на М-ството на нар. просвещение за 1922/23 фин. година 237

II. НЕОФИЦИАЛЕН ОТДЕЛ.

А. Статии.

Хр. Увалиев: Молиер 1
Ст. П. Василев: Константин Величков като литер. критик 24
М. Николов: Няколко думи по преподаването на математиката в средните училища. 41
Н. Балабанов: Л. Каравелов и Украинската литература 47
Евст. Милошев: Значение на задължителният обществен труд и бъдещата организация на колективният ученически труд 67
Д. Т. Страшимиров: Репертоарната проблема 165
Евст. Милошев: Принципите и свойствата на активно художествено-трудовото обучение. 188
Г. Дочев: Д-р П. Берон и неговото дело 202
Йор. С. Господинов: Страници из просветното минало на гр. Преслав (1800—1878 год.) 228
Малчо Николов: Лермонтов у нас (наши преводи на Лермонтови творения) 245
А. П. Стоилов: Празнуване паметта на св. св. Кирил и Методия 31
Д-р П. Цонев: Възпитание на говора 337

Д-р К. Свраков: Движение за организиране на учащата се младеж в пжлните и непжлните средни училища 354
Ст. Станчев: Принос кжм методиката на математиката. 367
Н. Начов: Бжлгарското училище св. Кирил и Методи на Фенер в Цариград до 1877 г. 375
Ив. Пастухов: Педагогическите вжзгледи на Александжр Екзарх 386
Г. С. Пашев: Материяли за историята на учебното дело 400
Евст. Милошев: Принципите и свойствата на активно-художествено-трудовото обучение (проджлж. от кн. 4) . 409
Малчо Николов: Лермонтов у нас (проджлжение от кн. 4) 418
Гр. Пенчев: Индивидуализация на образованието . . . 555
Д-р П. Цонев: Методика на пжрвоначалното обучение по езикознание 576
Д. Ралчев: Никола Пжрванов 588
К. Стоянов: Троянския роман и неговото отражение в бжлгаро-френските отношения вжв времето на Калояна 605
Проф. Д-р Ст. Младенов: Стогодишнината на две книги, особено важни за нас. 677
Д-р Ал. Теодоров Балан: Пжт за бжлгарска книжнина, осветен вжрху основата на една поема 685
Ив. Стефанов: Обяснително четене при обучението по бжл. език в нашите реалки 703
Т. Атанасов: Как се посреща театжржт у нас преди освобождението 712
Гр. Пенчев: Индивидуално образование (продължение). 726

Б. Критика и рецензии.

Проф. Д-р Ст. Младенов: Една общодостжпна статия по вжпроса за културн. отношения на пжрвобитните славяни кжм Индо-Германци и Итало-Келто-Германци 75
ачев: Малка географска библиотека, под редакцията на Т. Янков 82
К. Рачев: Бжлгарското географско дружество и неговата библиотека 261
Люба Ковачева: География на селото, от К. Рачев . . 264
Проф. М. Попруженко: Slavia. Časopis pro slovansko filologii. Vydávaji O. Hujer a M. Murko. Ročniku I. Sešit I. V. Praze 1922 614
Проф. Д. Дечев: Die antike Kultur in ihren Hauptzügen dargestellt von Fr. Poland, E. Reisinger, R. Wagner . . . 617
П. Петров: Методика на обучението в пжрвоначалното училище, от Др. В. А. Манов. 618
К. Рачев: Кратжк географски речник за Бжлгария от Ж. Чанков 620
П. П.: Практиката ми по четене и писане през пжрвата учебна година, от Г. Дочев 621

Б. Митов: Нашите две природонаучни списания — „Природа“ и „Естествознание и География“ 624
П.: Съвременни училищни задачи, от Г. Пенчев, Казанлък 627
Проф. Д-р Ст. Младенов: Ифигения в Таврида, драма в 5 действия, преведе от оригинала Л. И. Попов. Ново преработено издание, издание „Хемус“ 1921. г. 752
К. Рачев: Физическа карта на Европа, от Н. Бояджиев и Т. Благоев 757
Йордан Славов: Методика на предметното обучение, от Д. Грънчаров. 758
К. Рачев: Релефна карта на главните форми на зем. повръхност, от С. Попов, учител във Варна . . . 760

В. Хроника и съобщения.

Писмо на Министра на народното просвещение и изящ. изкуства във Франция Леон Берар до М-ра на народното просвещение Ст. Омарчевски 85
Писмо от комитета за есперанто при Германския съюз за общество на народите до Министра на народ. просвещение Ст. Омарчевски. 86
Един французин за М-ра на нар. просв. Ст. Омарчевски 87
Министра на народното просвещение във Видинско. . 90
Нововъведения в училищните програми. 94
Една обиколка на Министра на народ. просвещение Ст. Омарчевски в Провадия, Варна и Попово. . . . 96
Професор Мурко (Прага) за смъртта и погребението на Вазов, прев. от немски. 133
Възобновяване на българския семинар при университета в Лайпциг. 137
Алфред Йенсен и едно писмо на г жа Карин Йенсен, съобщава Мара Белчева 139
Отзиви по нашия правописен въпрос в английския печат. 142
Доклад от Мария Славова, командирована учителка в Германия за изучване организацията на училищата за слабонадарени деца — ученици и заекващи и методите за преподаване в тия училища. 145
Поздравителни писма от Министра на народ. просвещение по случай юбилея: 1. до Сава Огнянов, 2. до Кирил Христов и 3. до Петър Стойчев. 155
Учителски юбилей в Пловдив, съобщава Х. 159
Протокол № 28 от 22 декември 1921 год. на Казичанското училищно настоятелство 161
Благодарствено писмо от Добруджанският учил. пансион 162
Поздравително писмо до Атанас Николов. 162
Кинематографът и училището 164
Новооткрит потрет на д-р П. Берон, съобщава Вел. Йорданов 269
Френското средно училище, съобщава Хр. Увалиев. . 272

Урок по мълчание, съобщава Хр. Увалиев 274
За закъснялите по развитие деца, съоб. Хр. Увалиев.. 275
Картата в обучение по география „ „ . . . 276
Мързеливостта у учениците „ „ . . . 276
Ученическите кинематографи, съобщава Г. П. Манолов. 276
Министра на народното просвещение г-н Ст. Омарчевски във френския колеж „св. Августин" в Пловдив. . 279
Поздравително писмо до артиста Ст. Бъчваров, Варна. 281
Присъединяването на България към ревизираната Бернска конвенция, за покровителство на литературните и художествени произведения от 13 ноем. 1908 г. 283
Министерството на народното просвещение и училището за народния $6^1/_2\%$ заем. Н. Т. Б. 283
Доклад от Мария Славова, командирована учителка за изучване заведенията за слабонадарените и заекващи деца. . . . . .
Българското есперантско дружество и Министерството на народното просвещение . . . . . 31.
Есперанто в 29 български гимназии. (Из Есперанто Триумфонта) 312
Решение на административния съд относно учил. такса. 314
Определение на административния съд относно жалбата на академическия съвет и на професор Милетич. 316
Специални курсове по френски език за чужденци. . . 318
Сведения за записване на чужденци в германските университети 321
Книгопис 323
Юбилея на Елин Пелин 439
Праздника на българските просветители св. Кирил и Методи в София. 442
Конгрес по история на изкуството в Париж. 450
Французки пиеси от XVII век с български сюжет . . . 451
Молиеровите тържества в Париж и България 452
Българско дружество в Париж 453
Общество за научна педагогика. Съобщава Гр. Пенчев. 453
Германско учителство и алкохолизъма. Гр. Пенчев. . 455
Престъпната и порочна литература. Съобщава Д. Ув. . 456
Античната златоносна рудница в с. Радомир (Чирпанско). Съобщава Г. Баласчев 461
Позив към обща и съвместна педагогическа дейност. . 466
Ръководни начала в образованието на учителите в Германия. 467
Изложба „за детето" 468
Опитно училище в Дрезден 469
Ваканционни курсове по английски. 469
Фонд „Цанко Церковски" при Министерството на народното просвещение 469
Съболезнователно писмо на Министра Ст. Омарчевски по случай смъртта на Алфред Иенсен 470

XV. редовен турист. сѫбор и м-р Омарчевски . . . 472
Бѫлгарски народни песни в салона на „Ла Дона“ в Рим. Сѫобщава Н. Т. Б. 474
Новооткрит паметник за покрѫстването на Бориса I в 866 год. 474
Обиколката на М-ра на нар. просв. Ст. Омарчевски из Видинският окрѫг 47
Юбилейни: Поздравителни писма до К. Атанасов и Ат. Кожухаров 489
Едно праздненство вѫв френския мѫжки колеж „св. Августин“ в гр. Пловдив на 14. май 1922. г. . . 491
Резолюция на 17. конгрес на Бѫлгарския земледелски народен сѫюз, сѫстоял се на 28, 29 и 30 май 1922 г. в ст. София 53
Реч на М-ра на нар. просв. г. Ст. Омарчевски по случай освещаването прогимназията в с. Гурково, Видинско 538
Сѫстояние на училищата в царство Бѫлгария кѫм 1. юний 1922 г. Сѫобщава П. Георгиевич 542
Годишен акт на столичните основни училища за 1921/22 учебна година на 9. юлий 1922 год. 628
Годишен акт на столичните средни училища за 1921/22 учебна година на 12. юлий 1922 година. . . . 634
Бѫлгария и международната изложба в Бразилия . . 645
Награждение на проф. Йор. Иванов с офицерски крѫст от френското м-во на нар. просвещение. . . . 646
Из дейността на проф. Йордан Иванов 647
Училищната организация в Англия 648
За физическото вѫзпитание 648
Едно ново училище Caldecott community в Сѫед. дѫржави 650
Подготовка на основ. учители в Прусия 651
Университети за жени в Сѫединен. дѫржави. . . . 651
Училищно изложение в Германия 652
Свободна организация на обучението в горните класове на германските средни училища 653
Поздравителни писма:
1. Деветия редовен конгрес на бѫлг. есперантисти 656
2. До юнашкия сѫбор на Дунав. област в гр. Лом. 657
3. До конгреса на бѫлг. учит. сѫюз 657
4. До конгреса на учителите от средните у-ща и прогимназиите 660
5. До сѫбора на юнаш. турист. сѫюз 662
Поздравление от сѫбора до М-р Ст. Омарчевски 664
Мисията на М-р Ст. Омарчевски в Бразилия 761
Отпразднуване 100-годишнината от рождението на поета Добри Чинтулов в Сливен 763
Откриването на пѫрвата скулптурна изложба в столицата 765
Освещаване на столичното пѫлно основно училище „Ст. Омарчевски“ в квартала Левски 766
Чехската народнообразователна дейност и реализма . 769

Как от лоши деца може да станат добри хора . . . 771
Фантазията на детето 714
Нужен ли е учебник по родинознание в III отделение за пѫрвоначалните училища, от К. Рачев 776
Отбиване временната трудова повинност за третята 1922/23 трудова година 778
Сѫединените Щати и Бѫлгария 779

Книгопис.

Помен за Ив. Вазов. Н. Т. Б. 542
Юбилейни издания на Елин-Пелин 544
Бѫлгарска общодостѫпна библиотека 545
„Бѫлгарски книжовници от Македония". Н. Т. Б. . . . 545
Андрей Сиротинин. „Иван Вазов (личност и творчество)" Н. Т. Б. 546
Забави, дневни и вечерни 547
Що е интелигенция от Иванов-Разумников 548
Общ годишник за Бѫлгария 548
Отговорите на папа Николай I 548
Даскал Райно Попович 549
Наръчник за учениците от средните училища и пр. . . 550
Списание на бѫлгар. академия на науките, кн. XXIV . . 664
Летопис на бѫлгар. академия на науките, кн. V. . . . 666
Годишник на Народния музей за 1921. година 667
Добри Чинтулов (1822—1922) от В. Пундев 668
Юбилейна книга на Жеравненското читалище „Единство" 669
Бѫлгарска общодостѫпна библиотека. Уредна Антон Страшимиров, кн. V: *Вихър* 670
I. отчет на бѫлг. археол. институт в София за 1922. год. 671
Македонските бѫлгари и бѫлгарската народна просвета до преди учредяването на бѫлгарската екзархия. . 671
Листопад, месечно лит. списание, год. III. кн. VIII—IX—X. 675
Мозайка от знаменити сѫвр. романи, Жан Д' Агрев и пр. 675
Нови книги, издания на М-вото на нар. просвещение: 1. Отчета на М-ра на нар. просвещение. 2. Кирил Христов, антология. 3. Бѫлгарски поети, антология. 4. Бѫлгарска белетристика, антология. 781
Филип II. Македонски. История на Македония до 336 година пр. Христа. От д-р Гаврил И. Кацаров, проф. по стара история 783
Сборник Добри П. Чинтулов по случай 100-годишнината от рождението му . . . . . .
Родно село, стихотворна сбирка от Ник. Вас. Ракитин. . 789
Младежки червен кръст, год. I., кн. 1. и 2., и пр. . . . 791

УЧИЛИЩЕН ПРЕГЛЕД излиза всеки месец, освен през юлий и август, най-малко в 6 до 8 печатни коли.

Абонамента на списанието е в България 120 лева, в чужбина 240 лева; за г. г. учителите 100 лева, а за учащите се 60 лева. Абонамента се изплаща в предплата. Отделна книга 15 лева.

Обявления за книжовни и училищни потреби се приемат в „Учил. преглед" по особно споразумение.

Ръкописи, писма, абонамент и пр. се изпращат на адрес: Редакция на „Учил. преглед" при Министер. на нар. просвещение. Срещу получен абонамент редакцията изпраща редовна разписка.

Ръкописи, изпращани в редакцията на „Учил. преглед", трябва да бъдат написани на чист, ясен и четлив почерк или на машина и на официален правопис, иначе не ще бъдат разглеждани.

UNIVERSITY OF ILLINOIS-URBANA
3 0112 108067809